

СВЕТОВНА novel КЛАСИКА

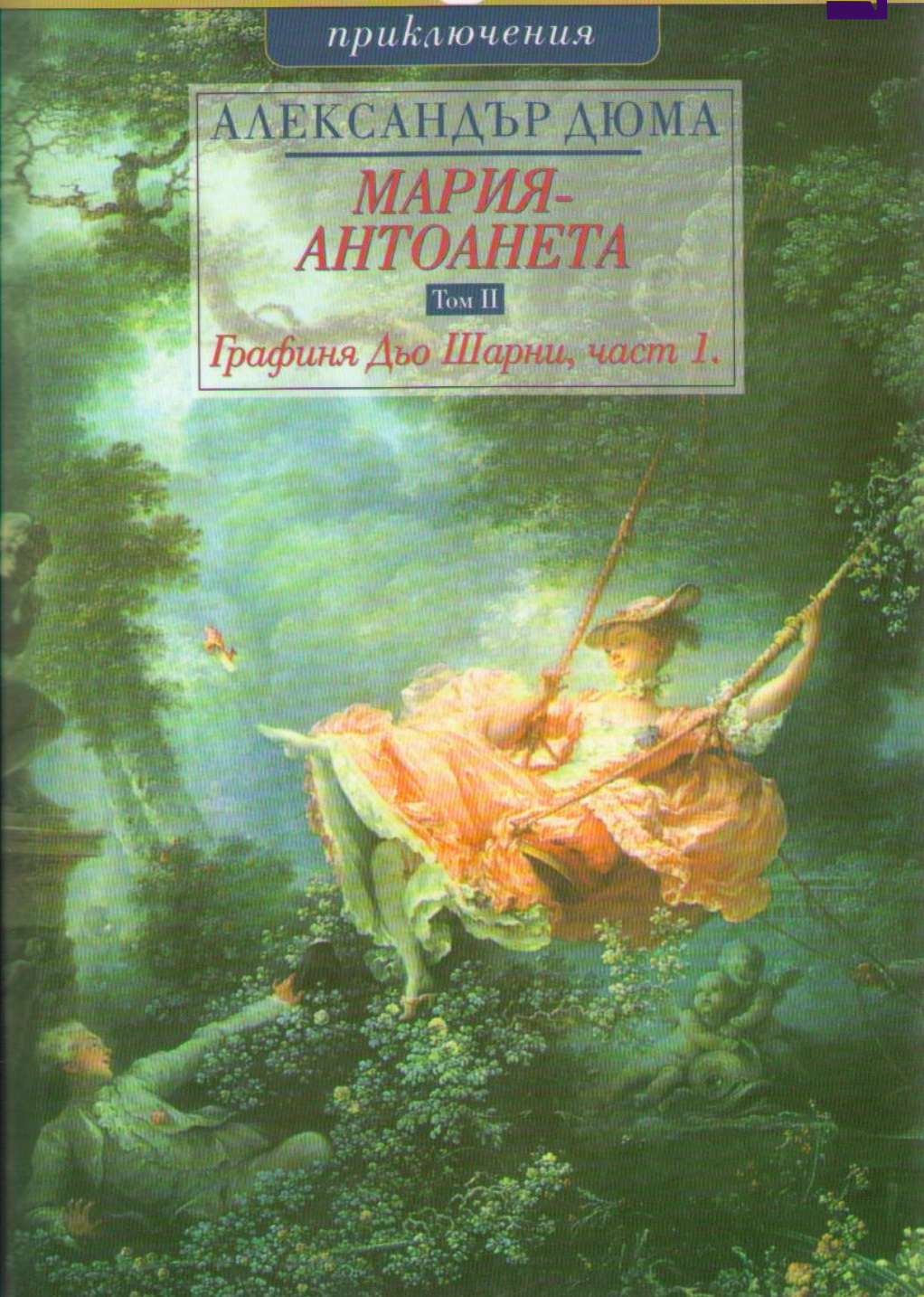
приключения

АЛЕКСАНДЪР ДЮМА

**МАРИЯ-
АНТОАНЕТА**

Том II

Графиня Дьо Шарни, част 1.

Александър Дюма
Графиня Дьо Шарни

Предговор

Тези от верните ни читатели, присъединили се към нас по някакъв начин; тези, които ни следват навсякъде, където ги отведем; тези, на които е интересно и никога не ни изоставят, дори когато се отклоняваме малко; нас, които сме предприели любопитната задача да разкажем лист по лист историята на монархията; те би трябвало да са разбрали, когато са прочели думата „край“ след последната глава на „Анж Питу“, в „Ла прес“¹, и дори на последната страница на същото това произведение, в изданието „Читални“², че там има някаква чудовищна грешка, която някой ден ще обясним.

Всъщност как можем да допуснем, че един автор, чиято цел е да създаде книга с всички особености на книгата, както архитектът има претенцията, че може да построи къща с всички особености на къщата, или конструктор на плавателни съдове да построи такъв с всичките му особености, ще изостави къщата на третия етаж, плавателния съд с недовършени платна.

Все пак, ето какво щеше да се случи с Анж Питу, ако читателят бе приел насериозно думата „край“, поставена точно на най-интересното място, тоест когато кралят и кралицата се приготвят да напуснат Версай, за да отидат в Париж; когато Шарни започва да усеща, че една очарователна жена, на която пет години не е обърнал и най-малко внимание, се изчервява, щом погледът ѝ срещне очите му, щом ръката му докосне нейната; когато Жилбер и Бийо вперват мрачен и решителен поглед в пропастта на революцията, която се отваря пред тях, прокопана от монархическите ръце на Лафайет и Мирабо, единият представящ известността, а другият – гения на епохата; и когато бедният Анж Питу, скромният герой на тази скромна история, държи на коленете си на пътя от Виле-Котре към Писльо припадналата при последното сбогом на любимия си Катрин. А той пък, галопирайки с коня си през полята, се е отправил със своя прислужник към главния път за Париж.

Има също и други персонажи в този роман, второстепенни персонажи наистина, но от които, сигурен съм, читателите се интересуват. А аз пък, то се знае, имам навика, щом като веднъж съм показал нещо на сцената, да го проследявам в най-дълбоки подробности; не само главните

1. Първото издание на романа е на 26 юни 1851 г. в „Ла Прес“, „La Presse“ – бел.ред.

2. „Анж Питу“, Париж, 1851, във формат осмина, в „Cabinets de lecture“ – бел.фр.изд.

герои, но и второстепенните, а също и най-незначителните фигуранти.

Например абат Фортие, този непоколебим монархист, който без съмнение не би желал да се превърне в конституционен свещеник³ и който ще предпочете прогонването пред клетвата.

А също и младият Жилбер, изтъкан от две противоборчески в тази епоха природи, от два принципа, които се сливат от десет години – от демократическия принцип по бащина линия и аристократичния по майчина линия.

А ето и госпожа Бийо – бедна жена, преди всичко майка, която, заслепена като такава, току-що е оставила дъщеря си на пътя, по който самата тя бе минала, и се прибира във фермата, така самотна след заминаването на Бийо.

Също и чичо Клуис в колибата си наред гората, който още не знае дали с пушката, която му даде Питу в замяна на тази, която му отнесе два или три пръста на лявата ръка, ще убива, както и с първата, по сто осемдесет и три диви заека и сто осемдесет и два питомни заека в обикновени години и сто осемдесет и три диви заека и сто осемдесет и три питомни заека във високосни години.

И накрая Клод Телие и Дезире Манике, селските революционери, които засега вървят по стъпките на парижките революционери, но на които един ден се надяваме, че почитеният Питу, техният капитан, техният учител, техният полковник, техният старши офицер, ще им служи едновременно като водач и като спирачка към крайни действия.

Всичко казано дотук може само да усили учудването на читателя при споменаването на думата „край“, така странно поставена в края на главата. Бихме я оприличили с древния сфинкс, коленичил пред леговището си по пътя към Тебес⁴ и представляващ неразрешима загадка за пътуващите беотийци⁵.

Сега ще обясним. По едно време вестниците публикуваха поети по едно и също време:

„Парижките потайности“ от Йожен Сю;

„Главното признание“ от Фредерик Сулие;

„Мопра“ от Жорж Санд;

„Монте Кристо“, „Рицарят на Мезон-Руж“ и „Войната на жените“

3. През 1970 г. революционното правителство постановява свещениците да се заклеват във вярност към Конституцията. Заклелите се свещеници били наричани „конституционни“, а останалите „отцепници“ – бел. прев.

4. Столица на Древен Египет по времето на Тутанкамон – бел. ред.

5. Жители на Беотия – историческа област в Централна Гърция – бел. ред.

от мен⁶.

Това време бе добро време за фейлетона, но лошо време за политиката.

Кой по това време се занимаваше с първите градоначалници на Париж – господин Арман Бертен, доктор Верон и на депутатата Шамбол?

Никои.

И то с пълно право, тъй като нищо не беше останало от тези нещастни знатни парижани и не си струваше някой да се занимава с тях.

Всичко, което има някаква стойност, изплува винаги и неминуемо достига някой бряг.

Има само едно море, което поглъща завинаги всичко, хвърлено в него, и това е Мъртво море.

Сякаш в това море бяха запокитени и видните парижани от 1845, 1846, 1847 и 1848 година.

Освен това заедно с видните парижани като господин Арман Бертен, господин доктор Верон и депутатата Шамбол се хвърляха в безпорядък и брътвежите на господин Тиер и на господин Гизо, на господин Одилон Баро и на господин Берие, на господин Моле и на господин Дюшател. Това отегчаваше колкото господата Дюшател, Моле, Берие, Баро, Гизо и Тиер, толкова и депутатата Шамбол, доктор Верон и господин Арман Бертен.

В замяна на това обаче истина е, че се разглеждаха най-внимателно главите на „Парижките потайности“, на „Главното признание“, на „Мопра“, на „Монте Кристо“, на „Рицарят на Мезон-Руж“ и от „Войната на жените“. След като биваха прочетени сутрин, хората ги оставяха настрана, за да ги прочетат отново вечерта. Истина е, че така вестниците печелеха абонати, а читалните клиенти. Истина е, че това учеше на история историците и народа. Истина е, че това създаваше четири милиона читатели във Франция и петдесет милиона читатели в чужбина. Истина е, че френският език, който през XVII век бе станал езикът на дипломатията, сега през XIX век ставаше език на литературата. Истина е, че творецът, който печелеше достатъчно, за да е независим, успяваше да

6. „Парижките потайности“ – (Journal des débats), 22 юни 1842 – 15 октомври 1843; „Главното признание“ – „Льо Конституционел“ (Constitutionnel), 1840; „Мопра“ – „Ревю де Дьо Монд“ (Revue des deux mondes), 1 април – 1 юни 1836; „Монте Кристо“ – „Журнал де деба“ (Journal des débats), 25 август 1844 – 15 юли 1846; „Рицарят Мезон-Руж“ – „Ла Демокраси Пасифик“ (La Democratie pacifique), 21 май 1845 – 12 януари 1846; „Войната на жените“ – „Ла Патри“ (La Patrie), 2 януари – 1 юни 1845 – бел.фр.изд.

се измъкне от натиска, упражняван върху него дотогава от аристокрацията и кралската власт. Истина е, че в обществото се появиха ново благородство и нова власт: благородството на таланта и властта на гения. Истина е в крайна сметка, че това носеше толкова добри резултати за хората и известност за Франция, че някои сериозно се заеха да спрат този ход на нещата. А ходът предизвикваше промените, че значимите хора на кралството биваха наистина уважавани и че известността, славата и дори парите на една държава отиваха у тези, които наистина са ги спечелили.

Държавните мъже през 1847 година мислеха, както вече казах, да сложат край на този скандал, когато на господин Одилон Баро, който също искаше да се говори за него, му хрумна идеята, вместо да произнася добри и хубави речи, да организира лоши вечери в различни места, където името му още беше на почест.

Той трябваше да даде име на тези вечери.

Във Франция няма значение дали нещата носят имената, които им подхождат, стига само да носят някакво име.

Ето защо нарекоха тези вечери реформистки банкети⁷.

Имаше по това време в Париж един мъж, който след като бил принц, станал генерал. След като бил генерал, бил изпратен в изгнание, и след като бил изпратен в изгнание, станал учител по география. След като бил учител по география, той отпътувал за Америка. След пътуването в Америка се установил в Сицилия. След като се оженил за дъщерята на сицилиански крал, той се върнал във Франция. А след като се върнал във Франция, станал кралско величество благодарение на Шарл X и в крайна сметка, след като станал кралско величество, накрая станал крал.

Е, добре, на този принц, този генерал, този учител, този пътник, този крал, този мъж, чиито нещастие и просперитет трябваше да го научат на много неща, а не го бяха научили на нищо, му хрумна идеята да попречи на господин Одилон Баро да дава своите реформистки банкети. Той упорито се зае с тази задача, като не предполагаше, че това е принцип, на който обяви война, и тъй като всеки принцип, който идва свише, е следователно и по-силен от този, който идва отдолу, както всеки ангел трябва да победи човека, с когото се бори, дори този човек да е Якоб, ангелът победи Якоб, а принципът победи човека, и Луи Филип бе

7. Първият се е провел в Монмартър, в градините на Червения замък, на 8 юли 1847; последният провинциален банкет се е провел в Руан на 25 декември 1847 година – бел.фр.изд.

свален заедно с цялото си поколение от принцове, заедно със синовете и внуците си.

Не казваше ли Светото писание:

За греха на бащите наказвам до трето и четвърто поколение децата, които Ме мразят.⁸

Това вдигна достатъчно шум във Франция, така че повече не се занимаваха с него за известно време, нито с „Парижките потайности“, нито с „Главното признание“, нито с „Мопра“, нито с „Монте Кристо“, нито с „Рицарят на Мезон-Руж“, нито с „Войната на жените“, нито дори, трябва да признаем това, с техните автори.

Не, започнаха да се занимават с Ламартин, с Ледрю-Ролен, с Кавеняк и с принц Луи Наполеон.

Но тъй като в крайна сметка се бе възцарило известно спокойствие, хората си дадоха сметка, че тези господа са безкрайно по-скучни от господин Йожен Сю, от господин Фредерик Сулие, от госпожа Жорж Санд и дори от мен, който скромно се подрежда накрая. Призна се, че тяхната проза, като изключим тази на Ламартин – на всекиму дължимото, – не струва колкото „Парижките потайности“, „Главното признание“, „Мопра“, „Монте Кристо“, „Рицарят на Мезон-Руж“ и „Войната на жените“. Господин Ламартин бе приканен да пише проза, стига да не е политическа, а останалите господа, включително и аз, да пишем литературна проза.

Ето с какво се заехме веднага, повярвайте ми, без да има нужда да бъдем приканвани отново.

Тогава отново се появиха фейлетоните, тогава отново изчезнаха видните парижани, тогава продължиха да дрънкат същите бездарни оратори, които бяха говорили и преди революцията и които говореха след революцията, и които още говорят.

Измежду всички тези оратори имаше само един, който по навик говореше много малко.

Уважавах го за това и го поздравявах, когато минаваше с лентичката си на депутат.

Един ден той се качи на трибуната... Господи! Наистина бих искал да ви кажа името му, но го забравих⁹.

Един ден той се качи на трибуната... А! Трябва да знаете, че

8. В Пета книга Моисеева, 5:9 – бел.ред.

9. Господин Дьо Риансей – бел.фр.изд.

Камарата беше в твърде лошо настроение този ден.

Париж бе избрал за свой представител един от тези, които пишеха фейлетони.

Името на този човек например си спомням.

Казваше се Йожен Сю.

Камарата беше в лошо настроение, че е избран Йожен Сю. Върху банките вече имаха четири или пет литературни субекта, които не можеха да понасят: Ламартин, Юго, Феликс Пиа, Кине, Ескиро и т.н.

Този депутат, чието име не си спомням, се качи на трибуната, като умело се възползва от лошото настроение на Камарата. Всички зашъткаха, всеки слушаше.

Той каза, че именно фейлетонът е виновен:

че Равайак е убил Анри IV;

че Луи XIII е убил маршал Д'Анкр;

че Луи XIV е убил Фуке;

че Дамиен е убил Луи XV;

че Лувел е убил херцог Дьо Бери;

че Фиеша е убил Луи Филип;

и накрая, че господин Дьо Праслен е убил жена си.

Той добави:

че за всички изневери, злоупотреби и кражби, които се извършваха, е виновен фейлетонът;

че единственото, което трябва да се направи, е да се премахне и забрани. Светът веднага щеше да си откъдне и вместо да продължи пътя си към пропастта, ще се върне към златната епоха, до която неминуемо ще стигне някой ден, стига да направи толкова крачки назад, колкото и напред.

Един ден генерал Фоай извика:

Във Франция кънти ехо, когато се произнасят честни и патриотични думи.

Да, това е вярно! По времето на генерал Фоай го имаше този отзвук, чували сме го, ние, които говорим, и сме доволни, че сме го чули.

– Къде е това ехо? – ще ни запитат.

– То е там, където е поетът Вийон¹⁰. Може би един ден ще го

10. Франсоа Вийон (1431 – 1463) – френски поет, осъден за убийство на смърт през 1463 г., но избягал от затвора. Той напуска Париж и нищо не се знае за края на живота му – бел.ред.

открием, да се надяваме!

Така се случи, че този ден – не денят на генерал Фоай – на трибуна-та отекна едно друго ехо.

Това беше странно ехо, което казваше:

Крайно време е да заличим това, на което Европа се възхищава, и да продадем възможно най-скъпо това, което всяко друго правителство, ако имаше щастието да го има, щеше да раздава даром – гения.

Трябва да кажем, че това не бе казано от собствено име, а само повтаряше думите на оратора.

Камарата, с малки изключения, заигра ролята на ехо на ехото.

Уви! Такава беше от тридесет и пет или четиридесет години ролята на мнозинствата. А в Камарата, както и в театъра, има много фатални традиции!

Впрочем мнозинството беше на мнение, че всички кражби, които се извършват, всички злоупотреби и изневери, които се допускат, са причинени от фейлетона;

че ако господин Дьо Праслен бе убил жена си;

че ако Фиеша бе убил Луи Филип;

че ако Лувел бе убил херцог Дьо Бери;

че ако Дамиен бе убил Луи XV;

че ако Луи XIV бе убил Фуке;

че ако Луи XIII бе убил маршал Д'Анкр;

че ако в крайна сметка Равайак е убил Анри IV;

то всички тези убийства очевидно бяха по вина на фейлетона, дори и преди да е бил създаден.

Мнозинството прие налога¹¹.

Може би читателят не се е замислял точно какво е налогът и се пита как този налог, тоест един сантим на фейлетон, може да убие фейлетона?

Скъпи читателю, един сантим на фейлетон. Ако вашият вестник е издаден в четиридесет хиляди екземпляра, знаете ли колко прави това? Четиристотин франка на фейлетон!

Това е два пъти повече, отколкото той се заплаща, когато авторът се казва Йожен Сю, Мери, Жорж Санд или Александър Дюма.

Това е три пъти повече, четири пъти повече, когато авторът носи

11. Законът за печата, установяващ гербовия налог, датира от 1850 г. – бел.фр.изд.

доста почтено име, но не толкова модерно като тези, които изброихме.

Кажете ми, впрочем, морално ли е едно правителство да наложи върху някаква стока четири пъти по-голям данък от себестойността на стоката?

Най-вече ако тази стока е стока, чиято собственост ни оспорват – разумът.

Оказва се, че няма достатъчно богат вестник, за да купува романи фейлетони.

Оказва се, че всички вестници публикуват фейлетон историйки.

Скъпи читателю, какво ще кажеш за историите на „Конститусионел“?

– Пфу!...

Е, добре, точно така!

Ето какво искаха политическите мъже, за да не се говори повече за хората на литературата.

Без да броим, че това тласка фейлетона в един доста особен от гледна точка на морала коловоз.

Ето например на мен ми предложиха, на мен, който съм написал „Монте Кристо“, „Мускетарите“, „Кралица Марго“ и т.н., на мен ми предложиха да напиша „Историята на Пале Роаял“. Много интересна двустранна задача:

от една страна, историята на игралните домове;

от друга страна, историята на публичните домове!

Предложиха ми на мен, истински религиозния човек:

„Историята на папските престъпления!“

Предложиха ми... Не смея да ви кажа всичко, което ми предложиха.

Ако само ми предлагаша какво да правя, щеше да е добре.

Но ми предложиха да не правя нищо.

И така една сутрин получих това писмо от Емил дьо Жирарден¹²:

Скъпи приятелю,

искам „Анж Питу“ да бъде само в половин том вместо в шест тома; да има само десет глави вместо сто.

Оправяйте се както искате и режете, ако не искате да режа аз.

Иска ли питане, разбрах го отлично!

12. Френски писател и политик (1806 – 1881), издател на „Конститусионел“ – бел.ред.

Емил дьо Жирарден притежаваше моите „Спомени“ в архивите си. Той предпочиташе да публикува спомените ми, върху които не се плащаше налог, вместо „Анж Питу“, върху който се плащаше.

Ето защо пренебрегнах шесттомен роман, за да публикуват двадесеттомника „Спомени“¹³.

Ето защо, скъпи и многообичан читателю, думата „край“ бе сложена преди края.

Как Анж Питу бе удушен като император Павел I¹⁴, не през врата, а през средата на тялото.

Но както знаете от „Мускетарите“, които вие два пъти сметнахте, че са мъртви, и които два пъти възкръснаха, моите герои не могат да бъдат задушени толкова лесно като императорите.

Същото, което се случи с „Мускетарите“, се случи и с „Анж Питу“. Питу изобщо не е умирал, а само изчезна и ще се появи отново. А аз ви моля в тези времена на смут и революции, които палят толкова факли и гасят толкова свещи, да не считате героите ми за мъртви, освен ако не сте получили уведомително писмо, подписано от собствената ми ръка.

Все още!...

13. Тяхното публикуване започва в „Ла Прес“ на 16 декември 1851 г. – бел.фр.изд.

14. На 12 март 1801 г. с участието на престолонаследника – бъдещия император Александър I, е извършен последният в историята на Русия дворцов преврат, при който император Павел I е убит в Михайловския замък в Петербург – бел.ред.

1. Кръчмата на моста в Севър

Ако читателят благоволи да си припомни за момент нашия роман „Анж Питу“ и разгръщайки романа, да прегледа главата „Нощта на 5 срещу 6 октомври“, в нея той ще открие някои факти, които е много важно да запомни, преди да започне тази книга, действието в която същезапочва в ранната утрин на шести същия месец.

След като самите ние цитираме няколко важни реда от тази глава, ще обобщим с възможно най-малко думи фактите, които предшестват началото на нашия разказ.

Ето ги и тези редове¹⁵:

„Та в три часа всичко бе спокойно. Събранието, отдъхнало си след огледа на разсилните, се беше оттеглило. Надявах се, че този покой не ще бъде смутен. Ала бяха пресметнали зле.

Обикновено при народните движения, които подготвят големите революции, настъпва един момент на застой, в който се смята, че всичко е свършено и може да се спи спокойно.

Това обаче е заблуда.

Зад хората, които са в първите редици, има такива, дето изчакват пробивът да бъде направен и да дойде времето, когато, уморени или удовлетворени, но и в единия, и в другия случай нежелаящи да отидат по-далеч, първопроходците си почиват.

Тогава тези непознати люде, мистериозни агенти на съдбовни страсти, плъзват в мрака, подхващат нещата оттам, докъдето са стигнали, и тласкайки ги до крайност, ужасяват при събуждането им онези, които са проправили пътя и са спрели по средата, мислейки, че са го изминали целия, че целта е осъществена.“

Ние назовахме трима от тези мъже в книгата, от която цитирахме тези няколко реда¹⁶.

Позволете ни да представим на нашата сцена, тоест на вратата на кръчмата на моста в Севър, един герой, който не сме назовавали досега, тъй като не е изиграл дори и най-малка роля в тази ужасна нощ.

Това беше мъж на възраст между четиридесет и пет и четиридесет

15. Вж. „Анж Питу“, гл. 54 – бел.ред.

16. Вж. „Анж Питу“, гл. 54, където Дюма споменава имената на Майяр, Лафайет, Вериер и др. – бел.ред.

и осем години, облечен в работнически дрехи, което ще рече, че носеше велурен панталон, покрит от кожена престилка с джобове, каквато носят ковачите и ключарите. Носеше сиви чорапи, обувки с медни токи, космента шапка като тези на уланите¹⁷. Гъста сивкава коса се подаваше изпод шапката, падаше върху огромни вежди и скриваше големи, живи и интелигентни очи, чийто блясък и цвят се променяха толкова бързо, че бе трудно да се каже дали са зелени или сиви, сини или черни. Образът му се допълваше от по-скоро голям, отколкото среден на големина нос, плътни устни, бели зъби и загоряло от слънцето лице.

Този човек не беше висок, но бе изключително добре сложен. Меко очертани мускули, малки крака и дори ръката му би изглеждала малка и нежна, ако не беше бронзовият загар на работниците, привикнали да коват желязо.

Но проследявайки ръката до лакътя и от лакътя до мястото, където изпод навитата риза се виждаше добре очертан мускул, би могло да се забележи, че въпреки силата на този мускул кожата, която го покриваше, бе нежна, тънка, почти аристократична.

Този мъж, който стоеше прав на вратата на кръчмата на моста в Севър, носеше двучевна, богато инкрустирана със злато пушка. Върху цевта й личеше името на Лъоклер, оръжейник с нарастваща слава сред аристокрацията на парижките ловци.

Може би ще се запитате как едно толкова хубаво оръжие се е озовало в ръцете на един прост работник. Бихме отговорили на този въпрос така: в дните на бунт, а сме били свидетели на няколко такива, слава Богу, най-хубавите оръжия не винаги са в най-белите ръце.

Този мъж бе пристигнал от Версай преди около един час и знаеше отлично какво се е случило, защото на въпросите на кръчмаря, зададени докато му сервираше бутилка вино, която още не бе докоснал, отговори:

че кралицата идва с краля и дофина;

че са тръгнали около обяд;

че най-накрая са решили да живеят в замъка Тюйлери, което означаваше, че в бъдеще на Париж няма да му липсва хляб, защото той щеше да притежава Хлебаря, Хлебарката и Малкия чирак¹⁸.

И че той чака да види преминаването на кортежа.

Това последно твърдение можеше и да е вярно, но бе лесно да се

17. Улан – кавалерист, въоръжен с дълга пика. Характерен за униформата на повечето армии е големият мъхнест калпак – бел. прев.

18. Хлебаря, Хлебарката и Малкия чирак – прякори на Луи XVI, Мария-Антоанета и сина им – бел. прев.

забележи, че вниманието му е съсредоточено повече по посока на Париж, отколкото към Версай. Това навеждаше на мисълта, че той не се бе счел за длъжен да дава точни сведения за своите намерения на почтения кръчмар, който се бе осмелил да му ги поиска.

Впрочем след малко очакванията му очевидно се сбъднаха. Един мъж, облечен почти като него и очевидно упражняващ подобна на неговата професия, се откри на възвишението, ограничаващо хоризонта на пътя.

Този човек стъпваше тежко, като пътник, извървял вече дълъг път.

С приближаването му можеха постепенно да се различат чертите на лицето му и неговата възраст.

На възраст може би беше колкото непознатия, тоест смело можеше да се твърди, както казват хората, че бе прехвърлил четиридесетте¹⁹.

А що се отнася до чертите му, те бяха като на човек от простолюдието с лоши наклонности и вулгарни инстинкти.

Погледът на непознатия се впери любопитно в посетителя със странно изражение, сякаш искаше да прецени само с един поглед всичко нечисто и лошо, което може да се открие в сърцето на този човек.

Когато работникът, който идваше откъм Париж, бе на не повече от двадесетина крачки от героя, който чакаше на вратата, последният влезе вътре, сипа вино в две от чашите на масата и като се върна на вратата с вдигната чаша, каза:

– Хей, приятелю! Времето е студено, а пътят дълъг. Дали да не пийнем по чаша вино, за да се подкрепим и да се стоплим?

Работникът, който идваше от Париж, се огледа наоколо, за да се увери, че именно към него бе отправена поканата.

– На мен ли говорите? – попита той.

– А на кого, моля ви се, след като сте сам?

– И ми предлагате чаша вино?

– Защо не?

– А!

– Нямаме ли един и същ занаят или поне сходни?

За втори път работникът погледна непознатия.

– Всички могат да имат един и същ занаят. Важното е да се знае дали в занаята си учител или помощник.

– Ами точно това ще разберем, докато пийваме по чаша вино и си поговорим.

19. Гамен, роден през 1751, не е на повече от тридесет и осем години – бел.авт.

– Добре тогава – каза работникът и се запъти към вратата на кръчмата.

Непознатият му показва масата и му посочи чашата.

Работникът взе чашата, погледна виното някак с недоверие, което се изпари, когато непознатият изпи втора чаша, пълна догоре с течност като първата.

– Е, добре, гордостта пречи ли ви да се чукнете с този, когото сте поканили? – попита той.

– Не, за Бога, напротив. За народа!

Сивите очи на работника се спряха за миг върху този, който току-що вдигна тоста.

После повтори:

– Ей, по дяволите! Добре го казахте. За народа!

И той изпи до дъно съдържанието на чашата. След това изтри устата си с ръкав.

– О, това е бургундско вино!

– И то от най-доброто, нали? Препоръчаха ми кръчмата, на минаване се отбих и не съжалявам. Но седнете, приятелю, има още в бутилката, а като свърши, има още в избата.

– А вие какво правите тук? – каза работникът.

– Както виждате, идвам от Версай и чакам кортежа, за да го придружа до Париж.

– Какъв кортеж?

– Този на краля, кралицата и дофина, които отиват в Париж в компанията на придворните дами и на двеста членове на Събранието и под закрилата на Националната гвардия и на господин Дьо Лафайет.

– Значи този буржоа се е решил да отиде в Париж?

– Наложил се.

– Така и предположих тази нощ в три часа, когато тръгнах за Париж.

– О, вие сте тръгнали тази нощ в три часа през нощта и сте напуснали Версай просто така, без да ви е любопитно да узнаете какво ще се случи?

– Напротив, имах известно желание да узная какво ще стане с този буржоа, още повече че, без да се хваля, той ми е познат. Но, разбирате ли, работата е над всичко. Имам жена и деца, трябва да ги изхранвам, особено пък сега, когато вече няма да има кралска ковачница.

Непознатият пропусна двата намека, без да им обърне внимание.

– Значи беше заради бързата работа, която отидохте да свършите в

Париж? – настоя той.

– Да, за Бога, и както изглежда, добре платена – добави работникът, като подрънкваше няколко екю в джоба си, – макар че ми беше платено просто от един прислужник, а това не е много учтиво. И още повече от немски прислужник, така че не можахме да разменим и една дума.

– А вие не мразите да говорите?

– Проклятие! Разбира се, когато не злослови за другите, човек се разсейва.

– А дори и когато го прави, нали?

Двамата мъже се разсмяха. Белите зъби на непознатия контрастираха с развалените зъби на работника.

– Така че – подхвана отново непознатият като човек, който напредва бавно, но когото никой не може да спре, – свършихте бърза и добре платена работа?

– Да.

– А тя несъмнено е била и трудна?

– Да, беше.

– Секретна ключалка, нали?

– Една невидима врата... Представете си къща в къщата... И някой, който има интерес да се скрие, нали? Е, добре, хем е там и хем го няма. Звъни се. Прислужникът отваря вратата: „Господинът тук ли е? – Няма го. – Напротив, тук е. – Добре, претърсете!“ Претърсват. Лека нощ! Не вярвам, че ще намерят господина. Желязна врата, разбирате ли, на релси. Отгоре се покрива със старо дъбово дърво и е невъзможно да се различи дървото от желязото.

– Да, но като се почука?

– Ами! Дървеният пласт върху тънкото желязо е достатъчно дебел, за да бъде звукът еднакъв навсякъде... Так... так... так... так. Разбирате ли, след като всичко беше готово, дори аз се лъжех.

– И къде, по дяволите, направихте това?

– М-м-м...

– Не искате да кажете?

– Това, което не искам да кажа, е това, което не знам.

– Да не са ви завързали очите?

– Точно така! Изчаках в една карета до бариерата. Казаха ми: „Вие ли сте еди-кой си?“ Аз казах: „Да“ – „Добре, точно вас чакаме, качвайте се.“ – „Трябва да се кача?“ – „Да“. Качих се, вързаха ми очите, каретата вървя около половин час, после една врата се отвори, една голяма врата. Спях се в първото стъпало на външно стълбище, изкачих десет

стъпала, влязох в предверие. Там попаднах на немски прислужник, който каза на другите: „Отифайте си, нямаме фече нужда от фас.“ Другите тръгнаха. Той ми развърза очите и ми показа какво трябва да направя. Като добър работник се зах с работата. В един часа свърших. Платиха ми със златни луидори, отново ми завързаха очите, качиха ме в каретата, оставиха ме на същото място, от което се бях качил, пожелаха ми приятно пътуване и ето ме!

– И не видяхте нищо, поне малко? По дяволите, една лента не е чак толкова стегната, за да не може да се погледне скришом встрани.

– Хм-мм...

– Хайде, хайде, признайте си, че сте видели – каза живо непознатият.

– Ето какво: когато се спънах в първото стъпало на стълбището, се възползвах от това, за да разместя малко превръзката.

– И когато я разместихте? – каза непознатият със същото оживление.

– Видях редица дървета от ляво, което ме накара да мисля, че къщата е на булевард. И това е всичко²⁰.

– Това е всичко?

– Да, честна дума.

– Не е много.

– Като се има предвид, че булевардите са дълги и повечето къщи са с големи врати и външни стълбища, от кафе „Сен Оноре“ до Бастилията.

– И вие не бихте разпознали отново къщата?

Ключарят се замисли за миг.

– Не, за Бога, няма да успея.

Непознатият, чието лице обикновено изразяваше това, което той желяе да изрази, изглеждаше доволен от това уверение.

– Но – каза той изведнъж, сякаш в друг ред на мисли, – няма ли вече ключари в Париж, че хората, които си правят тайни врати там, търсят ключари от Версай?

И в същото време той напълни чашата на придружителя си с вино, като чукна по масата с празната бутилка, така че собственикът да донесе пълна.

20. Читателят е разпознал къщата на Балзамо на улица „Сен Клод“, на ъгъла на булеварда (сега „Бомарше“); а прислужникът е Фриц – бел.авт.

2. Майстор Гамен

Ключарят вдигна чашата пред очите си и се загледа самодоволно във виното.

После отпи с наслада:

– Напротив – каза той, – има ключари в Париж.

Отпи още няколко глътки.

– Има дори майстори.

Пак отпи.

– Така си мислех и аз.

– Да, но има майстор и *майстор*.

– Аха – каза непознатият, – виждам, че сте не само майстор, но майстор на майсторите.

– И преди всичко майстор. Вие от занаята ли сте?

– Да, почти.

– Какъв сте?

– Оръжейник съм.

– Имате ли тук нещо ваше?

– Вижте тази пушка.

Ключарят взе пушката от ръцете на непознатия, разгледа я внимателно, дръпна пружините, кимна одобрително при тихото прещракване на приклада, после прочете написаното върху цевта и върху плочката име:

– Льоклер? – каза той. – Невъзможно, приятелю! Льоклер е най-много на 28 години, а ние двамата вървим към петдесетте, без да се обиждате.

– Така е – каза той, – аз не съм Льоклер, но е същото.

– Не разбирам?

– Понеже аз съм му учителят.

– А, добре – изсмя се ключарят, – това е все едно аз да кажа: „Аз не съм кралят, но е същото.“

– Как така е същото? – повтори непознатият.

– Да, защото аз съм негов учител – каза ключарят.

– О! – стана непознатият и подигравателно отдаде чест по военному. – С господин Гамен ли имам честта да разговарям?

– Със самия него, ако бих могъл да ви бъда полезен – каза

ключарят, очарован от ефекта, който неговото име бе предизвикал.

– По дяволите! – каза непознатият. – Не знаех, че имам работа с толкова голям човек!

– Нима?

– С толкова голям човек – повтори непознатия.

– Искате да кажете толкова важен.

– Е, да, извинете – засмя се непознатият, – но нали знаете, че един обикновен оръжейник не говори като учител и то не какъв да е, а учителят на краля на Франция!

После смени тона:

– Кажете ми не е ли забавно да си учител на краля?

– Защо?

– Винаги трябва да си нащрек, дори когато казваш добър ден или добър вечер.

– А, не...

– Когато трябва да кажеш: „Ваше Величество, вземете този ключ с лявата ръка. Ваше Величество, вземете тази пила с дясната ръка.“

– Ами точно в това е чарът, защото той всъщност е добър човек. Когато влезе в ковачницата, сложи престилка и навие ръкавите на ризата си, никой не би разпознал големия син на Свети Луи²¹, както го наричат.

– Всъщност имате право. Странно е как един крал може да прилича на другите хора.

– Така е, нали? От доста време тези, които са около него, са го забелязали.

– О, ако само тези, които са около него, са го забелязали, това нямаше да има значение – засмя се някак особено непознатият. – Това най-вече го забелязват тези, които се отдръпват от него.

Гамен учудено погледна събеседника си.

Но той, без да му даде възможност да прецени сериозността на изречението, което беше изрекъл, продължи да говори:

– И още повече – каза той, – намирам, че е унизително да наричаш Ваше Величество човек, който е досущ като другите.

– Но аз не трябваше да го наричам нито Ваше Величество, нито Ваше Височество. Когато дойде в ковачницата, аз го наричам гражданино, а той мен Гамен. Само дето аз му говоря на вие, а той на мен на ти.

21. Луи IX (1214 – 1270) – крал на Франция (1226 – 1270). Канонизиран през 1297 г. – бел.ред.

– Да, но когато дойде време за обяд или вечеря, те изпращат да се храниш с простолюдието, с лакеите, нали?

– Не! О, не! Никога не е правил така. Напротив. Заповядваше да донесат отрупан с храна поднос в ковачницата и често, най-вече на обяд, той сядаше с мен на масата и казваше: „Не! Няма да обядвам с кралица-та и така няма да има нужда да си мия ръцете.“

– Не разбирам добре.

– Не разбирате, защото не знаете, че когато кралят идва да работи с мен, да кове желязото, ей Богу, ръцете му стават като нашите. Но какво от това? Това не означава, че не сме почтени хора. Тогава кралицата му казваше превзето: „О, Ваше Величество, ръцете ви са мръсни.“ Сякаш след като си работил в ковачница, ръцете ти може да са чисти.

– Не ми говорете повече – каза непознатият, – ще се разплача.

– Само там той се чувстваше добре. А също и в географския си кабинет с мен или с неговия библиотекар, но мисля, че предпочиташе мен.

– Това няма значение. Не е забавно да си учител на лош ученик.

– На лош ученик? – извика Гамен. – О, не! Не казвайте това! Той дори е много нещастен за това, че се е родил крал, разбирате ли, за това, че е трябвало да се заеме с един куп глупости, вместо да напредне в изкуството. Винаги ще си остане един нещастен крал, защото е твърде почтен, а би станал чудесен ключар. Има един, например, когото ненавиждам заради времето, което го кара да губи, и това е господин Некер. Колко време му е изгубил, колко време?

– С неговите сметки, нали?

– Да, с глупавите му измислени сметки, както се говори.

– Добре, приятелю, но кажете ми... Да имате ученик от такъв калибър сигурно е безценна работа за вас?

– Всъщност не. Ето какво ви подвежда, ето защо му се сърдя на вашия Луи XVI, на вашия баща на отечеството, на възродителя на френската нация.

– Защото ме смятат за богат като Крез²², а всъщност съм беден като Йов.

– Вие сте беден? А какво прави кралят с парите си? Половината дава на бедните, а другата половина на богатите, така че за него не остава нищо.

– Семействата Коани, Водрьой и Полиняк го разоряваха,

22. Последният лидийски цар (595 – 546 пр. Хр.). Смятан за най-богатия човек на своето време – бел.ред.

горкичкият! Веднъж той поиска да намали заплатите на Коани. Господин Коани дойде и го изчака на вратата на ковачницата. След като излезе за пет минути, кралят се върна съвсем блед и каза: „Наистина си мисля, че ако не бях отстъпил, Коани щеше да ме набие.“²³ Друг път понечи да направи забележка на кралицата за едно ковчеже на госпожа Полиняк, ковчеже от триста хиляди франка!

– И таз добра!

– И не само това. Кралицата го принуди да ѝ подари друго ковчеже от петстотин хиляди франка. Ето защо Полиняк, които допреди десет години нямаха пукната пара, сега напускат Франция с милиони! Поне ако имаха талант, но дайте им наковалня и чук и ще видите, че не могат да изковат и една подкова. Дайте им пила и менгеме и ще се уверите, че не могат да направят и един винт за ключалка. Но в замяна на това говорят много, наричат се кавалери, а сега оставят краля да се оправя както може с господин Байи, господин Дьо Лафайет и господин Мирабо. А аз, който съм му давал добри съвети, ако е пожелавал да ги чуе, съм оставен с петнайсет хиляди франка рента; аз, неговият учител, негов приятел, този, който му е сложил пилата в ръката!

– Да, но щом като работите с него, все имате някаква облага.

– Хайде де, но дали аз работя сега с него? Първо това би ме компрометирало. След превземането на Бастилията кракът ми няма да стъпи в двореца. Веднъж или два пъти го срещам. Първият път имаше хора по улицата и той само ме поздрави. Вторият път беше по пътя към Сатори. Бяхме сами и той накара да спрат колата му. „Добър ден, бедни ми Гамен“ – каза той и въздъхна. – „Нещата не вървят ли както желаете? – попитах. – Но това ще ви научи...“ – „А жена ти и децата – прекъсна ме той. – Добре ли са?“ – „Отлично, но имат вълчи глад. Това е проблемът...“ – „Ето – каза кралят, – направи им този подарък от мое име.“ И като пребърка всичките си джобове той събра девет луи²⁴. „Това е всичко, което имам у себе си, бедни ми Гамен – каза той, – и ми е много мъчно, че ти правя толкова скромнен подарък.“ А и вие също ще се съгласите, че има от какво да се срамува: един крал да има само девет луи в джобовете си, крал, който прави на свой приятел, на свой другар подарък от девет луи!... Ето защо...

– Ето защо отказахте?

– Не, казах си: „Дават ли ти, взимай, защото все ще се намери

23. Вж. „Анж Питу“, гл. 30 – бел.ред.

24. Наричана още луйдор; старинна златна монета на стойност двадесет и четири ливри – бел.прев.

някой не толкова срамежлив, който ще ги приеме!“ Но все едно, той може да бъде спокоен. Повече няма да стъпя във Версай, докато не изпрати да ме потърсят и пак, и пак!

– Признателно сърце – измърмори непознатият.

– Какво казвате?

– Казвам, че е много мило, майстор Гамен, да се забележи такава преданост след лошото стечение на обстоятелствата! Последна чаша вино за здравето на вашия ученик.

– О, Боже, той изобщо не го заслужава, но както и да е. За негово здраве!

Той отпи.

– И като си помисля – продължи Гамен, – че имаше повече от десет хиляди бутилки вино, най-лошото от които е два пъти по-добро от това тук, и че никога не каза на някой камериер: „Еди-кой си, вземете кошница вино и я занесете на моя приятел Гамен.“ Но той предпочете да бъде изпито от телохранителите му, от швейцарците и от войниците му от полка във Фландрия. И така и стана!

– А вие какво искате! – каза непознатият, като изпи на малки глътки съдържанието на чашата си. – Такива са кралете, неблагодарници! Но тихо, не сме сами!

Наистина други трима бяха влезли преди малко в същата кръчма – двама мъже и една продавачка на риба. Те бяха седнали на съседна маса на тази, на която непознатият и учителят Гамен привършваха втора бутилка.

Ключарят ги погледна и се вторачи в тях с внимание, което наказва непознатия да се усмихне.

В действителност тези трима нови герои бяха достойни за внимание.

Единият от двамата мъже беше нисък и набит, а другият висок и с дълги крака. А за жената беше трудно да се определи каква е.

Набитият мъж приличаше на джудже – едва достигаше пет фута²⁵. А може би изглеждаше и малко по-нисък поради огъването на краката му в коленете, които, въпреки че бяха разтворени, се допираха от вътрешната си страна, когато стоеше изправен. Вместо да заличава тази безформеност, лицето му сякаш още повече я подчертаваше. Косите му, сиви и мръсни, прилепваха по хълътналото му чело.

Безформените му вежди сякаш бяха попаднали там случайно. В

25. Около 1,5 м. – бел.ред.

обичайното им състояние очите му бяха изцъклени, безизразни и помътнели като на жаба. Само когато се ядосаше, в тях се появяваше искра като тази, която проблясва в зеницата на разгневена змия. Носът му беше сплеснат и крив и поради това изпъкналостта на скулите личеше още повече. И накрая като допълнение към това уродливо съчетание изпод свитата му жълтеникава уста се показваха няколко редки, разклатени и черни зъба. На пръв поглед изглеждаше, че този мъж има във вените си жлъчка вместо кръв.

Обратно на първия, чийто крака бяха къси и криви, вторият изглеждаше като чапла на кокили. Приликата му с птицата, с която го сравнихме, се усилваше от факта, че главата му потъваше изцяло в раменете. Тя се отличаваше от тях само по очите, които изглеждаха като две кървави петна, и по дългия и остър като клон нос. В първия миг човек би казал, че прилича на чапла, която има способността да разтегне врата си като пружина и да извади от разстояние окоото на някого. Но не можеше.

Изглежда само ръцете му бяха гъвкави, за разлика от врата, и така, както беше седнал, трябваше само да протегне пръст, без изобщо да се накланя, за да вдигне една измокрена от пот и дъжд носна кърпичка, която бе паднала преди малко, след като си бе избърсал челото.

Третият или третата, както предпочитате, беше някакво земноводно, чийто вид можеше да се разпознае лесно за разлика от пола. Това беше мъж или жена на възраст от тридесет до тридесет и четири години с елегантно облекло на продавачка на риба, със златни верижки и обици, с дантелена женска шапка и носна кърпичка. Чертите ѝ, доколкото можеха да се различат изпод белилото и червилото, които покриваха лицето, и през луничките с всякаква форма, обсипали този бяло-червен пласт, изглеждаха някак безлични, като при упадналите родове. След като си я видял веднъж и си достигнал до съмнението, за което говорихме, очакваш с нетърпение да си отвори устата, за да произнесе няколко думи, тъй като считах, че звукът от гласа ѝ ще придаде на цялото ѝ противоречиво същество характер, с помощта на който ще бъде разпозната. Нищо подобно – гласът ѝ, наподобяващ сопрано, задълбочаваше още повече съмнението у любопитните и наблюдателните, породено от нейната същност. Чутото не обясняваше погледа, не допълваше видяното.

Чорапите и обувките на двамата мъже, както и обувките на жената показваха, че тези, които ги носят, са извървели дълъг път.

– Чудна работа – каза Гамен. – Струва ми се, че познавам тази жена.

– И така да е. Но щом като тези тримата са заедно, скъпи ми

господин Гамен – каза непознатият, като взе пушката и нахлупи шапка, – това означава, че имат работа, а щом като имат работа, значи трябва да ги оставим.

– Значи вие ги познавате? – попита Гамен.

– Само съм ги виждал – отговори непознатият. – А вие?

– Бих казал, че съм виждал някъде жената.

– В двора, предполагам? – каза непознатият.

– Ами да! Една продавачка на риба?!

– От известно време такива хора често ходят там.

– Ако ги познавате, назовете ми двамата мъже. Това ще ми помогне да си спомня жената.

– Двамата?

– Да.

– Кого желаете да назова първи?

– Кривокракият.

– Жан-Пол Марат.

– А!

– След това?

– Гърбушкото?

– Проспер Верриер.

– А!

– А сега досещате ли се за продавачката?

– Не, за Бога.

– Помислете.

– Предавам се.

– Хайде! Продавачката?

– Чакайте... Не, да, не...

– Напротив.

– Това е... Невъзможно е!

– Да, изглежда невъзможно на пръв поглед.

– Това е...?

– Виждам, че никога няма да го назовете и че трябва аз да го кажа: продавачката е херцог Д'Егийон?

Като чу това име, продавачката трепна и се обърна заедно с другите двама мъже. И тримата понечиха да станат, така както се става пред началник, на когото искаш да покажеш уважението си.

Но непознатият сложи пръст на устата си и мина покрай тях.

Гамен го последва като в сън.

На вратата го блъсна някакъв, който явно бягаше, гонен от хора,

които крещяха:

– Фризьорът на кралицата!! Фризьорът на кралицата!

Измежду тези бягащи и крещящи хора имаше двама, всеки от които носеше забучена на копие кървава глава.

Това бяха главите на двамата нещастни телохранители Варикур и Де Ют, отделени от телата от един тип, наречен Големия Никола, и забучени на копие.

Тези глави, както вече казахме, бяха част от групата, която бягаше след нещастника, който пък се блъсна преди малко в Гамен.

– Я виж ти, господин Леонар – каза той.

– Тихо, не споменавайте името ми! – извика фризьорът, като нахлу бързо в кръчмата.

– Какво искат те? – непознатият попита ключаря.

– Кой знае? – отговори Гамен. – Може би тези бедни дяволи искат да им накъдри главите. По време на революция на човек му идват странни идеи.

Непознатият се смеси с тълпата, като остави Гамен, от когото по всяка вероятност бе изкопчил всичко, от което имаше нужда, да отиде в своята работилница във Версай.

3. Калиостро

Колкото по-многобройна бе тълпата, толкова по-лесно бе на непознатия да се смеси с нея.

Това беше авангардът на кортежа на краля, кралицата и дофина.

Бяха тръгнали от Версай към един часа следобед, както беше казал кралят.

Кралицата, дофинът, кралската дъщеря, граф Дьо Прованс, госпожа Елизабет и Андре²⁶ се бяха качили в каретата на краля.

Сто коли бяха подслонили членовете на Събранието, които бяха заявили, че няма да се отделят от краля.

Граф Дьо Шарни и Бийо бяха останали във Версай, за да отдадат последни почести към барон Жорж дьо Шарни, убит, както вече казахме, в тази ужасна нощ на 5 срещу 6 октомври, и за да попречат на обезглавяването на тялото, както бяха обезглавили телата на телохранителите Варикур и Де Ют.

Охраната, за която стана дума и която бе тръгнала от Версай два часа преди краля и бе на около четвърт час пред него, беше по някакъв начин свързана с главите на телохранителите, служещи за знаме.

Когато тези глави спряха пред кръчмата на моста в Севър, охраната също спря.

Тази охрана се състоеше от бедни и наполовина пияни дриплъвци.

Изведнъж настана голяма суматоха. Появиха се щиковеите на Националната гвардия и белият кон на Лафайет, които предшестваха непосредствено каретата на краля.

Лафайет много обичаше струпвания на масите. Именно сред народа на Париж той беше идолът, властваше в действителност.

Но той не обичаше простолудието.

Също както Рим, и Париж имаше своите *plebs* и *plebecula*²⁷. И най-вече не харесваше този вид екзекуции, които простолудието

26. Имам убеждението или поне надеждата, че читателите днес са читатели ни от вчера и следователно познават героите ни. Не считаме, че има нужда да припомним друго, освен че госпожица Андре дьо Таверне не е друга, а графиня Дьо Шарни, сестрата на Филип и дъщерята на барон Дьо Таверне, Мезон-Руж – бел. авт.

27. Наричали се още плебеи – в Древния Рим свободното население, което не влиза в родовата община. Водят борба с властващите – патрициите – бел. ред.

извършваше самостоятелно. Ясно беше, че той е направил всичко възможно, за да спаси Флесел, Фулон и Бертие дьо Совини.

Ето защо, за да скрие трофея си и едновременно с това да запази кървавите знаци, които бележат победата, тази охрана доста бе изпреварила кортежа.

Но изглежда, че принудени от триумвирата²⁸, който имаха щастието да срещнат в кръчмата, знаменосците бяха намерили начин да избегнат Лафайет, а и решиха, че ще чакат Негово величество, за да го придружат. Самият той бе заявил, че не желае да се разделя с верните си пазители.

След като се подкрепи, охраната пое отново.

Тълпата, която се стичаше по главния път от Версай към Париж, приличаше на препълнена водосточна тръба, която след буря повлича в черните си и кални води обитателите на един дворец, който се бе озовал на пътя и бе яростно разрушен. От двете страни на пътя се получаваше нещо като водовъртеж, породен от движението на хората, дошли от градовете и наобиколили този път, за да видят какво става. Малка част от тях се смесваха с тълпата, за да станат част от кортежа на краля. Техните викове и крясъци се сливаха с останалите. Все пак повечето от тях заставаха неподвижни и мълчаливи от двете страни на пътя.

Означаваше ли това, че тези хора бяха симпатизанти на краля и кралицата? Не, защото освен тези, които принадлежат към аристокрацията, всички, дори буржоазията, страдаха повече или по-малко от ужасния глад, който се ширеше във Франция. Ето защо, ако не хулеха краля, кралицата и дофина, те мълчаха, а мълчанието на тълпата е може би по-лошо от нейните хули.

Но тази тълпа крещеше с пълно гърло: „Да живее Лафайет!“ (той сваляше от време на време шапката си с лявата ръка и поздравяваше с шпагата си в дясната ръка) и „Да живее Мирабо!“ (той пък си подаваше от време на време главата през прозореца на каретата, за да вдъхне с пълни гърди необходимия за дробовете му въздух).

Нещастният Луи XVI слушаше как аплодират нещото, което бе изгубил – популярността си, и това, което винаги му бе липсвало – гениалността.

Жилбер, както правеше, когато кралят пътуваше сам, вървеше с останалите до дясната врата на кралската карета, тоест откъм страната на

28. В Древния Рим съюз от трима политически и военни дейци (триумвири) с цел да заграби властта – бел.ред.

кralицата.

Мария-Антоанета, която никога не бе могла да разбере стоицизма на Жилбер, към който американската твърдост бе добавила строгост, гледаше учудено този мъж, който без да обича и без да е привързан към своите господари, изпълняваше това, което той наричаше дълг. При все това той бе готов да направи за тях всичко, което човек прави от привързаност и обич. Той дори беше готов да умре, а много от тези, които изтъкват привързаността и обичта си, не биха дръзнали чак дотам.

Своеобразна редица от хора, някои привлечени от любопитство, а други, за да могат да се притекат на помощ на височайшите особи, ако се наложи, вървяха от двете страни на кралската карета. Освен тях от двете страни на пътя шляпаха в дълбоката повече от десет сантиметра кал дамите и преносвачите от халите. Сред изобилието от букети и панделки те изглеждаха като зараждаща се вълна.

Тази вълна приличаше на оръдие или на оръжейна ракла, пълни с жени, които пееха силно и крещяха до полуца.

Това, което пееха, беше познатата стара песничка:

Хлебарката има екую,
които не й стругат нищо.

Това, което викаха, бе израз на новата им надежда:

– Сега няма да ни липсва хляб, защото водим Хлебаря, Хлебарката и Малкия чирак.

Изглежда кralицата слушаше всичко това, без да разбира нищо от него. Изправен между краката ѝ, стоеше малкият дофин, който гледаше тази тълпа така изплашено, както децата на владетелите гледат тълпите. Така, както сме виждали да я гледат кралят на Рим, херцогът на Бордо и графът на Париж²⁹. Само дето нашата тълпа е по-презрителна и по-великодушна, защото е по-силна и знае, че може да прости.

От своя страна, кралят пък гледаше всичко това с безжизнения си угаснал поглед. Предишната нощ той бе спал малко и не се бе нахранил достатъчно на обяд. Времето не му бе стигнало, за да оправи и освежи перуката си. Брадата му беше пораснала, дрехите измачкани. Нищо не

29. Ако Дюма е видял краля на Рим по времето на падането на Империята (вж. „Моите спомени“, гл. XXX) и сина на приятеля му Фердинан Д'Орлеан в Събранието през февруари 1848 г. (вж. „История на политическия и личен живот на Луи-Филип“, том II, гл. XXVI, XXVII), то той не е видял внука на Шарл IX през юли 1830 г. – бел.фр.изд.

беше в негов плюс. Уви! Бедният крал не беше човек, който може да се справя в трудни обстоятелства. Ето защо при всяка трудност той свеждаше глава. Само веднъж той я вдигна – на ешафода, но и тогава тя бързо падна!

Мадам Елизабет бе от онези добри и предани ангели, които Бог бе изпратил близо до тези две осъдени създания. Тя трябваше да утешава краля в Тампъл при отсъствието на кралицата и да утешава кралицата при смъртта на краля.

Господин Дьо Прованс, с лъжливи си и неискрен поглед, както винаги бе там. Той добре знаеше, че поне за момента е в безопасност. В този момент той бе най-популярният от семейството – без да знае защо. Може би защото той бе останал във Франция, а брат му граф Д'Артоа бе заминал.

Но ако кралят можеше да прочете какво крие дълбоко в сърцето си господин Дьо Прованс, надали щеше да се запази непокътната признателността, която му бе засвидетелствана и която той считаше за искрена преданост.

Андре беше бяла като мрамор. Тя не бе спала повече от кралицата и не се бе хранила повече от краля, но тези жизнени нужди сякаш не засягаха изключителното ѝ съществуване. Тя дори не бе имала време да си оправя косата и да се преоблече. И въпреки това нито едно косъмче не беше разрошено, нито една гънка на роклята ѝ не показваше, че е измачкана при извънредни обстоятелства. Тя приличаше на статуя, а вълните от хора, които се стичаха покрай нея, сякаш не ѝ правеха впечатление, а само подчертаваха нейната бяла и гладка кожа. Видно беше, че тази жена крие дълбоко в мислите и сърцето си една-единствена и светла мисъл, която беше само нейна и към която отлиташе душата ѝ, така както магнитната стрелка се насочва към Полярната звезда. Само едно нещо подсказваше, че тя е жива: неволният блясък в очите, който се появяваше всеки път, когато погледът ѝ срещнеше този на Жилбер.

На стотина крачки от малката кръчма, за която вече говорихме, кортежът спря и виковете станаха двойно по-силни.

Кралицата леко се подаде през вратичката и това движение, което приличаше на поздрав, предизвика оживление сред тълпата.

– Господин Жилбер? – каза тя.

Жилбер се приближи до вратичката. Както и когато тръгнаха от Версай, той държеше шапката си в ръка. Ето защо нямаше нужда да я сваля в знак на уважение към кралицата.

– Госпожо? – каза той.

С интонацията, с която беше произнесена тази единствена дума, се усещаше, че Жилбер е на заповедите на кралицата.

– Господин Жилбер – подхвана тя, – какво пее, какво казва, какво крещи вашият народ?

Дори по начина, по който го зададе, беше ясно, че кралицата е подготвила въпроса предварително. Без съмнение дълго преди да го избълва в лицето на тълпата, той се е въртял в главата ѝ.

Жилбер въздъхна: „Все си е същата!“

После каза меланхолично:

– Уви, госпожо! Този народ, който вие наричате мой народ, беше ваш народ някога. Преди по-малко от двадесет години господин Дьо Брисак, очарователният придворен, когото напразно търся тук, ви сочеше от една тераса на двореца същия този народ, който викаше: „Да живее първородната кралска дъщеря!“ и ви казваше: „Госпожо, там долу имате двеста хиляди поддръжници.“³⁰

Кралицата прехапа устни. Не можеше да упрекне този човек нито за отговора му, нито в липса на уважение.

– Да, така е – каза кралицата. – Това само доказва, че народът се променя.

Този път Жилбер само кимна, без да отговори.

– Зададох ви въпрос, господин Жилбер – каза кралицата с онова настървение, което бе характерно за нея дори когато нещо ѝ беше неприятно.

– Така е, госпожо – каза Жилбер, – и ще ви отговоря, щом настоявате. Народът пее: *Хлебарката има екую, които не ѝ струват нищо*. Знаете ли кого нарича Хлебарката народът?

– Да, господине. Знаем, че ме удостояват с тази чест. Вече съм привикнала с тези прякори – наричаха ме и госпожа Дефицит. Има ли нещо общо между първия и втория прякор?

– Да, госпожо. Само трябва да се замислите върху първите два стиха, които ви казах:

Хлебарката има екую,
които не ѝ струват нищо.

Кралицата повтори:

– Има екую, които не ѝ струват нищо... Не разбирам, господине.

30. Вж. Мадам Кампан. „Спомени“, книга Първа, гл. II: сцената е в Тюйлери по време на връщането на първородната кралска дъщеря в Париж – бел.фр.изд.

Жилбер замълча.

– Е, добре! – нетърпеливо каза кралицата. – Не чухте ли, че не разбирам.

– Ваше Величество настоява за обяснение?

– Без съмнение.

– Това означава, госпожо, че Ваше Величество има много угодливи министри, министри на финансите най-вече, като господин Дьо Калон например. Народът знае, че Нейно Величество само трябва да поиска, за да ѝ се даде. А за една кралица не е трудно да иска, защото е кралица все пак. Народът пее: *Хлебарката има екую, които не ѝ струват нищо*. Това означава, че *не ѝ струват нищо*, освен усилието да си ги поиска.

Кралицата вкопчи ръката си в червения велур на вратичката.

– Добре, ето за какво пее народът. Сега, ако обичате, господин Жилбер, кажете ми какво крещи толкова народът, тъй като вие много добре обяснявате неговата мисъл.

– Народът казва, госпожо: „Повече няма да ни липсва хляб, защото държим в ръцете си Хлебаря, Хлебарката и Малкия чирак.“

– Ще ми обясните ли и тази обида толкова ясно, колкото и предишната. Разчитам на вас.

– Госпожо – каза пак така меланхолично Жилбер, – по-добре се замислете не толкова върху думите, а върху намеренията на този народ и ще видите, че няма от какво чак толкова да се оплаквате.

– Да видим сега – каза нервно кралицата. – Добре знаете, че искам да ми бъде обяснен този въпрос. Така че ви слушам, чакам.

– За добро или за лошо, госпожо, на този народ беше казано, че се върти голяма търговия с брашно във Версай и че това е причината да няма брашно в Париж. Кой да изхранва този беден народ? Хлебарят и Хлебарката от квартала? Тези, към които и баща, и син, и съпруг отправят молещи ръце, когато поради липса на пари детето или съпругата умират от глад. Кого молят те пред Бога – този, който жъне? Тези, които разпределят хляба. А не сте ли точно вие, кралят и това височайшо дете тези, които разпределят хляба, даден от Бог? Така че не се учудвайте от начина, по който ви е нарекъл народът, а бъдете благодарна за надеждата, която имат, че щом като кралят, кралицата и първородният син са сред дванадесет хиляди озверели от глад хора, то на тези дванадесет хиляди души нищо повече няма да им липсва.

За миг кралицата притвори очи. Движението на челюстта ѝ показва, че се опитва да преглътне едновременно омразата, която изпитваше, и тази горчива слюнка, която изгаряше гърлото ѝ.

– И трябва ли да благодарим на народа за това, което крещи пред нас и зад нас, трябва ли да сме му благодарни, както и за прякорите, които ни е дал, и за песните, които ни пее?

– Да, госпожо, и дори още повече, защото неговата песен е само израз на доброто му настроение, защото тези прякори, които ви е дал, са само проява на надеждите му, а крясъците са израз на желанията му.

– Народът иска господата Дьо Лафайет и Мирабо да живеят?

Както става видно, кралицата прекрасно бе чула песните, думите и виковете.

– Да, госпожо, защото ако живеят господин Дьо Лафайет и господин Мирабо, които сега са разделени от пропастта, над която вие висите, те ще могат да се обединят и така да спасят монархията.

– Това означава ли, господине – извика кралицата, – че монархията е толкова слаба, че може да бъде спасена само от тези двама мъже?

Жилбер тъкмо се канеше да отговори, когато отекнаха виковете на ужас, примесени с жестоки смехове, а тълпата силно се раздвижи. Вместо да отдалечи Жилбер, тя го притисна до вратичката, в която той се вкопчи, досещайки се, че нещо се случва или щеше да се случи и може би неговата дума и силата му щяха да са необходими, за да защити кралицата.

След като бяха принудили нещастния Леонар³¹ да напудри и среши отрязаните глави, двамата мъже, които ги носеха, искаха да си доставят ужасното удоволствие да ги покажат. Това удоволствие си бяха доставили и други, а може би пак тези същите, когато показаха на Бертие главата на неговия тъст Фулон.

При вида на двете глави хората надаваха виковете и се разбягваха, като ужасени им правеа път.

– За Бога, госпожо – каза Жилбер, – не поглеждайте надясно!

Кралицата не беше жена, която би се подчинила на подобна заповед, без да се увери за причината, поради която е отправена.

Ето защо първото, което направи, беше да обърне поглед към забранената посока. Тя извика ужасено.

Изведнъж погледът ѝ се откъсна от ужасния спектакъл, сякаш бе видяла друг още по-ужасен спектакъл и вперена в едно страшилище, вече не можеше да отдели очите си от него.

Това страшилище беше непознатият, когото видяхме да разговаря и

31. „Чудовищата /.../ имаха жестока идея да принудят един перукер от Севър да разреши тези две глави и да сложи пудра върху окървавените коси. Нещастникът /.../ умря от уплаха.“ Вж. Мадам Кампан. „Спомени“, книга Втора, гл. II – бел.фр.изд.

пие с майстор Гамен в кръчмата на моста в Севър. Той стоеше прав с кръстосани ръце, опрян на едно дърво.

Ръката на кралицата пусна велурената вратичка и се вкопчи силно в рамото на Жилбер.

Жилбер се обърна.

Видя, че кралицата е бледа, устните ѝ бели и треперещи, а погледът втрещен.

Помисли си, че това нервно вълнение е причинено от двете глави, но погледът ѝ беше насочен право пред него.

Жилбер го проследи и така както кралицата бе извикала от ужас, той също извика, но от учудване.

После двамата промълвиха в един глас:

– Калиостро!

Мъжът, опрян на дървото, прекрасно виждаше кралицата. Той даде знак на Жилбер, сякаш да му каже: „Ела!“

В този момент каретите потеглиха.

С машинално и инстинктивно движение кралицата блъсна Жилбер, за да не бъде премазан от колелото. Той помисли, че тя го блъска към този мъж.

Щом като веднъж разпозна този мъж, Жилбер не можеше да не го последва, дори и кралицата да не го бе блъснала.

Неподвижен, изпрати с поглед кортежа. После последва дегизирания работник, който от време на време се обръщаше, за да види дали го следва. Той навлезе след него в малка, стръмна уличка, водеща към Белвю, и изчезна зад една стена. Това стана точно в момента, когато кортежът се губеше по пътя към Париж така плътно скрит от планината, сякаш бе пропаднал в пропаст.

4. Предопределението

Жилбер последва своя водач, който вървеше на около двадесетина крачки разстояние напред, чак до средата на хълма. Там се озоваха срещу голяма и хубава къща. Този, който вървеше напред, извади от джоба си ключ и отвори малка вратичка, предназначена да пропуска господаря на тази къща, когато той искаше да влезе или излезе незабелязано от прислугата.

Той остави вратата открената, а това ясно подсказваше, че кани придружителя си да го последва. Жилбер влезе и тихо затвори вратата. Никакъв шум от щракването на бравата не се чу.

Подобна ключалка би предизвикала възхищението на майстор Гамен.

След като влезе, Жилбер се озова в коридор с облицовани зидове, които бяха инкрустирани на височината на човешки ръст, така че погледът да не пропусне нито един от прекрасните детайли на бронзовите пана, като тези, с които Гиберти бе украсил вратата на стаичката за кръщаване във Флоренция.

Краката потъваха в мек турски килим.

Вляво имаше отворена врата.

Жилбер си рече, че тя е отворена заради него, и влезе в голяма стая, чиито стени бяха покрити с индийски сатен. Мебелите бяха в същия цвят като тапицерията. Една от тези фантастични птици, които рисуват и бродират китайците, покриваше тавана със златните си, лазурни криле и държеше в ноктите си полилея, който с изящно изработените свещници във формата на букет от водни лилии, осветяваше стаята.

Имаше само една картина в тази стая, която висеше до камината.

Беше „Мадона“ от Рафаел.

Докато Жилбер се възхищаваше на този шедьовър, той чу, или по-скоро отгатна, че зад него се отваря врата. Обърна се и разпозна Калиостро, който излизаше от нещо като стая за преобличане.

Само един миг му бе достатъчен, за да измие мръсотията от ръцете и лицето си, за да придаде на все още черните си коси аристократичен вид и за да се преоблече изцяло.

Това вече не беше работникът с черни ръце, сплескани коси, изцапани с кал обувки, груби велурени панталони и риза от небелено

платно.

Това беше елегантният благородник, който вече два пъти сме представяли на нашите читатели – първо в „Жозеф Балзано“ и после в „Калието на кралицата“.

Костюмът му, покрит му с бродерии, и отрупаните му с диаманти ръце контрастираха с черния костюм на Жилбер и обикновения златен пръстен, подарен му от Вашингтон.

Калиостро приближи, открит и засмян, и протегна ръце към Жилбер.

Жилбер се хвърли към него.

– Скъпи учителю! – извика той.

– О, един момент – засмя се Калиостро. – Откакто се разделихме, скъпи ми Жилбер, вие толкова много напреднахте, най-вече във философията, че днес вие сте учителят, а аз едва съм достоен да бъда ученик.

– Благодаря за комплимента – каза Жилбер. – Но дори да предположим, че съм напреднал толкова, вие откъде знаете? Не сме се виждали от осем години.

– Смятате ли, скъпи докторе, че вие сте от тези хора, които човек забравя, ако не ги вижда? Наистина не съм ви виждал от осем години, но бих могъл за тези осем години да ви кажа какво сте правили ден по ден.

– О, така ли!

– Съмнявате ли се в мен?

– Знаете, че аз съм математик.

– Тоест неверник... Чуйте сега: за пръв път дойдохте във Франция по семейни работи. Вашите семейни работи не ме интересуват и следователно...

– Защо не? – Жилбер си помисли, че затруднява Калиостро. – Разкажете ми, скъпи учителю.

– Добре, ще ви разкажа. Вие трябваше да се заемете с образованието на вашия син Себастиен, да го заведете в пансион в един малък град на осемнадесет или двадесет левги³² от Париж и да си уредите нещата с вашия фермер – сериозен човек, когото вие задържате против волята му в Париж, а съпругата му има голяма нужда от него.

– Наистина, учителю, вие сте невероятен.

– О! Почакайте. Втория път дойдохте във Франция, воден от политически въпроси, като много други. После съставихте няколко книжки,

32. Около 80 км – бел.ред.

които изпратихте на крал Луи XVI. И тъй като у вас все още се крие нещо от предишния човек, вие сте по-горд от одобрението на един крал, отколкото от това на Жан-Жак Русо. Ако още беше жив, той щеше да е нещо много по-добро от един крал. И така вие пожелахте да узнаете какво мисли за доктор Жилбер внукът на Луи XIV, на Анри IV и на Свети Луи. За нещастие не бяхте обърнали внимание на един стар въпрос, поради което ви намерих в един хубав ден целия облян в кръв, с пронизана от куршум гърд, в една пещера на Азорските острови, където моят кораб имаше престой по случайност. Този въпрос засягаше госпожица Андре дьо Таверне, която беше станала без задна умисъл графиня Дьо Шарни и която служеше на кралицата. Впрочем, тъй като кралицата не можеше да откаже нищо на жената, която се е омъжила за граф Дьо Шарни, тя поиска и получи за вас кралско писмо за изгнание. Вие бяхте задържан на пътя от Хавър към Париж и отведен в Бастилията. Още щяхте да сте там, скъпи докторе, ако един ден народът не я превзе с един замах. И какъвто сте добър роялист, вие се присъединихте към краля и по милост станяхте негов лекар. Вчера, или по-скоро тази сутрин, вие страшно много допринесохте за спасяването на кралското семейство. Първо, когато изтичахте да събудите добрия Лафайет, който беше заспал дълбоко и непробудно, и преди малко, когато ме видяхте, вие помислихте, че кралицата, която, между нас казано, скъпи Жилбер, ви ненавижда, е заплашена, вие бяхте готов да послужите като жив щит на *вашата* кралица. Така ли беше? Да не съм забравил някоя малка подробност, като един магнетичен сеанс в присъствието на краля или пък отнемането на някаква касета от ръцете на някой си, който се беше сдобил с нея от министерството, от някой си, наречен Вълчата стъпка? Кажете сега дали съм допуснал някаква грешка, или съм забравил нещо. Готов съм да си призная.

Жилбер стоеше поразен пред този особен човек, който говореше така ефектно, че който го слушаше, бе склонен да си помисли, че притежава способността да познава нещата принципно и в подробности и да чете в сърцата на хората.

– Да, така е – каза Жилбер, – вие сте си все същият магьосник, вълшебник, чародеец, все същият Калиостро.

Калиостро се усмихна доволно. Беше горд от впечатлението, което бе направил на Жилбер и което въпреки волята му се бе изписало на лицето.

Жилбер продължи.

– А сега – каза той, – тъй като ви обичам толкова, колкото и вие

мен, скъпи ми учителю, и тъй като желанието ми да узная какво се е случило с вас, след като се разделихме, е поне толкова голямо, колкото това, което ви е накарало да се осведомите какво се е случило с мен, ви моля, ако не е недискретно, да ми разкажете докъде достигна вашата гениалност и къде упражнявахте вашата сила?

Калиостро се усмихна.

– О, и аз като вас се срещах с крале, с много дори, но с друга цел. Вие сте до тях, за да ги подкрепяте, а аз, за да ги свалям от власт. Вие се опитвате да направите монарха конституционен, но няма да успеете. Аз пък се опитвам да направя от императорите, кралете и принцовете философи и успявам.

– Наистина ли? – попита недоверчиво Жилбер.

– Абсолютно! Вярно е, че те бяха много добре подготвени от новите, тези, които отричат Бога – Волтер, Д'Аламбер и Дидро, както и от примера на крал Фридрих, когото имахме нещастие да изгубим. Но вие знаете, че с изключение на тези, които не умират, като мен и граф Дьо Сен-Жермен, всички са смъртни. Има толкова много хубави кралици, които набират войници, за да се бият за тях, и крале, които сами подтикват към рухване на монархията повече, отколкото Бонифаций VIII³³ и Борджии³⁴ са подтиквали към рухване на църквата. Ето например император Йозеф II, брата на нашата обичана кралица. Той унищожава три четвърти от манастирите и заграбва църковните блага, прогонва от килиите им дори кармелитите³⁵ и изпраща на сестра си Мария-Антоанета гравюри, изобразяващи разкалугерени монахини, които изпробват новата мода, и разкалугерени монаси, които се фризира³⁶. А ето и краля на Дания.

Самият той стана палач на своя лекар Струензее и като преждевременно развил се философ казваше на седемнадесет години: „Господин Дьо Волтер ме направи човек и ме научи да мисля.“³⁷ Да видим и императрица Катерина, която има голям напредък във философията,

33. Бонифаций VIII – глава на римокатолическата църква през 1294 г., повел борба срещу и претърпял поражение от френския крал Филип IV – бел.ред.

34. Борджии – наричат се още с прозвището „черната легенда“; от династията са произлезли двама папи, а самата тя е възпльщавала силата, страстта и интригите на времето. От тях произлизат фамилиите Медичи и Сфорца – бел. ред.

35. Католически монашески орден, създаден през XII в. в Палестина с резиденция на планината Кармел. Кармелитите давали обет да живеят в бедност – бел.прев.

36. Вж. Мадам Кампан. „Спомени“, книга Втора, гл. III – бел.фр.изд.

37. Писмото на Аламбер, 12 ноември 1768; цитирано в Баруел, „История на Якобинството“, гл. XII – бел.фр.изд.

разпокъса Полша, а Волтер ѝ написа: „Дидро, Д'Аламбер и аз ви издигаме олтар.“³⁸ Същото се отнася и за кралицата на Швеция³⁹, както и за много други владетели.

– Остава ви само да посветите във вашата вяра и папата, скъпи учителю, и тъй като мисля, че за вас всичко е възможно, считам, че ще успеете.

– А, с него ще бъде трудно! Сега излизам от ноктите му. Преди шест месеца бях в замъка Сен Анжело, както преди три месеца вие бяхте в Бастилията⁴⁰.

– А успяха ли да превземат замъка Сен Анжело, както народът от предградието Сен Антоан превзе Бастилията?

– Не, скъпи ми докторе, римският народ още не е стигнал дотам. Но бъдете спокоен – и това ще стане някой ден. Папството също ще има своите пети и шести октомври и в това отношение Версай и Ватикана ще си подадат ръка.

– Но аз си мислех, че влезе ли веднъж някой в Сен Анжело не ще излезе никога...

– Хайде де! А Бенвенуто Челини⁴¹?

– Значи и вие като него сте си направили чифт криле и като един нов Икар полетяхте над Тибър?

– Това би било много трудно, като се има предвид, че от протестантска предпазливост бях затворен в една много дълбока и много тъмна килия.

– Но все пак сте излезли?

– Щом ме виждате пред вас.

– Подкупили сте със злато тъмничаря?

– За нещастие бях попаднал на неподкупен тъмничар.

– Неподкупен? Господи!

– Да, но за щастие не беше безсмъртен. Благодарение на случайността, или както би казал някой по-вярващ от мен, на Провидението,

38. Писмо от 22 декември 1766, цитирано в Баруел, част Първа, гл. XII – бел.фр.изд.

39. Улрика Бранденбургска, майка на Густав III (починала през 1782 г.) – бел.фр.изд.

40. Балзамо, обвинен във франкмасонство от Инквизицията, е затворен през 1789 г. в замъка Сен-Леон (херцогство Урбино); по всяка вероятност е умрял там – бел.фр.изд.

41. Италиански скулптор и златар от ренесансовата епоха (1500 – 1571). През 1527 отбранява Ангелската крепост, в която се укрива папа Климент VII, когато Карл V напада Рим. В същата крепост е затворен през 1538 г. от следващия папа по обвинение за присвояване на скъпоценности. Бяга по доста атрактивен начин, връщат го, в тъмната килия чете Библията, явява, че е съзрял Бог, като не се отказва до последно от идеята за спасение – бел.ред.

той умря на другия ден, когато за трети път отказа да ми отвори вратите на затвора.

– Умря внезапно?!

– Да. Трябваше да го заместят и доведоха един друг.

– И той ли беше неподкупен?

– На същия ден, в който постъпи на работа и ми донесе вечерята, той ми каза: „Нахранете се добре, съберете сили, защото имаме да извървим дълъг път тази нощ.“ Ей Богу, не лъжеше. Същата нощ смених-ме по три коня и изминахме сто мили.

– И какво каза правителството, когато разбра за вашето бягство?

– Не каза нищо. Облякоха тялото на другия тъмничар, когото още не бяха погребали, с дрехите, които бях оставил. Изстрелях куршум точно в лицето му и оставиха пистолета до него. Обявиха, че незнайно как съм се снабдил с оръжие и съм се гръмнал. Констатираха смъртта ми и погребяха тъмничаря под моето име. Така че аз съм мъртъв, Жилбер, и напразно ще казвам, че съм жив, защото веднага ще докажат обратното със смъртния ми акт. Но това няма да се наложи. За момента ми е много удобно да изчезна от този свят. Така че скочих дълбоко в тъмните води, както казва знаменитият абат Дьолил, и изплувах под ново име.

– И как се казвате сега, ако мога да попитам?

– Казвам се барон Заноне и съм банкиер от Генуа. Скантирам ценни-те книжа на владетелите. Хубава работа, нали, като тази на господин кардинал Дьо Роан? За щастие не печеля само от лихвите върху заемите, които давам. Всъщност вие имате ли нужда от пари, скъпи Жилбер? Знаете, че сърцето и кесията ми винаги са на вашите услуги.

– Благодаря.

– Сигурно мислите, че ме затруднявате, тъй като ме срещнахте в беден работнически костюм? Не се тревожете, това е едно от превъплъщенията ми. Вие знаете моята представа за живота – карнавал, в който всеки е повече или по-малко маскиран. За всеки случай, скъпи Жилбер, ако някога имате нужда от пари, тук в този секретер⁴² се намира личната ми каса. Големият сейф е в Париж, на улица „Сен Клод“, в Маре. Така че ако имате нужда от пари, без значение дали аз съм тук или не, можете да влезете. Ще ви покажа как да отваряте малката вратичка. Трябва да бутнете тази пружина – ето как, и тук ще намерите винаги около

42. Секретер – бюро, което се затваря с дървена или метална ролетка, често имащо тайни чекмеджета и отделения – бел.прев.

един милион.

Калиостро побутна пружината. Предната страна на бюрото се отвори от само себе си и се показаха куп златни монети и няколко купа ценни книжа.

– Наистина сте невероятен човек! – засмя се Жилбер. – Но вие знаете, че с моите двадесет хиляди франка рента съм по-богат от краля. А сега не се ли боите, че могат да ви обезпокоят в Париж?

– Мен, заради аферата с колието? Няма да посмеят! Сега както са развълнувани духовете, е достатъчно да кажа само една дума, за да предизвикам бунт. Забравяте, че съм приятел на всички известни личности – на Дьо Лафайет, на господин Некер, на граф Дьо Мирабо, на вас самия.

– А по каква работа сте в Париж?

– Кой знае? Може би, за да направя същото, заради което вие отидохте в Съединените американски щати – република.

Жилбер поклати глава.

– Франция изобщо няма републикански дух – каза той.

– Ще ѝ създадем.

– Кралят ще се противопостави.

– Възможно е.

– Благородниците ще се вдигнат на оръжие.

– Вероятно да.

– Тогава какво ще направите вие?

– Няма да направим република, а революция.

Жилбер сведе глава.

– Ако стигнем дотам, Жозеф, ще бъде ужасно! – каза той.

– Ще бъде ужасно, ако срещнем по пътя си много мъже, силни колкото вас, Жилбер.

– Аз не съм силен, приятелю – каза Жилбер. – Аз съм почтен – това е всичко.

– Уви, толкова по-зле! Ето защо исках да ви убедя, Жилбер...

– Аз съм убеден.

– Че няма да ни позволите да изпълним нашето дело?

– Или поне ще ви попречим.

– Вие сте луд, Жилбер. Не разбирате мисията на Франция: Франция е мозъкът на света. Тя трябва да мисли, да мисли свободно, за да действа светът така, както мисли тя – свободно. Знаете ли кой превзе Бастилията, Жилбер?

– Народът.

– Вие не ме слушате, не ми следите мисълта. За петстотин години, приятелю, в Бастилията са затваряни графове, благородници, владетели и тя е устоявала. Един ден на един безумен крал му дойде идеята да затвори мисълта. Мисълта, която се нуждае от пространство, шир, безкрай! Мисълта взриви Бастилията и народът нахлу вътре.

– Така е – промълви Жилбер.

– Спомняте ли си какво беше написал Волтер на господин Дьо Шовлен на 2 март 1746 година, тоест преди около двадесет и шест години.

– Припомнете ми.

– Волтер написа: „Това, което виждам, хвърля семето на революцията, която приближава неизбежно и на която няма да имам удоволствието да бъда свидетел. Французите достигат късно до всичко, но все пак достигат. Светлината се разлива все по-наблизо и ще блесне в първия удобен случай и тогава ще се вдигне голям шум. Младите хора са щастливци, те ще станат свидетели на хубави неща!“ Какво ще кажете за шума от вчера и днес, а?

– Ужас!

– Какво ще кажете за това, което видяхте?

– Беше страшно!

– И това е само началото, Жилбер.

– Лош пророк сте!

– Вижте, преди три дни бях с един многоуважаван лекар, филантроп. Знаете ли с какво се занимава сега?

– Търси лекарство за някоя нелечима болест?

– Ами, да! Но не лекува от смъртта, а от живота.

– Какво искате да кажете?

– Искам да кажа, шегата настрана, че има чума, холера, жълта треска, дребна шарка, внезапни апоплектични удари, петстотин и няколко известни смъртоносни болести и други хиляда и двеста, които също могат да доведат до такъв край, ако не бъдат лекувани. От друга страна, има топове, пушки, саби, мечове, кинжали, вода, огън, блъскане от покриви, бесилка, колело за мъчения! Той смята, че още няма достатъчно средства, за да напуснем живота, но има едно, с помощта на което да навлезем в него. В момента той изобретява умело замислена машина, която ще донесе слава на нацията и която ще умъртвява петдесет, шестдесет, осемдесет души за по-малко от един час! Е, скъпи Жилбер, не смятате ли, че когато един толкова виден лекар, един филантроп, какъвто е доктор Гийотен, се заеме с подобна машина, трябва да признаем, че

нуждата от подобна машина вече се е усетила? Аз познавах тази машина. Тя не е нова, а само неизвестна. Имам доказателство за това. Един ден, когато бях у барон Дьо Таверне, но вие, за Бога, трябва да си го спомняте, защото също бяхте там, но тогава имахте очи само за едно младо момиче, което се казваше Никол. Доказателството е, че на кралицата, която беше дошла случайно, аз показах тази машина в едно стъкленио шише и това толкова я изплаши, че тя извика и изгуби съзнание. По това време тази машина беше все още една неясна идея. Ако искате да я видите как функционира, някой ден ще я изпробват. Аз ще ви известя и вие или ще сте сляп, или ще признаете, че пръст има Провидението. Кой ще помисли, че ще дойде момент, когато палачът ще има много работа, ако се задоволи с познатите средства, и ще се изобрети ново, за да може да се справя той.

– Графе, графе, говорихте много по-успокоително в Америка, отколкото сега.

– Така е, но тогава бях в общество, което се навдига, а сега съм в общество, което залязва. Всичко върви към гроба в този наш стар свят – благородниците и кралят, – и този гроб е една дълбока пропаст.

– Давам ви благородниците или по-скоро те сами се предадоха в прословутата нощ на 4 август. Но нека спасим краля, той е паладиумът⁴³ на нацията.

– О, какви силни думи, скъпи Жилбер. Дали опората спаси Троя? Да спасим кралската власт? Мислите ли, че това е лесна задача с крал като този?

– Но той е наследник на велик род.

– Да, на род орли, които се превърнаха в папагали. За да могат утописти като вас да спасят кралската власт, скъпи Жилбер, трябва тя самата да направи опит да се спаси. Кажете честно, вие сте виждали Луи XVI, виждате го често, а вие обичате да проучвате хората. Кажете честно, може ли кралската власт да просъществува с такъв крал? Това ли е опората? Мислите ли, че Шарл Велики, Свети Луи, Филип Август, Франсоа I, Анри IV и Луи XIV бяха толкова отпуснати, с такива увиснали устни, с толкова безжизнен поглед и неуверена походка? Не, те бяха мъже. Под кралската мантия имаше сила, кръв, живот. Още не се бяха изродили от предаването на една и съща кръв. Тези късогледи мъже нехаеха и за най-простото медицинско понятие. За да запази

43. Свещена статуя на древногръцката богиня Атина Палада, в преносно значение – светиня – бел. прев.

животинските и растителните видове в продължителна младост и постоянна сила, природата сама насочва към кръстосването на расите и смесването на семействата. Калемът за присаждане в растителното царство запазва добротата и красотата на видовете. А при хората браковете между много близки роднини са причина за упадък на индивидите. Природата страда, губи се и дегенерира, когато няколко поколения се възпроизвеждат от една и съща кръв. А обратно, когато се влее плодовита и нова кръв, природата се съживява, обновява и подсилва. Вижте кои са героите, които основават великите родове, и слабите, които ги довършват: вижте Анри III, последния Валоа, вижте Гастон, последния Медичи, вижте кардинала на Йорк, последния Стюарт, или пък Шарл VI, последния от Хабсбургите. Тази първопричина за израждането на расите – браковете в семейството, е валидна за всички гореспоменати, но най-вече за Бурбоните. Така, като проследим какво се случва от Луи XV до Анри IV и до Мария Медичи, Анри IV се оказва трети прапраядо на Луи XV, а Мария Медичи негова пета прапрабаба. Ако проследим Филип III Испански и Маргьорит Австрийска, той е трети прапраядо на Луи XVI, а тя трета негова прапрабаба. Аз, който нямам друга работа, освен да броя, пресметнах, че от тридесет и двама прапраядовци и прапрабаби на Луи XV има шест човека от рода на Бурбоните, петима от рода на Медичи, единадесет от рода на Австрийски-Хабсбург, трима от рода на Савой, трима от рода на Стюарт и една датска принцеса. Подложете и най-доброто куче или най-добрия кон на подобно изпитание и при четвъртото поколение ще се получат помияр и кранта. Как, по дяволите, искате да устоим ние хората? Какво ще кажете за моята сметка, докторе, тъй като вие сте математик?

– Ще кажа, мъдрецо – каза Жилбер, като стана и си взе шапката, – че вашата сметка ме плаши и ме кара колкото по-близо съм до краля, толкова повече да мисля.

Жилбер се отправил към вратата.

Калиостро го спря.

– Чуйте ме, Жилбер, вие знаете, че ви обичам и че за да ви спестя някоя болка, съм готов аз самият да се подложя на хиляди мъчения... Повярвайте ми... един съвет...

– Какъв?

– Нека кралят се спасява, нека напусне Франция, докато е време!... След три месеца, след една година, след шест месеца може би ще бъде твърде късно!

– Графе – отвърна Жилбер, – бихте ли посъветвали някой войник да

напусне поста си, защото е опасно да остане на него?

– Ако войникът е попаднал в безизходица, затънал, притиснат, обезоръжен, че да не може да се защити, ако изложеният му на опасност живот застрашава живота на половин милион души... Да, ще му кажа да избяга. А вие, Жилбер, самият вие ще го кажете на краля... Кралят ще ви изслуша, но ще бъде твърде късно... Не чакайте утре, кажете му го днес! Не чакайте до довечера, кажете му го след един час!

– Графе, да става каквото ще! Доколкото мога да повлияя на краля, той ще остане във Франция, а аз ще остана близо до него. Сбогом, графе, ще се видим в битката и може би ще спим един до друг на бойното поле.

– Добре – промълви Калиостро, – казано е, че колкото и интелигентен да е човек, той не може да се спаси от съдбата си... Потърсих ви, за да ви кажа това, което ви казах току-що. Вие го чухте... Както и предсказанието на Касандра, и моето е безполезно... Сбогом!

– Кажете честно, графе – каза Жилбер, като се спря на прага на залата и погледна втренчено Калиостро, – тук, както и в Америка, все още ли искате да ме убедите, че разчитате бъдещето на човек по лицето му?

– Жилбер – каза Калиостро, – това е толкова сигурно, колкото че вие прочитате в небето пътя, който очертават звездите, докато другите си мислят, че те са неподвижни или се движат напосоки.

– Чуйте... Някой чука на вратата...

– Така е.

– Кажете ми каква е съдбата на този, който чука на вратата, който и да е той. Кажете ми от каква смърт ще умре и кога ще умре.

– Така да бъде – каза Калиостро. – Да отидем да му отворим.

Жилбер се запъти към края на коридора, за който споменахме, с разтуптяно сърце, което не можеше да успокои, въпреки че съвсем тихо си каза, че е абсурдно да приема насериозно подобно шарлатанство.

Вратата се отвори.

Един висок господин с благородна осанка и ясно изписана на лицето воля се показа на прага и хвърли на Жилбер бърз и неспокоен поглед.

– Добър ден, маркизе – каза Калиостро.

– Добър ден, бароне – отвърна му той.

После, като забеляза, че погледът на новодошлия е насочен към Жилбер, Калиостро каза:

– Маркизе, представям ви доктор Жилбер, един от моите приятели... Скъпи ми Жилбер, маркиз Дьо Фаврас, един от клиентите ми.

Двамата мъже се поздравиха.

После, като се обърна към новодошлия, Калиостро каза:

– Маркизе, благоволете да отидете в залата и да ме изчакате там за момент. След пет секунди съм на ваше разположение.

Маркизът повторно поздрави и като мина покрай двамата мъже, изчезна.

– Е, и? – попита Жилбер.

– Искате да знаете от каква смърт ще умре маркизът?

– Не обещахте ли да ми кажете?

Калиостро се усмихна някак особено. После, след като се увери, че никой не го подслушва, каза:

– Виждали ли сте някога да бесят благородник? – попита той.

– Не.

– Е, добре, тъй като това е любопитна гледка, елате на площад „Грев“ в деня, когато ще обесят маркиз Дьо Фаврас.

Той заведе Жилбер до вратата към улицата.

– Вижте сега – каза той, – когато искате да ме видите, без да звъните, без да ви види никой и без да видите никого друго освен мен, натиснете това копче отдясно наляво и отдолу нагоре. Сбогом. Извинете ме, но не бива да караме да чакат тези, на които не им остава много време за живот.

И той влезе, като остави Жилбер. Увереността му го учуди, но не можа да победи недоверието му.

5. Тюйлери

В това време кралят, кралицата и кралското семейство продължаваха своя път към Париж.

Придвижваха се толкова бавно, спирани от телохранителите, които вървяха пешком, от продавачките на риба, облечени в кираси⁴⁴, от жените от халите, яхнали окичените с ленти и дантели топове, от стоте коли с депутати, от тези двеста или триста, натоварени със зърно и брашно от Версай, карети, покрита от жълта есенни листа. Така едва към шест часа кралската карета, която носеше толкова божа, толкова омраза, страсти и невинност, пристигна на бариерата.

По време на пътуването малкият принц беше огладнял и поиска да яде. Тогава кралицата се беше огледала наоколо – нямаше нищо по-лесно от това да се снабди с малко хляб за сина си. Всеки един от хората носеше хляб накрая на щика си.

Тя потърси с поглед Жилбер.

А Жилбер, както знаем, беше последвал Калиостро.

Ако Жилбер беше там, кралицата не би се поколебала да му поиска парче хляб.

Но кралицата не пожела да помоли за това някой човек от народа, който ненавиждаше.

Като притисна детето към сърцето си, тя проплака:

– Дете мое, нямаме хляб. Почакай до довечера и тогава може би ще имаме.

Детето протегна ръчичка към мъжете, които носеха хляб на щикове си.

– Тези мъже имат – каза то.

– Да, мое дете, но този хляб е техен, а не наш и те дойдоха да си го вземат от Версай, защото казват, че в Париж нямат хляб от три дни.

– От три дни! – каза детето. – Значи те не са яли от три дни, мамо?

Обикновено етикетът изискваше първородният син да нарича майка си „госпожо“, но горкото дете беше гладно като всяко друго дете и нарече майка си „мамо“.

– Не, синко – каза кралицата.

44. Кираса – броня на кавалерист от XVII, XVIII и началото на XIX в., защитаваща гърдите и гърба – бел.прев.

– Тогава – въздъхна детето – сигурно са много гладни!

И като спря да се оплаква, то се опита да заспи. Горкичкото кралско дете, няколко пъти преди да умре, напразно щеше да моли за хляб!

На бариерата отново спряха, този път не за да си починат, а за да се ознаменува пристигането.

Това пристигане трябваше да бъде ознаменувано с песни и танци.

Странно спиране, тъй като то беше също толкова заплашително в радостта си, колкото другите спирания в ужаса си!

И наистина продавачките слязоха от конете си, тоест от конете на пазачите, като оставиха в джобовете на седлата сабите и карабините. Жените и преносвачите от халите слязоха от топовете, които се откриха зловещо.

Образува се кръг около каретата на краля, така че тя остана отделена от Националната гвардия и от депутатите. Чудесен знак за това, което щеше да се случи по-късно.

Този кръг, който най-добронамерено искаше покаже своята радост на кралското семейство, пееше, викаше, крещеше, жените целуваха мъжете, а мъжете ги караха да подскочат като на безсрамните събори в Тение.

Всичко това се случваше в един мрачен и дъждовен ден, мракът почти се беше спуснал, така че хората бяха осветявани само от фитилите на топовете и от бенгалския огън и в редуващите се мрак и светлина те придобиваха недействителни, дори дяволски сенки.

След почти половинчасови викове, крясъци, песни, танци в калта кортежът извика мощно „ура“. Всеки, който разполагаше със заредена пушка – мъж, жена, дете, я изпразни във въздуха, без да се притеснява, че куршумите ще паднат след малко, блискайки в локвите като тежък град.

Дофинът и сестра му плачеха. Те толкова се бяха изплашили, че вече не изпитваха глад.

Вървейки покрай кейовете, пристигнаха на площада пред двореца.

Там войските се бяха събрали под формата на квадрат, за да попречат на всяка друга карета, освен кралската, да премине и на всеки, освен ако не е член на кралското семейство или на Събранието, да влезе в Кметството.

Кралицата забеляза Вебер, който беше неин доверен камериер и неин млечен брат. Той беше австриец и я беше последвал от Виена. Сега се мъчеше да влезе с нея в двореца, като пренебрегваше заповедта.

Тя го извика.

Той дотича.

Когато беше видял във Версай, че Националната гвардия се ползва с почести, за да си придаде повече важност, благодарение на която можеше да бъде полезен на кралицата, Вебер се бе облякъл като тях и към обикновения си костюм на доброволец бе добавил нашивки на офицер от щаба.

Оръженосецът, отговарящ за конете на кралицата, му беше заел кон.

И за да не събужда никакви подозрения, докато пътуваха, той стоеше настрана с намерението, разбира се, да се приближи, ако кралицата има нужда от него. Така че когато кралицата го видя и го извика, той дотича веднага.

– Защо се опитваш да прекрачиш заповедта, Вебер? – попита го кралицата, която беше запазила навика си да му говори на „ти“.

– За да бъда близо до Нейно величество, госпожо.

– В Кметството няма да ми бъдеш полезен – каза кралицата, – докато на едно друго място може да си ми полезен.

– Къде, госпожо?

– В Тюйлери, скъпи Вебер, в Тюйлери, където никой не ни чака и където, ако ти не отидеш преди нас, няма да намерим нито легло, нито стая, нито парче хляб.

– А! – каза кралят. – Това е чудесна идея, госпожо!

Кралицата беше говорила на немски, а кралят, който разбираше немски, но не можеше да говори, отговори на английски.

Хората също чуха, но не разбраха. Този странен език, към който изпитваха инстинктивен страх, породил шепот. Шепотът заплашваше да премине във вой, когато войските се разделиха пред каретата на кралицата и отново се събраха след нея.

Байи, една от трите известни личности на епохата, вече видяхме при първото пътуване на краля. Тогава щиковеите, пушките и дулата на оръдията се губеха под букети цветя, забравени при сегашното второ пътуване. Сега той чакаше краля и кралицата до един импровизиран трон. Слабо скован трон, слабо скрепен трон, пукаш под велура, който го покриваше. Трон, направен само за случая!

Кметът на Париж каза на краля почти същото, което му каза и при първото пътуване.

Кралят отговори:

– Винаги идвам с удоволствие и с доверие сред жителите на моя мил град Париж.

Кралят каза това тихо. Гласът му беше отслабнал от умората и глада. Байи повтори думите му по-високо, за да може всеки да ги чуе.

Само дете волно или неволно пропусна думите „и с доверие“.

Кралицата забеляза това.

Язвителността ѝ най-накрая намери къде да се излее.

– Извинете, господин кмете – каза тя достатъчно високо, за да могат тези, които ги бяха наобиколили, да не изпуснат нито една дума от това, което ще каже, – или не сте чули добре, или имате къса памет!

– Какво казахте, госпожо? – измънка Байи и погледна кралицата сякаш с очите на астроном, който виждаше толкова добре към небето и толкова лошо към земята.

У нас всяка революция има своя астроном и по пътя на този астроном тя издълбава предателски кладенец, където той да падне.

Кралицата отново каза:

– Кралят каза, господине, че винаги е идвал с удоволствие и доверие сред жителите на неговия мил Париж. Впрочем, тъй като е съмнително дали идва с удоволствие, поне трябва да се знае, че идва с доверие.

После тя изкачи трите стъпала на трона и седна до краля, за да изслуша речите на избирателите.

През това време Вебер, пред чийто кон тълпата се отдръпваше благодарение на униформата му на офицер от шаба, беше стигнал до двореца Тюйлери.

Кралското жилище Тюйлери, както го наричаха някога, жилище, построено от Катерина Медичи, бе за кратко обитавано от нея, после изоставено от Шарл IX, Анри III, Анри IV, от Луи XIII заради Лувъра, от Луи XIV и Луи XV заради Версай. Сега то беше само допълнителна част от кралските жилища, където живееха хората от двора, но където нито кралят, нито кралицата бяха стъпвали.

Вебер посети апартаментите и тъй като познаваше навиците на краля и кралицата, той избра за тях този, в който живееше графиня Дьо Ламарк, и този на господата маршали Дьо Ноай и Дьо Муши⁴⁵.

Избирането на този апартамент, който веднага бе напуснат от госпожа Дьо Ламарк, имаше добри страни. Той беше напълно готов да приеме кралицата с мебелите, бельото, завесите и килимите, които Вебер купи.

Към десет часа се чу шум от каретата на Техни величества, които

45. Графиня Дьо Ламарк е сестра на маршалите Дьо Ноай и Дьо Муши – бел.фр.изд.

пристигаха.

Всичко беше готово и като тичаше пред височайшите си господари, Вебер извика:

– Сервирайте на краля.

Кралят, кралицата, дъщеря им, първородният син, госпожа Елизабет и Андре влязоха.

Господин Дьо Прованс се беше върнал в двореца Люксембург.

Кралят неспокойно се огледа наоколо. Когато влезе в салона, той видя през полуотворената врата към една зала, че вечерята е готова.

В същото време вратата се отвори и един прислужник каза:

– Вечерята на краля е сервирана.

– О, колко находчив човек е Вебер! – възкликна кралят радостно. – Госпожо, кажете му от мое име, че съм много доволен от него.

– Няма да пропусна, господине – каза кралицата.

И като въздъхна сякаш в отговор на възклицанието на краля, тя влезе в трапезарията.

Приборите на краля, кралицата, кралската дъщеря, на дофина и на госпожа Елизабет бяха сложени.

Нямаше прибори за Андре.

Прегладнял, кралят не беше забелязал този пропуск, в който между другото нямаше нищо обидно, тъй като всичко беше изпълнено според най-стриктните правила на етикета.

– Ще позволите графиня Дьо Шарни да вечеря с нас, нали, сир? – попита кралицата.

– Разбира се! – извика кралят. – Днес вечеряме семейно, а графинята е част от нашето семейство.

– Ваше Величество, това заповед ли е? – каза графинята.

Кралят учудено погледна графинята.

– Не, госпожо – каза той, – отпращам ви молба.

– Тогава – каза графинята, – моля да ме извините, но не съм гладна.

– Как така не сте гладна? – извика кралят, който не разбираше как така някой може да не е гладен в десет часа вечерта, след един толкова изморителен ден и като се има предвид, че едва бяха хапнали в десет часа сутринта.

– Не съм, Ваше Величество – каза Андре.

– Нито пък аз – каза кралицата.

– И аз – каза госпожа Елизабет.

– О! Вие грешите, госпожо – каза кралят. – От доброто състояние на стомаха зависи доброто състояние на цялото тяло и дори на духа. По

този въпрос има една басня на Тит Ливий, интерпретирана от Шекспир и Лафонтен. Подканям ви да помислите върху нея⁴⁶.

– Знаем я, господине – каза кралицата. – Тя е разказана в един смутен ден от стария Менений на римския народ. В този ден римският народ се е бил вдигнал на бунт като френския народ днес. Имате право, Ваше Величество, тази басня е съвсем подходяща.

– Е, добре – кралят подаде чинията си, за да му сервират супа повторно, – историческото сходство не ви ли склонява, графиньо?

– Не, Ваше Величество, наистина ме е срам, но дори и да искам, не мога да ви се подчиня.

– Грешите, графиньо, тази супа наистина е превъзходна. Защо сега за първи път ми поднасят такава супа?

– Защото имате нов готвач, Ваше Величество, този на госпожа Дьо Ламарк, чийто апартамент заемаме.

– Задържам го на служба при мен и искам той да стане част от прислугата... Този Вебер наистина е невероятен, госпожо!

– Да – тъжно промълви кралицата. – Жалко, че не можем да го направим министър.

Кралят не чу нищо или не пожела да чуе. Когато видя Андре да стои права и бледа, докато кралицата и госпожа Елизабет, въпреки че не се хранеха, седяха на масата, той се обърна към графиня Дьо Шарни.

– Госпожо – каза той, – щом не сте гладна, сигурно сте уморена. Ако не желаете да се нахраните, то поне няма да откажете да поспите?

После каза на кралицата:

– Госпожо, изпратете графинята, моля ви. Нека поне си почине, щом няма да хапне.

Обръщайки се към прислугата, той каза:

– Надявам се, че не сте пропуснали да пригответе легло за графиня Дьо Шарни, така както нямаше прибори за нея, и че сте ѝ приготвили стая?

– О, Ваше Величество – каза Андре, – как искате да се занимават с мен в такова смутно време? Едно кресло е достатъчно.

– Не, не – каза кралят, – вие мигнахте малко или дори изобщо не спяхте миналата нощ. Тази нощ трябва добре да се наспите. Кралицата се нуждае не само от собствените си сили, но и от тези на своите приятели.

46. Тит Ливий. „История на Рим“, II, 32. Шекспир. „Юлий Цезар“, действие II, сцена I. Лафонтен. „Басни“, книга II, II – бел. прев.

В това време прислужникът, който беше отишъл да провери за стаята на графинята, се върна.

– Тъй като господин Вебер знае, че кралицата се отнася с голяма почит към графинята и че Нейно величество може би ще желае тя да е наблизко, той е запазил съседната до тази на кралицата стая за госпожа графинята.

Кралицата потрепери, защото си помисли, че щом като има само една стая за графинята, следователно има само една стая за графа и графинята.

Андре забеляза тръпката, която премина през тялото на кралицата.

Нито едно от усещанията, които изпитваше едната от двете, не убягваше на другата.

– За тази нощ, но само за тази нощ, госпожо, ще приема. Апартаментът на Нейно величество е твърде малък, за да искам стая в него за сметка на нейното удобство. Все ще има някъде в замъка някое малко тъгълче за мен.

Кралицата отрони няколко неразбираеми думи.

– Имате право, графиньо – каза кралят, – ще измислим нещо утре и ще се настаним колкото е възможно по-добре.

Графинята почтително поздрави краля, кралицата и госпожа Елизабет и излезе, следвайки камериера.

Кралят за миг се загледа в нея, задържайки вилницата пред устата си.

– Тази жена е едно очарователно създание – каза той. – Колко щастлив е граф Дьо Шарни, че е намерил такъв феникс⁴⁷ в двора!

Кралицата се облегна назад в креслото, за да прикрие бледността си не от краля, защото той не би я забелязал, а от госпожа Елизабет, която би се изплашила.

Почти й беше прилошало.

47. Феникс – митична птица; в преносен смисъл – единствен по рода си човек – бел.прев.

6. Четири свещи

Ето защо, след като децата се нахраниха, кралицата поиска разрешение от краля да се оттегли в стаята.

– Разбира се, госпожо – каза кралят, – вие сте много уморена. Само помолете да ви приготвят нещо за ядене, защото не е възможно да не огладнеете до утре.

Без да му отговори, кралицата излезе, като отведе двете деца.

Кралят остана на масата, за да довърши вечерята си. Госпожа Елизабет, чиято преданост оставаше неизменна въпреки простоватостта на Луи XVI, остана до краля, за да се погрижи за него, ако нещо е убягнало и от най-добре обучените прислужници.

След като влезе в стаята си, кралицата пое въздух. Никоя от нейните камериерки не я беше последвала. Кралицата им беше заповядала да не напускат Версай, докато не получат известие.

Тя се зае да намери някое голямо канапе или кресло за нея самата, като смяташе да сложи децата да спят в нейното легло.

Малкият ѝ син вече спеше. Горкото дете едва бе утолило глада си и заспа.

Принцесата не спеше и ако трябваше, нямаше да мигне през цялата нощ. Те с кралицата доста си приличаха.

Ето защо, след като сложиха малкия принц да спи в едно кресло, принцесата и кралицата започнаха да търсят запаси.

Най-напред кралицата се приближи до една врата. Тъкмо щеше да я отвори, когато от другата страна на тази врата се чу лек шум. Тя се заслуша и чу някой да въздиша. Наведе се към ключалката и през нея видя Андре да стои на колене на едно ниско столче и да се моли.

Тя тихо се отдалечи, а на лицето ѝ, обърнато все още към вратата, се бе изписало странно болезнено изражение.

Срещу тази врата имаше друга. Кралицата я отвори и се озова в приятно затоплена стая. На светлината на нощната лампа, която я осветяваше, тя с радостно трепване забеляза две чисти и бели легла като два олгара.

Тогава тя даде воля на чувствата си и една сълза се търкулна изпод сухите ѝ, парещи клепачи.

– О! Вебер, Вебер! – промълви тя. – Кралицата каза на краля, че е

жалко, че не може да те направи министър, но майката казва, че ти заслужаваш много повече.

После, тъй като малкият дофин спеше, тя пожела да приспи кралската дъщеря. Но тя пък, с уважението, което винаги бе изпитвала към майка си, поиска разрешение да ѝ помогне, за да може после и Мария-Антоанета, на свой ред, бързо да си легне.

Кралицата тъжно се усмихна. Дъщеря ѝ си мислеше, че тя може да заспи след подобна нощ, изпълнена с толкова тревоги, и след подобен ден, пълен с унижения! Тя предпочете да я остави в това сладко заблуждение.

Първо сложиха да спи дофина.

После кралската дъщеря, както имаше навика да прави, коленичи до леглото си и се помоли.

Кралицата чакаше.

– Струва ми се, че се молиш по-дълго от обикновено, Терезия? – каза кралицата на младата принцеса.

– Така е, защото брат ми, горкото дете, заспа, без дори да помисли за това – каза кралската дъщеря. – И тъй като той беше свикнал всяка вечер да се моли за вас и за краля, аз казах и неговата кратка молба след моята, за да не пропуснем нищо от това, за което молим Бог.

Кралицата прегърна дъщеря си и я притисна към сърцето си. Сълзите, породени от грижите на добрия Вебер и сега предизвикани отново от набожността на кралската дъщеря, бликнаха от очите ѝ. Сълзи в израз на дълбока тъга, но без горчивина, потекоха по страните ѝ.

Тя остана до леглото на кралската дъщеря, права и неподвижна като ангел, олицетворяващ майчинството, докато видя, че младата принцеса затваря очи и усети, че мускулите на ръцете ѝ, стискащи нейните с толкова нежна и дълбока детска обич, се отпускат.

После тя пусна детските ръце, зави ги с чаршафа, за да не изстинат, ако стаята охладнее през нощта. После целуна леко като полъх и нежно като сън челото на заспалата бъдеща мъченица и отиде в стаята си.

Тази стая беше осветена от свещник с четири свещи.

Този свещник стоеше на масата.

Масата беше покрита с червена покривка.

Кралицата седна край масата с безизразен поглед и сведе глава между стиснатите си юмруци, без да вижда нищо друго, освен червената покривка пред нея.

Два или три пъти тя инстинктивно поклати глава при този кървав отблясък. Струваше ѝ се, че очите ѝ се пълнят с кръв, че страните ѝ

горят, а ушите бучат.

После, като в движеща се мъгла, целият ѝ живот мина пред нея.

Спомняше си, че е родена на 2 ноември 1755 година, в деня на земетресението в Лисабон, което беше убило повече от петдесет хиляди души и разрушило двеста църкви.

Тя си спомни, че в първата ѝ спалня в Страсбург тапицерията изоб-разяваше „Избиването на невинните“. И както тази нощ, на мъждукащата светлина на лампата ѝ се беше сторило, че кръвта тече от раните на горките деца, докато лицата на палачите имаха толкова страшно изражение, че тя ужасена беше извикала за помощ. И още в ранната утрин бе наредила да заминат от този град, който ѝ беше оставил толкова ужасен спомен от първата ѝ нощ във Франция.

Спомни си, че по пътя към Париж тя беше спряла в къщата на барон Дьо Таверне. Там за първи път тя срещна този нещастник Калиостро, който след аферата с колието имаше такова влияние върху съдбата ѝ. По време на това толкова прясно в паметта ѝ гостуване, струваше ѝ се, че е било предната вечер, въпреки че бяха изтекли двадесет години, по нейно настояване той ѝ беше показал в едно шише с вода нещо чудовищно. Машина за смърт, толкова ужасна и непозната, и до тази машина една търколила се глава, отделена от тялото, и то не нечия друга глава, а нейната собствена.

Спомни си, че когато госпожа Льобрюн ѝ бе направила очарователния портрет на хубава, млада и все още щастлива жена, тя със сигурност по невнимание, но какво ужасно предзнаменование, я беше нарисувала в позата на госпожа Хенриета Английска, съпруга на Чарлз I, от нейния портрет⁴⁸.

Спомни си, че в деня, в който за пръв път влезе във Версай, докато слизаше от каретата и стъпваше на зловещия паваж в този мраморен двор, където видя предната вечер да изтича толкова кръв, ужасен гръм отекна и в следващия момент падна гръмотевица, която разцепи въздуха отляво на нея толкова страшно, че кардинал Ришельо, който не се плашеше лесно, поклати глава и каза: „Лошо предзнаменование!“

Тя си спомняше за всичко това, а червеникавата пара, която се движеше пред очите ѝ, сякаш ставаше по-непрогледна.

Това смрачаване се усещаше толкова осезателно, че кралицата вдигна очи към свещника и видя, че без никаква причина едната от

48. Версай, национален музей на замъка: „Мария-Антоанета и децата ѝ“ (1787 г.) – бел.фр.изд.

свещите беше изгаснала.

Тя потрепери. Свещта още пушеше, а нямаше никаква причина за това угасване.

Докато тя учудена гледаше свещника, ѝ се стори, че съседната на угасналата свещ бавно губи от блясъка си и малко по малко пламъкът ѝ от бял ставаше червен и от червен – синкав. После пламъкът се смали и се издължи. След миг сякаш се отдели от фитила и се изгуби. И накрая се разлюля като от невидимо дихание и угасна.

Кралицата с обезумял от ужас поглед бе проследила агонията на тази свещ. Тя се задъхваше все повече и протегнатите ѝ ръце се приближаваха все повече към свещника и гаснещата свещ. И когато тя угасна, кралицата затвори очи, облегна се назад в креслото и прокара ръце по челото си, което ѝ се стори обляно в пот.

Тя остана със затворени очи за около десет минути и когато отново ги отвори, с ужас забеляза, че и светлината на третата свещ започваше да се променя като тази на първите две.

В първия момент Мария-Антоанета помисли, че сънува и че е в плен на някаква гибелна халюцинация. Опита се да стане, но ѝ се стори, че е завързана към креслото. Опита се да извика кралската дъщеря, която се беше събудила десет минути по-рано за втората молитва. Но гласът ѝ замря в гърлото. Опита се да обърне глава, но тя остана неподвижна, сякаш тази трета угасваща свещ бе приковала погледа и дъха ѝ. По същия начин, както първата беше сменила цвета си, и третата се оцвети различно, изсветля, удължи се, разклати се отдясно наляво, после отляво надясно и угасна.

Тогава ужасът предизвика такова усилие у кралицата, че гласът ѝ се върна. Благодарение на него тя искаше да си върне смелостта, която ѝ липсваше.

– Не се притеснявам – каза тя силно – от това, което се случи с тези три свещи. Но ако и четвъртата угасне като другите три, о, нещастие! Нещастие за мен!

Изведнъж, без да мине през фазите, през които преминаха другите, без да се промени цветът на пламъка ѝ, без да се удължава или поклаща, сякаш крилото на смъртта я бе докоснало, четвъртата свещ угасна⁴⁹.

Кралицата извика, стана, завъртя се два пъти, размахвайки ръце в мрака и припадна.

49. Сцената със свещите е взета от мадам Кампан, „Спомени“, книга Първа, гл. XIII, която се случва във Версай към края на месец май 1789 г. – бел.фр.изд.

Когато шумът от падането на тялото ѝ на паркета отекна, вратата се отвори и на прага се появи Андре, облечена в батистения си пеньоар, бледа и мълчалива като сянка.

Тя спря за миг. Стори ѝ се, че сред този мрак се носеше нещо като пара. Тя се заслуша, защото ѝ се стори, че чу шумолене от гънките на плащеница.

После, като сведе поглед, тя забеляза повалената на земята кралица, просната и в безсъзнание.

Тя направи крачка назад, сякаш първоначалната ѝ мисъл беше да се оттегли. Но веднага, като заповяда на самата себе си, без да каже дума, без да попита – въпрос, който впрочем би бил излишен, без да попита кралицата какво ѝ е, и със сила, която човек не би предположил, че притежава, ръководена само от двете свещи, които осветяваха нейната стая и чиято светлина стигаше до стаята на кралицата, тя я занесе на леглото ѝ.

После извади шишенце соли от джоба си и го поднесе към ноздрите на кралицата.

Но въпреки ефикасността на тези соли загубата на съзнание бе толкова дълбока, че чак след десет минути се чу как кралицата въздъхва.

При тази въздишка, която беше знак, че господарката се връща към живота, Андре отново пожела да се оттегли.

Но и този път, както и предишния, чувството за дълг, което имаше голяма власт върху нея, я задържа.

Тя изтегли само ръката си изпод главата на Мария-Антоанета, която беше повдигнала, за да не може нито една капка от този разяждащ оцет, в който бяха облени солите, да не потече по лицето или гърдата на кралицата. Със същото движение тя издърпа ръката си, която държеше шишенцето.

Но тогава главата отново падна на възглавницата. След като шишенцето беше отдалечено, кралицата сякаш изпадна в още по-дълбоко безсъзнание от това, от което явно прояви желание да излезе.

Андре, безпристрастна и почти неподвижна, я повдигна отново, поднесе отново шишенцето със соли, което ѝ подейства.

По тялото на кралицата премина тръпка, тя въздъхна, отвори очи. Възвърна си мисълта, спомни си за зловещото предзнаменование и като усети, че има жена до нея, тя обви с ръце врата ѝ и извика:

– О! Защитете ме! Спасете ме!

– Ваше Величество няма нужда от защита, когато се намира сред приятели – отговори Андре, – и сега вече ми се струва, че излязохте от

безсъзнанието, в което бяхте изпаднали.

– Графиня Дьо Шарни! – извика кралицата и пусна Андре, която беше прегърнала и която първоначално дори отблъсна.

Нито това движение, нито чувството, което го беше провокирало, не убягнаха на Андре.

Но в този момент тя остана неподвижна до равнодушие.

После, като отстъпи назад, попита:

– Ще заповяда ли кралицата да ѝ помогна да се съблече?

– Не, графиньо, благодаря – отговори кралицата с променен глас. – Ще се съблека сама... Върнете се в стаята ви, сигурно имате нужда да поспите.

– Ще се прибера не за да спя, а за да бдя над съня на Ваше Величество – отговори Андре.

Тя почтително поздрави кралицата и се оттегли бавно и тържествено с походка на статуя, ако статуите можеха да вървят.

7. Пътят за Париж

През същата вечер, когато се бяха случили гореспоменатите събития, едно друго събитие, не по-малко важно от тях, разбуди целия колеж на абат Фортие.

Себастиен Жилбер беше изчезнал към шест часа вечерта и към полунощ, въпреки старателното претърсване на сградата от абат Фортие и сестра му, госпожица Александрин Фортие, той не беше открит.

Попитаха всеки един и никой не знаеше какво се е случило.

Единствено на леля Анжелик на излизане от църквата, където беше отишла да подреди столовете към осем часа вечерта, ѝ се беше сторило, че го е видяла да тръгва по уличката, минаваща покрай църквата на затвора, и да тича към Цветната градина.

Това, вместо да успокои абат Фортие, го притесни още повече. Той познаваше странните халюцинации, които имаше Себастиен, когато тази жена, която той наричаше своя майка, му се явеше. Няколко пъти по време на разходка абатът, който бе предупреден за този вид замайване, проследяваше детето с очи, когато виждаше, че навлиза навътре в гората, и когато то изчезнеше от погледа му, изпращаше след него най-добрите бегачи от своето училище.

Те винаги го откриваха задъхан, почти в безсъзнание, облегнат на някое дърво или легнал на мъха, представляващ зеленият килим на чудните гори.

Но никога Себастиен не бе обхващан от това състояние вечер. Никога не се налагаше да бягат след него през нощта.

Трябваше да се е случило нещо необикновено. Колкото и да си блъскаше главата, абат Фортие не можеше да се сети какво се е случило.

За да достигнем до по-добър резултат от абат Фортие, ние ще проследим Себастиен Жилбер, защото знаем къде е отишъл.

Леля Анжелик не се беше излъгала. Точно Себастиен Жилбер беше видяла да се прокрадва незабелязано в мрака и да се отправя с бързи крачки към тази част от парка, наречена Цветната градина.

Когато пристигна там, той отиде във Фазанарията. А когато излезе и оттам, той тръгна по малката уличка, която води право към Арамон.

След около четиридесет и пет минути той беше стигнал до селото.

След като вече знаем, че целта на Себастиен беше селото Арамон,

не е трудно да се досетим кого ще търси там.

Себастиен беше отишъл да потърси Питу.

Читателят си спомня, че Питу след празника, който Националната гвардия сама си беше организираща в Арамон, и след като бе останал прав като дъвен боец, докато всички останали бяха повалени, бе тръгнал да търси Катрин. Спомня си също, че я беше открил припаднала на пътя от Виле-Котре към Писльо, запазила само топлината от целувката на Изидор.

Себастиен не знаеше това. Той отиде направо в колибата на Питу. Вратата беше отворена.

Тъй като водеше съвсем скромен начин на живот, Питу не считаше за необходимо да държи вратата заключена нито когато е въкъщи, нито когато отсъства. Но все пак добросъвестно имаше навика да затваря вратата си. Но тази вечер беше толкова зает, че със сигурност беше забравил да направи това.

Себастиен познаваше жилището на Питу като свое собствено. Той потърси праханта и камъка, намери ножа, който служеше на Питу за кибрит, запали праханта, с праханта запали свещта и зачака.

Себастиен обаче беше твърде развълнуван, за да чака спокойно, и то дълго време.

Той постоянно сновеше от камината до вратата и от вратата до ъгъла на улицата. После, като виждаше, че не се появява, се връщаше към къщата, за да провери дали Питу не се е прибрал в негово отсъствие.

След като видя, че времето напредва, той отиде до една счупена маса, върху която имаше мастило, пера и хартия.

На най-горния лист хартия бяха изписани имената и възрастта на тридесет и тримата мъже, формиращи наличния състав на Националната гвардия на Арамон, които бяха под командването на Питу.

Себастиен предпазливо отмести този първи лист, който беше шедевър на краснописа на командира, който не се срамуваше, ако нуждата го налагаше, да слиза до чин на подофицер.

После написа на втория лист:

Скъпи Питу,

Дойдох да ти кажа, че преди осем дни чух един разговор между абат Фортие и викария на Виле-Котре. Изглежда, че абат Фортие е съучастник на парижките аристократи. Той каза на викария, че във Версай се подготвя контрареволуция.

Това, което научихме оттогава по отношение на кралицата, е, че е сложила черна кокарда и е стъпкала трицветната.

Тази опасност от контрареволуция и това, което научихме от събитията, които последваха празника, ме обезпокоиха много за баща ми, който, както знаеш, е противник на аристократите. Но тази вечер, скъпи Питу, се случи нещо по-лошо.

Викарият дойде да се срещне с енорийския свещеник и тъй като се страхувам за баща ми, реших, че няма нищо лошо в това да чуя продължението на онова, което по случайност бях чул предишния ден.

Изглежда, че народът, скъпи Питу, се е отправил към Версай. Убити са много хора. Измежду тях е и господин Жорж дьо Шарни.

Абат Фортие добави:

„Нека говорим тихо, за да не притесним малкия Жилбер, чийто баща е отишъл във Версай и може също да е убит като другите.“

И сам разбираш, скъпи ми Питу, че не чаках да чуя повече.

Измъкнах се тихо от скривалището ми, без никой да чуе, минах през градината, озовах се на площада пред замъка и дотичах при теб, за да те помоля да ме отведеш до Париж. И ти щеше да направиш това, и то на драго сърце, ако беше тук.

Но ти не си тук и може да се забавиш, а и е възможно да залагаш примки в гората на Виле-Котре и тогава да се върнеш чак на сутринта, аз няма да мога да чакам дотогава, защото съм много притеснен.

Така че тръгвам сам. Бъди спокоен, познавам пътя. А и от парите, които ми даде баща ми, имам още две луи и ще хвана първата карета, която срещна по пътя.

П.П. Написах ти дълго писмо първо, за да ти обясня причината за моето заминаване, както и защото се надявах, че ти ще дойдеш, докато го довърша.

Довърших го, теб те няма, тръгвам! Сбогом или по-скоро довиждане. Ако нищо не се е случило с баща ми и ако не го дебне никаква опасност, ще се върна.

Ако ли не, аз съм решен твърдо да го помоля да остана с него.

Успокой абат Фортие за заминаването ми. Но го успокой утре, за да е вече късно да изпрати хора след мен.

Вече наистина тръгвам, защото ти не се връщаш. Сбогом или по-скоро довиждане.

Тъй като познаваше икономичността на своя приятел Питу, Себастиен Жилбер изгаси свещта, дръпна вратата и тръгна.

Бихме излъгали, ако кажем, че Себастиен Жилбер не бе развълнуван от това дълго, нощно пътуване, което предприемаше. Но това вълнение не беше провокирано както при другите деца от страх. Това беше чисто и просто пълно осъзнаване на действието, което предприемаше, тъй като то не се подчиняваше на бащините заповеди, но същевременно с това беше голямо доказателство за синовна обич, а таква неподчинение би трябвало да бъде извинено от всеки баща.

Всъщност, откакто се занимавахме с него за последно, Себастиен беше пораснал – малко блед, малко слабичък, малко нервен за възрастта си, скоро щеше да навърши четиринадесет години. На тази възраст, ако имаш темперамента на Себастиен и си син на Жилбер и на Андре, си готов да станеш мъж.

Момъкът, изпълнен само с неизбежното чувство за това, което извършва, забърза към Ларни и скоро го съзря под бледата светлина, падаща от звездите, както казваше Корней⁵⁰. Той подмина селото, стигна до голямата урва, която се простира от това село до Восиен и която обгражда блатата на Валу. Във Восиен той откри главния път и тръгна по-спокойно.

Себастиен, който беше разумно момче и който беше дошъл от Париж до Виле-Котре, говорейки латински, за три дни, разбираше добре, че не може да се върне в Париж за една нощ и затова не хабеше силите си да говори какъвто и да е език.

Той се спусна по първата и изкачи втората планина на Восиен с равен ход. А после, когато стигна до равно място, той започна да върви по-бързо.

Може би тази живост във вървенето на Себастиен бе подклаждана от приближаването на един доста лош участък от пътя, който по онова време имаше славата на място за засади, която слава днес е напълно изчезнала. Този участък се казваше Фонтен-о-Клер⁵¹, защото течеше бистър извор на двадесет крачки от двете каменоломни, които приличаха на дяволски пещери, отварящи тъмната си паст към пътя.

Не може да се каже дали Себастиен го беше, или не го беше страх,

50. Пиер Корней (1606 – 1684), френски драматург – бел.ред.

51. От фр. La Fontaine-Eau-Claire – бистър извор – бел.прев.

докато минаваше оттам, защото той не ускори крачка. И защото, въпреки че можеше да мине от другата страна на пътя, той продължи да върви по средата и забави крачка малко по-далече и то защото бе достигнал до една малка височина. Най-накрая стигна до разклонението на пътя за Париж и Крепи.

Там изведнъж спря. Докато идваше от Париж, той не беше забелязал по кой път върви. И като се връщаше в Париж, той не знаеше кой път трябваше да следва.

Дали наляво? Или надясно?

И двата бяха обградени от еднакви дървета, и двата бяха павирани еднакво.

Но нямаше кой да отговори на въпроса на Себастиен.

И двата пътя, започващи от една и съща точка, се отдалечаваха видимо и бързо един от друг. Ако Себастиен, вместо да тръгне по правилния път, избере грешния, утре той щеше да е доста далече от целта си.

Себастиен се спря нерешително.

Помъчи се да открие пътя, по който бе вървял, по някакъв знак. Но както не можеше да открие този знак през деня, още по-трудно беше да го открие в тъмнината.

Той седна на разклона обезкуражен, както за да си почине, така и за да помисли. Тогава му се стори, че в далечината, откъм Виле-Котре, чува галоп на един или два коня.

Той се изправи и заслухтя.

Не грешеше – шумът от подковите на конете отекваше по пътя и се долавяше все по-силно.

Себастиен щеше да има възможност до попита за верния път.

Той застана в очакване на конниците, които да му помогнат.

Скоро различи сенките им в мрака и многобройните искри, които изхвърчаха изпод нозете на подкованите им коне. Тогава Себастиен смело стана, прескочи рова и зачака.

Появиха се двама мъже, единият от които яздеше три-четири метра пред другия.

Себастиен с право си помисли, че този, който язди напред, е господар, а другият – прислужник.

Той направи няколко крачки към първия, за да може да го заговори. Но той пък, като видя човек да изскача от рова, помисли, че е попаднал в засада, и сложи ръка на кобура.

Себастиен забеляза това.

– Господине – каза той, – аз не съм крадец. Аз съм само едно дете, което поради последните събития във Версай трябва да отиде в Париж, за да потърси своя баща. Не знам по кой от тези два пътя трябва да тръгна. Посочете ми кой път води към Париж и ще ми направите голяма услуга.

Отчетливите думи на Себастиен, младежкият плам в гласа му се сториха познати на конника и той припряно спря коня си.

– Дете мое, кое си ти и какво правиш тук на този път по това време? – попита загрижено той.

– Аз не ви питам кой сте вие, господине, питам ви за пътя, който ще ми помогне да разбера дали баща ми е жив или мъртъв.

Имаше някаква твърдост в този почти детски глас, която поразя конника.

– Приятелю, пътят към Париж е този, по който ние вървим – каза той. – Аз самият не познавам този път добре, защото съм бил в Париж само два пъти, но съм сигурен, че този, който ние следваме, е верният път.

Себастиен отстъпи назад и благодари. Конете имаха нужда от отмора и конникът, който явно беше господарят, тръгна отново, но с по-бавен ход.

Прислужникът му го последва.

– Господин, виконте – каза той, – познахте ли това дете?

– Не, но ми се струва...

– Как така господин виконтът не е познал младият Себастиен Жилбер, който е на пансион при абат Фортие.

– Себастиен Жилбер?

– Ами да, този, който идваше от време на време във фермата на госпожица Катрин с големия Питу.

– Наистина имаш право.

После той спря коня и се обърна.

– Вие ли сте, Себастиен? – попита той.

– Да, господин Изидор – отговори детето, което безпогрешно бе разпознало конника.

– Елате тогава, дете мое, и ми обяснете какво правите сам на този път, в този час.

– Вече ви казах, господин Изидор, отивам в Париж, за да проверя дали баща ми е бил убит или още е жив.

– Уви, бедното ми дете, и аз отивам в Париж по подобен повод. Само че аз вече не се съмнявам.

– Да, знам... Вашият брат?
– Един от моите братя... Брат ми Жорж е бил убит вчера сутринта във Версай!

– О! Господин дьо Шарни!

Себастиен пристъпи напред и протегна ръце към Изидор.

Изидор хвана ръцете му и ги стисна.

– Добре, скъпо дете, тъй като имаме сходни съдби, не бива да се разделяме. И вие също, както и аз, бързате да пристигнете в Париж?

– О, да, господине!

– Не можете да стигнете дотам пеш.

– Ще стигна, но ще бъде бавно. Ето защо смятам утре да си платя за първата карета, която срещна по пътя и която отива там, където и аз, и да стигна възможно най-близо до Париж.

– А ако не срещнете карета?

– Ще стигна пеш.

– По-добре се качете зад моя прислужник, приятелю.

Себастиен изтегли ръцете си от тези на Изидор.

– Благодаря, господин виконт – каза той.

Тези думи бяха изречени по такъв начин, че Изидор разбра, че е обидил детето, като му е предложил да се качи при прислужника.

– Или мисля, че е по-добре да се качите вместо него на коня – каза той. – Той ще се присъедини отново към нас в Париж. Като попита в Тюйлери, веднага ще разбере къде съм.

– Благодаря, господине – каза Себастиен малко по-меко, тъй като беше разбрал деликатността на новото предложение. – Но не искам да ви лишавам от услугите му.

Сега, когато първата крачка към помирение беше направена, оставаше само да се договорят.

– Добре, тогава още по-добре ще бъде да се качите зад мен, Себастиен. Вече съмва. В десет часа сутринта ще бъдем в Дамартен, тоест ще сме изминали половината път. Ще оставим двата коня, които няма да могат да ни отведат много далеч, да ги пази Батист и ще наемем карета, която да ни отведе до Париж. Така мислех да постъпя, така че вие с нищо не променят намеренията ми.

– Наистина ли е така, господин Изидор?

– Честна дума!

– Слизай, Батист, и помогни на Себастиен да се качи.

– Благодаря, но не е необходимо, господин Изидор – каза Себастиен и пъргаво като ученик се качи или по-скоро скочи отзад.

После тримата мъже и двата коня потеглиха в галоп и скоро се скриха отвъд хълма Гондревил.

8. Привидението

Както се бяха уговорили, тримата конници продължиха по пътя си до Дамартен.

В Дамартен пристигнаха към десет часа.

Всички имаха нужда да хапнат нещо, а и трябваше да наемат карета и коне.

Докато поднасяха обяда на Изидор и Себастиен, първият, обладан от мъка, а вторият от безпокойство, те не си бяха разменили и дума. През това време Батист беше завел конете на господаря си да почиват и се бе заел да намери карета и коне под наем.

Към обяд бяха приключили с храненето, а каретата и конете чакаха пред вратата.

Само че Изидор, който винаги сам беше разнасял пощата с каретата си, не знаеше, че когато се пътува с обичайната пощенска карета, тя трябва да се сменя на всеки пункт.

Ето защо тези, които отговаряха за стриктното спазване на тези правила, но които и самите те не спазваха, нямаха по всяко време карети в заслона и коне в конюшните.

Вследствие на това, въпреки че тръгнаха от Дамартен на обяд, пътниците стигнаха до бариерата едва към четири часа и половина, а в пет часа вечерта пред вратите на Тюйлери.

Там трябваше да се представят, тъй като господин Дьо Лафайет бе завзел всички постове и в тези смутни времена той отговаряше пред Събранието за краля и го пазеше съвестно.

Все пак, когато дьо Шарни спомена името си и назова това на своя брат, трудностите намалеха и Изидор и Себастиен бяха въведен в двора на швейцарците⁵² и оттам в средния двор.

Себастиен искаше веднага да го отведат на улица „Сен Оноре“, в къщата, където живееше баща му. Но Изидор му напомни, че тъй като Жилбер е на служба при краля, никой не би знаел по-добре от самия крал какво се е случило.

Себастиен, който разсъждаваше много точно, също бе достигнал до този извод.

52. Става въпрос за двора пред казармата на швейцарската гвардия – личната охрана на френските крале – бел.прев.

Ето защо той последва Изидор.

Въпреки че бяха пристигнали предната вечер, гостуващите вече бяха успели да въдворят някои порядки в двореца Тюйлери. Изидор беше въведен по главните стълби от един прислужник и оставен да изчака в голяма стая със зелена тапицерия, слабо осветена от два свещника.

Останалата част от двореца също бе потънала в полумрак. В двореца, в който винаги бяха живели важни особи, силното осветление не беше запалено.

Прислужникът трябваше да получи сведения и за граф Дьо Шарни и за доктор Жилбер.

Детето седна на едно канапе, Изидор сновеше напред-назад.

След десет минути прислужникът се появи.

Граф Дьо Шарни беше при кралицата.

А що се отнася до доктор Жилбер, нищо не му се беше случило. Дори се смяташе, но без да може да се каже с точност, че той е при краля. „Кралят – беше казал камериерът – е в стаята си със своя лекар.“

Но тъй като кралят имаше четирима почетни лекари и един обикновен, не можеше да се знае точно доктор Жилбер ли е при краля.

Ако той беше там, щяха да го предупредят, че го чакат във вестибюла на кралицата.

Себастиен въздъхна облекчено. Нямаше повече от какво да се страхува. Баща му беше жив и здрав.

Той се отправи към Изидор, за да му благодари, че го е довел.

Изидор го целуна разплакан.

Самата мисъл, че Себастиен намира баща си, правеше още по-скъп брат му, когото беше изгубил и не можеше да открие. В този момент вратата се отвори и един прислужник извика:

– Господин виконт дьо Шарни?

– Аз съм – каза Изидор и се отправи към него.

– Господин виконт дьо Шарни е повикан от кралицата – каза прислужникът и се оттегли.

– Ще ме изчакате, нали, Себастиен – каза Изидор, – освен ако не ви повика доктор Жилбер? Знаете, че аз отговарям за вас пред баща ви.

– Добре, господине – каза Себастиен, – ще ви чакам и приемете още веднъж моите благодарности.

Изидор последва прислужника и вратата се затвори.

Себастиен отново седна на канапето.

И тогава, успокоен за здравето на баща си и за себе си, сигурен, че докторът ще му прости това, което е направил, той си спомни за абат

Фортие и Питу и за притеснението, което е причинил на единия с бягството си, а на другия с писмото си.

Той не разбираше как така, въпреки закъснението им по пътя, Питу, който дори вървейки пеш, с дългите си крака можеше да се придвижва толкова бързо, колкото пощенската кола, не ги беше настигнал още.

И така както мислеше за Питу, той се замисли за обичайното му обкръжение. Мислеше за големите дървета, за красивите сенчести пътища, за синкавата далечина, която се разкрива отвъд горите. После си спомни тези странни видения, които му се явяваха понякога под същите големи дървета, в дълбочината на огромните сводове, образувани от клоните им.

Той мислеше за тази жена, която толкова пъти беше сънувал, и веднъж, поне така си мислеше, беше видял наистина в гората на Сатори, където се разхождаше през деня. Тя се появи, премина и изчезна като облак, отнесена от приказна каляска, водена от два великолепно коня.

И той си спомни за дълбокото вълнение, което тази гледка винаги предизвикваше, и потънал наполовина в този сън, промълви съвсем тихо:

– Моята майка! Моята майка!

Изведнъж вратата, която се затвори след Изидор дьо Шарни, се отвори отново. Този път се появи жена.

По някаква случайност очите на детето бяха вперени в тази врата, когато тя се появи.

Появяването на жената беше така свързано с това, което се въртеше в главата му, че виждайки как сънят му оживява чрез това истинско същество, детето потрепери.

У тази жена, която току-що пристигна, той съзря сянката и действителността.

Сянката от неговите сънища, действителността от Сатори.

Той се изправи рязко, сякаш имаше пружина на краката си. Отвори уста, очите му се уголемиха, зениците му се разшириха. От задъханата му гърд напразно се мъчеше да излезе звук.

Жената мина величествено покрай него, гордо и пренебрежително, без да му обърне внимание.

На пръв поглед изглеждаше спокойна, но смръщените ѝ вежди, бледността, учестеното дишане показваха, че тя явно е под влиянието на силна нервна възбуда.

Жената прекоси по диагонал стаята, отвори срещуположната врата на тази, от която се бе появила, и се отдалечи по коридора.

Себастиен разбра, че ще я изгуби, ако не побърза. Той погледна объркано вратата, през която беше влязла, и вратата, през която излезе, сякаш за да се увери, че наистина е минала. После забърза след нея, преди копринената ѝ рокля да изчезне зад ъгъла на коридора.

Но тя, като чу, че някой я следва, ускори крачка, сякаш се страхуваше, че я следят.

Себастиен забърза колкото може. Коридорът беше тъмен, той отново се изплаши, че видението ще изчезне.

А тя, като усети, че човекът зад нея върви все по-бързо, обърна се и почти побягна.

Себастиен нададе тих радостен вик: „Тя е, пак е тя!“

На свой ред, виждайки, че я преследва дете с протегнати към нея ръце и не разбирайки нищо от това преследване, тя стигна до стълбите и се спусна по тях.

Но едва бе слязла един етаж, и Себастиен също се появи в края на коридора и извика:

– Госпожо! Госпожо!

Този глас предизвика странно усещане в цялото тяло на младата жена. Стори ѝ се, че нещо наполовина болезнено, наполовина очарователно я прободe в сърцето и оттам се разля по вените ѝ като блага тръпка.

И тъй като не разбираше все още нищо от този повик и от чувството, което беше изпитала, тя удвои крачка и започна да потичва.

Но нямаше такава преднина пред детето, че да може да му се изплъзне.

Почти едновременно пристигнаха долу на стълбите.

Младата жена изтича на двора. Там я чакаше карета. Един прислужник държеше отворена вратата на каретата.

Тя бързо се качи и седна.

Но преди вратата да се затвори, Себастиен се бе промъкнал между прислужника и вратата, беше хванал края на роклята на бегълката, целуваше я страстно и почти проплакваше:

– О, госпожо! О, госпожо!

Тогава младата жена погледна това очарователно дете, което първо я бе изплашило, и му каза по-меко, отколкото обикновено говореше, въпреки че гласът ѝ все още издаваше смесица от вълнение и страх:

– Добре, приятелю – каза тя. – Защо тичате след мен, защо ме викаете? Какво искате от мен?

– Искам – каза детето задъхано, – искам да ви видя, да ви целуна.

И съвсем тихо, за да може само младата жена да го чуе, каза:

– Искам да ви наричам моя майка.

Младата жена извика, хвана с две ръце главата на детето и сякаш внезапно бе открила нещо, тя живо го притегли към себе си и горещо го целуна по челото.

После тя на свой ред се изплаши да не би някой да й отнеме това дете, което току-що бе намерила. Тя го придърпа в каретата, бутна го на отсрещната страна и сама затвори вратата. Свали стъклото само за да каже:

– Към къщи, улица „Кок-Ерон“ номер девет, при първата врата откъм улица „Платриер“.

После се обърна към детето:

– Как се казваш? – попита тя.

– Себастиен.

– Ела, Себастиен, ела тук, до сърцето ми!

Тя се облегна назад, сякаш всеки момент щеше да припадне.

– О! – промълви тя. – Какво е това непознато усещане? Това ли е, което наричат щастие?

9. Къщата на Андре

Пътуването премина в една дълга целувка между майка и син.

Сърцето ѝ и за миг не се бе усъмнило, че това дете е същото, което ѝ бе отнето в една ужасна нощ, в една нощ на тревоги и позор. Това дете, което беше изчезнало и от чийто похитител бяха останали само стъпките в снега. Това дете, което тя бе мразила, проклела в началото, докато не бе чула първия му писък, първото му проплакване. Това дете, което бе викала, търсила, искала си го бе обратно и в името на което брат ѝ бе преследвал Жилбер чак до океана. Това дете, за което тъжеше петнадесет години, което повече не вярваше, че ще види, за което мислеше само като за починал скъп човек, за любима душа. Това дете, което сега тя намира по чудо там, където най-малко е очаквала, което я разпознава, тича след нея, преследва я, нарича я своя майка. Това дете, което сега държи до сърцето си, притиска го до гърдите си. И ето, че без никога да я е виждал, той я обича със синовна обич, така както тя го обича с майчина обич. И ето че устните ѝ, неопетнени от друга целувка, откриват цялата радост от изгубения ѝ живот в първата целувка, която тя дарява на детето си!

Значи в живота има и друго нещо, освен случайността и фаталността.

„Улица «Кок-Ерон» номер девет, при първата врата откъм улица «Платриер»“ – беше казала графиня Дьо Шарни.

Странно съвпадение, което четиринадесет години по-късно отвеждаше детето в къщата, където беше родено, където беше поело първите глътки въздух и откъдето беше отвлечено от своя баща!

Тази малка къща, купена някога от дядо Таверне, бе станала удобна благодарение на благоволенieto, с което кралицата беше почела семейството. Тя бе запазена от Филип Дьо Таверне и охранявана от един стар портиер, когото сякаш старите собственици бяха продали с къщата. Тя служеше за пренощуване на младия мъж, когато се връщаше от пътуванията си, или на младата жена, когато проспиваше в Париж.

След последния разговор, който бе провела с кралицата, след нощта, прекарана до нея, Андре беше решила да се отдръпне от тази съперница, която я обременяваше с всяка от своите болки.

Ето защо още сутринта тя беше изпратила прислужничката си в

малката къща на улица „Кок-Ерон“ със заповед да я пригответи. А тя се състоеше, както си спомняме, от вестибюл, малка трапезария, всекидневна и спалня.

Някога Андре беше направила от всекидневната втора спалня, за да може да спи при нея Никол. Но след като вече нямаше нужда от това, всяка стая бе върната към първоначалното си предназначение, а камериерката, която бе свикнала господарката ѝ да идва рядко и винаги сама, се бе настанила в малка мансарда на тавана и беше оставила долния етаж изцяло на нейно разположение.

Андре се беше извинила на кралицата, че не може да запази стаята до нейната, защото кралицата беше настанена в толкова тясно помещение, че по-скоро имаше нужда от някой от прислугата си, отколкото от човек, който изобщо не се смята на служба при нея.

Кралицата не беше настояла да задържи Андре или по-скоро бе настояла само от благоприличие и към четири часа камериерката на Андре пристигна, за да съобщи, че къщата е готова. Тя веднага я изпрати във Версай, за да събере вещите, които поради бързото заминаване беше оставила в апартамента, който държеше в двореца, и да ѝ донесе тези вещи на другия ден на улица „Кок-Ерон“.

В пет часа графиня Дьо Шарни беше напуснала Тюйлери, като беше счела, че за сбогом бяха достатъчни думите, които бе изрекла тази сутрин, когато даде възможност на кралицата да разполага със стаята, в която бе прекарала една нощ.

Именно на излизане от кралицата или по-скоро на излизане от съседната на нейната стая, Андре бе преминала през зелената стая, където чакаше Себастиен. И така, преследвана от него, тя избяга по коридорите, докато Себастиен не я беше настигнал при фойтона, който беше по-ръчан от камериерката ѝ и я чакаше пред вратата на Тюйлери.

Всичко беше в помощ на Андре да превърне тази вечер в една щастлива вечер, която нищо не биваше да смути. Вместо апартамента си във Версай, вместо стаята си в Тюйлери, където не би могла да приеме това дете, като по чудо намерено, където не би могла да се отдаде на майчината си обич, тя беше в нейна собствена къща, изолирана, без прислужник, без камериерка, без нито един любопитен поглед!

Точно в шест часа портата се отвори при повикването на кочияша и фойтонът спря пред къщата.

Андре дори не изчака кочияшът да слезе от мястото си. Тя отвори вратата, стъпи на първото стъпало и издърпа Себастиен след себе си.

После бързо плати на кочияша, като му даде почти два пъти повече

от това, което му дължеше, и влезе в къщата, като отново държеше детето за ръка и грижливо затвори вратата на вестибюла.

Като влезе във всекидневната, тя спря.

Всекидневната беше осветявана само от огъня, който гореше в огнището, и от две свещи, запалени върху камината.

Андре придърпа сина си на едно малко диванче, осветявано от свещите и от огъня.

После с радостен глас, в който се прокрадваше последно съмнение, тя каза:

– О, мое дете, мое дете, ти ли си това?

– Моята майка! – отговори Себастиен със сърдечност, която се вля като нежна роса в разтуптяното сърце и в горещите вени на Андре.

– И пак тук! – извика Андре, като се огледа наоколо и видя същата тази стая, в която беше родила Себастиен, и после ужасено погледна тази стая, от която ѝ бе отнет.

– Тук! – повтори Себастиен. – Какво означава това, мамо?

– Това означава, детенцето ми, че преди петнадесет години ти се роди в стаята, в която сме сега, и аз благославям милосърдието на всемогъщия Бог, който те върна тук след петнадесет години като по чудо.

– О! Като по чудо... – каза Себастиен. – Защото, ако не се бях изплашил за живота на баща ми, нямаше да тръгна сам през нощта към Париж. Ако не бях тръгнал сам през нощта, нямаше да се зачудя по кой от двата пътя да тръгна. Нямаше да чакам на големия път, нямаше да заговоря господин Изидор дьо Шарни, който минаваше оттам. Той нямаше да ме познае, нямаше да ми предложи да дойда в Париж с него, нямаше да ме отведе в двореца Тюйлери и аз нямаше да ви видя да прекосявате зелената стая. Нямаше да ви позная, нямаше да изтичам след вас, нямаше да ви настигна и в крайна сметка нямаше да ви нарека *мамо*, а това е много мила и нежна за произнасяне дума!

При думите на Себастиен: „Ако не се бях изплашил за живота на баща ми“, Андре усети остра болка в сърцето, затвори очи и се облегна назад.

А при думите: „Господин Изидор дьо Шарни нямаше да ме познае, нямаше да ми предложи да дойда в Париж с него, нямаше да ме отведе в двореца Тюйлери“, сърцето ѝ се отпусна, погледна към небето, за да благодари на Бог, че наистина като по чудо ѝ връщаше Себастиен, воден от брата на нейния съпруг.

И накрая, когато чу: „Нямаше да ви нарека *мамо*, а това е много мила и нежна за произнасяне дума“, тя отново изпита щастие и

притисна Себастиен към гърдите си.

– Да, да, имаш право, детето ми – каза тя, – много мила! Има може би само една по-мила и по-нежна дума и това е тази, която произнасям, когато те притискам до сърцето ми: синко, синко!

После замълчаха за миг и само нежните майчини целувки по челото на детето се чуваха.

– Но – каза изведнъж Андре – не може всичко да е такава загадка за мен и около мен. Ти ми обясни как си се озовал там, но не ми обясни как ме позна, как изтича след мен, как ме нарече мамо?

– Как мога да кажа? – отговори Себастиен, като погледна Андре с неизразима обич. – Аз самият не знам. Вие говорите за загадки. Всичко за мен, както и за вас, е загадка.

– Но някой все пак ти е казал, когато минавах: „Това е твоята майка!“

– Да, сърцето ми.

– Сърцето ти?

– Чуйте, мамо. Ще ви кажа нещо, което граничи с чудо.

Андре се приближи още повече към детето, като отново благодари на Бог, че ѝ го връща, и то по такъв начин.

– Аз ви познавам отпреди десет години, мамо.

Андре изтръпна.

– Не ме разбрахте...

Андре поклати глава.

– Сега ще ви обясня. Понякога имам странни сънища, които баща ми нарича халюцинации.

При спомена за Жилбер, който като стоманено острие премина от устните на детето до сърцето ѝ, Андре трепна.

– Виждал съм ви вече двадесет пъти, мамо.

– Как така?

– В сънищата, за които ви говорих преди малко.

Андре си помисли за тези ужасни сънища, които бяха смущавали живота ѝ, и на един от които детето дължеше раждането си.

– Представете си, мамо – продължи Себастиен, – като малко дете, когато си играех с децата от селото и когато оставах в селото, впечатленията ми бяха като тези на другите деца. Не виждах нищо друго освен реалните и истинските неща. Но щом като веднъж напуснех селото, след като прекосях последните градини и прекрачех границата на гората, усещах как покрай мен прошумолява рокля. Протягах ръце, за да я уловя, но улавях само въздуха. Тогава призрактът се отдалечаваше. В

началото беше невидим, но постепенно можеше да се забележи. В първия миг това беше прозрачна пара като облак, който прилича на този, с който Вергилий обгръща майката на Еней, когато тя се явява на сина си на брега на Картаген⁵³. Скоро тази пара ставаше по-плътна и придобиваше силуета на човек. Този човешки силует беше на жена, която по-скоро се носеше над земята, отколкото вървеше по нея. Тогава някаква непозната, странна и неустоима сила ме повличаше след нея. Тя потъваше в най-тъмните кътчета на гората и аз я следвах с протегнати ръце, мълчалив като нея. Защото въпреки че се опитвах да я повикам, никога не успях да отроня и думичка и аз я следвах така, без тя да се спира, без аз да мога да я настигна, докато чудото, което ми бе известило появата ѝ, не ми покажеше, че тя е изчезнала. Призрактъ се скриваше малко по малко. Но тя изглежда страдеше колкото мен от волята на небето да ни раздели един от друг, защото като се отдалечаваше, тя ме гледаше, а аз, смазан от умора, сякаш подкрепян само от присъствието ѝ, падах на мястото, от което е изчезнала.

Този втори вид съществуване на Себастиен, този жив сън в неговия живот приличаше твърде много на това, което се беше случило на Андре, за да не разпознае тя своето дете.

– Бедничкото ми – каза тя, като го притисна към сърцето си, – значи напразно омразата те е отдалечавала от мен! Бог ни е събрал, не се съмнявам. Само дете аз не бях толкова щастлива и не те виждах нито насън, нито наяве. И въпреки това, когато преминах през онази зелена стая, усетих някаква тръпка. Когато чух стъпките ти след мен, усетих нещо като замайване, което премина от главата до сърцето ми. Когато ме нарече госпожо, щях да спра. Когато ме нарече мамо, щях да припадна. Когато те докоснах, те познах!

– Мамо, мамо, мамо! – повтори три пъти Себастиен, сякаш искаше по този начин да утеши Андре, която не бе чувала това сладко обръщение.

– Да, да, твоя майка! – отвърна младата жена с толкова любов, че е невъзможно да се опише.

– А сега, когато се открихме – каза детето – и след като ти си така доволна и така щастлива да ме видиш, няма да се разделим повече, нали?

Андре потрепери. Тя бе уловила настоящето, като бе затворила наполовина очите за миналото и изцяло за бъдещето.

53. „Енеида“, песен I, стихове 314–317: Еней е син на Венера – бел.фр.изд.

– Бедното ми дете – промълви тя с въздишка, – как само ще те благославям, ако извършиш такова чудо!

– Остави на мен – каза Себастиен. – Ще уредя всичко.

– И как? – попита Андре.

– Не знам какви са причините, поради които сте се разделили с моя баща.

Андре пребледня.

– Но – поде Себастиен – колкото и да са сериозни тези причини, те ще загубят значение пред молбите и сълзите ми, ако трябва.

Андре поклати глава.

– Никога! Никога! – каза тя.

– Слушай – каза Себастиен, който след думите, които баща му веднъж бе изрекъл: „Дете, никога не ми говори за майка ти“, бе повярвал, че причините за раздялата бяха у нея. – Слушай, баща ми ме обожава!

Ръцете на Андре, които държаха тези на сина ѝ, се отпуснаха. Детето не обърна внимание.

То продължи:

– Ще го подготвя да те види отново. Ще му опиша цялото щастие, което ми даде. А после някой ден ще те хвана за ръката, ще те отведе и ще му кажа: „Ето я! Видж, тате, видж колко е хубава!“

Андре отблъсна Себастиен и стана.

Детето я погледна учудено. Тя беше толкова бледа, че го изплаши.

– Никога! – повтори тя. – Никога!

И този път гласът ѝ изразяваше нещо повече от страх и това беше заплаха.

На свой ред детето се отдръпна. Той бе открил в това женско лице чертите, които Рафаел придава на ядосаните ангели.

– И защо – попита той глухо, – защо отказваш да видиш баща ми?

При тези думи, както при сблъсъка на два облака по време на буря, падна гръм!

– Защо? – каза Андре. – Питаш ме защо? Ти наистина не знаеш нищо, бедното ми дете!

– Да – каза Себастиен твърдо.

– Добре – каза Андре, неспособна да се съдържа повече от ухапванията на отровна змия, които прояждаха сърцето ѝ. – Защото баща ти е нещастник! Защото баща ти е подлец!

Себастиен скочи от дивана, където бе коленичил, и се изправи пред Андре.

– За баща ми ли казвате това, госпожо! – извика той – За баща ми,

тоест за доктор Жилбер, за този, който ме е отгледал, комуто дължа всичко, за единствения, когото познавам? Излъгал съм се, госпожо, вие не сте моя майка!

Детето понечи да тръгне към вратата.

Андре го спря.

– Слушай – каза тя, – ти не можеш да знаеш, не можеш да разбереш, не можеш да съдиш!

– Не! Но мога да чувствам и чувствам, че повече не ви обичам!

Андре простена болезнено.

Но в същия миг някакъв шум отвън отклони вниманието ѝ от чувството, което изпитваше, нищо че това чувство я бе завладяло цялата.

Шумът беше от входната врата, която се отваряше, и от карета, която спря пред външното стълбище.

При този шум по тялото на Андре премина такава тръпка, че тя обхвана дори и детето.

– Чакай! – му каза тя. – Чакай и мълчи!

Детето примирено се подчини.

Вратата на вестибюла се отвори и се чуха приближаващи стъпки към вратата на всекидневната.

Андре застина, онемяла, с вперен във вратата поглед, бледа и студена.

– За кого да съобщя на госпожа графинята? – попита стария портиер.

– Съобщете за граф Дьо Шарни и попитайте графинята дали ще благоволи да ме приеме.

– О! – извика Андре. – В тази стая! Дете в тази стая! Той не бива да те вижда! Не бива да знае, че съществуващ!

И тя изплашено избута детето в съседната стая.

После, затваряйки вратата, му каза:

– Остани тук! А когато той тръгне, ще ти кажа, ще ти разкажа... Не! Не! Нищо подобно! Ще те целуна и ти наистина ще разбереш, че съм твоя майка!

В отговор Себастиен само изохка.

В този момент вратата на вестибюла се отвори и с шапка в ръка старият портиер изпълни задължението си.

Зад него в тъмнината острото око на Андре видя човешки силует.

– Поканете граф Дьо Шарни – каза тя с възможно най-твърдия глас, с който можеше.

Старият портиер се отмести назад и граф Дьо Шарни с шапка в

ръка се появи на прага.

10. Съпруг и съпруга

Граф Дьо Шарни беше целият облечен в черно в знак на траур заради убития си два дни по-рано брат.

Този траур, подобен на траура на Хамлет, не беше отразен само в дрехите, но и в дъното на сърцето. Лицето му издаваше сълзите, които беше пролял, и болката, която беше понесъл⁵⁴.

Графинята го проучи с бърз поглед. Никога красивите лица не са толкова красиви, колкото след като са плакали. Никога Шарни не е бил толкова хубав.

Тя притвори за миг очи, наклони глава назад, сякаш за да си поеме въздух и постави ръка на сърцето си, което биеше до пръсване. Когато отвори очи, само миг след като ги беше затворила, видя, че Дьо Шарни не беше помръднал.

И движението, и погледът на Андре сякаш едновременно и така очевидно го попитаха защо не е влязъл, че той отговори:

– Изчаквах, госпожо.

Той направи крачка напред.

– Да отпратя ли каретата на господина? – попита порттиерът, подтикнат от прислужника на графа.

Графът стрелна с неопределен поглед Андре и тя затвори очи за втори път и остана неподвижна, като дишаше на пресекулки, сякаш не беше чула въпроса и не беше видяла погледа.

Но и въпросът, и погледът бяха попаднали право в сърцето ѝ.

Шарни потърси в тази жива статуя знак, който да му покаже какво трябва да отговори. И после, тъй като потреперването на Андре можеше да означава както страх, че няма да си отиде, така и радост, че ще остане, той отговори:

– Кажете на кочияша да почака.

Вратата се затвори и може би за първи път след брака им графът и графинята останаха сами.

Графът пръв наруши мълчанието.

– Извинете, госпожо, освен че посещението ми е неочаквано, може би е и недискретно? Още съм прав, каретата е пред вратата и мога да

54. „Хамлет“, акт I, сцена II: „Това не е този цвят, с който този плат е боядисан“ – бел.фр.изд.

тръгна така, както и дойдох.

– Не, господине – отвърна живо Андре, – напротив. Знаех, че сте жив и здрав, но много се радвам, че ви виждам след случилите се събития.

– Значи сте имали добрината да се осведомите за мен, госпожо? – попита графът.

– Разбира се... Вчера и тази сутрин и ми отговориха, че сте били във Версай. А тази вечер ми казаха, че сте при кралицата.

Случайно ли бяха произнесени последните думи, или криеха някакъв упрек?

Очевидно беше, че графът се затрудни за момент, не знаейки какво да каже.

Но веднага се свързе и остави на самия разговор да повдигне воала, паднал върху съзнанието му.

– Госпожо – отговори той, – един тъжен и благочестив дълг ме задържаеше във Версай вчера и днес. Дълг, който считам за свят.

На свой ред Андре се опита да улови смисъла на тези думи. А после, като си помисли, че дължи отговор поне на първите му думи, каза:

– Да, господине. Уви! Узнах за ужасната загуба, която...

Тя се поколеба за миг:

– Която претърпяхте.

Андре едва не изрече „която претърпяхме“. Но не посмя и продължи:

– Вие имахте нещастieto да изгубите вашия брат барон Жорж дьо Шарни.

– Да, госпожо, това, както вие казвате, е ужасна загуба за мен, загуба, която вие за щастие не можете да оцените, защото познавахте много малко горкия Жорж.

Имаше лек и меланхоличен упрек в тези думи: за щастие.

Андре разбра това, но по никакъв начин не го показа.

– Впрочем едно нещо би ме утетило в тази загуба, ако изобщо нещо може да ме утети – поде Шарни. – И то е, че горкият Жорж е умрял, така както ще умре Изидор, както ще умра аз вероятно, а именно – изпълнявайки дълга си.

Тези думи: „Както ще умра аз вероятно“, засегнаха дълбоко Андре.

– Мислите ли, господине – попита тя, – че нещата са толкова отчаящи, че за да се умиловисти небесният гняв, има нужда от други кръвопролития?

– Мисля, госпожо, че ако все още не е ударил, то скоро ще удари

последният час на кралете. Има някакъв лош дух, който тласка монархията към пропагта. И мисля, че ако тя полети в нея, там трябва да я придружат и всички, които са били част от великолепието ѝ.

– Така е – каза Андре. – И когато този ден дойде, повярвайте ми, господине, че ще бъде абсолютно предана.

– О, госпожо – каза Шарни, – толкова пъти сте доказвали тази преданост в миналото, за когото и каквото и да било и аз по-малко от всеки друго се съмнявам в тази преданост в бъдеще и може би имам по-голямо основание да се съмнявам в моята, след като за първи път отстъпих пред заповед на кралицата.

– Не ви разбирам, господине – каза Андре.

– Когато пристигнах във Версай, госпожо, получих заповед да се явя веднага пред Нейно величество.

– О! – възкликна Андре, като се усмихна тъжно.

После, след като помълча малко, каза:

– Съвсем просто е – каза тя. – Кралицата, както и вие, вижда бъдещето неясно и мрачно и иска да се обгради от хора, на които винаги може да разчита.

– Лъжете се, госпожо – каза Шарни. – Не за да бъде близо до нея ме повика кралицата, а за да ме отпрати.

– Да ви отпрати! – възкликна Андре и пристъпи към графа. – И защо?

Тя забеляза, че от началото на разговора графът стоеше прав до вратата.

– Извинете – каза тя, като му посочи едно кресло, – не стойте прав, господин графе.

И като каза това, самата тя седна на канапето, на което само допреди малко седеше до Себастиен, защото не можеше повече да се държи.

– Да ви отпрати! – повтори тя радостно, като си помисли, че Шарни и кралицата щяха да бъдат разделени. – И защо?

– За да изпълня една задача в Тюрен при господин граф Д'Артоа и херцог Дьо Бурбон, които напуснаха Франция⁵⁵.

– И вие приехте?

Шарни впери поглед в Андре.

– Не, госпожо – каза той.

Андре толкова преbledня, че Шарни пристъпи към нея, сякаш за да

55. „Кралицата пожела да изпрати предан човек на каузата на краля, за да занесе писма до господата, които по това време бяха в Тюрен /.../. Поръчението беше дадено на господин Ж.“, Мадам Кампан. „Спомени“, Втора книга, глава III – бел.фр.изд.

й помогне. Но при това движение на графа тя събра сили и се съвзе.

– Не? – промълви тя. – Отговорили сте „не“ на заповед на кралицата... Вие, господине?

Последните думи бяха произнесени със съмнение и с учудване.

– Отговорих, госпожо, че считам, че в този момент присъствието ми е по-необходимо в Париж, отколкото в Тюрен. Че всеки би могъл да изпълни задачата, която ми се поставя, и че имам друг брат, пристигнал по същото време от провинцията, за да бъде на заповедите на Нейно величество, и че той е готов да тръгне вместо мен.

– И без съмнение, господине, кралицата е била щастлива да приеме това заместване – извика Андре с горчивина, която не можа да съдържа и която не убягна на Шарни.

– Не, госпожо, напротив. Тъй като този отказ я засегна дълбоко. Щях да съм принуден да тръгна, ако кралят не беше влязъл в този момент и не ме подкрепи.

– Кралят ви подкрепи ли, господине? – усмихна се иронично Андре. – И той ли като вас сметна, че трябва да останете в Тюйлери?... О, колко е добър Негово величество!

Шарни не се ядоса.

– Кралят каза – поде той, – че всъщност брат ми Изидор е много подходящ за тази задача. Още повече, че тъй като идва за пръв път в двора и може би за първи път в Париж, отсъствието му няма да бъде забелязано. И добави, че е много жестоко да се отделям от вас в такъв момент.

– От мен? – извика Андре. – Така ли каза кралят – от мен?

– Повтарям ви неговите думи, госпожо. След като се огледа наоколо, кралят се обърна към мен: „Всъщност къде е графиня Дьо Шарни? – попита той. – Не съм я виждал от вчера вечерта.“ И тъй като въпросът беше зададен на мен, отговорих: „Ваше Величество, имам щастието да виждам госпожа Дьо Шарни толкова рядко, че не мога да ви кажа къде е тя в момента. Но ако Ваше Величество желае да разбере това, нека попита кралицата. Кралицата знае, кралицата ще отговори.“ Настоях, защото видях как кралицата смръщи вежди и разбрах, че нещо се е случило между нея и вас.

Андре слушаше с такова внимание, че дори не помисли да отговори.

Шарни продължи:

– „Ваше Величество – отговори кралицата, – госпожа графиня Дьо Шарни напусна Тюйлери преди час. – Какво? – попита кралят –

Графиня Дьо Шарни е напуснала Тюйлери? – Да, господине. – Но ще се върне скоро? – Не вярвам. – Не вярвате ли? – поде кралят. – Каква е била причината да напусне вашата най-добра приятелка, госпожо?... Кралицата се размърда. – Мисля, че е неразположена – каза кралицата. – Несъмнено е била неразположена в съседната на вашата стая, в която я настанихме. Но ние щяхме да ѝ намерим друго жилище, за нея и за графа. Нали така, графе, и надявам се на вас лесно може да ви се угоди? – Ваше Величество – отговорих аз, – кралят знае, че аз винаги съм доволен от мястото, което ми се отрежда, стига то да ми позволява да ви служа. – Ех, знам това – поде кралят. – А знаете ли къде се е оттеглила госпожа Дьо Шарни, госпожо? – Не, Ваше Величество, не зная. – Какво! Вашата приятелка ви напуска и вие не я питате къде отива? – Когато приятелките ми ме напускат, аз им давам свободата да отидат, където пожелаят, и не проявявам недискретност да любопитствам къде отиват. – Добре! – каза ми кралят. – Женска свада... Господин Дьо Шарни, искам да поговоря с кралицата. Изчакайте ме в моята стая и ми представете брат си. Още тази вечер той ще тръгне за Тюрен. На вашето мнение съм и аз, господин Дьо Шарни, имам нужда от вас и ще ви задържа тук.“ Изпратих да извикат брат ми, който току-що беше пристигнал и който, както вече ми казаха, ме чакаше в зелената стая.

При тези думи – в зелената стая, Андре, която почти беше забравила Себастиен, увлечена в разказа на съпруга си, се сети за това, което се беше случило между нея и сина ѝ, и тревожно погледна вратата на спалнята, където го беше затворила.

– Но извинете, госпожо – каза дьо Шарни, – страхувам се, че ви задържам с неща, които слабо ви интересуват, и несъмнено се питате как и защо съм дошъл тук.

– Не, господине, напротив – каза Андре. – За мен е чест и следя с голям интерес това, което ми разказвате. А що се отнася до присъствието ви тук, тъй като вие знаете, че се страхувах за вас, то доказва, че нищо лошо не ви се е случило. Ето защо присъствието ви ми е приятно. Така че, моля ви, продължете. Кралят ви каза да го изчакате в неговите покои и вие изпратихте да доведат брат ви.

– Явихме се пред краля, госпожо. Той дойде десет минути след нас. Тъй като задачата беше спешна, кралят започна с нея. Трябваше да се уведомят Техни височества за събитията, които са се случили. Четвърт час след идването на краля брат ми беше заминал за Тюрен. Останахме сами. Кралят се разхождаше замислено. После изведнъж спря пред мен: „Господин графе – ми каза той, – знаете ли какво се е случило между

кралицата и графинята? – Не, Ваше Величество – отговорих аз. – Все пак трябва да се е случило нещо – добави той, – защото заварих кралицата в убийствено настроение и както ми се стори настроението бе несправедливо спрямо графинята, което не е много характерно за кралицата, която уважава от всичко най-вече своите приятели. – Не мога да кажа на Ваше Величество нищо друго освен това, което вече имах честта да кажа. Изобщо не знам какво се е случило между кралицата и графинята и дори дали нещо се е случило. Във всеки случай, Ваше Величество, смей да твърдя предварително, че ако са допуснати грешки и предположим, че една кралица има право на грешки, то тези грешки не идват от графинята.“

– Благодаря ви, господине, че сте се застъпили за мен – каза Андре.

Шарни кимна.

– „Но дори и кралицата да не знае къде е графинята, то вие трябва да знаете.“ И въпреки че не знаех нищо повече от кралицата, аз подех: „Ваше Величество, знам, че графинята има малко жилище на улица «Кок-Ерон». Несъмнено там се е оттеглила. – Ами да, несъмнено е там – каза кралят. – Отидете там, графе, пускам ви до утре, при условие че ни доведете графинята.“

При тези думи Шарни така беше вперил поглед в Андре, че тя се почувства неудобно и като усети, че не може да избегне този поглед, затвори очи.

– „Ще ѝ кажете – продължи Шарни от името на краля, – че тук ще ѝ намерим, ако трябва аз самият ще потърся, жилище по-малко от това във Версай, но достатъчно за съпруг и съпруга. Отивайте, господин Дьо Шарни, тя сигурно се тревожи за вас и вие за нея, отивайте!“ Аз направих няколко крачки към вратата и той ме повика отново: „Господин Дьо Шарни – каза той, като ми подаде ръка, която аз целунах, – като ви гледам целия в траур, се сещам, че трябваше оттам да започна... Имали сте нещастieto да загубите брат. Човек е безсилен, дори и да е крал, да утеши в това нещастие. Но когато е крал, може да каже: «Женен ли е брат ви? Имал ли е жена, деца? Ако има, господине, доведете ми ги, представете ми ги. Кралицата ще се заеме с жена му, а аз с децата.»“

При тези думи очите на Дьо Шарни се напълниха със сълзи.

– И без съмнение – попита го Андре – кралят ви е повторил същото, което ви е казала кралицата?

– Кралицата, госпожо – отговори той с треперещ глас, – дори не ми оказа честта да отрони и дума по този повод. Ето защо думите на краля ме трогнаха толкова силно, че аз избухнах в сълзи и той ми каза:

„Хайде, хайде, господин Дьо Шарни, сгрехих, че ви заговорих за това. Но винаги действам, воден от сърцето си, и сърцето ми каза да направя това, което направих сега. Отидете при скъпата ни Андре, графе, защото, ако хората, които обичаме, не могат да ни утешат, поне могат да поплачат с нас, а това винаги облекчава много.“ И ето как – продължи Дьо Шарни – дойдох по заповед на краля, госпожо... Поради което може би ще ме извините.

– Ах, господине! – извика Андре, като се изправи живо и протегна ръце към Дьо Шарни. – Съмнявате ли се в това?

Шарни бързо улови ръцете ѝ в своите и ги целуна. Андре нададе вик, сякаш тези устни бяха жив огън и се свлече на канапето.

Но ръцете ѝ бяха вкопчени в тези на Шарни. Така че като падна на канапето, тя повлече и графа, който, без тя да го иска и без самият той да го е искал, се озова много близо до нея.

В този момент на Андре ѝ се стори, че чува шум от спалнята и се отдели така бързо от Дьо Шарни, че той, от своя страна, не знаейки какво чувство е породило този вик и това рязко движение, се изправи бързо и застана прав пред нея.

11. Спалнята

Шарни се облегна на канапето и въздъхна.

Андре подпря главата си с ръка.

Въздишката на Шарни потисна нейната в дълбочината на душата ѝ.

Това, което се случваше в момента в сърцето на младата жена, не можеше да се опише.

Омъжена от четири години за мъж, когото обожава, но без той, зает с друга жена, да е узнавал някога ужасната жертва, която е направила, като се е омъжила за него. Със себеотрицанието на съпруга и подчинена тя бе виждала, понасяла и потискала всичко в себе си. От известно време ѝ се струваше при някой по-мил поглед на съпруга ѝ и по-сурови думи на кралицата, че предаността му вече не е толкова голяма. През дните, които изминаха, ужасни дни, изпълнени с непрестанна тревога, само Андре от всички изплашени придворни и слуги може би бе усетила радостни и нежни вълнения. И това се случваше, когато във важни моменти с някой жест, поглед, дума, графът ѝ обръщаше внимание, търсеше я притеснено, откриваше я радостно. Когато скришом докосваше ръката ѝ, без да забелязва тълпата наоколо, и с обща мисъл, която беше само за тях. А също и тези вълнуващи усещания, непознати на това ледено тяло и диамантено сърце, което никога не бе познало любовта, освен болката, свързана с нея, а именно самотата.

И ето че изведнъж бедното самотно създание намира сина си и става отново майка, ето че нещо като зараждаща се любов огряваше тъжния ѝ и мрачен досега живот. Само че това беше странно съвпадение и доказваше, че щастието не беше създадено за нея. Тези две събития се съчетаваха по такъв начин, че едното разрушаваше другото, и, неизбежно, завръщането на съпруга отдалечаваше от нея любовта на детето, а присъствието на детето убиваше зараждащата се любов на съпруга.

Ето какво не можеше да разбере Шарни в този вик, който Андре бе издала, в тази ръка, която го беше отблъснала, и в това тъжно мълчание, което последва този вик, който приличаше на вик на болка и все пак бе вик на любов, и в това движение, сякаш породено от отвращение, а всъщност бе предизвикано от силен страх.

Шарни погледна за миг Андре с изражение, което тя несъмнено би разбрала, ако също го беше погледнала.

Шарни въздъхна и продължи разговора оттам, откъдето бяха спрели.

– Какво трябва да съобщя на краля, госпожо? – попита той.

Андре изтръпна като чу гласа. После открито погледна графа:

– Господине – каза тя, – толкова съм страдала, откакто живея в двора, че когато кралицата имаше добрината да ме освободи, аз приех с признателност. Аз не съм родена, за да живея в светското общество, и винаги съм намирала в самотата, ако не щастие, то поне отмора. Най-щастливите дни в живота ми са тези, които прекарах като младо момиче в двореца Таверне, и по-късно тези, които прекарах в манастира „Сен Дьони“ в близост до благородното момиче на Франция, което наричат госпожа Луиз. Но с ваше разрешение, господине, бих живяла на това място, изпълнено за мен със спомени, които, въпреки че са тъжни, са изпълнени и с известна сладост.

При тази молба на Андре, Шарни се поклони в знак, че е готов да приеме не само молба, но и да се подчини на заповед.

– И така, госпожо – каза той, – това решение окончателно ли е?

– Да, господине – отговори тихо, но твърдо Андре.

Шарни отново се поклони.

– А сега, госпожо – каза той, – остава да ви попитам само едно нещо. Мога ли да идвам да ви посещавам тук?

Андре погледна Шарни с ясните си очи, които обикновено бяха спокойни и студени, но сега бяха изпълнени с учудване и нежност.

– Разбира се, господине – каза тя, – и тъй като аз няма да виждам никого, ще ви бъда признателна, ако ми посвещавате свободните си от задължения в Тюйлери мигове, колкото и кратки да бъдат.

Никога Шарни не бе намирал погледа на Андре така очарователен, никога не беше откривал в гласа ѝ толкова нежност.

Нещо пробягна по вените му, подобно на тази нежна тръпка, която пробягва по тялото при първа милувка.

Той погледна към мястото, на което седеше до Андре, преди да стане оттам.

Шарни би дал година от живота си, за да седне там, без Андре да го отблъсне, както първия път.

Но, скромнен като дете, той не дръзна да го направи, без да бъде окуражен.

От своя страна, Андре би дала не една, а десет години от живота си, за да усети до себе си този, който толкова дълго бе далеч от нея.

За нещастие никой не знаеше какво мисли другият и двамата стояха

неподвижно в болезнено очакване.

Шарни още веднъж наруши мълчанието пръв и само този, който наистина може да чете в сърцето, би могъл да го разбере истински.

– Казвате, че много сте страдали, откакто живеете в двора, госпожо? – попита той. – Кралят не се ли е отнасял към вас винаги с уважение, стигащо до благоговение, а кралицата с нежност, която достига до обожание?

– О, така е, господине, кралят винаги се е държал отлично с мен – каза Андре.

– Ще позволите ли да отбележа, че вие отговаряте само на една част от моя въпрос, госпожо. Кралицата не се ли е държала така добре с вас, както кралят?

Андре стисна зъби, сякаш разбунтуваният ѝ дух отказваше да отговори. Накрая каза с усилие:

– Не мога да упрекам в нищо кралицата – каза тя – и ще бъда несправедлива, ако не отдам заслуженото на Нейно величество.

– Питам ви, госпожо – настоя Шарни, – защото от известно време ми се струва, че това приятелство е разрушено?

– Възможно е, господине – каза Андре, – ето защо, както имах честта да ви кажа, желая да напусна двора.

– Но така ще бъдете съвсем сама, изолирана!

– Не е ли било винаги така, господине – отговори Андре с въздишка, – като дете... като девойка... и като...?

Андре спря, тъй като усети, че отива твърде далече.

– Довършете, госпожо – каза Шарни.

– О! Вие се досетихте, господине... Щях да кажа: и като жена...

– Упреквате ли ме в нещо, госпожо?

– Да ви упрекам, господине? – живо поде Андре. – Какво право имам, за Бога! Да ви упрекам?... Мислите ли, че съм забравила при какви обстоятелства се събрахме?... Противно на тези, които се къннат пред олтара във взаимна любов, взаимна помощ, ние се заклекме във вечно безразличие, пълна раздяла... Бихме могли да се упрекнем само ако някой от нас забрави клетвата си.

Шарни преглътна една въздишка, потисната от думите на Андре.

– Виждам, че решението ви е окончателно, госпожо – каза той. – Но ще ми позволите ли поне да се поинтересувам за начина, по който ще живеете тук? Няма ли да се чувствате зле?

Андре тъжно се усмихна.

– Къщата на баща ми беше толкова бедна, че това жилище, колкото

и голо да ви се струва, е обзаведено в лукс, на който не съм привикнала.

– Но все пак... Тази очарователна къща в Трианон... Дворецът Версай...

– О, винаги съм знаела, господине, че животът ми там е просто крагък престой.

– Поне имате ли тук всичко, което ви е необходимо?

– Тук ще намеря всичко, което съм искала някога.

– Да видим – каза Шарни, който искаше да се запознае с жилището, което щеше да обитава Андре, и започна да се оглежда наоколо.

– Какво желаете да видите, господине? – попита Андре, като стана живо и хвърли бърз и неспокоен поглед към спалнята.

– Дали не се примирявате с прекалено малко. Тази къща не е истински дом, госпожо... Пресякох едно преддверие, ето ме във всекидневната. Тази врата – и той отвори една странична врата, – а, да, тази врата води към трапезарията, а тази...

Андре се спусна между граф Дьо Шарни и вратата, към която се отправяше и зад която тя мислено виждаше Себастиен.

– Господине! – извика тя – Моля ви, не правете и крачка повече!

И протегнатите й ръце го спираха.

– Да, разбирам – каза с въздишка Дьо Шарни, – тази врата води към спалнята ви.

– Да, господине – промълви Андре приглушено.

Шарни погледна пребледнялата и трепереща Андре. Никога страхът не се е изписвал по-истински, отколкото върху лицето на Андре в този момент.

– Ах, госпожо – проплака той, – знаех, че не ме обичате, но не знаех, че ме мразите толкова.

И неспособен да остане повече близо до Андре, без да избухне, той се заклати за момент като пияница и после, като събра всичките си сили, излетя от дома с толкова болезнен вик, който отекна в дъното на сърцето на Андре.

Младата жена го проследи с очи, докато изчезне. Нададе ухо, за да чуе шума от отдалечаващата се карета, и после, тъй като чувстваше, че сърцето й ще се пръсне, и разбираше, че не изпитва достатъчно майчина обич, за да пребори тази друга обич, тя се отправи към спалнята и извика:

– Себастиен! Себастиен!

Но никакъв глас не отговори на нейния болезнен вик. Тя напразно се опита да чуе успокоителен шум.

На светлината на нощната лампа, която осветяваше стаята, тя тревожно се огледа наоколо и забеляза, че стаята е празна.

Тя извика втори път:

– Себастиен! Себастиен!

Същата тишина.

Тогава тя забеляза, че прозорецът е отворен и че въздухът, нахлуващ отвън, поклаща пламъка на лампата.

Този прозорец беше отварян вече веднъж преди петнадесет години, когато детето изчезна за първи път.

– Ах, така е! – извика тя. – Не ми ли каза той, че аз не съм негова майка?

Тогава тя разбра, че губи едновременно дете и съпруг, тогава, когато изглеждаше, че е намерила всичко. Андре се хвърли на леглото с протегнати и свити в юмрук ръце. Беше на края на силите си, на своята решителност, на молбите си.

Сега вече й бяха останали само плач, сълзи, вопли и едно огромно чувство на болка.

Така измина час на дълбоко умопомрачение, в забрава на целия свят, в това желание за всеобща разруха, което обзема нещастните.

Изведнъж на Андре се стори, че нещо още по-ужасно от болката й се промъква между сълзите й. Едно усещане, което бе изпитвала само още три или четири пъти и което винаги предшестваше кризите й, бавно обхвана всичко, което бе останало живо в нея. Пряко волята си, тя бавно се изправи. Треперещият й глас замря в гърлото. Цялото й тяло неволно затрепери. Очите й, замъглени от сълзите, различиха, че не е сама. Погледът й се проясни и тя видя мъж, който изглежда бе прескочил прозореца, за да влезе в стаята, да стои пред нея. Тя поиска да извика, да изкрещи, да протегне ръка към звънеца, но не можа... Тя усети това втвърдяване, което някога показваше присъствието на Балзамо. Най-накрая в този мъж, който стоеше прав пред нея и я изпиваше с поглед, тя разпозна Жилбер.

Как Жилбер, този омразен човек, се е озовал там, на мястото на обичания й син, когото търсеше?

12. Един познат път

Точно доктор Жилбер беше с краля, когато прислужникът бе отишъл да проучи дали е там, съгласно заповедта на Изидор и молбата на Себастиен.

След около половин час Жилбер излезе. Кралят все повече му се доверяваше. Искреното му сърце оценяваше лоялността, която се таеше в сърцето на Жилбер.

Когато той излезе, прислужникът му съобщи, че го чакат във вестибюла на кралицата.

Той тъкмо бе тръгнал по коридора, който водеше към него, когато една странична врата се отвори и затвори на няколко крачки от него и оттам се появи млад мъж. Той несъмнено не познаваше мястото и се колебаеше дали да тръгне наляво или надясно.

Този млад мъж видя, че Жилбер върви към него, и се спря, за да го помоли за помощ. Изведнъж Жилбер също спря, пламъкът на лампата осветяваше точно лицето на младия мъж.

– Господин дьо Шарни! – извика Жилбер.

– Доктор Жилбер! – отговори Изидор.

– Вие ли ме търсите?

– Точно така... Да, докторе, аз... И още някой...

– Кой?

– Някой – продължи Изидор, – когото ще се радвате да видите.

– Ще бъде ли неудобно да попитам кой?

– Не, няма да е честно да ви бавя повече... Елате... или по-скоро ме отведете в тази част на кралските покои, наречена зелената стая.

– Господи – засмя се Жилбер, – аз самият нямам по-добра ориентация от вас в дворците, а още повече тук, в Тюйлери, но все пак ще опитам да ви отведа.

Жилбер тръгна първи, опипа стената и отвори една врата. Тя водеше в зелената стая.

Зелената стая обаче беше празна.

Изидор се огледа и потърси прислужник. Такъв смут цареше в двореца, че въпреки всички изисквания на етикета нямаше прислужник във вестибюла.

– Да почакаме малко – каза Жилбер, – сигурно е наблизо и докато

чакаме, господине, кажете ми моля ви, кой ме чакаше?

Изидор неспокойно се огледа наоколо.

– Не се ли досещате? – каза той.

– Не.

– Някой, когото срещнах по пътя, притеснен дали не ви се е случило нещо и който идваше пеш в Париж... Някой, когото доведох с мен на моя кон тук.

– За Питу ли говорите?

– Не, докторе. Говоря за сина ви, за Себастиен.

– За Себастиен! – извика Жилбер. – Тогава къде е той?

И той бързо обходи с поглед всички кътчета на голямата стая.

– Беше тук, обеща да ме чака. Несъмнено прислужникът, на когото го поверих, не е искал да го остави сам и го е отвел със себе си.

В същия момент прислужникът влезе. Беше сам.

– Къде е момчето, което оставих тук? – попита Изидор.

– Какво момче? – отвърна прислужникът.

Жилбер притежаваше огромно самообладание. Той усети, че трепери, но се овладя.

Той също се приближи.

– О! Господи! – не можа да се сдържи от притеснение барон дьо Шарни.

– Да видим, господине – каза твърдо Жилбер, – спомнете си добре. Това дете, синът ми, изобщо не познава Париж и тъй като не познава Париж, ако за нещастие е излязъл от двореца, има опасност да се изгуби.

– Дете ли? – попита друг прислужник на влизане.

– Да, дете, почти юноша.

– На около 15 години?

– Точно така.

– Видях го по коридорите след една дама, която излезе от покоите на кралицата.

– А знаете ли коя е тази дама?

– Не. Носеше наметало с качулка.

– Кажете поне какво правеше?

– Сякаш бягаше, а детето я гонеше и викаше подир нея.

– Да слезем долу – каза Жилбер, – портиерът ще ни каже дали е излязъл.

Изидор и Жилбер тръгнаха по същия коридор, по който един час по-рано бе минала Андре, следвана от Себастиен.

Стигнаха до Двора на принцовете. Разпитаха портиера.

– Да, наистина – отговори той, – видях жена, която вървеше така бързо, сякаш бяга, и дете, което я следва. Тя се качи в карета, детето се втурна след нея и я настигна.

– А после? – попита Жилбер.

– После дамата издърпа детето в каретата, горещо го целуна, даде адреса си, затвори вратата и каретата тръгна.

– Запомнихте ли адреса? – попита разтревожено Жилбер.

– Да, отлично – улица „Кок-Ерон“ номер девет, до първата пътна врата откъм улица „Платриер“.

Жилбер изтръпна.

– Но това е адресът на снаха ми, графиня Дьо Шарни – каза Изидор.

– Съдба! – промълви Жилбер. – Сигурно я е познал.

– Да отидем у графиня Дьо Шарни – каза Изидор.

Жилбер си представи в какво положение щеше да постави Андре, ако отиде у тях заедно с брата на нейния съпруг.

– Господине – каза той, – ако синът ми е у графиня Дьо Шарни, то той е на сигурно място и тъй като имам честта да я познавам, мисля, че вместо да ме придружавате, е по-уместно да продължите пътя си. Според това, което съм чул от краля, именно вие ще заминете за Тюрен.

– Да, господине.

– Приемете благодарностите ми за това, което сте направили за Себастиен, и тръгвайте, без да губите и минута повече.

– Но все пак, докторе?

– Господине, щом като един баща ви казва, че е спокоен, тръгвайте. Където и да се намира сега Себастиен, било у графиня Дьо Шарни, било другаде, не се бойте, синът ми е добре.

– Щом така искате, докторе...

– Моля ви.

Изидор подаде ръка на Жилбер, който я стисна сърдечно, както немаше навика да прави с хора от неговото съсловие. Докато Изидор се връщаше в двореца, той стигна до площад „Карусел“, тръгна по улица „Шартър“, пресече по диагонал площада на Пале Роаял, пое по улица „Сен Оноре“, изгуби се за момент в лабиринта от малки улички, които водят до халите, и се озова на ъгъла на две улици.

Това бяха улица „Платриер“ и улица „Кок-Ерон“.

И двете улици навяха на Жилбер ужасни спомени. Ето защо се поколеба за миг между двете улици, но бързо реши и пое по улица

„Кок-Ерон“.

Вратата на Андре, тази врата номер девет, му беше позната и той не спря пред нея не защото го беше страх да не сбърка. Не, очевидно той търсеше претекст да проникне в тази къща и тъй като не намираше подобен претекст, търсеше средство.

Затворената врата, която бутна, за да проведи дали случайността помага на хората в затруднение, не се отвори.

Мина покрай стената.

Добре знаеше колко е висока. Но се оглеждаше дали някоя забравена от каруцар количка няма да бъде средството, с помощта на което да я премине. Веднъж ако се озове горе, както е пъргав и силен, лесно ще влезе вътре.

Нямаше никаква количка до стената.

Тоест нямаше и средство да влезе.

Той приближи отново вратата, посегна към чукчето, повдигна го, поклати глава, пусна го леко, без да се чуе никакъв шум.

Явно някаква нова идея, която почти му върна изгубената надежда проблесна в съзнанието му.

– Всъщност това е възможно! – промълви той.

И той се отправи към улица „Платриер“ и тръгна по нея.

На минаване покрай фонтана той го погледна и въздъхна. Там преди шестнадесет години той идваше да напои черния твърд хляб, който дължеше на шедростта на Терез и на гостоприемството на Русо.

Русо беше починал, Терез беше починала, той беше пораснал, бе спечелил уважение, известност, състояние. Уви! Но беше ли по-щастлив или по-спокоен. Не беше ли и сега изпълнен с настоящи и бъдещи тревоги, както беше и някога, когато, изгарян от една луда страст, идваше да потопи хляба в този фонтан?

Той продължи нататък.

Накрая, без да се колебае, спря пред една градинска врата, чиято горна част бе с решетка.

Изглежда беше постигнал целта си.

Той обаче за миг се опря на стената. Било защото спомените, които му навяваше тази малка врата го смазваха, било защото след като беше достигнал до тази врата, изпълнен с надежда, сега се страхуваше да не се разочарова.

Най-накрая прокара ръка по вратата и с неопишуема радост усети как от една малка кръгла дупчица се подаваше въженце, с помощта на което през деня отваряха тази врата.

Жилбер си спомни как понякога през нощта забравяха да приберат това въженце навътре и как една вечер, когато беше закъснял и бързо се прибираще към мансардата, която обитаваше у Русо, той се възползва от това, за да влезе и да си легне.

Както и някога, къщата изглеждаше обитавана от доста бедни хора, които явно не се страхуваха от крадци. Поради това спокойствие въженцето пак беше забравено.

Жилбер дръпна въженцето. Вратата се отвори и той се озова на тъмна и влажна пътека, в дъното на която като змия, изправена на опашката си, се виеше хлъзгавото и лепкаво стълбище.

Жилбер старателно затвори вратата и предпазливо стъпи на първите стъпала.

Когато изкачи десетина стъпала, той спря. Слаба светлина, която проблясваше през мръсно стъкло, показваше, че стената е пробита на това място и че нощта беше по-малко тъмна навън, отколкото вътре.

През това стъкло, колкото и мръсно да беше, се виждаха звездите на небето.

Жилбер потърси малката ключалка, която затваряше стъклото, отвори я и по пътя, който вече беше извървявал два пъти, той слезе в градината.

Въпреки че бяха изтекли петнадесет години, споменът за градината беше така жив в паметта на Жилбер, че той веднага разпозна всичко – дърветата, лехите, дори ъгъла с лозата, където градинарят оставяше стълбата си.

Той не знаеше дали по това време на нощта вратите бяха затворени, не знаеше дали господин Дьо Шарни беше при жена си, или ако не той, някой прислужник или камериерка.

Решен на всичко, за да открие Себастиен, той си помисли, че ще компрометира Андре до крайност, но ще трябва да се срещне с нея насаме.

Първо опита с вратата на външното стълбище. Той я бутна и тя се отвори.

Той се досети, че щом като вратата не е затворена, Андре няма де е сама.

От предпазливост една жена, която живее сама в къща, никога не би забравила да затвори вратата.

Той леко и безшумно я затвори. После слезе по стълбите и изтича да погледне през този прозорец, който петнадесет години по-рано го удари по челото, отворен от ръката на Андре. Това се случи в нощта,

когато със стоте хиляди еку на Балзамо, той идваше да предложи на височайшата дама да се омъжи за него. Това беше прозорецът на всекидневната. Всекидневната беше осветена.

Но тъй като завесите падаха пред стъклата, вътре не можеше нищо да се види. Жилбер продължи обиколката си. Изведнъж му се стори, че върху земята и дърветата проблясваше слаба светлина, идваща от някой отворен прозорец.

Отвореният прозорец беше този на спалнята. Той познаваше също и тази стая, защото оттам беше отвлякъл детето, което днес търсеше.

Той се отдалечи от осветеното от прозореца място, за да може, скрит в мрака, да вижда, без да бъде видян.

Когато достигна до място, което му позволяваше да погледне вътре в стаята, той първо видя отворената врата на всекидневната, а после, като се огледа, видя легло.

А на леглото изтерзана, разрошена, умираща жена. Дрезгави, гърленни звуци като предсмъртен хрип излизаха от устата ѝ, прекъсвани от време на време от вой и плач.

Жилбер се приближи бавно, като заобиколи осветената линия, в обсега на която се страхуваше да попадне от страх да не бъде видян.

Накрая долепи бледото си лице в ъгъла на прозореца.

Жилбер вече не се съмняваше: тази жена беше Андре и Андре беше сама.

Но как така Андре беше сама? И защо Андре плачеше?

Това Жилбер можеше да разбере само ако я попита.

Тогава той безшумно прескочи прозореца и се озова зад нея, в момента, когато това магнетично привличане, на което Андре бе така податлива, я накара да се обърне.

Двамата врагове се озоваха отново лице в лице!

13.

Какво се беше случило със Себастиен

Първото чувство, което Андре изпита, когато видя Жилбер, бе не само дълбок ужас, но и непреодолимо отвращение.

За нея американецът Жилбер, Жилбер на Вашингтон и на Лафайет, издигнал се с помощта на науката, учението и таланта, беше все същия малък нещастник Жилбер, изгубено кално джудже в гъстите гори на Трианон.

Напротив, Жилбер, въпреки ненавистта, обидите, преследването, изпитваше към Андре не тази гореща любов, която някога на младини го подтикна да извърши престъпление, а нежна и дълбока загриженост, която би го подтикнала да ѝ направи услуга, дори да рискува живота си.

Именно на това се беше осъдил и той самият благодарение на вътрешната си чувствителност по природа и на непоколебимото чувство за справедливост, придобито от учението. Той беше осъзнал, че всички нещастия на Андре произтичаха от него и че той щеше да ѝ се издължи едва когато ѝ донесе толкова щастие, колкото и нещастие ѝ бе причинил.

Впрочем по какъв начин Жилбер можеше добронамерено да повлияе върху бъдещето на Андре?

Ето това той не можеше да разбере.

Ето защо, когато отново завари тази жена, която толкова пъти бе виждал в плен на отчаянието, а сега в плен на ново отчаяние, цялото състрадание, на което беше способен, се разбуди.

Ето защо, вместо да използва магнетичната си мощ, ефектът от която той бе пробвал вече върху Андре, той се опита да я заговори тихо.

Благодарение на това Андре, обзета първоначално от магнетично излъчване, усети как малко по малко, със силата на волята си и сякаш с разрешението на Жилбер, ореолът се разсейваше, подобно на мъгла, която се изпарява и която позволява на очите да видят далечни хоризонти. Тя проговори първа.

– Какво искате от мен, господине? – попита тя. – Как се озовахте тук? Откъде се появихте?

– Откъде се появих ли, госпожо? – отговори Жилбер. – Откъдето се появявах някога. Но бъдете спокойна, никой не подозира дори, че съм тук... Защо съм дошъл? Дойдох, за да поискам от вас едно съкровище, което за вас няма значение, но за мен е безценно – сина ми... Какво

искам? Искам да ми кажете къде е синът ми, когото сте отвели с вашата карета и скрили тук.

– Какво е станало с него? – подхвана Андре. – Откъде да знам? Той избяга от мен... Толкова добре сте го научили да мрази майка си!

– Майка си, госпожо! Наистина ли сте негова майка?

– О! – извика Андре. – Той вижда болката ми, чул е плача ми, видял е отчаянието ми и ме пита дали съм негова майка?

– Значи не знаете къде е?

– Нали ви казах, че избяга. Беше в тази стая и когато се върнах, с мисълта да го намеря пак тук, открих прозореца отворен и стаята празна.

– Господи! – извика Жилбер. – Къде ли е отишъл? Бедното ми дете изобщо не познава Париж, а минава полунощ!

– О! – извика на свой ред Андре и пристъпи към Жилбер. – Мислите ли, че му се е случило нещо лошо?

– Това трябва да разберем – каза Жилбер. – Това ще ми кажете.

И той протегна ръка към Андре.

– Господине! Господине! – извика тя и отстъпи назад, за да се избави от магнетичното влияние.

– Госпожо – каза Жилбер, – не се страхувайте от нищо. Вие сте майка на сина ми. За мен сте свята!

Андре въздъхна и се отпусна на едно кресло, мълвейки името на Себастиен.

– Заспете – каза Жилбер, – но докато спите, гледайте със сърцето си.

– Заспивам – каза Андре.

– Трябва ли да използвам цялата сила на волята ми – попита Жилбер, – или ще отговорите доброволно?

– Ще кажете ли на детето ми, че не съм негова майка?

– Зависи... Обичате ли го?

– О, как пита дали го обичам, това дете от плътта ми!... О! Да, да, обичам го и то силно.

– Тогава вие сте негова майка, както аз съм негов баща, госпожо, тъй като и вие го обичате, така както и аз го обичам.

– Ах! – пое въздух Андре.

– Затова ще ми отговорите доброволно, нали?

– Ще ми позволите ли да го видя отново, когато го откриете?

– Не ви ли казах вече, че вие сте негова майка, така както аз съм негов баща?... Вие обичате детето си, госпожо. Вие ще видите отново

вашето дете.

– Благодаря! – каза Андре с неопишуема радост и като плесна с ръце. – Сега питайте, виждам... Само...

– Какво?

– Започнете от самото начало, за да съм сигурна, че няма да изгубя следите му.

– Така да бъде. Къде ви видя той?

– В зелената стая.

– Къде ви последва?

– По коридорите.

– Къде ви настигна?

– Когато се качвах в каретата.

– Къде го отведохте?

– Във всекидневната... В съседната стая.

– Къде седна той?

– Близо до мен, на канапето.

– Дълго ли остана там?

– Четвърт час приблизително.

– Защо ви остави?

– Защото чухме шум от карета.

– Кой беше в тази карета?

Андре се поколеба.

– Кой беше в тази карета? – повтори по-твърдо и по-настоятелно

Жилбер.

– Граф Дьо Шарни.

– Къде скрихте детето?

– Вкарах го в тази стая.

– Какво ви каза той, когато влезе тук?

– Че не съм негова майка.

– И защо ви каза това?

Андре замълча.

– Защо ви каза това? Говорете, настоявам.

– Защото му казах...

– Какво му казахте?

– Защото му казах – каза с усилие Андре, – че сте нещастник и подлец.

– Вгледайте се в сърцето на бедното дете, госпожо, и си дайте сметка за злото, което сте му причинили.

– О! Господи! – промълви Андре. – Прости ми, дете, прости ми!

– Господин Дьо Шарни усъмни ли се, че детето е тук?

– Не.

– Сигурна ли сте?

– Да.

– А той защо не остана?

– Защото господин Дьо Шарни не остава при мен.

– Тогава защо беше дошъл?

Андре не отговори веднага, замислена, втрещена, сякаш се опитваше да види в мрака.

– О! – каза тя. – Господи!... Оливие, скъпи Оливие!

Жилбер я погледна учудено.

– О, колко съм нещастна! – промълви Андре. – Беше дошъл при мен... За да остане при мен, беше отказал онова поръчение. Той ме обича, обича ме!

Жилбер започваше да се ориентира в тази ужасна драма, където първо неговото око проникваше.

– А вие обичате ли го? – попита той.

Андре въздъхна.

– Обичате ли го? – повтори Жилбер.

– Защо ми задавате този въпрос? – попита Андре.

– Прочетете мисълта ми.

– Виждам, че намеренията ви са добри. Искате да ми доставите щастие, за да изтриете злото, което ми причинихте. Но ако щастieto идва от вас, ще го откажа. Мразя ви и ще продължавам да ви мразя.

– Толкова ли голямо щастие ви е предлагано, че да си позволите да избирате тези, от които да го получите? Вие го обичате... – добави той.

– Да.

– От кога?

– От мига, в който го видях, от мига, в който дойде от Париж във Версай, в същата карета, в която бяхме аз и кралицата.

– Тогава вие познавате любовта, Андре? – тъжно промълви Жилбер.

– Знам, че любовта е дадена на човек – отговори младата жена – като мерило за страданията, които може да понесе.

– Ето че сте вече жена, майка. От груб диамант сте се превърнали в обработен изпод ръцете на този майстор... Но да се върнем към Себастиен.

– Да, да! Да се върнем към него! Забранете ми да мисля за господин Дьо Шарни. Това ме смущава и вместо да следвам детето си, може би

ще последвам графа.

– Добре! Съпруго, забрави съпруга си. Майко, мисли единствено за детето си.

Това почти нежно изражение, което излъчваше не само физиономията, но и цялото същество на Андре, за момент изчезна и тя придоби обичайното си изражение.

– Къде беше той, докато вие говорихте с господин Дьо Шарни?

– Той беше тук, слушаше, там... зад вратата.

– Какво чу той от този разговор?

– Цялата първа част.

– Кога е решил да напусне тази стая?

– Когато господин Дьо Шарни...

Андре спря.

– Когато господин Дьо Шарни? – повтори безмилостно Жилбер.

– Когато господин Дьо Шарни ми целуна ръката, аз извиках.

– Ясно ли го виждате?

– Да, виждам, че е сбърчил чело, свил устни, с юмрук на гърдите.

– Проследете го с очи и занаяпред бъдете само с него, не го изпускайте от очи.

– Виждам го, виждам го! – каза Андре.

– Какво прави той?

– Оглежда се наоколо, за да види дали някоя врата не гледа към градината. И тъй като не намира, отива към прозореца, отваря го, поглежда за последно към всекидневната, прескача прозореца и изчезва.

– Последвайте го в мрака.

– Не мога.

Жилбер се приближи до Андре и прекара ръка пред очите й.

– Знаете добре, че няма мрак за вас – каза той. – Гледайте.

– А, ето че бяга по алеята край стената. Стига да голямата врата, отваря я, без никой да го види, отправя се бързо към улица „Платриер“... Спира. Заговаря една жена, която минава.

– Слушайте добре и ще чуете какво му казва.

– Слушам.

– И какво пита той?

– Пита за улица „Сен Оноре“.

– Да, аз живея там. Прибрал се е въщи. Чака ме, горкото дете!

Андре поклати глава.

– Не – каза тя видимо обезпокоена. – Не... не се е прибрал... не чака...

– Но тогава къде е?

– Оставете ме да го проследя или ще го изгубя.

– О, последвайте го, последвайте го! – извика Жилбер, подразбирайки, че Андре предусеща някакво нещастие.

– Ах! – каза тя. – Виждам го, виждам го!

– Добре.

– Ето че тръгва по улица „Грьонел“... А сега по улица „Сен Оноре“. Тичайки, прекосява Пале Роаял. Пита отново за пътя, отново бърза. Ето го по улица „Ришельо“... а сега по „Фрондъор“... и после по „Ньов-Сен-Рош“. Спри, дете! Спри, горкото ми!... Себастиен, Себастиен, не виждаш ли тази карета, която идва от улица „Сурдие“? Аз я виждам, аз я виждам!... Конете!... Ах!

Андре извика ужасено и се изправи. Майчината ѝ тревога бе изписана на лицето, по което се стичаха едновременно едри капки пот и сълзи.

– О! – извика Жилбер. – Ако му се случи нещастие, спомни си, че това нещастие ще ти се върне и на теб.

– Ах! – Андре пое въздух, без да слуша, без да чува какво ѝ казва Жилбер. – Ах! Благословени Боже, конят го блъсна и го отхвърли настрана от обсега на колелото. Ето го там, паднал, проснат в безсъзнание. Но не е мъртъв, не, не... Не е мъртъв!... Припаднал е... Само е припаднал! Помощ! Помощ! Това е детето ми... Детето ми!

И със сърцераздирателен писък Андре се строполи върху креслото, самата тя почти изгубила съзнание.

Колкото и голямо да беше желанието на Жилбер да научи повече, той позволи на задъханата Андре да си почине малко, от което впрочем имаше голяма нужда.

Страхуваше се, че ако я подтикне по-нататък, някоя фибра ще се скъса в сърцето ѝ, някой кръвоносен съд ще се пукне в мозъка ѝ.

Но когато счете за безопасно, той я запита:

– А сега?

– Чакайте, чакайте – отговори Андре, – много хора се натрупаха около него. О, за Бога, пуснете ме да мина! Позволете ми да видя, това е синът ми! Това е Себастиен!... Ах, Господи! Няма ли измежду вас някой хирург или лекар?

– О, отивам! – извика Жилбер.

– Чакайте – добави Андре, като го спря за ръката, – тълпата се отдръпва. Несъмнено е този, когото викат, този, когото чакат... Елате, елате, господине. Вижте, че не е мъртъв и че може да бъде спасен.

И Андре извика плахо:

– Ох!

– Какво става, Господи! – попита Жилбер.

– Не искам този човек да докосва детето ми – викаше Андре. – Това не е човек, това е джудже, ужасно джудже, това е вампир... О! Урод!... Урод!...

– Госпожо, госпожо! – прошепна Жилбер като трепереше. – За Бога, не изпускате Себастиен!

– О! – отвърна Андре с втрепен поглед и треперещи устни и сочейки. – Следвам го... следвам го...

– Какво прави този човек?

– Той го отнася... По улица „Судрие“. Завива наляво по „Сен Иа-сент“, която е без изход. Приближава към една ниска полуотворена врата. Бута я, привежда се, слиза по стълби. Слага го да легне на една маса, върху която има перо, мастило, ръчно написани и напечатани документи. Сваля му горната дреха. Навива му ръкава. Стиска му ръката с парчета, които му донесе една мръсна и уродлива жена като него. Отваря чантичка. Вади оттам ланцет, ще му пуска кръв... О, не искам да виждам това! Не искам да виждам кръвта на моя син!

– Добре! Тогава, върнете се по стълбите – каза Жилбер – и пребройте стъпалата.

– Преброих ги. Единайсет са.

– Разгледайте вратата внимателно и ми кажете дали виждате нещо по-особено.

– Да... Малко квадратно прозорче, затворено от решетка във формата на кръст.

– Добре, това е всичко, което ми трябва.

– Тичайте, тичайте и ще го откриете там, където ви казах.

– Искате ли да се събудите веднага и да си спомните всичко? Или пък да се събудите утре сутринта, когато ще сте забравили всичко?

– Събудете ме веднага! Искам да си спомня всичко!

Жилбер прокара палци по извивката на веждите ѝ, духна на челото ѝ и произнесе единствено:

– Събудете се.

Веднага очите на младата жена се оживиха. Крайниците ѝ омекнаха. Тя погледна Жилбер почти без страх и както в съня си, макар сега вече будна, тя му каза:

– Тичайте! Тичайте! И го измъкнете от ръцете на този човек, който ме плаши!

14.

Човекът от площад „Луи XV“

Жилбер не се нуждаеше от окуражаване. Той изхвърча от стаята и тъй като пътят, по който беше дошъл, му се стори дълъг, той изтича направо към вратата на улица „Кок-Ерон“, отвори я сам, без помощта на портиера, затвори я зад себе си и се озова на уличния паваж.

Той прекрасно беше запомнил пътя, начертан от Андре, и се втурна по следите на Себастиен.

Той също като детето прекоси Пале Роаял и тръгна по пустата улица „Сен Оноре“, тъй като беше почти един сутринта. Когато пристигна на ъгъла на улица „Судрие“, той тръгна надясно, после наляво и се озова на „Сен Иасент“, която нямаше изход.

Там той започна да се оглежда по-внимателно.

По квадратния отвор с решетка във формата на кръст на третата врата вдясно той разпозна вратата, която му беше описала Андре.

Не беше възможно да се излъже. Той почука.

Никой не отговори.

Той отново почука.

Тогава му се стори, че чу по стълбите някой да се приближава плахо и недоверчиво.

Той почука трети път.

– Кой чука? – попита женски глас.

– Отворете – отговори Жилбер – и не се страхувайте от нищо. Аз съм бащата на раненото дете, което прибрахте.

– Отвори, Албертин! – обади се друг глас. – Това е доктор Жилбер.

– Баща ми! Баща ми! – обади се трети човек и Жилбер разпозна гласа на Себастиен.

Жилбер си отдъхна.

Вратата се отвори. Жилбер се втурна по стълбите, като тихо благодари.

Когато слезе по стълбите, той се озова в нещо като мазе, осветено от лампа, поставена върху отрупана с ръкописи и напечатани листа маса, която Андре беше видяла.

Жилбер съзря сина си, легнал на нещо като одър, който го викаше и протягаше ръце към него. Колкото и голямо самообладание да имаше Жилбер, бащината обич надделя над философската му съдържаност и той

се спусна към детето и го притисна до сърцето си, като внимаваше да не притисне ранената му ръка и гръд.

После след дългата бащина целувка, когато двете усти се търсеха и без да произнесат и дума, си казаха всичко, Жилбер се обърна към домакина, когото едва беше видял.

Той стоеше прав, с разкрячени крака. Едната му ръка беше опряна на масата, а другата на кръста. Той беше осветен от лампата, чийто абажур бе вдигнал, за да вижда по-добре разиграващата се пред очите му сцена.

– Виж, Албертин⁵⁶ – каза той, – и благодари с мен на случайността, която ми дава възможност да направя услуга на един от моите братя.

В момента, в който хирургът произнасяше малко превъзнесените си слова, Жилбер се обърна и, както вече казахме, погледна за пръв път това безформено същество, което стоеше пред очите му.

Лицето му беше жълто-зеленикаво с изпъкнали сиви очи, като на един от онези селяни, застигнати от гнева на Латона⁵⁷, които по време на тяхното преобразяване не са вече хора, но не са още и жаби.

Жилбер изтръпна пряко волята си. Стори му се, че сякаш в някакъв кошмар, изпод кървав воал вече е виждал този човек.

Той отново се приближи към Себастиен и го притисна още по-нежнo към себе си.

Но Жилбер превъзмогна това първоначално трепване и приближи странния човек, когото Андре беше видяла в магнетичния си сън и който толкова много я беше ужасил.

– Господине, приемоте благодарността на един баща, чийто син вие спасихте. Тя е искрена и е от дъното на душата ми.

– Господине – отговори хирургът, – аз само изпълних дълга си, воден от сърцето и науката. Аз съм човек и, както казва Теренций, нищо човешко не ми е чуждо⁵⁸. Състрадателен съм и не можех да гледам как страда едно насекомо и още повече мой себеподобен.

– Ще имам ли честта да ми кажете с кой виден филантроп имам честта да говоря?

– Не ме ли познавате, братко? – каза хирургът и се изсмях със смях, който се опитваше да прозвучи добродушен, а бе просто отвратителен. – Добре, аз ви познавам: вие сте доктор Жилбер, приятелят на Вашингтон

56. Албертин е името на сестрата, а не на любовницата на Марат – бел.фр.изд.

57. Латона – в гръцката митология майка на боговете Аполон и Артемида – бел.прев.

58. „Homo sum: humani nihil a me alienum puto“, Теренций, „Човекът, който се наказва сам.“ I, I, 25 – бел.фр.изд.

и Лафайет – той наблегна по особен начин на последното име, – мъжът на Америка и на Франция, почтеният утопист, който посвети на конституционната кралска власт блестящи мемоари. Мемоари, за които Негово величество Луи XVI ви се отплати, като ви изпрати в Бастилията веднага щом като стъпихте във Франция. Вие искахте да го спасите, като му проправите пътя към бъдещето, а той ви се отплати, като ви проправи път към затвора – кралска признателност!

И този път хирургът започна да се смее ужасно и заплашително.

– Ако ме познавате, господине, ето още една причина, за да повторя молбата си и да имам честта и аз да се запозная с вас на свой ред.

– О! Преди доста време ние се запознахме, господине – каза хирургът. – Преди двадесет години в една ужасна нощ, нощта на 30 май 1770 година. Вие бяхте на възрастта на това дете. Вас също ви донесоха при мен като него, ранен, умиращ, смазан. Бяхте донесен от моят учител Русо и аз ви пуснах кръв на една маса, обградена отвсякъде от трупове и отрязани крайници. О! В тази ужасна нощ, благодарение на желязото, което знае докъде трябва да влезе, за да лекува, докъде трябва да разреже, за да излекува рана, аз спасих доста животи, а това е хубав спомен за мен!

– О! – извика Жилбер. – Господине, тогава вие сте Жан-Пол Марат.

И пряко волята си отстъпи крачка назад.

– Виждаш ли, Албертин – каза Марат. – Името ми още има ефект.

И той се изсмя зловещо.

– Но – поде живо Жилбер – защо тук, защо в това мазе, защо под тази димяща лампа?... Мислех, че сте доктор на господин граф Д'Артоа⁵⁹.

– Искате да кажете ветеринарен лекар на конете му – отговори Марат. – Но принцът емигрира. Няма владетел, няма конюшня. Няма конюшня, няма ветеринарен лекар. А и аз си бях подал оставката, тъй като не исках да служа на тирани.

И джуджето се изправи в целия си нисък ръст.

– Но защо тук в крайна сметка, защо в тази дупка, в това мазе?

– Защо ли, господин философ? Защото съм патриот, защото пиша, за да изоблича амбициозните, защото Байи се страхува от мен, защото Некер ме ненавижда, защото Лафайет ме преследва, защото заради него ме преследва Националната гвардия, защото обяви награда за главата ми, амбициозният, диктаторът, но смелият съм аз! Тук, от тази дупка, аз

59. Марат е бил лекар на телохранилите му от 1776 до 1786 г. – бел.фр.изд.

го преследвам, избличавам диктатора! Знаете ли какво е направил?

– Не – отговори наивно Жилбер.

– Разпоредил е да се произведат в предградието Сен Антоан петнадесет хиляди табакери с неговия лик. Смятам, че нещо се крие зад това, а?... Ето защо моля добрите граждани да ги чупят, когато успеят да се снабдят с тях. Там те ще открият посланието за кралски преврат, тъй като вие не знаете, че докато бедният Луи XVI горещо плаче за глупостите, които е извършил заради Австрийката, Лафайет заговорничи с нея.

– С кралицата? – повтори замислено Жилбер.

– Да, с кралицата. Нали няма да кажете, че тя не заговорничи, тъй като в последните дни тя раздаде толкова много бели лентички, че бялата панделка поскъпна с три су метъра. Това е сигурно, знам го от една от дъщерите на Бертен, шапкарката на кралицата, която каза: „Тази сутрин работих с Нейно величество.“

– И къде разкривате всичко това? – попита Жилбер.

– В моя вестник, във вестника, който основах и от който вече издадох двадесет броя, в „Приятел на народа“ или „Парижки публицист“, политически и безпристрастен вестник⁶⁰. За да платя хартията и отпечатването на първите броеве, ето вижте зад вас, продадох дори чаршафите и завивките на леглото, на което синът ви е легнал.

Жилбер се обърна и наистина видя, че малкият Себастиен е легнал на разнищен гол дюшек, където беше и заспал, надвит от болката и умората.

Докторът се приближи до детето, за да види да не е припаднало, вместо да спи, но се успокои от равномерното му спокойно дишане и отново се върна при този мъж, към когото, без да може да го превъзмогне, изпитваше същия интерес, който би изпитвал към някое диво животно, тигър или хиена.

– И кои са вашите сътрудници в това огромно дело?

– Моите сътрудници? – каза Марат. – А! Само пуйците се движат на групи. Орелът е сам. Ето ги моите сътрудници.

И Марат посочи главата и ръцете си.

– Виждате ли тази маса? – продължи той. – Това е ателието, където Вулкан подготвя мълнията⁶¹. Всяка нощ пиша осем страници във формат осмина, които продавам на сутринта. Осем страници често не са

60. „Приятел на народа“ – всекидневник във формат осем страници, започва да излиза на 12 септември 1789 г. – бел.фр.изд.

61. Вулкан – римски бог, покровител на занаятите. Съответства на гръцкия Хефест – бел.прев.

достатъчни. Шестнадесет страници също са малко понякога. Винаги започвам с големи букви и завършвам с малки. Другите журналисти издават през интервали, сливат се, помагат си! Аз – никога! „Приятел на народа“, брой от който можете да видите ей там, е списван от една и съща ръка. Ето защо това не е просто един вестник. Не, това е човек, това е личност, това съм аз!

– Но – попита Жилбер – как смогвате с толкова много работа?

– А! Ето тайната на природата!... Това е договор между смъртта и мен... Аз ѝ давам десет години от живота си, а тя ми дава дни, в които нямам нужда от почивка, нощи, в които нямам нужда от сън. Моето съществуване е единствено, обикновено: пиша... Пиша през нощта... Пиша през деня. Хората на Лафайет ме принуждават да живея скрит. Те отдават тялото и душата ми на работата. Те удвояват активността ми... Първоначално този начин на живот ми тежеше. Сега свикнах. Харесва ми да виждам нещастните хорица през оскъдната светлина на моето мазе, през влажния и тъмен прозорец. От дълбините на моята тъмнина аз властвам в света на живите. Съдя политиката и науката без призив... С едната ръка унищожавам Нютон, Франклин, Лаплас, Монж, Лавоазие. С другата клатя Байи, Некер, Лафайет... Ще ги сваля всичките... Да, както Самсон⁶² е разрушил храма, а под останките, които сигурно ще ме смажат, ще погребат кралската власт...

Жилбер потръпна против волята си. Този мъж повтаряше в това мазе и под дрипите на мизерията същото, което Калиостро му беше казал в бродирани дрехи и в дворец.

– Но защо – попита той, – след като сте толкова известен, не опитайте да влезете в Събранието?

– Защото още не му е дошло времето – каза Марат.

После добави със съжаление:

– О! Ако бях говорител на народа! Ако бях поддържан от няколко хиляди смели души, гарантирам, че за шест седмици конституцията ще бъде изрядна. Че политическата машина ще заработи по-добре, че никой мошеник няма да ѝ попречи, че народът ще бъде свободен и щастлив, че за по-малко от година ще процъфти и отново ще е силен, и че ще остане такъв, докато съм жив.

И суетното създание се промени под погледа на Жилбер. Очите му

62. Според библейското предание след извършването на редица подвизи Самсон станал дванадесетият от „съдиите Израилеви“. Известен с необикновената си физическа сила, която се дължала на дългата му коса. Като му отрязала косите, неговата възлюбена Далила го предала на филистимците – бел.ред.

кръвясаха, жълтата му кожа лъскаше от пот. Чудовището беше толкова голямо в уродливостта си, колкото друг беше голям в хубостта си.

– Да, но... – поде той мисълта си оттам, откъдето ентузиазмът му я беше прекъснал, – да, но аз не съм говорител, нямам няколко хиляди души, от които се нуждая... Не, но аз съм журналист... Не, но имам моето писалище, моите пера, моята хартия... Не, но имам своите абонати, моите читатели, за които съм оракул, пророк, гадател... Имам моя народ, на който съм приятел и който водя разклащан от предателство на предателство, от откритие на откритие, от ужас на ужас. В първи брой на „Приятел на народа“ аз изобличавам аристократите. Написах, че има шестстотин виновни във Франция, че шестстотин въжета ще са достатъчни... А! Преди един месец се подведох малко! Но дойдоха 5 и 6 октомври и ми се изясних някои неща... Ето защо не шестстотин виновни трябва да съдим, а десет хиляди, двадесет хиляди, които трябва да обесим.

Жилбер се усмихваше. Яростта, достигнала до такава степен, му се струваше лудост.

– Внимавайте – каза той, – във Франция няма да има толкова коноп за това, което искате да направите, и въжетата ще станат ужасно скъпи.

– Ето защо – каза Марат – се надявам, че ще се измислят нови средства и по-бързи... Знаете ли кого чакам тази вечер? Кой до десетина минути ще почука на вратата?

– Не, господине.

– Е, добре... Чакам един от нашите събрата... член на Национално събрание, когото познавате по име – гражданина Гийотен...

– Да – каза Жилбер, – този, който предложи на депутатите да се съберат в Залата за игра с топки, когато ги изгониха от Заседателната зала. Много учен човек.

– Добре, а знаете ли какво е открил гражданинът Гийотен? Открил е чудесна машина, която убива хората, без да страдат, защото смъртта трябва да е наказание, а не страдание. Открил е тази машина и някоя сутрин ще я пробваме.

Жилбер изтръпна. За втори път този мъж в това мазе му напомняше за Калиостро. Несъмнено тази машина е същата, за която му беше говорил Калиостро.

– А, ето – каза Марат, – вече се чука. Това е той. Върви да отвориш Албертин, върви да отвориш.

Жената или по-скоро прислужницата на Марат стана от стълбите, където се бе свила полузаспала, и машинално се отправи към вратата с

люлееща се походка.

А Жилбер, объркан, ужасен, в плен на някакво зашеметяване, което по-скоро приличаше на световъртеж, инстинктивно се отправи към Себастиен и се приготви да го прегърне и да го пренесе у тях.

– Разбирате ли – продължи ентузиазирано Марат, – това е машина, която работи сама! И само един човек може да я задейства. И с три сме ни на ножа реже триста глави на ден!

– Добавете също – обади се тих и приятен глас зад Марат, – че може да отреже триста глави без болка, без никакво усещане, освен слабо хладно усещане на врата.

– А! Това сте вие, докторе – провикна се Марат, като се обърна към дребен четиридесет-четиридесет и пет годишен човек, чието спретнато облекло и меко изражение странно контрастираха с Марат. Той носеше в ръка кутия с размер и форма на кутия за детска играчка. – Какво ми носите?

– Макет на прословутата ми машина, скъпи Марат... Но ако не се лъжа – добави дребният човек, като се взираше в тъмното, – това е доктор Жилбер, нали?

– Самият той – каза Жилбер и се поклони.

– Радвам се, че се срещаме, господине. Слава на Бога, че ви срещам, и бих бил щастлив да узная какво мисли за откритието ми толкова важен човек като вас; защото трябва да ви кажа, скъпи ми Марат, че намерих много сръчен дърводелец, който изработва машината ми в реални размери... Скъпо е! Искане ми пет хиляди и петстотин франка! Но никоя жертва няма да ми е достатъчно скъпа за доброто на човечеството... След два месеца ще е готова, приятелю, и ще можем да я пробваме. После ще я предложа на Събранието. Надявам се, че и вие ще й обърнете внимание в чудесния ви вестник, въпреки че в действителност машината ми сама си прави реклама, както и вие го видяхте с очите си, господин Жилбер, но няколко реда в „Приятел на народа“ няма да ни навредят.

– О, бъдете спокоен! Ще й посветя не няколко реда, а цял брой.

– Много сте добър, скъпи ми Марат. Но, както се казва, не искам да направите това слепешката.

И той извади от дрехата си втора кутия, доста по-малка от първата, и шумът, който се чуваше отвътре, подсказваше, че е обитавана от някакво животно или по-скоро от няколко животинки, които нетърпеливо чакаха да излязат от техния затвор.

Този шум не убягна от острия слух на Марат.

– О, какво имаме вътре? – попита той.

– Ще видите – отвърна докторът.

Марат протегна ръка към кутията.

– Внимавайте – извика живо докторът, – внимавайте да не избягат, няма да можем да ги хванем. Това са мишки, на които ще отрежем главите. А вие пък какво ще правите, доктор Жилбер? Напускате ли ни?

– Уви, да, господине – отговори Жилбер, – и за мое голямо съжаление, но синът ми бе ранен тази вечер от един кон, който се обърна на пътя, и бе открит, лекуван и превързан от доктор Марат, когото съм виждал вече при сходни обстоятелства и на когото отново поднасям своите благодарности. Детето се нуждае от чисто легло, от грижи, от поправка. Така че няма да мога да присъствам на интересния ви опит.

– Но ще присъствате на този, който ще направим скоро наистина, нали ми обещавате, докторе?

– Обещавам ви, господине.

– Ще запомня думата ви, чувате ли?

– Тя е дадена.

– Докторе – каза Марат, – няма нужда да ви напомням да пазите в тайна моето жилище, нали?

– О! Господине...

– Защото, ако вашият приятел Лафайет го открие, ще нареди да ме разстрелят като куче или да ме обесят като крадец.

– Да ви разстрелят! Да ви обесят! – извика Гийотен. – Скоро ще се приключат всички тези канибалски прояви. Смъртта ще бъде лесна, приятна, мигновена! Такава смърт, която старците, които са отвлечени от живота си и които искат да го завършат като мъдрци и философи, ще предпочитат пред естествената! Елате да видите всичко това, скъпи ми Марат, елате да видите!

И без да обръща повече внимание на доктор Жилбер, Гийотен отвори голямата кутия и започна да сглобява машината върху масата на Марат, който го наблюдаваше с любопитство, равностепенно на ентузиазма му.

Жилбер се възползва от тази ангажираност, прегърна заспалия Себастиен и го отнесе на ръце. Албертин го проведи до вратата, която грижливо затвори след него.

Веднъж озовал се на улицата, по студа, който усети на лицето си, той разбра, че то е покрито с пот и че нощният вятър вледенява тази пот.

– О, Господи! – прошепна той. – Какво ще стане с този град, в

чиито изби в този час се крият може би петстотин филантропи, заети с подобни творения като това, което видях да подготвят, и които в един хубав ден ще излязат наяве?...

15. Катрин

От улица „Сурдие“ до къщата на улица „Сен Оноре“, където живееше Жилбер, имаше само една крачка.

Тази къща бе разположена малко по-далеч от църквата „Успение Богородично“, срещу работилницата на един столар, наречен Дюпле.

Студът и движението бяха разбудили Себастиен. Той поиска да върви, но баща му се противопостави и продължаваше да го носи на ръце.

Пристигнаха при портата и докторът, като постави за миг Себастиен да стъпи на крака, потропа така силно, че колкото и да беше заспал портиерът, не им се наложи да чакат дълго.

Наистина, нечии тежки, макар и бързи стъпки, отекнаха от другата страна на портата.

– Вие ли сте, господин Жилбер? – попита един глас.

– Виж ти – каза Себастиен, – това е гласът на Питу.

– О! Слава на Бога! – извика Питу, отваряйки портата. – Себастиен е намерен!

После, като се обърна към стълбището, в дълбочината, на която започваше да се мержелее светлината на една свещ, Питу извика:

– Господин Бийо! Господин Бийо! Себастиен е открит и, надявам се, без злополуки, нали господин Жилбер?

– Поне не са тежки – отвърна докторът. – Ела, Себастиен, ела!

И като остави на Питу грижата да залости портата, той отново вдигна на ръце пред очите на смаяния портиер, който бе застанал на прага на жилището си по вълнен калпак и нощница, Себастиен и започна да се изкачва по стълбището.

Бийо вървеше отпред, за да свети на доктора. Зад Питу завършваше шествието.

Докторът живееше на втория етаж. Широко отворените врати показваха, че е бил очакван. Той постави Себастиен на леглото си.

Питу го следваше, неспокоен и плах. По калта, която покриваше обувките, чорапите и панталоните му и бе осеяла на капчици останалата част от облеклото му, беше лесно да се установи, че току-що е пристигнал от дълъг път.

Действително, след като отведе разплаканата Катрин до тях, след

като чу от устата на младото момиче, засегнато твърде дълбоко, за да може да скрие мъката си, че причината за нея е заминаването на господин Изидор дьо Шарни за Париж, Питу, чието сърце се пръскаше двойно от тази тъга – и като на любовник, и като на приятел, та Питу се сбогува с легналата си Катрин и с майка Бийо, плачеща до леглото ѝ, и с крачка, много по-бавна от тази, с която я бе довел, се запъти към Арамон.

Бавната крачка, множеството пъти, в които се обърна назад, за да изгледа тъжно фермата, от която се отдалечаваше, сърцето, натежало от мъката на Катрин и неговата собствена, станаха причина да стигне в Арамон чак в края на деня.

Голямото безпокойство, което го бе обзело, беше като онова на Секстус, намерил съпругата си мъртва⁶³. Той седна на леглото си с втрещен поглед и ръце, скръстени на коленете си.

Подобно на човек, който е пробуден не от сън, а от размисъл, се огледа и видя до листа, изписан от неговата ръка, друг, писан с друг почерк. Питу се приближи до масата и прочете писмото на Себастиен.

За възхвала на Питу трябва да се каже, че той в същия миг забрави собствените си грижи и се замисли за опасностите, които биха могли да настигнат неговия приятел по пътя, който бе поел.

После, без да се безпокои от преднината, която момчето, тръгнало предната вечер, имаше, Питу, уверен в дългите си крака, се запъти по следите му с надежда да го настигне, ако Себастиен не намери никакъв превоз и продължи пеша.

Впрочем Себастиен би трябвало да поспира, докато Питу вървеше непрекъснато.

Питу не се загрижи дали си е взел багаж. Той пристегна кръста си с един кожен колан, както имаше навика да прави, когато му предстоеше дълъг път. Пъхна под мишницата един хляб от четири ливри⁶⁴, в който постави една наденица, и с пътническата си тояга в ръка пое по пътя.

С обикновените си крачки Питу вземаше за час левга⁶⁵ и половина, ако ускореше крачка, вземаше по две.

При все това, тъй като трябваше да спира, за да пийне, за да завърже връзките на обувките си и да разпита за новини за Себастиен, му трябваша десет часа, за да стигне до края на улица „Ларной“ при

63. Несъмнено става дума за Лукреция, но нейният мъж се казва Тарквиний Колатин. Насилникът ѝ се нарича Секстус Тарквин – бел. фр. изд.

64. Ливра – стара френска мярка за тежина, равна на 490 гр – бел. прев.

65. Левга – мярка за дължина. Френската левга е равна на 4 км – бел. прев.

барьерата „Ла Вилет“. След това, поради задръстванията на коли, му трябваше един час, за да стигне от барьерата „Ла Вилет“ до дома на доктор Жилбер, така че станаха общо единайсет часа. Бе тръгнал в девет сутринта, а пристигна в осем вечерта.

Това беше, както си спомняме, точно мигът, когато Андре отвлече Себастиен от Тюйлери, а доктор Жилбер разговаряше с краля. Така че Питу не намери нито доктор Жилбер, нито Себастиен, но намери Бийо.

Бийо не бе чул нищичко за Себастиен и не знаеше към колко часа ще се прибере доктор Жилбер.

Нещастният Питу бе толкова угрижен, че изобщо не се досети да каже на Бийо за Катрин. Целият разговор бе само едно непрекъснато тухкане как не е бил в стаята си, когато Себастиен е дошъл.

После, тъй като бе донесъл писмото на Себастиен, за да оправдае пред доктора необходимостта от идването си, той го препрочете – нещо твърде безполезно, тъй като вече го бе чел и препрочитал толкова пъти, че го знаеше наизуст.

По този начин за Питу и Бийо часовете минаваха бавно и тъжно чак до два след полунощ.

Шест часа са твърде много време! На Питу не бе необходимо и два пъти по толкова, за да стигне от Виле-Котре до Париж.

В два часа след полунощ шумът от чукчето на вратата отекна за десети път, откакто Питу бе пристигнал. И всеки път Питу се хвърляше по стъпалата – въпреки че те бяха четирийсет, – винаги стигаше в мига, когато портиерът дърпаше връвчицата за отваряне на вратата.

Но всеки път надеждите му оставаха излъгани – не се появяваха нито Жилбер, нито Себастиен, и той бавно и тъжно се изкачваше обратно при Бийо.

Най-накрая, вече разказахме как той се спусна още по-бързо от преди и очакванията му бяха удовлетворени, виждайки да се появяват по едно и също време баща и син, доктор Жилбер и Себастиен.

Жилбер благодари на Питу, както трябваше да се благодари на храбрния младеж, сиреч с ръкостискане. После, тъй като мислеше, че след изминаването в тръс на осемнадесет левги и шестте часа чакане пътникът има нужда от почивка, той му пожела лека нощ и го изпрати да си ляга.

Обаче, успокоен по отношение на Себастиен, Питу трябваше да си поговори поверително с Бийо. Той направи знак на Бийо да върви след него и Бийо го последва.

Що се отнася до Жилбер, той не пожела да предостави на никого

грижите около лягането на Себастиен и бдението над леглото му. Той лично прегледа синината върху гърдите на детето и допря ухо на различни места по тялото му. После, като се увери, че дишането му е съвсем нормално, Жилбер легна на един разтегаем стол близо до леглото на детето, което въпреки твърде силната треска, бързичко заспа.

Но скоро, след като помисли за безпокойството, което би трябвало да изпитва Андре, както самият той го бе изпитал, повика камериера си и му нареди на мига да отиде и да пусне в най-близката поща, така че да може да стигне с първите пратки, едно писмо, което съдържаеше само тези думи:

Успокойте се, детето е намерено. Не му се е случило нищо лошо.

На другия ден още на сутринта Бийо поиска от Жилбер разрешение да се прибере у дома, което му бе дадено.

Добродушното лице на Питу се появи усмихнато зад това на Бийо, върху което Жилбер забеляза тъжно и сериозно изражение.

– Какво има, приятелю, какво ви е? – попита докторът.

– Това, господин Жилбер, че направихте добре, дето ме изтеглихте тук, където мога да съм ви полезен, на вас и на страната. Но, докато стоя в Париж, нещата вкъщи отиват на зле.

При все това не бива от думите му да си мислите, че Питу му бе разкрил тайните на Катрин и му бе разказал за любовта на младото момиче към Изидор. Не, честната душа на храбрия комендант на Националната гвардия в Арамон отказваше да доноси. Той беше казал на Бийо, че реколтата е лоша, че ръжта не е поникнала, че част от житата са полегнали от градушка, че плевните са пълни няма и до половината и е намерил Катрин по пътя от Виле-Котре до Писльо.

Обаче Бийо не се обезпокои много относно непоникналата ръж и полягането на житата. Но на него самия му стана зле, когато научи за припадъка на Катрин.

Добрият татко Бийо си знаеше, че едно младо момиче с темперамента и силата на Катрин не припада без причина по широките пътища.

Впрочем той здравата бе разпитал Питу и известната предпазливост, която Питу бе вложил в отговорите си, бе накарала Бийо неведнъж да поклати глава и да повтаря:

– Мисля, че е време да се прибера там...

Жилбер, който сам бе изпитал онова, което може да изстрада едно

бащино сърце, този път разбра какво става в сърцето на Бийо, когато той му разказа новините, донесени от Питу.

– Вървете, скъпи Бийо, щом фермата, земята и семейството ви призовават. Но не забравяйте, в името на родината, че при неотложни случаи разчитам на вас.

– Само една дума, господин Жилбер – отвърна добрият чифликчия, – и за дванайсет часа ще бъда в Париж.

Тогава, след като прегърна Себастиен, който след една щастливо прекарана нощ бе извън всяка опасност, след като стисна фината и деликатна ръка на Жилбер в двете си широки длани, Бийо пое по пътя към фермата си, която бе напуснал за седмица и откъдето бе отсъствал три месеца.

Питу го последва, отнасяйки – пожертвование от доктор Жилбер – двайсет и пет луи, предназначени да подпомагат облеклото и екипировката на Националната гвардия в Арамон.

Себастиен остана при баща си.

16. Примирие

Една седмица бе изминала от събитията, които току-що разказахме, до деня, когато отново вземаме за ръка читателя, за да го заведем в двореца Тюйлери, който отсега нататък ще бъде главен театър на катастрофите, които предстои да се случат.

О, Тюйлери! Съдбоносно наследство, завещано от кралицата на свети Вартоломей, от чужденката Катерина де Медичи на нейните потомци и наследници. Дворец на главозамайването, който привлича, за да погълне. Какво обаяние има в твоето зинало преддверие, където изчезват всички тези короновани луди, които искат да бъдат наричани крале и не се смятат за наистина помазани, освен когато са заспали под твоя царевичен покрив, и които ти изхвърляш едни след други, тези като обезглавени трупове, онези като бегълци без корона?

Няма съмнение, има някаква съдбоносна магия в твоите камъни, гравирани като някое бижу на Бенвенуто Челини. Няма съмнение, някакъв смъртоносен талисман е закопан под твоя праг. Преброй последните петима крале, които си приел, и виж какво направи с тях! От тези петима крале ти върна само един в гробищата, където го очакваха предците му, а от четиримата, за които историята те пита, един бе изпратен на ешафода, а тримата останали – в изгнание!

Един ден едно събрание поиска да отхвърли опасността и да се настани на мястото на кралете, да седне, упълномощено от народа, там, където бяха седели избраниците на монархията. От този момент го обзе главозамайването. От този момент то започна да се разрушава само? – едни ги изяде ешафодът, други ги погълна изгнанието и едно странно бягство обедини Луи XVI и Робеспьер, Коло д'Ербоа и Наполеон, Бийо-Варен и Шарл X, Вадие и Луи Филип.

О, Тюйлери! Тюйлери! Твърде безумен ще бъде този, който се осмели да прекрачи прага ти и влезе оттам, откъдето са влезли Луи XVI, Наполеон, Шарл X и Луи Филип, защото малко по-рано или по-късно и той ще излезе през същата врата като тях.

А при все това, гробовен дворец, всеки един от тях е влязъл между стените ти под овациите на народа и двойният ти балкон ги е виждал, един след друг, да се усмихват на тези овации, вярвайки в поздравите и благопожеланията на тълпата, която ги крещи. Обаче едва седнал под

кралския балдахин, всеки от тях започва да работи за своето благо, вместо да работи за благо на народа. И един ден народът се усеща и го изхвърля през вратата на неверен управител на чифлик или неблагодарен помощник.

Така стана и след онзи ужасен поход на шести октомври сред кал, кръв и викове, на другия ден бледото слънце, изгрявайки, намери двора на Тюйлери пълен с народ, развълнуван от завръщането на своя крал и жаден да го види.

През целия ден Луи XVI бе приемал представителите на съсловията. През това време тълпата чакаше отвън, търсеше го, дебнеше през прозорците. Всеки, който мислеше, че го е забелязал, надаваше радостен вик и го показваше на съседа си, като казваше:

– Виждате ли го? Виждате ли го? Ето го!

Към обяд се наложи да се покаже на балкона и тълпата единодушно го аплодира с викове „браво“.

Вечерта трябваше да слезе в градината и там имаше не само викове „браво“ и аплодисменти, но и умиление и сълзи.

Госпожа Елизабет, млада по дух, благочестива и наивна, показваше този народ на брат си и му казваше:

– Струва ми се обаче, че не е трудно да се царува над подобни хора.

Жилището ѝ беше на приземния етаж. Вечерта тя накара да отворят прозорците и вечеря пред всички.

Мъже и жени гледаха, аплодираха и поздравяваха през прозорците. И най-вече жените... те караха децата си да се качват по первазите на прозорците, нареждайки на тези невинни душици да изпращат въздушни целувки на великата дама и да ѝ казват, че е твърде красива.

И децата повтаряха: „Госпожо, вие сте много красива!“, и малките им пълни ръчички ѝ изпращаха безкрайни и безбройни целувки.

Всеки казваше: „Революцията свърши. Ето, че кралят е освободен от своя Версай, от своите придворни и своите съветници. Магията, която задържаше кралете далеч от столицата, затворени в онзи свят на статуи и подкастри тисове, която са нарекли Версай, е развалена. Благодарение на Бога кралят е възвърнат към живота и истината, сиреч към истинската природа на човека. Елате, сир, елате между нас! До днес, затворен, както бяхте, имавте само свободата да вършите зло. Днес, сред нас, сред народа, имате пълна свобода да вършите добро.“

Често масите и индивидите се лъжат в това какво са или по-скоро какво биха искали да бъдат. Страхът, изпитан през дните на пети и шести октомври, бе отвел при краля не само един сбор от души, но и

множество умове, много интереси. Виковете в тъмнината, това пробуждане посред нощ, тези огънове, запалени в мраморния двор и осветяващи големите стени на Версай с погребални отблясъци, всичко това бе поразило силно въображението на почтените хора. Събранието бе много уплашено, много по-уплашено, когато заплашиха краля, отколкото ако бяха заплашили него самото. Тогава още му се струваше, че зависи от съдбата на краля. Няма да изминат и шест месеца и Събранието, напротив, ще почувства, че кралят зависи от него. Сто и петдесет от членове си извадиха паспорти, Муние и Лали – синът на Лали, умрял в Грев, избягаха.

Двамата най-популярни във Франция мъже, Лафайет и Мирабо, се завърнаха като роялисти в Париж.

Мирабо бе казал на Лафайет: „Да се обединим и да спасим краля!“

За нещастие Лафайет, един наистина честен човек, но с ограничен ум, презираше характера на Мирабо и не разбираше гения му.

Той се задоволи да отиде и да намери херцог Д'Орлеан.

Много неща са казани за Негово височество. Беше казано, че през нощта херцогът бил видян с нахлупена над очите шапка и бастун в ръка да подтиква групите в мраморния двор да опожарят двореца с надеждата, че опожаряването ще се превърне в същото време и в убийство.

Мирабо бе изцяло зад херцог Д'Орлеан.

Лафайет, вместо да се разбере с Мирабо, отиде да намери херцог Д'Орлеан и го прикани да напусне Париж. Херцог Д'Орлеан спори, бори се, дърпа се, но в действителност Лафайет беше кралят и той трябваше да се подчини.

– А кога ще се върна? – запита той Лафайет.

– Когато ви кажа, че е време да се върнете, принце – заяви онзи.

– А ако ми стане скучно и се върна без вашето разрешение, господине? – попита високомерно херцогът.

– Тогава – отвърна Лафайет – се надявам, че още на другия ден след завръщането си Ваше Височество ще ми окаже честта да се бие с мене.

Херцог Д'Орлеан замина и не се върна, преди да бъде повикан.

Лафайет не беше особен роялист преди шести октомври. Но след шести октомври той наистина и искрено стана такъв. Той спаси кралицата и защити краля.

Човек се привързва поради услугите, които оказва, много повече, отколкото поради услугите, които му биват оказани. Това е така, защото в сърцето на човек има много повече високомерие, отколкото

признателност.

Кралят и госпожа Елизабет сякаш усещаха, че под, а може би и над целия този народ се разстила някакъв съдбоносен елемент, който не искаше да се смесва с него, нещо омразно и отмъстително, като гнева на тигъра, който ръмжи, докато го гаят. Всъщност и кралят, и госпожа Елизабет бяха наистина трогнати.

Но не на същото мнение беше Мария-Антоанета. Лошото разположение на духа на жената замъгляваше разума на кралицата. Сълзите ѝ бяха сълзи на яд, на мъка, на ревност. Сълзите, които тя проливаше, бяха колкото за Шарни, който ѝ се изплъзваше от ръцете, толкова и за скиптъра, който чувстваше, че се измъква от дланите ѝ.

Така виждаше тя този народ, чуваше всички тези викове с изсъхнало сърце и раздразнен ум. В действителност тя беше по-млада от госпожа Елизабет или по-скоро почти на нейната възраст. Но девствеността на душата и тялото на първата бяха направили една дреха от невинност и свежест, която тя още не беше съблякла, докато горещите страсти на кралицата, омразата и любовта бяха придали на ръцете ѝ жълтия цвят на слоновата кост, бяха стиснали върху зъбите ѝ нейните мъртво бледи усни и бяха хвърлили под очите ѝ онези седефено възморава сенки, които разкриват една дълбока, неизлечима и постоянна болка.

Кралицата беше болна, много болна от една болест, която не се лекува, защото единственият лек за нея са мирът и спокойствието, а бедната Мария-Антоанета усещаше, че е свършено с нейния мир и нейното щастие.

И така, сред всички тези викове и пожелания за дълъг живот, когато кралят протягаше ръка на мъжете, когато госпожа Елизабет се усмихваше и плачеше едновременно с жените и децата, кралицата усещаше очите си, мокри от сълзите на собствената ѝ мъка, да стават отново сухи пред общата радост.

Победителите от Бастилията се бяха представили при нея и тя отказа да ги приеме.

Дамите от халите дойдоха на свой ред. Тя ги прие, но ги задържа на разстояние, отделени от нея с огромни кошници. Освен това нейните жени като авангард, предназначен да я защити от всякакъв досег, се бяха хвърлили напред.

Мария-Антоанета правеше голяма грешка. Госпожите от халите бяха роялистки. Много от тях не одобряваха станалото на шести октомври.

Тези жени тогава бяха приготвили реч – тъй като в подобен род

групи винаги има оратори.

Една жена, по-безочлива от останалите, си бе присвоила правата на съветник.

– Госпожо, кралице – бе казала тази млада жена, – бихте ли ми позволили да ви дам едно мнение, ама едно мнение-убиец, сиреч иде от сърцето.

Кралицата бе направила с глава толкова неуловим знак, че жената не го видя.

– Вие не отговаряте? – бе казала тя. – Няма значение. Аз все едно, ще ви го дам това мнение. Ето ви сред нас, сред вашия народ, сиреч в лоното на вашето истинско семейство. Сега трябва да отдалечите от вас всички тия придворни, дето погубват кралете, и да обикнете малко тия бедни парижани, дето за двайсет години, откак сте дошли във Франция, не са ви видели може би и четири пъти.

– Госпожо – отвърна сухо кралицата, – вие говорите така, защото не познавате сърцето ми. Обичах ви във Версай, ще ви обичам също толкова и в Париж.

Това не беше голямо обещание.

Тогава друг оратор подхвана.

– Да, да, много ни обичахте във Версай! Значи от любов към нас поискахте на четиринайсети юли да обсадите града и да накарате да го бомбардират? Значи от любов на шести октомври искахте да избягате към границата под предлог, че посред нощ ще ходите в Трианон?

– Ще рече – отвърна кралицата, – че са ви казали нещо подобно и сте го повярвали. Ето в кое е нещастieto и на народа, и на краля!

И при все това бедната жена или по-скоро бедната кралица, между упорството на високомерието си и сърдечните си болки, тя намери едно щастливо вдъхновение!

Една от тези жени, родом от Елзас, се обърна към нея с реч на немски.

– Госпожо – отвърна ѝ кралицата, – станала съм толкова французйка, че съм забравила майчиния си език!

Беше очарователно да се каже. Но за нещастие беше казано зле.

Госпожите от халите можеха да се оттеглят, викайки от все сърце: „Да живее кралицата!“

Те се оттеглиха, викайки с края на устните си и ръмжейки през зъби.

Събрали се вечерта, кралят и госпожа Елизабет, несъмнено за да се утешат и подкрепят един друг, си спомнях всичко добро и утешително,

което бяха открили у този народ. Кралицата можа да добави към всичко това само един факт. Това бяха думите на дофина, които тя повтори много пъти както през този, така и през следващите дни.

При шума, който вдигаха госпожите от халите, когато влизаха в апартамента на кралицата, бедното момче беше дотичало при майка си, беше се притиснало до нея и бе извикало:

– Мили Боже! Мамо, нима днес е още вчера?...

Малкият дофин беше там. Той чу, че майка му говори за него и горд като всички деца, които виждат, че се занимават с тях, се приближи до краля и го изгледа замислено.

– Какво искаш, Луи? – попита кралят.

– Искам да ви попитам нещо сериозно, татко мой – отвърна дофинът.

– Е, добре – каза кралят, притегляйки го до себе си, – какво искаш да ме питаш? Хайде, говори!

– Исках да знам – продължи детето – защо народът, който толкова ви обича, изведнъж ви се ядоса и какво направихте вие, та го разгневихте толкова?

– Луи! – прошепна кралицата с нотка на упрек.

– Оставете ме да му отговоря – каза меко кралят.

Госпожа Елизабет се усмихваше на детето.

Луи XVI взе сина си на коленете си и свеждайки злободневната политика до разбирането на едно дете, му каза:

– Сине, исках да направя народа по-щастлив, отколкото е бил. Имах нужда от пари, за да покрия щетите, причинени от войните, и ги поисках от народа си, както са правили кралете, мои предшественици. Магистратите, които образуват парламента, ми се противопоставиха и казаха, че само народът има право да ми гласува тези пари. Събрах във Версай първенците от всеки град – първенци по рождение, по богатство и по талант – това, което наричат, Генерални щати. Когато бяха събрани, те поискаха от мен неща, които не мога да направя нито за себе си, нито за вас, който ще бъдете мой наследник. Намериха се лоши хора, които подтикнаха към бунт, и изстъпленията, които станаха през последните дни, са тяхно дело! Сине мой, не бива да се сърдим на народа!

При тази последна препоръка Мария-Антоанета сви устни. Беше очевидно, че, натоварена с обучението на дофина, тя изобщо не беше склонна да забрави оскърбленията, до които беше довело това обучение.

На другия ден град Париж и Националната гвардия изпратиха пратеници, за да помолят кралицата да присъства на един спектакъл и така

чрез своето присъствие, както и това на краля, да покажат, че живеят с удоволствие в столицата.

Кралицата отвърна, че с голямо удоволствие би се отзовала на поканата на град Париж, но ѝ е необходимо време, за да заличи спомена от току-що отминалите дни. Народът вече беше забравил. Той се учуди, че някой си спомня.

Когато научи, че нейният враг, херцог Д'Орлеан, е бил отпратен от Париж, тя се зарадва за миг. Но изобщо не усети признателност към Лафайет за това отпращане – тя помисли, че това е лична работа между принца и генерала.

Повярва го, или се престори, че го вярва, защото не искаше да бъде длъжна за нищо на Лафайет.

Истинска принцеса от Лотарингския дом по злопапетност и високомерие, тя искаше да побеждава и да отмъщавала.

„Кралиците не могат да се давят“, бе казала госпожа Хенриета Английска⁶⁶ по време на морска буря и тя бе на мнението на тази госпожа.

Впрочем и Мария-Терезия⁶⁷ бе също като нея толкова близо до смъртта, когато бе взела детето си на ръце и го беше показала на верните си унгарци⁶⁸.

Този героичен спомен за майката повлия на дъщерята. Това беше грешка – ужасната грешка на онези, които сравняват ситуацияте, без да ги преценяват! Народът стоеше зад Мария-Терезия, но народът стоеше против Мария-Антоанета.

И освен това преди всичко тя беше жена и може би, уви, би преценила по-добре ситуацията, ако сърцето ѝ бе по-спокойно. Може би тя би мразила народа по-малко, ако Шарни бе продължил да я обича!

Ето какво ставаше в Тюйлери през тези няколко дни, когато революцията бе спряла, когато разпалените страсти се охладиха и когато, сякаш по време на примирие, врагове и приятели се разпознаваха, за да започнат при първа проява на враждебност нова, по-свирепа борба, нова, по-смъртоносна битка.

Толкова силна беше тази борба, толкова близо беше битката, че ние осведомихме читателите си не само за онова, което може да се види на повърхността на обществото, но и за това, което се криеше в дълбините

66. Хенриета Английска – дъщеря на Анри IV – бел.фр.изд.

67. Мария-Терезия (1717 – 1780) – австрийска ерцхерцогиня от 1740 г., кралица на Унгария от 1741 г. и на Чехия от 1743 г., Съпруга на Франц I, император на Свещената римска империя. Майка на Мария-Антоанета – бел.ред.

68. По време на войната за наследството на австрийския трон – бел.фр.изд.

му.

17. Портретът на Чарлз I

През изминалите няколко дни, когато новите обитатели на Тюйлери се настаняваха и установяваха обичаите си, Жилбер, който изобщо не бе викан при краля, не сметна за необходимо да се появява. Но накрая денят за посещение дойде и той сметна, че неговият дълг ще бъде извинение за това, че не се е осмелил да се възползва от своята преданост.

Прислугата в преддверието беше същата, която бе последвала краля от Версай до Париж. Затова Жилбер бе толкова познат в преддверието на Тюйлери, колкото и в това на Версай.

Впрочем, макар и кралят да не бе имал нужда от помощта на доктора, изобщо не го бе забравил. Луи XVI имаше твърде точен ум, за да различава лесно своите приятели и своите врагове.

И Луи XVI чувстваше чак до дълбините на сърцето си, каквито и да бяха предубежденията на кралицата против Жилбер, че докторът може би беше не толкова приятел на краля, а, което беше по-ценно, приятел на монархията.

Та той си спомни, че този ден Жилбер ще е дежурен и даде името му, за да може веднага щом се появи, да бъде въведен при него.

От това следва, че едва Жилбер бе прекрачил прага на вратата и дежурният камериер стана, тръгна пред него и го заведе в спалнята на краля.

Кралят се разхождаше напред-назад така замислен, че изобщо не обърна внимание на влизането на доктора, нито чу съобщението, което го предхождаше.

Жилбер се спря при вратата, неподвижен и мълчалив, очаквайки кралят да забележи присъствието му и да му отправи някоя дума.

Обектът на кралските мисли – беше лесно да се види това, тъй като от време на време той спираше замислен пред него, – беше един портрет на Чарлз I, рисуван от Ван Дайк⁶⁹, същият, който днес е в Лувъра и който един англичанин беше предложил да покрие със златни монети, ако се съгласят да му го продадат.

Ето го този портрет: Чарлз I стои прав под някакви дървета, крехки

69. Фламандски живописец и гравьор (1599 – 1641 г.). Придворен художник в Лондон по времето на Чарлз I (1625 – 1649 г.) – бел.ред.

и редки като ония, които растат по плажовете. Един паж държи кон, целият в броня. Морето затваря хоризонта. Лицето на краля носи отпечатък на меланхолия. За какво ли си мисли нещастният Стюарт, чиято предшественичка е красивата и нещастна Мария и който ще наследи Джейкъб II? Или по-скоро за какво е мислел художникът, гениален човек, който е притежавал достатъчно ум, за да надари с излишъка от него физиономията на краля?

За какво ли е мислел, рисувайки го предварително, сякаш през последните дни на бягството му, като прост кавалерист, готов да се изправи на бойното поле срещу кръглоглавите?⁷⁰ За какво ли е мислел, рисувайки го така, с гръб към бурното море на Севера, с коня му до него, напълно готов за атаката, но също така напълно готов и за бягството?

Дали ако бъде обърната тази картина, върху която Ван Дайк е налегнал на дълбоката сянка на тъга, няма да се намери на обратната ѝ страна някоя скица на ешафода в Уайтхол?⁷¹ Би трябвало онзи глас от платното да говори доста високо, за да накара твърде материалното естество на Луи XVI да го чуе. И подобно на облак, който минава и хвърля своето мрачно отражение върху зелените полета и позлатените, готови за жътва поля, портретът бе помрачил челото му.

Три пъти той прекъсна разходката си, за да се спре пред този портрет, и три пъти, въздъхвайки, той започваше отново разходката си, която сякаш винаги съдбоносно завършваше пред картината.

Накрая Жилбер разбра, че има обстоятелства, при които един зрител е по-малко недискретен, ако съобщи за присъствието си, отколкото ако стои мълчалив.

Той се раздвижи, Луи XVI потрепери и се обърна.

– А, това сте вие, докторе! – каза той. – Елате, елате, щастлив съм да ви видя!

Жилбер се приближи с поклон.

– От колко време сте тук, докторе?

– От няколко минути, сир.

– О! – каза кралят и отново се замисли.

После, след известно време, като заведе Жилбер пред шедьовъра на Ван Дайк, попита:

– Докторе, познавате ли този портрет?

70. Презрително прозвище на пуританите, дадено им от аристократите по време на Английската революция – бел.прев.

71. На 30 януари 1649 г. Чарлз I Стюарт е бил обезглавен пред двореца Уайтхол в Лондон – бел.прев.

– Да, сир.

– Но къде сте го виждали?

– Като дете, при госпожа Дю Бари. Но дори и като дете той ми направи дълбоко впечатление.

– Да, при госпожа Дю Бари. Това е добре – прошепна кралят.

После, след нова неколкосекундна пауза попита:

– Познавате ли историята на този портрет, докторе?

– Негово Величество говори за историята на краля, когото той представя, или за историята на самия портрет?

– Говоря за историята на портрета.

– Не, сир. Знам само, че е рисуван в Лондон към 1645 или 1646 година и това е всичко, което мога да кажа. Но не зная как е пренесен във Франция и как в този час се намира в стаята на Ваше Величество.

– Как е пренесен във Франция ще ви кажа. Но как се е оказал в стаята ми, не знам и аз самият.

Жилбер погледна учудено Луи XVI.

– Как е дошъл във Франция – повтори Луи XVI, – ами ето го. Едва ли ще научите от мен нещо особено от композиционните линии, но ще научите много от подробностите. Тогава ще разберете защо се спирам пред този портрет и за какво мисля, спирайки се пред него.

Жилбер се поклонил в знак, че слуша внимателно.

– Имаше – ето че минаха трийсетина години оттогава – каза Луи XVI, – един министър, фатален за Франция и най-вече за мен, – добави той, въздъхвайки при спомена за паметта на баща си, за когото винаги беше мислил, че е отровен от Австрийката. – Това беше министърът господин Дьо Шоазьол. Бяха решили да заменят този министър с министрите Д'Егийон и Мопу, като със същия удар смажат и парламенти-те⁷². Но смазването на парламенти бе действие, което много стряскаше моя дядо, крал Луи XV. За да смаже парламенти, му трябваше воля, която той бе загубил. С останките от този стар човек трябваше да бъде направен наново един нов човек и за да се преправи от стария човек нов, имаше само един начин – да се затвори онзи срамен харем, наречен Паркът с елените, който струва толкова много пари на Франция и толкова много популярност на монархията. Трябваше вместо това общество от млади момчета, чрез които се изчерпваше мъжествеността му, на Луи XV да бъде дадена една-единствена любовница, която да замести

72. Преди Великата френска революция във Франция парламенти са се наричали висшите съдебни органи. По този начин всеки по-голям административен център с имал свой парламент, сиреч висш съд – бел. прев.

всички други, която да няма достатъчно влияние, за да го накара да следва дадена политическа линия, но която да има достатъчно памет, за да му повтаря всеки миг добре заучения си урок. Старият маршал Дьо Ришельо знаеше къде да намери подобна жена. Той я потърси там, където се намират такива, и я намери. Вие сте я познавали, докторе, тъй като преди малко ми казахте, че сте виждали този портрет при нея, нали?

Жилбер се поклони.

– Ние, аз и кралицата, не я обичахме тази жена! Кралицата може би по-малко от мен. Тъй като тази кралица, Австрийката, просветена от Мария-Терезия в онази велика европейска политика, според която Австрия ще бъде център, виждаше във възкачването на господин Д'Егийон падането на своя приятел господин Дьо Шоазьол. Както казах, и ние не я обичахме и при все това трябва да бъде справедлив към нея. Тя действаше съобразно личните ми желания и, по съвест бих казал, съобразно общото благо. Тя беше ловка комедиантка и прекрасно играеше ролята си! Изненада Луи XV с една фамилиарна дързост, подигравайки му се, го направи мъж, като го накара да повярва, че е бил...

Изведнъж кралят спря, сякаш се упрекваше за непредпазливостта да говори така за дядо си пред един външен човек. Но като хвърли поглед към честното и открито лице на Жилбер, той видя, че на този човек, който умееше така добре да разбира всичко, можеше всичко да се каже.

Жилбер отгатна какво става в ума на краля и без нетърпение, без дори да задава въпроси, открил напълно погледа си за изпитателния поглед на Луи XVI, чакаше.

– Това, което ви казвам, господине – подхвана Луи XVI с известно благородство в жеста и в лицето, което не му бе привично, – може би не трябва да ви го казвам, тъй като това са мои интимни мисли, а един крал не бива да оставя да вижда в дъното на сърцето му някой друг, освен тези, в чието сърце може да чете. Ще ми отвърнете ли със същото, господин Жилбер? И ако кралят на Франция ви казва винаги това, което мисли, ще му казвате ли винаги и вие това, което мислите?

– Сир – отвърна Жилбер, – кълна се, че ако Ваше Величество ми окаже тази чест, аз ще върна услугата. Лекарят се занимава с тялото, както свещеникът с душата. Но няма и непроницаем за другите, бих погледнал като на престъпление на това, да не кажа истината на краля, когато той я поиска от мен.

– Значи, господин Жилбер, никога няма да се разбърборите?

– Сир, ако ми кажете, че до четвърт час по ваша заповед ще бъде умъртвен, не бих и помислял, че имам правото да избягам, ако не

добавите към думите си „Бягайте!“.

– Добре правите, че ми казвате това, господин Жилбер. Дори сред най-добрите си приятели, дори пред самата кралица често си приказвам тихичко. С вас мога да мисля на висок глас!

И продължи:

– Е, добре! Тази жена, която знаеше, че не може да разчита за нищо на Луи XV, освен на кралските прищевки, не го оставяше изобщо, за да може да обърне в своя полза и най-малката от тези прищевки. Тя го следваше на съвета и се навеждаше над фотъйола му. Пред канцлера, пред тези важни личности и стари магистрати, тя лягаше в краката му, глезейки се като маймуна, бърборейки като папагал, ограбвайки кралството му денем и нощем. Но и това изобщо не беше достатъчно и чудноватата тайна съветничка може би само щеше да си загуби времето, ако към неразбираемите ѝ думи, господин Дьо Ришельо не бе имал идеята да добави един предмет, който да онагледя урока, повтарян от нея. Под предлог, че пажът, който се вижда на картината, се нарича Бари, той купил тази картина за нея, сякаш картината била фамилна. Това меланхолично лице, което предчувства 30 януари 1649 година, окачено в будоара на онази лека жена, е слушало безочливите ѝ изблици на смях, виждало е похотливите ѝ забавления. Ето за какво е служел: смеейки се, тя е хващала главата на Луи XV и е казвала, сочейки му портрета: „Виж там, Франция, ето един крал, на когото прерязали врата, защото бил слаб за парламента си. Оправи се със своя!“.

Луи XV уволни парламента и умря спокойно на трона. Тогава ние изгонихме тази жена, към която може би е трябвало да бъдем по-снизходителни. Картината остана на таваните на Версай и никога дори не съм се сетил да питам какво е станало с нея... Сега, как ли е станало така, че я намирам тук? Кой е разпоредил да бъде донесена? Защо ме следва, или по-скоро ме преследва тя?

И след като поклати тъжно глава, Луи XV каза:

– Докторе, не се ли крие зад това някакво предопределение?

– Предопределение, ако портретът нищо не ви казва, сир. Но ако ви говори нещо, това е провидение.

– Как бихте искали подобен портрет да не говори нищо на един крал в моето положение, докторе?

– След като разреши да му казвам истината, Ваше Величество ще ми разреши ли и да питам?

Луи XVI сякаш се поколеба за миг.

– Питайте, докторе – каза той.

– Какво говори на Ваше Величество този портрет, сир?

– Казва ми, че Чарлз I е загубил главата си, защото е разпалил вой-
на сред народа си, а Джейкзб II – трона, защото е изоставил своя.

– В такъв случай портретът е като мен, сир – той казва истината.

– Е, тогава?... – попита кралят, подканяйки Жилбер с поглед.

– Е, тогава, понеже кралят ми разреши да го питам, ще го попитам
какво отговаря той на този портрет, който му говори толкова честно.

– Господин Жилбер – каза кралят, – давам ви честната си дума на
благородник, че още не съм решил. Ще се съобразявам с
обстоятелствата.

– Народът се страхува да не би кралят да му обяви война.

Луи XVI поклати глава.

– Не, господине, не – каза той. – Не мога да обявя война на моя на-
род без чужда помощ, а аз познавам твърде добре състоянието на Евро-
па, за да ѝ се доверя. Кралят на Прусия ми предлага да влезе във Фран-
ция със сто хиляди души. Но на мен ми е известен интригантският и ам-
бициозен дух на тази малка монархия, която се мъчи да се превърне в
голямо кралство, която навсякъде подбужда към безредици, надявайки
се в тези безредици да може да присвои някоя нова Силезия⁷³. От своя
страна, Австрия поставя други петстотин хиляди души на мое разполо-
жение. Но аз не обичам шурей си Леополд, този Янус⁷⁴ с две лица, бла-
гочестив философ, чиято майка Мария-Терезия накара да отровят баща
ми. Брат ми Д'Артоа ми предлага подкрепата на Сардиния и на Испания.
Но аз не се доверявам на тези две сили, направлявани от моя брат. При
него е господин Дьо Калон, сиреч най-върлият враг на кралицата, онзи
същият, който бе записал – виждал съм ръкописа, – памфлета на госпо-
жа Ла Мот срещу нас в онази история с колието. Зная всичко, което ста-
ва там. На предпоследния кралски съвет бе повдигнат въпросът да абди-
кирам и да назнача регент, който по всяка вероятност ще бъде другият
ми скъп брат, господин граф Дьо Прованс. Но господин Дьо Конде, мо-
ят братовчед, предложи да влезе във Франция и да се придвижи към Ли-
он, *каквото и да би станало с краля!*... Що се отнася до Великата Ека-
терина, тя е друго нещо, ограничава се със съвети – тя, добре разбирате,
е на масата и е заета да погълне Полша и няма да може да стане от маса-
та, преди да е свършила с яденето си – та тя ми даде един съвет, който
се стреми към възвишеното, но е само смешен, най-вече след това, кое-
то стана през последните дни. „Кралете – казва тя – трябва да следват

73. Дюма свързва речта на Луи с избухналата през 1866 г. Австро-пруска война, при коя-
то Австрия губи областта Силезия – бел.ред.

74. Янус – римски бог на лъжата. Изобразяван с две лица – бел.прев.

своя път, без да ги е грижа за кръсците на народа, както луната следва своя път, без да се безпокои от воя на кучетата.“ Изглежда, че руските кучета се задоволяват само да вият. Нека прати да попитат Де Ют и Вaрикур дали нашите не хапят.

– Народът се страхува да не би кралят да мисли да избяга, да напусне Франция...

Кралят се поколеба дали да отговори.

– Сир – продължи Жилбер, усмихвайки се, – винаги е грешно да се приема буквално разрешението, дадено от един крал. Виждам, че съм недискретен, но във въпросите си влагам чисто и просто израз на едно опасение.

Кралят постави ръката си на рамото на Жилбер.

– Господине – каза той, – бях ви обещал истината и ще ви я кажа цялата. Да, ставаше въпрос за това. Да, беше ми предложено подобно нещо. Да, това е мнението на много мои предани слуги, които ме заобикалят... че трябва да бягам. Но през нощта на шести октомври, в момента, когато, плачейки в прегръдките ми и прегръщайки децата ни, кралицата, както и аз, очаквахме смъртта, тя ме накара да се закълна, че никога няма да избягам сам, че ще тръгнем всички заедно, така че да се спасим или да умрем заедно. Заклех се, господине, че ще удържа на думата си⁷⁵. Обаче, тъй като не мисля, че ще бъде възможно да избягаме заедно, без да бъдем арестувани десет пъти, преди да стигнем границата, то ние няма да избягаме.

– Сир – каза Жилбер, – възхищавам се от точността на ума на Ваше Величество. О! Защо цяла Франция не може да ви чуе така, както ви чувам аз в този миг? Колко ще се смекчи омразата, която преследва Ваше Величество! Колко ще намалее опасностите, които ви заобикалят!

– Омраза! – каза кралят. – Вярвате ли, че народът ме мрази? Опасности! Като не вземам много насериозно мислите, които ми навява този портрет, ще кажа, че смятам най-големите опасности за отминали.

Жилбер погледна краля с чувство на дълбока меланхолия.

– Не сте ли на същото мнение, господин Жилбер? – попита Луи XVI.

– Моето мнение, сир, е, че Ваше Величество току-що само е влязъл в борбата и че четиринадесети юли и шести октомври са само първите две действия от ужасната драма, която Франция ще разиграе пред народите.

75. Вж. „Анж Питу“, гл. 53 – бел.фр.изд.

Луи XVI леко пребледня.

– Надявам се, че се лъжете, господине – каза той.

– Не се лъжа, сир.

– Как може вие да знаете повече от мен по този въпрос, когато аз разполагам и с полиция и шпиони?

– Сир, вярно е, аз нямам нито полиция, нито шпиони, но мисля, че това, което изпитахме, е само един земен трус. Остава ни да победим огъня, пепелта и лавата на един вулкан.

– Вие казахте *да победим*, господине. Не бихте ли били по-точен, казвайки *да избягаме*?

– Казах да победим, сир.

– Вие знаете моето мнение по отношение на чужденците. Никога не ще ги повикам във Франция, освен ако, не бих казал животът ми – той не ме интересува, аз съм го пожертвал!... – освен ако животът на жена ми и децата ми не е застрашен от реална опасност.

– Бих искал да падна в краката ви, сир, за да ви благодаря за подобни чувства. Не, сир, няма нужда от намеса на чужденци. За какво са ви чужденците, след като не сте изчерпали собствените си средства? Вие се страхувате да не бъдете смачкан от революцията, нали, сир?

– Признавам го.

– Е, добре, има два начина да бъдат спасени отведнъж и кралят, и Франция.

– Кажете ги, господине, и ще имате заслугите и за двете.

– Първият, сир, е да застанете начело на революцията и да я направлявате.

– Тълпите ще ме повлекат, господин Жилбер, а аз не искам да отида там, където отиват те.

– Вторият е да й сложите мундщук, достатъчно здрав, за да я обуздаете.

– Как се нарича този мундщук, господине? И кой ще бъде ковачът?

– Мирабо.

Луи XVI погледна Жилбер право в лицето, сякаш не беше чул добре.

18. Мирабо

Жилбер знаеше, че това е борба на издръжливост, но бе подготвен.

– Мирабо – повтори той, – да, сир, Мирабо!

Кралят се обърна към портрета на Чарлз I.

– Какво би могъл да кажеш ти, Чарлз Стюарт – попита той поетичното платно на Ван Дайк, – ако в момента, когато усетиш земята да трепери под нозете ти, ти предложат да се облегнеш на Кромуел?

– Чарлз Стюарт би отказал и би сторил добре – каза Жилбер, – защото няма никаква прилика между Кромуел и Мирабо.

– Не зная как вие гледате на нещата, докторе – каза кралят. – Но за мен няма степени в предателството. Предателят си е предател и не знам как се прави разлика между този, който е малко, и този, който е много такъв.

– Сир – каза Жилбер с дълбоко уважение, но в същото време и с една непреодолима твърдост, – нито Кромуел, нито Мирабо са предатели!

– А какви са тогава? – провикна се кралят.

– Кромуел е един разбунтувал се поданик, а Мирабо е само недоволен благородник.

– Недоволен от какво?

– От всичко... От баща си, който накара да го затворят в замъка Иф и в донжона⁷⁶ на Венсен. От трибуналите, които го осъдиха на смърт. От краля, който не оцени неговия гений и продължава да не го оценява.

– Геният на политиката, господин Жилбер – каза живо кралят, – е почтеността.

– Отговорът е хубав, сир, достоен за Тит, за Траян или за Марк Аврелий. За съжаление опитът го опровергава.

– Как така?

– Почтен човек ли е бил Август, който делил света с Лепид и Антоний и който прогонил Лепид и убил Антоний, за да владее този свят сам? Почтен човек ли е бил Карл Велики, който изпратил своя брат Карломан да умре в манастир и който, за да се справи със своя приятел Видукинд, почти толкова велик мъж, колкото и него самият, накарал да

76. В средновековните замъци на Франция и Прованс донжони са наричали централната кула, където гарнизонът се оттеглял, когато другите части на крепостта били превзети – бел.ред.

отрежат главите на всички саксонци, чийто ръст надминавал дължината на меча му? Почтен ли е човек като Луи XI, който се разбунтувал против баща си, за да го свали от трона, и който, макар и не успял, внушавал на Шарл VII такъв ужас, че той от страх да не бъде отровен умрял от глад? Почтен ли е човек като Ришельо, който е правил в спалните на Лувъра и по стълбите на Пале Кардинал заговори, които са свършвали на площад „Грев“? Почтен ли е човек като Мазарини, който подписал договор с протектора⁷⁷ и който не само отказал половин милион екю и петстотин мъже на Чарлз II, но и го изгонил от Франция? А какво ще кажете за почтен човек като Колбер, който е предал, обвинил и свалил Фуке, своя покровител, и който, докато хвърляли онзи в тъмница, откъдето можел да излезе само като труп, се настанил непредпазливо и високомерно в още топлия му фотьойл? И при все това нито едните, нито другите, благодарение на Бога, не са навредили нито на кралете, нито на кралството!

– Но, господин Жилбер, вие добре знаете, че господин Дьо Мирабо не може да бъде от моята партия, тъй като е от партията на херцог Д'Орлеан.

– Ех, сир! Тъй като херцог Д'Орлеан е в изгнание, господин Дьо Мирабо не принадлежи към никоя партия.

– Как бихте искали да се доверя на един продажен човек?

– Като го купите... Не бихте ли могли да му дадете повече, отколкото всеки друг на света?

– Ненаситник, който ще ми поиска един милион!

– Ако Мирабо се продава за един милион, сир, ще е лесно. Но мислите ли, че той би струвал два милиона по-малко от някой или някоя Полияк?

– Господин Жилбер!

– Кралят ми отнема думата – каза Жилбер, като се поклонил, – и аз млъквам.

– Не, напротив, говорете!

– Аз казах каквото имах да казвам, сир!

– Тогава да го обсъдим.

– Не може да се желае по-добро. Познавам своя Мирабо наизуст, сир.

– Вие сте му приятел!

77. Лорд-протектор – титла на Кромуел по време на Английската буржоазна революция – бел. прев.

– За нещастие нямам тази чест. Впрочем господин Дьо Мирабо има само един приятел, който в същото време е и приятел на кралицата.

– Да. Господин граф Дьо ла Марк... Зная, ние го упрекваме непрекъснато за това.

– Напротив, Ваше Величество, трябва да го защитавате дори под страх от смърт, вместо да се карате с него.

– И вие бихте искали да бъде от значение за обществените дела някакъв си дребен дворянин като господин Рикети дьо Мирабо.

– Позволете ми да ви кажа най-напред, сир, че господин Дьо Мирабо не е дребен дворянин, а благородник. Малко са благородниците във Франция, чието родословие датира от XI век, тъй като за да има все още някой около тях, нашите крале са проявили снизхождение към тези, на които оказват честта да пътуват в една каляска с тях, да не им искат доказателства за произхода по-назад от 1399 година. Не, сир, не е дребен дворянин този, който произхожда от рода Аригети от Флоренция, дошли да се установят в Прованс след едно поражение на партията на гибелините⁷⁸. Не е дребен дворянин, защото е имал прадеди, които са търгували в Марсилия – тъй както вие знаете, сир, че благородничеството от Марсилия, също като това от Венеция, има привилегията да търгува, без да нарушава достойнството си.

– Един развратник – прекъсна го кралят, – с репутацията на палач и ненаситна лакомия за пари!

– О, сир! Трябва да приемаме хората такива, каквито ги е създала природата! Мирабо на младини винаги са били буйни и разпуснати, но с възрастта узряват. Докато са млади, за нещастие, са точно такива, каквито ги описва Ваше Величество. Но станат ли глава на семейство, стават властни, надменни, но сериозни. Кралят, който не би ги оценил, ще бъде неблагодарник, тъй като те са осигурили за сухопътната му армия безстрашни войници, а на флота му – дръзки моряци. Зная добре, че провинциалният им дух ненавижда всяка централизация, зная добре, че бидейки полуфеодална-полурепубликанска опозиция, те оспорват от височината на своите кули властта на министрите, а понякога дори на кралете. Зная, че неведнъж са хвърляли в Дюранс събирачите на данъци, които са искали да действат по земите им, че смесват в едно и презират в равна степен придворните служители, селяните и книжниците, ценейки само две неща на света – желязото на меча и желязото на плуга.

78. Гибелини – политическа партия в италианските градове-държави през XII – XV в., поддръжници на завоевателната политика на Свещената римска империя в Италия – бел.прев.

Зная, един от тях е написал, че „лакейството е присъщо по инстинкт за хората от двора, неискрени в лице и сърце, както газенето в калта за гъските.“ Но всичко това, сир, не означава, че са дребни дворяни, всичко това може би не е най-висок морал, но е съвсем сигурно, че е признак на най-високо благородие.

– Хайде, хайде, господин Жилбер – каза с известна досада кралят, който смяташе, че познава по-добре от всекиго силните хора в кралството си, – хайде, вие казахте, че познавате вашите Мирабо наизуст. Продължете заради мен, човек, който не ги познава. Добре е да изучиш хората, преди да си служиш с тях.

– Да, сир – подхвана отново Жилбер, подтикван от онази ирония, която откриваше в интонацията, с която кралят му говореше, – и ще кажа на Ваше Величество – от рода на Мирабо беше онзи Брюно дьо Рикети, който в деня, когато господин Дьо ла Фьойад освещаваеше на Площада на победата своята статуя на победата с нейните четири оковани народа, минавайки с полка си – гвардейски полк, сир – по Пон-Ньоф, се спрял, спрял и полка си пред статуята на Анри IV и казал, сваляйки шапка: „Приятели, да го поздравим, защото той е повече от някои други!“ От рода Мирабо е бил и Франсоа дьо Рикети, който на седемнайсет години се връща от Малта, намира майка си Ан дьо Понтев в траур и я пита защо е в траур, тъй като баща му е мъртъв от десет години. „Защото бях оскърбена, отвръща майката. – От кого, госпожо? – От кавалера Дьо Гриаск. – И вие не сте си отмъстили? – пита Франсоа, който познава майка си. – Имах доброто желание! Един ден го намерих сам, опрях зареден пистолет в слепоочието му и му казах: Ако бях сама, щях да ти пръсна мозъка, както виждаш, че мога да направя. Но аз имам син, който ще отмъсти много по-почтено за мен! – Добре сте направили, майко, отвръща младият човек.“ И без да свали ботушите си, той взема отново шпагата си, отива да намери кавалера Дьо Гриаск, един шегаджия, един побойник, предизвиква го, затваря се с него в една градина, изхвърля ключовете зад стената ѝ и го убива. От рода Мирабо е бил и онзи маркиз Жан Антоан, който е бил висок шест стъпки, бил красив като Антиной⁷⁹ и силен като Милон⁸⁰, на когото при все това на неговия странен провансалски принадлежат изречените думи: „Вие вече не сте мъже, а бледи техни подобия“, и който имал, по думите на внука му, невероятен апетит и сила. Осемнайсетгодишен мускетар, той винаги се хвърлял

79. Антиной – много красив юноша, любимец на император Марк Аврелий – бел. прев.

80. Милон Кротонски, легендарен атлет от Антическия полуостров, известен със силата и лакомията си – бел. прев.

напред в огъня, обичайки така страстно опасностите, както други удоволствията. Командвал един легион от ужасни люде, свирепи и необуздани като него, така че другите войници си казвали един на друг, като ги виждали да минават: „Виждаш ли онези с червените маншети? Това са Миренбо⁸¹, ще рече легион за дяволи, командван от Сатаната.“ Но са се лъгали за командира, наричайки го Сатана, тъй като той е бил един много благочестив човек, толкова благочестив, че когато един ден в гората му пламнал пожар, той вместо да даде заповед да се гаси с обичайните средства, накарал да изнесат светото причастие и огънят угаснал. Вярно е, че това е благочестието на един феодален барон и че военачалникът понякога намирал начин да измъкне от затруднение благочестивец, както станало един ден, когато дезертърите, които бил наредил да разстрелят, се скрили в църквата на един италиански манастир. Той наредил на хората да разбият вратите. Тъкмо щели да започнат, когато вратите се отворили сами и абатът се появил на прага, *in pontificalibus*⁸², със светото причастие в ръце...

– И какво? – попита Луи XVI, очевидно запленил от този цветист и жив разказ.

– Ами какво, той останал замислен за миг, тъй като положението било обърквашо. После, осенен от една бърза мисъл, казал на знаменосеца си: „Дофен, нека извикат полковия свещеник, който да измъкне Тялото господне от ръцете на онзи смешник.“ Което най-благочестиво било направено от полковия свещеник, сир, с подкрепата на мускетарите на онези дяволи с червените маншети.

– Наистина – каза Луи XVI, – да, спомням си го този маркиз Антон. Нали той беше казал на генерал-лейтенант Шамийар, който след като онзи се отдалечил в някакво село, обещал да говори за него на министъра Шамийар: „Господине, брат ви е много щастлив, че ви има, защото без вас би бил най-глупавият човек в кралството!“

– Да, сир; така че при следващото производство в чин на бригадни генерали министърът Шамийар много внимавал в списъка да не попадне името на маркиза.

– И как е завършил живота си този герой, който ми прилича на един Конде⁸³ от породата Рикети? – попита, смеейки се, кралят.

81. Непреводима игра на думи с фамилията Мирабо. Ще рече сключили договор (с дявола) – бел. прев.

82. В пълно богослужебно одяние – бел. прев.

83. Луи II дьо Бурбон, принц Дьо Конде (1621 – 1688), наречен „Великия Конде“, виден френски военачалник – бел. прев.

– Сир, който живее хубаво, умира хубаво – отвърна важно Жилбер. – При битката за Касано бил натоварен да защитава един мост, шурмуван от императорските войски. Както бил навикът му, накарал войниците да залегнат ниско долу, а сам той се изправил с гигантския си ръст, предлагайки се като мишена за неприятелския огън. В резултат на това куршумите започнали да падат около него като градушка, но той стоял неподвижен като пътен знак. Един от тези куршуми най-напред счупил ръката му. Но това, както разбирате, сир, още не било нищо. Той извадил носната си кърпа и направил от нея превръзка за ръката си. После хванал с лявата ръка една брадва, неговото обичайно оръжие – той презирал шпагите и сабите, защото с тях се нанасяли много слаби удари. Но едва свършил с това, когато втори куршум, улучвайки го в гърлото, му прерязал вратната вена. Този път положението било по-тежко. При все това, въпреки ужасната рана, колосът останал прав. После, задушен от кръвта, се стоварил върху моста като отсечено дърво. При тази гледка полкът загубил смелост и побягнал. Заедно с командира си той загубил и душата си. Един възрастен сержант, който се надявал, че водачът не е съвсем мъртъв, минавайки покрай него, хвърлил върху лицето му една тенджера и, преследвайки полка му, цялата армия на принц Евгений⁸⁴ минала отгоре му. Битката свършила и трябвало да погребват труповете. Великолепното облекло на маркиза станало причина да го забележат. Един от неговите войници го разpoznал. Принц Евгений, като видял, че той още диша или по-скоро хърка, наредил да го занесат в лагера на херцог Дьо Вандом. Заповедта била изпълнена. Оставили маркиза в палатката на принца, където случайно се намирал знаменитият хирург Дюмулен. Той бил човек, изпълнен с фантазии – обхванала го тази да върне този труп към живота. Лечението го привличало още повече с това, че изглеждало невъзможно. Освен тази рана, която, без да се броят гръбначният стълб и няколко парцала плът, почти била отделила главата от раменете му, цялото му тяло, върху което били минали три хиляди коня и шест хиляди пехотинци, представлявало една рана. Три дни се съмнявали дали ще дойде в съзнание. На края на третия ден той отворил едното си око. Два дни по-късно раздвижил едната си ръка. Най-накрая

84. Евгений Савойски (1663 – 1736) – пълководец и държавник. През 1683 напуска Франция, австрийски фелдмаршал (1693), генералисимус (1697), райхсфелдмаршал (1707). Нанася поражения на османските войски в австро-турските войни при Зента (1696) и Белград (1717) и на французите във войната за испанското наследство. Събира богата колекция от произведения на изкуството в двореца си Белведере във Виена – бел. прев.

отвърнал на упорството на Дюмулен с равностойно упорство и след три месеца видели да се появява маркиз Жан Антоан със счупена ръка, обвита с черен ершаф, с двацет и седем рани, разпръснати по цялото тяло – с пет повече, отколкото имал Цезар, и с глава, поддържана от сребърен нашийник. Първото му посещение било във Версай, където го завел херцог Дьо Вандом и където бил представен на краля, който го попитал как след толкова доказателства за смелост, които е дал, още не е бригаден генерал. „Сир, – отвърнал маркиз Антоан, – ако вместо да остана да защитавам моста при Касано, бях дошъл в двора, за да подкупя някой вагабонтин, щях да имам и производство в чин, и по-малко рани.“ Няколко месеца по-късно маркизът с двацет и седемте си рани, счупената ръка и сребърния нашийник, се оженил за госпожица Дьо Кастанелан Нора, на която направил седем деца между седем нови военни кампании. Понякога, но рядко, както правят истинските храбреци, той разказвал знаменитата история за Касано и когато разказвал, имал навика да припомня: „Това е битката, в която бях убит.“

– Хубаво ми разказвате – подхвана Луи XVI, който видимо се забавляваше от това изброяване на прадедите на Мирабо, – хубаво ми разказвате, скъпи докторе, как маркиз Жан Антоан *е бил убит*, но не ми разказвате *как е умрял*.

– Той е умрял в донжона на Мирабо, грубо убежище, разположено върху една стръмна скала, заграждаща планински проход, непрестанно шибано от северния вятър. Той е умрял с онази властна и груба кора, която се образува по кожата на рода Рикети едновременно с остаряването им, възпитавайки децата си в дух на респект и подчинение, като ги държал на такова разстояние, че най-големият от синовете му казвал: „Не съм имал честта да докосна нито с ръка, нито с устни плътта на този достоен човек.“ Този най-голям син, сир, е бил бащата на днешния Мирабо, дива птица, чието гнездо е направено между четири кули, който, както сам казва, никога не си пожелавал *да се оверсайчи*, този, когото несъмнено Ваше Величество не познава и не признава правотата му.

– Напротив, господине – каза кралят, – признавам я и още как – той е един от началниците на икономическото училище. Той има своя дял в революцията, давайки знак за обществените реформи и популяризирайки много грешки и няколко истини и е толкова по-виновен, защото предвиждаше ситуацията, той, който каза: „Днес няма женска утроба, която да не носи в себе си някой Артевелд⁸⁵ или някой Мазаниело⁸⁶.“ Той не се лъжеше и коремът на собствената му жена донесе нещо още по-лошо от всичко това.

– Сир, у Мирабо има нещо, което се намира в противоречие с Ваше Величество или което всява страх у него и, позволете ми да го кажа, причината за това са личният и кралският деспотизъм.

– Кралският деспотизъм! – извика Луи XVI.

– Няма съмнение, сир! Без краля бащата не може нищо. Защото, в края на краищата, какво толкова голямо престъпление е извършил потомъкът на този велик род, та едва четиринайсетгодишен е изпратен в изправително училище, където го записват, за да бъде унижен, при това не под собственото му име Дьо Рикети дьо Мирабо, а под името Бюфиер? Какво е направил, та когато става на осемнайсет години баща му издайства заповед за арестуване и го затваря на остров Ре? Какво е направил, та на двацет години той да го изпрати в редовете на един дисциплиниран батальон, за да се сражава в Корсика със следното предсказание: „Той ще отплува на 16 април в открито море, което само се вълнува. Бог желае той да не гребе и един ден!“ Какво е направил, та само една година след сватбата му, баща му го изпраща в изгнание в Маноск! Какво е направил, та след шест месеца изгнание в Маноск, баща му кара да го преместят във Форт Жур? И най-накрая какво е направил, за да бъде арестуван след бягството си в Амстердам и да бъде затворен в донжона на Венсен, където цялото пространство, което му дават бащиното милосърдие, обединено с кралското – на него, който се задушава сред широкия свят, – са десет квадратни стъпки, където пет години се вълнува неговата младост, реве неговата страст, но и където в същото време расте разумът му и укрепва сърцето му?... Аз ще кажа на Ваше Величество какво е направил той. Той запленил своя професор Поасон с лекотата, с която учел всичко и разбирал всичко. Той буквално изял икономическата наука. Веднъж заел се с военна кариера, имал желание да я продължи. Той направил, след като рентата му била намалена на шест хиляди ливри, заедно с гена си и детето си, дългове до трийсетина хиляди франка. Прекъснал своето заточение в Маноск, за да се върне и напердаши с тояга един безочлив благородник, който бил обидил сестра му. И накрая – в това е най-голямото му престъпление, сир – отстъпвайки пред съблазните на една млада и хубава жена, отвлякъл тази жена от един стар, грохнал, мрачен и ревнив съпруг.

85. Артевелд – правилно Атревелде, Якоб (1290 – 1345) – богат търговец-сукнар от Гент, предводител на избухналото през 1338 г. въстание срещу фландърския граф – бел.ред.

86. Съкратено от Томазо Аниело (1620 – 1647) – италиански рибар, вожд на антифеодалното въстание от юли 1647 г. в Неапол, насочено най-вече против испанското господство – бел.прев.

– Да, господине, за да я изостави след това – каза кралят. – Така че нещастната госпожа Дьо Моние, оставена сама със своето престъпление, се самоуби.

Жилбер вдигна очи към небето и въздъхна.

– Хайде, кажете какво можете да отговорите на това, господине, и как ще защитите вашия Мирабо?

– Чрез истината, сир, чрез истината, която стига толкова трудно до кралете, че вие, който я търсите, искате я, викате я, вие почти винаги не я знаете. Не, госпожа Дьо Моние, сир, изобщо не е умряла, защото е била изоставена от Мирабо, тъй като първото посещение на Мирабо след излизането му от Венсен беше при нея. Той влезе, преоблечен като амбулантен търговец в манастира на Гиен, където тя бе поискала приют. Той намери Софи студена, неестествена. Последва обяснение. Мирабо разбра, че госпожа Дьо Моние не само не го обича вече, но и че обича друг – кавалера Дьо Рокур. За този друг, освобождавайки се със смъртта на съпруга си, тя щяла да се омъжи. Мирабо бил излязъл твърде рано от затвора. Трябвало да се задоволят да погубят честта му. Мирабо отстъпва мястото си на своя щастлив съперник, Мирабо се оттегля. Госпожа Дьо Моние ще се жени за господин Дьо Рокур. Господин Дьо Рокур неочаквано умира! Бедното създание, тя била вложила цялото си сърце и целия си живот в тази последна любов. Един месец по-късно, на девети септември, тя се затваря в своя кабинет и се обесва. Тогава враговете на Мирабо започват да крещат, че тя била умряла, защото била изоставена от първия си любим, докато тя си умря от любов по втория... О, историйо! О, историйо! Ето как те третират!

– А! – каза кралят. – Значи затова той прие тази новина с такова голямо безразличие?

– Мога да кажа на Ваше Величество и това как я е приел, сир, тъй като познавам този, който му я съобщи. Това е един от членовете на Събранието. Попитайте го сам, няма да посмее да излъже, защото е свещеник – той е кюрето на Гиен, абатът Вале. Той седи на пейките, противоположни на тези, където сяда Мирабо. Пресече залата и за голямо учудване на графа, седна до него. „Какво, по дяволите, правите тук?“ – попита го Мирабо. Без да отговори, абат Вале му подаде писмото, което съобщаваше всички подробности за фаталната новина. Мирабо го отвори и му трябваше доста време, за да го прочете, защото несъмнено не можеше да повярва. После го препрочете и по време на повторното четене лицето му побледняваше от време на време. Той прокарваше ръце по челото си, бършейки очи със същото движение, кашляйки, плюейки,

опитвайки се отново да се овладее. Накрая му се наложи да отстъпи. Той стана, излезе стремително и три дни не се появи пред Събранието... О, сир! Сир, простете ми, че навлизам в тези подробности. Но е достатъчно да си обикновен талантлив човек, за да бъдеш оклеветен по всяка точка и за всяко нещо. Още по-силен довод, когато геният на един човек е гигантски!

– Защо е така, докторе? И какъв интерес имат да клеветят пред мен господин Дьо Мирабо?

– Какъв интерес имат ли, сир? Интересна на цялата посредственост, която гледа да запази мястото си около трона. Мирабо изобщо не е от онези хора, които биха могли да влязат в храма и да не изгонят търговците от него. Мирабо до вас, сир – това означава смърт за дребните интриги. Мирабо до вас – това е изгнание за дребните интриганци, това е духът, прокаращ път на честността. И какво ви интересува, сир, че Мирабо бил живял зле с жена си? Какво ви интересува, че Мирабо бил отвлякъл госпожа Дьо Моние. Какво ви интересува, че Мирабо имал половин милион дългове! Платете тези дългове от половин милион, сир. Добавете към тези петстотин хиляди франка един милион, два милиона, десет милиона, ако трябва! Мирабо е свободен, не оставяйте Мирабо да ви се изплъзне. Вземете го, направете го един съветник, направете го министър. Чуйте онова, което ще ви каже могъщият му глас, и казаното го преразкажете на народа си, на Европа, на света!

– Господин Дьо Мирабо, който се направи на търговец на сукно в Екс, за да бъде назначен от народа. Господин Дьо Мирабо не може да излъже тези, които са го упълномощили, като напусне партията на народа и премине към тази на двора.

– Сир! Сир! Повтарям ви, вие не познавате Мирабо – Мирабо е аристократ, дворянин, роялист преди всичко. Той се уреди да бъде избран от народа, защото благородничеството го презираше. Защото у Мирабо я има онази върховна нужда да постигне целта си по какъвто и да е било начин, която е присъща на гениалните хора. Той не беше упълномощен нито от благородничеството, нито от народа, за да влезе в парламента като Луи XIV, с ботуши и шпори, доказващ божественото право. Няма да напусне партията на народа заради партията на двора, казвате? Ех, сир! Защо има една партия на народа и друга на двора? Защо тези две партии не направят една? Е, добре, Мирабо ще го направи. Вземете Мирабо, сир! Утре Мирабо, отблъснат от презрението ви, може би ще се обърне срещу вас и тогава, сир, тогава – казвам ви го аз, а тази картина на Чарлз I Стюарт ще ви го каже след мен – тогава всичко ще

бъде загубено!

– Мирабо ще се обърне срещу мен, казвате вие? Нима това вече не е станало, господине?

– Да, на пръв поглед, може би. Но вътрешно Мирабо е за вас, сир. Попитайте граф Дьо ла Марк за онова, което му е казал след знаменитото заседание на двайсет и първи юни, защото единствено Мирабо чете в бъдещето с ужасяваща прозорливост.

– Е, добре, какво казва той?

– Той кърши ръце от мъка и се провиква: „Така отвеждат краля на ешафода!“, и три дни по-късно добавя: „Тези хора не виждат бездните, които изкопават под краката на монархията! Кралят и кралицата ще загинат, а народът ще ръкопляска над трупове им!“

Кралят потрепери, пребледня, погледна портрета на Чарлз I и за миг изглеждаше, че се е решил. Но изведнъж каза:

– Ще поговоря за това с кралицата. Може би тя ще се реши да разговаря с господин Дьо Мирабо. Но аз няма да говоря с него. Предпочитам да мога да стисна ръката на хората, с които говоря, господин Жилбер, и не бих искал с цената на трона си, на свободата си, на живота си, да стисна ръката на господин Дьо Мирабо.

Жилбер щеше да възрази. Може би щеше да настоява още, но в този момент влезе един придворен.

– Сир! – съобщи той. – Лицето, което Ваше Величество трябваше да приеме тази сутрин, пристигна и чака в преддверието.

Луи XVI направи едно изпълнено с безпокойство движение, поглеждайки Жилбер.

– Сир – каза той, – ако не трябва да виждам лицето, което Ваше Величество очаква, ще мина през другата врата.

– Не, господине – отвърна Луи XVI, – излезте през тази. Вие знаете, че аз ви смятам за свой приятел и че изобщо нямам тайни от вас. Впрочем лицето, което очаквам, е един обикновен благородник, който някога беше причислен към дома на моя брат и който ми беше препоръчан от него. Това е един верен служител и ще видя дали ми е възможно да направя нещо, ако не за него, то поне за жена му и децата му. Вървете, господин Жилбер, вие знаете, че винаги ще бъдете добре дошъл, дори когато идвате, за да ми говорите за господин Дьо Рикети дьо Мирабо.

– Сир – попита Жилбер, – трябва ли да гледам на себе си като на загубил?

– Казах ви, господине, ще поговоря с кралицата, ще размисля. По-късно ще видим.

– По-късно, сир! От този момент нататък ще моля Бога да бъде все още достатъчно рано.

– Охо! Значи смятате, че гибелта е толкова близо!

– Сир – отвърна Жилбер, – никога не нареждайте да махнат от стаята ви портрета на Чарлз I, той е добър съветник.

И като се поклонил, той излезе в момента, когато лицето, очаквано от краля, застана на вратата, за да влезе.

Жилбер не можа да сдържи вика на изненада. Този благородник беше маркиз Дьо Фаврас, когото преди седмица или десет дни беше срещнал при Калиостро и за чиято фатална и близка смърт последният му бе съобщил.

19. Фаврас

Докато Жилбер се отдалечаваше в плен на непознатия ужас, който изпитваше – но не от страна на реалността, а от невидимата и тайнствена страна на събитията, маркиз Дьо Фаврас беше, както казахме в предишната глава, въведен при крал Луи XVI.

Така, както бе направил доктор Жилбер, той се спря до вратата. Но кралят, видял го още при влизането му, направи знак да се приближи.

Фаврас влезе и се поклони, чакайки почтително кралят да се обърне към него.

Луи XVI впери в него онзи изучаващ поглед, който сякаш е част от обучението на кралете и който е повече или по-малко повърхностен, повече или по-малко дълбок, а преди всичко в зависимост от духа на онзи, който го използва и прилага.

Томас Май, маркиз Дьо Фаврас, беше благородник с високомерно изражение, около четирийсет и пет годишен с елегантно и едновременно с това яко телосложение и честно и открито лице.

Огледът бе задоволителен и нещо като усмивка премина по устните на краля, които вече се отваряха, за да го разпитат.

– Вие сте маркиз Дьо Фаврас, господине? – попита кралят.

– Да, сир – отвърна маркизът.

– Пожелали сте да ми бъдете представен?

– Изразих пред Негово кралско височество господин граф Дьо Прованс голямото си желание да поднеса почитанията си в краката на краля.

– Брат ми голямо доверие ли ви има?

– Така мисля, сир, и признавам, че горещото ми желание е това доверие да бъде споделено и от Ваше Величество!

– Брат ми ви познава от дълго време, господин Дьо Фаврас...

– Докато Ваше Величество не ме познава... разбирам. Но нека Ваше Величество благоволи да ме разпита и след десет минути ще ме познава толкова добре, колкото ме познава неговият августейши брат.

– Говорете, маркизе – каза Луи XVI, хвърляйки поглед по посока на портрета на Чарлз Стюарт, който не можеше напълно да излезе от ума му, нито да напусне полезрението му, – слушам ви.

– Ваше Величество желае да узнае...?

– Кой сте и какво сте правили.

– Кой съм аз ли, сир? Самото съобщаване на името ми ви го е казало – аз съм Томас Май, маркиз Дьо Фаврас. Роден съм в Блоа през 1745 година. Влязох на служба при мускетарите на петнайсет години и в този корпус участвах в кампанията от 1761 година. После бях капитан и главен адютант в полка на Белзюнс, после – лейтенант на швейцарците от гвардията на господин граф Дьо Прованс.

– И в това си качество ли се запознахте с брат ми? – попита кралят.

– Сир, имах честта да му бъда представен една година преди това, така че той вече ме познаваше.

– И вие напуснахте службата си при него?...

– През 1775 година, сир, за да се върна във Виена, където накарах да признаят жена ми за единствена и законна дъщеря на принц Анхалт-Шауенбург.

– Жена ви никога ли не ми е представяна, господине?

– Не, сир, но тя има честта в същия този момент да е при кралицата заедно с най-големия ми син.

Кралят направи едно неспокойно движение, което сякаш казваше: „А! Значи кралицата с това се занимава!“⁸⁷

После, след миг на мълчание, който той използва, за да се разходи надлъж и нашир и да хвърли крадешком нов поглед върху портрета на Чарлз I, Луи XVI попита:

– И по-нататък?

– По-нататък, сир, преди три години, по време на въстанието срещу щатхалдера⁸⁷, командвах легион и допринесох, доколкото мога, за възстановяването на властта. После, като погледнах към Франция и като видях лошия дух, който започваше да разклаща всичко, се върнах в Париж, за да поставя шпагата и живота си в служба на краля.

– Е, добре, господине, вие сте видели наистина тъжни неща, нали?

– Сир, видях събитията на пети и шести октомври.

Кралят като че искаше да смени темата.

– Значи казвате, господин маркиз – продължи той, – че брат ми, граф Дьо Прованс ви има толкова голямо доверие, че ви е натоварил да му уредите голям заем?

При този неочакван въпрос, ако имаше в стаята друг човек, той би могъл да види как потрепва с едно нервно движение завесата,

87. Щатхалдер – титла на управителя на Нидерландия, назначен от австрийския двор – бел. прев.

закриваща наполовина алкова⁸⁸ на краля, сякаш някой се криеше зад тази завеса. Господин Дьо Фаврас трепна така, както трепва човек, подготвен за един въпрос, на когото внезапно задават съвсем друг.

– Да, сир, наистина – каза той. – Да предоставиш на един благородник да урежда паричните ти интереси е белег на доверие. Негово кралско височество ми оказа такова доверие.

Кралят очакваше продължение, гледайки Фаврас, сякаш посоката, която бе взел разговорът, представляваше по-голям интерес за любопитството му, отколкото предишната.

– Негово кралско височество бе лишен от доходите си вследствие на различни действия на Събранието, а мислеше, че е дошъл моментът, когато за тяхната собствена сигурност би било добре принцовете да разполагат с големи суми. Както казах, Негово кралско височество ми възложи преговорите.

– И вие успяхте да намерите заем, господине?

– Да, сир.

– Казахте, че сумата е значителна.

– Два милиона.

– И от кого?

Фаврас се поколеба да отговори на краля – разговорът излизаше от коловоза и минаваше от обществените към проучването на частните интереси.

– Питам ви от кого взехте заема? – повтори кралят.

– Сир, обърнах се най-напред към bankerите Шомел и Сарториус⁸⁹, но преговорите се проточиха и на помощ ми се притече един чуждестранен banker, който, знаейки за желанието на Негово кралско височество и от любов към принцовете ни и уважение към краля, сам предложи услугите си.

– А!... И ще ми кажете ли името на банкера?

– Сир! – каза, колебаейки се, Фаврас.

– Добре разбирате, господине – настоя кралят, – че е хубаво да се познава подобен човек и че желая да знам името му, та дори и само за да му благодаря за предаността, ако имам случай.

– Сир – каза Фаврас, – той се нарича барон Заноне.

– А! – каза Луи XVI. – Той е италианец?

– Генуезец, сир.

88. Алков (исп.) – ниша, в която се поставя легло, в преносен смисъл – спалня – бел. прев.

89. Холандски банкери – бел. фр. изд.

– И къде живее?

– Живее в Севър, сир, точно срещу мястото – продължи Фаврас, който смяташе с това прищипване да придаде малко усърдие на изтощения кон, – точно срещу мястото, където беше спряла колата на Ваше Величество на шести октомври, по време на връщането ви от Версай, когато главорезите, водени от Марат, Верierer и херцог Д'Егийон, караха в малката кръчма на Севърския мост фризьора на кралицата да направи прически на отрязаните глави на Вaрикур и Де Юг.

Кралят пребледня и ако в този момент бе обърнал поглед към алкова, щеше да види завесата да се размърдва още по-нервно, отколкото първия път.

Беше очевидно, че този разговор му тежи и че би искал да не се впуска по-нататък в него.

Така че той реши да го приключи по-рано.

– Добре, господине – каза той, – виждам, че сте верен служител на кралството и ви обещавам да не забравям това при случай.

И той направи с глава онзи жест, който при принцовете означава: „Достатъчно дълго време ви оказвах честта да ви слушам и да ви отговарям, сега ви разрешавам да помолите за позволение да напуснете.“

Фаврас чудесно го разбра.

– Простете, сир – каза той, – но мисля, че Ваше Величество има да ме пита още нещо.

– Не – отвърна кралят, поклащайки глава, сякаш наистина търсеше в ума си какви нови въпроси би трябвало да зададе, – не, маркизе. Това е всичко, което исках да науча.

– Лъжете се, господине – каза един глас, който накара и краля, и маркиза да се обърнат към алкова. – Вие ще поискате да знаете как дядото на господин маркиз Дьо Фаврас се е захванал да спасява крал Станислав от Данциг и да го отведе жив и здрав чак до пруската граница⁹⁰.

И двамата извикаха от изненада – третото лице, което така внезапно се появи и се намеси в разговора, беше кралицата. Кралицата, която не се задоволяваше с няколко сведения, дадени от Фаврас, и която се съмняваше, че кралят, оставен сам на себе си, няма да посмее да стигне докрай, беше дошла по скритата стълба и тайния коридор, за да подхване разговора от момента, когато кралят ще прояви слабостта да го остави да замре.

90. Дюма е разказвал тази история за крал Станислав, избран на 11.IX.1735 г., в „Луи XV и неговият двор“, гл. VI – бел.фр.изд.

Впрочем тази намеса на кралицата и начинът, по който повдигна разговора, свързвайки го с бягството на Станислав, позволяваше на краля да разбере всичко под прозрачния воал на алегорията, дори предложението, което щеше да му направи Фаврас за собственото му, на Луи XVI, бягство.

От своя страна, Фаврас веднага схвана начина, който му беше предложен, за да развие плана си и макар че никой от неговите прадеди или неговите родители не бе съдействал при бягството на полския крал, той побърза да отговори, покланяйки се:

– Ваше Величество несъмнено иска да кажа за братовчед ми, генерал Щайнфлихт, прославата на чието име се дължи на огромната услуга, оказана на него от краля му, услуга, която така щастливо е повлияла на съдбата на Станислав, че го е изтръгнала най-напред от ръцете на неприятелите му, а после, по волята на Провидението, обстоятелствата се стекли така, че той станал роднина на Ваше Величество?

– Точно така! Точно така, господине! – живо каза кралицата, докато Луи XVI, въздъхвайки, гледаше портрета на Чарлз Стюарт.

– Е, добре – каза Фаврас, – Ваше Величество знае... Простете, сир, Ваши Величества знаят, че крал Станислав, свободен в Данциг, но обкръжен от всички страни от армията на московците, е бил почти загубен, ако не се бил решил на едно находчиво бягство.

– О, съвсем загубен! – прекъсна го кралицата. – Можете да кажете съвсем изгубен, господин Дьо Фаврас.

– Госпожо – каза с известна строгост Луи XVI, – Провидението, което бди над кралете, прави така, че те никога не са съвсем загубени.

– Е, господине! – каза кралицата. – Мисля, че съм също толкова религиозна и също толкова вярвам в Провидението, както и вие, но при все това моето мнение е, че трябва да му помагаме по малко.

– Но на същото мнение е бил и кралят на Полша, сир – добави Фаврас, – защото заявил на новите приятели, че не вижда как ще удържат позициите си и смята, че животът му е в опасност. Той поискал от тях да му предложат няколко плана за бягство. Въпреки трудността му били представени три проекта. Казвам въпреки трудността, сир, защото Ваше Величество ще отбележи, че е било много по-трудно за крал Станислав да напусне Данциг, отколкото за вас, например, ако на Ваше Величество му хрумне да излезе от Париж... С една пощенска кола – ако Ваше Величество иска да напусне без шум и скандали – с една пощенска кола би могъл за един ден и една нощ да достигне границата. Или пък, ако иска да напусне Париж като крал, да даде заповед на един благородник,

когото ще удостои с доверието си, да събере трийсет хиляди души и да дойде да го вземе, ако ще и от двореца Тюйлери... И в единия, и в другия случай успехът е несъмнен, а начинанието – сигурно...

– Сир – подхвана кралицата, – това, което каза маркиз Дьо Фаврас, Ваше Величество знае, че е самата истина.

– Да – каза кралят. – Но моето положение, госпожо, далеч не е толкова безнадеждно, колкото е било това на крал Станислав. Данциг е бил обкръжен от московците, както каза маркизът, фортът Вехселмунд, последното му убежище, всеки миг щял да капитулира...

– Докато вие – прекъсна го нетърпеливо кралицата, – вие сте сред парижаните, които на четиринадесети юли превзеха Бастилията, които през нощта на пети срещу шести октомври искаха да ви убият и които през деня на шести октомври ви доведоха насила в Париж, оскърбявайки ви – вас и вашето семейство... – през цялото време, докато траеше пътуването... Ах! Положението е толкова добро, че си заслужава да бъде предпочетено пред това на крал Станислав!

– При все това, госпожо...

– Крал Станислав е рискувал само затвор, вероятно и смърт, докато ние...

Един поглед на краля я спря.

– Всъщност – продължи кралицата – вие сте господарят, сир. Вие трябва да решите...

И тя нетърпеливо се запъти да седне срещу портрета на Чарлз I.

– Господин Дьо Фаврас – каза тя, – току-що говорих с маркизата и с по-големия ви син. Намирам, че и двамата са изпълнени със смелост и решителност, както прилича и на жената, и на сина на един храбър благородник. Каквото и да стане – ако предположим, че има да става нещо, – те могат да разчитат на кралицата на Франция. Кралицата на Франция няма да ги изостави – тя е дъщеря на Мария-Терезия и знае как да оцени и възнагради смелостта.

Кралят подхвана, сякаш подтикнат от кокетната сръдня на кралицата:

– Вие казахте, господине, че на крал Станислав са били предложени три начина за бягство?

– Да, сир.

– И те са?

– Първият, сир, бил да се преоблече като селянин. Графиня Чапска, управителка на Померания, която говорела немски като матерен език, му предложила, доверявайки се на един темен човек, който прекарсно

познавал страната, самата тя да се предреша като селянка и да го преведе като свой съпруг. Това е начинът, за който току-що говорих на краля на Франция, за да му кажа колко лесно би било за него, в случай че реши да избяга инкогнито и през нощта...

– Вторият? – попита Луи XVI, сякаш с известно нетърпение, тъй като виждаше да се търси към собственото му положение някакво приложение на случая на крал Станислав.

– Вторият, сир, бил да се вземат хиляда души и с тях да се рискува пробив през московците. Това също преди малко го предложих на краля на Франция, като си позволих да отбележа, че той разполага не с хиляда, а с трийсет хиляди души.

– Вие вече видяхте за какво ми послужиха тези трийсет хиляди души на четиринайсети юли, господин Дьо Фаврас – отвърна кралят. – Да минем към третия начин.

– Третият начин, онзи, който Станислав приел, бил да се преоблече като селянин и да излезе от Данциг, но не с жена, която би могла да се превърне в пречка по пътя, и не с хиляда души, които могат да бъдат убити – от първия до последния, а само с двама или трима верни хора, сигурни, че могат да минат винаги и навсякъде. Този трети начин е бил предложен от господин Монти, посланик на Франция, и подкрепян от моя роднина генерал Щайнфлихт.

– Това ли е начинът, който е бил приет?

– Да, сир. И ако един крал, намиращ се или смятащ, че се намира в положението на краля на Полша, се спре на това предложение и благоволи да ми окаже същото доверие, каквото вашият августейши роднина е оказал на генерал Щайнфлихт, смятам, че мога да отговарям с главата си, особено ако пътищата са така свободни, както във Франция днес са, и ако кралят е толкова добър ездач, колкото наистина е Ваше Величество.

– Наистина! – каза кралицата. – Но през нощта на пети срещу шести октомври кралят ми се закле, господине, да не тръгва никога без мен и дори да не прави проект за заминаване, без да участвам наравно с него. Думата на краля е дадена, господине, и кралят няма да ѝ измени.

– Госпожо – отвърна Фаврас, – това прави пътуването по-трудно, но не го прави невъзможно и ако аз имам честта да водя една подобна експедиция, отговарям, че ще отведе кралицата, краля и кралското семейство здрави и читави в Монмеди или в Брюксел, както генерал Щайнфлихт е отвел крал Станислав здрав и читав в Мариенвердер.

– Чухте ли това, сир! – извика кралицата. – Мисля, че можем да

направим всичко и да не се боим от нищо с човек като господин Дьо Фаврас.

– Да, госпожо – подхвана кралят, – аз съм на същото мнение. Само че още не е дошъл часът.

– Прекрасно, господине – каза кралицата, – чакайте, както е направил този от портрета, чийто изглед – поне аз така мисля – би трябвало да ви дава един по-добър съвет... Чакайте, докато бъдете принуден да влезете в битката. Чакайте тази битка да бъде изгубена. Чакайте да станете пленник. Чакайте ешафодът да се издигне под прозореца ви и тогава вие, който днес казвате: „Не е дошъл часът!“, вие ще бъдете принуден да кажете: „Стана вече късно!“...

– Във всеки случай, сир, в който и час да бъде това, кралят ще ме намери готов – каза Фаврас, покланяйки се, тъй като се страхуваше да не би неговото присъствие, което бе довело до този своего рода конфликт между кралицата и Луи XVI, да умори последния. – Мога да предложа на моя господар само живота си и не бих казал, че му го предлагам, ще кажа, че по всяко време той има право да разполага с него, че този живот е негов.

– Това е добре, господине – каза кралят, – в случай на нужда аз подновявам по отношение на маркизата и на децата ви обещанието, което ви е дала кралицата.

Този път маркизът наистина бе отпратен. Той трябваше да се подчини. Колкото и да му се искаше да остане, не намери никаква поддръжка, освен погледа на кралицата, и се оттегли заднешком.

Кралицата го проследи чак докато завесата на вратата падна след него.

– Ах, господине! – каза тя, протягайки ръка към платното на Ван Дайк. – Когато накарах да окачат тази картина в стаята ви, мислех, че ще ви вдъхновява повече.

И надменно, сякаш пренебрегваща по-нататъшния разговор, тя тръгна към вратата в алкова. После изведнъж се спря.

– Сир, ще признаете ли – каза тя, – че маркиз Дьо Фаврас не е първият човек, когото приемате тази сутрин?

– Да, госпожо, права сте. Преди маркиз Дьо Фаврас приех доктор Жилбер.

Кралицата потрепери.

– О! – възкликна тя. – Подозирах ли? И доктор Жилбер, както изглежда...

– Споделя моето мнение, госпожо, а именно, че не бива да

напускаме Франция.

– Но дори и да не е на мнение, че трябва да я напускаме, господине, той несъмнено ви е дал някакъв съвет относно бъдещото ни пребиваване?

– Да, госпожо, даде ми съвет. Но за нещастие аз го намирам, ако не лош, то поне неизползваем.

– И какъв е в края на краищата този съвет?

– Той иска да купим Мирабо за една година.

– И на каква цена?

– За шест милиона... и една усмивка от вас.

Изразът на лицето на кралицата стана дълбоко замислен.

– Всъщност – каза тя – може би това би бил един начин...

– Да, но един начин, който вие не бихте приели, защото засяга вашата чест, нали, госпожо?

– Няма да отговоря нито с да, нито с не – каза кралицата, приемайки изражението на ангел на злото, сигурен в триумфа си. – Трябва да се помисли за всичко...

После, оттегляйки се, добави съвсем тихо:

– И ще помисля!

20.

В която кралят се занимава със семейни дела

Останал сам, кралят постоя за миг прав, после, сякаш се страхува-ше, че оттеглянето на кралицата е престорено, отиде към вратата, през която тя беше излязла, отвори я и хвърли поглед към преддверията и коридорите.

Като не видя никого, освен хората от прислугата, той извика с по-ловин глас:

– Франсоа!

Един камериер, който бе останал, когато вратата на кралския апар-тамент се отвори, и сега стоеше прав, очаквайки заповеди, се приближи веднага и щом кралят се прибра в стаята си, влезе след него.

– Франсоа – каза Луи XVI, – знаете ли къде е апартаментът на гос-подин Дьо Шарни?

– Сир – отвърна камериерът, който беше не друг, а онзи, повикан на служба при краля след десети август, и който остави мемоари за края на царуването му, – сир, господин Дьо Шарни изобщо няма апартамент, а само една мансарда високо под покрива на Павилиона на Флора.

– И защо толкова важен служител живее в мансарда?

– Искаха да дадат нещо по-добро на господин графа. Но той отказа и рече, че тази мансарда му е достатъчна.

– Хубаво – каза кралят. – Вие знаете ли къде е тази мансарда?

– Да, сир.

– Идете и доведете господин Дьо Шарни. Искам да говоря с него.

Камериерът излезе, затваряйки вратата след себе си. Отиде до мансардата на господин Дьо Шарни, когото намери подпрян на решетката, вперил поглед в този океан от покриви, който се губеше чак до хоризон-та във вълни от керемиди и плочи.

Камериерът почука два пъти, без господин Дьо Шарни, потънал в размислите си, да го чуе. Това, което го накара да се реши да влезе без разрешение, беше, че ключът висеше на вратата, а той имаше заповед от краля.

При шума от влизането му графът се обърна.

– А, това сте вие, господин Юе! – каза той. – Идвате да ме потърсите по заповед на кралицата, нали?

– Не, господин графе – отвърна камериерът, – идвам, изпратен от

краля.

– От краля! – подхвана господин Дьо Шарни с известно учудване. – Добре, господин Юе. Кажете на Негово величество, че съм на заповедите му.

Камериерът се оттегли със строгостта, предписана от етикета, докато господин Дьо Шарни го изпрати чак до вратата с онази любезност, присъща на старото и истинско благородничество по отношение на всеки човек, идващ от страна на краля, все едно дали носи сребърна верига на врата или е облечен с ливрея.

Когато остана сам, господин Дьо Шарни постоя за миг, стиснал глава между ръцете си, сякаш за да принуди смутените си и развълнуваните мисли да заемат отново местата си. После, когато възстанови реда в мозъка си, той препаса шпагата, захвърлена на един фотьойл, взе шапката си под мишница и излезе.

Той откри Луи XVI в спалнята му, с гръб към картината на Ван Дайк и току-що нападнал сервирания му обяд.

Кралят усети присъствието му и вдигна глава.

– А, това сте вие, графе? – каза той. – Много добре. Искате ли да обядвате с мен?

– Сир, принуден съм да откажа тази чест, тъй като съм обяждал – отвърна графът с поклон.

– В такъв случай – каза Луи XVI, – понеже ви помолиха да дойдете при мен, за да поговорим по работа, и то дори по сериозна работа, изчакайте един миг. Изобщо не обичам да говоря по работа, когато се храня.

– Аз съм на заповедите на краля – отвърна Шарни.

– Тогава, вместо да говорим за работа, ще поговорим за нещо друго. За вас например.

– За мен, сир! И с какво съм заслужил, че кралят се занимава с личността ми?

– Когато преди малко попитах къде е апартаментът ви в Тюйлери, скъпи графе, знаете ли какво ми отговори Франсоа?

– Не, сир.

– Той ми отговори, че сте отказали апартамента, който ви е бил предложен, и сте приели само една мансарда.

– Така е, сир.

– Защо, графе?

– Ами, сир... защото съм сам и нямам друго занимание, освен това, което благосклонността на Ваши величества ми дава, тъй че не сметнах за полезно да лишавам господин дворцовия управител от цял

апартамент, когато една мансарда е всичко, което ми е необходимо.

– Простете, скъпи графе, отговаряте така, сякаш сте все още обикновен служител и ерген. Но вие имате – и в ден на опасност няма да го забравите, слава Богу! – важни задължения към нас. Освен това сте женен. Какво ще правите с графинята в тясната мансарда?

– Сир – отвърна Шарни с нотка на меланхолия в гласа, която не убягна на краля, – не вярвам госпожа Дьо Шарни да ми окаже честта да сподели моя апартамент, бил той голям или малък.

– Но, в края на краищата, господин графе, госпожа Дьо Шарни и без да има задължения към кралицата, е нейна приятелка. Знаете, че кралицата не би могла да живее без госпожа Дьо Шарни, макар че от известно време ми се струва, че между тях съществува известна хладина. Когато госпожа Дьо Шарни дойде в двореца, къде ще се настани?

– Сир, не мисля, че без изрична заповед от Ваше Величество госпожа Дьо Шарни ще дойде някога в двореца.

– А! Хайде сега...

Шарни се поклони.

– Невъзможно! – каза кралят.

– Нека Негово Величество ми прости – каза Шарни, – но мисля, че съм сигурен в това, което казвам.

– Е, добре, това ме учудва по-малко, отколкото бихте могли да предположите, скъпи ми графе. Както току-що ви казах, струва ми се, че забелязах едно охлаждане между кралицата и нейната приятелка...

– Наистина, Негово Величество е благоволил да забележи.

– Женски сръдни! Ще се постареем да ги помирим. Но, между другото, изглежда, че без да знам, съм се отнесъл по доста тираничен начин с вас, скъпи графе!

– Как така, сир?

– Ами принуждавайки ви да останете в Тюйлери, докато графинята живее... къде, графе?

– На улица „Кок-Ерон“, сир.

– Питам ви за това поради навика на кралете да разпитват и може би мъничко поради желанието си да знам адреса на графинята. Защото, не познавайки Париж повече, отколкото ако бих бил един руснак от Москва или австриец от Виена, аз не знам дали улица „Кок-Ерон“ е близо, или е отдалечена от Тюйлери.

– Близо е, сир.

– Толкова по-добре. Сега разбирам защо имате само временно убежище в Тюйлери.

– Стаята, с която разполагам в Тюйлери, сир – отвърна Шарни със същата меланхолична нотка, която кралят вече бе успял да забележи в гласа му, – не е просто временно убежище. Напротив – тя е постоянното ми жилище, където мога да бъда намерен по всяко време, щом Негово Величество реши да ми окаже честта и да изпрати да ме потърсят.

– О! – каза кралят, като се отпусна назад във фотьойла си, защото бе приключил с обедата. – Какво ще рече това, господин графе?

– Кралят ще ме извини, но не разбирам много добре целта на разпита, на който ми оказва честта да ме подложи.

– Хайде де! Нима не знаете, че съм добър човек, баща, съпруг преди всичко? Че се грижа за вътрешността на двореца си толкова, колкото и за външния вид на кралството си?... Какво ще рече това, скъпи ми графе? След едва тригодишен брак господин граф Дьо Шарни има *постоянно* жилище в Тюйлери, а госпожа графиня Дьо Шарни – *постоянно* жилище на улица „Кок-Ерон“!

– Сир, няма да мога да отговоря на Ваше Величество по друг начин, освен със следното – госпожа Дьо Шарни желае да живее сама.

– Но в края на краищата ходите да я виждате всеки ден?... Не... Два пъти седмично?

– Сир, не съм имал удоволствието да видя госпожа Дьо Шарни от деня, когато кралят ми нареди да отида и да се осведомя за нея.

– Е, добре!... Ама оттогава е изминала повече от седмица?

– Десетина дни, сир – допълни Шарни с леко развълнуван глас.

Кралят разбираше болката по-добре, отколкото меланхолията и долови в гласа на графа този отенък на чувство, който бе оставил да му се изплъзне.

– Графе – каза Луи XVI с онова добродушие, което толкова подхождаше на „семеиния човек“, както сам се наричаше понякога. – И вие имате вина за това.

– Да имам вина! – каза Шарни пламенно и неволно се изчерви.

– Да, да, имате вина – настоя кралят. – За отдалечаването на една жена и най-вече на една жена, толкова свършена като графинята, винаги поне малко вина има мъжът.

– Сир!

– Знам, ще кажете, че това не ме засяга, скъпи графе. А аз ще ви отговоря: „Интересува ме и още как! Един крал може да направи много с думата си.“ Хайде, бъдете откровен, вие бяхте един неблагодарник спрямо тази бедна госпожица дьо Таверне, която толкова ви обича!

– Която толкова ме обича!... Сир... Простете, Ваше Величество, не

казахте ли – подхвана Шарни с леко чувство на ирония в гласа, – че госпожица дьо Таверне ме обичала... много?...

– Госпожица дьо Таверне или госпожа графиня Дьо Шарни – все едно и също е, предполагам.

– Да и не, сир.

– Е, добре, аз казах, че госпожа Дьо Шарни ви обичаше и не се отричам от думите си.

– Сир, вие знаете, че не е позволено да се опровергава един крал.

– О! Опровергавайте ме колкото си искате, аз съм сигурен в това, което казвам, също.

– И Негово Величество е забелязал по известни признаци, видими само за него, без съмнение, че госпожа Дьо Шарни ме обичала... много?

– Не знам дали признаците са били видими единствено за мен, скъпи графе. Но това, което знам, е, че през онази ужасна нощ на пети октомври, от момента, когато се присъедини към нас, тя не ви изпусна за миг от поглед и че очите ѝ издаваха всички тревоги на сърцето ѝ дотам, че когато портата беше пред разбиване, аз видях бедната жена да прави движение, за да се хвърли между вас и опасността.

Сърцето на Шарни се сви. Той бе помислил, че разпознава у графинята нещо подобно на това, което току-що му бе казал кралят. Обаче всяка подробност от последната му среща с Андре бе твърде жива в паметта му, за да не надделее над неясните твърдения на сърцето му и на краля.

– И обърнах още повече внимание на това – продължи Луи XVI, – когато по време на моето пътуване до Париж вие бяхте изпратен от кралицата в Кметството. След това кралицата ми каза, че графинята едва не умряла от мъка поради отсъствието ви и после от радост при завръщането ви.

– Сир – каза Шарни, усмихвайки се тъжно, – Бог е позволил тези, които са над нас по рождение, да получават и несъмнено като една от привилегиите на рода им, онзи поглед, който да вижда в сърцата тайните, неизвестни на другите хора. Кралят и кралицата са го видели така – така трябва да бъде. Но слабостта на моя поглед ме кара да виждам друго. Ето защо ще помоля краля да не се безпокои твърде много за тази голяма любов на госпожа Дьо Шарни към мен, ако пожелае да ме използва за някоя далечна и опасна мисия. Отсъствието и опасността ще бъдат еднакво добре дошли, поне за мен.

– При все това, когато преди седмица кралицата искаше да ви изпрати в Тюрен, вие изглеждахте решен да останете в Париж?

– Помислих, че брат ми ще бъде достатъчен за тази мисия, сир, и запазих себе си за някоя по-трудна и по-рискована.

– Е, добре, точно така, скъпи графе, защото е дошъл моментът да ви поверя едно поръчение, което днес е трудно и което няма да бъде безопасно в бъдеще, затова ви говорих за уединението на графинята и че бих искал да я видя до една приятелка, след като откъвам мъжа ѝ.

– Ще пиша на графинята, сир, за да споделя с нея добрите чувства на Ваше Величество.

– Какво! Ще ѝ пишете? Не смятате ли да посетите графинята преди вашето заминаване?

– Само веднъж съм се представял при госпожа Дьо Шарни, без да ѝ поискам разрешение, и според начина, по който ме прие, сега ще ми е необходима най-малкото изрична заповед на Ваше Величество, за да ѝ поискам това обикновено разрешение.

– Хайде, да сменим темата. Ще поговоря с кралицата за всичко това по време на отсъствието ви – каза кралят, ставайки от масата.

После, покашляйки се два-три пъти с удовлетворението на човек, който добре се е нахранил, отбеляза:

– Бога ми, лекарите са прави като казват, че всяко нещо си има две страни, мрачна – на празен стомах, блестяща – на пълен... Минете в кабинета ми, скъпи графе, чувствам се разположен да ви говоря с открито сърце.

Графът последва Луи XVI, непрекъснато размишлявайки за това как понякога една коронована глава губи величието си поради онази материална страна, за която гордата Мария-Антоанета не можеше да се съдържи да не укори съпруга си.

21.

В която кралят се занимава с държавни дела

Макар че кралят бе само от петнайсетина дни в Тюйлери, имаше две стаи в апартаментата му, които бяха напълно оборудвани и нищо не липсваше от необходимата мебелировка.

Тези две стаи бяха ковачницата и кабинетът му.

По-късно, при случая, който не бе имал по-малко влияние върху съдбата на нещастния принц от този, ние ще въведем читателя в кралската ковачница. Но за момент имаме работа в неговия кабинет. Да влезем след Шарни, който стоеше прав пред бюрото, до което кралят токущо беше седнал.

Това бюро беше отрупано с карти, с книги по география, английски вестници и документи, между които се отличаваха тези с почерка на Луи XVI – характерен с многобройността на редовете си, които покриваха листовите и не оставяха бели полета нито отгоре, нито отдолу, нито от страни.

Характерът се разкриваше и в най-дребните подробности – прекалено пестеливият Луи XVI не само не оставяше да се похаби и най-малкото парче хартия, но освен това под ръката му тази бяла хартия се покриваше с толкова букви, колкото бе възможно физически да побере.

За двете или три години, през които Шарни живееше в близост до двама августейши съпрузи, беше твърде привикнал към тези подробности, за да ги забелязва, както направихме ние. Затова очите му не се спираха върху нищо и той чакаше почтително кралят да го заговори.

Но, стигнал до мястото, където беше, кралят, въпреки откровеността, обещана предварително, изглежда изпитваше затруднение да навлезе в материята.

Най-напред и сякаш за да си придаде смелост, той отвори едно чекмедже на бюрото си, после едно тайно отделение в същото това чекмедже, откъдето извади няколко документа в пликове, които постави върху плота и затисна с ръка.

– Господин Дьо Шарни – каза той най-накрая, – забелязал съм едно нещо...

Той се спря и впери поглед в Шарни, който почтително чакаше, да но кралят продължи.

– Това, че през нощта на пети срещу шести октомври, когато

трябваше да избирате между охраната на кралицата и моята, вие поставихте брат си до кралицата, а вие останяхте при мен.

– Сир – каза Шарни, – аз съм глава на семейството, както вие сте глава на държавата, значи имам правото да умра до вас.

– Това ме кара да мисля – продължи Луи XVI, – че ако някога ми се наложи да дам поръчение, което е и тайно, и трудно, и опасно, ще мога да се доверя на вашата преданост като французин и на вашето сърце като приятел.

– О, сир! – извика Шарни. – Не бих имал претенцията да вярвам, че бих могъл да бъда нещо друго освен верен и признателен поданик.

– Господин Дьо Шарни, вие сте сериозен човек, макар да сте едва на трийсет и шест години. Вие не сте преминали през всички събития, които се развиха около нас, без да сте си извадили поука... Господин Дьо Шарни, какво мислите за моето положение и ако бяхте мой пръв министър, какви начини бихте предложили, за да се подобри то?

– Сир – каза Шарни с повече колебание, отколкото затруднение, – аз съм войник... моряк... тези висши обществени въпроси надминават нивото на моята интелигентност.

– Господине – каза кралят, протягайки ръка на Шарни с достойнство, което сякаш изведнъж бе избликло от положението, в което токущо се бе поставил, – вие сте мъж. И един друг мъж, който ви смята за свой приятел, чисто и просто ви пита – вас, честното сърце, здравия разум, верния поданик – какво бихте направили на негово място?

– Сир – отвърна Шарни, – в подобна ситуация, не по-малко тежка от тази, един ден кралицата ми оказа честта да поиска мнението ми, както това прави сега кралят. Това беше денят на превземането на Бастилията. Тя искаше да тласне срещу стоте хиляди парижани, въоръжени и напредващи като хидра от желязо и огън по булевардите и улиците на предградието Сен Антоан, своите осем или десет хиляди чуждестранни войници. Ако бях по-малко познат на кралицата, ако тя бе видяла по-малко преданост и уважение в сърцето ми, отговорът ми несъмнено щеше да ме скара с нея... Уви, сир! Мога ли да се страхувам днес, че след като кралят ме разпитва, моят твърде откровен отговор няма да го нарани?

– Какво отговорихте на кралицата, господине?

– Че след като Ваше Величество не е достатъчно силен, за да влезе в Париж като завоевател, трябва да влезе като баща.

– Е, добре, господине! – отвърна Луи XVI. – Нима не е това съветът, който последвах?

– Разбира се, сир.

– Сега остава да узная дали съм направил добре, като го последвах. Защото този път, вие сам ще го кажете, не съм ли аз нещо средно между крал и затворник?

– Сир – каза Шарни, – позволява ли ми кралят да говоря напълно откровенно?

– Да, господине. От момента, когато ви попитах какво мислите, в същото време аз ви поисках и искреното мнение.

– Сир, аз не одобрих вечерята във Версай. Сир, аз умолявах кралицата да не отива в театъра във ваше отсъствие. Сир, аз бях отчаян, когато Нейно величество стъпка с крака националната кокарда, за да си сложи черна, кокардата на Австрия.

– Мислите ли, господин Дьо Шарни – каза кралят, – че в това се таи истинската причина за събитията от пети и шести октомври?

– Не, сир, но това най-малкото е поводът. Сир, вие не сте несправедлив към народа си, нали? Народът е добър, народът ви обича, народът е кралски настроен. Но този народ страда, този народ е гладен. Над него, под него и до него има лоши съветници, които го хвърлят напред. Той върви, обижда, събаря, тъй като сам не знае силата си. Веднъж изтърван, разпуснат, скитащ се, народът се превръща в наводнение или пожар, дави или гори.

– Е, добре, господин Дьо Шарни, предположете, че не желая нито да бъде изгорен, нито да бъде удавен, което си е съвсем естествено – какво трябва да правя?

– Сир, не бива да се дава повод на наводнението да се разлее, на пожара да пламне... Но, простете – каза Шарни, спирайки се, – аз забравих, че дори по заповед на краля...

– Искате да кажете по молба. Продължете, господин Дьо Шарни, продължете, кралят ви моли.

– Е, добре, сир, вие видяхте този парижки народ, който толкова дълго е лишен от господарите си и е зажаднял да ги види. Вие го видяхте да заплашва, да пали, да убива във Версай или по-скоро мислите, че сте видели това, тъй като във Версай не беше народът! Вие го видяхте, нали така, в Тюйлери, поздравяващ под двойния балкон на двореца вас, кралицата, кралското семейство, проникващ в апартаментите ви посредством депутациите си – депутацията на госпожите от халите, депутацията на градския съвет, депутацията на цивилната гвардия и онези, които нямаха щастието да бъдат депутати, да влязат в апартаментите ви, да разменят дума с вас, онези, които видяхте да се натискат на прозорците

на трапезарията ви, през които майките като нежно жертвоприношение на светлейшите сътрапезници изпращаха целувките на своите дечица?

– Да – каза кралят, – видях всичко това и оттам идва колебанието ми. Питам се кой е истинският народ – този, който пали и убива, или този, който приласкава и гръмко приветства?

– О! Последният, сир, последният! Доверете му се и той ще ви защити от другия.

– Графе, вие ми повтаряте два часа по-късно точно онова, което ми каза тази сутрин доктор Жилбер.

– Е, добре, сир, защо след като сте получили мнението на един толкова задълбочен, толкова учен и мъдър човек като доктора, благоволихте да поискате и моето, на бедния служител?

– Ще ви кажа, господин Дьо Шарни – отвърна Луи XVI. – Защото мисля, че има голяма разлика между вас двамата. Вие сте предан на краля, а доктор Жилбер е предан само на кралството.

– Не разбирам добре, сир.

– Аз го разбирам така, че стига кралството, сиреч принципът да оцелее, той на драго сърце ще изостави краля, сиреч човека.

– Тогава Ваше Величество е прав – каза Шарни, – има разлика между нас двамата. Вие за мен, сир, сте едновременно и кралят и кралството. В качеството си на носител на тази титла, аз ви моля да разполагате с живота ми.

– Преди това бих искал да знам за вас, господин Дьо Шарни, към кого бихте се обърнали, в този момент на затишие между две бури, за да заличите следите от отминалата и да предотвратите бъдещата буря.

– Ако имах наведнъж честта и нещастieto да бъда крал, сир, щях да си спомня виковете на окръжаващите колата ми при моето завръщане от Версай и щях да протегна дясната си ръка на господин Дьо Лафайет и лявата – на господин Дьо Мирабо.

– Графе – живо извика кралят, – как можете да ми кажете това, когато ненавиждате единия и презирате другия?

– Сир, тук изобщо не става въпрос за моите симпатии. Става въпрос за спасението на краля и за бъдещето на кралството.

– Точно това ми каза и доктор Жилбер – прошепна кралят, сякаш говореше на себе си.

– Сир – подхвана Шарни, – щастлив съм да се запозная с мнението на един толкова бележит човек като доктор Жилбер.

– И така, скъпи графе, вие смятате, че от съюза на тези двама души могат да произлязат спокойствието на нацията и сигурността на краля?

– С Божията помощ, сир, надявам се много на съюза на тези двама мъже.

– Но, в края на краищата, ако се оставя на този съюз, ако се съглася с този пакт и въпреки моето желание, и въпреки тяхното може би тази министерска комбинация, която трябва да ги обедини, се провали, какво мислите, че би трябвало да направя?

– Мисля, че когато изчерпа всички начини, дадени му в ръцете от Провидението, когато изпълни всички задължения, възложени от положението му, ще настане време кралят да помисли за своята сигурност и тази на семейството си.

– Тогава ще ми предложите да бягам?

– Ще предложи на Ваше Величество да се оттегли заедно с онези от своите полкове и своите благородници, на които може да разчита, на няко укрепено място като Мец, Нанси или Страсбург.

Лицето на краля просветна.

– Аха! – каза той. – И между всички генерали, които са ми дали доказателства за своята вярност, хайде, кажете откровено Шарни – вие ги познавате всичките, – на кого бихте доверили това опасно поръчение – да отвлече или да приеме своя крал?

– О, сир, сир! – прошепна Шарни. – Това е тежка отговорност, да поведеш краля в подобен избор... Сир, признавам своето невежество, слабостта си, безсилието си... Сир, аз не съм компетентен.

– Е, добре, ще ви улесня, господине – каза кралят. – Този избор е направен. При този човек искам да ви изпратя. Ето току-що написаното писмо и вашата мисия е да му го връчите. Името, което вие ще ми посочите, няма да повлияе на решението ми. То само ще ми посочи един верен служител в повече, който, на свой ред, несъмнено ще има случай да покаже своята преданост. Хайде, господин Дьо Шарни, ако трябва до поверите вашия крал на смелостта, на предаността и на интелигентността на един човек, кого ще изберете?

– Сир – каза Шарни, след като размисли за миг, – заклевам се на Ваше Величество, че изобщо не е поради приятелските, бих казал, почти семейни отношения, които ме свързват с него, но в армията има един човек, който е известен с голямата си преданост към краля. Един човек, който, като губернатор на Подветрените острови⁹¹, по време на войната в Америка успя да защити нашите владения в Антилите и дори да откъдне от англичаните доста острови и който след това е бил натоварен с

91. Острови от групата на Малките Антили в Карибско море – бел.прев.

редица важни командни постове, а сега, мисля, е генерал-губернатор на град Мец. Този човек, сир, е маркиз Дьо Буйе. Ако бях баща, щях да му поверя сина си, ако бях син, щях да му поверя баща си. Като поданик бих му поверил краля си!

Макар и не демонстративно, Луи XVI следеше с очевидна тревожна загриженост думите на графа и можеше да се види как лицето му просветлява едновременно с увереността, че разпознава лицето, за което му говореше Шарни. При името на това лице, произнесено от графа, кралят не можа да сдържи своя радостен вик.

– Вижте, вижте, графе – каза той, – прочетете адреса на това писмо и ми кажете дали Провидението не ми е внушило мисълта да се обърна към вас.

Шарни пое писмото от ръцете на краля и прочете следния адрес:

За господин Франсоа-Клод-Амур, маркиз Дьо Буйе, генерал-губернатор на град Мец.

Сълзи на радост и гордост се появиха върху клепачите на Шарни.

– Сир – извика той, – не знам какво бих могъл да кажа след това, освен едно – че съм готов да умра за Ваше Величество.

– А аз, господине, ще ви кажа, че след това, което току-що се случи, не смятам, че имам право да имам тайни от вас, часът удари, на вас, на вас единствен ще поверя себе си, кралицата и децата си. Изслушайте ме, ето какво ми предложиха и от какво се отказах.

Шарни се поклони и с цялото си внимание се приготви да чуе какво ще му каже кралят.

– Не за първи път, както се досещате, господин Дьо Шарни, ми идва мисълта, или на тези, които ме заобикалят, да изпълним един проект, подобен на този, който в този момент обсъждаме. През нощта на пети срещу шести октомври бях намислил да накарам кралицата да избяга с една кола, която да я отведе в Рамбуйе. Щях да я настигна на кон и оттам лесно щяхме да се доберем до границата, тъй като бдителността, която ни обкръжава днес, не беше още пробудена. Проектът пропадна, защото кралицата въобще не поиска да тръгне без мен и ме накара да се закълна, че аз, на свой ред, никога няма да тръгна без нея.

– Сир, бях там, когато тази благочестива клетва беше разменена между краля и кралицата, или по-скоро между съпруга и съпругата.

– Откакто господин Дьо Бретъой започна преговори с мен чрез посредничеството на граф Инисдейл и преди седмица получих едно писмо

от Сольор...

Кралят спря да говори и като видя, че графът стои неподвижен и мълчалив, рече:

– Няма ли да кажете нищо, графе?

– Сир – каза Шарни, покланяйки се, – известно ми е, че господин барон Дьо Бретъой е човек на Австрия и се страхувам да не нараня законните симпатии на краля по отношение на неговата съпруга, кралицата, и на император Йозеф II, неговият шурей.

Кралят хвана ръката на Шарни и като се наведе към него, каза:

– Изобщо не се страхувайте, графе, обичам Австрия точно колкото и вие самият.

Ръката на Шарни, хваната в ръцете на краля, потрепна от изненада.

– Графе, графе! Когато един човек с вашата доблест се обрече, сиреч жертва живота си за друг човек, който няма пред него друго, освен тъжното предимство да бъде крал, той освен всичко, трябва да познава човека, за когото ще се жертва. Казах ви, графе, и ви го повтарям – не обичам Австрия. Не обичам Мария-Терезия, която ни въвлече в онази Седемгодишна война, в която загубихме двеста хиляди души, двеста милиона франка и седемдесет левги територия; която наричаше госпожа Дьо Помпадур – своята братовчедка – проститутка, и която накара чрез господин Дьо Шоазьол да отровят баща ми – един светец! Тя, която си служеше с леки момичета за дипломатически агенти, която чрез ерцхерцогинята Каролина управляваше Неапол и разчиташе, че чрез ерцхерцогинята Мария-Антоанета ще управлява Франция.

– Сир, сир! – каза Шарни. – Ваше Величество забравя, че съм външен човек, обикновен поданик на краля и *кралицата* на Франция.

И Шарни подчерта с произношението си думата кралица така, както ние я подчертаваме с перото.

– Казах ви вече, графе – продължи кралят, – вие сте приятел и аз мога да говоря с вас толкова по-откровено, колкото предубеждението, което имах спрямо кралицата, в този час е напълно заличено от ума ми. Но без да го искам, получих жена от този дом, *два пъти неприятел* на дома на Франция, неприятел като Австрия и неприятел като Лотарингия. Без да искам, видях как в двора ми идва онзи абат Вермон – наставник на дофините наглед, а в действителност шпионин на Мария-Терезия, – когото блъсках с лакът по два-три пъти на ден, понеже имаше задача да се вре едва ли не между краката ми и към когото за деветнайсет години не се обърнах с нито една дума. Без да искам, след десет години борба натоварих господин Дьо Бретъой с ведомството, отговарящо за

дома ми, и с управлението на Париж. Без да искам, назначих за пръв министър архиепископа на Тулуза, един безбожник⁹². Без да искам, в края на краищата платих на Австрия милионите, които искаше да изнуди от Холандия. И днес все още, в мига, когато ви говоря, наследявайки Мария-Терезия, която умря, кой съветва и направлява кралицата? Нейният брат Йозеф II, който, за щастие, умира. Чрез кого я съветва? Вие го знаете, както и аз – чрез оръдията си, онзи същия абат Дьо Вермон, барон Дьо Бретъой и чрез посланика на Австрия Мерси д'Аржанто. Зад този старик се крие един друг старик – Кониц, седемдесетгодишният министър на стогодишната австрийка. Тези двама стари глупаци, или по-скоро тези две стари вдовици, водят кралицата на Франция чрез госпожица Бертен, нейната модистка, и фризьора й, господин Леонар, на когото осигуряват пенсия, накъде? Към съюза с Австрия! С Австрия, която е винаги пагубна за Франция, било като приятел, било като неприятел. С Австрия, която сложи ножа в ръцете на Жак Клемен, кинжала в ръцете на Равайак, джобното ножче в ръцете на Дамиен. Австрия! Някога благочестивата католическа Австрия, която днес се отрича и се прави на наполовина философ под владичеството на Йозеф II. Непредпазливата Австрия, която обръща срещу себе си собствената си сабя – Унгария. Непредпазливата Австрия, която се остави белгийските попове да й отмъкнат най-хубавата перла от короната – Холандия. Васална Австрия, която обръща гръб на Европа, която не би трябвало да изпуска от поглед, използвайки срещу нашите съюзници – турците – своите най-добри войски в полза на Русия. Не, не, не, господин Дьо Шарни, аз мразя Австрия и не бих могъл да й се доверя.

– Сир, сир – прошепна Шарни, – подобни признания са твърде почетени, но в същото време доста опасни за този, който ги казва! Дано не се разкайвате някой ден, че сте ги направили!

– О! Не се страхувам от това и ще го докажа, като довърша.

– Сир, Ваше Величество ми заповяда да слушам и аз слушам.

– Това предложение за бягство не е единственото, което ми бе направено. Познавате ли господин Дьо Фаврас, графе?

– Маркиз Дьо Фаврас, бившият капитан от полка на Белзюнс, бившият лейтенант от гвардията на Господина⁹³? Да, сир.

– Точно той – подхвана кралят, наблягайки на определението, – бившият лейтенант от гвардията на Господина. Какво мислите за него?

92. Ломен дьо Бриен, контролор на финансите от май 1787 г. до август 1788 г. – бел.фр.изд.

93. Господина – титла и прякор на граф Дьо Прованс – бел.прев.

– Ами той е храбър войник, предан благородник, за нещастие разорен, което го прави неспокоен и го подтиква към един куп хазартни опити и глупави проекти. Но е човек на честта, сир, който ще умре, без да отстъпи нито крачка, без да се оплаче нито веднъж, само и само да удържи дадената дума. Това е човек, на чиято ръка Ваше Величество може да се довери, но ме е страх, че не би струвал нищо като водач в някое начинание.

– И така – подхвана кралят с известна горчивина, – не е той водачът в това начинание – Господина е... да, Господина осигурява парите. Господина е този, който подготвя всичко. Господина е този, който се обрича, оставайки тук, когато аз замина, ако замина с Фаврас.

Шарни направи едно движение.

– Е, добре, какво има, графе? – продължи кралят. – Това изобщо не е австрийската партия, това е партията на принцовете, на емигрантите, на благородничеството.

– Сир, извинете ме. Както ви казах, не се съмнявам нито в предаността, нито в смелостта на господин Дьо Фаврас. Където и да обещае да заведе Ваше Величество, господин Дьо Фаврас ще го заведе или ще се остави да го убият по пътя. Но защо Господина не заминава заедно с Ваше Величество? Защо Господина остава?

– От преданост, както ви казах, и освен това, може би в случай, че се почувства нужда кралят да абдикира и да бъде назначен регент, народът, уморен от безполезното тичане след краля, да не търси твърде далеч своя регент.

– Сир – извика Шарни, – Ваше Величество ми говори ужасни неща.

– Казвам ви това, което цял свят знае, скъпи ми графе, за което вашият брат ми писа вчера, сиреч че на последния съвет на принцовете в Тюрен е станало въпрос да абдикирам и да бъде назначен регент. Сиреч на същия този съвет моят братовчед господин Дьо Конде е предложил да настъпи към Лион, каквото и да се случи с краля... Вие виждате добре, че освен в краен случай, не бих могъл да предпочета Фаврас пред Бретъой, Австрия пред принцовете. Ето, скъпи графе, това, което не съм казал на никого, го казвам на вас, на вас, така че никой, *дори не и кралицата* – било случайно, било умишлено – Луи XVI наблегна на думите, които ние подчертаваме, – не би ви показал доверие, подобно на това, което аз ви оказвам, и вие ще бъдете привързан към мен, както към никого друго.

– Сир – попита Шарни, покланяйки се, – тайната на пътуването ми трябва ли да бъде пазена от всички?

– Няма значение, скъпи графе, нека знаят, че заминавате, щом не знаят целта на това пътуване.

– И целта трябва да бъде разкрита единствено на господин Дьо Буйе?

– Само на господин Дьо Буйе, и то когато се убедите в чувствата му. Писмото, което ще ви дам до него, е обикновено препоръчително писмо. Вие знаете моето положение, страховете, надеждите ми по-добре, отколкото жена ми, кралицата, по-добре от господин Некер, моя министър, по-добре от господин Жилбер, моя съветник. Постъпвайте според случая, поставям във ваши ръце и нишката и ножицата – развийте или режете.

После, като поднесе на графа отвореното писмо, каза:

– Четете.

Шарни взе писмото и прочете:

Дворецът Тюйлери, 29 октомври

Надявам се, господине, че продължавате да сте доволен от положението си на губернатор на Мец. Господин граф Дьо Шарни, лейтенант на гвардията ми, който минава през този град, ще ви попита дали имате желание да направя нещо друго за вас. Ще се възползвам от случая, за да ви бъда полезен, като се възползвам от този, за да подновя уверенията си относно цялото уважение, което храня към вас.

Луи

– А сега – каза кралят – вървете, господин Дьо Шарни, вие имате всички пълномощия да давате обещания на господин Дьо Буйе, ако сметнете, че има нужда от обещания. Само не ме ангажирайте с неща, които не мога да изпълня.

И той за втори път му протегна ръка.

Шарни развълнувано целуна тази ръка, което го освободи от нови излияния на чувства, и излезе от кабинета, оставяйки краля с убеждение – и то беше истина, – че Луи XVI е успял чрез това доверие да завоюва сърцето на графа по-добре, отколкото би могъл да го направи посредством богатствата и всички благоволения, с които бе разполагал в дните на своето всемогъщество.

22.

При кралицата

Шарни излизаше от кралските покои със сърце, изпълнено с най-противоречиви чувства.

Но най-силното от тези чувства, онова, което бурно обикаляше в мозъка му, беше дълбоката признателност, която чувстваше за безграничното доверие, засвидетелствано му от краля.

Наистина това доверие му възлагаше още по-свещени задължения и съвестта на Шарни бе раздвоена при спомена за многобройните грехове, които имаше спрямо този достоен крал, който в момент на опасност поставяше ръката си на рамото му като върху върна и предана опора.

Колкото повече Шарни си признаваше в дъното на сърцето своите грехове спрямо господаря си, толкова повече беше готов да се пожертва за него.

И колкото повече това чувство на почитателна преданост нарастваше в сърцето на графа, толкова повече намаляваше онова не толкова чисто чувство, което през дните, месеците и годините той бе посветил на кралицата.

Затова Шарни, задържан първия път от една неясна надежда, роде-на сред опасностите – като онези цветя, които разцъфват върху принципите и придават приятен аромат на бездните, – надежда, която инстинктивно го бе отвела при Андре, сега, загубил тази надежда, се беше захванал с готовност за мисия, която го отдалечаваше от двора, където той изпитваше двойното мъчение да бъде все още обичан от една жена, която вече не обичаше, и все още да не бъде обичан – поне той така мислеше, – от жената, която вече обичаше.

Възползвайки се от хладината, която от няколко дни се бе установила в отношенията му с кралицата, той се прибираше в стаята си. Реши да ѝ съобщи за заминаването си с едно обикновено писмо, когато пред вратата си откри Вебер, който го чакаше.

Кралицата искаше да говори с него и желаше да го види веднага.

Нямаше начин да се измъкне от желанието на кралицата. Желанията на коронованите глави са заповеди.

Мария-Антоанета се намираще в разположение на духа, съвсем противоположно на това на Шарни. Тя си бе спомнила за своята безчувственост спрямо графа и при спомена за предаността, показана от него

във Версай, при гледката – защото тази гледка беше непрекъснато в ума ѝ, – при гледката на брата на Шарни, проснат окървавен в коридора пред стаята ѝ, тя чувстваше нещо като угризение и си признаваше сама, че при положение че господин Дьо Шарни ѝ бе показал само преданост, то тя твърде зле му се бе отплатила за тази преданост.

Но също така нямаше ли тя право да изисква от Шарни нещо друго освен преданост? При все това, размишляваше тя, дали Шарни бе извършил към нея всички онези грехове, които тя му приписваше?

Не трябваше ли да отнесе за сметка на траура по брат му онова своеобразно безразличие може би, което той остави да се види при завръщането му от Версай? Впрочем това безразличие съществуваше само на повърхността и не бе ли прибързала тя, като неспокойна любовница, да осъди Шарни, когато накара да му предложат мисията в Тюрен, за да го отдалечи от Андре и която той отказа? Първото движение на сърцето ѝ бе предизвикано от дълбока ревност, тя помисли, че този отказ е причинен от зараждащата се любов на графа към Андре и от желанието му да остане при жена си. И наистина, тръгвайки от Тюйлери в седем часа, графинята бе последвана два часа по-късно от съпруга си, чак до убежището ѝ на улица „Кок-Ерон“. Но отсъствието на Шарни не беше дълго – когато удари девет часът, той се прибра в двореца. После той беше отказал апартамента, съставен от три стаи, който му бе приготвен по заповед на краля и се задоволи с мансардата, предназначена за прислужника му.

Отначало цялата тази комбинация изглеждаше на бедната кралица като комбинация, в която самолюбието и любовта ѝ само страдаха. Но и най-строгото проследяване не може да изненада Шарни извън двореца с изключение на задачите му по служба и беше установено от очите на кралицата, както и от очите на останалите сътрапезници в двореца, че след завръщането си в Париж и влизането си в двореца, Шарни почти не напуска стаята си.

Също така, от друга страна, бе установено, че след излизането ѝ от двореца, Андре не се беше появила отново.

Ако Андре и Шарни се бяха видели, то това е било само за час в деня, когато графът отказа мисията в Тюрен.

Вярно е, че през целия този период Шарни нито веднъж не бе поискал да види кралицата. Но вместо да разпознае в това въздържание признак на безразличие, дали един проникателен поглед нямаше да е доказателство за любов?

Шарни, наранен от несправедливите подозрения на кралицата, не би ли могъл да се държи настрана съвсем не поради излишък на

студенина, а по-скоро поради излишък на любов?

Защото кралицата признаваше, че е била несправедлива и безчувствена към Шарни. Несправедлива, упреквайки го, че през онази ужасна нощ на пети срещу шести октомври е останал до краля, вместо да остане при кралицата, и че между два погледа към нея бе отправял по един поглед към Андре. Безсърдечна, защото не бе споделила с по-меко сърце онази дълбока болка, която беше изпитал Шарни при вида на своя мъртъв брат.

Така става в крайна сметка при всяка истинска и дълбока любов. Съществува, което е неин обект, се появява в очите на този или на тази, които смятат, че имат от какво да се оплакват, с всички грапавини на присъствието. При това късо разстояние, на което той се намира от нас, всички упреци, които се смята, че могат да му бъдат отправени, изглеждат основателни – недостатъци на характера, странности на ума, сърдечна забрава, всичко изглежда като гледано през увеличително стъкло. Но отдалечили се обектът на това фатално изследване, било по своя воля, било насила, едва отдалечен, неговите грапавини, които отблизо нараняват като тръни, изчезват; неговите твърде отчетливи очертания се заличават; твърде строгият реализъм пада под поетичния повей на разстоянието и галещия поглед на спомена; вече не съдят, а сравняват, връщат се към себе си със строгост, съизмерима със снизходителността, която изпитват към този друг, за когото признават, че са преценили зле, и резултатът от цялата тази работа на сърцето е, че след това отсъствие от седмица или десет дни, отсъстващото лице изглежда по-скъпо и по-необходимо отвсякога.

Такива бяха настроенятия на кралицата по отношение на Шарни, когато вратата се отвори и графът, който излизаше, както видяхме, от кабинета на краля, се появи в безупречната си униформа на дежурен офицер.

Но в същото време имаше в неговите обноски, винаги толкова дълбоко почтителни, нещо бездушно, което сякаш отблъскваше магнетичните излъчвания, готови да излетят от сърцето на кралицата, за да потърсят в сърцето на Шарни всички спомени – сладки, нежни или болезнени, които се бяха натрупали отпреди четири години.

Шарни се поклони и остана почти на прага.

Кралицата се огледа наоколо, сякаш се питаше каква причина задържа така младия човек на другия край на апартамента и след като се увери, че единствената причина за това отдалечаване е волята на Шарни, тя каза:

– Приближете се, господин Дьо Шарни, сами сме.

Шарни се приближи. После с благ, но в същото време толкова твърд глас, че в него не можеше да се разпознае никаква емоция, каза:

– Ето ме на заповедите на Ваше Величество.

– Графе – подхвана кралицата с най-нежния си глас, – изобщо ли не чухте, когато ви казах, че сме сами?

– Точно така, госпожо – каза Шарни. – Но не виждам с какво тази самота може да промени начина, по който един поданик трябва да разговаря със своята господарка.

– Когато пратих да ви потърсят, графе, и когато научих от Вебер, че го следвате, помислих, че един приятел идва да поговори с една приятелка.

Една горчива усмивка се очерта леко върху устните на Шарни.

– Да, графе – каза кралицата, – разбирам тази усмивка и знам какво си казвате вътрешно. Вие си казвате, че бях несправедлива във Версай и че в Париж съм капризна.

– Несправедливост или каприз, госпожо – отвърна Шарни, – всичко е позволено на една жена, още повече на една кралица.

– Ех, Боже мой! Приятелю – каза Мария-Антоанета с целия чар, който можеше да вложи в очите и гласа си, – вие добре знаете едно нещо и то е, че било капризът на жената или на кралицата, кралицата не може да мине без вас като съветник, а жената не може да мине без вас като приятел.

И тя му протегна бялата си, тънка и дълга ръка, малко слаба, но винаги достойна да служи за модел на някой скулптор.

Шарни пое кралската ръка и след като я целуна почтително, се готвеше да я остави да падне обратно, когато усети, че Мария-Антоанета задържа неговата.

– Е, добре, да – каза бедната жена, отвръщайки с тези думи на движението, което бе направил, – да, бях несправедлива, повече от несправедлива, бях жестока! Вие загубихте на служба при мен, скъпи графе, един брат, когото обичахте с почти бащинска обич. Този брат умря за мен. Аз трябваше да плача заедно с вас. В този момент тогава ужасът, гневът, ревността – каквото искате, Шарни, аз съм жена – бяха спрели сълзите в очите ми... Но когато останах сама, през тези десет дни, през които не ви видях, аз платих дълга си към вас, оплаквайки го. И доказателство – вижте, погледнете, приятелю мой, е, че още плача.

И Мария-Антоанета леко отметна назад хубавата си глава, така че Шарни можа да види двете сълзи, прозрачни като два диаманта, да се

търкалят в браздите, които мъката бе започнала да дълбае върху бузите й.

Ах! Ако Шарни можеше да узнае какво количество сълзи трябва да последва тези, които течаха пред него, несъмнено покъртен от огромно съжаление, щеше да падне на колене пред кралицата и да ѝ поиска прошка за греховете, които тя имаше към него.

Но бъдещето, с позволението на състрадателния Господ, е обвито със завеса, която никоя ръка не може да повдигне и никой поглед не може да прониже, преди да е настъпил часът.

Впрочем бе изминало твърде малко време, откакто Шарни бе целунал ръката на краля, та целувката, която положи на ръката на кралицата да бъде нещо друго, освен обикновен израз на почит.

– Повярвайте, госпожо – каза той, – аз съм много признателен за този спомен, отнасящ се до мен, и за тази мъка, която се отнася за брат ми. За нещастие едва имам време да ви изразя своята признателност...

– Как така, какво искате да кажете? – учудено попита Мария-Антоанета.

– Искам да кажа, госпожо, че до един час напускам Париж.

– След час напускате Париж?

– Да, госпожо.

– О, Боже мой! И вие ли ще ни изоставите като другите? – извика кралицата. – Емигрирате ли, господин Дьо Шарни?

– Уви! – каза Шарни. – Ваше Величество току-що ми доказва чрез този жесток въпрос, че имам, несъмнено без да знам, много грехове спрямо нея!...

– Простете, приятелю, но вие ми казвате, че заминавате... Защо заминавате?

– За да изпълня едно поръчение, с което кралят ми оказа честта да ме натовари.

– И вие напускате Париж? – попита с безпокойство кралицата.

– Да, напускам Париж, госпожо.

– За колко време?

– Това не зная.

– Но, струва ми се, преди седмица вие отказахте една мисия?

– Вярно е, госпожо.

– Защо тогава, отказвайки една мисия преди седмица, днес приемате друга?

– Защото за една седмица в живота на един човек могат да настъпят много промени, а следователно и в решенията му.

Кралицата изглеждаше като че прави неимоверно усилие на волята си.

– И вие заминавате... сам? – попита тя.

– Да, госпожо, сам.

Мария-Антоанета си отдъхна.

После, сякаш смазана от огромното усилие, което току-що бе направила, тя се отпусна за миг, затвори очи и като прекара по челото си своята батистена кърпичка, пак попита:

– И къде сте тръгнали така?

– Госпожо – отвърна почтително Шарни, – знам, че кралят изобщо няма тайни от Ваше Величество. Нека кралицата попита своя августейши съпруг и целта на моето пътуване, както и обектът на мисията ми, ще ѝ бъдат съобщени, не се съмнявам и за миг.

Мария-Антоанета отвори отново очи и впери учуден поглед в Шарни.

– Но защо да се обръщам към него, когато мога да се обърна към вас?

– Защото тайната, която нося в себе си, е тайна на краля, а не моя.

– Струва ми се, господине – подхвана с известно високомерие Мария-Антоанета, – че ако това е тайна на краля, то тя също така е тайна на кралицата?

– Изобщо не се съмнявам в това, госпожо – отвърна Шарни, покланяйки се. – Ето защо се осмелявам да подчертая на Ваше Величество, че кралят няма да има никакви затруднения да ви я повери.

– Но в края на краищата тази мисия във вътрешността на Франция ли е или в чужбина?

– Само кралят може да осветли Нейно Величество по въпроса, който ми задава.

– И така – каза кралицата с чувство на дълбока мъка, която моментално се превърна в раздражение от съдържаността на Шарни, – и така вие тръгвате, вие се отдалечавате от мен, несъмнено ще сте изложен на опасности и аз няма да знам нито къде сте, нито какви опасности ви заплашват!

– Госпожо, където и да съм, вие ще бъдете там, където ще съм, мога да дам обет на Ваше Величество, като верен роб и предано сърце. И каквито и да са опасностите, на които ще бъде изложен, те ще ми се сторят сладки, защото ще се изложат на тях в служба на двете глави, които ценя най-много в света.

И като се поклони, графът изглежда, че очакваше само

позволенията на кралицата, за да се оттегли.

Кралицата издаде въздишка, която приличаше на приглушен стон, и като хвана гърлото си с ръка, сякаш за да помогне на сълзите си да слязат обратно в гърдите ѝ, каза:

– Добре, господине, вървете.

Шарни се поклони отново и с твърда крачка тръгна към вратата. Но в момента, когато поставяше ръка върху дръжката на вратата, кралицата извика с протегнати към него ръце:

– Шарни!

Графът трепна и се обърна, побледнявайки.

– Шарни – продължи Мария-Антоанета, – елате тук!

Той се приближи, олюлявайки се.

– Елате тук, по-близо – добави кралицата. – Погледнете ме в лицето... Вие не ме обичате вече, нали?

Шарни усети как една тръпка тръгва по вените му. За миг помисли, че ще припадне.

За пръв път надменната жена, господарката, се огъваше пред него.

При всякакво друго обстоятелство, във всеки друг момент той щеше да падне на колене пред Мария-Антоанета и щеше да моли за прошка. Но споменът за станалото между него и краля го подкрепи и като повика всичките си сили, той каза:

– Госпожо, след знаците на доверие и доброта, с които ме отрупа кралят, бих бил наистина негодник, ако уверя в този час Ваше Величество в нещо различно от моята преданост и моята почит.

– Добре, графе – каза кралицата, – вие сте свободен, вървете.

За момент Шарни бе обхванат от непреодолимо желание да се хвърли в краката на кралицата. Но непобедимата преданост, която живееше у него, разсипа, без да угаси, остатъците от тази любов, която той мислеше за угаснала и която беше готова да се съживи още по-гореща и по-жива от преди.

Тогава той се хвърли навън от стаята с едната ръка на челото си, а другата на гърдите, шепнейки отделни думи, които бидейки несвързани, можеха да променят, ако бяха чути, в триумфална усмивка безнадеждните сълзи на Мария-Антоанета.

Кралицата го проследи с очи, надявайки се непрестанно, че той ще се върне при нея.

Но тя видя вратата да се отваря пред него и да се затваря след него. Чу стъпките му да се отдалечават в преддверието и по коридорите.

Пет минути след като бе изчезнал и шумът от стъпките му беше

затихнал, тя още гледаше в тази посока.

Изведнъж вниманието ѝ бе привлечено от нов шум, който идваше от двора.

Това беше шум от кола.

Тя изтича до прозореца и позна пътната карета на Шарни, която пресече двора на швейцарците и се отдалечаваше по улица „Карусел“.

Тя позвъни на Вебер.

Вебер влезе.

– Ако не бях затворничка в двореца – каза тя – и бих поискала да отида на улица „Кок-Ерон“, по кой път ще трябва да тръгна?

– Госпожо – каза Вебер, – ще трябва да излезете през портата на двора на швейцарците и да заобиколите по улица „Карусел“, после да вървите по улица „Сен Оноре“ до...

– Добре... достатъчно. Той ще иде да ѝ каже „сбогом“ – прошепна тя.

И за момент опря челото си в заледеното стъкло.

– О! Обаче аз трябва да знам към какво да се придържам – продължи тя с тих глас, изхвърляйки всяка дума между стиснатите си зъби.

После каза високо:

– Вебер, ще минеш по улица „Кок-Ерон“ номер девет, при госпожа графиня Дьо Шарни, и ще ѝ кажеш, че искам да говоря с нея тази вечер.

– Простете, госпожо – каза камериерът, – но мисля, че бяхте определили тази вечер за господин доктор Жилбер?

– А! Вярно – каза кралицата, колебаейки се.

– Какво ще нареди Ваше Величество?

– Отменете срещата с доктор Жилбер и я прехвърлете за утре сутринта.

После добави съвсем тихо:

– Да, това е. Политиката утре сутринта. Впрочем разговорът, който ще проведе с госпожа Дьо Шарни, би могъл да има влияние върху решението, което ще взема.

И с движение на ръката си тя отпрати Вебер.

23.

Мрачни хоризонти

Кралицата се лъжеше. Шарни изобщо не отиваше при графинята.

Той отиваше до кралската поща, за да накара да впрегнат пощенски коне към колата му.

Но докато чакаше, влезе при пощенския служител, поиска перо, мастилница и хартия и написа на графинята писмо, което нареди на прислужника, който щеше да отведе конете му, да достави на улица „Кок-Ерон“.

Графинята, полуизлегната на канапето си, намиращо се в ъгъла на салона, с една малка кръгла масичка пред себе си, беше заета да чете това писмо, когато Вебер, според привилегията на хората, идващи от страна на краля или кралицата, беше въведен, без предварително да съобщят за него.

– Господин Вебер – каза камериерката, отваряйки вратата.

В същия миг Вебер се появи.

Графинята бързо сгъна писмото, което държеше в ръката си, и го притисна до гърдите си, сякаш камериерът на кралицата бе дошъл, за да ѝ го отнеме.

Вебер разказа за поръчението си на немски. За добрия човек винаги бе голямо удоволствие да поговори на родния си език и той знаеше, че Андре, която бе научила този език на младини поради близостта си с кралицата, продължила десет години, говореше немски като матерен.

Една от причините, които караха Вебер да съжалява за заминаването на Андре и за нейната раздяла с кралицата, беше възможността, която добрият германец губеше да поговори на езика си.

Затова той настояваше енергично, несъмнено надявайки се от срещата да произлезе сближаване, Андре под никакъв предлог да не пропуска определената ѝ среща, многократно повтаряйки, че кралицата е отложила срещата, която е имала тази вечер с доктор Жилбер, така че да разполага с времето си.

Андре простичко отговори, че ще се подчини на заповедите на Нейно величество.

Когато Вебер излезе, графинята остана за миг неподвижна и със затворени очи, както някой, който иска да изгони от ума си всички мисли, чужди на тази, която го занимава, и когато успя да се вгълби в себе

си, тя взе писмото и продължи с четенето му.

Когато прочете писмото, тя нежно го целуна и го сложи до сърцето си.

После каза с усмивка, изпълнена с тъга:

– Бог да ви пази, сърце на живота ми! Не зная къде сте, но Бог го знае, а моите молитви се чуват от Бог.

Тогава, макар да ѝ беше невъзможно да отгатне по каква причина я вика кралицата, тя без нетърпение, но и без страх зачака да стане време за тръгване към Тюйлери.

Обаче кралицата се чувстваше съвсем различно. В известен смисъл затворница в двореца, за да скрие нетърпението си, тя ходеше безцелно от Павилиона на Флора до Павилиона Марсан.

Господина ѝ помогна да разнообрази един час. Той беше дошъл в Тюйлери, за да разбере как е бил приет маркиз Дьо Фаврас от краля.

Кралицата, която не знаеше причината за пътуването на Шарни и която държеше да се помисли върху идеята за бягството, ангажира краля много повече, отколкото той сам би се ангажирал, и разказа на Господина какво се е случило, като го увери, че когато дойде моментът, тя ще се заеме с организацията.

Господина, от своя страна, бе радостен и изпълнен с доверие. Заемът, който договаряше с генуезкия banker, когото видяхме да се появява за миг във вилата му в Белвю, беше оформен и предишната вечер господин Фаврас, посредникът за този заем, му беше предал двата милиона. От тях Господина не бе успял да накара Фаврас да заеме повече, освен стоте луи, които му бяха абсолютно необходими, за да подхрани предаността на двамата смешници, за които Фаврас се бе заклел, че може да се разчита и които трябваше да подпомогнат *отвлечането* на краля.

Фаврас бе поискал да даде на Господина сведения за тези двама души. Но Господина, винаги предпазлив, не само отказа да ги види, но и да научи имената им.

Господина се смяташе за човек, който не знае какво става. Господина даваше пари на Фаврас, защото Фаврас някога беше назначен при него. Но какво прави Фаврас с тези пари, Господина не знаеше и не искаше да знае.

Впрочем в случай, че кралят заминеше, както вече казахме, Господина оставаше. Господина си даваше вид, че не е в заговора. Господина кръстеше, че е изоставил семейството си, и понеже той бе намерил начин да стане популярен, беше много вероятно – монархизмът бе

вкоренен в сърцата на по-голямата част от французите, – както бе казал Луи XVI на Шарни, Господина да бъде назначен за регент.

В случай, че бягството не успееше, Господина щеше да отрече всичко или пък Господина с онези милион и петстотин хиляди или милион и осемстотин хиляди франка, които му оставаха, разчиташе да отиде и да се присъедини в Тюрен към граф Д'Артоа и принцовете Дьо Конде.

Господина си тръгна, а кралицата изгуби още един час при госпожа Дьо Ламбал. Бедната принцеса, предана до смърт на кралицата, както това при случай може да се види, при все това бе най-лошата възможност за Мария-Антоанета, която последователно я бе изоставила, за да пренесе непостоянната си благосклонност върху Андре и дамите Дьо Полиняк. Но кралицата я познаваше. Тя трябваше да направи само една крачка към тази истинска приятелка, за да измине тя с протегнати ръце и отворено сърце останалата част от пътя.

В Тюйлери след завръщането от Версай принцеса Дьо Ламбал обитаваше Павилиона на Флора, където държеше истинския салон на Мария-Антоанета, както правеше в Трианон госпожа Дьо Полиняк. Всеки път, когато кралицата изпитваше болка или голямо безпокойство, тя отиваше при госпожа Дьо Ламбал, което доказваше, че там се чувства обичана. Тогава, без да има нужда да казва нищо, без да превръща младата жена в довереник на тези болки и безпокойства, тя слагаше глава на рамото на тази жива статуя на приятелството и сълзите, които течаха от очите на кралицата, бързо се смесваха с тези, които потичаха от очите на принцесата.

О, бедна мъченица! Кой ще се осмели да търси в сенките на алковите дали изворът на това приятелство е чист или престъпен, когато историята, неумолима, ужасна, с крака, оцапани от кръвта ти, ще му каже каква цена си заплатила?

След вечерята измина още един час. Вечеряха семейно с госпожа Елизабет, госпожа Дьо Ламбал и децата.

По време на вечерята и двамата августейши сътрапезници бяха загрижени. Всеки имаше своята тайна от другия.

Кралицата – за историята с Фаврас.

Кралят – за историята с Буйе.

Противно на краля, който предпочиташе да предостави спасението си на всекиго друго, дори на революцията, но не и на чужденците, кралицата предпочиташе преди всичко чужденците.

Впрочем трябва да кажем, че това, което останалите французи

наричат чужденци, за кралицата представляваше нейно семейство. Как би могла тя да заобича този народ, който убива нейните войници, тези жени, които идваха в двореца на Версай, за да я обиждат, тези хора, които идваха да я убият в апартаментите ѝ, тази тълпа, която я наричаше Австрийката, заедно с кралете, от които искаше помощ, заедно с брат ѝ, Йозеф II, заедно с Фердинанд I, нейния шурей, с Карлос IV, първи братовчед на краля, който му беше по-близък роднина от Орлеаните и Конде?

Кралицата не виждаше в бягството, което подготвяше, престъплението, в което щяха да я обвинят впоследствие. Напротив, в него тя виждаше единствения начин да запази кралското достойнство и в това завръщане с въоръжена сила – единственото изкупление за надменните оскърбления, които бе получила.

Ние показахме отворено сърцето на краля. То презираше кралете и принцовете. То не принадлежеше ни най-малко на кралицата, както мислеха мнозина, защото по майка той беше германец. Но германците не гледаха на австрийците като на германци.

Не, кралят принадлежеше на свещениците.

Той ратифицира всички декрети срещу кралете, срещу принцовете и емигрантите. Наложил ветото си върху декрета против свещениците.

Заради свещениците той рискува двадесети юни, подпомогна десети август, понесе двайсет и първи януари.

Папата също, макар да можеше да го направи светец, му причини поне едно мъчение.

Противно на обичая си този ден кралицата остана малко с децата си. Тя ясно съзнаваше, че след като сърцето ѝ не принадлежи изцяло на баща им, няма право на ласките им. Сърцето на жената, този тайнствен орган, който таи страстите и кара да разцъфва покаянието, сърцето на жената единствено познава тези странни противоречия.

Кралицата се оттегли рано в покоите си и се затвори. Тя каза, че има да пише, и постави Вебер да пази пред вратата ѝ.

Впрочем кралят едва забеляза това оттегляне, защото беше погълнат от външни събития, наистина немаловажни, от които бе заплашен Париж и за които полицейският лейтенант, очакващ го в покоите му, бе дошъл да поговорят.

Ето, с две думи, какви бяха събитията.

Събранието, както видяхме, се бе обявило за неразделно от краля и щом кралят се върна в Париж, то дойде, за да се присъедини към него. Докато чакаше залата на манежа, предназначена за него, да стане

готова, си избра за място на заседанията си залата на Архиепископията.

Там Събранието промени с декрет титлата на краля – от крал на Франция и Навара в крал на французите⁹⁴.

Отмени кралската формула: „С цялото ни знание и пълна сила...“, и го замени с: „Луи, по Божия милост и според конституционния закон на държавата...“

Което доказва, че Националното събрание, като всички парламентарни събрания, на които е дете или предшественик, се занимава с незначителни неща, когато трябваше да се занимава със сериозни работи.

Например трябваше да се заеме с изхранването на Париж, който буквално издъхваше от глад.

Завръщането от Версай и настаняването на Хлебаря, Хлебарката и Малкия чирак в Тюйлери нямаше очакваното въздействие.

Брашното и хлябът продължаваха да липсват.

Всеки ден имаше струпвания пред вратите на хлебарниците и тези струпвания причиняваха големи безредици. Но как да се отстранят тези струпвания?

Правото на събрания бе утвърдено от Декларацията за правата на човека⁹⁵.

Но Събранието не знаеше за всичко това. Членовете му не трябваше да стоят на опашка пред вратите на хлебарите и когато случайно някой от тях огладнееше по време на заседание, той беше винаги сигурен, че ще намери на стотина крачки оттам малките пресни хлебчета при един хлебар, наречен Франсоа, който живееше на улица „Марше-Палю“ около Нотр Дам и който правеше по седем-осем фурни на ден и винаги имаше запас за господата от Събранието.

Лейтенантът от полицията се бе заел да сподели с Луи XVI своите страхове относно тези безредици, които в някоя хубава сутрин можеха да прераснат в метеж, когато Вебер отвори вратата на малкия кабинет на кралицата и полугласно събщи:

– Госпожа графиня Дьо Шарни.

94. На 10 октомври 1789 г. – бел.фр.изд.

95. Първият изцяло посветен на правата на човека акт е Декларацията за правата на човека и гражданина от 1789 г. Тя се появява като резултат от идеите на Волтер и Русо. Основното правило, залегнало в Декларацията, е, че човекът вече не е роб или поданик, той е гражданин, т.е. той е свободна личност, която сама е избрала да живее в точно това общество и в точно тази държава – бел.ред.

24.

Съпруга без съпруг Любовница без любовник

Въпреки че кралицата бе запазила спокойствие, тя потрепери с цялото си тяло при четирите думи, произнесени от Вебер.

Това, което кралицата не можеше да скрие от себе си, бе, че между нея и Андре – в този така да се каже пакт, сключен още в първите дни, когато като млади момичета се бяха видели в замъка в Таверне, – бе имало един обмен на приятелство и услуги, при които Мария-Антоанета винаги бе оставала длъжница.

Обаче нищо не притеснява кралицата така, както тези договорни задължения, особено когато те достигнат до най-дълбоките корени на сърцето.

Като последица от това кралицата, която бе изпратила да търсят Андре, мислейки, че има много неща, за които да я упрекне, не си спомняше нищо, когато застана лице в лице с младата жена, освен колко ѝ е задължена.

Що се отнася до Андре, тя си беше все същата – студена, спокойна, чиста като диамант, но и неуязвима като него.

Кралицата се поколеба за миг, преди да реши с какво име да поздрави бялото привидение, което се появи от мрака на вратата в полумрака на апартамента и което полека навлизаше в кръга от светлина, хвърляна от трите свещи на свещника върху масата.

Накрая, протягайки ръка към своята стара приятелка, тя каза:

– Бъдете добре дошла днес, както винаги, Андре.

Макар силна и подготвена да се представи в Тюйлери, Андре на свой ред потрепери. Тя разпозна в тези думи, които ѝ бяха отправени от кралицата, напомняне за тона, с който някога ѝ говореше дофината.

– Има ли нужда да казвам на Ваше Величество – отвърна Андре с обичайните си откровеност и яснота, – че ако тя винаги ми бе говорила както току-що го направи, не би имало нужда, ако иска да говори с мен, да праща да ме търсят извън двореца, в който живее?

Кралицата се възползва от тези начални думи, с които Андре присъти към въпроса. Тя го прие като пробив, от който щеше да се възползва.

– Уви! – каза ѝ кралицата. – Вие би трябвало да го знаете, Андре, вие – така красива, така непорочна и така чиста. Вие, чието сърце не се смущава от никаква омраза. Вие, на която никаква любов не вълнува душата. Вие, която облаците на бурята не могат да закрийт и да накарат да изчезне като звезда, която всеки път, щом вятърът измете облаците, се появява по-блестяща на небосвода! Всички жени, дори най-високопоставените, не притежават вашата неизменна ведрина и най-вече аз, аз, която ви поисках помощ, която вие така щедро ми дадохте...

– Кралицата – отвърна Андре – говори за времена, които съм забравила и мисля, че и тя не си спомня вече.

– Отговорът е суров, Андре – каза кралицата, – и при все това, аз си го заслужавам, а вие имате право да ми говорите така. Не, наистина, докато бях щастлива, не си спомних за вашата преданост и това е може би защото никакво човешко могъщество, дори кралското, не ми предлага начин да ви се отплатя. Вие сигурно сте ме сметнали за неблагодарна, Андре, може би това, което вие вземате за неблагодарност, е просто израз на безсилие.

– Бих имала право да ви обвинявам, госпожо – каза Андре, – ако някога бях поискала или пожелала нещо и кралицата се е противопоставила на моето желание или е отказала на искането ми. Но как Ваше Величество иска да се оплаквам, след като нищо не съм пожелала, нито съм поискала?

– Е, добре, искате ли да ви го кажа, скъпа Андре? Точно това безразличие към нещата от този свят ме пали у вас. Да, вие ми приличате на свръхчовешко същество, създание от друга сфера, отнесено от някоя вихрушка и захвърлено сред нас, подобно на онези пречистени от огъня камъни, които падат от не се знае кое слънце. От това следва, че човек най-напред е уплашен от слабостта си, намирайки се пред онази, която никога не е била слаба. Но след това се успокоява, казвайки си, че върховната низходителност е във върховното съвършенство, че това е най-чистият извор, в който трябва да умие душата си, и в момент на най-дълбока мъка прави това, което аз направих, Андре. Изпратих да потърсят това свръхчовешко същество, от чийто упрек се страхувам, за да поискам утеха.

– Уви, госпожо! – каза Андре. – Ако това е нещото, което наистина искате от мен, много ме е страх, че резултатът не отговаря на очакванията.

– Андре! Андре! Вие забравяте при какви ужасни обстоятелства вече ме подкрепихте и утешихте! – каза кралицата.

Андре видимо побледня. Като я видя олюляваща се и със затворени очи, като някой, чиято сила го напуска, кралицата направи движение с ръка, за да я притегли на същото канапе, на което седеше. Но Андре се възпротиви и остана права.

– Госпожо – каза тя, – ако Ваше Величество има милост към вярната си служителка, тя ще ѝ спести спомените, които почти е успяла да заличи от съзнанието си. Лоша утешителка е тази, която не иска утеха от никого, дори от Бога, защото се съмнява, че самият Бог не би могъл да утеша всички болки.

Кралицата впери в Андре своя ясен и дълбок поглед.

– Всички болки! – каза тя. – Нима имате и други болки освен тези, които сте ми доверили?

Андре не отвърна.

– Хайде – каза кралицата, – дошло е време да се обясним и затова накарах да ви доведат. Вие обичате ли господин Дьо Шарни?

– Да!... – каза Андре.

Кралицата нададе вик като ранена лъвица.

– О! – каза тя. – Досещах се!... И откога го обичате?

– От първия час, когато го зърнах.

Кралицата отстъпи ужасена пред тази статуя от мрамор, която обаче незнайно защо беше одушевена.

– О! – каза тя. – И вие се чувствате погубена?

– Вие го знаете по-добре от всеки друг, госпожо.

– И защо така?

– Защото открих, че вие го обичате.

– Значи искате да кажете, че го обичате повече от мен, защото не съм усетила нищо досега?

– А! – отвърна с горчивина Андре. – Не сте усетили нищо, защото той ви обичаше, госпожо.

– Да... и сега усещам всичко, защото той повече не ме обича. Това искахте да ми кажете, нали?

Андре остана безмълвна.

– Ама отговорете ми! – каза кралицата, улавяйки я не за дланта, а за ръката. – Признайте, че не ме обича вече!

Андре не отвърна нито дума, нито с жест, нито със знак.

– Наистина – извика кралицата, – направо да умреш!... Ама убийте ме тогава веднага, като ми кажете, че не ме обича повече!... Хайде, не ме обича, нали?

– Любовта или безразличието на господин граф Дьо Шарни са

негови тайни. Най-малко аз съм тази, която ще ги разкрива – отвърна Андре.

– О, негови тайни!... Не само негови. Защото предполагам, че ви ги е доверил? – с горчивина каза кралицата.

– Никога господин граф Дьо Шарни не ми е казвал нито дума за своята любов или за безразличието си към вас.

– Дори и тази сутрин?

– Не съм виждала господин граф Дьо Шарни тази сутрин.

Кралицата впери в Андре поглед, с който сякаш целеше да проникне до дълбините на сърцето ѝ.

– Искате да ми кажете, че не знаете за заминаването на графа?

– Не искам да кажа това.

– Но тогава как знаете за заминаването му, ако не сте видели господин Дьо Шарни?

– Той ми писа, за да ми съобщи.

– Аха – каза кралицата, – той ви е писал?

И също като Ричард III, в един върховен момент извикал: „Давам кралството си за един кон!“⁹⁶, Мария-Антоанета беше готова да извика: „Давам кралството си за това писмо!“.

– И това писмо, което графът ви е написал в момента на тръгване, съм сигурна, че не го носите у себе си?

– Лъжете се, госпожо – каза Андре, – ето го.

Като извади стопленото от нейната топлина и ухаещо на нейния парфюм писмо, тя го подаде на кралицата.

Мария-Антоанета го взе, треперейки, стисна го за миг между пръстите си, не знаейки дали трябва да го задържи, или да го върне и гледайки Андре със смръщени вежди. После, като отхвърли всякакво колебание, каза:

– О! Изкушението е твърде силно!

Тя отвори писмото и като се наведе към светлината на свещника, прочете следното:

Госпожо,

След час напускам Париж по изрична заповед на краля.

Не мога да ви кажа къде отивам, защо заминавам, нито колко време ще остана извън Париж – всички тези неща, които имат вероятно твърде малко значение за вас, но които бих желал при все това да имам правото да ви кажа.

96. Шекспир. „Ричард III“, действие V, сцена IV – бел.фр.изд.

За миг имах намерението да се представя у вас, за да ви съобща за моето заминаване лично, но не посмях да го направя без вашето разрешение...

Кралицата вече знаеше това, което бе пожелала да научи, и поиска да върне писмото на Андре. Но тя, сякаш на нея се падаше да заповядва, вместо да се подчинява, каза:

– Четете докрай, госпожо.

Кралицата отново зачете:

Бях отказал предишната мисия, която ми предложиха, защото тогава смятах – бедният луд, – че една известна симпатия ме задържа в Париж. Уви! Оттогава получих доказателство за противното и приех с радост този случай да се отдалеча от сърцето, на което съм безразличен.

Ако по време на това пътуване с мен се случи както с нещастния Жорж, взел съм всички мерки, за да бъдете уведомена вие първа за сполетялото ме нещастие и за свободата, която ще ви бъде върната. Само тогава, госпожо, вие ще узнаете какво дълбоко възхищение се зароди в сърцето ми от вашата преданост, така зле възнаградена от моята, за тази, която пожертвахте, млада, красива и родена да бъде щастлива, младостта, красотата и щастието си.

Тогава, госпожо, всичко, което искам от Бога и от вас, е да запазите един спомен за нещастника, който толкова късно откри ценността на съкровището, което притежава.

Всички почитания от сърце

Граф Оливие Дьо Шарни

Кралицата протегна писмото на Андре, която този път го взе обратно.

– Е, какво, госпожо – прошепна Андре, – предадена ли сте? Измених ли, не казвам на обещанието, което съм ви дала, защото никога не съм ви давала обещания, но на вярата, която сте имали в мен?

– Простете ми, Андре – каза кралицата. – О! Аз толкова страдах!...

– Вие сте страдали!... Вие се осмелявате да кажете пред мен, че сте страдали! А аз какво да кажа?... О! Няма да кажа, че съм страдала, защото не искам да използвам една дума, с която вече си е служила друга жена, за да изрази същата мисъл... Не. Трябва ми нова дума, непозната,

нечувана, която ще предаде накратко всичките ми болки, ще изрази всичките ми мъки... Вие сте страдали... и при все това не сте видели, госпожо, човека, когото обичате, безразличен към тази любов, да се обръща, на колене и със сърцето си на длан към друга жена. Вие не сте виждали брат си, ревнив към тази друга жена, която обожава мълчаливо и както езичник своето божество, да се бие с човека, когото вие обичате. Вие не сте чували човека, когото обичате, ранен от собствения ви брат с рана, която мисли за смъртоносна, да вика в блънуването си само онази жена, чиято довереница сте вие. Не сте виждали тази друга жена да се плъзга като сянка по коридорите, където вие също обикаляте, за да задоволите онези думи на блънуване, които да ви докажат, че ако една безумна любов не може да надживее живота, тя ще го придружи чак до прага на гроба. Вие не сте виждали този човек, върнат към живота от едно чудо на природата и на науката, да стане от леглото си само за да падне в краката на вашата съперница... Да, на вашата съперница, госпожо, защото в любовта само с нейното величие се измерва изравняването на ранговете. Някога вие във вашето отчаяние да сте се оттегляли на двайсет и пет години в манастир, търсейки да поставите пред нозете на един разпнат тази любов, която ви поглъща? После един ден, когато след една година, прекарана на молитви, безсънници и пости, на немощни желаниа, на викове от болка, вие се надявате, че ако не е изгаснал, то поне е заспал този пламък, който ви изгаря, вие не сте виждали тази съперница, вашата странна приятелка, която нищо не е разбрала, която нищо не е отгатнала, да идва, за да ви намери във вашата самота, за да ви поиска... какво?... В името на едно старо приятелство, което страданията не са успели да увредят, в името на своето спасение като съпруга, в името на посраменото кралско величие, да идва да поиска да бъдете жена... на кого?... На този човек, когото от три години обожавате! Съпруга без съпруг, разбира се, обикновен воал, хвърлен между погледите на тълпата и чуждото щастие, както саванът е прострян между мъртвеца и света. Вие не бяхте обладана от милост, ревнивата любов не е милостива – и вие го знаете добре, – вие, госпожо, която ме пожертвахте, вие не бяхте владяна от дълга, приел огромната преданост. Вие не сте чували свещеникът да ви пита дали вземате за съпруг един човек, който никога няма да бъде *ваш* съпруг. Вие не сте усетили този мъж да ви слага на пръста златен пръстен, знак на един вечен съюз, който за вас е само един празен и нищо незначещ символ. Вие не сте били изоставени един час след сватбеното тържество на вашия съпруг, за да го видите... след това като любовник на вашата съперница!... Ах, госпожо! Госпожо!

Трите години, които изтекоха, аз ви го казвам, бяха три жестоки години!...

Кралицата повдигна изнеможялата си ръка, търсейки ръката на Андре.

Андре отдръпна своята.

– Аз не съм обещавала нищо – каза тя, – но все пак удържах на думите си. Вие, госпожо – продължи младата жена с тон на обвинител, – вие ми обещахте две неща...

– Андре! Андре! – каза кралицата.

– Вие ми обещахте, да не се срещате отново с господин Дьо Шарни. Обещание, още по-свещено, защото не съм го искала.

– Андре!

– После вие ми обещахте, този път писмено! Вие ми обещахте да се отнасяте с мен като със сестра. Обещание, толкова по-свещено, защото не съм молила за него.

– Андре!

– Трябва ли да ви припомням точното съдържание на това обещание, което вие ми дадохте в един тържествен момент, в един момент, когато щях да пожертвам живота си, повече от живота си... любовта си?... Да, моето спасение в отвъдния живот, защото се греша само чрез дела, госпожо, и кой ще ми каже, че Господ ще ми прости моите безумни желания, моите нечестиви обети? Е, добре, в онзи момент, когато щях да ви пожертвам всичко, вие ми дадохте една бележка. Още я виждам тази бележка – всяка буква пламти пред очите ми. Тази бележка съдържаше следните изрази:

Андре, вие ме спасихте! Честта си дължа на вас, животът ми е ваш! В името на тази чест, която ви струва така скъпо, се заклевам, че можете да ме наричате ваша сестра – опитайте, няма да ме видите да се изчервявам.

Поставям това послание в ръцете ви. То е знак на моята признателност. То е зестрата, която ви давам.

Вашето сърце е най-благородното от всички сърца. То ще ми бъде признателно за подаръка, който ви предлагам.

Мария-Антоанета

Кралицата изпусна въздишка на отчаяние.

– Да, разбирам – каза Андре, – защото съм изгорила тази бележка, вие мислите, че съм я забравила?... Не, госпожо, не, вие виждате, че съм

запомнила всяка дума в същата степен, в която вие не си я спомняте...

О! Аз си спомням повече...

– Ах! Прости ми, прости ми, Андре... Мисля, че той те обича!

– Значи вие си мислите, че това е закон на сърцето, според който, щом някой обича по-малко, госпожо, значи трябва да обича друга?

Андре бе страдала толкова, че на свой ред проявяваше жестокост.

– Значи и вие също сте забелязали, че ме обича по-малко... – мъчително възкликна кралицата.

Андре не отвърна. Тя само изгледа обезумялата кралица и нещо като усмивка се изписа на устните ѝ.

– Но какво трябва да направя, Боже мой! Какво трябва да направя, за да запазя тази любов, сиреч живота си, който си отива? О! Ако знаеш това, Андре, приятелко моя, сестро моя, кажи ми го, умолявам те, заклевам те...

И кралицата простря двете си ръце към Андре.

Андре отстъпи крачка назад.

– Мога ли да знам това, госпожо – каза тя, – аз, която той никога не е обичал?

– Да, но той може да те обикне... Един ден може да дойде в краката ти, за да поиска прошка за миналото, да измоли опрощение за всичко това, за което те е накарал да страдаш. И страданията ще бъдат толкова бързо забравени, Боже мой! В ръцете на този, когото обичаш! Опрощението се дава толкова бързо на този, който ни е накарал да страдаме!

– Е, добре, с идването на това нещастие – да, това вероятно ще бъде нещастие и за двете ни, госпожо, – забравяте ли, че преди да бъде жената на господин Дьо Шарни, ми остава да му съобща една тайна... да му доверя една ужасна тайна, смъртоносно признание, което начаса ще убие тази любов, от която вие се страхувате? Забравяте ли, че ми остава да му разкажа това, което съм разказала на вас?

– Ще му кажете, че сте била насилена от Жилбер?... Вие ще му кажете, че имате дете?...

– О! Но наистина, госпожо – каза Андре, – за кого ме вземате, та изрязвате подобно съмнение?

Кралицата си отдъхна.

– И така – каза тя, – вие няма да направите нищо, за да се опитате да върнете господин Дьо Шарни при себе си?

– Нищо, госпожо. Не повече в бъдеще, отколкото съм направила в миналото.

– Вие няма да му кажете, няма да го оставите да заподозре, че го

обичате?

– Най-малкото, докато самият той не дойде да ми каже, че ме обича, не, госпожо.

– И ако той дойде да ви каже, че ви обича, ако вие му кажете, че го обичате, ще ми се закълнете...

– О! Госпожо... – каза Андре, прекъсвайки кралицата.

– Да – каза кралицата, – да, имате право, Андре, сестро моя, моя приятелко и аз съм несправедлива, придирчива, жестока. О! Но когато всичко ме изоставя – приятели, власт, слава! Бих искала поне тази любов, за която ще пожертвам слава, власт, приятели, бих искала поне тази любов да ми остане.

– А сега, госпожо – каза Андре с онази ледена студенина, която не я бе напуснала нито за миг, докато бе говорила за мъките, изстрадани от нея, – има ли още нещо, което да искате да ме попитате, да ми дадете някакви нови заповеди?

– Не, нищо, благодаря. Искях да ви върна приятелството си, но вие отказате... Сбогом, Андре, отнесете поне моята признателност.

Андре направи един жест с ръка, сякаш за да отблъсне това второ чувство, така както бе отблъснала първото, и като направи един студен и дълбок реверанс, излезе бавно и мълчаливо досущ като привидение.

– О! Имаш право, тяло от лед, сърце от диамант, душа от огън, да не искаш нито признателността ми, нито приятелството ми. Защото го чувствам и моля Господ за прошка, но те мразя, както не съм мразила никого... защото, ако той сега не те обича... О! Сигурна съм, че един ден ще те обикне!...

После повика Вебер и му каза:

– Вебер, ти срещна ли доктор Жилбер?

– Да, Ваше Величество – отговори камериерът.

– В колко часа ще дойде утре сутринта?

– В десет часа, госпожо.

– Добре, Вебер. Предупреди моите дами, че ще си легна без тях тази вечер и че понеже съм неразположена и уморена, искам да ме оставят утре да спя до десет часа... Първият и единствен човек, когото ще приема, ще бъде доктор Жилбер.

25. Хлебарят Франсоа

Няма да се опитваме да разказваме как премина тази нощ за двете жени.

В девет часа сутринта кралицата посрещаше деня със зачервени от сълзи очи и бузи, побледнели от безсъние. В осем часа, сиреч почти с изгрева на деня – защото това ставаше в онзи тъжен период от годината, когато дните са тъмни и мрачни, – в осем часа тя беше напуснала леглото, където напразно бе търсила почивка през първите часове на нощта и където я бе застигнал само един трескав и неспокоен сън.

От няколко минути, макар че според дадените заповеди никой не се осмеляваше да влезе в стаята ѝ, тя чуваше онова движение напред-назад, онези внезапни шумове и продължителен шепот, които говореха, че навън става нещо необичайно.

В момента, когато тоалетът на кралицата приключи, стенният часовник удари девет часа.

Сред неясните шумове, които се разнасяха по коридорите, тя различа гласа на Вебер, който призоваваше към тишина.

Тя повика верния камериер.

Шумът веднага престана.

Вратата се отвори.

– Какво има, Вебер? – попита кралицата. – Какво става в двореца и за какво са всички тези шушукания?

– Госпожо – каза Вебер, – изглежда, че в Сите⁹⁷ се вдига шум.

– Шум! – каза кралицата. – И по какъв повод?

– Още не се знае, госпожо. Казват само, че стават някакви безредици във връзка с хляба.

Никога на кралицата не би ѝ хрумнало, че има хора, които умират от глад. Но откакто по време на пътуването от Версай беше чула дофийнът да ѝ иска хляб, без тя да може да му го даде, Мария-Антоанета разбираше какво представляват лишението, немотията и гладът.

– Бедните хора! – прошепна тя, спомняйки си думите, които бе чула на пътя, и обяснението, което Жилбер бе дал на тези думи. – Сега виждат, че не по вина на Хлебаря, нито на Хлебарката те нямат хляб.

97. Сите – остров на река Сена в центъра на Париж. Там се е намирало първото селище, около което по-късно се е образувала столицата – бел.прев.

После попита по-високо:

– И има ли вероятност да стане опасно?

– Не мога да ви отговоря, госпожо. Няма дори два доноса, които да си приличат – отвърна Вебер.

– Е, добре – подхвана кралицата, – изтичай до Сите, Вебер, то не е далеч оттук, виж с очите си това, което става, и ела да ми разкажеш.

– А господин доктор Жилбер? – попита камериерът.

– Предупреди Кампан или Мизери, че го очаквам. Те ще го въведат.

После, подхвърляйки тази последна препоръка в момента, в който Вебер щеше да напусне, тя каза:

– Поръчайте им да не го карат да чака, защото той е в течение на всичко и ще ми обясни какво става.

Вебер излезе от двореца, стигна до малката вратичка на Лувъра, затича се по моста и воден от виковете, следвайки множеството, което вървеше край архиепископията, той пристигна до предверието на „Нотр Дам“.

Едновременно с приближаването му към стария Париж тълпата беше нараснала, а виковете бяха станали по-силни.

Сред тези викове, или по-скоро резове, се чуваха онези гласове, които се чуват само в небето в дни на буря и на земята в дни на революция. Чуваха се гласове, които викаха:

– Какъв кождер! Смърт! Смърт! На фенера! На фенера!

И хиляди гласове, които дори не знаеха за какво става въпрос, сред които се различаваха и гласовете на жени, повтаряха уверено, очаквайки един от онези спектакли, които винаги карат сърцето на тълпата да скача от радост:

– Какъв кождер! Смърт! На фенера!

Изведнъж Вебер се почувства поразен от един от онези свирепи трусове, които стават в големите човешки маси, когато се образува едно течение, и той видя да се задава откъм улица „Шаноанес“ една човешка вълна, един жив водопад, сред който се бяхтеше един нещастник, пребледнял и с разкъсани дрехи.

Целият този народ беше срещу него. Срещу него се надигаха всички тези викове, резове и заплахи.

Само един човек го защитаваше срещу тази тълпа, само един човек стоеше като дига срещу този човешки порой.

Този човек, който бе предприел една милосърдна задача, която надвишаваше силите на десет, на двайсет, на сто души, беше Жилбер.

Наистина някои от тълпата го бяха разпознали и започнаха да

викат:

– Това е доктор Жилбер, патриот, приятел на господин Дьо Лафайет и на господин Байи. Да изслушаме доктор Жилбер...

След тези викове настъпи момент на затишие, нещо като мълчание, което се разпростря над множеството между два пристъпа на бурята.

Вебер се възползва, за да си проправи път до доктора.

Достигна го с големи мъки.

– Господин доктор Жилбер – каза камериерът.

Жилбер се обърна по посоката, откъдето идваше този глас.

– Това вие ли сте, Вебер?

После, като му направи знак да се приближи, каза съвсем тихо:

– Вървете и съобщете на кралицата, че ще дойда, но може би малко по-късно, отколкото ме очаква. Зает съм да спася един човек.

– О, да, да! – каза нещастникът, чувайки тези последни думи. – Вие ще ме спасите, нали, докторе? Кажете им, че съм невинен! Кажете им, че младата ми жена е бременна!... Кълна ви се, че не крия хляба, докторе.

Но сякаш жалбата и молбата разпалиха отново огъня на омразата и гнева, които бяха наполовина угаснали, виковете се удвоиха, а заплахи-те започнаха да се организират в дело.

– Приятели – провикна се Жилбер, борейки се със свръхчовешка сила с разярените хора, – този човек е французин, гражданин като вас. Не може, не трябва един човек да бъде заклан, без да бъде изслушан. Заведете го в окръжието и после ще видим.

– Да! – извикаха няколко гласа, принадлежащи на онези, които бяха разпознали доктора.

– Господин Жилбер – каза камериерът на кралицата, – дръжте се, ще предупредя офицерите от окръжието... Окръжието е на две крачки. След пет минути ще бъдат тук.

И той изчезна сред тълпата, без дори да дочака одобрението на Жилбер.

През това време четири-пет души се притекоха на помощ на доктора и направиха с телата си нещо като преграда, за да опазят нещастника от гнева на тълпата, който го заплашваше.

Тази преграда, колкото и слаба да беше, задържа за момент убийците, които с виковете си заглушаваха гласа на Жилбер и на добрите граждани, които се бяха присъединили към него.

За щастие след пет минути нещо в тълпата се раздвижи, последва мърморене, след което се разпространиха думите:

– Офицерите от окръжието! Офицерите от окръжието!

Пред офицерите от окръжието заплахите стихнаха и тълпата се отдръпна. Убийците вероятно още нямаха заповед. Отведоха нещастника в Кметството.

Сега, кой беше този човек? Ние ще ви кажем.

Това беше един беден хлебар, наречен Дьони Франсоа, чието име ние вече произнесохме и който снабдяваше с малки хлебчета господата от Събранието.

На сутринта една стара жена беше влязла в магазина на улица „Марше-Палю“, в момента, когато беше разпродад шестата си фурна и започваше да пече седмата.

Старата жена поиска един хляб.

– Нямам повече – каза Франсоа, – но изчакайте седмата фурна и ще бъдете обслужена първа.

– Искам го веднага – каза жената, – ето ви парите.

– Но – каза хлебарят, – след като ви казвам, че няма повече...

– Оставете ме да проверя.

– О! – каза хлебарят. – Влезте, вижте, търсете...

Старата жена влезе, търси, души, тършува, отвори един шкаф и в него намери три изостанали хляба, които чираците бяха запазили за себе си.

Тя взе единия и излезе, без да плати, като в отговор на протестите на хлебаря насъска народа, викайки, че Франсоа е кождер, който крие половината от фурната си.

Викът, че някой е кождер, обричаше на почти сигурна смърт този, за когото се отнасяше.

Един стар вербовчик на драгуните, наречен Фльор-Д'Епин⁹⁸, който пиеше в кръчмата отсреща, излезе от кръчмата и повтори с пиянски глас вика, нададен от старицата.

При този двоен вик народът се събра, ревейки, за да проучи, да разбере за какво става въпрос. Виковете се умножиха, тълпата се втурна в дюкяна на хлебаря, отблъсна със сила стражата от четирима души, която полицията бе поставила пред вратата му, както пред тези на неговите колеги, плъзна в магазина и освен двата изостанали хляба, оставени и обявени от старицата, намери десет дузини малки пресни хлебчета, запазени за депутатите, които заседаваха в архиепископията, сиреч на сто крачки от там.

98. Фльор-Д'Епин – цвят на трън, преносно – драка – бел.прев.

Оттогава нещастникът бе осъден и не един, а сто, двеста, хиляда гласа крещяха: „Дръжте кожодера!“ . Целият град крещеше: „На фенера!“ .

В този момент докторът, който се връщаше от посещение при сина си, когото бе отвел при абат Берардие в колежа „Луи льо Гран“, беше привлечен от шума, видя как цял куп хора искат смъртта на един човек и се хвърли на помощ на този човек.

От няколко разменени думи той разбра, че става въпрос за Франсоа, призна невинността на хлебаря и се опита да го защити.

Тогава тълпата повлече заедно и застрашения нещастник, и неговия защитник, предавайки и двамата на една и съща анатема и готова да ги поразява и двамата с един удар.

Това беше моментът, когато Вебер, изпратен от кралицата, пристигна на площад „Нотр Дам“ и разпозна Жилбер.

Видяхме, че след намесата на Вебер пристигнаха служителите на окръжието и че нещастникът бе отведен под тяхна охрана в Кметството.

Обвиняемият, стражите от окръжието, разгневеното население – всички вкупом влязоха в Кметството, чийто площад още в същия миг се изпълни с работници без работа, тези бедни дяволи, умиращи от глад, винаги готови да се забъркат във всяка безредица и да върнат на всеки, който е заподозрян, че е причина за народната мизерия, част от злото, което те изпитваха на гърба си.

Така едва нещастният Франсоа бе изчезнал в зиналото предверие на Кметството и виковете се усилиха.

На всички тези хора им се струваше, че са им отмъкнали плячката, която им принадлежеше.

Хора със зловещи лица сновяха сред тълпата, говорейки полугласно:

– Това е един кожодер, платен от двора! Ето защо искат да го спасят.

И тези думи: „Това е кожодер! Това е кожодер!“ , прелитаха сред изгладнялото население като искра от фитил на фойерверк, подпалваща всяка омраза, разпалваща всеки гняв.

За нещастие беше още ранна сутрин и никой от хората, които имаха власт над народа, нито Байи, нито Лафайет, не бяха там. А това се знаеше добре от тези, които повтаряха от групите: „Това е кожодер! Това е кожодер!“ .

Най-накрая, като не видяха обвиняемият да се появява отново, виковете се смениха с едно страховито ура, а заплахите преминаха в общ

рев.

Тези хора, за които говорихме, плъзнаха из преддверието, пълзяха по дължината на стълбите, провикваха се чак по цялата улица, където беше нещастният хлебар, когото Жилбер защитаваше, както можеше.

От своя страна, съседите на Франсоа, дотичали при врявата, удостовериха, че от започването на революцията той е дал неоспорими доказателства за усърдието си, че е пекъл и по десет фурни на ден, че когато неговите колеги не са имали брашно, той им е давал от своето, че за да обслужва по-бързо населението, освен своята фурна е наемал и тази на един сладкар, където е сушил дървата си.

Накрая свидетелските показания доказваха, че вместо наказание, той заслужава награда.

Но на площада и по стълбите, та дори и в залата продължаваха да скандират: „Дръжте кожата!“ и да искат смъртта на виновния.

Изведнъж едно неочаквано нахлуване в залата разкъса кордона на Националната гвардия, заобиколил Франсоа, като го отдели от неговите защитници. Жилбер, отблъснат по посока на импровизирания трибунал, видя над двайсетина ръце да се протягат... Хванат, придърпан, сграбчен от тях, обвиняемият се развика за помощ, протягаше умолително ръце, но напразно... Напразно и Жилбер извърши усилие да го настигне. Отворът, през който нещастникът бе изчезнал, малко по малко се затваряше. Като плувец, всмукан от водовъртежа, той се бори един миг със стърчени ръце, с отчаяние в очите и с глас, придушен в гърлото. После множеството го закри, въртопът го погълна! От този момент нататък той беше загубен. Изгъркаляя отгоре надолу по стълбите, на всяко стъпало той получаваше по една рана. Когато стигна преддверието, цялото му тяло представляваше една голяма рана. Той вече не молеше за живот, а за смърт! Къде се криеше в онази епоха смъртта, та винаги бе готова да дотича, щом я повикат?

Само за секунда главата на нещастния Франсоа беше отделена от тялото и се надигна на острието на една пика.

Беше любопитно да се види глава, набучена на пика. Не бяха виждали такава от шести октомври, а вече беше двайсет и първи.

– О! Бийо! Бийо! – прошепна Жилбер, пробягвайки навън от залата. – Колко си щастлив, че напусна Париж!

Току-що бе пресякъл площад „Грев“, следвайки брега на Сена, като оставяше зад себе си отдалечаващата се кървяща глава върху пика и ревящия ѝ конвой през моста на площад „Нотр Дам“, когато на средата на кея усети, че някой го докосва по ръката.

Той вдигна глава и тихо извика. Но човекът, който го беше познал, бързо плъзна бележка в ръката му, сложи пръст на устата си и се отдалечи, отивайки по посока на архиепископията.

Несъмнено това лице желаше да остане инкогнито. Но една жена от халите, щом го погледна, плесна с ръце и се провикна:

– Ей! Та това е нашата малка майка Мирабо!

– Да живее Мирабо! – викнаха веднага петстотин гласа. – Да живее защитникът на народа! Да живее ораторът-патриот!

И краят на шествието, което следваше главата на нещастния Франсоа, чувайки този вик, се обърна, за да се превърне в ескорт на Мирабо, когото придружи, викайки непрестанно, чак до вратите на архиепископията.

Това наистина бе Мирабо, който на връщане от заседание на Събранието бе видял Жилбер и му предаде бележка, която бе написал преди малко за него на тезгяха на един винопродавец и която смяташе да му изпрати вкъщи.

26.

Ползата, която може да се извлече от една
отрязана глава

Жилбер прочете набързо бележката, която му бе дал Мирабо, след което я препрочете по-бавно, постави я в джоба на палтото си и като повика един фиакър, нареди да го закара в Тюйлери.

Пристигайки, той бе видял, че всички решетки са затворени, а часовите – удвоени по заповед на господин Дьо Лафайет, който, знаейки за безредиците в Париж, бе започнал с предприемането на мерки относно сигурността на краля и кралицата, а след това бе отишъл на мястото, където му казаха, че са възникнали безредиците.

Жилбер се представи на портиера откъм улица „Дьо л'Ешел“ и влезе в покоите на кралицата.

Забелязвайки го, госпожа Кампан, която бе получила заповед от кралицата, дойде при него и го въведе незабавно. Вебер, за да се подчини на кралицата, се бе върнал за новини.

При вида на Жилбер кралицата нададе вик!

Част от дрехите и от работата на доктора бяха разкъсани по време на борбата, която бе водил, за да спаси нещастния Франсоа, а няколко капки кръв бяха опръскали ризата му.

– Госпожо – каза той, – моля за извинение Ваше Величество, че се представям така пред нея. Но, без да искам, вече я накарах да чака достатъчно дълго и не исках да я карам да чака повече.

– А какво стана с онзи нещастник, господин Жилбер?

– Той е мъртъв, госпожо! Беше убит и направен на парчета...

– Поне беше ли виновен?

– Той беше невинен, госпожо.

– О, господине! Ето ги плодовете на вашата революция! След като изклаха господарите, чиновниците и телохранителите, ето че сега се колят помежду си. Но няма ли начин да се въздаде правосъдие за тези убийства?

– Опитваме се, госпожо. Но е по-добре да се предотвратят убийствата, отколкото да се наказват убийците.

– И как да постигнем това, Боже мой! Кралят и аз не искаме нищо друго.

– Госпожо, всички тези нещастия идват от голямото недоверие на народа в служителите на властта. Поставете начело на правителството хора, които се ползват с доверие от народа, и повече нищо подобно няма да се случва.

– А, да! Господин Дьо Мирабо и господин Дьо Лафайет, нали?

– Надявам се, че кралицата е изпратила да ме потърсят, защото е успяла да издейства от краля да престане да бъде враждебно настроен към комбинацията, която му предложих.

– Най-напред, докторе – каза кралицата, – вие изпадате в голяма грешка, в която в крайна сметка изпадат и много други освен вас. Вие си мислите, че имам влияние над краля? Вие смятате, че кралят следва моите внушения? Вие се лъжете. Ако някой има влияние върху краля, това е госпожа Елизабет, но не и аз. И доказателство за това е, че още вчера той е изпратил с мисия един от моите служители, господин Дьо Шарни, без аз да зная нито къде отива, нито с каква цел е изпратен.

– И при все това, ако кралицата пожелае да превъзмогне неприязънта си към господин Дьо Мирабо, ще ѝ кажа да говори на краля за това, което желая да стане.

– Е, господин Жилбер – живо подхвана кралицата, – да не би случайно да твърдите, че неприязънта ми не е мотивирана?

– В политиката, госпожо, не бива да се създават нито симпатии, нито антипатии, трябва да има принципни отношения или комбинации от интереси и трябва да кажа на Ваше Величество за срам на хората, че комбинациите от интереси са много по-сигурни от принципните отношения.

– Докторе, искате насериозно да повярвам, че трябва да се доверя на един човек, виновен за пети и шести октомври, и да се съюзя с един оратор, който публично ме е оскърбявал от трибуната?

– Госпожо, повярвайте ми, господин Дьо Мирабо изобщо не е иницирал пети и шести октомври. Гладът, немотията и мизерията бяха тези, които започнаха това дело през деня. Но една могъща, тайнствена и ужасна ръка е онази, която извърши всичко през нощта... Може би някой ден ще мога и аз да ви защитя и да се боря с това могъщество в сянка, което преследва не само вас, но и всички останали короновани глави. Не само трона на Франция, но и всички тронове по света! Несъмнено е вярно, колкото имам честта да положа живота си във вашите крака и в тези на краля, госпожо, че господин Дьо Мирабо няма нищо общо с ужасните събития. Той научи в Събранието, както и много други впрочем, от една бележка, която му беше предадена, че народът е тръгнал

към Версай.

– Ще отречете ли това, което е всеизвестно, сиреч оскърблението, което ми беше отправено от трибуната?

– Госпожо, господин Дьо Мирабо е един от хората, които осъзнават собствената си цена и които се озлобяват, когато, виждайки на какво са способни и колко могат да помогнат, кралиците се въздържат да им възлагат задачи. Да, за да ви накарат да обърнете очи към него, госпожо, господин Дьо Мирабо ще използва всичко, дори оскърбления. Защото той ще предпочете знаменитата дъщеря на Мария-Терезия, несъмнено властна кралица и жена, да му отправи един гневен поглед, отколкото изобщо да не го поглежда.

– И така вие мислите, господин Жилбер, че този човек ще се съгласи да бъде един от нас?

– Той си е такъв, госпожо. Когато Мирабо се отдалечава от кралството... Госпожо, това прилича на кон, който отскача встрани – има нужда само да усети юздата и шпорите на своя ездач, за да се върне в правия път.

– Но след като принадлежи на херцог Д'Орлеан, той не може да принадлежи на целия свят?

– Ето там грешите, госпожо.

– Господин Дьо Мирабо не принадлежи на херцог Д'Орлеан? – повтори кралицата.

– Той е толкова малко свързан с херцог Д'Орлеан, че когато научил как принцът се оттеглил в Англия пред заплахите на господин Дьо Лафайет, той казал, мачкайки в ръцете си бележките на господин Дьо Лозюн⁹⁹, който му съобщавал за това заминаване: „Претендират, че съм от партията на този човек! Не го искам дори и за лакей!“ Госпожо, ще ви кажа нещо. На другия ден, след като народът отведе Ваше Величество от Версай, както и краля и кралското семейство, аз срещнах господин Дьо Мирабо...

– Опиянен от триумфа си от предния ден...

– Изплашен от опасностите, на които сте изложени и на които е вероятно да се изложите.

– Наистина? Сигурен ли сте? – попита кралицата с израз на съмнение.

– Искате да ви предам думите, които ми каза?

– Да, ще ме удостоите ли с честта.

99. Антоан дьо Комон, херцог Дьо Лозюн, фаворит на Луи XIV – бел.фр.изд.

– Е, добре, ето ги, дума по дума. Аз ги вдълбах в паметта си, надявайки се един ден да имам случай да ги повтора на Ваше Величество: „Ако знаете за някакъв начин, чрез който да накарате краля и кралицата да ви чуят, убедете ги, че те и Франция са загубени, ако кралското семейство не излезе от Париж. Заемам се с един план да ги накарам да излязат. Ще бъдете ли в състояние да ги уверите, че могат да разчитат на мен?“

Кралицата се замисли.

– И така – каза тя, – господин Дьо Мирабо е също на мнение, че трябва да напуснем Париж?

– По това време подобно беше мнението му.

– И той го е променил оттогава?

– Да, ако вярвам на бележката, която получих преди половин час.

– Може ли да я видя тази бележка?

– Тя е предназначена за Ваше Величество.

И Жилбер измъкна хартията от джоба си.

– Ваше Величество ще извини Мирабо – каза той, – но е писал бележката на ученическа хартия и върху тезгяха на един винопродавец.

– О, не се безпокойте за това! Хартията и попитърът, всичко е в хармония с политиката, която се прави в този момент.

Кралицата взе хартията и прочете:

Днешните събития променят нещата основно.

Може да се извлече голяма полза от тази отсечена глава.

Събранието ще се уплаши и ще иска военно положение.

Господин Дьо Мирабо може да натисне и да ги накара да гласуват военното положение.

Господин Дьо Мирабо може да поддържа, че няма спасение, освен връщането на силата на изпълнителната власт.

Господин Дьо Мирабо може да атакува господин Некер по въпроса за издръжките и да го събори.

Нека на мястото на господин Некер бъде създадено министерство от Мирабо и Лафайет, а господин Дьо Мирабо да отговаря за всичко.

– Е, добре! – каза кралицата. – Тази бележка не е ли подписана?

– Не казах на Ваше Величество, че лицето господин Дьо Мирабо ми я връчи?

– Какво мислите за всичко това?

– Моето мнение, госпожо, е, че господин Дьо Мирабо е свършено прав и че единствено съюзът, който предлага, може да спаси Франция.

– Добре. Нека господин Дьо Мирабо ми прати по вас и един проект за министерството. Ще сложа всичко това пред очите на краля.

– И Ваше Величество ще го подкрепи?

– Ще го подкрепя.

– И така, докато чакаме, а и като пръв знак, господин Дьо Мирабо може да подкрепи военното положение и да поиска силата да бъде върната на изпълнителната власт?

– Може.

– В замяна, в случай, че падането на господин Некер стане спешно, едно министерство на Лафайет и Мирабо няма да бъде прието с лоши очи?

– От мен ли? Не. Искам да докажа, че съм готова да пожертвам всички свои лични чувства за благо на държавата. Само че, както казах вече, не отговарям за краля.

– Господина ще ни помогне ли в тази работа?

– Мисля, че Господина си има свои планове, които ще го въздържат да помогне на намеренията на другите.

– А кралицата няма ли никаква представа за плановете на Господина?

– Мисля, че той е на мнението на господин Дьо Мирабо, сиреч че кралят трябва да напусне Париж.

– Упълномощава ли ме Ваше Величество да кажа на господин Дьо Мирабо, че този проект е поискан от Ваше Величество?

– Ще трябва вие, господин Жилбер, да съдите за мярката спрямо човека, който е наш приятел от вчера и който може да стане наш враг утре.

– О! По отношение на това доверете се на мен, госпожо. Само че понеже обстоятелствата са тежки, нямам време за губене. Позволете да отида в Събранието и да се опитам да се видя с господин Дьо Мирабо още днес. Ако го видя, до два часа Ваше Величество ще има отговора.

Кралицата направи знак с ръка, красноречив за нейното съгласие и позволение да се оттегли. Жилбер излезе.

Четвърт час по-късно той беше в Събранието.

Събранието бе смутено от престъплението, извършено пред вратите му, при това спрямо човек, който донякъде беше негов служител. Членовете сновяха нервно между трибуната и скамейките си и от скамейките си в коридора. Единствено Мирабо стоеше неподвижен на

мястото си. Той чакаше с очи, вперени в обществената трибуна. Като забеляза Жилбер, лицето му просветна. Жилбер му направи знак, на който той отвърна с движение на главата отгоре надолу. Жилбер откъсна една страница от бележника си и написа:

Вашите предложения са приети, ако не от двете партии, то поне от онази, която вие смятате, а и аз смятам за по-влиятелна от двете.

Искат проект за министерство днес.

Накарайте да върнат силата на изпълнителната власт и изпълнителната власт ще се съобразява с вас.

После сгъна хартията във форма на писмо, написа вместо адрес: „За господин Дьо Мирабо“, повика един пристав и го накара да отнесе бележката по предназначение.

От трибуната, където беше застанал, Жилбер видя пристава да влиза в залата. Видя го да се насочва към депутата от Екс и да му предава писмото.

Мирабо го прочете с израз на такова дълбоко безразличие, че би било невъзможно дори на най-близкия му съсед да отгатне, че бележката, която току-що бе получил, има отношение към най-горещите му желания. И със същото безразличие той нанесе няколко реда върху половинката от лист хартия, която имаше пред себе си, сгъна тази хартия небрежно и с все същото външно безгрижие, я подаде на пристава.

– За лицето, което ми изпрати бележката, която ми донесохте – каза той.

Жилбер бързо разгърна хартията. Тя съдържаше тези няколко реда, които затваряха в себе си може би едно друго бъдеще за Франция, ако планът можеше да се приведе в изпълнение, разбира се:

Ще говоря.

Утре ще изпратя ново предложение за излизане от ситуацията. Ето исканата листа. Две или три имена ще могат да се променят.

Господин Некер, пръв министър...

Това име почти накара Жилбер да се усъмни, че бележката, която четеше, беше написана от ръката на Мирабо. Но понеже една бележка в скоби следваше това име, така както и някои от другите имена, Жилбер се зачете наново:

... Господин Некер, пръв министър (трябва да се направи толкова безсилен, колкото е некадърен, и при все това да се запази авторитетът му пред краля).

Архиепископът на Бордо, канцлер (да му се препоръча много грижливо да подбере своя екип).

Херцог Дьо Лианкур, министър на войната (той има честта, твърдостта и личната привързаност към краля, които ще му дадат нужната сигурност).

Херцог Дьо Ларошфуко, дом на краля, град Париж (Туре с него).

Граф Дьо ла Марк, министър на морската армия¹⁰⁰ (той не може да получи министерството на войната, което трябва да бъде дадено на господин Дьо Лианкур. Господин Ла Марк притежава вяност, характер и изпълнителност).

Епископът на Отюн, министър на финансите (издигането му от духовенството му спечели това място. Лаборд с него).

Граф Дьо Мирабо в съвета на краля, без министерство (дребните скрупули на човешката почтеност не са на мода. Правителството високо трябва да заяви, че негови първи помощници оттук нататък ще бъдат добрите принципи, характерът и талантът).

Тарже, кмет на Париж (съдийското съсловие ще го упътва винаги).

Лафайет в съвета, маршал на Франция (генералисимус навреме, за да укрепи армията).

Господин Дьо Монморен, губернатор, херцог и пер (дълговете му са платени).

Господин Дьо Сегюр (от Русия), във външните работи.

Господин Муние, в Кралската библиотека.

Господин Шапелие, в Строежите.

Участие на Лафайет.

Министър на правосъдието, херцог Дьо Ларошфуко. Министър на външните работи, архиепископът на Отюн. Министър на финансите, Ламбер, Алер и Клавиер.

Министър на морската армия...

Участие на кралицата.

Министър на войната и на морската армия, Ла Марк.

100. Общо наименование на военноморските на дадена страна – бел.прев.

Председател на съвета за просвета и образование, абат Сийес.

Пазител на личния печат на краля...

Тази втора бележка очевидно показваше промените и модификациите, които можеха да бъдат направени в комбинацията, предложена от Мирабо, без да допринася за препятствия в гледищата му и за обръкване на плановете му.

Всичко това беше написано с леко треперлив почерк, което доказваше, че Мирабо, наглед безразличен, изпитваше известно вътрешно вълнение.

Жилбер го прочете набързо, откъсна нов лист от бележника си и написа отгоре следните три-четири реда, които връчи на пристава, когото беше помолил да не се отдалечава:

Връщам се при стопанката на апартамента, който искаме да наемем, и ѝ отнасям условията, при които вие сте съгласен да наемете и да поправите къщата.

Известете ме у дома, на улица „Сен Оноре“ над църквата „Успение Богородично“ срещу дюкяна на столаря, наречен Дюпле, за резултата от заседанието, веднага щом свърши.

Постоянно алчна за действия и вълнения, надяваща се да победи с политически интриги страстите на сърцето си, кралицата очакваше завръщането на Жилбер с нетърпение, докато слушаше разказа на Вебер.

Изпратен отново за информация от кралицата, той бе пристигнал на единия край на моста Нотр Дам, докато от другия край на този мост изникваше кървавото шествие, носещо като знаме на убийството главата на хлебаря Франсоа, която – поради една от онези популярни подигравки, подобни на тази, с която бяха накарали да обръснат и фризират главите на телохранителите при моста в Севър, – един от убийците, по-голям шегобиец от останалите, бе украсил с памучно боне, взето от един от колегите на жертвата.

Почти на една трета от моста млада жена – бледа, ужасена, с пот на челото, която въпреки започващата да ѝ личи пълнота тичаше с възможно най-бързия бяг към Кметството, изведнъж се спря.

Когато ужасният трофей бе само на двайсет метра от нея, тя нададе вик, протегна ръце с отчаяно движение и легна в безсъзнание на моста.

Това беше жената на Франсоа, бременна от пет месеца. Отнесоха я в безсъзнание.

– О, Боже мой! – прошепна кралицата. – Изпращате една ужасна поука на вашата слугиня, за да я научите, че колкото и да е нещастна, има по-нещастни.

В този момент влезе Жилбер, въведен от госпожа Кампан, която бе заместила Вебер на пост пред вратата на кралицата.

Той откри не кралицата, а жената, сиреч съпругата и майката, смазана от този разказ, поразил я два пъти в сърцето. Разположението беше съвсем подходящо, защото Жилбер, поне по негово мнение, бе предложил начина да се сложи край на всички тези убийства. И така, кралицата, като избърса очите си, от които се търкаляха сълзи, и челото, където блестяха капки пот, взе от ръцете на Жилбер листа, който ѝ беше донесъл. Но преди да хвърли поглед върху този така важен документ, тя каза:

– Вебер, ако тази бедна жена е жива, ще я приема утре и ако наистина е бременна, ще стана кръстница на детето ѝ.

– Ах, госпожо! – извика Жилбер. – Защо не могат всички французи да видят сълзите, които текат от очите ви, да чуят думите, които излизат от устата ви?

Кралицата потрепера. Това бяха почти същите думи, които Шарни ѝ бе отправил при други, не по-малко критични обстоятелства. Тя хвърли поглед върху бележката на Мирабо. Но бе твърде развълнувана, за да даде в този момент подходящ отговор, затова каза:

– Добре, докторе, оставете ми тази бележка. Ще размисля и ще ви дам отговор утре.

После, може би без да знае какво прави, тя протегна едната си ръка към Жилбер, която той, съвсем изненадан, докосна с крайчеца на пръстите и устните си.

Трябва да признаем – това беше една ужасна промяна за гордата Мария-Антоанета, да обсъжда министерство, в което участват Мирабо и Лафайет, и да даде ръка за целувка на доктор Жилбер.

В седем часа вечерта един слуга без ливрея връчи на Жилбер следната бележка:

Заседанието беше горещо.

Военното положение беше гласувано.

Бюзо и Робеспьер поискаха създаването на висш съд.

Накарах да постановят, че престъпленията за обида на нацията (това е нов термин, който току-що измислихме) ще бъдат съдени от кралския трибунал в Шатле.

Преместих, без заобикалки, спасението на Франция в мощта на кралството и три четвърти от Събранието ме аплодира.

Сега сме 21 октомври. Надявам се, че кралството е извървяло доста път от шести.

*Vale et me ama*¹⁰¹.

Бележката не бе подписана, но носеше същия почерк като министерската листа и бележката от сутринта, което си беше едно и също, защото почеркът беше на Мирабо.

101. *Vale et me ama* (лат.) – Бъди здрав и ме обичай – бел. прев.

27. Шатле

За да се разбере цялото значение на триумфа на Мирабо и, косвено, на монархията, чийто пълномощник беше станал, трябва да кажем на читателите какво представляваше Шатле.

Между другото, едно от първите му съдебни решения ще даде материал за една от най-ужасните сцени, които са се разиграли на „Грев“ през 1790 година. Сцена, която не е чужда на нашия сюжет и непременно ще намери място в края на този разказ.

Шатле, който от XIII век има голямо историческо значение и като трибунал, и като затвор, получи своето всемогъщество, което упражнява в течение на пет столетия, от добрия крал Луи IX.

Един крал – Филип-Август¹⁰² – беше строител. Той построи „Нотр Дам“, или почти.

Основа болниците „Трините“, „Сент Катрин“ и „Сен Никола“ в Лувъра.

Той павира улиците на Париж, които, покрити с кал и тиня, му пречели със смрадта си, казва хрониката, да наблюдава през прозореца си.

Наистина той имаше един голям източник на средства за всички тия разходи. Източник, който неговите наследници нещастно изчерпаха – това бяха евреите. През 1189 година той беше засегнат от лудостта на времето.

Лудостта на времето беше желанието да се отнеме Йерусалим от мюсюлманските принцове на Азия. Той се съюзи с Ричард Лъвското сърце и тръгна за светите места¹⁰³.

Но преди да тръгне, за да не загубят добрите парижани времето си и за да не би през изгубените мигове да помислят да се бунтуват срещу него, той им остави един план и им нареди да започнат да го изпълняват незабавно след тръгването му.

Този план включваше една нова крепостна стена, която да бъде построена в града, стена, за която, казахме, той сам даде предложение и

102. Филип II Август (Огюст) (1165 – 1223) – френски крал от династията на Капетингите. Син на Луи XII. Покровителства търговията и градското развитие – бел.ред.

103. Става дума за III кръстоносен поход (след превземането на Йерусалим от Саладин), който е ръководен от Фридрих I Барбароса, Ричард I Лъвското сърце и Филип II Август, неуспешен – бел.ред.

която трябваше да се състои от един солиден зид, подобен на зидовете от XII век, снабден с кукички и порти. Тази стена беше третата, която опасваше Париж.

Както добре се разбира, архитектите, натоварени с тази работа, не бяха взели точно мярката на тяхната столица. Тя бе нараснала твърде бързо след Хю Капе¹⁰⁴ и обещавахе скоро да излезе извън третата стена, както бе излязла иззад предишните две.

Тогава ѝ сложиха хлабав пояс и в този пояс затвориха като предпазна мярка за бъдещето едно множество от бедни малки махали, предназначени да станат по-късно части от голямото цяло.

Тези махали и села, колкото и да бяха бедни, си имаха своето феодално правосъдие.

Обаче всички тези феодални правосъдия, които през повечето време си противоречаха едно на друго, затворени в същата крепостна стена, оказваха по-чувствителна съпротива и завършваха, като се сблъскваха толкова силно, че създаваха голям смут в тази странна столица.

Имаше в тази епоха един сеньор от Винсен, имащ най-много причини да се оплаква от този конфликт, като никой друг да търси начин да го разреши и да му сложи край.

Този сеньор бе Луи XVI.

Защото е добре да научат както малките деца, така и възрастните, че когато Луи XVI раздавал правосъдие под знаменития дъб, той е раздавал правосъдие като сеньор, а не като крал.

Той разпоредил впоследствие, когато станал крал, всички дела, разглеждани от сеньорските съдилища, да бъдат отнасяни по апелативен път до неговия съд в Шатле дьо Пари.

По този начин юрисдикцията на Шатле се оказала всемогъща, натоварена да съди като последна инстанция.

Шатле останал върховен трибунал чак до момента, когато парламентът, присвоявайки си на свой ред правата върху кралското правосъдие, заявил, че ще разглежда по апелативен път делата, гледани в Шатле.

Но Събранието бе отменило парламентите.

– Ние ги погребяхме живи – каза Ламе на излизане от заседанието.

И на мястото на парламентите, по настояване на Мирабо, тя върна на Шатле старата му власт, увеличена с нови възможности.

104. Хю Капе (Юг Капе) – граф на Париж, избран за крал на Франция през 987 г. от великите феодални владетели след смъртта на последния Каролинг. По това време градът започва се разпростира към десния бряг – бел.ред.

Голям триумф за монархията бе, че престъпленията за обида на нацията, произлизащи от военното положение, щяха да бъдат отнасяни до един трибунал, който ѝ принадлежеше.

Първото престъпление, което съдът в Шатле трябваше да разгледа, беше това, за което ще разкажем.

В деня на обнародването на закона двама от убийците на нещастния Франсоа бяха обесени на площад „Грев“, без да има друг процес, освен общественото обвинение и всеизвестността на престъплението.

Третият, който беше вербовчикът Флор-д'Епин, чието име вече споменахме, беше съден по редовната процедура и, разжалван и осъден от съда в Шатле, той пое по същия път, за да го застигне вечността на двамата му другари.

Оставаха две дела за разглеждане.

Това на главния бирник Ожар. И това на генералния инспектор на швейцарците, Пиер-Виктор дьо Безенвал. Това бяха двама души, предани на двора. Затова побързаха да прехвърлят делата им в Шатле.

Ожар беше обвинен, че е създал фондове, от които камарилата¹⁰⁵ на кралицата е плащала през юли на гълпите, събрали се на Марсово поле. Ожар беше по-малко известен, арестът му не вдигна шум. Населението не се интересуваше от него. Съдът в Шатле го оправда без много скандали. Оставаха Безенвал.

Делото на Безенвал беше различно – името му се ползваше с лоша популярност в пълния смисъл на думата.

Той бе командвал швейцарците при Ревейон, при Бастилията и на Марсово поле. Народът помнеше, че той бе натоварен и с трите случая, и нямаше да има нищо против, ако го обесят за отплата.

Точните заповеди, които бяха дадени от двора на съда в Шатле, бяха, че под никакъв предлог нито кралят, нито кралицата не желаят да бъде осъден господин Дьо Безенвал.

Нищо по-малко от тази двойна защита не можеше да го спаси.

Той самият се бе признал за виновен, защото след превземането на Бастилията Безенвал избягал. Арестуван на половината път до границата, той беше върнат в Париж.

И така, когато влезе в залата, го поздравиха с почти единодушни викове: „Смърт!“

– Безенвал на фенера! Безенвал на бесилката! – ревяха от всички

105. Камарила – група придворни, които влияят върху управлението, като използват близките си отношения с управата на държавата – бел.ред.

страни.

– Тишина! – викаха присъстващите.

С голяма мъка тишината бе възстановена.

Един от присъстващите се възползва от това.

– Искам – извика той с великолепен басов глас, – да го разрежат на трийсет парчета и да изпратят по едно на всеки кантон.

Но въпреки тежестта на обвинението и въпреки озлоблението на публиката, Безенвал беше оправдан.

Взмутен от това двойно оправдание, един от слушателите написа тези четири стиха върху парче хартия, смачка го на топче и го хвърли на председателя.

Председателят вдигна топчето, разгъна го и прочете следното четиристишие:

Магистрати, Ожар що оправдахте,
що оправдахте Безенвал, вие и чумата ще оправдаете,
защото попивателната сте, която
петното вдига, но по нея то остава.

Четиристишието беше подписано. Това не бе всичко – председателят се обърна, за да потърси автора. Авторът стоеше на една пейка, привличайки с жестове погледа на председателя.

Но погледът на председателят се сведе пред него. Той изобщо не посмя да накара да го арестуват.

Наистина този автор беше Камий Демулен¹⁰⁶, подстрекателят от Пале Роаял.

Тогава един от онези, които излизаха в забързана тълпа и който по облеклото можеше да бъде взет за обикновен буржоа от Маре, се обърна към един от съседите си, поставяйки ръка на рамото му, макар онзи да изглеждаше принадлежащ към по-горната класа, и му каза:

– Е, добре, какво мислите за тези две оправдателни присъди, господин Жилбер?

Този, към когото се обърщаха, потрепера, погледна събеседника си и като позна лицето, както беше познал гласа, отвърна:

– Вас трябва да питат за това, учителю. Вас, който знаете всичко – настояще, минало, бъдеще!

106. Камий Демулен – деец на Великата френска революция (1760 – 1794), адвокат и публицист. Дава сигнал за въстанието от 14 юли 1789 г. Гилотиниран с решение на Революционния трибунал заедно с Дантон – бел.ред.

– Е, какво пък, аз мисля, че след тези двама оправдани виновници трябва да се каже: „Горко на невинния, който ще бъде трети!“

– И защо мислите, че ще последва някой невинен? – попита Жилбер. – И че който ги последва, ще бъде наказан?

– Ами по простата причина – отвърна събеседникът му с присъщата си ирония, – че е съвсем обичайно за този свят добрите да страдат заради лошите.

– Сбогом, учителю – каза Жилбер, протягайки ръка на Калиостро, – защото сигурно по казаните няколко думи сте разпознали страховития скептик.

– И защо сбогом?

– Защото имам работа – отвърна Жилбер, усмихвайки се.

– Среща?

– Да.

– С кого? С Мирабо, Лафайет или кралицата?

Жилбер се спря и изгледа обезпокоен Калиостро.

– Знаете ли, че понякога ме плашите? – каза му той.

– Напротив, би трябвало да ви, успокоявам – отвърна Калиостро.

– Как така?

– Нима не съм ваш приятел?

– Вярвам, че е така.

– Бъдете сигурен и ако искате едно доказателство... Елате с мен и аз ще ви дам такива секретни подробности за пазарлъка, който вие смятате за много таен, и които вие, който си въобразявате, че го водите, не знаете.

– Чуйте! – каза Жилбер. – Може би вие се надсмивате над мен с помощта на някоя от онези важни особи, които са ви близки. Но няма значение, обстоятелствата, при които действаме, са толкова тежки, че бих приел едно разяснение, та дори да ми бъде предложено лично от Сатаната. Следвам ви навсякъде, където пожелаете да ме заведете.

– О, бъдете спокоен! Няма да е много далеч и ще бъде на място, което не ви е непознато. Позволете ми да повикам онзи празен фиакър, който минава. Костюмът, с който излязох, не ми позволи да използвам собствената си кола и коне.

И наистина той направи знак на един фиакър, който минаваше от другата страна на кея.

Фиакърът се приближи и двамата се качиха.

– Къде трябва да ви закарам, наши буржоа? – кочияшът попита Калиостро, сякаш разбрал, че макар и по-просто облечен, този, към когото

се обръща, води другия там, където е угодно на волята му да го отведе.

– Знаеш къде – каза Балзамо, като направи на този човек един ма-сонски знак.

Кочияшът гледаше Балзамо с учудване.

– Простете, господине – каза той, отвръщайки на знака, – не ви познах.

– Но не и аз – каза Калиостро с твърд и надменен глас, – защото колкото и да са многобройни поданиците ми, аз ги познавам от първия до последния.

Кочияшът затвори вратичката, качи се на капрата и подкара в пълен галоп конете си, превеждайки колата през онзи лабиринт от улици, който води от Шатле чак до булевард „Фийдю-Калвер“. После оттам продължи да препуска към Бастилията и спря чак на ъгъла на улица „Сен Клод“.

След като колата спря, вратичката беше отворена с бързина, която свидетелстваше за почитителното усърдие на кочияша.

Калиостро направи знак на Жилбер да слезе пръв и докато слизаше, на свой ред попита:

– Имаш ли нещо да ми кажеш?

– Да, господине – отвърна кочияшът, – и щях да ви докладвам тази вечер, ако няхах късмета да ви срещна.

– Говори тогава.

– Това, което имам да кажа, господине, не трябва да бъде чуто от ушите на непросветените.

– О! – каза Калиостро, като се усмихна. – Този, който ни слуша, изобщо не е непросветен!

Ставаше въпрос за Жилбер, който от дискретност се отдалечи. При все това той не можеше да се въздържа да не поглежда с едното око и да се слуша с едното ухо. Той видя как при разказа на кочияша на лицето на Балзамо се появи горчива усмивка. Той чу двете имена на маркиз Дьо Фаврас. Когато докладът свърши, Калиостро извади един двоен луи от джоба си и поиска да го даде на кочияша. Но той поклати глава.

– Господинът добре знае, че ни е забранено от върховното събрание да караме да ни се плаща за докладите.

– Та аз изобщо не ти плащам за доклада – каза Балзамо, – а за возенето.

И като взе луидора, кочияшът добави:

– Благодаря, господине, ето че направих надницата.

И като скочи с лекота на капрата, той потегли в едър тръс,

плющейки с камшика си и оставяйки Жилбер напълно учуден от това, което току-що чу и видя.

– Е, добре – каза Калиостро, който от няколко секунди държеше вратата отворена, без Жилбер да съобрази да влезе, – ще минете ли, скъпи докторе?

– Ето ме! – каза Жилбер. – Извинете.

И той прескочи прага толкова замаян, че се олюляваше като пиян.

28.

Пак къщата на улица „Сен Клод“

При все това знаем какво беше самообладанието на Жилбер. Той още не бе пресякъл големия уединен двор, когато вече се бе възстановил. Изкачи стъпалата на парадното стълбище с толкова твърда крачка, колкото беше колеблива при прекачването на прага.

Впрочем той познаваше къщата, в която влизаше, защото веднъж вече, в друго време от живота си, я бе посетил и това бе оставило дълбоки спомени в сърцето му.

В предверието той срещна същия прислужник германец, който го бе посрещнал преди шестнайсет години. Той беше на същото място и носеше подобна ливрея.

Фриц – спомняме си, че това беше името на достойния слуга, та Фриц отгатна по погледа мястото, където неговият господар искаше да заведе Жилбер, и като отвори бързо двете врати, се спря пред третата, за да се увери, че Калиостро няма по-нататъшни заповеди към него.

Третата врата беше тази на салона. Калиостро направи знак с ръка на Жилбер, че може да влезе, а на Фриц с глава, че трябва да се оттегли.

Само добави гласно на немски:

– Не съм вкъщи за никого до нова заповед.

После, като се обърна към Жилбер, каза:

– Говоря на немски не за да не разберете какво казвам на прислужника си. Зная, че вие говорите този език. Но понеже Фриц е тиролец¹⁰⁷, разбира немски по-добре, отколкото френски. Сега съм изцяло ваш. Седнете, докторе.

Жилбер не можа да се сдържи и хвърли любопитен поглед наоколо. За няколко секунди очите му последователно се спираха върху различни мебели или картини, които украсяваха салона, сякаш всеки от тези предмети влизаше в паметта му.

Салонът беше съвсем същият, както някога. Осемте картини на стари майстори все така бяха окачени по стените. Фотьойлите, тапицирани с китайска коприна в черешов цвят, избродирани със злато, както винаги блестяха със своите цветя в полумрака, създаден от дебелите завеси.

107. Жител на Тирол – австрийска провинция. Австрия се дели на девет провинции – Бургенланд, Виена, Горна Австрия, Долна Австрия, Залцбург, Каринтия, Тирол, Форарлберг и Щирия – бел.ред.

Голямата маса беше на мястото си, а малките кръгли масички на един крак, отрупани със сеvърски порцелан, все още стояха между прозорците.

Жилбер изпусна въздишка и склони главата върху дланта си. Настоящото любопитство отстъпи, поне за миг, пред спомените за миналото.

Калиостро гледаше Жилбер така, както Мефистофел би трябвало да е гледал Фауст, когато немският философ имал непредпазливостта да остави мечтите му да го пренесат при него.

Изведнъж той каза с пронизителния си глас:

– Изглежда, скъпи докторе, че познавате този салон?

– Да – каза Жилбер. – И той ми напомня за задълженията, които имам към вас.

– Хайде де! Химери!

– Наистина – продължи Жилбер, говорейки колкото на себе си, толкова и на Калиостро, – вие сте странен човек и ако всемогщият разум би ми позволил да добавя вяра към тези магически чудеса, за които ни съобщават поетите и хронистите от Средновековието, щях да се изкуша да повярвам, че сте вълшебник като Мерлин¹⁰⁸, или майстор алхимик като Никола Флазел¹⁰⁹.

– Да, за всички аз съм това, Жилбер. Но за вас, не. Никога не съм искал да ви заслепявам с авторитета си. Вие го знаете, аз винаги съм ви карал да се докосвате до дълбочината на нещата и ако понякога сте виждали, призована от мен, Истината да излиза от дупката си малко по-нагиздена и по-добре облечена, отколкото е обичайно за нея, то е защото като истински сицилианец, какъвто съм, имам вкус към фалшивия блясък.

– Тук беше, спомняте ли си, графе, че дадохте сто хиляди на едно нещастно дрипаво дете със същата лекота, с която аз давам едно су на някой просяк.

– Вие забравяте нещо много по-необикновено, Жилбер – каза Калиостро с тежък глас, – и то е, че това дете в дрипи ми донесе тези сто хиляди екю обратно, при това само с две по-малко, които бе използвало да си купи дрехи.

– Детето беше само честно, а вие постъпихте великолепно!

108. Мерлин – прочутият магьосник от легендата за крал Артур – бел.ред.

109. Никола Флазел – френски писател (1330 – 1418), който при мистериозни обстоятелства натрупал голямо богатство. Според слуховете той е открил и използвал за лично облагодетелстване механизма, превръщаш металите в злато – бел.ред.

– И кой ви е казал, Жилбер, че не е по-лесно да бъдеш великолепен, отколкото честен, по-лесно е да дадеш сто хиляди екю, когато имаш милиони, отколкото да върнеш обратно сто хиляди на този, който ти ги е предоставил, когато нямаш и едно су?

– Може би това е вярно – каза Жилбер.

– Впрочем всичко зависи от разположението на духа, в което се намиращ. Постига ме най-голямото нещастие в живота ми, Жилбер. Не държа повече на нищо и ако вие бихте поискали живота ми, мисля, че, Бог да ми прости, бих ви го дал, както ви дадох стоте хиляди екю.

– Значи вие сте подложен на нещастие, както твърдят други хора? – каза Жилбер, поглеждайки с известно учудване Калиостро.

Калиостро въздъхна.

– Вие ми говорите за спомените, които този салон ми навява. Ако ви кажа за какво ми напомня на мен... но не. Преди да завърша разказа си и останалата ми коса ще побелее. Да поговорим за друго. Нека да оставим отминалите събития да спят под техния саван. Да поговорим за настоящето. Да поговорим дори за бъдещето, ако искате.

– Графе, преди малко самият вие ме върнахте към реалността. Преди малко заради мен скъсахте, както казахте, с шарлатанството, а ето че отново произнасяте тази звучна дума – бъдеще! Като че ли това бъдеще е в ръцете ви и като че ли очите ви могат да четат неговите неразбираеми йероглифи!

– Ето че вие забравяте, че разполагайки с повече мощ от другите хора, няма нищо учудващо в това, че виждам по-добре и по-надалеч от тях!

– Само думи, графе!

– Вие пренебрегвате фактите, докторе.

– Какво искате! Когато разумът ми отказва да повярва...

– Спомняте ли си за философа, който отричал движението?

– Да.

– Какво направил неговият противник?

– Вървял пред него...¹¹⁰ Вървете, аз ви гледам! Или по-скоро говорете! Аз ви слушам!

– Действително, ние дойдохме тук за това, а ето че загубихме доста време за друго нещо. Хайде, докторе, докъде стигнахме с темата за

110. Става дума за Зенон от Елея (V в. пр. Хр.), древногръцки философ от Елейската школа, ученик на Парменид, който отрича реалността на множествеността на нещата, прави опит да докаже невъзможността на движението чрез поредица от парадокси, между които примерът със стрелата, която никога не достига целта си – бел.ред.

нашето министерство на сливането?

– Какво министерство на сливането?

– Министерството Мирабо – Лафайет.

– Ние сме при празните слухове, които другите повтарят, а вие сте чули, и сега искате да разберете колко истина има в тях, като ме разпитвате.

– Докторе, вие сте въплъщение на съмнението и, което е най-ужасното, вие се съмнявате не защото не вярвате, а защото не искате да вярвате. Трябва ли пръв да ви кажа това, което вие искате да знаете също толкова добре, колкото и аз? Бива... След това ще ви кажа това, което знам по-добре от вас.

– Слушам, графе.

– Преди петнайсетина дни вие сте говорили на краля за господин Дьо Мирабо като за единствения човек, който може да спаси монархията. Спомняте ли си този ден? Вие излизахте от краля, когато господин Дьо Фаврас влизаше.

– Което доказва, че по това време още не е бил обесен, графе – каза, смеейки се Жилбер.

– О! Много бързате, докторе! Не знаех, че жестокостта ви е присъща. Оставете няколко дни на бедния дявол. Аз ви направих предсказанието на шести октомври, сега е шести ноември. Вие сигурно ще отпуснете на душата му времето, което дават на наемателя да напусне жилището – три месеца. Но ще ви направя забележка, докторе, че ме отклоняват от правия път.

– Върнете се на него, графе. Друго не искам, освен да ви следвам.

– Значи вие говорихте на краля за господин Дьо Мирабо като за единствения човек, който може да спаси монархията...

– Това е моето мнение, графе. Ето защо представих тази комбинация на краля.

– И моето мнение е същото, докторе! Ето защо комбинацията, която сте представили на краля, ще се провали.

– Ще се провали?

– Несъмнено. Вие добре знаете, че аз не искам монархията да бъде спасена!

– Продължавайте.

– Кралят, твърде разколебан от казаното му от вас... – простете, но съм длъжен да подхвана нещата отвисоко, за да ви покажа, че ми е известна всяка фаза на преговорите – та, казах, кралят, твърде разколебан от казаното му от вас, е говорил за вашата комбинация с кралицата и за

голямо учудване на повърхностните умове, кралицата много по-малко се противопоставила на вашия проект, отколкото кралят. Тя изпратила да ви търсят. Тя обсъди с вас всичко „за“ и „против“ и завърши, като ви упълномощи да говорите с господин Дьо Мирабо. Вярно ли е, докторе? – каза Калиостро, гледайки Жилбер в лицето.

– Трябва да призная, графе, че дотук за миг не се отклонихте от истината.

– След упълномощението вие, високомерни господине, се оттеглихте възхитен и с дълбокото убеждение, че това кралско превращение се дължи на вашата несъкрусима логика и на неустойимите ви доводи.

При този ироничен тон Жилбер не можа да се сдържи да прехапе леко устни.

– И на какво се дължи това превращение, ако не на моята логика и на моите аргументи? Кажете, графе. Изучаването на сърцето за мен е толкова важно, колкото изучаването на тялото. Вие сте изобрели инструмент, с чиято помощ може да се чете в сърцата на кралете? Дайте ми този чудесен телескоп, графе. Ще бъде постъпка на враг на човечеството да го запазите само за себе си.

– Казах ви, че нямам тайни от вас, докторе. Ще дам в ръцете ви, както пожелаете, моя телескоп. Вие ще можете да гледате, по ваша прищявка, от края, който намалява, или от края, който увеличава. Е, добре, кралицата е отстъпила по две причини: първата е, че предишната вечер тя е изпитала голяма сърдечна болка и да ѝ се предложи интрига за заплитане и разплитане, това значи да ѝ се предложи забавление. Втората е, че кралицата е жена и че ѝ се говори за господин Дьо Мирабо като за лъв, като за тигър, като за мечка, а една жена няма да устои никога на толкова ласкателното за самолюбие ѝ желание да опитоми една мечка, един тигър или един лъв. Тя си е казала: „Ще бъде любопитно да видя укротен в краката ми този мъж, който ме мрази. Ще го накарам да ми поиска прошка от трибуната, от която ме оскърби. Ще го видя в краката си. Това ще е отмъщението ми. После, ако от това коленопреклонение се получи нещо добро за Франция и за монархията, толкова по-добре!“. Но вие разбирате, че последното чувство е само второстепенно.

– Вие градите хипотези, графе, а ми бяхте обещали да ме убедите с факти.

– Вие отказвате телескопа ми и няма какво да говорим повече за него, а да се върнем към материалните неща, към тези, които могат да се видят с просто око – например дълговете на господин Дьо Мирабо. А! Ето за тези неща няма нужда от телескоп!

– Е, добре, графе, разполагате със случай да покажете вашата щедрост!

– Като платя дълговете на господин Дьо Мирабо?

– Защо не? Един ден вие платихте дълговете на кардинал Дьо Роан!

– Не ме упреквайте за тази спекулация, тя беше една от най-успешните ми!

– И какво ви донесе?

– Аферата с колието... това е хубаво, струва ми се. На подобна цена ще платя и дълговете на господин Дьо Мирабо. Но както ви е известно, той в момента изобщо не разчита на мен. Той разчита на бъдещия генералисимус Лафайет, който го кара да скача като куче на кокал подир едни нещастни петдесет хиляди франка, които накрая няма и да му даде.

– О! Графе!

– Бедни Мирабо! Наистина, как всички тези глупаци с високо самомнение, с които си имаш работа, те карат да плащаш за младежките си лудории със своя гений! Вярно е, че всичко това е работа на Провидението и че Бог е принуден да постъпва по този начин. „Неморалният Мирабо“, казва Господина, който е безсилен. „Мирабо – прахосникът!“, казва граф Д'Артоа, чийто брат три пъти плаща дълговете му. Бедни гениални човече! Да, може би ти щеше да спасиш монархията, но понеже монархията не трябва да бъде спасена, „Мирабо е един чудовищен бърборко!“, казва Риварол. „Мирабо е един повече освиркван, отколкото аплодиран оратор!“, казва Ламбеск. „Мирабо трябва да бъде обесен!“, казва Марат. И ако утре Мирабо умре, народът ще му устрои апотеоз, а всички тези джуджета, които стоят в краката му, ще последват погребалното шествие, пеейки и викайки: „Нещастие за Франция, която загуби своя трибун! Нещастие за монархията, която загуби своята опора!“

– Хайде де, и смъртта на Мирабо ли ще ми предскажете? – извика почти ужасено Жилбер.

– Погледнато честно, докторе, вярвате ли, че ще живее дълго човек, чиято кръв гори, чието сърце се задушава, чийто гений го поглъща? Вярвате ли, че силите му, колкото и да са гигантски, няма да се изтощат в борба с течението на посредствеността? Делото, започнато от него, е сизифов труд. Не го ли смазват от две години неспирно с тази дума – неморалност? Всеки път, когато след нечувани усилия той мисли, че я е отблъснал, тази дума пада обратно върху него, по-тежка от всякога. Какво казаха на краля, който почти бе приел мнението на кралицата относно издигането на Мирабо за пръв министър? „Сир, Париж ще се

развика за неморалността. Франция ще надигне глас за неморалността. Европа ще се възмути от неморалността!¹⁰. Сякаш Бог прави великите хора в същия калъп, както и обикновените, и сякаш, разширявайки се, кръгът, който обхваща големите добродетели, не трябва да обхваща също така и големите пороци. Жилбер, вие и още двама-трима интелигентни хора ще се изтощите, за да направите Мирабо министър – сиреч това, което беше господин Тюрго, един простак; господин Некер, един педант; господин Дьо Калон, един глупак; господин Дьо Бриен, един безбожник; и Мирабо няма да бъде министър, защото има сто хиляди франка дългове, които биха били платени, ако беше син на обикновен главен бирник и защото бе осъден на смърт за отвличането на жената на един дърт глупак, която пък свърши с това, че се обеси заради един хубав капитан! Каква комедия от човешки трагедии! И как бих плакал, ако не се смеех!

– Ама какво е това предсказание, което правите? – попита Жилбер, който, напълно одобрявайки разходката, която Калиостро си бе направил в страната на въображението, се безпокоеше само от заключението, което той му беше съобщил.

– Казвам ви – повтори Калиостро с онзи, присъщ само на него тон на пророк, без да забелязва репликата, – че Мирабо, гениалният човек, държавникът, големият оратор, ще похаби живота си и ще стигне до гроба, без да е станал това, което са били всички, сиреч министър! Ах, скъпи Жилбер, каква чудна защита е посредствеността!

– Значи, кралят в края на краищата ще се противопостави?

– Чума да го тръшне! Той добре се предпазва от отговорност! Ще трябва да го обсъди с кралицата, на която почти е дал думата си. Вие знаете, че политиката на краля се заключава в думата *почти*. Той е почти конституционен, почти философ, почти популярен, дори почти умен, когато е съветван от Господина. Идете утре в Събранието, скъпи докторе, и вижте какво ще стане.

– Не можете ли да ми кажете предварително?

– Ще ви отнема удоволствието от изненадата!

– Утре, това е твърде дълго време!

– Тогава направете нещо по-добро. Часът е пет. След един час се отваря Клубът на яacobинците... те са нощни птици, господа яacobинците¹¹, сам знаете. Вие от тяхното общество ли сте?

– Не. Камий Демулен и Дантон уредиха приemanето ми при Корделиерите¹².

– Е, добре, както ви казах, след един час Клубът на яacobинците ще

отвори. Това е едно много добре подбрано общество, в което няма да бъдете игнориран, бъдете спокоен. Сега ще вечеряме заедно. След вечеря ще наемем фиакър и ще отидем на улица „Сен Оноре“ и като излезем от стария манастир¹¹³, вие ще бъдете осветлен по въпроса. Впрочем, бидейки предупреден дванайсет часа по-рано, може би ще имате време да отбиете удара.

– Как така – попита Жилбер, – вие в пет часа ли вечеряте?

– Точно в пет. Държа на точността във всичко. За десет години във Франция само два пъти ми се е случвало нещо по-необичайно – веднъж да обядвам в десет часа сутринта и една вечеря в шест вечерта.

– И какво доведе до такава промяна в навиците ви?

– Гладът, скъпи!

– Вие наистина сте пророк на нещастieto.

– Не, защото ви предсказвам една добра вечеря.

– Имате ли гости?

– Съвсем сам съм. Но вие знаете какво е казал античният гастроном: „Лукул вечеря у Лукул“¹¹⁴.

– Вечерята е сервирана – каза един прислужник, отваряйки двете крила на вратата, водеща към великолепно осветената и пищна трапезария.

– Хайде, елате, господин питагореецо¹¹⁵ – каза Калиостро, хващайки Жилбер под ръка. – Хайде де! Един път не значи навик.

Жилбер последва вълшебника, завладян от магията на неговите думи и може би воден от надеждата в разговора да проблесне някаква светлина, която би могла да го поведе сред тъмнината на нощта, в която вървеше.

111. Членове на якобинския клуб, останали в него след отделянето на жирондистите (1792); наречени по името на манастира на якобинците, в който се събират първоначално. Най-радикалното крило по време на Великата френска революция. Членове: Робеспьер, Марат, Дантон, Сен Жуст – бел.ред.

112. Корделиери – членове на френския политически клуб „Дружество за правата на човека и гражданина“, основано по време на Великата френска революция. Съществуват до март 1794 г. Водачи Марат, Дантон и Демулен – бел.ред.

113. Манастира на Якобинците – монашески орден, по името на чийто манастир се нарича и революционното общество, което го заело по време на революцията – бел.прев.

114. Марк Лициний Лукул (ок. 116 – 56 пр. Хр.) – римски пълководец, известен със своите пиршества, богатство и разкош, в които живее, откъдето идва и изразът „Лукулов пир“ – бел.ред.

115. Последовател на Питагор, преносно – човек, който се придържа към скромен начин на живот – бел.прев.

29.

Клубът на якобинците

Два часа след разговора между Калиостро и Жилбер една кола без прислуга и без гербове спря пред стълбите на църквата „Сен-Рош“, чиято фасада не беше осакатена от далекобойните мускети на тринадесети вандемиер¹¹⁶.

От тази кола слязоха двама мъже, облечени в черно, както ходеха членовете на третото съсловие и на жълтата светлина на уличните фенери, която пронизваше надалеч мъглата на улица „Сен Оноре“, следвайки движението на тълпата, те минаха по дясната страна на улицата до малката врата на манастира на якобинците.

Вероятно читателите са се досетили, че тези двама мъже бяха доктор Жилбер и граф Дьо Калиостро, или bankerът Заноне, както по това време се наричаше, затова няма нужда да обясняваме защо те се спряха пред малката врата, която беше целта на тяхната разходка.

Остава да кажем, че новодошлите само следваха тълпата, а тя беше голяма.

– Искате ли да влезете в средната част на църквата, или ще се задоволите с трибуните? – Калиостро попита Жилбер.

– Мисля – отвърна Жилбер, – че средната част е запазена за членовете на обществото.

– Несъмнено. Но аз не съм ли член на всички общества? – каза, смеейки се, Калиостро. – А понеже аз съм, то не са ли такива и моите приятели? Ето ви членска карта, ако искате. Що се отнася до мен, трябва да кажа само една дума.

– Ще ни разпознаят като външни хора – отбеляза Жилбер – и ще ни изгонят.

– Трябва да ви кажа най-напред, скъпи докторе, нещо, което изглежда вие не знаете. Обществото на якобинците, основано преди три месеца, наброява почти шейсет хиляди души във Франция и ще наброява четиристотин хиляди след една година. Освен това, драги, тук е истинската ложа на Великия Ориент, центъра на всички тайни общества – добави с усмивка Калиостро, – а не при онзи тъпак Дьо Фоше, както той си мисли. Обаче, ако нямате право да влезете тук със званието

¹¹⁶ Вандемиер – първият месец от революционния френски календар (22.IX – 21.X) – бел.прев.

якобинец, то вие имате своето място в качеството си на розенкройцер¹¹⁷.

– Няма значение – каза Жилбер, – предпочитам трибуните, откъдето ще можем да виждаме цялото събрание и ако има нещо сега или в бъдеще, което не разбирам, вие ще ми го обясните.

– На трибуните тогава – каза Калиостро.

И той пое надясно по една дъсчена стълба, която водеше към импровизираните трибуни.

Трибуните бяха пълни, но на Калиостро му бе достатъчно да направи един знак и да произнесе полугласно една дума и двама души, които седяха отпред, сякаш бяха предупредени за идването му и бяха там сякаш само за да пазят място за него и за доктор Жилбер, на мига се оттеглиха.

Двамата новодошли заеха местата си.

Заседанието още не беше открито. Членовете на Събранието бяха безредно разпръснати в мрачната средна част на църквата. Едни разговаряха на групи, а други се разхождаха в тясното пространство, което им оставяше големият брой техни колеги. Трети – мечтаеха усамотени, било седнали в тъмното, било прави, облежани на някоя от масивните зидани колони. Слабите лампи хвърляха на ивици светлина върху тази тълпа, където можеха да се видят само лицата на тези членове, които случайно бяха попаднали под един от тези слаби водопади от пламък.

Само че дори в полумрака беше лесно да се види, че са сред едно аристократично събрание. Бродираните дрехи и униформите на сухопътните и морските офицери изобилстваха, пръснати в тълпата, откъдето хвърляха отблясъци на злато и сребро.

За хората от простолудието имаше друга зала под първата. Тази зала се отваряше в друг час, за да не се сблъскват простолудието и аристокрацията. За просвещаването на този народ бяха основали едно братско общество. Неговите членове имаха задачата да обясняват конституцията и правата на човека.

Що се отнася до якобинците, по онова време те бяха едно военно, аристократично, интелектуално, но най-вече книжовно и артистично общество. Наистина, писателите и артистите бяха мнозинството.

От писателите тук бяха Ла Арп, авторът на „Мелани“; Шение, авторът на „Шарл IX“; Андрийо, авторът на „Лекомислените“, който още тринайсетгодишен даваше същите надежди, които даваше и на

117. Тайното общество на розенкройцерите е възникнало в средата на XVII век и идеите му са получили бързо разпространение из цяла Западна Европа – бел.прев.

седемдесет години, и който умря, след като бе обещавал винаги, но никога не изпълни нищо. Тук беше и Седен, старият каменоделец, покровителстван от кралицата, привърженик на кралската власт по душа, като по-голямата част от намиращите се там; Шамфор, поетът лауреат, бивш секретар на принц Дьо Конде, четец на госпожа Елизабет; Лакло, човек на херцог Д'Орлеан, авторът на „Опасни връзки“, който заемаше мястото на своя покровител и който според обстоятелствата имаше за задача да припомня за него на приятелите му или да оставя да бъде забравен от неприятелите му.

От артистите беше Талма, римлянинът, който направи със своята роля на Тит цяла революция. Благодарение на него започнаха да режат дългите коси, очаквайки, благодарение на неговия колега Коло Д'Ербоа, да започнат да режат глави. Там беше и Давид¹¹⁸, който бленуваше „Леонид“ и „Сабинянките“; Давид, който екипираше своето голямо платно „Клетвата на Жьо-дьо-Пом“¹¹⁹ и който може би току-що си беше купил четката, с която щеше да нарисова своето най-хубаво платно и най-отвратителната картина – „Смъртта на Марат“. Тук беше Верне¹²⁰, който беше приет преди близо две години в Академията за картината си „Триумфът на Павел-Емилий“, който се забавляваше да рисува коне и кучета, без да подозира, че на четири крачки оттам, на събранието беше един млад корсикански лейтенант – Талма, със сплескани и с ненапудрени коси, който му подготвяше, без дори да подозира, пет от най-хубавите му картини „Преминаването през прохода Сен-Бернар“, „Битката при Риволи“, „Маренго“, „Аустерлиц“ и „Ваграм“. Тук беше и Лариве, наследникът на декламаторската школа, който все още не благоволяваше да види съперник в лицето на младия Талма и предпочиташе Волтер пред Корней и Белоай пред Расин. Тук беше и Лаис, певецът, който създаваше наслада в операта с ролите си на Маршан в „Керванът“, на консула в „Траян“ и на Цина във „Весталката“. Тук бяха и Лафайет, Ламет, Дюпор, Сийес, Туре, Шапелие, Рабо-Сен-Етиен, Ланжюене, Монлози. После, сред всички тях, с вид на провокатор и нос, душещ откъде духа вятърът, се отличаваше самонадеяната физиономия на депутатата Барнав,

118. Жак Луи Давид (1748 – 1825) – френски живописец, основоположник на революционния класицизъм. Участник във Великата френска революция, придворен художник на Наполеон – бел.ред.

119. Става въпрос за клетвата на народните представители на 25.VI.1789 г. в Залата за игра на топка (Жьо-дьо-пом) във Версай – бел.прев.

120. Клод Жозеф Верне (1714 – 1789) – френски живописец, чиито картини и днес са в най-големите галерии по света – бел.ред.

от когото посредствените хора правеха съперник на Мирабо и когото Мирабо смачкваше всеки път, щом благоволеше да постави крака си върху него.

Жилбер хвърли един преценяващ поглед към това блестящо събрание. Разпозна всеки един, оценявайки всички техни способности, без да е уверен в тях.

При това този сбор от роялисти го ободри малко.

– Изобщо – попита той внезапно Калиостро – кого виждате измежду всички тези хора, който наистина да е враждебен към монархията?

– Трябва ли да гледам с очите на всички, с вашите, с тези на господин Некер, с тези на абат Мори, или с моите?

– С вашите – каза Жилбер. – Не се ли уговорихме, че ще е през очите на вълшебника?

– Е, добре, двама сме.

– О! Не е много сред четиристотин души.

– Достатъчно, ако единият от тези хора трябва да бъде убиецът на Луи XVI, а другият негов наследник!

Жилбер потрепери.

– Охо! – прошепна той. – Тук имаме един бъдещ Брут¹²¹ и един бъдещ Цезар?

– Ни повече, ни по-малко, скъпи докторе.

– Ще ми го покажете, нали, графе? – каза Жилбер с усмивка на съмнение на устните.

– О! Апостоле, с очи, покрити с черупки! – прошепна Калиостро. – Ще направя по-добро, ако желаеш. Ще те накарам да ги докоснеш с пръст. От кого искаш да започнем?

– Ами, струва ми се, от кралеубиеца. Много уважавам хронологията. Да видим първо Брут.

– Ти знаеш – каза Калиостро, оживявайки се, сякаш бе уловил порива на вълнението, – че хората никога не действат по един и същи начин, щом трябва да се извърши подобно дело? Нашият сегашен Брут по нищо не прилича на античния.

И той протегна ръка по посока на един човек, облеган на амвона, на когото в този момент единствено главата беше осветена, а цялата останала част на тялото бе скрита в тъмнината.

Тази глава, бледа, с мъртвешки цвят, изглеждаше, сякаш по нечия

121. Марк Юний Брут (85 – 42 пр. Хр.) – римски политик. Заедно с Касий оглавява заговора срещу Цезар и участва в убийството му (според преданието преди смъртта си Цезар каза: „И ти ли, Бруте, сине мой?“) – бел.ред.

заповед е отрязана и закована на трибуната за тържествени речи.

Само очите изглеждаха живи, с израз на почти презрителна омраза, като на пепелянка, която знае, че в зъбите ѝ се съдържа отрова за едно смъртоносно ухапване. Очите следваха в многобройните му маневри шумния и многословен Барнав.

Жилбер усети как тръпка преминава по тялото му.

– Действително – каза той, – вие преди това ме предупредихте. Това не е нито главата на Брут, нито дори на Кромуел.

– Не – отвърна Калиостро. – Но може би тази на Касий. Вие знаете, драги, какво е казал Цезар: „Не се боя от всички тези дебели хора, които прекарват дните си на масата, а нощите в оргии; не, страхувам се от мечтателите със слабо тяло и бледо лице^{122c}“.

– Този, когото ми показахте там, отговаря доста на условията, поставени от Цезар.

– Не го ли познавате? – попита Калиостро.

– И още как! – каза Жилбер, разглеждайки го внимателно. – Познавам го или по-точно разпознавам в него един член на Националното събрание... когото никога не слуша, когато говори.

– Вие сте прав.

– Един дребен адвокат от Арас, нали? Когато наричат Максимилиан дьо Робеспьер.

– Чудесно! Е, добре, разгледайте тази глава внимателно! И кажете какво виждате?

– Графе, аз не съм Лаватер¹²³.

– Не, но сте негов последовател.

– Е, добре... Виждам изражение на омразата на посредствеността против гения.

– Сиреч вие съдите за него като всички останали... Да, вярно, гласът му е слаб и малко кисел, лицето му е изпито и тъжно, кожата на челото му прилича на залепен върху черепа му пожълтял и неподвижен пергамент, очите му са прозрачни и изпускат само зеленикав пламък, който бързо угасва. Това продължително напрежение на гласа и мускулите, тази трудолюбива физиономия, уморителна дори със своята неподвижност, тази неизменна дреха с маслинов цвят, дреха единствена, суха и внимателно изчеткана, да, всичко това, разбирам, би трябвало да

122. Плутарх. „Животът на Юлий Цезар“, LXXX – бел.фр.изд.

123. Йохан Касар Лаватер (ок. 1741 – 1801) – швейцарски философ и поет. Известен по времето си като представител на науката за изучаването на характера и способностите на другите по лицето им – бел.ред.

прави впечатление на едно събрание, богато на оратори, което има право да е трудно, след като е свикнало с лъвската физиономия на Мирабо, с дръзкото самодоволство на Барнав, с острите възражения на абат Мори, с топлотата на Казалес и логиката на Сийес. Но този няма да го упрекнат изобщо, както правят с Мирабо, в неморалност, този е почтен човек. Той не изхожда от принципи и ако изхожда понякога от законността, то ще е само за да замени стария текст с нов закон.

– Но в края на краищата – попита Жилбер – какъв е този Робеспьер?

– А! Ето те, аристократе от XVIII век! „Какъв е този Кромуел? – попитал граф Страфорд, на когото протекторът трябвало да отреже главата. – Някакъв търговец на бира, струва ми се!“

– Да не искате да кажете, че рискувам същото като сър Томас Уентурт? – каза Жилбер с опит за усмивка, която замръзна на устните му.

– Кой знае? – каза Калиостро.

– Тогава това е още една причина да съберем сведения – каза докторът.

– Кой е Робеспьер? Е, добре, във Франция никой, освен може би мен, не знае. Обичам да знам откъде идват избранниците на съдбата. Това ми помага да отгатна накъде отиват. Фамилията Робеспьер са ирландци. Може би техните прадеди са били част от онези ирландски колонии, които през XVI век идват да населят семинариите и манастирите по северните ни брегове. Там са получили от йезуитите онова педантично образование, което преподобните отци дават на своите ученици. Професията на нотариус се предавала от баща на син. Един клон на фамилията, този, от който Максимилиан произхожда, се установил в Арас – голям център на благородничеството и църквата, както ви е известно. В града имало двама господари или по-скоро крале – единят бил абат Дьо Сен-Вааст, а другият – епископът на Арас, чийто дворец хвърля сянка върху половината град. Та в този град човекът, когото виждате, се родил през 1758 година. Ще ви разкажа с две думи какво е правил като дете, като младеж и какво прави сега. Това, което ще прави, ще ви го кажа насаме. Вкъщи били четири деца. Главата на семейството загубил жена си. Той бил юридически съветник на семейство Д'Артоа. Изпаднал в мрачна тъга, спрял да пледира в съда, започнал да пътува за развлечение и един ден не се върнал. На единайсет години най-голямото от децата – този тук – се оказало на свой ред глава на семейството, настойник на един брат и две сестри. Странно нещо, на тази възраст детето разбрало задачата си и незабавно се превърнало в мъж! За двайсет и четири часа

станал това, което е и сега – лице, което се усмихва понякога, и сърце, което никога не се смее. Той бил най-добрият ученик в колежа. Издействали една от стипендиите, с които разполагал абат Дьо Сен-Вааст за колежа „Луи льо Гран“. Той пристигнал сам в Париж, препоръчан на един каноник от „Нотр Дам“. Същата година каноникът умрял. Почти по същото време в Арас умряла и най-малката му сестра, тази, която най-много обичал. Вие познавате това здание, в което сега расте вашият млад Себастиен. Неговите мрачни и дълбоки като на Бастилията дворове обезцветяват и най-свежите лица и това на Робеспьер от бледо се превърнало в мъртвешко. Другите деца излизали понякога. За тях годината имала своите недели и празници. За сирака стипендиант всички дни били еднакви. Докато другите дишали въздуха на семейството, той дишал въздуха на самотата, на тъгата и скуката – три зли повея, които разпалват в сърцата завистта и омразата и отнемат цвета на душата. Този полъх изсушил детето и го превърнал в неприятен млад човек. Един ден никой няма да повярва, че съществува портрет на Робеспьер на двайсет и четири години, държаш в едната си ръка роза, а другата притиснал до гърдите си с девиза: „Всичко за моята приятелка!“.

Жилбер се усмихна тъжно, гледайки Робеспьер.

– Вярно е – продължи Калиостро, – че когато приел този девиз и накарал да го нарисуват така, госпожицата се кълняла, че нищо на света не може да раздели съдбите им. Той също се кълнял и смятал да удържи на обета си. Направил едно тримесечно пътешествие и я заварил омъжена. По-нататък абат Дьо Сен-Вааст останал негов покровител, дал на брат му стипендия за колежа „Луи льо Гран“, а на него – място в криминалния съд. Трябвало да се гледа процес и да бъде наказан един убиец. Робеспьер, изпълнен с угризения, не се осмелил като трети член на трибунала да разполага с живота на човека, макар че той си бил виновен. Робеспьер си подал оставката. Станал адвокат, тъй като трябвало да живее и да храни малката си сестра. Едва бил накарал да му направят табела, когато селяните го помолили да пледира за тях срещу епископа на Арас. Селяните имали право. Робеспьер се убедил в това, когато прочул нещата, и още топъл от успеха, бил изпратен в Националното събрание. Там Робеспьер се оказал между една могъща омраза и едно дълбоко презрение – омразата на клира към адвоката, осмелил се да пледира срещу епископа на Арас, и презрението на благородничеството от Артоа към адвокатчето, изучило се по милост.

– Но – прекъсна го Жилбер – какво е правил до днес?

– О, Боже мой! Почти нищо за другите, но доста за мен. Ако според

мен този човек не трябваше да бъде беден, още утре бих му дал милион.

– Пак ви питам, какво е направил?

– Спомняте ли си деня, когато клирът дойде да лицемерничи в Събранието, за да моли третото съсловие, държано в напрежение от кралското veto, да започне работа?

– Да.

– Е, добре, прочетете отново речта, която произнесе през този ден малкият адвокат от Арас и ще видите дали не се съдържа цяло ново бъдеще в тази рязка пламенност, която го прави почти красноречив. Трябва да прескочим от месец май в месец октомври. Когато на пети, Майар, делегатът на парижките жени, дойде от името на своите клиентки да досяжда на Събранието, ами, всички членове на Събранието останаха неподвжни и неми. Този малък адвокат се оказа не само по-рязък, но и по-дързък от всички други. Всички, които претендират, че са защитници на народа, си мълчаха, а той стана два пъти. Първия път сред шумотевицата, втория път – в мълчание. Той подкрепи Майар, който говореше от името на гладните и искаше хляб.

– Да, наистина – каза Жилбер замислен, – става по-тежко. Но може би ще се промени.

– О, скъпи докторе! Вие не познавате „Неподкупния“, както ще го нарекат един ден. Впрочем кой ли ще поиска да купи този млад адвокат, над когото всички се надсмиват? Този човек, който по-късно ще стане – чуйте добре какво ви казвам, Жилбер – ужасът на Събранието, днес е само обект на подигравки. Между благородниците якобинци е прието, че господин Дьо Робеспьер е смешникът на Събранието, този, който забавлява и трябва да забавлява всички и на когото може и едва ли не трябва да се надсмиват. Големите събрания понякога се отегчават и им трябва един глупак, който да ги развеселява... В очите на Ламен, на Казале, на Мори, на Барнав, на Дюпор господин Дьо Робеспьер е един глупак. Неговите приятели го предават, тихичко подсмиввайки се, враговете му го освиркват, смеейки се високо. Когато той говори, всички говорят. Когато той надигне глас, всички викат. Тогава, когато той произнесе – както винаги, в полза на правото, както винаги, да защити един принцип, – реч, която никой не слуша, един незнаен член на Събранието, върху когото ораторът спря за миг заплашителния си поглед, го попита иронично за въздействието на речта. Само един от колегите му го е разчел и го разбира. Само един! Познайте кой? Мирабо! „Този човек ще отиде далеч, казваше той завчера, защото този човек мисли това, което казва“. Нещо, което добре разбирате, се струва странно на Мирабо.

– Но аз съм чел речите на този човек – каза Жилбер – и ги намирам за посредствени.

– Ех, Боже мой! Та аз не ви казвам, че той е Демостен, Цицерон, Мирабо или пък Барнав... Е, не! Той е чисто и просто господин Дьо Робеспьер, както предпочита да го наричат. Впрочем към неговите речи в печатницата се отнасят със същото безразличие, както когато ги произнася от трибуната – на трибуната го прекъсват, в печатницата го осакачават. Журналистите дори не го наричат господин Дьо Робеспьер, те не знаят името му и го наричат господин Б..., господин Н... или господин ххх. О! Само Бог и, може би, аз знаем колко жлъч се е натрупала в тази хилава гръд. Защото за да забрави всички тези обиди, всички тези оскърбления, всички тези предателства, освиркваният оратор, който при все това не знае силата си, няма никакви светски развлечения, нито може да се утеши чрез семейство. В тъжния си апартамент в тъжния Маре, в студеното си мебелирано жилище на улица „Сентонж“, където живее оскъдно с депутатската си надница, той е сам, както е бил във влажните дворове на „Луи льо Гран“. Само допреди година лицето му бе младо и нежно. Вижте как една година по-късно е изсъхнало като изсушените глави, които приготвят канибалските главатарии, а хората на Кук и Ла Перуз¹²⁴ ги донасят от Океания. Той не напуска якобинците и поради скритите вълнения от всичко, което изпитва, вече два-три пъти получава кръвоизливи, които го оставят в безсъзнание. Вие сте велик математик, докторе... Е, добре, предизвиквам ви дори с най-голямото преувеличение да пресметнете кръвта, която ще струва на това благородничество, което го оскърбява, на тези свещеници, които го преследват, на този крал, който го пренебрегва, кръвта, която е изгубил Робеспьер.

– Но защо той идва при якобинците?

– Защото, ако в Събранието го освиркват, при якобинците го слушат, скъпи докторе, той е едно дете минотавър¹²⁵. Сега бозае от една крава, утре ще погълне цял един народ. Е, добре, за якобинците Робеспьер е техният човек. Обществото се отразява в него, а той е израз на обществото – ни повече, ни по-малко. Той върви със същата крачка като

124. Жан-Франсоа де Гало Ла Перуз (1741 – 1783) – знаменит френски мореплавател; отличаваше се във войната с Англия. Когато през 1785 г. правителството решава да допълни откритията на капитан Кук в Тихия океан, целта пада върху изучаването на Тихия океан, както и на търговията със Северна Америка, Китай и Япония – бел.ред.

125. Минотавър – митическо същество с глава на бик и човешко тяло, което критският цар Минос затворил в Лабиринта и го хранил с живи престъпници и взети като данък атински младежи и девойки, докато Тезей не го убил – бел.прев.

обществото, без да изостава, без да избързва. Нали ви бях обещал да ви накарам да видите един малък инструмент, с който в момента се занимават и който има за цел да реже по една, може би по две глави в минута. Е, добре, от всички действащи лица, присъстващи тук, този, който ще създаде най-много работа на този инструмент за смърт, е малкият адвокат от Арас, господин Дьо Робеспьер.

– Наистина, графе – каза Жилбер, – вие сте зловещ. И ако вашият Цезар не ме утеши заради Брут, способен съм да забравя причината, поради която съм дошъл. Извинете, но кой ще бъде Цезар?

– Гледайте, виждате ли го... Там долу? Говори с един човек, когото още не познава, но който по-късно ще има голямо влияние върху съдбата му. Този човек се нарича Барас – запомнете това име и си го спомнете при случай.

– Не зная дали се лъжете, графе – каза Жилбер, – но във всеки случай добре подбирате своите типове. Вашият Цезар наистина има чело за носене на корона, а очите му, не мога добре да схвана изрази им...

– Да, защото гледат навътре. Това са очи, които отгатват бъдещето, докторе.

– И какво казват на Барас?

– Казват му, че ако той беше защитавал Бастилията, тя нямаше да бъде превзета.

– Значи не е патриот?

– Хората като него не искат да са нещо, преди да са станали всичко.

– Значи вие все още държите на шегата си относно този подпоручик?

– Жилбер – каза Калиостро, протягайки ръка към Робеспьер, – колкото е вярно, че този ще издигне отново ешафода на Чарлз I, толкова е вярно, че този – той посочи към корсиканеца със сплесканите коси – ще възстанови трона на Карл Велики¹²⁶.

– Тогава – извика Жилбер обезкуражен – нашата борба за свобода е безполезна?

– И кой ви каза, че единият няма да направи за нея толкова с трона си, колкото другият – с ешафода си?

– Това ще бъде един Тит, един Марк Аврелий, богът на мира, дошъл да утеши света от епохата на бронза, така ли?

– Ще бъде едновременно и Александър, и Ханибал¹²⁷. Роден сред

126. Карл I Велики (747 – 814) – франкски крал, император от династията Каролинги. Създава обширна империя, която след смъртта му се разпада – бел.ред.

война, той ще израсне сред войната и ще падне във войната. Бях ви предизвикал да изчислите кръвта, която ще струва на благородничеството и клира. Вземете кръвта, която ще загубят благородничеството и свещениците, умножете я по умножената и пак няма да се доближите до реката, езерото, морето от кръв, което ще пролее този човек със своите армии от петстотин хиляди войници и със своите битки, които ще траят по три дни, а по време на тях ще се дадат сто и петдесет хиляди оръжейни изстрела.

– И какво ще последва от този шум, от тази пушилка, от този хаос?

– Това, което следва всяко зараждане, Жилбер. Ние сме натоварени да погребем стария свят. Нашите деца ще видят как се ражда новият свят, как ще се роди човекът гигант, който пази вратата. Както Луи XVI, както Лъв X, както Август той ще даде името си на идващия век.

– И как се казва този човек? – попита Жилбер, потиснат от убедения вид на Калиостро.

– Все още се нарича само Бонапарт – отвърна пророкът. – Но един ден ще се нарича Наполеон!

Жилбер сложи глава върху ръката си и се замисли толкова дълбоко, че изобщо не забеляза, потънал в течението на мислите си, кога събранието е открито и кога един оратор се е качил на трибуната...

Бе изминал един час, без шумът от събранието и трибуните на бурното заседание да извадят Жилбер от дълбокия размисъл, когато той усети нечия могъща и нетърпелива ръка да ляга на рамото му.

Той се обърна. Калиостро бе изчезнал, но на негово място намери Мирабо.

Лицето на Мирабо бе изкривено от гняв.

Жилбер му хвърли въпросителен поглед.

– Е, какво? – каза Мирабо.

– Какво става? – попита Жилбер.

– Става това, че сме изиграни, подиграни и предадени. Става това, че дворът не ме иска и взема вас за наивник, а мен за глупак.

– Не ви разбирам, графе.

– Значи не сте чули?

– Какво?

– Решението, което току-що се взе!

– Къде?

127. Ханибал – картагенски пълководец (247 – 183 пр. Хр.) – воюва с римляните, побеждава ги и завладява почти цяла Италия – бел.ред.

– Тук!

– Какво решение?

– Ама вие спите ли?

– Не – каза Жилбер, – мислех.

– Е, добре, в отговор на моето предложение от днес, тоест да поканят министрите да присъстват на националните дебати, трима приятели на краля ще поискат нито един член на Събранието да не може да бъде министър, докато тече сесията. Значи тази комбинация, изградена с толкова труд и мъка, рухва при едно капризно подухване на Негово величество Луи XVI. Но – продължи Мирабо, издигайки като Аякс¹²⁸ стиснатия си юмрук към небето, – но кълна се в името си Мирабо, че ще им го върна, и че ако техният дух може да събори един министър, моят може да разстърси един трон!

– Но – възрази Жилбер – поне няма ли да отидете в Събранието, няма ли да се борите докрай?

– О! Ще отида в Събранието и ще се боря докрай!... Аз съм от онези, които не погребват под развалините!

И Мирабо, сякаш наполовина поразен от мълния, излезе по-красив и по-страшен, с онази божествена бразда, която гърмът бе отпечатал на челото му.

На другия ден наистина по предложение на Ланжюине, въпреки усилията и свръхчовешкия дух, вложени от Мирабо, Събранието прие следното предложение с огромно мнозинство: „Нито един член на Събранието да не може да бъде министър по време на сесията му“.

– А аз – извика Мирабо възмутен, когато декретът бе гласуван – ще предложа една поправка, която няма да промени нищо във вашия закон! Ето я: „Всички членове на сегашното Събрание могат да бъдат министри, с изключение на господин граф Дьо Мирабо“.

Членовете се огледаха, изплашени от тази дързост. После, сред всеобщото мълчание, Мирабо слезе от трибуната с онази крачка, с която бе вървял към господин Дьо Дрьо-Брезе, когато му бе казал: „Ние сме тук по волята на народа и ще излезем оттук само с байонет, опрян в корема!“

Той излезе от залата. Поражението му означаваше триумф за друг.

Жилбер дори не беше дошъл в Събранието. Той си остана у дома, мислейки за странните предсказания на Калиостро, без да им вярва, но

128. Аякс – митически герой, син на Теламон, цар на Саламин Евбея, взел участие в Троянската война на страната на гърците. Най-силният герой във войската след Ахил – бел.прев.

при все това не можеше да ги заличи напълно от ума си. Настоящото му се струваше твърде незначително пред бъдещето. Може би ще попитате как аз, обикновеният историк на изминалото време, *temporus acti*¹²⁹, ще обясня предсказанието на Калиостро относно Робеспьер и Наполеон?

Ще поискам от този, който ми отправя този въпрос, да ми обясни предсказанието, направено от госпожица Лъонорман¹³⁰ на Жозефин?

На всяка крачка в този свят се среща нещо необяснимо – това е за тези, които не могат да го обяснят и не искат да повярват, че съмнението е било открито.

129. *Temporus acti* (лат.) – Отминало време – бел. прев.

130. Госпожица Лъонорман е известна гадателка на карти таро. Таро е на особена почит в двора на Наполеон, който както е известно, е проявявал любопитство към предсказването на съдбата. Впечатлен от способностите на мадам Лъонорман, предсказала брака му с Жозефин със собственоръчно създадените от нея карти, той я прави своя лична гадателка – бел. ред.

30. Мец и Париж

Както бе казал Калиостро, както бе отгатнал Мирабо, кралят беше този, който провали всички планове на Жилбер.

Кралицата, която към предложенията, направени на Мирабо, беше реагирала по-скоро с досадата на любовница и с доза женско любопитство, без голямо съжаление видя да се срива цялата тази конституционна постройка, която нанаряваше толкова много високомерието ѝ.

Що се отнася до краля, неговата политика се състоеше в изчакването, в печеленето на време и използването на обстоятелствата. Впрочем двойните преговори, които беше започнал, му предлагаха, от една или друга страна, шанса да избяга от Париж и да намери убежище в някое укрепено място, което беше предпочитаният му план.

Тези двойни преговори, както знаем, бяха започнати, от една страна, от Фаврас, човека на Господина, а от друга, от Шарни – личния пратеник на Луи XVI.

Шарни измина пътя от Париж до Мец за два дни. Той откри господин Дьо Буйе в Мец и му връчи писмото на краля. Това писмо беше, както си спомняте, само повод Шарни да установи отношения с господин Дьо Буйе. Обаче той, въпреки че отбелязваше недоволството си от събитията, които ставаха, се отнесе доста съдржано.

В действителност предложението, направено на господин Дьо Буйе, променяше всичките му планове. Императрица Екатерина му бе отправила предложение и той беше готов да пише на краля, за да иска позволения му да премине на руска служба, когато пристигна писмото от Луи XVI.

Отначало господин Дьо Буйе се поколеба. Но при споменаването на името на Шарни, при споменаването на родството му с господин Дьо Сюфрен, при слуха, който се носеше, – че кралицата го удостоява с цялото си доверие, – той, като добър кралски привърженик, се засегна от желанието да изтръгне краля от онази мнима свобода, която много повече приличаше на истински плен.

При все това, преди да реши каквото и да било с Шарни, господин Дьо Буйе, който твърдеше, че пълномощията на същия не са достатъчно големи, реши да изпрати в Париж своя син, граф Луи дьо Буйе, за да се договори директно с краля.

Шарни щеше да остане в Мец по време на преговорите. Нищо лично не го влечеше към Париж, а честолюбието му, може би малко преувеличено, правеше въпрос на дълг оставането му в Мец като един вид заложник.

Граф Луи пристигна в Париж в средата на месец ноември. По онова време кралят беше наблюдаван отблизо от господин Дьо Лафайет, а граф Луи дьо Буйе беше братовчед на господин Дьо Лафайет.

Графът отседна у един от своите приятели, чиито патриотични възгледи бяха широко известни и който тогава пътуваше из Англия.

Да влезе в двореца без знанието на господин Дьо Лафайет беше за младия човек, ако не нещо невъзможно, то поне много опасно и трудно.

От друга страна, тъй като господин Дьо Лафайет трябваше да бъде оставен в пълно неведение за отношенията, установени от Шарни между краля и господин Дьо Буйе, нямаше нищо по-просто от това, граф Луи да направи така, че да бъде представен на краля от самия господин Дьо Лафайет.

Обстоятелствата сякаш сами се подреждаха според желанието на младия офицер.

Той беше от три дни в Париж, без да е решил още нищо, като размишляваше как да стигне до краля и се питаше, както казахме, дали не е по-сигурно да се отнесе към самия господин Дьо Лафайет, когато му предадоха известие от последния, който му съобщаваше, че знае за пристигането му в Париж и го канеше да отиде да го види в генералния щаб на Националната гвардия или в двореца Ноай.

Графът побърза да отиде в генералния щаб. Генералът току-що бе тръгнал за Кметството, където трябваше да се срещне с господин Байи.

Но в отсъствието на генерала Луи се срещна с адютанта му господин Ромьоф. Последният беше служил в един полк с младия граф и макар че единият принадлежеше към демократите, а другият към аристокрацията, между тях се бяха създали приятелски отношения. Откакто Ромьоф бе минал на служба в един от полковете, разпуснати след четиринайсети юли, той беше останал на служба само в Националната гвардия, където беше предпочитаният адютант на Лафайет.

Двамата млади мъже, стоящи на различни мнения по определени въпроси, бяха единомисленици в едно: и двамата обичаха и почитаха краля. Само че единият го обичаше и почиташе като патриотите, сиреч при условие, че се закълне в конституцията. Другият го обичаше като аристократите, сиреч при условие, че откаже клетвата и призове, ако е необходимо, чужденците, за да научи на ум и разум бунтовниците.

Под бунтовници граф Дьо Буйе разбираше три четвърти от Събранието, Националната гвардия, избирателите и т.н., сиреч пет шести от Франция.

Но Ромьоф беше на двацет и шест години, а граф Луи на двацет и две – значи беше трудно да говорят дълго време за политика.

Впрочем граф Луи не искаше да бъде дори заподозрян, че е зает с някакви сериозни мисли. Той довери под пълна тайна на своя приятел Ромьоф, че се е измъкнал от Мец без официално разрешен отпуск, за да дойде в Париж да се види с една жена, която обожава.

Докато граф Луи правеше това признание на адютанта, генерал Лафайет се появи на прага на отворената врата. Но макар да бе видял неочаквания посетител в едно огледало, намиращо се пред него, господин Дьо Буйе изобщо не прекъсна разказа си. Нещо повече, въпреки знаците на Ромьоф, той повиши глас по такъв начин, че генералът не изпусна нито една дума от това, което казваше.

Генералът беше чул всичко, а тъкмо това искаше граф Луи.

Той продължи да се приближава към разказвача и поставяйки ръка на рамото му, каза:

– А, господин развратнико! Ето защо се криете от уважаемите си роднини?

Този млад, трийсет и две годишен генерал, който сам беше много на мода сред жените, изобщо не бе строг съдник или някой навъсен ментор, така че граф Луи не изглеждаше много стреснат от мъмренето, което го очакваше.

– Крия ли се, скъпи братовчеде? Че дори днес щях да имам честта да се представя на най-знаменития от рода, ако той не ме беше изпреварил с това послание.

И той показа на генерала писмото, което бе получил.

– Е, какво, господа от провинцията, пак ли ще кажете, че парижката полиция работи лошо? – попита генералът с удовлетворение, което доказваше, че влага и известно честолюбие в този въпрос.

– Генерале, ние знаем, че нищо не може да се скрие от този, който бди над свободата на народа и благополучието на краля.

Лафайет го изгледа косо, с онова едновременно добродушно, замислено и малко подигравателно изражение, с което вече ни е познат.

Той знаеше, че благополучието на краля силно вълнува семейството, но то малко се интересуваше от свободата на народа.

Така че отговори само на част от изречението.

– А братовчед ми, господин маркиз Дьо Буйе – каза той,

наблягайки на титлата, от която сам се бе отказал след нощта на четвърти август, – не е ли натоварил сина си с някое поръчение за краля, над чието благополучие бдя аз?

– Натовари ме да сложа в нозете му почитанията и най-уважителните му чувства – отвърна младият човек, – ако генерал Лафайет не сметне за недостойно да ме представи на моя господар.

– Да ви представя... и кога?

– Възможно най-бързо, генерале, като се има предвид, че казах на вас и на Ромьоф, че съм тук без специално разрешение...

– Казахте го на Ромьоф, но е все едно, защото го чух и аз. Е, хайде, добре, хубавите неща не бива да се проточват. Сега е единайсет часа сутринта – всеки ден по обяд имам честта да се срещам с краля и кралицата. Хапнете един залък с мен, ако не сте закусвали, и ще ви заведе в Тюйлери.

– Но дали съм подходящо облечен? – попита младият човек, хвърляйки поглед към униформата и ботушите си.

– Ще ви кажа най-напред, бедно мое дете – отвърна Лафайет, – както ви гледам, облеклото ви е безукорно, ботушите ви са лъснати. Какъв костюм би подходдал повече на един благородник, готов да умре за своя крал, от бойната му униформа? Хайде, Ромьоф, вижте дали са ни сервирали. Ще отведе господин Дьо Буйе в Тюйлери веднага след закуската.

Половин час по-късно, часовете при железните врати отдадоха почест пред генерал Лафайет и младия граф Дьо Буйе, без да подозират, че почитат едновременно и революцията, и контрареволюцията.

31. Кралицата

Господин Лафайет и граф Луи дьо Буйе се изкачиха по малкото стълбище на павилиона Марсан и стигнаха до апартаментите на първия етаж, обитавани от краля и кралицата.

Всички врати се отваряха незабавно пред господин Дьо Лафайет. Часовите изправяха оръжията си за почит, прислужниците се прегъваха в поклони. Господин Дьо Лафайет бе въведен най-напред при кралицата. Що се отнася до краля, той беше в ковачницата си и отидоха да предупредят Негово величество.

Бяха изминали три години, откакто господин Дьо Буйе беше виждал Мария-Антоанета за последно.

През тези три години се бяха събрали Генералните щати, беше превзета Бастилията и бяха минали събитията от пети и шести октомври.

Кралицата бе станала на трийсет и четири години – „Най-подходящата възраст, както казва Мишле, за да бъде рисувана от Ван Дайк“. Възраст на жена, възраст на майка и най-вече, при Мария-Антоанета – възраст на кралица.

През тези три години кралицата бе изстрадала твърде много – със сърцето си, с разума си, с любовта и самолюбието си. Трийсет и четирите години се изписваха по лицето на бедната жена с онези седефени и възморови сенки около очите, издаващи безсънни нощи, и които най-вече подчертаваха дълбоката душевна болка, от която жената – било обикновена жена, било кралица – след като е засегната, не може да се излекува.

Това бе възрастта, в която Мария Стюарт¹³¹ вече бе затворничка, когато бе изживяла своите най-дълбоки страсти, възрастта, в която Дъглас, Мортимър, Норфолк и Бабингтън се бяха влюбили в нея, бяха й се обрekli и умряха за нея¹³².

Видът на пленената кралица, мразена, клеветена и заплашвана –

131. Мария Стюарт – шотландска кралица (1542 – 1587). Съпруга на Франсоа II, като претендентка за английския престол организира таен заговор срещу Елизабет I Тюдор. Екзекутирана след 19 години затвор в Англия – бел.ред.

132. Дюма смесва историческите личности с измислени – Мортимър е герой от „Мария Стюарт“ на Шилер – бел.фр.изд.

денят на пети октомври бе доказал, че тези заплахи не са напразни, – направи дълбоко впечатление на рицарското сърце на младия Луи дьо Буйе.

Жените не се лъжат ни най-малко във въздействието, което оказват върху околните, и понеже кралските особи имат освен това и силна памет, която изглежда е част от тяхното обучение, едва Мария-Антоанета бе зърнала господин Дьо Буйе, и го разпозна, едва бе хвърлила един поглед върху него, и беше сигурна, че срещу нея стои приятел.

От това последва, че още дори преди да ѝ бъде представен от генерала, още преди да се доближи до дивана, където кралицата се бе излегнала, тя стана и както се прави с приятел, когото имаш удоволствието да видиш отново, и със служител, на чиято вярност може да се разчита, тя се провикна:

– О, господин Дьо Буйе!

После, без да обърне и капка внимание на генерал Лафайет, тя протегна ръка на младия човек.

Граф Луи се поколеба за миг, не можейки да повярва в подобна благосклонност.

При все това кралската ръка остана протегнатата, графът коленичи на коляно и докосна с треперещи устни тази ръка.

Това беше една от грешките, които правеше бедната кралица, а подобните на нея бяха доста. И без жеста на внимание от нейна страна господин Дьо Буйе щеше да ѝ бъде признателен, но чрез това благоволение, оказано в присъствието на господин Дьо Лафайет, който никога не бе получавал подобна почест, тя поставяше своята разграничителна линия и нараняваше човека, когото имаше най-голяма нужда да превърне в свой приятел.

Така че с учтивостта, с която той не можеше да се раздели дори за миг, но с донякъде променен глас, Лафайет каза:

– Честна дума, скъпи братовчедо, аз предложих да ви представя на Нейно величество, но струва ми се, че щеше да бъде по-добре, ако по-скоро вие ме бяхте представили на нея.

Кралицата бе толкова щастлива, че стои срещу един от своите служители, на когото знаеше, че може да разчита, а жената беше толкова горда с въздействието, което ѝ се струваше, че беше оказала върху графа, че чувствайки в сърцето си един от онези проблясъци на младост, които мислеше за угаснали, тя се обърна към генерал Лафайет и му каза с една от онези свои лукави усмивки:

– Господин генерал, граф Луи не е толкова строг републиканец,

колкото сте вие. Той пристига от Мец, а не от Америка. Той не идва в Париж, за да работи върху конституцията, а за да ми поднесе своите почитания. Така че не се учудвайте, че му оказвам подобно благоволение, аз, бедната и наполовина детронирана кралица, защото той, бедният провинциалист, заслужава може би все още това име, докато за вас...

И кралицата направи една очарователна глезена муцунка, почти като младо момиче, с която искаше да каже: „Докато вие, господин Сципион, вие, господин Цинцинат¹³³, се подигравате на подобни превземки.“

– Госпожо – възрази Лафайет, – бях почтителен и предан спрямо кралицата, без самата тя никога да е разбрала моята почтеност и без да е оценила предаността ми... Коего сега е голямо нещастие за мен, но може би ще стане още по-голямо нещастие за нея.

И той се поклони.

Кралицата го изгледа с дълбоките си ясни очи. Неведнъж Лафайет ѝ бе казал подобни думи, неведнъж тя бе размишлявала върху думите на Лафайет. Но за нейно нещастие, както току-що ѝ беше казал той, тя изпитваше инстинктивно отвращение към този човек.

– Хайде, генерале – каза тя, – бъдете великодушен, простете ми.

– Аз да ви прощавам, госпожо! Но какво всъщност искате да простя?

– Моя порив към това добро семейство Дьо Буйе, което ме обича от все сърце и на което този млад човек се явява като проводник в електрическа верига. Сякаш видях баща му, чичовците му и цялото му семейство да се появяват, когато той влезе и докосна с устни ръката ми.

Лафайет отново се поклони.

– А сега – каза кралицата, – след прошката, мир. Едно хубаво ръкостискане по английски или по американски, генерале.

И тя протегна ръка, но с отворена напред длан. Лафайет бавно и със студена ръка докосна ръката на кралицата и каза:

– Съжалявам, че вие никога не пожелахте да си спомните, че съм французин, госпожо. А при все това не е минало толкова много време от шести октомври до шестнайсети ноември.

– Имате право, генерале – каза кралицата, – аз съм неблагодарна.

И като се остави да падне върху дивана, сякаш смазана от вълнение, тя каза:

133. Сципион и Цинцинат – известни римляни от времето на Римската република, смятани по времето на Великата френска революция за образец на републиканци – бел. прев.

– Впрочем това не бива да ви учудва, вие знаете, че всички ме упрекват.

После, като поклати глава, попита:

– Е, генерале, какво ново в Париж?

Лафайет трябваше да си отмъсти поне малко и се възползва от случая.

– Ах, госпожо! – каза той. – Колко съжалявам, че вчера не бяхте в Събранието! Щяхте да видите една трогателна сцена, която щеше да развълнува сърцето ви. Един старец беше дошъл да благодари на Събранието за щастието, което дължи на него и на краля, тъй като Събранието не може да направи нищо без кралското одобрение.

– Един старец? – попита кралицата объркана.

– Да, госпожо, и то какъв старец! Старейшина на човечеството, селянин, който никога не е напускал Юра¹³⁴, на сто и повече години, доведен до залата на Събранието от пет поколения потомци и идващ да благодари за неговите декрети от четвърти август. Разбирате ли, госпожо, един човек, който е бил крепостен половин век при Луи XIV и още осемдесет години след това!

– И какво направи Събранието за този човек?

– Всички станаха на крака и го накараха да седне и да си сложи шапката.

– А! – отвърна кралицата с онзи тон, който бе присъщ само на нея. – Действително, много трогателно. Но за мое съжаление не съм била там. Вие по-добре от когото и да било знаете – добави тя, усмихвайки се, – че не винаги мога да бъда там, където искам.

Генералът извърши движение, което означаваше, че иска да отговори нещо, но кралицата продължи, без да му даде време да каже каквото и да било:

– Не, аз бях тук и разговарях с госпожа Франсоа, бедната вдовица на онзи нещастен хлебар на Събранието, когото то остави да бъде убит пред вратата му. Какво правеше през този ден Събранието, господин Дьо Лафайет?

– Госпожо – отвърна генералът, – вие говорите за едно от нещастията, които най-много огорчиха представителите на Франция. Събранието не можа да предотврати убийството, но поне наказва убийците.

– Да, но това наказание изобщо не утеши клетата жена. Тя едва не полудя и всички мислят, че ще роди мъртво дете. Обещах ѝ да стана

134. Юра – планина във Франция – бел.прев.

кръстница на детето, ако оживее, и за да знае народът, че не съм толкова безчувствена към нещастията, които го постигат, колкото се говори, ще поискам от вас, скъпи генерале, ако не е неудобно, това кръщение да се извърши в „Нотр Дам“.

Лафайет вдигна ръка като човек, който иска думата и е възхитен, че му е предоставена.

– Точно така, госпожо – каза той, – това е вторият намек за вашето мнимо затворничество, в което бихте искали да повярват вашите верни служители и който аз трябва да понеса. Госпожо, бързам да кажа пред моя братовчед, ще го повтора, ако потрябва пред Париж, пред Европа, пред света, вчера го написах и на господин Муние, който се вайка от Дофине по повод на кралския плен, – госпожо, вие сте свободна и се обръщам към вас с единствената молба да го докажете, като кралят започне да ходи на лов и да пътува, а вие да го придружавате.

Кралицата се усмихна като човек, който не е убеден.

– А що се отнася до това да бъде кръстница на бедното сираче, което ще се роди в траур – добави Лафайет, – поемайки този ангажимент към вдовицата, кралицата се е подчинила на прекрасното си сърце, което я кара да обича и уважава всички, които я заобикалят. Когато дойде денят на церемонията, кралицата ще избере църквата, където би желала да се състои тя. Ще даде своите заповеди и всичко ще бъде направено според тях. А сега – продължи генералът, покланяйки се, – очаквам онези заповеди, с които Нейно Величество ще ме удостои за днес.

– За днес, скъпи генерале – каза кралицата, – нямам друга молба към вас, освен да поканите братовчед си, ако остане още няколко дни в Париж, да ви придружи на някоя от сбирките на госпожа Дьо Ламбал. Нали знаете, че тя приема и заради себе си, и заради мен?

– А аз, госпожо – отвърна Лафайет, – ще се възползвам за своя и за негова сметка от поканата и ако Ваше Величество не ме е виждала порано, я моля да бъде убедена, че е само защото не е изразила желанието си да ме вижда.

Кралицата отвърна с леко кимане на глава и усмивка.

Това беше сбогуване и разрешение да се оттеглят.

Всеки от двамата прие това, което му се хареса. Лафайет – поздравя. Граф Луи – усмивката.

И двамата излязоха заднешком, отнасяйки от тази среща единият още горчивина, а другият – повече преданост.

32. Кралят

Пред вратата на апартамента на кралицата двамата посетители откриха камериера на краля, Франсоа Юе, който ги очакваше.

Кралят беше накарал да предадат на господин Дьо Лафайет, че за да се разсее, е започнал една много сложна ключарска работа и затова го моли да се качи в ковачницата.

Ковачницата беше първото нещо, за което Луи XVI попита, пристигайки в Тюйлери. Като разбра, че това допълнение, което си беше абсолютна необходимост за него, е било забравено в плановете на Екатерина Медичи и Филибер Делорм¹³⁵, той бе избрал на втория етаж, точно над спалнята си, една широка мансарда, имаща както външна, така и вътрешна стълба, за да си направи ключарско ателие.

Сред тежките грижи, които го бяха налегнали от почти пет седмици, откакто беше в Тюйлери, Луи XVI не бе забравил нито за миг своята ковачница. Ковачницата беше неговото хоби. Той я бе поставил на първо място в своето обзавеждане, самият той бе определил местата на дуалото, на огнището, на наковалнята, на тезгяха и менгеметата. Най-сетне предишната вечер ковачницата бе готова. Кръглите пили, едрите пили, пилите за рязане, рашпилите и секачите бяха по местата си. Гигантските чукове, кръстатите чукове и чуковете за заобляне висяха на гвоздите си. Ковашките клещи, стиските със скосени челюсти и клещите-чираци се намираха на една ръка разстояние. Луи XVI не можа да устои повече и от сутринта пламенно се бе отдал на тази работа, която за него бе такова голямо развлечение и в която би могъл да мине за майстор, ако, както видяхме, за голямо съжаление на майстор Гамен, една тумба безделници като господин Тюрго, господин Дьо Калон и господин Некер, не го отвличаха от това важно занимание, говорейки му не само за работите на Франция, което според майстор Гамен можеше да става в краен случай, но и с това, което му се струваше съвсем безполезно – работите на Австрия, Англия, Америка и Испания.

Това обяснява защо в усърдието си за работа Луи XVI, вместо да слезе при господин Дьо Лафайет, бе помолил господин Дьо Лафайет да

135. Филибер Делорм – френски архитект (ок. 1510/1515 – 1570), един от лидерите на ренесансовия стил. През 1564 г. по поръчка на Екатерина Медичи започва строителството на замък Тюйлери – бел.ред.

се качи при него.

А може би това се дължеше и на факта, че след като се бе оставил да бъде видян от коменданта на Националната гвардия в слабостта си като крал, не би се разсърдил, ако се покажеше в своето величие като ключар?

Камериерът сякаш не съобрази, че за да заведе посетителите в кралската ковачница, би могъл да ги преведе направо през кралските апартаменти и да ги накара да се качат по вътрешната стълба, затова господин Дьо Лафайет и граф Луи заобиколиха тези апартаменти и се изкачиха по общото стълбище, което доста удължи пътя им.

От това отклонение от правия път се възползва младият граф Луи, който имаше време да размисли.

Трогнат от добрия прием, оказан му от кралицата, той не можеше да бъде недоволен, че изобщо не бе изслушан от нея. Никаква двусмислена дума, никакъв таен жест не му бяха дали да разбере, че августейшата пленница, каквато тя претендираше, че е, знае за мисията, с която той е натоварен. Това, впрочем, съвпаднаше с казаното му от Шарни за тайната, която кралят бе запазил от всички, дори и от кралицата, по отношение на поръчението, което му бе възложил.

И макар че граф Луи имаше щастието да види кралицата, беше очевидно, че не при нея трябва да търси отговора на посланието, което носеше.

От приема на краля той трябваше да разбере дали ще открие в думите или жестовете му разбираем само за него знак, който да му покаже, че Луи XVI е по-добре осведомен от господин Дьо Лафайет за причината за пътуването му до Париж.

На вратата на ковачницата камериерът се обърна и тъй като не знаеше името на господин Дьо Буйе, попита:

– За кого да съобщя?

– Съобщете за командващия Националната гвардия. Аз сам ще имам честта да представя господина на Негово величество.

– Господин командващият Националната гвардия – каза камериерът.

Кралят се обърна.

– Аха! – каза той. – Вие ли сте, господин Дьо Лафайет? Моля да ми простите, че ви накарах да се качите чак дотук, но ключарят ви уверява, че сте добре дошли в неговата ковачница. Един въглищар казал на моя праядо Анри IV: „Въглищарят е господар у дома си.“ А аз ви казвам, скъпи генерале: „Вие сте господар при ключаря, както при краля.“

Както става ясно, Луи XVI подхождаше към разговора по същия начин, по който подходи преди малко Мария-Антоанета.

– Сир – отвърна господин Дьо Лафайет, – при каквито и обстоятелства да имам честта да се представя на краля, на който и да било етаж и в какъвто и костюм да ме приеме, кралят винаги ще си бъде крал и този, който в момента му поднася своите скромни почитания, ще бъде винаги негов верен поданик и предан служител.

– Не се и съмнявам, маркизе. Но вие не сте сам? Сменили сте адютанта си и този млад офицер е заел мястото на господин Гувион или на господин Ромьоф?

– Този млад офицер, сир – моля за разрешението на Ваше Величество да ви го представя, – е мой братовчед, граф Луи дьо Буйе, капитан на драгуните на Господина.

– Аха! – каза кралят, допускайки едно леко потръпване, което бе забелязано от младия благородник. – А, да! Господин граф Луи дьо Буйе, синът на маркиз Дьо Буйе, коменданта на Мец.

– Точно така, сир – отвърна живо младият граф.

– А! Господин граф Луи дьо Буйе, простете, че не ви познах, зрението ми е лошо... Отдавна ли напуснахте Мец?

– Преди пет дни, сир. И след като се намирам в Париж без официален отпуск, но със специално разрешение от баща ми, дойдох да помоля моя роднина господин Дьо Лафайет за честта да бъда представен на Ваше Величество.

– При господин Дьо Лафайет! Добре сте сторили, господин графе. Никой не би могъл да ви представи по всяко време, а представянето от страна на когото и да било друго не би могло да ми бъде по-приятно.

Думите „по всяко време“ показваха, че господин Дьо Лафайет е запазил правото си на свободен достъп, което му бе дадено във Версай.

Впрочем малкото думи, казани от Луи XVI, послужиха като знак към младия граф, че трябва да внимава. Особено въпросът: „Отдавна ли напуснахте Мец?“, означаваше: „След пристигането на граф Дьо Шарни ли напуснахте Мец?“

Отговорът на пратеника трябваше да осведоми задоволително краля. „Напуснах Мец преди пет дни и дойдох в Париж без официален отпуск, но със специалното разрешение на баща ми...“, искаше да каже: „Да, сир, видях господин Дьо Шарни и баща ми ме изпрати в Париж, за да се срещна с Ваше Величество и да се уверя наистина, че графът идва от страна на краля.“

Господин Дьо Лафайет хвърли любопитен поглед наоколо.

Мнозина бяха влизали в работния кабинет на краля, в залата на съвета му и дори в параклиса му. Но на малцина бе оказвана благосклонността да бъдат приети в ковачницата, където кралят беше чирак, а истинският крал беше господин Гамен.

Генералът забеляза чудесния порядък, в който бяха сложени всички сечива – което в крайна сметка не бе учудващо, защото от сутринта само кралят бе работил.

Юе му беше служил за чирак и бе работил с меховете.

– И Ваше Величество – каза Лафайет, твърде смутен, подобно на поданик, който се е приближил до краля си, приемащ го с навити ръкави, с пила в ръка и кожена престилка отпред, – Ваше Величество се е захванал с нещо значително?

– Да, генерале, започнах трудна задача в ключарството – една ключалка! Ще ви кажа какво правя, та ако господин Марат узнае, че съм се захванал с работа в ковачницата и вземе да разправя, че кова вериги за Франция, ако успеете да го пипнете, да можете да му кажете, че не е истина. Вие не разбирате нищо от това, нали, господин Дьо Буйе?

– Не, сир, но ако бих могъл да бъда чирак и ако мога да бъда полезен с нещо на Ваше Величество...

– О! Наистина, скъпи братовчедо – каза Лафайет, – мъжът на вашата дойка не беше ли ключар? И баща ви не казваше ли, макар да е доста слаб почитател на автора на „Емил“¹³⁶, че ако последва съветите на Жан-Жак по отношение на вас, ще ви направи ключар?

– Точно така, господине, затова имах честта да кажа на Негово Величество, че ако има нужда от чирак...

– Един чирак не би ми бил безполезен, господине – каза кралят. – Но най-вече имам нужда от учител.

– Каква ключалка правите, Ваше Величество? – попита младият граф с онази лъжлива фамилиарност, която му позволяваха костюмът на краля и мястото, където се намираха. – Ключалка с ръчка, ключалка с изтеглящ се език, покрити ключалка или ключалка с резе?

– Охо! Братовчедо – каза Лафайет, – не зная какво можете на практика, но на теория изглеждате твърде в течение на нещата в този, не бих казал занаят, защото кралят го облагороди, но по-скоро в това изкуство.

Луи XVI изслуша с видимо задоволство списъка от ключалки, изброени от младия благородник.

136. „Емил или за възпитанието“ – произведение на Жан-Жак Русо, разглеждащо възпитанието на децата – бел.прев.

– Не – каза той, – това е чисто и просто една секретна ключалка от онези, които наричат „бенар“, отваряща се от две страни. Но се страхувам, че съм надценил себе си. Ех! Де да беше тука моят беден Гамен, който се нарича майстор над майсторите, по-голям от всички!

– Да не би добрият човек да е умрял, сир?

– Не – отвърна кралят, хвърляйки поглед към младия човек, с който сякаш казваше „Разберете ме от половин дума.“ – Не, той е във Версай, на улица „Де Резервоар“. Милият човек не се осмелява да дойде да ме види в Тюйлери.

– Защо, сир? – попита Лафайет.

– От страх да не се компрометира! В днешно време един крал на Франция е много компрометиращ, скъпи генерале, и доказателство за това е, че всичките ми приятели са едни в Лондон, други в Кобленц или в Тюрен. При все това, скъпи генерале – продължи кралят, – ако не виждате някакво неудобство в това той да дойде тук с един от своите чираци, за да ми помогне, ще изпратя да го потърсят тези дни.

– Сир – отвърна бързо Лафайет, – Ваше Величество знае, че е напълно свободен да известява когото иска и да се вижда с когото иска.

– Да, при условие, че вашите часове ще претърсват посетителите като контрабандисти по границата. В подобен случай моят беден Гамен ще си помисли, че са взели чантичката му с инструменти за паласка, а пилите му – за кинжали.

– Сир, наистина не зная как да се извиня пред Ваше Величество, но аз отговарям пред Париж, пред Франция, пред Европа за живота на краля и не мога да взема по-леки предпазни мерки, за да бъде запазен този скъпоценен живот. Що се отнася до добрия човек, за когото говорим, то кралят може да заповяда каквото сметне за необходимо.

– Това е добре, благодаря ви, господин Дьо Лафайет, но не е толкова спешно. Ще имам нужда от него след седмица до десетина дни – добави той, хвърляйки поглед по посока на господин Дьо Буйе, – от него и от неговия чирак. Ще накарам камериера си Дюрей, който му е приятел, да го предупреди.

– И няма да е необходимо нещо повече от това да се представи, сир, за да бъде отведен при краля. Името му ще му послужи като пропуск. Опазил ме Бог, сир, от репутацията, която ми е създадена като тъмничар, надзирател и ключар! Никога кралят не е бил по-свободен, отколкото в този момент. Идвам да помоля Негово Величество да започне отново да ходи на лов и да пътува.

– О! На лов, благодаря! Впрочем, както виждате, в момента друго

ми е до главата. Що се отнася до пътуванията ми, това е нещо друго – последното, което направих, от Версай до Париж, ме излекува от желанието да пътувам или поне да го правя в толкова голяма компания.

И кралят хвърли нов поглед към граф Дьо Буйе, който с леко мигане на клепачи даде знак на краля, че го е разбрал.

– А сега, господине – каза Луи XVI, обръщайки се към младия граф, – кажете ми, скоро ли ще напуснете Париж, за да се върнете при баща си?

– Сир – отвърна младият човек, – до два-три дни ще напусна Париж, но не за да се върна в Мец. Имам една баба, която живее във Версай, на улица „Де Резервоар“, на която трябва да поднесе своите почитания. Освен това съм натоварен от баща ми да приключи едно твърде важно семейно дело и само след седмица до десетина дни ще мога да видя лицето, от което ще получа нареждания по този въпрос. Така че няма да бъда при баща си преди началото на декември, освен ако кралят не пожелае поради някаква по-специална причина да ускори завръщането си в Мец.

– Не, господине – каза кралят, – не, разполагайте с времето си, вървете във Версай и уреждайте делата, за които ви е говорил маркизът. А когато привършите, идете и му кажете, че аз не забравям, че той е един от най-верните ми хора и ще го препоръчам на господин Дьо Лафайет, за да го препоръча той на свой ред на господин Дьо Портай.

Лафайет се усмихна с ъгълчетата на устните си при този намек за всемогъществото му.

– Сир – каза той, – отдавна бих препоръчал и сам господата Дьо Буйе на Ваше Величество, ако няхах честта да бъда роднина на тези господа. Само страхът, да не кажат, че с милостта на краля облагодетелствам семейството си, ме въздържаше досега от това справедливо дело.

– Е, добре, господин Дьо Лафайет, ще поговорим отново по въпроса, нали?

– Ще ми позволи ли кралят да му кажа, че баща ми ще погледне като на неблагоприятност или на немилост на всяко повишение, което ще го лиши от начина му да служи на Негово Величество?

– О, добре ви разбрах, графе – каза кралят, – и няма да позволя на никого да се занимава с положението на господин Дьо Буйе, освен за да го направя по-съответстващо на неговите и моите желания. Оставете ни с господин Дьо Лафайет да уредим това, а вие вървете да се забавлявате, без обаче забавленията да ви накарат да забравите работите си. Вървете, господа, вървете!

И той освободи двамата благородници с величествен жест, който странно противоречеше на костюма, с който бе облечен. После, когато вратата беше вече затворена, каза:

– Хайде, мисля, че младият човек ме разбра и че след седмица до десетина дни майстор Гамен и неговият чирак ще бъдат тук, за да ми помогнат да поставя моята ключалка.

33.

Стари познанства

Вечерта на същия ден, когато господин Луи дьо Буйе имаше честта да бъде приет най-напред от кралицата, а след това и от краля, между пет и шест часа, на третия и последен етаж на една стара, малка, мръсна и мрачна къща на улица „Ла Жюивери“ се разиграваше сцена, на която ще помолим за разрешение нашите читатели да ги накараме да присъстват.

Ще се пренесем на входа на моста Пон-о-Шанж, ще преминем по него. Ще влезем в улица „Ла Пелетери“, по която ще вървим чак до улица „Ла Жюивери“, където ще спрем пред третата врата отляво.

Ние знаем, че видът на тази врата, която наемателите на къщата дори не си дават труд да затварят – дотолкова се смятат защитени от всяко посегателство на господа крадците от Сите, – не е особено привлекателен, но, както вече казахме, имаме нужда от хората, които живеят в мансардите на тази къща, и понеже те не идват при нас, ще трябва ние, скъпи читателю или многообичана читателко, храбро да отидем при тях.

Внимавайте къде стъпвате, за да не се подхлъзнете в лепкавата кал, с която е покрита тясната алея, в която навлизаме. Да приберем дрехите си до тялото, за да не могат дори да се докоснат до влажните и мазни зидове покрай стълбата, която изпълзва в дъното на тази алея като зле съединени парчета на някоя змия. Да приближим до ноздрите си ароматичен флакон или до лицето си парфюмирана носна кърпа, за да избегне най-изтънченото и аристократично от сетивата ни – обонянието, доколкото е възможно, контакта с този въздух, наситен с азот, който се поема отведнъж. Да се спрем на площадката на третия етаж срещу онази врата, на която невинната ръка на някой млад рисувач е надраскала с тебешир фигури, които на пръв поглед биха могли да се вземат за кабалистични знаци, но които са само нещастни опити във възвишеното изкуство на Леонардо да Винчи и Рафаел.

Стигнали там, ще погледнем, ако искате, през дупката на ключалката, за да можете, скъпи читателю или многообичана читателко, да разпознаете, ако имате добра памет, лица, които вече сте срещали. Впрочем, ако не ги познаете от пръв поглед, ще залепите ухо на вратата и ще ги чуете. Ще бъде трудно само за малцината, които са чели нашата книга „Колието на кралицата“⁴¹³⁷, слухът да не се притече на помощ на

зрението, тъй като сетивата се допълват едни други.

Ще кажем най-напред какво се вижда, ако се погледне през дупката на ключалката. Вътрешността на една стая, която издава бедност и е обитавана от трима души. Тези трима души са мъж, жена и дете. Мъжът е четирийсет и пет годишен, но изглежда на петдесет и пет. Жената е на трийсет и четири, но изглежда на четирийсет, детето е на пет години и изглежда на възрастта си. То още не бе имало време да остарее.

Мъжът е облечен в стара униформа на сержант от френските гвардейци, униформа, ценена след четиринайсети юли – деня, когато френските гвардейци се присъединиха към народа, за да разменят пушечни изстрели с германците на господин Дьо Ламбеск и швейцарците на господин Дьо Безенвал.

Той държеше в ръката си колода карти, започваща от асо през двойка, тройка и четворка от всички цветове до поп. Той опитваше за стотен, за хиляден, за десетохиляден път една комбинация с двоен залог. Един картон, продупчен с толкова дупки, колкото са звездите по небето, почиваше встрани от него.

Казахме „почиваше“ и бързахме да си вземем думата обратно. Почива е дума твърде неуместна, за да бъде използвана по отношение на този картон, тъй като играчът – безспорно е, че е такъв, – го измъчваше, обръщайки се към него на всеки пет минути.

Жената беше облечена във вехта копринена рокля. При нея бедността се отличаваше още повече, защото се проявяваше с остатъците от лукс. Косите ѝ бяха вдигнати на кок с един меден, позлатен някога гребен. Ръцете ѝ бяха старателно поддържани чисти и поради тази чистота бяха запазили или по-скоро издаваха известна аристократичност. Ноктите ѝ, които господин барон Дьо Таверне със своя брутален реализъм наричаше роговици, бяха внимателно изпилени по краищата. Накрая пантофите, подбрани по цвят, на места ожулени, които някога са били бродирани със злато и коприна, хлопаха на краката ѝ, обути в ажурни чорапи.

Що се отнася до лицето, вече казахме, че то беше на трийсет и четири-пет годишна жена, което, ако беше гримирано по тогавашната мода, би могло да даде възможност на тази, на която принадлежеше, да си придаде онази възраст, за която пет години след нея, жените се

137. „Колието на кралицата“ (1848) – част от сагата „Мария-Антоанета“. Историята започва с конспирацията, която граф Калиостро забърква чрез афера с колието на кралицата, имаща за цел да я zlepостави и да даде начален тласък на народните протести – бел.ред.

придържат с ожесточение – двайсет и девет години. Но лишено от червилото и белилото, следователно лишено от възможността да скрие мъките и бедността – тези допълнителни помощници на времето, – лицето изглеждаше с четири или пет години по-възрастно.

Впрочем дори и така, както изглеждаше в настоящия момент, това лице можеше да накара човек да се размечтае, като го види. И без да може да си отговори, защото колкото и да е дързък полетът на ума, той се колебае да преодолее такава дистанция, човек се питаше в какъв ли позлатен дворец, в каква каляска с шест коня, сред пепелищата на кое кралство е видял великолепното лице, на което това беше само един отблясък.

Както казахме, детето беше на пет години. Косите му бяха къдрици като на херувимче, бузките му бяха кръгли като ябълки, притежаваше дяволитите очи на майка си и лакомите устни на баща си, мързела и капризите и на двамата.

Беше облечено с остатъци от яркочервена кадифена дрешка и докато похапваше парче хляб, намазано с масло и конфитюр, то различаваше остатъците от един стар трицветен колан, украсен с медни ресни.

Всичко това беше осветено от една поизхабена свещ с грамаден фитил, за свещник на която служеше празна бутилка, чиято светлина обхващаше изцяло в кръга си само мъжа с картите, оставяйки другата част от помещението в полумрак.

След като изяснихме какво биха видели очите, да послушаме какво си говорят хората в помещението.

Детето първо наруши тишината, хвърляйки презглава филията си, която падна до кревата, състоящ се от един дюшек.

– Мамо – каза то, – не искам повече хляб с конфитюр... Пфу!

– Е, какво искаш, Тусен?

– Искам червена захарна пръчка.

– Чуваш ли, Бозир? – каза жената.

После, като видя, че погълнат от изчисленията си, Бозир не отговаря, повтори по-високо:

– Чуваш ли какво казва това бедно дете?

Същото мълчание.

Тогава тя вдигна крака си до височината на ръката си и като взе в ръка пантофа, го метна по носа на правещия изчисления мъж.

– Ей! Бозир! – каза тя.

– Добре де, какво има? – попита той с вид на човек в лошо настроение.

– Това, че Тусен иска червена захарна пръчка, защото на бедното дете са му омръзнали конфитюрите!

– Ще получи утре.

– Искам я днес, искам я тази вечер, искам я веднага! – извика детето с плач, който заплашваше да прерасне в буря от сълзи.

– Тусен, приятелю – каза бащата, – съветвам те да пазиш тишина или ще си имаш работа с татко.

Детето нададе вик по-скоро от каприз, отколкото от уплаха.

– Ти само докосни детето, пияницо, и ще си имаш работа с мен! – каза майката, протягайки към Бозир бялата си ръка, чиито нокти, благодарение на грижливото изпиляване от собственичката им, можеха при нужда да послужат за драшене.

– Ей! Кой, по дяволите, иска да стори нещо на детето? Знаеш добре, че това е начин на изразяване, госпожо Олива, и че ако от време на време се отупват дрехите на майката, то винаги се пази костюмчето на детето... Хайде, елате да целунете бедния Бозир, който след седмица ще бъде богат като крал. Хайде, елате, моя малка Никол.

– Когато станете богат като крал, тогава ще ви целувам миличък. Но дотогава – не!

– Ама след като ти го казвам, то е все едно че разполагам тук с един милион. Дай ми една целувка в аванс, това ще ни донесе щастие: хлебарят ще ни открие кредит.

– Човек, който си играе с милиони, пък иска от хлебаря на кредит един хляб от четири ливри!

– Искам си захарната пръчка! – викаше детето с тон, който ставаше все по-заплашителен.

Бозир направи движение към джоба си, но ръката му не измени на половината път.

– Ей! – каза той. – Нали знаеш, че вчера ти дадох последната си монета от двайсет и четири су.

– Щом ти имаш пари, майко – каза детето, обръщайки се към тази, която господин Дьо Бозир наричаше поред ту Олива, ту Никол, – дай ми едно су, за да ида да си потърся захарна пръчка.

– На, ето ти две, лошо дете, и внимавай да не паднеш, като слизаш по стълбите.

– Благодаря ти, майчице – каза детето, подскачайки от радост и протягайки ръка.

– Хайде, ела тук да ти сложа колана и шапката, малък смешнико! Нека не говорят, че господин Дьо Бозир оставя детето си да ходи

окъсано по улиците, което би било безразлично за някой безсърдечен човек, но мен ще ме накара да умра от срам.

Детето имаше желание, макар и с риск съседите да кажат нещо за предполагаемия наследник на рода Бозир, да се откаже от шапката и колана. Но тъй като те бяха едно от условията да получи монетата от две су, наложи се малкият самохвалко да ги сложи, колкото и да упорстваше.

Той се утеши, като преди да излезе, размаха монетата от десет сантиметра под носа на баща си, който, потънал в своите изчисления, се задоволи да се усмихне на тази очарователна детска дяволия.

После се чу как стъпките му, забързани от лакомията, заглъхват по стълбите. След като изпрати с очи детето си до вратата, докато тя се затвори след него, жената премести погледа си върху бащата и каза:

– Значи така, господин Дьо Бозир! Ще трябва вашата интелигентност да ни измъкне от мизерното положение, в което се намираме. Ако не, ще трябва да разчитам на моята.

Тя произнесе последните думи, превземайки се като жена, на която сутринта огледалото е казало: „Бъди спокойна, с такова лице не се умира от глад!“

– Както виждаш, моя малка Никол, с това се занимавам – отвърна господин Дьо Бозир.

– Да, прехвърляйки картите и дупчейки картони.

– Ама казах ти, че я открих!

– Какво?

– Моята комбинация с двоен залог.

– Добре! Ето че пак се започва. Господин Дьо Бозир, предупреждавам ви, че ще се наложи да си припомня старите си познанства и би могъл да се намери някой, който има властта да ви затвори в Шарантон¹³⁸ като луд.

– Но нали ти казвам, че е безпогрешна!

– Ах! Ако господин Дьо Ришельо не беше умрял! – промълви младата жена полугласно.

– Какво казваш?

– Ако кардинал Дьо Роан не беше съсипан!

– А?

– И ако госпожа Дьо ла Мот не беше избягала!

– Моля?

138. Шарантон – психиатрична болница в Париж – бел. прев.

– Щяха да намерят средства и нямаше да е необходимо да споделям мизерията с този грубиян.

И с един жест, характерен за кралските особи, госпожица Никол Лъоге, наречена госпожа Олива, посочи презрително Бозир.

– Ама, казах ти – повтори той с убедителен тон, – утре ще сме богати.

– При това с милиони?

– С милиони!

– Господин Дьо Бозир, покажете ми десетте първи луидора от вашите милиони и ще повярвам в останалото.

– Е, добре, тази вечер ще видите първите десет луидора. Точно това е сумата, която ми обещаха.

– И ти ще ми ги дадеш, мой малки Бозир? – бързо попита Никол.

– Ще ти дам пет, за да си купиш една копринена рокля и кадифена дрешка на детето. После с другите пет...

– Е, какво ще направиш с другите пет?

– Ще ти донеса обещания милион.

– Отново ли ще играеш, нещастнико?

– Нали ти казах, че съм открил безпогрешна комбинация!

– Да, сестра на тази, която изяде шейсетте хиляди ливри, които ти бяха останали от португалската афера.

– Няма полза от нечестно спечелени пари – наставнически каза Бозир – и винаги съм мислел, че начинът, по който спечелихме тези пари, ни донесе нещастие.

– Тогава тези изглежда, че ги получаваш от наследство. Да не би да имаш чичо, който да е умрял в Америка или в Индиите¹³⁹ и ти е оставил десет луи?

– Тези десет луи, госпожице Никол Лъоге – каза с изражение на превъзходство Бозир, – тези десет луи, чувате ли ме, ще бъдат спечелени не само честно, но и почтено и заради една кауза, от която съм заинтересуван аз, както и целият благороден клир на Франция.

– Значи вие сте благородник, господин Бозир? – каза усмихвайки се язвително Никол.

– Кажете Дьо Бозир, госпожице Лъоге, *Дьо Бозир* – натърти той, – както го удостоверява актът за раждане на вашето дете, написан в сакристията на църквата „Сен Пол“ и подписан от вашия слуга, Жан-

139. Неопределен географски термин, с който в края на XVIII век са означавали Индия, Индокитай и колониите в Средна и Южна Америка – бел.прев.

Батист-Тусен дьо Бозир в деня, когато му дадох името си...

– Хубав подарък му направихте тогава! – прошепна Никол.

– И състоянието си! – добави надуто Бозир.

– Ако добрият Бог не му прати нещо друго – каза Никол, като поклати глава, – то е съвсем сигурно, че бедният малчуган ще живее от милостиня и ще умре в приют.

– Наистина, госпожице Никол – каза Бозир ядно, – това наистина е несправедливо, вие никога не сте доволна.

– Ами щом не ви изнася! – провикна се Никол и даде воля на дълго съдържания си гняв. – Ей, мили Боже! Та кой ви кара да ме понасяте? Благодарение на Бога нито детето, нито друго ми пречи и още тази вечер мога да потърся късмета си.

И като стана, Никол направи три крачки към вратата. От своя страна, Бозир също направи крачка към вратата и я прегради, разтваряйки ръце.

– Ама като ти казват, лоша жено – подхвана той, – че това богатство... То ще дойде тази вечер и щом ти казвам, дори и комбинацията да излезе невярна, което според изчисленията ми е невъзможно, но ако стане, ще загубим само пет луи и това е всичко.

– Има моменти, когато пет луи са цяло богатство, чувате ли, господин прахоснико! Вие не знаете това, вие, който сте пръснал купчина злато, голяма колкото тази къща.

– Това доказва заслугите ми, Никол. Ако някога съм пръснал това злато, значи съм го спечелил. А щом съм го спечелил, значи мога да спечеля още. Впрочем има един Бог... за ловките хора...

– А, да! Разчитай на този отгоре!

– Госпожице Никол – каза Бозир, – да не би случайно да сте безбожница?

Никол сви рамене.

– Да не сте от школата на господин Волтер, който отрича Провидението?

– Бозир, вие сте глупак – каза Никол.

– Няма нищо чудно, че произлизайки от народа, имате подобни идеи. Предупреждавам ви, че те не се споделят от моята обществена прослойка и не съвпадат с политическите ми убеждения.

– Господин Дьо Бозир, вие сте безочлив – каза Никол.

– Аз вярвам, чувате ли? Имам своята вяра. И ако някой ми каже: „Синът ти Жан-Батист-Тусен дьо Бозир, който излезе, за да си купи захарна пръчка, носейки монета от две су, ще се върне с кесия, пълна със

злато, в ръката“ , какво ще му отговоря...? „Може, ако такава е волята Божия!“

И Бозир вдигна набожно очи към небето.

– Бозир, вие сте малоумен – каза Никол.

Още не бе доизрекла тези думи, когато по стълбите се чу гласът на малкия Тусен:

– Татко! Мамо! – викаше той.

Бозир и Никол наостриха уши при този скъп за тях глас.

– Татко! Мамо! – повтаряше гласът, приближавайки се все повече.

– Какво се е случило? – извика Никол, отваряйки вратата с чисто майчинска загриженост. – Ела, детето ми, ела!

– Татко! Мамо! – продължи да вика детето, приближавайки се, подобно на гласа на някой венстрилоквист¹⁴⁰, който сякаш излиза от отвореното мазе.

– Няма да се учудя – каза Бозир, долавяйки радост в този глас, – ако чудото стане и малкият е намерил кесията, за която току-що говорих.

В този миг, появявайки се на последното стъпало на стълбата, детето се устреми в стаята, държейки в уста парче от захарна пръчка, притискащо с дясната си ръка към гърдите една торба със захарни изделия и показвайки в лявата си протегната и отворена ръка един луидор, който при светлината на слабата свещ хвърляше отблясъци като звездата Алдебаран¹⁴¹.

– Ах, Боже мой! Боже мой! – извика Никол, оставяйки вратата да се затваря сама. – Какво ти се е случило, бедно дете?

И тя покри омазаното с желатин лице на Тусен с майчински целувки, които не се отвращават от нищо, защото могат всичко да пречистят.

– Това – каза Бозир, докопвайки ловко луидора, като го разгледа на светлината на свещта, – че детето има истински златен луи, който струва двайсет и четири ливри.

После, като се върна при детето, попита:

– Къде го намери, сополанко, за да ида да потърся останалите?

– Не го намерих, тате – отвърна детето, – дадох ми го.

– Какво! Дадох ти го? – извика майката.

– Да, мамо, един господин!

Никол беше на път да попита, както бе направил Тусен за луидора,

140. Венстрилоквист – човек, който създава илюзията, че говори не през устата си, а от някъде другаде извън него – бел. прев.

141. Алдебаран – звезда гигант. Много по-масивна и ярка в сравнение със Слънцето, въпреки че не е достигнала този късен стадий от своята еволюция – бел. ред.

къде е този господин.

Но вече патила, тя се сети, че Бозир е податлив по отношение на ревността, и се задоволи да повтори:

– Един господин ли?

– Да, майчице – каза детето, хрускайки със зъби захарната си пръчка, – един господин!

– Един господин ли? – повтори на свой ред Бозир.

– Да, татенце, един господин, който влезе при бакалина, докато бях там, и който каза: „Господин бакалин, този, когото обслужвате в момента, не е ли младият благородник, наречен дьо Бозир?“

Бозир се наду като пуяк. Никол сви рамене.

– И какво отвърна бакалинът, сине? – попита Бозир.

– Той отвърна: „Не зная дали е благородник, но действително се казва Бозир. – И не живее ли тук съвсем наблизко? – попита господинът.

– Да, тук, в къщата отдясно, на третия етаж, най-горе по стълбите. – Дайте му от всички хубави неща на това дете; аз плащам“, каза господинът. После се обърна към мен: „Вземи, малкия, ето ти един луи – добави той. – Да си купиш други бонбони, когато тези бъдат изядени.“ Тогавата ми сложи луидора в ръката. Бакалинът ми даде този пакет под мишница и аз си тръгнах много доволен. Виж ти, къде е луидорът ми?

И детето, което не беше видяло ловката кражба на Бозир, започна да търси своя луидор навсякъде.

– Малък нескопоснико – каза Бозир, – ти го загуби вече!

– Ама не! Не! Не! – каза детето.

Този спор би могъл да стане по-сериозен без събитието, което ще го последва и което непременно трябва да му сложи край.

Докато детето, съмнявайки се все още в себе си, търсеше по земята луидора, който почиваше в двойното дъно на джоба на жилетката на Бозир, и докато самият Бозир се възхищаваше на интелигентността на малкия Тусен, която се беше проявила чрез разказа, който ви предадохме и който може би малко е подобрен от перото ни, докато Никол, споделяйки с любовника си ентузиазма от тази рано съзряла словоохотливост, се питаше най-сериозно кой ли е този глупак, раздаващ бонбони и луидори, вратата бавно се отвори и един изпълнен с благост глас произнесе следните думи:

– Добър вечер, госпожице Никол. Добър вечер, господин Дьо Бозир. Добър вечер, млади Тусен.

Всички се обърнаха в посоката, откъдето идваше този глас. На прага, усмихващ се при вида на тази странна семейна идилия, стоеше един

много елегантно облечен човек.

– А! Господинът с бонбоните! – провикна се малкият Тусен.

– Граф Калиостро! – произнесоха едновременно Никол и Бозир.

– Имате очарователно дете, господин Дьо Бозир – каза графът, – и сигурно сте много щастлив като баща!

34.

В която читателят ще има удоволствието да открие господин Дьо Бозир такъв, какъвто го бе оставил

След тези благосклонни думи на графа настъпи момент на тишина, през който Калиостро се придвижи до средата на стаята и хвърли изпитателен поглед наоколо, без съмнение, за да оцени духовното и най-вече паричното състояние на своите стари познати, сред които ненадейно го бяха довели потайните и ужасни интриги, на които той беше център.

За такъв прозорлив човек като графа резултатът от бързия оглед не можеше да остави никакво съмнение. Вярно е, че обикновеният наблюдател би могъл да се сети, че бедното домакинство има само една последна монета от двайсет и четири су.

От тримата души, които бяха изненадани от появата на графа, пръв наруши мълчанието онзи, на когото паметта припомняше само събитията от вечерта и когото следователно съвестта му нямаше за какво да упреква.

– Ах, господине, какво нещастие! – каза малкият Тусен. – Изгубих моя луидор.

Никол отваряше уста, за да възстанови фактите в истинския им вид, но размисли, че мълчанието ѝ би могло да донесе още един луидор на детето и че този втори луидор ще го получи тя.

Никол не се беше излъгала.

– Изгубило си луидора си, бедно мое дете? – каза Калиостро. – Е, добре, ето ти два. Този път внимавай да не ги загубиш.

И като извади от една кесия, чиято закръгленост привлече алчния поглед на мнимия сержант, два други луидора, той ги остави да паднат в малката лепкава длан на детето.

– Вземи, мамо – каза то, изтичвайки при Никол, – ето едно за тебе и едно за мене.

И детето раздели своето съкровище с майка си.

Калиостро беше забелязал неотклонността, с която погледът на мнимия сержант бе проследил кесията му, която беше разтворил широко, за да извади четирийсет и осемте ливри.

Като я видя да изчезва в дълбините на дрехата на графа,

любовникът на Никол въздъхна.

– Е, какво, господин Дьо Бозир – каза Калиостро, – все така ли сте меланхоличен?

– А вие, господин графе, все така ли сте милионер?

– Ех, Боже мой! Вие, който сте един от най-големите философи, които познавам, би трябвало да познавате аксиомата, която е на почит през всички епохи: „Парите не правят щастието“. Когато ви познавах, бяхте относително богат.

– Да – отвърна Бозир, – вярно е. Имах почти сто хиляди франка.

– Възможно е. Само че по времето, когато се срещнахме, вече бяхте изляли близо четиридесет хиляди, така че няхахте повече от шейсет хиляди, което, ще се съгласите, е доста кръгла сума за един бивш пристав.

Бозир въздъхна.

– Какво са шейсет хиляди ливри – каза той, – сравнени със сумите, с които вие разполагате?

– В качеството на пазител, господин Дьо Бозир, защото ако пресметнем добре, мисля, че вие бихте били свети Мартен¹⁴², а аз бих бил беднякът и вие щяхте да бъдете задължен, за да не ме оставите да замръзна от студ, да ми дадете половината от плаща си. Е, добре, скъпи ми господин Бозир, припомнете си при какви обстоятелства ви срещнах? Вие имахте, както току-що ви казах, почти шейсет хиляди ливри в джоба си. Бяхте ли по-щастлив, притежавайки ги.

Бозир въздъхна по миналото с въздишка, която можеше да мине за стенание.

– Хайде, отговорете ми – настоя Калиостро. – Бихте ли желали да смените сегашното си положение, макар да не притежавате друго, освен нещастния луидор, който взехте от младия Тусен?...

– Господине! – прекъсна го бившият полицейски пристав.

– Да не се караме, господин Дьо Бозир. Веднъж се карахме и вие бяхте принуден да излезете на улицата, за да търсите шпагата си, която беше излетяла през прозореца, спомняте ли си?... Спомняте си, нали? – продължи графът, като забеляза, че Бозир не отговаря. – Паметта е хубаво нещо. Е, добре, пак ви питам, бихте ли искали да смените сегашното си положение, макар да не притежавате нищо, освен онзи нещастен луидор, който взехте от младия Тусен – този път твърдението се размина без упрек, – срещу несигурното положение, от което имах щастието да ви помогна да се измъкнете?

142. Свети Мартен – първообразът на дядо Коледа – бел.прев.

– Не, господин графе – каза Бозир, – наистина имате право, не бих го сменил. Уви! По това време бях разделен от моята скъпа Никол!

– И после бяхте подгонен от полицията заради вашата афера в Португалия... Какво, по дяволите, стана с тази афера, господин Дьо Бозир?... Мръсна афера беше, доколкото си спомням!

– Потъна, господин графе – отвърна Бозир.

– А! Толкова по-добре, защото би трябвало доста да ви безпокои. При все това, не разчитайте много на това, че е потънала. В полицията има страхотни плувци и колкото и да са мътни или дълбоки водите, винаги е по-лесно да се извади една мръсна афера, отколкото една хубава перла.

– Най-сетне, господин графе, освен мизерията, до която сме доведени...

– Вие се смятате за щастливи. Така че за пълното щастие ви трябва към хиляда луидора, нали?

Очите на Никол заблестяха. Тези на Бозир хвърляха пламъци.

– Сиреч – провикна се последният, – ако имахме хиляда луидора, сиреч, ако имахме двайсет и четири хиляди ливри, щяхме да си купим с половината сума едно малко имение, а с другата половина щяхме да си направим някаква малка рента и аз щях да стана земеделец!

– Като Цинцинат...

– Докато Никол изцяло щеше да се отдаде на образованието на детето!

– Като Корнелия... Дявол да го вземе! Господин Дьо Бозир, това би било трогателно. Не се ли надявате да спечелите тези пари от аферата, която въртите сега?

Бозир потрепери.

– Каква афера? – попита той.

– Ами аферата, която въртите като сержант от гвардията. В края на краищата аферата, заради която имате среща тази вечер под аркадите на площад „Роял“.

Бозир пребледня като мъртвец.

– О, господин графе! – каза той, долепвайки умолително длани.

– Какво?

– Не ме погубвайте!

– Хубаво! Ето, че сега говорите врели-некипели! Аз да не съм лейтенант от полицията, та да ви погубвам?

– На! Хубаво ти казвах аз – провикна се Никол, – че се набутваш в лоша работа!

– А! На вас известна ли ви е тази афера, госпожице Лъоге? – попита Калиостро.

– Не, господин графе, но просто така... Когато той скрие някоя афера от мен, то е защото не е чиста работа!

– Е, добре, според това, което засяга, тя, напротив, може да бъде блестяща.

– Ах! Нали? – провикна се Бозир. – Господин графът е благородник и господин графът разбира, че цялото благородничество е заинтересувано...

– От това тя да успее. Вярно е, че, от своя страна, целият народ е заинтересуван тя да се провали. Сега, ако ми повярвате, скъпи ми господин Бозир, а е добре да ми вярвате, вие няма да застанете нито на страната на благородничеството, нито на тази на народа.

– Но чия страна да взема тогава?

– Вашата.

– Моята?

– Ей! Ама, разбира се, че твоята – каза Никол. – Дявол да го вземе! Достатъчно си мислил за другите, време е да помислиш за себе си!

– Послушайте я, тя говори като свети Йоан Златоуст. Спомнете си това, господин Дьо Бозир, всяко нещо има своята добра и лоша страна. Добра за едни и лоша за други – една работа, каквато и да била тя, не може да бъде лоша за всички или добра за всички. Е, добре, става въпрос единствено да застанеш на печелившата страна.

– Аха! И, както изглежда, аз не съм на печелившата страна, така ли?...

– Не е съвсем така, господин Дьо Бозир, не, нищо подобно. Дори бих добавил, че ако я оглавите – вие знаете, че си падам малко пророк, – няма да рискувате честта си, няма да поемете риска да загубите състоянието си, а ще рискувате живота си... Да, най-вероятно ще бъдете погубен!

– Господине – каза Бозир, опитвайки се да спазва добро поведение, но бършейки потта, която избиваше по челото му, – благородниците не ги бесят.

– Вярно е. Но, за да направите така, че да ви отсекат главата, скъпи господин Дьо Бозир, ще трябва да представите вашите доказателства, което може би ще продължи твърде дълго. Достатъчно дълго, за да отегчи трибунала, който междувременно ще нареди да бъдете обесен. После ми разправайте, че каузата е благородна и наказанието няма значение. „Престъплението е срамно, но не и ешафодът“¹⁴³, както е казал един

голям поет.

– Обаче... – избъбра Бозир, все повече и повече уплашен.

– Да, обаче вие не сте толкова привързан към убежденията си, за да пожертвате за тях живота си. Разбирам това... По дяволите! „Веднъж само се живее“, както казва друг поет, не толкова голям като първия, който при все това може и да има повече право от него¹⁴⁴.

– Господин графе – каза най-накрая Бозир, – забелязал съм, по време на малкото пъти, когато съм имал честта да ви срещна, че вие притежавате маниер да приказвате, който би накарал косите на някой боязлив човек да се изправят.

– По дяволите! Нямам такова намерение – каза Калиостро, – а, впрочем, вие не сте от плашливите.

– Не – отвърна Бозир, – дори никак. При все това има известни обстоятелства...

– Да, разбирам. Например, ако зад себе си имате каторга за кражба и пред себе си престъпление в държавна измяна, както биха нарекли днес, струва ми се, едно престъпление, имащо за цел отвличането на краля.

– Господине! Господине! – провикна се Бозир съвсем ужасен.

– Нещастнико! – каза Олива. – Значи върху това отвличане градиш своите златни мечти?

– И не греша съвсем, скъпа госпожице. Само че, както имах честта да ви кажа преди малко, всяко нещо има своята добра и своята лоша страна, светла и тъмна част. Господин Дьо Бозир е сбъркал, като е приел тъмната част, застанал е на лошата страна, това е всичко.

– Късно ли е вече? – попита Никол.

– О, не съвсем!

– Какво трябва да направя, господин графе? – попита Бозир.

– Представете си, че заговорът се провали. Представете си, че маскираният човек и човекът с кафявия плащ бъдат арестувани. Представете си – всичко трябва да се предполага във времената, в които живеем, – че те са осъдени на смърт... Ех! Боже мой! Да, оправдаха Безенвал и Ожар, както виждате всичко може да се предполага... Предположете, че тези съучастници са осъдени на смърт. Предположете – не бъдете нетърпелив, от предположение към предположение ще стигнем до един факт, – предположете, че сте един от съучастниците, предположете, че

143. Тома Корней. „Графът на Есекс“, IV действие, сцена III – бел.фр.изд.

144. „Радвай се и си спомняй, че се живее само веднъж“, Андре Шение – бел.фр.изд.

са метнали въжето на врата ви и че ви казват, за да отговорят на жалбите ви, защото в подобна ситуация, колкото и да е смел, Бога ми, човек винаги малко или повече се оплаква, нали?...

– Довършете, господин графе, умолявам ви, струва ми се, че вече се задушavam.

– По дяволите! Не е за учудване, като предполагам въже за вас! Е, добре, предположете, че ви кажат: „Ах, бедни господин Бозир, скъпи господин Бозир, грешката си е ваша!“

– Как така? – провикна се Бозир.

– Така! Вие сам виждате, че от предположение на предположение дойдохме до действителността, защото ми отговаряте все едно че вече сте били там.

– Признавам, че е така.

– „Как така? – ще ви отговори гласът. – Защото не само бихте могли да избегнете тази трагична смърт, която ви е сграбчила в ноктите си, но и да спечелите хилядата луи, с които бихте могли да си купите мечтаната малка къщичка с беседката, където желяхте да живеете в компанията на госпожица Олива и на малкия Тусен, с петте хиляди ливри рента, която щяхте да си направите, с дванайсетте хиляди ливри, които няма да бъдат използвани за закупуването на къщата... Да живеете, както сам казахте, като добър земеделец, обут с пантофи през лятото и със сабо през зимата. Докато вместо тези очарователни хоризонти, ние, най-вече вие, виждаме площад «Грев», на който са издигнати две или три отвратителни бесилки, най-високата от които протяга ръце към вас. Пфу! Отвратителна перспектива, бедни ми господин Бозир!“

– Но как в края на краищата мога да избегна тази трагична смърт? Как бих могъл да спечеля тези хиляда луи, които ще осигурят моето спокойствие и това на Никол и Тусен?...

– Винаги ще се питате, нали? „Нищо по-лесно“ – ще ви отговори гласът. – Ей го там, на две крачки от вас, граф Калиостро. – Познавам го – ще отговорите вие. – Един чуждестранен господин, който живее в Париж и който умира от скука, когато няма новини. – Точно той. Е, добре, само трябва да отидете да го намерите и да му кажете: „Господин графе...“

– Но аз не знам къде живее – провикна се Бозир. – Не знам дали е в Париж. Не знам дори дали е още жив.

– „Точно така, скъпи господин Бозир“ – ще ви отговори гласът, – затова той дойде да ви намери и от момента, в който ви е намерил, съгласете се, нямате вече извинение. Е, добре, не ви остава друго, освен да

му кажете: „Господин графе, знам колко обичате новините. Аз разполагам с най-пресните. Братът на краля, Господина, заговорници... – Хайде де... – Да, заедно с маркиз Дьо Фаврас. – Не е възможно! – Но е така. Казвам го със сигурност, защото съм един от агентите на господин Дьо Фаврас. – Наистина ли? И каква е целта на заговора? – Да отвлекат краля и да го отвеждат в Перона. Е, добре, господин графе, за да ви развлека, ще ви разкажа час по час и минута по минута докато са стигнали нещата.“ Тогава, скъпи приятелю, графът, който е великодушен господар, би ви отговорил: „Наистина ли бихте искали да направите това, господин Дьо Бозир? – Да. – Е, добре, тъй като всеки труд заслужава заплащане, ако удържите дадената дума, аз имам в едно ъгълче двацет и четири хиляди ливри, които смятах да употребя за някое добро дело. Честна дума, ще ги употребя за тази прищявка. Ще дойдете да ме намерите в деня, когато кралят бъде отвлечен или пък господин Дьо Фаврас арестуван, и имате думата ми на благородник, двацет и четирите хиляди ливри ще ви бъдат връчени, както ви бяха връчени онези десет луи, не в качеството на аванс, не в качеството на заем, а просто като подарък!“

И при тези думи, като актьор, който репетира с реквизита, граф Дьо Калиостро извади от джоба си тежката кесия, пхна вътре палеца и показалеца си с ловкост, свидетелстваща за навика му към подобен род упражнения, защита между тях ни повече ни по-малко, а точно десет луи, които, от своя страна, Бозир, трябва да му отдадем дължимото, протегна ръка, за да получи.

Калиостро кротко отстрани ръката му.

– Простете, господин Дьо Бозир – каза той, – аз си мисля, че правим само предположения?

– Да, но – каза Бозир, чиито очи светеха като разжарени въглени, – не казахте ли вие, господин графе, че от предположение на предположение ще достигнем до фактите?

– И стигнахме ли?

Бозир се поколеба за миг.

Ще побърза да кажем, че не почтеността, а верността към дадената дума или разбудена съвест причиняваха това колебание. Ще го подчертаем, да не би читателите, познаващи твърде добре господин Дьо Бозир, да ни опровергават.

– Скъпи господин Дьо Бозир – каза Калиостро, – добре виждам какво става във вас!

– Да – отвърна Бозир, – имате право, господин графе, колебая се да предам доверието, което ми оказва един любезен човек.

И като вдигна очи към небето, той поклати глава като някой, който си казва: „Ах! Много е трудно!“

– Не, не е това – подхвана Калиостро, – и вие сте за мен едно ново доказателство за истинността на думите на мъдрецата: „Човек не познава самия себе си!“

– Ама какво? – попита Бозир, малко смаян от лекотата, с която графът четеше в дълбините на сърцето му.

– Това, че вас ви е страх, че след като съм ви обещал хиляда луи, няма да ви ги дам.

– О! Господин графе!

– И това е съвсем естествено, аз ще ви го кажа пръв. Но ви предлагам един поръчител.

– Поръчител! Господин графе, наистина няма нужда от това.

– Един поръчител, който напълно ще отговаря за мен.

– И кой е този поръчител? – плахо попита Бозир.

– Госпожица Никол Олива Лъоге.

– О! – провикна се Никол. – Щом господин графът ни обещава, значи все едно, че ги имаме, Бозир.

– Виждате ли, господине, ето какво значи да изпълняваш точно обещанията, които си дал. Един ден, когато госпожицата беше в положението, в което сте вие, сиреч когато полицията я издирваше усилено, аз ѝ предложих да намери убежище при мен. Госпожицата се колебаеше. Тя се страхуваше за честта си. Дадох ѝ честната си дума и въпреки изкушенията, на които бях изложен и които вие разбирате по-добре от всеки друг, аз я удържах, господин Дьо Бозир. Вярно ли е, госпожице?

– О, заклевам се в нашия малък Тусен за това! – извика Никол.

– Значи вие вярвате, госпожице Никол, че ще удържа на думата, която давам днес на господин Дьо Бозир, да му дам двайсет и четири хиляди ливри в деня, когато кралят побегне, или пък в деня, когато господин Дьо Фаврас бъде арестуван? Без да се смята, разбира се, че ще развържа възела, който ви задушаваше, веднага и той никога няма да стои пред вас нито като възел, нито като възможност – поне по отношение на тази афера. Нататък не отговарям. Момент! Така се разбираме! Има предположение...

– За мен, господин графе – отвърна Никол, – е все едно, че е минало пред нотариус.

– Е, добре, скъпа госпожице – каза Калиостро, подреждайки десетте луи на масата, за да не бъдат изпуснати – направете така, че вашата убеденост да премине в сърцето на господин Дьо Бозир и въпросът е

приключен.

И с ръка направи знак на Бозир да отиде и да поговори насаме с Никол.

Разговорът им продължи само пет минути, но е достатъчно да кажем, че през тези пет минути бе много оживен.

Докато чакаше, Калиостро разглеждаше на светлината на свещта надупчения картон и правеше движения с глава, сякаш поздравява стар познайник.

– Аха! – каза той. – Това е знаменитата комбинация на господин Лоу, която и вие сте открили? Загубих един милион с нея.

И той небрежно остави картоната да падне върху масата.

Тази забележка на Калиостро сякаш придаде ново оживление на разговора между Никол и Бозир.

Най-накрая Бозир изглежда се беше решил.

Той дойде до Калиостро с протегнатата ръка, като джамбазин, който иска да сключи необратима сделка.

Но графът се отдръпна, смръщвайки вежди.

– Господине – каза той, – между благородници думата е достатъчна. Аз ви дадох своята, дайте ми вие вашата.

– Честна дума на Бозир, господин графе, уговорено.

– Това е достатъчно, господине – каза Калиостро.

После, като извади от джобчето си един часовник, върху който беше портретът на крал Фридрих Пруски, украсен с диаманти, той каза:

– Часът е девет без четвърт, господин Дьо Бозир. Точно в девет часа ще ви очакват под аркадите на площад „Роаял“, откъм двореца Сюли. Вземете тези десет луи, сложете ги в джоба на дрехата си, облечете я, препашете шпагата си, минете по моста Нотр Дам и вървете по улица „Сен Антоан“. Не бива да карате да ви чакат.

Бозир не чака да му повтарят. Той взе десетте луи, сложи ги в джоба си и препаса шпагата си.

– Къде ще мога да намеря господин графа?

– На гробището „Сен Жан“, ако обичате... Когато човек иска да разговаря, без да бъде чут, за работи, подобни на тази, по-добре е да ги обсъжда сред мъртвите, отколкото сред живите.

– И в колко часа?

– Ами когато бъдете свободен. Дошлият пръв ще чака другия.

– Господин графът има ли да прави още нещо? – попита с безпокойство Бозир, като видя, че Калиостро не се готви да го последва.

– Да – отвърна Калиостро, – искам да поговоря с госпожица Никол.

Бозир направи неспокойно движение.

– О, бъдете спокоен, скъпи господин Дьо Бозир! Уважавах нейната чест, когато беше младо момиче, сега, когато е майка, имам още повече причини да го правя. Вървете, господин Дьо Бозир, вървете.

Бозир хвърли един поглед на Никол, поглед, с който сякаш искаше да й каже: „Госпожо Дьо Бозир, бъдете достойна за доверието, което ви имам.“ Той целуна нежно малкия Тусен, поклони се с почителност на граф Дьо Калиостро и излезе тъкмо когато часовникът на „Нотр Дам“ удари девет без четвърт.

35. Едип и Лот

Няколко минути преди полунощ един човек излезе от улица „Роаял“ на улица „Сен Антоан“, вървя по нея до чешмата „Сент Катрин“, спря се за миг след сянката, която тя хвърляше, за да се увери, че не е следен, пое по нещо като уличка, което водеше към двореца Сен Пол, и като пристигна там, навлезе в почти тъмната и съвсем пуста улица „Дю Роа-дьо-Сисил“. После, като забави крачка с приближаването на края на улицата, която току-що назовахме, навлезе колебливо в другата улица, „Кроа-Бланш“, и се спря, колебаейки се все повече и повече, пред железните врати на гробището „Сен Жан“.

Там, сякаш очите му се страхуваха да не видят от земята да изскача привидение, той притеснено зачака, бършейки с ръкава на сержантската си униформа потта, която струеше по челото му.

И действително, в същия миг, когато стана полунощ, нещо, подобно на сянка, се появи, плъзгайки се между тисовете и кипарисите. Тази сянка се приближи до железната врата и скоро скърцането на ключ в ключалката показа, че привидението, ако беше такова, притежава не само способността да излиза от гроба, но и излязло веднъж от гроба, да излезе и от гробищата.

При това скърцане военният отстъпи назад.

– Е, хубава работа, господин Дьо Бозир! – каза присмехулният глас на Калиостро. – Изобщо ли не ме познахте, или пък сте забравили за нашата среща?

– А, това сте вие! – каза Бозир, въздъхвайки като човек, на когото е паднал голям товар от плещите. – Толкова по-добре. Тези проклети улици са толкова тъмни и пусти, че не можеш да срещнеш жива душа, която да върви сама.

– Хайде де! – подхвърли Калиостро. – Вие да се страхувате по всяко време на деня? Няма да ме накарате да повярвам в това. Храбрец като вас, който ходи с шпага на хълбока! Впрочем минете от тази страна на портата, скъпи господин Дьо Бозир, и ще бъдете спокоен, че няма да срещнете никого, освен мен.

Бозир се подчини на поканата и ключалката, която бе изскърцала, за да отвори вратата пред него, изскърца, за да я затвори след него.

– Отгук! Сега – каза Калиостро – следвайте тази малка пътечка,

скъпи господине, и на двайсет крачки оттук ще стигнем нещо като развалини от олтар, върху чиито стъпала ще поседнем удобно, за да си поговорим по нашите нещица.

Бозир трябваше да се подчини на Калиостро. Но след миг колебанието той каза:

– Къде, по дяволите, виждате път? Не виждам нищо, освен къпини, които ми издраха глезените, и треви, които ми стигат чак до коленете.

– Факт е, че тези гробища са едни от най-зле поддържаните, които познавам. Но това изобщо не е учудващо – вие знаете, че тук не погребват никого, освен осъдените, които са екзекутирани на площад „Грев“, и никой не го е грижа за тези бедни дяволи. При все това, скъпи ми господин Дьо Бозир, тук имаме и истински знаменитости. Ако беше ден, щях да ви покажа мястото, където е погребан Бутвил дьо Монморанси, обезглавен, защото се е бил на дуел; кавалерът Дьо Роан, обезглавен, защото заговорничил против правителството; граф Дьо Орн, въртян на колелото, защото убил един еврейн; Дамиен, разкъсан на четири с коне за опита си да убие Луи XV, и знам ли още кой? О! Грешите като говорите лошо за гробището „Сен Жан“, господин Дьо Бозир. Това е едно лошо поддържано, но добре населено гробище.

Бозир следваше Калиостро, нагаждайки крачката си към неговата толкова точно, колкото войник от втората редица има навика да го прави спрямо водача на колоната.

– А! – каза Калиостро, като спря изведнъж, и то така, че Бозир, който не очакваше такова внезапно спиране, се блъсна с корем в гърба му. – Вижте, съвсем пресен е. Това е гробът на вашия колега Фльор-д'Епин, един от убийците на хлебаря Франсоа, който беше обесен преди седмица по решение на съда в Шатле. И той беше като вас бивш полицейски пристав, мним сержант и истински вербовчик.

Зъбите на Бозир буквално тракаха. Струваше му се, че къпините, сред които върви, са многобройни сгърчени ръце, излизачи от земята, за да го дръпнат за краката и да го накарат да разбере, че съдбата е отбелязала мястото, където той би трябвало да спи вечния си сън.

– А! – каза най-накрая Калиостро, спирайки пред нещо като развалина. – Пристигнахме.

И като седна върху една от останките, той посочи с пръст на Бозир един камък, който изглеждаше поставен до другия, за да спести на Цина труда да приближава стола си до този на Август¹⁴⁵.

Време беше. Краката на бившия полицейски пристав така трепереха, че той по-скоро падна върху камъка, отколкото седна.

– Хайде, сега се настанихме удобно за разговор, скъпи господин Бозир – каза Калиостро, – да видим какво стана под аркадите на площад „Роял“? Заседанието трябва да е било интересно.

– Бога ми! – каза Бозир. – Признавам, господин графе, че в момента главата ми е малко размътена и наистина мисля, че и двамата ще спечелим от това, ако благоволите да ме разпитате.

– Бива! – каза Калиостро. – Аз съм добър, стига само да науча това, което искам да зная, а формата малко ме интересува. Колко души бяхте под аркадите на площад „Роял“?

– Шестима, включително и аз.

– Шестима, включително и вие, скъпи господин Дьо Бозир. Да видим дали това са хората, за които си мисля? Най-напред вие, без съмнение.

Бозир изпусна въздишка, показваща, че би предпочел да се усъмнят в присъствието му.

– Правите ми голяма чест, като започвате с мен – каза той, – след като имаше толкова важни личности около мен.

– Драги мой, следвам предписанията на евангелието. Нима евангелието не казва: „Последните ще бъдат първи, а първите ще станат последни“¹⁴⁶? Ако първите трябва да бъдат последни, то последните, естествено, ще трябва да станат първи. Както ви казах, действам според евангелието. Значи най-напред бяхте вие, нали?

– Да – каза Бозир.

– След това вашият приятел Туркати, нали? Бивш офицер вербовчик, който се наема да вдигне легиона от Брабант?

– Да – каза Бозир, – Туркати беше там.

– След това един добър роялист, наречен Марике, някогашен сержант от френските гвардейци, сега подпоручик на една дружина от центъра?

– Да, господин графе, и Марике беше.

– След това господин Дьо Фаврас?

– След това господин Дьо Фаврас.

– След това маскираният човек?

– След това маскираният човек.

– Можете ли да ми дадете някакви сведения за този човек с маската, господин Дьо Бозир?

145. Корней. „Цена или милосърдието на Август“, V действие, I сцена, стих 1425: „Вземи един стол Цина...“ – бел.фр.изд.

146. Евангелие от Матей, 20:16 – бел.фр.изд.

Бозир погледна така втренчено Калиостро, че очите му сякаш припламнаха в тъмнината.

– Но – каза той, – не е ли?...

И той се спря, сякаш се страхуваше да не извърши светотатство, ако продължи по-нататък.

– Не е ли кой? – попита Калиостро.

– Не е ли?...

– А така! Май езикът ви се е вързал на възел, скъпи господин Бозир. Трябва да обърнете внимание на това. Възлите на езика понякога водят до възли на шията, а те, тъй като са плъзгащи се възли, са най-опасни.

– Но, в края на краищата – подхвана Бозир, принуден да се оттегли в последния си окоп, – не е ли Господина?

– Господин кой? – попита Калиостро.

– Господина... Братът на краля.

– А! Скъпи господин Дьо Бозир, нека маркиз Дьо Фаврас, който има интерес да накара всички да вярват, че е воден от ръката на принц по кръв в цялата тази работа, да разправя, че маскираният човек е Господина, на това лесно може да се повярва. Но вие и вашият приятел Туркати, двама вербовчици, свикнали да вземат мерките на ближния си в стъпки, палци и линии¹⁴⁷ е просто невероятно да се оставите да бъдете заблудени.

– Действително, така е – каза Бозир.

– Господина е висок пет стъпки, три палеца и седем линии – продължи Калиостро, – а маскираният човек е едва пет стъпки и шест палеца висок.

– Вярно – каза Бозир, – и аз вече си го помислих. Но ако не е Господина, кой ли може да бъде?

– А, по дяволите! Ще бъда щастлив да ви науча на нещо, скъпи ми господин Дьо Бозир, когато си мисля, че трябва да науча нещо от вас.

– Тогава – каза бившият полицейски пристав, който постепенно се възвръщаше към нормалното си състояние, – тогава, господин графе, вие знаете кой е този човек?

– По дяволите!

– Ще бъде ли недискретно, ако ви попитам?...

– За името му?

Бозир направи знак с глава, че точно това иска.

147. Линия – една дванайсета част от палеца (2,25 мм) – бел.прев.

– Винаги е трудно да се произнесе едно име, господин Дьо Бозир, и наистина бих предпочел да го отгатнете.

– Да го отгатна... Вече петнайсет дни го търся.

– А! Защото никой не ви помага?

– Помогнете ми, господин графе.

– Друго и не искам. Познавате ли историята на Едип?

– Зле, господин графе. Видях веднъж да играят пиесата в „Комеди франсез“ и към края на четвърто действие имах нещастieto да заспя.

– Пожелавам ви винаги подобни нещастия, драги господине.

– Сам виждате, при все това, че днес ми нанася уцърб.

– Е, добре! Ще ви кажа с две думи какъв беше този Едип¹⁴⁸. Познавах го като дете в двора на Полиб и като старец в двора на цар Адмет. Можете да вярвате на това, което ви казвам, не по-малко отколкото на това, което ви казват Есхил, Софокъл, Сенека, Корней, Волтер или господин Дюсис, които може и да са го чули да говори, но никога не са имали предимството да го познават.

Бозир направи движение, сякаш за да поиска от Калиостро обяснение за изказаната от него странна претенция да познава човек, починал преди някакви си три хиляди години. Но несъмнено помисли, че не си струва да прекъсва разказвача за такава дреболия, така че спря движението си и го продължи със знак, който искаше да каже: „Давайте нататък, слушам ви.“

Действително, сякаш нищо не бе забелязал, Калиостро продължи нататък:

– Значи, познавах Едип. Бяха му предсказали, че ще стане убиец на баща си и съпруг на майка си. Той мислеше Полиб за свой баща, напусна го, без нищо да му каже и тръгна за Фокида. Когато тръгваше, го

148. Легендата е преразказвана и от Софокъл, и от Сенека, и от Есхил и др. Любима тема е в театралните произведения на гръцките трагичи. Според легендата Едип е роден въпреки нежеланието на баща си, който е изплашен от пророчеството, че ще загине от ръката на родния си син. Три дни след раждането му Едип е хвърлен в река Китерон. За да е сигурен, че детето ще умре, Лай заповядва да прободат прасците му. Според преразказа на Софокъл овчарят, натоварен със задачата да изхвърли момчето, го дал на овчаря на царя на Коринт Полиб, в чийто двор, според общоприетата версия, то израства. Когато Едип случайно научава, че е подхвърлено дете, той запитва оракул за своите истински родители, но в отговор получава пророчеството, че ще убие своя баща и ще вземе за жена собствената си майка. Смятайки, че пророчеството се отнася до неговите осиновители, Едип бяга от Коринт в Тива, но по пътя, без сам да знае, убива баща си Лай. Разгадавайки тайната на Сфинкса, той освобождава Тива от това бедствие – чудовището, което яде хора, и като награда получава ръката на Йокаста, своята майка, а също така престола на своя баща – бел-ред.

посъветвах, вместо да поема по пътя от Долий за Делфи, да хване през планината един път, който познавах. Но той се бе замаял и тъй като не можах да му кажа с каква цел му давам този съвет, всичките ми увещания да промени пътя бяха безполезни. От главозамайването му последва, че това, което бях предрекъл, се сбъдна. На разклона на пътя от Делфи за Тива той срещнал един човек, следван от петима роби. Човекът се бил качил на една колесница и колесницата преграждала пътя. Всичко можело да се размине, ако човекът с колесницата се съгласял да мине малко вляво, а Едип малко вдясно. Човекът с колесницата бил с избухлив нрав. Едип също не бил от най-търпеливите. Петимата роби се хвърлили един след друг пред господаря си и един след друг паднали. След тях, на свой ред, паднал и господарят им. Едип прескочил шестте трупа, а между тях бил и трупът на баща му.

– По дяволите! – каза Бозир.

– После той продължил по пътя към Тива. Обаче по пътя към Тива се издига планината Фикион и на едно място, още по-гясно от онова, където Едип убил баща си, едно странно животно имало пещера. Това животно било с крила на орел, глава и гърди на жена, тяло и нокти на лъв.

– Охо! – каза Бозир. – Мислите ли, господин графе, че съществуват подобни чудовища.

– Не бих могъл да го потвърдя, скъпи господин Бозир – каза важно Калиостро, – като се има предвид, че когато отивах в Тива по същия път, хиляда години по-късно, по времето на Епаминонд, сфинксът беше мъртъв. Обаче по времето на Едип беше жив и една от неговите приумици беше да стои на пътя, предлагайки на минаващите една гатанка и изяждайки тези, които не могат да я отгатнат. Обаче, тъй като това нещо продължило три века, пътниците ставали все по-редки, а зъбите на сфинкса били твърде дълги. Когато забелязал Едип, сфинксът застанал на средата на пътя и вдигнал лапа, за да направи знак на младия човек да спре: „Пътниче, казва му той, аз съм сфинксът. – Е, добре, и какво? – пита го Едип. – Ами съдбата ме е изпратила на земята, за да предлагам една гатанка на смъртните. Ако не я отгатнат, те ми принадлежат. Ако я отгатнат, аз принадлежа на смъртта и сам ще се хвърля в бездната, където досега хвърлях труповете на всички онези, които имаха нещастieto да ме срещнат по пътя си.“ Едип хвърлил един поглед към дъното на пропастта и видял, че е побеляло от кости. „Това е добре, казва младежът, а каква е гатанката? – Гатанката ли, ето я, – казва птицата лъв: «Кое е животното, което сутрин ходи на четири крака, на два крака по обед и на три крака вечерта?»“ Едип се замисля за миг, после, с

усмивка, която обезпокоява сфинкса, му казва: „И ако отгатна ти ще се хвърлиш в пропастта сам? – Такъв е законът, – отвръща сфинксът. – Ами, добре, отвръща Едип, това животно е човекът.“

– Как така човекът? – прекъсна го Бозир, който се беше заинтересувал от разговора, сякаш ставаше въпрос за нещо, случващо се начаса.

– Да, човекът! Човекът, който в детството, сиреч сутринта, ходи на ръце и крака, който в зрялата си възраст, сиреч по обед, ходи на два крака, и който вечер, сиреч в старостта си, се подпира на бастун.

– А! – провикна се Бозир. – Правилно!... Ама че досаден сфинкс!

– Да, скъпи господин Дьо Бозир, толкова досаден, че се хвърлил с главата напред в бездната и понеже бил достатъчно почтен, за да не използва крилата си, което вероятно ще ви се стори твърде глупаво от негова страна, разбил главата си в скалите. А Едип продължил по пътя си, пристигнал в Тива, открил Йокаста вдовица и така изпълни пророчеството на оракула, който му предрече, че ще убие баща си и ще се ожени за майка си.

– Но, господин графе – каза Бозир, – в края на краищата каква аналогия виждате между историята на Едип и тази на маскирания човек?

– О, голяма!... Почакайте! Най-напред вие пожелахте да узнаете името му.

– Да.

– А аз ви отговорих, че ще ви предложи една гатанка. Наистина, аз съм замесен от по-добро тесто от сфинкса и няма да ви изям, ако имате нещастieto да не отгатнете. Внимание, вдигам лапата: „Кой е сеньорът от двора, който е внук на собствения си баща, брат на майка си и чичо на сестрите си?“

– А, дявол да го вземе! – каза Бозир и изпадна в размисъл, не помалко дълбока от този на Едип.

– Хайде, мислете, драги господине – каза Калиостро.

– Помогнете ми малко, господин графе.

– На драго сърце... Попитах ви дали знаете историята за Едип? Сега ще преминем от езическата към свещената история. Знаете ли историята за Лот?

– С дъщерите ли¹⁴⁹?

– Точно така.

– По дяволите, дали я знам! Ама почакайте! Ей!... Да... това, което

149. Според Светото писание, Битие, 19:30–38, Лот е бил упоен от двете си дъщери, които последователно преспиват с него, за да се „възстанови племе от баща“. И двете Лотови дъщери зачеват – бел.ред.

разправяха за стария крал Луи XV и дъщеря му, госпожа Аделаид!...

– Горещо, драги господине.

– Тогава, маскираният човек ще бъде...?

– Пет стъпки и шест палеца.

– Граф Луи...

– Хайде де!

– Граф Луи Дьо...

– Шт!

– Ама понеже казвате, че тук има само мъртъвци...

– Да, но върху гробовете расте трева и расте по-добре от където и да било другаде. Е, добре, ако тази трева, като тръстиките на цар Мидас... Знаете ли историята на цар Мидас?

– Не, господин графе.

– Ще ви я разкажа някой друг ден. А сега да се върнем към нашия разговор.

И като стана отново съвсем сериозен, попита:

– И какво казвахте?

– Простете, но мисля, че вие сте този, който разпитва.

– Имате право.

И докато Калиостро подготвяше въпросите си, Бозир прошепна:

– Вярно е, честна дума. Внукът на баща си, братът на майка си, чичото на сестрите си... Това е граф Луи дьо Нар!...

– Внимание! – каза Калиостро.

Бозир прекъсна монолога си и наостри уши.

– Сега, след като не остава никакво съмнение кои са съзаклятниците, били те със или без маски, да преминем към целта на заговора.

Бозир кимна с жест, с който искаше да покаже, че е готов да отговаря.

– Целта на заговора е да бъде отвлечен кралят, нали?

– Наистина това е целта на заговора.

– И да бъде заведен в Перона.

– В Перона.

– А сега, средствата?

– Паричните ли?

– Да, най-напред паричните.

– Имат два милиона.

– Които са им предоставени от един генуезки banker. Познавам този banker. Няма ли и други?

– Не зная.

– Значи са добре с парите. Но не е достатъчно да имаш пари, трябва да имаш и хора.

– Господин Дьо Лафайет даде разрешение да се вдигне един легион на помощ на Брабант, който се бунтува срещу Империята¹⁵⁰.

– Ох, този добър Лафайет! – прошепна Калиостро. – Колко добре го познавам.

После каза високо:

– Добре! Разполагат с един легион, но за да се изпълни подобен проект, не е достатъчен един легион, трябва им армия.

– Имат армия.

– О!

– Хиляда и двеста кавалеристи ще бъдат събрани във Версай. Те ще потеглят в уречения ден в единайсет часа вечерта. В два часа сутринта те ще пристигнат в Париж, разделени на три колони.

– Хубаво!

– Първата ще влезе през железните врати на Шайо, втората през бариерата Рул, а третата през тази на Грьонел. Колоната, която ще навлезе по улица „Грьонел“, ще заколи генерал Лафайет. Тази, която ще влезе през железните врати на Шайо, ще заколи господин Некер. И накрая тази, която ще навлезе през бариерата Рул, ще заколи господин Байи.

– Хитро! – повтори Калиостро.

– След като ударът е направен, дотикват оръдията, събират се на „Шан-з-Елизе“ и тръгват към Тюйлери, който е наш.

– Как така ваш? А Националната гвардия?

– Там ще трябва да действа Брабантската колона. Заедно с една част от наемната гвардия, с четиристотин швейцарци и триста съзаклятници от провинцията, благодарение на връзките ни вътре в двореца, тя ще завладее външните и вътрешните врати. Ще влязат при краля, крещейки: „Сир, предградието Сен Антоан въстана... Отвън има впрегната кола... трябва да бягаме!“ Ако кралят се съгласи да бяга, нещата си тръгват от само себе си. Ако не се съгласи, отнасят го със сила и го завеждат в Сен Дьони.

– Хубаво!

– Там намират двайсет хиляди души пехота, към които се присъединяват хиляда и двестата кавалеристи, Брабантският легион, четиристотинте швейцарци, трестата съзаклятници и десет, двайсет, трийсет хиляди роялисти, събрани по пътя, и с тази голяма сила отвеждат краля в

150. Австро-унгарската империя – бел.прев.

Перона.

– От добре по-добре! И какво правят в Перона, скъпи ми господин Дьо Бозир?

– В Перона намират двайсет хиляди души, които са пристигнали през това време по море от Фландрия, от Пикардия, от Артоа, от Шампан, от Бургундия, от Лотарингия, от Елзас и от Камбрези. Спазарили са се за двайсет хиляди швейцарци, дванайсет хиляди германци и дванайсет хиляди сардинци, които, добавени към първоначалния ескорт на краля, правят наличен състав от сто и петдесет хиляди души.

– Хубава цифра! – каза Калиостро.

– Най-накрая с тези сто и петдесет хиляди души тръгват към Париж. Ще преградят по-нагоре и по-надолу реката, за да спрат продоволствието. Изгладнял, Париж ще капитулира. Ще разтурят Националното събрание и ще поставят отново краля, истинския крал, на трона на предците му.

– Амин! – каза Калиостро.

И като се надигна, каза:

– Скъпи ми господин Дьо Бозир, разговорът с вас е много приятен. Но в края на краищата и вие като големите оратори, когато кажете всичко, нямате какво повече да добавите – а вие казахте всичко, нали?

– Да, за момента, господин графе.

– Тогава, лека нощ, скъпи господин Дьо Бозир. Когато имате нужда от други десет луи, както винаги в качеството им на подарък, разбира се, елате да ме намерите в Белвю.

– В Белвю и да питам за господин граф Дьо Калиостро?

– За граф Дьо Калиостро? О, не! Няма да знаят какво да ви отговорят. Питайте за барон Заноне.

– Барон Заноне! – извика Бозир. – Но това е името на генуезкия банкер, който изплати двата милиона по полиците на Господина.

– Възможно е – каза Калиостро.

– Как така е възможно?

– Да. Само че аз върша толкова работи, че тази се е смесила с другите. Ето защо най-напред не можах да си спомня добре. Но сега наистина мисля, че си спомням.

Бозир стоеше смаян пред този човек, който забравяше сделки за два милиона и започваше да вярва, че дори не само от финансова гледна точка си струва повече да бъдеш в услуга на този, който дава парите, отколкото на този, който взема заема.

Но това смайване не стигаше дотам, че да го накара да забрави къде

се намира и при първите крачки на Калиостро към вратите, Бозир си възвърна способността да се движи, като го последва с походка, толкова наподобяваща неговата, че ако някой ги видеше да вървят така, почти долепени един към друг, можеше да каже, че са два автомата, движени от една и съща пружина.

Чак когато железната врата се затвори зад тях, двете тела се разделиха.

– А сега – попита Калиостро – в каква посока ще тръгнете вие, скъпи господин Дьо Бозир?

– А вие самият?

– В посоката, в която не отивате вие.

– Аз отивам към Пале Роаял, господин графе.

– А аз към Бастилията, господин Дьо Бозир.

С тези думи двамата мъже се разделиха, Бозир, поздравявайки графа с дълбок реверанс, а Калиостро, поздравявайки Бозир с лек поклон с глава, и двамата изчезнаха почти веднага в тъмнината. Калиостро по улица „Тампъл“, а Бозир по улица „Ла Вернер“.

36.

В която Гамен доказва, че е майстор на майсторите

Спомнете си желанието, което изяви кралят пред господин Дьо Лафайет и граф Дьо Буйе, неговият стар учител Гамен да дойде при него, за да му помогне във важна ключарска работа. И дори бе добавил – не мислим, че е безполезно да подчертаем тук тази подробност, – че един ловък чирак не би бил в повече за попълването на ковашката троица. Числото три, което харесва на боговете, не беше неприятно и на Лафайет, и вследствие на това той нареди майстор Гамен и чиракът му да могат свободно да влизат при краля и да бъдат отвеждани в ковачницата веднага щом се представят.

Изобщо не бива да се учудваме, като виждаме няколко дни след разговора, който ви предадохме, майстор Гамен, придружаван от един чирак, да се представя – и двамата облечени в работни дрехи, – пред вратите на Тюйлери, да бъде допуснат без трудности, да заобикалят кралските апартаменти, да изкачват стълбите към тавана и, пристигнали на вратата на ковачницата, да съобщават имената и званията си на дежурния камериер.

Имената бяха: Никола-Клод Гамен и Луи Льоконт. Званията бяха: за първия, това на майстор ключар; за втория, това на чирак.

Макар и да нямаше нищо аристократично, едва Луи XVI чу имената и званията, и изтича до вратата, викайки:

– Влезте!

– Ето ни, ето ни, ето ни! – каза Гамен, представяйки се с фамилиарността не само на сътрапезник, но и на майстор.

Тъй като не беше привикнал към взаимоотношения с крале, чиракът, без да отвърне на поканата и след като благоприлично изчака известно време след появата на майстор Гамен, застана прав до вратата с дреха и каскет, праметнати в ръката.

Впрочем може би му беше по-добре там, отколкото ако бе застанал до Гамен, защото можа да улови проблясъка на радост в мрачния поглед на Луи XVI и да му отговори с почиттелно кимане.

– А! Това си ти, драги мой Гамен! – каза Луи XVI. – Радвам се да те видя. Наистина, вече не разчитах, че ще се сетиш за мен – мислех, че си

ме забравил!

– Значи затова – каза Гамен – сте си взели чирак? Добре сте направили, това си е ваше право, след като не съм бил тук. Но за нещастие – добави той с ехидна физиономия – чиракът не е майстор, а?

Чиракът кимна към краля.

– Какво искаш, бедни мой Гамен? – каза Луи XVI. – Уверяха ме, че не искаш да ме виждаш, казваха, че се страхуваш да не те компрометирам...

– Бога ми, сир, можяхте да се убедите сам във Версай, че на вашите приятели не им се случват хубави неща. Аз видях да фризираш пред мен – фризира ги самият господин Леонар – главите на телохранителите само защото са се намирали в преддверията ви, когато парижаните ви дойдоха на гости.

Облак премина по челото на краля, а чиракът наведе глава.

– Обаче разправят – продължи Гамен, – че положението е по-розово, откакто сте се върнали в Париж, и че сега контролирате парижаните. О, по дяволите! Това не е учудващо, вашите парижани са толкова глупави, а кралицата може да е толкова прелъстителна, когато ѝ харесва.

Луи XVI не отвърна нищо, но по бузите му изби лека червенина.

Що се отнася до младия човек, изглежда, че той ужасно страдаше от фамилиарностите, които си позволяваше Гамен.

Така че, след като избърса челото си, покрито с пот, с една кърпичка, твърде фина, за да принадлежи на ключарски чирак, той се приближи и каза:

– Сир, би ли ми разрешил Ваше Величество да му разкажа как на майстор Гамен бе оказана честта да се намира пред лицето на Ваше Величество и как самият аз се оказах до него?

– Да, скъпи Луи – отвърна кралят.

– А! Така ли било: „скъпи Луи“! – надутو промърмори Гамен. – „Скъпи Луи“... за петнайсет дни познанство на един работник, на един чирак!... Какво ли би трябвало да ми кажете на мен, който ви познавам от двайсет и пет години? На мен, който ви сложих пилата в ръцете? На мен, който съм майстор? Ето какво значи да имаш златен език и бели ръце!

– Ще ти кажа: „Добри ми Гамен. Наричам този младеж «скъпи Луи» не защото се изразява по-изискано от теб. Не защото си мие ръцете по-често, отколкото ти го правиш, може би – сам знаеш колко малко ценя подобни глезотии, – а защото намери начин да те доведе при мен, тебе, моят приятел, когато ми казваха, че не искаш повече да ме

виждаш.“

– О! Не че не съм искал да ви виждам. Защото аз, въпреки недостатъците ви, в крайна сметка ви обичам много. Но жена ми, госпожа Гамен, ми повтаря постоянно: „Ти имаш лоши познати, Гамен, познати, твърде високопоставени за теб. Не е добре да се виждаш с аристократи в тези времена. Имаме си нещичко, нека си го пазим. Имаме деца – нека ги отгледаме. И ако дофинът иска да изучава ключарския занаят, нека се обърне към някой друг. Не са се свършили ключарите във Франция.“

Луи XVI погледна чирака и като сподави една наполовина насмешлива, наполовина меланхолична въздишка, каза:

– Няма съмнение, не са се свършили ключарите във Франция, но няма ключари като теб.

– Това казах и аз на майстора, сир, когато се представих у тях – прекъсна го чиракът, – казах му: „Бога ми, майсторе, ето на! Кралят е на път да направи една секретна ключалка. Той има нужда от помощта на ключар: говорили са му за мен, той ме взе при себе си. Това е голяма чест... Хубаво... Но това, което работи, е фина работа. Щеше да е добре за ключалката, ако се отнасяше само до преградата, плочата и щифтовете, защото всеки знае, че трите щифта със закръглени отзад опашки служат, за да закрепят по-здраво преградата към плочата. Но когато става въпрос за езичето, тогава и чиракът се обърква...“

– Знам го добре – каза Гамен, – езичето е душата на ключалката.

– И шедьовър на ключарството, когато е добре направено – каза чиракът. – Но има езиче и езиче. Има спящо езиче, езиче с повратник за раздвижване на половин оборот, има езиче със зъбчато колело, за да раздвижва резетата. Е, добре, да предположим сега, че имаме един ключ с продупчен ствол, чието езиче е с изрязан отвор, има извивка навътре, две колелца и сърпче, извито навътре, и копиевидна извивка навън, какво езиче ще трябва за подобен ключ? Ето дотук спряхме...

– Факт е, че не всеки може да се справи с подобна работа – каза Гамен.

– Съвсем точно... Ето защо, продължих аз, дойдох при вас, майстор Гамен. Всеки път, когато кралят се объркваше, казваше с въздишка: „Ах, ако Гамен беше тук!“ Тогава аз казах на краля: „Е, добре, хайде, наредете да дойде на този велик Гамен и да ни посъветва!“ Но кралят отговаряше: „Безполезно е, бедни ми Луи, Гамен ме е забравил! – Да забрави Ваше Величество! Не е възможно човек, който е работил с него, да го забрави!“ Тогава казах на краля: „Ще отида да потърся този майстор над майсторите, майстор над всички!“ Кралят ми каза: „Върви,

но няма да го доведеш!“ А аз казах: „Ще го доведа!“, и тръгнах. Ах, сир! Не знаех с каква работа се заемам и с какъв човек си имам работа. Впрочем, когато му се представих като чирак, той ме подложи на изпит, който беше по-тежък от този в Кадетското училище. И най-накрая, добре... ето ме при него. На другия ден се осмелих да му кажа, че идвам от ваша страна. Този път си помислих, че направо ще ме изхвърли през вратата – той ме нарече шпионин, доносник. Колкото и да го уверявах, че наистина съм изпратен от вас, всичко беше напразно. Едва когато му признах, че ние двамата сме започнали една работа, която не можем да завършим, той си наостри ушите. Но и това не го накара да вземе решение да ви види. Той казваше, че това е клопка, заложена му от неговите неприятели. Накрая, едва вчера, когато му връчих двайсет и петте луи, които Ваше Величество ми беше дал за тази цел, той каза: „Аха! Може би наистина идвате от страна на краля!... Е, добре, бива! Ще отидем утре – който не рискува, не печели.“ Цяла вечер поддържах майстора в добро разположение на духа и тази сутрин му казах: „Хайде, не бива така, да вървим!“ Той още се дърпаше, но накрая го накарах да тръгнем. Вързах му престилката, сложих бастуна в ръката му и го изтиках навън. Хванахме пътя за Париж и ето ни!

– Добре сте дошли – каза кралят, докато благодареше с поглед на младия човек, който изглежда толкова се беше измъчил с композицията на разказа, колкото майстор Гамен би се измъчил, ако спореше с Босюе¹⁵¹ или изнасяше проповед на Флешие. – А сега, Гамен, приятелю мой – продължи кралят, – понеже, както изглежда, бързаш, да не губим време.

– Точно така – каза майсторът ключар. – Впрочем обещах на госпожа Гамен да се върна до довечера. Хайде, къде е тази прословута ключалка?

Кралят подаде в ръцете на майстора наполовина сглобена ключалка.

– Е, добре, какви ми ги разправяш, че това било двустранна ключалка? – каза Гамен, обръщайки се към чирака. – Двустранната ключалка се затваря от двете страни, некадърнико! А това е ключалка за сандък. Хайде, да видим какво може да се направи... Това не върви, а?... Е, добре, при майстор Гамен ще трябва да тръгне.

И Гамен се опита да превърти ключа.

151. Жак Бенин Босюе (1627 – 1704) – френски писател и висш духовник. Член на Френската академия (1671) – бел.ред.

- А, ето! Ето! – каза той.
- Откри ли грешката, скъпи Гамен?
- По дяволите!
- Хайде, покажи ми.

– А! Бързо ще стане, погледнете. Муцунката на ключа добре закача голямата брада. Голямата брада описва добре половината от своята окръжност, но като достигне дотук, тъй като не е изрязана полегато, не може да се измъкне сама, това е цялата работа... Ходът на брадата е шест линии, основата трябва да е една линия.

Луи XVI и чиракът се спогледаха, като че са възхитени от познанията на Гамен.

– Ех, Боже мой! При все това е толкова просто – каза той, окуражен от това мълчаливо възхищение, – че не разбирам как сте пропуснали да го направите. Кой знае какви глупости сте си мислили, докато не сме се виждали, за да изгубите познанията си! Имате три брадички, нали? Една голяма и две малки, една от пет линии и две по две линии?

– Несъмнено – каза кралят, следейки с интерес демонстрацията на Гамен.

– Е, добре, веднага щом ключът пусне голямата брадичка, тя трябва да може да достигне езичето, което е затворила, нали?

– Да – каза кралят.

– Тогава трябва да може да притисне в обратна посока, сиреч връщайки се по пътя си, втората брадичка в момента, когато отпусне първата.

– А! Да, да – каза кралят.

– А! Да, да – повтори присмехулно Гамен. – Е, добре, как искате да се движи този нещастен ключ, когато разстоянието между голямата и малката брадичка не е равно на дебелината на езичето и е малко хлабаво?

– А!

– Аха!... – повтори още веднъж Гамен. – Ето, на вас ви е добре да сте крал на Франция. Вие сте казали: „Аз искам!“; обаче малката брадичка е казала: „Не искам!“! Това е както когато спорите със Събранието – Събранието винаги излиза пред вас!

– Но при все това – кралят попита Гамен – винаги има някаква възможност, нали, майсторе?

– По дяволите! – каза последният. – Да. Трябва само да се изреже полегато първата брадичка, да се изтъни лостчето с една линия, да се раздалечат с четири линии първата и втората брадичка и да се сложи на

същото разстояние третата брадичка, тази, която ще бъде част от петата и която ще спира върху връхчето... И това ще бъде всичко.

– Но – отбеляза кралят – за всички тези промени ще е необходим цял ден работа, бедни ми Гамен?

– О, да! За някои може и да отнеме цял ден, но за Гамен са достатъчни два часа. Само че трябва да бъде оставен сам и да не му се досажда със забележки... Гамен, отгук... Гамен, оттам... Нека ме оставят сам. Ковачницата изглежда добре оборудвана и след два часа... Е, добре, след два часа, ако работата бъде подходящо намокрена – продължи Гамен, усмихвайки се, – можете да се върнете. Работата ще е свършена.

Това, което поиска Гамен, беше всичко, което искаше и кралят. Салотата на Гамен му предоставяше възможност за разговор на четири очи с чирака.

При все това можеха да възникнат трудности.

– Ами ако имаш нужда от нещо, бедни ми Гамен?

– Ако имам нужда от нещо, ще повикам камериера и след като са му дадени заповеди да ми носи всичко, което му поискам... Това е всичко, което ми е необходимо.

Кралят сам отиде до вратата.

– Франсоа – каза той, отваряйки я, – елате тук, моля. Ето го Гамен, моят стар учител в ключарския занаят, който поправя една пообъркана работа. Ще му дадете всичко, от което има нужда. И особено една-две бутилки чудесно бордо.

– Ако това е проява на добрината ви, сир, то нека ви напомня, че предпочитам бургундското. Това дяволско бордо прилича на хладка водица!

– А, да! Вярно... бях забравил – каза, смеейки се, Луи XVI. – А при това сме пили неведнъж заедно, бедни ми Гамен... Бургундско, Франсоа, чувате ли!

– Добре! – каза Гамен, облизвайки устни с език. – Но не говорете за вода, сир, не зная за какво би могла да служи, освен за закаляване на желязото. Но тези, които я използват за друго, са изопачили предназначението й... Вода, пфу!...

– Е, добре, бъди спокоен, докато си тук, няма да чуеш да се говори за вода и понеже ни е страх тази дума да не се изплъзне на някой от нас двамата, те оставяме сам. Когато свършиш, изпрати да ни потърсят.

– А вие какво ще правите през това време?

– Шкафът, за който е предназначена тази ключалка.

– А, добре! Това е подходяща работа за вас. Приятна работа!

– И на теб! – отвърна кралят.

И като кимна фамилиарно с глава за сбогом на Гамен, кралят излезе заедно с чирака Луи Льоконт, или граф Луи, както ще предпочете без съмнение читателят, който, както предполагаме, с прозорливата си мисъл е разпознал в мнимия придружител сина на маркиз Дьо Буйе.

37.

В която говорят за неща, съвсем различни от
ключарството

Само че този път Луи XVI изобщо не излезе от ковачницата по външното стълбище, което беше общо за целия персонал. Слезе по тайната стълба, за която знаеше само той. Тази стълба водеше в работния му кабинет.

Една маса в този работен кабинет беше покрита от огромна карта на Франция, което доказваше, че кралят неведнъж е проучвал най-късия и лесен път за напускане на кралството.

– Най-накрая – каза той, – ето ни сами, скъпи графе. Оставете ме най-напред да ви поздравя за ловкостта и да ви благодаря за вашата преданост.

– А на мен, сир – отвърна младежът, – ми позволете да се извиня пред Ваше Величество, че се осмелих, дори и за да му служа, да се появя обличен, както съм, и да си позволя да говоря, както говорих.

– Вие говорихте като добър благородник, скъпи Луи, и както и да сте обличен, под дрехите ви бие предано сърце. Но, хайде, нямаме време за губене. Никой, дори кралицата не знае за вашето присъствие тук, никой не ни чува, кажете ми бързо какво ви доведе при мен.

– Ваше Величество не е ли оказал на баща ми честта да изпрати при него един офицер от своите?

– Да, господин Дьо Шарни.

– Господин Дьо Шарни, така е. Той носеше едно писмо...

– Което няма никакво значение – прекъсна го кралят – и което е само въведение към устната заръка.

– Той изпълни тази устна заръка, сир, и за да бъде сигурно изпълнението ѝ, по заповед на баща ми и с надеждата да говоря насаме с Ваше Величество, тръгнах за Париж.

– Тогава значи сте запознат с всичко?

– Известно ми е, че кралят в даден момент би искал да бъде сигурен, че му е възможно да напусне Франция.

– И че разчита на маркиз Дьо Буйе като на човека, който най-много може да му помогне в този проект.

– А баща ми е едновременно и много горд и много признателен за

честта, която сте му оказали, сир.

– Да се върнем към основното. Какво казва той за плана?

– Че е рискован, че са нужни значителни предпазни мерки, но не е невъзможен.

– Най-напред – каза кралят, – за да може съдействието на господин Дьо Буйе да бъде най-ползотворно, което е сигурно при неговата вяроност и преданост, не би ли било добре, освен губернаторството на Мец, да му бъде дадено и това на още няколко провинции и най-вече на Франш-Конте¹⁵²?

– Това е и мнението на баща ми, сир, и съм щастлив, че кралят пръв изказа убеждението си по този въпрос. Маркизът се страхуваше такова искане да не бъде отдадено на личните му амбиции...

– Хайде де, нима не се познаваме с баща ви? Да видим сега дали ви е обяснил какво следва да се прави по-нататък?

– Преди всичко, сир, баща ми се страхува от едно нещо.

– От какво?

– От това, че повечето проекти са представени на Ваше Величество било от страна на Испания, било от страна на Империята, било от страна на емигрантите в Тюрен и че всички тези проекти си противоречат, а неговият не пропуска случайните обстоятелства, които минават за сметка на съдбата и които почти винаги са резултат от ревността или непредпазливостта на партиите.

– Скъпи Луи, обещавам ви да оставя всички около мене да плетат интриги. За партиите това е нужда. За моето положение е една необходимост. Докато умът на Лафайет и погледите на Събранието проследяват нишките, които нямат друга цел, освен да ги заблудят, ние, без други посветени, освен лицата, безусловно необходими за изпълнението на плана – все хора, за които сме сигурни, че можем да разчитаме на тях, – ще следваме пътя си толкова по-сигурно, колкото всичко е по-тайнствено.

– Сир, след като решихме този въпрос, ето какво моят баща има честта да предложи на Ваше Величество.

– Говорете – каза кралят, наклоняйки се над картата на Франция, за да може да проследи с поглед различните проекти, които младият граф щеше да изложи с думи.

– Сир, има много неща, от които кралят може да се откаже.

– Разбира се.

152. Франш-Конте – област в източната част на Франция – бел.ред.

– Кралят направил ли е избора си?

– Не още. Очаквах мнението на господин Дьо Буйе и предполагам, че ми го носите.

Младежът направи с глава знак, който изразяваше едновременно и почитателност и потвърждение.

– Говорете – каза Луи XVI.

– Най-напред, сир, имаме Безансон, чиято цитадела е твърде силен и удобен пункт, за да бъде събрана една армия, да бъде даден сигнал и да се протегне ръка на швейцарците. Швейцарците, заедно с армията, могат да минат през Бургундия, където роялистите са многобройни и оттам да тръгнат към Париж.

Кралят поклати глава, което значеше: „Бих предпочел нещо друго.“

Младият граф продължи:

– След това имаме Валансиен, сир, тоест такова място във Фландрия, където има сигурен гарнизон. Самият господин Дьо Буйе ще отиде там с войските, които са под негово командване, било преди, било след пристигането на краля.

Луи XVI направи второ движение с глава, което искаше да каже: „Друго, господине.“

– Кралят – продължи младежът – може още да излезе през Ардените¹⁵³ или през австрийската част на Фландрия и да се върне след това през същата тази граница, отивайки на някое от местата, които господин Дьо Буйе ще получи под свое началство и където предварително ще има събрани войски.

– Ще ви кажа какво ме кара да ви разпитвам, ако, разбира се, нямате какво да добавите повече.

– Накрая кралят може да отиде направо в Седан или Монмеди. Там генералът, намирайки се в центъра на областта, която управлява, ще може да изпълни желанието на краля – било то да напусне Франция, ако му харесва, било да тръгне към Париж.

– Скъпи графе – каза кралят, – ще ви обясня с две думи това, което ме накара да отхвърля първите три предложения и което е причина вероятно да се спра на четвъртото. Най-напред Безансон е много далеч, следователно има много голям шанс да ме арестуват, преди да стигна. Валансиен се намира на добро разстояние и съм съгласен с вас относно прекрасния дух в този град. Но господин Рошамбо, който командва в Ено, сиреч пред портите му, е обхванат изцяло от демократичен дух.

153. Ардени – планинска верига във Франция, Белгия и Люксембург – бел.ред.

Що се отнася до това, да изляза през Ардените или през Фландрия и да се обърна към Австрия, не. Освен че не обичам Австрия, която се бърка в работите ни само за да ги оплете, сега си има главоболия с болестта на шурей ми, с войната с турците и бунтовете в Брабант¹⁵⁴, та няма нужда да ѝ давам още един повод за работа с Франция. Впрочем не бих искал да излизам от Франция. След като веднъж е излязъл от кралството си, един крал никога не знае дали ще се върне обратно. Вижте Чарлз II, вижте Джейкб II – единият се върна чак след трийсет години, а другият не се върна никога. Не, аз предпочитам Монмеди. Монмеди се намира на приемливо разстояние и е в центъра на областта, командвана от баща ви... Кажете на маркиза, че изборът ми е направен и че ще се оттегля в Монмеди.

– Кралят окончателно ли се е решил на това бягство или това са още само планове? – реши се да попита младият граф.

– Скъпи Луи – отвърна Луи XVI, – още нищо не е решено и всичко зависи от обстоятелствата. Ако видя, че кралицата и децата ми са заплашени от нови опасности като тези, които ги заплашваха на пети и шести октомври, ще се реша, и кажете ясно на баща си, скъпи графе, че веднъж взето, решението ми ще бъде неоспоримо.

– А сега, сир – продължи младият граф, – ако ми бъде разрешено да изложа пред мъдростта на краля мнението на баща си относно начина на пътуването...

– О! Кажете, кажете!

– Неговото мнение е, че опасностите по пътя ще намалееят, ако се разделите.

– Обяснете ми.

– Сир, Ваше Величество тръгва в една посока с принцесата и госпожа Елизабет, докато кралицата тръгва в друга с господин дофина... и по такъв начин...

Кралят изобщо не остави господин Дьо Буйе да довърши фразата си.

– За това е безполезно да говорим, скъпи Луи – каза той, – в един тържествен момент с кралицата решихме да не се разделяме. Ако баща ви иска да ни спасява, да ни спасява всички заедно или да не се захваща изобщо.

Младият граф се поклони.

154. Брабант – историческа област в Северозападна Европа. Днес южната част принадлежи на Белгия, а северната – на Нидерландия – бел.ред.

– Когато дойде моментът, кралят ще даде своите заповеди – каза той – и заповедите на краля ще бъдат изпълнени. Само че ще си позволя да отбележа, че ще бъде трудно да се намери кола, достатъчно голяма за Техни величества, техните августейши деца, госпожа Елизабет и двама или трима прислужници, които ще ги придружат, за да се чувстват удобно в нея.

– Изобщо не се безпокойте за това, скъпи Луи. Ще накарам да я работят бързо. Това съм го предвидил...

– И още нещо, сир. Към Монмеди водят два пътя. Остава да ви попитам кой от тях двата ще пожелае да следва Ваше Величество, за да може да бъде проучен от доверен инженер.

– Имаме доверен инженер. Господин Дьо Шарни, който ни е изцяло предан, е направил картите на околностите на Шандернагор забележително вярно и талантливо. Колкото по-малко хора посвещаваме в тайната, толкова по-добре. В лицето на графа имаме съвсем изпитан, интелигентен и храбър служител, да си послужим с него. Що се отнася до пътя, както виждате, мисля по въпроса. След като предварително съм избрал Монмеди, значи двата пътя, които водят натам, са обозначени на тази карта.

– Има и трети, сир – каза почтително господин Дьо Буйе.

– Да, зная, този, който върви от Париж за Мец и който го оставяте, след като пресечете Вердюн, за да тръгнете по Мьоза, по пътя за Стеней, откъдето Монмеди е отдалечен само на три левги.

– Има и път през Реймс, Исле, Ретел и Стеней – каза младият граф достатъчно живо, за да може кралят да отбележи предпочитанието на събеседника си към този път.

– Аха! – каза кралят. – Изглежда, че предпочитате този път?

– О, не аз, сир! Опазил ме Господ да имам аз, който съм още почти дете, отговорността да дам мнение по такъв важен въпрос! Не, сир, това изобщо не е мое мнение, а мнение на баща ми и то се основава върху това, че местността, която пътят пресича, е бедна, почти пустинна и, следователно, изисква по-малко предпазни мерки. Той добави, че Роаял-Алеман, най-добрият полк в армията, може би единственият, който е останал напълно верен, е разквартируван в Стеней и след Исл или Ретел, може да бъде натоварен с ескорта на краля. Така ще се избегне опасността от твърде голямо раздвижване на войски.

– Да – прекъсна го кралят, – но ще минем през Реймс, където бях помазан и където първият срещнат ще ме познае... Не, скъпи графе, по този въпрос решението ми е взето.

И кралят произнесе тези думи толкова твърдо, че граф Луи изобщо не опита да се бори срещу решението.

– И така – попита той, – кралят е решил?...

– Ще мина по пътя за Шалон през Варен, като избегна Вердюн. Що се отнася до полковете, те ще бъдат разпределени в малките градчета, разположени между Монмеди и Шалон. Не виждам дори никакво затруднение – добави кралят – първият отряд да ме чака в последния град.

– Сир, когато стигнем до този въпрос – каза младият граф, – ще обсъдим докъде могат да рискуват тези полкове. Само нека кралят не забравя, че във Варен изобщо няма поща и пощенски коне.

– Харесва ми, че сте толкова добре осведомен, господин графе – каза кралят, смеейки се. – Това доказва, че сте работили сериозно по нашия проект. Но изобщо не се безпокойте за това – ще намерим начин да осигурим готови коне преди или след града.

– А сега, сир – каза младият граф, – сега, когато всичко вече е почти решено, ще ми разреши ли Негово Величество да му цитирам от името на моя баща няколко реда от един италиански автор, които са му се сторили толкова подходящи за положението, в което се намира кралят, че баща ми нареди да ги науча наизуст, за да мога да му ги кажа.

– Кажете ги, господине.

– Ето ги: „Отлагането е винаги вредно и никога обстоятелствата не са изцяло благоприятни във всички работи, които предприемаме – така че, ако се очаква съвършената възможност, никога няма да се предприеме нещо, или ако се предприеме, често завършва твърде зле.“ Това са автентични думи на автора, сир.

– Да, господине, и този автор е Макиавели. Повярвайте ми, ще ги взема под... Но ш-ш-т! Чувам стъпки по стълбите... Това е Гамен, който слиза. Хайде да тръгваме преди него, за да не види, че сме били заети с нещо съвсем различно от сглобяването на шкафа.

При тези думи кралят отвори вратата на тайната стълба. Точно навреме, ключарят бе на последното стъпало, с ключалка в ръка.

38.

В която се вижда, че Бог наистина пази пияниците

На същия ден към осем часа вечерта един човек, облечен като работник, държейки се предпазливо за джоба на дрехата си, сякаш тази вечер съдържаше по-значителна сума, отколкото е обичайно, та един човек, както казахме, излезе от Тюйлери по моста Турнан, зави наляво и тръгна от единия към другия край на голямата алея с дървета, която продължава откъм страната на Сена – онази част от „Шан-з-Елизе“, която някога наричаха Пор-о-Мрабър или Пор-о-Пиер и която днес наричат Кур-ла-Рен.

На края на тази алея той излезе на кея Савоньори. По онова време кеят беше много оживен през деня и доста осветен вечерта от многобройните малки кръчми, където в неделен ден добрите буржоа си купуваха течни и твърди провизии и се качваха с тях на малките наемни корабчета с цена две су на човек, за да отидат да прекарат деня на Лебедовия остров – остров, където без тази предпазна мярка рискуваха да умрат от глад през делничните дни, защото бе напълно пустинен, а в празничен ден, защото бе твърде населен.

При първата кръчма, която срещна по пътя си, човекът, облечен като работник, изглежда поведе със себе си жестока битка – битка, от която излезе победител, – за да разбере ще влезе ли, или няма да влезе в тази кръчма. Не влезе и отмина по-нататък.

При втората кръчма изкушението се поднови и този път един човек, който го следваше като сянка, можеше да помисли, че ще отстъпи, защото, отклонявайки се от правата линия, първият зави към този клон на храма на Бакхус, както казваха тогава на кръчмата.

Обаче и този път въздържаността победи. Беше се появила трета кръчма на пътя и измени на обета, който изглежда сам беше дал пред себе си, да продължи пътя си – не с празен стомах, защото изглежда пътникът вече беше поел една прилична доза от течността, която радва сърцето на човека, – но бидейки в състояние да се владее, което щеше да позволи на главата му да води краката му по права линия из пътя, който му предстоеше.

За нещастие имаше не само трета, а и десета и двайсета кръчма по този път. От това следва, че изкушенията бяха твърде често подновявани, съпротивителните му сили изобщо не се намираха в хармония с

могъществото на изкушението и пред третото изпитание той отстъпи.

Ще бъде вярно, ако кажем, че поради една спогодба със самия себе си, работникът, който така добре и така злощастно се бе сражавал с демона на виното, след като влезе в кръчмата, остана прав до тезгяха и поиска само половинка вино.

Впрочем демонът на виното, срещу който той се бореше, изглежда беше победоносно представяван от онзи непознат, който го следваше от разстояние, грижливо старасейки се да остане в мрака, но който, оставайки извън полезрението, не изпускате жертвата от очи.

Несъмнено за да се наслади на тази гледка, която изглежда му беше особено приятна, той седна на перилото точно срещу вратата на кръчмата, където работникът пиеше половинката си, и тръгна пет секунди след като онзи, довършил пиенето, премина през прага на вратата, за да продължи пътя си.

Но кой би могъл да каже къде ще се спрат устните, които веднъж са докоснали фаталната чаша на опиянението и които са открили с онова учудване, примесено с удовлетворение, съвсем присъщо на пияните, че нищо не променя нещата така, както пиенето? Работникът едва бе изминал стотина крачки, когато жаждата му стана такава, че се наложи отново да спре, за да я утоли. Само че този път той беше разбрал, че една половинка е твърде малко и си поръча половин бутилка.

Сянката, която сякаш бе прикачена към него, изобщо не изглеждаше недоволна от закъсненията, които нуждата от освежаване причиняваше. Тя се спря на ъгъла до самата кръчма. И макар че пиячът беше поседнал, за да му е по-удобно и да употреби четвърт час, за да изпие на шумни глътки своята бутилка, благосклонната сянка не подаде никакъв знак за нетърпение, задоволявайки се да го последва от момента на излизането му със същата крачка, с която го бе следвала до влизането.

След още сто крачки търпението беше подложено на ново и още по-силно изпитание. Работникът спря за трети път и понеже жаждата му нарастваше, този път си поръча цяла бутилка. Това означаваше още половин час очакване за търпеливия Аргус¹⁵⁵, който вървеше по стъпките му.

Няма съмнение, тези пет минути, този четвърт час, този половин час, последователно загубени, надигаха нещо като угризения в сърцето на пияча. Защото, не желаейки да спира, както изглежда, но желаещ да продължи пиенето, той сключи със себе си нещо като сделка, която

155. Аргус – митичен великан със сто очи, синоним на бдителност – бел.прев.

включваше да се запаси в момента на тръгване с една отворена бутилка вино, на която разчиташе да му прави компания по пътя.

Това беше едно мъдро решение, което не бавеше този, който го беше взел, освен по причина на криволиците и зигзагите, които все по често се повтаряха и бяха последица от всяко сближаване, което се извършваше между гърлото на бутилката и устните на пияча.

При едно от тези ловко комбинирани криволичения той премина през бариерата Паси без никакви затруднения – както е известно, течностите са освободени от всякакъв пътен данък на излизане от столицата.

Непознатият, който го следваше, премина след него със същия късмет.

На стотина крачки от бариерата нашият човек се поздрави за предпазната мярка, която бе взел, защото оттук нататък кръчмите ставаха все по-редки, докато изчезнаха съвсем.

Но какво значение имаше това за нашия философ? Като античния мъдрец¹⁵⁶ той носеше със себе си не само своето имущество, но и своята радост.

Казваме неговата радост, понеже като стигна до средата на бутилката, нашият пияч започна да пее, а никой няма да оспори, че песента и смехът са един от начините, дадени на хората, за да изразяват радостта си.

Сянката на пияча изглеждаше твърде чувствителна към благозвучието на тази песен, която си повтаряше съвсем тихичко, и към израза на радост, чиито фази следеше с особен интерес. Но за нещастие радостта беше мимолетна, а песента краткотрайна. Радостта продължи само докато имаше вино в бутилката и когато бутилката се изпразни и беше безцелно стисната няколко пъти от ръцете на пияча, песента премина в ръмжене, което се усилваше все повече и повече, докато най-накрая се изроди в проклетия.

Тези проклетия се отнасяха до непознати гонители, от които се оплакваше, залитайки, нашият злочест пътник.

– Ох, проклетникът! – казваше той. – Ох, проклетницата!... Да дават на един стар приятел, на един майстор разредено вино... Пфу! И да изпращат да ме търсят, за да им оправям ключалките, да ми изпратят онзи предател, който ме изостави, аз ще му кажа на него: „Покорно благодаря, сир! Нека Твое Величество сам се разправя с ключалките си.“ И

156. Биас, един от седемте мъдрци на Елада – бел.фр.изд.

ще видим дали една ключалка се прави като един декрет... А-а! Ще ти дам аз едни ключалки с три брадички... А-а! Ще ти дам езичета с предпазители... А! Ще ти дам... продупчени ключове с мартинка... изрязана, изряз... Ох, проклетникът!... Ох, проклетницата! Няма съмнение, че са ме отровили!

И като каза тези думи, несъмнено победена от силата на отровата, нещастната жертва се просна за трети път върху паветата на пътя, меко покрити с дебел слой кал.

Двата предишни пъти нашият човек бе станал сам. Операцията беше трудна, но за негова чест, той се справи. Третия път, след отчаяни усилия, той беше принуден да признае пред себе си, че тази работа надвишава силите му. И с въздишка, прилична на стенание, той изглежда реши да приеме за постеля за тази нощ гърдта на нашата обща майка, земята.

Няма съмнение, че именно този миг на слабост и обезсърчаване беше очаквал непознатият, който го беше следвал с такова постоянство от площад „Луи XV“. Защото след като го остави, движейки се на разстояние, да положи безплодните усилия, които се опитахме да обрисуваме, той предпазливо се приближи до него, оцени величественото му сгромолясане и като повика един фиакър, който минаваше, каза на кочияша:

– Вижте, приятелю, на моя другар му стана зле. Вземете това екю от шест ливри, качете бедния дявол вътре в колата и го закарайте до кръчмата на Севърския мост. Аз ще се кача до вас.

Нямаше нищо необикновено в предложението, което останалият прав от двамата другари правеше на кочияша, да раздели капрата с него, понеже сам изглеждаше твърде обикновен човек. Така че с трогателното доверие, което хората от това съсловие изпитват едни към други, кочияшът отвърна:

– Шест франка! Къде са твоите шест франка?

– Ето ги, приятелю – каза, без ни най-малко да изглежда обиден и подавайки екюто на кочияша този, който му бе направил предложението.

– И като стигнем там, гражданино – каза кочияшът, смекчил се от вида на кралския лик върху монетата, – няма ли да има и едно бакшишче?

– За това, както се разберем. Натовари този беден дявол, затвори добре вратите, накарай да издържат дотам на четирите си крака твоите две кранти и като стигнем Севърския мост, ще видим... според това как ще се държиш ти, ще се държим и ние.

– На добър час – каза кочияшът, – това се казва отговор. Бъдете спокоен, гражданино, зная какво приказвам. Качете се на капрата и задръжте индийските кокошки¹⁵⁷ да не вършат глупости. По дяволите! По това време вече надушват конюшните и бързат да се прибират. Аз се нагърбвам с останалото.

Щедрият непознат последва без никакви забележки наставленията, които му бяха дадени. От своя страна, кочияшът с всичката деликатност, на която беше способен, вдигна пияния на ръце, сложи го меко да легне между двете седалки на фиакъра, затвори вратичката и се качи обратно на капрата, където непознатият вече се беше настанил, обърна колата и шибна конете си, които с меланхоличния ход, свойствен на тези злочести четириноги, скоро пресякоха махалата Поан-дю-Жур и след един час път стигнаха до кръчмата на Севърския мост.

Във вътрешността на тази кръчма след десет минути, посветени на събличането на гражданина Гамен, когото читателят несъмнено отдавна е познал, ще намерим отново достойния майстор над майсторите, майстор над всички, седнал на същата маса и с лице към същия оръжейник, с когото го видяхме в първата глава на тази история.

157. Индийски кокошки – коне на арго – бел.фр.изд.

39.

За това, което представлява случайност

А сега как беше извършено това събличане и как майстор Гамен премина от почти каталептичното¹⁵⁸ състояние, в което го бяхме оставили, до почти нормалното състояние, в което го виждаме отново?

Съдържателят на кръчмата си беше легнал и дори най-малка нишка светлина не се процеждаше през пукнатините на капациите на прозорците, когато първите удари от юмука на този, който беше прибрал Гамен, отекнаха по вратата. Тези удари с юмрук бяха толкова силни, че изобщо не оставяха шанс на стопаните на къщата, колкото и да са пристрастени към съня, да се радват на дълга почивка пред лицето на подобна атака.

Така че, още сънен, залитащ, ръмжащ, кръчмарят дойде да отвори лично на онези, които го събудиха, обещавайки си да им наложи такова достойно за безпокойството обезщетение, че както той сам си казваше, да си струва поне свещите.

Изглежда, че играта си струваше поне свещите, защото при първата дума, която човекът, чукащ по такъв непочтителен начин, прошепна на съдържателя на кръчмата при моста в Севър, той свали памучната си нощна шапка и правейки поклони, на които облеклото му придаваше странна гротескност, въведе майстор Гамен и неговия водач в сепарето, където преди ги видяхме да опитват бургундско, предпочитаната от тях течност.

Но този път, понеже беше опитвал твърде много, майстор Гамен беше почти в безсъзнание.

Най-напред, тъй като кочияшът и неговите коне бяха направили всеки от тях каквото можа, единият с камшика си, а другите с краката си, непознатият започна с това, че се заплати с тях, като добави една монета от двайсет и четири су в качеството на бакшиш към тази от шест ливри, която вече беше дал във вид на заплащане.

После, като видя майстор Гамен, седнал на един стол, с глава, облежната на ламперията, той заповяда на съдържателя да донесе две бутилки вино и една гарафа вода и да отвори прозорците и капациите, за да се смени зловонния въздух, който лъхаше от вътрешността на кръчмата.

Тази последна мярка при други обстоятелства би била твърде

158. Каталепсия (мед.) – вцепеняване, нервен припадък, придружен с пълна загуба на волеви движения – бел.прев.

компрометираща. Действително всеки по-наблюдателен човек знае, че има известна категория хора, които имат нужда да дишат въздуха такъв, какъвто го е създала природата, сиреч съставен от шейсет и две части кислород, двацет и една части азот и две части вода – докато простите хора, привикнали към техните заразни жилища, го поглъщат без всякакво затруднение, колкото и да е наситен с въглерод и азот.

За щастие там нямаше никой, който да направи тази забележка. Самият съдържател донесе твърде бързо бутилките вино и гарафата с вода, след което почтително се оттегли и остави непознатия на четири очи с майстор Гамен.

Първият, както видяхме, имаше грижата най-напред да промени въздуха. После, преди дори още прозорецът да е затворен отново, той бе доближил един флакон към разширените и свистящи ноздри на майстора ключар, който беше в плен на онзи отвратителен сън на пианството, който несъмнено би изцерил пианиците от любовта им към виното, ако по някакво чудо на Всемогъщия отгоре бъде дадено на пианиците поне веднъж да се видят, докато спят.

Вдишвайки проникващата миризма на течността във флакона, майстор Гамен отвори широко очи, незабавно и яростно кихна, после прошепна няколко думи, неразбираеми за всеки друг, освен за опитния философ, който, слушайки го с дълбоко внимание, успя да различи тези три или четири думи:

– Нещастникът... Той ме отрови... Отрови ме!...

Оръжейникът изглежда узна с удовлетворение, че майстор Гамен е все още във властта на тази мисъл. Той приближи флакона до ноздрите му, което придаде известни сили на майстора и му даде възможност да допълни смисъла на изречението си, добавяйки към вече произнесените думи тези две последни, обвинение, още по-ужасно, защото сочеше наведнъж и злоупотреба с доверие и сърдечна забрава:

– Да отровят приятел!... Приятел!...

– Наистина това е ужасно – отбеляза оръжейникът.

– Ужасно!... – избъбри Гамен.

– За щастие – каза оръжейникът – аз бях там, за да ви дам противоотрова.

– Да, за щастие – прошепна Гамен.

– Но понеже първата доза не е достатъчна при такова отравяне – продължи непознатият, – ето, изпийте това.

И в половин чаша вода той сипа пет или шест капки от течността, съдържаща се във флакона, която беше не друго, а амонячен разтвор.

После той приближи чашата до устните на Гамен.

– Аха! – избъбри той. – Това е за пиене през устата. Предпочитам онова през носа.

И той изпразни съдържанието на чашата.

Но едва погълнал лакомо дяволската течност, той ококори очи и се провикна между две кихания:

– Ах! Негодник! Какво си ми дал? Пфу!

– Драги мой – отвърна непознатият, – дадох ви една течност, която чисто и просто ви спаси живота.

– А! – каза Гамен. – Ако ми е спасила живота, прав сте бил да ми я дадете. Но ако наричате това течност, грешите.

И той кихна отново, кривейки уста и пулейки очи като маска от антична трагедия.

Непознатият се възползва от този миг, за да отиде и да затвори не стъклените прозорци, а капациите.

Не беше безполезно, впрочем, че Гамен бе отворил очи за втори или трети път. По време на това движение, колкото и конвулсивно да беше, майсторът ключар беше разгледал наоколо и с дълбокото чувство на признателност, което имат пияниците към стените на кръчмата, той разпозна тези като по-близки.

Действително, по време на честите си пътувания до Париж, които се дължаха на положението му, беше рядкост Гамен да не спре в кръчмата на моста в Севър. Тази спирка от известна гледна точка можеше да бъде разглеждана като необходимост, защото кръчмата беше на половината път.

Това разпознаване оказа своето въздействие. Най-напред придаде на майстора ключар голяма увереност, доказвайки му, че се намира в приятелска среда.

– Ехей! – каза той. – Хубаво! Значи вече съм минал половината път, както изглежда.

– Да, благодарение на мен – каза оръжейникът.

– Как така благодарение на вас? – избърбори Гамен, прехвърляйки погледа си от неодушевените към одушевените предмети.

– Скъпи господин Гамен – каза непознатият, – ето един въпрос, който доказва, че имате къса памет.

Гамен погледна събеседника си с повече внимание от първия път.

– Почакайте, почакайте – каза той, – наистина, струва ми се, че вече съм ви виждал.

– А! Наистина ли? Това е много хубаво!

– Да. Но къде и кога? Това е въпросът.

– Къде ли? Гледайки около себе си, може би предметите ще ви се набият на очи и ще подпомогнат малко спомените ви... Кога ли? Това е нещо друго – ще се наложи да ви предпиша още една доза от противоотровата, за да можете да отговорите.

– Не, благодаря – каза Гамен, протягайки ръка, – поех достатъчно от вашата противоотрова. И понеже вече съм почти спасен, ще си остана така... Къде съм ви виждал?... Къде съм ви виждал?... Ами да, тук.

– Точно така!

– Кога съм ви виждал? Почакайте, това беше в деня, когато се връщах от Париж, от една работа... тайна... Наистина, изглежда – добави Гамен, смеейки се, – че имам предприятие за такива работи.

– Много добре. А сега, кой съм?

– Кой сте вие? Вие сте човекът, който ми плати пиенето, следователно сте добър човек. Дайте си ръката!

– С толкова по-голямо удоволствие – каза непознатият, – защото от майстора ключар, до майстора оръжейник има само една ръка разстояние.

– А! Хубаво, сега си спомням. Да, беше на шести октомври, денят, когато кралят се връщаше в Париж. Дори си поговорихме за него тогава.

– И на мен разговорът с вас ми се стори от най-интересните, майстор Гамен. Което значи, че искахйки още да му се порадвам, понеже паметта ви се възвръща, ще ви попитам, ако при все това не е нескромно, какво правехте преди един час, изпънат в цялата си дължина направо на пътя и на двайсет крачки от една каруца, която щеше да ви пререже на две, ако не се бях намесил. Да не би да имате неприятности, майстор Гамен, и да сте взели фаталното решение да се самоубиете?

– Аз да се самоубивам? Бога ми, не. А какво съм правил там, на сред пътя, легнал на паважа?... Сигурен ли сте, че съм бил там?

– По дяволите! Та погледнете се.

Гамен хвърли един поглед на вида си.

– Охо! Госпожа Гамен малко ще се развика, защото вчера ми каза: „Не си слагай новите дрехи. Облечи старото си палто. То е достатъчно добро, за да отидеш с него в Тюйлери.“

– Как! За да отидете в Тюйлери? – каза непознатият. – Вие от Тюйлери ли идвахте, когато ви срещнах?

Гамен се почеса по главата, за да извика спомените си, които бяха още объркани.

– Да, да, точно така – каза той. – Разбира се, че идвах от Тюйлери. Защо не? Не е тайна, че аз съм майсторът ключар на господин Вето.

– Как, господин Вето? Кого наричате господин Вето?

– А! Хубава работа! Не знаете ли, че така наричат краля? Ей, вие откъде идвате? От Китай ли?

– Какво искате! Гледам си работата и не се занимавам с политика.

– Вие сте щастливец. За нещастие аз се занимавам или по-скоро ме принуждават да се занимавам. Това ще ме погуби.

И Гамен, след като вдигна очи към небето, въздъхна.

– Хайде де! – каза непознатият. – Да не би да са ви повикали в Париж да свършите някоя работа от рода на онази, която бяхте свършили първия път, когато ви видях?

– Точно така, ако не се смята, че тогава не знаех къде отивам и бях със завързани очи, докато този път знаех къде отивам и очите ми бяха отворени.

– Така че не ви е било трудно да познаете Тюйлери?

– Тюйлери! – повтори Гамен. – Кой ви е казал, че съм ходил в Тюйлери?

– Ами вие самият току-що, по дяволите! Как бих могъл да зная, че излизате от Тюйлери, ако не сте ми го казали?

– Вярно – каза Гамен, говорейки на себе си, – как би могъл да знае това, ако не съм му го казал аз?

После се обърна към непознатия:

– Може би съм сбъркал, като съм ви казал, но толкова по-зле! Вие не сте всички. Е, добре, понеже съм ви казал, няма да отричам, бях в Тюйлери.

– И – подхвана непознатият – сте работили с краля, който ви е дал двацет и пет еку, които са в джоба ви.

– Ей! – каза Гамен. – Аз наистина имах двацет и пет луи в джоба.

– И продължавате да ги имате, приятелю.

Гамен бързо бръкна в дълбините на джоба си и извади оттам една шепа злато, примесено със сребърни монети и няколко по-едри су.

– Почакайте, почакайте – каза той, – пет, шест, седем... хубаво! А аз съм забравил за това... дванайсет, тринайсет, четиринайсет... Ами, двацет и пет луи са си сума... седемнайсет, осемнайсет, деветнайсет... Сума, която в днешно време няма да намериш да се търкаля на улицата... двацет и три, двацет и четири, двацет и пет! Ах! – продължи Гамен, дишайки по-леко. – Слава Богу, сметката излиза.

– Щом ви казвам, бихте могли да разчитате повече на мен, струва

ми се.

– На вас ли? А вие как знаете, че имам двацет и пет луи в себе си?

– Скъпи господин Гамен, вече имах честта да ви кажа, че ви срещнах полегнал наред пътя, на двацет крачки от една товарна кола, която щеше да ви пререже на две. Извиках на коларя да спре. Повиках един минаващ фиакър. Свалих един от фенерите му и докато ви разглеждах в светлината на този фенер, забелязах два или три луидора, които се търкаляха по паважа. Тъй като тези луи бяха близо до вашия джоб, предполагих, че са паднали от него. Бръкнах и по двацетината други луи, които се намираха в джоба ви, разбрах, че не съм се излъгал. Но тогава кочияшът поклати глава и каза: „Не, господине, не. – Как така, не? – Не, няма да взема този човек. – И защо няма да го вземеш. – Твърде е богат за дрехите, които носи... Двацет и пет луи в джоба на една жилетка от памучно кадифе, това мирише от цяла левга, господине! – Как! Нима мислите, че имате работа с крадец?“ Изглежда, че думата ви докачи: „Крадец, казвате, аз крадец? – Несъмнено, крадец, подхвана кочияшът на фиакъра. Ако не сте крадец, как бихте имали двацет и пет луи в джоба си? – Имам двацет и пет луи в джоба си, защото ми ги даде моят ученик, кралят на Франция“, отвърнахте вие. При тези думи наистина ми се стори, че ви разпознавам. Приближих фенера до лицето ви: „Ей! Всичко е обяснимо! Това е майстор Гамен, майстор ключар от Версай. Той е работил с краля и кралят му е дал двацет и петте луи за труда. Хайде! Аз отговарям.“ От мига, когато поех отговорността за вас, кочияшът не създаваше повече затруднения. Прибрах обратно в джоба ви луите, които бяха изпаднали, натоварихме ви на колата и аз се качих на капрата. Свалихме ви в тази кръчма и, слава Богу, ето ви, без да се оплаквате от друго, освен че чиракът ви е изоставил.

– Аз съм говорил за чирака си? Оплаквам съм се, че ме е изоставил? – провикна се Гамен все по-учуден.

– Хайде сега, хубава работа! Ето че не си спомня вече какви ги е говорил.

– Аз ли?

– Как! Не казахте ли преди малко: „Това е грешка на онзи глупак...“ Не си спомням името, което казахте...

– Луи Лъоконт.

– Това е... Как! Не казахте ли преди малко: „Това е грешка на онзи глупак, Луи Лъоконт, който ми обеща да дойде с мен във Версай и който в момента на тръгването най-неочаквано ме заряза?“

– Факт е, че бих могъл да кажа това, защото е истина.

– Е, добре тогава, щом е истина, защо отричате? Не знаете ли, че с някой друг освен мен всички тези игрички на криеница във времената, в които живеем, биха били опасни?

– Да, но с вас... – каза ласкаво Гамен на непознатия.

– С мен! Какво ще рече това?

– Това ще рече с един приятел.

– А, да! Вие гласувате голямо доверие на своя приятел. Първо му казвате да, после му казвате не. Казвате му: „Вярно е“, после: „Не е вярно“. Това е като миналия път тук, честна дума! Разказахте ми една история... Трябва да си от Пезена, за да й повярваш дори за миг!

– Каква история?

– Историята с тайната врата, която сте били правили при този голям господар, на който само не можахте да ми кажете адреса.

– Е, добре, ако искате ми вярвайте, но и този път ставаше въпрос за врата.

– При краля?

– При краля. Само че вместо за врата към стълба, за врата на шкаф.

– И вие ме карате да повярвам, че кралят, който разбира от ключарство, би ви повикал заради една врата? Хайде де!

– При все това така си беше. Ах, бедният човек! Той се мислеше за достатъчно силен, за да мине без мене. Беше започнал ключалката си бързо-бързо. „За какво ми е Гамен? Какво ще прави Гамен? Изтрябвал ли ми е Гамен?“ Да, ама се шашардисал с брадичките и трябваше да дойде бедният Гамен!

– Тогава е изпратил да ви потърси някой доверен камериер – Юе, Дюрей или Вебер?

– Е, добре, точно тук грешите. Той си взел, за да му помага един калфа, който разбира още по-малко и от него. Така че една сутрин калфата му дойде във Версай и ми каза: „Ето какво, учителю Гамен, искаме да направим една ключалка, кралят и аз! Но проклетата ключалка не работи! – А аз какво искате да направя? – отвърнах му. – Да дойдете като майстор, по дяволите!“ И като му казах: „Това не е вярно, вие не идвате от страна на краля, а искате да ме въвлечете в някаква клопка“, той ми каза: „Хубаво! Като доказателство кралят ме натовари да ви връча двайсет и пет луи, за да не се съмнявате. – Двайсет и пет луи! Къде са? – Ами, ето ги.“ И ми ги даде.

– Тогава това са онези двайсет и пет луи, които имахте у вас? – попита оръжейникът.

– Не, тези са други. Първите двайсет и пет луи са само част от

сумата.

– Чумата да го тръшне! Петдесет луи за поправката на една брава! Зад това се крие някаква далавера, майстор Гамен.

– И аз си казах същото. Още повече, видете ли, калфата...

– Е, какво калфата?

– Ами, видя ми се мним калфа. Трябваше да му задам въпроси, да го поразпитам за повече подробности.

– При все това нямате вид на човек, който ще се излъже, като види как работи един чирак.

– Не бих казал... Този работеше твърде добре с пилата и секача. Видях го да прерязва с един удар нажежена желязна пръчка и да проби-ва ушенце с тънко свредло така, сякаш го прави с голям свредел в летва. Но, виждате ли, в това има повече теория, отколкото практика – още не беше свършил работа, когато си изми ръцете, а след като си ги изми, те станаха бели. Така ли белеят ръцете на истинския ключар? Ами хубаво! Значи трябва да измия моите!...

И Гамен с гордост показва черните си мазолести ръце, които наистина сякаш презираха всички бадемови каши и сапуни на земята.

– Но в края на краищата – подхвана непознатият, връщайки ключара към факта, който му се струваше най-интересен, – като стигнахте при краля, какво правихте там?

– Най-напред изглежда, че бяхме очаквани. Отведоха ни в ковачницата. Там кралят ми даде една не лошо започната ключалка, честна дума, но беше объркана при брадичките. Ключалка с три брадички, не са много ключарите, способни да направят това, а пък кралете още по-малко, както разбирате. Погледнах я, видях какво трябва да се направи и казах: „Добре, оставете ме сам за един час и след един час ключалката ще провърви като по масло.“ Тогава кралят ми отговори: „Давай, Гамен, ти си тук у дома си. Ето ти пилите, ето ти менгеметата – работи, моето момче, работи. Ние ще отидем да приготвим шкафа.“ След което излезе с онзи проклет калфа.

– По главната стълба ли? – попита небрежно оръжейникът.

– Не, по малката тайна стълба, която води в работния му кабинет. Аз като свърших си казах: „Шкафът е само заблуда. Те са се затворили заедно, за да скроят някой заговор. Ще слеза съвсем тихичко, ще отворя вратата на кабинета! Ще надзърна да видя какво правят.“

– И какво правеха те? – попита непознатият.

– А, да! Вероятно ме чува. Защото, нали разбирате, аз не съм танцор! Стъпвах възможно най-леко, но стълбата скърцаше под краката

ми и сигурно са ме чули. Реагираха така, сякаш току-що идват, и в момента, когато сложих ръка на дръжката на вратата, шрак! Вратата се отвори. Кой се издъни? Гамен.

– Така че вие нищо не знаете?

– Почакайте! „Аха! – каза кралят. – Гамен, ти ли си? – Да, сир, от върнах, свърших. – И ние свършихме, каза той, ела сега да ти дам една друга работа.“ И той ме накара да пресека бързо кабинета, но не толкова бързо, че да не видя, просната по цялата дължина на масата една голяма карта, за която мисля, че е карта на Франция, като се има предвид, че имаше три лилии¹⁵⁹ в единия си ъгъл.

– И вие не забелязахте нищо особено по тази карта на Франция?

– И още как – три дълги редици от топлийки, които тръгваха от центъра и разделяйки се една от друга на известно разстояние, отиваха към външния край. Би могло да се каже, че са войници, тръгнали към границата по три различни пътя.

– Наистина, драги ми Гамен – каза непознатият, преливащ от възхищение, – вие притежавате проникателност, от която нищо не убягва... И вие мислите, че вместо да се занимават с техния шкаф, кралят и вашият калфа са се занимавали с тази карта?

– Сигурен съм – каза Гамен.

– Не можете да бъдете сигурен в това.

– И още как.

– Как така?

– Много просто – топлийките имаха осъщени главички. Едните от черен восък, другите от син, а третите от червен. Е, добре, без да обърне внимание на това, кралят бе взел в ръка и си чистеше зъбите с една топлийка с червена главичка.

– А! Гамен, приятелю мой – възкликна непознатият, – ако някой ден открия нова оръжейна система, ще ви накарам да влезете в кабинета ми не само за да го пресечете, гарантирам ви го! Или пък ще ви вържа очите, както в деня, когато са ви отвели при големия сеньор по въпроса. И все пак, въпреки превръзката, вие сте успели да забележите, че парадното стълбище има десет стъпала, а къщата гледа към булеварда.

– Ама почакайте! – каза Гамен възхитен от хвалбите, които получаваше. – Не сме стигнали до края, там наистина имаше шкаф!

– Аха! И къде беше той?

159. В края на XIV век, по време на властването на династията Валоа, френският флаг изобразява три лилии на фона на синя, бяла и червена ивица – бел.ред.

– А! Къде ли? Хайде отгатнете!... Вдълбан в стената, драги приятелю!

– В коя стена?

– В стената на вътрешния коридор, който свързва алкова на краля със стаята на дофина.

– Знаете ли, че това, което ми разказвате, е твърде любопитно?... Значи този шкаф си е стоял така, отворен?

– Поздравявам ви!... Ще рече, че аз съм гледал най-внимателно, не съм видял нищо и съм казал: „Е, добре, къде е този шкаф?“ Тогава кралят хвърли един поглед наоколо и ми каза: „Гамен, винаги съм ти имал доверие – така че не бих искал друг освен тебе да знае тайната ми. Дръж!“ И като каза тези думи, докато чиракът ни светеше – защото в този коридор не прониква дневна светлина, – кралят повдигна едно пано от ламперията и аз забелязах една дупка, голяма две стъпки в диаметър при отвора ѝ. После, като видя учудването ми, каза, намигайки на нашия калфа: „Приятелю, виждаш ли добре тази дупка? Направих я, за да крия пари. Този млад човек ми помогна през четирите или петте дни, които прекара в двореца. Сега трябва да сложим ключалка на тази желязна врата, която трябва да се затвори по такъв начин, че паното да може да заеме мястото си и да я прикрие, както прикрива и дупката... Ще имаш ли нужда от помощ? Този млад човек ще ти помогне. Можеш ли да минеш без него? Тогава ще го използвам за друго, но пак по моя работа. – О! Знаете добре, че когато мога да свърша работата сам, не искам помощ. Тук има четири часа работа за добър работник, а аз съм майстор, което ще рече, че за три часа работата ще е свършена. Вършете си работите, сир. И ако имате нещо за криене, върнете се след три часа.“ Трябва да вярвам, че както каза кралят, за нашия калфа е имало друга работа, защото не го видях отново. Кралят се върна сам след три часа и ме попита: „Е, добре, Гамен, докъде стигнахме? – Нищо повече от това, че работата е свършена, сир, отвърнах му.“ И го накарах да види вратата, която си беше произведение на изкуството, движеше се без ни най-малко скръцване и ключалката, която работеше като някой автомат на господин Дьо Вокансон. „Добре! – каза ми той. – Тогава, Гамен, ти ще ми помогнеш да преброя парите, които искам да скрия вътре.“ И той накара камериера да донесе четири чанти пълни с двойни луи и ми каза: „Да броим.“ Тогава аз изброих до един милион и той изброи един милион. След което, сякаш поради грешка в сметките бяха останали двайсет и пет луи, той ми каза: „Вземи, Гамен тези двайсет и пет луи за труда“, сякаш не е срамата да накараш един беден човек, който има пет деца да

преброи цял милион луи и да му дадеш само двайсет и пет в отплата!... А, какво ще кажете?

Непознатият помръдна устни.

– Наистина е несправедливо – каза той.

– Ама почакайте, това не е всичко. Вземам аз двайсет и петте луи, слагам ги в джоба си и казвам: „Много ви благодаря, сир, но покрай всичко това не съм нито пил нито ял от сутринта и ще пукна от жажда!“ Още не бях довършил, когато кралицата влезе през една тайна врата, така че изведнъж, ей така, без да каже гък, тя се намери пред мен. В ръката си държеше чиния, върху която имаше една чаша вино и една кифла. „Драги Гамен, каза ми тя, щом сте жаден, изпийте тази чаша вино, щом сте гладен, изяжте тази кифла. – Ах! – казах аз, покланяйки се, – госпожо кралице, не е трябвало да се безпокоите за мен, нямаше нужда.“ Кажете, какво мислите за това? Една чаша вино на човек, който казва, че е жаден, и една кифла на човек, който казва, че е гладен!... Какво целеше да направи с това кралицата?... Вижда се, че никога не е била гладна и жадна... Една чаша вино!... Ако това не е милосърдие!...

– Тогава вие сте го отказали?

– Щях да направя по-добре, ако бях отказал... Не, изпих го. Що се отнася до кифлата, увих я в носната си кърпа и си казах: „Това, което не е добро за башата, е добро за децата!“ После благодарих на Нейно величество, като че ли си струваше труда, и си тръгнах по пътя, като се заклех, че втори път няма да ме видят в Тюйлери!...

– И защо казвате, че сте шели да направите по-добре, ако бяхте отказали виното?

– Защото трябва да са сложили отрова в него! Едва бях преминал моста Турнан, когато бях обхванат от жажда... Ама каква жажда!... И при положение, че реката ми беше отляво, а винопродавците отлясно, аз за миг се поколебах дали да не отида при реката... Но, ах! В тези кръчми ми дадоха такова лошокачествено вино – колкото повече пиех, толкова бях по-жаден! Това продължи така, докато загубих съзнание. Така че могат да бъдат спокойни. Ако някога бъда повикан да свидетелствам против тях, ще кажа, че са ми дали двайсет и пет луи, за да ме накарат да работя четири часа и да преброя един милион и че от страх да не издам мястото на съкровището им, са ме отровили като куче¹⁶⁰.

– А аз, драги Гамен – каза, докато ставаше оръжейникът, който

160. Действително такова било обвинението, което този негодник отправил пред Конвента срещу кралицата – бел.авт.

несъмнено бе научил всичко, което искаше, – ще подкрепя вашите думи, като кажа, че аз ви дадох противотровата, благодарение на която се върнахте към живота.

– И така – каза Гамен, хващайки за ръцете непознатия, – от днес нататък дружбата между нас е на живот и смърт.

И като отказа със спартанска въздържаност чашата вино, която за трети или четвърти път му поднасяше този непознат приятел, на когото се беше заклел във вечна дружба, Гамен, върху когото амониякът бе оказал двойственото си въздействие, отрезвявайки го незабавно и отвращавайки го за двацет и четири часа от виното, пое пътя към Версай, където пристигна жив и здрав в два часа сутринта с двацет и петте луи на краля в джоба на дрехата си и кифлата на кралицата в другия джоб.

Останал след него в кръчмата, мнимият оръжейник извади от джобчето си бележник с корици от черупка на костенурка, инкрустирани със злато, и написа с молив следната двойна бележка:

Зад алкова на краля, в черния коридор, водещ към спалнята на дофина – железен шкаф.

Да се уверя дали този Луи Льоконт, чирак ключар, не е просто граф Луи дьо Буйе, син на маркиз Дьо Буйе, пристигнал от Мец преди единайсет дни.

40.

Машината на господин Гийотен

На по-следващия ден благодарение на странните връзки, които Калиостро имаше във всички слоеве на обществото и дори сред прислугата на краля, той знаеше, че граф Луи дьо Буйе е пристигнал в Париж на петнайсети или шестнайсети ноември. Бил открит от господин Лафайет на осемнайсети и бил представен през същия ден от него на краля. Предложил се като калфа ключар на Гамен на дваисет и втори и останал при него три дни. На четвъртия ден тръгнал с Гамен от Версай за Париж и бил въведен без затруднения при краля. Прибрал се в квартирата, която заемал при своя приятел Ашил дьо Шастле, незабавно сменил костюма си и същата вечер заминал с пощенски коне обратно за Мец.

От друга страна, на следващия ден след нощното съвещание между него и господин Дьо Бозир той беше видял бившия полицейски пристав да дотичва много уплашен в Белвю при банкера Заноне. Влязъл в играта в седем часа сутринта, след като беше загубил всичко до последното луи въпреки безпогрешната комбинация с двоен залог на господин Лоу, Бозир бе намерил дома съвършено празен, госпожица Олива и малкият Тусен бяха изчезнали.

Тогава беше изплувало в паметта на Бозир, че граф Дьо Калиостро беше отказал да тръгне с него, заявявайки, че има да каже нещо поверително на госпожица Олива. Следователно той подозираше, че госпожица Олива е била отвлечена от граф Дьо Калиостро. Като добър копей господин Дьо Бозир задуши с нос следата и я проследи чак до Белвю. Там той се назова и веднага бе въведен при барон Заноне или граф Дьо Калиостро, както се харесва на читателя да го нарича в момента, ако не главното действащо лице, то поне основен двигател на драмата, която сме се заели да разкажем.

Въведен в салона, който познаваме, защото сме виждали да влизат в него в началото на тази история доктор Жилбер и маркиз Дьо Фаврас, като се намери лице в лице с графа, Бозир се поколеба. Графът му изглеждаше толкова честен сеньор, че той не се осмеляваше дори да си поиска обратно любовницата.

Но сякаш можеше да чете в дъното на сърцето на бившия полицейски пристав, Калиостро му каза:

– Господин Дьо Бозир, забелязах едно нещо и то е, че на света за

вас има само две истински страсти – играта и госпожица Олива.

– Ах, господин графе! – извика Бозир. – Значи знаете какво ме е довело при вас?

– Разбира се. Вие идвате да си искате от мен обратно госпожица Олива. Тя е при мен.

– Как! Тя е при господин графа?

– Да, в жилището ми на улица „Сен Клод“. Тя се върна там в своя бивш апартамент и ако вие сте много послушен, ако аз съм доволен от вас, ако ми донесете новини, които да ме интересуват или които да ме забавляват, е, добре, господин Дьо Бозир, тези дни ще сложим в джоба ви двайсет и пет луи, за да отидете да се правите на благородник в Пале Роаял и една хубава дреха на гърба, за да отидете да се правите на влюбен на улица „Сен Клод“.

Бозир имаше доброто желание да надигне глас и да заповяда да му върнат госпожица Олива. Но Калиостро каза две думи за онази нещастна афера с португалското посолство, която непрекъснато висеше над главата на бившия полицейски пристав като дамоклев меч¹⁶¹ и Бозир си замълча.

Тогава, в отговор на съмнението, изразено от него, че госпожица Олива е в дома на улица „Сен Клод“, господин графът бе наредил да впрегнат карета и беше дошъл заедно с Бозир в дома на булеварда, въведе го в *sanctum sanctorum*¹⁶² и там, отмествайки една картина, го накара да види през ловко замаскирания отвор госпожица Олива, нагласена като кралица, да чете, настанена върху едно двойно канапе, една от онези лоши книги, толкова разпространени по онова време, които създаваха радост на бившата камериерка на госпожица дьо Таверне, докато господин Тусен, синът ѝ, облечен като крал с бяла шапка в стил Анри IV, обкичена с пера и моряшки панталон, пристегнат с трицветен колан със златни ресни, си играеше с великолепни играчки.

Тогава Бозир беше усетил да се отпуска сърцето му на любовник и

161. Изразът е възникнал от древногръцкото предание, разказано от Цицерон в съчинението му „Тускулански беседи“. Дамокъл, един от приближените на сиракузкия тиран Дионисий Старши (432 – 367 г. пр. Хр.), започнал завистливо да говори за господаря си като за най-щастливия сред хората. Дионисий, за да даде урок на завистника, го поставил на своето място. По времето на богат пир Дамокъл видял, че над главата му виси на конски косъм остър меч. Дионисий му обяснил, че това е символ на онези опасности, на които той като владетел е подложен постоянно, независимо че отстрани животът му изглеждал щастлив. Оттук идва изразът дамоклев меч, преносно – надвиснала, заплашителна опасност – бел.ред.

162. Sanctum sanctorum (лат.) – светая светих – бел.прев.

баща. Той бе обещал всичко, което беше поискал от него графът, а графът, верен на думата си, беше разрешил в дните, когато господин Дьо Бозир донесе някаква интересна новина, след като получи в злато заплащането от ръката му, да отиде да потърси любовта в обятията на госпожица Олива.

Така че всичко вървеше според желанията на графа и, бихме казали, почти според тези на Бозир, когато към края на месец декември, в един твърде късен час за това време на годината, сиреч към шест часа сутринта, доктор Жилбер, вече на работа от час и половина, чу три удара по вратата си и разпозна по начина на чукане, че този, който оповестява идването си по такъв начин, е брат по масонство.

Така че той отиде да отвори.

Граф Дьо Калиостро, с усмивка на устните, стоеше изправен от другата страна на вратата.

Жилбер никога не заставаше лице в лице с този тайнствен човек, без да почувства известен трепет.

– А! – каза той. – Вие ли сте, графе?

После, правейки усилие над себе си, като му протегна ръка, продължи:

– Бъдете добре дошъл независимо от часа, в който идвате, и от причината, която ви води.

– Причината, която ме доведе, скъпи Жилбер – каза графът, – е желанието ми да присъствате на един човеколюбив експеримент, за който вече имах честта да ви говоря.

Жилбер напрасно се помъчи да си спомни за какъв експеримент беше говорил графът.

– Не си спомням – каза той.

– Елате все пак, скъпи Жилбер, и бъдете спокоен, не ви безпокоя напрасно... Впрочем там, където ще ви заведе, ще срещнете познати лица.

– Драги графе – каза Жилбер, – ще отида най-напред заради вас навсякъде, където благоволите да ме заведете. Мястото, където отивам, и хората, които срещам, са нещо второстепенно.

– Тогава елате, защото нямаме време за губене.

Жилбер бе напълно облечен и му беше необходимо само да остави перото и да си вземе шапката.

Когато свърши тези две работи, каза:

– Графе, сега съм на вашите заповеди.

– Да тръгваме – отвърна протичко графът.

И тръгна напред. Жилбер го последва.

Една кола ги чакаше долу и двамата се качиха. Колата потегли бързо, без да има нужда графът да дава някаква заповед. Беше очевидно, че кочияшът предварително знае къде отиват.

След четвърт час пътуване, през който Жилбер забеляза, че пресякоха целия Париж и преминаха през бариерата, спряха в един грамаден квадратен двор, към който гледаха два етажа с малки зарешетени прозорци.

След като пропусна колата, портата беше затворена отново. Като стъпи на земята, Жилбер забеляза, че се намира в двора на един затвор и като се огледа, позна, че това е всъщност Бисетр¹⁶³.

Мястото на сцената, тъжно поради облика си, беше станало още по-тъжно поради несигурната светлина на деня, който сякаш съжаляваше, че огрява този двор.

Беше почти шест и четвърт сутринта. Най-неприятният час по време на зимата, тъй като по това време студът се отразява дори на най-силните организми.

Ситен дъжд падаше като воал под наклон и мокреше сивите стени. Насред двора пет-шест работници дърводелци под ръководството на един майстор и указанията на един дребен, облечен в черно човек, който се вълнуваше повече от всички, издигаха една машина със странна и непозната форма. При вида на новодошлите дребният човек вдигна глава. Жилбер потрепери. Той беше разпознал доктор Гийотен, когото бе срещал при Марат. Машината в увеличен размер беше същата, която беше видял в умален вид в мазето на редактора на „Приятели на народа“.

От своя страна, дребният човек позна Калиостро и Жилбер. Приситгането на тези двама души му се стори толкова важно, че той изостави за миг ръководенето на работата си и дойде при тях.

При все това не пропусна да препоръча на майстора дърводелец най-голямо внимание към работата, която вършеше.

– Така, така, майстор Гидон... добре – каза той, – довършете платформата, тя е основата на строежа. Като довършите платформата, ще издигнете двата стълба и отбележете добре местата им, за да не бъдат нито прекалено сближени, нито прекалено раздалечени. Впрочем аз съм тук и няма да ви изпускам от очи.

163. Бисетр – болница за душевноболни в Париж. Условието в нея били ужасяващи. Според описанията стените на стаите били просмукани от влага, някъде стичаща се на струи, а из сламата на прогнилите сламеници, поставени на пода, се гонели плъхове – бел.ред.

После, приближавайки се до Калиостро и Жилбер, които му спестиха половината път, той каза:

– Добър ден, бароне, много любезно е от ваша страна да пристигнете пръв и да доведете доктора. Докторе, сигурно си спомняте, че като бяхме при Марат, ви поканих да дойдете и да видите опита ми. Само че забравих да попитам за адреса ви... Ще видите нещо любопитно, най-човеколюбивата машина, която е изобретявана.

После, като се обърна изведнъж към тази машина, обект на неговите най-големи грижи, каза:

– Е, добре, добре, Гидон, какво правите? Слагате предницата отзад.

И като се устреми по стълбата, която двама помощници току-що бяха поставили до една от страните, той се появи за миг на платформата, където присъствието му беше достатъчно за няколко секунди да бъде поправена грешката, която бяха допуснали двамата работници, които все още не бяха наясно с тайните на тази нова машина.

– Там, там – каза доктор Гийотен, виждайки с удовлетворение, че сега, когато ръководеше нещата, те вървяха. – Там, трябва само да се вкара ножът в жлебовете... Гидон, Гидон – извика той, сякаш ужасно поразен, – какво е това, защо жлебовете не са обковани с мед?

– А, докторе! Помислих си, че здравето дъбово дърво, когато е смазано, ще действа по-добре от медта – отвърна майсторът дърводелец.

– Да, така е – каза докторът, – икономии... икономии! И то когато се отнася за напредъка на науката и за благо на човечеството! Гидон, ако опитът ни днес не успее, ще ви държа отговорен. Ще ви моля да засвидетелствате, господа – продължи докторът, обръщайки се към Жилбер и Калиостро, – че бях поискал медни жлеbove, че протестирам срещу липсата на мед и ако сега ножът заяде по пътя или се плъзга лошо, не е моя грешката и аз си умивам ръцете.

И докторът, хиляда и осемстотин години по-късно, направи върху платформата същия жест, който Пилат бе направил на терасата на двореца си. При все това, въпреки всички малки пречки машината се издигаше и придобиваше онзи убийствен вид, който радваше изобретателя ѝ, но който караше доктор Жилбер да потръпва. Що се отнася до Калиостро, той оставаше безстрастен. След смъртта на Лоренца можеше да се каже, че този човек е издялан от мрамор.

Ето и вида, който придобиваше машината.

Най-напред имаше едно дюшеме, до което се стигаше по нещо като мелничарска стълба.

Това дюшеме, оформено като ешафод, представляваше една

платформа с дължина на страните петнайсет стъпки. Върху тази платформа, на две трети от дължината и срещу стълбите се издигаха два успоредни стълба високи десет-дванайсет стъпки.

В тези два стълба бяха издълбани прословутите жлеbove, за които майстор Гидон бе икономисал медта, икономия, която току-що, както видяхме, изтръгна силни викове от доктор Гийотен.

В тези жлеbove се плъзгаше, посредством една пружина, която се отваряше и му оставяше пълната свобода да се устреми надолу със силата на собствената си тежест, увеличена стократно, нещо като сатър във формата на полумесец.

Между двата стълба имаше малък отвор – двете крила на отвора бяха направени така, че след като човек промуши главата си в него, те се съединяваха и обхващаха врата му в нещо като нашийник.

Една люлка, състояща се от една дъска с дължината на обикновен човешки ръст, се залюляваше в даден момент и, залюлявайки се, заставаше на височината на този отвор.

Както се вижда, всичко това беше твърде изобретателно.

Докато дърводелците, майстор Гидон и докторът довършваха сглобяването на машината, докато Калиостро и Жилбер обсъждаха дали инструментът е новоизобретен или не – понеже графът оспорваше изобретението на доктор Гийотен, като намираше аналози в италианската маная¹⁶⁴ и най-вече в онзи бъчварски механичен нож от Тулуза, с който бил езекутиран маршал Дьо Монморанси – нови зрители, несъмнено поканени да присъстват на опита, изпълниха двора.

Най-напред дойде нашият стар познайник, който бе играл активна роля в нашата дълга история. Разболял се от болест, от която трябваше да умре скоро, по настояване на своя колега Гийотен той се беше измъкнал от стаята си, въпреки часа и лошото време, с намерението да види как работи машината.

Жилбер го позна и се приближи почтително насреща му. Той беше придружен от господин Жиро, архитекта на град Париж, който дължеше на функциите, изпълнявани от него, благоволенieto да получи специална покана.

Втората група, която не поздрави никого и не беше поздравена от никого, се състоеше от четирима души, облечени твърде скромно.

Едва влезли, тези четирима души се отправиха към онзи ъгъл на двора, който беше най-отдалечен от ъгъла, където бяха Калиостро и

164. Маная – оръдие, подобно на гилотината, известно в Италия от 1507 година – бел.ред.

Жилбер, и застанаха тихо в този ъгъл, шептейки, като въпреки дъжда държаха шапките си в ръка.

Този, който изглеждаше шеф на тези четирима мъже, или поне онзи, когото останалите трима слушаха с уважение, когато произнесеше няколко думи с тих глас, беше един петдесет, петдесет и две годишен човек, висок на ръст, с доброжелателна усмивка и открита физиономия.

Този човек се наричаше Шарл-Луи Сансон¹⁶⁵. Той беше роден на петнайсети февруари 1738 година. Беше видял как баща му разчеква Дамиен на четири коня и бе му помагал, когато той имаше честта да отсече главата на господин Дьо Лали-Толандал.

Обикновено го наричаха „Господина на Париж“. Тримата други мъже бяха синът му, който има честта да помага при обезглавяването на Луи XVI, и техните двама помощници.

Присъствието на Господина на Париж, на неговия син и на двамата помощници придаваше ужасно красноречив вид на машината на господин Гийотен, доказвайки, че опитът, който щеше да бъде предприет, ще се извърши ако не с гаранцията, то поне с одобрението на правителството.

В момента Господина на Париж изглеждаше много тъжен. Ако машината, която беше повикан да види, бѐдеше одобрена, цялата живописна страна на личността му щеше да бѐде ликвидирана. Екзекуторът нямаше вече да изглежда на тѐлпата като ангел-унищожител, вѐоръжен с огнен меч. Палачът вече нямаше да бѐде нищо повече от един вид портIER, който дърпа кордона на смъртта. Така че там беше истинската опозиция на събитието.

Понеже дъждът продължаваше да вали, може би по-ситен, но зато ва пък по-обилен, доктор Гийотен, който без съмнение се страхуваше да не би лошото време да му отнеме някой от зрителите, се обърна към най-значителната група, сиреч тази, която се състоеше от Калиостро, Жилбер, доктор Луи и архитекта Жиро, и каза като театрален директор, който чувства, че публиката става нетърпелива:

– Господа, чакаме само един човек – господин доктор Кабанис¹⁶⁶. Щом доктор Кабанис пристигне, започваме.

165. Потомствен палач на Париж. Фамилията Сансон упражнявала занаята от 1688 до 1847 година, като длъжността се предавала от бащата на сина, а когато се раждало момиче, то задължително се женело за палача на града – бел.ред.

166. Кабанис – френски философ, предшественик на вулгарния материализъм, лекар по професия (1757 – 1808); към края на живота си става виталист; основно произведение „Отношение между физическата и нравствената природа на човека“ (1802) – бел.ред.

Едва бе изрекъл думите си, когато трета кола влезе в двора и един трийсет и осем-четирийсет годишен човек с открито чело и интелигентно лице, с жив изпитателен поглед слезе от нея. Това беше последният очакван зрител, това беше доктор Кабанис.

Той поздрави всекиго небрежно, както се полага на един лекар философ, отиде да стисне ръката на Гийотен, който от височината на своята платформа викаше: „Елате де, докторе, ама елате де, само вас чакаме!“ После отиде сред групата на Жилбер и Калиостро.

През това време колата му се подреди до другите две. Що се отнася до фиакъра на Господина на Париж, той скромно бе останал при вратата.

– Господа – каза доктор Гийотен, – тъй като не чакаме повече никого, ще започнем.

И след знак с ръка, една врата се отвори и присъстващите видяха да излизат двама души, облечени в нещо като сива униформа, които носеха на раменете си един чувал, под чийто плат неясно се очертаваха формите на човешко тяло.

Зад стъклата на прозорците се виждаха бледите лица на болните, които с изплашени погледи наблюдаваха, без някой и да е помислил да ги покани, това неочаквано и ужасно зрелище, на което не можеха да разберат нито приготвленията, нито целта.

41.

Една вечер в Павилиона на Флора

Вечерта на същия този ден, сиреч двайсет и четвърти декември, навечерието на Коледа, имаше прием в Павилиона на Флора.

Кралицата не беше пожелала да приема при себе си, затова вместо нея приемаше принцеса Дьо Ламбал, която развличаше кръжеца, докато кралицата пристигна.

Щом кралицата пристигна, всичко тръгна така, сякаш приемът беше в павилиона „Марсан“, а не в Павилиона на Флора.

Сутринта младият барон Изидор дьо Шарни се беше върнал от Тюрен и веднага след завръщането си беше приет най-напред от краля, а след това и от кралицата.

Той откри и при двамата крайно благоволение, но при кралицата най-вече, поради две причини. Най-напред Изидор беше братът на Шарни, а в негово отсъствие за кралицата беше голяма радост да види брат му. Освен това Изидор носеше от страна на граф Д'Артоа и от страна на принц Дьо Конде слова, които твърде много хармонираха с тези, които й нашепваше собственото й сърце. Принцовете препоръчваха на кралицата плановете на господин Дьо Фаврас и я подканваха да се възползва от предаността на този смел благородник, да бяга и да се присъедини към тях в Тюрен. Освен това той беше натоварен да изрази от името на принцовете на господин Дьо Фаврас цялата симпатия, която изпитваха към плана му и всички благопожелания за успеха му. Кралицата задържа при себе си Изидор цял час, покани го да дойде вечерта в кръжеца на госпожа Дьо Ламбал и му позволи да се оттегли само за да изпълни поръчението към господин Дьо Фаврас.

Кралицата не беше казала нищо положително около бягството си. Само натовари Изидор да повтори на господин и госпожа Дьо Фаврас това, което беше казала, когато беше приела госпожа Дьо Фаврас и бе влязла внезапно при краля, докато господин Дьо Фаврас беше там.

Като напусна кралицата, Изидор незабавно отиде у господин Дьо Фаврас, който живееше на площад „Роаял“ № 21.

Най-напред госпожа Дьо Фаврас прие барон дьо Шарни. Тя му каза отначало, че съпругът ѝ е излязъл. Но когато узна името на посетителя и с кои августейши личности е бил преди час и с какви други се е разделил преди пет-шест дни, тя призна, че съпругът ѝ си е вкъщи и накара

да го повикат.

Маркизът влезе с ведро лице и усмихнати очи. Той беше предупреден направо от Тюрен, така че знаеше от чия страна идва Изидор. Посланието, с което освен това кралицата беше натоварила Изидор, препълни чашата на радостта на конспиратора. Действително, сякаш всичко подпомагаше надеждите му. Заговорът се развиваше прекрасно. Хиляда и двеста кавалеристи бяха събрани във Версай. Всеки от тях трябваше да вземе по един пехотинец на коня си, което правеше две хиляди и четиристотин души, вместо хиляда и двеста. Що се отнася до тройното убийство на Некер, Байи и Лафайет, които трябваше да бъдат екзекутирани едновременно от отделните колони при влизането им в Париж, едната през бариерата на Рул, другата през бариерата на Гренел, а третата през железните врати на Шайо, бяха се отказали, мислейки, че ще е достатъчно да ликвидират Лафайет. Обаче за това бяха достатъчни четири-ма души, яхнали добри коне и добре въоръжени. Те щяха да причакат колата му вечерта в единайсет часа, в момента, когато обикновено господин Дьо Лафайет напускаше Тюйлери. Един от тях щеше да държи някаква хартия в ръката си и да направи знак на кочияша да спре, казвайки, че има да съобщи нещо важно на генерала. Тогава, когато колата бъде спряна и генералът подаде главата си през прозорчето на вратичката, веднага щяха да му пръснат мозъка с pistolетен изстрел.

В крайна сметка това беше единствената значителна промяна, която беше направена в плановете на заговора. Всичко друго оставаше както преди. Парите бяха дадени, хората бяха предупредени, на краля му оставаше само да каже: „Да!“, и по един знак на господин Дьо Фаврас всичко щеше да започне.

Само едно нещо безпокоеше маркиза и то беше мълчанието на краля и кралицата по отношение на него. Кралицата бе прекъснала това мълчание с посредничеството на Изидор и колкото и да бяха неясни думите, които тя бе натоварила Изидор да предаде на господин и госпожа Дьо Фаврас, тези думи, излизащи от кралска уста, имаха голямо значение. Изидор обеща на господин Дьо Фаврас да предаде още същата вечер на краля и кралицата неговите почитания.

Както знаем, младият барон бе заминал за Тюрен в деня на своето пристигане в Париж. Той нямаше друго жилище, освен стаята, която брат му заемаше в Тюйлери. В отсъствието на брат си той накара един от лакеите на графа да му отвори стаята.

В девет часа вечерта той влезе при принцеса Дьо Ламбал. Никой не го беше представил на принцесата. Тя не го познаваше. Но

предупредена през деня със съобщение от кралицата, при съобщаването на името принцесата стана и с онази очарователна грация, която отстъпваше само на ума ѝ, веднага го привлече в кръжеца на близките ѝ хора.

Още не бяха пристигнали нито кралят, нито кралицата. Господина, който изглеждаше обезпокоен, разговаряше в един ъгъл с двама свои близки благородници, господата Дьо ла Шатре и Д'Аварей. Граф Луи дьо Нарбон вървеше от група на група с непринудеността на човек, който се чувства в свои води.

Този кръжец от довереници се образуваше от млади благородници, които бяха устояли на манията за емиграция. Това бяха господата Дьо Ламет, които дължаха много на кралицата и които още не бяха застанали срещу нея. Господин Д'Амбли, една от разумните или лекомислени глави на епохата, който както иска. Господин Дьо Кастрие, господин Дьо Ферсен, Сюло, главен редактор на духовния вестник „Деяния на апостолите“, всички с предани сърца, но с горещи, а някои и с луди глави.

Изидор не познаваше никого от тези младежи. Но поради добре познатото име и благоволение, с което го удостои принцесата, всички ръце се протегнаха към него.

Впрочем той носеше новини от онази, другата Франция, която живее в чужбина. Всеки имаше приятел или роднина, приближен на принцовете. Изидор ги бе видял всичките и това бе втори повод за разговор.

Сюло поддържаше разговора и всички здравата се смееха. Този ден Сюло беше присъствал на заседание на Събранието. Господин Гийотен се бе качил на трибуната и беше хвалил достойнствата на току-що изобретената от него машина, бе разказал за триумфалния опит, който беше направил същата сутрин, и бе поискал да му окажат честта да заместят с нея всички инструменти на смъртта – колелото, бесилката, кладата, разчекването на четири части, – които успешно бяха ужасявали площад „Грев“.

Съблазнено от мекото действие на тази нова машина, Събранието беше съвсем близо до приемането ѝ. Сюло бе съчинил по повод на Събранието, господин Гийотен и неговата машина песен по мелодията на един менует от Екзоде и тя трябваше да се появи на другия ден в неговия вестник.

Тази песен, която той пееше полугласно на веселия кръг, който го заобикаляше, предизвикваше толкова откровени смехове, че кралят, който идваше с кралицата, ги чу от предверието. И тъй като вече почти

не се смееше, бедният крал си обеща да се осведоми за причината, която в тези тъжни времена, в които се намираха, би могла да предизвика такова веселие.

Няма защо да казваме, че от мига, когато един вратар съобщи за краля, а друг за кралицата, всички шушукания, всички разговори и всички изблици на смях секнаха, за да отстъпят място на почтително мълчание.

Двете августейши персони влязоха.

Трябва да кажем, че колкото повече духът на революцията разрушаваше външно авторитета на монархията, толкова повече отвърте се увеличаваше почитта на истинските кралски привърженици към нея, което придаваше на тези нещастници нови сили. 1789 година бе протекла с голяма неблагодарност, но 1793 година се отплати с върховна преданост.

Госпожа Дьо Ламбал и госпожа Елизабет заобиколиха кралицата. Господина отиде право при краля, за да му поднесе почитанията си и като се поклони, му каза:

– Братко, не бихме ли могли да направим една игра на карти отделно, вие, кралицата, аз и някой от вашите близки, за да можем под това прикритие да поговорим малко насаме?

– На драго сърце, братко – отвърна кралят. – Уредете го с кралицата.

Господина се приближи до Мария-Антоанета, на която Шарни поднасяше почитанията си и казваше съвсем тихо:

– Госпожо, видях господин Дьо Фаврас и имам да предам важни съобщения на Ваше Величество.

– Скъпа сестро – каза Господина, – кралят желае да изиграем един вист за четирима. Ние ще играем срещу вас и той ви оставя да си изберете партньор.

– Е, добре – каза кралицата, която се досещаше, че партията вист е само предлог, – аз направих бързо своя избор. Господин барон дьо Шарни, вие ще играете с нас и докато играем, ще ни съобщите новините от Тюрен.

– А! Вие идвате от Тюрен, бароне? – каза Господина.

– Да, господине, и като се върнах от Тюрен, минах през площад „Роаял“, където видях един много предан на краля, кралицата и Ваше Височество човек.

Господина почервеня, закашля се и се отдалечи, тъй като беше човек на предпазливостта и заобикалките – този пряк и ясен дух на

разговор го безпокоеше. Той хвърли поглед към господин Дьо Шатр, който се приближи, получи заповедите му, дадени със съвсем тих глас, и излезе.

През това време кралят поздравяваше и приемаше почитанията на благородниците и на малкото жени, които продължаваха да посещават кръжеца в Тюйлери. Кралицата отиде да го хване под ръка, привличайки го към играта.

– Аха! Господин дьо Шарни – каза кралят, – след като брат ви отсъства, вие ще бъдете четвърти. Той не би могъл да има по-добър заместник. Бъдете добре дошли.

И той със знак покани кралицата да седне, седна до нея, а след тях седна и Господина.

На свой ред и кралицата отпрати приканващ жест към Изидор, който седна последен.

Госпожа Елизабет застана на колене на едно канапе зад краля и опря ръцете си на облегалката на неговия фотьойл. Направиха две-три раздавания, говорейки само за играта. Накрая, след като видяха, че уважението задържа публиката настрана от кралската маса, кралицата се осмели да се обърне към Господина:

– Братко, баронът каза ли ви, че идва от Тюрен?

– Да – отвърна Господина, – стана дума за това.

– Каза ли ви, че граф Д'Артоа и принц Дьо Конде усърдно ни канят да се присъединим към тях?

Кралят извърши нетърпеливо движение.

– Братко – прошепна госпожа Елизабет с ангелската си благост, – чуйте, моля ви.

– И вие ли, сестро? – каза кралят.

– Аз повече от всички, драги Луи, защото ви обичам повече от всички и съм обезпокоена.

– Дори бих добавил – осмели се Изидор, – че на идване минах през площад „Роаял“ и се задържах близо час на номер дваисет и едно.

– На номер дваисет и едно? – попита кралят. – Какво има там?

– На номер дваисет и едно, сир – подхвана Изидор, – живее един благородник, който е много предан на Ваше Величество, както и всички ние, готов да умре за него като всички нас, но който, бидейки по-действен от всички нас, е направил един план.

– Какъв план, господине? – попита кралят, вдигайки глава.

– Ако имам нещастieto да досаждам на краля, повтаряйки на Негово Величество онова, което знам за този план, ще замълча на секундата.

– Не, не, господине – каза живо кралицата, – говорете. Толкова хора кроят планове против нас. Добре поне, че познаваме тези, които ги правят за нас, така че, прощавайки на неприятелите си, ние ще бъдем признателни на нашите приятели. Господин барон, кажете ни как се нарича този благородник.

– Маркиз Дьо Фаврас, госпожо.

– О! – каза кралицата. – Ние го познаваме. А вие вярвате ли в предаността му, господин барон?

– Не само вярвам в предаността му, госпожо, но и съм сигурен в нея.

– Внимавайте, господине – каза кралят. – Не сте много обективен.

– Само сърцето може да съди сърцето, сир. Отговарям за предаността на господин Дьо Фаврас. Що се отнася до плана му и до това дали ще успее, о, това е нещо друго! Аз съм твърде млад и когато се отнася до благополучието на краля и на кралицата, съм твърде предпазлив, за да се осмеля да изкажа мнението си по въпроса.

– Хайде, къде е този проект? – попита кралицата.

– Госпожо, той се изпълнява и ако на краля е угодно да каже една дума, да даде един знак тази вечер, утре по същото време ще бъде в Перона.

Кралят запази мълчание. Господина прегъваше през средата едно вале купа от не май къде.

– Сир – обърна се кралицата към съпруга си, – чухте ли какво токущо каза баронът?

– Да, чувам, разбира се – отвърна кралят, смръщил вежди.

– А вие, братко мой? – попита кралицата Господина.

– Не съм по-глух от краля.

– Е, хайде, да видим какво ще кажете? Това, струва ми се, е предложение.

– Несъмнено – отбеляза Господина.

После, като с обърна към Изидор, каза:

– Хайде, бароне, повторете ни този хубав куплет.

Изидор подхвана:

– Казвах, че кралят трябва да произнесе само една дума, да даде един знак и благодарение на мерките, взети от господин Дьо Фаврас, след двама и четири часа ще бъде на сигурно място в град Перона.

– Е, добре, братко – попита Господина, – не е ли съблазнителна идеята, която ви предлага баронът?

Кралят се обърна към Господина и впери поглед в очите му:

– А ако тръгна – каза той, – вие ще тръгнете ли с мен?

Господина смени цвета на лицето си. Бузите му се тресяха от вълнение, което не можеше да овладее.

– Аз ли? – каза той.

– Да, вие, братко – каза Луи XVI, – вие, който ме подбуждате да напусна Париж, вас питам: ако тръгна аз, тръгвате ли и вие с мене?

– Но аз не съм предупреден – избъбри Господина, – не съм се подготвил.

– Как! Не сте се подготвили – каза кралят, – и то вие, който осигурявате парите на господин Дьо Фаврас! Не сте започнали даже да се приготвяте, но сте осведомен час по час докде е стигнал заговорът!

– Заговорът! – повтори Господина, пребледнявайки.

– Разбира се, заговорът... защото това е един заговор, един толкова истински заговор, че ако бъде разкрит, господин Дьо Фаврас ще бъде затворен, отведен в Шатле и осъден на смърт – освен ако със силата на ходатайствата и парите не успеете да го спасите, както ние спасихме господин Дьо Безенвал.

– Но ако кралят е спасил господин Дьо Безенвал, той ще спаси също така и господин Дьо Фаврас.

– Не, защото това, което можах да направя за единия, вероятно няма да мога да направя за другия. Впрочем господин Дьо Безенвал беше мой човек, както господин Дьо Фаврас е ваш. Нека всеки спасява своите, братко мой, и тогава и двамата ще сме изпълнили дълга си.

И като произнесе тези думи, кралят стана.

Кралицата го задържа за полата на дрехата.

– Сир – каза тя, – все едно дали ще приемате или ще отхвърляте, вие дължите отговор на господин Дьо Фаврас.

– Аз ли?

– Да. Какво ще отговори барон дьо Шарни от името на краля?

– Той ще отговори – каза Луи XVI, освобождавайки дрехата си от ръцете на кралицата, – че кралят не може да позволи да го отвлекат.

И той се отдалечи.

– Господин барон – каза кралицата, – още тази вечер, без да губите нито миг, тичайте при господин Дьо Фаврас и му предайте точните думи на краля: „Кралят не може да позволи да го отвлекат.“ Той да ги разбира или да ви ги обяснява... Вървете.

Баронът, който гледаше на отговора на краля и на препоръката на кралицата като на двойно съгласие, взе шапката си, излезе бързо и се метна в един фиакър, викайки на кочияша:

– Площад „Роаял“, номер два̀йсет и едно.

42.

Това, което кралицата беше видяла в една гарафа
преди двайсет години в замъка Таверне

Като стана от масата за игра, кралят се отправи към групата от младежи, чиито смехове бяха привлекли вниманието му точно преди да влезе в салона. При неговото приближаване настъпи пълно мълчание.

– Е, добре, господа – попита той, – нима кралят е толкова нещастен, че носи тъга със себе си?

– Сир... – прошепнаха младежите.

– Беше ви много весело и смехът беше силен, когато преди малко влязохме аз и кралицата.

После, като поклати глава, каза:

– Горко на кралете, пред които не се осмеляват да се смеят.

– Сир – каза господин Дьо Ламет, – уважението...

– Скъпи Шарл – каза кралят, – когато излизахте от пансиона си в неделите или четвъртъците и аз ви канех на забавите във Версай, нима се лишавахте от смеха, защото бях там? Току-що казах: „Горко на кралете, пред които не се осмеляват да се смеят!“ Сега казвам: „Щастливи са кралете, пред които се смеят!“

– Сир – каза господин Дьо Кастрие, – то е, защото причината, поради която се смеем, няма да се стори от най-смешните на Ваше Величество.

– Но за какво говорехте, господа?

– Сир – каза Сюло и излезе напред, – предавам виновника на Ваше Величество.

– А! Това сте вие, господин Сюло – каза кралят. – Четох последния брой на „Деянията на апостолите“. Внимавайте! Внимавайте!

– За какво, сир? – попита младият журналист.

– Вие си падате твърде много роялист – може да си навлечете неприятности с образа на любовника на госпожица Тероан.

– С господин Поплюлюс? – каза, смеейки се Сюло.

– Точно така. И какво стана с героинята на вашата поема?

– С Тероан ли?

– Да... Вече не чувам да се говори за нея.

– Сир, мисля, че на нея й се струва, че нашата революция не върви

много бързо и е отишла да задейства тази в Брабант. Ваше Величество вероятно знае, че тази непорочна амазонка е родом от Лиерж?

– Не, не знаех... По повод на нея ли се смеехте преди малко?

– Не, сир, по повод на Националното събрание.

– Охо! Господа! Тогава направихте добре, че станяхте сериозни, като ме видяхте. Не мога да позволя да се присмиват на Националното събрание в дома ми. Вярно е – добави кралят, с вид на човек, който се предава, – че не съм у дома си, а у принцеса Дьо Ламбал. И така, значи, без да се смеете или смеейки се съвсем тихо, можете да ми кажете какво ви караше да се смеете толкова високо.

– Кралят знае ли за какво ставаше въпрос днес по време на заседанието на Националното събрание?

– Да, и това дори много ме интересува. Не ставаше ли въпрос за новата машина за екзекутиране на престъпници?

– Предложена от господин Гийотен на нацията... Да, сир – каза Сюло.

– Охо! Господин Сюло, вие се подигравате на господин Гийотен, на един филантроп? А така! Но вие забравяте, че и аз съм филантроп.

– О, сир! Разбирам, но има филантроп... и филантроп. Има, например, начело на френската нация един филантроп, който отмени разпитите с изтезания. Него ние уважаваме, обожаваме го. Ние правим нещо повече – обичаме го, сир.

Всички младежи се поклониха като един.

– Но – продължи Сюло, – има и други, които, бидейки вече лекари, които държат в ръцете си хиляди начини, по-сполучливи или по-несполучливи, да връщат болните към живота, а търсят начин да накарат да го напуснат тези, които се чувстват добре. А! Бога ми, тези, сир, ще помя Ваше Величество да ми ги остави на мен.

– И какво ще ги правите, господин Сюло? Ще ги обезглавите *без болка*? – попита кралят, правейки намек за претенциите, изказвани от доктор Гийотен. – Ще бъдат ли доволни да усетят *една лека хладина* по врата?

– Сир, това е, което им пожелавам – каза Сюло, – но не е това, което им обещавам.

– Как така, което им пожелавате? – каза кралят.

– Да, сир, много ми харесва хората, които изобретяват нови машини, да ги опитват. Не оплаквам особено майстор Обриу, пръв изпитал стените на Бастилията, и месир Ангьоран дьо Марини, захранил бесилката на Монфокон. За нещастие нямам честта да бъда крал. За щастие

нямам късмета да бъда съдия. Значи е вероятно, че ще бъда задължен да се придържам по отношение на почитаемия Гийотен към това, което съм му обещал и което вече съм започнал да изпълнявам.

– И какво сте обещали или по-скоро изпълнили?

– Ами дойде ми в ума, сир, че този голям благодетел на човечеството трябва да получи награда за благодеянието си. А пък утре сутрин, в броя на „Деяния на апостолите“, който се печата тази нощ, ще се състои кръщение. Справедливо е дъщерята на господин Гийотен, призната публично днес от баща ѝ пред Националното събрание, да се нарича госпожица Гилотина.

Кралят не успя да сдържи усмивката си.

– И понеже няма нито сватба, нито кръщение без песен – каза Шарл Ламет, – господин Сюло е написал две песни в чест на своята кръщелница.

– Две! – каза кралят.

– Сир – каза Сюло, – по една за всеки вкус.

– И каква мелодия сте им сложили? Почти не виждам друга, освен *De profundis*¹⁶⁷, която да ѝ отива.

– Пфу, сир! Ваше Величество забравя съгласието, което би имало, за да стане тази работа с отрязването на врата от дъщерята на господин Гийотен... сиреч вятър работа! Не, сир, едната от песните ми е по мелодия, която е много на мода, тази на менуета от Екзоде. Другият вариант става на всички мелодии, на потпури.

– И можем ли да предвкусим от вашата поезия, господин Сюло? – попита кралят.

Сюло се поклони.

– Аз не съм от Националното събрание – каза той, – за да имам претенциите да ограничавам правомощията на краля. Не, аз съм един верен поданик на Негово Величество и моето мнение е, че кралят може всичко, което иска.

– Тогава ви слушам.

– Сир, подчинявам се – каза Сюло.

И запя полугласно по мелодията, както казахме, на менуета от Екзоде, следната песен:

Гийотен,
докторът,

167. *De profundis* (лат.) – От дълбините – литургично песнопение – бел.прев.

политикът,
се сетил в една утрин –
бесенето нечовешко е
и малко патриотично.

Веднага
му потрябва
наказание,
дето без въже и брадва
да опразни палаческото
звание.

И напразно разгласяват,
че е чиста завист
на ятак
във бардака
на Хипократа,
що ще убива безнаказано,
дори изключително
се ласкае.

Римлянинът
Гийотен
хората от занаята съветва,
Шапелие и Барнав
и даже главореза,
и ръката му
изведнъж
направи машина,
дето лесно ще ни убива
и ще я нарекат:
Гилотина.

Смехът на младежите се усили. И макар че това се стори не особено весело на краля, понеже Сюло беше от най-преданите му хора, той не позволи да му проличи чувството, което без да си дава сметка, стягаше сърцето му.

– Но, драги ми господин Сюло – каза той, – вие ни казахте, че са две песни – това беше кръстницата, сега да минем към кръщелницата.

– Сир – каза Сюло, – кръщелницата ще има честта да ви бъде представена. Ето я, по мелодията на „Париж е за краля“¹⁶⁸.

Господин Гийотен,
светило на медицината,
когото любовта към миналото
изпълва безкрай,
се изхвърли изведнъж
да вземе думата накрая,
и с вид добродушен
предложи
нещо малко,
което изложи
с думи две.

Но предвзетостта
на неговите фрази
му спечели овации
на петима-шестима глупаци.
Господа в мъдростта си,
тез, що благоволят да ме чуят,
убедени ще бъдат,
че щом е жестоко да бесиш,
то неприятно е да те обесят.

Какво да се прави,
когато гражданин почтен
в пристъп на гняв моментен
убие своя ближен?
Какво да се прави?
И като мислех тихомълком,
за да ви измъкна от затруднение,
глави да реже измислих машина
за ваше улеснение!

Един удар само получава,
преди да се усети,
една пружина, скрита,
изведнъж се пуска
кара да падне.

Туп! Туп! –
кара да скочи.

Три пъти! Три пъти! –
кара да скочи,
кара да падне,
кара да хвъркне
главата!
Тъй по-почтено е за господата!

– Е, добре, господа, вие се смеете – каза кралят. – А ако при все това тази машина на господин Гийотен е предназначена да спести ужасните страдания на нещастните осъдени! Какво иска обществото, когато изисква смъртта на един виновен човек? Чисто и просто ликвидирането на индивида. Ако това ликвидиране е съпроводено със страдание, както при умъртвяването с колело, при разчекването на четири части, това вече не е правосъдие, а отмъщение.

– Но, сир – възрази Сюло, – кой казва на Ваше Величество, че болката е премахната от факта на отделянето на главата от тялото? Кой казва, че животът не оцелява едновременно в тези два отломъка и че умрелият не страда двойно от съзнанието за своята двойственост?

– Това е въпрос – каза кралят, – който би трябвало да се обсъжда от експертите. Впрочем трябваше да е направен един опит, мисля, че в Бисетр, тази сутрин. Никой от вас ли не е присъствал на експеримента?

– Не, сир! Не, не, не! – отговориха почти хорowo дванайсетина-петнайсет насмешливи гласове.

– Аз бях там, сир – каза един глас.

Кралят се обърна и разпозна Жилбер, който, влизайки по време на обсъждането, се беше приближил почтително и беше мълчал до този момент, като отговори само на запитването на краля.

– А! Това сте вие, докторе – каза кралят, трепвайки. – Вие сте били тук?

– Да, сир.

– И как, успешно ли мина опитът?

– Напълно, при първите двама, сир. Но при третия, макар че гръбначният стълб беше прерязан, бяха принудени да довършат отрязването на главата с нож.

Младежите слушаха с отворени уста и опулени очи.

– Как, сир! – каза Шарл Ламе, говорейки очевидно едновременно от свое име и от името на всички останали. – Тази сутрин са екзекутирали трима души?

– Да, господа – отвърна кралят, – само че тези трима души бяха

трупове, осигурени от Отел-Дийо¹⁶⁹. А вашето мнение, господин Жилбер?

– За кое, сир?

– За инструмента.

– Сир, това е очевиден напредък по отношение на този род машини, изобретени до днес. Но произшествието, станало с третия труп, доказва, че тази машина има нужда от усъвършенстване.

– И как е направена? – попита кралят, у когото се пробуди духът на механика.

Тогава Жилбер се опита да обясни. Но кралят, като не можа да долови от думите му формата на инструмента, каза:

– Елате, елате, докторе. Ето тук на масата има пера, мастило и хартия... Рисувайте добре, надявам се?

– Да, сир.

– Добре, ще ми направите скица, така ще разбере по-добре.

И понеже младежите, удържани от почителността, не се осмелиха да го последват, без да бъдат поканени, Луи XVI каза:

– Елате, елате, господа, тези въпроси интересуват цялото човечество.

– Освен това, кой знае... – каза Сюло полугласно. – Дали на някого от нас не е съдено да има честта да се ожени за госпожица Гилотина? Хайде, господа, хайде да се запознаем с нашата годеница.

И като последваха краля и Жилбер, всички застанаха около масата, пред която по покана на краля Жилбер седна, за да обясни по-лесно творението.

Жилбер започна скицата, чиито очертания Луи XVI следеше най-внимателно и добросъвестно.

Нищо не беше пропуснато, нито платформата, нито стълбата, водеща към нея, нито люлката, нито малкото прозорче, нито желязото, изрязано във формата на полумесец. Едва бе довършил последната подробност, когато кралят го спря.

– По дяволите! – каза той. – Няма нищо учудващо в това, че опитът не е успял и то най-вече третия път.

– Как така, сир? – попита Жилбер.

– Това се дължи на формата на сатъра – каза Луи XVI. – Трябва и понятие да си нямаш от механика, за да придадеш на нещо, предназначено да реже материя, която оказва съпротивление, формата на

169. Отел-Дийо – най-старата парижка болница – бел.прев.

полумесец.

– А каква форма бихте му придали, Ваше Величество?

– Много просто, триъгълна.

Жилбер се опита да поправи рисунката.

– Не, не, не така – каза кралят, – не така. Дайте ми перото.

– Сир – каза Жилбер, – ето ви и перото, и стола.

– Почакайте, почакайте – каза Луи XVI, увлечен в страстта си към механиката. – Вземете и изрежете желязото така, полегато... Тук! Така... И аз ви гарантирам, че ще отсечете двацет и пет глави, без ножът да откаже при нито една.

Едва бе свършил да говори, когато един разтърсващ вик, вик на ужас и почти на болка, отекна над главата му. Той бързо се обърна и видя кралицата – бледа, олюляваща се, обезумяла от вълнение, да припада в ръцете на Жилбер.

Подтиквана като всички останали от любопитството, тя се беше приближила до масата и, навеждайки се над стола на краля в момента в който той поправяше главния детайл, разпозна отвратителната машина, която Калиостро я бе накарал да види преди двацет години в замъка Таверне-Мезон-Руж.

При тази гледка на нея й останаха сили, колкото да нададе един ужасен вик и живеецът я напусна, като че ли съдбоносната машина бе действала върху нея, така че, както казахме, тя припадна в ръцете на Жилбер.

43.

Лекар на тялото и лекар на душата

Разбира се, че след това събитие приемът беше прекъснат. Макар никои да не можеше да си даде сметка за причините, довели до припадъка на кралицата, фактът беше налице. Като видя поправената от краля рисунка на Жилбер, кралицата бе надала вик и беше припаднала.

Ето това беше шумът, който премина по групичките, и всички, които не бяха от семейството или поне от близкото обкръжение, се оттеглиха. Жилбер оказа първа помощ на кралицата. Госпожа Дьо Ламбал не искаше да отнесат кралицата в апартамента ѝ. Впрочем това беше трудна работа. Госпожа Дьо Ламбал живееше в Павилиона на Флора, а кралицата в павилиона „Марсан“. Това значеше да се прекоси двореца по цялата му дължина.

Вследствие на това августейшата болна бе положена на един шезлонг в спалнята на принцесата, която с присъщата на жените интуиция беше отгатнала, че под това се крие някаква мрачна тайна. Тя отпрати всички, дори и краля, и застанала при облегалката на стола, чакаше с изпълнен с нежно безпокойство поглед кралицата да отвори очи благодарение на грижите на доктор Жилбер.

Само от време на време запитваше доктора, който, безпомощен да ускори връщането на кралицата в съзнание, не можеше да успокои принцесата с друго, освен с банални уверения.

Наистина в продължение на няколко секунди силата на удара, нанесен на цялата нервна система на бедната жена, беше толкова голяма, че прилагането на флакони със соли под носа и разтриването на слепоочията с оцет не бяха достатъчни, за да помогнат. Най-накрая леки гърчове в крайниците показаха възвръщането на чувствителността. Кралицата раздвижи вяло глава от дясно на ляво, както се прави в мъчителен сън, изпусна една въздишка и отвори очи.

Но беше очевидно, че при нея животът се връща преди разума. Няколко секунди тя гледаше наоколо с блуждаещ поглед, който показваше, че не знае къде се намира и че не е разбрала какво се е случило. Но скоро лек трепет премина по цялото ѝ тяло, тя нададе лек вик и закри с ръка очите си, сякаш да ги предпази от гледката на нещо ужасно.

Тя си спомняше.

Но кризата беше преминала! Жилбер, за когото не беше тайна, че

причината за произшествието е чисто душевна, и който знаеше как слабо въздейства медицината върху този род явления, се готвеше да се отегли, когато при първата крачка, която направи назад, кралицата с някакъв вътрешен поглед долови намерението му, протегна ръка, хвана неговата и с глас, нервен като жеста, който придружаваше думите, каза:

– Останете.

Жилбер, учуден, спря. Не му беше неизвестно колко малко симпатия изпитва кралицата към него, но, от друга страна, беше забелязал, че тя упражнява върху него някакво странно и почти магнетично влияние.

– На вашите заповеди – каза той. – Но мисля, че ще бъде добре да разсея безпокойствата на краля и на другите в салона и ако Ваше Величество ми позволи...

– Терез – каза кралицата, обръщайки се към принцеса Дьо Ламбал, – иди да съобщиш на краля, че съм дошла на себе си. И се постарай да не ни прекъсват – ще разговарям с доктор Жилбер.

Принцесата се подчини с онова пасивно благодушие, което беше основна черта на характера ѝ и на лицето ѝ. Кралицата, облегнала се на лакът, я проследи с очи, изчака, сякаш искаше да ѝ даде време да изпълни поръчението, и като видя, че то действително е изпълнено, се обърна към доктора и попита, като впери поглед в очите му:

– Докторе, изобщо ли не се учудвате на случайността, която ви изправя почти винаги лице в лице с мен по време на физически или духовни кризи?

– Уви, госпожо! – отвърна Жилбер. – Не зная дали трябва да съм благодарен или да се оплаквам от тази случайност.

– Защо така, господине?

– Защото чета достатъчно дълбоко в сърцето, за да забележа, че това почетно съприкосновение не го дължа нито на вашето желание, нито на вашата воля.

– И аз така казах, случайност... Вие знаете, че съм открoвена. И при все това, докторе, в последните събития, които ни накараха да действваме заедно, вие ми показахте истинска преданост. Няма да я забравя и ви благодаря.

Жилбер се поклони.

Кралицата проследи движението на тялото и на лицето му.

– Аз също съм физиономистка – каза тя. – Знаете ли какво ми отговорихте, без да произнесете нито една дума?

– Госпожо – каза Жилбер, – ще бъда отчаян, ако мълчанието ми бъде по-малко почтително от думите ми.

– Вие току-що ми отговорихте: „Това е добре, вие ми благодарихте и въпросът е уреден. Да минем по-нататък.“

– Поне изпитах желанието Нейно Величество да подложи предаността ми на проверка, което да й даде възможност да се прояви по-успешно, отколкото досега. Оттам идва и нетърпеливото желание, което кралицата може би действително е забелязала, изписано по лицето ми.

– Господин Жилбер – каза кралицата, гледайки втренчено доктора, – вие сте превъзходен човек и аз се разкайвам чистосърдечно – бях преубедена против вас, но вече нямам тези предубеждения.

– Ваше Величество ще ми позволи да благодаря от все сърце не за комплимента, който тя благоволи да ми направи, а за уверението, което ми даде.

– Докторе – подхвана кралицата, сякаш това, което щеше да каже, беше по съвсем естествен начин свързано с казаното от нея дотук, – какво мислите за това, което току-що ми се случи?

– Госпожо – каза Жилбер, – аз съм човек на опита, на науката. Имайте добрината да поставите по-точно въпроса.

– Питам ви, господине, дали мислите, че припадъкът, от който излизам, е бил причинен от някоя от онези нервни кризи, на които са подложени обикновените жени поради слабостта на тяхната природа, или дали подозирате в това произшествие някаква по-сериозна причина?

– Ще отговоря на Ваше Величество, че дъщерята на Мария-Терезия, че жената, която видях толкова спокойна и толкова смела в нощта на пети срещу шести октомври, изобщо не е обикновена, следователно не може да се влияе от произшествия, които имат влияние над обикновените жени.

– Имате право, докторе. Вярвате ли в предчувствия?

– Науката отрича всички тези явления, които водят до преобръщане на материалната насока на нещата. И при все това понякога фактите са налице, за да дадат едно опровержение на науката.

– Трябваше да кажа – вярвате ли в предсказания?

– Вярвам, че върховното Добро за наше собствено щастие покрива бъдещето с непроницаема завеса. Някои умове, които са надарени от природата с голяма математическа точност, могат да достигнат дотам, че със задълбочено изучаване на миналото да повдигнат ъгълчето на тази завеса и да предвидят някои неща от бъдещето. Но тези изключения са редки и откакто религията премахна предопределението, а философията постави граници на вярата, пророците загубиха три четвърти от магията си. И при все това... – добави Жилбер.

– И при все това? – подхвана кралицата, като видя, че той спира замислен.

– И при все това, госпожо – продължи той, сякаш правеше усилие над себе си да се доближи до въпросите, които разумът му прогонваше в областта на съмнението, – при все това, той е един човек...

– Един човек? – каза кралицата, която следеше със задъхан интерес думите на Жилбер.

– Той е един човек, който често обърква с неопровержими факти всички аргументи на интелекта ми.

– И този човек е?...

– Не се осмелявам да кажа името му пред Ваше Величество.

– Този човек е вашият учител, нали, господин Жилбер? Всемогъщият, безсмъртният, божественият Калиостро!

– Госпожо, моят единствен и истински учител е природата. Калиостро е само мой спасител. Пронизан от един куршум, който бе минал през гръдния ми кош, аз губех кръв от рана, която вече като лекар, дори и след двайсет години учение, смятам за неизлечима. За няколко дни, благодарение на един балсам, чиито съставки не са ми известни, той ме излекува. Оттам произхожда и признателността ми, граничеща, бих казал, почти с възхищение.

– И този човек ви е правил предсказания, които са се изпълнили?

– Странни и невероятни, госпожо. Този човек върви през настоящето с такава увереност, че те кара да вярваш, че познава бъдещето.

– Така че, ако този човек ви предскаже нещо, вие ще повярвате на предсказанието му?

– Поне ще действам така, сякаш трябва да се сбъдне.

– Така че, ако ви предскаже една преждевременна, ужасна и позорна смърт, вие ще се подготвите за тази смърт?

– След като при все това, госпожо – каза Жилбер, гледайки замислено кралицата, – съм потърсил всички възможни начини да я избягна.

– Да я избегнете? Не, докторе, не! Виждам ясно, че съм осъдена – каза кралицата. – Тази революция е водовъртеж, който ще погълне трона – този народ е лъв, който ще ме разкъса.

– Ах, госпожо! – каза Жилбер. – Зависи от вас да видите този лъв, който ви плаши, да го видите легнал в краката ви като агне.

– Не го ли видяхте във Версай?

– Не го ли видяхте в Тюйлери? Това е океанът, който блъска непрестанно, докато изтръгне от корен скалата, която му се противопоставя. И гали като майка кърмилница лодката, която му се доверява.

– Докторе, отдавна всички връзки между мен и този народ са прекъснати – той ме мрази, а аз го презирам!

– Защото не се познавате истински един друг. Престанете да бъдете за него кралица и станете майка. Забравете, че сте дъщеря на Мария-Терезия, нашата стара неприятелка. Сестрата на Йозеф II, нашия мним приятел. Станете францужойка и ще чуете гласа на този народ да се надига към вас, за да ви благослови, и ще видите ръцете на този народ, които се протягат към вас, за да ви помилват.

Мария-Антоанета сви рамене.

– Да, зная това... Вчера благославяше, днес милва, утре ще удуши тези, които е благославял и милвал.

– Защото чувства, че в тях има съпротива срещу волята му, омраза срещу любовта му.

– А знае ли кого обича и кого мрази този народ, този разрушителен елемент? Разрушителен като вятъра, водата и огъня, взети заедно, и при това капризен като жена!

– Защото го гледате от брега, госпожо, както посетителят гледа от високия бряг океана. Защото, прииждайки и отдръпвайки се без видима причина, той пръска пяната си в краката ви и ви обгръща с жалбите си, които вие вземате за ръмжене. Но това изобщо не е така... Трябва да го видите, понесен от духа Господен, който се носи над големите води. Трябва да го видите, както го вижда Бог, вървящ към единение и разрушаващ всичко, което му пречи да достигне тази цел. Вие сте кралица на французите, госпожо, но на вас не ви е известно какво става в този час във Франция. Вдигнете воала си, госпожо, вместо да го спускате, и ще се възхитите, вместо да се плашите.

– Какво толкова хубаво, толкова великолепно, толкова разкошно ще видя?

– Ще видите един нов свят да разцъфтява сред развалините на стария. Ще видите люлката на Франция да идва, носейки се по водите като люлката на Мойсей, сред една река, по-широка от Нил¹⁷⁰, по-широка от Средиземно море, по-широка от океана... Бог те закриля, о, люлко! Бог те пази, Францийо!

И колкото и ентузиазъм да беше чужд на Жилбер, той вдигна ръце и очи към небето. Кралицата го гледаше с учудване. Тя не разбираше.

– И къде ще пристане тази люлка? – попита кралицата. – Нима при

170. Изход, 2:3–5; проследяваща изхвърлянето на бебето Мойсей в реката, за да бъде спасен от изтребване – бел.ред.

Националното събрание, това сборище на свадливци, рушители на обществения ред? Старата Франция ли трябва да ръководи новата? Жалка майка за едно толкова хубаво дете, господин Жилбер!

– Не, госпожо, мястото, където трябва да спре тази люлка в един или друг ден, днес, утре може би, е една земя, непозната до този час, която наричат *родина*. Там ще намери една здрава кърмачка, която прави народите силни, Свободата.

– Ах, големи думи! – каза кралицата. – Мисля, че злоупотребата с тях ги е унищожила.

– Не, госпожо – каза Жилбер. – Виждате Франция в момента, когато всичко е разрушено и нищо още не е възстановено. Когато няма действащи кметства, а департаментите едва кретат. Когато тя няма изобщо закони, но сама си създава закон за себе си. Вижте я как преминава с вперени очи и сигурна стъпка по моста, който я води от един свят към друг, този тесен мост, прехвърлен над бездната. Вижте този мост, тесен като този на Мохамед¹⁷¹, тя го пресича, без да залита... Къде отива тази стара Франция? Към единството на родината! Всичко, което е мислела за трудно, мъчително и непреодолимо досега, е станало за нея не само възможно, но и лесно. Нашите провинции бяха един сноп от предразсъдъци, от противоположни интереси, от индивидуални спомени. Нищо няма да вземе надмощие, мислеха си, срещу двайсет и пет или трийсет националности, отхвърлящи общата националност. Старият Лангедок, старата Тулуза, старата Бретан ще се съгласят ли да станат Нормандия, Бургундия или Дофине? Не, госпожо. Но всички те ще станат Франция. Защо се бяха заинтересовали така за своите права, за своите привилегии, за своето законодателство? Защото нямаша родина. Обаче, както ви казах, госпожо, тяхната родина се появи, макар и още може би далеч в бъдещето, но те я видяха, безсмъртната и плодovита майка, викаща ги при себе си с разтворени обятия. Тя е общата майка на тези, които вика. Те покорно се мислят за лангедокци, провансалци, бретонци, нормандци, бургундци, дофиноазци. Не, излъгаха се всички – те бяха французи!

– Но като ви слуша човек, докторе – каза кралицата с нотка на ирония, – Франция, старата Франция, най-голямата дъщеря на Църквата, както я наричат папите от девети век насам, съществува едва от вчера, така ли?

– И ето точно къде е чудото, госпожо, че преди имаше една

171. Тесен мост в Корана, който води към рая или се залюлява под краката на грешниците, за да ги хвърли в бездната – бел.фр.изд.

Франция, а днес има и французи. Не само французи, но и братя. Братя, които се държат всички ръка за ръка. Ех, Боже мой! Госпожо, хората не са толкова лоши, колкото казват. Те се стараят да се социализират. За да ги разединят, е бил необходим цял един свят от противоестествени изобретения – вътрешни митници, безбройни пътни такси, бариери по пътищата, салове по реките; многообразие на законите, на правилниците, на мерките и теглилките; съперничество между провинциите, околиците градовете и селата. В един хубав ден земен трус ще разклати трона, ще събори всички тези стари стени, всички тези прегради. Тогава хората ще се намерят под небето, под сладката и хубава светлина на слънцето, която опложда не само земята, но и сърцата. Братството ще поникне за свещена жтва и дори враговете, учудени от омразата, която ги е движила толкова дълго време, ще тръгнат напред, но не едни срещу други, а едни към други, няма да носят оръжие, а ще вървят с разтворени обятия. Под това море, което се надига, ще изчезнат реки и планини, географията ще се обърка. Акцентите все още ще са различни, но езикът е един и същ и общият химн, който ще пеят трийсет милиона французи, се състои от тези няколко думи: *Да възхвалим Бога, който ни даде родина!*

– Е, добре, докторе, докъде искате да стигнете? Мислите ли, че ще ме успокоите с представата за общата федерация на трийсет милиона, разбунтували се срещу тяхната кралица и техния крал?

– Ех, госпожо! Престанете да се заблуждавате! – провикна се Жилбер. – Не народът въстава срещу своята кралица и своя крал, а кралят и кралицата въстават срещу народа си, продължавайки да говорят на езика на привилегиите и монархията, когато всички около тях говорят езика на братството и предаността. Хвърлете поглед на един от онези импровизирани празници, госпожо, и ще видите почти винаги в някоя широка долина или на върха на някой хълм олтар. Олтар, чист като този на Авел¹⁷², и върху този олтар едно малко дете, което всички осиновяват и което със зестрата от обетите, даровете и сълзите на всички става дете на всички. Е, добре, госпожо, Франция, тази Франция, родена вчера, за която ви говорих, е детето върху олтара, само че около него се събират вече не градовете и селата, а народите, нациите. Франция е Христос, който току-що се е родил в една ясла сред смирените, за да спаси света, и народите се радват на нейното раждане, очаквайки кралете да прегънат коляно пред нея и да ѝ отдадат своята почит... Италия, Полша,

172. Битие, 4; Каин убива брат си Авел, завидяйки му за това, че е привлякъл Божиата обич върху себе си – бел.ред.

Ирландия, Испания гледат това дете, родено вчера, което носи тяхното бъдеще. И с просълзени очи протягат възторжено ръце, викайки: „Франция! Франция! Ние сме свободни в теб!“ Госпожо! Госпожо! – продължи Жилбер. – Докато е още време, вземете детето от олтара и станете негова майка!

– Докторе – отвърна кралицата, – вие забравяте, че имам други деца, децата на утробата ми, и че ако направя това, което ми казвате, ще ги лиша от наследство заради чуждо дете.

– Тогава, щом е така, госпожо – каза Жилбер с дълбока тъга, – обвийте тези деца в кралската си мантия, във военното наметало на Мария-Терезия и ги отведете със себе си извън Франция. Защото вие го казахте вярно, народът ще ви разкъса – вас и децата ви заедно с вас. Само че няма време за губене, бързайте, госпожо, бързайте!

– А вие не се ли противопоставяте на това заминаване, господине?

– Далеч съм от това – каза Жилбер. – Сега, когато знам истинските ви намерения, ще ви помогна, госпожо.

– Е, добре, това е чудесно – каза кралицата, – понеже има един благородник, готов да действа, да се обрече, да умре!

– Ах, госпожо! – каза Жилбер с ужас. – Да не би човекът, за когото говорите да е господин Дьо Фаврас?

– Кой ви каза името му? Кой ви разкри плановете му?

– О, госпожо! Пазете се! Него също го преследва едно фатално предсказание!

– Пак ли е от същия пророк?

– От него, госпожо!

– И какъв жребий очаква маркиза според този пророк?

– Преврежданна, ужасна и позорна смърт! Също като тази, за която говорихте преди малко.

– Тогава вие казвате истината, няма време за губене, за да опровергаем този пророк на нещастieto.

– Ще предупредите ли господин Дьо Фаврас, че приемате помощта му?

– В този час са при него, господин Жилбер, и аз очаквам отговора му.

В този момент, както Жилбер, ужасил се сам от обстоятелствата, в които се беше заплел, прокараваше ръка по челото си, за да получи просветление, госпожа Дьо Ламбал влезе и каза две думи на ухото на кралицата.

– Да влезе, да влезе! – извика кралицата. – Докторът знае всичко.

Докторе – продължи тя, – това е господин Изидор дьо Шарни, който ми носи отговор от маркиз Дьо Фаврас. Утре кралицата ще е напуснала Париж. Вдругиден ще бъдем извън Франция. Елате, бароне, елате... Велики Боже! Какво ви е? И защо сте толкова блед?

– Госпожа принцеса Дьо Ламбал ми каза, че мога да говоря пред доктор Жилбер – рече Изидор.

– И е казала истината. Да, да, говорете. Видяхте ли маркиз Дьо Фаврас?... Маркизът е готов... Ние приемаме предложението му... Ще напуснем Париж, ще напуснем Франция.

– Маркиз Дьо Фаврас е арестуван преди един час на улица „Борепер“ и е отведен в Шатле – отвърна Изидор.

Погледът на кралицата се кръстоса с този на Жилбер, блеснал от отчаяние и изпълнен с гняв.

Но цялата сила на Мария-Антоанета сякаш се беше изчерпала с този мълниеносен поглед. Жилбер се приближи до нея и каза с нотка на дълбоко състрадание:

– Госпожо, ако мога да ви бъда полезен с нещо, разполагайте с мен. Слагам в нозете ви своя ум, предаността си и живота си.

Кралицата бавно вдигна очи към доктора. После каза с бавен и примирнен глас:

– Господин Жилбер, вие, който сте толкова учен и сте присъствали на опита тази сутрин, дали сте на мнение, че смъртта, която дава тази ужасна машина, ще бъде толкова нежна, колкото претендира изобретателят ѝ?

Жилбер въздъхна и закри очите си с длани. В този момент Господина, който знаеше всичко, което му беше необходимо, защото слухът за ареста на маркиз Дьо Фаврас за няколко секунди се бе пръснал из целия дворец, та той искаше колата си възможно най-бързо и си тръгваше, без да се безпокои за здравето на кралицата и едва ли не без да поиска от краля разрешение да се оттегли. Луи XVI му прегради пътя.

– Братко – каза той, – толкова сте се забързали да се приберете в Люксембург, че предполагам няма да имате време да ми дадете един съвет. Какво трябва да правя, според вас?

– Искате да ме попитате какво бих направил на ваше място?

– Да.

– Ще изоставя господин Дьо Фаврас и ще се закълна във вярност към конституцията.

– Как искате да се закълна във вярност към една конституция, която не е довършена?

– Още една причина, братко – каза Господина с онзи двусмислен и лицемерен поглед, който тръгваше от най-дълбоките криволици на сърцето му, – още една причина да не се смятате задължен да спазите клетвата си.

Кралят за миг се замисли.

– Може – каза той, – това не пречи да пиша на господин Дьо Буйе, че нашият план остава в сила, но се отлага. Това закъснение ще даде време на граф Дьо Шарни да промени пътя, по който ще трябва да минем.

44.

Господина се отрича от Фаврас, а кралят полага клетва пред конституцията

На другия ден след ареста на господин Дьо Фаврас този странен циркуляр обиколи цял Париж:

Маркиз Дьо Фаврас (на площад „Роаял“) беше арестуван заедно с госпожа съпругата му през нощта на 24-и срещу 25-и т.м. заради подготовения от него план да вдигне трийсет хиляди души и да убие господин Дьо Лафайет и кмета на града, а след това да прекъсне снабдяването ни с продоволствия.

Господина, братът на краля, е бил начело на заговора.

Подпис: Бароз

Може да се разбере странныят поврат, предизвикан от един подобен циркуляр, в Париж от 1790 година, който толкова лесно можеше да бъде развълнуван.

Подпалена пътечка от барут не би произвела по-бърз пламък от този, който се надигна навсякъде, откъдето мина възпламеняващият го документ.

Отначало той беше в ръцете на всички. Десет часа по-късно всеки го знаеше наизуст.

На двацет и шести вечерта пълномощниците на Комуната¹⁷³ бяха събрани на съвет в Кметството и четяха решението на Комитета по разследванията, което трябваше да се приеме, когато изведнъж разсилният съобщил, че Господина иска да бъде въведен.

– *Господина!* – повтори добрият Байи, който председателстваше събранието. – Какъв господин?

– Господина, братът на краля – отговори разсилният.

При тези думи членовете на Комуната се спогледаха. От снощи до тази сутрин името на Господина беше в устата на всички. Но, като се спогледаха, те станяха. Байи хвърли изпитателен поглед наоколо и като прочете безгласните отговори в очите на колегите си, които изглеждаха единодушни, каза:

173. По време на революцията Комуна са наричали парижката община – бел.прев.

– Идете да съобщите на Господина, че макар и много учудени от честта, която ни оказва, сме готови да го приемем.

Няколко секунди по-късно Господина беше въведен. Той беше сам. Лицето му беше бледо, а походката му, обикновено неуверена, тази вечер беше по-олюляваща се от обичайното. За щастие на принца всеки член на Комуната имаше светилник пред себе си върху огромната маса с форма на подкова, където всички работеха, така че в средата на подковата беше относително тъмно. Това обстоятелство не убягна на Господина и изглежда го успокои. Той обиколи с плах поглед това многобройно събрание, в което намираше почителност по липса на симпатия и с глас, който отначало трепереше, но постепенно стана твърд, каза:

– Господа, желанието да отхвърля една жестока клевета ме доведе сред вас. Господин Дьо Фаврас завчера е бил арестуван по заповед на Комитета по разследванията, а днес въодушевено се разпространява, че аз съм бил в тясна връзка с него.

По лицата на няколко от слушателите се мярнаха усмивки и шепот посрещна тази първа част от речта на Господина. Той продължи:

– В качеството ми на гражданин на град Париж сметнах, че е мое задължение лично да ви осведомя за единствените отношения, въз основа на които познавам господин Дьо Фаврас.

Както се досещате, вниманието на господата, членове на Комуната, се удвои. Макар и свободни да вярват на каквото си поискат, те държаха да научат от устата на Господина какви са били отношенията на Негово кралско височество с господин Дьо Фаврас. Негово кралско височество продължи със следните думи:

– През 1772 година господин Дьо Фаврас постъпи на служба в моята швейцарска гвардия. Напусна през 1775 година. Оттогава не съм разговарял с него.

Недоверчив шепот премина по аудиторията. Но един поглед на Байи го накара да затихне и Господина можа да остане в неведение дали е одобрителен или неодобрителен. Той подхвана пак:

– Лишен от няколко месеца от ползването на собствените ми доходи, обезпокоен от многото плащания, които ми предстои да извърша през януари, пожелах да мога да изплатя задълженията си, без да бъда в тежест на обществената хазна. Така че реших да сключа заем. Господин Дьо Фаврас ми беше посочен преди петнайсетина дни от господин Дьо ла Шатр като човек, който може да сключи този заем с един банкер от Генуа. Последва това, че подписах полица за два милиона, сумата, необходима, за да покрия задълженията си в началото на годината и да платя

разходите на дома си. Това беше чисто финансова работа и аз натоварих интенданта си да проследи изпълнението ѝ. Не съм виждал господин Дьо Фаврас, изобщо не съм му писал, не съм поддържал връзка с него. Какво е направил, впрочем ми е абсолютно неизвестно.

Язвителният смях, понесъл се от редиците на публиката, доказваше, че никой не е склонен да повярва току така във верността на това странно твърдение на принца, доверил на посредник, без да се вижда с него, полици за два милиона, още повече, когато този посредник е бил един от неговите бивши гвардейци. Господина се изчерви и несъмнено бързайки да се измъкне от неудобното положение, в което се бе поставил, продължи набързо:

– При все това, господа, вчера научих, че из столицата се разпространява широко един документ, съставен от следните изрази...

И Господина прочете – впрочем съвсем ненужно, тъй като всеки го държеше в ръце или в паметта си, – бюлетина, който цитирахме преди малко.

При думите: „Господина, братът на краля, е бил начело“, всички членове на Комуната кимнаха. Дали искаха да кажат, че и те са на същото мнение като бюлетина? Дали не искаха да кажат чисто и просто, че са в течение на обвиненията? Господина продължи нататък:

– Вие, разбира се, не очаквате от мен да падна толкова ниско, та да се оправдавам за едно такова долно престъпление. Но във времена, когато най-абсурдните клевети могат да сбъркат и най-добрите граждани с враговете на революцията, аз помислих, господа, че е задължение на краля, ваше и на самия мен да навлезем във всички тези подробности, които току-що чухте, така че общественото мнение да не остане дори за миг в заблуда. От деня, когато във второто събрание на благородниците аз направих изявление по основния въпрос, който все още разделя умовете, аз не съм спрял да вярвам, че сме дали повод за една голяма революция. Че кралят с неговите намерения, неговите добродетели и неговия върховен ранг трябва да бъде неин вожд, защото тя не би могла да бъде полезна на нацията, без да е в същата степен такава за монарха. И най-накрая, че кралската власт трябва да бъде крепост за националната свобода, а националната свобода – основа на кралската власт...

Макар смисълът на изречението да не бе много ясен, навикът да се аплодират някои комбинации от думи накара да аплодират и тези. Окуражен, Господина повиши глас и добави, обръщайки се малко по-уверено към членовете на събранието:

– Нека посочат едно-единствено от моите действия, една-

единствена моя реч, които опровергават принципите, изложени от мен току-що, и които да покажат, че при дадени обстоятелства, в които съм се намирал, щастието на краля и на народа са престанали да бъдат единствен предмет на мислите и на желанията ми. Дотук имам право да смятам, че съм удържал на думата си. Никога не съм изменял нито на чувствата, нито на принципите си и никога няма да им изменя!

Макар и да сме романисти, за миг заграбваме правата над историята, предавайки заплетената реч на Негово кралско височество в пълния ѝ размер. Добре е читателите на романи да знаят какъв е бил на трийсет и пет години принцът, който трябваше да ни дари на шейсет с Хартата, украсена с неговия член четиринайсети.

Понеже не желаем да бъдем по-несправедливи към Байи за сметка на Негово кралско височество, ще предадем отговора на кмета така, както предадохме речта на Господина. Байи отговори:

– Господине, за представителите на Комуната на Париж е голямо удоволствие да видят сред тях брата на скъпия ни крал, възстановителя на френската свобода. Августейши братя, вие сте обединени от едни и същи чувства. Господина се показва като пръв гражданин на кралството, като гласува за третото съсловие във второто събрание на благородниците. Той почти единствен беше на това мнение заедно с един съвсем малък брой приятели на народа и добави достойнството на разума към всички свои останали основания да бъде почитан от нацията. Господина е първият автор на гражданското равенство. Той ни даде нов пример днес, идвайки сред представителите на Комуната, където изглежда иска да бъде оценяван според патриотичните си чувства. Тези чувства са вложени в обясненията, които Господина благоволи да даде на събранието. Принцът върви срещу общественото мнение. Гражданинът цени мнението на своите съграждани и предлагам на Господина от името на събранието нашата дан на почит и уважение, дължими на неговите чувства, на честта от присъствието му и най-вече на цената, която той придава на уважението на свободните хора.

Тогава, понеже Господина несъмнено разбра, че въпреки големите хвалебствия, които сипеше Байи за държането му, неговото поведение ще бъде оценено по различен начин, той отговори с онзи бащински тон, който умееше толкова добре да приема в обстоятелства, при които можеше да му бъде полезен:

– Господа, задължението, което току-що изпълних, беше мъчително за едно добродетелно сърце. Но аз съм добре възнаграден от чувствата, които събранието ми засвидетелства, и устата ми не бива повече да се

отваря, освен за да поискам прошка за тези, които са ме оскърбили.

Както се вижда, Господина не се обвързваше, нито обвързваше събранието. За кого искаше той прошка? Не беше за Фаврас, защото никой не знаеше дали Фаврас е виновен и впрочем Фаврас изобщо не бе оскърбявал Господина.

Не. Господина просто искаше прошка от анонимния автор на циркуляра, който го обвиняваше. Но авторът нямаше нужда от прошка, защото беше анонимен. Историците подминават толкова често, без да ги разкрият, безчестията на принцовете, че остава на нас, романистите, да свършим тяхната работа с риск да видим по време на написването на една глава, че романът е станал толкова скучен, колкото е историята. Няма защо да казваме, че когато говорим за слепи историци и отегчителни истории, се знае за кои историци и за какви истории говорим. Така че Господина бе приложил на практика за своя сметка една част от съвета, който беше дал на своя брат Луи XVI.

Той се беше отрекъл от господин Дьо Фаврас и както се вижда от хвалбите на добродетелния Байи, това нещо беше постигнало пълен успех, което пък мотивира Луи XVI и той, от своя страна, се реши да се закъльне във вярогност към конституцията.

Една сутрин приставът – през този ден това беше господин Бюро дьо Пюзи, дойде да каже на председателя на Събранието, както разсилният беше дошъл да каже на кмета за Господина, че кралят с един-двама министри и трима-четирима служители чука на вратите на Манежа, както Господина беше чукал на вратите на Кметството.

Народните представители се спогледаха учудени. Какво би могъл да има да им казва кралят, който от толкова дълго време се движеше отделно от тях? Поканиха Луи XVI да влезе и председателят му отстъпи фотьойла си.

Във всеки случай залата избухна в овации. С изключение на Петинон, Камий Демулен и Марат цяла Франция все още беше или мислеше, че е роялистка. Кралят беше изпитал желание да дойде и да поздрави Събранието за работата му. Той благослови това хубаво разделяне на Франция на департаменти. Но това, което не искаше да пропусне да изрази, беше неговата пламенна любов към конституцията.

Началото на речта – да не забравяме, че черен или бял, роялист или конституционалист, аристократ или патриот, нито един представител не знаеше накъде бие кралят – началото на речта предизвика някои безпокойства, средата предположи умовете към признателност, но краят... О, краят! Краят извиси чувствата на Събранието до ентузиазъм.

Кралят не можеше да се противи на желанието си да изрази своята любов към тази малка конституция от 1791 година, която още не беше родена, а какво ли би станало, когато тя напълно излезеше на бял свят?

Тогава кралят не би изпитвал повече любов към нея, тя би прераснала във фанатизъм.

Ние не цитираме речта на краля. Дявол да го вземе! Тя е шест страници! Достатъчно добре е, че цитирахме само речта на Господина, която е само една и която при все това ни се стори ужасно дълга.

Луи XVI не изглеждаше твърде многословен на Събранието, което плака от умиление, докато го слушаше. Когато казваме, че то плака, това изобщо не е метафора – Барнав плачеше, Ламет плачеше, Дюпор плачеше, Мирабо плачеше, Барер плачеше. Това беше истински потоп.

Събранието си загуби ума. Цялото стана, станаха и трибуните. Всеки протегна ръка и даде обет за вярност към тази конституция, която все още не съществуваше.

Кралят излезе. Но кралят и Събранието не можеха да се разделят просто така. То излезе след него, устреми се и му устрои шествие, стигна до Тюйлери, кралицата го прие.

Кралицата! Тя, суровата дъщеря на Мария-Терезия, не беше ентузиасизирана, достойната сестра на Леополд¹⁷⁴ не плачеше – тя представи сина си на депутатите на нацията.

– Господа – каза тя, – споделям всички чувства на краля. Със сърцето си и със силата на чувствата си се присъединявам към постъпката, продиктувана от любовта му към неговия народ. Ето сина ми. Няма да пропусна отрано да го науча да подражава на добродетелите на най-добрия от бащите, да почита обществената свобода и да спазва законите, на които се надявам да бъде най-твърд поддръжник.

Беше необходимо ентузиазмът да е твърде горещ, за да не може една подобна реч да го охлади. Този на Събранието бе нажежен до края. Предложи се да бъде дадена клетва още в същия миг. Тя бе формулирана веднага. Пръв от всички председателят произнесе думите й:

Заклевам се да бъда верен на нацията, на закона и на краля и да спазвам с всички сили конституцията, постановена от Националното събрание и приета от краля.

174. Леополд II (1747 – 1792) – австрийски ерцхерцог, император на Свещената римска империя от 1790 г.; велик херцог на Тоскана. Продължава реформите на Йозеф II – бел.ред.

И всички членове на Събранието, с изключение на един-единствен, всеки на свой ред, вдигаха ръка и повтаряха: „Заклех се!“

Десетте дни, които последваха тази благословена постъпка, върнала радостта на Събранието, спокойствието на Париж и мира на Франция, изминаха в празници, балове и илюминации. Отвсякъде се чуваха клетви. Заклевах се навсякъде – заклевах се на площад „Грев“, в Кметството, в църквите, по улиците, на обществени места. Издигаха олтари на родината, водеха при тях учениците и те се заклевах, сякаш вече бяха мъже и знаеха какво е клетва.

Събранието поръча една *Te Deum*¹⁷⁵, на която присъства масово. Там, пред олтара и пред лицето на Бога, подновиха вече дадения обет.

Само кралят не отиде изобщо в „Нотр Дам“ и, следователно, не се закле. Забелязаха отсъствието му, но бяха толкова радостни, бяха толкова доверчиви, че се задоволиха с първия предлог, който им бе даден.

– Защо не бяхте на *Te Deum*? Защо не се заклехте пред олтара като останалите? – попита иронично кралицата.

– Защото предпочитам да лъжа, госпожо – отвърна Луи XVI, – но не и да давам клетви, които няма да изпълня.

Кралицата си отдъхна. До този момент и тя като всички беше вярвала в искреността на краля.

175. *Te Deum* – „Тебе Боже хвалим“, католическа молитва, дала името си на цялата литургия – бел. прев.

45. Един благодородник

Посещението на краля в Събранието се състоя на 4 февруари 1790 година.

Дванайсет дни по-късно, сиреч в нощта на 17-и срещу 18-и същия месец, в отсъствието на управителя на Шатле, който същия ден бе поискал и беше получил отпуск, за да отиде в Соасон при умиращата си майка, един човек се появи пред вратите на затвора, носейки заповед, подписана от лейтенанта на полицията, която даваше право на посетителя да разговаря с господин Дьо Фаврас без свидетели.

Не се осмеляваме да кажем дали заповедта беше истинска или фалшифицирана. Но във всеки случай заместникът на управителя, когото събудиха, за да я изпълни, я призна за валидна, защото разпореди веднага, въпреки късния час, приносителят да бъде въведен в килията на господин Дьо Фаврас.

След което, като се довери на ключарите във вътрешността на затвора и на часовите отвън, той тръгна да се връща в леглото си, за да довърши така злополучно прекъснатия нощен сън.

Под предлог, че изваждайки заповедта от чантата си е изпуснал на земята важен документ, посетителят взе лампата и затърси, докато видя, че господин заместник-директорът на Шатле влиза в стаята си. Тогава той заяви, че мисли, че е оставил документа на нощната си масичка и ако все пак го намерят, моли да му го върнат, когато си тръгва. После, като даде лампата на ключаря, който чакаше, той го помоли да го заведе в килията на господин Дьо Фаврас.

Вратарят на затвора отвори една врата, пусна непознатия да мине, влезе на свой ред и заключи вратата след себе си. Той като че ли гледаше непознатия с любопитство, сякаш очакваше всеки миг да се обърне към него, за да му предаде важно съобщение. Слязоха по дванайсетте стъпала и навлязоха в един подземен коридор. После се озоваха пред друга врата, която надзирателят отвори и затвори както и предишната.

Тогава непознатият и неговият водач се намериха на нещо като стълбищна площадка, от която трябваше да слязат по стъпалата още един етаж по-долу. Непознатият се спря, загледа се в дълбините на мрачния коридор и когато се убеди, че мракът е колкото пуст, толкова и безмълвен, попита:

– Вие ли сте ключарят Луи?

– Да – отвърна надзирателят.

– Брат от американската ложа?

– Да.

– Вие сте поставен тук преди седмица от нечия тайнствена ръка, за да изпълните едно неизвестно поръчение?

– Да.

– Готов ли сте да го изпълните?

– Готов съм.

– Вие трябва да получите заповеди от един човек?...

– Да, от *месията*.

– По какво трябва да познаете този човек?

– По трите букви, избродирани на един нагръдник.

– Аз съм този човек... и ето ги трите букви!

И при тези думи посетителят разтвори дантеленото си жабо и пока-
за избродирани на гърдите му онези три букви, чието влияние в течение
на тази история неведнъж можахме да забележим: Л. Д. П.

– Учителю – каза тъмничарят, покланяйки се, – аз съм на вашите
заповеди.

– Добре. Отворете ми килията на господин Дьо Фаврас и бъдете го-
тов да се подчинявате.

Тъмничарят се поклони, без да отговори, мина напред, за да осветя-
ва пътя, и като спря пред една ниска врата, прошепна:

– Тук е.

Непознатият направи знак с глава – ключът, вкаран в ключалката,
изскърца два пъти и вратата се отвори. Макар и да вземаха най-строги
мерки за сигурност спрямо затворниците, стигащи дотам, че да ги напъ-
хат в една килия на двайсет стъпки под земята, все пак обръщаха някак-
во внимание на званията и титлите. Фаврас разполагаше с чисто легло и
бели чаршафи. До леглото имаше маса, върху която се разстилаха няк-
колко книги, мастило, хартия и пера, несъмнено предназначени за под-
готовката на писмена защита. Над всичко това имаше една угасена лам-
па. На друга масичка в един тъгъл блестяха тоалетни принадлежности,
извадени от един елегантен походен несесер на маркиза. На стената бе-
ше окачено едно малко огледало от същия несесер.

Господин Дьо Фаврас спеше толкова дълбоко, че вратата се отвори,
непознатият се приближи към него, тъмничарят постави втората лампа
близо до първата и излезе след знак от страна на посетителя, без шумът,
който бяха предизвикали, да може да го изтръгне от съня му.

Непознатият погледна за миг спящия с чувството на дълбока меланхолия. После, сякаш спомнил си, че времето е ценно, на лицето му се изписа известно съжаление, че ще му се наложи да прекъсне такъв хубав сън и постави ръка на рамото му.

Затворникът потръпна и живо се обърна с широко отворени очи, както имат навика да правят онези, които са заспали, очаквайки да ги събудят с някоя лоша новина. После, като извика спомените си, каза:

– Аха! Господин барон Заноне...

– Самият аз, маркизе.

Фаврас се усмихна, хвърляйки поглед наоколо, и като посочи с пръст една табуретка, свободна от книги и дрехи, каза:

– Но седнете, моля.

– Драги маркизе – каза баронът, – идвам да ви направя едно предложение, което изобщо не подлежи на дълго обсъждане. Освен това нямаме време за губене...

– Какво ще ми предложите, скъпи бароне?... Надявам се, че не е заем?

– Защо така?

– Защото гаранциите, които мога да ви предложа, не ми изглеждат много сигурни...

– Това изобщо не е довод за мен, маркизе, напротив, ще бъда готов да ви предложа един милион!

– На мен? – каза Фаврас, усмихвайки се.

– Да, на вас. Но тъй като ще има условия, които вие не бихте приели, аз дори няма да ви направя това предложение.

– Тогава, понеже ме предупредихте, че бързате, да говорим по същество.

– Вие знаете ли, че утре ще ви съдят, маркизе?

– Да, чух да казват нещо такова – отвърна Фаврас.

– Знаете ли, че съдиите, пред които ще се явите, са същите, които оправдаха Ожар и Безенвал?

– Да.

– Знаете ли, че и двамата бяха оправдани само поради всемогъщата намеса на двора?

– Да – отговори за трети път Фаврас, без гласът му и най-малко да се промени при трите отговора.

– Разбира се, вие се надявате, че дворът ще направи за вас това, което направи за предшествениците ви?

– Тези, с които съм имал честта да бъда във връзка заради

начинанието, което ме доведе тук, знаят какво трябва да направят по отношение на мен, господин барон. Каквото направят, това е.

– В това отношение те вече са взели страна, господин маркизе, и аз мога да ви осведомя за това, което са направили.

Фаврас не показва никакво желание на научи.

– Господина – продължи посетителят – е отишъл в Кметството и е заявил, че едва ви познава. Че през 1772 година сте постъпили на служба при швейцарските му гвардейци. Че сте напуснали през 1775 година и оттогава той не ви е виждал.

Фаврас кимна с глава в знак на съгласие.

– Що се отнася до краля, той не само не мисли да бяга, но освен това на четвърти този месец се присъедини към Националното събрание и се закле в конституцията!

По устните на Фаврас премина усмивка.

– Съмнявате ли се? – попита баронът.

– Изобщо не съм казвал такова нещо – отвърна Фаврас.

– И така, както виждате, маркизе, не бива да разчитате на Господина... Не бива да разчитате на краля...

– Говорете по същество, господин барон.

– Значи вие ще трябва да се изправите пред съдиите...

– Оказахте ми честта да ми го кажете.

– Вие ще бъдете осъден!

– Вероятно.

– На смърт!

– Възможно е.

Фаврас се поклонил като човек, който е готов да посрещне поразяващия удар, какъвто и да е той.

– Но – каза баронът – знаете ли на каква смърт, скъпи ми маркизе?

– Има ли две смърти, скъпи ми бароне?

– О, има десет! Има набиване на кол, разчекване от четири коня, колело, бесилка, отсичане на главата... или по-скоро всичките тези смърти ги имаше до миналата седмица! Днес, както казвате, има само една – на бесилката!

– Бесилката!

– Да. След като провъзгласи равенство пред закона, Националното събрание реши, че е справедливо да обяви и равенство пред смъртта! Сега и благородници, и простолюдие ще напускат света по един и същ начин – ще бъдат бесени, маркизе.

– Аха! – отговори Фаврас.

– Осъдят ли ви на смърт, ще бъдете обесен... Нещо много тъжно за един благородник, който, сигурен съм в това, не се страхува от смъртта, но се отвращава от бесилката.

– А! Така ли, господин барон – каза Фаврас, – да не би да сте дошли само за да ми съобщите всичките тези добри новини или ви остава и нещо по-добро да ми кажете?

– Дошъл съм, за да ви съобщя, че всичко е подготвено за вашето бягство и да ви кажа, че ако желаете, след десет минути ще бъдете извън затвора и след двайсет и четири часа, вълн от Франция.

Фаврас се замисли за миг, без предложението, което баронът му бе направил, да предизвика някакво вълнение у него. После се обърна към събеседника си и попита:

– Това предложение от Негово кралско височество ли идва?

– Не, господине, идва от мен.

Фаврас погледна барона.

– От вас ли, господине? И защо от вас?

– Причината е, че се интересувам от вас, маркизе.

– Как можете да се интересувате от мен, господине? – каза Фаврас.
– Та вие сте ме виждали два пъти.

– Няма нужда да видиш един човек два пъти, за да го опознаеш, драги маркизе. Обаче истинските благородници са рядкост и аз искам да запазя един, не бих казал за Франция, а за човечеството.

– Нямате ли друга причина?

– Тази, господине, че преговаряйки с вас за заем от два милиона и давайки ви парите, аз ви посочих начина да придвижите вашия заговор, който днес е разкрит, следователно, аз неволно съм спомогнал за вашата смърт.

Фаврас се усмихна.

– Ако не сте извършили друго престъпление освен това, спете спокойно – каза Фаврас, – аз ви го прощavam.

– Какво! – извика баронът. – Вие отказвате да избягате?...

Фаврас му протегна ръка.

– Благодаря ви от все сърце, господин барон – отвърна той. – Благодаря ви от името на жена ми и децата ми, но отказвам...

– Защото може би смятате, че лошо сме подготвили бягството и се страхувате, че един провален опит за бягство ще утежни положението ви.

– Мисля, че вие сте предпазлив човек, господине, и бих казал нещо повече – че обичате да рискувате, щом сам сте дошли да ми предложите

това бягство. Но, повтарям ви, не искам да бягам.

– Господине, няма съмнение, че се страхувате, че принуден да напуснете Франция, ще оставите жена си и децата си в мизерия... Предвидил съм този случай, господине, и мога да ви предложа тази чанта, в която има сто хиляди франка в банкноти.

Фаврас изгледа барона с нещо като възхищение. После поклати глава и каза:

– Не е това, господине. Разчитайки на думата ви и без да ми давате тази чанта, бих напуснал Франция, ако намерението ми беше да бягам. Но още веднъж ви казвам, че решението ми е взето – няма да бягам.

Баронът погледна този, който му отказваше, така, сякаш се съмняваше дали е с ума си.

– Това ви учудва, господине – каза Фаврас със странно спокойствие, – и вие се питате, без да смеете да попитате мен, откъде идва това странно решение да стигна докрай и да умра, ако потрябва, от каквато и да било смърт.

– Признавам, че е така, господине.

– Е, добре, ще ви кажа защо. Аз съм кралски привърженик, господине, но не като онези, които емигрират в чужбина, или като онези, които се спотайват в Париж. Моите убеждения не се основават на пресмятане на изгоди, те са един култ, едно вярване, една религия, господине. И кралете за мен са това, което би бил един архиепископ или един папа, сиреч видимите представители на религията, за която току-що ви говорих. Ако избягам, ще заподозрат, че Господина или кралят са ми помогнали да избягам. Щом са ми помогнали да избягам, значи са мои съучастници. И Господина, който се е отрекъл от мен от трибуната и кралят, който се е престорил, че не ме познава, ще бъдат засегнати от удара, който ще удари в празното пространство. Религиите загиват, господин барон, когато вече нямат мъченици. Е, добре, аз ще съживя моята, заживайки за нея! Това ще бъде един упрек към миналото и едно предупреждение, предложено на бъдещето!

– Но помислете каква смърт ви очаква, маркизе!

– Колкото по-позорна е смъртта, господине, толкова жертвата ще е по-похвална – Христос е умрял на кръста между двама разбойници!

– Бих разбрал това, господине – каза баронът, – ако смъртта ви можеше да окаже на монархията такова влияние, каквото оказва тази на Христос върху света. Но много се страхувам, че не само кръвта на един благородник, но и тази на един крал няма да стигне, за да бъдат изкупени граховете на всички крале!

– Да бъде както е угодно на Бога, господин барон. Но в тези време-на на нерешителност и съмнение, когато толкова хора бягат от дълга си, ще умра с утешението, че съм сторил нещо по-добро.

– Е, не, господине! – възкликна баронът нетърпеливо. – Вие ще ум-рете просто със съжалението, че сте умрели без никаква полза!

– Когато обезоръженият войник не иска да бяга, когато чака врага, когато предизвиква смъртта, когато я приема, той чудесно знае, че тази смърт е безполезна. Само че си е казал, че бягството е срамно и би пред-почел да умре!...

– Господине – каза баронът, – не се признавам за победен...

Той извади часовника си, който показваше три часа сутринта.

– Имаме още един час – продължи той. – Ще седна до масата и ще чета половин час. През това време размислете. След половин час ще ми дадете окончателен отговор.

И като взе един стол, той седна до масата с гръб към затворника, отвори една книга и се зачете.

– Лека нощ, господине! – каза Фаврас.

И се обърна към стената, несъмнено за да размишлява, без да се разсейва.

Четящият извади два или три пъти часовника си от джобчето му, по-нетърпелив от затворника. После, когато половин час изтече, той се приближи до леглото. Но чакането му беше напразно, Фаврас изобщо не се обърна. Тогава баронът се наведе над него и по тихото му и равно-мерно дишане разбра, че затворникът спи.

– Хайде – каза той, говорейки си сам, – победен съм. Но правосъди-ето още не се е произнесло – може би още има съмнение...

И като не искаше да буди нещастника, когото след няколко дни очакваше един така дълбок и дълъг сън, той взе перото и написа на един чист лист хартия:

Когато присъдата бъде произнесена, когато господин Дьо Фаврас бъде осъден на смърт, когато няма да се надява вече нито на съдиите, нито на Господина, нито на краля, ако промени мне-нието си, трябва само да повика надзирателя Луи и да му каже: Решил съм да избягам! – и ще се намери начин да се помогне на бягството му.

Когато господин Дьо Фаврас бъде в колата на смъртниците, когато господин Дьо Фаврас се покае пред „Нотр Дам“, когато господин Дьо Фаврас премине с боси крака и вързани ръце

краткото разстояние, което дели стъпалата пред Кметството, където ще бъде прочетена смъртната му присъда, от бесилката, издигната на площад „Грев“, той трябва само да произнесе на висок глас тези думи: „Искам да бъда спасен!“ И ще бъде спасен.

Калиостро

След което посетителят взе лампата, приближи се за втори път до затворника, за да провери дали е буден, и като видя, че продължава да спи, той затвори след себе си, обръщайки се неколkokратно назад, вратата на килията, зад която с безстрастното примирение на онези посветени, които са готови на всякакви жертви, за да постигнат завършването на великото дело, което са предприели, стоеше прав и неподвижен надзирателят Луи.

– Е, какво, учителю – попита той, – какво ще трябва да направя?

– Да останеш в затвора и да се подчиняваш на всичко, което ти нареди господин Дьо Фаврас.

Надзирателят се поклони, пое лампата от ръцете на Калиостро и почтително тръгна пред него като прислужник, който свети на господаря си.

46.

В която предсказанието на Калиостро се изпълнява¹⁷⁶

Същия ден, в един часа следобед, съдебният секретар на Шатле слезе с четирима въоръжени стражи в килията на господин Дьо Фаврас и му съобщи, че ще трябва да се яви пред съдиите.

Господин Дьо Фаврас беше предупреден за това обстоятелство през нощта от Калиостро и към девет часа сутринта от заместник-директора на Шатле. Обвинителният доклад на процеса беше започнал в девет и половина сутринта и в три часа следобед още продължаваше.

От девет часа сутринта залата бе задръстена с любопитни, които се бяха натрупали, за да видят този, чиято присъда щеше да бъде произнесена. Казваме това относно произнасянето на присъдата, защото никой не се съмняваше в осъждането на обвиняемия.

В политическите конспирации има хора, които са обречени предврително. Знае се, че трябва изкупителна жертва и че те са неизбежно предопределени да бъдат тези жертви.

Четиридесет съдии бяха подредени в кръг в горната част на залата. Председателят седеше под един балдахин. Зад гърба му висеше картина, представяща разпнатия Исус, а пред него на другия край на залата висеше портретът на краля. Покрай стените на залата на съда, отвътре и отвън, имаше шпалир от гренадири от Националната гвардия. Вратата беше охранявана от четирима души.

В три без четвърт съдиите дадоха заповед да бъде повикан обвиняемият. Едно отделение от дванайсет гренадири, които с пушки при нозе очакваха тази заповед в средата на залата, потеглиха.

В този момент главите на всички, дори и тези на съдиите, се обърнаха към вратата, през която трябваше да влезе господин Дьо Фаврас.

След десет минути видяха да се появяват четирима гренадири. Зад тях вървеше маркиз Дьо Фаврас. Осемте останали гренадири го следваха.

Затворникът влезе сред страшното мълчание, което могат да пазят

176. Източник „История на Революцията от 1789 г. ... от двама приятели на свободата“ (Дюма е имал възможност да прочете Маркиз дьо Фаврас, от Валон, отпечатан в „Revue des Deux Mondes“ от 15 юни 1851 г.) – бел.ред.

две хиляди души, натъпкали се в една зала, когато най-накрая се появи човекът или предметът, обект на общото очакване.

Лицето му излъчваше съвършено спокойствие. Облеклото му беше подбрано най-грижливо – той носеше дреха от светлосива коприна, жакет от бял сатен, три четвърти панталони, подобни на дрехата, копринени чорапи, обувки с токи и кръста на Свети Луи в петлицата си.

Той беше вчесан спретнато, косата му беше напудрена с бяла пудра и „нито един косъм не надвишаваше другите“, както казват в своята „История на революцията“ двамата приятели на свободата.

През краткия отрязък от време, който беше необходим на господин Дьо Фаврас, за да премине разстоянието от вратата до подсъдимата скамейка, всички затаиха дъх. Изминаха няколко секунди между влизането на обвиняемия и първите думи, които му отправи председателят.

Накрая, като направи жест с ръка, за да въдвори тишина, той попита с развълнуван глас:

– Кой сте вие?

– Аз съм обвиняем и затворник – отговори Фаврас с най-голямо спокойствие.

– Как ви наричат?

– Томас Май, маркиз Дьо Фаврас.

– Откъде сте?

– От Блоа.

– Какво е занятието ви?

– Полковник на кралска служба.

– Къде живеете?

– На площад „Роаял“, номер дваисет и едно.

– На колко години сте?

– Четирийсет и шест.

– Седнете.

Маркизът се подчини.

Едва тогава дишането на присъстващите сякаш се възстанови и премина из въздуха като ужасен повей, като полъх на отмъщението. Обвиняемият не се заблуждаваше изобщо. Той се огледа наоколо – всички очи блестяха от огъня на омразата, всички юмруци го заплашваха. Чувстваше се, че на този народ, от чиито ръце бяха изтръгнати Ожар и Безенвал и който с гръмки викове искаше всеки ден обесването на принц Дьо Ламбеск¹⁷⁷, му е необходима жертва. Сред всички тези гневни лица, сред всички тези пламтящи погледи, обвиняемият разпозна спокойното лице и симпатичния поглед на своя нощен посетител. Той го поздрави с

един недоловим жест и продължи огледа си.

– Обвиняеми – каза председателят, – бъдете готов да отговоряте.

Фаврас се поклони.

– Аз съм на вашите заповеди, господин председателю – каза той.

Тогава последва втори разпит, който обвиняемият понесе със също-то спокойствие, както и първия. После дойде ред на свидетелите на обвинението. Фаврас, който отказваше да избяга, искаше да се защити в пренията. Той беше накарал да призват четиринайсет свидетели на защитата. След като изслушаха свидетелите на обвинението, той се надяваше да види и неговите, когато изведнъж председателят произнесе:

– Господа, пренията приключиха.

– Простете, господине – каза Фаврас с привичната си учтивост, – вие забравяте едно нещо. Вярно е, че то няма голямо значение за вас, но забравихте да накарате да свидетелстват четиринайсет свидетели, призовани по моя молба.

– Съдът реши – отговори председателят – те да не бъдат изслушвани.

Нещо като облак премина по челото на обвиняемия. После от очите му бликнаха светкавици.

– Мислех, че ме съди съдът на Шатле дьо Пари – каза той, – но съм се лъгал. Както изглежда, аз съм съден от Инквизицията на Испания¹⁷⁸!

– Отведете обвиняемия – каза председателят.

Фаврас беше отведен обратно в затвора. Спокойствието, учтивостта и смелостта му впечатлиха онези от зрителите, които бяха дошли без предубеждения. Но трябва да кажем, че те бяха малобройни. Извеждането на Фаврас беше придружено с крясъци, заплахи и дюдюкания.

– Никаква милост! Никаква милост! – крещяха петстотин гласа.

Тези крясъци последваха маркиза и от другата страна на вратите на затвора му. Тогава той прошепна сякаш на себе си:

– Ето какво значи да заговорничиш с принцове!

Веднага след излизането на обвиняемия съдиите се оттеглиха на съвещание.

В обичайния час Фаврас си легна. Към един часа сутринта някой влезе в килията му и той се събуди. Това беше надзирателят Луи. Той

177. Принц Дьо Ламбеск участва срещу народа при превземането на Бастилията; виж „Анж Питу“, Десета глава – бел.ред.

178. Съдебна институция на римокатолическата църква за борба с ересите и свободомислието. Учредена от папа Иннокентий III през 1204 г. Инквизицията взема най-много жертви в Испания – бел.ред.

беше дошъл под предлог да донесе на затворника бутилка бордо, която последният не беше искал.

– Господин маркиз – каза му той, – в този момент съдиите произнасят присъдата ви.

– Приятелю – каза Фаврас, – ако си ме събудил само за това, можеше да ме оставиш да си спя.

– Не, господин маркиз, събудих ви, за да ви попитам дали няма да пожелаете да предам нещо на лицето, което ви посети предишната нощ.

– Не, нищо.

– Помислете, господин маркиз. Когато присъдата бъде произнесена, вие ще бъдете охраняван усилено и колкото и да е могъщо онова лице, волята му ще бъде скована от невъзможността.

– Благодаря, приятелю – каза Фаврас, – но няма какво да искам от него нито сега, нито по-късно.

– Тогава – отвърна надзирателят, – съжалявам, че ви събудих. Но вие до един час можете да...

– Така че по твое мнение – усмихна се Фаврас – не би било трудно да заспя отново, нали?

– Чуйте – каза надзирателят – и преценете сам.

Наистина от горните етажи се чуваше голям шум. Вратите се отваряха и затваряха, в подземията удряха приклади на пушки.

– Аха! – каза Фаврас. – Заради мен ли е цялата тази глъчка?

– Идват да ви прочетат присъдата, господин маркиз.

– По дяволите! Погрижете се господин съдия-докладчикът да ми даде време да си обуя панталоните.

Надзирателят излезе и затвори вратата след себе си. През това време господин Дьо Фаврас обу копринените си чорапи, обувките и панталоните. Беше стигнал дотам с тоалета си, когато вратата се отвори отново. Фаврас и не помисли да продължи с обличането, а зачака. Беше наистина красив с отметнатата назад глава, с наполовина разресаната коса и разтвореното на гърдите дантелено жабо. В момента, в който съдия-докладчикът влизаше, той обръщаше яката на ризата върху раменете си.

– Както виждате, господине – каза той на докладчика, – чакам ви в пълна бойна униформа.

И той прокара ръка по открития си врат, готов за меча на аристократите или за примката на простолюдието.

– Говорете, господине – каза той, – слушам ви.

Докладчикът прочете или по-скоро избърбори неясно присъдата. Маркизът беше осъден на смърт. Той трябваше да се покае пред „Нотр

Дам“ и след това да бъде *обесен* на площад „Грев“.

Фаврас изслуша с най-голямо спокойствие прочетеното и дори не смръщи вежди при думата *обесен*, дума, толкова груба за ухото на един благородник.

Само, след миг мълчание, гледайки съдия-докладчика право в лицето, той му каза:

– О, господине! Колко ви съжалявам, че сте били *задължени* да осъдите човек въз основа на подобни доказателства!

Докладчикът избегна отговора.

– Господине – каза той, – знаете, че вече не ви остава друго утешение, освен религията.

– Лъжете се, господине – отвърна осъденият, – остава ми освен нея, и утешението на моята съвест.

След което господин Дьо Фаврас се поклони на докладчика, който, като нямаше повече какво да прави при него, се оттегли. При все това на вратата се обърна.

– Бихте ли желали да ви изпратя изповедник? – попита той осъдения.

– Изповедник, изпратен от тези, които ще ме убият? Не, господине, ще ми бъде подозрителен. Ще ви предам живота си, но не и спасението на душата си!... Искам кюрето от „Сен Пол“¹⁷⁹.

Два часа по-късно преподобният духовник, когото бе пожелал, беше при него.

179. Катрьомер дьо Кинси – бел.фр.изд.

47.

Площад „Грев“

Тези два часа бяха добре използвани.

След съдия-докладчика бяха влезли двама души с мрачни лица и облекло на палачи. Фаврас разбра, че си има работа с предвестниците на смъртта, авангарда на палача.

– Последвайте ме! – каза единият от тези мъже.

Фаврас се поклони в знак на съгласие. После, като посочи останалата част от дрехите си, които го очакваха на един стол, попита:

– Ще ми дадете ли време да се облека?

– Вземете ги – каза единият от мъжете.

Тогава Фаврас отиде до масата, където бяха подредени нещата от несесера му, и с помощта на малкото огледало, окачено на стената, закопча яката на ризата си, оправя гънките на жабото си и придаде възможно най-аристократичен вид на възела на вратовръзката си. После облече жакета и дрехата си.

– Трябва ли да взимам шапката си, господа? – попита затворникът.

– Няма нужда – отвърна същият мъж, който вече беше говорил.

Този от двамата, който бе мълчал, погледна Фаврас така втрънено, че привлече вниманието на маркиза. Дори му се стори, че този човек му направи неуловим знак с очи. Но този знак премина толкова бързо, че господин Дьо Фаврас се усъмни дали е видял добре. Впрочем какво ли имаше да му казва този човек?

Той не мисли повече, а направи с ръка приятелски жест към надзирателя Луи и каза:

– Добре, господа, вървете напред, следвам ви.

При вратата чакаше един пристав. Приставът тръгна най-отпред, след него вървеше Фаврас. Накрая вървяха двамата мрачни мъже. Зловещият кортеж се отправи към приземния етаж.

Между двете малки врати чакаше един взвод от Националната гвардия. Тогава приставът се почувства на сигурно място.

– Господине – каза той на осъдения, – предайте ми вашия кръст на Свети Луи.

– Мислех, че съм осъден на смърт, а не на разжалване – каза Фаврас.

– Такава е заповедта – отговори приставът.

Фаврас откачи кръста си и понеже не искаше да го предаде на човека на правосъдието, го сложи в ръцете на сержант-майора, който командваше взвода национални гвардейци.

– Добре – каза приставът, без да настоява повече кръстът да му бъде предаден лично. – Сега ме последвайте.

Изкачиха двайсетина стъпала и спряха пред една дъбова врата, цялата обкована в желязо. Една врата от онези, които всяват чувство на студ на осъдените, сковаващо всичките им вени. Една от онези врати, каквито има по две или три на пътя към гробницата, пред които, без да знаете какво ви очаква, се досещате, че е нещо ужасно.

Вратата се отвори. На Фаврас не му оставиха време дори да влезе. Набутаха го.

После вратата се затвори изведнъж, сякаш тласната от някаква желязна ръка.

Фаврас попадна в килията за изтезания.

– Аха! Господа – каза той, леко побледнявайки, – когато водят хората по такива места, ги предупреждават, дявол да го вземе!

Още не беше довършил думите си, когато двамата мъже, които го следваха, се нахвърлиха върху него, смъкнаха дрехата и жилетката му, развързаха връзката му, така артистично вързана, и вързаха ръцете му на гърба.

Само докато изпълняваше задълженията си наравно със своя другар, единият от мъчителите, за който му се беше сторило, че му дава знак с очи, прошепна съвсем тихичко:

– Искате ли да бъдете спасен? Още има време!

Това предложение предизвика усмивка на устните на Фаврас и му напомни за величието на неговата мисия.

Той кротко поклати отрицателно глава. Един дървен кон беше напълно подготвен. Проснаха осъдения върху него. Единият от мъчителите се приближи с престилка, пълна с дъбови клинове и железен чук в ръката. Фаврас сам протегна към този човек финия си крак, обут в обувка с червена пета и копринен чорап. Но тогава приставът вдигна ръка.

– Това е достатъчно. Съдът освобождава осъдения от изтезанията.

– А! – каза Фаврас. – Изглежда, че съдът се страхува да не проговори. Поне за това съм благодарен. Ще вървя към бесилката на два здрави крака, което е все пак нещо. А сега, господа, вие знаете, че съм на ваше разположение.

– Трябва да прекарате един час в тази зала – отвърна приставът.

– Не е забавно, но е любопитно – каза Фаврас.

И той започна да обикаля залата, разглеждайки един след друг всичките тези отвратителни инструменти, подобни на огромни паяци от желязо или на гигантски скорпиони. Все едно в даден момент, по заповед на един съдбоносен глас, всичко това ще се пробуди, ще оживее и ще започне да хапе жестоко. Имаше инструменти с всякакви форми и от всички времена, от времето на Филип Август до това на Луи XVI – имаше щипци, с които бяха разкъсвали евреите през XIII век, имаше колела за изтезание, на които бяха трошили костите на протестантите през XVII век. Фаврас се спираше пред всеки от тях и питаше за името на инструмента. Това хладнокръвие беше такова, че учуди дори двамата мъчители, хора, които, както е известно, не се учудват лесно.

– С каква цел задавате всички тези въпроси? – единият от тях попита Фаврас.

Фаврас го изгледа с онзи насмешлив израз, свойствен на благородниците.

– Господине – каза той, – може би по пътя, който ми предстои да измина, ще срещна Сатаната и няма да се разсърдя, ако му стана приятел, като му покажа някои машини, които не познава, за да измъчва осъдените на вечни мъки.

Затворникът точно приключваше обиколката си, когато часовникът на Шатле удари пет часа.

Бяха изминали два часа, откакто бе излязъл от килията си.

Отведоха го обратно. Той откри кюрето от „Сен Пол“, което го чакаше. Можяхме да видим, че не загуби двата часа само в чакане и че ако нещо можеше подходящо да го предразположи към смъртта, то беше зрелището, което бе съзрявал току-що. Като го видя, кюрето разтвори обятия.

– Отче – каза му Фаврас, – извинете ме, че мога да ви разтворя само сърцето си. При тези господа редът е такъв, че мога да ви разтворя само него.

И той показа стегнатите си зад гърба ръце.

– Не можете ли временно, докато е с мен, да му развържете ръцете? – попита свещеникът.

– Това не е в наша власт – отговори приставът.

– Отче – каза Фаврас, – попитайте ги дали не могат да ми ги вържат отпред, вместо да ги връзват отзад. И без това ще го направят заради момента, когато ще трябва да държа свещ и да ми четат присъдата.

Двамата помощници погледнаха приставата, който направи знак с глава, че не вижда никаква пречка и исканата милост бе оказана на

маркиза. После го оставиха насаме със свещеника.

Това, което стана в този последен разговор на четири очи между светския и божия човек, не узна никой. Дали пред светостта на религията Фаврас разтвори сърцето си, което бе останало затворено пред величието на правосъдието? Дали пред утехата, която му предлагаше онзи друг свят, в който щеше да влезе, пресъхналите от ирония очи се овлажняха от една от онези сълзи, които се бяха насъбрали в сърцето му и имаха нужда да бъдат пролети за скъпите на сърцето му неща? Нещата, които изоставяше в този свят, който напускаше... Това не можаха да открият тези, които влязоха в килията му към три часа следобед и го завариха усмихнат, със сухи очи и твърдост в сърцето.

Идваха да му съобщят, че е дошъл часът на смъртта му.

– Господа – каза той, – моля да ме извините, но вие ме накарахте да чакам.

Тогава, както си беше без дреха и жакет и с вързани ръце, му свалиха обувките и чорапите и му надянаха една бяла риза върху остатъците от дрехите. После поставиха на гърдите му дъска с написани следните думи:

Заговорник против държавата

При вратите на Шатле го очакваше една гальота¹⁸⁰, заобиколена от многобройна стража. В нея имаше запалена факла.

Като видя осъдения, множеството заръкопляска. От шест часа сутринта присъдата беше известна и на множеството му се струваше, че е изминало твърде много време от произнасянето до изпълнението ѝ. По улиците тичаха хора и искаха пари за почерпка от минавачите.

– И по какъв повод почерпка? – питаха последните.

– По повод екзекуцията на господин Дьо Фаврас – отговаряха тези просяци на смъртта.

Фаврас се качи с твърда стъпка в галютата. Той седна от страната, където беше прикрепена факлата, разбирайки добре, че тя има своето предназначение. Кюрето от „Сен Пол“ се качи след него и седна от лявата му страна. Екзекуторът се качи последен и седна зад тях. Това беше същият човек с тъжния и благ поглед, когото бяхме видели да присъства в двора на Бисетр на изпитанията на машината на господин Гийотен.

180. От фр. galote – букв. „лек кораб“; товарна двуколка с високи колела (обикновено за смет и въглища) – бел.ред.

Ние сме го виждали, виждаме го и ще имаме случай да го видим отново. Той е истинският герой на епохата, в която навлизаме. Преди да седне, палачът надяна на шията на Фаврас въжето, с което той щеше да бъде обесен. И задържа края му в ръката си.

В мига, когато гальотата потегли, в тълпата настъпи раздвижване. Фаврас естествено обърна поглед към мястото, където ставаше раздвижването.

Той видя хора, които се блъскаха, за да бъдат на по-добро място по пътя му.

Изведнъж той потрепери против волята си, защото на първата редица, сред петима или шестима от неговите другари, които бяха отворили дупка в тълпата, той разпозна под дрехите на носач от халите своя носен посетител, който му беше казал, че до последния момент ще бди над него.

Осъденият му направи знак с глава, но това беше знак на признателност, който нямаше друго значение.

Гальотата продължи пътя си и спря чак пред „Нотр Дам“. Средните врати бяха отворени и позволяваха да се види в дъното на тъмната църква главният олтар, блестящ под светлината на запалените свещи.

Имаше такъв наплив от любопитни, че колата трябваше да спре и не можеше да продължи, преди стражата да разчисти пътя, непрестанно задръстван от народ, който пробиваше слабо ограждение, което имаше за цел да попречи. Тук, на площадката пред предверието, с борба успяха да разчистят празно пространство.

– Трябва да слезете и да се покаете, господине – каза ексекюторът на осъдения.

Фаврас се подчини, без да отговори. Свещеникът слезе пръв, след него осъденият, после ексекюторът, който не изпускате края на въжето от ръцете си. Те бяха вързани в китките, което даваше възможност на маркиза да ги използва. В дясната му ръка поставиха факлата. В лявата – присъдата.

Осъденият отиде до предверието и коленичи.

В първата редица на тези, които го заобикаляха, той различи все същия носач от халите и неговите другари, които беше виждал на излизане от Шатле.

Тази настойчивост изглежда го трогна, но нито една дума на зов не се изплъзна от устата му.

Един пристав от Шатле изглежда го чакаше там.

– Четете, господине – каза му той много високо.

После съвсем тихо добави:

– Господин маркиз, знаете, че ако искате да бъдете спасен, трябва да кажете само една дума, нали?

Без да отговори, осъденият започна да чете. Четенето се извършваше на висок глас и нищо в този глас не издаваше и най-малкото вълнение. После, когато свърши да чете, обръщайки се към тази тълпа, която го заобикаляше, осъденият каза:

– Готов да се представя пред Бога, аз прощavam на хората, които против съвестта си ме обвиниха в престъпни планове. Обичам краля си и ще умра верен. Аз давам един пример и се надявам, че ще бъде последван от няколко благородни сърца. Народът с викове иска смъртта ми, на него му трябва жертва. Добре! Предпочитам изборът на съдбата да падне върху мен, вместо върху някое малодушно сърце, което едно незаслужено наказание ще хвърли в отчаяние. Така че, ако няма какво друго да правя тук, освен това, което направих току-що, да продължим пътя си, господа.

Продължиха пътя.

От преддверието на „Нотр Дам“ до площад „Грев“ разстоянието не беше голямо и въпреки това на гальотата ѝ трябваше цял час, за да го измине. Като стигнаха, Фаврас попита:

– Господа, бих ли могъл да се кача за няколко минути в Кметството?

– Искате да направите разкрития ли, синко? – попита бързо свещеникът.

– Не, отче. Но трябва да продиктувам предсмъртното си завещание. Чух да казват, че никога не отказват на осъден, арестуван неочаквано, тази последна милост, да направи предсмъртното си завещание.

Гальотата, вместо да тръгне направо към бесилката, се отправи към Кметството. Сред народа се надигна голяма гълчава.

– Той ще направи разкрития! Той ще направи разкрития! – викаха от всички страни.

При този вик можеше да се види как побледня един красив млад човек, облечен в черно като абат, който стоеше прав върху един крайпътен камък на ъгъла на кея Пелетие.

– О, не се плашете, граф Луи! – каза до него един насмешлив глас. – Осъденият няма да каже нито дума за случилото се на площад „Роаял“.

Облеченият в черно млад човек бързо се обърна. Думите, току-що отправени към него, бяха изречени от един носач от халите, чието лице

той не можа да види, понеже след като ги каза, той нахлупи над очите си широкополата си шапка.

Впрочем и да оставаше у красивия млад човек някакво съмнение, то скоро беше разсеяно.

Стигнал до горния край на стълбището пред Кметството, Фаврас направи знак, че иска да говори. В същия миг шушуканията престанаха, сякаш полъхът на западния вятър, който духаше в момента, ги беше отнесъл със себе си.

– Господа – каза Фаврас, – чух да повтарят около мен, че отивам в Кметството, за да направя разкрития. Няма такова нещо и в случай, че между вас, което е възможно, би се намерил човек, който да се страхува от нещо, ако такива разкрития бъдат направени, нека се успокои. Отивам в Кметството, за да продиктувам завещанието си.

И той с твърда крачка навлезе под тъмния свод, изкачи се по стълбите, влезе в стаята, където обикновено отвеждаха осъдените и която по тази причина наричаха стаята на разкритията.

Там чакаха трима мъже, облечени в черно, и сред тях господин Дьо Фаврас разпозна пристава, който му бе говорил при преддверието на „Нотр Дам“. Тогава осъденият, който поради вързаните си ръце не можеше да пише, се зае да диктува завещанието си.

Много се е говорило за завещанието на Луи XVI, защото завещанията на кралете предизвикват вълнения. Ние имаме завещанието на господин Дьо Фаврас пред очите си и ще кажем на публиката само: „Четете и сравнявайте“.

След като продиктува завещанието, господин Дьо Фаврас поиска да го прочете и да го подпише.

Развързаха му ръцете. Той прочете завещанието, поправи три правописни грешки, които бяха направени от пристава, и подписа в долната част на всяка страница: Май дьо Фаврас.

След което протегна ръцете си, за да бъдат вързани наново, операция, с която се зае палачът, който дори за миг не се беше отдалечил от него.

При все това диктовката на завещанието беше отнела повече от два часа. Народът, който чакаше от сутринта, започна да става нетърпелив. Имаше множество добри хора, които бяха дошли с празен стомах, разчитайки да обядват след екзекуцията, и които все още стояха гладни.

Така че мърмореха с онова заплашително мърморене, което вече се беше чувало на същия площад в деня на убийството на Дьо Лоне, на обесването на Фулон и на изтърбушването на Бертие.

Впрочем народът започваше да мисли, че са пуснали Фаврас да избяга през някоя задна врата.

При това положение някои вече предлагаха да вземат общинарите на мястото на Фаврас и да сринат Кметството.

За щастие към девет часа вечерта осъденият се появи отново. Бяха раздали факли на войниците, образуващи кордона. Всички прозорци на площада бяха осветени. Единствено бесилката беше останала в тайнствена и страшна тъмнина.

Появата на осъдения беше ознаменувана с всеобщ вик и предизвика голямо раздвижване сред петдесетте хиляди души, дошли на площада.

Този път бяха сигурни, че не се е измъкнал, но още не бяха сигурни, че няма да се измъкне.

Фаврас хвърляше погледи наоколо. После, говорейки сам на себе си със свойствената си иронична усмивка, прошепна:

– Нито една каляска! Ах, колко лесно забравят благородниците! Бяха по-вежливи с граф Дьо Орн, отколкото са с мен.

– Това е, защото граф Дьо Орн беше убиец, а ти си мъченик – отвърна един глас.

Фаврас се обърна и разпозна носача от халите, когото вече два пъти беше срещнал по пътя си.

– Сбогом, господине – каза му Фаврас. – Надявам се, че при нужда ще свидетелствате за мен.

И с твърда стъпка слезе по стъпалата и тръгна към ешафода. В момента, когато слагаше крак на първото стъпало към бесилото, един глас извика:

– Скачай, маркизе!

Тежкия и звучен глас на осъдения отвърна:

– Граждани, умирам невинен. Молете Бога за мен!

На четвъртото стъпало той се спря още веднъж и повтори със същия твърд и приповдигнат тон като първия път:

– Граждани, искам помощта на вашите молитви... Аз умирам невинен!

На осмото стъпало, сиреч онова, от което трябваше да бъде бутнат, той потрети:

– Граждани, умирам невинен. Молете Бога за мен!

– Но – каза му единият от помощниците на палача, който се качваше по стълбата до него, – не искате ли да бъдете спасен?

– Благодаря ви, приятелю – каза Фаврас, – нека Бог ви плати за добрите ви намерения!

После, като вдигна глава към палача, който изглежда очакваше заповеди, вместо да ги раздава, каза:

– Изпълнете дълга си.

Едва бе произнесъл тези думи, когато палачът го бутна и тялото му се залюля в празното пространство.

Докато при тази гледка на площад „Грев“ ставаше голямо раздвижане, докато няколко любители ръкопляскаха и викаха „бис“, както биха правили след някой куплет от водевил¹⁸¹ или голяма оперна ария, младежът, облечен в черно, се плъзна от камъка, на който се беше качил, разцепи тълпата и на ъгъла на Пон Ньоф се качи бързо в една кола без опознавателни знаци и гербове, викайки на кочияша:

– Към Люксембург, и то най-бързо!

Колата потегли в галоп. Наистина трима души чакаха с голямо нетърпение пристигането на тази кола. Тези трима души бяха граф Дьо Прованс и двама от неговите благородници, които вече сме назовали в течение на тази история и смятаме за безполезно да го правим тук.

Нетърпението, с което чакаха, беше още по-голямо, защото трябваше да седнат на масата в два часа и в безпокойството си не го бяха направили. От своя страна, и готвачът беше в отчаяние – това беше третата вечеря, която започваше.

Така че бяха в напрежение в този възвишен момент, когато чуха най-накрая шума от колелата на една кола във вътрешността на двора.

Граф Дьо Прованс се хвърли към прозореца, но можа да види само една сянка, скачаща от най-долното стъпало на стълбичката на колата към първото стъпало от стълбите на двореца.

Вследствие на това той се отдръпна от прозореца и изтича по посока на вратата. Но преди бъдещият крал на Франция да я достигне с малко затруднената си походка, тази врата се отвори и направи път на младия човек, облечен в черно.

– Монсеньор – каза влизаният, – всичко е свършено. Господин Дьо Фаврас умря, без да каже нито дума.

– Тогава можем спокойно да сядаме на масата, скъпи Луи.

– Да, монсеньор... той беше, честна дума, един достоен благородник!

– И аз съм на вашето мнение, драги – каза Негово кралско височество. – Така че ще изпием по време на десерта по чаша вино за негово

181. Водевил – комедийно сценично произведение с музика (песни, куплети, романси, танци). Възниква във Франция и се разпространява в Европа през XIX век – бел.ред.

здраве. На масата, господа!

В този момент двете крила на вратата се отвориха и знаменитите сътрапезници преминаха от салона в трапезарията.

48.

Монархията е спасена

Няколко дни след екзекуцията, за която разказахме, навлизайки в пълните ѝ подробности, за да осветлим нашите читатели относно неблагодарността, която трябва да очакват от принцовете и кралете онези, които се жертват за тях, един човек, яхнал сив на бели петна кон, се изкачваше бавно по широката, обрасла с дървета улица „Сен Клод“.

Тази бавност не трябва да отдаваме нито на умората на конника, нито на тази на коня – те не идваха отдалеч. Това не беше трудно да се види, защото пяната, която капеше от устата на животното, идваше не от това, че е прищпорвано твърде много, а защото постоянно е било удържано. Що се отнася до конника, от пръв поглед се виждаше, че е благородник, а целият му костюм, с изключение на обувките, свидетелстваше, за предпазните мерки, взети, за да опази дрехите си от калта, покриваща пътищата.

Нещата, които бавеха конника, бяха дълбокият размисъл, от който видимо бе погълнат, и може би необходимостта да пристигне в определен час, който още не беше ударил. Това беше един около четирийсетгодишен човек, чиято могъща грозота не беше лишена от характерност – твърде голяма глава, подпухнали бузи, лице, надупчено от едра шарка, лесно променящ се цвят на лицето, очи, готови да хвърлят мълнии, уста, привикнала да предъвква и да изплюва сарказми. Такъв беше външният вид на човека, който веднага се виждаше, че е предопределен да заема важно място и да предизвиква голям шум.

Само че цялото това лице изглеждаше покрито с някакъв воал, хвърлен върху него от едно от онези заболявания, срещу които се борят напразно и най-силните темпераменти – тъмен и сивкав цвят на лицето, уморени очи, провиснали бузи, наченки на натежаване и нездравословно напълняване. Така изглеждаше човекът, когото току-що представихме пред очите на читателя.

Стигнал в горната част на улицата, той без колебание влезе през портите, водещи към двора на двореца, разглеждайки изпитателно вътрешността на този двор. Вдясно, между две постройки, образуващи нещо като задънена улица, го очакваше друг човек. Той направи знак на конника да се приближи.

Една порта се отвори. Човекът, който го очакваше, навлезе навътре,

конникът го последва и, следвайки го, се озова в друг, втори двор.

Там човекът се спря – беше облечен в черна дреха, черни къси панталони и черна жилетка, после, като се огледа наоколо и видя, че дворът е съвсем празен, се приближи до конника с шапка в ръка. Конникът до известна степен се озова лице в лице срещу него, тъй като се наведе към шията на коня и попита полугласно:

– Господин Вебер?

– Господин граф Дьо Мирабо? – отвърна другият.

– Той самият – каза конникът.

И по-леко, отколкото можеше да се предположи, скочи от коня на земята.

– Влезте – каза бързо Вебер – и благоволете да ме изчакате за минутата, за да отведа лично коня ви до конюшната.

В същото време той отвори вратата на един салон, чиито прозорци и втората му врата гледаха към парка. Мирабо влезе в салона и използва няколко минути, през които Вебер го остави сам, за да разкопчае токите на нещо като кожени гети, под които се показаха недокоснатите му от калта копринени чорапи и обувки с безукорен блясък.

Както беше обещал, Вебер се върна след пет минути.

– Елате, господин графе – каза той, – кралицата ви очаква.

– Кралицата ме очаква! – отвърна Мирабо. – Нима съм имал нещастieto да я накарам да чака? Все пак мисля, че съм точен.

– Исках да кажа, че кралицата няма търпение да ви види... Елате, господин графе.

Вебер отвори вратата, която водеше към градината, и навлезе в лабиринта от алеи, който водеше към най-високата и най-усамотената част от парка. Там, сред дърветата, протягащи печалните си голи клонове в една сивкава и тъжна атмосфера, се появи нещо като павилион, известно под името беседка.

Външните капаци на този павилион бяха херметически затворени с изключение на два, оставящи да влизат, сякаш през бойниците на някоя кула, два лъча светлина, едва успяващи да осветят вътрешността.

В огнището беше разпален голям огън и два свещника горяха на камината.

Вебер въведе този, на когото служеше за водач, в нещо като преддверие. После, отваряйки вратата на беседката, след като подраска тихичко по нея, съобщи:

– Господин граф Рикети дьо Мирабо.

И изчезна, за да пропусне пред себе си графа. Ако имаше как да чуе

в момента, когато графът минаваше, сигурно щеше да долови биенето на сърцето в тази широка гръд.

При съобщението за графа от най-далечния ъгъл на беседката се надигна една жена и с нещо като колебание, дори ужас, направи няколко крачки към него. Това беше кралицата.

Нейното сърце също бясно туптеше – пред очите ѝ беше този омразен, подценяван, съdboносен човек. Човекът, когото обвиняваха, че е причина за пети и шести октомври. Човекът, към когото за момент се бяха обърнали, но който беше отхвърлен от хората от същия този двор и който оттогава ги бе накарал да почувстват необходимостта отново да преговарят с него след два мълниеносни удара, след две великолепни светкавици, които го бяха издигнали до възвишеност.

Първата беше неговият „Апостроф за духовенството“¹⁸².

Втората – речта, в която обясни как народните представители от околийски депутати са се превърнали в Национално събрание.

Мирабо се приближи с грация и куртоазност, които кралицата беше учудена да установи и които сякаш тази енергична натура изключваше. Като направи няколко крачки, той се поклонил почтително и зачака. Кралицата първа наруши млчанието и с глас, който не можеше да съдржа вълнението, каза:

– Господин Дьо Мирабо, доктор Жилбер ни увери в готовността ви да се присъедините към нас.

Мирабо се поклонил в знак на съгласие. Кралицата продължи:

– Тогава ви беше отправено предложение, на което вие отговорихте с проект за министерски съвет?

Мирабо се поклонил повторно.

– Не беше наша грешката, господин графе, че този първи проект не можа да сполучи.

– И то, както мисля – отвърна Мирабо, – най-вече от страна на Ваше Величество. Но това е грешка на хората, които само приказват, че са предани на интересите на монархията!

– Какво искате, господин графе! Това е едно от нещастията на кралете. Те не могат повече да избират нито приятелите си, нито враговете си. Понякога са принудени да приемат и най-пагубната преданост. Ние сме заобиколени от хора, които искат да ни спасят и които ни погубват.

182. На 13 април Мирабо каза: „Не забравяйте, че от тази трибуна се вижда прозорецът, откъдето един крал, въоръжен от отвратителни съзаклятници, които припокриваха личния си интерес с този на религията, стреля с аркебуза и даде сигнал за началото на Вартоломеевата нощ.“ – бел.фр.изд.

Тяхното предложение, което беше отхвърлено на последното заседание на сегашното Събрание, е един пример срещу вас. Искате ли да ви цитирам един срещу мен? Ще повярвате ли, че един от най-верните ми хора, човек, който, сигурна съм, би оставил да го убият заради нас, без да ни каже нищо предварително за този свой план, доведе на нашата публична вечеря вдовицата и децата на господин Дьо Фаврас, и тримата облечени в траур? Първият ми порив, когато ги забелязах, беше да стана, да отида при тях, да накарам да настанят децата на този човек, загинал така смело за нас – защото, господин графе, аз не съм от онези, които се отричат от приятелите си, – да накарам да настанят децата на този човек между краля и мен!... Всички погледи бяха вперени в нас. Очаквах да видят какво ще направим. Обърнах се... Знаете ли кой беше зад мен, на четири крачки от фотьойла ми? Сантер! Човекът на предградията!... Паднах обратно на фотьойла, плачейки от бяс, без дори да се осмеля да хвърля поглед към вдовицата и нейните сирачета. Кралските привърженици ще ме укорят, че не съм била достатъчно храбра, за да дам знак за интереса си към това нещастно семейство. Революционерите ще бъдат бесни, мислейки, че са ми били представени с мое разрешение. О, господине, господине! – продължи кралицата, поклащайки глава. – Можеш да загинеш, когато си атакуван от гениални хора и си защитаван от хора, несъмнено достойни за уважение, но които нямат никаква представа от положението ни.

И кралицата с въздишка поднесе къричката си към очите.

– Госпожо – каза Мирабо, трогнат от тази голяма нещастница, която не криеше нищо от него, и било поради ловкото пресмятане на кралицата, било поради слабостта на жената, му показваше своите мъчителни страхове и го оставяше да види сълзите ѝ, – когато говорите за хора, които ви нападат, надявам се, че не искате да кажете, че става дума за мен? Аз изповядвам монархически убеждения, макар и да не виждам в двора друго освен слабост и да не познавам нито душата, нито мислите на августейшата дъщеря на Мария-Терезия. Борих се за правата на трона, макар да внушавах само недоверие и всички мои действия, отровени от зложелателството, да изглеждаха толкова като клопки. Служих на краля, макар да знаех, че не бива да очаквам от този крал, който е справедлив, но е лъган, нито благодеяние, нито награда. Какво ще правя сега, госпожо, когато доверието възвръща смелостта ми, а признателността, която ми вдъхва приемът, оказан ми от Ваше Величество, превръща моите принципи в дълг? Късно е, знам го, госпожо, доста късно е – продължи Мирабо, на свой ред поклащайки глава. – Може би, предлагайки

ми да я спася, монархията в действителност ми предлага да се погубя заедно с нея! Ако бих могъл да размисля, може би бих избрал, за да приема честта на тази аудиенция, някой друг момент, вместо този, в който Негово величество току-що е предал на камарата знаменитата Червена книга¹⁸³, сиреч честта на своите приятели.

– О, господине! – извика кралицата. – Нима мислите краля за съучастник в това предателство и нима не знаете за нещата, които се случиха? Изискаха от краля Червената книга и той я предаде на комитета само при условие, че комитетът ще я запази в тайна. Комитетът я отпечата и това е грешка на комитета спрямо краля, а не предателство от страна на краля спрямо приятелите му.

– Уви! Госпожо, вие знаете каква причина накара комитета да се реши на тази публикация, която не одобрявам като човек на честта и която отричам като депутат. В момента, когато кралят се кълнесе в любов към конституцията, той имаше постоянен агент в Тюрен сред смъртните врагове на тази конституция. В часа, когато говореше за финансови реформи и изглеждаше, че приема тези, които му предлагаше Събранието, в Трев съществуват, плащани от него и създадени от него, малката и голямата конюшня, действащи под заповедите на принц Дьо Ламбеск, смъртния враг на парижани, чието обесване народът иска всеки ден, макар и във вид на чучело. Плащат се на граф Д'Артоа, на принц Дьо Конде, на всички емигранти огромни пенсии, и то без оглед на декрета, приет преди близо два месеца, който отменя тези пенсии. Какво искате, госпожо! През тези два месеца се търсеше за какво са употребени шейсет милиона и не се разбра за какво. Кралят, помолен, умоляван да каже за какво е изразходвал тези пари, отказа да отговори. Комитетът се сметна за свободен от обещанието си и отпечата Червената книга. Защо кралят предава оръжията, които така жестоко могат да бъдат обърнати против него?

– И така, господине – извика кралицата, – ако бихте били допуснати да посъветвате краля, вие не бихте го съветвали да допуска слабостите, с които го погубват, с които... О, да! Нека кажем думата... с които го безчестят?

– Ако имах честта да съветвам краля, госпожо – подхвана Мирабо, – щях да бъда до него като защитник на властта на монархията, регламентирана от закони, и апостол на свободата, гарантирана от

183. Червената книга е отпечатана на 1 април: тя съдържа списъка на пенсиите, отпуснати от краля; според нея агентът в Тюрен е барон Дьо Флашланден – бел.фр.изд.

монархическата власт. Тази свобода, госпожо, има трима неприятели – духовенството, благородничеството и парламентите. Духовенството вече не е от този век и беше унищожено с предложението на господин Дьо Талейран¹⁸⁴. Благородничеството е от всички векове. Мисля, че ще трябва да се съобразяваме с него, но то трябва да бъде удържано, а това не е възможно, освен ако не се обединят народът и кралската власт. Обаче кралската власт никога няма да се обедини чистосърдечно с народа, докато съществуват парламентите, защото те запазват у краля, както и у благородничеството фаталната надежда да им възвърнат стария ред. Значи след унищожаването на духовенството и разрушаването на парламентите трябва да се съживи изпълнителната власт, да се възстанови кралският авторитет и той да се примири със свободата, ето ви цялата ми политика, госпожо. Ако кралят я иска за своя, нека я приеме. Ако смята, че тя не би могла да бъде негова, да я отхвърли.

– Господине, господине – каза кралицата, поразена от яснотата, която разпръскваше едновременно върху миналото, настоящето и бъдещето този ум. – Не зная дали тази политика ще стане политика на краля, но зная, че ако имам някаква власт, то тя ще бъде моя политика. И така, господин графе, какви са вашите начини да постигнете тази цел, разкажете ми. Слушам ви, не бих казала с внимание, не бих казала с интерес, а с признателност.

Мирабо хвърли бърз поглед на кралицата, поглед на орел, който проникна в бездната на сърцето, и видя, че тя е ако не убедена, то поне увлечена.

– Госпожо – каза той, – ние сме загубили Париж или почти сме го загубили. Но все още ни остават в провинцията разпръснати тълпи, които можем да съберем като единомишленици. Ето защо, госпожо, моето мнение е кралят да напусне Париж, но не и Франция. Нека се оттегли в Руан, сред армията. Оттам да дава разпореждания, по-популярни от декретите на Събранието. Това означава да се сложи точка на гражданската война, защото кралят ще стане по-голям революционер от революцията.

– Но тази революция, дали ни предхожда или ни следва, не ви ли плаши? – попита кралицата.

– Уви, госпожо! Мисля, че знам по-добре от всекиго, че трябва да й отдадем дължимото. Вече го казах на кралицата. Да искаш да възстановиш монархията върху старите ѝ основи, които тази революция

184. Шарл Морис дьо Талейран (1754 – 1838) – един от основните персонажи от наполеоновската епоха на френската история, ръководител на преврата, който възкачва Наполеон на власт – бел.ред.

разруши, е начинание, надвишаващо човешките сили. На тази революция във Франция ѝ помогнаха всички, като се почне от краля и се свърши с последния му поданик, било чрез намерение, било чрез действие, било чрез опущение. Това, което имам претенцията да защитавам, изобщо не е старата монархия, госпожо. Но аз мисля да я видоизменя, да я възстановя, да я основа най-накрая като форма на управление, повече или по-малко приличаща на онази, която доведе Англия до апогея на могъществото и славата ѝ. След като е видял, поне така ми каза господин Жилбер, затвора и ешафода на Чарлз I, кралят не би ли бил по-доволен от трона на Уилям III или на Джордж I?

– О, господин графе! – извика кралицата, на която една дума на Мирабо бе напомнила със смъртна тръпка видението от замъка Таверне и рисунката на инструмента за смърт, изобретен от господин Гийотен. – О, господин графе! Дайте ни тази монархия и ще видите дали сме неблагоприятни, както ни обвиняват.

– Е, добре – извика на свой ред Мирабо, – това и ще направя, госпожо. Нека кралят ме подкрепя, нека кралицата ме окуражава и ще поставя тук, в краката ви, своята клетва на благородник, че ще съдържа обещанието, което давам на Ваше Величество, или нека умра в мъки!

– Графе, графе! – каза Мария-Антоанета. – Не забравяйте, че не само една жена чува вашата клетва – чува я една династия на шест века!... Това са седемдесет крале на Франция, които от Фарамон до Луи XV спят в гроба си и които ще бъдат детронирани с нас, ако тронът ни падне!

– Зная какво задължение поемам, госпожо. То е огромно, зная, но не е по-голямо от моята воля, не е по-силно от моята преданост. Ако съм сигурен в симпатиите на моята кралица и в доверието на моя крал, ще започна делото.

– Ако ви трябва само това, господин Дьо Мирабо, обещавам ви и едното, и другото.

И тя се поклони на Мирабо с онази усмивка на сирена, с която печелеше всички сърца.

Мирабо разбра, че аудиенцията е приключила. Високомерието на политическия мъж беше удовлетворено, но нещо липсваше на тщеславието на благородника.

– Госпожо – каза той с почителна и дръзка учтивост, – когато вашата августейша майка, императрицата Мария-Терезия удостояваше някого от поданиците си с честта на своето присъствие, тя никога не им позволяваше да се оттеглят, преди да им даде ръка за целувка.

И той остана изправен и очакващ. Кралицата погледна този окован лъв, който не искаше друго, освен да легне в краката ѝ. После, с триумфална усмивка на устните си, тя бавно протегна към него хубавата си ръка, бяла като алабастър и прозрачна почти като него.

Мирабо се поклони, положи устните си върху тази ръка и като вдигна гордо глава, каза:

– Госпожо, с тази целувка монархията е спасена!

И бедният гениален човек излезе много развълнуван, много радостен, вярвайки сам в изпълнението на пророчеството, което току-що бе направил.

49.

Завръщане във фермата

Докато Мария-Антоанета отваряше отново натежалото си от болка сърце за надеждата и забравяше за миг страданията на жената, занимавайки се с благополучието на кралицата; докато Мирабо, подобно на атлета Алкидамас, мечтаеше сам да крепи свода на монархията, готов да рухне и заплашващ да го смачка, сгромолясвайки се, ще отведем читателя, уморен от толкова политика, при по-скромни действащи лица и към по-ведри хоризонти.

Видяхме какви страхове вдъхна Питу в сърцето на Бийо по време на второто пътуване от Арамон в столицата, които отзоваха чифликчията обратно във фермата му или по-скоро изпратиха бащата при дъщерята.

Безпокойствата му изобщо не бяха преувеличени. Завръщането на Бийо беше на по-другия ден след нощта, в която стана тройното събитие – бягството на Себастиен Жилбер, заминаването на виконт Изидор дьо Шарни и припадъкът на Катрин на пътя от Виле-Котре за Писльо¹⁸⁵.

Ние вече разказахме как Питу, след като беше отнесъл Катрин във фермата, след като беше научил от нея, сред сълзи и резове, че случилото ѝ се произшествие е причинено от заминаването на Изидор, се беше завърнал в Арамон, смазан под товара на това признание, и влизайки у дома, бе намерил писмото на Себастиен и незабавно беше тръгнал за Париж.

В Париж го видяхме очакващ доктор Жилбер и Себастиен с такова безпокойство, че дори и не помисли да говори с Бийо за събитието във фермата.

Чак когато се успокои относно съдбата на Себастиен, виждайки го да се връща на улица „Сен Оноре“ с баща си, чак когато научи от устата на детето подробностите за пътуването му – как срещнал виконт Изидор, който го довел на задницата на коня си в Париж, – той се сети за Катрин, за фермата и за майка Бийо и се разговори за лошата реколта, за продължителните дъждове и за припадъка на Катрин.

Бихме казали, че именно този припадък особено порази Бийо и го накара да се реши да поиска от Жилбер разрешение да се върне, което

185. С тези събития завършва романът „Анж Питу“, част от сагата „Мария-Антоанета“ – бел.ред.

той му даде.

По време на целия път Бийо разпитваше Питу за припадъка, тъй като бидейки добър арендатор, много обичаше фермата си, като добър съпруг много обичаше жена си, но това, което най-много обичаше, беше дъщеря му Катрин.

И при все това, благодарение на неизменните мисли за честта, на неговите непоклатими принципи за неподкупността, тази любов в случая го накара да помисли, че е нежен баща.

Разпитван от него, Питу отговаряше.

Той беше открил Катрин просната напреки на пътя, няма, неподвижна, безжизнена. Беше я помислил за мъртва. Отчаян я беше вдигнал на ръце, беше я сложил в скута си. Скоро след това той забеляза, че тя още диша, и я отнесе тичешком във фермата, където с помощта на мама Бийо я сложи да легне на леглото ѝ.

Там, докато майка Бийо се вайкаше, той и бе плиснал грубо вода в лицето. Студенината накарала Катрин отново да отвори очи. Като видял това, добавяше Питу, той сметнал, че присъствието му повече не е необходимо във фермата и се оттеглил в дома си.

Останалото, сиреч разказа за това, което имаше отношение към Себастиен, татко Бийо вече го беше изслушал веднъж и този разказ му беше достатъчен.

От това следва, че връщайки се непрестанно към припадналата Катрин, Бийо си блъскаше главата в предположения относно произшествието, което бе станало с нея и върху вероятните причини за това произшествие.

Неговите предположения се превръщаха във въпроси към Питу, въпроси, на които Питу дипломатично отговаряше: „Не зная.“

Беше заслуга на Питу, че отговаряше: „Не зная“, понеже, както си спомняме, Катрин беше имала жестоката откровеност да си признае всичко, следователно Питу *знаеше*. Знаеше, че с разбито от сбогуването с Изидор сърце Катрин бе принадлежала на мястото, където я беше намерил. Но ето това той за всичкото злато на света не би казал никога на арендатора. Защото той беше обзет от голямо състрадание към Катрин.

Питу обичаше Катрин и най-вече се възхищаваше от нея. Ние видяхме навреме и на място доколко тези лошо оценени и най-вече лошо възнаградени любов и възхищение доведоха до сърдечни страдания и възбуда у Питу.

Но тази възбуда, толкова разпалена, тези болки, толкова остри, колкото той ги чувстваше, всичко това причиняваше на Питу свиване на

стомаха, което продължаваше понякога цял час и дори два след обеди и след вечерята му, тази възбуда и тези болки, ще го кажем, никога не го бяха докарвали до изнемога и припадък. Така че с ясен ум Питу бе изправен пред следната дилема, която с навика си на логик, разделяше на три части: „Ако госпожица Катрин обича господин Изидор толкова, че да припадне, когато той я напуска, то значи тя обича господин Изидор повече, отколкото аз обичам нея, госпожица Катрин, понеже никога не съм припадал, разделяйки се с нея.“

После от тази първа част преминаваше към втората и си казваше: „Ако тя го обича повече, отколкото аз я обичам, то тя трябва да страда още повече, отколкото страдам аз. В такъв случай тя страда много.“

Откъдето преминаваше към третата част на своята дилема, сиреч към заключението, заключение толкова по-логично, защото се свързваше отново с встъплението: „И наистина тя страда повече от мен, защото припадна, а аз не припадам.“

Оттам идваше това голямо състрадание, което караше Питу да млъчи пред Бийо по отношение на Катрин, млъчливост, която усилваше безпокойството на Бийо, изразяващо се в нарастващи удари с камшик, които достойният арендатор нанасяше непрестанно и с все сила по хълбоците на коня, нает в Дамартен. Така че към четири часа следобед конят, двуколката и двамата пътници, които бяха в нея, спряха пред портата на фермата, където кучешкият лай скоро оповести присъствието им.

Едва колата беше спряла, когато Бийо скочи на земята и влезе бързо в къщата. Но едно неочаквано препятствие се изправи на прага на спалнята на дъщеря му. Това беше доктор Рейнал, чието име, струва ни се, сме имали случай да произнесем в течение на тази история и който заяви, че в състоянието, в което се намира Катрин, всяко вълнение би било опасно, нещо повече, би могло да бъде смъртоносно. Това беше нов удар, който поразил Бийо.

На него му беше известен фактът на припадъка. Но от момента, когато Питу беше видял Катрин да отваря очи и да идва на себе си, той не се беше замислял повече за друго освен, ако можем да се изразим така, за душевните причини и следствия. А ето че нещастиято имаше освен душевни причини и следствия, и физически последствия.

Това физическо последствие се изразяваше в мозъчна треска, която се беше проявила сутринта и заплашваше да се усили. Доктор Рейнал се беше заел да се пребори с тази мозъчна треска по всички начини, които прилагат в подобни случаи последователите на старата медицина, сиреч с кръвопускания и налагане със синап. Но колкото и да бе активно това

лечение, то беше довело само до нормалното протичане на болестта. Борбата между болестта и лекарството току-що беше започнала.

От сутринта Катрин бълнуваше буйно. И несъмнено в това си бълнуване бедното момиче говореше странни неща, защото под предлог да ѝ спести вълнения, доктор Рейнал вече беше отпратил майка ѝ, както се опитваше в този момент да отдалечи и баща ѝ.

Майка Бийо беше седнала на една табуретка до дълбоката и огромна камина. Тя бе обхванала главата си с ръце и изглеждаше чужда на всичко, което ставаше около нея. Макар и останала безучастна при шума на колата и лая на кучетата, с влизането на Бийо в кухнята тя сякаш се пробуди, когато гласът му, докато разговаряше с доктора, достигна до разума ѝ, потънал дълбоко в мрачни размишления. Тя вдигна глава, отвори очи, вторачи объркания си поглед в Бийо и се провикна:

– Я! Това е нашият човек!

И като стана, залитайки и с протегнати ръце, тя се хвърли на гърдите на Бийо. Той я погледна смаяно, сякаш с мъка я беше познал.

– Какво става тук? – попита и по челото му изби пот от мъчително безпокойство.

– Дъщеря ви има това, което наричаме остър менингит – каза доктор Рейнал, – и когато човек е болен от това, той трябва да приема само определени храни и да вижда само определени хора.

– Но тази болест опасна ли е, господин Рейнал? – попита татко Бийо. – Умира ли се от нея?

– Умира се от всички болести, които се лекуват зле, драги господин Бийо. Но оставете ме да лекувам дъщеря ви както аз си знам и тя няма да умре.

– Обещавате ли, докторе?

– Отговарям за нея. Но ще трябва два-три дни никой освен мен и хората, които аз посоча, да не влиза в стаята ѝ.

Бийо въздъхна. Можеше да се помисли, че е победен, но той опита с последно усилие:

– Не може ли поне да я видя? – попита той с тона на дете, което иска последна милост.

– И ако я видите, ако я прегърнете, ще ме оставите ли три дни на спокойствие и без да искате нищо повече?

– Кълна ви се, докторе.

– Е, добре, елате.

Той отвори вратата на спалнята на Катрин и татко Бийо видя младото момиче с кърпа, натопена в ледена вода, на челото, с отнесен

поглед и лице, пламнало от треската. Тя произнасяше отделни думи и когато Бийо положи бледите си треперещи устни на влажното ѝ чело, му се стори, че долавя сред тези несвързани думи името на Изидор.

На прага на вратата на кухнята се бяха събрали майка Бийо, стиснала ръцете си, Питу, надигащ се на пръсти, за да погледне над рамото на арендатора, и двама-трима надничари, които любопитстваха да видят лично какво става с младата им господарка. Верен на обещанието си, татко Бийо се оттегли, след като целуна детето си. Само че се оттегли със смръшени вежди и мрачен поглед, мърморейки:

– Хайде, хайде, виждам, че наистина е било време да се прибирам.

И влезе в кухнята, където жена му го последва машинално. Питу щеше да ги последва, когато докторът го дръпна за дрехата и му каза:

– Не напускай фермата, трябва да говори с теб.

Питу, много учуден, се обърна и поиска да разбере от доктора с какво може да му бъде полезен. Но последният тайнствено постави пръста си на устата като знак да запази мълчание. Така че Питу остана прав в кухнята, там, където си беше, подражавайки по един повече смешен, отколкото поетичен начин на онези антични божества, чиито нозе, вращали в камъка отбелязват за собствениците границите на техните ниви. Когато изминаха пет минути, вратата на стаята на Катрин се отвори отново и се чу гласът на доктора, викащ Питу.

– Какво? – попита той, изтръгнат от дълбокия размисъл, в който беше потънал. – Какво се иска от мен, господин Рейнал?

– Ела да помогнеш на госпожа Клеман да държи Катрин, докато ѝ пусна кръв за трети път.

– За трети път! – прошепна майка Бийо. – Той ще пуска кръв на детето ми за трети път. О, Боже мой! Боже мой!

– Жено, жено – прошепна Бийо със строг глас, – всичко това нямаше да стане, ако бяхте бдели по-добре над детето си!

И той влезе в стаята си, откъдето беше отсъствал три месеца, докато Питу, въздигнат до ранга на чирак на хирург от доктор Рейнал, влизаще в тази на Катрин.

50.

Питу болногледач

Питу беше много учуден, че може да бъде полезен с нещо на доктор Рейнал. Но беше още по-учуден, когато докторът му каза, че става въпрос по-скоро за морална, отколкото за физическа помощ, която той очаква от него по отношение на болната.

Наистина, докторът беше забелязал, че в бълнуването си Катрин свързва почти винаги името на Питу с това на Изидор.

Това бяха, ще си припомним, двете последни лица, които трябва да бяха останали в паметта на младото момиче – Изидор, когато бе затворила очи, и Питу, когато ги беше отворила отново.

При все това, понеже болната не произнасяше двете имена по един и същ начин и защото доктор Рейнал – не по малко наблюдателен от знаменития си съименник, автора на „Философска и политическа история на установяването и търговията на европейците в двете Индии“¹⁸⁶, находчиво си каза сам, че между тези две имена, Изидор дьо Шарни и Анж Питу, произнасяни с различен, но все пак изразителен отгънък на гласа, името на Анж Питу трябваше да е това на приятеля, а името на Изидор дьо Шарни това на любовника, така че той не само не виждаше неудобство, но смяташе дори за предимство да въведе при болната един приятел, с когото тя да може да говори за своя любим.

Защото за доктор Рейнал – и макар да не искаме ни най-малко да отречем неговата проникателност, бързаме да кажем, че това беше нещо лесно, – та за доктор Рейнал всичко беше ясно като бял ден и на него му оставаше, както при случаите в съдебната медицина, само да подреди фактите, за да се появи истината пред очите му.

Всички във Виле-Котре знаеха, че в нощта на пети срещу шести октомври Жорж дьо Шарни е бил убит във Версай и че на следващата вечер брат му Изидор, извикан от граф Дьо Шарни, беше заминал за Париж.

А Питу беше открил Катрин, припаднала на пътя от Бурсон за Париж. Той я бе отнесъл в безсъзнание във фермата. След това събитие девойката се беше разболяла от мозъчна треска, която я доведе до бълнуване. В това бълнуване тя се мъчеше да задържи един беглец и този

186. Гийом-Тома-Франсоа Рейнал. „Философска и политическа история на установяването и търговията на европейците в двете Индии“, 1770 г. – бел.фр.изд.

беглец тя наричаше Изидор.

Както се вижда, беше лесна работа за доктора да разгадае тайната на болестта на Катрин, която беше просто тайна на сърцето ѝ. При това положение на нещата докторът разсъди така: „Първата нужда на един болен, обхванат от мозъчна треска, е спокойствието.“

Какво би могло да внесе успокоение в сърцето на Катрин? Да научи какво е станало с любимия ѝ.

И кой може да знае това? Питу, който пристига от Париж.

Разсъждението беше много просто и логично – така че докторът го направи без усилие.

При все това стана добре, че той най-напред натовари Питу със задълженията на помощник-хирург. Ако беше само за помощта, той чудесно можеше да мине и без нея, като се имаше предвид, че не се налагаше да разрязва вена, а само да отвори отново предишното място.

Докторът измъкна лекичко ръката на Катрин във от леглото, повдигна тампона, който притискаше раната, раздалечи с два пръста недобре съединилите се ръбове и кръвта бликна.

Като видя тази кръв, заради която с радост би пролял своята, Питу усети, че силите му го оставят. Той отиде да седне във фотьойла на госпожа Клеман, закрил с ръце очите си, хлипайки, и всяко хлипане изтръгваше от дъното на сърцето му думите:

– О! Госпожице Катрин! Бедна госпожице Катрин!

И при всяка от тях си казваше мислено, поради двойната работа на мозъка, боравещ едновременно с миналото и с настоящето:

– О, разбира се, че тя обича повече господин Изидор, отколкото аз обичам нея! Разбира се, че тя страда повече, отколкото аз съм страдал някога, защото трябва да ѝ пускат кръв, понеже има мозъчна треска и бълуване, две твърде неприятни неща, които никога не са ми се случвали!

И докато източваше две нови легенчета кръв от Катрин, доктор Рейнал, който не изпускаше от очи Питу, се поздрави с добрата догадка, че в негово лице болната има един предан приятел.

Както си беше помислил докторът, източването на малко кръв успокои треската. Артериите на слепоочията биеха по-спокойно. Гърдите се успокоиха. Дишането, което беше свистящо, стана леко и равно. Пулсът падна от сто и десет на осемдесет удара в минута и всичко показваше, че Катрин ще прекара спокойно нощта.

Доктор Рейнал си отдъхна на свой ред. Той даде необходимите указания на госпожа Клеман и между другото и странното указание да

поспи два-три часа, докато Питу бди на нейно място и като направи знак на Питу да го последва, се върна в кухнята. Питу последва доктора, който откри майка Бийо свита в сянката на издадената част на камината. Бедната жена беше толкова зашеметена, че с мъка разбираше какво й говори докторът. Все пак това бяха хубави думи за сърцето на една майка.

– Хайде! Хайде! Смелост, майко Бийо – каза докторът, – всичко върви толкова добре, колкото е възможно.

Добрата жена сякаш се върна от онзи свят.

– О, скъпи господин Рейнал! Вярно ли е това, което ми казвате?

– Да, нощта няма да бъде тежка. Не се безпокойте все пак, ако чувате още няколко вика от стаята на дъщеря ви, и най-вече не влизайте.

– Боже мой! Боже мой! – каза майка Бийо с дълбока болка в гласа. – Много е тъжно една майка да не може да влезе в стаята на дъщеря си.

– Какво да се прави! – каза докторът. – Такова е безусловното ми предписание. Нито вие, нито господин Бийо.

– Ама кой тогава ще има грижата за бедното ми дете?

– Бъдете спокойна. Разполагате за това с госпожа Клеман и Питу.

– Какво! Питу?

– Да, Питу. Преди малко открих у него възхитително предразположение към медицината. Ще го отведе във Виле-Котре, където отивам, за да накарам аптекаря да приготви едно лекарство. Питу ще го донесе. Госпожа Клеман ще го даде на болната лъжица по лъжица и ако се стигне до някакво усложнение, Питу, който ще бди над Катрин заедно с госпожа Клеман, ще разтвори дългите си пергели и ще стигне при мен за десет минути. Нали, Питу?

– За пет, господин Рейнал – каза Питу с такава увереност, която не трябваше да остави никакво съмнение у слушателите му.

– Нали виждате, госпожо Бийо! – каза доктор Рейнал.

– Е, добре – каза майка Бийо, – съгласна съм. Само обнадеждете с две думи бедния баща.

– Къде е той? – попита докторът.

– Тук, в стаята отстрани.

– Няма нужда – каза един глас от прага на вратата, – чух всичко.

И наистина тримата събеседници, които се обърнаха, трепвайки при този неочакван отговор, видяха арендатора да стои пребледнял в тъмния отвор на вратата. После, сякаш това беше всичко, което имаше да чуе и да каже, Бийо се прибра в стаята си, без да направи никаква забележка по отношение на приготовленията на доктор Рейнал за нощта.

Питу удържа думата си. След четвърт час се върна с

успокоителното лекарство, украсено с етикет, заверен с печата на Пакно, потомствен доктор фармацевт във Виле-Котре.

Катрин спеше, както го беше предупредил доктор Рейнал, със съвсем спокоен сън. До нея, изтегнала се удобно в един голям фотьойл, седеше болногледачката, обладана от онази особена сънливост, присъща на тази обществена прослойка, която, нямайки правото да заспива напълно, нито пък силите да остане съвсем будна, приличаше на онези души, на които е забранено да слязат в Елисейските полета¹⁸⁷ и които, като не могат да се изкачат до дневната светлина, вечно се скитат на границата между съня и бодърстването.

Тя получи в състоянието на сомнамбулизъм, което ѝ беше привично, шишенцето от ръцете на Питу, отпуши го, постави го на нощната масичка и сложи съвсем близо до него сребърната лъжица така, че болната да може да го достигне най-лесно в случай на нужда. После отиде и се изтегна във фотьойла си. Що се отнася до Питу, той се настани на перваза на прозореца, за да може удобно да наблюдава Катрин.

Сега, когато му беше позволено, така да се каже, да пипне злото с пръст и да прецени какви ужасни опустошения причинява това абстрактно нещо, наречено любов, той се чувстваше предразположен повече от всякога да пожертва своята любов, която му изглеждаше толкова простичка, до тази изискваща, трескава, ужасна любов, която му се струваше, че е обсебила девойката. Тези мисли неусетно го докарваха до разположението на духа, в което трябваше да бъде, за да успее планът на доктор Рейнал.

Наистина добрият човек си беше помислил, че лекарството, от което Катрин има най-вече нужда, е онзи тоник, който наричат довереник. Докторът може би не беше велик лекар, но беше съвсем сигурно, както казахме, че е велик наблюдател.

Около час след връщането на Питу Катрин се размърда, въздъхна и отвори очи. Трябва да отдадем справедливи похвали и на госпожа Клеман – при първото движение, което болната направи, тя беше при нея права, бърборейки:

– Ето ме, госпожице Катрин. Какво желаете?

– Жадна съм – прошепна болната, връщайки се към живота чрез физическата болка и към чувствата, чрез материалните потребности.

Госпожа Клеман сипа в лъжицата няколко капки от успокоителното, донесено от Питу, и вкара лъжицата между сухите устни и

187. Раят в древногръцката митология – бел.прев.

стиснатите зъби на Катрин, която машинално погълна облекчаващата течност.

Питу въздъхна. Той мислеше, че Катрин дори не го е видяла. Питу се лъжеше. Когато помогна на госпожа Клеман да я повдигне, за да изпие няколкото капки лекарство и се отпусна обратно на възглавницата, Катрин беше отворила за миг очи и с болезнения поглед, който плъзна изпод клепачите си, мислеше, че е видяла Питу.

Но в бълнуването от треската, която имаше от три дни насам, тя беше видяла толкова привидения, които ѝ се явяваха и изчезваха, че взе истинския Питу за плод на фантазията си.

Въздишката, която Питу току-що беше изпуснал, не беше съвсем преувеличена. Все пак появата на този стар приятел, към когото Катрин понякога биваше толкова несправедлива, направи на болната по-дълбоко впечатление, отколкото предишните, и макар да оставаше със затворени очи, на нея ѝ се струваше с вече по-спокоен и не така трескав разум, че вижда пред себе си храбрия пътник, когото често накъсваната нишка на мислите ѝ беше представяла като отишъл при баща ѝ в Париж. От това следва, че измъчвана от мисълта, че този път Питу е една реалност, а не е рожба на треската, тя отново отвори боязливо очи. Няма защо да казваме, че самият Питу не беше помръднал. Като видя Катрин отново да отваря очи, лицето му просветна. Като видя, че в очите ѝ се възвръщат животът и разумът, Питу протегна ръце.

– Питу! – прошепна болната.

– Госпожице Катрин! – провикна се Питу.

– А? – каза госпожа Клеман, обръщайки се.

Катрин хвърли неспокоен поглед към болногледачката и с въздишка отпусна глава върху възглавницата. Питу отгатна, че присъствието на госпожа Клеман притеснява Катрин. Той отиде до нея и ѝ каза съвсем тихо:

– Госпожо Клеман, не се лишавайте от сън. Знаете много добре, че господин Рейнал ме накара да остана, за да наглеждам госпожица Катрин, а вие да можете да си починете за минутка през това време, нали?

– А! Да, вярно – каза госпожа Клеман.

И наистина, сякаш не бе чакала друго, освен това разрешение, добрата жена се отпусна на фотьойла, въздъхна на свой ред и след миг затишие показа с едно отначало боязливо, но после все по-усилващо се хъркане, че навлиза с разпънати платна в омагьосаната страна на съня, която обикновено пресичаше само в мечтите си.

Катрин беше проследила с известно учудване движенията на Питу

и с присъщата за болните проникателност не беше изтървала нито дума от това, което Питу каза на госпожа Клеман.

Питу остана за миг до болногледачката, сякаш за да се убеди, че тя наистина спи. После, когато не остана място за съмнение по този въпрос, той се приближи до Катрин, поклащайки глава и отпусчайки ръце.

– Ах, госпожице Катрин! – каза той. – Знаех добре колко го обичате, но не знаех, че е чак толкова много!

51.

Питу като доверено лице

Питу произнесе тези думи по такъв начин, че Катрин можа едновременно да види в тях израз на голяма болка и доказателство за голяма дружба. Тези две чувства, излъчвани едновременно от сърцето на младежа, който я гледаше с такъв тъжен поглед, в равна степен трогнаха болната.

Докато Изидор живееше в Бурсон, докато тя знаеше, че любимият ѝ е на три четвърти левга от нея, докато беше щастлива, най-накрая, Катрин, с изключение на дребните неприятности, създавани от настояването на Питу да я придружава в разходките ѝ, с изключение на някои пасажи от писмата на баща ѝ, Катрин, както казахме, беше крила своята любов в себе си като съкровище, което би трябвало да бъде добре пазено, та и най-дребната монета от него да не изпадне в друго сърце, освен в нейното. Но след като Изидор замина и Катрин остана сама, нещастieto замени щастието, бедното дете напразно търсеше смелост, равна на егоизма му. Тя разбираше, че за нея би било голяма утеха да срещне някого, с когото би могла да поговори за хубавия благородник, който токущо я беше напуснал, без да беше казал нищо положително относно това кога ще се завърне.

Обаче тя не можеше да говори за Изидор нито с госпожа Клеман, нито с доктор Рейнал, нито с майка си. Катрин доста страдаше от това, че е осъдена на мълчание, когато изведнъж Провидението бе изправило пред очите ѝ, когато ги бе отворила за живота и разума, един приятел, в когото би могла да се усъмни за миг, когато бе мълчал, но в когото не можеше повече да се съмнява при първите думи, произнесени от него. И така, на тези думи на състрадание, толкова мъчително изтръгнали се от сърцето на бедния племенник на леля Анжелик¹⁸⁸, Катрин отвърна, без ни най-малко да търси начин да скрие чувствата си:

– Ах, господин Питу, колко съм нещастна!

От този миг преградата падна и потокът тръгна в руслото си.

– Във всеки случай, госпожице Катрин – продължи Питу, – колкото и да не ми доставя голямо удоволствие да приказвам за господин Изидор, ако това ще ви бъде приятно, мога да ви съобща новини за него.

188. Анжелик Питу е лелята на младия герой, основно действащо лице от „Анж Питу“ – бел.ред.

– Ти? – попита Катрин.

– Да, аз – каза Питу.

– Значи си го видял?

– Не, госпожице Катрин, но зная, че е пристигнал жив и здрав в Париж.

– И откъде знаеш всичко това? – попита го тя с блеснал от любов поглед.

Този поглед изтръгна силна въздишка от гърдите на Питу. Но той отговори с обичайната си добросъвестност:

– Знам го, госпожице, от моя млад приятел Себастиен Жилбер, когото господин Изидор е срещнал малко над Фонтен-о-Клер и когото е отвел на задницата на коня си до Париж.

Катрин направи усилие, надигна се на лакът и бързо попита:

– И така, той е в Париж?

– Ще рече – възрази Питу, – че не би трябвало да е там понастоящем.

– А къде трябва да бъде? – отпуснато попита девойката.

– Не зная. Знам само това, че трябваше да замине с поръчение за Испания или за Италия.

При думите „да замине“ Катрин отпусна отново глава на възглавницата с въздишка, която скоро бе последвана от изобилни сълзи.

– Госпожице – каза Питу, чието сърце се разкъсваше от тази мъка на Катрин, – ако непременно искате да знаете къде е, мога да науча.

– От кого? – попита Катрин.

– От господин доктор Жилбер, с когото се разделиха в Тюйлери... или пък, ако предпочитате – добави Питу, като видя, че Катрин поклаща глава в знак на благодарен отказ, – мога да се върна в Париж и да събера сведения... О, Боже мой! Ще стане бързо. Това е работа за двацет и четири часа.

Катрин протегна трескавата си ръка на Питу, който не се досети каква милост му се оказва и не си позволи да я докосне.

– Е, какво, господин Питу – попита го Катрин усмихната, – да не би да се боите да не ви хване моята треска?

– О, извинете ме, госпожице Катрин – каза Питу, притискайки леко влажната от пот ръка на девойката между двете си големи длани, – ама, виждате ли, нещо не разбирам! И така, приемате ли?

– Не, напротив, Питу, благодаря ти. Безполезно е. Не е възможно да не получа утре сутринта писмо от него.

– Писмо от него! – каза бързо Питу.

После замълча, гледайки неспокойно наоколо.

– Е, добре, да, едно писмо от него – каза Катрин, сама търсейки с поглед причината, която би могла да развълнува така невъзмутимата душа на нейния събеседник.

– Писмо от него! Ах, по дяволите! – повтори Питу, хапейки ноктите си, както постъпва един объркан човек.

– Ама, разбира се, писмо от него. Какво учудващо намирате в това, че той ми пише – подхвана Катрин, – вие, който знаете всичко или – добави тя с по-нисък глас – почти всичко?...

– Не намирам за учудващо това, че ви пише... Ако ми беше позволено да ви пиша, Бог знае, че аз също щях да ви пиша, и то дори дълги писма. Но се страхувам...

– От какво се страхувате, приятелю мой?

– Да не би писмото на господин Изидор да попадне в ръцете на баща ви.

– На баща ми?

Питу трикратно направи с глава знак, че иска да каже три пъти да.

– Какво! В ръцете на баща ми? – попита Катрин все по-учудена. – Баща ми не е ли в Париж?

– Баща ви е в Писльо, госпожице Катрин, във фермата, тук, в страничната стая. Само че господин Рейнал му забрани да влиза в стаята ви заради бълнуването, както каза, и мисля, че направи добре.

– И защо е направил добре?

– Ами защото господин Бийо не ми изглежда особено благоразположен по отношение на господин Изидор и когато веднъж произнесохте името му и той чу това, направи страшна гримаса, честно.

– Ах, Боже мой! Боже мой! – прошепна Катрин, потръпвайки цялата. – Какви ми ги разправяте, господин Питу?

– Истината... Чух го дори как изръмжа през зъби: „Добре, добре, няма да говорим, докато е болна, но после ще видим!“

– Господин Питу! – каза Катрин, този път хващайки тя ръката на Питу с такъв пламенен жест, че накара добрия младеж на свой ред да потръпне.

– Госпожице Катрин! – отвърна той.

– Имате право, тези писма не трябва да попадат в ръцете на баща ми... Той ще ме убие!

– Права сте – каза Питу, – татко Бийо няма да послуша разума си за любовното ви приключение.

– Но как да го направим?

- Проклятие! Покажете ми как, госпожице.
- Има все пак един начин.
- Тогава – каза Питу, – ако има начин, трябва да се използва.
- Но не се осмелявам... – каза Катрин.
- Как така не се осмелявате?
- Не се осмелявам да ви кажа какво трябва да се направи.
- Какво! Начинът зависи от мен и вие не се осмелявате да ми го кажете? – каза Питу. – Това не е добре, госпожице Катрин, и аз не бих поярвал, че няма да ми имате доверие.
- Не ми липсва доверие в теб, скъпи Питу – каза Катрин.
- А! Отлично! – отвърна Питу, нежно поласкан от нарастващата близост с Катрин.
- Но ще бъде доста трудно за вас, приятелю мой.
- О! Ако е само трудно за мен – каза Питу, – изобщо не се притеснявайте от това, госпожице Катрин.
- Значи предварително си съгласен да направиш това, което ще поискам от тебе?
- Ама разбира се. Проклятие! Все пак стига да не е невъзможно.
- Напротив, твърде лесно е. Трябва да се отиде при майка Коломб.
- Продавачката на ечемична захар ли?
- Да, която в същото време е и разносвачка на писма в пощата.
- Аха! Разбирам... И да ѝ кажа да предава писмата ви лично на вас?
- Ти ще ѝ кажеш да предава писмата за мен само на тебе.
- На мен! – каза Питу. – А, да! Не разбрах отначало.
- И той въздъхна за трети или четвърти път.
- Така е най-сигурно, съгласен ли си, Питу?... Освен ако откажеш да ми направиш тази услуга.
- Аз да ви откажа, госпожице Катрин? А! Как ли пък не!
- Тогава благодаря, благодаря!
- Ще отида... Разбира се, че ще отида, още утре.
- Утре е твърде късно, скъпи Питу. Ще трябва за започнеш да ходиш още от днес.
- Е, добре, госпожице, така да бъде. Ще започна от днес, ще започна от тази сутрин, ще започна веднага!
- Какво добро момче си ти, Питу! – каза Катрин. – И колко те обичам!
- О, госпожице Катрин! – отвърна Питу. – Не ми казвайте подобни неща, защото ще ме накарате да мина и през огън.
- Погледни колко е часът, Питу – каза Катрин.

Питу се приближи до часовника на девойката, който беше окачен на камината.

– Пет и половина сутринта, госпожице – каза той.

– Е, какво – каза Катрин, – добри ми приятелю Питу...

– Е, какво, госпожице?

– Може би ще е време...

– Да отида при майка Коломб?... На вашите заповеди, госпожице.

Но ще трябва да вземете малко от лекарството – докторът предписа по една лъжица на всеки половин час.

– Ах, скъпи Питу! – каза Катрин, сипвайки си пълна лъжица от лекарственото питие и гледайки Питу с очи, които караха сърцето му да се разтапя. – Това, което ти правиш за мен, струва повече от всички лекарства на света!

– Значи затова доктор Рейнал разправяше, че имам толкова големи заложи да уча медицина!

– Но къде ще кажеш, че отиваш, Питу, за да не се досетят във фермата?

– О! Що се отнася до това, бъдете спокойна.

И Питу взе шапката си.

– Трябва ли да събудя госпожа Клеман? – попита той.

– О! Няма нужда, оставете я да спи, бедната жена... Сега нямам нужда от нищо... Освен...

– Освен... какво? – попита Питу.

Катрин се усмихна.

– А, да! Ама и аз съм един! – прошепна пратеникът на любовта – Освен от писмо от господин Изидор.

После, след миг мълчание, каза:

– Е, добре, бъдете спокойна, ако е пристигнало, ще го получите, ако ли не е...

– Ако не е пристигнало? – тревожно попита Катрин.

– Ако не е пристигнало... За да ме погледнете пак, както ме погледнахте преди малко, за да ми се усмихнете пак, както ми се усмихнахте, за да ме наречете пак скъпи Питу и ваш добър приятел... Е, какво, ако пък не е пристигнало, ще отида да го търся в Париж.

– Добро и чудесно сърце! – прошепна Катрин, проследявайки с очи Питу, който излизаше.

После, изтощена от този дълъг разговор, тя отпусна отново глава на възглавницата.

След десет минути на девойката щеше да ѝ е невъзможно да каже

дали станалото току-що е действителност, доведена от връщането на разума ѝ, или пък детски сън от блънуването ѝ. Но това, в което беше сигурна, бе, че една живителна и нежна свежест се разпръскваше от сърцето ѝ към най-отдалечените краища на трескавите ѝ болезнени крайници.

В момента, когато Питу прекосяваше кухнята, майка Бийо вдигна глава. Тя не си беше лягала и не бе спала от три дни. От три дни тя не беше напускала тази табуретка, скрита под издадената част на камината, откъдето очите ѝ можеха, поне да виждат вратата на стаята на Катрин.

– Е, какво? – попита тя.

– Е, какво, майко Бийо, отива на добре – каза Питу.

– Тогава къде си тръгнал?

– Отивам във Виле-Котре.

– И какво ще правиш?

Питу се поколеба за миг – той не беше човек на приказките.

– Какво ще правя ли?... – повтори той, за да печели време.

– Да – каза гласът на татко Бийо, – жена ми те пита какво ще правиш?

– Ще предупредя доктор Рейнал.

– Доктор Рейнал ти каза да не го търсиш, ако няма нищо ново.

– Е, какво пък – каза Питу, – понеже госпожица Катрин е по-добре, струва ми се, че има нещо ново.

Било защото татко Бийо чу отговора, който искаше, било защото не искаше да се покаже твърде труден спрямо един човек, който в крайна сметка му носеше добра новина, но той не възрази повече срещу тръгването на Питу. Така че той замина, докато татко Бийо се прибираше обратно в стаята си, а майка Бийо отпусна отново глава на гърдите си.

Питу пристигна във Виле-Котре в шест без петнайсет сутринта. Той добросъвестно събуди доктор Рейнал, за да му каже, че Катрин е по-добре и да го попита има ли нещо ново, което да се прави.

Докторът го разпита за нощта и за голямо учудване на Питу, който при все това влагаше в отговорите цялото си благоразумие, докторът знаеше всичко, което беше станало между него и Катрин, и то така, като че ли е стоял в някой ъгъл на стаята, зад завесите на прозореца или на леглото, или е присъствал на разговора между него и девойката.

Доктор Рейнал обеща да намина през деня във фермата, препоръча вместо рецепта да се грижат за Катрин „по същия начин“ и отпрати Питу, който твърде дълго размишлява над тези загадъчни думи, и заключи, че докторът му препоръчва да продължи да говори на девойката за Изидор дьо Шарни.

После от доктора той отиде у майка Коломб. Раздавачката живееше на улица „Дьо Лорме“, сиреч на другия край на града. Той пристигна, когато тя отваряше портата си.

Майка Коломб беше голяма приятелка на леля Анжелик. Но приятелството ѝ с лелята не ѝ пречеше да цени племенника.

Като влезе в дюкяна на майка Коломб, изпълнен с медени хлебчета от ръж и захар от ечемик, Питу за пръв път разбра, че ако иска да успее в преговорите и да накара раздавачката да му предава писмата за госпожица Катрин, беше необходимо да използва ако не подкуп, то поне съблазн. Той купи две парчета захар от ечемик и едно самунче от медения хляб.

След като покупката беше направена и платена, той се осмели да изложи искането си. Имаше тежки затруднения. Писмата трябвало да се дават само на лицата, до които са адресирани, или поне на упълномощени от властта или приносители на писмени пълномощия.

Майка Коломб не се съмняваше в думата на Питу, но изискваше писмено пълномощно. Питу видя, че ще трябва да направи една жертва. Той обеща да донесе на другия потвърждение за получаването на писмото, ако има писмо, и освен това разрешението на Катрин за получаване на бъдещи писма. Обещание, което той придружи с втора покупка на ечемичена захар и меден хляб.

Как да откажеш нещо на човек, който ти прави сефте, и то по такъв шедър начин!

Майка Коломб възрази съвсем слабо и накрая разреши на Питу да я последва в пощата, където щеше да му предаде писмо за Катрин, ако имаше пристигнало писмо за нея.

Питу я последва, похапвайки от медения хляб и смучейки четирите пръчки от ечемична захар.

Никога, ама наистина никога, той не си беше позволявал подобно разточителство. Но както знаем, благодарение на щедростта на доктор Жилбер, Питу беше богат.

Като пресичаше големия площад, той се покачи върху оградата на фонтана, подложи уста под една от четирите струи, които бликаха по онова време, и в продължение на пет минути поглъщаше цялата течаша вода, без да остави да падне нито капчица. Слизайки от фонтана, той хвърли поглед наоколо и видя нещо като театър, издигнато на сред площада.

Тогавя той си спомни, че в момента на заминаването му усилено се обсъждаше въпроса да се съберат във Виле-Котре, за да положат

основите на една федерация между главния град на кантона¹⁸⁹ и околните села.

Различните частни събития, които се бяха заредили едно след друго около него, го бяха накарали да забрави това политическо събитие, което не беше без значение. Тогава той помисли за двацет и петте луи, които му беше дал в момента на заминаването доктор Жилбер, за да оборудва по най-добрия възможен начин Националната гвардия на Арамон.

И той вдигна горделиво глава, представяйки си каква великолепна картина ще представляват благодарение на тези двацет и пет луи, трийсет и тримата мъже, които бяха под негово разпореждане.

Това му помогна да смели двете самунчета меден хляб и четирите парчета ечемична захар, които, присъединени към пинтата¹⁹⁰ вода, която бе погълнал, щяха да успеят въпреки горещината на стомашните сокове, с които природата го бе снабдила, да натежат на стомаха му, ако бе лишен от това превъзходно средство за усилване на храносмилането, което наричат удовлетворено самолюбие.

189. Кантон – административно подразделение на околия във Франция – бел.прев.

190. Пинта – стара мярка за течности, равна на около 0,93 л. – бел.прев.

52. Питу географ

Докато Питу пиеше, докато Питу смилаше храната си, докато Питу размишляваше, майка Коломб бе взела преднина по пътя и беше влязла в пощата.

Но Питу изобщо не се обезпокои от този факт. Пощата беше разположена срещу онова, което наричаха улица „Нова“, една уличка, която водеше към онази част на парка, където е разположена Алята на въздишките – с петнайсет разкрача щеше да настигне майка Коломб.

Той направи тези петнайсет разкрача и стигна до прага на пощата точно когато майка Коломб излизаше с неговия пакет писма в ръка. Сред всички тези писма имаше едно сгънато и затворено в елегантен плик и кокетно запечатано с восъчен печат. Това писмо носеше адреса на Катрин Бийо. Беше очевидно, че това е писмото, което Катрин очакваше.

Според договорните условия това писмо беше връчено от раздавачката на купувача на ечемична захар, който на мига потегли за Писльо, радостен и тъжен едновременно – радостен от щастието, което щеше да донесе на Катрин, тъжен от това, че щастието на девойката идваше от един извор, чиято вода се струваше твърде горчива на устните му.

Но въпреки тази горчивина пратеникът представляваше такава превъзходна натура, че за да занесе по-бързо това проклето писмо, той неусетно премина от ходом в тръс, а от тръс в галоп.

На петдесетина крачки от фермата той изведнъж се спря, помисляйки с основание, че ако пристигне така, задъхан и целия в пот, можеше да вдъхне недоверие на татко Бийо, който изглежда беше стъпил на тесния и трънлив път на подозрението.

Така че той реши да измине, с риск да закъснее една-две минути, с по-спокойна крачка пътя, който му оставаше. И за тази цел вървеше с важността на едно от онези доверени лица от трагедия, на каквото доверието на Катрин го беше уподобило, когато, минавайки пред стаята на младата болна, той забеляза, че болногледачката, несъмнено за да пусне малко свеж въздух в стаята, беше откряхнала прозореца. Питу пхна най-напред носата си, а след него и окото си в процепа. Повече не можа поради куката на прозореца. Но и това му стигна, за да види Катрин будна и чакаща го и беше достатъчно за Катрин, за да види как Питу с

тайнствен вид и прави знаци.

– Писмо!... – избъбри девойката. – Писмо!

– Шът!... – каза Питу.

И като се огледа наоколо с погледа на браконьер, който иска да заблуди всички горски пазачи от околията, и видя, че е съвсем сам, той хвърли писмото през процепа и то с такава ловкост, че то падна точно в стъкления съд, който тази, която го очакваше, беше сложила до възглавницата си.

После, без да чака благодарността, която нямаше да му се размине, той се прехвърли обратно назад и продължи да следва пътя към портата на фермата, на чийто праг намери Бийо.

Ако нямаше нещо като извивка на стената, арендаторът би могъл да види станалото току-що и само Бог знае, с настроението, в което изглежда беше, какво би се случило, ако увереността заменеше простото подозрение. Честният Питу не очакваше да налети лице в лице на арендатора и почувства как въпреки желанието си се изчервява до уши.

– О, господин Бийо! – каза той. – Наистина ме уплашихте!...

– Да уплаша тебе, Питу!... Един капитан от Националната гвардия!... Един победител от Бастилията! Да те уплаша!...

– Какво искате! – каза Питу. – Има и такива моменти. Проклетие! Когато не си предупреден...

– Да... – каза Бийо – и когато си очаквал да срещнеш дъщерята, но срещаш бащата, нали?...

– О, господин Бийо! Няма такова нещо! – каза Питу. – Не съм очаквал да срещна госпожица Катрин. О, не! Макар и да е все по-добре и по-добре, както се надявам, тя е още твърде болна, за да се надигне.

– Нямах ли нещо да й казваш? – попита Бийо.

– На кого?

– На Катрин...

– И още как. Имам да й съобщя, че доктор Рейнал каза, че ще бъде добре и че ще дойде през деня. Но някой друг може да й го каже също толкова добре, колкото и аз.

– Впрочем ти би трябвало да си гладен, нали?

– Гладен ли?... – каза Питу. – Пфу!

– Как така не си гладен? – провикна се арендаторът.

Питу усети, че е изрекъл глупост. Питу, който в осем часа сутринта не е гладен, това е нарушение на равновесието в природата.

– Разбира се, гладен съм! – каза той.

– Е, добре тогава, влез и яж. Надничарите вече са започнали да

закусват и трябва да са ти запазили място.

Питу влезе, а Бийо го проследи с очи, макар добродушието му почти да беше разсеяло подозренията му. Той го видя да сяда в горния край на масата и да напада хляба и чинията със сланина така, сякаш в стомаха си нямаше две самунчета меден хляб, четири пръчки ечемична захар и една пинта вода.

Наистина, по всяка вероятност стомахът на Питу вече беше отново празен. Героят не умееше да прави много неща наведнъж, но което правеше, го правеше добре. Натоварен от Катрин с поръчка, той я беше изпълнил по най-добрия начин. Поканен от Бийо да хапне, той похапваше добре.

Бийо продължаваше да го наблюдава. Но като видя, че Питу не вдига очи от чинията си, като видя, че грижите му се простират до бутилката със сидър¹⁹¹, която стоеше пред него, и забелязвайки, че нито веднъж погледът му не потърси вратата на стаята на Катрин, той повярва, че малкото пътешествие на Питу до Виле-Котре не е имало друга цел освен съобщената.

Към края на закуската на Питу вратата на Катрин се отвори и госпожа Клеман излезе оттам и влезе в кухнята със смирената усмивка на болногледачка на устните – тя идваше за своята чаша кафе.

Няма защо да казваме, че тя се появи за пръв път в шест часа сутринта, сиреч четвърт час след тръгването на Питу, за да поиска една чашка ракия, единственото нещо, което я поддържаше, след като е бдувала цяла нощ, както казваше тя.

При появата ѝ госпожа Бийо тръгна към нея, а господин Бийо влезе. И двамата попитаха за здравето на Катрин.

– Тя е добре – отвърна госпожа Клеман, – все пак мисля, че в момента госпожица Катрин малко бълнува.

– Как така бълнува?... – попита татко Бийо. – Нали ѝ беше минало?

– О, Боже мой! Бедното ми дете! – прошепна жена му.

Питу вдигна глава и се заслуша.

– Да – подзе отново госпожа Клеман, – тя говори за някакъв град, наречен Тюрен, за една страна, наречена Сарден, и вика господин Питу, за да ѝ каже какви са този град и тази страна.

– Ето ме! – каза Питу, гълтайки остатъка от сидъра в канчето си и бършейки уста с ръкава си.

Погледът на татко Бийо го спря.

191. Сидър – ябълково вино – бел.прев.

– При все това – каза той, – ако господин Бийо прецени по повод на това дали да давам обясненията, които госпожица Катрин желае...

– Защо не? – каза майка Бийо. – Щом бедното дете иска да те види, върви, моето момче. Още повече, че доктор Рейнал каза, че си чудесен ученик по медицина.

– Проклятие! – каза наивно Питу. – Питайте госпожа Клеман как сме се грижили за госпожица Катрин тази нощ... Тази достойна жена, госпожа Клеман, не мигна цяла нощ! Нито пък аз.

Това беше проява на голяма ловкост от страна на Питу, да засегне тази така деликатна за болногледачката тема. Тъй като тя беше изкарала един чудесен сън от полунощ до шест часа сутринта, да заяви, че не е спала нито миг, означаваше да я направи своя приятелка и нещо повече от приятелка – своя съучастничка.

– Това е добре! – каза татко Бийо. – Щом Катрин те вика, върви при нея. Може би ще дойде момент, когато ще поиска да види и нас, майка си и мене.

Питу инстинктивно усети, че приближава буря и като овчар в полето, макар и готов да я посрещне, ако се наложи, все пак навреме потърси подслон, за да се скрие от бурята.

Този подслон беше Арамон.

В Арамон той беше крал. Какво ти крал! Той беше повече от крал – той беше командващ Националната гвардия! Той беше Лафайет!

Впрочем Питу имаше и задължения, които го зовяха в Арамон. Така че той си обеща веднага щом приключи с Катрин, да се върне бързо в Арамон. С този план в ума си и с устното разрешение на господин Бийо и мисленото съгласие на госпожа Бийо той влезе в стаята на болната.

Катрин го очакваше нетърпеливо. По блясъка в очите и по цвета на бузите човек можеше да си помисли, както бе казала госпожа Клеман, че тя е все още във властта на треската. Едва Питу бе затворил след себе си вратата на стаята на Катрин, когато тя, познавайки го по стъпките и очакваща го, въпреки, от почти цял час и половина, се обърна към него и му протегна двете си ръце.

– Ах! Това си ти, Питу! – каза девойката. – Колко се забави!

– Не е моя вината, госпожице – отвърна Питу. – Баща ви ме задържа.

– Баща ми?

– Той същият... О! Сигурно се досеща за нещо. И освен това аз – добави Питу с въздишка – не бързах много, знаех, че вече имате това, което желаехте да имате.

– Да, Питу... да – каза девойката, свеждайки очи, – и ти благодаря.

После добави с тих глас:

– Ти си много добър, Питу, и аз много те обичам!

– Вие също сте много добра, госпожице Катрин – отвърна Питу, готов да се разплаче. Защото чувстваше, че цялото това приятелство към него е отблясък от любовта към друг и колкото и да беше скромнен добрият момък, в дъното на сърцето си беше унизен, че е само бледата луна на Шарни. Така че добави бързо:

– Дойдох да ви обезпокоя, госпожице Катрин, защото ми казаха, че желаете да узнаете нещо...

Катрин посегна с ръка към сърцето си – тя търсеше писмото на Изидор, несъмнено за да почерпи от него смелост да попита Питу. Накрая, като направи усилие, запита:

– Питу, след като си толкова учен, можеш ли да ми кажеш какво е това Сарден?

Питу призова всичките си спомени по география.

– Почакайте... Почакайте, госпожице – каза той, – това трябва да го знам. В числото на нещата, на които абат Фортие претендираше да ни учи, беше и географията. Почакайте... Сарден... Трябва да съм... Ах! Само да намеря първата дума и ще ви кажа и останалите!

– О! Търси, Питу... Търси – каза Катрин и сплете умолително ръце.

– По дяволите! – каза Питу. – Точно това правя. Сарден... А! Ето го!

Катрин си отдъхна.

– Сарден – подхвана Питу, – Сардиния на римляните е един от трите големи острова в Средиземно море, на юг от Корсика, от която го разделя протокът Бонифачо, е част от държавата Сардиния, която води името си от него и която наричат кралство Сардиния. От север на юг тя се простира на шейсет левги и на шестнайсет от изток на запад. Населението ѝ е петдесет и четири хиляди души. Столицата е Каляри... Ето какво е Сарден, госпожице Катрин.

– О, Боже мой! – каза девойката. – Колко сте щастлив, че знаете толкова много неща, господин Питу!

– Вярно е – каза Питу, чието самолюбие беше твърде поласкано, макар и любовта му да беше наранена, – вярно е, че имам добра памет.

– А сега – реши се, макар и мъничко боязливо да продължи Катрин, – сега, като ми казахте какво е Сардиния, бихте ли ми казали какво е Тюрен?...

– Тюрен?... – повтори Питу. – Разбира се, че ще искам да ви кажа,

госпожице Катрин... ако все пак си го спомня.

– О! Опитайте да си спомните; това е най-важното, господин Питу.

– Проклятие! Щом това е най-важното – каза Питу, – ще трябва...

Впрочем, дори да не си го спомня, ще проуча...

– Бих... бих... – настоя Катрин, – бих предпочела да го науча веднага... Мислете, скъпи Питу... мислете.

И Катрин произнесе тези думи с толкова ласкав глас, че те предизвикаха тръпка по цялото тяло на Питу.

– Ах! Старая се... госпожице – каза той, – старая се...

Катрин го подкрепяше с поглед. Питу отметна глава назад, сякаш за да изследва тавана.

– Тюрен... – каза той, – Тюрен... Проклятие! Госпожице, това е по-трудно от Сардиния... Сардиния е един голям остров в Средиземно море, а има само три големи острова в Средиземно море Сардиния, която принадлежи на краля на Пиемонт¹⁹², Корсика, която принадлежи на краля на Франция, и Сицилия, която принадлежи на краля на Неапол, дока-то Тюрен е една обикновена столица...¹⁹³

– Какво ми бяхте казали за Сардиния, скъпи Питу?...

– Казах, че Сардиния принадлежи на краля на Пиемонт и мисля, че не се лъжа, госпожице.

– Това е... Точно така, скъпи Питу. В писмото си Изидор казва, че отива в Тюрен, в Пиемонт...

– А! – каза Питу. – Сега разбирам... Добре! Добре!... Значи кралят е изпратил господин Изидор в Тюрен, за да знаете къде отива господин Изидор, което ме питахте...

– А за какво друго – отвърна девойката, – ако не заради него? Какво ме интересуват Сардиния, Пиемонт и Тюрен?... Не съм била там и не зная какъв е този остров и тази столица и малко се интересувах от това. Но той е заминал за Тюрен... Разбираш ли, скъпи Питу? И аз искам да знам какъв град е Тюрен...

Питу въздъхна дълбоко, поклати глава, но не намали усилията си, за да задоволи любопитството на Катрин.

– Тюрен... – каза той, – почакайте... столица на Пиемонт...

192. Днешна Италия става национална държава едва на 17 март 1861 г., когато съществуващите дотогава държави на полуострова и Двете Сицилии се обединяват от крал Виктор Емануил II от Савойската династия, дотогава крал на Пиемонт и Сардиния – бел.ред.

193. Всъщност става въпрос за столицата на Пиемонт – Торино, която на френски се произнася еднакво, но се пише различно от френския град Тюрен – бел.прев.

Тюрен... Тюрен... Сетих се! Тюрен, Боденсемагус, Торазия, Колония Юлия, Августа Торинорум при древните. Днес е столица на Пиемонт и на кралство Сардиния. Разположена е на реките По и Доар. Един от най-хубавите градове в Европа. Население – сто двайсет и пет хиляди жители. Царуващ крал е Карло-Емануел¹⁹⁴... Ето, това е Тюрен, госпожице Катрин.

– И на какво разстояние от Писльо е Тюрен, господин Питу? Вие, който знаете всичко, трябва да знаете и това...

– А, проклятие! – каза Питу. – Лесно ще ви кажа на какво разстояние е Тюрен от Париж. Но от Писльо ми е по-трудно.

– Е, добре, кажете най-напред от Париж, Питу... И ще прибавим осемнайсетте левги от Писльо до Париж.

– Я виж ти! Колко сте умна! – каза Питу.

И продължи да изрежда:

– Разстояние от Париж, двеста и шест левги. От Рим – сто и четирийсет. От Константинопол...

– Необходимо ми е само разстоянието от Париж, скъпи Питу. Двеста и шест левги... и осемнайсет... двеста двайсет и четири. И така той е на двеста двайсет и четири левги от мен... А преди три дни беше тук... на три четвърти левга... до мен... а днес... – добави Катрин, потъвайки в сълзи и кършейки ръце, – днес е на двеста двайсет и четири левги от мен!...

– О, още не! – плахо подхвърли Питу. – Той не е тръгнал по-рано от завчера... Не е стигнал и средата на пътя...

– Къде е тогава?

– А, това не знам! – отвърна Питу. – Абат Фортие ни учеше за кралствата и столиците им, но нищо не ни разправяше за пътищата, които водят до там.

– Та това ли е всичко, което знаеш, скъпи Питу?

– Ох! Боже мой, да! – каза географът, унизен, че е достигнал толкова бързо до границите на своята наука. – Освен че Тюрен е опорен пункт на аристократите!

– Какво ще рече това?

– Ще рече, госпожице, че в Тюрен са се събрали всички принцове и принцеси, всички емигранти – граф Д'Артоа, принц Дьо Конде, госпожа Дьо Полиняк, един куп негодници, в края на краищата, които

194. Грешка на Питу или на Дюма: крал на Пиемонт-Сардиния тогава от 1773 г. е бил Виктор Емануил III – бел.фр.изд.

заговорничат против нацията и на които, трябва да се надяваме, един ден ще отрежат главите с една твърде остроумна машина, която господин Гийотен е на път да изобрети.

– О, господин Питу!...

– Какво пък сега, госпожице?...

– Ето че пак ставате свиреп, както при първото ви завръщане от Париж.

– Свиреп!... Аз? – каза Питу. – А! Вярно... Да, да, да!... Господин Изидор е един от онези аристократи там! И вие се страхувате за него...

После добави с една от онези дълбоки въздишки, за които споменахме неведнъж:

– Да не говорим повече за него... Да поговорим за вас, госпожице Катрин, и за начина, по който мога да ви бъда полезен.

– Скъпи Питу – каза Катрин, – писмото, което получих тази сутрин, вероятно няма да бъде единственото, което ще получа...

– И желаете да ида и да потърся и другите, както това?...

– Питу... След като си започнал да правиш нещо...

– Така и трябва да продължа, нали?

– Да...

– Аз друго и не искам.

– Ти разбираш, че както ще бъда следена от баща ми, не бих могла да отида в града...

– А! Но трябва да ви кажа, че татко Бийо следи и мен. Прочетох погледа му.

– Да. Но вас, Питу, той няма да може да ви следи в Арамон, а ние можем да си уговорим едно място, където ще оставяте писмата.

– О, много добре! – отвърна Питу. – Като например дебелия кухня върба, която е близо до мястото, където ви намерих припаднала.

– Точно така – каза Катрин, – близо е до фермата и в същото време не се вижда от прозорците. Значи се уговорихме, ще ги оставяте там?...

– Да, госпожице Катрин.

– Само че вие ще имате грижата никой да не ви види!

– Питайте горските от областта дали са ме видели, а при все това аз съм им отмъкнал зайци с дузини!... Но вие, госпожице Катрин, как ще направите така, че да вземате тези прословути писма.

– Аз ли?... О! – каза Катрин с усмивка, пълна с надежда и воля. – Аз ще се опитам да оздравя твърде бързо!

Питу изпусна една въздишка, по-дълбока от всички досегашни. В този момент вратата се отвори и се появи доктор Рейнал.

53.

Питу началник на тила

Посещението на доктор Рейнал беше тъкмо навреме, за да улесни излизането на Питу. Докторът се приближи до болната не без да забележи благотворната промяна, която бе станала с нея от предишната вечер. Катрин се усмихна на доктора и му протегна ръка.

– О! – каза докторът. – Ако не беше удоволствието да се докосна до ръката ви, скъпа Катрин, нямаше дори да меря и пулса ви. Обзалагам се, че няма да надминем дори седемдесет и пет удара в минута.

– Истината е, че съм много по-добре, докторе, и че вашите предписания извършиха чудеса.

– Моите предписания... Хъм! Хъм! – каза докторът. – Не бих искал по-добро от това, дете мое, да получа всички почести за вашето оздравяване. Но трябва все пак, колкото и да съм суетен, да оставя една част от тези почести за моя ученик Питу.

После, като вдигна очи към небето, каза:

– О, природо, природо! Могъща Цереро¹⁹⁵, тайнствена Изидо¹⁹⁶, какви тайни пазиш за тези, които успеят да те попитат!

И като се обърна към вратата, продължи:

– Хайде, хайде, татко с мрачно лице и майко с неспокоен поглед, влезте и елате да видите скъпата болна. За да оздравее напълно, има нужда от вашата любов и вашите ласки.

Като чува гласа на доктора, майка и татко Бийо дотърчаха. Татко Бийо с остатъци от подозрение, изписано на физиономията му, а майка Бийо със светнало лице.

Докато те влизаха, Питу – след като бе отвърнал на последния бърз поглед, който му хвърли Катрин, – се измъкна.

Да оставим Катрин – нека писмото от Изидор, допряно до сърцето ѝ, замени леда на главата и синапа на краката, – да оставим Катрин, казваме, да се завръща под ласките на родителите си към надеждата и живота и да последва Питу, който току-що простичко и наивно беше изпълнил най-трудния подвиг, възложен на християнските души – себеприказанието и предаността към ближния.

Да се каже, че добрият момък напускаше Катрин с радост в

195. Церера – древногръцка богиня на плодородието и природата – бел.прев.

196. Изидо – египетска богиня, сестра и съпруга на бог Озирис – бел.прев.

сърцето, би било твърде силно. Ние ще се задоволим да кажем, че я напускаше с удовлетворение. Макар че сам не си даваше сметка за величието на подвига, който беше извършил, той чувстваше ясно по поздравленията на вътрешния му глас, който всеки си има, че е направил едно добро и свято дело, може би ако не от гледна точка на морала, който, разбира се, не одобряваше тази връзка на Катрин с виконт дьо Шарни, сиреч на една селянка с един голям сеньор, но от гледна точка на хуманността.

Обаче във времето, за което говорим, хуманността беше една от модните думи и Питу, който неведнъж беше произнасял думата, без да знае какво значи, сега я употребяваше, без да знае много точно какво прави.

Това, което той направи, беше нещо, което би постигнал с хитрост, ако не го беше направил от душевна доброта.

От съперник на господин дьо Шарни – ситуация непоносима за Питу – той се беше превърнал в доверено лице на Катрин. Така че Катрин, вместо да го нагрубява, вместо да го измъчва, вместо да му показва вратата, както беше направила при първото му завръщане от Париж, Катрин го беше обсипала с нежности, беше му говорила на ти, беше го ласкала.

Като довереник беше получил онова, за което като съперник не би си и помечтал някога. Без да се смята, че щеше да получи още – съразмерно на това, доколко събитията щяха да правят неговото участие все повече необходимо в интимния живот и тайните чувства на хубавата селянка.

Така че за да си уреди това бъдеще на приятелски нежности, Питу започна с това, че отнесе на госпожа Коломб едно почти нечетливо пълномощно, дадено на него от Катрин, да получава вместо нея от свое име всички писма, които пристигнат за нея.

Към това писмено пълномощно Питу добави устното обещание на Катрин, която се задължаваше на идущия свети Мартин¹⁹⁷ да даде на надничарите от Писльо угощение изцяло от меден хляб и ечемична захар.

197. Празник, почитан от младежите и селското население. Мартин живял през IV век и бил епископ. Войник през по голяма част от живота си, той получава званието си доста късно. Празникът в чест на свети Мартин се чества за пръв път във Франция, след което в Германия, скандинавските държави и Източна Европа. Един от най-почитаните празници, който означава края на аграрната година и началото на жътвата – бел.ред.

По този начин, с това пълномощно и с това обещание, гарантиращи както съвестта, така и интереса на майка Коломб, Питу я накара да се задължи всяка сутрин да взема пощата и да държи на разположение писмата, които биха могли да пристигнат за Катрин.

След като уреди този въпрос, Питу, който нямаше повече какво да прави в града, както помпозно наричаха Виле-Котре, се запъти към селото.

Завръщането на Питу в Арамон представляваше голямо събитие. Прибързаното му заминаване за столицата не бе минало, без да повдигне голям брой коментари и след онова, което се беше случило по повод на заповедта, изпратена от Париж от един от адютантите на Лафайет, да се изземат пушките, които стояха на склад при абат Фортие, арамонци не се и съмняваха в политическата значимост на Питу. Едни казваха, че е повикан в Париж от доктор Жилбер. Други – от генерал Дьо Лафайет. Трети, най-накрая – ще бъде вярно, ако кажем, че те бяха най-малобройни, – трети разправяха, че го е извикал кралят!

Въпреки че Питу не знаеше за слуховете, които се разпространяваха в негово отсъствие, утвърждаващи неговата значимост като личност, той се завръщаше в родното си място с такъв достолепен вид, че всеки беше очарован.

За да бъдат видени в истинския им вид, хората трябва да бъдат разглеждани на собствен терен. Ученик в училището на абат Фортие, надничар във фермата на господин Бийо, Питу беше мъж, гражданин и капитан в Арамон. Без да се смята, че в качеството си на капитан, освен пет-шест луи, които си бяха негови, той носеше, както си спомняте, двамайсет и пет луи, щедро предложени от доктор Жилбер за подобряване на облеклото и оборудването на Националната гвардия в Арамон.

Така че едва прибрал се у дома, още щом селският барабанчик го посети, Питу му нареди да разгласи за следващата неделя официален преглед на оръжията и екипировката на големия площад на Арамон. От този миг насетне никой повече не се съмняваше, че Питу трябва да предаде на Националната гвардия в Арамон съобщение от страна на правителството.

Мнозина дойдоха да си поговорят с Питу, за да се опитат да научат преди останалите нещичко от тази голяма тайна. Но Питу запази величествено мълчание по повод на обществените работи.

Вечерта Питу – на когото обществените дела не пречеха на личните, както и личните не пречеха на обществените – та вечерта Питу отиде да постави примките си и да поздрави дядо Клуис, което не му попречи

в седем часа сутринта да бъде при господин Дюлороа, шивача във Виле-Котре, след като беше оставил у дома си в Арамон три питомни и един див заек и се беше осведомил при майка Коломб дали има писма за Катрин. Нямаше и Питу беше почти огорчен, като си помисли за мъката, която щеше да изпита бедната оздравяваща.

Питу посети господин Дюлороа с цел да узнае дали той изобщо ще се съгласи да ушие униформи за Националната гвардия в Арамон и каква цена ще поиска за това. Шивачът зададе въпроси за ръста на отделните хора, както се прави в подобни случаи, и като пресметна с молив в ръка, шивачът заяви, че не би могъл да осигури трийсет и три куртки и трийсет и три панталона, подходящо изработени, за по-малко от трийсет и три луи. И на всичкото отгоре Питу не трябвало да изисква при тази цена платът да бъде съвсем нов.

Питу се възпротиви, като заяви, че е чул от устата на самия Лафайет, че той е накарал да облекат трите милиона мъже, съставляващи гражданска гвардия във Франция, за по дващест и пет ливри на човек, което всичко на всичко прави седемдесет и пет милиона.

Майстор Дюлороа отвърна, че при подобна цифра няма особено значение дали ще загубиш в някоя дреболия и винаги можеш да се справиш. Но, че всичко, което може да направи той, е – и това е последната му дума – да облече Националната гвардия в Арамон за по дващест и два франка на човек, като освен това ще бъде необходим аванс и той не би могъл да започне работа, преди авансът да бъде внесен.

Питу измъкна шепа злато от джоба си и заяви, че това изобщо не създава затруднения, но че е ограничен в цената и че, ако майстор Дюлороа беше отказал да направи трийсет и трите куртки и панталони за дващест и пет луи, той щял да отиде и да направи предложение на майстор Блини, колега и съперник на майстор Дюлороа, на когото той беше отдал предпочитанията си, защото беше приятел на леля Анжелик.

Питу наистина изобщо нямаше да се разсърди, че леля Анжелик ще научи по заобиколен път, че той, Питу, гребе златото с лопата, и нямаше съмнения, че още същата вечер шивачът щеше да й съобщи какво е видял, сиреч че Питу е богат като покойния Крез.

Заплахата да изгуби такава значителна поръчка оказа своето въздействие и майстор Дюлороа стигна дотам, че започна да омеква, което целеше Питу, настояващ освен това неговата униформа да бъде от нов плат – нямаше значение дали ще е тънък, той предпочиташе да е от дебел, – да му бъде доставена заедно с еполетите, освен договореното.

Това стана предмет на нов спор, не по-малко дълъг и не по-малко

разгорещен от първия, в който Питу отново удържа триумфална победа, и пак благодарение на ужасната заплаха да получи от майстор Блини това, което не може да получи от майстор Дюлороа.

В резултат на цялата дискусия майстор Дюлороа се задължи да достави за следващата събота трийсет и една войнишки куртки и трийсет и един панталона, по една куртка и панталони за сержант и лейтенант и една куртка и панталони за капитан, като куртката бъде украсена с еполети.

При непредаване на поръчката навреме, тя оставаше за сметка на закъснелия шивач, тъй като церемонията по федерирането на Виле-Котре с околните села, издигнали го като главно населено място в кантона, трябваше да се състои в неделята на следващата седмица. Това условие беше прието, както и останалите.

Към девет часа сутринта тази голяма задача беше приключена. В девет и половина Питу се беше прибрал в Арамон, предварително възгордял се от изненадата, която щеше да поднесе на своите съграждани. В единайсет часа барабанчикът огласи съобщението. По обед Националната гвардия с оръжията си изпълняваше с обичайната си прецизност маневри на общинския площад на селото.

След един час маневри, които донесоха на тази храбра гвардия похвалите на командира и аплодисментите на жените, децата и старците, които гледаха това трогателно зрелище с най-голям интерес, Питу повика при себе си сержант Клод Телие и лейтенант Дезире Манике и им нареди да съберат хората си и да ги поканят от неговото, на Питу, име, от името на доктор Жилбер, от името на генерал Лафайет и накрая от името на краля да минат при майстор Дюлороа, шивач във Виле-Котре, който ще им направи важно съобщение.

Барабанът призова към ред. Сержантът и лейтенантът, така и не разбрали, че това се отнася и до тях, предадоха буквално на хората си думите на техния капитан. После се чуха думите: „Свободно, пръскай се!“, изречени със звучния глас на Питу.

Пет минути по-късно трийсетте и един войници от гвардията в Арамон, заедно със сержант Клод Телие и лейтенант Дезире Манике, тичаха пъргаво по пътя към Виле-Котре.

Вечерта двамата менестрели¹⁹⁸ на Арамон направиха серенада на

198. Менестрели – пътуващи музиканти по това време, някои от тях са постоянни изпълнители в кралските двореци из Западна Европа. Петят стари традиционни песни, кратки епични или фолклорни балади. Някои от тях сами композират музиката си – бел.ред.

капитана, въздухът беше набразден от петарди, ракети и римски свещи¹⁹⁹ и няколко гласа, наистина леко попийнали, викаха от време на време:

– Да живее Анж Питу, бащата на народа!

199. Римски свещи – вид фойерверки – бел.ред.

54.

**В която абат Фортие дава ново доказателство за
контрареволуционния си дух**

Следващата неделя жителите на Виле-Котре бяха събудени от барабана, който ожесточено биеше сбор от пет часа сутринта. Няма нищо по-дръзко и безочливо, според мен, от това да събудиш по такъв начин едно население, по-голямата част от което почти винаги, трябва да кажем, предпочиташе да довърши спокойно нощта и седемте часа сън, от които, следвайки популярното мнение, всеки човек има нужда, за да се запази свеж и бодър.

Но във времена на революции е така и когато се навлиза в един от тези периоди на раздвижване и прогрес, трябва философски да отнесем съня към жертвите, принесени в името на родината.

Доволни или недоволни, патриоти или аристократи, жителите на Виле-Котре бяха събудени в неделя, на 18 октомври 1789 година в пет часа сутринта. При все това церемонията започна чак в десет часа. Но пет часа не бяха много, за да се довърши онова, което оставаше да се прави.

Една голяма сцена, като за театър, издигната преди повече от десет дни, се извисяваше наред площада. Но този театър, чието бързо изграждане свидетелстваше за усърдието на работниците дърводелци, не беше друго, а само, така да се каже, скелетът на монумента.

Монументът представляваше един олтар на родината, върху който абат Фортие беше поканен преди повече от петнайсет дни да отслужи литургията в неделя, на 18 октомври, вместо да я служи в църквата си.

Обаче за да бъде този монумент достоен за своето двойно предназначение – религиозно и обществено, за покриване на разносните трябваше да бъдат наложени санкции на всички богатства в общината. И трябва да кажем, че всеки щедро предложи богатствата си за това голямо тържество: този даде килим, онзи – покривка за олтара; един даде копринени завеси, друг – картина със светци.

Но тъй като стабилността изобщо не е сред качествата на времето през месец октомври и барометърът рядко показва хубаво време под знака на Скорпиона, никой не бе дал предложеното предварително и всеки беше чакал деня на празника, за да донесе своята дан.

Слънцето изгря в шест и половина, както беше обичайно за това време на годината, съобщавайки чрез светлината и топлината на своите лъчи, че ще бъде един от онези хубави есенни дни, които могат да бъдат сравнявани с най-хубавите дни на пролетта.

Така че към девет часа олтарът на родината беше обвит в един великолепен килим от Обюсон, покрит с покривка цялата в дантели, отгоре беше поставена картина, изобразяваща проповедта на свети Йоан в пустинята, и заслонен от един кадифен балдахин с ресни от злато, от който висяха великолепни брокатени завеси. Нещата, необходими за отслужване на литургията, естествено, щяха да бъдат осигурени от църквата и никой не се безпокоеше за тях.

Освен това всички граждани, както в деня на празника Тяло Господне²⁰⁰, бяха обвили портата или фасадата на къщата си с платно, украсено с бръшлянови клонки, или килими, изобразяващи цветя или човешки образи.

Всички девойки от Виле-Котре и околностите, облечени в бяло и пристегнати в талията с трицветни пояси, държащи в ръка клонки с листа, трябваше да заобиколят олтара. Накрая, когато литургията свърши, мъжете дадоха обет пред конституцията.

Националната гвардия на Виле-Котре, под оръжие от осем часа сутринта, очакваше гражданските гвардии от различните села, за да се побратими с тях по реда на пристигането им.

Няма защо да казваме, че от всички патриотични опълчения с най-голямо нетърпение очакваха гвардията от Арамон.

Беше се разнесъл слух, че благодарение на влиянието на Питу и на една съвсем кралска щедрост трийсет и тримата мъже, които я образуваша, плюс техният капитан Анж Питу, щели да бъдат облечени в униформи.

Дюкяните на майстор Дюлороа не се бяха изпразнили цяла седмица. Имаше наплив на любопитни – и отвън и вътре, – за да видят работниците, изпълняващи гигантската поръчка, подобна на която не се помнеше в района.

Последната униформа, тази на капитана – понеже Питу беше

200. Тържествено отбелязван и много важен за католиците ден. Тяло Господне е голям църковен празник. Пряка причина за обявяването на този ден за празник е видението на блажената Юлиана, която по време на литургия съзира капки кръв върху причастието. По време на празника от всички църкви излизат процесии, които се отправят към четири олтара под открито небе, украсени с цветя и зеленина. Пред всеки от тях се изпълняват песнопения и се благославят вярващите – бел.ред.

настоял да не мислят за него, преди да са обслужили останалите – беше предадена, съгласно уговорката, в събота вечерта в единайсет часа и деветнайсет минути. Също така според уговорката Питу тогава отброи точно двайсет и пет луи на господин Дюлороа.

Вдигна се много шум в главния град на кантона и не беше учудващо, че в този ден Националната гвардия от Арамон беше очаквана с нетърпение.

Точно в девет часа звуците на един барабан и една флейта-пиколо²⁰¹ отекнаха в края на улица „Дьо Ларни“. Чуха се силни викове на радост и възхищение и отдалеч забелязаха Питу, качен на своя бял кон или по скоро на белия кон на своя лейтенант Дезире Манике.

Националната гвардия от Арамон – нещо, което обикновено не се случва с нещата, които дълго време са били предмет на обсъждане, – се държа на висотата на репутацията си. Спомнете си триумфа, който пожънаха арамонци, когато цялата им униформа се състоеше от трийсет и три подобни една на друга шапки, и Питу, когато нямаше друг отличителен знак за чина си, освен една каска и една обикновена драгунска сабя.

Представете си тогава какъв достоен вид имаха трийсет и тримата мъже на Питу, облечени в униформени куртки и панталони, и каква гиздава гледка представляваше техният началник с малката си шапка, накривена над ухото, с полукръглата метална плочка на гърдите си, с котешките лапи²⁰² на раменете си и с шпага в ръка.

От края на улица „Дьо Ларни“ до Площада на фонтана се чуваха само викове на възхищение.

Леля Анжелик нямаше желание да я свързват с племенника ѝ. Тя щеше да се остави да бъде стъпкана от копитата на белия кон на Манике, гледайки с вирната глава Питу. Той я поздрави величествено с шпагата си и така че да се чуе на двайсет крачки наоколо, произнесе за отмъщение следните думи:

– Добър ден, госпожо Анжелик!

Старата мома, смазана от това надменно обръщение, направи три крачки назад, вдигайки ръце към небето, докато казваше:

– О, нещастникът! Почестите са му завъртели главата – той вече не познава леля си!

Питу отмина величествено, без да отговори на забележката, и отиде

201. Флейта-пиколо – малка флейта с висока звучност – бел.ред.

202. Котешки лапи – вид еполети – бел.прев.

да заеме в подножието на олтара на родината почетното място, което беше предназначено за Националната гвардия от Арамон като единствено подразделение в пълна униформа.

Стигнал там, Питу скочи на земята и остави конят да бъде пазен от едно хлапе, което получи за това шест сребърника от великолепия капитан. Пет минути по-късно този факт беше съобщен на леля Анжелик, която се провикна:

– Ама какво прави този нещастник! Да не е милионер?

После добави съвсем тихичко:

– Много лошо, че ме надъхаха да се скарам с него – лелите наследяват племенниците.

Питу не чу нито възклицанието, нито забележката. Питу просто беше в екстаз.

Сред девойките, препасани с трицветни ленти и държачи в ръка зелени клонки, той беше разпознал Катрин.

Катрин, още бледа от болестта, която с мъка беше надвила, но още по-хубава в сравнение с останалите, та дори и те да имаха най-свеж и здрав тен. Катрин беше бледа, но щастлива – същата сутрин, благодарение на грижите на Питу, тя беше намерила в кухнята върба едно писмо!

Както казахме, бедният Питу намираше време за всичко.

Сутринта в седем часа той отиде при майка Коломб; в седем и петнайсет остави писмото в кухнята върба и в осем часа успя да се преоблече в униформата си и да застане начело на своите трийсет и трима мъже.

Той не беше виждал Катрин от деня, когато я остави в леглото ѝ във фермата, и ще повторим, когато я видя толкова хубава и така щастлива, изпадна в екстаз пред нея.

Тя му направи знак да дойде при нея. Питу се огледа наоколо, за да види дали наистина този знак се отнася за него. Катрин се усмихна и повтори поканата си. Той не се беше излъгал. Питу постави шпагата си в ножницата, хвана галантно шапката си за единия ъгъл и тръгна с непокрита глава към девойката. За господин Дьо Лафайет Питу просто би поднесъл ръка към шапката си.

– Ах, господин Питу! – каза му Катрин. – Не ви познах... Боже мой! Колко добре изглеждате в униформа!

После съвсем тихо добави:

– Благодаря, благодаря, скъпи Питу. О, колко сте добър само и колко ви обичам!

И тя взе ръката на капитана от Националната гвардия и я притисна между ръцете си. Питу бе заслепен. Шапката се изплъзна от ръката му,

която беше останала свободна, и падна на земята и може би бедният влюбен щеше да падне сам до шапката си, когато силен шум, придружен от заплашителна глъчка, отекна откъм улица „Соасон“.

Каквато и да беше причината за този шум, Питу се възползва от инцидента, за да излезе от конфузната ситуация. Той освободи ръката си от ръцете на Катрин, вдигна шапката си и викайки: „На оръжие!“, изтича да застане начело на хората си.

Нека кажем какво предизвика този голям шум и заплашителната глъчка.

Знаем, че абат Фортие беше назначен да отслужи литургия по случай образуването на федерация върху олтара на родината и че всички богослужебни атрибути – като кръста, хоругвите и свещниците – трябваше да бъдат пренесени от църквата върху новия олтар, издигнат наред площада.

Кметът господин Дьо Лонпре беше дал заповедите относно тази част на церемонията. Спомнете си, че господин Дьо Лонпре вече си беше имал разпрavia с абат Фортие, когато Питу, със заповедта на господин Дьо Лафайет в ръка, беше изискал въоръжена сила, за да завладее оръжията, присвоени от абат Фортие.

Обаче господин Дьо Лонпре познаваше характера на абат Фортие. Той знаеше, че е своенравен до инат и избухлив до крайност. Той се досещаше, че абат Фортие не е запазил много нежни спомени от неговата намеса в историята с пушките.

Така че вместо да направи посещение на абат Фортие и да се договори от името на светската с духовната власт, както казахме, се беше задоволил да изпрати на достойния Божи служител програмата на празника, в която беше казано:

ТОЧКА 4. Литургията ще се отслужи на олтара на родината от господин абата Фортие; тя ще започне в десет часа сутринта.

ТОЧКА 5. Светите съдове и другите богослужебни принадлежности ще бъдат пренесени под грижите на абат Фортие от църквата на Виле-Котре до олтара на родината.

Секретарят на кметството лично беше занесъл програмата на абат Фортие, който я прегледа с насмешливо изражение и с тон, подобен на изражението му, беше отговорил:

– Добре.

Както казахме, в девет часа олтарът беше нагизден изцяло с

килима, покривката и картината, представляваща свети Йоан, проповядващ в пустинята. Липсваха само свещниците, дарохранителницата, кръстът и другите предмети, необходими за божествената служба. В девет и половина тези предмети все още не бяха донесени.

Кметът се обезпокои. Той изпрати секретаря си в църквата, за да се осведоми дали са започнали пренасянето на светите съдове.

Секретарят се върна и каза, че е открил църквата заключена и ключът е превъртян два пъти.

Тогава получи заповед да изтича чак до клисаря – клисарят, естествено, трябваше да е човекът, натоварен с пренасянето. Той видя клисаря с крак, протегнат на една табуретка. Нещастникът си беше навехнал крака.

Секретарят тогава получи заповед да изтича при псалтовете. И двамата имаха разстройство. За да се оправят, единият бе взел лекарство за повръщане, а другият – очистително. Двата медикамента оказваха чудотворно действие и двамата болни се надяваха да бъдат съвсем здрави на следващия ден.

Кметът започна да подозира заговор. Той изпрати секретаря си при абат Фортие. Абат Фортие от сутринта беше налегнат от подагра и сестра му трепереше подаграта да не стигне до стомаха му.

От този момент за господин Дьо Лонпре нямаше съмнение. Не само че абат Фортие не искаше да отслужи литургия на олтара на родината, но отклонявайки от служба клисаря и псалтовете и заключвайки всички врати на църквата, той пречеше друг свещеник, ако случайно се намереше такъв, да отслужи литургията на площада.

Положението беше тежко.

По онова време още не мислеха, че светската власт при тържествени събития може да се отдели от религиозната и че един празник става и без литургия. Няколко години по-късно изпаднаха в другата крайност.

Впрочем всички тези пътешествия, отивания и връщания на секретаря не минаха без той да се изтърве тук-там за навяхването на крака на клисаря, за лекарството за повръщане на първия псалт, за очистителното на втория и за подаграта на абата.

Глух ропот започна да се надига сред населението.

Говореха, че, ни повече, ни по-малко, трябва да разбият вратите на църквата, да вземат свещените съдове и другите богослужбни предмети и да домъкнат насила абат Фортие при олтара на родината.

Господин Дьо Лонпре, помирител в най-висша степен, успокои първите вълнения на народа и предложи да отиде сам като посланик и

да доведе абат Фортие.

Вследствие на това той се запъти към улица „Соасон“ и почука на вратата на абата, също така грижливо залостена, както и вратите на църквата. Но колкото и силно да чукаше, вратата остана затворена.

Тогава господин Дьо Лонпре помисли, че е необходимо да поиска намесата на въоръжените сили. Той даде заповед да предупредят подофицера и сержанта от жандармерията. И двамата бяха на големия площад и дотичаха след повикването на кмета.

Огромно множество от населението ги следваше.

Тъй като нямаша нито балиста²⁰³, нито катапулт, за да разбият вратата, просто изпратиха за ключар. Но в момента, когато ключарят поставяше шперца в бравата, вратата се отвори и абат Фортие се появи на прага. Той не попита, както Колини бе попитал убийците си: „Братя, мои, какво искате от мен?“. Появи се като Калхас, с пламтящи очи и „настръхнали коси“, така, както разказва Расин в „Ифигения“²⁰⁴.

– Назад! – извика той, издигайки ръка в заплашителен жест. – Назад, еретици, нечестивци, хугеноти, безверници! Назад, амалекитяни, содомити и гоморейци! Махнете се от прага на човека Господен!

Силно мърморене се чу в тълпата, мърморене, което, трябва да го кажем, не беше в подкрепа на абат Фортие.

– Простете – каза господин Дьо Лонпре с благия си глас, на който бе придал най-убедително звучене, – простете, господин абат, ние само искаме да знаем дали ще искате, или няма да искате да отслужите литургия на олтара на родината?

– Дали ще искам да отслужа литургия на олтара на родината? – провикна се абатът, изпадайки в един от онези пристъпи на свещен гняв, към които имаше склонност. – Дали искам да одобря метежа, бунта, неблагодарността? Дали ще поискам от Бога да прокълне добродетелта и да благослови греха? Не се и надявайте, господин кмете! Искате да знаете дали ще отслужа или не вашата светотатствена литургия? Е, добре, не! Не и не! Няма да я отслужа!

– Добре, господин абат – отвърна кметът, – вие сте свободен човек и никой няма да ви принуждава.

– А, много добре, че съм свободен! – каза абатът. – Много добре, че никой няма да ме принуждава... Наистина, вие сте твърде добър човек,

203. Балиста – древна метална машина за разрушаване на крепостни стени и за поразяване на бранителите на крепости – бел.ред.

204. „Ифигения“, действие V, сцена VI, стихове 1743 – 44 (Одисей: „Калхас излезе напред/ със поглед див и мрачен вид с настръхнали коси“) – бел.фр.изд.

господин кмете.

И като се изсмя гръмко по възможно най-обидния начин, той тръгна да затваря вратата под носа на властите.

Портата щеше да покаже, казано на простонароден език, дървеното си лице на смаяното множество, когато един човек се метна от тълпата и с едно могъщо усилие разтвори обратно крилата ѝ, вече на три четвърти затворени, без обаче да успее да отблъсне абата, колкото и да беше силен.

Този човек беше Бийо – побледнял от гняв, със смръщено чело и скърцащи зъби. Както си спомняте, Бийо беше философ. В това си качество той ненавиждаше свещениците, които наричаше чернокапци и мързеливци.

Настана дълбока тишина. Всички разбраха, че между тези двама мъже ще се случи нещо ужасно.

При все това Бийо, който току-що беше блъснал портата и бе проявил такава грубост, започна със спокоен, почти благ глас:

– Извинете, господин кмете – попита той, – как го казахте? Вие казахте... бихте ли повторили, моля ви... Вие казахте, че ако господин абатът не желае да отслужи службата, не може да бъде накаран да го направи?

– Да, действително – избъбри господин Дьо Лонпре. – Да, мисля, че това му казах.

– А! Тогава, значи, сте допуснали голяма грешка, господин кмете. А във времената, в които живеем, е много важно грешките да не се повтарят.

– Назад, светотатецо! Назад, нечестивецо! Назад, безвернико! Назад, еретико! – извика абатът, обръщайки се към Бийо.

– О! – каза Бийо. – Господин абат, я млъкнете или историята ще свърши зле – предупреждавам ви. Аз не ви обиждам, аз разговарям. Господин кметът мисли, че не можете да бъдете принуден да отслужите литургията. Аз пък смятам, че можете да бъдете принуден.

– Ах, манихеецо²⁰⁵! – извика абатът. – Ах, нечестивецо!...

– Тишина! – каза Бийо. – Казах го и ще го докажа.

– Тишина! – извикаха всички. – Тишина!

– Вие чувате, господин абат – каза Бийо с все същото спокойствие, – че всички споделят мнението ми. Аз не проповядвам така добре като

205. Последовател на манихейството – религиозно учение, възникнало през III в. в Персия. Основоположник е Мани. Последователите му отричат материалния свят, проповядват аскетизъм и безбрачие – бел.ред.

вас. Но изглежда, че казвам интересни неща, щом хората ме слушат.

Абатът имаше голямо желание да отвърне с някоя нова анатема, но могъщият глас на мнозинството се наложи въпреки волята му.

– Говори, говори! – каза той с насмешливо изражение. – Ще видим какви ще ги наприказваш.

– Наистина ще видите, господин абат – каза Бийо.

– Давай, слушам те.

– И добре ще направите.

После, като хвърли един поглед към абата, сякаш за да се увери, че ще мълчи, докато той говори, Бийо продължи:

– Нещата са много прости – след като някой получава заплата, е длъжен, в замяна на тази заплата, да упражнява занаята, за който му плащат.

– А, разбирам накъде биеш! – каза абатът.

– Приятели мои – каза Бийо със същата благост в гласа, обръщайки се към двеста-триста зрители на тази сцена, – какво предпочитате: да слушате обидите на господин абата или да чуете разсъжденията ми?

– Говорете, господин Бийо, говорете! Слушаме ви. Тихо! Абате, тихо!

Този път Бийо се задоволи само да погледне абата и продължи:

– Казвах, че ако някой получава заплата, е длъжен да върши работата, за която му се плаща. Например ето господин секретарят на кметството, на него му плащат, за да пише писмата и документите на господин кмета, да носи съобщенията му, да донесе отговорите от тези, до които са изпратени съобщенията. Господин кметът го е изпратил при вас, господин абат, за да ви донесе програмата на празника. Е, добре, на него не му е хрумнала мисълта да каже: „Господин кмете, не искам да нося програмата за празника на господин Фортие.“ Нали не ви е хрумвало това, господин секретар?

– Не, господин Бийо – отвърна наивно секретарят, – честна дума, не!

– Чувате ли, господин абат? – попита Бийо.

– Богохулник! – провикна се абатът.

– Тихо! – казаха присъстващите.

Бийо продължи нататък.

– Ето го господин подофициера от жандармерията, на когото му плащат да налага ред там, където редът е нарушен. Когато господин кметът преди малко е помислил, че сте нарушили реда, господин абат, и му е казал да му дойде на помощ, на господин подофициера не му е дошло на

ума да каже: „Господин кмете, възстановявайте реда както си знаете, но без мен.“ Нали не ви е хрумнало да отговорите така, господин подофицер?

– Честна дума, не! Бях длъжен да дойда и дойдох – отвърна протичко подофицерът.

– Чухте ли, господин абат? – каза Бийо.

Абатът скръцна със зъби.

– Почакайте – каза Бийо, – ето един добър човек, ключаря. Занаятът му, както подсказва името му, е да прави и да отваря и затваря ключалки. Преди малко господин кметът изпрати да го търсят, за да дойде и да отвори вратата ви. Дори и за миг не му е хрумнало да отговори на господин кмета: „Не искам да отварям вратата на господин Фортие.“ Нали така, Пикар, не ти е идвала тази мисъл?

– Бога ми, не! – каза ключарят. – Взех шперцовеите си и дойдох. Нека всеки си гледа работата и всичко ще бъде наред.

– Чухте ли, господин абат? – попита Бийо.

Абатът поиска да го прекъсне, но Бийо го спря с един жест.

– Е, добре – продължи той, – защо, кажете ми, вие, който сте избран да давате пример, когато всички изпълняват задълженията си, само вие, чувате ли ме добре, само вие не ги изпълнявате?

– Браво, Бийо, браво! – извикаха в един глас присъстващите.

– И не само че самият вие не ги изпълнявате – повтори Бийо, – но и давате пример на безредие и лошотия.

– О! – каза абат Фортие, като разбра, че трябва да се защитава. – Църквата е независима, църквата не се подчинява на никого, църквата дава отчет само пред себе си.

– Е, ето точно там е бедата! – каза Бийо. – Вие образувате отделна власт, отделна общност в държавата. Вие или сте французин, или сте чужденец, или сте гражданин, или не сте такъв. Ако не сте гражданин, вие не сте и французин. Ако сте прусак, англичанин или австриец, ако господин Пит, господин Кобург или господин Дьо Кониц ви плащат, подчинявайте се на господин Пит, на господин Кобург или на господин Дьо Кониц. Но ако сте французин, ако сте гражданин, ако ви плаща нацията, подчинете се на нацията.

– Да! Да! – извикаха трима гласа.

– Тогава – каза Бийо, смръщил вежди, с поглед, изпълнен с мълнии, поставяйки могъщата си ръка на рамото на абата, – тогава, в името на нацията, свещенико, те приканвам да изпълниш своята мирна мисия и да призовеш закрилата на небето, щедростта на Провидението и

милостта на Господа над твоите съграждани и родината. Ела! Ела!

– Браво, Бийо! Да живее Бийо! – викнаха всички гласове. – Към ол-
тара! Към олтара, свещенико!

И окуражен от тези гръмки приветствия, със силната си ръка арен-
даторът измъкна вън от свода, закрилник на неговата голяма порта, пър-
вия свещеник във Франция, който така открито беше дал сигнал за конт-
рареволуцията. Абат Фортие разбра, че не е възможно да се
съпротивлява.

– Е, добре, да – каза той, – мъченичество... Викам мъченичеството,
призовавам мъченичеството, искам мъченичеството!

И той изпя с пълен глас *Libera nos, Domine*²⁰⁶!

Това беше странното шествие, което напредваше към площада сред
викове и крясъци, чийто шум стресна Питу в момента, когато щеше да
припадне след благодарностите, нежните думи и ръкостискането на
Катрин.

206. *Libera nos, Domine* – католическа заупокойна молитва – бел. прев.

55.

Декларацията за правата на човека

Питу, на когото този шум напомни за шума на парижките размирици, който беше чувал неведнъж, помисляйки, че се приближава банда убийци, като реши, че ще трябва да защитава някой нов Флесел, някой нов Фулон или някой нов Бертие²⁰⁷, беше извикал: „На оръжие!“ и беше застанал начело на своите трийсет и трима души.

Тогава тълпата се разтвори и той видя абат Фортие да излиза напред, влачен от Бийо. Липсваше само палмовата клонка, за да заприлича абатът на древните християни, когато са ги отвеждали в цирка. Един съвсем естествен порив го тласна да защити бившия си учител, за чието престъпление още нищо не знаеше.

– О, господин Бийо! – извика той, хвърляйки се пред арендатора.

– О, татко! – извика Катрин и направи толкова подобно движение, че зрителят може да се помисли, че сцената е поставена от опитен режисьор.

Но бе достатъчен само един поглед на Бийо, за да бъдат спрени, от една страна, Питу, а от друга – Катрин. Имаше нещо едновременно лъвско и орлово в този човек, представляващ възмущение на народа. Като стигна до подножието на естрадата, той сам пусна абат Фортие и като му я показа с пръст, рече:

– Виж, ето го този олтар на родината, пред който отказваш да служиш и пред който аз, Бийо, ти заявявам, че си недостоен да бъдеш енорийски свещеник. За да изкачиш тези свещени стъпала, трябва да усетиш сърцето си изпълнено от три чувства: желание за свобода, преданост към родината и любов към човечеството! Свещенико, желаш ли ти освобождението на света? Свещенико, ти предан ли си на родината си? Свещенико, обичаш ли ближния си повече отколкото самия себе си? Тогава, качвай се смело на този олтар и призови Бога. Но ако не се чувстваш пръв измежду всички нас като гражданин, отстъпи мястото на някой по-достоен и се оттегли... Изчезни... Върви си!...

– О, нещастнико! – каза абатът като се отдръпна и заплаши Бийо с пръст. – Ти не знаеш на кого обявяваш война!

– Зная, и още как! – каза Бийо. – Обявявам война на вълците,

207. Жертви на събитията отпреди няколко месеца; вж. „Анж Питу“ – бел.прев.

лисиците и змиите. На всичко, което жили, хапе и разкъсва в мрака. Е, добре, така да бъде – добави той, като удари с двете си ръце в един жест, изпълнен с могъщество, широката си гръд. – Разкъсвайте... Хапете... Жилете... Има за какво!

За миг настана тишина, докато цялата тази тълпа се раздели, за да остави свещеника да се измъкне и след като затвори отново образувания проход, остана неподвижна, възхитена от тази могъща натура, която се предлагаше за мишена на една ужасяваща сила, на която по онова време половината свят още робуваше и която наричаха духовенство.

Нямаше кмет, нямаше заместник-кмет, нямаше общински съвет. Имаше само Бийо. Господин Дьо Лонпре се приближи до него.

– Но след всичко това, господин Бийо – каза му той, – вече нямаме свещеник!

– Е, какво от това?

– Като нямаме свещеник, няма да има и литургия!

– Голямо нещастие! – каза Бийо, който след първото си причастие не беше стъпил повече от два пъти в църква – в деня на сватбата си и в деня на кръщението на дъщеря си.

– Не бих казал, че е голямо нещастие – отвърна кметът, който в случая държеше да не противоречи на Бийо, – но какво ще сложим на мястото на литургията?

– Ще ви кажа какво ще сложим на мястото на литургията – извика Бийо в порив на истинско вдъхновение. – Качете се заедно с мен на олтара на родината, господин кмете. Качете заедно с мен и Питу; вие отдясно, ти отляво на мен... Така. Това, с което ще заместим литургията, чуйте ме добре всички – каза Бийо, – е *Декларацията за правата на човека*, това е *credo*²⁰⁸ на свободата, това е евангелието на бъдещето.

Всички ръце изръкопляскаха едновременно – всички тези хора, свободни от предния ден или по-скоро едва смъкнали оковите, всички тези хора жадуваха да опознаят правата, които бяха завоювали отново и още не им се бяха нарадвали. Те много повече жадуваха да чуят тези слова, отколкото словото, наричано от абат Фортие небесно.

Застанал между кмета, който представяше силата на властта, и Питу, който представяше силата на оръжието, Бийо простря ръка и наизуст, по памет, по спомен – честният арендатор, както си спомняме, не знаеше да чете, – произнесе със звучен глас следващите думи, които множеството изслуша право и със свалени шапки:

208. Credo – Верую – латински еквивалент на православната молитва – бел.прев.

ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА²⁰⁹

ЧЛЕН 1. Хората се раждат и остават през целия си живот свободни и с равни права. Социалните различия не могат да се основават на обществената полезност.

ЧЛЕН 2. Целта на всяко политическо сдружение е запазването на естествените и неотменими права на човека. Тези права са: свободата, собствеността, сигурността и съпротивата срещу потисничеството.

Тези думи *и съпротивата срещу потисничеството* бяха произнесени от Бийо като от човек, видял да падат пред него стените на Бастилията, който знае, че нищо не може да устои пред ръката на народа, когато народът вдигне ръка.

Тогава се надигна един от онези викове, които, когато са нададени от тълпа, приличат на рев.

Бийо продължи:

ЧЛЕН 3. Принципът на всеки суверенитет се основава на нацията. Нито една група, нито един индивид не може да упражнява власт, която не произлиза по същество...

Това последно изречение твърде живо напомни на тези, които бяха слушали спора, станал между Бийо и абат Фортие и в който Бийо се беше позовал на този принцип, за да мине незабелязано, и беше заглушена от аплодисменти и викове „браво“. Бийо остави да затихнат виковете и аплодисментите и продължи нататък:

ЧЛЕН 4. Свободата се състои в правото да се върши всичко, което не вреди на другите: така че упражняването на естествените права на всеки човек няма граници, освен тези, които осигуряват на другите членове на обществото възможността да се радват на същите права. Тези граници могат да бъдат определяни само със закон.

В този член имаше нещо малко абстрактно за простичките умове,

209. Встъпление към конституцията, „Декларацията за правата на човека“ е приета на 26 август 1789 година от Учредителното събрание в началото на Великата френска революция. Провъзгласява неотменните човешки права: свобода на личността, на словото, на съвестта, равенство на гражданите пред закона, право на угнетените на съпротива. Обявява за неприкосновена частната собственост – бел.ред.

които го слушаха, така че той беше посрещнат малко по-хладно от останалите, колкото и да беше основополагащ. Бийо продължи:

ЧЛЕН 5. Законът няма право да забранява друго, освен действия, вредни за обществото. Всичко, което не е забранено от закона, не може да бъде възпрепятствано и никой не може да бъде принуждаван да върши онова, което законът не предписва...

– Ще рече – попита един глас в тълпата, – че след като законът не предписва вече ангария и ликвидира десятъка, свещениците никога вече няма да могат да дойдат и да вземат десятък от нивите ми, нито пък кралят да ме принуди да работя ангария?

– Точно така – отговори Бийо на този, който беше задал въпроса, – от днес нататък и в бъдеще сме освободени завинаги от тези срамни притеснения.

– В такъв случай да живее законът! – каза този, който бе задал въпроса.

И всички присъстващи хорowo повториха: „Да живее законът!“ . Бийо продължи:

ЧЛЕН 6. Законът изразява обществената воля.

После спря и като вдигна тържествено пръст, каза:

– Чуйте добре това, приятели, братя, граждани, хора!...

Всички французи имат правото да съдействат лично или чрез свои представители при изработването на закона...

И повиши глас, за да не се загуби смисълът на нито сричка от това, което казваше:

Той трябва да бъде еднакъв за всички, било за този, когото закриля, било за онзи, когото наказва...

После, още по-високо:

Всички граждани са равни пред очите му, всички са равно допустими до звания, места и обществени длъжности, според способностите им и без други различия, освен техните добродетели и техните таланти...

Член шести предизвика единодушни аплодисменти. Бийо премина

към член седми.

Никой човек не може да бъде обвинен, арестуван, нито задържан, освен в случаи, определени от закона и по начина, който е предписан. Онези, които подтикват, изпращат, изпълняват или карат някого да изпълнява съдийски задължения, трябва да бъдат наказвани; но всеки гражданин, призван или задържан по силата на закона, трябва да се подчини на мига – той е виновен, ако окаже съпротива.

ЧЛЕН 8. Законът не трябва да определя други, освен най-необходимите наказания и никой не може да бъде наказван, освен в името на предварително създаден и прогласен закон за престъплението, за което е съден.

ЧЛЕН 9. Всеки човек трябва да бъде смятан за невинен до доказването на вината му и ако се сметне за абсолютно необходимо да бъде задържан, всяка строгост, която не е преценена като необходима за задържането му, трябва да бъде най-строго обуздавана от закона.

ЧЛЕН 10. Никой не може да бъде обезпокояван заради убежденията му, дори и религиозни, доколкото изразяването им не нарушава реда, установен от закона.

ЧЛЕН 11. Свободният обмен на мисли и мнения е едно от най-скъпоценните права на човека; всеки гражданин може да говори, да пише и да печата свободно; отговорност се носи само при злоупотреба с тази свобода в случаите, определени от закона.

ЧЛЕН 12. Гарантирането на правата на човека изисква създаване на обществена власт; тази власт се създава в полза на всички, а не само за частно ползване от тези, на които е поверена.

ЧЛЕН 13. За издръжка на обществената власт и за разходи по администрацията е абсолютно необходим общественият налог. Той трябва да бъде разпределен поравно между всички граждани, пропорционално на възможностите им.

ЧЛЕН 14. Всички граждани имат правото да установят, лично или чрез свои представители, необходимостта от обществения налог, да проследяват използването му и да определят размера, начина на облагане, реда за събирането и продължителността му.

ЧЛЕН 15. Обществото има право да търси сметка от всеки обществен служител на своята администрация.

ЧЛЕН 16. В общество, в което не е осигурено гарантирането на правата, а разделението на властите не е определено, няма Конституция.

ЧЛЕН 17. Собствеността е неотменимо и свещено право, от което не може да бъде лишаван никой, освен ако съществува законно установена обществена необходимост, която очевидно да го изисква и при условията на предварително и точно обезщетение.

– А сега – продължи Бийо, – ето го и приложението на тези принципи. Слушайте, братя! Слушайте, граждани! Хора, които тази декларация направи свободни, чуйте!

– Шът! Тишина! Нека чуем – казаха заедно двайсетина гласа в тълпата. Бийо подхвана отново:

Националното събрание, като иска да създаде френска Конституция въз основа на принципите, които признава и декларира, унищожава безвъзвратно институциите, накърняващи свободата и равенството на правата...

По-нататък в гласа на Бийо прозвучаха нотки на омраза и заплаха:

Вече няма нито благородничество, нито кралско достойнство, нито различие в званията, нито феодален режим, нито наследствени привилегии, нито някоя от титлите, наименованията и привилегиите, произхождащи от тях, нито рицарски ордени или отличия, за които се изискват доказателства за благородство или които предполагат знатност по рождение, нито някакво друго превъзходство, освен това на обществените функционери при изпълнение на функциите им.

Няма повече нито купуване, нито наследственост за никоя обществена служба. Вече няма за никоя отделна част от нацията или за отделен индивид привилегия или изключение от общото право за всички французи.

Няма вече нито съдийски функции на занаятчийските съюзи, нито професионални, художнически и занаятчийски корпорации.

Най-накрая законът не признава повече нито религиозни обети, нито други задължения, които биха противоречали на естествените права или на Конституцията...

Бийо млъкна.

Бяха го слушали в религиозно мълчание.

За пръв път народът с изумление чуваше да признават правата му, провъзгласени във великия ден, при светлината на слънцето и пред лицето на Господа, от когото от толкова дълго време бяха искали в своите молитви тази харта на естествените им права и която бяха получили едва след векове на робство, мизерия и страдания!...

За пръв път човекът, истинският човек, този, върху когото зданието на монархията с благородничеството отдясно и духовенството отляво тежеше от шестстотин години; за пръв път работникът, занаятчията, орачът бяха осъзнали силата си, оценили стойността си, пресметнали мястото си върху земята и измерили сянката, която хвърлят под слънцето, и всичко това изобщо не ставаше по силата на господарска прищявка, а им се оповестяваше чрез гласа на един от равните им!

Така че, когато след тези последни думи: „Законът повече не признава нито религиозни обети, нито други задължения, които биха противоречали на естествените права и на Конституцията“, Бийо нададе толкова новия, изглеждащ все още като престъпление вик: „Да живее нацията!“; когато, простирайки двете си ръце, той събра в братска прегръдка кмета и еполетите на капитана, макар това да беше кметът на един малък град, а капитанът – началник на шепа селяни, както и въпреки безкрайно малкия брой на тези, които го представляваха, принципът не ставаше по-малко велик и всички усти повториха вика: „Да живее нацията!“; и всички ръце се затвориха и се сключиха в обща прегръдка, във върховно сливане на всички сърца в едно-единствено, в гравитацията на отделните интереси към обществения дълг.

Това беше една от сцените, за които Жилбер беше говорил на кралицата и които тя не бе разбрала. Бийо слезе от олтара на родината сред радостни викове и оваците на цялото население.

Градският оркестър на Виле-Котре, обединен с оркестрите от сядните села, веднага подхвана мелодията на братското обединение, мелодията на сватбите и кръщенетата: „Къде може да си по-добре, отколкото в прегръдката семейна?“²¹⁰

И наистина от този час нататък Франция ставаше едно голямо семейство. От този час нататък религиозната омраза беше потушена, провинциалните предрасъдъци бяха унищожени. От този час нататък това, което се вършеше за всекиго, се вършеше за Франция и географията вече не съществуваше. Нямаше вече планини, нямаше вече реки, нямаше вече препятствия между хората. Имаше един език, една родина и едно сърце!

И с тази наивна мелодия, с която някога семейството беше посрещало Анри IV и с която днес един народ поздравяваше свободата си, започна една огромна фарандола²¹¹, която се разгърна за миг като безкрайна верига, търкаляйки живите си звена от центъра на площада до краищата на улиците, достигащи до него.

После поставиха маси пред вратите. Богат или беден, всеки донесе своето блюдо и гърне със сидър, своята половинка бира, бутилката си вино или стомна вода и цялото население взе участие в това велико общо угощение като у древните християни, благославяйки Господа. Шест хиляди граждани споделиха една трапеза, свещената трапеза на братството!

Бийо беше героят на деня. Той щедро сподели почестите, отдавани на него, с кмета и Питу.

Не е нужно да казваме, че по време на фарандолата Питу намери начин да подаде ръка на Катрин; не е нужно да споменаваме, че Питу намери начин да седне на масата до Катрин.

Но бедното момиче беше тъжно. Радостта ѝ от сутринта беше изчезнала, както изчезва свежиет усмихнат лъч на зората в буреносните облаци на пладнето.

Чрез схватката си с абат Фортие, чрез прочитането от него на Декларацията за правата на човека баща ѝ бе хвърлил предизвикателство към духовенството и благородничеството; предизвикателство, което беше толкова по-ужасно, защото идваше от низините.

Тя беше помислила за Изидор, който вече не беше нищо... Поне нищо повече от всеки друг човек. Катрин не съжаляваше нито за

210. От „Люсил“, опера от Гретри по либрето на Мармонтел – бел.фр.изд.

211. Фарандола – френски танц, подобен на българското хоро – бел.прев.

титлата, нито за сана, нито за богатството му – тя би обичала своя Изидор и като прост селянин. Но ѝ се струваше, че са жестоки, несправедливи и груби към този млад човек. Струваше ѝ се, че баща ѝ в крайна сметка, отнемайки титлите и привилегиите му, вместо един ден да го приближи до нея, би трябвало с това да го отдалечи завинаги.

56. Под прозореца

Церемонията, за която току-що разказахме и която чрез създаването на отделни федерации имаше за цел да свърже помежду им всички общини във Франция, беше само прелюдия към голямото обединение, което трябваше да се състои в Париж на 14 юли 1790 година.

В тези отделни федерации общините предварително оглеждаха кандидатурите на делегатите, които щяха да изпратят на церемонията по създаване на обща федерация.

Ролята, която Бийо и Питу бяха играли през онзи ден, неделя, 18 октомври, естествено ги определи като представители на техните съграждани, когато дойдеше денят на създаването на общата федерация.

Но, очаквайки този велик ден, всички се бяха върнали към условностите на обичайния живот, от които бяха излезли благодарение на труса, с който бе разтърсило спокойните провинциални обичаи това паметно събитие. Когато говорим за спокойните провинциални обичаи, ние не искаме да кажем, че в провинцията животът тече по-малко от другаде, развеселяван от радости и помрачаван от мъки. Няма поток, колкото и малък да е, като се започне от този, който ромони покрай тревите на овощната градина на някой беден селянин, та се стигне до величествената река, която слиза от Алпите, сякаш от някой трон, за да се хвърли в морето като някой завоевател, който да няма по бреговете си, скромни или горделиви, осяяни с великденчета или извезани с градове, своите слънчеви и сенчести промеждутъци.

И ако се съмняваме в това, след двореца Тюйлери, където въведохме нашите читатели, фермата на татко Бийо, която пак посетихме, би могла да ни даде един пример.

Само на повърхността всичко изглеждаше спокойно и почти весело. В действителност сутрин, към пет часа, голямата порта – водеща по посока на долината, в която се простираше гората, през лятото приличаща на зелена завеса, а през зимата на тъмен воал – се отваряше. Сеячът излизаше пеша със своята торба с пшеница, примесена с въглени, на гърба. Орачът на кон отиваше да търси в полята разпрегнатия в края на снощната бразда плуг. Краварката, повела мучащото си стадо, водено от бика, величествен властелин, следван от своите крави и юници, между които вървеше неговата предпочитана крава, която се разпознаваше по

благозвучния звънец. Най-накрая, след всички тях, яхнал своя скопен нормандски кон, вървящ в раван, идваше Бийо, господарят, душата, животът на целия този миниатюрен свят и на цялото му малобройно население.

Един незаинтересуван наблюдател изобщо не би обърнал внимание на излизането на Бийо. В погледа му, прикрит от сенчестите вежди и изследващ околността, в наострените уши, внимаващи за всеки шум, в онзи кръг, описван около фермата, докъдето стигне погледът му, подобен на този на ловеца, който открива някоя следа и обхваща очертанията ѝ, един безразличен зрител би видял само един собственик, който се убеждава, че денят ще бъде хубав и че през нощта вълците не са нападнали стадата му, глиганите – картофите, а зайците – детелината, и си стоят в гората, убежище, в което може да ги достигне единствено царственото олово на херцог Д'Орлеан и неговите горски пазачи.

Но за някой, който знае какво се таеше в душата на добрия арендатор, всеки от жестовете му би придобил най-голямо значение. Онова, което гледаше в мрачината, беше дали някой скитник не се приближава, или не се отдалечава крадешком от фермата. Онова, за което се слушваше в тишината, беше дали от туфите върби, ограждащи пътя, или от отводнителните канавки, отделящи фермата от гората в долината, не достига някое тайнствено повикване до стаята на Катрин. Онова, което погледът му така изпитателно търсеше по земята, бе дали не е запазила някой отпечатък, който с лекотата си и малкия си размер би издал аристократичност.

Що се отнася до Катрин, ние го бяхме казали, макар изразът на лицето на Бийо по отношение на нея да се беше посмекчил, тя чувстваше не по-малко как родителското недоверие не я изпуска от поглед нито за миг, подобно на подплашен пазач. От това следваше, че през нейните дълги и неспокойни зимни нощи тя се питаше дали би предпочела Изидор да се бе върнал в Бурсон, или да си стои далеч от нея.

Майка Бийо отново бе продължила заниманията си – мъжът ѝ се бе завърнал, дъщеря ѝ беше възстановила здравето си. Тя не поглеждаше по-далеч от този ограничен хоризонт и би ѝ бил необходим поглед, далеч по-опитен от нейния, за да открие в дъното на ума на съпруга си подозрението, а в дъното на сърцето на дъщеря си безпокойството.

Питу, след като беше вкусил с гордост, примесена с тъга, своя триумф на капитан, беше изпаднал в обичайното си състояние, сиреч в тиха и доброжелателна меланхолия. Следващ обичайното си разписание, той сутрин посещаваше майка Коломб. Ако нямаше писма за Катрин, се

връщаше тъжно в Арамон, тъй като си мислеше, че след като този ден Катрин няма да получи писмо от Изидор, то не би имала и случай да помисли за този, който ги донася. Ако пък, напротив, имаше писмо, той го поставяше с религиозна почит в хралупата на върбата и често се връщаше много по-тъжен, отколкото в дните, когато нямаше писмо, защото съобразяваше, че Катрин мисли за него само косвено, и то защото хубавият благородник, когото Декларацията за правата на човека бе успяла да лиши от титлата му, но не бе могла да го лиши от грация и елегантност, е пътеводната нишка, посредством която усещаше почти болезненото чувство на спомена.

При все това, както лесно се разбира, Питу изобщо не беше пасивен вестоносец и въпреки че си мълчеше, не беше сляп. След разпита за Торино и Сардиния, който му разкри целта на пътуването на Изидор, той се досети по клеймото на писмата, че младият благородник е в столицата на Пиемонт. В един хубав ден писмото носеше клеймо Лион вместо Тюрен, а два дни по-късно, сиреч на 25 декември, пристигна писмо, но също клеймо Париж вместо Лион.

Тогава, без да има нужда много да напруга своята проникателност, Питу беше разбрал, че виконт Изидор дьо Шарни бе напуснал Италия и се беше завърнал във Франция. Сега, след като беше достигнал веднъж до Париж, беше очевидно, че няма да се забави да пристигне от Париж в Бурсон.

Сърцето на Питу се сви. Той беше взел решение да бъде предан, но това не правеше сърцето му безчувствено към различните емоции, които го връхлитаха.

Така, в деня, когато пристигна писмото с клеймо от Париж, Питу, за да си намери предлог, реши да отиде и да постави примки в района на Вълчите метличини, където го видяхме да действа така плодотворно в началото на това съчинение.

Обаче фермата Писльо беше разположена точно на пътя от Арамон към онази част на гората, която наричаха Вълчите метличини. Значи нямаше нищо странно в това Питу да спре там на минаване. Той избра да спре там в часа, когато Бийо правеше следобедната си обиколка на полето.

По навик Питу минаваше направо през долината, отивайки от Арамон към главния път от Париж за Виле-Котре, от главния път до фермата в Нуе и от фермата в Нуе през урвите стигаше до Писльо. После, заобикаляйки зидовете на фермата, преминаваше покрай пасищата и оборите, за да стигне най-накрая голямата порта на входа, от другата страна

на която се издигаха жилищните постройки.

И този път той пак мина по обичайния си път.

Стигнал до портата на фермата, той се огледа наоколо, както би могъл да направи Бийо, и забеляза Катрин на прозореца на стаята ѝ.

Катрин изглежда чакаше. Погледът ѝ блуждаеше, без да се спира на нито една определена точка, пробягваше по цялата дължина на гората, простираща се между пътищата от Виле-Котре за Ла Ферте-Милон и от Виле-Котре за Бурсон.

Питу изобщо не се мъчеше да изненада Катрин. Той застана така, че тя да го види и погледът на младото момиче се спря върху него. Тя му се усмихна. Питу не беше за Катрин нищо повече от приятел или по-скоро Питу беше станал за нея нещо повече от приятел. Питу беше нейният довереник.

– Вие ли сте, скъпи Питу – каза девойката, – кой добър вятър ви доведе насам?

Питу показа примките, навити около китката му.

– Хрумна ми да ви уредя да хапнете две крекки и ароматни зайчета, госпожице Катрин, и понеже най-хубавите са във Вълчите метличини поради мащерката, която расте там в изобилие, тръгнах доста по-рано, за да ви видя на минаване и да ви попитам как сте със здравето.

Отначало Катрин посрещна с усмивка вниманието от страна на Питу. После, след като отвърна с усмивка на първата част от речта му, отвърна на втората с думи:

– Как съм със здравето ли? Вие сте много мил, драги господин Питу. Благодарение на грижите, които положихте за мен, докато боледувах, и които продължихте да полагате, след като се посъвзех, аз съм почти излекувана.

– Почти излекувана! – подхвана Питу с въздишка. – Бих искал да сте съвсем добре.

Катрин се изчерви, въздъхна на свой ред, взе ръката на Питу, сякаш щеше да му казва нещо важно, но несъмнено промени намерението си, защото я пусна, направи няколко крачки из стаята си, сякаш търсеше кърпичката си, и като я намери, прекара я по челото си, покрито с пот, макар да беше един от най-студените дни в годината.

Нито едно от тези движения не убягна от изпитателния поглед на Питу.

– Имате да ми казвате нещо, госпожице Катрин? – попита той.

– Аз ли?... Не... Нищо... Лъжете се, драги Питу – отвърна девойката с променен глас.

Питу направи усилие.

– Ами, видите ли, госпожице Катрин – каза той, – ако имате нужда от мен, не се стеснявайте.

Катрин се замисли или по-скоро се поколеба за миг.

– Скъпи Питу – каза тя, – вие сте доказали, че при случай мога да разчитам на вас и аз съм ви много признателна за това. Но още веднъж ви благодаря.

После добави с тих глас:

– Дори няма нужда да ходите тази седмица в пощата. Вече няма да получавам писма.

Питу беше готов да отговори, че се съмнява, но искаше да види докъде стига доверието на девойката към него. Тя се ограничи с препоръката, която току-що споменахме и която имаше за цел просто да не кара всяка сутрин Питу да ходи без нужда до пощата. При все това в очите на Питу препоръката придоби някакво по-голямо значение. Не би имало друга причина за Изидор да не пише, освен ако не се е върнал от Париж. Ако Изидор не пише повече на Катрин, то е защото разчита да я види.

Кой би могъл да каже на Питу, че това писмо от Париж, което беше поставил същата сутрин в хралупата на върбата, не съобщаваше на Катрин за предстоящото завръщане на любимия ѝ? Кой би могъл да му каже, че този поглед, зареян в пространството и съсредоточен едва когато бе открил неговото присъствие, не търсеше в покрайнините на гората някакъв знак, който да покаже на девойката, че любимият ѝ вече се беше завърнал?

Питу почака, за да даде на Катрин време спокойно да вземе решение дали да му признае нещо важно. После, като видя, че продължава да мълчи, Питу каза:

– Госпожице Катрин, забелязахте ли промяната, която става с господин Бийо?

Девойката потръпна.

– А! Забелязали ли сте нещо? – отвърна тя на въпроса с въпрос.

– Госпожице Катрин – каза Питу, поклащайки глава, – ще се случи така, че в един момент, кога – не зная, когато този, който е причината за тази промяна, ще си има неприятности. Това ви го казвам аз, чувате ли?

Катрин побледня. Но продължавайки да гледа все така втренчено Питу, девойката го попита:

– Защо казвате *този*, а не *тази*? Може би някоя жена, а не мъж, ще пострада от този прикрит гняв...

– Ах, госпожице Катрин! – каза Питу. – Вие ме плашите. Има ли

нещо, от което да се страхувате?

– Приятелю – каза Катрин, – страхувам се от онова, от което може да се страхува едно бедно момиче, забравило своето положение и обичащо по-високопоставен, страхувам се от един разгневен баща.

– Госпожице – каза Питу, опитвайки се да даде съвет, – струва ми се, че на ваше място...

Той се спря.

– Струва ви се, че на мое място?... – повтори Катрин.

– Е, добре, струва ми се, че на ваше място... Ама не! – каза той. – Вие щяхте да умрете от едно негово обикновено отсъствие. Ако се наложи да се откажете от него, то ще си бъде истинско умиране, а аз не искам да умирам. Ако трябва да ви виждам болна и тъжна, предпочитам да ви видя както тогава там, на края на Пльо... Ах, госпожице Катрин, колко е злополучно всичко това!

– Шшт! – каза Катрин. – Да говорим за нещо друго или да не говорим въобще, ето го баща ми.

Питу се обърна по посока на погледа, хвърлен от Катрин, и наистина видя арендатора да се приближава, яздейки коня си в едър тръс. Като забеляза човек при прозореца на Катрин, Бийо се спря. После, несъмнено разбрал с кого си има работа, продължи пътя си. Питу направи няколко крачки към него, усмихвайки се при идването му и държейки шапката си в ръка.

– Аха! Ти си тук, Питу – каза Бийо. – Вечера ли ще искаш, моето момче?

– Не, господин Бийо – каза Питу, – не бих си позволил това. Но...

В този миг му се стори, че погледът на Катрин го окуражава.

– Но, какво? – подхвана Бийо.

– Но... ако ме поканите, ще приема.

– Е, добре – каза арендаторът, – каня те.

– Тогава – отвърна Питу, – приемам.

Арендаторът пришпори коня си и влезе под стряхата на портата за коли. Питу се обърна към Катрин.

– Това ли искахте да ми кажете? – попита той.

– Да... Днес е по-мрачно от други дни...

После добави съвсем тихо:

– О, Боже мой! Дали той знае?

– Какво, госпожице? – попита Питу, който, колкото и тихо да беше говорила Катрин, бе чул.

– Нищо – каза Катрин, отдръпвайки се в стаята си и затваряйки

прозорца.

57.

Дядо Клуис се появява отново на сцената

Катрин не се лъжеше. Въпреки любезния прием, който бе оказал на Питу, баща ѝ беше мрачен повече от всякога. Той подаде ръка на Питу и младежът усети, че тази ръка е студена и влажна. Дъщеря му, както обикновено, му поднесе бледите си потръпващи бузи, но той се задоволи само да докосне челото ѝ с устни. Що се отнася до майка Бийо, тя се надигна с едно движение, което беше естествено за нея, когато влизаше съпругът ѝ, и което съдържаше едновременно чувство на подчиненост и почителност, които тя му отдаваше. Но арендаторът изобщо не ѝ обърна внимание.

– Готова ли е вечерята? – попита той.

– Да, мъжо – отвърна стрина Бийо.

– Тогава на масата – каза той. – Има още много неща да свърша преди да мръкне.

Минаха в малката трапезария на семейството. Помещението гледаше към двора и никой не можеше, идвайки отвън, да влезе в кухнята, без да премине пред малкия прозорец, откъдето тази малка стаичка получаваше светлина.

Добавиха един прибор за Питу, който бе настанен между двете жени с гръб към прозореца.

Колкото и да беше угрижен, у него имаше един орган, който не се влияеше изобщо от загрижеността, и това беше стомахът. Така че Бийо, въпреки цялата проникателност на погледа му при сервирането на първите ястия, не можа да забележи у сътрапезника си друго, освен удовлетворението, което онзи изпитваше при вида на превъзходната зелева супа и блюдото с говеждо и сланина, което я последва. Беше очевидно при все това, че Бийо желаше да разбере дали случайността или някакво предварително премислено намерение беше довело Питу във фермата.

Така че в момента, когато вдигаха говеждото със сланината, за да поднесат четвърт печено агне, блюдо, чието влизане Питу посрещна с видима радост, арендаторът изведнъж разкри своите батареи и като се обърна директно към него, попита:

– Сега, скъпи Питу, сега, когато виждаш, че си винаги добре дошъл във фермата, бихме ли могли да узнаем какво те е привлякло днес в

нашите предели?

Питу се усмихна, хвърли един поглед наоколо, за да се увери, че няма нито недискретни очи, нито опасни уши и като повдигна с лявата си ръка десния ръкав на дрехата си, каза, показвайки двайсетина примки от тънка медна жица, навити като гривна около китката му:

– Ето, татко Бийо.

– Аха! – каза татко Бийо. – Вече си опустошил лесничействата на Лонпре и Тайе-Фонтен, та си се отбил насам?

– Не е това, господин Бийо – наивно рече Питу, – ами откак си имах работа с онези заешки брантии, си мисля, че вече познават примките ми и успяват да ги избегнат. Та, значи, бях решил тази вечер да кажа две думи на зайците на бай Лажьонес, които не са толкова хитри и са по-вкусни, защото си похапват метличина и дива мащерка.

– Чума да ме тръшне! – каза арендаторът. – Не знаех, че си такъв чревоугодник, Питу.

– О, това чревоугодие изобщо не е заради мен! – каза Питу. – Това е заради госпожица Катрин, тя нали доскоро беше болна и има нужда от по-фино месо...

– Да – подхвана Бийо, прекъсвайки Питу, – имаш право, защото, както сам виждаш, тя още няма апетит.

И той посочи чистата чиния на Катрин, която, след като беше изяла няколко лъжици супа, не се беше докоснала нито до говеждото, нито до сланината.

– Нямам апетит, татко – каза Катрин, – защото изядох една голяма чаша мляко с хляб миг преди господин Питу да мине пред прозореца ми и аз да го повикам.

– Изобщо не търся причината защо имаш или нямаш апетит – каза Бийо, – просто съобщавам един факт и това е всичко.

После, като хвърли поглед към двора през прозореца, каза, надигайки се:

– А! Мене търсят.

Питу усети как кракът на Катрин бързо настъпва неговия. Той се обърна към нея и видя, че е бледа като мъртвец и му сочи с поглед към прозореца с изглед към двора.

Погледът му последва посоката на погледа на Катрин и той разпозна своя стар приятел, горския пазач Клуис, който минаваше пред прозореца с двучевната пушка на Бийо на рамо. Пушката на арендатора се отличаваше със спусковата си скоба и гривни, направени от сребро.

– А! – каза Питу, който не виждаше във всичко това нищо страшно.

– Виж ти, това е дядо Клуис. Той ви е донесъл пушката, господин Бийо.

– Да – рече Бийо, сядайки обратно, – и ще вечеря с нас, ако не е вечерял. Жено – добави той, – отвори вратата на дядо Клуис.

Майка Бийо се надигна и отиде да отвори вратата, докато Питу, вперил очи в Катрин, се питаше какво ли толкова ужасно нещо би могло да причини нейната бледност.

Дядо Клуис влезе. С една и съща ръка той държеше на рамото си пушката на арендатора и един заек, който очевидно беше убил с тази пушка. Спомнете си, че дядо Клуис беше получил разрешение от господин херцог Д'Орлеан да убива през ден по един питомен и по един див заек.

Както изглежда, този ден беше на дивия заек.

Той вдигна другата ръка, която не беше заета, към нещо като калпак от нещавена кожа, който обикновено носеше и от който беше останала само кожата, и тя изподраскана от ежедневното преминаване през гъсталаците, през които минаваше дядо Клуис, почти толкова безчувствен към трънаците, колкото и един тригодишен глиган.

– Господин Бийо и вие, компания – каза той, – за мен е чест да ви поздравя.

– Добър ден, дядо Клуис – отвърна Бийо. – О, вие си държите на думата, благодаря.

– Уговореното си е уговорено, господин Бийо. Вие ме срещнахте тази сутрин и ми казахте така: „Дядо Клуис, понеже сте голям стрелец, подберете ми една дузина куршуми с калибъра на моята пушка, ще ми направите услуга.“ На което аз ви отвърнах: „За кога ви трябва това, господин Бийо?“ Вие ми казахте: „За тази вечер, няма грешка.“ Тогава аз казах: „Добре, ще ги имате“, и ето ги!

– Благодаря, дядо Клуис – каза Бийо. – Ще вечеряте с нас, нали?

– О, много сте любезен, господин Бийо! Но не съм гладен.

Дядо Клуис мислеше, че доброто възпитание изисква, когато му предложат да седне, да казва, че не е уморен, а когато го поканят на вечеря, да казва, че не е гладен. Бийо знаеше това.

– Няма значение – каза той, – седнете все пак на масата. Има и за ядене, и за пиене и ако не ядете, ще пиете.

В това време стрина Бийо съвсем незабелязано бе поставила на масата една чиния, прибори и салфетка. После приближи един стол.

– По дяволите! Щом толкова настоявате – каза бай Клуис.

И той остави пушката в единия от ъглите, подхвърли заека си на перваза на бюфета и дойде да седне на масата. Той се оказа седнал

право срещу Катрин, която го гледаше с ужас.

Благото и спокойно лице на стария горски пазач изглеждаше толкова малко създадено да внушава подобно чувство, че Питу не можеше да разбере вълненията, които издаваше не само лицето на Катрин, но и нервната тръпка, разтърсваща цялото ѝ тяло.

В това време Бийо напълни чашата и чинията на своя сътрапезник, който въпреки че бе заявил, че няма нужда от нищо, храбро нападна и едното, и другото.

– А, ето едно хубаво вино, господин Бийо! – каза той, сякаш за да отдаде почит на истината. – И агнешкото е чудесно! Изглежда вие сте привърженик на поговорката, която казва: „Агнетата трябва да се ядат много млади, а виното да се пие много старо.“

Никой не отвърна на шегата на дядо Клуис, който като видя, че разговорът замлъква и си помисли, че като сътрапезник е задължен да го поддържа, продължи:

– Значи, казах си аз така: „Бога ми, днес е ред на дивите зайци. Все едно в коя част на гората ще го гръмна. Ще ида, значи, да убия заек в района на чичо Лажьонес. Тъкмо ще видя докъде една украсена със сребро пушка изпраща куршума.“ Та, значи, излях тринайсет куршума, вместо дванайсет. Бога ми! Добре ги изстрелва куршумите вашата пушка.

– Да, зная това – отвърна Бийо, – тя е добро оръжие.

– Виж ти, дванайсет куршума! – отбеляза Питу. – Не беше ли печелила някаква награда тази пушка, господин Бийо?

– Не – отвърна Бийо.

– А, ама аз я познах! „Накичената със сребро“, както я наричат в околността – продължи Питу. – Виждал съм я какво прави на празника в Бурсон преди две години. Вижете! Тя спечели сребърните прибори, с които се храните, госпожо Бийо, и купата, от която пиете, госпожице Катрин... О! – провикна се Питу, изплашен. – Но какво ви е, госпожице?

– На мен ли?... Нищо – каза Катрин, отваряйки полузатворените си очи и изправяйки се на стола си, върху чиято облегалка се беше отпуснала почти в припадък.

– На Катрин ли? Какво искаш да ѝ е? – попита Бийо и сви рамене.

– Точно така – продължи бай Клуис, – трябва да ви кажа, че във вехтите железарии при оръжейника Монтагон намерих един калъп за куршуми... Ах, колко рядко нещо е калъпът, когато ви трябва такъв. Тези дяволски малокалибрени пушкала на Лъоклер, почти всички са двайсет и четвърти калибър²¹², което не им пречи да са далекобойни, Бог

знае докъде. Та, значи, намерих аз един калъп с калибъра на вашата пушка, обаче малко по-малък. Но това не е беда, напротив, като обвинете куршума в кожа, намазана със смазка... В движение ли ще стреляте или по неподвижна цел?

– Още не зная – отвърна Бийо. – Всичко, което знам, е, че ще стоя в засада.

– Аха, да! Разбирам – каза бай Клуис, – дивите прасета на господин херцог Д'Орлеан лакомеят за вашите батати и вие сте си казали: „Колкото по-малко изядат, толкова повече зимнина ще има.“

Настъпи мълчание, смущавано само от задъханото дишане на Катрин. Очите на Питу се местеха от горския пазач към Бийо и от Бийо към дъщеря му. Той се мъчеше да разбере какво става и не успяваше. Що се отнася до стрина Бийо, то нямаше нужда да търси някакво обяснение по лицето ѝ. Тя не разбираше нищо от онова, за което се говореше, още по малко от онова, което се подразбираше.

– А, значи така! – продължаваше да следва мисълта си дядо Клуис. – Ако тези куршуми са за глигани, то може би са твърде малки, видите ли. При коравата кожа на тези господа, без да се смята, че налитат и на ловеца. Виждал съм глигани, които имат по пет-шест, та и по осем куршума, и то големи, от по една шеста от ливрата, между кожата и месото и нищо им няма.

– Не са за глигани – каза Бийо.

Питу не можа да устои на любопитството си.

– Извинете, господин Бийо – каза той, – но като не са за стрелба по мишени, като не са за глигани, тогава за какво са тези куршуми?

– За да стрелям по един вълк – каза Бийо.

– Е, добре, ето каква била работата, ще стреляте по вълк – каза дядо Клуис, изваждайки от джоба си дванайсетте куршума и изсипвайки ги в една чиния, където те паднаха потраквайки. – Що се отнася до тринайсетия, той е в корема на заека... А! Не знам колко е далекобойна със сачми вашата пушка, но куршумите ги изстрелва на много добро разстояние.

Ако Питу беше погледнал Катрин, щеше да види, че тя е близо до припадък. Но докато дядо Клуис говореше, той не гледаше към девойката. Така че когато старият горски пазач каза, че тринайсетият куршум е в корема на заека, Питу не можа да се съдържи и стана, за да провери

212. Калибърът при ловното оръжие се определя от броя на куршумите, излети от един английски фунт (0,453 kg) олово, които могат да се побрат в цевта – бел.прев.

дали е така.

– Бога ми, вярно е! – каза той, пъхайки малкия си пръст в дупката от куршума. – Личи си, че е ваша работа, дядо Клуис. Господин Бийо, вие стреляте добре, но още не сте убивали заек така, с куршум, а не със сачми.

– А, няма значение! – каза Бийо. – След като животното, по което ще стрелям, е двацет пъти по-голямо от заек, надявам се да не пропусна.

– Истина е – каза Питу, – че един вълк... Ама вие говорите за вълци, има ли ги в кантона? Чудна работа, преди снега...

– Да, учудващо е, но при все това е така.

– Сигурен ли сте, господин Бийо?

– Съвсем съм сигурен – отвърна арендаторът, гледайки едновременно Питу и Катрин, което не беше трудно, защото бяха седнали един до друг. – Овчарят е видял един тази сутрин.

– Къде го е видял? – попита простодушно Питу.

– По пътя от Париж за Бурсон, близо до сечището на Ивор.

– А! – отвърна Питу, гледайки на свой ред Бийо и Катрин.

– Да – продължи все така спокойно Бийо, – вече са го забелязали миналата година и ме бяха предупредили. Известно време мислехме, че си е отишъл и няма да се върне, но...

– Но?... – попита Питу.

– Но изглежда се е върнал – каза Бийо – и пак се навърта около фермата. Ето защо казах на бай Клуис да почисти пушката ми и да ми излее куршуми.

Това беше всичко, което Катрин можа да понесе. Тя нададе нещо като приглушен вик, стана и, залитайки, тръгна към вратата. Питу, било от простодушие, било от безпокойство, също се надигна и като видя Катрин да се олюлява, се хвърли да я подкрепи. Бийо хвърли страховит поглед към вратата. Но честното лице на Питу изразяваше твърде голямо учудване, за да бъде заподозрян неговият собственик в съучастие с Катрин. Без да се грижи по-нататък нито за Питу, нито за дъщеря си, той продължи разговора.

– Та значи казвате, дядо Клуис, че за да бъде по-сигурен изстрелът, би било добре да увия куршумите в парчета намазнена кожа?

Питу чу въпроса, но не чу отговора, защото влизайки в този момент в кухнята, където настигна Катрин, той усети, че девойката увисва в ръцете му.

– Ама какво ви е? Боже мой! Какво ви става? – попита Питу,

уплашен.

– О! Не разбирате ли? – каза Катрин. – Той знае, че Изидор се е върнал тази сутрин в Бурсон и иска да го убие, ако се приближи до фермата.

В този момент вратата на трапезарията се отвори, а на прага се появи Бийо.

– Драги Питу – каза той с толкова твърд глас, че не позволяваше никакво противоречие, – ако наистина си дошъл за зайците на чичо Лажьонес, мисля, че е време да вървиш да залагаш примките. Разбираш, че ако отидеш по-късно, няма да видиш нищо.

– Да, господин Бийо – каза смирено Питу, хвърляйки поглед към Бийо и Катрин едновременно, – за това съм дошъл, за нищо друго, кълна ви се.

– Е, добре, тогава какво чакаш?

– Е, тогава тръгвам, господин Бийо.

И той излезе през вратата, водеща към двора, докато Катрин, разплакана, се прибра в стаята си и спусна резето след себе си.

– Да – прошепна Бийо, – да, затваряй се, нещастнице! Няма значение, защото няма да застана в засада в тази посока.

58.

Как Питу спаси Катрин

Питу излезе от фермата съвсем зашеметен. Единствено в думите на Катрин бе видял светлина, след като всичко бе обгърнато за него дотогава в пълен мрак и тази светлина го беше ослепила.

Питу беше научил това, което искаше да узнае, и дори повече. Той знаеше, че виконт Изидор дьо Шарни е пристигнал сутринта в Бурсон и че ако се осмелеше да дойде, за да види Катрин, рискуваше да бъде посрещнат с пушечен изстрел.

Така за него вече не оставаше място за съмнение: думите на Бийо, отначало неясни, се бяха изяснили от единствените думи, изречени от Катрин. Вълкът, който бяха видели предната година да скита около пасището, за който мислеха, че си е отишъл завинаги и който отново бяха видели тази сутрин близо до сечището на Ивор, по пътя от Париж за Бурсон, беше виконт Изидор дьо Шарни.

С тази цел беше почистена пушката, за него бяха отлети куршумите.

Както се вижда, ставаше лошо.

Питу, който имаше понякога, когато случаят го налагаше, силата на лъв, притежаваше почти винаги предпазливостта на змията. В нарушение на закона от деня, в който бе достигнал съзнателна възраст, по отношение на полските пазачи, под носа на които беше опустошавал овощните градини, заградени със стобори, или плодните дървета в полето, в нарушение на закона по отношение на горските пазачи, по петите на които беше залагал своите лепкави пръчки за ловене на птици и своите примки, той беше придобил навика да размишлява задълбочено и да решава бързо, което при всички случаи, когато беше изпадал в опасност, му беше позволявало да се измъкне от цялата история по възможно най-добрия начин. Така че и сега, както и друг път, като призова на помощ способността си за бързи решения, той незабавно реши да потегли към гората, разположена на около осемдесет крачки от фермата.

Гората е убежище и в това убежище, където е лесно да останеш незабелязан, можеше да се размишлява спокойно.

Както се вижда, в този случай Питу промени обичайния ход на нещата, поставяйки бързото решение преди задълбочения размисъл. Но Питу със своята природна интелигентност беше разбрал най-важното. А

най-важното за него беше да има убежище. Така че се отправи към гората с такъв безгрижен вид, сякаш в главата му нямаше цял куп мисли, и я достигна, имайки сили да не хвърли нито един поглед назад.

Наистина, щом сметна, че от фермата не могат да го видят, той се наведе, сякаш за да опипа връзката на гетата си и с глава между краката проучи хоризонта. Хоризонтът беше чист и изглеждаше, че поне в момента не съществува никаква опасност. Като видя това, Питу се изправи и с един скок се намери в гората.

Гората беше царството на Питу. Там той беше у дома си. Там той бе свободен. Там той беше цар. Цар, като катерицата, чиято ловкост притежаваше, като лисицата, чието лукавство му бе присъщо, като вълка, подобно на който очите му виждаха в нощта.

Но в този час той нямаше нужда нито от ловкостта на катерицата, нито от хитростта на лисицата, нито от виждащите в тъмнината очи на вълка.

Просто Питу трябваше да пресече по диагонал онази част от гората, в която беше навлязъл, и да се върне в онзи край, където тя се простираше по цялата дължина на фермата.

На шейсет-седемдесет крачки разстояние Питу щеше да види всичко, което щеше да стане. На шейсет-седемдесет крачки разстояние Питу не се боеше от нито едно същество, каквото и да било то, принудено да си служи, за да се придвижва и напада, с ръцете и краката си.

Няма нужда да казваме, че не се боеше дори от конник, понеже не би се намерил никой, който би могъл да измине и стотина крачки в гората по пътищата, по които би го превел Питу. Така че в гората Питу не можеше да намери сравнение, достатъчно презрително, за да изкаже презрението му към някой конник. Питу се излегна с цялата си дължина в един гъсталак от издънки и като облегна врата си на един чатал, се замисли дълбоко.

Той си мислеше, че е негов дълг да попречи, доколкото му е възможно, на чичо Бийо да изпълни ужасното отмъщение. Първият начин, който дойде в ума на Питу, беше да изтича в Бурсон и да предупреди господин Изидор за опасността, която го очакваше, ако рискува да се покаже около фермата.

Но почти веднага той съобрази две неща.

Първото беше, че не бе получил от Катрин поръчение да направи това.

Второто – че опасността би могла да не възпре господин Изидор.

После, можеше ли Питу да бъде уверен, че виконтът, чието

намерение несъмнено беше да се прикрива, ще дойде по пътя, предназначен за коли, а нямаше да мине по някоя от малките пътеки, по които минаваха, за да скъсят пътя си, дърварите и горските работници?

Впрочем, ако Питу тръгнеше да търси Изидор, щеше да изостави Катрин, а като си помислеше, Питу щеше да бъде ядосан, ако на виконта се случеше нещастие, но би бил отчаян, ако нещастие застигнеше Катрин.

Това, което му се стори най-мъдро, беше да остане където е и ако се случи нещо извънредно, да действа според обстоятелствата. Докато чакаше, очите му се насочиха към фермата, втречени и блестящи като на някоя дива котка, която дебне плячката си.

Първото раздвижване, което стана, беше излизането на дядо Клуис. Питу го видя да се сбoguва с Бийо под стряхата на портата за коли, после го видя да минава, накуцвайки, покрай стената и да изчезва по посока на Виле-Котре, който трябваше да пресече или заобиколи, за да се прибере в колибата си, отдалечена почти на левга и половина от Писльо.

В момента, когато излизаше, здрачът започна да пада.

Понеже дядо Клуис беше само второстепенно действащо лице, нещо като фигурант, в драмата, която се разиграваше, Питу му отдели съвсем незначително внимание, следвайки го с поглед, за успокоение на съвестта, до момента, в който той изчезна зад ъгъла на стената, след което върна обратно погледа си към центъра на постройката, сиреч натам, където бяха прозорците и портата за коли.

След миг един от прозорците се освети – беше този на стаята на Бийо. От мястото, където беше Питу, погледът му проникваше чудесно в стаята. Така че Питу можа да види как Бийо, прибрал се в стаята си, зарежда пушката с всички предпазни мерки, препоръчани му от дядо Клуис.

През това време нощта се бе спуснала напълно.

След като зареди пушката си, Бийо загаси светлината и придърпа двата капака на прозореца, но така, че останаха само притворени, така че без съмнение погледът му да може да обхожда околностите през оставения процеп.

От прозореца на Бийо, разположен най-отпред, не се виждаше, както мислим, че вече сме споменавали, поради един ъгъл, образуван от зидовете на оградата на фермата, прозорецът на стаята на Катрин, разположена на приземния етаж. Но се виждаше изцяло пътят за Бурсон и целият отрязък от гората, който се закръгляше от планината Ла Ферте-Милон до мястото, което наричаха Сечището на Ивор.

Дори без да вижда прозореца на Катрин, предполагайки, че тя ще излезе през него, опитвайки се да достигне гората, Бийо можеше да я забележи в момента, когато тя навлезеше в района, обхванат от погледа му. Само че тъй като нощният мрак все повече и повече се сгъстяваше, ако Бийо би видял някоя жена, би могъл да се усъмни, че това е Катрин, но не разполагаше със сигурен начин да разпознае дали това е Катрин.

Предварително излагаме тези заключения, понеже те са онези, които правеше Питу.

Питу не се и съмняваше, че щом нощта падне напълно, Катрин ще се опита да излезе, за да предупреди Изидор. Без да изпуска напълно от очи прозореца на Бийо, погледът му бе втренчен най-вече в прозореца на Катрин.

Питу не се лъжеше. Щом нощта достигна една степен на тъмнина, която се стори задоволителна на девойката, Питу, за когото казахме, че тъмнината не съществуваше, видя да се отваря бавно прозорецът на Катрин. После тя прекрачи през перваза, притвори крилото на прозореца и се плзна покрай цялата дължина на стената.

Нямаше опасност девойката да бъде видяна, докато следваше тази линия. И ако се предположеше, че има работа във Виле-Котре, тя би могла да стигне незабелязана. Но ако, напротив, тя имаше работа по посока на Бурсон, нямаше начин да не навлезе в района, който се виждаше от прозореца на баша ѝ.

Стигнала до края на стената, тя се поколеба няколко секунди, така че Питу за миг се надяваше, че ще поеме към Виле-Котре, а не към Бурсон. Но изведнъж колебанието ѝ изчезна и навеждайки се, за да се прикрие, доколкото е възможно, от чужди очи, тя пресече пътя и се затича по една пътека, достигаща чрез една извивка до гората, която продължаваше под дърветата и се сливаше след около четвърт левга с пътя за Бурсон. Тази пътека свършваше на един малък кръстопът, наречен кръстопътят Бурж-Фонтен.

Щом Катрин стъпи на пътеката, пътят, по който беше тръгнала, и намеренията ѝ бяха толкова ясни за Питу, че той повече не се занимаваше с нея, а само с притворените капаци, през чийто процеп, сякаш през бойницата на някоя крепост, погледът се прехвърляше от единия до другия край на гората.

Целият този район, обхванат от погледа на Бийо, беше абсолютно пуст с изключение на един овчар, прибиращ стадото си. Така че щом Катрин навлезе в този район, макар че нейната черна наметка я правеше почти невидима, при все това тя не можа да убегне от пронизващия взор

на арендатора.

Питу видя капациите да се разтварят, главата на Бийо да се показва в процепа и да остава за миг съсредоточена и неподвижна, сякаш се беше усъмнил в този мрак в това, което виждаха очите му. Но кучетата на овчаря се затичаха по посока на тази сянка и когато, излайвайки няколко пъти се върнаха при господаря си, Бийо вече не се съмняваше, че тази сянка е била Катрин. Когато се приближиха до нея, кучетата я познаха и спряха да лаят.

Няма защо да казваме, че всичко това Питу разбираше толкова ясно, сякаш предварително беше в течение на различните случки в драмата. Той видя, че капациите на прозореца в стаята на Бийо се затварят и се отваря портата за коли.

Наистина, след няколко секунди портата се отвори и докато Катрин стигне до покрайнините на гората, Бийо, с пушка на рамо, тръгна с едри крачки към гората по пътя за Бурсон, където свършваше след четвърт левга пътеката, следвана от Катрин. Той нямаше нито миг за губене, ако не искаше след десет минути девойката да се намери лице в лице с баща си! Питу разбра това.

Той се надигна, заподскача през сечището като подплашено козле и пресичайки гората по диагонал, обратно на това, което беше направил първия път, се оказа край пътеката в момента, когато се чуваха забързаните стъпки и задъханото дишане на девойката. Питу спря и се скри зад ствола на един дъб.

След десетина секунди Катрин премина на две крачки от дъба. Питу изскочи, прегради пътя на девойката и в същото време се назова. Беше преценил необходимостта да извърши едновременно трите действия, за да не изплаши твърде много Катрин. И наистина, тя нададе само слаб вик и като се спря, цялата трепереща, каза:

– Вие тук, господин Питу!... Какво искате от мен?

– В името на Бога, нито крачка повече, госпожице! – каза Питу, сплитайки умолително ръце.

– И защо така?

– Защото баща ви знае, че сте излязла. Защото върви по пътя за Бурсон с пушката си. Защото ви чака на кръстопътя Бурж-Фонтен!

– Но той, той!... – каза Катрин, почти объркана. – Той как ще бъде предупреден?...

И тя направи опит да продължи пътя си.

– Дали ще бъде повече предупреден – каза Питу, – когато баща ви може да ви прегради пътя?

– Какво да правим?

– Върнете се, госпожице Катрин, приберете се в стаята си. Ще зас-
тана в засада около прозореца ви и когато видя господин Изидор, ще го
предупредя.

– Ще направите ли това, скъпи господин Питу?

– За вас ще направя всичко, госпожице Катрин! Ах! Защото много
ви обичам, вървете!

Катрин му стисна ръцете. После, след секунда на размисъл, каза:

– Да, имате право, отведете ме.

И сякаш краката ѝ бяха започнали да ѝ изневеряват, тя пхна ръка-
та си под тази на Питу, който я накара да поеме – той вървейки, а тя ти-
чайки, – обратно по пътя към фермата.

Десет минути по-късно Катрин се прибра в стаята си, без да бъде
видяна от някого, и затваряше прозореца след себе си, докато Питу ѝ
показваше туфата върби, в която щеше да бди и да чака.

59.

Засада за вълка

Туфата върби, разположена на едно малко възвишение на двайсет-двайсет и пет крачки от прозореца на Катрин, господстваше над нещо като ров, притиснал между отвесните си брегове на седем-осем стъпки дълбочина една тъничка струйка течаща вода. Тази рекичка, която извишаше по протежение на пътя, на места беше засенчена от върбалаци, подобни на туфата, за която споменахме, сиреч от дървета, приличащи най-вече през нощта на онези джуджета, които носят над малкото си тяло голяма разчорлена глава.

В последното от тези изкорубени от времето дървета Питу бе поставял всяка сутрин писмата на Катрин и тя беше идвала да си ги вземе, щом видеше баща си да се отдалечава в обратна посока.

И така Питу, от своя страна, и Катрин от нейна, бяха взимали толкова предпазни мерки, че вината за разкриването на заговора изобщо не беше тяхна. Беше чиста случайност, че тази сутрин овчарят на фермата се бе оказал на пътя на Изидор. Овчарят беше съобщил за завръщането на виконта като за незначителна новина. Това потайно завръщане, станало в пет часа сутринта, се бе видяло повече от подозрително на Бийо. Откакто се беше върнал от Париж, откакто Катрин беше боледувала, откакто доктор Рейнал му беше наредил да не влиза в стаята на болната, докато тя бълнува, той беше убеден, че виконт дьо Шарни е любовник на дъщеря му. И понеже виждаше в края на тази връзка само безчестие, защото господин виконт дьо Шарни никога нямаше да се ожени за Катрин, той реши да отмие срама от безчестието с кръв.

Оттук идваха всички подробности, за които разказахме и които, незначещи нищо за непредубедения поглед, придобиваха значение в очите на Катрин, а след обяснението ѝ, и в очите на Питу.

Видяхме как Катрин, досещайки се за плана на баща си, не бе опитала да се противопостави по друг начин, освен предупреждавайки Изидор, постъпка, от която за щастие я бе възпрял Питу, защото на пътя вместо Изидор, тя щеше да се срещне с баща си.

Катрин познаваше твърде добре ужасния характер на баща си, за да се опитва да му повлияе с молби. Това би значело просто да ускори разразяването на бурята, да предизвика удара на мълнията, вместо да го отклони.

Всичко, към което се стремеше, бе да предотврати един сблъсък между баща си и любимия си.

О, колко горещо бе искала в този миг това отсъствие, което едва не я бе накарало да умре, да беше продължило! Как би благословила гласа, който би й казал: „Той е заминал!“, ако би добавил: „Завинаги!“

Питу разбираше това така добре, както и Катрин, ето защо се предложи на девойката за посредник. Все едно дали виконтът щеше да дойде пеша или на кон, той се надяваше да го види или да го чуе навреме, да изскочи пред него и с две думи да му разясни положението и да го уговори да избяга, обещавайки да му донесе на другия ден вести от Катрин.

Питу стоеше долепен до върбалака, сякаш беше част от това растително семейство, сред което се намираше, насочвайки привикналите си към нощта, долините и горите сетива, за да забележи някоя сянка или да долови някой звук.

Изведнъж му се стори, че чува зад себе си, идващ от гората, шум от забързаните крачки на един мъж, който върви по нечий следи. Понеже стъпките му се сториха твърде тежки за младия и елегантен виконт, той заобиколи бавно и по един почти незабележим начин своята върба и на трийсетина крачки забеляза арендатора, с пушка на рамо.

Той беше чакал, както бе предвидил Питу, на кръстопътя Бурж-Фонтен. Но като не беше видял никого да излиза по пътеката, бе помислил, че се е излъгал, и се връщаше, за да застане на пусия, както сам си беше казал, срещу прозореца на Катрин, убеден, че именно през този прозорец виконт дьо Шарни ще се опита да влезе при нея.

За нещастие случайността пожела той да избере като място за засада същата туфа върби, в която се укриваше Питу.

Питу отгатна намерението на арендатора. Той нямаше намерение да му оспорва мястото. Плъзна се по дължината на наклона и изчезна в рова с глава, скрита зад стърчащите корени на върбата, която Бийо беше избрал, за да се облегне. За щастие вятърът духаше доста силно. Без него Бийо сигурно би могъл да чуе ударите на сърцето на Питу.

Но трябва да кажем, че за чест на възхитителната натура на нашия герой той не се замисляше за личната си безопасност толкова, колкото беше отчаян, че би могъл не по своя воля да не удържи дадената на Катрин дума. Ако господин дьо Шарни дойдеше и на господин дьо Шарни му се случеше някакво нещастие, какво щеше да си помисли тя за Питу? Че я е предал може би.

Питу би предпочел да умре пред мисълта, че Катрин можеше да помисли, че я е предал.

Но не можеше да направи нищо, освен да остане на мястото си и най-вече да остане неподвижен – най-малкото движение би го издало.

Измина четвърт час, без нещо да наруши нощната тишина. Питу хранеше една последна надежда – че ако за щастие виконтът дойде късно, Бийо ще се отегчи да чака, ще си помисли, че няма да дойде, и ще се прибере у дома.

Но изведнъж Питу, който поради положението си бе опрял ухо на земята, помисли, че чува галоп на един кон. Този кон, ако беше един, трябваше да идва по малката пътека, която достигаше до гората.

Скоро нямаше съмнение, че конят е само един. Той премина по пътя на шейсетина крачки от върбовата туфа. Чуваше се как копитата на животното отекват по чакъла, а една от подковите му, сблъскала се с камък, изтръгна няколко искри.

Питу видя арендатора да се навежда над главата му, за да се опита да види по-добре в тъмнината. Но нощта беше толкова черна, че дори окоето на Питу, привикнало да прониква през тъмнината, видя само нещо като сянка да изскача на пътя и да изчезва зад ъгъла на каменната ограда на фермата.

Питу нито за миг не се усъмни, че това е Изидор, но се надяваше виконтът да влезе във фермата през някой друг вход, а не през прозореца. Бийо се опасяваше от същото, защото промърмори нещо като богохулство.

После настъпиха десет минути на ужасяваща тишина.

В края на тези десет минути Питу благодарение на острото си зрение различи една форма на края на стената. Конникът беше привързал коня си към едно дърво и се връщаше пеша.

Нощта беше толкова тъмна, че Питу се надяваше Бийо да не види това подобие на сянка или да го види твърде късно. Лъжеше се. Защото след секунда Питу чу два пъти над главата си сухото шракане от вдигането на ударниците на пушката.

Човекът, който се плъзгаше към стената, несъмнено също чу този звук, за който не може да се излъже ухото на никой ловец, защото се спря, опитвайки се да пониже тъмнината с поглед. Но това беше невъзможно.

По това време дори за секунда Питу видя над рова да се вдига цевта на пушката. Но, несъмнено, от това разстояние арендаторът не беше уверен, че ще улучи или се страхуваше да не допусне грешка, защото пушката, която се беше вдигнала бързо, се спусна бавно надолу. Сянката отново се раздвижи и продължи да се плъзга към стената. Тя видимо

се приближаваше към прозореца на Катрин. Този път Питу чу ударите на сърцето на Бийо.

Питу се питаше какво би могъл да направи, с какъв вик би могъл да предупреди нещастния младеж, по какъв начин би могъл да го спаси. Но нищо не му идваше на ума и от отчаяние той зарови ръце в косите си!

Той видя как за втори път се вдига цевта на пушката. Но за втори път тя се отпусна надолу.

Жертвата беше още твърде далече. Изтече почти половин минута, през която младежът направи двайсетте крачки, които го делеяха от прозореца. Стигнал до прозореца, той почука три пъти през равни промеждутъци. Този път нямаше вече съмнение, това беше любовник, и то любовник дошъл за Катрин. За трети път цевта на пушката се вдигна, докато Катрин, от своя страна, познала обичайния сигнал, отваряше прозореца.

Питу, задъхан, усети по някакъв начин напрежението на бойната пружина на пушката. Чу се ударът на кремъка върху подсипа, един блясък, подобен на този от светкавица, освети пътя, но никаква експлозия не последва тази светлина. Само барутът в подсипа беше изгорял.

Младият благородник видя опасността, която го заплашваше. Той понечи да тръгне право срещу огъня, но Катрин протегна ръка и каза тихо, притегляйки го към себе си:

– Нещастнико! Това е баща ми!... Той знае всичко!... Ела!...

И със свръхчовешка сила му помогна да се прекачи през прозореца и придърпа капациите след него. На арендатора му оставаше още един изстрел. Но двамата млади хора бяха така вплетени в прегръдка, че несъмнено той се боеше, ако стреля по Изидор, да не убие дъщеря си.

– О! – прошепна той. – Той ще трябва все пак да излезе, а излезе ли, няма да го пропусна.

В същото време с шилото на барутницата си той почисти подсипа на пушката и го зареди отново, та да не се повтори чудото, на което Изидор дължеше живота си. За пет минути всички шумове секнаха, дори дишането на Питу и арендатора, дори шумът от туптенето на сърцата им.

Изведнъж сред тишината отекна лаят на вързаните кучета в двора на фермата. Бийо тропна с крак, заслуша се за миг и тропна с крак отново:

– А-а! – каза той. – Тя ще го накара да избяга през овощната градина, по него лаят кучетата.

И като скочи над главата на Питу, той се приземи от другата страна

на рова и въпреки нощта, благодарение на познаването на местността, изчезна като светкавица зад ъгъла на зида. Бийо се надяваше да стигне до другата страна на фермата едновременно с Изидор.

Питу отгатна маневрата му. С досетливостта на човек, привикнал с природата, той изскочи на свой ред от рова, пресече пътя по права линия, отиде направо при прозореца на Катрин, дръпна към себе си капак, който се отвори, влезе в празната стая, достигна кухнята, осветена от една лампа, хвърли се през двора, навлезе в прохода, който водеше към овощната градина, и като стигна там, благодарение на способността си да вижда в тъмното, видя две сенки, едната от които прекрачваше зида, а другата, в подножието на тази стена стоеше права, с протегнати ръце.

Но преди да скочи от другата страна на стената, младежът се обърна за последен път.

– Довиждане, Катрин – каза той, – не забравяй, че си моя.

– О, да, да! – отвърна девойката. – Но тръгвай, тръгвай!

– Да, тръгвайте, тръгвайте, господин Изидор! – извика Питу. – Тръгвайте!

Чу се шумът, предизвикан от падането на младежа на земята, после изцвилването на коня, който го беше познал, после бързите подскоци на коня, несъмнено подтикван от шпорите. После се чу първият изстрел, а след него и вторият.

При първия Катрин нададе вик и направи движение, сякаш да се хвърли на помощ на Изидор. При втория само въздъхна, силите я напуснаха и тя падна в ръцете на Питу.

А той, протегнал врат, се мъчеше да чуе дали конят продължава своя бяг със същата бързина, както преди изстрелите, и като чу, че галопът на животното се отдалечава, без да се забавя, каза поучително:

– Има надежда! През нощта не можеш да се прицелиш така добре, както през деня, а и ръката не е толкова сигурна, когато стреляш по човек, а не по вълк или глиган.

И като повдигна Катрин, поиска да я отнесе на ръце. Но тя, с могъщо усилие на волята си, събра всичките си сили, изплъзна се и стъпи на земята и като спря Питу с ръка, го попита:

– Къде ме водиш?

– Ами, госпожице – каза съвсем учуден Питу, – водя ви обратно в стаята ви.

– Питу – каза Катрин, – имаш ли някое място, където да ме скриеш?

– О! Ако става въпрос за това, госпожице – каза Питу, – и да нямам, ще намеря.

– Тогава – каза Катрин, – отведи ме.

– Ами фермата?...

– Надявам се след пет минути да съм излязла, за да не се върна повече.

– Ама баща ви?...

– Всичко е свършено между мене и човека, който искаше да убие любимия ми.

– Но, все пак, госпожице – осмели се Питу.

– А! Отказваш ли да ме придружиш, Питу? – попита Катрин, като пусна ръката на младежа.

– Не, госпожице Катрин. Опазил ме Бог!

– Е, добре, тогава ме последвай.

И тръгвайки, Катрин премина от овощната в зеленчуковата градина. В края на зеленчуковата градина имаше една малка врата, която водеше към долината на Нуе. Катрин я отвори, без да се колебае, извади ключа, заключи два пъти след себе си и Питу и хвърли ключа в един кладенец, долепен до стената.

После с твърда крачка, пресичайки нивите, тя се отдалечи, облегната на ръката на Питу, и двамата скоро изчезнаха в долината, която се простира от село Писльо до фермата в Нуе.

Никой не ги видя да тръгват и само Бог знаеше къде Катрин ще намери убежището, обещано ѝ от Питу.

60.

В която бурята е преминала

И при човешките бури е както при небесните урагани. Небето се покрива с облаци, бляскат светкавици, земята сякаш се олюлява на оста си. Има един момент на ужасяващ пароксизъм²¹³, когато се мисли за пълното унищожение на хората и нещата, когато всеки се тресе, побиват го тръпки и той вдига ръце към Господа като към едничкото добро, към единствената милост. После, малко по малко, всичко се успокоява, мрактът се разпръсва и идва денят – слънцето се възражда отново, цветята се разтварят, дърветата се разшумяват, хората тръгват по своите работи, удоволствия и любов. Животът се смее и пее покрай пътищата и на прага на вратите, а никого не го е грижа за онази пустиня, в която се е превърнало мястото, където е паднала гръмотевицата.

Така стана и във фермата – несъмнено през цялата нощ бе имало страховита буря в сърцето на човека, който беше замислил и привел в изпълнение плана си за отмъщение. Когато откри бягството на дъщеря си, когато напразно потърси следите от стъпките ѝ, когато я повика – най-напред с гневен, а след това с умоляващ глас, а после с глас, изпълнен с отчаяние, и никой не отговори на тези повиквания, нещо жизненоважно се скърши в този могъщ организъм. Но накрая, когато тази буря от викове и заплахи, която бе придружена от гръмотевици и мълнии като небесните бури, беше последвана от тишината на изтощението; когато кучетата, нямащи вече причини за безпокойство, престанаха да вият; когато дъждът, примесен с градушка заличи следата от кръв, която подобно на наполовина развързан пояс обикаляше едната страна на фермата; когато времето – онзи безчувствен и ням свидетел на всичко онова, което става тук, долу, отърси от бронзовите си криле последните часове на нощта, нещата поеха обичайния си ход. Портата за коли изскърца гръмко на ръждясалите си панти. Надничарите заизлизаха – едни за сетба, други за бран, трети, за да отидат при плуговете. После, на свой ред, се появи и Бийо, кръстосвайки долината във всички посоки. Най-накрая, когато денят вече се беше надигнал съвсем, останалата част от селото се пробуди и някои, които не бяха спали така добре, както другите, говореха полулюбопитно, полубезгрижно:

213. Пароксизъм – остра форма на преживяване на чувство – бел.ред.

– Кучетата на чичо Бийо виеха страшно тази нощ и се чува два пушечни изстрела откъм фермата...

И това беше всичко. Когато бай Бийо се прибра, както обикновено, в девет часа, за да закуси, жена му го попита:

– Кажи ми, мъжо, къде е Катрин? Знаеш ли?

– Катрин ли?... – отвърна арендаторът с усилие. – Въздухът във фермата не беше добър за нея и тя замина в Солон при леля си...

– Аха! – рече стрина Бийо. – И дълго ли ще остане при леля си?

– Докато не се оправи – отвърна арендаторът.

Майка Бийо въздъхна и бутна настрани чашата си кафе с мляко. От своя страна, арендаторът направи усилие да хапне. Но при третия залък, сякаш храната го задавяше, той взе бутилката с бургундско за гърлото и я опразни на една трета. После попита с прегракнал глас:

– Надявам се, че не са разседдали коня ми?...

– Не, господин Бийо – отвърна плахийт глас на едно дете, което идваше, протегнало ръка, да търси всяка сутрин закуска във фермата.

– Добре!

И арендаторът, отблъсквайки по-рязко от обичайното малчугана, яхна коня си и препусна през полето, докато жена му, избърсвайки две сълзи, отиде да седне на обичайното си място под издадената част на камината.

И без тази пойна птичка, без това усмихнато цвете, което, приело чертите на една девойка, развеселяваше и пръскаше благоухание между старите стени, всичко във фермата си вървеше на следния ден така, както беше вървяло и предишния.

От своя страна, Питу посрещна изгряващия ден в дома си в Арамон и онези, които биха влезли при него в шест часа сутринта, щяха да го заварят на светлината на една свещ, която изглежда гореше от дълго време, ако се съди по издължения ѝ фитил, да преписва на чисто, за да изпрати на Жилбер заедно с всички оправдателни документи отчет за употребата на двайсет и петте луи, които докторът му беше дал за облекло и екипировка на Националната гвардия в Арамон.

Наистина един дървар разправяше, че го е видял около полунощ да носи на ръце нещо тежко, което имало вид на жена, слизайки по склоновете, водещи към лятната къщичка на дядо Клуис. Но това изобщо не изглеждаше вероятно, като се вземе предвид, че Лажьонес твърдеше, че го е видял да тича с всички сили към един часа сутринта по пътя за Бурсон, докато Манике, който живееше съвсем накрая на селото по посока на господин Лонпре, твърдеше, че към два-два и половина часа го е

видял да минава край портата му и му извикал: „Лека нощ, Питу!“, на която учтивост Питу бил отвърнал от своя страна, викайки: „Лека нощ, Манике!“

Нямаше съмнение, че Манике е видял Питу към два или два и половина часа.

Но за да може дърварят да е видял Питу около колибата на дядо Клуис в полунощ, носещ на ръце нещо тежко и приличащо на жена; за да може чичо Лажьонес да е видял Питу, тичащ с всички сили в един часа сутринта по пътя към Бурсон; за да може Манике да пожелае лека нощ на Питу към два или два и половина часа – бе необходимо Питу, когото загубихме от поглед заедно с Катрин към десет и половина или единайсет часа вечерта в урвите, отделящи село Писльо от фермата Нуе, да е изминал левга и половина до колибата на дядо Клуис, после, за да се върне от колибата до Бурсон, да измине други две левги, после, да се върне при колибата на дядо Клуис и накрая да се прибере оттам у дома си. Това предполагаше, че за да настани Катрин на сигурно място, да отиде и да се осведоми за виконта и след това да донесе на Катрин вестите за виконта, той беше изминал между единайсет часа вечерта и два и половина сутринта горе-долу осем или девет левги. Обаче предположението не би било приемливо дори за някой от княжеските вестоносци, за които хората от народа твърдяха, че им е изваден далакът. Но такава проява на сила общо взето би учудила доста малко онези, които дори само веднъж са могли да оценят двигателните способности на Питу.

При все това, понеже Питу не каза на никого за тайните на тази нощ и понеже изглежда нямаше слънце, та да огрее навсякъде, стана така, че нито Дезире Манике, нито чичо Лажьонес биха се осмелили да потвърдят под клетва, че това е бил лично Питу, а не някоя сянка, някое привидение или някой призрак, приели външността на Питу, когото са видели около колибата на дядо Клуис и по пътя за Бурсон.

Защото в шест часа на другия ден, докато Бийо яхаше коня си, за да навести нивите си, Питу беше видян да се занимава, без да има вид на уморен или угрижен, със сметките на шивача Дюлороа, към които прибавяше като доказателство разписките на своите трийсет и трима души.

Имаше още една личност, която познаваме и която беше спала твърде лошо през тази нощ.

Това беше доктор Рейнал. В един часа сутринта той беше събуден от лакея на виконт дьо Шарни, който с все сила дърпаше шнура на звънеца. Той му беше отворил лично, както му беше навик, когато отекнеше нощният звънец.

Лакеят на виконта идваше да го търси, защото на господаря му се беше случила тежка злополука. Той държеше юздите на още един оседлан кон, та доктор Рейнал да не загуби нито миг. Докторът се облече набързо, яхна коня и потегли в галоп, предшестван от лакея, яздещ пред него като пратеник.

Каква ли беше злополуката? Щеше да узнае, когато пристигне в замъка. Само че му бяха казали да си вземе хирургическите инструменти.

Злополуката представляваше рана в левия хълбок и леко одрасква-не по дясното рамо, причинени от два куршума, които изглежда бяха от един и същ калибър, сиреч двацет и четвърти.

Но виконтът не пожела да разкаже никакви подробности за станалото. Едната от раните, тази на хълбока, беше сериозна, но при все това не представляваше никаква опасност. Куршумът беше преминал през плътта, без да засегне някой важен орган. Що се отнасяше до другата рана, тя дори не заслужаваше внимание. След като превръзките бяха направени, младежът даде на доктора двацет и пет луи, за да запази мълчание по въпроса.

– Ако искате да си мълча, трябва да ми платите за посещението по обикновената тарифа, сиреч един пистол²¹⁴ – отвърна добрият доктор.

И като взе един луидор, той върна останалите четирийсет ливри на виконта, който безуспешно настояваше да ги вземе. Обаче доктор Рейнал съобщи, че според него ще се наложат още три посещения, така че ще дойде вдругиден и после през още един ден.

При второто си посещение докторът откри болния на крака – с мощта на един колан, който придържаше превръзката към раната, той се бе качил на коня си, сякаш нищо не му се беше случвало, така че никой, с изключение на доверения му лакей, не разбра за случката.

При третото си посещение доктор Рейнал разбра, че болният е заминал. И понеже посещението му беше безрезултатно, той прие да вземе само половин пистол.

Доктор Рейнал беше един от онези рядко срещани лекари, които са достойни да имат в салона си гравюрата „Хипократ отказва да приеме даровете на Артаксеркс“²¹⁵.

214. Пистол – старинна монета, чиято стойност е била различна, в зависимост от времето и страната. По времето на Луи XIV един пистол е струвал десет ливри – бел.прев.

215. Картина на Жироде (намира се в Екол дьо Медсен) – бел.фр.изд.

61.

Голямото предателство на господин Дьо Мирабо

Спомнете си последните думи, които Мирабо каза на кралицата, напусайки, когато тя му подаде ръка за целувка:

– Чрез тази целувка, госпожо, монархията е спасена!

Ставаше въпрос това обещание, дадено от Прометей на Юнона²¹⁶, да бъде изпълнено.

Мирабо беше започнал борбата, уверен в силите си, без да помисли, че след толкова непредпазливи постъпки и три провалени заговора борбата, към която го подтикваха, е невъзможна.

Може би, ако би бил по-предпазлив, Мирабо щеше да се бори още известно време под прикритието на някаква маска. Но на по-следващия ден, след като беше приет от кралицата, когато отиде в Събранието, той видя, че хората се събират на групи и чу викове. Той се приближи до тези групи и попита за какво викат. Предаваха си някакви малки брошури.

После, от време на време, някакъв глас се провикваше:

– *Голямото предателство на господин Дьо Мирабо! Голямото предателство на господин Дьо Мирабо!*

– Аха! – рече той, изваждайки пари от джоба си. – Струва ми се, че това се отнася до мен!... Приятелю – продължи той, обръщайки се към амбулантния търговец, който разпространяваше брошурата и който имаше няколко хиляди екземпляра от нея в кошовите, носещи се от едно кротко магаре там, където му харесваше да разположи сергията си, – колко струва „Голямото предателство на господин Дьо Мирабо“?²¹⁷

Амбулантният търговец изгледа Мирабо право в лицето.

– Раздавам ги без пари, господин графе – каза той.

После добави по-тихо:

– Брошурата е отпечатана в стохиляден тираж!

Мирабо се отдалечи замислен. Тази брошура, която се раздаваше без пари! Този амбулантен търговец, който го познаваше... Но без съмнение тази брошура беше една от онези глупави и изпълнени с омраза публикации, каквито изглеждаше, че има с хиляди по онова време. Крайната омраза и крайната им глупост ги правеха безопасни, отнемаха цялата им стойност.

216. Става дума за Хера, чието име в Древния Рим е Юнона – бел.ред.

217. Памфлет от журналиста Лакроа – бел.фр.изд.

Мирабо хвърли поглед на първата страница и побледня. Първата страница съдържаше списък с дълговете на Мирабо и, странно нещо, този списък беше точен! Двеста и осем хиляди франка! Под списъка беше посочена датата, на която тази сума беше изплатена на различните кредитори на Мирабо от ковчежника на кралицата господин Дьо Фонтанж. После следваше цифрата на сумите, които дворът му изплащаше всеки месец:

Шест хиляди франка!

Най-накрая – разказът за неговата среща с кралицата. Случваше се нещо неразбираемо. Анонимният автор на памфлета не се бе излъгал за нито една цифра, можеше да се каже, че не е излъгал и с нито една дума. Кой ли ужасен, тайнствен, пълен с небивали тайни враг го преследваше или по-скоро преследваше в негово лице монархията? Лицето на амбулантния търговец, който му беше говорил, който го беше познал, който го беше нарекъл „господин графе“, се стори не съвсем непознато на Мирабо. Той се върна по стъпките си.

Магарето си беше все така там с кошове, изпразнени на три четвърти. Но амбулантният търговец беше изчезнал и неговото място беше заето от друг. Този беше съвсем непознат на Мирабо. Той продължаваше разпространението на брошурата с не по-малко настървение.

Случайността се намеси – докато се раздаваха брошурите, доктор Жилбер, който присъстваше всеки ден на дебатите в Събранието, особено когато тези дебати бяха за нещо важно, мина покрай мястото, където се беше разположил амбулантният търговец.

Може би, унесен в мислите си, той изобщо нямаше да обърне внимание на групите и шума. Но с обичайната си дързост Мирабо го хвана под ръка и го отведе при разпространителя на брошурите. Онзи направи за Жилбер същото, което правеше и за другите, сиреч протегна ръка към него и каза:

– Гражданино, вземи „Голямото предателство на господин Дьо Мирабо“!

Но при вида на Жилбер езикът и ръката му замръзнаха като парализирани. Жилбер го изгледа на свой ред, пусна с отвращение брошурата да падне и се отдалечи, казвайки:

– Мръсна работа е това, което вършите тук, господин Бозир!

И като хвана под ръка Мирабо, той продължи пътя си към Събранието, което се бе преместило от архиепископството в манежа.

– Ама вие познавате ли този човек? – попита Мирабо Жилбер.

– Познавам го, както се познават такива хора – каза Жилбер. – Това

е един бивш полицейски пристав, картоиграч и мошеник. Станал е клеветник, защото няма друга работа.

– Ах! – прошепна Мирабо, поставяйки длан там, където беше сърцето му и където имаше само един портфейл, съдържащ парите от двореца. – Ако клеветеше...

И мрачен, големият оратор продължи пътя си.

– Какво – попита Жилбер, – няма ще бъдете толкова малко философ, та да се оставите да ви повали подобна атака?

– Аз ли? – провикна се Мирабо. – Ах, докторе, вие не ме познавате!... Те казват, че съм се продал, когато просто трябва да кажат, че ми е платено! Е, добре, утре купувам разкошна къща, утре си вземам кола, утре имам готвач и поддържам трапеза за гости. Повален, аз? И какво значение имат вчерашната популярност и днешната непопулярност? Та нямам ли бъдеще?... Не, докторе, това, което ме съсипва, е едно дадено обещание, което вероятно няма да мога да изпълня. Това са грешките, бих казал по-точно предателствата на двора, според мен. Видях кралицата, нали? Тя изглеждаше изпълнена с доверие към мен. За миг помечтах – безсмислена мечта при подобна жена, – та, за миг помечтах да бъда не министър на краля, като Ришельо, а министър... – нека го кажем по-точно, защото на световната политика няма да ѝ стане по-зле от това, – любовник на една кралица, като Мазарини²¹⁸. Е, добре, а какво прави тя? Същия ден, в който се раздели с мен, написала на своя пратеник в Германия, на господин Флашсланден: „Кажете на брат ми Леополд, че следвам съвета му. Че ще си послужи с господин Дьо Мирабо, но няма нищо сериозно в отношенията ми с него.“

– Сигурен ли сте? – каза Жилбер.

– Сигурен съм, абсолютно сигурен... И това не е всичко – знаете ли за какво ще става въпрос днес в Събранието?

– Зная, че ще става въпрос за война, но съм лошо осведомен за причините за тази война.

– О, Боже мой! – каза Мирабо. – Много е просто. Европа е разделена на две страни – Австрия и Русия от едната, и Англия и Прусия от другата, но те са движени от една и съща омраза, омразата към революцията. За Русия и Австрия не е трудно да се обясни, революцията им е толкова присъща. Но за либерална Англия и за философска Прусия е необходимо време, за да се решат да преминат от единия полюс към

218. Кардинал Мазарини е бил любовник на Ана Австрийска, женена за Луи XIII, регентка по времето на малолетното на сина си Луи XIV – бел.ред.

другия, да се откажат, да се отрекат, да признаят, че са такива, каквито са в действителност – врагове на свободата. От своя страна, Англия видя, че Брабант протяга ръка на Франция. Това ускори нейното решение. Нашата революция, драги ми докторе, е жизнена и заразителна. Тя е нещо повече от национална революция, тя е общочовешка революция. Ирландецът Бърк, ученик на йезуитите от Сен-Омер, ожесточен враг на господин Пит, пусна срещу Франция един манифест, който му беше платен с хубаво звънко злато от господин Пит. Англия няма да обяви война на Франция... Не, още няма да се осмели. Но тя изоставя Белгия на император Леополд и ще отиде и накрай света, ако се наложи, за да търси свада с нашата съюзничка Испания. Обаче Луи XVI уведоми вчера Събранието, че въоръжава четиринайсет кораба. За това е днес голямата дискусия в Събранието. На кого принадлежи военната инициатива? Ето това е въпросът. Кралят вече загуби вътрешните работи, загуби и правосъдието. Ако загуби и военното министерство, какво ли ще му остане? От друга страна – нека си говорим откровенно тук, скъпи докторе, това е въпросът, по който не смеят да говорят в камарата – от друга страна, кралят е подозрителен. Досега революцията не е свършила друго – и аз съм допринесъл най-много за това, нека се похваля, – освен да прекърши шпагата в ръката на краля. От всички власти най-опасно е да се оставя в ръцете му военното министерство, разбира се. Е, добре, верен на даденото обещание, аз ще поискам да му бъде оставено това министерство, ще рискувам популярността си, живота си може би, подкрепяйки това искане. Ще накарам да приемат един декрет, който ще направи от краля победоносен лидер. Обаче какво прави кралят в същото време? Кара чрез пазителя на печатите да му търсят в архивите на парламента старите възражения срещу Генералните щати, разбира се, за да съчини тайно възражение срещу Събранието. Ах! Ето къде е нещастие-то, драги Жилбер, правят се тайно твърде много неща и твърде малко откровенно, публично и с открито лице. Ето защо, чувате ли, ето защо искам аз, Мирабо, да се знае, че съм за краля и кралицата, защото наистина съм. Вие ми казвате, че това безчестие, насочено срещу мен, ме смущава. Съвсем не, докторе, служи ми. Необходимо е за мен, както са необходими на бурите, за да избухнат, тъмните облаци и противоположните ветрове. Елате, елате, докторе, и ще видите едно хубаво заседание, обещавам ви!

Мирабо не лъжеше и с влизането си в манежа показва доста доказателства за смелостта си. Всеки викаше под носа му: „Предател!“; един му показваше въже, а друг – пистолет.

Мирабо сви рамене и премина като Жан Барт²¹⁹, разблъсквайки с лакти тези, които стояха на пътя му. Крясците го последваха чак в залата, където дори се увеличиха. Едва се беше появил, когато стотина гласа се провикнаха: „А, ето го предателя! Оратора ренегат! Продажника!“ Барнав беше на трибуната. Той говореше против Мирабо. Мирабо го загледа втренчено.

– Е, добре, да – каза Барнав, – тебе те наричат предател и аз говоря против тебе.

– Щом говориш против мен – отвърна Мирабо, – мога да се поразходя до Тюйлери. Ще имам време да се върна, преди да си свършил.

И наистина с високо вдигната глава, със заплашителен поглед, той излезе сред дюдукания, оскърбления и заплахи. Мина по насипа „Де Фьойан“ и слезе в Тюйлери. На една трета от разстоянието по голямата алея една млада жена, държаща в ръка върбова клонка, чийто аромат вдишваше, беше събрала кръжец около себе си. Едно място отляво на нея беше свободно. Мирабо взе един стол и седна. Половината от онези, които я заобикаляха, станаха и си тръгнаха. Мирабо с усмивка ги изглежда как се отдалечават. Младата жена му протегна ръка.

– Ах, баронесо! – каза той. – Не се ли страхувате, че може да се заразите от чума?

– Скъпи графе – отвърна младата жена, – уверяват, че клоните са на наша страна и аз ви притеглям към нас.

Мирабо се усмихна и прекара петнайсет минути в разговор с младата жена, която беше не някоя друга, а Ан-Луиз-Жермен Некер, баронеса Дьо Стал. Когато изминаха петнайсет минути, той извади часовника си и каза:

– Ах, баронесо! Моля да ме извините! Барнав говори против мен. Вече беше говорил един час, когато излязох от Събранието. Изминаха около петнайсет минути, в които имах щастието да разговарям с вас – значи стават два часа, през които моят обвинител говори. Речта му трябва да е към края си и трябва да му отговоря.

– Вървете – каза баронесата – и му отговорете. Смелост!

– Дайте ми тази върбова клонка, баронесо – каза Мирабо, – тя ще ми послужи като талисман.

– Внимавайте, скъпи графе, върбата е дървото на погребалните възлияния!

219. Известен френски морски капитан, на служба при Луи XIV; пленен от англичаните по време на битка, Жан Барт успява да се измъкне от плен, с което си заслужава признанието и обичта на френския народ – бел.ред.

– Дайте я, все пак, подходяща е, за да увенчае един мъченик, който слиза в цирка²²⁰.

– Наистина е трудно да бъдеш по-глулав, отколкото беше Националното събрание вчера – каза госпожа Дьо Стал.

– Ах, баронесо! – отвърна Мирабо. – Защо трябва да говорим за дати?

И като пое в ръцете си върбовата клонка, която тя му даде несъмнено като награда за тези думи, Мирабо галантно се поклони, изкачи стълбите, които водеха към терасата „Де Фьойан“, и се върна в Събранието.

Барнав слизаше от трибуната сред овациите на цялата зала, той току-що беше произнесъл една от онези заплетени речи, които се приемат добре от всички партии.

Едва видяха Мирабо на трибуната, и срещу него избухна гръм от викове и оскърбления.

Но той, вдигнал могъщо ръка, изчака и възползвайки се от един от онези промеждутъци на затишие, каквито има при бурите и метежите, се провикна:

– Добре ми е известно, че разстоянието от Капитолия до Тарпейската скала²²¹ не е чак толкова голямо!

Такова е величието на гения, че тези думи накараха да замлъкнат и най-настървените.

От момента, когато Мирабо извоюва тишина, победата беше наполовина спечелена. Той поиска инициативата за водене на война да бъде дадена на краля. Поиска много и му отказа. Тогава се разгоря борба за пълномощията. Главното искане беше отхвърлено, теренът трябваше да се отвоюва чрез частични искания – и Мирабо се качи пет пъти на трибуната.

Барнав беше говорил два часа. За три часа Мирабо говори на няколко пъти. Най-накрая постигна това: че кралят имаше правото „да прави приготовления, да управлява войските“ както желае той, „да предлага“ обявяването на война на Събранието, което не можеше да реши нищо, ако „не е одобрено“ от краля.

220. Мирабо има предвид влизането на Христос в Йерусалим, когато жителите постилат пътя му с върбови клонки – бел.ред.

221. Капитолия е площад, където са се провеждали заседанията на Сената, или т. нар. Народното събрание на Рим. По подобие се изграждат капитолии и в други градове през Античността. В чест на Римската капитолия Конгресът във Вашингтон е наречен по същия начин. Тарпейска скала – отвесна скала в Рим, от която са хвърляли провинилите се пълководци – бел.прев.

Какво ли не би постигнал, ако не беше тази малка брошурка, разпространявана най-напред от непознатия търговец, а после от господин Дьо Бозир, и която, както казахме, беше озаглавена: „Голямото предателство на господин Дьо Мирабо“!

На излизане от заседанието Мирабо едва не бе разкъсан на парчета. В замяна на това Барнав беше триумфално понесен на ръце от народа. Бедни Барнав, не е далеч денят, когато на свой ред ще чуеш да викат:

– Голямо предателство на господин Барнав!

62.

Еликсирът на живота

Мирабо излезе от Събранието с горделив поглед и вдигната глава. Докато се намираше срещу опасността, могъщият атлет мислеше за опасността, а не за силите си.

С него стана същото, както с маршал Дьо Сакс в битката при Фон-тоноа. Изтощен, болен, той стоял на коня си по-твърдо и от най-храбрите, като страж на своята армия. Но когато английската армия била разбита, когато последното кълбо дим от последния оръдеен изстрел поздравило бягството на англичаните, той се оставил да падне на онова бойно поле, което бил завладял.

Същото стана и с Мирабо. Като се прибра у дома си, той легна на пода, послан с възглавници и цветя. Мирабо имаше две страсти – жените и цветята. От започването на сесията, впрочем, здравето му видимо се беше влошило. Макар и със силен характер, той толкова бе страдал физически и духовно от преследванията и престоните в затвора, че здравето му никога не беше съвсем наред.

Докато човек е млад, всички органи са покорни на волята му, готови да се подчинят при първата команда, която им изпрати мозъкът, и действат донякъде едновременно и без никакво противопоставяне на желанията, които ги управляват. Но колкото повече възрастта на човека напредва, всеки орган, като прислужник, който още се подчинява, но службата вече го е похабила, всеки орган прави, ако може да се каже така, своите забележки и вече не могат без борба и умора да изпълняват задълженията си.

Мирабо беше в тази възраст, в която органите му вече не можеха да му служат с пъргавината, на която беше привикнал, и трябваше да се ядоса, за да може гневът да вземе връх над тези изморени и болни слуги.

Този път усети, че с него става нещо по-сериозно и съвсем слабо се възпротиви на лакея си, който казваше, че трябва да иде и да потърси лекар, когато доктор Жилбер позвъни на вратата и беше въведен при него. Мирабо протегна ръка на доктора и го придърпа до себе си на възглавниците, където беше легнал сред листа и цветя.

– Е, добре, скъпи графе – каза му Жилбер, – не исках да се прибера у дома, без да ви поздравя. Вие ми обещахте победа, а вместо това

постигнахте нещо по-добро – постигнахте триумф!

– Да, но виждате, че това е триумф, победа като тази на Пир²²². Още една такава победа и съм загубен, докторе!

Жилбер погледна Мирабо.

– Наистина – каза той. – Вие сте болен.

Мирабо сви рамене.

– Ще рече, че при това, с което се занимавам, някой друг вместо мен би умрял сто пъти – каза той. – Имам двама секретари, и двамата са изморени до смърт. Най-вече Пеленк, който е натоварен да преписва черновите с моя гнусен почерк и без когото не мога да направя нищо, защото само той може да го разчита и да го разбира. Пеленк е на легло от три дни. Докторе, предпишете ми нещо, което, не бих казал да продължи живота ми, но което да ми даде сили, докато съм жив.

– Какво искате! – каза Жилбер, след като беше опипал пулса на болния. – Не може да се дават съвети на човек с организъм като вашия. Предпишете почивка на един човек, който изразходва силата си най-вече чрез движение, умереност на един гений, който израства сред крайности! Бих могъл да ви кажа да махнете от стаята си тези цветя и тези растения, които отделят кислород през деня и въглерод през нощта – но вие сте си създали необходимост от тях и ще страдате повече от липсата им, отколкото от присъствието им. Бих могъл да ви кажа да се отнасяте към жените като към цветята и да ги отдалечите от себе си, най-вече през нощта – вие ще ми отговорите, че предпочитате да умрете... Така че, живеете си, драги графе, както сте свикнали. Само че дръжте около себе си цветя без аромат и ако е възможно – любовни връзки без страст.

– О! По отношение на последното, скъпи докторе – каза Мирабо, – ще бъдете послушан чудесно. Страстните любовни връзки ми се отразиха твърде зле, за да започна отново. Три години затвор, една смъртна присъда и самоубийството на жената, която обичах, заради друг, ме излекуваха от подобен род любов. За миг, както ви казах, помечтах за нещо голямо. Помечтах за връзка като тази на Елизабет с Есекс, на Ана Австрийска с Мазарини или на Екатерина II с Потьомкин. Но това беше само мечта. Какво искате! Не съм виждал повече жената, за която се боря, и вероятно няма да я видя никога вече... Вижте, Жилбер, няма по-голямо наказание от това, да чувствате, че носите у себе си огромни проекти, просперитета на едно кралство, триумфа на своите приятели,

222. Пир – елински цар и пълководец, станал пословичен с това, че постигнал победа, като пожегвал почти цялата си войска (Пирова победа) – бел.прев.

унищожението на враговете и поради една лоша прищявка на случайността, поради един каприз на съдбата всичко това да ви се изплъзне. О! Как ме накараха да изкупвам младежките си лудории, как ще ги изкупят самите те! Но, в края на краищата, защо ме подозират? С изключение на два или три случая, в които ме подтикнаха към крайности и се наложи да ги ударя, за да имат представа за силата на ударите ми, нима не съм бил винаги изцяло техен, от началото до края? Не бях ли за абсолютно-ното вето, когато господин Некер се задоволи с прекратяващото вето? Не бях ли против онази нощ на четвърти август, в която изобщо не взех участие и която лиши благородничеството от привилегиите му? Не протестирах ли срещу Декларацията за правата на човека не защото съм помислил, че трябва изобщо да бъде отхвърлена, а защото смятах, че денят за тяхното провъзгласяване още не е дошъл? Днес, в края на краищата, не им ли послужих така, както не биха и могли да се надяват? Не постигнах ли – за сметка на моята чест, моята популярност и моя живот – за тях повече, отколкото би могъл да постигне някой, бил той министър или принц? И когато помисля – размислете добре върху това, което ще ви кажа, велики философе, защото падането на монархията може би се корени в този факт – когато помисля аз, който трябва да гледам на това като на голяма милост, толкова голяма, че ми бе оказана само веднъж, да видя кралицата; когато помисля, че ако баща ми не беше умрял в навечерието на превземането на Бастилията; че ако благоприятието не ме беше въздържало да се показвам пред хората на по-следващия ден след тази смърт – деня, в който Лафайет беше назначен за генерал на Националната гвардия, а Байи за кмет на Париж, – аз щях да бъда назначен за кмет на мястото на Байи! О! Тогава нещата щяха да се променят, кралят веднага щеше да изпита нужда да установи отношения с мен. Щях да му внуша мисли, различни от тези, относно управлението на един град, който е приютил в гръдта си революцията. Щях да завоювам доверието му и щях да го накарам да вземе, преди злото да е пуснало такива дълбоки корени, предпазни мерки. Вместо това, аз съм прост депутат, човек, когото подозират, ревнуват, страхуват се от него, мразят го, клеветят го пред кралицата! Ще повярвате ли, докторе? Когато ме видя в Сен Клу, тя пребледня. Е, толкова е просто! Нима не са я накарали да повярва, че аз съм този, който предизвика пети и шести октомври? Е, добре, през тази година бих могъл да направя всичко онова, което ми попречи-ха да направя, докато днес, ах, днес много се страхувам, че както за мое-то здраве, така и за това на монархията е твърде късно.

И Мирабо с израз на силна болка, изписан по цялото му лице, хвана

с пълна шепа плътта на гърдите си над стомаха.

– Страдате ли, графе? – попита Жилбер.

– Като прокълнат грешник! Има дни, в които мисля, че посредством клеветата постигах спрямо духа си онова, което се постига при организма чрез арсеника... Вярвате ли в отровата на Борджиите или в *аква тофана*²²³ и в праха за наследяване от Воазен, докторе? – попита, подмихвайки се, Мирабо.

– Не. Но вярвам, че нажеженото острие прогаря ножницата и че лампата с голям пламък кара стъклото ѝ да се пръсне.

Жилбер извади от джоба си малък кристален флакон, съдържащ зеленикава течност колкото два напръстника.

– Вземете, графе – каза му той, – ще направим един опит.

– Какъв? – каза Мирабо, гледайки любопитно флакона.

– Един от моите приятели, който бих желал да бъде и ваш и който е много силен във всички естествени науки и дори, както претендира, в окултните, ми даде рецептата на това лекарство като върховна противотрова, като универсална панацея, почти еликсир на живота. Често, когато съм бил обхващан от онези мрачни мисли, които довеждат нашите съседи от Англия до меланхолия, до сплин и дори до смърт, съм изпивал по няколко капки от тази течност и трябва да кажа, че ефектът е бърз и оздравителен. Бихте ли искали на свой ред и вие да опитате?

– От вашата ръка бих приел всичко, дори отвара от бучиниш²²⁴, а още повече еликсир на живота. Има ли някакви приготовления или трябва да се пие чисто?

– Не чисто, тъй като тази течност действително притежава голямо могъщество. Кажете на вашия лакей да ви донесе няколко капки ракия или винен спирт в една лъжица.

– По дяволите! Винен спирт или ракия, за да се смекчи вашата напитка! Но това трябва да е течен огън. Не ми е известно някой човек да го е пил, откакто Прометей е дал огъня на човешкия род. Само че, предупреждавам ви, съмнявам се, че прислужникът ми ще може да намери в цялата къща и шест капки ракия. Аз не съм като Пит и изобщо не търся в нея моето красноречие.

При все това лакеят се върна няколко секунди по-късно с една лъжица, съдържаща исканите пет-шест капки ракия.

223. Аква тофана – силна отрова, разпространена през Средновековието, наречена по името на изобретателката ѝ, вдовицата Тофана от Перуджа – бел. прев.

224. Отварата от бучиниш съдържа арсен. Според преданието такава отвара е бил наказан да изпие, за да бъде умъртвен, Сократ – бел. прев.

Жилбер добави към ракията равно количество от съдържанието на флакона. В мига на смесването двете течности приеха цвета на абсента и Мирабо, като взе лъжицата, погълна съдържанието ѝ.

– По дяволите, докторе! – каза той на Жилбер. – Добре направихте, предупреждавайки ме, че билката е силна. Струва ми се, че съм погълнал мълния в буквалния смисъл на думата.

Жилбер се усмихна и изглежда чакаше доверчиво. Мирабо остана за миг сякаш постепенно разяждан от тези няколко огнени капки, с глава, наведена на гърдите, и с длан, притиснала стомаха. Но изведнъж вдигна глава и каза:

– Ах, докторе! Вие ме накарахте да изпия истински еликсир на живота.

После се надигна, дишайки шумно, с протегнати ръце и каза:

– Дори сега монархията да рухне, се чувствам достатъчно силен, за да я закрепя!

Жилбер се усмихна.

– По-добре ли се чувствате? – попита той.

– Докторе – каза Мирабо, – кажете ми къде се продава това лекарство дори ако трябва да платя за всяка капка с диамант, равен на големината ѝ, ако трябва ще се откажа от всякакъв разкош заради разкоша на силата и живота и ви обещавам, че аз също ще притежавам от този течен пламък и че тогава, о, тогава ще гледам на себе си като на непобедим.

– Графе – каза Жилбер, – обещайте ми да не взимате повече от два пъти седмично това лекарство и да не се обръщате към друго, за да подновите запасите си. Ето този флакон е ваш.

– Дайте го – каза Мирабо, – и ви обещавам всичко, което поискате.

– Ето – каза Жилбер, – но това не е всичко. Вие ми казахте, че ще имате кола и коне, нали?

– Да.

– Е, добре, живеете на село. Тези цветя, които развалят въздуха на стаята ви, пречистват въздуха в градината. Пътят, който ще изминавате всеки ден, за да дойдете в Париж и да се върнете на село, ще бъде за вас оздравителна разходка. Изберете си, ако е възможно, резиденция, разположена на височина, в гора или близо до река, в Белвю, Сен-Жермен или Аржантъой.

– Аржантъой! – подхвана Мирабо. – Точно там изпратих прислужника си да потърси някоя вила. Тейш, не ми ли бяхте казали, че сте намерили там нещо подходящо?

– Да, господин графе – отвърна прислужникът, който беше присъствал на току-що проведеното от Жилбер лечение, – една очарователна къща, за която ми беше говорил един мой съотечественик, наречен Фриц. Както изглежда, той е живял в нея заедно с господаря си, който е някакъв чуждестранен банкиер. Свободна е и господин графът може да я вземе когато поиска.

– Къде се намира тази къща?

– Извън Аржантъой. Наричат я замъкът на Маре.

– О, познавам това място! – каза Мирабо. – Много добре, Тейш. Когато баща ми ме гонеше от дома си с проклятията си и няколко удара с бастун... Вие знаете ли, докторе, че баща ми живееше в Аржантъой?

– Да.

– Е, добре, както казвах, когато ме гонеше от дома си, често ми се случваше да се разхождам отвън покрай стените на това хубаво жилище и да си казвам като Хораций, струва ми се, простете, ако цитатът е неверен: *O rus, quando te aspiciam?*²²⁵

– Тогава, драги графе, дошъл е моментът да осъществите мечтата си. Заминете, посетете замъка на Маре, преместете се да живеете там... Колкото по-рано, толкова по-добре.

Мирабо помисли за миг и като се обърна към Жилбер, каза:

– Хайде, драги докторе, ваше задължение е да бдите над болния, когото току-що възкресихте. Сега е пет часът следобед. По това време на годината дните са дълги. Времето е хубаво. Да се качим на колата и да вървим в Аржантъой.

– Добре – отвърна Жилбер, – да вървим в Аржантъой. Когато си се заел с грижите за едно толкова скъпоценно здраве като вашето, трябва да изучиш всичко, свързано с него... Хайде да проучим вашата бъдеща полска къща!

225. *O rus, quando te aspiciam?* – О, поле, кога ли отново аз ще те видя, Хораций. „Сатири“, книга II, VI, стих 60 – бел.фр.изд.

63.

Под четвъртото стъпало няма вече роднини

Прислужникът на Мирабо отиде да потърси кола на площада. По онова време си беше почти цяло пътешествие да се отиде в Аржантъой, докдето днес се стига за единайсет минути, след десет години може би ще се отива за единайсет секунди.

Защо Мирабо беше избрал Аржантъой? Защото спомените от живота му, както току-що каза на доктора, бяха свързани с това малко градче и защото човек изпитва толкова голяма нужда да удвои краткия период на съществуване, който му е бил даден, та се захваща колкото може за миналото, за да не бъде увличан така бързо в бъдещето.

В Аржантъой неговият баща, маркиз Дьо Мирабо, бе умрял на 11 юли 1789 година, както трябваше да умре един добър благородник, който не желаше да присъства на превземането на Бастилията. Така в началото на моста на Аржантъой Мирабо накара да спрат колата.

– Пристигнахме ли? – попита докторът.

– И да, и не. Въобще не сме стигнали до замъка на Маре, който е разположен на четвърт левга отвъд Аржантъой. Но това, което правим днес, драги докторе, бях забравил да ви кажа, изобщо не е обикновено посещение. То е поклонение и то поклонение с три спирки.

– Поклонение! – усмихна се Жилбер. – И на кой светец?

– На свети Рикети, скъпи мой докторе. Това е един светец, когото не познавате. Един светец, канонизиран от хората. Наистина, много се съмнявам, че добрият Бог, ако предположим, че той се занимава с всички глупости на този нещастен свят, би одобрил тази канонизация. Но въпреки това не е по-малко сигурно, че тук пукна Рикети, маркиз Дьо Мирабо, *приятел на народа*, доведен до мъченическа смърт от разпуснатостта и развалата на недостойния му син Оноре-Габриел-Виктор Рикети, граф Дьо Мирабо.

– А, вярно! – каза докторът. – Баща ви беше умрял в Аржантъой. Простете, че съм забравил това, драги графе. Извинението ми се състои в това, че бях пристигнал от Америка, когато ме арестуваха по пътя от Хавър за Париж в първите дни на юли и се намирах в Бастилията, когато той е умрял. Излязох на четиринайсети юли заедно с още седмина затворници, които бяха вътре, и колкото и да е било голямо това събитие, то е било ако не факт, то поне подробност, която се е изгубила в

огромните събития, разгърнали се през този месец... И къде живееше баща ви?

В момента, в който Жилбер задаваше този въпрос, Мирабо се спираше пред решетъчната порта на една къща, разположена на кея, срещу реката, от която беше отделена с една морава от около триста крачки и една завеса от дървета.

Като видя, че пред решетката спира човек, едно огромно куче проверя главата си през пречките ѝ и се опита да докопа мръвка от плътта или парче от дрехата на Мирабо.

– За Бога, докторе! – каза той, отдръпвайки се, за да избегне белите заплашителни зъби на кучето пазач. – Нищо не се е променило и тук ме приемат пак така, както когато баща ми беше жив.

В това време на стълбите се появи един младеж, накара кучето да млъкне, повика го при себе си и се приближи към двамата пътници.

– Простете, господа – каза той, – стопаните нямат вина за приема, оказан ви от кучето. Мнозина разхождащи се спират пред тази къща, която беше обитавана от маркиз Дьо Мирабо, и понеже Картуш не може да разбере историческия интерес, който се проявява към жилището на неговите скромни стопани, вечно ръмжи. В колибата, Картуш!

Младежът направи заплашителен жест и кучето отиде, все така ръмжейки, да се скрие в колибата си, през чийто отвор се показаха навън двете му лапи, върху които положи муцуната си с остри зъби, кървавочервен език и очи, изпълнени с огън. В това време Мирабо и Жилбер размениха погледи.

– Господа – продължи младежът, – сега зад тази решетка има само един домакин, готов да отвори и да ви приеме, ако любопитството ви не се ограничава до това да разгледате само отвън.

Жилбер сбута Мирабо с лакът в знак, че на драго сърце би посетил вътрешността на къщата. Мирабо го разбра. Впрочем и той изпитваше същото желание като Жилбер.

– Господине – каза той, – вие прочетохте скритите ни мисли. Ние знаем, че тази къща е била обитавана от *приятеля на народа* и сме любопитни да я посетим.

– И вашето любопитство ще се удвои, господа – каза младежът, – когато узнаете, че два-три пъти по време на пребиваването на бащата, тя е била почетена с посещение от знаменития му син, който, ако се вярва на преданието, не е бил посрещан винаги както е заслужавал и както ще го посрещнем ние, ако го обхване желанието, обзелo и вас, господа, на което бързам да се подчиня.

И покланяйки се, младежът отвори портата на двамата посетители, затвори я отново и тръгна пред тях. Но Картуш не изглеждаше разположен да ги остави да се радват на предложеното им гостоприемство. Той се устреми отново със страшен лай навън от колибката си. Младежът се хвърли между кучето и онзи от гостите си, към когото кучето изглеждаше особено настъргено. Но Мирабо отстрани с ръка младия човек.

– Господине – каза той, – хората и кучетата доста са лаяли по мен, хората са ме хапали понякога, но кучетата – никога. Впрочем твърдят, че човешкият поглед подчинява животните. Моля ви, оставете ме да направя един опит.

– Господине – каза бързо младежът, – Картуш е лош, предупреждавам ви.

– Оставете, господине – отвърна Мирабо, – всеки ден си имам работа с много по-лоши животни от него, а пък днес се справих с цяла глутница.

– Да, но на тази глутница там – каза Жилбер – можете да й говорите, а никой не отрича силата на вашето слово.

– Докторе, мисля, че вие сте адепт на магнетизма?

– Разбира се. Е, какво?

– Е, добре, в такъв случай трябва да признавате могъществото на погледа. Оставете ме да хипнотизирам Картуш.

Мирабо говореше с онзи решителен език, така добре разбран от по-силните умове.

– Направете го – каза Жилбер.

– Ох, господине! – повтори младежът. – Недейте да рискувате.

– За Бога! – каза Мирабо.

Младежът се поклони в знак на съгласие и се отдръпна наляво, докато Жилбер се отдръпна надясно, както правят секундантите на дуел, когато единият от противниците ще стреля срещу другия.

Впрочем младежът се изкачи на две-три стъпала по парадното стълбище, приготвяйки се да спре Картуш, ако думата или погледът на непознатия се окажеха недостатъчни за това.

Кучето завъртя глава, сякаш за да провери дали онзи, на когото бе засвидетелствал такава непримирима омраза, действително е лишен от всякаква помощ. После, като видя, че е сам и невъоръжен, той изпъзла бавно от колибката си, по-скоро като змия, отколкото като четириногло, и изведнъж се хвърли напред, преодолявайки с първия скок една трета от разстоянието, отделящо го от неговия противник. Тогава Мирабо скръсти ръце и с онова могъщество в погледа, което го превръщаше в

Юпитер, хвърлящ гръмотевици от трибуната, той впери очи в животното.

В същото време всичкото електричество, което това тъй мощно тяло би могло да съдържа, сякаш се изкачи към челото му. Косите му настърхнаха като грива на лъв и ако вместо този час на деня, когато слънцето клони към залез, но все още свети, бяха настъпили първите часове на нощта, несъмнено би могло да се види как от всеки косъм избликва искра.

Кучето внезапно спря и го загледа. Мирабо се наведе, взе една шапа пясък и я хвърли срещу него. Кучето изръмжа и направи още един скок, който го доближи на три-четири крачки от противника му. Но тогава той тръгна срещу кучето.

Животното остана за миг неподвижно, като гранитното куче на ловеца Цефал. После, обезпокоено от напредването на Мирабо, то изглежда се поколеба между гнева и страха, заплаши със зъби и с очи, но седна на задните си лапи. Най-накрая Мирабо вдигна ръка с онзи повелителен жест, с който бе имал толкова често успех на трибуната, когато обсипваше своите неприятели със сарказъм, оскърбления или ирония, и кучето, победено, треперещо с всичките си крайници, отстъпи, поглеждайки назад дали убежището му е отворено, и като се завъртя, влезе стремително в колибата си. Мирабо вдигна глава, горд и радостен като победител в истимийските игри²²⁶.

– Ах, докторе! – каза той. – Господин Мирабо-баща беше много прав, като казваше, че кучетата са кандидат-човеци. Вие виждате този разпуснат и нахален екземпляр и ще го видите сервилен като човек.

И в същото време, докато остави ръката си да увисне по дължината на бедрото му, каза със заповеднически тон:

– Тук, Картуш, тук!

Кучето се поколеба. Но след един жест на нетърпение, то подаде за втори път глава от колибката си, изпълзя отново с очи, вперени в тези на Мирабо, премина по цялото разстояние, което го делеше от победителя му, и когато стигна при краката му, вдигна бавно и боязливо глава и докосна задъхано с език крайчеца на пръстите му.

– Добре – каза Мирабо, – в колибата!

Той направи един жест и кучето отиде да си легне. После, като се обърна към Жилбер, докато младежът стоеше на стълбите, тръпнеш от

226. Игри, устроивани на Коринтския провак в Древна Елада в чест на бога Посейдон – бел.прев.

страх и онемял от изумление, каза:

– Знаете ли, драги докторе, за какво си мислех, докато правех шуротията, на която станяхте свидетел?

– Не, но кажете, защото не го направихте просто от самохвалство, нали?

– Мислех за знаменитата нощ на пети срещу шести октомври. Докторе, бих дал половината от дните, които ми остават, да можеше крал Луи XVI да види как това куче се хвърля срещу мен, прибира се в коликата си и идва да лизне ръката ми.

После се обърна към младежа:

– Нали ще ми простите, господине, че умирих Картуш? Да вървим да разгледаме къщата на *приятеля на народа*, понеже пожелахте да ни я покажете.

Младежът се отдръпна, за да пропусне Мирабо, който, впрочем, изглежда не се нуждаеше от водач и познаваше много добре къщата.

Без да се спира на приземния етаж, той бързо се изкачи по стълбата, украсена с желязно перило, изработено твърде изкусно, казвайки:

– Отгук, докторе, отгук.

Действително, с обичайното си увлечение и с навика да господства, свойствен на характера му, от зрител Мирабо се бе превърнал в актьор; от обикновен посетител в господар на къщата. Жилбер го последва.

В това време младежът повика баща си, човек на петдесет-петдесет и пет години и двете си сестри, девойки на петнайсет и осемнайсет години, за да им разкаже какъв странен гост е приел току-що.

Докато им разказваше историята за укротяването на Картуш, Мирабо показваше на Жилбер работния кабинет, спалнята и салона на маркиз Дьо Мирабо и понеже всяка посетена стая му навяваше спомен, Мирабо разказваше история след история с чара и увлечението, които му бяха присъщи.

Собственикът и неговото семейство слушаха този чичероне²²⁷, който им разказваше историята на собствената им къща, широко отворили очи и уши, за да виждат и чуват.

След като посетиха апартамента на горния етаж и камбаната на църквата в Аржантъой удари седем часа, Мирабо несъмнено се уплаши, че няма да му стигне времето за това, което му оставаше да свърши, и запреща Жилбер да слизат, давайки му пример, като прескочи

227. От итал. *cicerone* от лат. *Cicerō*; водач на посетители на забележителни места, музеи и т.н., който обяснява и показва забележителностите; гид – бел.ред.

наведнъж първите четири стъпала.

– Господине – каза тогава собственикът на къщата, – след като знаете толкова много истории за маркиз Дьо Мирабо и знаменития му син, струва ми се, че бихте могли, ако пожелаете, да ни разкажете историята за тези четири стъпала, която няма да е по-малко любопитна от останалите ви истории.

Мирабо спря и се усмихна.

– Наистина – каза той, – но бих предпочел да я отмина с мълчание.

– И защо така, графе? – попита докторът.

– Бога ми, съдете сам. Излизайки от кулата във Венсен, където беше престоял осемнайсет месеца, на Мирабо, който беше навършил възраст, двойна на тази на блудния син, и не се и съмняваше, че се готвят да заколят угоения телец по случай завръщането му²²⁸, му хрумна мисълта да поиска полагащото му се по закон. Имаше две причини, поради които Мирабо беше зле приет в бащината си къща. Най-напред той излизаше от Венсен въпреки желанието на маркиза, а след това влизаше в дома, за да иска пари. От това последва, че маркизът, зает да довърши едно човеколюбиво дело, се надигна, щом видя сина си, при първите думи, които той произнесе, хвана бастуна и се нахвърли, щом чу думата „пари“. Графът познаваше баща си, но все пак се надяваше, че трийсет и седемте му години ще го спасят от заплашващия го пердах. Графът разбра грешката си, когато ударите с бастун заваляха по раменете му.

– Как! Удари с бастун? – каза Жилбер.

– Да, истински удари с бастун, не като онези, които се раздават и получават в пиесите на Молиер, поставени в „Комеди франсез“, ами истински удари с бастун, които могат да ти разцепят главата или да ти строшат ръцете.

– И какво направи граф Дьо Мирабо? – попита Жилбер.

– По дяволите! Направи същото, което направил и Хораций в първата си битка, побягна. За нещастие той нямал щит като Хораций, защото вместо да го хвърли, както направил този, който възпял Лидия²²⁹, той би го използвал, за да отбие ударите. Но тъй като го нямаше, той прескочи първите четири стъпала на стълбата, почти както аз направих токущо, но може би по-бързо. Стигнал там, той се обърна и като вдигна на

228. Притчата за блудния син: Лука, 15, 11–23, в която завръщайки се в родното си място разорен и гладен след години на странство, синът на един богат човек е посрещнат от баща си с почести и най-хубавото месо – бел.ред.

229. Лидия – любовница на Хораций, която той възпява в своите „Оди“, I, VIII. Бягството на Хораций било от битката при Филипи (42 г. пр. н. е.) – бел.фр.изд.

свой ред бастуна, каза на баша си: „Спрете там, господине, четири стъпала по-надолу няма вече роднини!“ Това бил един твърде лош каламбур, който все пак спрял стареца по-добре от всеки разумен довод. „Ах! Какво нещастие, че лицето, раздаващо правосъдие, умря, щях да му пиша за това – каза той“. Мирабо – продължи разказвачът – беше твърде добър стратег, за да не се възползва от предложението му случай и да отстъпи. Той слезе по останалите стъпала почти толкова бързо, колкото бе слязъл и по първите, и за свое голямо огорчение никога не се завърна в къщата. Голям нехранимайко е този граф Дьо Мирабо, нали, докторе?

– О, господине! – каза младежът, приближавайки се до Мирабо с умолително сплетени ръце, сякаш искаше прошка от госта за това, че е на съвсем противоположно мнение. – Кажете по-добре един велик човек!

Мирабо погледна младежа в лицето.

– Аха! – рече. – Значи има и хора, които мислят така за граф Дьо Мирабо?

– Да, господине – каза младежът, – и дори с риск да не ви хареса, най-напред аз мисля така.

– О! – подхвана Мирабо, смеейки се. – Не бива да казвате това толкова високо в тази къща, младежо, защото стените ще се срутят върху главата ви.

После, като поздрави почтително стареца и любезно двете девойки, той пресече градината, като направи с ръка приятелски знак на Картуш, който му отвърна с нещо като изръмжаване, в което се смесваха остатъците от непокорство и подчинението.

Жилбер последва Мирабо, който нареди на кочияша да влезе в града и да спре пред църквата. Обаче на ъгъла на първата улица той накара да спрат колата и като извади от джоба си една визитна картичка, каза на прислужника си:

– Тейш, предайте от мое име тази картичка на младежа, който не е на моето мнение по отношение на граф Дьо Мирабо.

После продължи с въздишка:

– Ах, докторе! Ето един, който още не е прочел „Голямото предателство на господин Дьо Мирабо“!

Тейш се върна. Младежът го следваше.

– О, господин графе! – каза той с нотка на възхищение, която не можеше да се сбърка. – Окажете и на мен честта, която оказахте на Картуш, да целуна ръката ви.

Мирабо разтвори ръце и притисна младежа до гърдите си.

– Господин графе – каза той, – наричам се Морне. Ако някога се нуждаете от някого, който да умре вместо вас, спомнете си за мен.

В очите на Мирабо се появиха сълзи.

– Докторе! – каза той. – Ето хората, които ще ни наследят. Честна дума, мисля, че струват повече от нас!

64.

Една жена, която прилича на кралицата

Колата спря пред вратите на църквата в Аржантъой.

– Бях ви казал, че не съм се връщал в Аржантъой от деня, когато баща ми ме изгони от дома си с удари с бастун. Заблудил съм се – върнах се в деня, когато откарах тялото му в тази църква.

И Мирабо слезе от колата, взе шапката си в ръка и гологлав, с бавна и тържествена крачка влезе в църквата. У този странен човек имаше толкова противоречиви чувства, че проявяваше религиозни прищевки във времена, когато философията бе над всичко, а някои достигаха във философията чак до атеизъм.

Жилбер го последва на няколко крачки по-назад. Той видя Мирабо да пресича цялата църква и съвсем наблизко край олтара на Девата да отива и да се обляга на една масивна колона, чийто романски капител носеше изписана дата от XII век.

Главата му се наклони, очите му се втренчиха в една черна плоча, намираща се в центъра на параклиса. Докторът бе любопитен какво е погълнало така мисълта на Мирабо – очите му проследиха посоката на погледа и се спряха върху следния надпис:

Тук почива

Франсоаз дьо Кастанелан, маркиза Дьо Мирабо – пример за милосърдие и добродетел; щастливо омъжена, щастлива майка. Родена в Дофине през 1685 година; умряла в Париж през 1769 година. Погребана в Сен-Сюлпис. После пренесена тук, за да бъде събрана в гроба със своя достоен

Син

Виктор дьо Рикети, маркиз Дьо Мирабо, наречен Приятелят на народа; Роден в Пертюи, Прованс, на 14 октомври 1715 г. Починал в Аржантъой на 11 юли 1789 г.

Молете се на Бога за душите им.

Религията на смъртта е толкова могъща, че доктор Жилбер наведе за миг глава и потърси дали в паметта му не е останала някоя молитва, за да отвърне на поканата, която отправяше до всеки християнин надгробният камък, който беше пред очите му.

Но ако някога в детството си Жилбер, което е нещо съмнително, е знаел да говори на езика на смирението и вярата, съмнението, тази гангрена на последния век, беше го заличила до последния ред от тази жива книга и философията беше написала на тяхно място своите софизми и парадокси.

Като видя, че сърцето му е пресъхнало, а устата – онемяла, той вдигна очи и видя две сълзи да се търкалят по могъщото лице на Мирабо, набраздено от страстите, както склоновете на един вулкан от лавата. Тези две сълзи странно развълнуваха Жилбер, той отиде до него и му стисна ръката. Мирабо разбра.

Сълзите, пролени в памет на онзи баща, който бе вкарал в затвора, измъчвал и изтезавал Мирабо, биха могли да бъдат неразбираеми или банални. Той побърза да изложи пред Жилбер истинската причина за тази чувствителност.

– Тя беше достойна жена – каза той, – тази Франсоаз дьо Каstellан, майката на баща ми. Когато всички ме намираха за отвратителен, тя се задоволяваше да ме намира за грозен. Когато всички ме мразеха, тя почти ме обичаше! Но онова, което обичаше повече от всичко, беше нейният син. Така че, както виждате, Жилбер, аз ги събрах. А мен с кого ли ще ме съберат? Чии ли кости ще почиват до моите?... Нямам дори куче, което да ме обича!

И той болезнено се изсмя.

– Господине – каза един глас, белязан с онзи оттенък на недомялост и упрек, който е присъщ само на набожниците, – в църквата не бива да се смеете!

Мирабо обърна обляното си в сълзи лице по посоката, от която идваше гласът, и забеляза един свещеник.

– Господине – отвърна той благо, – да не би да сте свещеникът, който служи в този параклис?

– Да... Какво желаете?

– Имате ли много бедни във вашата енория?

– Повече, отколкото хора, склонни да направят подаяние...

– Значи познавате няколко милостиви сърца, няколко човеколюбиви души?...

Свещеникът се разсмя.

– Господине – отбеляза Мирабо, – мисля, че вие ми оказахте честта да ми кажете, че не бива човек да се смее в църквите...

– Господине! – каза уязвен свещеникът. – Да не би да искате да ме учите?...

– Не, господине, искам да ви докажа, че хората които вярват, че е тяхно задължение да се притичат на помощ на събратята си, не се срещат толкова рядко, колкото си мислите. И така, господине, по всяка вероятност ще се заселя в замъка на Маре. Е, добре, всеки работник, който няма работа, ще намери там такава с добро заплащане; всеки гладен старец ще намери там хляб; всеки болен, каквито и да са политическите и религиозните му убеждения, ще намери помощ. И от днес нататък за тази цел аз ви предлагам, господин кюре, кредит от хиляда франка месечно.

И като откъсна лист от бележника си, той написа с молив върху този лист:

Важи за сумата от дванайсет хиляди франка, с които господин кюрето на Аржантъой може да се разпорежда от мое име, по хиляда франка месечно, които ще бъдат използвани от него за добри дела от деня, в който се заселя в замъка Маре.

Написано в църквата на Аржантъой, пред олтара на Девата.

Мирабо

И действително Мирабо написа тази менителница и я подписа върху олтара на Девата.

След като менителницата беше написана и подписана, той я връчи на кюрето, което беше изумено още преди да прочете подписа и остана още по-изумено, след като го прочете.

После той излезе от църквата, като направи знак на доктор Жилбер да го последва.

Отново се качиха в колата.

Колкото и малко да беше останал Мирабо в Аржантъой, той беше оставил след себе си два спомена за своето минаване, които щяха да оставят следи и в бъдеще.

Свойство на подобни натури е да създават събития навсякъде, където стъпи кракът им.

Той беше като Кадъм²³⁰, посял войници в земята на Тива.

Той беше Херкулес, пръснал по лицето на земята своите дванайсет подвига.

И днес още – все пак Мирабо е мъртъв от шейсет години – и днес още, ако спрете в Аржантъой на местата, на които описахме, че спря Мирабо, ако къщата не е необитаема и църквата не е празна, ще

230. Кадъм – митичен герой, цар на Тива – бел. прев.

намерите някой, който ще ви разкаже с всички подробности и така, сякаш това е станало вчера.

Колата вървя по голямата улица чак до края ѝ. После напусна Аржантъой и тръгна по пътя за Безон. Не бяха изминали и стотина крачки, когато Мирабо видя вдясно от себе си дървесните туфи на един парк, разделени от плочестите покриви на замъка и пристройките му. Това беше Маре.

От дясната страна на пътя, по който вървеше колата, преди да се стигне до по-малкия път, който се отклоняваше от големия, за да стигне до вратите на замъка, имаше бедна закътана колиба. Пред прага на тази колиба жена беше седнала на дървена табуретка, държейки в ръце едно слабичко, бледо, обхванато от треска дете. Майката, люлеейки този полутруп, вдигаше очи към небето и плачеше. Мирабо отдалеч впери очи в това тъжно зрелище.

– Докторе – каза той на Жилбер, – аз съм суверен като древните. Ако това дете умре, няма да взема замъка Маре. Вижте го, това ви засяга.

И той спря колата срещу колибата.

– Докторе – подхвана той, – тъй като имам само още двайсетина минути от деня, за да посетя замъка на светло, ще ви оставя тук. Вие ще ме настигнете и ще ми кажете дали детето е спасено.

После каза на майката:

– Добра жено, ето този господин е един голям лекар, благодарете на Провидението, което ви го изпраща, – той ще се опита да излекува детето ви.

Жената не знаеше дали не сънува. Тя стана, носейки детето си на ръце и мърморейки благодарности. Жилбер слезе.

Колата продължи пътя си. Пет минути по-късно Тейш звънеше на железната врата на замъка. Измина известно време, без да се появи никой. Най-накрая един човек, по чийто костюм лесно можеше да се отгатне, че е градинарят, дойде да отвори.

Мирабо се осведоми най-напред за състоянието, в което беше замъкът. Според градинаря замъкът бил напълно обитаем и на пръв поглед трябва да се признае, че изглеждаше точно така. Той представляваше част от имението на абатството Сен Дьони, като главна квартира на настоящия на Аржантъой, и се продаваше вследствие приетия декрет за отнемане на богатствата на духовенството. Както вече казахме, Мирабо го познаваше. Но никога не беше имал случай да го разгледа така внимателно, както при сегашните обстоятелства.

След като портата беше отворена, те попаднаха в първия, почти квадратен двор. Надясно беше павилионът, обитаван от градинаря. Наляво имаше втори павилион, който с кокетността на украсата си, поне външно, будеше за миг съмнение, че е събрат на първия.

Но украшенията го бяха превърнали от прост павилион в почти аристократично жилище. Гигантски розови храсти, покрити с цвят, го обличаха в пъстра дреха, докато един пояс от лози го опасваше през средата като зелен шнур. Всеки от прозорците беше закрит от завеса от карамфили, хелиотропи, обички, чиито дебели клони и разцъфнали цветове възпираха и слънцето, и погледите да проникнат във вътрешността. Една малка градинка, цялата изпълнена с лилии, кактуси, нарциси, който отдалеч би могло да се каже, че е избродиран от ръката на Пенелопа²³¹, достигащ до къщата, се простираше по цялата дължина на този първи двор, в чудесно съответствие с гигантската плачеща върба и великолепните брястове, посадени на противоположната страна.

Вече споменахме за страстта на Мирабо към цветята. Като видя този павилион, потънал сред рози, тази очарователна градина, която сякаш беше част от малката къща на Флора²³², той нададе вик на радост.

– О! – каза той на градинаря. – Дава ли се под наем или продава ли се този павилион, приятелю?

– Разбира се, господине – отвърна той, – защото е част от замъка, а замъкът се дава под наем или може да бъде купен. Само че в този момент е обитаван. Но тъй като няма лице, което да разпореда правосъдие, ако господинът се спазари за замъка, ще може да отпрати личността, живееща там.

– Аха! – каза Мирабо. – И каква е тази личност?

– Една дама.

– Млада ли е?

– На трийсет-трийсет и пет години.

– Красива ли е?

– Много красива.

– Добре – каза Мирабо, – ще видим. Една хубава съседка нищо не вреди... Покажете ми замъка, приятелю.

Градинарят тръгна пред Мирабо, премина по един мост, който отделяше първия двор от втория и под който минаваше нещо като малка река. Там градинарят се спря.

231. Пенелопа – съпругата на Одисей – бел. прев.

232. Флора – древноримска богиня на плодородието – бел. прев.

– Ако господинът не пожелае да безпокои дамата от павилиона – каза той, – ще бъде много лесно, тъй като тази малка река отделя напълно частта от парка, принадлежаща към павилиона, от останалата част от градината – тя ще бъде в своята част, а господинът в своята...

– Хубаво, хубаво – каза Мирабо. – Да видим замъка.

И той пъргаво изкачи петте стъпала на парадното стълбище. Градинарят отвори главната врата. Тази порта водеше към един вестибюл с мазилка, имитираща мрамор, с ниши, украсени със статуи, и колони, украсени с вази по модата на времето. Една врата встрани от вратата за влизане водеше към градината. Надясно от вестибюла бяха билиардната и трапезарията. Наляво – два салона, един голям и един малък. Това разположение се хареса твърде на Мирабо, който, впрочем, изглеждаше разсеян и нетърпелив.

Качиха се на първия етаж. Той се състоеше от един салон, чудесно разположен, за да бъде превърнат в работен кабинет и от три или четири господарски спални. Прозорците на салона и на спалните бяха затворени. Мирабо отиде лично до един от прозорците и го отвори. Градинарят искаше да отвори останалите, но Мирабо му направи знак с ръка. Градинарят се спря.

Точно под прозореца, който бе отворил Мирабо, в подножието на една огромна плачеща върба една жена четеше полуизлегната, докато едно дете на пет-шест години играеше на няколко крачки от нея по моравите и цветните лехи. Мирабо разбра, че това е дамата от павилиона.

Беше невъзможно да има по-грациозно и елегантно облекло от това, в което беше тази жена с нейния пеньоар от муселин, украсен с дантели, покриващ един къс жакет от бяла тафта, с плисирани розови и бели панделки; с полата ѝ от бял муселин с розови и бели плисирани волани като жакета и корсаж от розова тафта с връзки в същия цвят и капюшона ѝ, украсен с дантели, падащи като воал, през които сякаш през омара можеше да се различи лицето ѝ.

Фини, дълги ръце с аристократични нокти; крачета като на дете, обути в малки пантофки от бяла тафта с розови връзки, допълваха това хармонично и съблазнително съчетание.

Детето, изцяло облечено в бяла коприна, носеше – странна смесица, при все това много разпространена по онова време, – малка шапка в стил Анри IV и един от онези трицветни пояси, които наричаха пояси на нацията. Такъв, впрочем, беше и костюмът, който носеше младият дофин последния път, когато се беше появил заедно с майка си на балкона в Тюйлери.

Знакът, направен от Мирабо, имаше за цел да не бъде безпокоена хубавата читателка.

Това беше, значи, жената от павилиона с цветята. Това беше кралицата на градината с лилиите, кактусите и нарцисите. Това бе в крайна сметка онази съседка, която Мирабо, чийто ум винаги бе склонен към сладострастие, би си избрал, ако случайността не му я беше довела.

Известно време той поглъщаше с очи очарователното създание, неподвижно като статуя, което не знаеше, че е обгърнато от един пламенен поглед. Но било случайно, било поради магнетичния ток очите ѝ се откъснаха от книгата и се обърнаха по посока на прозореца.

Тя забеляза Мирабо, нададе лек вик от изненада, стана, повика сина си и се отдалечи, държейки го за ръка, не без да обърне два-три пъти глава, и изчезна заедно с детето между дърветата, в промеждутъците, между които Мирабо проследи различните появявания на блестящия ѝ костюм, чиято белота се бореше с първите сенки на нощта. На вика от изненада на непознатата Мирабо отвърна с вик на учудване. Тази жена имаше не само кралско държание, но освен това, доколкото дантеленото покривало, скрilo наполовина лицето ѝ позволяваше да се съди, и чертите на Мария-Антоанета.

Детето добавяше допълнителна прилика. То беше точно на възраст на второто дете на кралицата; на кралицата, чието държание, чието лице, чиито най-дребни движения бяха останали толкова живи не само в спомена, но бихме казали нещо повече, в сърцето на Мирабо. След срещата в Сен Клу той би познал кралицата навсякъде, където би я срещнал, та дори и ако бъдеше обвита от божествения облак, с който Вергилий обвива Венера, когато тя се явява на своя син на брега на Картаген²³³.

Какво странно чудо бе довело в парка на къщата, която Мирабо искаше да наеме, една тайнствена жена, която, ако не беше кралицата, можеше най-малкото да бъде неин жив портрет?

В този момент Мирабо усети една ръка върху рамото си.

233. „Енеида“, песен I, стихове 314–317 – бел.фр.изд.

65.

В която влиянието на непознатата дама започва да се усеща

Мирабо се обърна, потрепервайки. Този, който беше сложил ръка на рамото му, беше доктор Жилбер.

– А! – каза Мирабо. – Вие ли сте, драги докторе? Е, какво?

– Ами какво – каза Жилбер, – прегледах детето.

– И надявате ли се да го спасите?

– Един лекар никога не бива да губи надежда, било то и пред лицето на смъртта.

– По дяволите – каза Мирабо, – това ще рече, че болестта е тежка.

– Нецо повече от тежка, драги графе, тя е смъртоносна.

– Каква е тази болест?

– Не бих и желал друго, освен да навляза в някои подробности по този въпрос, като се има предвид, че тези подробности няма да бъдат безинтересни за човек, взел решение, без да знае на какво се излага, да живее в този замък.

– Ей! – каза Мирабо. – Да не би да ми кажете, че има риск от чума?

– Не, но ще ви кажа как бедното дете е прихванало треската, от която, по всяка вероятност, ще умре до една седмица. Майка му е косила сеното на замъка заедно с градинаря и за да бъде по-свободна, оставила детето си на няколко крачки от рововете със застояла вода, които опасват парка. Добрата жена, нямаща си никаква представа за двойното влияние на земята, сложила малкото създание да легне на сянка, без да се досети, че до един час сянката ще се отдръпне и ще го огрее слънцето. Когато дошла да потърси детето си, привлечена от виковете му, тя го намерила двойно засегнато – твърде дългото излагане на слънце поразило младия му мозък и поемането на блатните изпарения, които причиняват онзи вид отравяне, наречен блатно отравяне.

– Извинете ме, докторе – каза Мирабо, – но не ви разбирам добре.

– Хайде де, не сте ли чували за треската от Понтинските блата? Не ви ли е известна поне репутацията на смъртоносните миазми от блатистите брегове в Тоскана? Не сте ли чели у великия флорентински поет за смъртта на Голомей²³⁴?

234. Данте. „Божествена комедия“, „Чистище“, песен V, стих 130–136 – бел. фр. изд.

– Разбира се, докторе, но като светски човек и като поет, а не като химик и лекар. Кабанис ми разправяше нещо подобно последния път, когато го видях, по повод на залата на Манежа, където сме много зле. Той твърдеше дори, че ако не излизам по три пъти на заседание, за да подишам въздуха на Тюйлери, ще умра отровен.

– И Кабанис има право.

– Бихте ли ми го обяснили, докторе? Ще ми направите това удоволствие.

– Сериозно ли говорите?

– Да, зная много добре гръцки и латински. През четирите или пет години, прекарани по различно време в затвора, благодарение на обществената обидчивост на моя баща, твърде добре изучих Античността. Дори написах през онова загубено време една неприлична книга за нравите на горекананата античност, на която все пак не липсва известна научна стойност²³⁵. Но съвсем не ми е ясно как може човек да бъде отровен в залата на Събранието, освен ако не бъде ухапан от абат Мори или не чете вестника на господин Марат.

– Тогава ще ви кажа. Може би обяснението ще е твърде неясно за човек, който има скромността да си признае, че не е силен във физиката и е невеж в химията. При все това ще се опитам да бъда възможно най-ясен.

– Говорете, докторе. Никога не сте имали слушател, който да е бил по-любопитен да научи нещо.

– Архитектът, който е построил залата на манежа – за нещастие, драги графе, архитектите са като вас твърде лоши химици, – та, същият този човек, който е построил залата на манежа, и на ум не му е дошло да направи отдушници за отвеждане на разваления въздух, нито пък тръби, с които да се вкарва чист. От това следва, че хиляда и сто усти, затворени в тази зала, вдишвайки кислорода, връщат на негово място въглеродни изпарения, което пък означава, че в края на първия час от заседанието, особено през зимата, когато прозорците са затворени и печките запалени, въздухът вече не е годен за дишане.

– Ето за тази работа исках да знам, за да я съобщя на Байи.

– Нищо по-просто за обяснение. Чистият въздух, този въздух, който е предназначен да бъде поглъщан от нашите дробове, въздухът такъв, какъвто го дишаме в едно жилище, полуобърнато на изток, с течаща вода в околността, сиреч в най-добрите условия, при които въздухът може

235. „Еротика Библион“, Рим, печатница на Ватикана, 1783 – бел.фр.изд.

да бъде вдишван, се състои от седемдесет и седем части кислород, двадесет и една части азот и две части от онова, което се нарича водни пари.

– Много добре! Разбрах дотук...

– Е, добре, чуйте това. Венозната кръв бива отнесена черна и обременена с въглерод в дробовите, където трябва да бъде съживена от контакта с въздуха от вън, сиреч с кислорода, който вдишването заема от свободния въздух. Тук става едно двойно явление, което ние означаваме с името хематоза²³⁶. Кислородът, влязъл в контакт с кръвта, се смесва с нея и я превръща от черна в червена, като така ѝ придава онзи жизнен елемент, който трябва да присъства в целия организъм. В същото време въглеродът, който се смесва с една част от кислорода, преминава във въглеродна киселина или въглероден окис и се издишва навън, смесен с известно количество водни пари, при действието на издишването. Е, добре, въздухът, погълнат при вдишването, този въздух, развален при издишването, създава в една затворена зала атмосфера, която не само не става за дишане, но може да докара и истинско отравяне.

– Така че, по ваше мнение, докторе, аз съм вече наполовина отровен?

– Точно така. Болките във вътрешностите ви нямат друга причина освен тази. Разбира се, че прибавям към отравянето от залата на манежа и това от залата на архиепископията, от кулата във Венсен, от форт Жу и от замъка Иф. Не си ли спомняте, че госпожа Дьо Белгард казваше, че в замъка Венсен има една стая, която струва теглото ѝ в арсеник.

– Излиза, драги докторе, че бедното дете е съвсем това, което аз съм само наполовина, сиреч отровено?

– Да, скъпи графе. И отравянето е довело при него до една пагубна треска, чието огнище е в менингите²³⁷. Тази треска е причинила една болест, която наричат просто мозъчна треска и която аз ще нарека с ново име – ще я нарека, ако щете, остра хидроцефалия. Оттам идват конвулсиите; оттам е и отеكلото личице и виолетовите устни, силно подчертаното схващане на челюстта, обръщането на очните ябълки, затрудненото дишане и потрепването на пулса, заменило ударите. Оттам, най-накрая, е и лепкавата пот, която покрива цялото му телце.

– Чума да го тръшне! Скъпи мой, докторе, знаете ли, че тръпки ме побиват от това, което изброихте? Наистина, когато чуя някой лекар да борави с жаргона си, това е сякаш чета някой документ, изпълнен с

236. Хематоза (физиол.) – пречистване на кръвта в белите дробове – бел.ред.

237. Менинги (мед.) – мозъчни обвивки, ципите, обвиващи мозъка – бел.прев.

извъртливи термини – винаги ми се струва, че най-хубавото, което ме очаква, е смъртта. И какво предписахте на бедния малчуган?

– Най-енергично лечение. И бързам да ви кажа, че един или два лудора, увити в рецептата, накараха майката дори да го изпълнява. И така, студени компреси на главата, възбудителни лекарства за крайниците, средство, предизвикващо повръщане, отвара от кората на хининово дърво.

– Наистина! И всичко това няма ли да помогне?...

– Всичко това без помощта на природата няма да постигне много нещо. Предписах това лечение за успокоение на съвестта си²³⁸. Ангелът-хранител, ако бедното дете си има такъв, ще направи останалото.

– Хм! – каза Мирабо.

– Разбирате, нали? – попита Жилбер.

– Вашата теория за отравянето с въглероден окис ли? Почти.

– Не, не това – искам да кажа, разбирате ли защо въздухът на замъка Маре не е подходящ за вас?

– Мислите ли, докторе?

– Сигурен съм.

– Това е твърде досадно, тъй като замъкът много ми харесва.

– Признавам, че сте вечен враг на самия себе си! Съветвам ви да потърсите височина, вие вземате плосък терен. Препоръчвам ви течаща вода, вие избирате застоялата.

– Но какъв парк! Ама погледнете, докторе, онези дървета там!

– Преспете една-единствена нощ на отворен прозорец или се разходете след единайсет часа вечерта под сянката на тези хубави дървета и на другия ден ще има какво да ми разкажете.

– Сиреч, вместо да бъде отровен само на половина, както съм сега, на другия ден ще бъде напълно отровен?

– Истината ли искате?

– Да. И вие ще ми я кажете, нали?

– О, с цялата й суровост! Познавам ви, драги графе. Вие идвате тук, за да избягате от света, но светът ще ви намери. Всеки влачи след себе си своята верига от желязо, от злато или от цветя. Вашата верига са удоволствията през нощта и изследванията през деня. Докато сте били млад, сладострастието ви е давало почивка от работата. Но работата е отнемала дните ви, а сладострастието е изтощавало нощите ви. Вие сам

238. През 1790 г. още не познаваха хининовия сулфат и не прилагаха пиявици зад ушите. Предписаното от доктор Жилбер лечение е толкова пълно, колкото го позволява състоянието на науката в края на XVIII век – бел.авт.

ми го казахте със своя винаги жив и изразителен език – чувствате се преминал от лятото в есента. Е, добре, скъпи графе, някой път, когато прекалите с удоволствията на нощта или пък вследствие на прекаляване с работа през деня, ще ми се наложи да ви пусна кръв, тогава, в този момент на загуба на сили, помислете дали сте по-годен да поглъщате въздуха, развален през нощта от големите дървета в парка, а през деня от блатните изпарения на тези заспали води. Какво искате тогава! Вие ще бъдете двама срещу мен и двамата по-силни от мен – вие и природата. Ще се наложи да отстъпя.

– И така, вие вярвате, драги ми докторе, че ще умра от вътрешностите си?... По дяволите! Причинявате ми мъка, като ми казвате това. Болестите на вътрешностите са продължителни и мъчителни! Бих предпочел някой светкавичен апоплектичен удар или някой аневризъм. Не можете ли да ми го уредите?

– О, скъпи графе! – каза Жилбер. – Не искайте нищо от мен в това отношение – това, което желаете, е направено или ще бъде направено. По мое мнение вътрешностите ви са само от второстепенно значение, сърцето е това, което играе и ще играе главна роля. За нещастие заболяванията на сърцето при хората на вашата възраст са многобройни и различни и не всички водят до мигновена смърт. Няма създадено общо правило, драги графе, чуйте добре това, но ще ви кажа по-скоро като наблюдател-философ, отколкото като лекар – острите заболявания при хората вървят в почти неизменен ред. При децата – на мозъка. При юношите – на гърдите. При възрастните – мозъкът или сърцето, сиреч това, което много е мислило и много е страдало. И така, когато науката каже последната си дума, когато съзиданието, изследвано от човека, открие и последната си тайна, когато за всяка болест бъде намерено лекарство, когато човекът, с някои изключения, като животните, които го заобикалят, няма да умира от друго, освен от старост, единствените два органа, които ще останат уязвими при него, ще бъдат мозъкът и сърцето, и все пак смъртта на мозъка ще бъде поради болест на сърцето.

– О, Боже! Нямата представа, скъпи докторе, колко ме заинтересувахте – каза Мирабо. – Слушайте, може да се каже, че сърцето ми знае, че говорите за него, вижте го как бие.

Мирабо взе ръката на Жилбер и я постави върху сърцето си.

– Е, добре – каза докторът, – ето, че се подкрепя това, което ви обяснявах. Как искате вие един орган, който споделя всички ваши вълнения, който ускорява или забавя ударите си, за да следва един обикновен разговор за патология, как искате, най-вече при вас, този орган да не

е увреден? Вие сте живели от сърцето си, от него и ще умрете. Няма силно духовно чувство или остро физическо увреждане, които да не причиняват на човек нещо като треска. Няма треска, която да не причинява по-малко или по-голямо ускорение на биенето на сърцето. Е, добре, в тази работа, която е страдание и умора, защото се извършва не по нормалния ред, сърцето се износва, сърцето се уврежда. Оттам идва при старците хипертрофията на сърцето, сиреч твърде голямото му разрастване. Оттам идва аневризъмът, сиреч смаляването му. Аневризъмът води до разкъсване на сърцето, което е единствената мигновена смърт. Хипертрофията води до мозъчна апоплексия, смъртта, която понякога е по-бавна, но разумът е убит най-напред, следователно не съществува болката, понеже няма болка без чувството, което да оцени и измери тази болка. Е, добре, представете си, че сте обичали, че сте били щастлив, че сте страдали, че сте имали моменти на радост и часове на отчаяние, каквито никой друг не е имал и няма да има преди вас. Че сте достигнали до непознат триумф, че сте изпаднали до нечувани разочарования, че вашето сърце е изпращало четиридесет години кръвта ви в пламтящи водопади, устремени от центъра към крайниците. Че сте мислили, работили и говорили по цели дни. Че сте пили, смели сте се и сте се любили по цели нощи. И че сърцето ви, което сте похабили, с което сте злоупотребили, няма изведнъж да ви изневери? Хайде де, скъпи приятелю! Сърцето е като кесия – колкото и добре да е напълнена, когато бъркаш непрекъснато в нея, тя се изпразва. Но като ви показвам лошите страни на положението, позволете ми да ви открия и добрите. На сърцето му трябва време, за да се изхаби. Не карайте вашето да се вълнува, както правите, не искайте от него да работи повече, отколкото е по силите му, не му поднасяйте вълнения, които не може да издържи, поставете се в условия, които изобщо да не довеждат до голямо безредие в трите основни функции на живота – дишането, което става чрез дробовете, кръвообращението, което се извършва от сърцето, и храносмилането, което става в червата, и вие можете да живеете още двайсет, още трийсет години и може да умрете просто от старост. Докато, ако искате да вървите към самоубийство, о, Боже мой! Няма нищо по просто за вас от това, да забавите или ускорите смъртта си по ваша воля. Представете си, че карате два необуздани коня, които са ви повлекли, вас, техния кочияш. Накарайте ги да вървят ходом и те ще изминат за дълго време дълъг път. Оставете ги да препуснат в галоп и те, като конете на слънцето, за един ден ще пробягат цялата окръжност на небето.

– Да – отвърна Мирабо, – но през този ден ще топлят и ще светят,

което все пак е нещо. Елате, докторе, става късно, ще размисля над всичко това.

– Помислете за всичко – каза докторът, като последва Мирабо. – Но като начало на подчинението пред заповедите на Силата, обещайте ми най-напред да не наемате този замък. Около Париж ще намерите десет, двайсет, петдесет, които ще ви предложат същите предимства.

Може би Мирабо, отстъпвайки пред този глас на разума, щеше да обещае. Но изведнъж сред първите сенки на вечерта му се стори, че иззад една завеса от цветя се появява главата на една жена с пола от бяла тафта с розови волани. Тази жена, поне така се стори на Мирабо, му се усмихваше. Но той нямаше време да се увери в това, защото в мига, когато Жилбер долови, че с неговия болен става нещо ново, потърси с очи, за да разбере сам какво е причинило нервното потръпване на ръката, върху която се беше облегал, главата стремително се скри и на прозореца на павилиона вече се виждаха само леко разлюлените клонки на розовите храсти, хелиотропите и карамфилите.

– Е, какво – подхвърли Жилбер, – вие не ми отговаряте.

– Скъпи докторе – каза Мирабо, – нали си спомняте какво казах на кралицата, когато, разделяйки се с мен, тя ми даде да целуна ръката ѝ: „Госпожо, чрез тази целувка монархията е спасена!“

– Да.

– Е, добре, аз поех едно тежко задължение, докторе, особено ако ме изоставят, както и правят. При все това не ми се ще да не го изпълня. Нека не презираме самоубийството, за което говорехте, докторе. Това самоубийство ще се окаже може би единственият начин да изляза с чест от тази работа.

На по-следващият ден, с дългосрочен договор за наем, Мирабо нае замъка Маре.

66.

Марсово поле

Вече се опитахме да накараме читателите ни да разберат с какви неразривни връзки федерацията бе свързала цяла Франция и какъв ефект бе предизвикало в Европа индивидуалното обединение, предшествашо общата федерация.

Европа ще разбере някой ден, но кога ли – това време е скрито в облатите на безкрайното бъдеще, – та, Европа, казваме ние, ще разбере, че един ден тя също ще образува една огромна федерация от граждани, едно колосално братско общество.

Мирабо бе подтикнал към тази велика федерация. На страховете, които беше изказал кралят, той бе отговорил, че ако има някакво спасение за монархията във Франция, то е необходимо да се търси не в Париж, а в провинцията.

Впрочем от това събиране на хора от всички краища на Франция щеше да произлезе едно голямо предимство. Кралят щеше да види своя народ, а народът щеше да види своя крал. Когато цялото население на Франция, представено от триста хиляди федерати – буржоа, магистрати, военни, викаше: „Да живее нацията!“, колкото и да се опитваха да заслепят краля, няколкото придворни вече нямаше да могат да му разправят, че Париж, воден от шепа бунтари, е поискал една свобода, каквато останалата част от Франция съвсем не иска. Не, Мирабо разчиташе на здравия разум на краля. Не, Мирабо разчиташе на здравия разум на монархията, още така жив по онова време в сърцата на французите, и той предвещаваше, че от този необичаен, непознат, нечуван допир на един монарх с неговия народ щеше да последва свещен съюз, който никаква интрига не би могла да разтрогне.

Гениалните хора понякога вършат такива глупости, че дават право на последните политически мръсници да се смеят в лицето им. Вече се беше състояла една, така да се каже, подготвителна федерация в околностите на Лион. Франция, която инстинктивно вървеше към единство, беше помислила, че е намерила ключовата дума за това единство в полетата край Рона. Но там тя беше открила, че Лион може да сгоди Франция за духа на свободата, но е необходим Париж, за да я венчае с него.

Когато това предложение за обединение беше внесено в Събрание-то от кмета и Комуната на Париж, които не можеха повече да се

противят на исканията на другите градове, сред слушателите се надигна голямо вълнение. Това безбройно събрание на хора, доведени в Париж, този вечен център на вълненията, беше порицано едновременно и от двете партии, на които бе разделена камарата – и от роялистите, и от якобинците. Това означава, казаха привържениците на краля, да се рискува един гигантски четиринайсети юли, вече не срещу Бастилията, а срещу монархията.

Какво ли би се случило на краля сред това ужасяващо стълкновение на различни страсти, сред този страхотен сблъсък на противоположни мнения?

От друга страна, якобинците, които съзнаваха какво влияние е запазил Луи XVI върху масите, се плашиха не по-малко от своите неприятели от едно такова събрание. В очите на якобинците едно такова събрание щеше да похаби обществения дух, да приспи подозренията, да събуди старото обожание и в края на краищата да роялизира Франция.

Но нямаше начин да се противопоставят на това движение, което нямаше подобно, откакто цяла Европа се бе надигнала през XI век, за да освободи Божи гроб.

И не бива да се учудваме. Тези две раздвижвания не са толкова чужди едно на друго, колкото може да се сметне – първото дърво на свободата е било посадено на Голгота.

Само че Нациолалното събрание направи всичко, което можа, за да намали числеността на събиращите си. Започна се дълга дискусия какво ще се случи с идващите от покрайнините на кралството, така както при федерацията в Лион се бе получило с делегатите от Корсика – те здравата бяха бързали и въпреки това пристигнаха на следващия ден.

Освен това прехвърлиха разходите върху местната власт. Обаче имаше толкова бедни провинции и това се знаеше, че не предполагаша изобщо, че с цената дори на най-големи усилия те ще могат да подсигурят средства за половината път на своите делегати или по-скоро за четвъртината от пътя, който трябваше да изминат, понеже беше необходимо не само да дойдат в Париж, но и да се върнат.

Но си правеха сметката без обществения ентузиазъм. Правеха си сметка без подялбата на разноските, в която богатите даваха по два пъти – веднъж за себе си и веднъж за бедните. Правеха си сметка без гостоприемството, без виковете по протежение на пътя: „Французи, отворете вратите си, ето ги братята ви, които идват от покрайнините на Франция!“ И този последен вик не намери нито едни глухи уши, нито една затворена врата. Вече нямаше чужденци, нямаше непознати. Навсякъде

имаше французи, роднини, братя. При нас, пътници за големия празник! Елате, национални гвардейци! Елате, войници! Елате моряци! Влезте при нас. Ще намерите бащи и майки, съпруги, чиито синове и съпрузи намират другаде гостоприемството, което ние ви предлагаме!

За онзи, който би могъл да се пренесе като Христос, не на най-високата планина в света, но на най-високата планина във Франция, би било прекрасно зрелище да види тези триста или четиристотин хиляди граждани да вървят към Париж като лъчи на звезда, вливащи се в центъра.

И от кого бяха водени тези пилигрими на свободата? От старците, от бедните войници от Седемгодишната война²³⁹, от подофицерите от Фонтъноа, от офицерите, произведени по заслуги, на които е бил необходим цял един живот на тежък труд, смелост и преданост, за да стигнат до еполета на лейтенант или до двата еполета на капитан. Бедни миньори, които са били принудени да разбиват с чело гранитната стена на стария военен режим. От моряци, които бяха завоювали Индия с Бюси и Дюплейкс и които я бяха загубили с Лали-Толендал. Живи развалини, премазани от оръдията по бойните полета, похабени от морските приливи и отливи. През последните дни осемдесетгодишните хора изминаваха разстояния от по десет-дванайсет левги, за да пристигнат навреме, и пристигнаха.

Вместо да легнат завинаги и да заспят вечния си сън, те бяха намерили отново силите на младостта си. Родината им даваше знак, викайки ги при себе си с едната си ръка, а с другата им показваше бъдещето на техните деца.

Пред тях вървеше Надеждата.

Освен това те пееха само една-единствена песен, всички пилигрими, идващи от север, от юг, от запад или от изток, от Елзас или от Бретан, от Прованс или от Нормандия. Кой ги беше научил на тази песен с тежки, тромави рими като на старинните химни, които водеха кръстосците през моретата на Архипелага и равнините на Мала Азия? Никой не го познаваше – ангела на обновлението, който размахваше на минаване крилете си над Франция.

Тази песен беше знаменитата „Ще стане“, не онази от деветдесет и

239. През 1756 г., узнавайки за френско-австрийския съюз, пруският крал Фридрих II напада Саксония, с което започва Седемгодишната война. След нея Франция се лишава от североамериканските колонии и от колониите в Индия в полза на Англия. В Европа войната се развива с променлив успех и независимо от някои неуспехи на Фридрих II войната предвещава бъдещото издигане на прусаците като първостепенен фактор в Централна Европа – бел.ред

трета година – деветдесет и трета преобърна всичко, промени всичко: превърна смеха в сълзи, потта – в кръв.

Не, цяла Франция, изтръгна се от самата себе си, за да дойде в Париж и да даде всеобщата клетва, не пееше думи на заплаха, изобщо не казваше:

Ах! Ще стане, Ще стане! Ще стане!
Аристократите на фенера;
Ах! Ще стане! Ще стане! Ще стане!
Аристократите на въже ще окачим!

Не, тяхната песен изобщо не беше песен за смърт, беше песен за живот. Изобщо не беше химн на отчаянието, а песнопение на надеждата. Мелодията беше друга по следните думи:

Днес народът безспир повтаря:
Ах! Ще стане! Ще стане! Ще стане!
Следвайки евангелските максими.
Ах! Ще стане, Ще стане! Ще стане!
И законът ще се изпълни;
въздигналият се ще се смири;
смиреният ще се въздигне!

Беше необходим един гигантски цирк, за да поеме петстотинте хиляди души от Париж и провинцията. Беше необходим един огромен амфитеатър, за да се сместят един милион зрители. За първия избраха Марсово поле. За втория – височините на Паси и Шайо.

Само че Марсово поле представляваше равна повърхност²⁴⁰. Беше необходимо да се направи един широк басейн. Беше необходимо да се издълбае и земята да се натрупа наоколо, за да се образуват възвишения.

Петнайсет хиляди работници – от онези хора, които вечно високо се оплакваха, че напразно търсят работа и които съвсем тихичко молеха Бога изобщо да не намерят – петнайсет хиляди работници бяха хвърлени с белове, кирки и мотики, от град Париж, за да превърнат тази равнина в малка долина, обиколена по края от широк амфитеатър. Но тези петнайсет хиляди работници имаха само три седмици, за да завършат тази титанична работа. А след два дни работа се видя, че ще са им необходими три месеца. Впрочем може би им се плащаше повече, за да не

240. Днес Марсово поле представлява площадът, който се намира под Айфеловата кула – бел.ред.

правят нищо, отколкото им се плащаше, за да работят.

Тогава се случи нещо като чудо, по което можеше да се съди за ентусиазма на парижани. Огромната работа, която не можеха или не искаха да изпълнят няколко хиляди мързеливи работници, беше подхваната от цялото население. Още същия ден, щом се разнесе слухът, че Марсово поле няма да бъде готово за 14 юли, сто хиляди души се надигнаха и казаха с увереността, която придружава волята на един народ или волята на един Бог: *Ще бъде.*

Депутати отидоха да потърсят кмета на Париж от името на тези сто хиляди работници и се уговориха с него, за да не пречат на работата през деня, да им остави нощта.

Същата вечер, в седем часа, гръмна топовен изстрел, оповестяващ, че дневната работа е приключила и ще започне нощната. И при оръдейния изстрел от четирите страни – откъм Грьонел, откъм реката, откъм Гро-Кайу и откъм Париж, Марсово поле се изпълни.

Всеки носеше инструмента си – мотика, бел, лопата или ръчна количка. Други търкаляха бъчви, пълни с вино, придружени от цигулки, китари, барабани и флейти-пиколени.

Всички възрасти, всички полове, всички съсловия се бяха смесили. Граждани, войници, абати, монаси, красиви дами и продавачки от халите, милосърдни сестри, актриси, всички те въртяха лопатите, бутяха количките или караха гальоти. Децата вървяха отпред и носеха факли. Следваха ги оркестри, свирещи на всякакви инструменти и носейки се над целия този шум, над цялата тази врява, над всички тези инструменти, се издигаше „Ще стане“, огромен хорал, изпят от сто хиляди усти, на който отвърщаха треста хиляди гласа, идващи от всички краища на Франция.

В числото на най-настървените работници се забелязваха двама, пристигнали сред първите и облечени в униформи. Единият беше четирийсетгодишен човек със силни и набити крайници, но с мрачно лице. Той не пееше и с мъка проговаряше.

Другият бе млад, дваесетинагодишен човек, с открито и усмихнато лице, големи сини очи, бели зъби и руси коси, стоящ здраво на големите си яки крака. Той вдигаше с широките си ръце огромни товари. Буташе колички и гальоти, без никога да поспре, без да си почива, винаги пеейки и наблюдавайки с крайчеца на околото си своя другар, на когото казваше по някоя добра дума, на която онзи не отговаряше, носейки му чаша вино, която той отказваше, и се връщаше на мястото си, тъжно повдигайки рамене, започвайки отново да работи за десет души и да пее за

двайсет.

Тези двама души бяха двама от делегатите от новия департамент Езн, които, отдалечени само на десет левги от Париж, щом чуха, че липсва работна ръка, бяха дотърчали с цялата възможна бързина, за да предложат, единият своята мълчалива работа, а другият – шумното си и весело сътрудничество.

Тези двама души бяха Бийо и Питу.

Да разкажем какво ставаше във Виле-Котре през третата нощ от тяхното пристигане в Париж, сиреч през нощта на пети срещу шести юли, точно когато ги открихме да дават най-доброто от себе си сред работниците.

67.

**В която се вижда какво се е случило с Катрин, но
не се знае какво ще я настигне**

През тази нощ на пети срещу шести юли, към единайсет часа вечерта, доктор Рейнал, който се беше прибрал с надеждата – толкова често несбъднатата при хирурзите и лекарите – да проспие цялата нощ, бе разбуден от три силни удара по вратата.

Както знаем, добрият доктор имаше навика, когато почукат или позвънят късно нощем, да отваря лично, за да може да влезе по-бързо във връзка с хората, които можеха да имат нужда от него.

И този, както и друг път, той скочи от леглото си, наметна халата си, обу пантофите и слезе възможно най-бързо по тясното стълбище. Кolkото и да бързаше, несъмнено се видя твърде бавен на нощния посетител, защото той започна отново да чука, този път без да брое ударите и да мери силата си, когато вратата се отвори.

Доктор Рейнал разпозна същия лакей, който беше идвал да го търси през една друга нощ, за да го заведе при виконт Изидор дьо Шарни.

– Охо! – каза докторът при тази гледка. – Пак ли вие, приятелю? Това изобщо не е упрек, чувате ли? Но ако вашият господар отново е ранен, ще трябва да внимава – не е хубаво да се ходи по места, където ваят куршуми.

– Не, господине – отвърна лакеят, – този път не е за господаря ми, но е за нещо, което не е по-малко спешно. Облечете се. Ето ви кон. Чакат ви.

На доктора не му трябваша повече от пет минути, за да се облече. Но този път, като прецени по гласа на лакея и най-вече по начина на чукане, че се налага да се намеси спешно, той се приготви за четири минути.

Лакеят, без да слиза от коня, задържа юздата на доктор Рейнал, който незабавно се метна на седлото и вместо да поеме наляво, излизайки от дома, както беше направил първия път, зави надясно, следвайки лакея, който му показваше пътя. Този път го водеха в посока, обратна на Бурсон.

Той пресече парка, навлезе в гората, оставяйки Арамон вляво от себе си, и попадна в една толкова неравна част на гората, че беше трудно

да се върви по-нататък на кон. Изведнъж един човек, скрит зад дърво, се откри, правейки някакво движение.

– Вие ли сте, докторе? – попита той.

Докторът, който беше спрял коня си, тъй като не знаеше намеренията на новодошлия, позна при тези думи виконт Изидор дьо Шарни.

– Да, аз съм. Къде, по дяволите, карате да ме водят, господин виконт?

– Ще видите – отвърна Изидор. – Но слезте от коня, моля, и ме последвайте.

Докторът слезе – той започваше да разбира всичко.

– Аха! – рече той. – Става въпрос за акуширане, хващам се на бас?

Изидор хвана ръката му.

– Да, докторе, и от това следва, че ще ми обещаете да си млъчите, нали?

Докторът сви рамене като човек, който искаше да каже: „Ех, Боже мой! Бъдете спокоен, колко съм ги виждал такива!“

– Тогава елате оттук – каза Изидор, отвръщайки на мисълта му.

И сред самодивския чимшир, върху сухите, скърцащи листа, изгубени в тъмнината под гигантските букове, през чийто потръпващ листак от време на време се виждаше да премигва някоя звезда, двамата заслizaха към дълбините, където, вече казахме, конете не можеха да достигнат.

След няколко секунди докторът забеляза горната част на скалата на дядо Клуис.

– Охо! – каза той. – Да не би да отиваме в колибата на добряка Клуис?

– Не съвсем – отвърна Изидор, – но твърде наблизко.

И като заобиколи огромната скала, той отведе доктора пред вратата на огромната тухлена сграда, прилепена до колибата на стария горски пазач така добре, че би могло да се помисли, а в околностите и вярвах, че добрият човек е прибавил за по-голямо удобство това допълнение към жилището си.

Действително, ако оставим настрана Катрин, лежаща неподвижно на едно легло, човек можеше да се разочарова от първия поглед, хвърлен във вътрешността на тази малка стая.

Една красива хартия беше опъната върху стените, брокатени завеси, подобни на хартията, висяха на двата прозореца. Между тези два прозореца имаше едно елегантно огледало. Под огледалото имаше тоалетка с всички принадлежности от порцелан. Два стола, два фотьйола,

едно малко канапе и една малка библиотека – такъв беше почти комфортният, както ще кажат днес, интериор, който заставаше пред погледа на влизане в тази малка стая.

Но погледът на добрия доктор не се спря върху нищо от това. Той беше видял жената, просната на леглото и тръгна право към страдащата. Като забеляза доктора, Катрин скри лице в ръцете си, които не можах да съдържат риданията ѝ, нито да скрият сълзите. Изидор се приближи до нея и произнесе името ѝ. Тя се хвърли в прегръдката му.

– Докторе – каза младежът, –верявам ви живота и честта на тази, която днес е само моя държанка, но която, надявам се, ще стане един ден моя жена.

– О, колко си добър, скъпи Изидор, да ми казваш подобни неща! Защото много добре знаеш, че е невъзможно едно бедно момиче като мен да стане някога виконтеса дьо Шарни. Но все пак съм ти благодарна. Знаеш, че имам нужда от сила. Бъди спокоен, ще бъда смела и първото, най-много, което мога да направя, е да се покажа пред вас с открито лице, докторе, и да ви подам ръка.

И тя протегна ръка на доктор Рейнал.

Една болка, по-жестока от всички други, които бе изпитала Катрин, сгърчи ръката ѝ в момента, когато ръката на доктор Рейнал я докосна. Той направи с поглед знак на Изидор, който разбра, че моментът е дошъл. Младежът коленичи пред леглото на пациентката.

– Катрин, дете мое – каза ѝ той, – несъмнено би трябвало да остана тук, до теб, да те подкрепям и окуражавам. Но ме е страх, че силите ще ми изневерят. Ако все пак желаеш...

Катрин обви ръката си около врата на Изидор.

– Върви – каза тя. – Благодаря ти, че ме обичаш толкова много, та не можеш да гледаш как страдам.

Изидор допря устни до тези на бедното дете, стисна още веднъж ръката на доктор Рейнал и изхвърча от стаята. В продължение на два часа той се луташе като онези сенки, за които говори Данте, които не могат да спрат дори за миг, за да си починат, и ако спрат, биват подгонени отново от един демон, който ги бодее с железния си тризъбец. Всеки миг, след като направеше по-голям или по-малък кръг, той се връщаше при тази врата, зад която се извършваше болезненото тайнство на раждането. Но почти веднага някой вик, нададен от Катрин и достигащ чак до него, го поразяваше както железният тризъбец грешниците и го караше да подхваща отново своето лутане, отдалечавайки се от точката, към която непрестанно се връщаше.

Най-накрая чу, че гласът на доктора го вика в нощта, заедно с един по-нежен и по-слаб глас. С два скока той стигна до вратата, този път отворена, на чийто праг го чакаше докторът, вдигнал едно дете в ръцете си.

– Уви! Уви, Изидор! – каза Катрин. – Сега ти принадлежа двойно... Принадлежа ти като любовница, принадлежа ти и като майка!

Седмица по-късно в същия час, в нощта на тринайсети срещу четиринайсети юли, вратата отново се отвори. Двама души носеха на носилка жена и дете, които бяха придружавани от един младеж на кон, наставляващ носачите да внимават много. Когато стигна до големия път от Арамон за Виле-Котре, шествието намери едно голямо ландо²⁴¹, запрегнато с три коня, в което се качиха майката и детето.

Тогава младежът даде няколко заповеди на своя прислужник, хвърли в ръцете му юздата на коня си и се качи на свой ред в колата, която без да спира във Виле-Котре и без да го пресича, минавайки само през парка, от Фазанерията до края на улица „Дьо Ларни“, и пое в едър тръс по пътя за Париж. Преди да тръгнат, младият човек остави една кесия със злато за дядо Клуис, а младата жена едно писмо с адреса на Питу.

Доктор Рейнал беше отговорил, че предвид бързото оздравяване на болната и доброто състояние на детето, което беше момче, пътят от Виле-Котре до Париж би могъл да бъде изминат с добра кола без никакви произшествия.

Поради това уверение Изидор се беше решил на пътуването, което впрочем бе станало наложително поради скорошното завръщане на Би-йо и Питу.

Бог, който до едно известно време бди над онези, които по-късно сякаш изоставя, беше позволил раждането да стане в отсъствието на Би-йо, който, впрочем, вече знаеше за убежището на Катрин, и на Питу, който в своята невинност не заподозря нищо въпреки напълняването на Катрин.

Към пет часа сутринта колата пристигна при портата Сен Дьони. Но не можеше да премине по булевардите, защото бяха задръстени от хора по случай празника. Катрин подаде глава през прозорчето на вратичката, но още същия миг я прибра, надавайки вик и скривайки се на гърдите на Изидор. Първите хора, които разпозна сред федератите, бяха Би-йо и Питу.

241. Ландо – четириместен файтон с откриващ се покрив – бел.ред.

68.

14 юли 1790 година

Тази работа, която трябваше да превърне една огромна равнина в огромна долина между два хълма, благодарение на сътрудничеството на цял Париж беше завършена вечерта на 13 юли. Множество от работниците, за да са сигурни, че на другия ден ще имат своето място, си легнаха направо върху него, както победителите си лягат на бойното поле.

Бийо и Питу отидоха да се присъединят към федератите и бяха заели място сред тях на булеварда. Случайността направи, както видяхме, така, че мястото, предназначено за делегатите от Езн, беше точно там, където се сблъска с тях колата, отвеждаща в Париж Катрин и детето ѝ. И наистина тази колона, състояща се само от федерати, се простираше от Бастилията до булевард „Бон-Нувел“.

Всеки бе направил възможно най-доброто, за да посрещне своите скъпи гости. Когато научиха, че пристигат бретонците – тези по-стари синове на свободата, – победителите от Бастилията вървяха пред тях чак до Сен Сир и ги охраняваха като техни домакини.

По онова време имаше и странни изблици на безкористие и патриотизъм. Съдържателите на странноприемници се обединиха и по общо съгласие, вместо да повишат цените, ги понижиха. Толкова за безкористието.

Журналистите, тези груби борци на всички времена, които водят непрестанна война помежду си с онази страст, която единствено вгорчавя омразата им, вместо да ги сближава, та, журналистите поне двама, Лустало и Камий Демулен, предложиха един федерален съюз на пишешите. Те се отказваха от всякаква конкуренция, от всяка ревност. Обещаваха отсега нататък да не се състезават за друго, освен в името на общественото благо. Толкова за патриотизма.

За нещастие предложението за този пакт не получи отзвук сред пресата и остана в настоящето, както и в бъдещето като една върховна утопия.

От своя страна, и Събранието беше получило своята порция разтърсване от електричеството, което разтърсваше Франция като земетресение. Няколко дни преди това по предложение на господата Дьо Монморанси и Дьо Лафайет то бе ликвидирало наследственото благородничество, защитавано от абат Мори, син на селски обушар.

От февруари Събранието беше започнало с ликвидирането на наследствената отговорност за престъпления. Беше решило, по повод обесването на братята Агас, осъдени за фалшификация на търговски записи, че ешафодът няма повече да безчести нито децата, нито родителите на виновния.

Освен това в същия ден, когато Събранието унищожи наследствеността на привилегиите, както беше унищожило наследствената отговорност за престъпленията, един германец, един човек от бреговете на Рейн, който бе сменил името си Жан-Батист с името Анахарсис – Анахарсис Клооц – пруски барон, роден в Клев, се бе представил при преградата като депутат от човешкия род. Той водеше след себе си двайсетина души от всички нации, облечени в националните си носии, всички те изгнаници, идващи да поискат от името на народите си, единствените законни суверени, своето място във федерацията.

Едно място беше отредено за „Оратора на човешкия род“.

От друга страна, влиянието на Мирабо се усещаше всекидневно. Благодарение на този могъщ борец дворът печелеше привърженици не само сред седящите отдясно, но и на тези отляво. Събранието беше гласувало, бихме казали, почти с ентузиазъм, цивилна листа от двайсет и четири милиона за краля и доход от четири милиона за кралицата.

Това беше щедра отплата и за двамата за това, че бяха платили сто и осемте хиляди франка дългове на красноречивия трибун и за рентата от шест хиляди ливри, която му отпусаха всеки месец.

В крайна сметка Мирабо изглежда не се беше излъгал по отношение на духа на провинцията. Онези от федератите, които бяха приети от Луи XVI, носеха в Париж своя ентузиазъм към Събранието, но в същото време и обожанието си към монархията. Те вдигаха шапките си пред господин Байи, викайки: „Да живее нацията!“; но коленичеха пред Луи XVI и поставяха шпагите си в нозете му, викайки: „Да живее кралят!“

За нещастие кралят, който беше недотам поетична и рицарска натура, отвърщаше зле на тези пориви на сърцето.

За нещастие кралицата, твърде горда, ако може да се каже така, изобщо не оценяваше, както заслужаваха, тези свидетелства за вярност, идващи направо от сърцето.

Освен това, бедната жена! В мислите ѝ имаше нещо тъмно, подобно на онези тъмни петна, осяяли лицето на слънцето. Това тъмно нещо, това петно, разяждащо сърцето ѝ, беше отсъствието на Шарни.

На Шарни, който между другото можеше да я предупреди и който беше останал при господин Дьо Буйе.

За миг, когато беше видяла Мирабо, ѝ хрумна мисълта, че за развлечение би могла да пококетничи с него. Могъщият гений бе поласкал нейното кралско и женско самолюбие, унижавайки се в краката ѝ. Но в крайна сметка какво е геният за сърцето? Какво значение имаха за страстите тези триумфи на самолюбието, тези победи на високомерието? С очите си на жена кралицата бе видяла у Мирабо преди всичко материалния човек, с неговата болезнена пълнота, с набраздените надупчени от едрата шарка бузи, със зачервените му очи и с дебелия врат. Тя веднага го беше сравнила с Шарни. Шарни, елегантният благородник в разцвета на годините си, в зрелостта на красотата. Шарни с неговата блестяща униформа, която му придаваше вид на принц от битките, докато Мирабо с костюма си приличаше, когато геният не оживяваше могъщото му лице, на преоблечен каноник. Тя беше свила рамене и беше въздъхнала дълбоко с очи, зачервени от безсъние и сълзи. Тя се беше опитала да преодолее разстоянието и с глас, измъчен и изпълнен с ридания, беше прошепнала: „Шарни! О, Шарни!“

Какво значение имаше за тази жена в подобни моменти събралият се в краката ѝ народ? Какво значение имаха тези човешки вълни, тласкани като някое море от четирите небесни вятъра, блъскащо се в стъпалата на трона, крещейки: „Да живее кралят! Да живее кралицата!“ Един познат глас, който би прошепнал в ухото ѝ: „Мария, нищо в мен не се е променило! Антоанета, обичам ви!“, този глас би я накарал да повярва, че около нея нищо не се е променило, би могъл да направи повече за удовлетворението на сърцето и ведрината на челото ѝ, отколкото всичките тези викове, обещания, клетви.

Най-накрая 14 юли бе дошъл, безстрастен и на часа си, водейки със себе си своите големи и малки събития, които създават историята за малките хора и могъщите личности, за народа и за монархията.

Сякаш този надменен 14 юли не знаеше, че идва, за да освети едно нечувано, невиджано и великолепно зрелище, та дойде с чело, забулено от облаци, с вятър и дъжд. Но характерно качество на френския народ е, че се смее дори на дъжда в дните на празник.

Парижките национални гвардейци и федератите от провинцията, наблъскани по булевардите от пет часа сутринта, шибани от дъжда и умиращи от глад, се смееха и пееха.

Вярно е, че населението на Париж, което не можеше да ги опази от дъжда, се сети поне да ги излекува от глада. От всички прозорци започнаха да им спускат с връвчици хлябове, бутове шунка и бутилки вино.

Едно и също ставаше по всички улици, откъдето минаваха. Докато

те вървяха, сто и петдесет хиляди души насядаха на земята на Марсово поле и други сто и петдесет хиляди застанаха прави зад тях. Що се отнася до амфитеатрите на Шайо и Паси, то те бяха претъпкани със зрители, чийто брой не можеше да се установи. Великолепен цирк, гигантски амфитеатър, блестяща арена, където се състоя обединението на Франция и един ден ще се състои обединението на света! Има ли значение дали ние ще видим, или няма да видим този празник? Нашите деца ще го видят, светът ще го види!

Една от големите грешки на човека е, че вярва, че целият свят е направен за краткия му живот, докато връзките между безкрайно кратките съществувания, ефимерни, почти невидими, освен за окоето на Бога, са тези, които правят времето, сиреч по-краткия или по-дълъг период, през който Провидението, тази Изида с четворни гърди, което бди над нациите, върши своята тайнствена работа и продължава неспирното си битие.

Ех! Сигурно всички, които бяха там, се надяваха да хванат и да удържат за двете крила вечно бягащата богиня, която се нарича Свобода, която се изплъзва и изчезва само за да се появи отново, всеки път по-горда и по-блестяща. Но те се лъжеха, както ще се лъжат и техните синове, като си мислят, че са я изгубили.

И така каква радост, какво доверие изпълваха тази тъпла, както тези, които чакаха прави или седнали, така и онези, които, преминали реката по дървения мост, направен пред Шайо, заливаха Марсово поле през триумфалната арка.

С навлизането на батальоните от федератите се надигнаха силни викове на ентузиазъм – и може би малко на учудване от картината, която поразяваше погледа на зрителите, – силни викове от все сърце се изтръгнаха от всички гърла.

И наистина никога подобно зрелище не бе поразявало човешките очи.

Марсово поле, преобразено сякаш по вълшебство! Една равнина, превърната в долина, голяма цяла левга, за по-малко от месец!

По четириъгълните склонове на тази долина имаше триста хиляди седнали или прави хора!

В средата се намираще Олтарът на родината, до който се изкачваха четири стълби, съответстващи на четирите страни на обелиска, който го надвишаваше!

На всеки ъгъл на постройката имаше огромна кадилница, в която гореше онзи тамян, който Събранието бе решило, че ще бъде горен само

в чест на Бога!

Върху всяка една от четирите стени на постройката надписи съобщаваха на света, че френският народ е свободен и приканва и другите народи към свобода!

А все пак небето говореше като античен предсказател! Всеки миг – проливен дъжд, пориви на вятъра, мрачни облаци: 1793, 1814, 1815 година! После, от време на време, сред всичко това проблясва слънце: 1830, 1840 година!

О, пророче, който би могъл да разкажеш бъдещето на този милион хора, как ли би бил приет? Както гърците приемаха Калхас, както троянците приемаха Касандра²⁴²?

Но през този ден се чуваха само два гласа – гласът на вярата, на който отговаряше този на надеждата.

Пред сградите на Военното училище бяха издигнати галерии. Тези галерии, покрити с трицветни драперии, и знамена, издигнати над тях, бяха запазени за кралицата, за двора и за Националното събрание.

Два еднакви трона, издигнати на три крачки един от друг, бяха предназначени за краля и за председателя на Събранието.

Кралят, назначен *само за този ден* за върховен и абсолютен главнокомандващ на Националната гвардия на Франция, беше преотстъпил своето командване на господин Дьо Лафайет! Така че Лафайет беше през този ден генералисимус-конетабъл²⁴³ на шест милиона въоръжени мъже! Щастието му бързаше да стигне до най-високата си точка! По-голямо от него, то нямаше да закъсне да залезе и угасне.

През този ден щастието бе навред. Но както онези фантастични нощни привидения, които надминават малко по-малко всички човешки пропорции, то бе нараснало извънмерно само за да се разтвори като пара, да се изгуби и да изчезне.

Но по време на федерацията всичко беше истинско и всичко имаше силата на реалността.

Народ, който трябваше да подаде оставка. Крал, чиято глава трябваше да падне. Генералисимус, когото четирите крака на белия му кон трябваше да отведа в изгнание.

И все пак под този зимен дъжд, под тези бурни ветрове, при светлината на тези редки лъчи, не дори на слънцето, а на деня, проникващи

242. Касандра – в древногръцката митология прорицателка; отхвърлила любовта на Аполон и прокълната от него никога да не вярва на предсказанията ѝ. След падането на Троя Агамемнон я получава като плячка – бел.ред.

243. Конетабълът е бил върховен главнокомандващ на кралската армия – бел.ред.

през мрачния свод от облаци, федератите влизаха в огромния цирк през трите отвора на Триумфалната арка. После, след техния, така да се каже, авангард, около двайсет и пет хиляди души, които се разгърнаха в две кръгообразни редици, за да обхванат очертанятия на цирка, идваха избирателите от Париж, след това представителите в общината и най-накрая Националното събрание.

Всички тези групи, които имаха своите запазени места в галерията при Военното училище, вървяха по една права линия, разделяйки се като вълна пред скала, за да заобиколят олтара на родината и се събираха както преди. Сякаш огромна змия беше достигнала с главата си галерията, докато последната извивка на опашката ѝ се простираше чак до Триумфалната арка.

Зад избирателите, пълномощниците от общината и Националното събрание следваше остатъкът от шествието – федерати, военни делегации, национални гвардейци.

Всеки департамент носеше отличителния си флаг, но свързан, обкръжен, национализиран от този голям пояс от трицветни флагове, които казваха на очите и сърцата онези две думи, единствените, с които народите, тези Божии труженици, вършат велики неща: *Родина, единство*.

В същото време, когато председателят на Събранието заемаше фотойла си, кралят зае своя, а кралицата – мястото си на своята трибуна.

Уви! Бедната кралица! Дворът ѝ беше скъпернически малоброен. Най-добрите ѝ приятели се бяха уплашили и я бяха напуснали. Може би, ако бяха узнали, че благодарение на Мирабо кралят получи двайсет и четири милиона издръжка, може би някои от тях щяха да се върнат. Но те не знаеха това.

Що се отнася до този, когото Мария-Антоанета търсеше напрасно с поглед, него не го привличаха към нея нито златото, нито могъществото.

Поради отсъствието му очите ѝ искаха да се спрат поне на едно приятелско и предано лице.

Тя попита къде е господин Изидор дьо Шарни и защо след като монархията има толкова малко привърженици сред една толкова голяма тълпа, нейните защитници не са на поста си около краля или в нозете на кралицата.

Никой не знаеше къде е Изидор дьо Шарни и този, който би ѝ отговорил, че в този час той отвежда една малка селянка, неговата любовница, в една скромна къща, изградена на склона на планината Белвю, сигурно би я накарал да свие рамене, ако сърцето ѝ не се свиваше от

ревност.

Кой знае дали наистина наследничката на Цезарите не би дала трона и короната си, не би се съгласила да бъде една невежа селянка, дъщеря на невеж арендатор, за да бъде обичана от Оливие така, както Катрин бе обичана от Изидор?

Несъмнено тези мисли се премятаха в ума ѝ, когато Мирабо, улавяйки един от нейните двусмислени погледи, наполовина като небесен лъч, наполовина буреносна светкавица, не можа да се сдържи и да не каже високо:

– За какво ли си мисли чародейката?

Ако Калиостро би бил наоколо, за да чуе думите му, би могъл да му отговори: „Тя мисли за фаталната машина, която я накарах да види в замяка Таверне в една гарафа и която тя позна една вечер, нарисувана от перото на доктор Жилбер.“ И големият пророк, който толкова рядко се лъжеше, би се излъгал. Тя мислеше за отсъстващия Шарни и за угасналата любов.

И това ставаше при звука на петстотин барабана и две хиляди музикални инструмента, които едва се чуваха сред виковете: „Да живее кралят! Да живее законът! Да живее нацията!“

Изведнъж настана пълна тишина. Кралят беше седнал, както и председателят на Националното събрание.

Двеста свещеници, облечени в бели стихари, вървяха към олтара, предшествани от епископа на Отюн, господин Дьо Талейран, покровителя на всички, полагащи клетви в миналото, настоящето и бъдещето. Той се изкачи по стъпалата на олтара с кучия си крак.

Литургия, отслужена от епископа на Отюн! Ние забравихме да споменем това в числото на лошите предзнаменования.

В този момент бурята удвои силата си. Би могло да се каже, че небето протестираше срещу този мним свещеник, който щеше да оскверни светото жертвоприношение на литургията, давайки като дарохранителница на Господа една гръд, която щеше да бъде омърсена с толкова лъжливи клетви в бъдеще. Флаговете на департаментите и трицветните знамена, приближени до олтара, образуваха един вълнуващ се пояс, който югозападният вятър раздвижваше и развяваше, смесвайки хиляди цветове.

Когато литургията свърши, господин Дьо Талейран слезе няколко стъпала по-долу и благослови националното знаме и флаговете на осемдесет и трите департамента. После започна свещената церемония по клетвата.

Лафайет се закле пръв от името на Националната гвардия на кралството. Председателят на Събранието се закле след него от името на Франция. Кралят се закле трети в своето собствено име. Лафайет слезе от коня, премина пространството, отделящо го от олтара, изкачи се по стъпалата му, извади шпагата си и като опря върха ѝ в евангелието, каза с твърд и уверен глас:

– Ние се заклеваме да бъдем винаги верни на нацията, на закона и на краля. Да пазим с всички сили конституцията, постановена от Националното събрание и приета от краля. Да закриляме, съгласно законите, сигурността на личността и собствеността, зърнения оборот и прехраната във вътрешността на кралството и обществените налози, под каквата и форма да съществуват. Да останем единни с всички французи чрез неразривните връзки на братството.

По време на този обет цареше пълна тишина. Едва бе свършил и прогърмя залп от сто оръдия, даващ сигнал на съседните департаменти.

Тогаво по стените на укрепения град избухна една огромна светкавица, последвана от онзи заплашителен гръм, изобретен от хората, който, ако превъзходството се мери по разрушенията, които причинява, отдавна е победил онзи, сътворен от Бога.

Сякаш кръгове, породени от камък, хвърлен сред езеро, които се разширяват, докато достигнат брега, всеки кръг от пламък, всеки тътен на гърма се разширяваше по същия начин, тръгвайки от центъра към периферията, от Париж към границата, от сърцето на Франция към чужбина.

После, на свой ред, стана прав и председателят на Националното събрание, заедно с всички депутати около него и каза:

– Заклевам се да бъда верен на нацията, на закона и на краля и с всичката си власт да пазя конституцията, постановена от Националното събрание и приета от краля...

Едва бе довършил и блесна същият пламък, отекна същият гръм и се затъркаля от ехо на ехо към всички краища на Франция.

Беше ред на краля. Той стана. Тишина! Слушайте всички с какъв глас ще произнесе националния обет този, който го предава в сърцето си още докато го произнася. Внимавайте, сир! Облаците се разкъсват и слънцето се появява. Слънцето е окоето на Бога! Бог ви гледа.

– Аз, кралят на французите – каза Луи XVI, – се заклевам да използвам цялата власт, дадена ми от конституционния закон на държавата, за да пазя конституцията, постановена от Националното събрание и приета от мен, и да правя така, че да се изпълняват законите.

О, сир, сир! Защо и този път не пожелахте да се закълнете над олтара?

21 юни щеше да даде отговор за 14 юли. Верен щеше да каже отговора на загадката от Марсово поле... Но лъжлива или истинска, клетвата предизвика не по-малък пламък и гръм.

Стоте оръдия изгърмяха така, както за Лафайет и за председателя на Националното събрание. И салютът в департаментите разнесе за трети път заплашителното известие до кралете в Европа: „Внимавайте, Франция е на крак! Внимавайте, Франция иска да бъде свободна и като онзи римски посланик, който носеше в една гънка на плаща си мира и войната, и тя е готова да разтърси наметалото си над света!“

69. Тук се танцува!

Настъпи часът на радостта за множеството. Мирабо забрави за миг кралицата, Бийо забрави за миг Катрин. Кралят се оттегли сред всеобщии овации. Събранието се върна в заседателната си зала, придружено от същото шествие, което бе дошло на идване.

Що се отнася до знамето, дадено от град Париж на ветераните от армията, – казва „Историята на Революцията от двама приятели на свободата“ – беше постановено то да остане окачено под свода на Събранието като паметник за бъдещите законодатели от щастливото време, което честваха, и „като истински знак за войските, че са подчинени на двете власти и че не могат да го издигнат без тяхното взаимно съгласие“.

Шапелие, по чието предложение беше приет този декрет, дали бе предвидил 27 юли, 24 февруари и 2 декември²⁴⁴?

Дойде нощта. Сутринта празникът беше на Марсово поле, вечерта се пренесе на Бастилията.

Осемдесет и три дървета, толкова, колкото бяха департаментите, представляваха, покрити с листата си, осемте кули на крепостта, върху чиито основи бяха посадени. Гирлянди от светлини съединяваха дърво към дърво. По средата се издигаше гигантска мачта, носеща знаме, върху което се четеше думата „свобода“. Близо до рововете, в една гробна яма, оставена нарочно, бяха закопани железата, веригите и решетките на Бастилията и знаменитият барелеф на часовника, представляващ оковани роби. Освен това бяха оставили да зеят, осветявайки ги по зловещ начин, килиите, които бяха погълнали толкова сълзи и задушили толкова стенания. Най-накрая, когато, привлечен от музиката, която отекваше сред листака, човек проникнеше до мястото, където някога се намираще вътрешният двор, намираще една силно осветена бална зала, над чийто вход се четяха думите, които не бяха нищо друго, освен сбъждане на предсказанието на Калиостро:

Тук се танцува!

При една от хилядите маси, поставени около Бастилията, под

244. 27 юли 1830 г., 24 февруари 1848 г., 2 декември 1851 г.: държавни преврати, извършени от изпълнителната власт, за да бъде унищожена законодателната – бел.ред.

импровизираната сянка, която представяше старата крепост почти толкова точно, колкото и малките камъчета, издялани от господин архитекта Палоа, двама души възстановяваха силите си, изчерпани от цял ден маршове, контрамаршове и маневри. Те имаха пред себе си един огромен салам, един хляб от четири ливри и две бутилки вино.

– Ах, Бога ми! – каза, опразвайки на една глътка чашата си, по-младият от двамата, който носеше униформа на капитан от Националната гвардия, докато другият, поне два пъти по-възрастен от него, носеше костюм на федерат. – Бога ми! Хубаво нещо е да хапнеш, когато си гладен, и да пийнеш, когато си жаден.

После, след една пауза:

– Ама вие май не сте нито гладен, нито жаден, бай Бийо?

– Ядох и пих – отвърна онзи – и вече не съм нито гладен, нито жаден, освен за едно нещо...

– За какво?

– Ще ти кажа това, приятелю Питу, когато дойде времето да седна на масата.

Питу не видя никаква злоба в отговора на Бийо. Бийо беше пил малко и беше ял малко въпреки умората от деня и глада, който докарваше тя, както казваше Питу. Но откакто заминаха от Виле-Котре за Париж и през петте дни или по-скоро през петте нощи, в които работиха на Марсово поле, Бийо все така беше ял и пил твърде малко.

Питу знаеше, че някои неразположения, без иначе да бъдат опасни, отнемаха временно апетита и на най-силните организми и всеки път, когато забележеше колко малко яде Бийо, той го питаше защо не яде, въпрос, на който Бийо отговаряше, че не му се яде. Отговорът задоволяваше Питу.

Само че имаше едно нещо, което пречеше на Питу, и то не беше въздържаността на стомаха на Бийо. Всеки е свободен да яде по-малко или никак. Впрочем колкото по-малко ядеше Бийо, толкова повече оставаше за Питу. Пречеше му пестеливостта в приказките на арендатора.

Когато Питу се хранеше в компания, обичаше да говори. Той бе забелязал, че без речта да пречи на гълтането, тя подпомага храносмилането, и това му наблюдение беше пуснало такива дълбоки корени в ума му, че когато Питу се хранеше сам, пееше.

Поне Питу не беше тъжен.

Но Питу нямаше причини да бъде тъжен, напротив. Животът му в Арамон от едно известно време беше станал твърде привлекателен. Както видяхме, Питу обичаше или по-скоро обожаваше Катрин. И аз

приканвам читателя да го повярва буквално. Защото какво му трябва на италианеца или на испанеца, за да обожава Мадоната? Да вижда Мадоната, да коленичи пред Мадоната, да се моли на Мадоната... Какво правеше Питу?

Щом паднеше нощта, той потегляше към Клуисовия камък. Той виждаше Катрин; коленичеше пред Катрин; молеше се на Катрин.

И девойката, признателна за огромната услуга, която ѝ бе направил Питу, го оставяше да върши това. Нейните очи гледаха другаде, подалече, по-високо!...

Само от време на време добрият момък изпитваше мъничко ревност, когато донасяше от пощата някое писмо от Изидор за Катрин или отнасяше в пощата някое писмо от Катрин за Изидор.

Но общо взето това положение бе несравнимо по-добро от онова, до което се беше докарал във фермата при завръщането си от Париж, когато Катрин бе нарочила Питу за демагог, враг на благородниците и аристократите, беше го изхвърлила през вратата и му беше казала, че за него няма работа във фермата.

Питу, който не обръщаше внимание на напълняването на Катрин, не хранеше никакво съмнение, че това положение няма да продължи вечно.

Така че той напусна с голямо съжаление Арамон, но принуден от висшестоящия си началник да даде пример за усърдие, се сбогува с Катрин и я остави на грижите на дядо Клуис, като обеща да се върне възможно най-бързо.

Така че Питу не беше оставил зад себе си нищо, което да го кара да бъде тъжен.

В Париж Питу не се беше сблъскал с никакво събитие, което би могло да породи такова чувство в сърцето му.

Той беше намерил доктор Жилбер, на когото беше представил отчет за използването на двацет и петте луидора и бе предал благодарностите и благопожеланията на трийсет и тримата национални гвардейци, които бяха облечени с помощта на тези двацет и пет луидора и доктор Жилбер му даде други двацет и пет, за да бъдат използвани този път не само изключително за нуждите на Националната гвардия, а за негови собствени.

Питу бе приел простичко и наивно двацет и петте луи.

Щом господин Жилбер, който за него беше един бог, даваше, не беше зле да ги приеме.

Когато Бог прашаше дъжд или слънце, на Питу никога не му беше

хрумвало да вземе чадър, за да отблъсне Божиите дарове.

Не, той беше приемал и едното, и другото и като цветята, като насажденията, като дърветата винаги се бе чувствал добре.

Освен това, след като беше размислил за миг, Жилбер беше вдигнал хубавата си замислена физиономия и беше казал:

– Мисля, драги Питу, че Бийо има много неща да ми разказва. Не би ли искал, докато говоря с Бийо, да направиш едно посещение на Себастиен!

– О, и още как, господин Жилбер! – провикна се Питу, пляскайки с ръце като дете. – Имам голямо желание за това, но не се осмелявах да искам разрешение.

Жилбер помисли още секунда.

После, като взе едно перо, той написа няколко реда, сгъна писмото и го адресира до сина си.

– Дръж – каза той, – вземи една кола и иди да намериш Себастиен. Вероятно, според това, което му написах, той ще трябва да направи едно посещение. Ти ще го отведеш където трябва да отиде, нали Питу? И ще го чакаш при вратата. Може би ще те накара да го чакаш час, а може би и повече. Но аз познавам услужливостта ти, ти ще си кажеш, че ми правиш услуга, и няма да се отегчаваш.

– О, не, бъдете спокоен! – каза Питу. – Аз никога не се отегчавам, господин Жилбер. Впрочем ще си взема на минаване покрай някой хлеббар едно хубаво парче хляб и ако ми стане скучно в колата, ще си хапна.

– Хубав начин! – бе отвърнал Жилбер. – Само че, Питу, казвам ти това от гледна точка на здравето – бе добавил той усмихнат, – не бива да ядеш сух хляб, добре е и да пийнеш, хапвайки.

– Тогава – беше подхванал Питу – ще купя освен парчето хляб и едно парче кълцано свинско и една бутилка вино.

– Bravo! – се беше провикнал Жилбер.

След това окуражаване Питу излезе, нае един фиакър и нареди да го откарат в колежа „Свети Луи“. Там той попита за Себастиен, който се разхождаше в запазената за учениците градина, беше го вдигнал на ръце, както Херкулес бе направил с Телеф²⁴⁵, беше го разцелувал на спокойствие и след като го беше оставил отново на земята, му беше връчил писмото от баща му. Себастиен най-напред бе целунал писмото със сладка почит и с нежна любов, които изпитваше към баща си. После, след кратък размисъл, попита:

– Питу, баща ми не ти ли каза, че ще трябва да ме отведеш някъде?

– А ти съгласен ли си да отидеш?

– Да, да – каза бързо момчето, – съгласен съм и ти ще кажеш на баща ми, че съм се съгласил с готовност.

– Хубаво – каза Питу, – изглежда, че това е място, където се забавляваш.

– Това е място, където съм бил само веднъж, но където ще бъда щастлив да се върна.

– В такъв случай – каза Питу – не ни остава нищо друго, освен да предупредим абат Берардие, че излизаш. Пред вратата ни чака фиакър и аз ще те отведа.

– Е, добре, за да не губим време, скъпи Питу – каза младежът, – занеси сам на абата това писъмце от баща ми, докато аз оправя малко тоалета си и ще те настигна в двора.

Срещата с абат Берардие доведе до известно удовлетворение самолюбието на Питу. Той си беше спомнил за бедното селянче, нахлупило каска на главата си, въоръжено с една сабя и почти без панталон, което в деня на превземането на Бастилията, преди една година, беше вдигнало бунт в колежа, при това само с оръжията, които имаше, и дрехите, които нямаше. Днес той се явяваше с тривърхата си шапка, синята си дреха с бели ревери, с къси панталони и еполети на капитан на раменете. Днес той се явяваше с онази самоувереност, която придава уважението, с което го гледат съгражданите. Днес той се явяваше като делегат на федерацията. Значи имаше право на всякакви прояви на уважение. Така че абат Берардие оказа на Питу пълно уважение.

Почти по същото време, когато Питу слизаше по стълбите от стаята на директора, Себастиен, който имаше отделна стая, слизаше по стълбите, водещи към нея.

Той не беше вече детето Себастиен. Беше един очарователен шестнайсет-седемнайсетгодишен младеж, чиито хубави кестеняви коси

245. Според преданието на тегейския цар Алей е предсказано, че синовете му ще загинат от ръката на потомък на неговата дъщеря. Затова той посещаваше дъщеря си Авга като жрица на богинята Атина и я заплашва, че ще умре, ако зачене. Но Авга ражда дете от Херкулес, което според най-разпространената версия е захвърлено и отгледано от сърна – оттам идва и името Телеф. По-късно Телеф е отгледан от цар Корит, който го възпитаваше като свой син. Когато Телеф става юноша, по съвета на оракула той отива в Мизия да търси майка си. Там спасява Тевтрас от заплашващите го врагове и като награда получава за съпруга наречената дъщеря на царя, с други думи, собствената си майка – Авга. Но тя отказва да се отдаде на Телеф и когато в яростта си той е готов да пронизе с меч непокорната жена, в отчаянието си тя призовава своя възлюбен Херкулес. Така Телеф разпознава собствената си майка. След смъртта на Тевтрас той става цар на Мизия – бел.ред.

обрамчваха лицето му и чиито сини очи хвърляха първите си младежки пламъци, позлатени като лъчите на изгриващия ден.

– Ето ме, да тръгваме – каза той радостно на Питу.

Питу го погледна с такава голяма радост, примесена с толкова голямо учудване, че Себастиен бе принуден да повтори поканата си. При второто подканване Питу последва младежа. Като стигнаха до решетките на вратите, Питу каза на Себастиен:

– А така! Знаеш ли, че не знам къде отиваме? Ти ще трябва да дадеш адреса.

– Бъди спокоен – отвърна Себастиен.

И се обърна към кочияша:

– Улица „Кок-Ерон“ номер девет, при първата врата за коли, като се влезе от улица „Платриер“.

Този адрес не говореше нищо на Питу. Така че той се качи в колата след Себастиен, без да каже и дума.

– Но, скъпи Питу – каза Себастиен, – ако лицето, при което отиваме, си е у дома, вероятно ще остана там един час, а може би и повече.

– Не се безпокой за това, Себастиен – каза Питу, отваряйки голямата си уста, за да се размее радостно, – случаят е предвиден. Хей! Кочияш! Спрете.

И наистина, минаваха покрай една хлебарница. Кочияшът спря, Питу слезе, купи един хляб от две ливри и се качи отново във фиакъра. Малко по-нататък Питу нареди на кочияша да спре пак. Бяха пред една кръчма. Питу слезе, купи една бутилка вино и зае отново мястото си до Себастиен. Накрая Питу нареди на кочияша да спре за трети път. Това стана пред една колбасарница. Питу слезе и купи четвърт кълцано свинско.

– Така, а сега – каза той – карайте, без да спирате, на улица „Кок-Ерон“, имам си всичко, което ми е необходимо.

– Хубаво! – каза Себастиен. – Разбирам с какво ще си зает и съм напълно спокоен.

Колата стигна улица „Кок-Ерон“ и спря пред номер девет. С приближаването до тази къща Себастиен изглеждаше обхванат от трескаво вълнение, което нарастваше. Той стоеше прав във фиакъра и викаше на кочияша, без това подканяне – трябва да го кажем за честта на кочияша и двете му кранти – да ускори хода на фиакъра:

– Хайде де, кочияш, ама карайте де!

Все пак, тъй като всяко нещо трябва да достигне до целта си – потокът до рекичката, рекичката до реката, а реката до океана, – фиакърът

достигна до улица „Кок-Ерон“ и спря, както казахме, пред номер девет.

Веднага, без да чака помощта на кочияша, Себастиен отвори вратичката, прегърна за последен път Питу, скочи на земята, позвъни бързо на вратата, която се отвори, попита портиера за госпожа графиня Дьо Шарни и още преди той да му отговори, се устреми навътре.

Изминаха пет минути, през които Питу режеше с ножа си от четвъртината кълцано свинско, държеше между коленете си отпушената бутилка и отхапваше с хубавите си зъби от мекия хляб с хрупкава кора, вратичката на фиакъра се отвори и портиерът, с шапка в ръка, се обърна към Питу с думи, които трябваше да повтори два пъти:

– Госпожа графиня Дьо Шарни моли господин капитан Питу да ѝ окаже честта да влезе при нея, вместо да чака господин Себастиен във фиакъра.

Както казахме, Питу го накара да повтори два пъти думите си и понеже при втория път нямаше начин да сбърка, беше принуден да преглътне, да върне в кошницата парчето кълцано свинско, което си беше отрязал, и да постави внимателно в ъгъла на фиакъра бутилката, така че виното да не се разлее.

После, съвсем смаян от приключението, той последва портиера. Но смайването му се удвои, когато видя, че в преддверието го очаква една красива дама, която, притискайки до гърдите си Себастиен и протягайки му ръка, му каза на него, на Питу:

– Господин Питу, току-що ме накарахте да изпитам толкова голяма и неочаквана радост, като ми доведохте Себастиен, че поисках да ви благодаря лично.

Питу гледаше, Питу фъфлеше, но Питу остави ръката на красивата дама протегната към него.

– Вземи тази ръка и я целуни, Питу – каза Себастиен, – майка ми го позволява.

– Майка ти? – каза Питу.

Себастиен направи утвърдителен знак с глава.

– Да, негова майка – каза Андре, с поглед, греещ от радост. – Неговата майка, при която го доведохте отново след девет месеца отсъствие. Неговата майка, която го е виждала само един път и която, с надеждата, че ще ѝ го доведете пак, не иска да има тайни от вас, макар и тези тайни да я погубят, ако се разчуют.

Всеки път, щом човек се обърнеше към сърцето или предаността на Питу, можеше да бъде сигурен, че добрият момък ще направи всичко, което е по силите му, за честта на този човек.

– О, госпожо! – извика той, улавяйки и целувайки ръката, която графиня Дьо Шарни му подаваше. – Бъдете спокойна, вашата тайна е тук.

И като се изправи, постави с известно достойнство ръка на сърцето си.

– Сега, господин Питу – продължи графинята, – синът ми каза, че не сте обядвали. Влезте в трапезарията и докато аз си поговоря с моя Себастиен – вие ще се съгласите да подарите това щастие на една майка, нали, – там ще ви сервират и вие ще бъдете обезщетен за загубеното време.

И като възнагради Питу с един от онези погледи, които не бе отправяла никога и на най-богатите сеньори от двора на Луи XV или от двора на Луи XVI, тя увлече Себастиен през салона към спалнята, оставяйки Питу, все още твърде смаян, да чака изпълнението на току-що даденото му обещание.

След няколко секунди това обещание беше изпълнено. Два котлета, една студена кокошка и едно гърненце с конфитюр бяха поставени на масата до бутилка вино от Бордо и една чаша със столче от венециански кристал, тънък като муселин, и купчина чинии от китайски порцелан. Въпреки елегантността на сервирането, не бихме се осмелили да кажем, че Питу не съжаляваше за своя хляб от две ливри, кълцаното свинско и бутилката си вино със зелен печат.

Както разрязваше кокошката си, след като беше погълнал двата котлета, вратата на трапезарията се отвори и един млад благородник се появи, готвейки се да я пресече, за да достигне до салона. Питу вдигна глава, младият благородник наведе поглед и двамата се познаха едновременно и нададоха вик от разпознаването:

– Господин виконт дьо Шарни!

– Анж Питу!

Питу стана, сърцето му блъскаше силно. Видът на младежа му припомни най-мъчителните чувства, които бе изпитвал някога. Що се отнася до Изидор, видът на Питу не му напомни абсолютно нищо, освен задължението, което Катрин беше казала, че има към добрия момък.

Той не знаеше и дори не допускаше мисълта за дълбоката любов, която Питу изпитваше към Катрин. Любов, в която Питу бе имал сила да почерпи своята преданост. Изидор пристъпи към Питу, у когото въпреки униформата му и двойните еполети навикът го караше да вижда селянина от Арамон, браконiera от Вълчите метличини, момчето от фермата на Бийо.

– А, това сте вие, господин Питу! – каза той. – Радвам се да ви срещна, за да ви изкажа всичките си благодарности за услугите, които ни оказахте.

– Господин виконте – каза Питу с глас, който беше достатъчно твърд, въпреки че чувстваше как цялото му тяло трепери, – тези услуги ги правех в името на госпожица Катрин и само за нея.

– Да, до момента, когато узнахте, че ме обича. От този момент трябваше да поема своята част от услугите и понеже, както за да получавате моите писма, така и за да накарате да построят тази малка къщичка в Клуисовия камънак, вие е трябвало да похарчите нещо...

И Изидор поднесе ръка към джоба си сякаш за да изпита нагледно съвестта на Питу. Но той го спря.

– Господине – каза с известно достойнство, което понякога можеше да учуди някого, открил го в него, – когато мога, правя услуги, но не искам да ми ги плащат. Впрочем, повтарям ви, тези услуги съм правил само за госпожица Катрин. Госпожица Катрин е моя приятелка. Ако тя смята, че ми дължи нещо, ще уреди този дълг спрямо мен. Но вие, господине, вие не ми дължите нищо, понеже всичко съм направил за госпожица Катрин и нищо за вас. Така че няма какво да ми предлагате.

Тези думи и най-вече тонът, с който бяха изречени, поразиха Изидор. Може би чак тогава забеляза, че този, който ги произнася, беше облечен в униформа и носеше капитански еполети.

– И още как, господин Питу – настоя Изидор, накланяйки леко глава, – дължа ви нещо и имам какво да ви предложа. Дължа ви благодарностите си и ви предлагам ръката си. Надявам се, че ще ми доставите удоволствие да приемете едното и ще ми окажете честта да докоснете другото.

Такова величие имаше в начина, по който отговори Изидор, и в жеста, с който придружи думите си, че Питу, победен, протегна ръка и с крайчеца на пръстите си докосна пръстите на Изидор. В този момент графиня Дьо Шарни се появи на прага на вратата на салона.

– Господин виконт – каза тя, – питали сте за мен, ето ме.

Изидор поздрави Питу и се подчини на поканата на графинята, преминавайки в салона.

Само че когато той тръгна да затваря вратата, несъмнено за да остане насаме с графинята, Андре задържа тази врата, която остана откритата. Явно намерението на графинята беше такова. Така че Питу чуваше какво се говори в салона.

Той забеляза, че вратата на салона, успоредна на неговата, която

водеше към спалнята, също беше отворена. Така че, оставайки невидим, Себастиен също би могъл да чуе това, което щяха да си кажат графинята и виконтът, както можеше да го чуе и самият той.

– Питали сте за мен, господине? – каза графинята на девера си. – Мога ли да знам на какво дължа щастието да бъде посетена от вас?

– Госпожо – каза Изидор, – получих новини от Оливие. Както бе написал и в другите си писма, които съм получил от него, той ме натовари да поднеса почитанията му. Той още не е наясно кога ще се върне и ми пише, че би бил щастлив да получи новини от вас, било ако пожелаете да ми предадете писмо за него, било ако просто ме натоварите да му предам вашите поздрави.

– Господине – каза графинята, – не можах да отговоря до днес на писмото, което господин Дьо Шарни ми беше написал на тръгване, защото не зная къде е той. Но на драго сърце ще се възползвам от вашето посредничество, за да му изкажа предаността на една покорна и почтителна съпруга. Ако желаете, утре можете да изпратите някого да вземе писмото ми за господин Дьо Шарни. Ще бъде готово за идването на вашия човек.

– Напишете го все пак, госпожо – каза Изидор. – Само че вместо да дойда, за да го взема утре, ще дойда да го взема след пет-шест дни. Трябва да направя едно абсолютно неотложно пътуване. Но веднага щом се върна, ще дойда да ви поднеса почитанията си и да приема вашите поръчения.

И Изидор поздрави графинята, която отвърна на поздрава му и не-съмнено му показа друг изход, защото, за да се оттегли, той не мина през трапезарията, където Питу, след като се беше справил с кокошката, както беше се справил с двата котлета, започваше нападението над гърненцето с конфитюр.

Гърненцето с конфитюр отдавна бе довършено и беше чисто като чашата, от която Питу допиваше последните капки вино от Бордо, кога-то графинята се появи, довеждайки отново Себастиен.

Би било трудно да се познае строгата госпожица дьо Таверне или важната графиня Дьо Шарни у младата майка с блеснали от радост очи, с уста, осветена от чаровна усмивка. Бледите ѝ бузи бяха придобили от сълзите непозната мекота и бяха обагрени за пръв път в розово, което учудваше самата Андре, при която майчината любов, сиреч половината от съществуването на жената, току-що се бе завърнала през часа, който бе прекарала със своето дете. Тя покри още веднъж с целувки лицето на Себастиен. После го върна на Питу, стискайки грубата длан на добрия

момък между двете си бели ръце, които сякаш бяха от стоплен и омекнал мрамор.

Себастиен, от своя страна, прегръщаше Андре с онзи плам, който влагаше във всичко, което правеше, и който единствено би могъл да охладнее по отношение на майка му и нейното непредпазливо възклицание, което Андре не успя да съдържи, когато той беше заговорил за Жилбер.

Но по време на усамотението си в колежа „Свети Луи“, по време на разходките в градината нежното майчино привидение се беше появило отново и любовта малко по малко се беше завърнала в сърцето на детето. Така че когато до Себастиен стигна писмото на Жилбер, което му позволяваше да отиде и да прекара час или два с майка си, се беше изпълнило едно от най-тайните и най-нежни желания на детето.

Жилбер от деликатност беше забавил толкова тази среща. Той разбираше, че ако заведе лично Себастиен при Андре, щеше да й отнеме половината от щастието, което щеше да изпита, като види сина си, а карайки да го заведе някой друг, освен Питу, това добро сърце и тази навивна душа, той би разкрил една тайна.

Питу се сбогува с графиня Дьо Шарни, без да зададе нито един въпрос, без да хвърли нито един любопитен поглед върху онова, което го заобикаляше, и като мъкнеше Себастиен, който, полуобърнат назад, разменяше въздушни целувки с майка си, стигна до фиакъра, където намери хляба си, кълцаното свинско, увито в хартия, и бутилката вино, поставена в ъгъла.

От вечерта Питу бе работил на Марсово поле. Той се върна там на другия ден и в следващите дни. Беше получил горещи поздравления от господин Майар, който го бе познал, и от господин Байи, с когото се беше запознал. Беше намерил отново господата Ели и Юлен, победители от Бастилията като него, и бе видял без завист медала, който носеха на реверите си и на който той и Бийо имаха също толкова право. Най-накрая, когато дойде знаменитият ден, той още от сутринта бе заел своето място заедно с Бийо при портата Сен Дьони.

На краищата на три различни върви беше откачил бут шунка, един хляб и бутилка вино. Беше стигнал до височината на олтара на родината и беше танцувал фарандола, държейки се с една ръка за една актриса от операта, а с другата за набожна бернардинка. При влизането на краля той се беше върнал на мястото си в редицата и беше много удовлетворен от това, да бъде представяван от Лафайет, което за него, Питу, беше голяма чест.

После, когато клетвите бяха дадени, оръдейните салюти бяха изстреляни, а фанфарите свиреха, когато Лафайет бе преминал на белия си кон между редиците на своите скъпи другари, той бе имал радостта да бъде познат от самия генерал и да получи частица от трийсетте или четирийсетте хиляди ръкостискания, които Лафайет раздаде през този ден. След което напусна Марсово поле заедно с Бийо. Беше поспрял, за да гледа игрите, илюминациите и фойерверките на „Шан-з-Елизе“. После тръгна по булевардите. После, за да не изпусне нищо от развлеченията, вместо да отиде и да си легне както онези, чиито крака сякаш се бяха набили в корема след подобна умора, той беше дошъл при Бастилията, където откри, в ъгловата кула, една незаета маса, на която накара да донесат, както вече казахме, две ливри хляб, две бутилки вино и един салам.

За човек, който не знаеше, че съобщавайки на госпожа Дьо Шарни, че ще отсъства седем или осем дни, Изидор щеше да ги прекара във Виле-Котре; за човек, който не знаеше, че преди шест дни Катрин беше родила едно момченце, че е напуснала малката къщичка в Клуисовия камънак през нощта, че е пристигнала в Париж с Изидор и че е надала вик и се е хвърлила на гърдите на Изидор, забелязвайки него и Бийо при портата Сен Дьони, нямаше нищо тъжно. Напротив, всичко в тази работа на Марсово поле, в тази среща с господин Майар, господин Байи, с господин Ели и господин Юлен; в тази фарандола, танцувана по средата на една актриса от операта и набожна бернардинка; в признателността на Лафайет; в ръкостискането, което бе имал честта да получи от него; най-накрая в тези илюминации и фойерверки, в тази изкуствена Бастилия и тази маса, натоварена с един хляб, един салам и две бутилки вино, го развеселяваше.

Единственото, което би могло да натъжи Питу, бе тъгата на Бийо.

70. Срещата

И така, както видяхме в началото на предишната глава, Питу беше решил, както за да си остане и той весел, така и за да разсее тъгата на Бийо, да се обърне към него със слово.

– Кажете, бай Бийо – захвана Питу след един момент на затишие, през който той изглежда се запасяваше с думи, както стрелецът, преди да открие огън, се запасява с патрони, – кой дявол би могъл да се сети, оттогава има една година и два дни, когато госпожица Катрин ми даде един луидор и преряза въжетата, с които бяха вързани ръцете ми, с този нож... На, вижте... Кой ли би помислил, че за една година и два дни ще се случат толкова събития?

– Никой – отвърна Бийо, без Питу да забележи искрицата, която хвърлиха очите му, когато той, Питу, беше произнесъл името на Катрин.

Питу почака, за да разбере дали Бийо няма да добави няколко думи към единствената, с която беше отговорил, в замяна на една твърде дълга фраза, която при това му изглеждаше сносно съчинена. Но виждайки, че Бийо запазва мълчание, Питу, като стрелеца, когото споменахме преди миг, презареди оръжието си и стреля втори път.

– Ама кажете, бай Бийо – продължи той, – кой ли би могъл да ни каже, когато препускахте след мен в равнината на Ерменонвил; когато едва не уморихте Каде от препускане и едва не уморихте и мен, когато ме настигнахте; когато ме накарахте да се кача зад вас на коня; когато сменихте коня в Дамартен, за да стигнете по-бързо в Париж; когато пристигнахме в Париж, за да видим, че изгарят бариерите; когато бяхме отблъснати в предградието Ла Вилет от верните на краля германци; когато срещнахме една процесия, която викаше: „Да живее господин Некер!“, и „Да живее херцог Д'Орлеан!“, когато вие имахте честта да носите един от прътовете на носилката, върху която бяха бюстовете на тези двама велики мъже, докато аз се опитвах да спася живота на Марго; когато един кралски германец стреля по нас на площад „Вандом“ и бюстът на господин Некер падна на главата ви; когато се спасявахме по улица „Сен Оноре“, викайки: „На оръжие! Избиват нашите братя!“... Кой би могъл да предположи, че ние ще превземем Бастилията?

– Никой – отвърна арендаторът така лаконично, както и първия път.

– По дяволите! – каза си Питу, след като изчака секунда. –

Изглежда, като че проявява пристрастие!... Хайде! Да открием огън за трети път.

Тогава, вече съвсем на висок глас, подхвана:

– Ама кажете, бай Бийо, кой би могъл да повярва, когато превзехме Бастилията, че точно една година след превземането ѝ аз ще съм капитан, че вие ще сте федерат и че двамата ще вечеряме, най-вече аз, в една Бастилия от листак, която ще бъде посадена точно на мястото, където беше построена другата? Нали! Кой би могъл да помисли това?

– Никой – повтори Бийо с още по-мрачен вид от предишните два пъти.

Питу разбра, че няма начин арендаторът да се разприказва, но се утеши с мисълта, че няма никакви ограничения върху правото да си приказва сам. Така че той продължи, оставяйки на Бийо правото да му отговаря, ако това би му направило удоволствие.

– Когато си помисля, че измина точно една година откакто влязохме в Кметството; че вие хванахте господин Дьо Флесел – бедният господин Дьо Флесел, къде ли е сега? Където е Бастилията! Та като помисля, че хванахте господин Дьо Флесел за яката; че го накарахте да даде барута, докато аз пазех на вратата, и освен барута една бележка до господин Дьо Лоне; че след като барутът беше раздаден, ние оставихме господин Марат, който отиваше в Инвалидите²⁴⁶, за да се върнем при Бастилията; че при Бастилията срещнахме господин Гоншон, Мирабо на народа, както го наричаха... Знаете ли какво е станало с господин Гоншон, бай Бийо? Хей! Знаете ли какво е станало с него?

Този път Бийо се задоволи да поклати отрицателно глава.

– Не знаете ли? – продължи Питу. – Нито пък аз. Може би същото, което е станало с Бастилията, което е станало с господин Дьо Флесел, което ще стане с всички нас – добави философски Питу. – *Pulvis es et in pulverem revertis*²⁴⁷. Като си помисля, че вие влязохте през вратата, която беше там и която вече я няма, след като накарахте господин Майяр да напише върху ковчежето знаменитото възвание, което аз трябваше да прочета на народа, ако не се появяхте отново; когато си помисля, че там, където са всичките окови и вериги, в онази голяма дупка, която прилича

246. Дом на инвалидите в Париж, построен през 1670 г. по инициатива на Луи XIV, за да подслонява военноинвалиди. Изграден по проект на Брюан, домът е завършен от архитекта Жюл Ардуен-Мансар, автор на монументалния купол и на капелата „Свети Луи“, в която през 1840 г. са положени тленните останки на Наполеон I. От 1896 г. тук се намира Музеят на армията – бел.ред.

247. *Pulvis es et in pulverem revertis* (лат.) – Прах си и прах ще станеш – бел.фр.изд.

на ров, вие срещнахте господин Дьо Лоне! Бедният човек! Още го виждам със сивата му ленена дреха, тривърхата му шапка, червената панделка и бастун с шпага в него. Още един, който е отишъл да се присъедини към господин Дьо Флесел! Когато си помисля, че този господин Дьо Лоне ви беше накарал да огледате Бастилията от основите до върха, беше ви накарал да я прочитете, да я измерите... Стени с дебелина трийсет стъпки при основата и петнайсет стъпки при върха! Че сте се качили с него на кулите и дори сте го заплашили, ако не е послушен, да се хвърлите заедно с него от кулата; когато си помисля, че слизайки, той ви е показал онова оръдие, което десет минути по-късно щеше да ме изпрати там, където е онзи беден господин Дьо Флесел и където е и самият беден господин Дьо Лоне, ако не бях намерил едно ъгълче, където да се скрия. И като си помисля най-накрая как като видяхте всичко това, вие казахте, сякаш ставаше дума да се изкатери някоя плевня със сено, някой гълъбарник или вятърна мелница: „Приятели, да превземем Бастилията!“ и че ние *превзехме* тази знаменита Бастилия, така добре я превзехме, че ето днес си седим там, където беше тя, хапвайки си салам и пиейки бургундско вино на мястото на кулата, която наричаха трета Бертодиер²⁴⁸, в която беше затворен господин доктор Жилбер! Какво странно нещо! И като си помисля за цялата тази гюрултия, за всички тези викове, за всички тези слухове, за всичкия този шум... Я чуйте! – каза Питу по повод на шума. – Какво е това? Кажете де, бай Бийо, нещо става или минава някой. Всички стават, всички тичат. Ама елате, бай Бийо, хайде, елате!

Питу повдигна Бийо, пъхайки ръка под неговата, и двамата, Питу с любопитство, а Бийо с безразличие, се запътиха по посоката, от която идваше тази глъчка.

Глъчката беше по повод на един човек, който имаше рядката привилегия да вдига шум навсякъде при преминаването си. Сред шушуканията се чува викове: „Да живее Мирабо!“; нададени от мощните гърди на онези, които последни променят убеждението си относно хората, които веднъж вече са приели.

А това наистина беше Мирабо, който, водейки под ръка една жена, бе дошъл да посети новата Бастилия и, бидейки разпознат, беше предизвикал цялата глъчка. Жената беше забулена с воал.

Всеки друг освен Мирабо би се стреснал от вълнението, което се

248. Кулата Бертодиер и Кулата на свободата са увенчавали стената, гледаща към Париж; във „Виконт Дьо Бражелон“ затворникът от Бастилията също е хвърлен в кулата Бертодиер – бел.фр.изд.

надигаше пред него, и най-вече чувайки сред силните викове на прослава няколко закани. Те бяха, в края на краищата, като онези викове, които следваха колесницата на римския триумфатор, казвайки му: „Цезаре, не забравяй, че си смъртен!“.

Но за него, човека на бурите, който, подобно на птицата буревестник, сякаш се чувстваше добре само сред гръмотевици и светкавици, не представляваше проблем да пресече през цялото това множество с усмихнато лице, спокоен поглед и повелителни жестове, държейки под ръка непознатата жена, която потреперваше под повея на неговата ужасна популярност.

Несъмнено приличаше на Семела, пожелала да види Зевс, която светкавицата е готова да погълне²⁴⁹.

– А, господин Дьо Мирабо! – каза Питу. – Виж, това там господин Дьо Мирабо ли е, Мирабо на благородниците? Спомняте ли си, бай Бийо, че почти на същото място видяхме господин Гоншон, Мирабо на народа, и че ви казах: „Не зная как изглежда Мирабо на благородниците, но този на народа е твърде грозен.“ Е, добре, знаете ли, че днес, когато съм видял и двамата – и единият, и другият ми се струват твърде грозни. Но това не ни кара да почитаме по-малко великия човек...

И Питу се качи на един стол, от него на една маса, окачи триъгълната си шапка на върха на шпагата си, викайки:

– Да живее господин Дьо Мирабо!

Бийо не показва никакви признаци на симпатия или антипатия. Той просто скръсти двете си ръце върху могъщата си гръд и промърмори с мрачен глас:

– Казват, че е предал народа.

– Ами! – рече Питу. – Разправят същото за всички велики хора от древността, от Аристид²⁵⁰, та чак до Цицерон.

И с глас, по-силен и по-звучен от първия път, извика:

249. Семела или Тиона в древногръцката митология е дъщерята на тиванския цар Кадъм и Хармония (дете на Арес и Афродита), която изкушава Зевс, а от връзката им се ражда Дионис. Според мита Хера от ревност скроила план, според който Семела вижда лице в лице Зевс и умира, погубена от гръмотевица, раждайки преждевременно детето. Зевс пришил недоносеното бебе към бедрото си, а когато дошло времето се родил Дионис – веселия бог на виното и плодородието. Когато Дионис пораснал, извел майка си от царството на Хадес и Семела, под името Тиона, станала една от богините, обитаващи Олимп. – бел.ред.

250. Аристид – атински държавник и пълководец (ок. 540 – 467 пр. Хр.); участва в Гръцко-персийските войни. Противник на Демистокъл; един от организаторите на Делоския морски съюз – бел.ред.

– Да живее господин Дьо Мирабо! – докато знаменитият оратор изчезваше, увличайки след себе си вихрушката от хора, глъчка и викове.

– Все едно – каза Питу, скачайки от масата, – беше ми много приятно да видя господин Дьо Мирабо... Хайде да допием втората си бутилка и да довършим салама, бай Бийо.

И той помъкна арендатора към масата, където ги очакваха остатъците от яденето, погълнато почти изцяло единствено от Питу, когато забелязаха, че до масата им е приближен трети стол и на него седи човек, който, изглежда, ги чакаше.

Питу погледна Бийо, който гледаше непознатия.

Вярно е, че денят беше ден на побратимяване, което, следователно, позволяваше известна фамилиарност между съграждани. Но в очите на Питу, който не беше допил втората бутилка и не беше довършил салама си, това беше толкова голяма фамилиарност, колкото онзи непознат играч проявил спрямо рицаря Дьо Грамон²⁵¹.

И все пак онзи, когото Хамилтън нарича „малката тиква“, поискал прошка от рицаря Дьо Грамон за „голямата фамилиарност“, докато непознатият не искаше прошка за нищо нито от Бийо, нито от Питу, а напротив – гледаше ги с насмешка, която изглежда му беше присъща.

Несъмнено Бийо не беше в настроение да понесе този поглед без обяснение, защото тръгна бързо напред към непознатия. Но преди арендаторът да си бе отворил устата или да беше направил някакъв жест, непознатият направи масонски знак, на който Бийо отговори.

Тези двама души не се познаваха, наистина, но бяха братя.

Инак непознатият беше облечен, както и Бийо, в костюм на федерат. Само по някои промени в костюма арендаторът позна, че този, който го носи, през този ден трябва да е бил част от онази малка групичка чужденци, която следваше Анахарсис Клооц и която на празника представляваше делегацията на човешкия род.

След знака, направен от непознатия, и отговора от страна на Бийо, Бийо и Питу седнаха на местата си. Бийо дори склони глава във вид на поздрав, докато Питу се усмихваше благосклонно. Все пак, тъй като и двамата сякаш питаха непознатия с погледите си, трябваше той пръв да вземе думата.

– Вие не ме познавате, братя – каза той, – обаче аз ви познавам и двамата.

Бийо изгледа втрещено чужденеца, а Питу, като по-експанзивен по

251. Хамилтън. „Записките на граф Дьо Грамон“, гл. III – бел.фр.изд.

природа, се провикна:

– Хайде де! Наистина ли ни познавате?

– Познавам те, капитан Питу – каза чужденецът. – И теб, арендаторе Бийо.

– Точно така – каза Питу.

– Защо си толкова мрачен, Бийо? – попита чужденецът. – Да не би защото като победител от Бастилията, където ти влезе пръв, забравиха да ти окачат на ревера медал за 14 юли и да ти окажат днес почести, каквито оказаха на господата Майар, Ели и Юлен?

Бийо се усмихна презрително.

– Ако ме познаваш, братко – каза той, – би трябвало да знаеш, че подобни глупости не могат да натъжат сърце като моето.

– Тогава да не би защото поради душевно благородство си се опитал напразно да се противопоставиш на убийствата на Дьо Лоне, на Фулон и Бертие?

– Направих, каквото можах според силите си, за да не се допуснат тези престъпления – каза Бийо. – Виждал съм неведнъж в сънищата си онези, които станаха жертва, и нито на един от тях не му е хрумвало да ме обвинява.

– Да не би защото, връщайки се във фермата след пети и шести октомври, си открил хамбарите празни и земята запуснатата?

– Аз съм богат – отвърна Бийо. – Не ми пука за изгубената реколта!

– Тогава – каза непознатият, гледайки Бийо право в лицето, – значи е заради дъщеря ти Катрин?

– Тихо! – каза арендаторът, хващайки ръката на непознатия. – Да не говорим за това.

– Защо пък не – каза непознатият, – ако ти говоря, за да ти помогна в отмъщението?

– Тогава – каза Бийо, побледнявайки и усмихвайки се едновременно, – това е друго нещо... Да поговорим.

Питу не мислеше повече нито за яденето, нито за пиенето. Той гледаше непознатия така, както се гледа магьосник.

– И – каза чужденецът, усмихнат, – как трябва да стане твоето отмъщение? Кажете. Нима най-неблагоородно, опитвайки се да убиеш един индивид, както поиска да направиш?

Бийо пребледня. Питу усети тръпка да пробягва по цялото му тяло.

– Или пък преследвайки цяла една каста?

– Преследвайки цялата каста – отвърна Бийо, – защото престъплението на един е престъпление на всички. И господин Жилбер, на когото

се оплаках, ми каза: „Бедни Бийо, това, което е постигнало теб, е постигнало вече стотици хиляди бащи! Какво биха правили младите благородници, ако не отвличаха дъщерите на хората от народа, и старите, ако не ядяха парите на краля?“

– А! Жилбер е казал това?

– Вие познавате ли го?

Непознатият се усмихна.

– Познавам всички хора – каза той, – както познавам теб, Бийо, арендаторът от Писльо; както познавам Питу, капитана на Националната гвардия в Арамон; както познавам виконт Изидор дьо Шарни, сеньор на Бурсон; както познавам Катрин.

– Казах ти вече да не произнасяш това име, братко.

– И защо така?

– Защото Катрин вече я няма.

– Какво е станало с нея?

– Тя е мъртва!

– Ама не, не е мъртва, бай Бийо – провикна се Питу, – понеже...

И несъмнено щеше да добави: „Понеже знам къде е и я виждам всеки ден“, когато Бийо повтори с глас, нетърпящ възражение:

– Тя е мъртва!

Питу се поклони. Той бе разбрал.

Макар и жива за останалите, Катрин беше мъртва за своя баща.

– Аха! – каза непознатият. – Ако бях Диоген, щях да угася фенера си²⁵² – мисля, че съм срещнал Човек.

После стана и предложи ръката си на Бийо.

– Братко – каза той, – ела да се поразходим, докато този добър момък довърши бутилката с вино и салама си.

– На драго сърце – каза Бийо, – защото вече започвам да разбирам какво ще ми предложиш.

И като пое ръката на непознатия, каза на Питу:

– Почакай ме тук, ще се върна.

– Ама, бай Бийо – каза Питу, – ако ви няма дълго време, ще се отегча! Не ми остава повече от половин чаша вино, парче салам и филийка хляб.

– Така да бъде, добри ми Питу – каза непознатият. – Знаем размерите на апетита ти и ще ти бъде изпратено нещо, което да те накара да

252. Според преданията древногръцкият философ Диоген е ходел и през деня със запален фенер, търсейки с него... Човека – бел.ред.

имаш търпение да ни чакаш.

И наистина едва непознатият и Бийо бяха изчезнали зад ъгъла на една от стените от зеленина, когато един нов салам, втори хляб и трета бутилка вино украсиха масата на Питу.

Питу не разбираше нищо от станалото току-що. Той беше едновременно много учуден и много обезпокоен. Но и учудването и безпокойството, както общо взето и всички други вълнения, разяждаха стомаха на Питу.

Питу беше толкова учуден и обезпокоен, че изпита неустоима нужда да окаже чест на запасите, които току-що му бяха донесени, и той се беше отдал на тази си нужда с пламенността, която познаваме, когато Бийо се появи отново сам и се върна тихичко, въпреки че челото му бе осветено от един проблясък, който приличаше на радост, и зае мястото си на масата срещу Питу.

– Е, какво – попита той арендатора, – какво ново, бай Бийо?

– Новото е, че утре ще се върнеш сам, Питу.

– Ами вие? – попита капитанът от Националната гвардия.

– Аз ли? – каза Бийо. – Аз оставам.

71.

Ложата на улица „Платриер“

Беше изминала седмица от събитията, за които разказахме досега. Ако нашите читатели искат, казваме ние, да срещнат отново някои от главните действащи лица на нашата история, действащи лица, които не само са играли роля в миналото, но на които предстои да играят роля и в бъдещето, те трябва да застанат заедно с нас близо до онзи фонтан на улица „Платриер“, където сме виждали да идва Жилбер като дете и гост на Русо, за да мокри твърдия си хляб. Веднъж стигнали там, ние ще наблюдаваме и ще последваме един човек, който няма да се забави да мине и когото ще разпознаем вече не по костюма му на федерат – костюм, който след отпътуването на стоте хиляди делегати, изпратени от цяла Франция, не би могъл да бъде носен, без да привлече върху този, който го носи, по-голямо внимание.

Няма нужда да казвам сега на читателя, че това действащо лице не е друг, а Бийо, който върви по улица „Сен Оноре“, минава покрай решетките на оградата на Пале Роаял, на когото завръщането на херцог Д'Орлеан, изпратен за повече от осем месеца в изгнание в Лондон, бе възвърнало целия нощен блясък, да завива наляво по улица „Грьонел“ и да навлиза без колебание в улица „Платриер“.

При все това, стигнал точно срещу фонтана, където го очакваме, той се спира не защото сърцето му прескача – онези, които го познават, знаят прекрасно, че ако храбрият арендатор реши да отиде в ада, ще отиде, без да побледнее, – а, разбира се, защото не му достигат сведенията.

И, наистина, не е трудно да се види, най-вече за нас, които имаме интерес да наблюдаваме постъпките му, че той разглежда и изучава всяка врата като човек, който не иска да допусне грешка.

Все пак, въпреки това оглеждане, той измина почти две трети от улицата, без да открие това, което търси. Но там пътят бе задръстен от граждани, които се трупяха около група музиканти, сред които се издигаше мъжки глас, пеещ злободневни песни за събитията. Това вероятно не би било достатъчно да възбуди толкова голямо любопитство, ако един или два куплета от всяка песен не бяха предназначени да ги направят по-пиперливи, представлявайки епиграми за отделни личности.

Между тях имаше една, озаглавена „Манежът“, която караше тълпата да надава радостни викове. Понеже Националното събрание беше настанено в стария манеж, не само различните цветове на Събранието бяха взели оттенъците на конската раса – черни и бели, дорести и тъмночервени, – но и отделните личности бяха приели конски имена: Мирабо се наричаше Необуздания; граф Дьо Клермон-Тонер – Плашливия; абат Мори – Подскачащата; Туре – Мълниеносния; Байи – Щастливеца.

Бийо спря за миг, за да послуша тези нападки, повече волнодумни, отколкото остроумни. После се плъзна надясно и изчезна сред групичките хора. Несъмнено сред тази тълпа той беше намерил онова, което търсеше, защото, след като изчезна от едната страна на групата, изобщо не се появи от другата. Хайде да видим, прониквайки след Бийо, онова, което тази група крие.

Една ниска врата, над която имаше три букви, три инициала, наричани с червен тебешир и които, несъмнено бидейки символи на събрание през тази нощ, ще бъдат изтрети утре сутринта. Тези три букви бяха Л, Д и П.

Ниската врата приличаше на вход към мазе. Слизаше се по няколко стъпала, после следва тъмен коридор. Несъмнено това второ сведение потвърждаваше първото. Защото след като разгледа с внимание трите букви – опознавателен знак, недостатъчен за Бийо, който, както си спомняте, не знаеше да чете, – арендаторът слезе по стъпалата, броейки ги, докато слизаше, и като стигна до осмото, смело навлезе в прохода.

На края на този проход трепкаше една бледа светлинка. Пред тази слаба светлина един седнал човек четеше или се правеше, че чете, вестник.

При шума от стъпките на Бийо този човек стана и с пръст, опрян на гърдите си, зачака.

Бийо показа същия пръст сгънат и го допря като катинар на устните си.

Това вероятно беше знакът за преминаване, очакван от тайнствения портиер, защото той бутна надясно от себе си една врата, съвсем невидима, когато беше затворена, и показа на Бийо една стълба със стръмни и тесни стъпала, която потъваше под земята.

Бийо влезе. Вратата се затвори след него бързо и тихо.

Арендаторът изброи този път седемнайсет стъпала и като стигна до седемнайсетото, въпреки немотата, на която сякаш сам се бе осъдил, си каза полугласно:

– Хубаво! Пристигнах.

Един гоблен се полюшваше на няколко крачки оттам пред една врата. Бийо тръгна право срещу този гоблен, отметна го и попадна в една голяма кръгообразна подземна зала, където вече се бяха събрали към петдесетина души.

Нашите читатели вече са слизали в тази зала преди петнайсет-шестнайсет години по стъпките на Русо.

Както по времето на Русо, стените бяха облицовани с червено и бяло платно, върху което се преплитаха пергелът, триъгълникът и нивелирът.

Една-единствена лампа, окачена на свода, хвърляше бледа светлина, която достигаше до средата на кръга, но все пак беше недостатъчна, за да освети онези, които не желяха да бъдат познати и се придържаха към неосветената част.

Един подиум, до който се достигаше по четири стъпала, очакваше ораторите или тези, които щяха да бъдат тържествено приети в обществото, и върху този подиум, в най-приближената до стената част бяха самотното бюро и един фотьойл за председателя.

За няколко минути залата се напълни, така че не можеше да има движение. Това бяха хора от всички съсловия, от всякакво положение, от селянин чак до принц, които пристигаха един по един, както бе пристигнал Бийо, и които, без да се познават или познавайки се, заемаха места случайно или според симпатиите си.

Всеки от тези хора носеше под дрехата или наметката си било масонска престилка, ако беше обикновен масон, било ешарфа на илюминатите, ако беше едновременно масон и илюминат, сиреч приобщен към великото тайнство.

Само трима души не носеха този последен знак и имаха само масонски престилки.

Единият беше Бийо. Другият беше един едва дваветинагодишен младеж. И накрая третият, един човек на около четирийсет и две години, който, ако се съдеше по маниерите му, принадлежеше към висшите класи на обществото.

Няколко секунди след като този последният влезе, без да предизвика с влизането си повече шум, отколкото пристигането и на най-обикновения член на това общество, една замаскирана врата се отвори и се появи председателят, носещ едновременно знаците и на Великия Ориент, и на Великата Коптска ложа.

Бийо нададе лек вик от учудване – този председател, пред когото всички склониха глави, беше не някой друг, а неговият федерат от

Бастилията. Той се изкачи бавно на подиума и като се обърна към събранието, каза:

– Братя, за днес имаме да направим две неща. Аз трябва да приема трима нови посветени; да ви дам отчет за работата си от деня, когато я започнах, та до днес. Защото работата става от ден на ден по-трудна и вие трябва да знаете дали продължавам да бъда достоен за вашето доверие, а аз да зная дали продължавам да го заслужавам. Защото, приемайки от вас светлината и изпращайки ви я отново, аз мога да вървя по мрачния и ужасен път, по който съм тръгнал. Така че нека водачите на ордена останат сами в тази зала, за да пристъпим към приемането или отхвърлянето на тримата нови членове, които са застанали пред нас. После, след като тези трима нови членове бъдат приети или отхвърлени, всички ще се върнат в залата, от първия до последния. Защото не само пред висшия кръг искам да изложа това, което съм направил, и да получа укорите ви или да поискам благодарност.

При тези думи се отвори една врата срещу онази, която вече се бе разкрила. През нея се виждаха широки сводести дълбини, подобни на подземие на древна базилика, и тълпата премина там мълчаливо, като процесия от привидения под аркадите, едва осветени тук-таме от медни лампи, чиято светлина беше достатъчна само за да направи, както е казал поетът, сенките видими.

Само трима души останаха. Това бяха тримата души, които трябваше да бъдат приети в обществото. Случайността бе направила така, че те се бяха облегли на стената на почти равни разстояния един от друг. И тримата се гледаха с учудване, защото чак тогава разбраха, че те бяха глите главни действащи лица на заседанието.

В този миг вратата, през която беше влязъл председателят, се отвори отново. На свой ред влязоха шестима души с маски и застанаха трима отдясно и трима отляво на фотьойла.

– Нека номер две и три излязат за момент – каза председателят. – Никой, освен върховните водачи, не трябва да познава тайните на приемането или отхвърлянето на един брат масон от ордена.

Младежът и мъжът с аристократичния вид се оттеглиха, излизайки в коридора, откъдето бяха влезли. Бийо остана сам.

– Приближи се – каза му председателят след миг на мълчание, който имаше за цел да даде време на другите двама кандидати да се оттеглят.

Бийо се приближи.

– Какво е твоето име сред непосветените? – попита го

председателят.

- Франсоа Бийо.
- Какво е името ти сред посветените?
- Сила.
- Къде видя светлината?
- В ложата на Приятелите на Истината в Соасон.
- На каква възраст си?
- Седем години.

И Бийо направи знак, показващ, че е достигнал степената майстор в масонската йерархия.

– Защо искаш да изкачиш едно стъпало и да бъдеш приет между нас?

– Защото ми казаха, че това стъпало е крачка напред към всеобщата светлина.

– Имаш ли кръстници?

– Нямам никого, освен този, който е застанал пред мен и който пръв ми предложи да бъда приет.

И Бийо втренчено погледна председателя.

– С какво чувство ще вървиш по пътя, който искаш да ти бъде отворен?

– С омраза към силните, с любов към равенството.

– Кое ще гарантира тази любов към равенството и омразата към властниците?

– Думата на един човек, който никога не ѝ е изменял.

– Кой ти вдъхна тази любов към равенството?

– Ниското обществено положение, в което съм роден.

– Кой ти вдъхна омразата към силните?

– Това е моя тайна; ти я знаеш. Защо искаш да ме накараш да повтора високо онова, което се колебае да кажа съвсем тихо дори на себе си?

– Ще вървиш ли и ще се задължиш ли според силите и възможностите си да караш всичко около теб да върви по пътя на равенството?

– Да.

– Ще премахваш ли според силите и възможностите си всяка прерада пред свободата на Франция и освобождението на човечеството?

– Да.

Председателят се обърна към шестимата маскирани водачи.

– Братя – подхвана той, – този човек говори истината. Аз го поканих да бъде един от нашите. Голяма болка го свързва с нашата кауза

чрез братството и омразата. Той вече е направил много за революцията и може да направи още много. Обявявам се за негов кръстник и отговарям за него в миналото, настоящето и бъдещето.

– Да бъде приет – отговориха единодушно шестте гласа.

– Чуваш ли? – каза председателят. – Готов ли си да дадеш обет?

– Кажете го – отвърна Бийо – и аз ще го повторя.

Председателят вдигна ръка и с бавен и тържествен глас каза:

– В името на разпнатия Син, закълни се да скъсаш плътските връзки, които те свързват още с майка, баща, братя, сестри, жена, роднини, приятели, любовница, крал, благодетели и всички онези, на които си обещал вяност, подчинение, благодарност или услуга.

Бийо повтори, с глас може би по-твърд и от този на председателя, същите думи.

– Добре – продължи председателят. – От този час нататък ти си освободен от всякакви лъжливи клетви пред родина и закон. Закълни се да разкриваш пред новия водач, когото признаваш, онова, което би видял, прочел или чул, научил или отгатнал и също така да търсиш и да разкриваш онова, което не се излага само пред очите ти.

– Заклевам се! – повтори Бийо.

– Закълни се – продължи председателят – да уважаваш и почиташ отровата, желязото и огъня като бързи, сигурни и необходими начини за пречистване на земята чрез смъртта на онези, които търсят да унижат истината или да я изтръгнат от ръцете ни.

– Заклевам се! – повтори Бийо.

– Закълни се да избягваш Неапол, да избягваш Рим, да избягваш Испания, да избягваш всяка прокълната земя. Закълни се, че няма да разкриваш онова, което би могъл да чуеш и да видиш на нашите събрания, защото гръмотевицата не би те поразила толкова бързо и не би те намерила на всяко място, където би могъл да се скриеш, както невидимият и неизбежен нож.

– Заклевам се! – повтори Бийо.

– А сега – каза председателят, – живеи в името на Отца и Сина и Светия Дух!

Един брат, скрит в сянката, отвори вратата към криптата, където се разхождаха, очаквайки да свърши приемането на тримата, низшите братя от ордена. Председателят направи знак на Бийо, който се поклонил и отиде да се присъедини към мъжете, към които го беше приобщила току-що произнесената ужасна клетва.

– Номер две! – каза високо председателят, когато вратата се

затвори след новопосветения.

Килимът, прикриващ вратата към коридора, се повдигна бавно и младежът, облечен в черно, влезе. Той остави килима да падне обратно и спря на прага, очаквайки да се обърнат към него.

– Приближи се – каза председателят.

Младежът се приближи. Както вече казахме, това беше един едва двайсетина-двайсет и две годишен младеж, който благодарение на нежната си и фина кожа би могъл да мине и за жена. Огромната стегната вратовръзка, която носеше единствено той по онова време, можеше да ви накара да повярвате, че блясъкът и прозрачността на тази кожа не се дължат основно на чистотата на кръвта, а напротив, на някоя тайна и скривана болест. Въпреки високия му ръст и високо завързаната вратовръзка вратът му изглеждаше относително къс. Челото му беше ниско и горната част на главата му изглеждаше хлътнала. Поради това се получаваше така, че косите му, без да са по-дълги, отколкото ги носеха по онова време, и без да има навика да ги носи паднали на челото, достигаха почти до очите му, а зад главата слизаха почти до раменете му. Освен това в цялата му личност имаше някаква недодяланост, която караше този младеж, едва достигнал прага на живота, да изглежда като пратеник от друг свят, сякаш излязъл от гроба.

Председателят го разгледа за миг с внимание, преди да започне да го разпитва. Но този поглед, в който бяха смесени учудване и любопитство, не можа да накара младежа да сведе своя втрещен поглед. Той чакаше.

– Какво е името ти сред непосветените?

– Антоан Сен-Жюст²⁵³.

– Какво е името ти сред избраниците?

– Смирение.

– Къде видя светлината?

– В ложата на Хуманитаристите в Лаон.

– На каква възраст си?

– Пет години.

И кандидатът направи един знак, показващ, че е другар сред франкмасоните.

– Защо искаш да изкачиш едно стъпало и да бъдеш приет сред нас?

253. Луи-Антоан Сен-Жюст (1767 – 1794) – един от най-известните дейци на Великата френска революция, в политическата си кариера залага на якобинската диктатура, достигнала върхово развитие по това време във Франция (IX.1792 – VII.1794); един от основните якобински идеолози, близък до Максимилиан Робеспьер – бел.ред.

– Защото е в същността на човека да се домогва до висините и защото във висините въздухът е по-чист и светлината по-блестяща.

– Имаш ли образец?

– Философът от Женева, човекът на природата, безсмъртният Русо.

– Имаш ли кръстници?

– Да.

– Колко?

– Двама.

– Кои са?

– Робеспьер-старши и Робеспьер-младши.

– С какво чувство ще вървиш по пътя, който искаш да ти открия?

– С вяра.

– Къде трябва да отведе този път Франция и света?

– Франция до свободата, а света до освобождението.

– Какво ще дадеш ти, за да стигнат Франция и светът до тази цел?

– Живота си. Това е единственото нещо, което притежавам, след като вече раздадох това, което имах.

– И така ти ще вървиш и ще се задължиш според силите и възможностите си да накараш всички, които те заобикалят, да вървят по този път на свобода и освобождение?

– Ще вървя и ще накарам всички, които ме заобикалят, да вървят по този път.

– И така, според силите и възможностите си ще отстраняваш всяко препятствие, което срещнеш по пътя си?

– Ще го отстранявам.

– Свободен ли си от всякакви задължения или ако си поел някакво задължение, което да противоречи на обещанията, които току-що даде, ще прекратиш ли да го изпълняваш?

– Аз съм свободен.

Председателят се обърна към шестимата маскирани мъже.

– Братя – каза той, – чухте ли го?

– Да – отвърнаха едновременно и шестимата членове на върховния кръг.

– Каза ли той истината?

– Да – пак отвърнаха те.

– Готов ли си да дадеш обет? – попита председателят кандидата.

– Готов съм – отвърна Сен-Жюст.

Тогава, дума по дума, председателят повтори обета, който вече беше издиктувал на Бийо, и при всяка пауза на председателя Сен-Жюст

отговаряше с твърдия си пронизителен глас:

– Заклевам се!

След като завърши даването на обета, същата врата се отвори под ръката на невидимия брат и със същата недодялана и автоматична крачка, с която беше влязъл, Сен-Жюст се оттегли, не оставяйки очевидно след себе си нито съмнение, нито съжаление. Председателят изчака, за да даде време на вратата на криптата да се затвори, и каза с висок глас:

– Номер трети.

Килимът се повдигна за втори път и третият кандидат за посвещение се появи.

Той беше, както казахме, четирийсет-четирийсет и две годишен мъж, зачервен като рак, излъчващ с цялата си личност, въпреки онези знаци на простота, аристократичност, към която се примесваше не зная какъв дъх на англomanия, видим от пръв поглед.

Костюмът му, макар и елегантен, притежаваше малко и от онази строгост, която започваха да възприемат във Франция, но чийто истински извор беше в отношенията, които имахме отскоро с Америка. Походката му, без да е олюляваща се, не беше нито твърда, като тази на Бийо, нито недодялана, като тази на Сен-Жюст. Само че в походката му и във всичките му обноси прозираше едно известно колебание, което, изглежда, му беше присъщо.

– Приближи се – каза председателят.

Кандидатът се подчини.

– Какво е името ти сред непосветените?

– Луи-Филип-Жозеф, херцог Д'Орлеан.

– Какво е името ти сред избраниците?

– Егалите²⁵⁴.

– Къде видя светлината?

– В ложата на Свободните хора в Париж.

– Каква е възрастта ти?

– Вече нямам възраст.

И херцогът направи масонски знак, който показваше, че е облечен в достойнството на розенкройцер.

– Защо желаш да бъдеш приет между нас?

– Защото, след като винаги съм живял сред великите, желая най-накрая да живея сред хората. Защото, след като винаги съм живял

254. Egalite (фр.) – равенство. Предаваме прякора без превод, тъй като е добил гражданственост по времето на революцията и самият херцог Д'Орлеан се е наричал и е държал да го наричат просто „гражданинът Егалите“ – бел. прев.

между врагове, желая най-накрая да живея сред братя.

– Имаш ли кръстници?

– Имам двама.

– Как ще ги назовеш?

– Единият отвращение, а другият омраза.

– С какво желание ще тръгнеш по пътя, който искаш да ти открия?

– С желанието да си отмъстя.

– На кого?

– На онзи, който не ме оцени, и на онази, която ме унизи.

– Какво ще дадеш, за да постигнеш тази цел?

– Богатството си; повече от богатството си – живота си; повече от живота си – честта си!

– Свободен ли си от всякакви задължения или ако някое задължение, поето от теб, противоречи на обещанията, които ще дадеш, ще го прекратиш ли?

– От вчера всичките ми задължения не съществуват.

– Братя, чухте ли? – каза председателят, обръщайки се към маскираните мъже.

– Да.

– Познавате ли този, който е дошъл тук, за да завърши работата заедно с нас?

– Да.

– И познавайки го, сте на мнение да го приемем в нашите редици?

– Да, но нека се закълне.

– Известен ли ти е обетът, който ти предстои да произнесеш? – попита председателят принца.

– Не. Но кажете ми го и каквото и да е той, ще го повторя.

– Той е ужасен, най-вече за тебе.

– Не е по-ужасен от обидите, които съм получавал.

– Толкова е ужасен, че след като го чуеш, ще те обявим за свободен да се оттеглиш, ако се съмняваш, когато дойде моментът, че ще го спазваш с цялата му строгост.

– Кажете го.

Председателят впери в кандидата пронизващия си поглед. После, сякаш искаше постепенно да го подготви за кървавото обещание, той промени реда на параграфите, започвайки с втория, вместо с първия:

– Закълни се – каза той – да почиташ желязото, отровата и огъня като сигурни, бързи и необходими начини, за да се пречисти земята чрез смъртта на онези, които търсят да унижат истината или да я изтръгнат от

ръцете ни.

– Заклевам се! – каза принцът с твърд глас.

– Закълни се – продължи председателят, – да разкъсаш плътските връзки, които все още те свързват с баща, майка, братя, сестри, съпруга, роднини, приятели, любовница, крале, благодетели и с всяко същество, на което си обещал вяра, подчинение, благодарност или услуга.

Херцогът за миг остана безмълвен и можеше да се види как ледена пот оросява челото му.

– Аз ти казах – рече председателят.

Но вместо да отговори просто: „Заклевам се“, така както бе направил при другия параграф, херцогът, сякаш искайки да отхвърли всеки начин да се върне обратно по стъпките си, повтори с мрачен глас:

– Заклевам се да разкъсам плътските връзки, които още ме свързват с баща, майка, братя, жена, роднини, приятели, любовница, крале, благодетели и с всяко същество, на което съм обещал вяра, подчинение, благодарност или услуга.

Председателят се обърна по посока на маскираните мъже, които се спогледаха помежду си, и можеше да се види, че погледите им проблясват като светкавици през отворите на маските. После, като се обърна към принца, каза:

– Луи-Филип-Жозеф, херцог Д'Орлеан, от този момент ти си освободен от всяка клетва, дадена пред родината и закона. Само не забравяй едно нещо – то е, че ако ни предадеш, гръмотевицата няма да бъде побърза да те поразии и не би могъл да се скриеш на никое място от невидимия и неизбежен нож. Сега живеи в името на Отца и Сина и Светия Дух.

И с ръка председателят показа на принца вратата на криптата, която се отваряше пред него.

А той, като човек, който сякаш току-що е вдигнал тежък товар, надвишаващ силите му, прекара ръка по челото си и пое шумно въздух, правейки усилие да откъсне краката си от земята.

– Ах! – провикна се той, устремявайки се в криптата. – Значи ще си отмъстя!

72. Отчетът

Останали сами, шестимата маскирани мъже и председателят размениха няколко думи с тих глас. После Калиостро каза високо:

– Нека всички бъдат въведени. Готов съм да дам отчет, както обещах.

Веднага вратата се отвори. Членовете на обществото, които се разхождаха двама по двама или разговаряха на групички в криптата, бяха въведени и отново изпълниха обичайната зала за заседания.

Едва вратата беше затворена след последния член, когато Калиостро, протягайки ръка като човек, който знае цената на времето и който не иска да губи нито секунда, каза с висок глас:

– Братя, някои от вас може би присъстваха на едно събрание, което се състоя точно преди двацет години на пет мили от бреговете на Рейн и на две мили от селото Даненфелс, в една от пещерите на Мон-Тонер. Ако някои от вас са присъствали, нека тези уважаеми поддръжници на великата кауза, която прегърнахме, вдигнат ръка и кажат: „Аз бях там.“ Пет или шест ръце се издигнаха в тълпата и се раздвижиха над главите. В същото време пет или шест гласа повториха, както беше поискал председателят:

– Аз бях там!

– Добре – каза ораторът. – Другите са мъртви или, разпръснати по земното кълбо, работят за общото дело, свято дело, защото е дело на цялото човечество. Има вече двацет години, откакто това дело, което ще проследим през различните му периоди, беше едва наченато. Тогава светлината, която ни огрява, беше едва в изгрева си и най-твърдите погледи не виждаха бъдещето, освен през облаците, през които може да проникне само погледът на избраниците. На това събрание ще обясня по какво чудо смъртта, която не е нещо друго за човека, освен забрава за изминалото време и отминалите събития, не съществува за мен, или по-скоро от двацет века насам ме полага трийсет и два пъти в гроба, без различните тела, ефимерни наследници на моята безсмъртна душа, да изпитат тази забрава, която, както ви казах, е самата истинска смърт. Така че аз успях да проследя през вековете развитието на словото Христо-во и да видя как народите бавно, но сигурно преминават от робство към крепостничество и от крепостничество към онова състояние на ламтеж,

което предшества свободата. Както нощните звезди, които бързат и които, преди слънцето да е залязло, вече блестят по небето, ние видяхме последователно различни малки народи от нашата Европа да опитват свободата: Рим, Венеция, Флоренция, Швейцария, Генуа, Пиза, Лука, Арцо, тези градове от Юга, където цветята се разтварят по-бързо, където плодовете узряват по-рано, опитаха да създадат републики, от които две или три надживяха времето и предизвикват и днес лигата на кралете. Но всички тези републики бяха опетнени от първородния грях – едни бяха аристократични; други бяха олигархични; трети бяха деспотични. Генуа например, една от тези, които оцеляха, е маркиза. Жителите ѝ, прости граждани в нея, са всичките благородници извън стените ѝ. Само Швейцария има няколко демократични институции. Но нейните незабележими кантони, изгубени сред планините, не могат нито да послужат за пример, нито да помогнат на човешкия род. Значи не това ни е необходимо: трябва ни една голяма страна, която не да получи подтик, а да го даде. Един огромен механизъм, към който Европа да се прикачи. Една планета, която, възпламенявайки се, може да освети света!...

Одобрително мърморене премина през събраните. Калиостро подхвана с вдъхновен вид:

– Попитях Бога, създателя на всяко нещо, мотора на всяко движение, извора на всякакъв напредък, и видях пръст, който ми сочеше Франция. И наистина Франция е страна, католическа от II век, национална от XI, единна от XVI век. Франция, която самият Господ нарече най-голямата си дъщеря – несъмнено, за да има правото във велики часове да я качи на кръста на човечеството, както направи с Христос, – Франция, след като бе използвала всички форми на монархическо управление, феодализъм, сеньорство и аристокрация; Франция ни изглеждаше най-способна да понесе и да отвърне на нашето влияние и ние решихме, водени от небесния лъч, както израилтяните са били водени от огнения стълб, че Франция първа ще бъде свободна. Хвърлете един поглед към Франция отпреди двайсет години и ще видите, че трябваше да имаме велика дързост или по-скоро върховна вяра, за да предприемем подобно дело. Франция преди двайсет години беше все още, макар и в дебилните ръце на Луи XV, Франция на Луи XIV, сиреч едно голямо аристократично кралство, където благородниците имаха всякакви права, богатите имаха всякакви привилегии. Начело на тази държава стоеше един човек, който представляваше всичко най-възвишено и най-низко, най-голямо и най-малко, Бог и народ. Този човек можеше с една дума да ви превърне в богаташ или бедняк, в щастливец или нещастник,

свободен или затворник, в жив или в мъртъв. Този човек имаше трима малки синове, трима млади принцове, призвани да го наследят. Случайността направи така, че този, който беше посочен от природата за негов наследник, би бил посочен и от гласа народен, ако имаше такъв по онова време. Казват, че бил добър, справедлив, честен, безкористен, образован, почти философ. За да се ликвидират завинаги катастрофалните войни, които подпалиха в Европа фаталното наследство на Карлос IV, му избраха за жена дъщерята на Мария-Терезия. Двете велики нации, които са истинските противовеси на Европа – Франция на брега на Атлантическия океан и Австрия на брега на Черно море – щяха да бъдат неразривно свързани. Това беше пресметнато така от Мария-Терезия, първия политически ум на Европа. Така че в този момент Франция, облегната на Австрия, на Италия и на Испания, ще влезе в едно ново и желано царство, което ние избрахме не за да направим Франция първа измежду кралствата, а да издигнем французите като първи измежду народите. Само че се питахме кой ще влезе в леговището на лъва, кой Тезей²⁵⁵, воден от светлината на вярата, ще премине по завоите на огромния лабиринт и ще се срази с кралския минотавър. Отговорих: „Аз!“ После, понеже няколко горещи глави, няколко неспокойни натура попитаха колко време ще ми трябва, за да завърша първата част от делото, което разделих на три части, аз поисках двайсет години. Развикаха се. Разбирате ли добре? Те бяха роби или крепостни от двайсет века насам, а се развиваха, когато поисках двайсет години, за да направя хората свободни!

Калиостро обходи за момент с поглед събранието, у което последните му думи бяха предизвикали иронични усмивки. После продължи:

– Най-накрая получих тези двайсет години. Дадох на нашите братя знаменития девиз *Lilia pedibus destrue*²⁵⁶ и се захванах за работа, приканвайки всеки да направи същото. Влязох във Франция под сянката на триумфалните арки. Лаврите и розите превръщаха в път от цветя и листа пътя от Страсбург чак до Париж. Всеки викаше: „Да живее дофината! Да живее бъдещата кралица!“. Всички надежди на кралството бяха съсредоточени върху плодовитостта на спасителния брак. Сега не искам да

255. Според мита цар Минос имал хубава дъщеря Ариадна и син чудовище, роден с човешко тяло, но с глава на бик, наречен Минотавър. Той живеел в лабиринт и събирал непосилен данък. Много герои се опитвали да премахнат Минотавъра, но не успявали. При поредното плащане на данъка Тезей, синът на атински цар, влиза в лабиринта и убива Минотавъра. С помощта на нишката от кълбото с прежда, което му дава влюбената в него Ариадна, Тезей успява да се измъкне от лабиринта – бел.ред.

256. *Lilia pedibus destrue* (лат.) – Лилията с крака ще стъпча – бел.прев.

си придавам нито слава за инициативите, нито заслуги за събитията. Бог беше с мен, той позволи да виждам божествената ръка, която държеше поводите на неговата огнена колесница. Хвала на Бога! Разчиствах камъните от пътя, прехвърлях мост през реките, запълвах пропастите и колесницата вървеше, това е всичко. Обаче, братя, вижте какво се изпълни за двацет години:

Парламентите бяха унищожени.

Луи XV, наричан Многообичания, умря сред всеобщо презрение.

Седем години безплодна, кралицата роди на бял свят в края на тези седем години деца, чието бащинство се оспорва, беше атакувана като майка при раждането на дофина и обезчестена като жена от аферата с колието.

Кралят, помазан под името Луи Желани, захванал се с работите на кралството, беше безсилен в политиката така, както и в любовта, и беше подтикван от утопия към утопия, докато стигна до банкрут, и от министър до министър, докато стигна до господин Дьо Калон.

Беше свикано Националното събрание на благородниците, което постанови свикването на Генералните щати;

Генералните щати, избрани чрез всеобщо гласоподаване, се обявиха за Национално събрание.

Благородничеството и духовенството бяха победени от третото съсловие.

Бастилията беше превзета.

Войските от чужденци бяха прогонени от Париж и Версай.

Нощта на 4 август показва на аристократите унищожаването на благородничеството.

Пети и шести октомври предрекоха на краля и кралицата унищожаването на монархията.

14 юли 1790 година показва на света единството на Франция.

Чрез емиграцията принцовете загубиха популярността си.

Господина я загуби чрез процеса на Фаврас.

Най-накрая, клетвата в името на конституцията пред олтара на родината – председателят на Националното събрание, седнал върху трон, подобен на кралския; законът и нацията, седнали до тях; внимателната Европа, която се навежда над нас, мълчи и очаква; всички, които не аплодират, треперят!

Братя, стана ли Франция такава, каквато бях казал, че ще бъде, сиреч колелото, към което Европа ще нагоди движението си, слънцето, с което ще се освети светът?

– Да! Да! Да! – извикаха всички гласове.

– А сега, братя – продължи Калиостро, – мислите ли, че делото ни е стигнало дотам, че можем да го оставим да се движи нататък само? Мислите ли, че след клетвата в името на конституцията, може да се върва на кралския обет?

– Не! Не! Не! – извикаха всички гласове.

– Тогава – рече Калиостро – трябва да се предприеме втората революционна част от великото демократично дело. С радост забелязвам, че във вашите очи, както и в моите, федерацията от 1790 година не е цел, а само спирка. Добре, поспряхме, починахме, дворът отново се захвана с контрареволуционната си работа. Да се стегнем на свой ред и да тръгнем отново по пътя. Разбира се, за плахите сърца ще има много часове на безпокойство, много моменти на обезверяване. Често ще ни се струва, че лъчът, който осветява пътя ни, е угаснал. Ще ни се струва, че ръката, която ни води, ни е изоставила. Неведнъж през време на тази продължителна работа, която ни предстои да изпълним, ще ни се стори, че замисълът е компрометиран, дори погубен от някое непредвидено произшествие, от някое случайно събитие. Всичко сякаш ще ни създава трудности – неблагоприятните обстоятелства, триумфът на враговете ни, неблагодарността на съгражданите ни. Мнозина и може би най-съзнателните ще стигнат дотам, да се питат сами след толкова истинска умора и привидна безпомощност дали не вървят по неверен и лош път. Не, братя, не! Казвам ви го в този час и нека думите ми вечно звънят в ушите ви, в победата като триумфални фанфари, при поражение – като тревожна камбана. Не, народите водачи имат своята свята мисия и трябва да я изпълняват по волята на съдбата и на Провидението. Господ, който ги води по своите тайнствени пътища, не се открива пред очите ни по друг начин освен във великолепието на изпълнената му воля. Често от погледите ни го закрива облак и ние си мислим, че го няма. Често някоя идея отстъпва, но не – вместо това, напротив, както старинните рицари от средновековните турнири тя се оттегля назад само за да може да насочи отново копие то си и да се хвърли срещу противника с нови сили и нов плам. Братя! Братя! Целта, към която се стремим, е като фар, запален на висока планина. Двайсет пъти по време на пътя извивките на терена ни карат да го губим от поглед и си мислим, че е угаснал. Тогава слабите шушукат, оплакват се, спират, казвайки: „Вече няма какво да ни води, ние вървим в нощта. Да останем където сме. Защо трябва да се лутаме?“ Силните продължават уверено и усмихнато напред и фарът се появява, за да се скрие и да се появи отново, и всеки път по-добре видим

и по-блестящ, защото се е приближил! И така, с борба, с постоянство и най-вече с вяра ще стигнат избраниците на света до подножието на спасителния фар, чиято светлина ще освети един ден не само Франция, но и всички народи. Нека се закълнем, братя, да се закълнем от свое име и от името на потомците ни, тъй като понякога идеите служат на повече от едно поколение; да се закълнем от наше име и от името на нашите потомци да не спираме, докато не установим върху цялата земя светия девиз на Христос: свобода, братство, равенство!

Тези думи на Калиостро бяха последвани от взрив на одобрение. Но сред виковете и аплодисментите, падайки върху всеобщия ентузиазъм като онези капчици ледена вода, които от свода на влажната скала падат като пот върху челото, се чува следните думи, произнесени от един кисел и режещ глас:

– Да, да се закълнем. Но преди това обясни ни как разбираш титези думи, за да можем ние, твоите обикновени апостоли, да ги обясним след теб.

Пронизващият поглед на Калиостро прорязва тълпата и като лъч отразена от огледало светлина освети бледото лице на депутатата от Арас.

– Може! – каза той. – Слушай, Максимилиан.

После повиши глас и издигна ръка, обръщайки се към множеството:

– Слушайте всички вие!

73.

Свобода! Братство! Равенство!

Сред събранието се възцари онова тържествено мълчание, което показваше степента на важност, придавана на онова, което щяха да чуят.

– Да, имате право да ме питате какво е *свобода*, какво е *братство* и какво е *равенство*. Ще ви кажа. И преди всичко, братя, не смесвайте свободата с независимостта. Те изобщо не са две сестри, които си приличат – те са две неприятелки, които се мразят. Почти всички народи, обитаващи планински страни, са независими. Но не зная дали може да се каже, че дори една от тези страни, с изключение на Швейцария, е наистина свободна. Никой няма да отрече, че калабрийците, корсиканците²⁵⁷ и шотландците са независими. Никой няма да се осмели да каже, че са свободни. Когато калабриецът е засегнат на очаквания, корсиканецът на чест, а шотландецът в интересите си – калабриецът, който не може да прибегне до правосъдието, защото при потиснатите народи няма правосъдие, – калабриецът прибегва до своя кинжал, корсиканецът до стилета си, шотландецът – до своя дирк. Удря, врагът пада, отмъстен е. Планината е там и му предлага убежище и по липсата на свобода, напразно призовавана от хората в градовете, той намира независимостта на дълбоките пещери, на големите гори, на високите върхове, сиреч независимостта на лисицата, на дивата коза и на орела. Но орелът, дивата коза и лисицата, безстрастни, неизменни, безразлични зрители на великата човешка драма, която се разиграва пред очите им, са животни, подчинени на инстинкта и обречени на самота. Може би ще кажете, че античните, примитивни цивилизации майки – цивилизациите на Индия, на Египет, на Етрурия²⁵⁸, на Мала Азия, гръцката и латинската, – обединявайки науките си, религиите си, изкуствата си, своята поезия като сноп от светлина, която те са хвърлили над света, за да осветят люлката и развитието на модерната цивилизация, са оставили лисиците в дупките им, дивите кози по върховете им и орлите сред техните облаци. За тях наистина

257. Калабрийци – жители на Калабрия, полуостров в Европа, в Южна Италия, част от Апенинския полуостров; корсиканци – жители на Корсика, остров в Средиземно море, департамент на Франция – бел.ред.

258. Етрурия – област в Северозападна Италия, населявана от етруските, разцветът в развитието ѝ е през VII – VIII в. пр. Хр. – бел.ред.

времето минава, но няма мярка. За тях науките процъфтяват, но няма прогрес. За тях нациите се раждат, възмъжават и загиват, но няма поука. Това е така, защото Провидението е ограничило кръга на техните способности до инстинкта за самосъхранение, докато Бог е дал на човека разбирането за добро и зло, чувството за справедливост и несправедливост, ужаса от самотата, любовта към обществото.

Ето защо човекът, роден самотен като лисицата или дивата коза, усамотен като орела, се е обединил в семейства, събрали се в племена, образуващи народите. Така че както ви казах, братя, индивидът, който се изолира, има право само на независимост, докато, напротив, хората, които се обединяват, имат право на свобода.

Свободата! Тя изобщо не е примитивна и уникална като златото субстанция. Тя е цвете, тя е плод, тя е изкуство, тя е един продукт в края на краищата. Трябва да я отгледаш, за да разцъфти и узрее. Свободата е правото на всеки да прави за благо на интереса си, за удовлетворение то си, за добруването си, за забавлението си, за славата си, всичко онова, което не накърнява интересите на останалите. Свободата е изоставяне на една част от индивидуалната независимост, за да се поставят основите на общата свобода, от която всеки на свой ред може да черпи в равна степен. Свободата, в края на краищата, е нещо повече от всичко това – тя е задължение, поето пред лицето на света, да не се ограничават светлината, прогресът и привилегиите, които са овладени в егоистичния кръг на един народ, една нация, една раса; напротив – да бъдат разпръсквани с пълни шепи – било от индивида, било от обществото – всеки път, когато някой беден индивид или бедно общество ви поискат да споделите с тях съкровището си. И не се бойте, че ще го изчерпате това съкровище, тъй като свободата има онази божествена привилегия да се умножава със същата разточителност, подобна на делтата на големите реки, които напояват земята и които са много по-пълноводни при устието си, отколкото при извора си. Ето какво е свободата, манна небесна, на която всеки има право и която народът, избран да падне тя върху него, трябва да сподели с всеки народ, поискал своята част... Такава е свободата, както аз я схващам – продължи Калиостро, без дори да удостои с директен отговор онзи, който го бе запитал. – Да преминем към равенството.

Мощен шепот на одобрение се надигна чак до сводовете, обгръщайки оратора с онази ласка, която е по-сладка от всичко, ако не на сърцето, то поне на гордостта на човека – популярността.

Но той, сякаш привикнал на тези човешки овации, протегна ръка,

за да въведе тишина.

– Братя – каза той, – няма да ви обидя, като си помисля, че и единствен от вас при тази съблазнителна дума равенство е подразбрал дори за миг равенство в материалния или духовния смисъл. Не, вие много добре знаете, че и едното, и другото равенство противоречат на истинската философия и че дори самата природа е решила въпроса, поставяйки исопа²⁵⁹ близо до дъба, хълма близо до планината, поточето до голямата река, езерото до океана. Всички декрети на света няма да снижат и с един лакът Чимборасо²⁶⁰, Хималаите или Монблан. Всички решения на едно човешко събрание няма да угасят пламъка, светещ над челата на Омир, Данте и Шекспир. На никого не би трябвало да му хрумва тази мисъл, че равенството, установено от закона, ще бъде материално и физическо равенство; че от деня, когато този закон бъде вписан в скрижалите на конституцията, поколенията биха имали ръста на Голиат, доблестта на Сид или гения на Волтер. Не, като отделни индивиди и като цяло, ние прекрасно сме разбрали, че става въпрос чисто и просто за социално равенство. Обаче, братя, какво е социалното равенство?

Равенството! Това е ликвидирането на всички наследствени привилегии. Свободният достъп до всички служби, чинове и рангове. В края на краищата награда за заслуги, за гений, за доблест, а не издръжка на една каста, едно семейство или един род. Така тронът, ако предположим, че остане, ще бъде само най-високият пост, до който може да се издигне най-достойният, докато на по-долните стъпала, според заслугите им, ще се спрат достойните за второстепенни постове, без при това някой да се обезпокои и за миг откъде са тръгнали крале, министри, съветници, генерали, съдии. Така монархията или върховната административна власт, тронът на монарха или председателското кресло вече няма да бъдат наследствена издръжка за някой род: ще има избори. Така сред съветниците, сред военните, в правосъдието няма да има родови привилегии: ще се гледат само способностите. Така ще бъде и с изкуствата, науката, книжовността, никакво облагодетелстване – конкурс. Ето го общественото равенство! После, според степената на образованието, което ще стане безплатно и достъпно за всички, но освен това и принудително за всички, идеите ще пораснат, ще бъде необходимо равенството да се издига заедно с тях. Вместо да остава с крака в калта, равенството трябва да обитава най-високите върхове. Една велика нация като

259. Исоп – ароматен храст от семейство Устоцветни – бел.прев.

260. Чимборасо – угаснал вулкан в Андите (6 253 м) – бел.фр.изд.

френската трябва да признава само равенство, което възвисява, а не равенство, което принизява. Равенството, което принизява, не е това на титана, а онова на бандита. То не е вече ложето на Прометей, а е леглото на Прокруст²⁶¹. Ето го равенството!

Не е възможно подобно определение да не събере цялото одобрение на едно общество от хора с издигнат ум и амбициозно сърце, където всеки един, с няколко редки изключения, дължащи се на скромност, би трябвало да вижда в съседа си стъпало към своето бъдещо издигане.

И така избухнаха ръкопляскания и викове „ура“ и „браво“, свидетелстващи, че дори да имаше между всички събрани някоя, които би трябвало в момента на прилагане на практика да изградят равенство с друго лице, а не такова, каквото го разбираше Калиостро, в този час на теория те приемаха равенството такова, каквото го разбираше могъщият гений на странния вожд, когото си бяха избрали.

Но Калиостро, толкова по-пламенен, по-озарен, по-блестящ, колкото въпросът ставаше по-голям, Калиостро поиска тишина, както вече бе направил, и продължаваше с глас, в който не бе възможно да се открие и най-малка умора или да се долови и най-малкото колебание.

– Братя – каза той, – ето че стигнахме до третата дума от девиза, до онази, за която на хората ще им бъде необходимо най-дълго време, за да я разберат, и която, несъмнено, по тази причина великият просветител е поставил на последно място. Братя, ето че стигнахме до братството.

Братството! О! Велика дума, ако е добре разбрана! Върховна дума, ако е добре обяснена! Опазил ме Бог да кажа, че този, който зле е оценил възвишеността на тази дума и я вземе в тесния смисъл, за да я приложи към жителите на едно село, към гражданите на един град, към хората от едно кралство, би бил с лошо сърце... Не, братя, това ще бъде само един беден духом човек. Да оплачем бедните духом, да се опитаме да се освободим от оловните сандали на посредствеността, да разгнем криле и да се понесем над вулгарните мисли. Когато Сатаната поискал да изкуши Исус, той го пренесъл на най-високата планина на света, от върха на която можел да му покаже всички земни царства, а не на кулата на Назарет, откъдето можел само да го накара да види няколко бедни селца в Юдея²⁶². Братя, съвсем не само в едно село, съвсем не само в един град, съвсем не дори в едно кралство трябва да се прилага

261. Прокруст – в елинската митология – разбойник, убит от Тезей, който имал навика да кара жертвите си да лягат на леглото му и ако то им било късо, отрязвал стърчащите части, а ако било дълго, разтягал хората – бел.прев.

262. Матей, 4:8–9 Лука, 7:5–7 – бел.фр.изд.

братството. То трябва да се разпростре по света. Братя, ще дойде ден, когато тази дума, която ни изглежда свещена – родина, или тази дума, която ни се струва свята – националност, ще изчезнат като онези платна в театъра, които се спускат само за да дадат на машинистите и художниците време да подготвят безкрайни неизмерими хоризонти. Братя, ще дойде ден, когато хората, които вече са завоювали земите и водите, ще завоюват огъня и въздуха. Когато ще впрягат коне от пламък не само в мислите си, а в действителност. Когато ветровете, които днес са само разпуснати пратеници на бурите, ще бъдат разумни и послушни посланици на цивилизацията. Братя, накрая ще дойде ден, когато народите, благодарение на своите наземни и въздушни връзки, срещу които кралете ще бъдат безсилни, ще разберат, че са свързани едни с други чрез солидарността на отминалите мъки; че онези крале, които са сложили оръжие в ръцете им за взаимно унищожение, са ги подтикнали не към слава, както им казват, а към братоубийство и че ще трябва да дадат сметка пред потомството за всяка пролята капчица кръв, източена от тялото и на най-последния член на голямото човешко семейство. Тогава, братя, ще видите едно великолепно зрелище да се разгръща пред лицето на Господа. Всички мислени граници ще изчезнат, всички реални граници ще бъдат заличени. Реките вече няма да бъдат препятствие, планините няма да бъдат пречка. От единия към другия бряг на реките народите ще си подадат ръка и на всеки висок връх ще се издигне по един олтар, олтар на братството. Христос не е умрял само за изкупление на жителите на Назарет, Христос е умрял за изкуплението на всички народи по земята. Така че не правете от тези три думи – свобода, равенство, братство, девиз само на Франция. Изпишете ги върху лабарума²⁶³ на човечеството и нека бъдат девиз на света... А сега вървете, братя, вашата задача е велика. Толкова велика, че през каквито и долини от сълзи или кръв да преминете, вашите потомци ще ви завиждат за святата мисия, която ще изпълните и като онези кръстоносци, които идват един след друг винаги по-многобройни и по-забързани по пътищата, които водят към светите места, те няма да се спрат, въпреки че по своя път твърде често ще намират само белите кости на бащите си... Смелост, апостоли! Смелост, пилигрими! Смелост, войници!... Апостоли, покръствайте! Пилигрими, вървете! Войници, воювайте!

Калиостро спря, макар че аплодисментите, оваците, виковете не го

263. Лабарум – имперско знаме, върху което Константин след победата си над Максенций накарал да поставят кръста и монограма на Христос – бел.фр.изд.

смущаваха. Три пъти те утихваха и три пъти се надигаха отново, ръм-жейки под сводовете на криптата като подземна буря.

Тогава шестимата маскирани мъже се поклониха един след друг пред него, целунаха ръката му и се оттеглиха.

После всеки един от братята, покланяйки се на свой ред пред подиума, откъдето, като Пиер Отшелника²⁶⁴, новият апостол току-що бе проповядвал кръстоносния поход на свободата, отмина, повтаряйки съдбоносния девиз: *Lilia pedibus destrue*.

С излизането на последния лампата угасна.

И Калиостро остана сам, скрит във вътрешността на земята, изгубен в тишината и тъмнината, подобен на онези индийски богове, в чиито тайнства той твърдеше, че е посветен преди две хиляди години.

264. Пиер Отшелника (известен на български и като Петър Пустинника) е духовник от Амьен, Пикардия. Той е сред основните агитатори за Първия кръстоносен поход, в който сам взима участие. – бел.прев.

74.

Жените и цветята

Няколко месеца след събитията, които току-що разказахме, към края на март 1791 година, една кола, движейки се бързо по пътя от Аржантхой за Бесон направи завой на една осма от левгата преди града и подкара към замъка Маре, чиято решетка се отвори пред нея и спря в дъното на втория двор, близо до първото стъпало на парадното стълбище.

Часовникът на фронта на сградата показваше осем часа сутринта.

Един стар прислужник, който изглежда нетърпеливо очакваше пристигането на колата, се устреми към вратичката ѝ, която отвори, и един човек, облечен изцяло в черно, скочи на стъпалата.

– Ах, господин Жилбер! – каза камериерът. – Ето че най-накрая пристигнахте!

– Какво се е случило, бедни мой Тейш? – попита докторът.

– Уви, господине! Ще видите – отвърна прислужникът.

И като вървеше пред доктора, той го преведе през билиардната, където лампите, несъмнено запалени в късен нощен час, още горяха. После през трапезарията, чиято маса, покрита с цветя, отпуснени бутилки и сладкиши, свидетелстваше за една вечеря, продължила извън обичайните часове за това.

Жилбер хвърли към тази сцена на безпорядък, който доказваше колко малко се следват неговите предписания, един скръбен поглед. После, като сви с въздишка рамене, той тръгна по стълбите към стаята на Мирабо, разположена на първия етаж.

– Господин графе – каза прислужникът, влизайки пръв в стаята, – пристигна господин доктор Жилбер.

– Какво, докторът ли? – каза Мирабо. – Търсили сте го за подобна дреболия?

– Дреболия! – промърмори бедният Тейш. – Съдете сам, господине.

– О, докторе! – каза Мирабо, повдигайки се на леглото. – Повярвай-те, съжалявам, че са ви обезпокоили така, без да ме питат.

– Най-напред, скъпи графе, никога не съм обезпокоен, когато ми се предостави случай да ви видя. Вие знаете, че практикувам само за няколко приятели и на тях принадлежа изцяло. Да видим какво е станало? И най-вече никакви тайни! Тейш, дръпнете завесите и отворете

прозорците.

Когато тази заповед беше изпълнена, светлината заля стаята на Мирабо чак до най-далечните кътчета и докторът можа да види промяната, станала с цялата личност на знаменития оратор за близо месец, откакто не беше се срещал с него.

– Аха! – каза той въпреки волята си.

– Да – каза Мирабо, – променил съм се, нали? Ще ви кажа откъде идва това.

Жилбер се усмихна тъжно. Но като разумен лекар, който винаги има полза от това, което му казва болният, та било то и лъжа, го остави да говори.

– Знаете ли – продължи Мирабо – какъв въпрос се обсъждаше вчера?

– Да, този за мините.

– Въпросът е малко познат, малко или изобщо не е разглеждан задълбочено. Интересите на собствениците и на държавата не са много ясни. Впрочем граф Дьо ла Марк, моят близък приятел, е твърде заинтересуван от него. Половината му състояние зависи от това. А кесията му, драги докторе, винаги е била на мое разположение. Трябва да бъде признателен. Говорих или по-скоро нападах пет пъти. При последното нападение оставих противника напълно сразен, но бях убит или почти убит на място. При все това, като се прибрах, поисках да ознаменувам победата. Имаше няколко приятели на вечеря. Смяхме се, говорихме си чак до три часа сутринта. Легнах си в три, а в пет часа сутринта бях обхванат от болки. Крещях като глупак, а Тейш, нали си е страхопъзльо, се уплашил и изпратил да ви викат. Сега знаете толкова, колкото и аз. Ето ви пулса, ето ви езика. Страдам като прокълнат грешник! Оправете ме, ако можете. Що се отнася до мен, аз повече не се бъркам.

Жилбер бе твърде квалифициран лекар, за да не установи без помощта на пулса и езика колко тежко е състоянието на Мирабо. Болният беше пред задушаване, дишаше с мъка, лицето му беше подпухнало от задържането на кръвта в дробовете. Той се оплакваше от студенина в крайниците и от време на време жестоката болка изтръгваше от него било въздишка, било вик. Докторът поиска все пак да затвърди мнението си, вече почти оформено, като провери пулса. Пулсът бе конвулсивен и пресеклив.

– Хайде – каза Жилбер, – този път ще е едно нищо, драги графе. Но е време.

И той измъкна от джоба си чантичката с инструменти с онази

бързина и спокойствие, които са отличителните знаци на гения.

– Аха! – каза Мирабо. – Ще ми пускате кръв?

– На секундата.

– От лявата или от дясната ръка?

– Нито от едната, нито от другата, дробовете ви са вече твърде задръстени. Ще ви пусна кръв от крака, докато Тейш отиде да потърси в Аржантъой синап и кантариди²⁶⁵, за да ви сложим синапени лапи. Вземете колата ми, Тейш.

– По дяволите! – каза Мирабо. – Изглежда, че както казвате, е време, докторе.

Без да му отговори, Жилбер незабавно пристъпи към операцията и скоро черна и гъста кръв, след като се поколеба за миг, бликна от крака на болния. Облекчението дойде мигновено.

– Ах, проклятие! – каза Мирабо, дишайки по-леко. – Вие сте велик човек, докторе.

– А вие сте велик луд, графе, за да рискувате така един живот, толкова скъп на приятелите ви и на Франция, за няколко часа мнимо удоволствие.

Мирабо се усмихна меланхолично, почти с ирония.

– Ами, драги докторе! – каза той. – Вие преувеличавате онова, което приятелите ми и Франция мислят за мен.

– Честна дума – каза, смеейки се, Жилбер, – великите хора винаги се оплакват от неблагодарността на другите, а всъщност те са неблагодарници. Разболейте се сериозно и утре цял Париж ще бъде под прозорците ви. Умрете вдругиден и цяла Франция ще тръгне на погребалното ви шествие.

– Знаете ли, че това, което ми казвате, е твърде утешително? – отвърна със смях Мирабо.

– Казвам ви го точно защото можете да видите едното, без да рискувате другото, и наистина имате нужда от голяма демонстрация, за да се повдигне духът ви. Оставете ме да ви заведа за два часа до Париж, графе. Оставете ме да кажа на момчето за поръчки на тъгля на първата улица, че вие сте болен, и ще видите.

– Мислите ли, че мога да бъда преместен в Париж?

– Да, дори още днес... Какво чувствате?

– Дишам по-свободно, главата ми се прочисти, мъглата, която беше

265. Кантариди – насекоми от семейството Meloides, използвани в медицината по онова време – бел.прев.

пред очите ми, изчезна... Продължават да ме болят вътрешностите.

– О! За това са необходими синапените лапи, драги графе. Кръвопускането свърши своята работа, сега е ред на синапа. А! Ето го и Тейш.

И наистина Тейш влезе още в същия миг, носейки исканите съставки. Четвърт час по-късно, подобрението, предсказано от доктора, настъпи.

– Сега – каза Жилбер – ви оставям да почивате един час и след това ще ви отведа.

– Докторе – каза Мирабо, смеейки се, – бихте ли ми разрешили да тръгна довчера и да ви определя среща в палата си на „Шосе-д'Антен“ в единайсет часа?

Жилбер погледна Мирабо. Болният разбра, че лекарят му е отгнал причината за това закъснение.

– Какво искате! – каза Мирабо. – Имам посещение.

– Скъпи графе – отвърна Жилбер, – добре видях цветята на масата в трапезарията. Вчера вечерта не сте давали само вечеря за приятели, нали?

– Знаете, че не мога да мина без цветя – те са моята лудост.

– Да, но не са били само цветята, графе!

– Проклятие! Ако цветята са ми необходими, трябва да си понасям последиците от тази необходимост.

– Графе, графе, вие ще се убиете! – каза Жилбер.

– Признайте, докторе, че поне ще бъде очарователно самоубийство.

– Графе, няма да ви напусна през целия ден.

– Докторе, дал съм дума, вие не искате да ме накарате да не я удържа.

– Ще бъдете ли тази вечер в Париж?

– Казах ви, че ще ви чакам в единайсет часа в моя малък палат на улица „Шосе-д'Антен“... Видяхте ли го вече?

– Не още.

– Това е една придобивка заради Жюли, съпругата на Талма... Наистина, чувствам се съвсем добре, докторе.

– С други думи, гоните ме.

– О! Съвсем не...

– Всъщност добре правите. Дежурен съм в Тюйлери.

– Аха! Ще видите кралицата – каза Мирабо намръщен.

– Вероятно. Имате ли някакво съобщение за нея?

Мирабо се усмихна горчиво.

– Не бих си позволил подобна волност, докторе. Дори не й

казвайте, че сте ме видели.

– Защо така?

– Защото, ако ви запита дали съм спасил монархията, както ѝ обещах да направя, ще трябва да ѝ отговорите, че не. Макар че – добави Мирабо с нервен смях – грешката е много повече нейна, отколкото моя.

– Вие не искате да ѝ кажа, че прекалената работа и вашата борба от трибуната ви убиват.

Мирабо размисли за миг.

– Да – отвърна той, – кажете ѝ това. Изкарайте ме дори по-болен, отколкото съм, ако искате.

– Защо?

– Просто така... От любопитство... За да си дам сметка за нещо...

– Добре.

– Обещавате ли, докторе?

– Обещавам.

– И ще ми повторите онова, което ще каже?

– Собствените ѝ думи.

– Добре... Сбогом, докторе. И хиляди благодарности.

И той протегна ръка на Жилбер.

Жилбер погледна втренчено Мирабо, когото този поглед изглежда смути.

– Впрочем – каза болният, – преди да си тръгнете, какво ще ми предпишете?

– О! – отвърна Жилбер. – Топли и съвсем разредени напитки, цикория или пореч, диета и най-вече...

– Най-вече?

– Никакви болногледачки, по-млади от петдесет години... Чувате ли, графе?

– Докторе – каза Мирабо със смях, – по-скоро за да избегна предписанието ви, ще си взема две по на двайсет и пет!

На вратата Жилбер срещна Тейш. В очите на бедния прислужник имаше сълзи.

– О, господине! – каза той. – Защо си отивате?

– Отивам си, защото ме изгониха, драги Тейш – засмя се Жилбер.

– И всичко това заради тази жена! – прошепна старецът. – И всичко това, защото тази жена прилича на кралицата! Толкова гениален човек, както казват! Боже мой! Трябва да е глупак!

И след като направи това заключение, той отвори вратичката на Жилбер, който се качи в колата много замислен, питайки се съвсем

тихичко:

– Какво искаше да каже с тази жена, която приличала на кралицата?

За миг той спря ръката на Тейш, сякаш за да го попита. Но вместо това, още по-тихичко си каза:

– Е, добре, какво да правя? Това си е тайна на господин Дьо Мирабо, а не моя. Кочияш, към Париж!

75.

Онова, което каза кралят; онова, което каза
кралицата

Жилбер изпълни точно двойното обещание, което бе дал на Мирабо.

Прибирайки се в Париж, той среща Камий Демулен, живия вестник, олицетворението на вестникарството от онова време. Той му съобщава за болестта на Мирабо, която умишлено представи като по-тежка, отколкото беше, не че не можеше и да стане, ако Мирабо извършеше нещо непредпазливо, но не и такава, каквата беше в момента. После отиде в Тюйлери и съобщи за същата тази болест на краля. Кралят се задоволи да каже:

– Аха! Бедният граф! И загубил ли е апетит?

– Да, сир – отвърна Жилбер.

– Тогава е тежко болен – каза кралят.

И заговори за друго. Като излезе от краля, Жилбер влезе при кралицата и ѝ повтори същото, което беше казал на краля. Високомерното чело на дъщерята на Мария-Терезия се набръчка.

– Защо – каза тя – тази болест не го прихвана в утрото на деня, когато произнесе своята хубава реч за трицветното знаме?

После, сякаш разкайвайки се, че се е изтървала пред Жилбер, като е изразила омраза към този символ на френската националност, тя каза:

– Няма значение, би било твърде голямо нещастие за Франция и за нас, ако това неразположение се задълбочи.

– Мислех, че съм имал честта и преди да кажа на кралицата – повтори Жилбер, – че е нещо повече от неразположение, че е болест.

– Която вие ще овладеете, докторе – каза кралицата.

– Правя каквото мога, госпожо, но не обещавам.

– Докторе – каза кралицата, – разчитам на вас да получавам новини за господин Дьо Мирабо, чувате ли ме добре?

И заговори за нещо друго. Вечерта, в уречения час, Жилбер изкачваше стълбата пред малкия дворец на Мирабо.

Мирабо го очакваше, легнал на един шезлонг. Но понеже го накараха да изчака няколко секунди в салона под предлог, че трябва да предупредят графа за идването му, на влизане Жилбер хвърли един поглед

наоколо и очите му се спряха на един муселинен ешарф, забравен на фотьойла.

Но било за да отклони вниманието на Жилбер, било защото придаваше голямо значение на въпроса, който трябваше да последва първите разменени между него и доктора думи, Мирабо каза:

– А, това сте вие! Научих, че вече сте изпълнили една част от обещанието си. Париж знае, че съм болен, и на бедния Тейш не му остават и десет минути, през които да не дава сведения на приятелите ми, които идват да видят дали ми е по-добре, и на враговете ми, които идват да видят дали не ми е по-зле. Ето това е по първата част. Сега, удържахте ли и втората част на обещанието?

– Какво искате да кажете? – попита усмихнат Жилбер.

– Добре знаете какво.

Жилбер сви рамене в знак на отрицание.

– Бяхте ли в Тюйлери?

– Да.

– Видяхте ли краля?

– Да.

– Видяхте ли кралицата?

Жилбер кимна.

– И вие им съобщихте, че скоро ще се отърват от мен?

– Съобщих им поне, че сте болен.

– И какво казаха те?

– Кралят попита дали сте загубили апетит.

– И като му отговорихте утвърдително?

– Много искрено ви съжали.

– Добър крал! В деня на смъртта си ще каже на своите приятели като Леонид²⁶⁶: „Довечера ще вечерям у Плутон.“ А кралицата?

– Кралицата ви съжали и се осведоми с интерес за вас.

– С какви думи, докторе? – каза Мирабо, който придаваше очевидно голяма стойност на отговора, който щеше да му даде Жилбер.

– Ами с много хубави думи – отвърна докторът.

– Дадохте ми дума да ми повторите буквално онова, което тя ви каже на вас.

– О! Не бих могъл да си спомня дума по дума.

– Докторе, вие не сте забравили нито една сричка.

266. Леонид – спартански цар, защитавал прохода при Термопилите срещу многократно превъзходящите го перси и загинал в битката (юли 480 г. пр. Хр.) – бел. прев.

– Кълна ви се...

– Докторе, имам думата ви. Да не искате да ви смятам за човек без чест?

– Много сте взискателен, графе.

– Ето такъв съм.

– И вие искате непременно да ви повтора думите на кралицата?

– Дума по дума.

– Е, добре, тя каза, че тази болест е трябвало да ви прихване в утрото на деня, когато сте защитили от трибуната трицветното знаме.

Жилбер искаше да прецени влиянието, което кралицата имаше върху Мирабо.

Той подскочи на шезлонга така, сякаш някой го беше поставил в контакт с батерия.

– Неблагодарни крале! – промърмори той. – Тази реч ѝ е била достатъчна, за да забрави цивилната листа от двайсет и четири милиона и четирите милиона издръжка за нея лично! Но тази жена не знае, на тази кралица не ѝ е известно, че ставаше въпрос да завоювам отново с един удар моята популярност, изгубена заради нея! Та тя вече не си и спомня, че аз предложих отлагането на присъединяването на Авиньон към Франция, за да се запазят религиозните скрупули на краля! Грешка! Та тя вече не си спомня, че по време на моето председателство при якобинците, председателство от три месеца, което ми отне десет години от живота, защитих закона за Националната гвардия, ограничаващ гражданите с политически права! Грешка! Та тя не си спомня вече, че по време на дискусиата в Събранието относно законопроекта за клетвата на свещениците аз поисках да се ограничи полагането на клетва само за свещениците изповедници! Грешка! О, тези грешки! Тези грешки! Добре платих за тях! – продължи Мирабо. – И при все това тези грешки изобщо не ме повалиха. Защото има времена странни, особени, ненормални, когато човек изобщо не се проваля заради грешките, които допуска. Един ден, пак заради тях, защитавах становище по един въпрос на справедливост и на хуманност – хвърлях нападки по повод бягството на лелите на краля. Предлагах закон против емиграцията. Аз се провикнах: „Ако създадете закон против емигрантите, заклевам се да не му се подчиня никога!“ И законопроектът беше отхвърлен единодушно. Е, добре, това, което не можах да направят моите неуспехи, го постигна триумфът ми. Нарекоха ме диктатор, хвърлиха ме на трибуната по пътя на гнева, най-лошия път, по който може да тръгне един оратор. Триумфирах още веднъж, но нападайки якобинците. Тогава якобинците се заклеха да ме

убият, глупците! Дюпор, Ламет, Барнав, те не виждат, че убивайки ме, дават диктатурата в ръцете на Робеспьер. Мен, когото би трябвало да пазят като зеницата на окоето си, ме смачкаха с тяхното глупаво мнозинство. Накараха кървава пот да потече по челото ми. Накараха ме да изпия горчивата чаша до дъно. Сложиха ми корона от тръни, наложиха ме с тояги, разпънаха ме в края на краищата! Щастлив съм, че понесох тези мъки като Христос за един въпрос на човешчина... Трицветното знаме! Та те не виждат, че това е единственото убежище. Че ако искат да дойдат и законно, публично да седнат в неговата сянка, може би тази сянка все пак ще ги спаси? Но кралицата не иска да бъде спасена, тя иска да бъде отмъстена. Тя не приема никаква разумна мисъл. Начинът, който предлагам като единствено ефикасен, тя отхвърля най-много – да бъде умерена, справедлива и, доколкото това е възможно, винаги да има право. Поисках да спася две неща едновременно, монархията и свободата – неблагодарна битка, в която се боря сам, изоставен, и срещу какво? Ако беше срещу хора, това би било нищо; срещу лъвовете също би било нищо. Но това е борба срещу стихия, срещу море, срещу вълна, която се надига, срещу прилив, който приижда! Вчера ми беше до глезените. Днес ми е до коленете. Утре ще ми е до пояса. Вдругиден ще е над главата ми... И така, чуйте, докторе, трябва да бъде откровен с вас. Най-напред ме обхвана мъка, а после отвращение. Бях мечтал за ролята на съдник между революцията и монархията. Мислех да придобия влияние над кралицата като мъж и като мъж в един хубав ден, когато тя навлезе непредпазливо в реката и загуби почва под краката си, да се хвърля във водата и да я спася. Но не. Поискаха да ме компрометират, да унищожат популярността ми, да ме погубят, да ме унищожат, да ме направят безсилен за добро и за зло. И така, сега най-доброто, което мога да направя, докторе, ще ви го кажа – това е да умра навреме. Това е най-вече да се просна артистично като античен атлет. Това е да подложя грациозно гърлото си и да изпусна благоприлично последна въздишка.

И Мирабо се остави да падне обратно на шезлонга, чиято възглавница захвапа с всичка сила. Жилбер знаеше това, което беше поискал да узнае, сиреч къде бяха животът и смъртта на Мирабо.

– Графе – попита той, – какво бихте казали, ако утре кралят изпрати да питат за вас?

Болният направи едно движение с рамене, което искаше да каже: „Ще ми е все едно!“

– Кралят... или кралицата – добави Жилбер.

Мирабо се надигна, облегнат на двата си юмука, като приседнал

лъв, и се опита да проникне до дъното на сърцето на Жилбер.

– Няма да го направи – каза той.

– Но ако все пак го направи?

– Мислите ли – каза Мирабо, – че ще падне чак дотам?

– Не мисля нищо. Предполагам, допускам.

– Добре – каза Мирабо, – ще почакам до утре вечер.

– Какво искате да кажете?

– Приемете думите ми в смисъла, в който са, докторе, и не виждайте в тях друго, освен това, което искат да кажат. Ще чакам утре до вечерта.

– И утре вечерта?

– Е, добре, ако до утре вечерта тя изпрати някого, ако например е дошъл господин Вебер, вие ще имате право, а аз ще греша. Но, напротив, никой не дойде... О, тогава, докторе вие ще грешите, а аз ще имам право!

– Добре, до утре вечер. Дотогава, скъпи мой Демостен²⁶⁷, тишина, почивка и спокойствие.

– Няма да напускам шезлонга си.

– А този ешарф?

Жилбер показа с пръст предмета, който пръв бе привлякъл вниманието му на влизане в стаята. Мирабо се усмихна.

– Честна дума! – каза той.

– Хубаво! – каза Жилбер. – Опитайте да прекарате една спокойна нощ и аз отговарям за вас.

И излезе. На вратата го очакваше Тейш.

– Е, какво, добри ми Тейш, твоят господар се оправя – каза докторът.

Старият слуга тъжно поклати глава.

– Какво – каза Жилбер, – нима се съмняваш в думите ми?

– Съмнявам се във всичко, господин докторе, докато неговият зъл гений е до него.

И той въздъхна, оставяйки Жилбер на тясното стълбище. На ъгъла на една от площадките Жилбер видя нещо като забулена сянка, която го очакваше. Като го видя, тази сянка нададе лек вик и изчезна зад една

267. Демостен – атински оратор, водач на демократичната антимакедонска групировка на гръцките полиси. Призовава гърците на борба против Филип II Македонски – „Речи против Филип“. Отравя се след поражението на Атина от пълководца на Александър Македонски Антипатър (397 – 319 пр. Хр.). Творчеството му е връх на древногръцкото красноречие – бел.ред.

врата, полуотворена, сякаш за да улесни това отстъпление, което приличаше на бягство.

– Каква е тази жена? – попита Жилбер.

– Това е *тя* – отвърна Тейш.

– Коя тя?

– Жената, която прилича на кралицата.

За втори път Жилбер бе поразен от същата мисъл, чувайки същото изречение. Той направи две крачки напред, сякаш искаше да последва привидението. Но се спря, шепнейки:

– Невъзможно!

И продължи по пътя си, оставяйки стария прислужник в отчаяние, че дори толкова учен човек, какъвто беше докторът, не предприема нищо, за да прогони демона, когото той вземаше, бидейки най-дълбоко убеден в това, за пратеник на ада.

Мирабо прекара нощта много добре. На другия ден, рано сутринта, той повика Тейш и го накара да отвори прозорците, за да подиша утринен въздух. Единственото нещо, което безпокоеше стария слуга, беше трескавото нетърпение, от което болният изглеждаше обзет.

Когато, запитан от господаря си, той отвърна, че е едва осем часът, Мирабо не пожела да повярва и го накара да донесе часовника му, за да се убеди сам. Този часовник той сложи на масичката до леглото си.

– Тейш – каза Мирабо на стария прислужник, – вие ще заемете долу мястото на Жан, който днес ще ми прислужва.

– О, Боже мой! – каза Тейш. – Да не би да имам нещастieto господин графът да е недоволен от мен?

– Напротив, добри ми Тейш – каза Мирабо разнежено, – тъкмо защото не се доверявам на никого, освен на тебе, те пращам на вратата. На всекиго, който дойде да пита за новини за мен, ще казваш, че се подобрявам, но още не приемам. Само ако идват от страна на... – Мирабо се спря, после продължи. – Само ако идват от двореца, ако изпратят някого от Тюйлери, ще накараш пратеника да се качи, чу ли ме добре? Под какъвто и да било предлог няма да го оставяш да си тръгне, преди да съм говорил с него. Както виждаш, добри ми Тейш, отдалечавайки те от себе си, аз те издигам до свой довереник.

Тейш взе ръката на Мирабо и я целуна.

– О, господин графе! – каза той. – Само да искахте да живеете...

И излезе.

– По дяволите! – каза Мирабо, гледайки го как се отдалечава. – Точно това е трудното.

В десет часа Мирабо стана и се облече с известно кокетство. Жан го среса и го обръсна, после му приближи един фотьойл до прозореца. От този прозорец той можеше да вижда улицата.

При всеки удар на чукчето, при всяко позвъняване на звънеца от отсрещната къща би могло да се види неспокойното му лице да се появява иззад повдигнатата завеса, пронизващият му поглед да оглежда улицата, после завесата падаше, за да се повдигне отново при следващия звън на звънеца или удар на чукчето.

Към два часа Тейш се качи, следван от един лакей. Сърцето на Мирабо заби силно. Лакеят беше без ливрея.

Първото, което мина през ума на Мирабо, беше, че този безличен човек идва от страна на кралицата и е облечен така, за да не изложи тази, която го изпраща. Мирабо се лъжеше.

– Изпраща го господин доктор Жилбер – каза Тейш.

– А! – каза Мирабо, побледнявайки, сякаш беше двайсет и пет годишен и очаквайки пратеник от госпожа Дьо Моние, е видял да идва пратеник на неговия чичо.

– Господине – каза Тейш, – понеже това момче идва от страна на господин доктор Жилбер и е приносител на писмо за вас, реших, че мога заради него да направя едно изключение от нарежданията.

– И си направил добре – каза графът.

После се обърна към лакея.

– Къде е писмото? – попита той.

Онзи го държеше в ръка и го подаде на графа.

Мирабо го отвори. То съдържаше само тези няколко думи:

Съобщете ми какво ново има. Ще бъда при вас към единнайсет часа вечерта. Надявам се, че първите думи, които ще ми кажете, са, че аз съм бил прав, а вие сте грешали.

– Ще кажеш на господаря си, че си ме намерил на крака и че го чакам тази вечер – каза Мирабо на лакея.

После каза на Тейш:

– Нека момчето си отиде доволно.

Тейш направи знак, че разбира, и отведе прислужника. Часовете се заредиха един след друг. Звънецът не спираше да звъни, чукчето отекваше. Цял Париж се разписваше у Мирабо. На улицата имаше групи от народа, които, научили новината не така, както я бяха разказали вестниците, не искаха да повярват на успокоителните съобщения на Тейш и

принуждаваха колите да поемат наляво или надясно, та шумът от колелата да не уморява знаменития болен.

Към пет часа Тейш прецени, че трябва да се качи за втори път в стаята на Мирабо, за да му съобщи тази новина.

– А, като те видях, бедни мой Тейш, помислих, че ще ми съобщиш нещо по-добро! – каза Мирабо.

– Нещо по-добро! – каза Тейш учудено. – Не мислех, че мога да съобщя на господин графа за нещо по-добро от подобно доказателство за обич.

– Имаш право, Тейш – каза Мирабо, – аз съм неблагодарник.

Обаче щом Тейш затвори вратата, Мирабо отвори прозореца. Той излезе на балкона и направи с ръка знак на благодарност към добрите хора, които бяха над почивката му. Те го познаха и виковете „Да живее Мирабо!“ отекнаха от единия до другия край на улица „Шосе-д'Аnten“.

За какво ли мислеше Мирабо, докато му оказваха тази неочаквана почит, която при всички други обстоятелства щеше да накара сърцето му да подскочи от радост?

Той мислеше за онази високомерна жена, която изобщо не се безпокоеше за него и погледът му търсеше сред групите, наблъскали се около къщата му, дали няма да види някой лакей в синя ливрея, идващ откъм булевардите.

Прибра се в стаята си със свито сърце. Здравчът започваше да пада – той не беше видял нищо.

Вечерта се изниза, както и денят. Нетърпението на Мирабо се бе сменило с мрачна горчивина. Обезнадеженото му сърце вече не реагираше на звънеца и чукчето. Не, той чакаше с лице, обагрено от мрачна горчивина, онова доказателство за интерес, което му беше почти обещано и което не идваше. В единайсет часа вратата се отвори и Тейш съобщи за доктор Жилбер. Той влезе усмихнат и беше поразен от израза на лицето на Мирабо. Това лице бе върно огледало на смута в сърцето му. Жилбер се съмняваше във всичко.

– Не са ли идвали? – попита той.

– Откъде? – отвърна Мирабо.

– Знаете добре какво искам да кажа.

– Аз ли? Не, кълна се в честта си!

– От двореца... От нейна страна... От името на кралицата?

– Ни най-малко, драги докторе. Никой не е идвал.

– Невъзможно! – каза Жилбер.

Мирабо сви рамене.

– Наивен е вярващият в доброто! – каза той.

После хвана с конвулсивно движение ръката на Жилбер.

– Искате ли да ви кажа какво сте правили днес, докторе? – попита той.

– Аз ли? – каза докторът. – Правих почти същото, което правя всеки ден.

– Не, защото не ходите всеки ден в двореца, а днес сте били там. Не, защото не виждате всеки ден кралицата, а днес сте я видели. Не, защото не всеки ден си позволявате да ѝ давате съвети, а днес сте ѝ дали един.

– Хайде де! – каза Жилбер.

– Ето на, докторе, виждам какво е станало, чувам какво се казва, сякаш съм бил там.

– Е, добре, господин ясновидецо, какво стана? Какво се каза?

– Вие сте отишли в Тюйлери днес в един часа. Поискали сте да говорите с кралицата. Говорили сте с нея. Казали сте ѝ, че състоянието ми се влошава, че би било добре за нея като кралица, добре за нея като жена, да изпрати някого да се осведоми за здравето ми, ако не от загриженост, поне от пресметливост. Тя е спорила с вас. Изглеждала е убедена, че сте прав. Отпратила ви е, казвайки, че ще изпрати някого у дома. Вие сте си тръгнали щастлив и удовлетворен, разчитайки на кралската дума, а тя – тя е останала високомерна и огорчена, надсмиваща се над вашето лековерие, което не знае, че кралската дума с нищо не задължава... Хайде, вие сте почтен човек, докторе – каза Мирабо, гледайки Жилбер в лицето, – така ли беше?

– Наистина – каза Жилбер, – ако бихте били там, драги графе, нямаше да можете да видите и да чуете по-добре.

– Некадърници! – каза с горчивина Мирабо. – Като ви казвах, че всъщност нищо не знаят да направят... Кралската ливрея, влизаща в дома ми днес, сред тази тълпа, която викаше: „Да живее Мирабо!“, пред вратата и под прозорците ми, щеше да им възвърне популярността за цяла година.

И Мирабо, поклащайки глава, бързо вдигна ръка към очите си. Учуден, Жилбер го видя да бърше една сълза.

– Какво ви е, графе? – попита той.

– На мен ли? Нищо! – отвърна Мирабо. – Имате ли новини от Националното събрание, от корделиерите или от якобинците? Дали Робеспьер е изцедил някоя нова реч или Марат е избълвал някой нов памфлет?

- От дълго време ли не сте яли? – попита Жилбер.
- От два часа следобед.
- В такъв случай ще влезете във ваната, скъпи графе.
- Виж ти! Това е чудесна идея, докторе. Жан, ваната.
- Тук ли, господин графе?
- Не, не, оттатък, в тоалетната стая.

След десет минути Мирабо беше във ваната и както обикновено, Тейш изпращаше Жилбер.

Мирабо се надигна от ваната, за да проследи с очи доктора. После, когато го изгуби от поглед, той нададе ухо, за да чуе шума от стъпките му. После остана неподвижен, докато чу вратата на къщата да се отваря и затваря отново.

Тогава позвъня силно.

– Жан – каза той, – накарайте да поставят една маса в стаята ми и идете да попитате от мое име Олива дали ще иска да ми окаже благоволенieto да вечеря с мен.

После, когато лакеят излизаше, за да изпълни заповедта, Мирабо извика:

– Цветя, най-вече цветя! Обожавам цветята.

В четири часа сутринта доктор Жилбер бе събуден от силен звън на звънеца.

– Аха! – каза той, скачайки от леглото си. – Сигурен съм, че господин Дьо Мирабо е по-зле!

Докторът не се лъжеше. Мирабо, след като бе накарал да му сервира вечерята, след като бе накарал да покрият масата с цветя, беше отпратил Жан и беше наредил на Тейш да върви да спи. После беше затворил всички врати с изключение на онази, която водеше към непознатата жена, която старият прислужник наричаше неговия зъл гений. Но двамата прислужници не си легнаха. Само Жан, въпреки че беше по-млад, заспа на един фотьойл в преддверието. Тейш остана да бди.

В четири часа без четвърт отекна силен звън. И двамата се хвърлиха към спалнята на Мирабо. Вратите бяха затворени. Тогавата им хрумна да заобиколят през апартамента на непознатата жена и можаха да проникнат до спалнята.

Мирабо, съспан, полуприпаднал, удържаше жената в ръцете си, несъмнено за да не може да повика помощ, и тя, ужасена, звънеше със звънчето на масата, не можейки да отиде до шнура на звънеца при

камината.

Като видя двамата прислужници, тя ги повика на помощ колкото за Мирабо, толкова и за себе си. В конвулсиите си Мирабо я задушаваше.

Би могло да се каже, че Смъртта, преоблечена, се опитва да я откъдне в гроба.

Благодарение на общите усилия на двамата прислужници ръцете на умиращия се разтвориха. Мирабо се стовари обратно на стола си, а тя, цялата в сълзи, влезе в апартамента си. Тогава Жан бе изтичал да търси доктор Жилбер, докато Тейш се опитваше да даде първа помощ на господаря си.

Жилбер не губи време нито да кара да впрягат, нито да търси кола. От улица „Сен Оноре“ до „Шосе-д'Антен“ пътят не беше дълъг. Той последва Жан и след десет минути пристигна в дома на Мирабо. Тейш чакаше в долния вестибюл.

– Е, добре, приятелю, какво има пак? – попита Жилбер.

– Ах, господине! – каза старият прислужник. – Тази жена, все тази жена и освен това тези проклети цветя. Ще видите, ще видите!

В този момент се чу нещо като ридание. Жилбер се качи, вземайки по няколко стъпала наведнъж. Щом стигна до последните стъпала на стълбата, една врата, съседна на вратата на Мирабо, се отвори, изведнъж се появи една жена, увита в бял пенъор, която падна в краката на Жилбер.

– О! Жилбер, Жилбер! – каза тя, протягайки ръце към гърдите му. – В името на небето, спасете го!

– Никол! – извика Жилбер. – Никол! О, нещастнице! Значи сте били вие!

– Спасете го! Спасете го! – каза Никол.

Жилбер остана за миг като погълнат от една ужасна мисъл.

– О! – прошепна той. – Бозир продава памфлети срещу него. Никол е негова любовница! Той наистина е загубен, щом Калиостро стои зад всичко това.

И се устреми към апартамента на Мирабо, разбирайки добре, че няма нито миг за губене.

76. Да живее Мирабо!

Мирабо лежеше в леглото си, но бе дошъл в съзнание. Остатъците от вечерята, блюдата, цветята бяха там, такива обвиняващи улики, каквито са остатъците от отрова в дъното на чашата, близо до леглото на някой самоубиец. Жилбер се устреми към него и си откъсна, като го видя.

– А! – каза той. – Още не е толкова зле, колкото се страхувах.

Мирабо се усмихна.

– Вярвате ли, докторе? – попита той.

И поклати глава като човек, който мисли, че познава състоянието си така добре, както и лекарят, който понякога иска да заблуди сам себе си, за да може по-добре да заблуждава другите.

Този път Жилбер изобщо не се спря на външната диагностика. Той опипа пулса, който беше бърз и силен. Погледна езика – той беше подут и обложен. Осведоми се за състоянието на главата – беше натежала и болеше. В долните крайници се усещаше началото на изстиване. Изведнъж спазмите, които болният бе изпитал преди два дни, се появиха отново поред в областта на плешките, ключиците и диафрагмата. Пулсът, който, както казахме беше бърз и силен, стана пресеклив и конвулсивен. Жилбер предписа същите възбудителни средства, които бяха довели до предишното подобрене.

За нещастие, било защото болният нямаше сили да понесе мъчителното лекарство, било защото изобщо не искаше да бъде излекуван, петнайсет минути по-късно той се оплакваше от толкова силни болки на местата, където беше наложен със синап, че трябваше да махнат синапните лапи.

От този момент подобрието, проявило се вследствие на приложението им, изчезна.

Нямаме намерение да проследяваме всички фази на ужасната болест. Само че от сутринта на същия ден в града се пръсна слух, и този път по-сериозен, отколкото предишната вечер.

Бил заболял повторно, казваха, и това повторно заболяване заплашвало да доведе до смърт.

Тогава можеше наистина да се съди за гигантското място, което може да заеме един човек сред една нация. Цял Париж беше развълнуван,

както в дните, когато всеобщо бедствие заплашва едновременно и отделния човек, и цялото население. През целия ден, както беше станало предишната вечер, улицата беше преградена и пазена от хора от народа, за да не стига шумът от колите до болния. Час по час групите, събрани под прозорците, питаха за новини. Едва нещо биваше съобщено и вече стигаше от улица „Шосе-д'Аnten“ до покрайнините на Париж. Вратата беше обсадена от тълпи от граждани от всички съсловия, с всякакви убеждения, сякаш всяка партия, колкото и да се противопоставяше на останалите, би загубила нещо, загубвайки Мирабо. През това време приятелите, роднините и личните познати на големия оратор изпълваха дворовете, вестибюлите и апартаментата долу, без той самият да има представа за това стълпотворение. Изобщо твърде малко думи бяха разменени между Мирабо и доктор Жилбер.

– Несъмнено, решили сте да умирате? – бе казал докторът.

– А за какво ли да живея?... – бе отвърнал Мирабо.

И Жилбер, като си припомни задълженията, поети от Мирабо към кралицата, както и нейната неблагодарност, не настоя повече, обещавайки пред себе си да изпълни докрай лекарския си дълг, но знаейки предварително, че не е бог, за да се бори с невъзможното.

Вечерта на този първи ден от повторното боледуване клубът на якобинците поиска да се осведоми за здравето на своя бивш председател. Затова изпрати депутация, начело на която стоеше Барнав. Бяха поискали да присъединят към него и двамата Ламет, но и двамата бяха отказали. Когато Мирабо научи за това, каза:

– А! Знаех си, че са подлеци, но не знаех, че ще се окажат и глупаци!

В продължение на двацет и четири часа доктор Жилбер не напусна дори за миг Мирабо. В сряда вечерта, към единайсет часа състоянието леко се подобри, а Жилбер се съгласи да мине в една от съседните стаи, за да може да си почине няколко часа. Преди да си легне, докторът нареди и при най-малката поява на нещо обезпокоително, да дойдат да го предупредят на мига.

По изгрев слънце той се събуди. Никой не бе смутил съня му, но при все това той се събуди неспокоен – струваше му се невъзможно да има някакво подобрене, без да има някакво произшествие.

И наистина, когато слезе, Тейш съобщи на доктора с очи и глас, изпълнени със сълзи, че Мирабо е по-зле, но е забранил, каквито и страдалия да изпитва, да будят доктор Жилбер.

А при това болният би трябвало да е страдал жестоко. Болките бяха

още по-свирепи. А задушаването и спазмите се бяха появили отново. Множество пъти – Тейш приписа това на началото на бълнуване – болният бе произнесъл името на кралицата.

– Неблагодарници! – беше казал той. – Дори не са изпратили няко- го да се осведоми за мен!

После, сякаш говорейки сам на себе си, бе добавил:

– Чудя се какво ли ще каже тя, когато утре или вдругиден научи, че съм мъртъв...

Жилбер помисли, че всичко ще зависи от надигащата се криза. Така че, настройвайки се за ожесточена борба с болестта, той предписа да сложат пиявици на гърдите на болния. Но те сякаш бяха съучастници на умиращия и не искаха да смучат. Замениха ги с повторно кръвопускане и дрога от мускус.

Пристъпът продължи осем часа. През тези осем часа като ловък фехтовач Жилбер влезе в схватка със смъртта, парирайки всеки удар, който тя нанасяше, изпреварвайки някои, но докоснат няколко пъти и от нея. В края на осемте часа треската утихна и смъртта отстъпи. Но като тигър, който бяга, за да се върне, тя остави следа от ужасния си нокът по лицето на болния.

Жилбер остана прав и със скръстени ръце пред това легло, където се беше разиграла ужасната борба. Той беше твърде напреднал в тайните на лекарското изкуство не само за да запази някаква надежда, дори и все пак да се съмнява.

Мирабо беше загубен. И в този труп, проснат пред очите му, въпреки остатъка от живот, му беше невъзможно да види Мирабо жив.

Странно нещо! От този момент нататък болният и Жилбер по общо съгласие и сякаш спородени от една и съща мисъл, говореха за Мирабо като за човек, който е бил, но вече не е. Също така от този момент нататък лицето на Мирабо прие онзи израз на тържественост, който принадлежи изключително на агонията на великите хора – гласът му стана бавен, тежък, почти пророчески. В думите му тогава имаше нещо строго, по-задълбочено, по-широко. В чувствата му нещо по-сърдечно, по-непринудено, по-върховно.

Съобщиха му, че един младеж, който го бил виждал само веднъж и който не желаел да каже кой е, настоявал да го пуснат.

Той се обърна към Жилбер, сякаш за да му поиска позволение да приеме младежа.

Жилбер го разбра.

– Нека влезе – каза той на Тейш.

Тейш отвори вратата. Един деветнайсет-двайсетгодишен младеж се появи на прага, влезе бавно, коленичи до леглото на Мирабо, взе ръката му и я целуна, избухвайки в ридания.

Мирабо изглеждаше сякаш търси някакъв неясен спомен в паметта си.

– А! – каза той изведнъж. – Познах ви. Вие сте младежът от Аржантъой.

– Боже мой, бъдете благословен! – каза младежът. – Това е всичко, което исках от вас.

И като стана и закри с длани очите си, той излезе. Няколко секунди по-късно Тейш влезе, държейки в ръката си бележка, която младежът беше написал в предверието. Тя съдържаше тези простички думи:

Когато целунах ръка на господин Дьо Мирабо в Аржантъой, аз му казах, че съм готов да умира за него.

Идвам, за да удържа на думата си.

Прочетох вчера в един английски вестник, че преливането на кръв е било приложено успешно в Лондон в един случай, подобен на този на знаменития болен.

Ако за спасението на господин Дьо Мирабо се сметне, че кръвопреливането ще бъде от полза, предлагам своята кръв, тя е млада и чиста.

Марне

Като прочете тези няколко реда, Мирабо не можа да съдържи сълзите си. Той нареди да накарат младежа да се върне. Но, несъмнено искайки да избегне заслужената признателност, той си беше тръгнал, оставяйки двата си адреса в Париж и Аржантъой.

Няколко мига по-късно Мирабо се съгласи да приеме всички: приятелите си, господата Дьо ла Марк и Фрошо, сестра си, госпожа Дьо Сайан, племенницата си, госпожа Д'Арагон.

Само отказа да го види друг лекар, освен Жилбер, И понеже той настояваше, каза:

– Не, докторе. Вие изпитавте всички трудности около болестта ми. Ако ме излекувате, цялата заслуга за оздравяването ми трябва да бъде само ваша.

От време на време той искаше да знае кой се е осведомявал за него и въпреки че не питаше: „Кралицата праскала ли е някого от двореца?“, Жилбер отгатваше по въздишката, която изпускаше умиращият, когато

стигаше до края на списъка, че единственото име, което би желал да намери, е точно онова, което не намира.

Тогава, без да говори нито за краля, нито за кралицата – Мирабо още не бе чак дотолкова умираш, че да стигне дотам, – той говореше с възхитително красноречие за политиката изобщо и в частност за онази, която би следвал по отношение на Англия, ако би бил министър.

Той би се почувствал щастлив, ако можеше да влезе в ръкопашна схватка най-вече с Пит.

– Ох, този Пит! – провикна се той веднъж. – Това се казва министър на приготовленията. Той управлява по-скоро с това, че заплашва, отколкото с това, което върши. Ако бих живял, бих му създал доста неприятности!

От време на време до прозорците се надигаше глъч – това беше един тъжен вик: „Да живее Мирабо!“, нададен от народа, вик, който приличаше на молитва и по-скоро на жалба, отколкото на надежда.

Тогава Мирабо се заслушваше и караше да отворят прозореца, за да може този шум, възнаграждаващ го за толкова продължителните страдания, да достига до него. За няколко секунди оставаше с протегнати ръце и наострени уши, притеглящ към себе си и сякаш поглъщащ целия този шум. После шепнеше:

– О! Добър народ! Народе клеветен, обиждан и презиран като мен, справедливо е *те* да ме забравят, а *ти* да ме възнаградис!

Дойде нощта. Жилбер изобщо не искаше да напуска болния. Той накара да доближат леглото му до шезлонга и легна върху него.

Мирабо позволи. Откакто беше сигурен, че ще умре, изглежда вече не се страхуваше от лекаря си. Щом изгря денят, той накара да отворят прозорците.

– Скъпи мой докторе – каза той на Жилбер, – днес ще умра. Когато човек е там, където съм аз, не му остава друго, освен да се парфюмира и да се увенчае с цветя, за да навлезе възможно най-привлекателен в съня, от който няма да се събуди. Имам ли позволение ви да правя каквото искам?

Жилбер му направи знак за разрешение. Тогава той повика двамата прислужници.

– Жан – каза той, – донесете ми най-хубавите цветя, които можете да намерите. А пък Тейш ще се заеме да ме направи колкото е възможно по-красив.

Жан сякаш поиска с очи разрешение от Жилбер, който направи утвърдителен знак с глава.

Той излезе. Що се отнася до Тейш, който беше много болен вечерта, започна да бръсне и да фризира господаря си.

– Между другото – каза му Мирабо, – вчера ти беше болен, бедни мой Тейш, как си днес?

– О, много добре, скъпи господарю! – отвърна честният служител. – И ви пожелавам да бъдете на мое място.

– Е, добре – отвърна Мирабо със смях, – аз пък, колкото и малко да държиш на живота, не ти пожелавам да бъдеш на моето.

В този момент отекна оръдеен изстрел. Откъде идваше? Никога не се знаеше. Мирабо потрепери.

– О! – каза той, надигайки се. – Да не би вече да е започнало погребението на Ахил?

Едва Жан, към когото всички се бяха устремили при излизането му от вратата на двореца, за да получат новини за знаменития болен, беше издумал, че отива за цветя, когато хората се разтичаха по улиците, викайки: „Цветя за господин Дьо Мирабо!“, и всички врати се отваряха, всеки предлагаше каквото има, било в апартаментите си, било в оранжерии, така че за по-малко от четвърт час дворецът бе затрупан от най-редки цветя. В девет часа сутринта стаята на Мирабо беше превърната в истинска цветна леха. В този момент Тейш привършваше тоалета му.

– Скъпи докторе – каза Мирабо, – ще ви поискам четвърт час, за да се сбогувам с някого, който трябва да напусне двореца преди мен. Ако искат да обидят тази личност, препоръчвам я на грижите ви.

Жилбер разбра.

– Добре – каза той, – ще ви оставя.

– Да, но ще изчакате в стаята отстрани. След като тази личност излезе, вие повече няма да ме оставите до смъртта ми, нали?

Жилбер му направи утвърдителен знак.

– Дайте ми думата си.

Жилбер я даде, заеквайки. Този стоик беше напълно учуден, че се просълзи, той, който смяташе, че чрез силата на философията е стигнал до безчувственост. После тръгна към вратата. Мирабо го спря.

– Преди да излезете – каза той, – отворете секретера ми и ми дайте една малка касетка, която се намира в него.

Жилбер направи това, което желаше Мирабо. Тази касетка беше тежка. Жилбер прецени, че трябва да е пълна със злато. Мирабо му направи знак да я остави на нощната масичка. После му протегна ръка.

– Ще имате ли добрината да ми изпратите Жан – каза той. – Жан, нали ме чухте добре? Не Тейш. Уморявам се да викам или да звъня.

Жилбер излезе. Жан чакаше в съседната стая и влезе през същата врата, през която излезе Жилбер. След като Жан влезе, Жилбер чу, че вратата се затваря с резето.

В следващите трийсетина минути Жилбер осведоми за болния всички, които изпълваха къщата. Новините бяха отчайващи. Той изобщо не скри от цялата тази тълпа, че несъмнено Мирабо няма да дочака края на деня.

Една кола спря пред вратата. За миг му мина мисълта, че това е кола от двореца, която от уважение са оставили да се приближи въпреки общата забрана. Той изтича до прозореца. Би било толкова сладка утеха за умиращия да знае, че кралицата мисли за него! Това беше една най-обикновена кола от пиацата, която Жан току-що беше отишъл да повика.

Докторът се досети за кого.

Наистина, след няколко минути Жан излезе, водейки една жена, увита в голямо наметало.

Тази жена се качи в колата. Без да се загрижи коя е тази жена, тълпата се разстъпи почитателно пред колата. Жан влезе. Миг по-късно вратата на стаята на Мирабо се отвори и се чу отслабналият глас на болния, който викаше доктора. Жилбер изтича при него.

– Дръжте – каза Мирабо, – поставете тази касетка на мястото ѝ, скъпи докторе.

После, тъй като докторът изглеждаше учуден, че тя тежи колкото и преди, Мирабо каза:

– Да, любопитно, нали! Къде ли, по дяволите, ще върви безкористието!

Връщайки се към леглото, Жилбер намери на земята една бродирана и украсена с дантели носна кърпичка. Тя беше измокрена от сълзи.

– А! – каза Мирабо. – Тя не отнесе нищо, но е оставила нещо.

Мирабо взе кърпичката и като усети, че е цялата овлажнена, я опря до челото си.

– О! – прошепна той. – Няма друг, освен нея, който да има сърце!

И той падна обратно на леглото си със затворени очи. Лежеше така, че можеше да се помисли, че е припаднал или умрял, ако не беше хъркането в гърдите му, което показваше, че само е на път да умре.

77.

Бягайте! Бягайте! Бягайте!

Действително няколкото часа, които Мирабо преживя още, бяха само агония.

Жилбер удържа даденото обещание и остана до леглото му чак до последната минута.

Впрочем, колкото и да беше мъчително, за лекаря и философа това зрелище на последната борба между духа и материята беше винаги поучително.

Колкото духът бе по-велик, толкова по-любопитно бе да се изучава как Мирабо се държи в борбата срещу смъртта, която трябваше да завърши с усмиряването му.

Освен това в гледката на този издъхващ човек душата на доктора намираще още един извор за мрачни размисления.

Защо умираше Мирабо, човекът с атлетичен характер и херкулесовско телосложение?

Не беше ли, защото бе протегнал ръка да подкрепи тази монархия, която отиваше към сгромолясане? Не беше ли, защото бе подкрепил за миг с ръката си онази жена, олицетворяваща нещастieto, която наричаха Мария-Антоанета?

Калиостро не му ли беше предрекъл нещо подобно на тази смърт по отношение на Мирабо? И не бяха ли тези две странни същества, които беше срещнал – едното унищожавашо репутацията, а другото убивашо здравето на великия оратор на Франция, превърнал се в опора на монархията, доказателство за него, Жилбер, че всяко нещо, застанало като пречка, трябваше да рухне като Бастилията пред този човек или по-скоро пред идеята, която представляваше той?

Докато Жилбер бе потънал в размислите си, Мирабо направи едно движение и отвори очи.

Той се връщаше в живота през вратите на болката.

Опита се да говори. Беше безполезно. Но далеч от това да изглежда раздразнен от новото произшествие, след като се увери напълно, че езикът му е онемял, той се усмихна и се опита да изрази с очи чувството на признателност, което изпитваше към Жилбер и към онези, чиито грижи го придружаваха в онзи върховен и последен етап от пътя, чиято цел беше смъртта.

При все това изглежда една-единствена мисъл го занимаваше. Единствен Жилбер можеше да се досети за това.

Болният не можеше да прецени продължителността на припадъка, от който излизаше. Беше ли продължил час? Беше ли продължил цял ден? През този час или през този ден беше ли изпратила кралицата някого да попита за здравето му?

Накара да му покажат списъка, който се намираще долу и в който всеки, било дошъл като пратеник, било дошъл лично, вписваше името си. Нямаше нито едно име от кръга на кралските приближени, което да издава дори прикрита загриженост от тяхна страна. Накара да дойдат Тейш и Жан и ги разпита. Никой, нито камериер, нито разсилен, не беше идвал.

Тогава видяха, че Мирабо предприема върховно усилие, за да произнесе няколко думи, едно усилие, като онова, което е трябвало да направи синът на Крез, когато видял баща си заплашен от смърт, успял да разкъса превръзката, запушваща устата му и да извика: „Воиниче, не убивай Крез!“²⁶⁸

Той успя.

– О! – провикна се той. – Те не знаят ли, че умра ли аз, са загубени? Отнасям със себе си траура по монархията и върху гроба ми бунтарите ще си поделят парцалите...

Жилбер се хвърли към болния. За добрия лекар докато има живот, има надежда. Впрочем не беше ли необходимо да се остави тази красноречива уста да произнесе още няколко думи, не трябваше ли да се използват всички средства на изкуството?

Той взе една лъжица, сипа в нея няколко капки от онази зеленикава течност, от която веднъж вече бе дал един флакон на Мирабо, и без да я смесва този път с ракия, я приближи до устните на болния.

– О, скъпи докторе! – каза той, усмихнат. – Ако искате живителната течност да действа върху мен, дайте ми пълна лъжица или целия флакон.

– Как така? – попита Жилбер, гледайки втренчено Мирабо.

– Мислите ли – отвърна той, – че аз, който злоупотребявам с всичко, бих държал в ръцете си това съкровище на живота, без да злоупотребя с него? Съвсем не. Разложих вашата течност, драги ми Ескулапе, и като узнах, че е направена от корена на индийския коноп, я пих не на капки, а с лъжици, не само за да живея, но и за да мечтая.

268. Херодот. „Изследване“, книга I, 85 – бел.фр.изд.

– Нещастнико, нещастнико! – прошепна Жилбер. – Добре се бях досетил, че ви давам отрова.

– Сладка отрова, докторе, благодарение на която удвоих, учетворих, умножих стократно последните часове от съществуването си. Благодарение на която, умирайки на четирийсет и две години, изживях живота на столетник. Благодарение на която, в края на краищата, притежавах насън всичко, което бях пропуснал наяве – сила, богатство, любов... О, докторе, докторе! Не се разкайвайте, напротив, поздравете се. Бог не ми беше дал друго, освен истинския живот, живот тъжен, беден, безцветен, малко печален и който човек би трябвало винаги да бъде готов да му върне като лихварски заем. Докторе, не зная дали трябва да изкажа на Бога благодарност за живота, но зная, че трябва да ви благодаря за вашата отрова. Така че напълнете лъжицата, докторе, и ми я подайте!

Докторът направи това, което искаше Мирабо, и му подаде течността, като я подслади предварително. Тогава, след няколко секунди мълчание, той каза:

– Ах, докторе! Като че ли с приближаването на човека към вечността смъртта позволява да се повдигне за него завесата на бъдещето. Щастливи са тези, които ще умрат през 1791 година! Те ще видят само чистата и сияйна страна на революцията. До днес никога по-велика революция не е струвала по-малко кръв. Това е, защото днес тя става само в умовете, а ще дойде момент, когато тя ще се върши с нещата и фактите. Може би си мислите, че ще съжаляват за смъртта ми там долу, в Тюйлери? Изобщо не. Смъртта ми ги освобождава от поетите задължения. С мен те трябваше да управляват по определен начин. За тях аз не бях вече подкрепа, а препятствие. Тя се извиняваше за мен на брат си. „Мирабо си мисли, че ме съветва – писа му тя, – и не забелязва, че го залъгвам.“ О! Ето защо поисках тази жена да стане моя любовница, а не моя кралица. Да изиграеш такава хубава роля в историята, докторе, на човек, който с едната си ръка подкрепя младата свобода, а с другата старата монархия и ги кара да вървят с една и съща крачка, към една и съща цел – щастието на народа и уважението към монархията! Може би беше възможно, може би беше само една мечта. Но бях убеден, че тази мечта могла да осъществя единствено аз. Това, което ме измъчва, докторе, не е, че ще умра, а че ще умра с чувството за нещо недовършено, като човек, който се е захванал с едно дело и разбира, че не може да го доведе докрай. Кой ще прослави идеята ми, ако тя не сполучи, бъде осакатена или обезглавена? Това, което ще се знае за мен, докторе, е точно онова, което не бива да се знае. Това е щурит ми, нередовен, скитнически живот.

Онова, което ще се чете от мен, са моите „Писма до Софи“, „Еротика Библион“, „Пруската монархия“, памфлетите и неприличните ми книги. Онова, за което ще ме упрекнат, е, че съм се съюзил с двора, а ще ме упрекнат, защото от този съюз не излезе нищо от това, което трябваше да произлезе. Делото ми ще бъде само един безформен зародиш, едно чудовище, на което му липсва главата. И при все това ще ме съдят – мен, умрелия на четирийсет и две години, сякаш съм преживял цял човешки живот. Мен, изчезналия сред една буря, сякаш вместо да съм принуден да вървя неспирно върху вълните, сиреч върху бездна, аз съм вървял по широк път, със солидна настилка от закони, с разпоредби и правила. Докторе, на кого ще завещая непрахосаното си богатство – това няма значение, аз нямам деца, – но на кого ще завещая оклеветената си памет, моята памет, която един ден би могла да бъде наследство, правещо чест на Франция, на Европа, на света?...

– Защо толкова бързате да умрете? – отвърна тъжно Жилбер.

– Да – каза Мирабо, – наистина има мигове, в които и аз се питам това. Но чуйте добре това. Не мога нищо без *нея*, а тя не поиска. Поех задължение като глупак. Заклех се като малоумник, винаги подчинен на невидимите криле на мозъка ми, които отнасят сърцето, докато *тя*, тя не се закле за нищо, не се задължи за нищо... И така, всичко е наред, докторе, и ако вие поискате да ми обещаете едно нещо, никакво съжаление повече няма да смути последните няколко часа, които ми остава да преживея.

– И какво мога да ви обещаая, Боже мой?

– Е, добре, обещавайте ли ми, че ако преминаването ми от този живот към другия стане твърде трудно, твърде мъчително, обещавайте ми, докторе – не само като лекар, но и като човек, а освен това и като философ, – обещавайте ли ми, че ще ми помогнете?

– Защо искате да ви дам подобно обещание?

– А, ще ви кажа! Защото макар и да чувствам, че смъртта е тук, чувствам, че в мен остава твърде много живот. Не умирам мъртъв, скъпи докторе, умирам жив и последната крачка ще бъде трудна за преодоляване!

Докторът наведе лицето си над това на Мирабо.

– Аз ви обещах да не ви напускам, приятелю – каза той, – ако Бог – все още се надявам, че това не е краят, – ако Бог е наредил така, е, добре, оставете на моята дълбока нежност към вас да направя това, което трябва да направя! Ако смъртта е тук, аз също ще бъда тук.

Би могло да се каже, че болният чу само това обещание.

– Благодаря – прошепна той.

И отпусна глава на възглавницата. Този път въпреки надеждата, която е задължение на всеки лекар да влива до последната капка в ума на болния, Жилбер вече не се съмняваше. Голямата доза хашиш, която бе взел Мирабо, подобно на разтърсване от електрически ток, бе възвърнала за миг на болния, заедно с речта и движението на мускулите, онзи живот на мисълта, който, ако може да се каже така – го придружаваше. Но когато той престана да говори, мускулите се отпуснаха. Този живот на мисълта се изгуби и смъртта, вече отпечатала се върху лицето му след последната криза, изглеждаше, че го е белязала по-дълбоко отвсякога.

В продължение на три часа ледената му ръка остана между ръцете на доктор Жилбер. През тези три часа, сиреч от четири до седем часа, агонията беше тиха. Толкова тиха, че всички можаха да влязат. Можеше да се помисли, че болният спи.

Но към осем часа Жилбер усети ледената ръка да потреперва между неговите. Треперенето беше толкова силно, че той изобщо не се заблуди.

– Хайде – каза той, – ето го часа на борбата, ето че започва истинската агония.

И наистина, челото на умиращия се покри с пот. Очите му се отвориха отново и от тях сякаш изскочи мълния. Той направи движение, което показваше, че иска да пие. Веднага побързаха да му предложат вода, вино, оранжада, но той поклащаше глава. Изобщо не беше онова, което той искаше. Той направи знак да му донесат перо, мастило и хартия.

Подчиниха му се, както за да изпълнят желанието му, така и за да не би някоя мисъл на гения, дори и мисъл, породена от бълнуване, да бъде изгубена. Той взе перото и с твърда ръка начерта тези две думи:

Да заспя, да умра!

Това бяха двете думи на Хамлет²⁶⁹.

Жилбер се направи, че не разбира. Мирабо захвърли перото, сграбчи гърдата си с цели длани, сякаш за да я разкъса, нададе няколко нечленоразделни вика, хвана отново перото и правейки свръхчовешко усилие, за да заповяда на болката да спре за миг, написа:

269. „Хамлет“, действие III, сцена I – бел.фр.изд.

Болките станаха мъчителни, непоносими. Трябва ли да се остави един приятел да бъде измъчван сякаш на колело, когато мъките му могат да бъдат спестени с няколко капки опиум?

Но докторът се колебаеше. Да, както бе обещал на Мирабо, той беше тук, лице в лице със смъртта, но за да се бори с нея, а не за да ѝ помага.

Болките ставаха все по-жестоки. Умиращият се вцепеняваше, ръцете му се сгърчваха, той хапеше възглавницата си. Накрая болките разкъсаха връзките на парализата.

– О, лекари, лекари! – провикна се той изведнъж. – Не сте ли мой лекар и мой приятел, Жилбер? Не ми ли обещахте да ми спестите мъките на подобна смърт? Искате да отнеса в гроба съжалението, че съм ви се доверил? Жилбер, обръщам се към приятелството ви! Обръщам се към честта ви!

И с въздишка, със стенание и с вик на болка той се отпусна на възглавницата си. Жилбер въздъхна на свой ред и протегна ръка на Мирабо.

– Добре, приятелю мой – каза той, – ще ви се даде онова, което искате.

И той взе перото, за да напише рецепта, която не беше за друго, а за една голяма доза сироп от бял мак с дестилирана вода. Но едва бе написал последната дума, когато Мирабо седна в леглото и протегна ръка, искайки перото. Жилбер побърза да му го даде. Тогава, с ръката на агонизиращ човек, сгърчена от смъртта, той сграбчи хартията и с едва различаващ се почерк написа:

Бягайте! Бягайте! Бягайте!

Поиска да се подпише. Но успя да надраска само първите четири букви на името си и като протегна ръка към Жилбер, прошепна:

– За нея.

И падна обратно на възглавницата неподвижен, невидящ, бездиханен. Той беше мъртъв.

Жилбер се приближи до леглото, погледна го, опипа пулса, сложи ръка на сърцето му. После, като се обърна към зрителите на тази върховна сцена, каза:

– Господа, Мирабо не страда вече.

И като допря за последен път устни до челото на мъртвеца, той взе хартията, на която единствен знаеше предназначението, сгъна я с почти религиозна почит и я сложи до гърдите си, без да помисли, че има

правото да я задържи дори и секунда повече от времето, необходимо, за да отиде от „Шосе-д'Аnten“ в Тюйлери, според разпореждането на знаменития покойник.

Няколко секунди след излизането на доктора от стаята на покойния на улицата се надигна силен вопъл. Това беше шумът, предизвикан от смъртта на Мирабо, който започваше да се разпространява. Скоро влезе един скулптор – той беше изпратен от Жилбер, за да запази за потомството картината на големия оратор в момента, когато в битката му със смъртта, той беше паднал.

Няколко минути вечност вече бяха придали на тази маска спокойствието, което една могъща душа отпечатва, напускайки тялото, върху физиономията, която е оживявала.

Мирабо не е мъртъв, Мирабо изглежда сякаш спи и сънува сън, изпълнен с живот и усмихнати блянове.

78. Погребението

Мъката беше огромна, всеобща. За миг тя се разля от центъра към периферията, от „Шосе-д'Антен“ до бариерите на Париж. Беше осем и половина часа сутринта.

Народът нададе ужасен вопъл. После се зае с налагането на траур. Изтичаха до театрите, изпокъсаха афишите им и затвориха вратите им. Същата вечер се състоя бал в един дворец на „Шосе-д'Антен“. Нахлуха в хотела, разпръснаха танцьорите и изпотрошиха инструментите на музикантите.

Претърпяната загуба беше съобщена на Националното събрание от нейния председател.

Веднага Барер се качи на трибуната и поиска Националното събрание да впише в протокола от този траурен ден съболезнованията, които тя поднася по повод загубата на този велик човек и настоя за покана от името на родината до всички членове на Събранието да присъстват на неговото погребение.

На другия ден, 3 април, се явиха представители на департамента на Париж, пожелаха и получиха църквата „Сен-Жьоневиев“, която да стане пантеон, посветен за гробница на великите хора, а Мирабо пръв бе погребан там.

Предаваме тук този великолепен декрет на Събранието. Хубаво е, че може да се намери в онези книги, които политическите мъже смятат за фиволни, защото правят грешката да предават историята в една не толкова тежка форма, както онази, която използват историците, хубаво е, казваме ние, да се срещат възможно най-често и без значение къде, стига да е в обсега на погледа, онези декрети, толкова по-велики, защото са спонтанно изтръгнати от възхищението или признателността на народа. Ето този декрет в цялата му чистота:

Националното събрание постановява:

ЧЛЕН 1. Новата сграда на „Сен-Жьоневиев“ ще бъде предназначена да приема праха на великите хора, започвайки от епохата на френската свобода.

ЧЛЕН 2. Само законодателното тяло решава на кои хора ще бъде присъдена тази чест.

ЧЛЕН 3. Оноре Рикети Мирабо се смята за достоен за тази чест.

ЧЛЕН 4. Законодателното тяло не може в бъдеще да присъжда тази чест на своите починали членове. Тази чест може да се оказва само от следващото законодателно тяло.

ЧЛЕН 5. Изключенията, които могат да бъдат направени за няколко велики хора, починали преди революцията, не могат да бъдат правени от законодателното тяло.

ЧЛЕН 6. Директорията на департамента на Париж ще бъде задължена да приведе бързо сградата на църквата „Сен-Жьоневиев“ в състояние да изпълнява новото си предназначение и да накара да издълбаят на фронтоната й следните думи: „НА ВЕЛИКИТЕ ХОРА ОТ ПРИЗНАТЕЛНАТА РОДИНА“.

ЧЛЕН 7. Докато се чака да бъде завършена новата църква „Сен-Жьоневиев“, тялото на Рикети Мирабо да бъде положено до праха на Декарт в подземията на църквата „Сен-Жьоневиев“²⁷⁰.

Декрет от 20 февруари 1806

(Раздел I на този декрет превръща църквата „Сен-Дьони“ в гробница на императорите.)

РАЗДЕЛ II

ЧЛЕН 7. Църквата „Сен-Жьоневиев“ ще бъде довършена и предадена на култа, съобразно целта на неговия основател и призовавайки света Жьоневиев, покровителката на Париж.

ЧЛЕН 8. Тя ще запази своето предназначение, което й е било дадено от Конституционното събрание, и ще бъде превърната в гробница за висши сановници, висши служители на империята и на короната, сенатори, висши офицери от Почетния легион и по силата на наши специални декрети, граждани, които със службата си в армията или администрацията или в областта на литературата, са оказали изключителни услуги на родината. Техните балсамирани тела ще бъдат погребвани в църквата.

270. Оттогава Пантеонът е обект на различни декрети. Ние ги цитираме без коментар, един до друг, или по-скоро един след друг – бел.авт.

ЧЛЕН 9. Гробовете, разположени в музея на френските паметници, ще бъдат преместени в тази църква, за да бъдат подредени по векове.

ЧЛЕН 10. Столичният канонически съвет от „Нотр-Дам“, увеличен с шестима членове, ще бъде натоварен да обслужва църквата „Сен-Жьоневиев“. Грижата за църквата ще бъде поверена на един първосвещеник, избран между канониците.

ЧЛЕН 11. Ще бъде отслужвана тържествена литургия на 3 януари, празника на света Жьоневиев; на 15 август, празник на свети Наполеон и годишнина от сключването на мирното споразумение; в деня на Задушница и първата неделя на декември, годишнината от коронацията и битката при Аустерлиц и всеки път, когато се състоят погребения в изпълнение на настоящия декрет. Всички други религиозни церемонии не могат да бъдат извършвани в казаната църква, освен с наше разрешение.

ПОДПИСАЛ: НАПОЛЕОН

ПРИПОДПИСАЛ: ШАМПАНИ

Декрет от 12 декември 1821 година:

Луи, по Божия воля крал на Франция и Навара,
На всички, до които се отнася това, поздрав.

Църквата, чието изграждане бе започнало по волята на нашия предшественик Луи XV и с молитвите на света, е щастливо завършена. Ако и да не е получила докрай всички украси, които трябва да увенчаят нейното великолепие, тя е в състояние, което позволява отслужването на божествените служби. Ето защо, за да не се бави повече изпълнението на намеренията на нейния основател и да се установи, съгласно неговите и нашите възгледи култът към покровителката, която нашият добър град Париж има обичая да моли за закрила винаги, когато има нужда;

По доклад на министъра на вътрешните работи и след изслушване на кралския съвет,

Ние разпоредихме и разпоредяваме следното:

ЧЛЕН 1. Новата църква, основана от Луи XV в чест на света Жьоневиев, покровителка на Париж, ще бъде незабавно посветена на изпълнението на божествената служба към тази светица. За тази цел тя е поставена на разположение на архиепископа на

Париж, който ще разпорежи обслужването ѝ от духовници, които той посочи.

ЧЛЕН 2. По-нататък ще бъде постановено как да се извършват редовните и постоянни служби, които трябва да бъдат отслужвани, и ще бъдат дадени разпореждания за естеството им.

ПОДПИСАЛ: ЛУИ

ПРИПОДПИСАЛ: СИМЕОН

Разпореждане от 26 август 1830 година:

Вземайки предвид, че става въпрос за националната справедливост и чест на Франция, великите хора, които са заслужили пред родината, и за да бъдат възнаградени честта и славата им след смъртта с бляскаво свидетелство за оценката и признанието на обществото.

Вземайки предвид, че за да бъде постигната тази цел, законите, придали на Пантеона това предназначение, трябва да бъдат върнати в сила:

Ние разпоредихме и разпореждаме следното:

ЧЛЕН 1. Пантеонът ще бъде върнат към първоначалното си и законно предназначение.

Надписът: „На великите хора от признателната родина“ да бъде възстановен на фронтоната. Останките на великите хора, които са заслужили пред родината, ще бъдат поставени там.

ЧЛЕН 2. Ще бъдат взети мерки, за да се определи при какви условия и в каква форма това свидетелство за признателността на нацията ще бъде присъждано от името на родината. Незабавно ще бъде създадена комисия, която да изготви законопроект.

ЧЛЕН 3. Декретът от 20 февруари 1806 година и разпореждането от 12 декември 1821 година са отменени.

ПОДПИСАЛ: ЛУИ-ФИЛИП

ПРИПОДПИСАЛ: ГИЗО

Декрет от 6 декември 1851 година:

Президентът на Републиката:

Предвид закона от 4–10 април 1791 г.;

Предвид декрета от 20 февруари 1806 г.;

Предвид разпореждане от 12 декември 1821 г.;

Предвид разпореждане от 26 август 1830 г.;

Постанови:

ЧЛЕН 1. Старата църква „Сен-Жьоневиев“ се връща на култа, съгласно намеренията на нейния основател и в името на света Жьоневиев, покровителка на Париж. Впоследствие ще бъдат приети мерки, за да бъде уредено служенето на католическото вероизповедание в тази църква.

ЧЛЕН 2. Разпореждането от 26 август 1830 година е отменено.

ЧЛЕН 3. Министърът на общественото образование и вероизповеданията и министърът на обществените дела са натоварени, всеки в частта, която го засяга, с изпълнението на настоящия декрет, който ще бъде поместен в „Държавен вестник“.

ПОДПИСАЛ: ЛУИ-НАПОЛЕОН

ПРИПОДПИСАЛ: ФОРТУЛ

На другия ден, в четири часа следобед, Националното събрание в пълен състав напусна залата на манежа, за да се яви в двореца на Мирабо, където беше очаквана от директора на департамента, всички министри и сто хиляди души. Но от тези сто хиляди души никой не беше дошъл специално от страна на кралицата. Шествието потегли.

Начело вървеше Лафайет като главнокомандващ Националната гвардия на кралството.

После следваше председателят на Националното събрание Тронше, царствено заобиколен от дванайсет пристави с огърлици.

После идваше Събранието, без да се дели на партии – Сийес беше хванал под ръка Шарл дьо Ламет.

След Събранието вървеше якобинският клуб, като второ Национално събрание. Те се отличаваха с мъката си, вероятно повече външна, отколкото истинска – бяха постановили едноседмичен траур и Робеспьер, твърде беден, за да си позволи да си купи дрехи, беше взел под наем, както направи за траура по Франклин.

След тях се точеше населението на Париж, оградено между две редици от национални гвардейци, чийто брой надхвърляше трийсет хиляди души.

Погребален оркестър, в който можеха за пръв път да се чуят два инструмента, дотогава непознати – тромбонът и тамтамът, отмерваше стъпката на тази огромна тълпа.

Едва в осем часа стигнаха при „Сен Йосташ“.

Прощалното слово беше произнесено от Серюти. При последната

дума десетте хиляди национални гвардейци, които бяха в църквата, едновременно изпразниха пушките си. Събраните, които не очакваха този залп, нададоха силен вик. Стърсението беше толкова силно, че не остави здрав прозорец. За миг можеше да се помисли, че сводът на храма ще рухне и че църквата ще стане гроб на събралите се.

Шествието продължи под светлината на факли. Мракът беше паднал и нахлул не само по улиците, по които трябваше да минат, но и в сърцата на повечето от онези, които вървяха.

Действително смъртта на Мирабо предизвика политически мрак. По какъв ли път щеше да се тръгне, след като Мирабо е мъртъв? Ловкият укротител вече не беше тук, за да обуздае онези побеснели жребци, които се наричат амбиция и омраза. Чувстваше се, че той отнася със себе си две неща, които отсега нататък щяха да липсват на Събранието – духа на мира, блящ дори сред войната, и добротата на сърцето, скрита под жестокостта на разума. Всички бяха загубили от тази смърт. Привържениците на краля вече нямаха жило, революционерите нямаха спирачка. Отсега нататък колесницата щеше да върви все по-бързо надолу по склона, а предстоеше дълго спускане. Кой можеше да каже към какво върви и дали отива към триумфа или към пропастта?

Стигнаха до Пантеона около полунощ.

Само един човек липсваше от шествието – Петсион²⁷¹.

Защо ли Петсион се беше въздържал? Той щеше да го каже на последващия ден на онези от приятелите си, които щяха да му отправят упрек за отсъствието му.

Той бил прочел, казваше, един план за контрареволуционен заговор, написан от ръката на Мирабо.

Три години по-късно, в един мрачен есенен ден, вече не в залата на манежа, а в залата на Тюйлери, когато Конвентът²⁷², след като беше убил краля, след като беше убил кралицата, след като беше избил жирондистите, след като беше избил корделиерите, след като бе избил

271. Жером Петсион дьо Вилньов, адвокат. През септември 1792 г. Петсион е избран за първия президент на Конвента. По време на обсъжданията за присъдата над Луи XVI, той е против кралската неприкосновеност, но едновременно с това е несъгласен и с предложението на Робеспьер да се обяви кралят за престъпник и предател – бел.ред.

272. Конвент – висш законодателен и изпълнителен орган на I френска република. Управлява Франция от 21 септ. 1792 до 26 окт. 1795. Дейността му се дели на 3 периода: 1792 – 2 юни 1793 – властта принадлежи на жирондистите; 1793 – 27 юли 1794 – управление на якобинците, приета е една от най-демократичните буржоазни конституции (1793); 1794 – 26 окт. 1795 – термидориански Конвент; предава властта на Директорията – бел.ред.

якобинците, след като беше убил сам себе си и не му беше останало нищо живо за убиване, се зае да избива мъртвите. Тогава с дива радост, той заяви, че се е излъгал в преценката си по отношение на Мирабо и че според него не може да има прошка за корупцията дори и за гения. Беше приет нов декрет, който изключваше Мирабо от Пантеона²⁷³.

Един пристав дойде и от прага на храма прочете декрета, който заявяваше, че Мирабо не е достоен да сподели гроба с Волтер, Русо и Декарт и който приканваше пазителя на църквата да му предаде трупа. И така, един глас, по-ужасен от този, който трябваше да се чуе в долината на Йосафат²⁷⁴, извика преди часа:

– Пантеоне, предай твоите мъртви!

Пантеонът се подчини. Трупът на Мирабо бе предаден на пристава, който накара, както каза самият той, да откарат указания саркофаг на обичайното място за погребения. Обаче обикновеното място за погребения беше Кламар, гробището за осъдените на смърт.

И, разбира се, за да бъде още по-страшно наказанието, което се търсеше дори в смъртта, саркофагът беше заровен без шествие и през нощта, без никакъв знак за мястото на погребението, без кръст, без надгробен камък, без надпис.

Едва по-късно един стар гробокопач, разпитван от един от онези умове, любопитни да узнаят онова, което другите не знаят, преведе една вечер един човек през печалното гробище и като спря наред ограденото място и тупна с крак, му каза:

– Тук е.

После, тъй като любопитният настояваше, за да бъде уверен, повтори:

– Тук е, отговарям за това, тъй като аз помагах да го спуснат в ямата и дори се измъкнах от влаченето, толкова беше тежък проклетият му оловен ковчег.

Този човек беше Нодие²⁷⁵. Един ден той ме отведе по същия начин в Кламар, тупна с крак на същото място и каза:

– Тук е.

Обаче, ето че петдесет години след това, поколенията, които последваха, вървят върху този незнаен гроб на Мирабо. Не е ли едно твърде

273. Декретът е от 27 ноември 1793 г. и е изпълнен едва на 21 септември 1794 г. – бел.фр.изд.

274. В песен десета от „Божествена комедия“ на Данте, Йосафат е долина под Йерусалим, където ще се проведе Страшният съд – бел.ред.

275. Шарл Нодие (1780 – 1845) – френски писател – бел.прев.

дълго изкупление за едно престъпление, което е оспорвано и е било по-присъщо на враговете на Мирабо, отколкото на самия Мирабо, и не е ли време при пръв удобен случай да се разкопае нечистата земя, в която той почива, докато се намери онзи оловен саркофаг, който е натежал толкова много на ръцете на бедния гробокопач и в който ще разпознаят изгнаника от Пантеона?

Може би Мирабо не е заслужил място в Пантеона. Но е съвсем сигурно, че мнозина, които повече от него заслужават да отидат в пъкъла, почиват и ще почиват на осветена земя.

Франция! Намери едно място между пъкъла и Пантеона за гроб на Мирабо! Нека името му бъде целият епитаф, бюстът му – цялата украса, а бъдещето – най-добрата оценка!

79. Пратеникът

Същата сутрин, на 2 април, може би един час преди Мирабо да издъхне, един висш офицер от флота, облечен в парадната си униформа на капитан и идващ от улица „Сен Оноре“, се упъти към Тюйлери по улица „Свети Луи“ и улица „Дьо л'Ешел“.

Стигайки до улицата на Конюшните, той остави този двор вдясно от себе си, прекрачи веригите, които го отделяха от вътрешния двор, отдаде чест на часовоя, който в отговор отдаде почест, и връхлетя в двора на швейцарците.

Стигнал там, той тръгна като човек, който познава пътя, по една малка стълба за прислугата, която през един дълъг обиколен коридор водеше до кабинета на краля.

Като го забеляза, камериерът нададе почти радостен вик от изненада, но той постави пръст на устата си.

– Господин Юе – каза той, – кралят би ли могъл да ме приеме в момента?

– Кралят е с господин генерал Дьо Лафайет, на когото дава заповедите си за деня – отвърна камериерът. – Но щом генералът излезе...

– Ще съобщите ли за мен? – попита офицерът.

– О, разбира се, че не е необходимо! Негово величество ви очаква, защото от вчера вечерта даде заповед да бъдете въведен незабавно след пристигането ви.

В този момент се чу звънецът в кабинета на краля.

– И чуйте – каза камериерът, – ето че кралят звъни, вероятно за да се осведоми дали не сте дошли.

– Тогава влизайте, господин Юе, и да не губим време, ако наистина кралят е свободен, за да ме приеме.

Камериерът отвори вратата и почти веднага, щом се убеди, че кралят е сам, събщи:

– Господин граф Дьо Шарни.

– О! Да влиза! Да влиза! – каза кралят. – Очаквам го още от вчера.

Шарни бързо тръгна и като се приближи с почиттелно усърдие към краля, каза:

– Сир, закъснях с няколко часа, както изглежда, но се надявам, че когато обясня на Негово Величество причините за това закъснение, той

ще ми прости.

– Елате, елате, господин Дьо Шарни. Наистина, очаквах ви с нетърпение, но предварително споделям мнението ви, че единствено важна причина би могла да забави пътуването повече, отколкото би трябвало. Ето ви, бъдете добре дошъл.

И той протегна ръка, която графът почитателно целуна.

– Сир – продължи Шарни, който усещаше нетърпението на краля, – получих заповедта ви през онази нощ и тръгнах вчера в три часа сутринта от Монмеди.

– Как дойдохте?

– С пощенска кола.

– Това обяснява няколкото часа закъснение – каза кралят с усмивка.

– Сир – каза Шарни, – бих могъл да дойда и с най-голяма бързина и по този начин бих могъл да бъда тук към десет или единайсет часа вечерта, ако бях тръгнал по прекия път. Но исках да си дам сметка за добрите и лошите страни на пътя, който Ваше Величество е избрал. Исках да опозная добре поддържаните и лошо обслужваните пощи. И най-вече исках да узная точно колко време, до минута и секунда, е необходимо, за да се стигне от Монмеди до Париж и, следователно, от Париж до Монмеди. Отбелязах всичко и сега съм в състояние да отговарям за всичко.

– Bravo, господин Дьо Шарни! – каза кралят. – Вие сте прекрасен служител. Само че, оставете ме да започна с това, докъде сме стигнали ние тук. После вие ще ми кажете докъде сте стигнали там.

– О, сир! – каза Шарни. – Ако съдя по онова, което стигна до мен, нещата вървят твърде зле.

– Толкова зле, че съм затворник в Тюйлери, скъпи графе! Тъкмо казвах на скъпия господин Дьо Лафайет, моя тъмничар, че бих предпочел да съм крал на Мец, отколкото на Франция. Но, за щастие, ето ви и вас!

– Негово Величество ми оказва честта да сподели, че ще ме постави в течение на ситуацията.

– Да, наистина, с две думи... Научихте ли за бягството на лелите ми?

– Като всички, сир, но без никакви подробности.

– Ах, Боже мой! Много е просто. Вие знаете, че Събранието вече ни разрешава да имаме само заклетите свещеници. Е, добре! Бедните жени толкова се изплашиха при приближаването на Великден. Помислиха, че има риск за душите им, ако се изповядат на конституционен свещеник,

и по мое мнение са тръгнали за Рим. Никой закон не възпрепятства подобно пътуване и не трябваше да се страхуват толкова, че две бедни стари жени ще подсилят партията на емигрантите. Те са натоварили със заминаването си Нарбон. Но не зная какви ги е вършил – целият заговор бил разкрит и същата вечер, когато са заминавали, те получили в Белвю една визита от рода на онази, която ние имахме във Версай на пети и шести октомври. За щастие са излезли през едната врата, докато всички онези негодници са влизали през другата. Разбирате ли? Не е имало нито една готова кола! А е трябвало да има впрегнати три наемни коли. Наложило им се да отидат до Мьодон пеш. Там най-накрая намерили коли и заминали. Три часа по-късно в Париж се вдигнал страшен шум. Онези, които дошли да попречат на това бягство, открили гнездото съвсем топло, но празно. На другия ден цялата преса нададе вой. Марат крещи, че отнасят милиони. Демулен – че отвличат дофина. Нищо от всичко това не е вярно. Бедните жени имаха триста или четиристотин хиляди франка в кесията си и бяха доста затруднени от самите себе си, без да се товарят с едно дете, което не може да направи друго, освен да предизвика да ги разпознаят. И доказателство за това е, че и без него са били разпознати, най-напред в Море, където ги пуснали, а после и в Арней-льо-Дюк, където ги арестували. Наложил ми се да пиша на Събранието, за да могат да продължат пътя си, но въпреки писмото ми Събранието е спорило през целия ден. Най-накрая им било разрешено да продължат пътуването си, но при условие, че комитетът ще предложи закон против емиграцията.

– Да – каза Шарни. – Но, струва ми се, че след една великолепно реч на господин Дьо Мирабо Събранието отхвърли проектозакона на комитета.

– Разбира се, че я отхвърли. Но покрай този малък триумф ме очакваше голямо унижение. Като видели врявата, която предизвика заминаването на бедните момичета, няколко предани приятели – още са ми останали повече, отколкото си мислех, – та, тези стотина благородници, хукнали към Тюйлери, за да ми предложат живота си. Веднага се пусна слух, че е разкрит заговор и че искат да ме отвлекат. Лафайет, когото бяха накарали да търчи до предградието Сен Антоан под предлог, че възстановяват Бастилията, бесен, че са го направили на глупак, се върна в Тюйлери, влезе с шпага в ръка и байонетите напред, арестува нашите бедни приятели и ги обезоръжи. У едни намериха пистолети, у други – ножове. Всеки беше грабнал каквото му било под ръка. Хубаво! Денят ще остане в историята под ново име. Ще го нарекат Денят на Рицарите

на кинжала.

– О, сир, сир! В какви ужасни времена живеем! – каза Шарни, поклащайки глава.

– Ама почакайте. Всяка година ние ходим в Сен Клу. Това е нещо уговорено и решено. Онзи ден поръчваме коли. Слизаме. Откриваме хиляда и петстотин души около тези коли, но се качваме. Естествено, не можем да тръгнем. Народът скача да хване юздите на конете и заявява, че искам да бягам, но няма да позволят да избягам. След един час безполезни опити се наложи да се приберем обратно. Кралицата плачеше от гняв...

– Но генерал Лафайет не беше ли там, за да ги накара да уважават Ваше Величество?

– Лафайет! Знаете ли какво направи той? Накара камбаните на „Сен-Рош“ да бият тревога. Изтърча в Кметството да иска червеното знаме, за да обяви отечеството в опасност. Отечеството е в опасност, защото кралят и кралицата искали да отидат в Сен Клу! И знаете ли кой му отказал червеното знаме, кой му го е изтръгнал от ръцете, тъй като вече го държал? Дантон. Също така твърдят, че Дантон ми се е продал, че Дантон е получил сто хиляди франка от мен. Ето докъде сме стигнали, скъпи графе, без да се смята, че Мирабо, който умира, може би в този час е мъртъв.

– Е, добре, тогава това е още една причина да побързате, сир.

– Така и ще направим. Хайде, какво решихте там с Буйе? Сега е достатъчно силен, надявам се. Възползвах се от аферата в Нанси, за да увелича властта му и да поставя нови войски под негово командване.

– Да, сир, но за нещастие разпорежданията на военния министър противоречат на нашите. Той му отне полка на саксонските хусари и му отказа швейцарските полкове. С голяма мъка Буйе успя да запази в крепостта на Монмеди пехотния полк на Буйон.

– Е, какво, да не би сега да се съмнява?

– Не, сир, това само малко намалява шансовете. Но няма значение! Като се вземат предвид всички трудности и случайности, ако начинанието се проведе добре, ние имаме шанс осемдесет на сто за успех.

– Е, добре, щом е така, да се върнем към нашите работи.

– Сир, Ваше Величество продължава ли да е решен да следва пътя през Шалон, Сент-Менеулд, Клермон и Стене, въпреки че този път е по-не с двайсет левги по-дълъг от другите и във Варен няма поща?

– Вече казах на господин Дьо Буйе за мотивите, които ме карат да предпочета този път.

– Да, сир, и той ни предаде разпорежданията на Ваше Величество по този въпрос. Според същите тези заповеди пътят беше проучен от мене камък по камък и храст по храст. Разработката трябва да е в ръцете на Ваше Величество.

– И тя е образец на яснота, скъпи графе. Сега познавам пътя, сякаш сам съм го изминал.

– Е, добре, сир, ето сведенията от последното ми пътуване, за да ги прибавите към другите.

– Говорете, господин Дьо Шарни, слушам ви, а за по-голяма яснота, ето картата, съставена от самия вас.

И като каза тези думи, кралят извади от една папка карта, която разгъна на масата. Тази карта не беше начертана, а беше нарисувана на ръка и както бе казал Шарни, на нея не липсваше нито едно дърво и нито един камък. Това беше плод на повече от осем месеца работа. Шарни и кралят се наведоха над картата.

– Сир – каза Шарни, – истинската опасност започва за Ваше Величество при Сент-Менеулд и свършва при Стене. По тези осемнайсет левги трябва да разпределим нашите отряди.

– Не може ли да ги приближите повече до Париж, господин Дьо Шарни? Да ги накарате да дойдат до Шалон например?

– Трудно е, сир – каза Шарни. – Шалон е твърде голям град, за да могат четирийсет, петдесет или дори сто души да направят нещо съществено за спасяването на Ваше Величество, ако безопасността ви бъде застрашена. Впрочем господин Дьо Буйе няма власт преди Сент-Менеулд. Всичко, което може да направи той – и ми каза да обсъдя това с Ваше Величество, – е да разположи първия си отряд в Пон-дьо-Сомвил. Вижте, сир, тук, ще рече при първата поща след Шалон.

И Шарни показа с пръст на картата мястото, за което ставаше въпрос.

– Става – каза кралят, – за десет или дванайсет часа можем да стигнем до Шалон. А за колко часа вие изминахте вашите деветдесет левги?

– За трийсет и шест часа, сир.

– Да, но с лека кола, в която сте били само вие и един прислужник.

– Сир, изгубих три часа по пътя, за да проуча на кое място около Варен трябва да се извърши смяната на конете и дали това да стане след града, на отиване към Сент-Менеулд или преди него, на идване откъм Дюн. Така че се получава почти същото. Тези загубени три часа компенсират теглото на колата. Моето мнение е, че кралят може да стигне от Париж до Монмеди за трийсет и пет или трийсет и шест часа.

– И какво решихте относно смяната на конете при Варен? Това е важен въпрос. Трябва да бъдем сигурни, че няма да ни липсват коне.

– Да, сир, и моето мнение е, че смяната на конете трябва да стане преди Варен, на идване откъм Дюн.

– На какво се основава мнението ви?

– На самото разположение на града, сир.

– Обяснете ми това разположение, графе.

– Сир, много е просто. След заминаването ми от Париж минах пет или шест пъти през Варен и вчера по обед останах там три часа. Варен е един малък град с около шест хиляди души население, образували два отделни квартала, които наричат горния и долния град, разделени от река Ер и свързващи се чрез един мост над тази река. Ако Ваше Величество пожелае да погледне картата... Там, сир, близо до гората Аргон, в покрайнините ѝ ще видите...

– О, виждам! – каза кралят. – Пътят прави огромен завои през гората, за да отиде към Клермон.

– Да, сир.

– Но всичко това изобщо не ми обяснява защо искате да разположите мястото за смяна на конете преди града, вместо след него.

– Почакайте, сир. Над моста, който води от единия към другия квартал, се издига висока кула. Някога тази кула е служила за събиране на пътната такса и до моста се стига през нейния тъмен и тесен свод. Там и най-малкото препятствие би могло да попречи на преминаването. Така че по-добре би било, ако ще се рискува, да се рискува с коне и кочияши, препускащи в пълен ход, идвайки от Клермон, отколкото да правим смяна на конете на петстотин крачки отатък моста и ако кралят случайно бъде разпознат, при най-елементарен сигнал може да бъде охраняван и отбраняван и от трима-четирима човека.

– Това е вярно – каза кралят. – Впрочем в случай на колебание, вие ще бъдете там, графе.

– Това ще бъде дълг и чест за мен, ако все пак кралят ме сметне за достоен.

Кралят отново протегна ръка към Шарни.

– И така – каза кралят, – господин Дьо Буйе вече е набелязал етапите и е избрал хората, които ще разположи на пътя ми?

– Само след одобрението на Ваше Величество, сир.

– Предаде ли ви някаква бележка по този въпрос?

Шарни извади от джоба си една сгъната хартия и я предаде на краля с поклон. Кралят я разгъна и прочете:

Мнението на маркиз Дьо Буйе е, че отрядите не трябва да отиват по-нататък от Сент-Менеулд. Ако все пак кралят изиска те да дойдат чак до Пон-дьо-Сомвил, ето как предлагам на Негово Величество да бъдат разпределени силите, предназначени да му служат за ескорт:

1. В Пон-дьо-Сомвил четирийсет хусари от полка на Лозюн, командвани от господин Дьо Шоазьол, с помощник младши лейтенант Буде;

2. В Сент-Менеулд, трийсет драгуни от кралския полк, командвани от господин Дандоан, капитан;

3. В Клермон, сто драгуни от полка на Господина, и четирийсет от кралския полк, командвани от граф Шарл дьо Дамас;

4. Във Варен, шейсет хусари от полка на Лозюн, командвани от господата Дьо Рориж, Дьо Буйе-син и Дьо Режкур;

5. В Дюн, сто хусари от полка на Лозюн, командвани от господин Дезлон, капитан;

6. В Музе, петдесет конници от Кралските германски войници, командвани от господин Гюнцер, капитан;

7. Най-накрая в Стене, полкът на Кралските германски войници, командван от своя подполковник, господин барон Дьо Мандел.

– Това ми се струва доста точно – каза кралят, след като го прочете.
– Но ако тези отряди са принудени да лагеруват един, два или три дни в тези градове и села, под какъв предлог ще го направят?

– Сир, предлогът е готов. Ще се смята, че очакват конвой с пари, изпратени от министерството за Северната армия.

– Значи – каза кралят с видимо задоволство, – всичко е предвидено. Шарни се поклони.

– А по повод конвоя с парите – каза кралят, – знаете ли дали господин Дьо Буйе получи милиона, който му изпратих?

– Да, сир. Само че Ваше Величество знае ли, че този милион е в съкровищни бонове, които губят двацет на сто?

– Можа ли поне да ги сконтира на тази цена?

– Сир, най-напред един верен поданик на Ваше Величество беше щастлив, че му се отдаде възможността сам да вземе от тях за сто хиляди екю, без сконто, разбира се.

Кралят изгледа Шарни.

– А остатъкът? – попита той.

– Остатъкът – отвърна граф Дьо Шарни – беше сконтиран от господин Дьо Буйе-син при банкера на неговия баща, господин Перего, който му изплати сумата в менителници на господата Бетман и Дьо Франкфор, които приеха менителниците. Когато дойде моментът, няма да липсват пари.

– Благодаря, господин графе – каза Луи XVI. – Сега трябва да ми кажете името на този верен служител, който е изгубил може би състоянието си, за да даде онези сто хиляди еку на господин Дьо Буйе.

– Сир, този верен слуга на Ваше Величество е много богат, следователно няма никаква заслуга за стореното от него.

– Няма значение, господине, кралят желае да знае името му.

– Сир – отвърна Шарни, покланяйки се, – единственото условие, което той постави за услугата, оказана на Ваше Величество, беше да остане анонимен.

– При все това – каза кралят, – вие го познавате, нали?

– Познавам го, сир.

– Господин Дьо Шарни – каза тогава кралят с онова достойнство, което изпълваше душата му в известни моменти, – ето една халка, която ми е много скъпа... – и той измъкна от пръста си една обикновена златна халка. – Свалих я от ръката на издъхналия си баща, целувайки тази ръка, вледенена от смъртта. Нейната стойност е онази, която ѝ придавам аз. Друга няма. Но за едно сърце, което би ме разбрало, тази халка ще бъде по-скъпа и от най-скъпия диамант. Предайте на този верен служител онова, което току-що ви казах, господин Дьо Шарни, и му предайте тази халка от мое име.

Две сълзи бликнаха от очите на Шарни, гърдата му се изду и задъхан, той коленичи с едно коляно на земята, за да приеме халката от ръцете на краля.

В този момент вратата се отвори. Кралят бързо се обърна, защото отварянето на тази врата беше такова нарушение на правилата на етикета, че само по себе си беше голяма обида, ако не беше предизвикано от голяма необходимост.

Беше кралицата, твърде бледа и държаща в ръката си лист хартия. Но при вида на графа, който, коленичил целуваше халката на краля, тя изпусна листа и нададе вик от учудване. Шарни стана и поздрави почти телно кралицата, която говореше неясно през зъби:

– Господин Дьо Шарни!... Господин Дьо Шарни!... Тук... При краля... В Тюйлери?...

И която съвсем тихичко добави:

– А аз не знаех това!

Толкова болка имаше в очите на бедната жена, че Шарни, който изобщо не беше чул края на изречението, но го беше отгатнал, направи две крачки към нея.

– Пристигнах преди минути – каза той – и щях да поискам от краля позволение да ви поднеса почитанията си.

Кръвта нахлу обратно по бузите на кралицата. Бе минало твърде дълго време, откакто не беше чувала гласа на Шарни, както и нежната интонация, която бе вложил в своите думи. Тогава тя протегна двете си ръце, сякаш за да отиде при него. Но почти веднага постави обратно едната върху сърцето си, което несъмнено биеше твърде силно.

Шарни видя всичко, досети се за всичко, макар тези чувства, за които ни трябваша десет реда, за да ги обясним, да се проявиха за времето, което бе необходимо на краля да иде и да вдигне листа, който се беше изплъзнал от ръцете на кралицата и който въздушното течение, причинено от постоянното отваряне на врати и прозорци, бе накарало да отлети до дъното на кабинета. Кралят прочете написаното, но без да разбира нищо.

– Какво трябва да ми говорят тези три думи: „Бягайте!... Бягайте!... Бягайте!...“, и тази част от подпис? – попита кралят.

– Сир – отвърна кралицата, – това, че господин Дьо Мирабо е мъртъв вече десет минути и ето съвета, който ни е дал, умирайки.

– Госпожо – подхвана кралят, – съветът ще бъде последван, тъй като е добър и е дошъл моментът да бъде поставен в изпълнение.

После, като се обърна към Шарни, продължи:

– Графе, можете да последвате кралицата в нейния апартамент и да ѝ разкажете всичко.

Кралицата стана и изгледа поред краля и Шарни. После, обръщайки се към последния, каза:

– Елате, господин графе.

И тя излезе стремително, защото би ѝ било невъзможно, ако бе останала още минута, да съдържа всички противоположни чувства, които бяха заключени в сърцето ѝ. Шарни се поклони за последен път пред краля и последва Мария-Антоанета.

80. Обещанието

Кралицата се прибра в покоите си и се строполи на едно канапе, правейки знак на Шарни да затвори вратата след себе си. За щастие будоарът, в който влезе, беше уединен. Преди час Жилбер бе поискал да разговаря с кралицата без свидетели, за да ѝ предаде последната заръка на Мирабо.

Едва бе седнала, когато сърцето ѝ не издържа и тя избухна в ридания. Тези ридания бяха толкова силни и толкова истински, че стигнаха чак до дъното на сърцето на Шарни, за да намерят там останките от любовта му.

Казваме останките от любовта му, защото когато една страст, подобна на тази, която видяхме да се заражда и да расте, изгори сърцето на един мъж, поне с един от онези ужасни удари, които карат омразата да наследи любовта, тя все пак никога не угасва напълно.

Шарни бе в такова положение, че само онези, които са се оказвали в него, биха могли единствени да го оценят – той носеше в себе си една стара и една нова любов.

Той вече обичаше Андре с целия плам на сърцето си.

Той още обичаше кралицата с цялото състрадание на душата си.

При всяко разногласие в тази нещастна любов, причинено от егоизъм, сиреч от изстъплението на тази любов, той, така да се каже, усещаше как кърви сърцето на жената, и всеки път, разбирайки този егоизъм, както всички онези, за които отминалата любов се превръща в тежък товар, той не бе имал сили да го преодолее.

При все това всеки път, когато тази така истинска болка избухнеше пред него без обвинения и упреци, той оценяваше дълбочината на изгубената любов. Спомняше си колко човешки предразсъдъци, колко обществени задължения бе презряла заради него тази жена и наведен над тази бездна, не можеше на свой ред да се удържи да не отрони някоя сълза и някоя утешителна дума.

Но той забелязваше проникващия през риданията упрек, през плача на бял свят излизаха обвиненията, в същия миг той си спомняше високата телността на тази любов, онази абсолютна воля, онзи кралски деспотизъм, който непрестанно се примесваше към изразите на нежност, към доказателствата за страст. Той устояваше на придирчивостта,

съпротивляваше се на деспотизма, влизаше в борба с тази воля, противопоставяйки им нежното и невъзмутимо лице на Андре, и започваше да предпочита тази статуя, цялата от лед, както мислеше той, пред картината на тази страст, винаги готова да хвърли от очите си мълниите на своята любов, своята ревност или своето високомерие.

Този път кралицата плачеше, без да каже нищо.

Бяха изминали повече от осем месеца, откакто не беше виждала Шарни. Верен на обещанието, което беше дал на краля, през това време графът не се беше обадил на никого. Така че кралицата беше останала в неведение за това съществуване, така тясно свързано с нейното, че през изминалите две-три години беше мислила, че едното не може да бъде отделено от другото, без да бъдат унищожени и двете.

И все пак, както се видя, Шарни се беше отделил от нея, без да ѝ каже къде отива. Тя знаеше само, и това беше единственото ѝ утешение, че е заминал по кралска служба. Така че си казваше: „Работейки за краля, той работи също и за мен. По този начин е принуден да мисли за мен, дори и да иска да ме забрави.“

Но тази мисъл беше слабо утешение, идвайки като последица и след като беше принадлежала твърде дълго време само на нея. Така че когато изведнъж видя отново Шарни в момент, когато най-малко очакваше да го види; намирайки го при краля след завръщането му, почти на същото място, където го беше срещнала в деня на заминаването му, всичките болки, измъчвали душата ѝ, всичките мисли, изтезавали сърцето ѝ, всички сълзи, които бяха изгаряли очите ѝ по време на дългото отсъствие на графа, изригнаха изведнъж, заедно, бурно, за да залеем бузите ѝ и да изпълнят гърдата ѝ с всички тревожни мъки, които тя мислеше за изчезнали, и с цялата болка, която мислеше за отминала. Тя плачеше заради самия плач – сълзите биха я задушили, ако не бяха изблизнали навън.

Тя плачеше, без да произнесе нито дума. Дали от радост? Дали от мъка?... Може би и от едното, и от другото – всяко силно чувство се предава най-лесно чрез сълзите.

И така, без да каже нищо, но при все това с повече любов, отколкото почителност, Шарни се приближи до кралицата, отдели едната от ръцете, с които тя закриваше лицето си, и като допря устни до тази длан, каза:

– Госпожо, горд и щастлив съм да подчертая, че от деня, когато се сбогувах с вас, не е имало и един час, в който да не съм бил с вас.

– О, Шарни, Шарни! – отвърна кралицата. – Имаше време, когато

може би по-малко *бяхте* с мен, но можехте да *мислите* повече за мен.

– Госпожо – каза Шарни, – бях натоварен от краля с тежка отговорност. Тази отговорност ми наложи мълчание до деня, в който задачата ще бъде изпълнена. Тя е изпълнена едва днес. Днес мога да ви видя отново, мога да говоря отново с вас. Докато до днес не можех дори да ви пиша.

– Това, което сте направили, е един хубав пример за лоялност, Оливие – каза меланхолично кралицата. – И съжалявам само за едно нещо – че не можахте да го покажете другояче, освен в ущърб на друго чувство.

– Госпожо – каза Шарни, – позволете ми, понеже вече получих разрешението на краля да ви осведомя за онова, което се прави за вашето спасение.

– О! Шарни! Шарни! – отвърна кралицата. – Нищо по-важно ли нямате да ми кажете?

Тя стисна нежно ръката на графа, поглеждайки го с онзи поглед, заради който някога той бе ѝ предложил живота си.

И поглеждайки го така, тя видя, че това не е изпращеният пътник, който слиза от пощенската кола, а изпълнен с елегантност придворен, който подчинява предаността си на всички правила на етикета. Този така пълен тоалет, с който би могла да се задоволи и най-взискателната кралица, видимо обезпокои жената.

– Кога сте пристигнали? – попита тя.

– Сега, госпожо – отвърна Шарни.

– И идвате от...

– От Монмеди.

– И така вие сте пресекли половин Франция?

– Изминах деветдесет левги от вчера сутринта.

– На кон? С кола?...

– С пощенска носилка.

– Какво, след такъв дълъг и уморителен път – извинете за въпросите ми, Шарни, – вие сте така добре изчеткан, лъснат и вчесан, като някой адютант на генерал Лафайет, който е излязъл от генералния щаб? Сигурно новините, които носите, са маловажни?

– Напротив, госпожо, много са важни. Но си помислих, че ако се изтъряна направо в двора на Тюйлери с пощенската разносвачка, покрита с прах и кал, ще събудя любопитство. Кралят току-що ми разказа колко внимателно ви охраняват и като го чух, се поздравих за тази предпазна мярка, която взех, да дойда пеша и с униформата си, като обикновен офицер, който идва на разходка след седмица или две отсъствие.

Кралицата стисна конвулсивно ръката на Шарни. Виждаше се, че ѝ остава да зададе само още един въпрос и че колкото по-важен ѝ се струваше той, толкова по-трудно бе да го формулира. Така че тя започна да разпитва другояче.

– А! – каза с приглушен глас. – Забравих, че си имате убежище в Париж.

Шарни потрепери – едва тогава разбра целта на всички нейни въпроси.

– Аз да имам убежище в Париж? – каза той. – И къде е то, госпожо? Кралицата направи усилие.

– Ами на улица „Кок-Ерон“ – каза тя. – Графинята не живее ли там?

Шарни беше готов да побегне подобно на кон, когото са боднали с шпора в още отворена рана. Но в гласа на кралицата имаше такова колебание, такъв израз на болка, че той изпита състрадание към това, което тя изпитваше, тя, толкова високомерната, тя, толкова владеещата себе си, за да допусне до такава степен да проличи вълнението ѝ.

– Госпожо – каза той с нотка на дълбока тъга, която не беше причинена може би изцяло от страданието на кралицата, – мислех, че съм имал честта да ви кажа, преди да замина, че домът на госпожа Дьо Шарни не е мой. Отседнах при брат си, виконт Изидор дьо Шарни, и у тях смених дрехите си.

Кралицата нададе вик на радост и се свлече на колене, поднасяйки към устните си ръката на Шарни. Но също така бърз като нея, той я подхвана под мишниците, изправи я и повиши тон:

– О, госпожо! Какво правите?

– Благодаря ви, Оливие – каза кралицата с толкова нежен глас, че Шарни усети сълзи да напират в очите му.

– Вие ми благодарите!... – каза той. – Боже мой! И за какво?

– За какво?... Вие ме питате за какво? – извика кралицата. – Ами за това, че създадохте единствения миг на пълна радост, който съм имала, откакто заминахте. Боже мой! Знаех си, че ревността е нещо лудо и безсмислено, но твърде достойно за съжаление. По едно време и вие също бяхте ревнив, Шарни. А днес го забравяте. Ох, тези мъже! Когато са ревниви, са щастливи – могат да се бият със съперниците си, да убиват и да бъдат убивани. Но жените – те могат само да плачат, въпреки че усещат, че сълзите им са безполезни, опасни. Защото ние знаем добре, че нашите сълзи, вместо да приближат към нас онзи, за когото ги приливаме, най-често още повече го отдалечават. Но това е

главозамайването на любовта – виждаш бездната и вместо да се отдалечиш, се хвърляш в нея. Благодаря ви още веднъж, Оливие. Както вижда-те, аз съм радостна и вече не плача.

И наистина, кралицата се опита да се засмее. Но сякаш след толкова мъка тя се беше отучила да се радва, в смеха ѝ се прокрадваха тъжни и болезнени нотки, от които графът потръпна.

– О! Боже мой! – прошепна той. – Възможно ли е толкова много да сте страдали?

Мария-Антоанета долепи молитвено длани.

– Бъди благословен, Господи! – каза тя. – Защото в деня, в който той разбере болката ми, не би имал повече сила да не ме обича!

Шарни се почувства сякаш се плъзга по нанадолнище, по което в един момент му беше невъзможно да се задържи. Той направи едно усилие, като онези кълкбори, които, за да спрат, се прегъват назад с риск да разчупят леда, върху който се пързаят.

– Госпожо – каза той, – няма ли да ми позволите все пак да пожъна плодовете на това дълго отсъствие, обяснявайки ви онова, което бях твърде щастлив да направя за вас?

– Ах, Шарни! – отвърна кралицата. – Предпочитам това, което ви казах току-що. Но вие имате право – не бива жената да се оставя твърде дълго да забравя, че е кралица. Говорете, господин посланик – жената получи всичко, което имаше правото да чуе, кралицата ви слуша.

Тогава Шарни ѝ разказа всичко: как е бил изпратен при господин Дьо Буйе; как граф Луи е дошъл в Париж; как той, Шарни, храстче по храстче е проучвал пътя, по който кралицата ще трябва да бяга; как най-накрая е дошъл, за да съобщи на краля, че вече не е останало почти нищо, освен материалната част на проекта да бъде приведена в изпълнение.

Кралицата изслуша Шарни с голямо внимание и в същото време с голяма признателност. Струваше ѝ се невъзможно обикновената преданост да стига чак дотам. Любовта – и то една пламенна и неспокойна любов – можеше само да предвиди тези препятствия и да открие начин да ги събори или надмогне.

Тя го остави да разкаже всичко открай докрай. После, когато той бе свършил, тя го попита, гледайки го с върховен израз на нежност:

– Ще бъдете много щастлив, ако ме спасите, нали Шарни?

– О! – провикна се графът. – И вие питате за това, госпожо? Но това е амбицията ми и ако я постигна, ще стане славата на живота ми!

– Бих предпочела да бъде просто награда за любовта ви – каза

кралицата меланхолично. – Но няма значение... Вие горещо желаете това голямо дело за спасяването на краля, кралицата и дофина на Франция да бъде изпълнено от вас, нали?

– Очаквам само вашето мнение, за да му подчиня съществуването си.

– Да, приятелю мой, и аз го разбирам – каза кралицата. – Тази преданост трябва да бъде чиста от всякакво друго чувство, от всякаква материална привързаност. Не е възможно моят съпруг и моите деца да бъдат спасени от една ръка, която няма да се осмели да се протегне към тях, за да ги подкрепи, ако се подхлъзнат по този път, който ще изминем заедно. Поверявам ви техния и моя живот, братко мой. Но на свой ред вие ще имате милост към мен, нали?

– Милост към вас, госпожо?... – каза Шарни.

– Да. Вие не бихте желали в онези моменти, когато ще имам нужда от цялата си сила, от цялата си смелост, от цялото присъствие на духа си, това е може би една шура мисъл, но какво искате! Има хора, които не смеят да си покажат носа навън през нощта от страх от привидения, а когато дойде денят, признават, че не съществуват. Та вие не бихте желали всичко да бъде погубено по липса на едно обещание, по липса на една дадена дума? Не бихте го искали, нали?

Шарни прекъсна кралицата.

– Госпожо – каза той, – искам спасението на Ваше Величество; искам щастието на Франция; искам славата да довърша делото, което съм започнал, и, признавам, че съм отчаян, че мога да ви принеса само тази малка жертва – заклевам се, че няма да виждам госпожа Дьо Шарни, освен с разрешението на Ваше Величество.

И като поздрави почтително и студено кралицата, графът се оттегли, без тя, вледенена от тона, с който бе произнесъл тези думи, да се опита да го задържи.

Но едва Шарни бе затворил вратата зад себе си, когато, кършейки ръце, тя се провикна с болка:

– О! Как бих предпочела да бъда аз онази, за която да даде обет, че няма да вижда, и да ме обича така, както обича нея!...

81. ЯСНОВИДСТВО

На 19 юни, към осем часа сутринта, Жилбер се разхождаше неспокойно из жилището си на улица „Сен Оноре“, отивайки от време на време до прозореца, през който се навеждаше навън, като човек, който с нетърпение очаква нещо.

В ръката си държеше хартия, сгъната на четири, с букви и печати, които прозираха от другата страна на листа, където бяха отпечатани. Несъмнено това беше много важен документ, защото на два-три пъти през тези минути на неспокойно очакване Жилбер го разгъваше, прочиташе го, разгъваше го наново и го препрочиташе, за да го разгъне и сгъне отново.

Накрая шумът от една кола го накара да изтича възможно най-бързо до прозореца. Но беше твърде късно. Този, когото колата беше довела, вече беше навлязъл в алеята. При все това Жилбер, както изглежда, не се съмняваше относно самоличността на идващия, тъй като бутна вратата на стаята и каза:

– Бастиен! Отворете на граф Дьо Шарни, когото очаквам.

И за последен път разгъна документа, който щеше да започне да чете, когато Бастиен, вместо да съобщи за граф Дьо Шарни, съобщи:

– Господин граф Дьо Калиостро.

В този час това име бе толкова далеч от мислите на Жилбер, който потрепери, сякаш светкавица, предшестваша гърма, току-що бе преминала пред очите му.

Той сгъна бързо документа и го пхна в джоба на дрехата си.

– Господин граф Дьо Калиостро? – повтори той, още напълно учуден от съобщението.

– Ех, Боже мой, да! Самият аз, драги Жилбер – каза графът. – Зная добре, че не очаквате мен, а господин Дьо Шарни. Но господин Дьо Шарни е зает – веднага ще ви кажа с какво, – така че изобщо не би могъл да дойде, преди да е изминал още половин час. Като видях това, Бога ми, си казах: „След като съм в квартала, ще се кача за миг при доктор Жилбер.“ Надявам се, че макар и да не съм очакван, все пак ще бъда приет добре.

– Скъпи учителю – каза Жилбер, – знаете, че по който и да е час на деня и нощта за вас тук са отворени две врати – вратата на дома ми и

вратата на сърцето ми.

– Благодаря, Жилбер. Може би някой ден и на мен също ще ми се удаде да ви докажа колко много ви обичам. Дойде ли този ден, доказателството няма да закъснее. Сега да поговорим.

– И за какво? – попита Жилбер, усмихвайки се, защото присъствието на Калиостро беше за него винаги нов повод за учудване.

– За какво? – повтори Калиостро. – Е, добре, ами по най-модната тема, за скорошното заминаване на краля.

Жилбер усети, че изтръпва от главата до краката, но усмивката не изчезна нито за миг от устните му и благодарение на силата на волята си можа да удържи, ако не потта да избие в корените на косите му, поне бледността да не се появи на бузите му.

– И тъй като ще продължи известно време, защото материалът на разговора го предполага – продължи Калиостро, – аз сядам.

И Калиостро наистина седна.

Все пак, когато първият порив на ужас премина, Жилбер съобрази, че ако случайността е довела Калиостро в дома му, то тя е плод на Провидението. Калиостро, който нямаше навика да пази тайни от него, щеше несъмнено да му разкаже за заминаването на краля и кралицата, за което току-що бе подметнал.

– Е, добре – добави Калиостро, като видя, че Жилбер изчаква, – значи е решено за утре?

– Прескъпи учителю – каза Жилбер, – вие знаете, че имам навика да ви оставям да се изкажете докрай. Дори когато грешите, аз имам какво да се поуча не само от една ваша реч, но дори от една ваша дума.

– И къде се излъгах досега, Жилбер? – каза Калиостро. – Дали когато ви предсказах смъртта на Фаврас, на която в решителния момент при все това направих всичко, което можах, за да попреча? Дали когато ви предупредих, че кралят лично плете интриги срещу Мирабо и че Мирабо няма да бъде назначен за министър? Дали когато ви казах, че Робеспьер ще издигне отново ешафода на Чарлз I, а Бонапарт трона на Карл Велики? Що се отнася до това, не бихте могли да ме обвините в грешка, защото времената още не са се сменили и едни от тези неща принадлежат на края на този век, а други на началото на следващия. Обаче днес, скъпи Жилбер, вие знаете по-добре от всекиго другото, че казвам истината за това, че кралят трябва да бяга утре през нощта, защото вие сте един от агентите, подготвящи това бягство.

– Ако е така – каза Жилбер, – нали не очаквате да го призная?

– А имам ли нужда от признанието ви? Вие добре знаете, че аз не

само *съм онзи, който е*, но и освен това *съм онзи, който знае*.

– Но ако вие сте онзи, който знае – каза Жилбер, – вие знаете, че кралицата е казала вчера на господин Дьо Монморен по повод на отказа на госпожа Елизабет да присъства на празника Тяло Господне: „Тя не иска да дойде с нас в Сен-Жермен л'Оксероа, тя ме огорчава. Би могла, при все това, заради краля да пожертва убежденията си.“ Обаче ако кралицата отива в неделя с краля на църква в Сен-Жермен л'Оксероа, те няма да тръгнат тази нощ или пък няма да заминат на дълъг път.

– Да – отвърна Калиостро. – Но също така знам, че един голям философ е казал: „Речта е дадена на човека, за да прикрива мислите му“²⁷⁶. Обаче Бог не е направил толкова голямо изключение да поднесе на човека единствено този така скъпоценен дар.

– Скъпи учителю – каза Жилбер, непрекъснато опитвайки се да остане в тона на шегата, – нали знаете историята за невярващия апостол?

– Който започнал да вярва, когато Христос му показал ръцете, краката и хълбока си²⁷⁷. Е, добре, скъпи мой Жилбер, кралицата, която е свикнала да има всички удобства и която не иска да се лишава от навичките си по време на своето пътуване, въпреки че то не трябва да продължи, ако сметките на господин Дьо Шарни са верни, повече от трийсет и пет или трийсет и шест часа, кралицата е поръчала при Деброс, на улица „Нотр Дам-де-Виктоар“, един очарователен несесер, изцяло от позлатено сребро, който се смята, че е предназначен за нейната сестра, ерцхерцогиня Кристина, управителка на Холандия. Несесерът е бил завършен едва вчера сутринта и вечерта е бил отнесен в Тюйлери – това е за ръцете. Тръгват с една голяма пътна каляска, просторна и удобна, в която лесно се събират шестима души. Тя е била поръчана при Луи, първия майстор колар на „Шан-з-Елизе“, от господин Дьо Шарни, който в този момент е при него и му брои сто двама и пет луи, сиреч половината от уговорената сума. Вчера са я изпитали, карайки я да препуска, запрегната с четири пощенски коня, и тя е издържала чудесно изпитанието. Така че докладът, който е направил господин Изидор дьо Шарни, е бил, че е превъзходна – това е за краката. Най-накрая, господин Дьо Монморен, без да знае какво подписва, е подписал тази сутрин един паспорт за госпожа баронеса Дьо Корф, нейните две деца, двете й камериерки, интенданта й и тримата й прислужници. Госпожа Дьо Корф е госпожа Дьо Турзел, гувернантка на кралските деца. Нейните две деца са госпожица

276. Волтер: „[Хората] използват думите само за да замаскират мислите си“ – „Скопеният петел и угоената кокошка“; често максимата е приписвана на Талейран – бел.фр.изд.

277. Става дума за Тома. Евангелие от Йоан, 20:26–27 – бел.ред.

принцесата и господин дофинът. Двете ѝ камериерки са кралицата и госпожа Елизабет. Нейният интендант е кралят. Накрая тримата прислужници, които трябва, облечени като куриери, да предшестват и придружават колата, са господин Изидор дьо Шарни, господин Дьо Малден и господин Дьо Валори. Този паспорт е документът, който вие държите, когато пристигнах, и който сгънахте и скрихте в джоба си, виждайки ме, и който съдържа следните думи:

В името на краля.

Заповядвам да бъде пропускана госпожа баронеса Дьо Корф заедно с двете ѝ деца, една камериерка, един камериер и трима прислужници.

Министърът на външните работи

Монморен

– Това е за хълбока. Добре ли съм осведомен, скъпи Жилбер?

– Освен едно малко противоречие между думите ви и редакцията на споменатия паспорт.

– Какво противоречие?

– Вие казвате, че кралицата и госпожа Елизабет ще представляват двете камериерки на госпожа Дьо Турзел, а аз виждам в паспорта само една камериерка.

– А, ето какво било! Това е така, защото стигайки в Бонди, госпожа Дьо Турзел, която мисли, че ще пътува чак до Монмеди, ще бъде помолена да слезе. Господин Дьо Шарни, който е предан човек и на когото може да се разчита, ще се качи на нейно място, за да си подава носа през вратичката в случай на нужда и да извади два пистолета от джоба си, ако се наложи. Тогава кралицата ще се превърне в госпожа Дьо Корф и понеже с изключение на принцесата, която впрочем е едното от децата, в колата няма да има друга жена, освен госпожа Елизабет, би било безполезно да вписват в паспорта две камериерки. Сега искате ли други подробности? Може. Подробности не липсват и аз ще ви ги дам. Заминаването трябваше да стане на първи юни. Господин Дьо Буйе много държеше на това. Той дори написа по този повод на краля едно любопитно писмо, в което го приканваше да бърза, предвид това, казва той, че войските се корумпират от ден на ден и че той вече за нищо не отговаря, ако войниците бъдат оставени да положат клетва. Обаче – добави Калиостро със своя насмешлив вид – под тези думи „се корумпират“ е ясно, че трябва да се разбира, че армията, която трябва да избира между

една монархия, която цели три века принася в жертва народа на благодарничеството и войника на офицера, и една конституция, която прокламира равенство пред закона, тази неблагодарна армия ще предпочете конституцията. Но нито каляската, нито несесерът бяха довършени и е било невъзможно да се тръгне на първи, което е голямо нещастие, предвид това, че след първи армията можа да се корумпира все повече и повече и че войниците се заклеха в конституцията. След което беше решено да се тръгне на осми. Но господин Дьо Буйе получи твърде късно съобщението за тази дата и на свой ред трябваше да отвърне, че няма да бъде готов. Тогава нещата по общо съгласие бяха отложени за дванайсети. Биха предпочели единайсети, но една жена, твърде голям демократ, нещо повече, любовница на господин Дьо Гувион, адютанта на господин Дьо Лафайет – госпожа Дьо Рошрьол, ако искате да знаете името ѝ, – беше дежурна при дофина и се страхуваха да не забележи нещо и да не издаде, както казваше бедният господин Дьо Мирабо, онова гърне, което кралете непрекъснато подгрываха в някой ъгъл на двореца си. На дванайсети кралят се усети, че трябва да изчака шест дни, за да докопа една четвърт от цивилната листа – шест милиона. Чума да го тръшне! Ще се съгласите, скъпи Жилбер, че това си струва да чакаш шест дни! Освен това Леополд, великият майстор на изчакването, този Фабий²⁷⁸ на кралете, най-накрая обеща, че петнайсет хиляди австрийци ще заемат на петнайсети изходите на Арлон. Проклетие! Сам разбирате, че на тези добри крале не им липсва воля, но си имат някои малки работици за довършване. Австрия току-що погълна Лиеж и Брабант и е на път да смели града и провинцията. Обаче Австрия е като змиите боа – докато смилата храната си, спи. Екатерина е на път да смачка малкото кралче Густав III, на когото най-накрая пробута едно примирие, за да му даде време да приеме в Екс, в Савоя кралицата на Франция при слизането ѝ от колата. През това време тя ще отхапе каквото може от Турция и ще осмуче костите на Полша. Тя обича костния мозък на лъва, тази достойна императрица. Философска Прусия и човеколюбива Англия са на път да сменят кожата си, за да може едната да се разпростре по бреговете на Рейн, а другата в Северно море. Но бъдете спокоен, кралете са вкусили като конете на Диомед човешко месо и не биха искали да ядат нищо друго, освен ако не смутим вкусното им пиршество. Накратко, заминаването беше прехвърлено за неделя, деветнайсети, в полунощ, после на

278. Фабий, известен с прозвището си Кунктатор (Бавния) – римски консул, победил Ханибал чрез изчакване, през време на което войските на Ханибал се разложили от бездействие. Името му е синоним на уменията да се изчакват събитията – бел.прев.

осемнайсети сутринта беше изпратено ново бързо съобщение, преместващо отпътуването в понеделник, на двайсети, по същото време, сиреч утре през нощта, което ще създаде доста затруднения, като се има предвид, че господин Дьо Буйе вече е разпратил заповедите си до всички свои отряди и ще му се наложи да изпрати нови. Внимавайте, скъпи мой Жилбер, внимавайте, всичко това изморява войниците и дава на населението материал за размишление.

– Графе – каза Жилбер, – няма да хитрувам с вас. Всичко, което току-що казахте, е истина и няма защо да крия, че и моето мнение е, че кралят заминава, или по-скоро, че кралят напуска Франция. А сега признайте откровено, от гледна точка на опасността за личността, от гледна точка на опасността за кралицата и за децата ѝ, дали кралят трябва да остане като крал, мъж, съпруг и баща, или му е позволено да избяга?

– Е, добре, искате ли да ви кажа едно нещо, скъпи Жилбер? То е, че Луи XVI бяга не като баща, не като съпруг и не като мъж. Че напуска Франция не заради пети и шести октомври. Не, по баща, общо взето, той е Бурбон, а Бурбоните знаят какво е да гледаш в лицето на опасността. Не, той напуска Франция заради тази конституция, която му изработи, по примера на Съединените щати, Националното събрание, без да помисли, че моделът, който следва, е направен за република и приложен върху една монархия, не оставя на краля достатъчно въздух за дишане. Не, той напуска Франция заради онази знаменита афера с Рицарите на кинжала, в която вашият приятел Лафайет действа непочтително спрямо монархията и нейните верни хора; не, той напуска Франция заради онази знаменита история със Сен Клу, когато той поиска да установи дали е свободен и народът му показва, че е пленник. Не, виждате ли, скъпи мой Жилбер, вие, който сте почтен, откровен и предан конституционен монархист, вие, който вярвате в онази сладка утешителна утопия за монархия, оцветена от свобода, трябва да разберете едно нещо и то е, че кралете, по подобие на Бога, на когото те твърдят, че са представители на земята, имат само една религия, религията на монархията. Не само личността им, натъркана с масло в Реймс, е неприкосновено свята, но и дворецът им е свещен, слугите им са свещени. Дворецът им е храм, където трябва да влизаш само молейки се. Техните слуги са свещеници, на които трябва да говориш само коленичил. Не бива да докосваш кралете под страх от смърт! Не бива да докосваш слугите им под страх от отлъчване от църквата! Обаче в деня, когато попречиха на краля да направи пътуването си до Сен Клу, го засегнаха. В деня, когато изхвърлиха от Тюйлери Рицарите на кинжала, засегнаха слугите му. Това кралят не можа

да понесе – ето защо е отвратен и опечален. Ето защо накара господин Дьо Шарни да се върне обратно от Монмеди. Ето защо кралят, който отказа да се остави да бъде отвлечен от господин Дьо Фаврас и да се спаси с лелите си, се съгласява да бяга утре с паспорт от господин Дьо Монморен, който не знае за кого е подписал паспорта, под името Дюран, и в облеклото на прислужник, заповядвайки все пак – кралете винаги са си крале, – заповядвайки да не забравят да поставят в пътните чанти червената бродирана дреха, която бил носил в Шербур.

Докато Калиостро говореше, Жилбер гледеше втренчено и имаше вид на човек, който се опитва да отгатне онова, което се криеше в дъното на мислите на събеседника му. Но това беше безполезно. Никой човешки поглед не притежаваше силата да надникне зад насмешливата маска, която последователят на Алтотас имаше навика да поставя на лицето си. Жилбер взе решение да премине направо към въпроса.

– Графе – отбеляза той, – всичко, което току-що казахте, е вярно, повтарям това. А сега – с каква цел ми го казвате? В качеството си на какъв идвате при мен? Като почтен враг, който предупреждава, че ще се бие? Като приятел, който предлага помощ?

– Идвам най-напред, скъпи мой Жилбер – отвърна сърдечно Калиостро, – както учителят идва при ученика, за да му каже: Приятелю, ти вървиш по грешен път, привързвайки се към тази развалина, която пада, към тази постройка, която ще рухне, към този принцип, който умира и който наричат монархия. Хората като теб не са хора на миналото, не са дори хора на настоящето, те са хора на бъдещето. Остави нещото, в което не вярваш, заради нещото, в което ние вярваме. Не се отдалечавай от реалността, за да следваш сянката, и ако не станеш активен войник на революцията, гледай я как преминава и не се опитвай да я спреш по пътя ѝ. Мирабо беше гигант и Мирабо падна победен от делото.

– Графе – каза Жилбер, – ще отговоря на това, когато кралят, който ми се е доверил, бъде на сигурно място. Луи XVI ме взе за свой довереник, за свое второ аз, за свой съучастник, ако щете, в онова, което предприема. Приех тази мисия и ще я изпълня докрай с открито сърце и затворени очи. Аз съм лекар, скъпи графе, и за мен телесното спасение на моя болен е над всичко! Сега на свой ред ми отговорете вие. Дали във вашите тайнствени проекти, във вашите мрачни комбинации вие смятате, че това бягство трябва да успее, или да се провали? Ако искате да бъде провалено, не е необходимо да се борите. Кажете: „Не тръгвайте!“ , и ние ще останем, и ние ще преклоним глава, ние ще дочакаме удара.

– Братко! – каза Калиостро. – Ако, подтикван от Бога, който е

начертал пътя ми, е необходимо да поразя онези, които сърцето ти обича или духът ти закриля, ще остана в сянка и ще поискам само едно нещо от свръхчовешката сила, на която съм подчинен, и то ще е да не знаеш от чия ръка произлиза ударът. Не, ако не идвам като приятел – не мога да бъда приятел на кралете, аз, който съм бил тяхна жертва – не идвам и като враг; идвам с везни в ръка, казвайки ти: „Премерих съдбата на този последен Бурбон и не вярвам да има някакво значение за благополучието на каузата. Обаче, опазил ме Бог – мен, който като последовател на Питагор смятам, че нямам правото да разполагам с живота и на най-последното насекомо, – да посегна непредпазливо на живота на човека, този цар на сътворението!“ Няма повече, не само ще ти кажа: „Оставам неутрален“, но и ще добавя още: „Имаш ли нужда от помощта ми? Предлагам ти я.“

Жилбер опита за втори път да прочете какво е скрито в дъното на сърцето на Калиостро.

– Хубаво! – каза Калиостро, възприемайки отново насмешливия тон. – Ето, че се съмняваш. Хайде, книжни човече, не познаваш ли онази история с копиеето на Ахил, което ранява и което изцеришава? Аз притежавам това копие. Жената, която мина за кралицата в храсталациите на Версай, не би ли могла да мине за кралицата в апартаментите на Тюйлери или по някой път, съвсем противоположен на онзи, по който ще мине истинската бегълка? Хайде, това, което ви предлагам, не е за пренебрегване, скъпи Жилбер.

– Тогава бъдете откровен докрай, графе, и ми кажете с каква цел ми правите това предложение?

– Ама, скъпи докторе, много е просто. С цел кралят да си отиде, с цел кралят да напусне Франция, с цел да ни остави да провъзгласим републиката.

– Републиката! – каза учудено Жилбер.

– Защо не? – отвърна Калиостро.

– Но, скъпи графе, гледам Франция около себе си, от север на юг и от изток на запад, но не виждам и един-единствен републиканец.

– Най-напред вие се лъжете, аз виждам трима: Петион, Камий Демулен и вашият слуга. Тези можете да ги видите, както виждате мен. После виждам още и онези, които вие не виждате, но и които ще видите, когато дойде времето да се появят. Тогава елате при мен да ви изиграя един театър, който ще ви учуди. Само че разберете, че не желая по време на промяната на възгледите да станат твърде тежки произшествия. Те винаги се стоварват на гърба на този, който движи декорите.

Жилбер помисли за момент. После каза, протягайки ръка на Калиостро:

– Графе, ако ставаше въпрос само за мен, ако ставаше въпрос само за моя живот, ако ставаше въпрос само за моята чест и моята репутация, за моята памет, бих приел още в същия миг. Но става въпрос за цяло кралство, за един крал и една кралица, за един род, за една монархия и аз не мога да поема отговорността да преговарям за тях. Останете безучастен, скъпи графе, това е всичко, което искам от вас.

Калиостро се усмихна.

– Да, разбирам – каза той, – човекът с колието!... Е, добре, скъпи мой Жилбер, човекът с колието ще ви даде един съвет.

– Тихо! – каза Жилбер. – Звъни се.

– Какво значение има това! Вие знаете много добре, че този, който звъни, е господин граф Дьо Шарни. Обаче той също може да чуе съвета, който искам да ви дам и да се възползва от него. Влезте, господин графе, влезте.

Действително Шарни току-що се беше появил на вратата. Виждайки външен човек там, където беше разчитал да намери само Жилбер, той се беше спрял неспокоен и колебаещ се.

– Ето съвета ми – продължи Калиостро. – Не се доверявайте много на богатите несесери, на много тежките коли и на твърде приличащите си портрети. Сбогом, Жилбер! Сбогом, господин графе! И за да използвам израза за онези, на които, както на вас, пожелавам добър път, Бог да ви запази здрави и читави!

И пророкът, като поздравил приятелски Жилбер и учтиво Шарни, се оттегли, следван от неспокойния поглед на единия и въпросителния поглед на другия.

– Кой е този човек, докторе? – попита Шарни, когато шумът от стъпките му по стълбите затихна.

– Един от моите приятели – каза Жилбер, – един човек, който знае всичко, но който дойде да ми даде думата си, че няма да ни предаде.

– И как го наричате?

Жилбер се поколеба за миг.

– Барон Заноне – каза той.

– Много просто – подхвана Шарни, – не познавам това име, а все пак ми се струва, че познавам това лице. У вас ли е паспортът, докторе?

– Ето го, графе.

Шарни взе паспорта, бързо го разгъна и напълно погълнат от вниманието, което отдаваше на това важно нещо, изглеждаше забравил

поне за момент всичко, включително и барон Заноне.

82.

Вечерта на 20 юни

Сега ще видим какво се случи на 20 юни вечерта, от девет часа до полунощ, в различни точки на столицата.

Недоверието към госпожа Дьо Рошрьол не беше без причина. Въпреки че службата ѝ беше приключила на единайсети, тя, усъмнявайки се в нещо, беше намерила начин да се върне в двореца и беше забелязала, че макар кутийките за скъпоценности на кралицата да си стоят по места, диамантите вече не са в тях. Действително, те бяха поверени от Мария-Антоанета на нейния фризьор Леонар, който трябваше да замине вечерта на двайсети, няколко часа преди своята августейша господарка, заедно с господин Дьо Шоазьол, командирът на войниците от първия отряд, разположен в Пон-дьо-Сомвил, натоварен освен това със смяната на конете във Варен, която трябваше да се състои от шест добри коня, и който очакваше в дома си на улица „Артоа“ последните заповеди от краля и кралицата. Беше малко нескромно да се обременява господин Дьо Шоазьол с майстор Леонар и малко непредпазливо да отведеш със себе си фризьора си. Но кой ли артист би се заел в чужбина да прави тези възхитителни фризури, които Леонар правеше сякаш на игра? Какво искате! Когато имате гениален фризьор, не се отказвате от него доброволно!

От това последва, че камериерката на монсеньор дофина се досети, че заминаването е уточнено за понеделник, двайсети в единайсет часа вечерта и съобщи за това не само на своя любовник господин Дьо Гувион, но и на господин Байи.

Господин Лафайет бе потърсил краля, за да обясни откровено това издайничество и беше свил рамене.

Господин Байи направи нещо още по-добро – докато Лафайет беше станал сляп, той, Байи, бе станал учтив като истински кавалер и дори беше изпратил на кралицата писмото на госпожа Дьо Рошрьол.

Единствено господин Дьо Гувион, повлиян директно, бе запазил най-силни подозрения. Предупреден от любовницата си, под предлога на малко военно събрание той бе привлякъл в дома си дузина офицери от Националната гвардия. Беше разпратил петима-шестима на разузнаване към различни врати, а самият той, заедно с петима батальонни командири, се бе заел да наблюдава вратите на жилището на господин Дьо

Вилекие, препоръчани специално на вниманието му.

Почти в същия час на улица „Кок-Ерон“ номер девет, в един салон, който ние познаваме, седнала на едно малко канапе, където вече се е появявала, една хубава млада жена, външно спокойна, но дълбоко в сърцето си развълнувана, разговаряше с един двацет и три-двацет и четири годишен младеж, застанал прав пред нея, облечен в яркочълт куриерски жакет, прилепнал кожен панталон, обут във високи ботуши и въоръжен с ловджийски нож. Той държеше в ръка кръгла шапка, обшита с галуни.

Младата жена изглежда настояваше, а младежът изглежда се защитаваше.

– Но кажете ми още веднъж, виконте – казваше тя, – защо след като от два месеца и половина се е върнал в Париж, защо не е дошъл лично?

– Госпожо, след завръщането си брат ми ме е натоварвал много пъти да ви предавам новини от него.

– Зная това и съм му много признателна, както и на вас, виконте. Но ми се струва, че в момента на заминаването би могъл лично да дойде и да се сбогува.

– Несъмнено това трябва да му е било невъзможно, госпожо, щом е натоварил мен с тази грижа.

– И дълго ли ще е пътуването, което вие предприемате?

– Това не ми е известно, госпожо.

– Казах *вие*, виконте, защото по облеклото би трябвало да смятам, че вие също се готвите да заминавате.

– По всяка вероятност, госпожо, ще съм напуснал Париж тази вечер в полунощ.

– Ще придружите ли брат си, или ще вървите в посока, противоположна на неговата?

– Мисля, че ще вървим по един и същ път, госпожо.

– Ще му кажете ли, че сте ме видели?

– Да, госпожо, защото при грижите, които положи, за да ме изпрати при вас, при повторните разпореждания, които ми даде, да не го настигам, без да съм ви видял, той не би ми простил да забравя подобно поръчение.

Младата жена прокара ръка над очите си, въздъхна и след като размисли за миг, каза:

– Виконте, вие сте благородник и ще разберете цялото значение на това, което искам от вас. Отговорете ми, както бихте ми отговорили, ако наистина бях ваша сестра, отговорете ми, както бихте отговорили пред Бога. В пътуването, което господин Дьо Шарни предприема, заплашва

ли го някаква сериозна опасност?

– Кой може да каже, госпожо – отвърна Изидор, опитвайки се да заобиколи въпроса, – къде е и къде не е опасността във времената, в които живеем?... Ако бяха попитали нашия беден брат Жорж на пети октомври сутринта дали вярва, че го заплашва някаква опасност, той сигурно би отговорил, че не. На другия ден лежеше блед, бездиханен пред вратата на кралицата. Опасността, госпожо, в епохата, в която сме, извира от земята и човек понякога се оказва лице в лице със смъртта, без да знае нито откъде идва, нито кой я е повикал.

Андре побледня.

– И така – каза тя, – има смъртна опасност, нали, виконте?

– Не съм казал това, госпожо.

– Не. Но го мислите.

– Мисля, госпожо, че ако имате да предадете нещо важно на моя брат, начинанието, в което се хвърля, както и аз, е твърде тежко и вие можете да ме натоварите било гласно, било писмено да му предам вашата мисъл, вашето желание или вашата препоръка.

– Това е добре, виконте – каза Андре, надигайки се, – ще ви помоля за пет минути.

И с обичайната си бавна и хладна стъпка графинята влезе в стаята си и затвори вратата след себе си.

Когато графинята излезе, младежът погледна часовника си с известно безпокойство.

– Девет и четвърт – прошепна той. – Кралят ни очаква в девет и половина... За щастие от тук до Тюйлери е една крачка.

Но графинята дори не се възползва от цялото време, което беше поискала. След няколко секунди тя влезе отново, държейки в ръка запечатано писмо.

– Виконте – каза тя тържествено, – на вашата чест поверявам това.

Изидор протегна ръка, за да вземе писмото.

– Почакайте – каза Андре – и разберете добре това, което ще ви кажа. Ако вашият брат, господин граф Дьо Шарни, изпълни без произшествия начинанието, с което се е заел, няма да му казвате друго, освен това, което вече ви казах – ще му предадете моята симпатия към неговата лоялност, почит към чувството му за дълг и възхищението ми от характера му... Ако бъде ранен – гласът на Андре леко заглъхна, – ако бъде ранен тежко, ще го попитате дали ще ми окаже благоволенieto да отида при него и ако ми окаже това благоволение, вие ще ми изпратите пратеник, който да ми каже със сигурност къде да го намеря, защото ще

тръгна още същия миг. Ако бъде смъртно ранен... – вълнението почти отне гласа на Андре, – вие ще му предадете това писмо. Ако не е в състояние сам да го прочете, вие ще му го прочетете, преди да умре, аз искам той да узнае съдържанието на това писмо. Заклевате ли се в честта си на благородник, че ще направите така, както искам, виконте?

Изидор, развълнуван също толкова, колкото и графинята, вдигна ръка.

– Кълна се в честта си, госпожо!

– Тогава вземете това писмо и вървете, виконте.

Изидор взе писмото, целуна ръка на графинята и излезе.

– О! – провикна се Андре, стоварвайки се отново на канапето си. – Ако умре, искам поне умирайки, да узнае, че го обичам!

Точно в този момент, когато Изидор излизаше от графинята и поставяше писмото ѝ до гърдите си до едно друго писмо, чийто адрес токущо бе прочел на светлината на уличния фенер, двама души, облечени в абсолютно същите костюми като неговия, отиваха към мястото на сборния пункт, сиреч към онзи будоар на кралицата, където вече въведохме нашите читатели. Единият вървеше през галерията на Лувъра, която се простира по дължината на кея, тази галерия, която днес е музей на изобразителното изкуство, в чийто край го очакваше Вебер. Другият се изкачваше по малката стълба, по която бяхме видели да поема Шарни деня на завръщането си от Монмеди. В горния край на тази стълба, също както неговият другар беше очакван от Вебер в края на галерията на Лувъра, той беше очакван от Франсоа Юе, камериера на краля.

Въведоха и двамата почти по едно и също време от две различни врати. Първо беше въведен господин Дьо Валори.

Няколко секунди по-късно, както вече казахме, се отвори друга врата и с известно учудване господин Дьо Валори видя да влиза сякаш копие на самия него.

Двамата офицери не се познаваха. При все това, предполагайки, че са повикани по една и съща причина, те тръгнаха един към друг и се поздравиха.

В този момент се отвори трета врата и се появи виконт дьо Шарни.

Това беше третият куриер, също така непознат на двамата други, както и те не му бяха познати.

Изидор единствен знаеше с каква цел са събрани и каква обща работа ще изпълняват. Несъмнено той се подготвяше да отговаря на въпросите, които щяха да му бъдат поставени от неговите двама бъдещи другари, когато вратата се отвори отново и се появи кралят.

– Господа – каза Луи XVI, обръщайки се към господата Дьо Малден и Дьо Валори, – извинете ме, че разполагам с вас без вашето разрешение, но аз ви смятам за верни служители на монархията, тъй като вие сте в оставка от моята гвардия. Поканих ви да минете през един шивач, на когото ви дадох адреса, за да ушие за всеки от вас костюм на куриер и да ви открия тази вечер в девет и половина в Тюйлери. Вашето присъствие ми доказва, че каквато и да бъде, вие ще приемете мисията, с която ще ви натоваря.

Двамата бивши гвардейци се поклониха.

– Сир – каза господин Дьо Валори, – Ваше Величество знае, че не е необходимо да пита своите благородници, за да разполага с предаността им, смелостта им и живота им.

– Сир – каза на свой ред господин Дьо Малден, – моят колега, отговаряйки за себе си, отговори и за мен, а предполагам и за нашия трети другар.

– Вашият трети другар, с когото ви каня да се запознаете и е добре да се запознаете, е господин виконт дьо Шарни, чийто брат беше убит, защитавайки във Версай вратата на кралицата. Ние сме свикнали с предаността на хората от това семейство и сега тази преданост ни е толкова свойствена, че вече дори не благодарим за нея.

– Според това, което каза кралят – каза господин Дьо Валори, – виконт дьо Шарни несъмнено знае причината, която ни събира, докато ние не я знаем, сир, и бързаме да я научим.

– Господа – подхвана кралят, – на вас не ви е неизвестно, че съм пленник на командващия Националната гвардия, пленник на председателя на Събранието, пленник на кмета на Париж, пленник на народа, пленник на всички, в края на краищата. Е, добре, господа, аз разчитам на вас да ми помогнете да прекратя това унижение и да възвърна свободата си. Моят жребий, този на кралицата и на моите деца е в ръцете ви. Всичко е подготвено, за да можем да избягаме тази вечер. Само вие се натоварете да ни измъкнете оттук.

– Сир – казаха тримата младежи, – разпоредете се.

– Както добре разбирате, господа, ние не можем да излезем заедно. Мястото на срещата ни е на ъгъла на улица „Сен Нисез“, където господин граф Дьо Шарни ще ни очаква с пощенска кола. Вие, виконте, ще се заемете с кралицата и ще отговаряте на името Мелшиор. Вие, господин Дьо Малден, ще се заемете с госпожа Елизабет и принцесата и ще се наричате Жан. Вие, господин Дьо Валори, ще се заемете с госпожа Дьо Турзел и с дофина и ще се наричате Франсоа. Не забравяйте новите си

имена, господа, и изчакайте тук за нови инструкции.

Кралят подаде поред ръка на тримата младежи и излезе, оставяйки в стаята трима души, готови да умрат за него.

Все пак господин Дьо Шоазьол, който бе заявил на краля от страна на господин Дьо Буйе, че е невъзможно да се чака по-късно от двайсети в полунощ, и беше съобщил, че ще потегли на двайсет и първи в четири часа сутринта, ако няма нищо ново, като ще отведе със себе си всички отряди в Дюн, Стене и Монмеди, – та, господин Дьо Шоазьол, така както вече казахме, беше в дома си на улица „Артоа“, където трябваше да му бъдат предадени последните заповеди от двора. Понеже вече беше девет часа вечерта, той започваше да губи надежда, когато единственият от хората му, когото беше задържал и който мислеше, че всеки момент ще потегли за Мец, дойде да го предупреди, че един човек иска да говори с него от името на кралицата. Той нареди да го пуснат да се качи.

Влезе един човек с кръгла шапка, нахлупена над очите и увит в огромно наметало.

– Вие ли сте, Леонар – каза той, – очаквах ви с нетърпение.

– Не е моя грешката, ако съм ви накарал да чакате, господин херцог, а на кралицата, която едва преди десет минути ме предупреди, че трябва да дойда у вас.

– Нищо друго ли не ви каза?

– И още как, господин херцог. Натовари ме да взема всичките й диаманти и да ви донеса това писмо.

– Ама дайте го! – каза херцогът с леко нетърпение, което не можа да съдържи напълно огромния авторитет, на който се радваше човекът, който му предаваше кралското съобщение.

Писмото беше дълго и пълно с препоръки. Съобщаваше, че потеглят в полунощ. Приканваше херцог Дьо Шоазьол да тръгне още в същия миг и отново бе повторена молбата да отведе Леонар, който, добавяше кралицата, бе получил заповед да му се подчинява като на самата нея.

И тя беше подчертала следните седем думи:

Тук отново му повтарям тази моя заповед.

Херцогът вдигна очи към Леонар, който чакаше с видимо безпокойство. Фризьорът изглеждаше смешен с грамадната си шапка и огромното наметало.

– Хайде – каза херцогът, – напрегнете паметта си – какво ви каза кралицата?

– Ще повтора дума по дума пред господин херцога казаното от нея.

– Хайде, слушам ви.

– Тя накара да ме повикат преди около три четвърти час, господин херцог.

– Добре.

– Каза ми с тих глас...

– Нима Нейно величество не беше сама?

– Не, господин херцог. Кралят беше започнал разговор с госпожа Елизабет в нишата на един прозорец. Монсеньор дофинът и госпожица принцесата играеха заедно. Що се отнася до кралицата, тя се беше облегнала на камината.

– Продължавайте, Леонар, продължавайте.

– Кралицата ми каза с тих глас: „Леонар, мога ли да разчитам на вас? – Ах, госпожо! – отвърнах. – Разполагайте с мен. Знаете, че съм ви предан духом и тялом. – Вземете тези диаманти и ги напъхайте в джобовете си. Вземете това писмо и го отнесете на улица «Артоа», на херцог Дьо Шоазьол и най-вече не го давайте на другико, освен на него. Ако не се е прибрал, ще го намерите у херцогиня Дьо Грамон.“ После, когато вече се отдалечавах, за да изпълня заповедите на кралицата, Нейно величество ме повика отново: „Сложете си шапка с широка периферия и широк редингот, за да не ви разпознаят, драги Леонар, добави тя, и най-вече се подчинявайте на господин Дьо Шоазьол като на мен самата.“ Тогав се качих в стаята си, взех шапката и редингота на брат ми и ето ме тук.

– И така – каза господин Дьо Шоазьол, – кралицата ви нареди да ми се подчинявате като на самата нея?

– Това са августейшите думи на Нейно величество, господин херцог.

– Много съм улеснен от това, че си спомняте така добре това устно разпореждане. Във всеки случай ето същото разпореждане написано и понеже трябва да изгоря това писмо, прочетете го.

И господин Дьо Шоазьол показа долната част на полученото писмо на Леонар, който прочете на висок глас:

Дадох на моя фризьор Леонар заповед да ви се подчинява като на самата мен.

Тук отново му повтарям тази моя заповед.

– Разбирате, нали? – каза господин Дьо Шоазьол.

– О, господине! – отвърна Леонар. – Повярвайте ми, че беше достатъчна и устната заповед на Нейно величество.

– Няма значение – каза господин Дьо Шоазьол.

И изгори писмото.

В този момент влезе прислужникът и съобщи, че колата е готова.

– Елате, драги Леонар – каза херцогът.

– Как така да дойда? А диамантите?

– Ще ги отнесете със себе си.

– И къде?

– Където ви водят.

– Но къде ме водите?

– На няколко левги оттук, където трябва да изпълните едно много особено поръчение.

– Не е възможно, господин херцог.

– Как така не е възможно! Кралицата не ви ли каза да ми се подчинявате като на самата нея?

– Наистина е така. Но как да го направим? Оставих ключа на вратата на нашия апартамент. Когато брат ми се върне, той няма да намери нито редингота, нито шапката си. И после, обещах на госпожа Дьо л'Ааж да ѝ направя фризура и тя ме чака. Като доказателство, господин херцог, кабриолетът и прислужникът ми са в двора на Тюйлери.

– Е, добре, драги Леонар – каза господин Дьо Шоазьол, смеейки се, – какво да се прави! Брат ви ще си купи друга шапка и друг редингот. Ще направите фризура на госпожа Дьо л'Ааж някой друг ден, а прислужникът ви, като види, че не се връщате, ще разпегне коня ви и ще го върне в конюшната. Но нашият е впрегнат, да тръгваме.

И без повече да обръща внимание на жалбите и оплакванията на Леонар, господин херцог Дьо Шоазьол накара отчаяния фризьор да се качи в кабриолета му и подкара коня в едър тръс към барьерата на Пти-Виле.

Херцог Дьо Шоазьол още не беше отминал последните къщи на Пти-Виле, когато една група от петима души, които се връщаха от клуба на якобинците, излязоха на улица „Сен Оноре“ и изглежда бяха тръгнали към Пале Роаял, отбелязвайки дълбокото спокойствие на тази вечер. Тези петима души бяха Камий Демулен, който разказва лично тази история, Дантон, Фрерон, Шение и Лежандр. Като стигна до височината на улица „Дьо л'Ешел“ и хвърли поглед към Тюйлери, Камий Демулен каза:

– Бога ми, не ви ли се струва, че Париж е много тих тази вечер, че

Париж е като изоставен? По целия път, който изминахме, срещнахме само един-единствен патрул.

– Това е – отвърна Фрерон, – защото са взети мерки да се остави свободен път за краля.

– Как така свободен път за краля? – попита Дантон.

– Разбира се – каза Фрерон, – тази нощ той заминава.

– Хайде де! – рече Лежандр. – Какъв майтап!

– Може би е майтап – подхвана Фрерон, – но ме предупредиха в едно писмо.

– Ти си получил писмо, което те предупреждава за бягството на краля? – каза Камий Демулен. – Подписано ли е?

– Не, анонимно е. Впрочем то е у мен... Ето го, четете.

Петимата патриоти се приближиха до една пощенска кола, която чакаше на височината на улица „Сен Нисез“, и при светлината на фенера прочетоха следните редове:

Гражданинът Фрерон е предупреден, че тази вечер господин Капе, Австрийката и техните две вълчета ще напуснат Париж, за да се присъединят към господин Дьо Буйе, масовия убиец от Нанси, който ги чака на границата.

– Виж ти, господин Капе – каза Камий Демулен, – името е хубаво. Отсега нататък ще наричам Луи XVI господин Капе.

– И ще може да бъдеш упрекнат само в едно нещо – каза Шение, – че Луи XVI не е Капе, а Бурбон.

– Хайде бе! Кой знае това? – каза Камий Демулен. – Двама-трима педанти като тебе. Капе е хубаво име, нали Лежандр?

– Докато чакаме, да видим дали писмото казва истината – отбеляза Дантон – и дали наистина тази нощ цялата кралска шайка ще си вдигне парцалите!

– Понеже и без това сме до Тюйлери – каза Камий, – да видим.

И петимата патриоти се позабавляваха, обикаляйки Тюйлери. Когато се върнаха на улица „Сен Нисез“, те забелязаха Лафайет и целия му генерален щаб, които влизаха в Тюйлери.

– Бога ми – каза Дантон, – ето го Русолявия, който идва да присъства на лягането на кралското семейство. Нашата служба свърши, започва неговата. Лека нощ, господа! Кой идва с мен по посока на улица „Паон“?

– Аз – каза Лежандр.

И групата се раздели на две.

Дантон и Лежандр пресякоха „Карусел“, докато Шение, Фрерон и Камий Демулен изчезнаха на ъгъла на улиците „Роан“ и „Сен Оноре“.

83.

Заминаването

Наистина, в единайсет часа вечерта, в момента, когато госпожите Дьо Турзел и Брение, след като бяха съблекли и сложили в леглото принцесата и дофина, се наложи да ги събудят. Започваха да ги обличат в дрехите им за път, за голям срам на дофина, който искаше да облече момчешките си дрехи и отказваше упорито момичешките дрехи, а през това време кралят, кралицата и госпожа Елизабет приемаха господин Дьо Лафайет и господата Дьо Гувион и Ромьоф, неговите адютанти.

Това посещение беше от най-обезпокоителните, най-вече след позренията, които имаха по отношение на госпожа Дьо Рошрьол. Кралицата и госпожа Елизабет бяха отишли вечерта на разходка из Булонската гора и се бяха върнали в осем часа. Господин Дьо Лафайет попита кралицата дали разходката е била хубава, като добави, че е сгрешила, като е излязла толкова късно, и че има опасност вечерната мъгла да ѝ се отрази зле.

– Вечерна мъгла през юни! – каза кралицата със смях. – Ама, наистина, дори ако ми трябваше нарочно, за да скрие нашето бягство, не зная къде бих я намерила... Казвам, за да скрия нашето бягство, тъй като предполагам, че мълвата непрекъснато твърди, че заминаваме.

– Факт е, госпожо – каза Лафайет, – че се говори повече от всякога за това заминаване и дори аз получих съобщение, че ще се състои тази вечер.

– А! – каза кралицата. – Обзалагам се, че дължите тази хубава новина на господин Дьо Гувион, нали?

– И защо на мен, госпожо? – попита младият офицер, изчервявайки се.

– Ами защото си мисля, че вие имате шпиони в двореца. Вижте, ето го господин Ромьоф, който няма такива. Е, добре, аз съм сигурна, че той ще гарантира за нас.

– И не бих имал голяма заслуга, госпожо – отвърна младият адютант, – понеже кралят даде честната си дума на Събранието, че няма да напусне Париж.

Кралицата на свой ред се изчерви.

Заговориха за друго нещо.

В единайсет и половина господин Дьо Лафайет и двамата му

адютанти получиха от краля и кралицата разрешение да се оттеглят. При все това господин Дьо Гувион, който не беше убеден, отиде в стаята си в двореца. Там откри своите приятели на пост и вместо да ги освободи от наряд, той им препоръча да удвоят бдителността си. Що се отнася до Лафайет, той тръгна към Кметството, за да успокои Байи относно намеренията на краля, ако все пак Байи се притесняваше от нещо.

След като господин Дьо Лафайет си тръгна, кралят, кралицата и госпожа Елизабет повикаха прислугата, за да освежат тоалета си. След това, в обичайния час те отпратиха всички.

Кралицата и госпожа Елизабет се обличаха една друга. Техните рокли бяха съвсем обикновени. Шапките им бяха с широки периферии и скриваха напълно лицата им.

Когато вече бяха напълно облечени, кралят влезе. Той носеше сива дреха и една от онези малки перуки с букли, които наричаха перуки ала Русо. Освен това той носеше къси панталони, сиви чорапи и обувки с токи.

От цяла седмица камериерът Юе, облечен в абсолютно същия костюм, излизаше от вратата на господин Дьо Вилекие, който беше емигрирал преди шест месеца, и поемаше през площад „Карусел“ по улица „Сен Нисез“. Тази предпазна мярка беше взета, за да свикнат хората да виждат така облечен човек да минава всяка вечер по този маршрут и да не обърнат внимание на краля, когато той на свой ред мине оттам.

Отидоха да повикат тримата куриери от будоара на кралицата, където изчакваха да настъпи моментът, и ги прекараха през салона в апартамента на принцесата, където тя беше заедно с дофина. Предвид бягството тази стая беше заета на единайсети юни от апартамента на господин Дьо Вилекие.

Кралят беше изискал да му предадат ключовете на апартамента на тринайсети.

Веднъж влезли при господин Дьо Вилекие, нямаше да бъде трудно да излязат от двореца. Знаеше се, че апартаментът е празен. Не знаеха, че кралят е накарал да му дадат ключовете от него и както обикновено, той не се охраняваше. Освен това часовете в двора бяха свикнали да виждат много хора да излизат, щом удареше единайсет часа.

Това бяха хора от прислугата, които не спяха в двореца и се прибираха у дома си.

Дотук свършваха всички приготовления за пътуването.

Господин Изидор дьо Шарни, който беше проучил пътя заедно с брат си и който познаваше всички трудни или опасни места,

препускахе напред. Той щеше да предупреждава пощальоните, за да не стават смените на конете със закъснение.

Господин Дьо Малден и господин Дьо Валори, качени на капрата, щяха да плащат на пощальоните по трийсет су такса за превоз. Обикновено се даваха по двайсет и пет, но добавяха по пет су, предвид тежестта на колата.

Когато пощальоните се движеха добре, получаваха и по-значителен бакшиш. При все това не биваше да се заплаща повече от четиридесет су за превоза. Кралят единствен плащаше по едно екю.

Господин Дьо Шарни щеше да стои в колата, готов да прарира всяко произшествие. Той щеше да бъде много добре въоръжен, както и тримата куриери. Всеки от тях трябваше да намери по чифт пистолети в колата.

Бяха пресметнали, че плащайки по трийсет су за превоз и пътувайки с неголяма бързина, ще стигнат за тринайсет часа до Шалон.

Всички тези инструкции бяха съгласувани между граф Дьо Шарни и херцог Дьо Шоазьол.

Те бяха повтаряни многократно на тримата младежи, докато усвоят функциите си. Виконт дьо Шарни щеше да препуска напред и да поръчва конете. Господата Дьо Малден и Дьо Валори щяха да седят на капрата и да плащат. Граф Дьо Шарни, седейки вътре, щеше да подава главата си през прозорчето на вратичката и да говори, ако трябваше да се говори.

Всеки от тях обеща да се придържа към плана. Духнаха свещите и влязоха пипнешком в апартамента на господин Дьо Вилекие.

Полунощ удари, когато преминаваха от стаята на принцесата в този апартамент. Граф Дьо Шарни трябваше да е на поста си вече от един час. Пипнешком, кралят намери вратата.

Той щеше да пъкне ключа в ключалката, когато кралицата го спря.

– Шт! – каза тя.

Ослушаха се. В коридора се чува стъпки и шушукания. Ставаше нещо непредвидено. Госпожа Дьо Турзел, която спеше в двореца и чието присъствие по коридорите, по който и да било час, не можеше да предизвика учудване, се нае да се върне в апартамента и да провери откъде идват шумът от стъпките и шушукането.

Чакаха, без да помръднат, и всеки съдържаше дишането си. Колкото беше по-голяма тишината, толкова по-лесно беше да се разбере, че коридорът е изпълнен с множество хора. Госпожа Дьо Турзел се върна. Тя беше видяла господин Дьо Гувион и множество униформени хора.

Беше невъзможно да се излезе през апартамента на господин Дьо Вилекие, най-малкото защото този апартамент нямаше друг изход, освен този, който бяха избрали преди.

Само че нямаха светлина.

Една нощна лампа гореше в стаята на принцесата. Госпожа Елизабет отиде да запали свещта, която бяха духнали. После, осветена от светлината на тази свещ, малката група бегълци се зае да търси изход.

Дълго време смятаха, че търсят напразно и в това търсене загубиха повече от четвърт час. Най-накрая намериха една малка стълба, която водеше в уединената стая на мецанина. Това беше стаята на лакея на господин Дьо Вилекие и вратата ѝ водеше към един коридор и стълбата за прислугата.

Вратата беше заключена. Кралят опита на ключалката всички ключове от връзката си, но нито един не стана. Виконт дьо Шарни опита да избуца езичето на бравата с върха на ловджийския си нож, но езичето устоя. Разполагаха с изход и при все това бяха заключени както преди.

Кралят взе свещта от ръцете на госпожа Елизабет и оставяйки всички в тъмнина, се върна в спалнята си. По тайната стълба се качи в ковачницата си. Там той взе една връзка шперцове с различни странни форми и слезе. Още преди да се присъедини към групата, която го очакваше с безпокойство, той вече беше направил своя избор.

Шперцът, избран от краля, влезе в дупката на ключалката, изскърца, завъртайки се, захвапа езичето, изпусна го два пъти, но на третия път се закачи така добре, че след две-три секунди езичето поддаде. След като езичето се дръпна и вратата се отвори, всички отдъхнаха. Луи XVI се обърна към кралицата с триумфален израз на лицето.

– Какво ще кажете, госпожо? – попита той.

– Да, господине – отвърна кралицата със смях, – никога не съм казвала, че е лошо да бъдеш ключар. Само казвам, че е добре понякога да бъдеш и крал.

Сега оставаше излизането да протече според първоначалния план.

Госпожа Елизабет излезе първа, водейки принцесата. На двайсет крачки тя трябваше да бъде следвана от госпожа Дьо Турзел, водеща дофина. Между тях двете вървеше господин Дьо Малден, готов да окаже помощ на едната или на другата група.

Тези първи зърна, отделени от кралската броеница, тези бедни деца, чиято любов ги караше да гледат назад, търсеци онези, които с любов ги следваха с поглед, стъпваха треперещи и влязоха в осветения кръг, образуван от светлината на фенера, който осветяваше вратите на

двореца, водещи към кулата, и минаха пред часовоя, без той да изглежда заинтересуван от тях.

– Хубаво! – каза госпожа Елизабет. – Ето че направихме една трудна стъпка.

Като стигнаха до вратичката, която водеше към „Карусел“, откриха, че пътят на часовоя пресича пътя на бегълците. Като ги видя, часовоят спря.

– Лельо – каза принцесата, стискайки ръката на госпожа Елизабет, – загубени сме, този човек ще ни познае.

– Няма значение, дете мое – отвърна госпожа Елизабет, – и така, и инак сме загубени, ако се върнем назад.

И те продължиха пътя си. Когато стигнаха на не повече от четири крачки от часовоя, той се обърна гърбом и те можаха да преминат. Дали наистина този човек ги беше познал? Знаеше ли какви знаменити бегълци оставя да преминат? Принцесите бяха убедени в това и, бягайки, изпратиха хиляди благословии на този непознат спасител.

От другата страна на вратичката те забелязаха обезпокоеното лице на Шарни. Графът се бе увил в едно голямо синьо наметало на кочияш, а главата му беше покрита с шапка от навосъчена слама.

– Ах, Боже мой! – прошепна той. – Ето ви най-накрая! А кралят? А кралицата?

– Те ни следват – отвърна госпожа Елизабет.

– Елате – каза Шарни.

И той отведе бързо бегълките при пощенската кола, която стоеше на улица „Сен Нисез“. Един фиакър беше спрял току-що до пощенската кола, сякаш за да ги шпионира.

– Е, добре, другарю – каза кочияшът на фиакъра, като видя попълнението, което доведе граф Дьо Шарни, – изглежда, че имаш пътници?

– Както виждаш, другарю – отвърна Шарни.

После каза съвсем тихо на телохраниеля:

– Господине, вземете този фиакър и отивайте право към портата Сен Мартен. Няма да ви е трудно да разпознаете колата, която ни очаква.

Господин Дьо Малден го разбра и скочи във фиакъра.

– И ти имаш пътник. Бързо към операта.

Операта тогава беше при портата Сен Мартен. Кочияшът помисли, че си има работа с някой куриер, който отива да настигне господаря си на представлението, и тръгна, без да направи друга забележка, освен тези думи, отнасящи се за цената на курса, върху която падаше известно

финансово утежнение.

– Знаете ли, че е полунощ, метр?

– Да, карай бързо и бъди спокоен.

По онова време лакеите бяха понякога по-щедри от господарите си и кочияшът потегли в едър тръс без повече забележки.

Едва бе завил зад ъгъла на улица „Роан“, когато през същата вратичка, през която бяха минали принцесата и госпожа Елизабет, госпожа Дьо Турзел и дофина, излезе с обикновена крачка като някой експедитор, който излиза от бюрото си след дълъг и изпълнен с работа ден, един човечец в сива дреха, нахлупил върха на шапката до носа си и с ръце в джобовете.

Това беше кралят.

Той беше последван от господин Дьо Валори. По време на пътя една от токите на обувките на краля се беше откачила. Той бе продължил, без да поиска да обърне внимание на това. Господин Дьо Валори я беше вдигнал. Шарни направи няколко крачки към него. Той беше разпознал краля, не лично, а по господин Дьо Валори, който го следваше. Той беше от онези, които винаги искаха да виждат крал у краля. Той въздъхна от мъка, почти от срам.

– Елате, сир, елате – прошепна той.

После съвсем тихо попита господин Дьо Валори:

– А кралицата?

– Кралицата ни следва с господин вашия брат.

– Добре. Тръгвайте по най-краткия път и ни чакайте при портата Сен Мартен. Аз ще тръгна по най-дългия. Срещата е при колата.

Господин Дьо Валори се устреми по улица „Сен Нисез“, след това мина по улица „Сен Оноре“, после по улица „Ришельо“, после през Площада на победите, след това по улица „Бурбон-Вилньов“.

Чакаха кралицата. Измина половин час.

Няма да се опитваме да рисуваме безпокойството на бегълците. Шарни, върху когото тежеше цялата отговорност, приличаше на луд. Той искаше да се върне в двореца, да разучи, да се осведоми. Кралят го задържа. Малкият дофин плачеше и викаше: „Мамо, мамо!“

Ужасът се удвои, когато видяха да се връща обратно, придружена от факлоносци, колата на генерал Дьо Лафайет. Тя навлизаше в „Карусел“.

Ето какво се беше случило.

При вратите на двора виконт дьо Шарни, който подкрепяше под ръка кралицата, искаше да завие наляво. Но кралицата го спря.

– Ама къде отивате? – каза тя.

– На ъгъла на улица „Сен Нисез“, където брат ми ни очаква – отвърна Изидор.

– Улица „Сен Нисез“ на брега на реката ли е? – попита кралицата.

– Не, госпожо.

– Е, добре, вашият брат ни очаква при вратичката на брега на реката.

Изидор настоя на своето. Кралицата беше толкова сигурна в това, което казваше, че в ума му се породихо съмнение.

– Боже мой, госпожо! – каза той. – Нека внимаваме, всяка грешка може да се окаже смъртоносна.

– На брега на реката – повтори кралицата, – добре чух за брега на реката.

– Тогава хайде на брега на реката, госпожо. Но ако не намерим колата там, се връщаме веднага на улица „Сен Нисез“, нали?

– Да, но да вървим.

И кралицата помъкна своя кавалер през трите двора, отделени един от друг по онова време с дебели зидове и които бяха свързани един с друг само посредством тесни отвори близо до двореца, преградени с вериги и охранявани от часови.

Кралицата и Изидор преминаха през тези три отвора един след друг и прекрачиха през трите вериги. На нито един от часовете не му дойде на ум да ги спре.

Действително, как да повярваш, че тази млада жена, облечена като камериерка от знатен дом, хваната под ръка с един хубав момък, носещ ливреята на дома Конде или почти като нея, прекрачваша така леко тежките вериги, би могла да бъде кралицата на Франция?

Стигнаха до брега на реката. Кеят беше пуст.

– Тогава е на другия бряг – каза кралицата.

Изидор искаше да се върне. Но тя сякаш обхваната от умопомрачение, каза:

– Не, не, оттук.

И повлече Изидор към Кралския мост. След като преминаха моста, откриха кея на десния бряг също така пуст, както и онзи на левия.

– Да видим в тази улица – каза кралицата.

И тя принуди Изидор да навлязат малко в улица „Бак“. След като изминаха стотина крачки, тя разбра, че трябва да се е излъгала, и спря задъхана. Силите ѝ бяха на път да я напуснат.

– Е, добре, госпожо – каза Изидор, – все още ли настоявате?

- Не – отвърна кралицата, – водете ме където искате.
- В името на Бог, госпожо, смелост! – каза Изидор.
- О! Не ми липсва смелост, а сила – отвърна кралицата.

После, като се обърна назад, добави:

– Струва ми се, че никога няма да мога да си върна дъха. Боже мой, Боже мой!

Изидор знаеше, че този дъх, който липсваше на кралицата сега, ѝ е толкова необходим, колкото на кошута, преследвана от кучета. Той се спря.

– Поемете си дъх, госпожо – каза той. – Имаме време. Гарантирам за брат си. Той ще чака, ако е необходимо до изгрев слънце.

– Вие мислите ли, че той ме обича? – се провикна колкото бързо, толкова и непредпазливо Мария-Антоанета, притискайки ръката на младежа до гърдата си.

– Мисля, че животът му, както и моят, ви принадлежи, госпожо, и че чувството, което при останалите е любов, при него е обожание.

– Благодаря – каза кралицата, – направихте ми добро, отдъгнах си! Да вървим...

И със същата тази трескавост тя тръгна по пътя, който вече бе избрала, изминавайки отново вече изминатия път.

Само че вместо да влизат отново в Тюйлери, Изидор я накара да минат през вратичката към „Карусел“. Пресякоха огромния площад, обикновено пълен до полунощ със сергии на амбулантни търговци и спрели фиакри. Той беше почти пуст, почти тъмен. При все това се чуваше силен шум, сякаш от колела на коли и копита на коне.

Бяха стигнали при вратичката на улица „Дьо л'Ешел“. Беше очевидно, че конете, чиито копита се чуваха, и колата, чиито колела громоляха, щяха да минат през тази врата.

Вече се забелязваше светлина – несъмнено от факлите, придружаващи тази кола.

Изидор поиска да се върне назад. Кралицата го повлече напред.

Изидор се хвърли под свода на вратата, за да я предпази точно в момента, когато главите на конете на факлоносците се появиха от противоположната страна. Той я бутна в най-тъмната ниша и се намести до нея. Но и най-тъмната ниша в същия миг беше залята от светлината на факлите, носени от конниците.

Сред тях, полуизлегнат в колата си, облечен в елегантната си униформа на генерал от Националната гвардия, беше генерал Лафайет.

В момента, когато тази кола минаваше, Изидор усети, че една ръка,

силна с волята си, а не с физическата си сила, бързо го отстрани. Тази ръка беше лявата ръка на кралицата. В дясната си ръка тя държеше една бамбукова пръчка със златно топче накрая, каквито жените по онова време носеха. Тя удари с нея по колелата на колата и каза:

– Върви, тъмничарю, аз съм във от затвора ти!

– Какво правите, госпожо – каза Изидор, – на каква опасност се излагате?

– Отмъщавам си – отвърна кралицата. – Можеш да рискуваш нещичко заради това.

И след като отмина и последният факлоносец, тя се устреми напред, сияеща като някоя богиня, радостна като дете.

84.

Въпрос на етикет

Кралицата не беше направила и десет крачки от вратичката, когато един човек, увит в синьо наметало на кочияш и с лице скрито под шапка от навосъчена слама, конвулсивно я хвана за ръката и я повлече към една пощенска кола, стояща на ъгъла на улица „Сен Нисез“. Този човек беше граф Дьо Шарни, а пощенската кола беше онази, която повече от половин час чакаше цялото кралско семейство.

Мислеха, че ще видят кралицата отчаяна, обезсърчена, умираща, а тя пристигаше смееща се и радостна. Заплашващите опасности, понесената умора, допуснатата грешка, изгубеното време, последствията, които можеше да има това закъснение – ударът с пръчката, който беше нанесла на колата на Лафайет и който ѝ се струваше, че е стоварила на самия него, всичко това я беше накарало да забрави проблемите.

На десет крачки от пощенската кола един прислужник държеше за поводите кон.

Шарни само посочи с пръст коня на Изидор, той се метна отгоре му и тръгна в галоп. Той отиваше най-напред в Бонди, за да поръча коне.

Като го видя да тръгва, кралицата му подхвърли няколко думи на благодарност, които той не чу.

– Хайде, госпожо, хайде – каза Шарни с онзи волеви тон, примесен с почителност, който наистина силните хора умеят така добре да употребяват във важни случаи, – нямаме нито секунда за губене.

Кралицата влезе в пощенската кола, където вече бяха кралят, госпожа Елизабет, принцесата, дофинът и госпожа Дьо Турзел, което правеше петима души. Тя седна в дъното и взе дофина на коленете си. Кралят седна до нея. Госпожа Елизабет, принцесата и госпожа Дьо Турзел заеха предната седалка.

Шарни затвори вратичката, качи се на капрата и за да заблуди шпионите, ако имаше такива, накара конете да обърнат, изкачи се по улица „Сен Оноре“, тръгна по булеварда към катедралата „Мадлената“ и вървя по него чак до портата „Сен Мартен“.

Колата беше там и чакаше в един страничен път, който водеше към онова, което наричаха сметище. Този път беше пуст.

Граф Дьо Шарни скочи от своята капра и отвори вратичката на пощенската кола.

Вратичката на голямата кола, която трябваше да им послужи за пътуването, беше вече отворена. Господин Дьо Малден и господин Дьо Валори стояха от двете страни на сгъваемата стълбичка. За миг и шестимата души, които бяха в пощенската кола, се изсипаха на пътя. Тогава граф Дьо Шарни откара каляската до долната страна на пътя и я остави да се свлече в един ров. После се върна при голямата кола. Кралят се качи пръв, последваха кралицата, госпожа Елизабет и двете деца. След тях се качи госпожа Дьо Турзел. Господин Дьо Малден се качи отзад на колата, а господин Дьо Валори се настани на капрата до Шарни.

Колата беше впрегната с четири коня. Едно цъкане с език ги накара да потеглят в тръс. Кочияшът ги управляваше с дългите юзди.

Камбаната на църквата „Сен Лоран“ удари един и четвърт. Трябваше им един час, за да стигнат в Бонди.

Готовите за впрягане в колата коне чакаха извън конюшните. Изидор чакаше до конете. От другата страна на пътя беше спрял един наемен кабриолет, напълно впрегнат с пощенски коне. В този кабриолет бяха двете камериерки от прислугата на дофина и принцесата.

Те мислеха да наемат кола в Бонди и като не намериха, се споразумяха със собственика на кабриолета, който им го продаде за хиляда франка.

Той, доволен от сделката и несъмнено искащ да види какво ще стане с хората, имали глупостта да му дадат хиляда франка за подобен стар сандък, чакаше, пийвайки си в странноприемницата при пощата. Той видя да пристига колата на краля, управлявана от Шарни. Шарни слезе от капрата и се приближи до вратичката на колата. Под наметката на кочияш той носеше униформеното си облекло. В сандъка на капрата беше шапката му.

Беше уговорено между краля, кралицата и Шарни, че в Бонди Шарни ще земе вътре в колата мястото на госпожа Дьо Турзел, която тогава щеше да се върне сама в Париж.

Но бяха забравили да поискат мнението на госпожа Дьо Турзел за тази промяна.

Кралят ѝ постави въпроса. Освен своята дълбока преданост към кралското семейство, госпожа Дьо Турзел беше, по въпросите на етикета, пълна противоположност на предишната камериерка госпожа Дьо Ноай.

– Сир – отвърна тя, – мое задължение е да бдя над децата на Франция и да не ги напускам нито за миг. Най-малкото без изрична заповед от Ваше Величество, заповед, която ще бъде безпрецедентна, аз няма да

ги напусна.

Кралицата изпръхтя от нетърпение. Тя желаше присъствието на Шарни в колата по две причини. Като кралица виждаше в него своята сигурност. Като жена виждаше в него своята радост.

– Скъпа госпожо Дьо Турзел – каза кралицата, – ние сме ви възможно най-признателни. Но вие сте болна и идвате, защото дългът ви го налага. Останете в Бонди и ще ни настигнете после там, където ще бъдем.

– Госпожо – отвърна госпожа Дьо Турзел, – нека кралят ми нареди и аз съм готова да слеза и да остана, ако се налага и насред пътя. Но само една заповед на краля може да ме накара не само да изневеря на дълга си, но и да се откажа от правото си.

– Сир – каза кралицата, – сир!

Но Луи XVI не смееше да се произнесе по този важен въпрос. Той търсеше заобиколен път, вратичка за измъкване.

– Господин Дьо Шарни? – каза той. – Не бихте ли могли да останете на капрата?

– Бих могъл всичко, което пожелае кралят – каза господин Дьо Шарни. – Само че или ще трябва да остана с офицерската си униформа – а с тази униформа ме гледат по пътищата от четири месеца насам и всеки ще ме разпознае, – или пък с наметалото и шапката на кочияш, но пък това облекло е малко скромно за една толкова елегантна кола.

– Влезте в колата, господин Дьо Шарни, влезте – каза кралицата. – Ще взема дофина на коленете си, госпожа Елизабет ще вземе Мари-Терез на нейните и всичко ще бъде наред... Ще бъдем малко притеснени и това е всичко.

Шарни чакаше решението на краля.

– Невъзможно, скъпа – каза той. – Помислете, че ни предстои да изминем деветдесет левги!

Госпожа Дьо Турзел стоеше права, готова да се подчини на заповедта на краля, ако кралят ѝ нареди да слезе. Но кралят не се осмеляваше да го стори – толкова голяма роля играят сред хората в двора дори малките предразсъдъци.

– Господин Дьо Шарни – каза кралят на графа, – не бихте ли могли да заемете мястото на господин брат си и да препускате напред, за да поръчват конете?

– Вече казах на краля, че съм готов на всичко. Само ще се осмеля да отбележа пред краля, че обикновено конете се поръчват от куриер, а не от корабен капитан, и тази промяна, която ще учуди станционните

надзиратели, може да доведе до големи затруднения.

– Вярно е – каза кралят.

– О, Боже мой, Боже мой! – прошепна кралицата стигнала върха на нетърпението си.

После, обръщайки се към Шарни, каза:

– Разбирайте се, както искате, господин графе, но аз не искам да ни напускате.

– Това е и моето желание, госпожо – каза Шарни, – и виждам само един начин за това.

– Какъв? Казвайте бързо – рече кралицата.

– Вместо да влизам в колата, вместо да се качвам на капрата ѝ, вместо да препускам пред нея, да я последвам с обикновен костюм на човек, който използва пощата. Тръгвайте, госпожо, и преди да сте изминали десет левги, ще бъда на петстотин крачки от вашата кола.

– Тогава, това значи да се върнете в Париж?

– Несъмнено, госпожо. Но чак до Шалон Ваше Величество няма от какво да се страхува, а преди Шалон ще съм ви настигнал.

– Но как ще се върнете в Париж?

– С коня, с който дойде брат ми, госпожо, той е превъзходен бегач и е имал време да отдъхне. За по-малко от половин час ще бъда в Париж.

– Тогава?

– Тогава, госпожо, ще облека подходящ костюм, ще взема един кон от пощата и ще препускам възможно най-бързо, докато ви настигна.

– Няма ли изобщо никакъв друг начин? – каза отчаяна Мария-Антоанета.

– По дяволите! – вметна кралят. – Не виждам такъв.

– Тогава да не губим време – каза Шарни. – Хайде, Жан и Франсоа, по местата си! Напред Мелшиор! Пошалъони, конете ви!

Госпожа Дьо Турзел триумфално седна отново и колата потегли в галоп, следвана от кабриолета. Важността на разискването ги беше накарала да забравят да разпределят между виконт дьо Шарни, господата Дьо Валори и Дьо Малден заредените пистолети, които бяха в сандъка на колата.

А какво ставаше в Париж, към който граф Дьо Шарни се връщаше с най-бърз ход?

Един перукер, наречен Бюзби, живеещ на улица „Бурбон“, беше посетил в Тюйлери един от своите приятели, който беше на стража. Този приятел се беше наслушал от офицерите си за бягството, което

трябваше да стане през тази нощ, както се уверяваха те един друг. Той говори за това на перукера, който не можа повече да прогони от ума си мисълта, че този план е истински и че това кралско бягство, за което се говореше от много време, ще стане през същата нощ.

Като се прибра у дома, той разказа на жена си това, което беше научил в Тюйлери, но тя се отнесе към него, сякаш беше сънувал. Съмненията на перукершата повлияха на мъжа ѝ, който завърши вечерта, като се съблече и си легна, без да има повече последици от подозренията му.

Но, легнал си веднъж, първоначалната му натрапчива мисъл го обзе отново и стана толкова натрапчива, че той не можеше да ѝ се съпротивлява. Той скочи от леглото си, облече се отново и изтича при един от своите приятели, наречен Юшер, който беше хлебар и едновременно с това сапър от Театинския батальон.

Там той съобщи всичко, което му бяха разказали в Тюйлери, като предаде по такъв жив начин на хлебаря своите страхове по отношение на бягството на кралското семейство, че последният не само ги сподели, но, по-разпаден от този, който ги имаше, скочи от леглото си и без да губи време да облича нещо друго, освен едни дълги гащи, и излизайки на улицата, като зачука по вратите, събуди трийсетина свои съседи. Тогава беше около дванайсет и четвърт – няколко минути, след като кралицата беше срещнала господин Дьо Лафайет под свода на вратичката на Тюйлери.

Гражданите, разбудени от перукера Бюзби и хлебаря Юшер, решиха да облекат униформите си от Националната гвардия и да се явят при господин генерал Дьо Лафайет, за да го предупредят за това, което ставаше. Веднага щом беше взето, решението се изпълни. Господин Дьо Лафайет живееше на улица „Сен Оноре“ в двореца Ноай, близо до Фьойан. Патриотите потеглиха и в дванайсет и половина бяха там.

Генералът, след като беше присъствал на лягането на краля, след като беше предупредил своя приятел Байи, че кралят си е легнал, и след като бе направил посещение на господин Емери, член на Националното събрание, току-що се беше прибрал у дома си и се готвеше да се съблече.

В този момент потропаха на вратите на двореца Ноай. Господин Дьо Лафайет изпрати камериера си да види какво става. Той се върна бързо и каза, че навън са около двайсет и пет-трийсет граждани, които искат веднага да говорят с генерала по много важна работа.

По онова време генерал Дьо Лафайет беше свикнал да приема по което и да било време.

От друга страна, в крайна сметка работа, която можеше да вдигне двайсет и пет-трийсет граждани, би могла и дори би трябвало да бъде важна, така че той нареди да бъдат въведени. Генералът само трябваше да облече отново дрехата си, която току-що беше свалил, и беше готов да ги приеме.

Тогава господата Бюзби и Юшер, от свое име и от името на своите другари, му изложиха страховете си. Господин Бюзби наблегна на онава, което бе чул в Тюйлери, а останалите на слуховите, които всекиднев-но чуваха от всякъде.

Но всички техни стракове само караха генерала да се смее и тъй като беше добродушен човек и майстор в разговорите, той им разказа откъде идваха всички тези слухове, как бяха разпространени от госпожа Дьо Рошрьол и господин Дьо Гувион, как той, за да се убеди в неверността им, беше видял краля да си ляга, така, както те биха могли да видят да си ляга той, Лафайет, ако останат още няколко минути. Най-накрая, понеже целият този разговор не беше достатъчен, за да ги успокои, господин Дьо Лафайет им каза, че отговаря за краля и кралското семейство с главата си.

След всичко това беше невъзможно да бъде изразено съмнение. Така че те се задоволиха да поискат от господин Дьо Лафайет паролата, за да могат да се приберат необезпокоявани. Господин Дьо Лафайет не видя никаква трудност в това, да им достави това удоволствие и им даде паролата.

Все пак, снабдени с паролата, те решиха да посетят залата на манежа, за да узнаят няма ли нещо ново там, и дворовете на двореца, за да проверят дали не става нещо нередно.

Те се връщаха по улица „Сен Оноре“ и шяха да навлязат в улица „Дьо л'Ешел“, когато един конник, препускащ в галоп, поиска да премине покрай тях. Понеже в подобна нощ всичко се превръщаше в събитие, те кръстосаха пушките си и извикаха на конника да спре.

Конникът спря.

– Какво искате? – попита той.

– Искаме да знаем къде отивате – отвърнаха националните гвардейци.

– Отивам в Тюйлери.

– Какво ще правите в Тюйлери?

– Ще дам отчет на краля за едно поръчение, с което ме беше натоварил.

– По това време?

– Разбира се, че по това време.

Един от най-заядливите направи знак на останалите да го оставят да говори.

– Но по това време – повтори той – кралят си е легнал.

– Да – отвърна конникът, – но ще го събудят.

– Ако имате работа при краля – подхвана същият човек, – трябва да знаете паролата.

– Това не би било довод – забеляза конникът, – като се вземе предвид, че бих могъл да идвам от границата, вместо чисто и просто да идвам от някое място на три левги оттук, и ако съм тръгнал преди един месец, вместо преди два часа.

– Това е вярно – казаха националните гвардейци.

– Тогава вие сте видели краля преди два часа? – продължи онзи, който разпитваше.

– Да.

– Говорихте ли с него?

– Да.

– Какво правеше той преди два часа?

– Очакваше само излизането на генерал Дьо Лафайет, за да си легне.

– Така че вие знаете паролата?

– Разбира се. Генералът, знаейки, че трябва да се връщам в Тюйлери към един или два часа сутринта, ми я даде, за да не ми се налага да закъснявам.

– И каква е паролата?

– Париж и Поатие.

– Хайде – казаха националните гвардейци, – така е. Добре сте дошъл, приятелю, и кажете на краля, че сте ни намерили да бдим пред вратите на двореца от страх да не избяга.

И те се отдръпнаха пред конника.

– Няма да пропусна да му го кажа – отвърна той.

И като смушка коня с двете шпори, той се устреми под свода на портата на Тюйлери, където изчезна.

– Дали да го чакаме да излезе от Тюйлери, за да разберем дали е видял краля? – каза един от националните гвардейци.

– Но ако живее в Тюйлери – каза друг, – значи ще го чакаме до утре?

– Точно така – каза първият, – и Бога ми, след като кралят си е легнал, след като господин Дьо Лафайет си легна, да вървим и ние на свой

ред да си лягаме и да живее нацията!

Двайсет и петте или трийсетина патриоти повториха хорово вика: „Да живее нацията!“, и отидоха да си легнат, горди и щастливи, че са научили от устата на самия Лафайет, че няма защо да се страхуват дали кралят ще напусне Париж.

85. Пътят

Видяхме как потегли в едър тръс, теглена от четирите яки пощенски коня, колата, която отвеждаше краля и семейството му. Нека ги последваме по пътя във всички подробности на тяхното пътуване, както ги последвахме във всички подробности на бягството им. Събитието беше толкова голямо и упражни толкова фатално влияние върху тяхната съдба, че и най-малкото произшествие ни се струва достойно за интерес или любопитство.

Денят започна към три часа сутринта. Сменяха конете в Мо. Кралят беше гладен и наченаха запасите. Тези запаси се състояха от едно парче студено говеждо, хляб и четири бутилки непенливо шампанско, които граф Дьо Шарни бе накарал да сложат в бюфета на колата. Понеже нямаха нито ножове, нито вилици, кралят повика Жан. Жан, както си спомняте, беше името за мисията на господин Дьо Малден.

– Жан – каза кралят, – дайте ми ловджийския си нож, за да мога да разрежа това говеждо.

Жан извади ловджийския нож от ножницата и го подаде на краля. През това време кралицата се беше подала от колата и гледаше назад, несъмнено за да види дали Шарни не идва.

– Искате ли да вземете нещо, господин Дьо Малден? – попита полугласно кралят.

– Не, сир – отвърна господин Дьо Малден също толкова тихо. – Още не се нуждая от нищо.

– Не се стеснявайте нито вие, нито вашите другари – каза кралят.

После се обърна към кралицата, която продължаваше да гледа през прозореца на вратичката.

– За какво мислите, госпожо? – каза той.

– Аз ли? – каза кралицата, опитвайки се да се усмихне. – Мисля си за господин Дьо Лафайет. Вероятно в този час не се чувства много добре.

После се обърна към господин Дьо Валори, който на свой ред се беше приближил до вратичката.

– Франсоа – каза тя, – струва ми се, че всичко върви добре и че вече бихме били арестувани, ако това трябваше да стане. Изобщо не са разбрали за нашето заминаване.

– Повече от вероятно е, госпожо – отвърна господин Дьо Валори. – Защото не забелязвам никакви вълнения и подозрения. Хайде, хайде, смелост, госпожо, всичко върви добре.

– На път! – извика пощальонът.

Господата Дьо Малден и Дьо Валори се качиха на седалките си и колата продължи пътя си.

Към осем часа сутринта стигнаха в подножието на едно дълго възвишение. Отляво и отдясно на възвишението имаше една хубава гора, в която птиците пееха и която първите лъчи на слънцето в един от най-хубавите юнски дни пронизваха като златни стрели.

Пощальонът подкара конете си ходом. Двамата телохранители скочиха от капрата.

– Жан – каза кралят, – накарайте да спрат колата и ни отворете вратичката – искам да походя и мисля, че кралицата и децата няма да се разсърдят никак, ако се поразтърчат.

Господин Дьо Малден направи знак и пощальонът спря. Вратичката се отвори. Кралят, кралицата, госпожа Елизабет и двете деца слязоха. Само госпожа Дьо Турзел остана в колата, тъй като беше твърде болна, за да слезе.

За миг кралското семейство се пръсна по пътя. Дофинът се затича след пеперудите, а принцесата започна да бере цветя. Госпожа Елизабет хвана краля под ръка. Кралицата вървеше сама.

Ако човек видеше това семейство така разпръснато по пътя, тези хубави деца, играещи и тичащи, тази сестра, облегната на ръката на брат си и усмихваща му се, тази хубава замислена жена, която поглеждаше назад, и цялата тази идилия, осветена от хубавото утринно юнско слънце, хвърлящо прозрачната сянка на гората до средата на пътя, би могъл да си каже, че едно радостно семейство се прибира в замъка си, за да подхване отново редовния си и спокоен живот, а не че една кралица и един крал на Франция бягат от трона си, към който не трябваше да ги връщат, освен за да ги заведат на ешафода!

Вярно е, че скоро едно произшествие щеше да внесе в тази спокойна и ведро картина смут на различните страсти, дремеци в дъното на сърцата на различни действащи лица от тази история.

Изведнъж кралицата спря, сякаш краката ѝ пуснаха корен в земята. Един конник се появи на почти четвърт левга, обвит в облак от прах, който вдигаха галопиращите копита на коня му. Мария-Антоанета не се осмели да каже: „Това е граф Дьо Шарни.“ Но от гърдите ѝ се изтръгна вик.

– А! Новини от Париж – каза тя.

Всички, с изключение на дофина, се обърнаха. Безгрижното дете току-що бе хванало пеперудата, след която тичаше, и малко се интересуваше от новините от Париж.

Кралицата не посмя, разбира се, да каже, че новините, които носеше господин Дьо Шарни, си струват да бъде изчакани. В края на краищата това беше закъснение само от няколко секунди – конникът препускаше с всичката възможна бързина на коня си.

Той, от своя страна, колкото повече се приближаваше, гледаше с голямо внимание и не можеше да разбере защо голямата кола беше разпръснала пътниците си по пътя. Най-накрая ги настигна в момента, когато колата беше достигнала върха на възвишението и спря на този връх. Това беше господин Дьо Шарни, както бяха отгатнали сърцето на кралицата и очите на краля.

Той беше облечен в къс редингот с вълнообразна яка, шапка с широк шнур и стоманена катарам, бяла жилетка, прилепнали кожени панталони и високи военни ботуши, стигащи до над коленете. Цветът на лицето му, обикновено матово бял, беше оживен от препускането и искрите от пламъка, който зачервяваше лицето му, избликваха от очите му.

В могъщото му дишане, в разширените му ноздри имаше нещо победно. Никога кралицата не го беше виждала толкова красив.

Тя изпусна една дълбока въздишка. Той скочи от коня си и се поклонил пред краля. После, обръщайки се, поздрави кралицата. Всички се събраха около него с изключение на двамата телохранители, които от дискретност останаха отдалечени.

– Приближете се, господа, приближете се – каза кралят. – Новините, които носи господин Дьо Шарни, се отнасят до всички.

– Най-напред, сир, всичко е наред – каза Шарни, – и в два часа сутринта още никой не подозираще за вашето бягство.

Всички си отдъгнаха. После се изсипаха въпроси.

Шарни разказа как се е върнал в Париж. Как на улица „Дьо л'Ешел“ е срещнал патрула на патриотите. Как е бил разпитван от тях и как ги е оставил с убеждението, че кралят си е легнал и спи. После каза как е влязъл във вътрешността на Тюйлери, спокойна както в обикновени дни, качил се в стаята си, сменил дрехите си и слязъл обратно по коридорите на краля, като по този начин се беше уверил, че никой не се досеща за бягството на краля и неговото семейство, дори господин Дьо Гувион, който, виждайки, че редицата от часови, поставена от него около апартаментите на краля, не върши работа, я беше махнал и бе

отпратил по домовете им офицерите и батальонните командири.

Тогава господин Дьо Шарни беше взел коня си, който бе оставил, държан от един от дежурните прислужници в двора, и мислейки, че ще бъде трудно да намери в подобен час пощенски кон в Париж, той бе потеглил със същия кон за Бонди. Нещастният кон беше пристигнал почти съсипан. Но беше пристигнал и това бе всичко, което имаше значение.

Там графът беше взел отпочинал кон и беше продължил пътя си, по който нямаше в крайна сметка нищо обезпокоително.

Кралицата намери начин да стисне ръката на Шарни – донасянето на такива хубави новини си струваше оказването на подобна благосклонност. Шарни целуна почтително ръката на кралицата. Защо кралицата побледня? Дали от радост, че Шарни бе целунал ръката ѝ? Дали от мъка, че не я беше стиснал?

Качиха се отново на колата. Тя потегли, а Шарни препусна до вратичката ѝ.

На най-близката поща намериха пригответени коне, но без да има оседлан кон за Шарни.

Изидор не би могъл да поръча оседлан кон, тъй като не знаеше, че брат му би могъл да има нужда от него.

Така че той закъсна заради този кон – колата потегли. Пет минути по-късно Шарни беше на седлото. Впрочем уговорката беше той да следва колата, а не да я придружава.

Само че той я следваше толкова отблизо, че кралицата, подавайки глава от прозорчето на вратичката на колата, да го забелязва и за да може при всяка смяна на конете да пристига така, че да има време да замени по няколко думи със знаменитите пътници.

Шарни беше сменил коня си в Монмирай. Той смяташе, че колата има четвърт час преднина пред него, когато изведнъж, на завоя на една улица, конят му се оказа срещу спрялата кола и двамата телохранители, които се мъчеха да нагласят един от ремъците.

Графът скочи от коня си, промуши глава през прозорчето на вратичката, за да препоръча на краля да се крие и на кралицата да не се безпокои, после отвори нещо като сандък, където предварително бяха поставени всички инструменти, които една повреда прави необходими. Той намери един чифт ремъци. Взе единия от тях, с който замени скъсания.

Двамата телохранители се възползваха от спирането, за да поискат оръжията си. Но кралят строго се възпротиви да им бъдат дадени. Възразиха му, че са им необходими, в случай че колата бъде спряна. Но той отговори, че в никакъв случай не иска заради него да бъде проливана

кръв.

Най-накрая ремъкът беше нагласен и сандъкът беше затворен. Двата телохранители се качиха отново на капрата. Шарни се метна на седлото и колата потегли. Само че бяха загубили повече от половин час и то тогава, когато всяка изгубена минута беше непоправима загуба. В два часа пристигнаха в Шалон.

– Ако пристигнем в Шалон, без да ни арестуват – беше казал кралят, – всичко ще бъде наред!

Бяха пристигнали в Шалон, без да ги арестуват, и сменяха конете.

Кралят се бе показал за миг. Сред групите зяпачи, образували се около колата, двама души го бяха изгледали с подчертано внимание. Изведнъж единият от тези двамата се отдалечи и изчезна. Другият се приближи.

– Сир – каза той полугласно, – не се показвайте така, защото ще се погубите.

После се обърна към пощальоните.

– Хайде де, мързеливци! – каза той. – Така ли служите на добрите пътници, които плащат по трийсет су за превоз?...

И се хвана на работа, за да помогне на пощальоните. Това беше станционният надзирател. Най-накрая конете бяха впрегнати, пощальоните бяха на седлата. Първият пощальон поиска да поведе конете си. И двата коня паднаха.

Конете се надигнаха под ударите на камшика. Поискаха да подкарат колата – двата коня на втория пощальон на свой ред се строполиха. Почщальонът беше затиснат под коня си. Шарни, който чакаше мълчливо, издърпа пощальона и го измъкна изпод коня му, където останаха неговите ботуши.

– О, господине! – провикна се Шарни, обръщайки се към станционния надзирател, за чиято преданост не знаеше. – Какви са тези коне, които сте ни дали?

– Най-добрите от конюшната! – отвърна онзи.

Само че конете така се бяха оплели в ремъците на поводите, че колкото повече се опитваха да се надигнат, толкова повече се оплитаха. Шарни се хвърли към ремъците.

– Хайде! – каза той. – Да разпрегнем и да впрегнем – трябваше да го направим по-рано.

Станционният надзирател се захвана за работа, плачейки от отчаяние.

През това време човекът, който се беше отдалечил, изгича при

кмета – той му съобщи, че в този момент кралят и цялото кралско семейство сменят конете на пощенската станция, и му поиска заповед, за да ги арестува.

За щастие кметът не беше голям републиканец и не пожела да поеме подобна голяма отговорност. Вместо лично да се увери, той поиска на свой ред всякакви обяснения, отричайки, че това може да бъде вярно и най-накрая, изкаран от търпение, пристигна при странноприемницата на пощата в момента, когато колата изчезваше в завоя на улицата.

Бяха изгубили повече от двајсет минути.

Пътуващите в кралската кола бяха разтревожени. Тези коне, падащи един след друг без видима причина за това, напомниха на кралицата за онези свещи, които угасваха съвсем сами. При все това, излизайки от вратите на града, кралят, кралицата и госпожа Елизабет казаха едновременно:

– Ние сме спасени!

Но стотина крачки по-нататък един човек се хвърли към колата, промуши глава през прозореца на вратичката и извика на знаменитите пътници:

– Не сте се подготвили добре и ще бъдете арестувани!

Кралицата нададе вик. Човекът се хвърли настрани и изчезна в една малка горичка.

За щастие бяха само на четири левги от Пон-дьо-Сомвил, където щяха да намерят господин Дьо Шоазьол и неговите четирийсет хусари.

Само че беше три часът следобед и бяха закъснели почти четири часа!

86.

Разминаването

Спомнете си, че херцог Дьо Шоазьол препускаше с пощенски коне заедно с Леонар, който беше отчаян, че е оставил вратата на стаята си отворена, че е отнесъл шапката и наметката на брат си и няма да изпълни обещанието си да направи фризура на госпожа Дьо л'Ааж.

Това, което утешаваше бедния Леонар, беше, че господин Дьо Шоазьол му беше казал с положителност, че го отвежда само на две или три левги, за да му възложи особено поръчение от името на кралицата, след което ще бъде свободен. Така че когато стигнаха в Бонди и той усети, че колата спира, се приготви да слезе. Но господин Дьо Шоазьол го спря, като му каза:

– Още не сме стигнали.

Конете бяха поръчани предварително. За няколко секунди те бяха впрегнати и колата потегли като стрела.

– Но, господине – каза бедният Леонар, – къде отиваме всъщност?

– Като се има предвид, че утре сутринта ще сте се върнали – отвърна господин Дьо Шоазьол, – какво значение има останалото?

– Наистина, като се има предвид – каза Леонар, – че в десет часа трябва да бъда в Тюйлери, за да направя прическата на кралицата...

– Това е всичко, което ви трябва, нали?

– Разбира се... Само че не би било зле да бъда там малко по-раничко, за да мога да успокоя брат си и да обясня на госпожа Дьо л'Ааж, че не е моя вината, задето не удържах на думата си.

– Ако няма друго, успокойте се, драги Леонар – всичко ще се нареди добре – отвърна господин Дьо Шоазьол.

Леонар нямаше никаква причина да мисли, че господин Дьо Шоазьол го отвлича. Така че поне за момента се успокои. Но в Клейе, като видя, че впрягат нови коне в колата и не става никакъв въпрос за спиране, нещастникът се провикна:

– А така, господин херцог! Значи отиваме накрай света?

– Чуйте ме, Леонар – каза му тогава със сериозен израз на лицето господин Дьо Шоазьол, – не ви водя в някоя близка до Париж къща, а към границата.

Леонар нададе вик, облегна ръце на коленете си и се загледа в херцога с ужасено изражение.

– Към... към... границата? – изпелтечи той.

– Да, драги Леонар. Там, в полка ми, трябва да намеря едно писмо от най-голяма важност за кралицата. Понеже не мога да ѝ го предам лично, ми трябва сигурен човек, за да ѝ го изпратя. Помолих я да ми посочи някого – тя избра вас като най-достоеен, поради вашата преданост, за доверието ѝ.

– О, господине! – извика Леонар. – Сигурно съм достоен за доверието на кралицата! Но как ще се върна? Аз съм с бални обувки, чорапи от бяла коприна и копринени панталони. Нямам нито бельо, нито пари.

Добрият момък забравяше, че носи диамантите на кралицата, които струваха два милиона, в джобовете си.

– Не се безпокойте, драги приятелю – каза му господин Дьо Шоазьол, – в колата ми има ботуши, дрехи, бельо, пари, всичко онова, което в крайна сметка може да ви бъде необходимо и нищо няма да ви липсва.

– Разбира се, господин херцог, аз съм сигурен, че с вас нищо няма да ми липсва. Но бедният ми брат, чиито шапка и наметало взех, бедната госпожа Дьо л'Ааж, на която само аз правя добре фризура... Боже мой! Боже мой! Как ли ще свърши всичко това?

– Добре, драги Леонар, или поне така се надявам – каза господин Дьо Шоазьол.

Препукаха като вихър. Господин Дьо Шоазьол беше казал на куриера си да приготвят две легла и вечеря в Монмирай, където щеше да прекара остатъка от нощта.

С пристигането си в Монмирай пътниците завариха леглата готови и вечерята сервирана.

Леонар почти се беше утешил относно шапката и наметалото на брат си и неспазеното обещание към госпожа Дьо л'Ааж. От време на време той дори изпускаше по някой израз на задоволство, по който беше лесно да се види, че гордостта му е поласкана от това, че кралицата го беше избрала за една толкова важна мисия, с каквато изглежда беше натоварен.

След вечерята двамата пътници си легнаха. Господин Дьо Шоазьол беше наредил колата му да го чака впрегната в четири часа. В четири без четвърт трябваше да похлопат на вратата му, за да го събудят, в случай че спи.

В три часа господин Дьо Шоазьол още не беше затворил очи, когато в стаята му, разположена над входната порта на пощата, се чу шумът от кола, придружен от онова плющение на камшик, с което пътниците или пощальоните известяваха за своето пристигане. За един миг

господин Дьо Шоазьол скочи от леглото и изтича до прозореца.

Един кабриолет беше спрял при портата. От него слязоха двама души, облечени в униформи на национални гвардейци, и настойчиво поискаха коне.

Кои бяха тези национални гвардейци? Какво искаха в три часа сутринта? И защо така настойчиво искаха коне? Господин Дьо Шоазьол повика прислужника си и му нареди да накара да впрягат. После събуди Леонар. Двамата пътници се бяха хвърлили на леглата напълно облечени, така че бяха готови само за миг.

Когато слязоха долу, двете коли бяха вече впрегнати.

Господин Дьо Шоазьол нареди на станционния надзирател да пусне първа колата на двамата национални гвардейци. Той само трябваше да я следва така, че да не я изпуска от очи нито за миг.

После той провери pistolетите, които бяха в джобовете на колата, и смени барута в подсиците, което създаде известно безпокойство у Леонар. Пътуваха така една левга или левга и половина. Но между Елож и Шентри кабриолетът сви по един напречен път в посока на Жалон и Енерне.

Двамата национални гвардейци, за които господин Дьо Шоазьол мислеше, че имат лоши намерения, бяха двама добри граждани, които се връщаха от Ла Ферт и се прибираха у дома си. Успокоен по този въпрос, господин Дьо Шоазьол продължи пътя си.

В десет часа той премина през Шалон. В единайсет пристигна в Пон-дьо-Сомвил.

Той се осведоми – хусарите още не бяха пристигнали. Спря пред странноприемницата на пощата, слезе, поиска една стая и се преоблече в униформата си.

Леонар гледаше всички тези приготовления с видимо безпокойство и ги придружаваше с въздишки, които трогнаха господин Дьо Шоазьол.

– Леонар – каза му той, – време е да ви кажа каква е истината.

– Какво! Истината ли? – провикна се Леонар, попадащ от изненада в изненада. – Нима аз не я знам тази истина?

– Вие знаете една част, а аз ще ви разкажа останалата.

Леонар скръсти ръце.

– Вие сте предан на вашите господари, нали, драги Леонар?

– На живот и смърт, господин херцог!

– Е, добре, след два часа те ще бъдат тук.

– О, Боже мой! Нима е възможно? – извика бедният момък.

– Да – продължи господин Дьо Шоазьол, – тук, заедно с децата, с

госпожа Елизабет... Вие знаете какви опасности са ги заплашвали? (Леонар направи с глава утвърдителен знак). И какви опасности ги заплашват още? (Леонар вдигна очи към небето). Е, добре, след два часа те ще бъдат спасени!

Леонар не можеше да говори. Той плачеше с горещи сълзи. При все това успя да избъбри:

– След два часа ще са тук? Сигурен ли сте?

– Да, след два часа. Би трябвало да са тръгнали от Тюйлери в единайсет или единайсет и половина часа вечерта. По обед би трябвало да са в Шалон. Да сложим един час и половина, за да изминат четирите левги, които ние току-що изминахме – те ще бъдат тук най-много два часа по-късно. Ще поръчаме обяд. Очаквам един отряд хусари, които трябва да ми доведе господин Дьо Гогела. Ще направим така, че обядът да продължи възможно най-дълго.

– О, господине! – прекъсна го Леонар. – Изобщо не съм гладен.

– Няма значение, ще положите усилие и ще ядете.

– Да, господин херцог.

– Значи ще удължим обяда възможно най-дълго, за да имаме предлог да останем... Ей! Вижте, ето че хусарите пристигат!

Действително се чуваха звуци от тропет и конски копита.

В този момент господин Дьо Гогела влезе в стаята и предаде на господин Дьо Шоазьол един пакет от господин Дьо Буйе.

Този пакет съдържаше шест подписани бели листа и дубликат от изричната заповед, дадена от краля до всички офицери от армията, какъвто и да е чинът и старшинството им, да се подчиняват на господин Дьо Шоазьол.

Господин Дьо Шоазьол нареди да вържат конете, разпредели хляба и виното на хусарите и на свой ред седна на масата.

Новините, които донесе господин Дьо Гогела, не бяха добри. Навсякъде по пътя той бе видял силна възбуда. Вече цяла година не само в Париж, но и в провинцията обикаляха слуховете за заминаването на краля и разполагането на отряди от различни родове войски в Сент-Менеулд и във Варен, бяха предизвикали зараждането на подозрения.

Той дори беше чул камбаните да бият тревога в една от общините, съседна на пътя.

Всичко това беше достатъчно да развали апетита дори на господин Дьо Шоазьол. Така че след един прекаран на масата час, когато големият часовник удари дванайсет и половина, той стана и като остави отряда под командването на господин Буде, излезе на пътя, който на влизане в

Пон-дьо-Сомвил минаваше по една височина, позволяваща да се обхване с поглед половин левга от пътя.

Не се виждаше нито куриер, нито кола. Но в това все още нямаше нищо учудващо. Както вече казахме, не очакваха – защото господин Дьо Шоазьол вземаше предвид възможните малки произшествия – куриера преди един-един и половина часа, а краля към един и половина или два часа.

При все това времето минаваше, а нищо не се показваше на пътя или поне нищо, приличащо на онова, което се очакваше да дойде. На всеки пет минути господин Дьо Шоазьол вадеше часовника си и всеки път, когато го извадеше, Леонар казваше:

– Ох! Няма да дойдат... Бедните ми господари! Бедните ми господари! Сигурно ги е постигнало нещастие!

И с отчаянието си бедният момък прибавяше повече безпокойство на господин Дьо Шоазьол. Два часа и половина, три часа, три часа и половина – нито куриер, нито кола! Както си спомняте, кралят напусна Шалон едва към три часа.

Но докато господин Дьо Шоазьол чакаше така на пътя, съдбата подготвяше в Пон-дьо-Сомвил едно събитие, което щеше да окаже най-голямо влияние върху цялата драма, която разказваме.

Съдбата, нека повторим думата, беше направила така, че точно няколко дни преди това селяните от едно землище, принадлежащо на госпожа Д'Елбьоф, разположено близо до Пон-дьо-Сомвил, бяха отказали плащането на неоткупваемите права. Тогава ги бяха заплашили, че ще ги съберат с военна сила. Но федерацията беше дала своите плодове и селяните от околните села обещаха въоръжена подкрепа на селяните от землището на госпожа Д'Елбьоф, ако тези заплахи се изпълнят.

Като видяха, че хусарите идват и се разполагат, селяните помислиха, че те идват с враждебни цели. Така че от Пон-дьо-Сомвил бяха разпратени куриери към съседните села и към три часа камбаните вече биеха обща тревога в цялата област.

Като чу този шум, господин Дьо Шоазьол се върна в Пон-дьо-Сомвил. Той намери младши-лейтенант Буда силно обезпокоен. Бяха отправени неясни заплахи към хусарите, които действително по онова време бяха едни от най-мразените части в армията. Селяните им се присмиваха и пееха под носа им следната импровизирана песен:

Хусарите са прошляци, ах;

но ние се надсмивае над тях!

Освен това други лица, по-добре информирани или по-прозорливи, започваха да говорят съвсем тихичко, че хусарите са тук не за да се разправят със селяните на госпожа Д'Елбьоф, а за да чакат краля и кралицата. На всичкото отгоре удари четири часът, без да пристигнат нито куриер, нито никакви новини.

При все това господин Дьо Шоазьол реши да остане още малко. Само че накара да впрегнат отново пощенските коне в колата му, взе диамантите от Леонар и го изпрати за Варен, като му нареди на минаване да разкаже – в Сент-Менеулд на господин Дандоан, в Клермон на господин Дьо Дамас и във Варен на господин Дьо Буйе-син, за положението, в което се намира.

После, за да успокои възбудата, която проявяваха около него, заяви, че той и хусарите му изобщо не са дошли, както някои си мислят, за да действат против селяните на госпожа Д'Елбьоф, а за да изчакаат и да придружат едно съкровище, което военният министър изпраща на армията.

Но думата „съкровище“, която беше двусмислена, успокои възбудата, от една страна, и възбуди подозренията, от друга. Кралят и кралицата също бяха едно съкровище и ето, разбира се, кое съкровище чакаше господин Дьо Шоазьол.

След четвърт час господин Дьо Шоазьол и хусарите му бяха така притиснати и заобиколени, че той разбра, че няма да може да издържи дълго и че ако за нещастие кралят и кралицата пристигнат в този момент, той щеше да бъде безсилен да ги защити заедно с четирийсетте си хусари.

Заповедта, получена от него, беше да се реагира така, че колата на краля да продължи пътя си безпрепятствено.

Вместо да бъде защита, неговото присъствие се превръщаше в препятствие. Най-доброто, което можеше да направи, дори в случай, че кралят пристигнеше, беше да си тръгне. Само че му трябваше предлог, за да си тръгне.

Станционният надзирател беше сред петстотинте-шестстотинте любопитни, на които им трябваше само една дума, за да се превърнат във врагове. Той гледаше, както и останалите, със скръстени ръце. Беше съвсем близо до господин Дьо Шоазьол.

– Господине – каза му херцогът, – дали знаете нещо за някаква

пратка пари, изпратена тези дни за Мец?

– Тази сутрин – отвърна станционният надзирател – дилижансът отнесе сто хиляди екю. Беше придружаван от двама жандарми.

– Наистина ли? – каза господин Дьо Шоазьол, смаян от невероятния късмет, който му помагаше.

– По дяволите! – каза един жандарм. – Така е, понеже аз и Робен го придружавахме.

– Тогава – каза господин Дьо Шоазьол, обръщайки се спокойно към господин Дьо Гогела, – министърът сигурно е предпочел този начин за изпращане на парите и понеже няма повече причина за нашето присъствие тук, мисля, че можем да си тръгваме. Хайде, хусари, слагайте юздите на конете.

Твърде обезпокоени, хусарите само чакаха, за да се подчинят на тази заповед. За миг юздите бяха сложени и хусарите бяха по конете. Те се подредиха в една редица. Господин Дьо Шоазьол мина по фронта на редицата, хвърли един поглед към Шалон и каза с въздишка:

– Хайде, хусари, стройте се по четирима и ходом напред!

И те излязоха от Пон-дьо-Сомвил с тропетите начело, когато часовникът удари пет и половина часа.

На двеста крачки от селото господин Дьо Шоазьол пое напърно, за да избегне Сент-Менеулд, където, както казваха, цареше голямо вълнение.

Точно в този момент Изидор дьо Шарни, подкарвайки с шпорите и камшика един кон, с който за два часа беше изминал четири левги, пристигаше при пощата, за да смени коня. Докато го сменяше, се осведоми дали не са видели един хусарски отряд. Като научи, че преди четвърт час този отряд е тръгнал ходом по пътя за Сен-Менеулд, той поръча коне и надявайки се да догони господин Дьо Шоазьол и да спре отъплението му, потегли в бесен галоп с един отпочинал кон.

Както видяхме, господин Дьо Шоазьол беше напуснал пътя за Сен-Менеулд и беше тръгнал напърно точно в мига, когато виконт дьо Шарни пристигаше при пощата, така че виконт дьо Шарни не го настигна.

87. Съдба

Десет минути след заминаването на Изидор дьо Шарни пристигна колата на краля.

Както бе предвидил господин Дьо Шоазьол, сборището се беше разпръснало напълно.

Знаейки, че в Пон-дьо-Сомвил трябва да ги чака първият отряд от войските, граф Дьо Шарни изобщо не беше помислил, че е наложително да остава назад. Той препускаше до вратичката на колата и припираше пощальоните, които изглежда бяха получили някаква заповед и караха в ситен тръс. Пристигайки в Пон-дьо-Сомвил, като не видя нито хусарите, нито господин Дьо Шоазьол, кралят неспокойно подаде глава от колата.

– Моля ви, сир – каза Шарни, – не се показвайте, аз ще се осведомя какво става.

И влезе в сградата на пощата.

Пет минути по-късно се появи отново. Беше научил всичко и го повтори на краля.

Кралят разбра, че господин Дьо Шоазьол се беше оттеглил, за да му освободи пътя.

Важното беше да тръгнат отново и да пристигнат в Сен-Менеулд. Несъмнено господин Дьо Шоазьол се беше оттеглил в Сен-Менеулд и в този град щяха да намерят събрани хусарите и драгуните. В момента на тръгването Шарни се приближи до вратичката.

– Какво ще заповяда кралицата? – попита той. – Трябва ли да тръгна напред? Или да вървя отзад?

– Не ме напускате – каза кралицата.

Шарни се поклонил от коня и препусна до вратичката.

В това време Изидор препускаше отпред, без да разбира нищо от пустотата по пътя, прокаран по толкова права линия, че на известни места можеше да вижда на разстояние от една до една и половина левги пред себе си.

Неспокоен, той пришпорваше коня си, вземайки такава преднина пред колата, каквато не беше вземал досега, защото се страхуваше, че жителите на Сен-Менеулд са се отнесли с драгуните на господин Дандоан така, както жителите на Пон-дьо-Сомвил с хусарите на господин Дьо Шоазьол.

Той не се лъжеше. Първото нещо, което забеляза в Сен-Менеулд, беше големият брой национални гвардейци, пръснати по улиците. Те бяха първите, които срещаше след Париж.

Целият град изглеждаше развълнуван, в квартала срещу този, през който навлизаше Изидор, беше барабан.

Виконтът препусна по улиците, без ни най-малко да изглежда обезпокоен от цялото това въстание. Той пресече големия площад и спря пред пощата.

Пресичайки големия площад, Изидор забеляза дузина драгуни с полицейски шапки, седнали на една пейка. На няколко крачки от тях, до един прозорец на мецанина, беше маркиз Дандоан, също с полицейска шапка, държащ нагайка в ръката си.

Изидор мина, без да спре и без да даде вид, че го е забелязал. Той предполагаше, че господин Дандоан, знаейки какъв трябва да бъде костюмът на куриерите на краля, ще го разпознае, следователно няма нужда от друг знак.

Един млад човек на двайсет и осем години, с коси, подстригани ала Тит, както ги носеха патриотите по онова време, с бакенбарди, стигащи до врата и заобикалящи лицето му, стоеше на вратата на пощата, облечен в халат. Изидор търсеше към кого да се обърне.

– Какво желаете, господине? – каза младият мъж с черните бакенбарди.

– Да говоря със станционния надзирател – каза Изидор.

– Станционният надзирател отсъства в момента, господине. Но аз съм синът му, Жан-Батист Друе... Ако мога да го заместя, говорете.

Младият човек наблегна на името Жан-Батист Друе, сякаш бе отгатнал, че тези думи или по-скоро тези имена ще придобият съдбовна известност в историята.

– Искам шест пощенски коня за двете коли, които ме следват.

Друе направи с глава знак, означаващ, че куриерът ще получи това, което иска, и като премина в двора на сградата, извика:

– Ей! Пощальони! Шест коня за две коли и един ездитен кон за куриера.

В този момент маркиз Дандоан влезе бързо.

– Господине – каза той, обръщайки се към Изидор, – вие предшестват колата на краля, нали?

– Да, господине, и съм много учуден, да видя вас и вашите хора с полицейски шапки.

– Не бяхме предупредени, господине. Впрочем около нас се правят

твърде заплашителни демонстрации, опитват се да влияят върху хората ми. Какво трябва да се направи?

– Ами, като се преценят обстоятелствата, когато колата на краля премине, да я охранявате и да тръгнете половин час след кралското семейство, за да служите за ариергард.

После, прекъсвайки се изведнъж сам, Изидор рече:

– Тихо! Следят ни. Може би са ни чули. Вървете при ескадрона си и направете каквото е възможно, за да накарате хората си да изпълняват задълженията, които трябва.

Наистина Друе стоеше на вратата на кухнята, където се беше състоял този разговор.

Господин Дандоан се отдалечи.

В същия миг отекна плющене на камшик, колата на краля пристигна, пресече площада и спря пред пощата. При шума, който вдигна, населението любопитно се струпа наоколо.

Господин Дандоан, който бе взел присърце да обясни на краля как така ги заварва, него и хората му, да си почиват, вместо да са в готовност под оръжие, се устреми към вратичката на колата с полицейската си шапка в ръка и поднесе с всички белези на почтителност своите извинения на краля и кралското семейство.

Отговаряйки му, кралят на няколко пъти показва главата си през прозореца на колата.

Изидор, с крак в стремето, стоеше до Друе, който разглеждаше колата с най-задълбочено внимание. Предишната година той беше присъствал на федерацията – беше видял краля и сметна, че го е разпознал.

Сутринта той беше получил една значителна сума в съкровищни бонове. Беше разгледал тези бонове с отпечатания портрет на краля един след друг, за да види дали не са фалшиви, и отпечатаният кралски лик беше останал в паметта му, сякаш викайки: „Човекът, който е пред теб, е кралят!“ Той извади един бон от джоба си, сравни отпечатания портрет с оригинала и прошепна:

– Със сигурност е той!

Изидор мина от другата страна на колата. Брат му закриваше с тялото си прозореца на вратата, на който се беше облакът кралицата.

– Разпознах краля! – каза му той. – Ускори тръгването на колата и разгледай добре онзи едър момък с кафявата коса... Това е синът на станционния надзирател, той разпозна краля. Нарича се Жан-Батист Друе.

– Добре! – каза Оливие. – Ще се погрижа. Тръгвай!

Изидор препусна в галоп, за да поръча коне в Клермон. Едва беше стигнал края на града, когато, насърчавани от настойчивостта на господарката Дьо Малден и Дьо Валори и от обещанието за едно екю за превоза, пощальоните подкараха колата, която потегли в едър тръс.

Графът не изпускате Друе от поглед.

Друе не беше помръднал, само каза нещо тихо на един прислужник от конюшнитеа.

Шарни се приближи до него.

– Господине – каза му той, – не са ли поръчвали кон за мен?

– Точно така, господине – отвърна Друе, – но няма повече коне.

– Какво? Няма повече коне! – каза графът. – Но какъв е тогава този кон, който оседлават в двора, господине?

– Той е моят.

– Не можете ли да ми го отстъпите, господине? Ще платя каквото трябва.

– Невъзможно, господине! Ще стане късно, а ми се налага пътуване, което не мога да отложам.

Да настоява, означаваше да събуди подозрения. Да опита да вземе коня насила, означаваше да се компрометира. Шарни, впрочем, намери един начин, който устройваше всички. Той тръгна към господин Дандоан, който беше проследил с поглед колата на краля чак до завоя на улицата. Господин Дандоан усети нечия ръка на рамото си. Той се обърна.

– Шт! – каза Оливие. – Това съм аз, граф Дьо Шарни... В пощата не остана кон за мен – свалете от коня един от вашите драгуни и ми дайте коня му. Трябва да следвам краля и кралицата! Само аз знам къде е мястото на господин Дьо Шоазьол за смяна на конете и ако не съм там, кралят ще остане във Варен.

– Графе, няма да ви дам от конете на моите хора – отвърна господин Дандоан, – ще ви дам един от моите коне.

– Приемам. Спасението на краля и на кралското семейство може да зависи от най-малкото произшествие. Колкото е по-добър конят, толкова по-добри са шансовете!

И двамата се отдалечиха по улицата, отправяйки се към жилището на господин Дандоан.

Преди да се отдалечи, Шарни натовари един подофицер да наблюдава всяко движение на Друе.

За нещастие къщата на маркиза беше на петстотин крачки от площада. Докато конете бъдат оседлани, загубиха най-малко четвърт час; казахме конете, защото господин Дандоан също щеше да язди и според

заповедта, която му беше дал кралят, щеше да разгърне хората си зад колата като ариергард. Изведнъж на Шарни му се стори, че чува силни викове, примесени с думите: „Кралят! Кралицата!“ Той се хвърли навън от къщата, нареждайки на господин Дандоан да заповяда да му доведат коня на площада.

Наистина, целият град се беше разшумял. Едва господин Дандоан и Шарни бяха напуснали площада, и сякаш Друе беше чакал само това, за да избухне:

– Тази кола, която мина – каза той, – е колата на краля! И кралят и кралицата, и децата им са в тази кола!

И се метна на коня. Неколцина от приятелите му се опитаха да го задържат.

– Къде отива той? Какво иска да прави? Какъв е планът му?

Той им отвърна съвсем тихо:

– Полковникът и отрядът драгуни бяха тук... Нямахше начин да спрем краля без сблъсък, който можеше да се обърне зле за нас. Това, което изобщо не можах да направя тук, ще го направя в Клермон... Задържете драгуните, това е всичко, което искам от вас.

И той тръгна в галоп по следите на краля.

Тогава се пръсна слухът, че кралят и кралицата са били в колата, която току-що мина, и се чува виковете, които стигнаха чак до Шарни. При тези викове дотичаха кметът и общинската управа. И кметът подбра драгуните да се прибират в казармата, защото бе ударило осем часа. Шарни чу всичко: кралят е разпознат, Друе е тръгнал. Той тропаше с крак от нетърпение. В този момент го настигна господин Дандоан.

– Конете! Конете! – извика му Шарни от най-голямото разстояние, от което го забеляза.

– Ще ги доведат мигновено – отговори господин Дандоан.

– Накарахте ли да сложат пистолети в кобури на моя?

– Да.

– Заредени ли са?

– Лично ги заредих.

– Хубаво! Сега всичко зависи от бързината на коня ви. Трябва да настигна един човек, който има четвърт час преднина пред мен и да го убия.

– Какво! Да го убиете ли?

– Да! Ако аз не го убия, всичко е загубено!

– Проклятие! Да вървим да пресрещнем конете тогава!

– Не се занимавайте с мен; занимайте се с драгуните си, които ги

подбуждат към бунт... Погледнете, виждате ли кмета, който им държи реч? Вие също нямате никакво време за губене. Вървете, вървете!

В този момент пристигна прислужникът, водещ два коня. Шарни скочи на късмет върху този, който беше по-близо до него, изтръгна поводите от ръката на прислужника, опъна юздите, пришпори и потегли в бесен ход по следите на Друе, без много добре да разбере последните думи, които извика след него маркиз Дандоан. Тези последни думи, които вятърът отнесе, имаха все пак своето значение.

– Вие взехте моя кон вместо вашия! – бе извикал господин Дандоан. – Така че pistolетите не са заредени!

88.

Съдбата продължава да играе роля

В това време колата на краля, предшествана от Изидор, летеше по пътя от Сен-Менеулд за Клермон.

Както казахме, денят клонеше към залез. Беше ударил осем часът и колата навлизаше в гората Аргон, простираща се от двете страни на голямия път.

Шарни не бе могъл да предупреди кралицата за събитието, което го задържа назад, защото кралската кола беше заминала преди Друе да му отговори, че няма повече коне.

На излизане от града кралицата забеляза, че кавалерът ѝ не е при вратичката на колата. Но нямаше начин нито да се забави ходът на колата, нито да попита пощальоните.

Може би десетина пъти тя се наведе навън от колата, за да погледне назад, но не видя никого.

Веднъж помисли, че различава конник, препускащ на голямо разстояние. Но този конник започваше да се губи в настъпващите сенки на нощта.

През това време – тъй като, за да стане ясна връзката между събитията и да бъде изяснен всеки въпрос на това ужасно пътуване, ние трябва да вървим от едно действащо лице към друго през това време, сиреч докато Изидор предшестваше като куриер колата на четвърт левга напред, докато колата следваше пътя от Сен-Менеулд за Клермон и навлизаше в гората Аргон, докато Друе препускаше след колата, а Шарни препускаше след Друе, маркиз Дандоан събра войниците си и заповяда да свирят сигнал за тръгване.

Но когато войниците се опитаха да тръгнат, улиците бяха така изпълнени с народ, че конете не можеха да направят и крачка напред.

Сред тази тълпа имаше и треста национални гвардейци в униформа и с пушки в ръце.

Да рискува битка – а всичко показваше, че тя би била сурова, – означаваше да бъде погубен кралят.

Беше по-добре да останат и оставайки, да задържат всичкия този народ. Господин Дандоан щеше да преговаря с тях, да попита водачите им какво желаят и защо са всички тези заплахи и враждебни демонстрации. Докато траеше всичко това, кралят щеше да стигне Клермон и да

срещне господин Дьо Дамас и неговите сто и четирийсет драгуни.

Ако разполагаше със сто и четирийсет драгуни, както господин Дьо Дамас, маркиз Дандоан може би щеше да опита да направи нещо. Но той имаше само трийсет. Какво да направи с трийсет драгуни срещу три-четири хиляди души?

Да преговаря – и както вече казахме, той това и направи. В девет и половина часа колата на краля, предшествана от Изидор само на неколкостотин крачки, толкова бързо караха пощальоните, пристигна в Клермон. Колата беше изминала само за час и четвърт четирите левги, които отделяха единия град от другия. Това обясняваше до известна степен на кралицата отсъствието на Шарни. Той щеше да ги настигне при смяната на конете.

Господин Дьо Дамас очакваше колата на краля пред града. Той беше предупреден от Леонар и като разпозна ливреята на куриера, спря Изидор.

– Простете, господине – каза той, – сигурно вие предшествате краля?

– А вие, господине – попита Изидор, – сигурно сте граф Шарл дьо Дамас?

– Да.

– Е, добре, господине, аз наистина предствам краля. Съберете драгуните си и съпроводете колата на Негово величество.

– Господине – отвърна графът, – във въздуха духа някакъв бунтовен вятър и аз съм длъжен да ви призная, че не отговарям за драгуните си, ако разпознаят краля. Всичко, което мога да ви обещаю, е, когато колата отmine, да разгърна отряда си след нея и да затворя пътя.

– Направете най-доброто, господине – каза Изидор. – Ето го краля.

И той му показа в тъмнината пристигащата кола, чието преминаване можеше да се проследи по искрите, изскачащи под копитата на конете. Що се отнася до него, задължението му беше да препусне напред и да поръча коне за смяна.

Пет минути по-късно той спря пред странноприемницата на пощата.

Почти едновременно с него пристигнаха и господин Дьо Дамас и петима или шестима драгуни. После пристигна и колата на краля.

Колата следваше Изидор толкова отблизо, че той нямаше време дори да смени коня си. Тази кола, без да е великолепна, беше толкова забележителна, че голям брой хора започнаха да се струпват пред дома на станционния надзирател. Господин Дьо Дамас стоеше срещу вратичката

на колата, без да даде да се разбере, че познава знаменитите пътници.

Но нито кралят, нито кралицата можеха да устоят на желанието си да получат сведения.

От едната страна кралят направи знак на господин Дьо Дамас. От другата кралицата направи знак на Изидор.

– Вие ли сте господин Дьо Дамас? – попита кралят.

– Да, сир.

– Защо драгуните ви не са въоръжени?

– Сир, Ваше Величество закъсня с пет часа. Ескадронът ми беше по конете от четири часа следобед. Протаках възможно най-дълго време. Но градът започна да се вълнува. Дори драгуните ми започнаха да правят обезпокоителни догадки. Ако избухнеха вълнения преди минаването на Ваше Величество, щяха да ударят камбаните за тревога и пътят щеше да бъде преграден. Така че оставих една дузина от хората си по конете и отпратих останалите по квартирите им. Само че заключих тръбачите у дома, за да могат да свирят сигнал за качване по конете при първа необходимост. От друга страна, Ваше Величество вижда, че така е по-добре, защото пътят е свободен.

– Много добре, господине – каза кралят, – вие сте действали като предпазлив човек. Тръгна ли, наредете да свирят за поход и следвайте колата ми на около четвърт левга.

– Сир – каза кралицата, – бихте ли поискали да чуете онова, което казва господин Изидор дьо Шарни?

– И какво казва той? – попита кралят с известно нетърпение.

– Той казва, сир, че сте били разпознат от сина на станционния надзирател в Сен-Менеулд. Че той е сигурен в това. Че е видял този млад човек с един съкровищен бон в ръка да се уверява в приликата с вашия портрет и да го сравнява с вас самия. Че брат му, предупреден от него, е останал назад и че несъмнено се случва нещо важно в този момент, след като не сме видели граф Дьо Шарни да се връща.

– Тогава, след като сме разпознати, имаме още една причина да бързаме, госпожо. Господин Изидор, накарайте пощальоните да побързат и препуснете напред.

Конят на Изидор беше готов. Младежът се метна на седлото, викайки на пощальоните:

– Варенският път!

Двамата телохранители, седнали на капрата, повториха: „Варенският път!“. Господин Дьо Дамас се отдръпна, поздравявайки почтително краля, и пощальоните подкараха конете си.

Колата беше запрегната за миг и се отдалечаваше с бързината на светкавица.

На излизане от града тя пресече пътя на един хусарски подофицер, който влизаше.

За миг на господин Дьо Дамас му хрумна да последва колата с няколко души, които имаше на разположение. Но кралят му беше дал съвсем противоположни заповеди и той счете за свой дълг да им се подчини, толкова повече, че в града започваше да се надига някакво вълнение. Буржоата тичаха от къща на къща, прозорците се отваряха и се виждаше как се появяват глави и светлини. Господин Дьо Дамас се замисли, че можеха да ударят камбаните за тревога и изтича към църквата, за да застане на пост пред вратата ѝ.

Впрочем господин Дандоан щеше да пристигне всеки момент с трийсетте си души и да го подсили.

В това време всичко изглеждаше сякаш се успокоява. След четвърт час господин Дьо Дамас се върна обратно на мястото си. Той откри вахмистъра на ескадрона си, господин Дьо Ноарвил. Даде му заповедите си относно пътя и му нареди да накара хората да се въоръжат.

В този момент дойдоха да предупредят господин Дьо Дамас, че един драгунски подофицер, изпратен от господин Дандоан, го чака в квартирата му. Този подофицер идваше, за да му съобщи, че не трябва да чака нито господин Дандоан, нито драгуните му. Господин Дандоан бил задържан при кметството от жителите на Сен-Менеулд и освен това – това вече беше известно на господин Дьо Дамас, – че Друе беше заминал с възможно най-голямата бързина, за да последва колите, които вероятно не беше могъл да настигне, защото изобщо не го бяха видели в Клермон.

Господин Дьо Дамас още обмисляше сведенията, получени от подофицера от Кралския полк, когато му съобсиха за ординарец от хусарите на Лозюн. Този ординарец беше изпратен от господин Дьо Рориж, командващ, заедно с господата Дьо Буйе-син и Дьо Режкур, поста при Варен. Обезпокоени от това, че часовете минаваха, без никой да пристигне, тези храбри благородници го бяха изпратили при господин Дьо Дамас, за да разбере дали той самият няма новини от краля.

– В какво състояние оставихте поста при Варен? – попита най-напред господин Дьо Дамас.

– Напълно спокойно – отговори ординарецът.

– Къде са хусарите?

– В казармата, с оседлани коне.

– Не срещнахте ли никаква кола по пътя?

– Тъй вярно, една кола с четири коня и още една с два.

– Това са колите, за които сте дошли да търсите новини. Всичко върви добре – каза господин Дьо Дамас.

След което се прибра в квартирата си и даде заповед тръбачите да свирят за поход. Той се готвеше да следва краля и да му окаже подкрепа във Варен, ако има нужда. След пет минути тръбите засвириха. Така че всичко вървеше добре, с изключение на инцидента, който задържаше в Сен-Менеулд трийсетте души на господин Дандоан. Но със своите сто и четирийсет души господин Дьо Дамас можеше да мине и без това подкрепление към силите.

Да се върнем при колата на краля, която вместо да поеме, потегляйки от Клермон, по десния път, водещ за Вердюн, беше завила наляво и вървеше по пътя за Варен.

Ние вече разказахме за топографското разположение на Варен, разделен на горен и долен град. Разказахме как беше решено, че конете ще се сменят на края на града откъм Дюн и как, за да се стигне там, трябваше да се напусне пътят, водещ към моста, да се премине самият мост, след което да се мине под свода на кулата и да се стигне до мястото за смяна на коне на господин Дьо Шоазьол, около което трябваше да бъдат с войниците си господата Дьо Буйе и Дьо Режкур. Що се отнася до господин Рориж, млад двайсетгодишен офицер, на него не му се бяха доверили и той мислеше, че е дошъл тук, за да придружава армейското съкровище.

Впрочем спомнете си, че стигайки до този труден мост, Шарни бе човекът, който трябваше да преведе кралската кола в лабиринта на улиците. Шарни бе останал във Варен петнайсет дни и беше разгледал и раззучил всичко. Бяха му познати всяка уличка и всеки крайпътен камък.

За нещастие Шарни не беше тук!

Така че безпокойството на кралицата беше двойно. За да не настигне Шарни при подобни обстоятелства колата, трябваше да му се е случило някакво тежко произшествие.

Приближавайки към Варен дори кралят се обезпокои. Разчитайки на Шарни, той дори не беше взел със себе си плана на града.

Освен това нощта беше съвсем тъмна, осветявана единствено от звездите. Беше една от онези нощи, в които е лесно да се изгубиш дори в познати места, а още повече из криволиците на един непознат град.

Предписанието на Изидор, предписание, дадено от самия Шарни, беше да спрат преди града.

Там брат му щеше да го смени и както казахме, да поеме водачеството на кервана.

Но, както и кралицата, а може би и повече от нея, Изидор беше обезпокоен от отсъствието на брат си. Единствената надежда, която му оставаше, беше, че в нетърпението си господин Дьо Буйе или господин Дьо Режкур ще тръгнат към краля и ще го изчакат преди Варен. Бидейки от два или три дни в града, те трябваше да го познават и щяха с лекота да станат водачи.

Така че, стигайки до подножието на хълма, като видя две-три светлинки да проблясват из града, Изидор спря нерешително и хвърли поглед наоколо, опитвайки се да пониже тъмнината с поглед. Не видя нищо.

Тогавя той повика, отначало тихо, после по-силно, а накрая с пълен глас господата Дьо Буйе и Дьо Режкур. Никой не отвърна.

Чуваше се шумът от колелата на колата, който, идвайки от четвърт левга като далечна гръмотевица, малко по малко се приближаваше.

На Изидор му хрумна една мисъл. Може би тези господа са се скрили в покрайнините на гората, която се простираше отляво на пътя. Той навлезе в гората и обследва цялата ѝ покрайнина. Никой.

Не му оставаше друга възможност, освен да чака, и той зачака. След пет минути колата на краля го настигна. Две глави – на краля и на кралицата, се подадоха от двете страни на колата, два гласа го попитаха едновременно:

– Не видяхте ли граф Дьо Шарни?

– Сир – отвърна Изидор, – не съм. И понеже не е тук, трябва при преследването на онзи нещастен Друе да му се е случила някаква голяма беда.

Кралицата простена.

– Какво да правим? – каза кралят.

После се обърна към двамата телохранители, които бяха слезли от колата:

– Познавате ли града, господа? – попита той.

Никой не го познаваше и отговорът беше отрицателен.

– Сир – каза Изидор, – всичко е тихо, следователно, изглежда, че всичко е спокойно. Ако Ваше Величество обича, да изчака десет минути. Ще вляза в града и ще опитам да получа новини за господата Дьо Буйе и Дьо Режкур или поне за мястото за смяна на конете на господин Дьо Шоазьол. Ваше Величество не си ли спомня името на хана, където конете трябваше да чакат?

– Уви, не! – каза кралят. – Знаех го, но го забравих. Няма значение, вървете, все пак. В това време ние също ще се опитаме да съберем сведения.

Изидор препусна по посока на долния град и скоро изчезна зад първите къщи.

89.

Жан-Батист Друе

Думите на краля: „Ние ще се опитаме да съберем сведения тук“, се обясняваха от наличието на две или три къщи, като предни постове пред горния град, които стояха от дясната страна на пътя.

Една от тези къщи, най-близката, дори беше отворила врати при шума на двете коли и през процеп на вратата се виждаше светлина. Кралицата слезе, хвана под ръка господин Дьо Малден и се отправи към къщата. Но при тяхното приближаване вратата се затвори.

Все пак вратата не беше блъсната толкова бързо, че господин Дьо Малден, който беше забелязал недотам гостоприемните намерения на стопанина на къщата, имаше време да се хвърли напред и да спре вратата, преди езичето да е влязло в отвора. Под натиска на господин Дьо Малден, въпреки че се опитваха да я избутат обратно, вратата се отвори.

Зад вратата, правейки усилие да я затвори, стоеше един човек около петдесетина години, с боси крака, облечен в халат, а ходилата му бяха обути в пантофи.

Както разбирате, не мина без известно учудване това, че човекът с халата се усети изтикван навътре в собствената си къща и видя как вратата му се отваря от един непознат, зад когото стоеше жена.

Човекът с халата хвърли един бърз поглед към кралицата, чието лице беше осветено от фенера, който той държеше в ръката си и потрепера.

– Какво искате, господине? – попита той господин Дьо Малден.

– Господине – отвърна телохранителят, – ние не познаваме Варен и ви молим да бъдете така добър да ни покажете пътя за Стене.

– И ако го направя – каза непознатият, – ако се узнае, че съм ви дал това сведение, ще бъда загубен, защото съм ви го дал?

– Ах, господине! – каза телохранителят. – Бихте могли да поемете известен риск, вие сте твърде любезен, за да не услужите на една жена, която се намира в опасно положение.

– Господине – отговори човекът с халата, – лицето, което е зад вас, не е просто жена...

Той се приближи до ухото на господин Дьо Малден и му каза съвсем тихо:

– Това е кралицата!

– Господине!

– Познах я.

Кралицата, която чу, или отгатна казаното току-що, дръпна господин Дьо Малден назад.

– Преди да продължим – каза тя, – предупредете краля, че съм разпозната.

Господин Дьо Малден за секунда изпълни заръката.

– Е, добре – каза кралят, – помолете този човек да дойде и да разговаря с мен.

Господин Дьо Малден се върна обратно. После, като помисли, че е безполезно да потайничи, каза:

– Кралят иска да говори с вас, господине.

Човекът въздъхна, събу пантофите си и с боси крака, за да вдига по-малко шум, тръгна към вратичката.

– Вашето име, господине? – попита най-напред кралят.

– Господин Дьо Префонтен, сир – отвърна той, колебаейки се.

– Какъв сте?

– Майор от кавалерията и рицар на кралския и военен орден на Свети Луи.

– В двойното си качество на майор и на рицар на ордена на Свети Луи вие два пъти сте ми давали клетва за вяност, господине. Така че ваш дълг е да ми помогнете в затруднението, в което се намирам.

– Разбира се – отвърна, заеквайки майорът, – но моля Ваше Величество да побърза, биха могли да ме видят.

– Ех, господине! – каза господин Дьо Малден. – Толкова по-добре, като ви видят! Няма да имате никога по-добър случай да изпълните дълга си!

Майорът, който изглежда не беше на същото мнение, издаде нещо като стон. Кралицата сви рамене от състрадание и нетърпеливо тропна с крак. Кралят ѝ направи знак. После, обръщайки се към майора, подхвана:

– Господине, случайно да сте чули, че коне очакват една кола, която трябва да мине, и да сте виждали хусари, които са разположени в града от вчера?

– Да, сир, конете и хусарите са от другата страна на града. Конете са в странноприемницата „Великият монарх“. Хусарите вероятно са в казармата.

– Благодаря, господине... Сега се приберете у дома. Никой не ви е видял, така че нищо няма да ви се случи.

– Сир!

Без повече да го слуша, кралят протегна ръка на кралицата, за да ѝ помогне да се качи обратно в колата, и обръщайки се към телохранителите, които чакаха заповедите му, каза:

– Господа, на капрата и към „Великият монарх“!

Двамата офицери заеха местата си и извикаха на пощальоните: „Към «Великият монарх»!“

Но в същия миг от гората излетя нещо като привидение на кон, един фантастичен конник, който им пресече пътя по диагонал и извика:

– Почальони, нито крачка повече!

– Защо така? – попитаха пощальоните учудено.

– Защото возите краля, който бяга. Но в името на нацията ви нареждам да не мърдате!

Пощальоните, които вече бяха направили движение да подкарат колата, спряха, шепнейки:

– Кралят!

Луи XVI видя, че е настанал върховен миг.

– Кой сте вие, господине – провикна се той, – та раздавате заповеди тук?

– Обикновен гражданин... Само че представлявам закона и говоря от името на нацията. Почальони, не мърдайте, нареждам ви за втори път! Вие ме познавате добре – аз съм Жан-Батист Друе, син на станционния надзирател от Сен-Менеулд.

– О, нещастникът! – викнаха двамата телохранители, скачайки от капрата с ловджийските си ножове в ръце. – Това е той!

Но преди краката им да стъпят на земята, Друе препусна по улиците на долния град.

– Ах! Шарни, Шарни! – прошепна кралицата. – Какво се е случило?

Тя влезе навътре в колата, почти безразлична към ставащото. Какво се беше случило с Шарни и как така бе оставил Друе да се измъкне? Вечната съдба!

Конят на господин Дандоан беше добър бегач, но Друе имаше двацет минути преднина пред графа. Трябваше да се наваксат тези двацет минути.

Шарни заби шпори в корема на коня си, конят подскочи, издиша пара през ноздрите си и се понесе с най-голяма бързина.

От своя страна, Друе, без да знае дали е преследван или не, препускаше в бесен кариер.

Само че Друе яздеше обикновен пощенски кон, а Шарни

чистокръвно животно.

От това следваше, че за една левга Шарни навакса една трета от преднината на Друе.

Тогава Друе се усети, че е преследван, и удвои усилията си, за да се изплъзне от този, който заплашваше да го настигне.

На края на втората левга Шарни продължи да го настига по същия начин и Друе се обръщаше все по-често назад с нарастващо безпокойство. Друе беше тръгнал толкова набързо, че не беше взел никакво оръжие.

Обаче младият патриот не се плашеше от смъртта – той вече го беше доказал преди, – но се плашеше да не бъде спрял по пътя си, страхуваше се да не остави краля да избяга, страхуваше се да не му се изплъзне съдбовната възможност да стане знаменитост.

Имаше да измине още две левги, преди да стигне в Клермон. Но беше очевидно, че щеше да бъде настигнат към края на първата левга или по-точно на третата от тръгването му от Сен-Менеулд. И все пак, сякаш за да възбуди усърдието му, той чувстваше пред себе си колата на краля.

Казваме, че я чувстваше, защото, както знаем, беше някъде към девет часът вечерта и въпреки че бяха най-дългите дни в годината, нощта започваше да пада. Друе удвои ударите с шпорите и камшика. Той беше на не повече от три четвърти левга от Клермон, но и Шарни беше на не повече от двеста крачки от него.

Без никакво съмнение – Друе знаеше, че във Варен няма поща, – кралят щеше да продължи пътя си през Вердюн.

Друе започваше да се отчайва – преди да настигне краля, щеше да бъде настигнат сам.

На половин левга от Клермон той чуваше ясно галопирация кон на Шарни, който го настигаше, и изцвилването на коня на Шарни отговаряше на изцвилването на неговия кон.

Трябваше да се откаже от гонитбата или да се реши да се изправи лице в лице срещу противника си. Но, както вече казахме, Друе нямаше оръжие, с което да се изправи срещу графа.

Изведнъж, когато Шарни беше на не повече от петдесет крачки от него, пощальоните, които се връщаха с разпрегнатите си коне, пресрещнаха Друе. Друе позна, че са същите, които караха колите на краля.

– А! Това сте вие... По пътя за Вердюн, нали?

– Какво!? – попитаха пощальоните.

– Питам ви – повтори Друе – дали колите, които карахте, потеглиха

по пътя за Вердюн?

– Не – извикаха пощальоните, – по пътя за Варен.

Друе изрева от радост. Той беше спасен, а кралят беше изгубен!

Ако кралят беше продължил по пътя за Вердюн, той трябваше, понеже пътят вървеше по права линия от Сен-Менеулд за Вердюн, да следва този прав път. Но кралят беше поел по пътя от Клермон за Варен. Варенският път се отклоняваше наляво под почти остър ъгъл.

Друе се устреми в гората на Аргон, на която познаваше всички криволици. Минавайки направо през гората, той щеше да спечели четвърт час преднина пред краля, освен това тъмнината щеше да го закриля.

Шарни, който познаваше общата топография на местността почти толкова добре, колкото и Друе, разбра, че Друе му се изплъзва и на свой ред нададе гневен вик. Почти едновременно с Друе той подкара коня си по тясната равнина, която отделяше пътя от гората, викайки:

– Стой! Стой!

Но Друе нямаше желание да отговори. Той се наведе над шията на коня си, подкарвайки го с шпори, нагайка и глас. Само да стигне гората, това е всичко, което му трябва, и е спасен!

Той стигна до гората. Само че, за да я достигне, трябваше да мине на десет крачки от Шарни. Шарни извади единия от pistolетите си и се прицели в Друе.

– Спри! – каза му той. – Или си мъртъв!

Друе се наведе още повече над шията на коня си и го подкара още по-бързо. Шарни натисна спусъка, но искрите от кремъка, ударил се в подсипа, просветнаха самотно в тъмнината. Побеснял, Шарни хвърли pistolета си по Друе, извади втория и се хвърли в гората след беглеца, съзирайки го пред дърветата, стреля втори път, но както и първия, pistolетът му засече!

Тогава той си спомни, че когато се отдалечаваше в галоп, господин Дандоан му беше извикал нещо, което той не беше разбрал.

– Ах, сбъркал съм коня! – каза той. – И, разбира се, той ми е викнал, че pistolетите на коня, който вземам, не са заредени. Няма значение, ще настигна този негодник и ако трябва, ще го удуша със собствените си ръце!

И той отново се хвърли в преследване на сянката, която се виждаше все още в тъмнината.

Но едва беше изминал стотина крачки в тази гора, която не познаваше, когато конят му пропадна в една яма. Шарни се изтърколи през лава, стана, скочи отново в седлото, но Друе беше изчезнал!

Ето как Друе се изплъзна на Шарни. Ето как се появи на пътя, подобен на заплашително привидение, заповядвайки на пощальоните, воещи краля, да не правят нито крачка повече.

Пощальоните се спряха, понеже Друе ги беше призвал в името на нацията, което започваше да има по-могъщо влияние от името на краля.

Едва Друе бе навлязъл в долния град, когато в замяна на шума от копитата на неговия кон, се шум от галопиращи копита, който се приближаваше. Изидор се появи от същата улица, по която бе поел Друе. Неговите сведения бяха същите като онези, които беше дал господин Дьо Префонтен:

Конете на господин Дьо Шоазьол и господата Дьо Буйе и Дьо Режкур са на другия край на града в странноприемницата „Великият монарх“.

Третият офицер, господин Дьо Рориж, е в казармата, заедно с хусарите.

Един момък от малко кафене, който затваряше заведението си, му беше дал тези уж точни подробности. Но вместо радостта, която мислеше, че ще донесе на знаменитите пътници, той ги намери потънали в най-дълбоко вцепенение. Господин Дьо Префонтен се вайкаше. Двамата телохранители заплашваха нещо невидимо и непознато. Изидор спря наред разказа си...

– Какво е станало, господа? – попита той.

– Не видяхте ли по тази улица един човек, който минава в галоп?

– Да, сир – каза Изидор.

– Е, добре, този човек беше Друе – каза кралят.

– Друе! – провикна се Изидор с дълбока болка в сърцето. – Тогава брат ми е мъртъв!

Кралицата нададе вик и скри лице в дланите си.

90.

Кулата за пътна такса на Варенския мост

Настъпи миг на неизразимо отчаяние сред всички тези нещастници, заплашени от непозната, но ужасна опасност и спрели напред големия път. Изидор пръв се отърси от него.

– Сир! – каза той. – Жив или мъртъв, нека не мислим повече за брат ми, да помислим за Ваши Величества. Нямаме нито миг за губене. Пощальоните знаят къде се намира странноприемницата „Великият монарх“. В галоп към странноприемницата „Великият монарх“!

Но пощальоните не помръднаха.

– Не чухте ли? – попита ги Изидор.

– Чухме и още как.

– Е, добре, защо не тръгваме?

– Защото господин Друе забрани.

– Какво! Господин Друе бил забранил? И когато кралят заповядва, а господин Друе забранява, вие ще се подчините на господин Друе?

– Ние се подчиняваме на *нацията*.

– Хайде, господа – каза Изидор на двамата си другари, – има моменти, когато животът на един човек не струва нищо. Заемете се с един от тези хора. Аз се заемам с онзи – ние сами ще караме.

И той хвана за яката най-близкия до него пощальон и опря в гърдите му върха на ловджийския си нож. Кралицата видя трите остриета да блясват и нададе вик.

– Господа – каза тя, – господа, за Бога!

После се обърна към пощальоните:

– Приятели мои, петдесет луи, които ще си разделите веднага между тримата, и пенсия от петстотин франка за всеки, ако спасите краля.

Било защото бяха уплашени от демонстрацията на тримата младежи, било защото бяха съблазнени от предложението, пощальоните подкараха конете по пътя. Господин Дьо Префонтен влезе у дома си треперещ и се барикадира. Изидор препускаше пред колата. Ставаше въпрос да се пресече градът и да се премине по моста. Преминеха ли през града и мине ли по моста, само за пет минути щяха да стигнат до странноприемницата „Великият монарх“. Колата вървеше с пълен ход в посоката, водеща към долния град.

Но като пристигнаха при свода, който водеше към моста и

минаваше под кулата, забелязаха, че едното от крилата на портата е затворено. Отвориха това крило. Две или три каруци преграждаха моста.

– При мен, господа! – каза Изидор, скачайки от коня си и разбутвайки каруците.

В този момент се чуха първите удари на барабан и първият звън на камбаните, биещи обща тревога. Друе вършеше своето дело.

– Ах! Негодник! – провикна се Изидор, скърцайки със зъби. – Само да ми паднеш...

И с невероятно усилие отмести настрани едната от двете каруци, докато господин Дьо Малден и господин Дьо Валори бутаха другата. Третата остана да препречва пътя.

– Хайде, и последната! – каза Изидор.

И в същото време колата навлезе под свода. Изведнъж видяха как между ритлите на последната каруца се промушват цевите на четирипет пушки.

– Нито крачка, или сте мъртви, господа! – каза един глас.

– Господа, господа – каза кралят, показвайки главата си през прозореца на вратичката, – не се опитвайте да преминете със сила, заповядавам ви.

Двамата офицери и Изидор направиха крачка назад.

– Какво искат от нас? – попита кралят.

В същото време се чу вик на ужас, нададен от колата.

Освен хората, които преграждаха моста, двама или трима се бяха промъкнали покрай колата и цевите на няколко пушки се показаха през прозорците на вратичките.

Една от тях беше насочена към гърдите на кралицата.

Изидор видя всичко. Той се хвърли, улови дулото на пушката и го отстрани.

– Огън! Огън! – викнаха няколко гласа.

Един от хората се подчини. За щастие пушката му засече. Изидор вдигна ръка и щеше да промуши този човек с ловджийския си нож. Кралицата спря ръката му.

– Ах, госпожо! – извика побеснял Изидор. – В името на небето, оставете ме да се справя с този негодник!

– Не, господине – каза кралицата. – Приберете оръжието в ножницата! Чувате ли?

Изидор се подчини наполовина – свали ловджийския си нож, но не го прибра в ножницата.

– Ах! Ако срещна Друе!... – прошепна той.

– Що се отнася до него – каза полугласно кралицата, стискайки ръката му с чудна сила, – що се отнася до него, давам ви го.

– Но, господа – повтори кралят, – в края на краищата, какво искате от нас?

– Искаме да ви видим паспортите – отговориха два или три гласа.

– Паспортите ли? Може! – каза кралят. – Идете и намерете градските власти и ще им ги покажем.

– А! Бога ми, сега пък номера! – извика, прицелвайки се в краля, човекът, чиято пушка вече беше засякла.

Но двамата телохранители се хвърлиха отгоре му и го събориха. По време на борбата пушката гръмна, но куршумът не засегна никого.

– Хей! – викна един глас. – Кой стреля?

Мъжът, сритан от телохранителите, нададе рев и извика:

– На помощ!

Петте или шест други въоръжени мъже притичаха да му помогнат. Телохранителите извадиха ловджийските си ножове и се приготвиха за бой. Кралят и кралицата правеха безполезни усилия да спрат и едните, и другите. Борбата щеше да започне, ужасна, ожесточена, смъртоносна.

В този момент двама мъже се хвърлиха в средата на схватката. Единият беше с трицветен ешарф. Другият беше облечен в униформа. Човекът с трицветния ешарф беше прокурорът на общината Сос. Мъжът, облечен в униформа, беше комендантът на Националната гвардия Аноне.

Зад тях се виждаха да блестят в светлината на две или три факли двайсетина пушки.

Кралят разбра, че в тези двама души е, ако не помощта, то поне гаранцията.

– Господа – каза той, – готов съм да ви поверя себе си, както и лицата, които ме придружават. Но защитете ни от бруталността на тези хора.

И той показа хората, въоръжени с пушки.

– Долу оръжията, господа! – провикна се Аноне.

Мъжете се подчиниха с ръмжене.

– Ще ни извините, господине – каза прокурорът на общината, обръщайки се към краля, – но се разнесе слух, че Негово величество Луи XVI е избягал и наш дълг е да се убедим дали това е вярно.

– Да се убедите дали е вярно? – провикна се Изидор. – Ако е вярно, че тази кола вози краля, вие би трябвало да сте в краката на краля. Ако ли пък, напротив, вози само едно обикновено частно лице, с какво право го задържате?

– Господине – каза Сос, продължавайки да се обръща към краля, – на вас говоря. Ще ми окажете ли честта да ми отговорите?

– Сир – каза съвсем тихо Изидор, – печелете време. Господин Дьо Дамас и неговите драгуни несъмнено ни следват и няма да се забавят да пристигнат.

– Имате право – рече кралят.

После отговори на господин Сос:

– И ако паспортите ни са в ред, ще ни оставите ли да продължим пътя си?

– Разбира се – каза Сос.

– Е, добре тогава, госпожо баронесо – каза кралят, обръщайки се към госпожа Дьо Турзел, – имайте добрината да потърсите паспорта си и да го дадете на тези господа.

Госпожа Дьо Турзел разбра какво искаше да каже кралят с думите: „Имайте добрината да потърсите паспорта си.“ Тя наистина се захвана да търси, но в онези джобове, където не беше.

– Ей! – каза един нетърпелив и изпълнен със заплата глас. – Добре виждате, че те изобщо нямат паспорт!

– И още как, господа – каза кралицата, – имаме си един. Но като не знаеше, че ще ни го искат, госпожа баронеса Дьо Корф не знае какво е направила с него.

Нещо като дюдюкане се надигна сред тълпата, показващо, че няма да се остави да я изиграят с увъртания.

– Има нещо много по-просто от всичко това – каза Сос. – Пощальони, откарайте колата пред магазина ми. Тези господа и тези дами ще влязат у дома и там всичко ще се изясни. Пощальони, напред! Господа национални гвардейци, придружете колата.

Тази покана приличаше твърде много на заповед, за да се опитат да я отклонят.

Впрочем и да бяха опитали, вероятно нямаше да успеят. Камбаните продължаваха да бият тревога, барабанът продължаваше да бие и тълпата, заобиколила колата, всеки миг нарастваше. Колата потегли.

– О! Господин Дьо Дамас! Господин Дьо Дамас! – прошепна кралят. – Дано само да пристигне, преди да бъдем в тази проклета къща.

Кралицата не казваше нищо. Тя мислеше за Шарни, сподавяше въздишките си и съдържаше сълзите си.

Стигнаха до вратата на магазина на Сос, без да са чули да се говори за господин Дьо Дамас.

Какво се бе случило там и кой пречеше на този благородник, на

чиято преданост знаеха, че могат да разчитат, да изпълни заповедите, които му бяха дадени, и да съдържи даденото от него обещание? Ние ще разкажем с две думи, за да не оставим неосветлен нито един въпрос от тази печална история.

Ние оставихме господин Дьо Дамас, когато заповядваше да свирят за поход тръбачите, които за по-голяма сигурност беше задържал в квартирата си. В момента, когато се чуха първите звуци на тръбите, той вземаше парите от чекмеджето на секретера си. И като взе парите, той извади от чекмеджето няколко документа, които не искаше нито да остави след себе си, нито да носи със себе си. Беше зает да се погрижи за тях, когато вратата на стаята се отвори и няколко членове на общинската управа се появиха на прага. Един от тях се приближи към графа.

– Какво искате от мен? – попита той, много учуден от неочакваното посещение, изправяйки се, за да скрие чифт пистолети, поставени на полицата на камината.

– Господин графе – отвърна учтиво, но твърдо един от посетителите, – бихме желали да знаем защо тръгвате по това време.

– Ами, много просто, господине – отвърна той. – Тръгвам по това време, защото получих заповед.

– И къде отивате, господин полковник? – настоя този, който разпитваше.

Господин Дьо Дамас впери в него все по-учудения си поглед.

– Къде отивам ли? Най-напред и самият аз не знам. После, и да знаех, нямаше да ви кажа.

Делегатите на общинската управа се спогледаха и се окуражаваха един друг с жестове, така че този, който бе започнал да говори с господин Дьо Дамас, продължи:

– Господине – каза той, – желанието на общинските власти на Клермон е да тръгнете не тази вечер, а едва утре сутринта.

Господин Дьо Дамас се усмихна с онази неприятна усмивка на войник, от когото искат, било поради невежество, било с надеждата да го сплашат, нещо несъвместимо със законите на дисциплината.

– А! – каза той. – Значи, желанието на общинската управа на Клермон е да остана чак до утре сутринта?

– Да.

– Е, добре, господине, кажете на общинската управа на Клермон, че с най-голямо съжаление отказвам на желанието ѝ, предвид че нито един закон – поне от известните ми, – не дава власт на общинската управа на Клермон да пречи на движението на войските. Що се отнася до мен, аз

мога да получавам заповеди само от своя военен командир и ето заповедта ми за заминаване.

И като каза това, господин Дьо Дамас протегна на общинските делегати заповедта.

Този, който беше най-близо до графа, я пое от ръцете му и я предаде на другарите си, докато господин Дьо Дамас взимаше зад него пистолетите, предварително поставени на полицата на камината и скрити от тялото му.

След като проучи заедно с колегите си документа, който им беше предаден, членът на общинската управа, който вече бе говорил на господин Дьо Дамас, се обърна към него:

– Господине, колкото е изрична тази заповед, толкова повече ние трябва да ѝ се противопоставим. Защото несъмнено тя ви разпорежда нещо, което в интерес на Франция не бива да се изпълни. Така че ви съобщавам, че в името на нацията, ви арестувам.

– А аз, господа – каза графът, измъквайки двата пистолета и насочвайки ги към двамата общински служители, застанали най-близо до него, – ви съобщавам, че заминавам.

Общинските служители не бяха очаквали подобна въоръжена заплаха. Първото чувство на страх или на учудване ги накара да отстъпят пред господин Дьо Дамас. Той прескочи прага на салона, изтича в преддверието, чиято врата затвори, превъртайки два пъти ключа, спусна се по стълбите, откри коня си пред вратата, яхна го, препусна в кариер към мястото, където се събираше полкът и като се обърна към господин Дьо Флориак, един от офицерите му, когото завари там на коня му, каза:

– Ще трябва да се измъкваме оттук, както можем. Но важното е, че кралят ще бъде спасен.

За господин Дьо Дамас, който не знаеше за тръгването на Друе от Сен-Менеулд, на който му беше известно само за бунта в Клермон, кралят беше спасен, тъй като беше подминал Клермон и щеше да стигне във Варен, където го чакаха конете за смяна на господин Дьо Шоазьол и хусарите от полка на Лозюн, командвани от господата Жюл дьо Буйе и Дьо Режкур.

Без оглед на това, за по-голяма сигурност той се обърна към командващия полка, който беше един от първите на сборния пункт заедно с артелчиците и драгуните от домакиния взвод.

– Господин Реми – каза му той съвсем тихо, – тръгвайте. Поемете по пътя за Варен, препускайте в кариер и настигнете колите, които ми нахна преди малко – отговаряте за тях пред мен с главата си!

Командващият полка пришпори коня си и потегли заедно с артелчиците и четирима драгуни. Но на излизане от Клермон, стигайки до едно място, където пътят се разделяше, той пое не по този, по който трябваше, и се загуби.

Всичко се стичаше фатално през тази съдбоносна нощ!

На площада отрядът се събираше бавно. Общинарите, затворени в квартирата на господин Дьо Дамас, лесно бяха излезли от затвора си, разбивайки вратата. Те подстрекаваха народа и Националната гвардия, които се събираха с много повече усърдие и по-различен дух от този на драгуните. Каквото и движение да направеше господин Дьо Дамас, забелязваше, че се намира на прицела на три или четири пушки, които не го изпускаха от мушка, а това го караше да бъде неспокоен. Той виждаше, че войниците му са угрижени, минаваше през редиците им, за да се опита да съживи предаността им към краля, но войниците само поклащаха глави. Въпреки че не се бяха събрали всички, той прецени, че вече е време за тръгване. Даде заповед за поход, но никой не помръдна. В това време общинските служители крещяха:

– Драгуни! Вашите офицери са предатели. Те ви водят на заколение. Драгуните са патриоти... Да живеят драгуните!

Що се отнася до националните гвардейци и народа, те викаха:

– Да живее нацията!

Най-напред господин Дьо Дамас, който беше издал полугласно заповедта за тръгване, помисли, че тази заповед не е чута. Той се обърна и видя драгуните от втората редица, които слизаха от конете и се побратимяваха с народа. Тогава той разбра, че не може да очаква нищо повече от хората си. С поглед събра офицерите около себе си.

– Господа – каза той, – войниците предават краля! Обръщам се към вас като към войници и благородници – който ме обича, да ме следва! Към Варен!

И забивайки шпори в хълбоците на коня си, той препусна пръв през тълпата, следван от господин Дьо Флориак и от трима офицери. Тези трима офицери или по-скоро подофицери бяха старшината Фук и двамата сержанти Сен-Шарл и Ла Потери. Петима или шестима верни драгуни се откъснаха от редиците и също последваха господин Дьо Дамас.

Няколкото куршума, които изпратиха след тези героични бегълци, отидоха напразно.

Ето как господин Дьо Дамас и неговите драгуни не се оказаха на място, за да защитят краля, когато кралят беше арестуван под свода на кулата за събиране на пътна такса във Варен, беше принуден да слезе от

Графиня Дьо Шарни

колата си и отведен в дома на прокурора на общината господин Сос.

91.

Къщата на господин Сос

Къщата на господин Сос, поне това, което видяха знаменитите затворници и техните другари по нещастие, се състоеше от един магазин за подправки, в дъното на който през стъклена преграда се виждаше трапезария, откъдето можеше, седейки на масата да се наблюдават купувачите, които влизат в магазина, влизане, за което предупреждаваше едно звънче, окачено за да сигнализира при отварянето на една ниска врата с прозорче, като онези, които затварят през деня магазините в провинцията, които техните собственици, било от пресметливост, било от скромност изглежда нямаха правото да изваждат на показ пред погледа на минувачите.

В единия ъгъл на магазинчето ъгловата дървена стълба водеше към първия етаж, който се състоеше от две стаи. Първата, представляваща част от магазина, беше пълна с вързопи, натрупани по земята, свещи, окачени по стените, захарни буци, подредени на полицата на камината. Втората беше спалнята на собственика на сградата, събуден от Друе, която още носеше следите от безредие, причинено от внезапното събуждане.

Полуоблечената госпожа Сос излезе от първата стая, пресече втората и се появи в горния край на стълбата в момента, когато най-напред кралицата, после кралят, след него принцът и принцесата и най-накрая госпожа Елизабет и госпожа Дьо Турзел минаваха през прага на магазина.

Предшествайки на няколко крачки пътниците, прокурорът на обшината беше влязъл пръв.

Повече от стотина души, придружаващи колата, останаха пред къщата на господин Сос, която беше разположена на един малък площад.

– Е, какво? – каза кралят, влизайки.

– Добре, господинът беше споменал за паспорт – отвърна Сос. – Ако дамата, за която казахте, че е господарката на колата, би желала да покаже паспорта си, ще го занеса в обшината, където съветът е събран, за да се види дали е валиден.

Понеже паспортът даден за госпожа Дьо Корф на граф Дьо Шарни и от граф Дьо Шарни на кралицата, беше редовен, кралят направи знак на госпожа Дьо Турзел да го даде.

Тя извади скъпоценния документ от джоба си, предаде го в ръцете на господин Сос, който натовари жена си да окаже гостоприемство на тези тайнствени гости и тръгна към кметството.

Духовете бяха твърде разгорещени, тъй като Друе присъстваше на заседанието. Господин Сос влезе с паспорта. Всеки знаеше, че пътниците са отведени в дома му, и с влизането му настъпи изпълнена с любопитство тишина.

Той положи паспорта пред кмета. Понеже вече предадохме съдържанието на паспорта и читателите го знаят, няма защо да го повтаряме. Така че, след като го прочете, кметът каза:

– Господа, паспортът е напълно редовен.

– Редовен? – повториха девет-десет гласа с учудване.

И в същото време ръцете се протегнаха, за да го получат.

– Разбира се, че е редовен – каза кметът, – след като носи подписа на краля!

И той бутна паспорта към протегнатите ръце, които веднага го сграбчиха. Но Друе почти го изтръгна от ръцете, които го държаха.

– Подписан от краля! – каза той. – Но подписан ли е от Националното събрание?

– Да – каза един от съседите му, който четеше паспорта заедно с него на светлината на една свещ, – ето подписите на членовете на един от комитетите.

– Съгласен съм – продължи Друе, – но има ли го подписа на председателя? И впрочем – отрязва младият патриот – въпросът не е в това. Пътниците не са госпожа Корф, дама от Русия, нейните деца, интендантът ѝ, двете ѝ компаньонки и трима прислужници. Пътниците са кралят, кралицата, дофинът, принцесата, госпожа Елизабет, някаква важна дама от двора и трима куриери, кралското семейство, в края на краищата! Искате или не искате да оставите кралското семейство да напусне Франция?

Въпросът се поставяше на истинската гледна точка. Но, поставен така, той ставаше само по-труден за решаване от бедните общински служители на един треторазреден град като Варен. Тогава започна обсъждането, което заплашваше да стане продължително, а прокурорът на общината реши да остави общинските служители да си обсъждат и се върна у дома си.

Той намери пътниците прави в магазина. Госпожа Сос беше настояла да се качат в стаята ѝ, да седнат и да си вземат нещо. Но те бяха отказали. Струваше им се, че настаниявайки се в тази къща, сядайки и

приемайки нещо за ядене или пиене, те щяха да направят отстъпка на онези, които ги бяха арестували, и да се откажат от онова скорошно тръгване, обект на всичките им желания.

Всичките им желания бяха, така да се каже, отложени до завръщането на господаря на къщата, който щеше да им съобщи решението на общинския съвет по така важния въпрос за паспорта. Изведнъж го видяха да разбива тълпата, струпала се пред вратата, и с усилие да се прибира в дома си. Кралят направи три крачки насреща му.

– Е, какво? – попита той с безпокойство, което напразно се силеше да скрие и което личеше въпреки волята му. – Какво става с паспорта?

– Трябва да кажа – отвърна господин Сос, – че в този момент паспортът е причина за тежка дискусия в общинския съвет.

– И защо? – попита Луи XVI. – Да не би случайно да се съмняват във валидността му?

– Не. Но се съмняват, че наистина принадлежи на госпожа Дьо Корф и се разнася слухът, че в действителност имаме щастието да приемем между стените си краля и неговото семейство...

Луи XVI за миг се поколеба с отговора. После взе окончателно решение.

– Е, добре, да, господине! – каза той. – Аз съм кралят! Ето кралицата, ето и децата ми! И ви моля да се отнасяте към нас с уважението, което французите винаги са проявявали спрямо кралете си!

Както казахме, вратата към улицата беше останала отворена. Голям брой любопитни се беше струпал около тази врата. Думите на краля бяха чути не само вътре, но и отвън.

За нещастие, макар и този, който ги бе произнесъл, да го бе направил с известно достойнство, сивата дреха, с която беше облечен, бархетния му жакет, панталоните и сивите чорапи, както и перуката ала Жан-Жак Русо, които носеше, ни най-малко не отговаряха на това достойнство.

Наистина не беше това начинът – кралят на Франция да се разкрие изпод тази недостойна маскировка! Кралицата усети впечатлението, направено на множеството, и по лицето ѝ плъзна червенина.

– Да приемем това, което госпожа Сос ни предложи, и да се качим на етаж – каза тя бързо.

Госпожа Сос взе светилника и се хвърли към стълбите, за да покаже пътя на знаменитите си гости.

През това време новината, че наистина кралят е във Варен и че признанието за това е направено от собствената му уста, литна като

птица и се разнесе из улиците на града.

Един човек влезе съвсем слисан в общината.

– Господа – каза той, – пътниците, задържани в дома на господин Сос, са наистина кралят и кралското семейство! Чух признанието за това от собствената уста на краля!

– Е, добре, господа – провикна се Друе, – какво ви казвах?

В същото време из града се носеше силен шум, барабанът продължаваше да бие, камбаните звъняха тревожно. А сега как всичките шумове не привлякоха изобщо към центъра на града и близо до бегълците господин Дьо Буйе и господин Дьо Режкур и техните хусари, разположени във Варен, за да подкрепят краля? Ще разкажем и това.

Към девет часа вечерта двамата млади офицери току-що се бяха прибрали в странноприемницата „Великият монарх“, когато чуха шума от една кола. И двамата бяха в една зала на мецанина и изтичаха към прозореца. Колата бе един обикновен кабриолет. При все това двамата благородници бяха готови, ако е необходимо, да накарат да изведат конете за смяна.

Но пътникът, когото видяха, не беше кралят. Това беше една смешна личност с шапка с голяма периферия на главата, навлечен смешно с едно огромно наметало. Те направиха крачка назад, когато този пътник извика:

– Ей! Господа! Един от вас не е ли господин кавалерът Жюл дьо Буйе?

Кавалерът се спря в отстъплението си.

– Да, господине – каза той, – това съм аз.

– В такъв случай – каза човекът с наметалото и широкополата шапка – имам да ви казвам много неща.

– Господине – каза кавалерът Дьо Буйе, – готов съм да ви изслушам, макар и да нямам честта да ви познавам. Но направете си труда да слезете от колата си и да влезете в този хан, за да се запознаем.

– На драго сърце, господин кавалер, на драго сърце! – извика човекът с наметалото.

И той скочи от колата, без да докосне стъпалото ѝ и влезе стремително в странноприемницата. Кавалерът забеляза, че човекът изглежда много уплашен.

– Ах, господин кавалер! – каза непознатият. – Ще ми дадете конете, които имате тук, нали?

– Какво! Конете, които имам тук? – отвърна господин Дьо Буйе на свой ред съвсем слисан.

– Да! Да! Вие ще ми ги дадете! Няма нужда нищо да криете от мен... Аз съм вътре, аз знам всичко!

– Господине, позволете да ви призная, че изненадата ми пречи да ви отговоря – подхвана господин Дьо Буйе – и че не разбирам нито дума от това, което благоволихте да кажете.

– Повтарям ви, че зная всичко – настоя пътникът. – Кралят е тръгнал от Париж вчера вечерта... Но изглежда не е могъл да продължи пътя си. Вече предупредих господин Дьо Дамас и той изтегли постове си – драгунският полк се разбунтува. Имаше безредици в Клермон... Беше ми много трудно да премина, казвам ви!

– Но, в края на краищата – каза господин Дьо Буйе, – кой сте вие, който ми говорите?

– Аз съм Леонар, фризьорът на кралицата. Как! Не ме ли познавате? Представете си, господин Дьо Шоазьол ме отведе със себе си въпреки волята ми... Отнесох му диамантите на кралицата и на госпожа Елизабет и като си помисля, господине, че брат ми, с чието наметало и шапка съм, не знае какво се е случило с мен, че онази бедна госпожа Дьо л'Ааж ме чакаше вчера, за да я фризирам, все още ме чака до това време! О! Боже мой! Боже мой, каква е цялата тази история!

И Леонар се разходи из залата, вдигайки отчаяно ръце към тавана. Господин Дьо Буйе започваше да разбира.

– А! Значи вие сте господин Леонар – каза той.

– Разбира се, че съм Леонар – подхвана пътникът, изхвърляйки по маниера на важните личности званието, което му беше дал кавалерът Дьо Буйе, – и тъй като сега ме познавате, ще ми дадете конете, нали?

– Господин Леонар – продължи кавалерът, упорстввайки да накара знаменития фризьор да се върне към обикновената класа на смъртните, – конете, които имам тук, принадлежат на краля и никой, освен краля, няма да си послужи с тях!

– Но след като ви казвам, господине, че няма вероятност кралят да мине...

– Това е вярно, господин Леонар. Но кралят може и да мине и ако мине и не намери конете си и аз му кажа, че съм ви ги дал, може би той ще ми отговори, че просто му се отплащам по твърде лош начин.

– Как! По лош начин! – каза Леонар. – Вие мислите, че в такова извънредно положение, в каквото сме, кралят ще ме укори, че съм взел конете му?

Кавалерът не можа да съдържи усмивката си.

– Не твърдя, че кралят ще ви укори, че сте взели конете му. Но е

съвсем сигурно, че ще реши, че аз съм сгрешил, като съм ви ги дал.

– Аха! Аха! – каза Леонар. – По дяволите! Не бях погледнал въпроса от тази му страна! Значи ми отказвате конете, господин кавалер?

– Положително. Леонар въздъхна.

– Но поне – продължи да настоява той – можете да се заемете да ми уредите коне.

– А! Що се отнася до това, драги господин Леонар – каза господин Дьо Буйе, – нямам нищо против!

Наистина Леонар беше твърде досаден гост, който не само говореше високо, но и придружаваше думите си с най-изразителни жестове, които, благодарение на огромната периферия на шапката му и извънмерната ширина на наметалото му, приемаха толкова гротескна форма, че смешното в нея се отразяваше много или малко на събеседниците му.

Така че господин Дьо Буйе не можеше да не бърза да се отърве от Леонар.

Затова той накара да повикат съдържателя на странноприемницата „Великият монарх“, помоли го да проучи за коне, които могат да откарат пътника до Дюн, и като даде нарежданията си, остави Леонар на късмета му, казвайки му, което си беше истина, че отива за новини.

Двамата офицери, господин Дьо Буйе и господин Дьо Режкур, действително се върнаха в града, пресякоха го целия, изминаха четвърт левга по пътя за Париж, не видяха и не чуха нищо и като започнаха на свой ред да си мислят, че кралят, който закъсняваше с осем или десет часа, няма да мине, се върнаха в странноприемницата. Леонар току-що бе тръгнал. Биеше единайсет часът. Вече твърде обезпокоени дори преди да са чули онова, което им каза фризьорът на кралицата, те бяха изпратили освен това към девет часа и четвърт един ординарец. Това беше онзи ординарец, който пресрещна колите на излизане от Клермон и който ние видяхме да пристига при господин Дьо Дамас.

Двамата офицери чакаха чак до полунощ. В полунощ се хвърлиха на леглата, но напълно облечени. В дванайсет и половина бяха събудени от камбанната тревога, от барабания бой и виковете.

Те подадоха глави през прозореца на странноприемницата и видяха как целият град, гълчейки, тичаше или по-скоро връхлиташе по посока на общината.

Множество въоръжени хора тичаха в същата посока. Едни от тези хора носеха бойни пушки, други двуцевки, трети просто се бяха въоръжили със саби, шпаги или пистолети.

Двамата благородници отидоха при конюшните и започнаха с това,

че накараха да изведат конете на краля, които за всеки случай отведоха извън града. След като пресечеше града, кралят щеше да ги намери там. После се върнаха, за да намерят собствените си коне, които отведоха при конете за краля, пазени от пощальоните.

Но тези отивания и връщания събудиха подозрения и за да излязат от странноприемницата със собствените си коне, им се наложи да издържат нещо като схватка, в която по тях гръмнаха две-три пушки.

В същото време сред виковете и заплахите те бяха научили, че кралят току-що е арестуван и отведен у прокурора на общината.

Те си устроиха съвет по въпроса какво да правят. Трябваше ли да съберат хусарите и да направят усилие да освободят краля? Трябваше ли да яхнат конете и да предупредят маркиз Дьо Буйе, когото щяха да срещнат по всяка вероятност в Дюн, а съвсем сигурно в Стене?

Обаче Дюн беше отдалечен от Варен само на пет левги. Стене оттоеше на осем. За час и половина те можеха да бъдат в Дюн, а за два часа – в Стене, и да тръгнат незабавно срещу Варен с малкия армейски корпус, командван от господин Дьо Буйе.

Те се спряха на последното и точно в дванайсет и половина, когато кралят се реши да се качи в стаята на прокурора на общината, те решиха да изоставят поста за смяна на конете, който им беше поверен, и тръгнаха в пълен галоп за Дюн.

Това беше още необходима близка помощ, на която кралят разчита-ше, и която, в крайна сметка, избяга от краля!

92.

Съветът на отчаянието

Спомнете си положението, в което се бе намерил господин Дьо Шоазьол, командващият първия пост в Пон-дьо-Сомвел, виждайки, че около него се надига бунт, и искайки да избегне една схватка, той беше казал небрежно, без да чака повече краля, че съкровището е минало, и се бе оттеглил към Варен.

Само че за да не мине изобщо през Сен-Менеулд, който, както си спомняме, се беше разбунтувал, беше тръгнал направо, имайки грижата, докато върви по главния път, да се движи ходом, за да даде възможност на куриера да го настигне.

Но куриерът не го настигна и при Орбевал той пое направо. След него премина Изидор.

Господин Дьо Шоазьол беше твърдо убеден, че кралят е задържан от някое непредвидено събитие. Впрочем, ако бе имал щастието да се заблуждава и кралят продължаваше пътя си, нямаше ли той да намери господин Дандоан в Сен-Менеулд и господин Дьо Дамас в Клермон?

Ние видяхме какво стана с господин Дандоан, задържан с хората си при общината, и с господин Дьо Дамас, принуден да избяга почти сам.

Но това, което ни е познато, над което се носим на височина от шейсет години над този ужасен ден, е разказът на всеки един от участниците в тази голяма драма. А това бе още скрито от господин Дьо Шоазьол от облака на настоящето. Господин Дьо Шоазьол, който беше потеглил направо от Орбевал, пристигна малко преди нощта в гората на Варен, в същия момент, когато Шарни, в една друга част на гората, навлизаше между дърветата в преследване на Друе.

В последното село, разположено в покрайнините на гората, сиреч в Ньовил-о-Пон, той беше принуден да загуби половин час, за да чака водач. През това време камбаните удариха тревога във всички села и един ариергард от четирима хусари беше отвлечен от селяните. Господин Дьо Шоазьол, предупреден незабавно, успя да стигне до тях с големи усилия. Четиримата хусари бяха освободени.

Но от този момент нататък камбаните забиха бясно и повече не спряха. Пътят през тази гора беше извънредно мъчителен и често дори опасен. Водачът, било умишлено, било неволно, заблуди малкия отряд и всяка минута – било за да изкачат или да слязат от някое остро

възвишение, хусарите бяха принудени да слизат от конете. Понякога пътят се стесняваше толкова, че бяха принудени да вървят един по един. Един от хусарите падна в някаква пропаст и понеже от виковете му за помощ се разбра, че не е мъртъв, другарите му отказаха да го изоставят. Изгубиха петнайсет минути за спасителната операция, които се оказаха точно онези, през които кралят, арестуван, беше принуден да слезе от колата и беше отведен у господин Сос.

В дванайсет и половина, когато господата Дьо Буйе и Дьо Режкур бягаха по пътя за Дюн, господин Дьо Шоазьол и неговите четирийсет хусари излязоха при другия край на града, пристигайки по прекия път. На височината на моста те бяха посрещнати от едно силно „Кой там?“. Това кой там бе извикано от един национален гвардеец на пост.

– Франция! Хусари от полка на Лозюн! – каза господин Дьо Шоазьол.

– Няма да минете! – отвърна националният гвардеец.

И призова другарите си по оръжие.

В този момент сред населението се надигна голямо въълнение. Видяха в тъмнината да се увеличава масата от въоръжени хора, а на светлината на факли и на фенери, появили се по прозорците, проблеснаха пушки.

Без изобщо да знае с какво си има работа и какво се е случило, господин Дьо Шоазьол поиска най-напред да се запознае с положението. Той поиска да бъде свързан с полицейския пост на отряда, разположен във Варен. Това искане доведе до дълги преговори. Накрая се съгласиха да изпълнят желанието на господин Дьо Шоазьол.

Но през времето, докато вземат това решение и докато го изпълнят, господин Дьо Шоазьол можа да види, че националните гвардейци се възползват от протакането и се приготвят за отбрана, правейки купчини от дървета и насочвайки към него и неговите четирийсет души две малки оръдия. Когато мерачът привърши работата си, пристигна полицейският пост на хусарите, но пеша. Хората, които го съставляваха, не знаеха нищо, освен дето им бяха казали, че кралят е арестуван и отведен в общината.

Докато те привършваха с обясненията, господин Дьо Шоазьол помисли, че вижда малка група конници да се приближава в тъмнината и в същото време чу да се вика: „Кой там?“

– Франция! – отвърна един глас.

– Кой полк?

– Драгуните на Господина!

При тези думи отекна пушечен изстрел, изстрелян от един национален гвардеец.

– Хубаво! – каза съвсем тихо господин Дьо Шоазьол на подофицера, който стоеше до него. – Ето го господин Дьо Дамас с неговите драгуни.

И без да чака повече, освобождавайки се от двамата души, които се бяха вкопчили в поводите на коня му и му крещяха, че е негов дълг да се подчинява на общината и да признава само нея, той изкомандва да потеглят в тръс, хвана неподготвени онези, които искаха да го задържат, премина моста и навлезе в осветените улици, гъмжащи от народ.

Приближавайки се към къщата на господин Сос, той видя разпрегатата кола на краля, а после и един малък площад, където срещу една неугледна къща се бе насъбрало голямо множество хора.

За да не влиза отрядът му в контакт с населението, той се насочи направо към казармата на хусарите, която знаеше къде се намира. Казармата беше празна – той затвори там своите четирийсет хусари. Когато господин Дьо Шоазьол излезе от казармата, двама души, идващи от кметството, го задържаха и го призоваха да се предаде на общината.

Но господин Дьо Шоазьол, който все още беше на един вик разстояние от своите хусари, отпрати тези двама души, казвайки им, че ще се предаде на общината, когато намери време, и нареди на часовоя да не пуска никого.

Двама или трима пазачи на конюшните бяха останали в казармата. Господин Дьо Шоазьол ги разпита и научи от тях, че хусарите, не знаейки какво се е случило с началниците им, бяха последвали буржоата, дошли да ги вземат, и разпръснати из града, пиеха с тях.

При тази новина господин Дьо Шоазьол влезе обратно в казармата. Тя беше убежище за четирийсетте човека, чиито коне бяха изминали повече от двайсет левги през деня. И хората, и конете бяха смазани от умора.

При все това нямаше време за колебание. Господин Дьо Шоазьол започна с това, че направи преглед на pistolетите, дали са заредени. После заяви на немски на хусарите, които, не разбирайки нито дума френски, не бяха разбрали какво става около тях, а именно че са във Варен, че кралят и кралското семейство току-що са арестувани и става въпрос да бъдат изтръгнати от ръцете на онези, които ги държат като пленници, или да умрат.

Речта му беше кратка, но разгорещена. Изглежда тя направи живо впечатление на хусарите. *Der Koenig! Die Koenigin!*²⁷⁹ повтаряха те с

учудване.

Господин Дьо Шоазьол не им остави време да мислят много. Той им нареди да извадят сабите и да се строят по четирима. В едър тръс ги поведе към къщата, където беше видял един пазач, досещайки се, че държат в тази къща краля като пленник.

Там, сред ругатните на националните гвардейци, но без да се безпокои особено, той постави два патрула пред вратата и слезе от коня, за да влезе в къщата.

В мига, когато щеше да премине през прага, той усети да го докосват по рамото.

Обърна се и видя граф Шарл дьо Дамас, чийто глас беше разпознал при отговора на кой там на националните гвардейци. Може би господин Дьо Шоазьол бе разчитал на малко помощ от него.

– А, това сте вие! – каза той. – Хората ви с вас ли са?

– Аз съм сам или почти сам – отвърна господин Дьо Дамас.

– И как така?

– Полкът ми отказа да ме следва и аз съм тук с пет-шест човека.

– Ама че нещастие! Но няма значение, все пак разполагаме и с моите четирийсет хусари, да видим какво можем да направим заедно.

Кралят приемаше една депутация от комуната, водена от господин Сос. Тази депутация идваше да каже на Луи XVI:

– Понеже за жителите на Варен няма съмнение, че кралят е сред тях, те очакват да получат заповедите му.

– Заповедите ми? – отвърна кралят. – Накарайте тогава да пригответ колите ми, за да мога да тръгна.

Не се знае какво щяха да отговорят на това изрично искане общинските делегати, когато се чу галопът от конете на господин Дьо Шоазьол и когато видяха през витрините да се строят на площада хусарите със саби в ръце. Кралицата потрепери, лъч на радост премина през очите ѝ.

– Ние сме спасени! – прошепна тя в ухото на госпожа Елизабет.

– Бог го иска! – отвърна светата кралска овчица, която отдаваше на Бога и доброто, и злото, и надеждата, и отчаянието.

Кралят се изправи и зачака.

Общинските служители се спогледаха неспокойно.

В този момент се чу силен шум от преддверието, пазено от селяни с празни пушки. Последваха няколко разменени думи, после борба и

господин Дьо Шоазьол, без шапка и с шпага в ръка, се появи на прага на вратата.

Над рамото му се виждаше бледото, но решително лице на господин Дьо Дамас.

В погледа на двамата офицери се четеше такава заплаха, че делегатите на комуната се отдръпнаха, оставяйки свободно пространството, разделящо новодошлите от краля и кралското семейство.

Когато те влязоха, вътрешността на стаята представляваше следната картина.

В средата имаше маса, върху която бяха сервирани начената бутилка вино, хляб и няколко чаши.

Кралят и кралицата, прави, слушаха депутатите на комуната. Близо до прозореца стояха госпожа Елизабет и принцесата. Върху наполовина разтуреното легло спеше дофинът, изтощен от умора. До него беше седнала госпожа Дьо Турзел, която беше облегла глава на двете си ръце, а зад нея, прави, стояха госпожите Брюние и Дьо Ньовил. Най-накрая двамата телохранители и Изидор дьо Шарни, смазани от мъка и умора, се губеха в полумрака в дъното, полуизлегнали се на столовете. Като видя господин Дьо Шоазьол, кралицата пресече стаята по цялата ѝ дължина и хващайки ръката му, каза:

– Ах, господин Дьо Шоазьол, това сте вие!... Бъдете добре дошъл!

– Уви, госпожо! – каза херцогът. – Идвам твърде късно, струва ми се.

– Няма значение, щом сте дошли с добра компания.

– Ах, госпожо, напротив! Ние сме почти сами. Господин Дандоан е бил задържан с драгуните си пред общината на Сен-Менеулд, а господин Дьо Дамас е бил изоставен от неговите.

Кралицата тъжно поклати глава.

– Но – продължи господин Дьо Шоазьол – къде е кавалерът Дьо Буїе? Къде е господин Дьо Режкур?

И господин Дьо Шоазьол ги потърси с поглед наоколо. В това време се приближи кралят.

– Тези господа не съм ги забелязал – каза той.

– Сир – каза господин Дьо Дамас, – давам ви честната си дума, че ги мислех за убити при колата ви.

– Какво ще правим? – попита кралят.

– Ще ви спасяваме, сир – каза господин Дьо Дамас. – Дайте вашите заповеди.

– Сир – подхвана господин Дьо Шоазьол, – имам тук четирийсет

хусари. Те са изминали двайсет левги през деня, но още могат да стигнат до Дюн.

– Ами ние? – попита кралят.

– Чуйте ме, сир – отвърна господин Дьо Шоазьол, – ето, както мисля, единственото нещо, което може да се направи. Както ви казах, разполагам с четирийсет хусари. Ще сваля седмина от конете, вие ще се качите на един от тези коне, държейки дофина на ръце. Кралицата ще се качи на втория кон, госпожа Елизабет на третия, принцесата на четвъртия, госпожите Дьо Турзел, Дьо Ньовил и Брюние, които вие не искате да изоставите, ще се качат на другите три... Ние ще ви заобиколим с трийсет и тримата хусари, останали по конете си. Ще пробием път с удари със сабите и така ще имаме шанс за спасение. Но размислете добре, сир, тази мярка трябва да се предприеме на мига, ако ще я предприемате, защото след час, след половин час, може би и след четвърт час моите хусари ще бъдат спечелени от противоположната кауза!

Господин Дьо Шоазьол замълча, очаквайки отговор от краля. Кралицата изглежда беше съгласна с плана и с очи, вперени в Луи XVI, усърдно го питаше. Но той, напротив, сякаш избягваше очите на кралицата и влиянието, което тя би могла да му окаже. Най-накрая, гледайки господин Дьо Шоазьол в лицето, каза:

– Да, зная, че това е начин и дори може би единственият. Но можете ли да ми гарантирате, че при това неравенство на силите – трийсет и трима души срещу седем-осемстотин, някой пушечен изстрел няма да убие сина ми или дъщеря ми, или кралицата, или сестра ми?

– Сир – отвърна господин Дьо Шоазьол, – ако се случи подобно нещастие, защото сте последвали съвета ми, не ми остава друго, освен да се самоубия пред очите на Ваше Величество.

– Е, добре тогава – каза кралят, – вместо да си губим времето с такива крайни планове, нека поразмишляваме хладнокръвно.

Кралицата въздъхна и направи две или три крачки назад. В този момент, когато тя не криеше съжалението си, срещна Изидор, който, привлечен от шума на улицата и непрестанно надявайки се, че този шум е причинен от идването на брат му, се беше приближил до прозореца. Те размениха съвсем тихо две или три думи и Изидор се устреми навън от стаята.

Кралят продължи, сякаш беше пропуснал станалото между Изидор и кралицата.

– Общината – каза той – не отказва да ме пусне. Тя иска само да дочакам изгрева на деня. Не говоря за граф Дьо Шарни, който ни е

толкова дълбоко предан и за когото не знаем нищо. Но кавалерът Дьо Буйе и господин Дьо Режкур са заминали, както ме увериха десет минути след пристигането ми, за да предупредят маркиз Дьо Буйе и да накарат да тръгнат войските, които сигурно са готови. Ако бях сам, щях да последвам съвета ви и щях да мина. Но не е възможно да рискувам живота на кралицата, на двете ми деца, на сестра ми, на тези дами с толкова хора, колкото имате, и при това, налагайки ви се да свалите от конете една част от тях, защото, разбира се, че няма да тръгна, оставайки тук моите трима телохранители! – Той извади часовника си. – Скоро ще бъде три часът. Младият Буйе е тръгнал в дванайсет и половина. Баща му сигурно е разположил войските през известно разстояние. Първите ще бъдат предупредени от кавалера. Те ще пристигнат последователно... Оттук до Стене има само осем левги. За времето от два часа, два часа и половина, човек може да ги измине на кон. За пристигането на отрядите ще е необходима цяла нощ. Към пет-шест часа маркиз Дьо Буйе може да пристигне тук лично и тогава, без никаква опасност за семейството ми, без никакво насилие ние ще напуснем Варен и ще продължим пътя си.

Господин Дьо Шоазьол призна логичността на това разсъждение и при все това инстинктът му подсказваше, че има известни моменти, в които не трябва да се слуша логиката. Той се обърна към кралицата и с поглед сякаш я молеше да даде други заповеди или поне да накара краля да отмени тези, които току-що беше дал. Но, като поклати глава, тя рече:

– Не искам да поемам върху себе си отговорността. Дълг на краля е да заповядва. Мой дълг е да се подчинявам. Впрочем споделям мнението на краля – господин Дьо Буйе няма да закъснее с пристигането си.

Господин Дьо Шоазьол се поклонил и направил няколко крачки назад, увличайки господин Дьо Дамас, с когото имаше нужда да се посъветва, и направил знак на двамата телохранители да се присъединят към съвета, който щеше да се състои.

93. Бедната Катрин!

Положението в стаята се беше променило леко.

Принцесата не бе могла да се пребори с умората и госпожа Елизабет и госпожа Дьо Турзел я бяха сложили да си легне до брат ѝ. Тя беше заспала.

Госпожа Елизабет стоеше до леглото, подпряла глава на един от ъглите му.

Кралицата, сбръчкала се от гняв, стоеше права до камината, гледайки ту краля, който седеше на една бала със стока, ту четиримата офицери, които се съвещаваха до вратата.

Една осемдесетгодишна жена стоеше на колене като пред олтар пред леглото, където спяха двете деца. Това беше бабата на прокурора на общината, която, поразена от красотата на двете деца и от внушителния вид на кралицата, беше паднала на колене, обляна в сълзи и молейки се съвсем тихичко. Каква беше молитвата, която тя отправяше към Бога? Дали Бог да прости на тези две ангелчета, или пък тези две ангелчета да простят на хората?

Господин Сос и общинските служители се бяха оттеглили, обещавайки на краля, че конете ще бъдат впрегнати в колата му. Но погледът на кралицата съвсем ясно говореше, че тя ни най-малко не вярва на това обещание. Така че господин Дьо Шоазьол казваше на господин Дьо Дамас, на господин Дьо Флориак и на господин Фук, които го бяха последвали, както и на двамата телохранители:

– Господа, нека не се спираме на измамното спокойствие на краля и кралицата. Въпросът не е без отговор, но нека го разгледаме такъв, какъвто е.

Офицерите направиха знак, че го слушат и че господин Дьо Шоазьол може да говори.

– Вероятно е в този час господин Дьо Буйе да е предупреден и да пристигне тук към пет или шест часа сутринта, защото трябва да е някъде между Дюн и Стене с отряд от Кралските германски войници. Дори е възможно авангардът му да е тук половин час преди него. Защото при обстоятелства като тези, в които се намираме, всичко трябва да бъде опитано и направено възможно. Но не трябва да се заблуждаваме относно това, че ни заобикалят четири-пет хиляди души и че моментът,

когато забележат войските на господин Дьо Буйе, ще бъде момент на неизбежна опасност и ужасяващо вълнение. Ще искат да изтикат краля извън Варен, ще се опитат да го качат на кон и да го отведат в Клермон. Ще заплашат живота му. Може и да постигнат нещо с това. Но тази опасност, господа – продължи господин Дьо Шоазьол, – ще продължи само миг и веднага щом барьерата бъде премината, веднага щом хусарите навлязат в града, поражението ще бъде пълно. Значи ние трябва да издържим близо десет минути. Ние сме десетима. При това разположение на селището можем да се надяваме, че няма да убият повече от един човек в минута. Следователно времето е достатъчно.

Слушателите се задоволиха да направят утвърдителен знак с глави. Тази преданост, стигаща до смърт, така простичко предложена, беше приета със същата простота.

– Е, добре, господа, ето какво смятам, че трябва да се направи – продължи господин Дьо Шоазьол. – При първия изстрел, който чуем, при първите викове, които отекнат навън, ние ще се хвърлим в първата стая. Ще убием всеки, когото намерим там, ще превземем стълбите и прозорците... Има три прозореца – трима от нас ще ги защитават. Другите седем ще се разположат на стълбата, чиято форма на раковина я прави лесна за защита, защото сам човек може да я устои срещу петима-шестима нападатели. Дори трупове на онези от нас, които бъдат убити, ще послужат като прикритие за останалите. Можем да се обзаложим на сто срещу едно, че войската ще стане господар на града, преди да ни изколят до последния човек, и тогава ще заемем в историята място, което ще бъде твърде добра награда за нашата преданост.

Младежите си стиснаха ръце, както би трябвало да са правили спартанците преди битка, след което всеки зае бойния си пост: двамата телохранители и Изидор дьо Шарни – за когото пазеха място въпреки отсъствието му, – при трите прозореца, гледащи към улицата; господин Дьо Шоазьол в долната част на стълбата; след него граф Дьо Дамас; после господин Дьо Флориак, господин Фук и двамата други подофицери от драгунския полк, които бяха останали верни на господин Дьо Дамас.

В момента, когато окончателно решиха разположението си, от улицата се чу шум.

Това беше втора делегация, съставена от Сос – който изглежда беше основният елемент от всички делегации, – от коменданта на Националната гвардия Аноне и трима-четирима общински служители.

Те накараха да съобщят за тях и кралят, мислейки, че идват да му

кажат, че конете са най-накрая при колата, накара да ги въведат. Делегацията влезе. Младите офицери, които тълкуваха всеки жест, всеки знак, всяко движение, помислиха, че виждат върху лицето на Сос колебание, а по това на Аноне – волева решителност, които не им се сториха добро предзнаменование.

В същото време Изидор дьо Шарни се качи отново, каза съвсем тихо няколко думи на кралицата и слезе стремително обратно. Кралицата направи крачка назад и се хвана, цялата пребледняла, за леглото, на което спяха децата ѝ. Колкото до краля, той гледаше изпитателно пратениците на комуната и чакаше те да му заговорят. Но те, без да говорят, се поклониха пред него. Луи XVI се направи, че се е заблудил относно намеренията им.

– Господа – каза той, – французите са само заблудени и тяхната привързаност към краля им е истинска. Така че, уморен от продължителните оскърбления, които трябваше да понасям в Париж, реших да се оттегля в дъното на моите провинции, където още живее пламъкът на свещената преданост. Там съм уверен, че ще намеря старата любов на моя народ към неговите господари.

Пратениците се поклониха отново.

– И съм готов да дам доказателство за доверието в моя народ – продължи кралят. – Така че ще взема оттук половината мъже от Националната гвардия и половината редовни войски и този ескорт ще ме придружи чак до Монмеди, където съм решил да се оттегля. Следователно, господин комендант, моля ви да изберете лично вие хората, които ще ме придружават, от вашата национална гвардия и да накарате да впрегнат конете в колата ми.

Настана миг на мълчание, през който без съмнение Сос очакваше, че Аноне ще заговори, а Аноне чакаше Сос да вземе думата. Най-накрая, покланяйки се, Аноне отговори:

– Сир, с най-голяма радост бих се подчинил на заповедите на Ваше Величество. Но има един член на конституцията, забраняващ на краля да излиза от кралството и на добрите французи да подпомагат бягството му.

Кралят потрепери.

– Следователно – продължи Аноне, правейки с ръка знак, за да помоли краля да го остави да довърши, – общината във Варен реши, че преди да разреши на краля да премине по-нататък, ще изпрати куриер в Париж и ще изчака отговора на Националното събрание.

Кралят усети как пот избива по челото му, докато кралицата

хапеше от нетърпение бледите си устни, а госпожа Елизабет вдигаше очи и ръце към небето.

– Нито дума повече, господа! – каза кралят с онова достойнство, което се проявяваше у него, когато бъде докаран до крайност. – Нима вече не мога да отида там, където ми харесва? В такъв случай аз съм повече роб, отколкото който и да е от поданиците ми!

– Сир – отвърна комендантът на Националната гвардия, – вие винаги сте господарят. Само че всички хора – и кралиците, и обикновените граждани, – са обвързани от клетвите си. Вие сте дали клетва, подчинете се пръв на закона, сир. С това няма само да дадете голям пример, но и ще изпълните едно благородно задължение.

В това време господин Дьо Шоазьол питаше с очи кралицата и след утвърдителния отговор на немия въпрос, който ѝ бе отправил, слезе на свой ред. Кралят разбра, че ако преглътне този бунт – а от негова гледна точка това си беше бунт от страна на общинските власти на едно село, – е загубен.

Впрочем той познаваше същия този революционен дух, който Мирабо искаше да срази в провинцията и който обаче кралят вече беше видял насреща в Париж на четиринайсети юли, на пети и шести октомври и на осемнайсети април, в онзи ден, когато кралят бе решил да направи един опит със свободата си и бе поискал да отиде в Сен Клу, но народът не позволи.

– Господа – каза той, – това си е насилие. Но аз не съм толкова сам, колкото изглежда. Имам пред вратата четирийсет души, които са ми верни, а около Варен десет хиляди войници. Така че, господин комендант, нареждам ви да накарате незабавно да впрегнат конете в колата ми. Чуйте ме, заповядвам ви го, искам го.

Кралицата се приближи до краля и му каза съвсем тихо:

– Добре! Добре, сир! Нека рискуваме живота си, но да не губим честта и достойнството си.

– И какво ще последва, ако откажем да се подчиним на Ваше Величество? – попита комендантът на Националната гвардия.

– Ще последва това, господине, че ще прибягна към сила и че вие ще бъдете отговорен за кръвта, която аз отказвам да се пролее и която в такъв случай в действителност ще бъде пролята от вас.

– Е, добре, така да бъде, сир! – каза комендантът. – Опитайте да извикате хусарите си. Аз пък ще повикам Националната гвардия.

И на свой ред слезе долу.

Кралят и кралицата се спогледаха почти уплашено. Може би и

двата биха рискували с едно върховно усилие, ако, отстранявайки бабата, която продължаваше да се моли в подножието на леглото, жената на прокурора Сос не се беше приближила и не беше казала на кралицата със суровостта и откровеността на жена от народа:

– Така значи! Вие сте кралицата, нали, госпожо?

Кралицата се обърна, чувствайки уязвено достойнството си от това повече от фамилиарно обръщение.

– Ами да – каза тя, – поне така си мислех допреди час.

– Е, добре, ако вие сте кралицата – продължи госпожа Сос, без да се смути, – на вас ви дават двайсет и четири милиона, за да си седите на мястото. Мястото е добро, както ми се струва, и е добре платено. Защо искате да го напуснете?

Кралицата нададе вик на болка и се обърна към краля.

– О, господине! – каза тя. – Край, край, по-скоро край, отколкото подобно унижение!

И като взе дофина, заспа на леглото си, тя изтича при прозореца, отвори го и каза:

– Господине, да се покажем на народа и да видим дали е изцяло обхванат от тази гангрена. В такъв случай ще се обърнем към войниците и ще ги окуражим с думи и жестове. Това е най-малкото, което заслужават онези, които ще умрат за нас!

Кралят машинално я последва и се появи заедно с нея на балкона.

Целият площад, по който се плъзгаха погледите на Луи XVI и Мария-Антоанета, представляваше едно зрелище.

Половината от хусарите на господин Дьо Шоазьол бяха на конете си, останалите бяха слезли. Онези, които бяха слезли, останаха подмани, изгубени, потънали сред групите от буржоа, а конете им бяха отведени в различни посоки. Те вече бяха спечелени за нацията. Другите, които бяха по конете си, изглежда все още се подчиняваха на господин Дьо Шоазьол, който държеше реч на немски, но все пак половината от техните другари липсваха.

Отделно Изидор дьо Шарни, с ловджийския си нож в ръка, изглеждаше чужд на цялото това вълнение и чакаше един човек, както ловец дебне дивеча от засада.

Викът: „Кралят! Кралят!“ отекна веднага, нададен от петстотин гърла. Наистина кралят и кралицата се бяха появили на прозореца и както казахме, кралицата държеше дофина на ръце.

Ако Луи XVI беше облечен като крал или по военному, ако бе държал в ръката си скипър или шпага, ако бе заговорил на тълпата с онзи

силен и величествен глас, който по онова време все още се струваше на народа глас Божи или поне на негов пратеник, слязъл от небето, той би успял да придобие онова влияние над тълпата, на което се надяваше.

Но в изгриващия ден, в светлината на онзи неверен здрач, който загрозяваше дори красотата, кралят, облечен като прислужник в сивите си дрехи, без пудра и с онази отвратителна перука, за която вече говорихме, блед, омазнен, с тридневна брада и дебели устни, с мътен поглед, който не изразяваше никаква мисъл, нито тираничен, нито бащински, кралят, който проблейваше поредно думите: „Господа! Децата ми!“. Ах, това изобщо не беше онова, което очакваха да се появи на балкона приятелите на монархията и дори нейните неприятели.

И все пак господин Дьо Шоазьол извика: „Да живее кралят!“ Изидор дьо Шарни извика: „Да живее кралят!“, и престижът на монархията все още беше такъв, че въпреки този вид, така малко съответстващ на представата, която имаха за господаря на едно голямо кралство, няколко гласа в тълпата повториха: „Да живее кралят!“

Но им отговори един вик, нададен от коменданта на Националната гвардия, който бе повторен по различен начин и имаше много по-могъщо ехо; това беше викът: „Да живее нацията!“

В този час викът представляваше бунт и кралят и кралицата можаха да видят, че той беше нададен от част от хусарите. Мария-Антоанета на свой ред нададе нещо като вик на ярост и притискайки към гърдите си дофина, бедно дете, несъзнаващо величието на ставащите събития, се наведе през балкона и предъвквайки я между зъбите си, изплю към тълпата тази дума:

– Негодници!

Някои я чуха и отговориха със заплахи. Площадът вече представляваше само една голяма бъркотия и силен вик.

Отчаян, господин Дьо Шоазьол искаше да го убият. Той опита едно последно усилие.

– Хусари! – викна той. – В името на честта, спасете краля!

Но в този момент, един нов актьор, заобиколен от двайсетина въоръжени мъже, излезе устремно на сцената. Това беше Друе, излизаш от общината, където бе накарал да вземат решение, според което кралят не може да продължи пътя си.

– А! – викна той, вървейки към господин Дьо Шоазьол. – Вие искате да отвлечете краля? Е, добре, аз ви казвам, че ще го получите само мъртъв!

Господин Дьо Шоазьол направи на свой ред една крачка към Друе с

вдигната сабя. Но комендантът на Националната гвардия беше там.

– Ако направите още една крачка – каза той на господин Дьо Шоазьол, – ще ви убия!

При тези думи един човек се хвърли напред, без заплахите на групите да могат да го спрат.

Това беше Изидор дьо Шарни – човекът, когото дебнеше, беше точно Друе.

– Назад! Назад! – провикна се той, процепвайки тълпата с гърдите на коня си. – Този човек ми принадлежи!

И с вдигнат ловджийски нож той скочи върху Друе. Но в мига, когато щеше да го достигне, треснаха едновременно два изстрела – един пистолетен и един пушечен.

Пистолетният куршум заседна в ключицата на Изидор. Пушечният проназа гърдите му.

Двата изстрела бяха дадени толкова отблизо, че нещастникът се намери обвит във вълна от огън и облак от дим. Видяха го да вдига ръце и го чуха да шепне:

– Бедната Катрин!

После, като изпусна ловджийския нож, той падна назад върху задницата на коня си и от нея се смъкна на земята.

Кралицата нададе вик на ужас. Тя остави дофина от ръцете си и се хвърли назад, без да види един нов конник, който пристигаше с пълен ход от Дюн и се вряза, така да се каже в браздата, която току-що бе направило сред тълпата преминаването на бедния Изидор.

След кралицата влезе и кралят, като затвори прозореца.

Вече не само няколко гласа викаха: „Да живее нацията!“ . Викаше цялата тълпа и с нея двайсетте хусари, последни останали верни – единствената надежда на монархията в разруха!

Кралицата се хвърли в един фотьойл, скрила лице в ръцете си, мислейки как току-що е видяла да пада за нея и в краката ѝ Изидор дьо Шарни, както бе видяла да пада Жорж.

Но изведнъж при вратата настана голяма шумотевица, която я накара да вдигне очи.

Няма да се опитваме да предадем онова, което стана за секунда в сърцето на жената и на кралицата.

Оливиe Дьо Шарни, блед и целият окървавен от последната прегръдка на брат си, стоеше прав на прага.

Колкото до краля, той изглеждаше съкрушен.

94. Шарни

Стаята беше пълна с национални гвардейци и външни хора, които любопитството бе довело там.

Кралицата беше възпрепятствана в първия си порив да се хвърли срещу Шарни, да изтрие с кърпичката си кръвта, с която беше покрит, и да му каже някоя от онези утешителни думи, които излизат от сърцето и стигат до сърцето. Но имаше сили само да се повдигне от мястото, където беше седнала, да протегне ръце към него и да прошепне:

– Оливие!...

Той, мрачен и спокоен, направи един знак на присъстващите външни хора и с благ, но твърд глас им каза:

– Простете, господа, трябва да говоря с Техни величества.

Националните гвардейци се опитаха да отвърнат, че те са там, за да не допускат кралят да общува с външни лица. Шарни стисна бледите си устни, смръщи вежди, разтвори редингота си, под който се видяха чифт пистолети и повтори с може би по-благ от първия път глас, но в същото време още по-заплашителен:

– Господа, вече имах честта и ви казах, че трябва да говоря насаме с краля и кралицата.

И в същото време направи знак с ръка на външните хора да излязат.

При гласа и властта, която Шарни, упражнявайки над себе си, упражняваше и над останалите, господин Дьо Дамас и двамата телохранители си възвърнаха цялата енергия, напуснала ги за момент, и изблъскайки пред себе си националните гвардейци и любопитните, опразниха стаята.

Тогава кралицата разбра от каква полза би бил подобен човек в колата на краля, ако етикетът не бе изисквал госпожа Дьо Турзел да се качи на негово място. Шарни се огледа наоколо, за да се увери, че за момента около кралицата са останали само верните ѝ служители и като се приближи до нея, каза:

– Госпожо, ето ме. Разполагам със седемдесет хусари при вратите на града. Мисля, че мога да разчитам на тях. Какво ще ми наредите?

– О! Кажете най-напред какво ви се случи, бедни мой Шарни? – каза кралицата на немски.

Шарни направи знак на кралицата, че господин Дьо Малден е в

стаята и говори немски.

– Уви! Уви! – подхвана кралицата на френски. – Като не ви видяхме, помислихме, че сте мъртъв!

– За нещастие, госпожо – отвърна Шарни с дълбока меланхолия, – аз не съм още мъртъв, но бедният ми брат Изидор е...

Той не можа да сдържи една сълза.

– Но – прошепна с тих глас – ще дойде и моят ред...

– Шарни, Шарни! Питам ви какво ви се е случило – каза кралицата – и защо изчезнахте така?

После добави полугласно и на немски:

– Оливие, много ни липсвахте и най-вече на мен!

Шарни се поклони.

– Мислех – каза той, – че брат ми би трябвало да е съобщил на Ваше Величество за причината, която временно ме отдалечи от вас.

– Да, зная. Вие преследвахте този човек, нещастника Друе, и за момент помислихме, че ви се е случила някаква беда при това преследване.

– Наистина ми се случи голямо нещастие. Въпреки всички мои усилия, не можах да го настигна навреме! Един завръщач се пощальон му съобщи, че колата на Ваше Величество, която той мислеше, че върви по пътя за Вердюн, е поела по Варенския път. Тогава той тръгна направо през гората Аргон. Опитах два пъти да стрелям с пистолет – пистолетите изобщо не бяха заредени! В Сен-Менеулд бях сбъркал коня и вместо да взема моя, съм взел този на господин Дандоан. Какво искате, госпожо! Съдба! Последвах го в гората, но не познавам пътищата, докато той познава и най-малката пътечка. Освен това тъмнината ставаше с всеки изминал миг все по-гъста. Преследвах го, докато можех да го виждам, както се преследва сянка. Докато можех да го чувам, го следвах по шума. Но шумът затихна, както изчезна сянката, и аз останах сам, изгубен наред гората, залутан сред мрака... О, госпожо! Аз съм мъж, вие ме познавате – в онзи момент... Не плача! Е, добре, сред онази гора, сред онази тъмнина пролях сълзи на гняв и надавах викове на ярост!

Кралицата му протегна ръка. Шарни се поклони и докосна тази тръпнеща ръка с крайчеца на устните си.

– Но никой не ми отговори – продължи Шарни. – Скитах през цялата нощ и на сутринта се озовах в село Жев по пътя от Варен за Дюн... Дали бяхте имали щастието да се изплъзнете от Друе, както той се беше изплъзнал от мен? Това беше възможно. Тогава вие щяхте да сте пресекли Варен и беше безполезно да отивам там. Бяхте ли задържани във

Варен? В такъв случай аз бях сам и предаността ми щеше да ви е безполезна. Реших да продължа пътя си към Дюн. Малко преди града срещнах господин Дезлон със сто хусари. Господин Дезлон беше обезпокоен, но нямаше новини. Само че беше видял да бягат, отпуснали юздите, по посока на Стене господин Дьо Буйе и господин Дьо Режкур. Защо ли не са му казали нищо? Несъмнено не са му имали доверие. Но аз познавам господин Дезлон като добър и лоялен благородник. Досетих се, че Ваше Величество сте задържани във Варен и че господата Дьо Буйе и Дьо Режкур са предприели бягство и отиват да предупредят генерала. Казах всичко на господин Дезлон и го призовах да ме последва с хусарите си, което той веднага направи, оставяйки все пак трийсет души да охраняват моста при Мьоза. След един час бяхме във Варен – изминахме четири левги за един час. Аз исках незабавно да предприема атака и да разруша всичко, за да стигна до краля и Ваше Величество, но се натъкнах на множество барикади. Да се опитаме да ги преминаем, си беше лудост. Тогава се опитах да преговарям – дойде един пост на Националната гвардия и аз поисках разрешение да присъединя хусарите си към тези, които са в града. Такова разрешение ми беше отказано. Поисквах да дойда, за да получа заповеди от краля, и понеже несъмнено се готвеха да откажат и на това мое второ искане така, както бяха отказали на първото, пришпорих коня си и прескочих едната барикада, после втората... Воден от глъчката, долетях в галоп и пристигнах на площада в момента, когато... Ваше Величество се хвърли назад, изоставяйки балкона. А сега – продължи Шарни – очаквам заповедите на Ваше Величество.

Кралицата стисна още веднъж ръцете на Шарни в своите. После се обърна към краля, който стоеше все така вцепенен.

– Сир – каза тя, – чухте ли това, което току-що каза вашият верен служител граф Дьо Шарни?

Но кралят не отговори. Тогава кралицата стана и отиде при него.

– Сир – каза тя, – няма повече време за губене. За нещастие ние загубихме вече твърде много време! Ето го господин Дьо Шарни, който разполага със седемдесет души, сигурни хора, както той твърди, и който иска заповеди от вас.

Кралят поклати глава.

– Сир, в името на небето, дайте вашите заповеди! – каза кралицата.

И Шарни го умоляваше с поглед, докато кралицата го умоляваше на глас.

– Моите заповеди? – повтори кралят. – Какви заповеди бих могъл да дам. Аз съм пленник... Направете всичко, което мислите, че можете

да направите.

– Добре – каза кралицата, – ето всичко, което искахме от вас.

И като дръпна Шарни, му каза:

– Имате пълна свобода на действие. Направете, както каза кралят, всичко, което мислите, че може да се направи.

После добави съвсем тихо:

– Но го правете бързо и пипайте здраво, иначе сме загубени!

– Това е добре, госпожо – каза Шарни, – оставете ме за миг да си поговоря с тези господа и онова, което ще решим, ще бъде незабавно изпълнено.

В този момент влезе господин Дьо Шоазьол. Той държеше в ръка няколко документа, обвити в една окървавена носна кърпичка. Без да каже нищо, ги протегна към Шарни.

Графът разбра, че това са документите, намерени у брат му. Той протегна ръка, за да приеме кървавото наследство, приближи кърпичката си до устните си и я целуна. Кралицата не можа да сдържи риданието си. Но Шарни дори не се обърна, прибирайки документите до гърдите си.

– Господа – каза той, – бихте ли могли да ме подпомогнете в последното усилие, което ще опитам да направя?

– Ние сме готови да пожертваме живота си – отговориха младежите.

– Мислите ли, че можете да гарантирате, че дузина хора са останали верни?

– Вече сме осем-девет...

– Е, добре, аз се връщам при моите седемдесет хусари. Докато атакувам фронтално барикадите, вие ще направите една диверсия в тила. Благодарение на тази диверсия ще премина през барикадите и с двата обединени отряда ще проникнем дотук и ще отвлечем краля.

Вместо отговор младежите протегнаха ръце на граф Дьо Шарни. Тогава той се обърна към кралицата.

– Госпожо – каза ѝ той, – до един час Ваше Величество ще бъде свободна или аз ще бъда мъртъв!

– О, графе, графе! – каза кралицата. – Не произнасяйте тази дума, тя предизвиква твърде много зло!

Оливие се задоволи да се поклони в потвърждение на обещанието си и без да се безпокои от новата глъч и вълненията, които щяха да избухнат и да залепят къщата, той тръгна към вратата.

Но в момента, когато слагаше ръката си на ключа, вратата се

отвори и влезе едно ново действащо лице, което щеше да се намеси в и без това толкова усложнената интрига на тази драма.

Това беше един човек на четирийсет, четирийсет и две години, с мрачно и строго лице. Яката му беше широко разкопчана, дрехата му беше разтворена, очите му бяха зачервени от умора, дрехите му – прашни, показващи, че и той също, тласкан от някаква жестока страст, беше препуснал безмилостно. Човекът носеше чифт пистолети, затъкнати в колана, и сабя, окачена на хълбока. Задъхан, почти без глас в момента, когато отвори вратата, той сякаш се успокои едва когато разпозна краля и кралицата. Една усмивка на удовлетворена отмъстителност се плъзна по лицето му и без да се безпокои от второстепенните личности, които заемаха дъното на стаята, още от вратата, която той почти изпълваше с могъщия си торс, протегна ръка и каза:

– В името на Националното събрание, всички вие сте мои пленници!

С движение, бързо като мисълта, господин Дьо Шоазьол се хвърли напред с пистолет в ръка, за да пръсне мозъка на новодошлия, който изглежда надминаваше с безочieto и решителността си всичко, което беше видял досега. Но с едно може би още по-бързо движение кралицата спря тази заплашваща ръка, казвайки полугласно на господин Дьо Шоазьол:

– Не ускорявайте гибелта ни, господине. Бъдете предпазлив! С всичко това печелим време, а господин Дьо Буйе не може да е далече.

– Да, имате право, госпожо – отвърна господин Дьо Шоазьол.

И скри пистолета дълбоко в пазвата си. Кралицата хвърли един бърз поглед на Шарни, учудена, че не го вижда да се хвърля напред при тази нова опасност. Но странно нещо! Шарни изглежда желаше да не бъде видян от новопристигналия и несъмнено за да избегне погледа му, се беше оттеглил в най-тъмния ъгъл на стаята.

Все пак кралицата, която познаваше графа, се досети, че в необходимия момент той ще излезе от прикритието си.

95.

Един враг в повече

Цялата тази сцена, в която господин Дьо Шоазьол заплаши със смърт човека, който говореше от името на Националното събрание, се беше разиграла, без дори самият човек да забележи, че току-що е избягнал смъртна опасност.

Впрочем човекът от Събранието изглеждаше обзет от друго чувство, имащо много по-голяма власт над сърцето му от страха. Човек не можеше да се излъже в израза на лицето му. То беше лице на ловец, който най-накрая вижда събрани и наблъскани в същата яма, където са негова плячка, лъва, лъвицата и лъвчетата, които са изяли единственото му дете.

При все това при думата „пленници“, която беше накарала господин Дьо Шоазьол да скочи, кралят се беше надигнал.

– Пленници! Пленници в името на Националното събрание! Какво искате да кажете? Не ви разбирам.

– При все това е много просто и лесно за разбиране – отговори мъжът. – Въпреки клетвата, която дадохте да не напускате Франция, вие избягахте през нощта, погазвайки думата си, предавайки нацията, предавайки народа. Така че нацията призова на оръжие, народът се вдигна и ви казва с гласа на един от последните ви поданици, който идвайки отдолу не е по-малко могъщ: „Сир, в името на народа, в името на нацията, в името на Събранието, вие сте мой пленник!“

В съседната стая отекна одобрителна глъчка, последвана от френетични викове „Браво!“.

– Госпожо, госпожо – прошепна господин Дьо Шоазьол на ухото на кралицата, – вие няма да забравите, че сте ме спрели и че без милосърдието, което проявихте към този човек, нямаше да понесете подобна обида.

– Но ние ще си отмъстим – каза съвсем тихо кралицата.

– Да – отвърна господин дьо Шоазьол. – Но ако не си отмъстим?...

Кралицата глухо и мъчително простена. Но Шарни протегна бавно ръка над рамото на господин Дьо Шоазьол и докосна кралицата по ръката. Мария-Антоанета бързо се обърна.

– Оставете този човек да говори и да действа – просъска тихо графът. – Аз съм този, който ще се заеме с него...

В това време кралят, съвсем зашеметен от новия удар, който му беше нанесен, гледаше с учудване мрачната личност, която от името на Събранието, на нацията и на народа говореше с такъв енергичен език, и към това учудване се примесваше известно любопитство, тъй като на Луи XVI му се струваше, въпреки че не можеше да си спомни, че съвсем не за пръв път вижда този човек.

– Но, в края на краищата, какво искате от мен? Говорете.

– Сир, искам нито вие, нито кралското семейство, да направите и крачка повече към чужбина.

– И, разбира се, идвате с милиони въоръжени мъже, за да се противопоставите на моето пътуване? – каза кралят, чийто глас все повече се извисяваше в спора.

– Не, сир, аз съм сам или по-скоро сме двама – адютантът на генерал Лафайет и аз, сиреч един прост селянин. Събранието прие един декрет. То разчита на нас да го изпълним и той ще бъде изпълнен.

– Дайте този декрет поне да го видя – каза кралят.

– Не е у мен, а е у другаря ми. Моят другар е изпратен от господин Дьо Лафайет и от Събранието, за да накара да бъдат изпълнени заповедите на нацията. Аз съм изпратен от господин Байи и от самия себе си, за да следя другаря си и да му пръсна мозъка, ако залитне.

Кралицата, господин Дьо Шоазьол, господин Дьо Дамас и останалите присъстващи се погледнаха с учудване. Те никога не бяха виждали народа по друг начин освен потиснат или разярен, молещ за милост или убиващ. За пръв път те го виждаха спокоен, прав, със скръстени ръце, чувстващ силата си и говорещ в името на правата си. Така че Луи XVI разбра доста бързо, че няма на какво да се надява при човек с подобна закалка и като бързаше да свърши с него, попита:

– Е, добре, къде е другарят ви?

– Тук – отвърна той, – зад мен.

И при тези думи, като направи крачка напред, той откри вратата, през чийто отвор можеше да се види един млад човек, облечен в униформата на офицер за свръзка, облегал се на прозореца. Той също беше много объркан. Само че неговото объркване вместо това на силата, беше объркване на отчаянието. По лицето му течеха сълзи, а в ръката си държеше един документ.

Това беше господин Дьо Ромьоф, сиреч онзи млад адютант на генерал Лафайет, с когото, нашите читатели, разбира се, си спомнят, се запознахме, когато господин Луи дьо Буйе пристигна в Париж.

Както би могло да се съди от разговора му с младия роялист,

господин Дьо Ромьоф беше патриот, и то искрен патриот. Но по време на диктатурата на господин Дьо Лафайет в Тюйлери, натоварен да наблюдава кралицата и да я придружава във всичките ѝ излизания, бе успял да вложи в отношенията си с нея толкова почтителна деликатност, че кралицата многократно му бе изразявала своята признателност. Така че, когато го забеляза, тя се провикна с мъчителна изненада:

– О! Това сте вие?

После с мъчителното стенание на жена, която вижда да рухва едно могъщество, което е смятала за непобедимо, добави:

– О! Никога не бих могла да повярвам!

– Хубаво! – прошепна, усмихвайки се вторият пратеник. – Изглежда, че направих добре, като дойдох!

Господин Дьо Ромьоф мина напред с наведени очи, като вървеше бавно и държеше в ръка документа. Но, нетърпелив, кралят не даде време на младежа да му представи това решение – той направи една бърза крачка и го изтръгна от ръцете му. После, след като го прочете, каза:

– Във Франция вече няма крал.

Човекът, който придружаваше господин Дьо Ромьоф, се усмихна, като че искаше да каже: „Знам добре това.“ При тези думи на краля кралицата направи едно въпросително движение.

– Чуйте, госпожо – каза той. – Ето декрета, който Събранието се е осмелило да приеме.

И с глас, треперещ от възмущение, той прочете следните редове:

Събранието разпорежда министърът на вътрешните работи да изпрати незабавно куриери в департаментите със заповед до всички държавни служители или национални гвардейци и войски на империята да арестуват или да накарат да арестуват всяко лице, което и да е то, излизащо от кралството, както и да възпрепятстват всякакъв износ на вещи, оръжия, муниции, златни и сребърни звонкови монети, коне и коли. А в случай, че куриерите настигнат краля, някои лица от кралското семейство или онези, които биха могли да подпомогнат тяхното отвлечане, гореказаните държавни служители, национални гвардейци и редовни войски са задължени да вземат всички необходими мерки, за да спрат гореказаното отвлечане, да им попречат да продължат пътя си и после да дадат отчет на законодателното тяло.

Кралицата го изслуша в някакво вцепенение. Но когато кралят

свърши, поклащайки глава, сякаш за да открие мисълта си, тя реагира:

– Дайте! – каза Мария-Антоанета, протягайки на свой ред ръка, за да получи съдбоносния декрет. – Не е възможно!

В това време другарят на господин Дьо Ромьоф успокои с една усмивка националните гвардейци и патриотите от Варен.

Думата „невъзможно“, произнесена от кралицата, ги беше обезпокоила, въпреки че бяха чули съдържанието на декрета от край до край.

– О! Прочетете госпожо – с горчивина каза кралят, – ако все още се съмнявате. Четете, това е написано и е подписано от председателя на Националното събрание.

– И кой човек се е осмелил да напише и да подпише подобен декрет?

– Един благородник, госпожо – отвърна кралят, – господин маркиз Дьо Боарне.

Не са ли странни нещата, които добре доказват тайнствените връзки между минало и бъдеще, като този декрет, който спираше в бягството им Луи XVI, кралицата и кралското семейство, носещ едно име, което, неизвестно до този момент, щеше по един блестящ начин да се свърже с историята от началото на XIX век?

Кралицата взе декрета и го прочете със смръщени вежди и стиснати устни.

После, на свой ред, кралят го взе от ръцете ѝ, за да го прочете още веднъж, след което го хвърли към леглото, където спяха, безучастни към този разговор, който решаваше съдбата им, дофинът и принцесата.

Но при тази гледка кралицата, неспособна да се съдържи повече, се хвърли напред ръмжаща и като хвана документа, смачка го и го запрати далеч от леглото, провиквайки се:

– О! Ама внимавайте, господине! Не желая тази хартия да омърси децата ми!

В съседната стая се надигна силен глъч. Националните гвардейци поискаха да нахлуят в стаята, където бяха знаменитите бегълци. Адютантът на генерал Лафайет нададе вик на ужас. Другарят му нададе вик от бяс.

– А! – изръмжа последният през зъби. – Оскърбяват Събранието, оскърбяват нацията, оскърбяват народа, това е добре.

И като се обърна към хората си, вече готови за бой, които изпълваха първата стая, въоръжени с пушки, коси и саби, той извика:

– При мен, граждани!

За да проникнат в стаята, те направиха второ движение, което беше

само допълнение към първото, и Бог знае какво щеше да стане при сблъсъка на тези две ярости, когато Шарни, който не беше произнесъл нито дума от началото на сцената, освен малкото думи, които ви предадохме, и който беше стоял настрана, се хвърли напред и хващайки за ръката този непознат национален гвардеец в момента, когато той поднасяше ръка към дръжката на сабята си, му каза:

– Само една дума, ако обичате, господин Бийо. Бих желал да поговоря с вас.

Бийо – защото това беше той, – на свой ред изпусна един вик от изненада, стана блед като смъртта, остана за миг вцепенен и като бутна обратно в ножницата ѝ сабята си, която беше извадил наполовина, каза:

– Е, какво пък, бива! И аз също искам да говоря с вас, господин Дьо Шарни.

И като се отпрати веднага към вратата, рече:

– Граждани, направете място, ако обичате. Трябва да поговоря за миг с този офицер. Но бъдете спокойни – добави той с тих глас, – нито вълкът, нито вълчицата, нито пък вълчетата ще ни избягат. Аз съм тук и отговарям за тях!

Сякаш този човек, който беше съвършено непознат за народа, както – с изключение на Шарни, – на краля и неговата свита, имаше право при все това да дава заповеди. Хората излязоха заднешком, оставяйки първата стая свободна.

Впрочем всеки от тях имаше какво да разказва на своите другари отвън за онова, което ставаше вътре, и да препоръча на патриотите да пазят по-добре от всеки друг път.

През това време Шарни казваше съвсем тихо на кралицата:

– Господин Дьо Ромьоф е ваш, госпожо. Оставям ви с него, направете всичко възможно да го привлечете на наша страна.

И за да ѝ бъде още по-лесно, преминавайки във втората стая, Шарни беше заключил вратата и облягайки се с гръб на нея, пречееше на всеки, дори на Бийо да влезе.

Омразата на един човек от народа

Останали насаме, двамата мъже се изгледаха за миг, без погледът на благородника да може да накара човека от народа да наведе очи. Нещо повече, Бийо беше този, който заговори пръв.

– Господин графът ми оказа честта да ми съобщи, че има нещо да ми каже. Чакам го да благоволи да заговори.

– Бийо – попита Шарни, – откъде накъде ви срещам тук, натоварен с мисия на отмъщение? Мислех ви за наш приятел, на мен и другите благородници, и освен това за верен поданик на краля.

– Бях добър и верен поданик на краля, господин графе. Бях не ваш приятел, защото подобна чест не се полага на един обикновен арендатор, но бях ваш покорен слуга.

– Е, и какво?

– Е, и какво, господин графе, вие виждате, че вече не съм нищо от това.

– Не ви разбирам, Бийо.

– Защо искате да ме разберете, господин графе? Нима аз ви питам какви са причините за вашата вярност към краля, какви са причините за вашата преданост към кралицата? Не, предполагам, че имате своите основания да действате така и тъй като сте честен и умен човек, вашите основания са добри или поне отговарят на вашата съвест. Нито имам вашето високо положение, господин графе, нито съм учен като вас. При все това вие ме познавате или ме познавахте също като честен и умен човек! Предположете, че и аз като вас също имам своите основания, които ако не са достатъчно добри, поне отговарят на съвестта ми.

– Бийо – каза Шарни, който изобщо не знаеше мотивите, които би могъл да има арендаторът за омразата си срещу благородничеството и монархията, – аз ви познавах до неотдавна като човек, доста различен от онова, което сте днес.

– О! Сигурно, не го отричам – каза Бийо с горчива усмивка, – да, вие ме познавахте като доста различен, какъвто вече не съм. Ще ви кажа какъв бях, господин графе. Бях истински патриот, предан на двама души и едно нещо. Тези двама души бяха кралят и господин Жилбер, а нещо-то беше моята страна. Един ден агентите на краля, признавам го – каза арендаторът, поклащайки глава, – това започна да ме скарва с краля, –

един ден агентите на краля дойдоха и къде със сила, къде с изненада, ми откъгнаха една касетка, скъпоценна вещ, поверена ми от господин Жилбер. Веднага щом бях освободен, заминах за Париж. Пристигнах там на тринайсети юли вечерта. Беше посред безредиците около бюстовете на херцог Д'Орлеан и на господин Некер. Разнасяха тези бюстове по улиците, викайки: „Да живее херцог Д'Орлеан! Да живее господин Некер!“ Това не причиняваше голямо зло на краля и при все това изведнъж войниците на краля започнаха да стрелят по нас. Видях бедни дяволи, които не бяха извършили никакво друго престъпление, освен да викат „да живее“ за двама души, които вероятно не познаваха, да падат около мен, едни с глави, разцепени от удари със сабя, други – с гърди, продупчени от куршуми. Видях господин Дьо Ламбеск, приятел на краля, да преследва в Тюйлери жени и деца, които изобщо нищо не бяха викали, и да стъпка с копитата на коня си един седемдесетгодишен старец. Това продължи да ме скарва още малко с краля. На другия ден се явих в пансиона на малкия Себастиен и от бедното дете научих, че баща му е в Бастилията по заповед на краля, издействана от една придворна дама! И продължавах да си казвам на ума, че кралят, за когото твърдят, че е толкова добър, посред цялата си доброта допуска моменти на голяма заблуда, на невежество и на забрава и за да поправа, доколкото е по силите ми, една от грешките, допуснати от краля в моментите на забрава, невежество или заблуда, допринесох колкото можах за превземането на Бастилията. Постигнахме го, макар и не без мъка. Войниците на краля стреляха по нас и убиха почти двеста души от нашите. Това им даде нов случай да не споделям всеобщото мнение за голямата доброта на краля. Но най-накрая Бастилията беше превзета. В една от килиите намерих господин Жилбер, заради когото току-що бях рискувал да ме убият двайсетина пъти, и радостта, че съм го открил, ме накара да забравя доста неща. Впрочем господин Жилбер ми беше казал най-напред, че кралят е добър, че той не знае за повечето от възмутителните неща, които се вършат в негово име, и че не бива да бъде обвиняван той, а министрите му. Обаче тъй като по онова време това, което господин Жилбер ми казваше, беше за мен като думи от евангелието, вярвах на господин Жилбер и като видях Бастилията превзета, господин Жилбер свободен, а себе си и Питу – живи и здрави, забравих разстрелите на улица „Сен Оноре“, стрелбата в Тюйлери, сто и петдесетте или двеста души, убити от *гайдите* на принц Дьо Сакс и затварянето на господин Жилбер по обикновената молба на една придворна дама... Но простете, господин графе! – каза Бийо, прекъсвайки се сам. – Това изобщо не ви засяга и

вие не поискахте да разговаряме насаме, за да слушате дрънканиците на един беден селянин без образование. Вие сте едновременно и господар, и голям учен.

И Бийо направи едно движение, за да протегне ръка към бравата и да влезе в стаята на краля. Но Шарни го спря.

Шарни имаше две причини да го спре: първата беше, че научаваше причините за тази неприязън на Бийо, което при подобно положение на нещата не беше без значение; втората – че печелеше време.

– Не! – каза той. – Разкажете ми всичко, драги Бийо. Знаете за приятелските чувства, които изпитвахме към вас, аз и бедните ми братя, и това, което казвате, ме интересува в най-висока степен.

При думите: „бедните ми братя“, Бийо се усмихна горчиво.

– Е, добре, щом е така – подхвана отново той, – ще ви разкажа всичко, господин Дьо Шарни, и съжалявам, че бедните ви братя... най-вече единият от тях... господин Изидор, не са тук, за да ме чуят.

Бийо беше произнесъл тези думи: „най-вече единият от тях, господин Изидор“, с такъв странен израз, че Шарни потисна болката, която името на многообичания му брат пробуждаше в душата му, и без да отговори нищо на Бийо, който видимо не знаеше за нещастieto, постигнало най-малкия брат на Шарни, му направи знак да продължи. Бийо продължи:

– Така че, когато кралят потегли на път за Париж, аз виждах само един баща, който се завръща сред децата си. Вървах с господин Жилбер до кралската кола, правейки с тялото си прикритие за онези, които се возеха в нея, викайки с цяло гърло: „Да живее кралят!“ Това беше първото пътуване на краля и пътят пред него, зад него, под копитата на конете му, под колелата на колата му беше застлан с цветя и благословии. Когато стигнаха площада пред Кметството забелязаха, че кралят вече не носи бяла кокарда, но още не носи и трицветната. Завикаха: „Кокардата! Кокардата!“ Аз взех тази, която беше на шапката ми, и му я дадох. Той ми благодари и я сложи на своята сред бурните овации на тълпата. Бях пиан от радост да видя моята кокарда на шапката на този добър крал. И аз също виках: „Да живее кралят!“, по-силно от всички. Бях толкова възторжен поклонник на този добър крал, че останах в Париж. Беше пред жътва и на село имаше нужда от моето присъствие, но хайде де, какво значение имаше моята жътва? Бях достатъчно богат, за да си позволя да загубя една реколта и ако моето присъствие можеше да е от полза за нещо на този добър крал, на бащата на народа, на реставратора на френската свобода, както ние, другите глупаци, го наричахме по това време,

разбира се, че беше по-добре да остана в Париж, отколкото да се върна в Писльо. Жътвата ми, която бях поверил на грижите на Катрин, беше почти пропаднала! Катрин, както изглежда, си е имала други занимания вместо жътвата... Да не говорим повече за това! При все това казваха, че кралят не приемал твърде искрено революцията; че вървял с нея по принуждение и насила; че не искал да носи на шапката си трицветна кокарда, а бяла. Тези, които казваха това, бяха клеветници, което беше доказано на банкетите на господа телохранителите, на които кралицата не слагала нито трицветната кокарда, нито бялата, нито националната кокарда, нито френската! Тя чисто и просто носела кокардата на своя брат Йозеф II, австрийската кокарда – черната. А! Признавам си, че този път започнах да се съмнявам. Но, както ми казваше господин Жилбер: „Бийо, не кралят прави това, а кралицата. Обаче кралицата е жена, а към жените трябва да бъдем снизходителни!“ Аз го приех толкова добре, че когато дойдоха от Париж, за да атакуват двореца, за да не стане някоя грешка, се наредих на страната на тези, които го защитаваха. Така че аз бях този, който отиде да събуди господин Дьо Лафайет, който спеше, бедният мил човек! Беше цяла благословия, че го заведох точно навреме, за да спаси краля. Ах! В този ден видях госпожа Елизабет да прегръща господин Дьо Лафайет, видях кралицата да му подава ръка за целувка, чух кралят да го нарича свой приятел и си казах: „Бога ми, изглежда, че господин Жилбер е имал право! Разбира се, че не от страх един крал, една кралица и една принцеса от кралското семейство демонстрират такива чувства и ако не споделят убежденията на този човек, колкото и голяма полза да имат от него в този момент, три подобни личности не биха паднали дотам, че да лъжат.“ Този път все още оплаквах кралицата, която беше само непредпазлива, и този беден крал, който беше само слаб. Само че ги оставих да се върнат в Париж без мен... Аз бях зает във Версай. Знаете ли с какво, господин Дьо Шарни?

Шарни въздъхна.

– Казват – продължи Бийо, – че второто пътуване не било толкова весело, колкото първото. Казват, че вместо благословии, е имало проклетия! Че вместо „Да живее!“, са викали „Смърт!“ Че вместо букети, хвърляни под копитата на конете и колелата на колата, е имало отрязани глави, забучени на пиките! Не знаех нищо за това, не бях там, бях останал във Версай. Бях оставил фермата без господар! Хайде де! Бях твърде богат, след като загубих реколтата от хиляда седемстотин осемдесет и девета година, та можех да си позволя да загубя и реколтата от хиляда седемстотин и деветдесета! Но в една хубава сутрин Питу пристигна и

ми съобщи, че има опасност да загубя нещо, което един баща никога не е достатъчно богат, за да загуби – това беше дъщеря ми!

Шарни потрепери. Бийо погледна втренчено Шарни и продължи:

– Трябва да ви кажа, господин графе, че на една левга от нас, в Бурсон, има едно благородническо семейство на големи господари, едно твърде богато семейство. Това семейство се състоеше от трима братя... Когато бяха деца и отиваха от Бурсон до Виле-Котре, най-младият от тримата братя ми оказваше почти винаги честта да спре във фермата. Той казваше, че никога не епил по-хубаво мляко от това на моите крави, че никога не е ял по-хубав хляб от хляба на стрина Бийо и от време на време добавяше – аз, глупакът, си мислех, че го прави, за да се отплати за гостоприемството ми, – от време на време добавяше, че никога не е виждал по-хубаво дете от моята дъщеря Катрин... А аз му благодарях, че епил от млякото ми, че е ял от хляба ми и че намира дъщеря ми Катрин за хубава! Вярвах в краля, който е, както казват, половин германец по майка, значи можех да вярвам и в тях. Така че, когато по-малкият, който беше напуснал от много време областта и който се наричаше Жорж, бе убит във Версай пред вратата на кралицата в нощта на пети срещу шести октомври, изпълнявайки храбро дълга си на благородник, един Бог знае колко ме нарани ударът, който го уби! Ах, господин графе! Брат му ме видя – по-големият му брат, онзи, който не идваше у дома не защото беше твърде горд, трябва да бъде справедлив към него, а защото беше напуснал областта още по-млад от брат си Жорж – той ме видя на колене пред трупа, да проливам толкова сълзи, колкото бе пролятата му кръв! Сякаш съм още там... В дъното на един малък двор, зелен и влажен, където го бях пренесъл на ръце, за да не бъде обезобразен бедният младеж така, както бяха обезобразени неговите другари, господата Дьо Варикур и Де Ют, така че имах по дрехите си почти толкова кръв, колкото вие имате по вашите, господин графе. О! Той беше едно много очарователно дете, което виждах винаги, когато отиваше в колежа във Виле-Котре на своя малък сив кон, с кошничка в ръка... И ще бъде истина, че мислейки за него, ако мисля само за него, вярвам, че щях и досега да плача, както плачете вие, господин графе! Но мисля за другия – добави Бийо – и вече не плача.

– За другия! Какво искате да кажете?

– Почакайте – каза Бийо, – ще стигнем и дотам. Та, значи, Питу дойде в Париж и ми каза две приказки, с които ме убеди, че не жътвата ми е заплашена от опасност, а детето ми. Че ще бъде разрушено не богатството ми, а щастието ми! Така че оставих краля в Париж. Понеже

той беше човек, на когото може да се вярва, според това, което ми казваше господин Жилбер, всичко щеше да върви добре и да съм, и да не съм там и аз се върнах във фермата. Най-напред помислих, че Катрин е в смъртна опасност – тя блънуваше, имаше мозъчна треска и знам ли аз какво? Състоянието, в което я намерих, силно ме обезпокои, а още повече ме обезпокои това, че докторът забрани да влизам в стаята ѝ, докато не оздравее. Но като не можех да влизам в стаята ѝ – аз, бедният ѝ отчаян баща, – помислих, че ми е разрешено да слушам на вратата ѝ. И аз слушах! Тогава научих, че е щяла да умре, че се е разболяла от мозъчна треска, че е почти луда, в края на краищата, защото любовникът ѝ е заминал! Аз също бях заминал преди една година и вместо да полудее от това, че баща ѝ я напуска, тя се усмихна при заминаването ми. Нима заминаването ми не ѝ даваше възможност да се вижда с любовника си?... Здравето на Катрин се върна, но не и радостта ѝ! Един месец, два месеца, три месеца, шест месеца изминаха, без лъч на веселие да освети това лице, което не изпусках от очи. Една сутрин я видях усмихната и потръпнах – щом се усмихва, значи любовникът ѝ се е върнал. Действително, на другия ден овчарят, който го видял да минава, ми съобщи, че същата сутрин е пристигнал! Не се и съмнявах, че още вечерта на същия ден ще дойде у нас или по-скоро при Катрин! Така че, когато дойде вечерта, заредих двучевката си и застанах в засада...

– Бийо! – провикна се Шарни. – Вие сте направили това?

– Защо не? – каза Бийо. – Стоя в засада, когато глиганът изравя картофите ми, когато вълкът идва, за да издави овцете ми, когато лисицата идва, за да издуши кокошките ми, а да не застана в засада, за да убия човека, който открадна щастieto ми, любовникът, който обезчести дъщеря ми?

– Но като стигнахте там, сърцето ви подведе, нали, Бийо? – каза живо Шарни.

– Не – каза Бийо, – не сърцето, а окото и ръката. Една следа от кръв ми показа, че все пак съм го уцелил. Само че, както добре разбирате – добави Бийо с горчивина, – дъщеря ми не се колеба между баща си и любовника си. Когато влязох отново в стаята на Катрин, тя беше изчезнала.

– И вие не сте я виждали оттогава? – попита Шарни.

– Не – отвърна Бийо. – Но защо да я виждам отново? Тя добре знае, че ако пак я видя, ще я убия.

Шарни направи леко движение, загледан с възхищение, примесено с ужас, в могъщата натура, изправена пред него.

– Заех се отново с работите в моята ферма – продължи Бийо. – Какво значение имаше моето нещастие, щом Франция ще бъде щастлива? Нима кралят не вървеше искрено по пътя на революцията? Не трябваше ли да вземе участие в празника на федерацията? Не отидох ли отново да видя този добър крал, на когото бях дал трицветната си кокарда на шестнайсети юли и на когото почти спасих живота на шести октомври? Каква радост би трябвало да бъде за него да види цяла Франция, събрана на Марсово поле, да се кълне като един човек в единството на родината! Така че за миг, когато видях това, забравих всичко, та дори и Катрин... Не, лъжа, един баща не забравя дъщеря си!... Той също на свой ред се закле! Стори ми се, че не се заклева от сърце, че се заклева с крайчеца на устните си, че се закле от мястото си, вместо да се закъдне над олтара на родината! Но, какво пък толкова! Той се беше заклел и това беше най-важното – клетвата си е клетва! Не мястото, на което се произнася, я прави повече или по-малко свещена и когато дава клетва, честният човек я спазва! Кралят щеше да спази клетвата си. Вярно е, че като се завърнах във Виле-Котре – понеже нямах какво друго да правя, освен да се захвана с политиката, след като детето ми вече го нямаше, – чух да се говори, че кралят искал да накара господин Дьо Фаврас да го отвлече, но работата се провалила; че кралят искал да избяга с лелите си, но планът не успял; че кралят поискал да отиде в Сен Клу и оттам да стигне до Руан, но народът се противопоставил. Вярно е, че чувах да разправят всичко това, но не му вярвах – нима не бях видял със собствените си очи как на Марсово поле кралят протяга ръка? Нима не бях чул с ушите си да произнася клетвата в името на нацията. Няма начин да повярваш, че един крал, заклел се пред триста хиляди души, ще сметне клетвата си за не толкова свещена като тази, която дават другите хора. Това беше невероятно! Така че колко бях учуден, когато бях онзи ден на пазара в Мо през деня – трябва да ви кажа, че ношувах при станционния надзирател на пощата, един от моите приятели, с когото сключих голяма сделка за зърно, – та, казвам, че бях много учуден, когато видях една кола, която сменяше конете, и разпознах краля, кралицата и дофина! Нямаше начин да се лъжа, имах навика да ги виждам в кола, защото на шестнайсети юли ги бях придружавал от Версай до Париж. Тогава чух един от онези господа, облечени в жълто, който казваше: „На път за Шалон!“ Гласът ме поразил. Обърнах се и разпознах – кого мислите? Онзи, който ми открадна Катрин, един благородник, който изпълняваше задълженията на прислужник, препускайки пред колата на краля...

При тези думи Бийо втрънчено погледна графа, за да види дали той

разбира, че става въпрос за брат му Изидор. Но Шарни се задоволи мълчаливо да избърше с кърпичката си потта, която струеше по челото му. Бийо отново подхвана:

– Поисках да го последвам, но той вече беше далеч. Той имаше добър кон и беше въоръжен, а аз не бях... За миг изскърцах със зъби при мисълта за този крал, който бяга от Франция, и за похитителя, който ми се изплъзва. Но изведнъж ми хрумна една мисъл: „Виж ти – казах си, – аз се заклев в нацията и след като кралят нарушава своята клетва, какво ще стане, ако аз съдържа моята? Бога ми, да! Да го хванем! Аз съм само на две левги от Париж. Три часът сутринта е. С добър кон това е работа за два часа! Ще поговоря за това с господин Байи, един честен човек, който ми изглежда, че е от партията на онези, които удържат на клетвата си, срещу онези, които не я удържат.“ Като реших този въпрос, за да не губя време, помолих приятеля си, станционния надзирател в Мо – без да му казвам нищо, разбира се, за онова, което щях да правя, – да ми заеме униформата си на национален гвардеец, сабята и pistolетите си. Взех най-добрия кон от конюшната му и вместо да потегля в ситен тръс към Виле-Котре, препуснах в бесен галоп към Париж! Бога ми! Пристигнах точно навреме – вече знаеха за бягството на краля, но не знаеха в каква посока е избягал. Господин Дьо Ромьоф беше изпратен от господин Дьо Лафайет по пътя за Валансиен! Но нали виждате какво нещо е случайността! При бариерата той бил арестуван, успял да накара да го заведат в Националното събрание и влезе точно в момента, когато господин Байи, осведомен от мен, даваше най-точни подробности относно пътуването на краля. Оставаше да се напише една заповед и да се промени пътят. Това беше направено за миг! Господин Дьо Ромьоф беше изпратен по пътя за Шалон, а аз приех поръчението да го придружа, което, както виждате, изпълних. Сега – допълни Бийо с мрачно изражение на лицето – настигнах краля, който ме измами като французин и съм спокоен, че няма да ми се изплъзне! Остава ми да настигна онзи, който ме измами като баща, и кълна ви се, господин графе, че и той няма да ми се изплъзне.

– Уви, драги Бийо! – каза Шарни с въздишка. – Вие се лъжете!

– Как така?

– Казвам, че нещастникът, за когото говорите, ви се изплъзна!

– Избягал ли е? – викна Бийо с неописуем израз на бяс.

– Не – каза Шарни, – той е мъртъв!

– Мъртъв? – провикна се Бийо, неволно потрепервайки и избърсвайки челото си, което мигновено се беше покрило с пот.

– Мъртъв! – повтори Шарни. – И тази кръв, която виждате и която преди малко основателно сравнихте с онази, с която бяхте покрит във Версай, е неговата. И ако се съмнявате, драги Бийо, слезте долу и ще намерите в един малък двор, почти подобен на онзи във Версай, убит поради същата причина, поради която онзи другият беше убит там!

Бийо погледна Шарни, който му говореше с кротък глас, докато две едри сълзи се стичаха по бузите му, с див поглед и уплашено лице. После изведнъж нададе вик:

– Ах, значи имало небесно правосъдие!

И хукна навън от стаята, като преди това рече:

– Вярвам на думите ви, господин графе. Но няма значение – ще ида да видя с очите си, че правосъдието е въздадено...

Шарни го изгледа как се отдалечава, сподавяйки една въздишка и изтривайки сълзите си.

После, разбирайки, че няма нито минута за губене, се устреми направо в стаята на кралицата и като отиде право при нея, попита съвсем тихо:

– Господин Дьо Ромьоф?

– Той е наш – отвърна кралицата.

– Толкова по-добре – каза Шарни, – понеже от другата страна нямаме на какво да се надяваме!

– Какво да правим тогава?

– Да печелим време, докато дойде господин Дьо Буйе!

– Но дали ще дойде?

– Да, защото аз ще отида да го потърся.

– О! – извика кралицата. – Улиците са претъпкани, вие сте познато лице и няма да успеете. Те ще ви заколят! Оливие! Оливие!

Но Шарни, усмихвайки се, отвори прозореца, гледащ към градината, изпрати едно последно обещание към краля, един последен поздрав към кралицата и скочи от петнайсет стъпки височина, които го отделяха от земята.

Кралицата нададе вик на ужас и скри лице в ръцете си. Но младежите изтичаха до прозореца и с радостен вик отговориха на ужасения вик на кралицата. Шарни току-що се беше изкатерил по градинската стена и беше изчезнал от другата ѝ страна. Беше точно навреме – в този момент Бийо се появи на прага на стаята.

97.

Господин Дьо Буйе

Нека видим какво правеше в тези тревожни часове господин маркиз Дьо Буйе, когото с такова нетърпение очакваха във Варен и върху когото почиваха последните надежди на кралското семейство.

Към девет часа вечерта, сиреч почти по времето, когато бегълците пристигаха в Клермон, господин Дьо Буйе напускаше Стене заедно със сина си и напредваше към Дюн, за да се приближи до краля. При все това, стигайки на четвърт левга от последния град, той се уплаши да не би присъствието му да бъде забелязано и се спря заедно с другарите си край пътя, като се настани в един ров и държеше конете по-назад. Там зачакаха. Това беше часът, когато по всяка вероятност трябваше да се появи куриерът на краля.

При подобни обстоятелства минутите сякаш са часове, а часовете – цели векове.

Чуха как сърцата бият бавно и с онази безстрастност, която чакащите биха искали да има биенето на сърцата им – десет часът, единайсет часът, полунощ, един, два и три часът сутринта. Между два и три часа започна да изгрява денят. През тези шест часа на очакване и най-малкият шум, който достигаше до ушите на бдящите, било приближаващ се, било отдалечаващ се, им носеше надежда или отчаяние. Когато настъпи денят, малката група се отчая.

Господин Дьо Буйе помисли, че е станало някакво произшествие, но като не знаеше какво, нареди да се връщат към Стене, за да може, намирайки се в центъра на войските си, да противостои на евентуалното произшествие. Така че се качиха на конете и поеха бавно ходом по пътя за Стене. Бяха на не повече от четвърт левга от града, когато обръщайки се, господин Луи дьо Буйе забеляза далеч от тях по пътя прах, вдигнат от препускащите копита на множество коне. Спряха и зачакаха.

Колкото повече новите конници се приближаваха, толкова по-познати изглеждаха.

Най-накрая вече нямаше никакво съмнение, че това бяха господата Жюл дьо Буйе и Дьо Режкур.

Малкият отряд се понесе насреща им.

В мига на срещата всички усти от едната група отправиха един и същ въпрос; всяка уста от другата отправи един и същ отговор.

– Какво се е случило?

– Кралят е задържан във Варен!

Беше почти четири часът сутринта.

Новината беше ужасяваща. Беше толкова по-ужасяваща и от това, че двамата младежи, настанени в края на града в странноприемницата „Великият монарх“, където изведнъж се бяха оказали в хватката на бунта, бяха принудени да си пробиват път през тълпата и всичко това, без да отнесат със себе си никакви точни сведения.

Колкото и да беше ужасна новината, тя все пак не разрушаваше всички надежди.

Господин Дьо Буйе, който като всички висши офицери се осланяше на абсолютната дисциплина, вярваше, без да помисли за пречките, че всички негови заповеди са изпълнени.

Обаче ако кралят беше арестуван във Варен, различните постове, които бяха получили заповед да потеглят след краля, трябваше да са пристигнали във Варен. Тези различни постове трябваше да бъдат съставени от четирийсет хусари от полка на Лозюн, командвани от господин Дьо Шоазьол; от трийсет драгуни в Сен-Менеулд, командвани от господин Дандоан; от сто и четирийсет драгуни в Клермон, командвани от господин Дьо Дамас; и накрая от шейсет хусари във Варен, командвани от господата Дьо Буйе и Дьо Режкур, с които, наистина, младежите не бяха успели да се свържат в момента на заминаването си, но които оставаха в тяхно отсъствие под командването на господин Дьо Рориж.

Вярно беше също така, че не бяха поискали да доверят нищо на господин Дьо Рориж, млад човек на двайсет години. Но господин Дьо Рориж щеше да получи заповеди от другите началници, господата Дьо Шоазьол, Дандоан или Дьо Дамас, и щеше да присъедини хората си към тези, дошли на помощ на краля. Така че в този час кралят трябваше да е заобиколен от около стотина хусари и сто и шейсет, сто и осемдесет драгуни. Това беше достатъчно, за да се отговори на бунта на едно по-голямо село с около хиляда и осемстотин души население.

Видяхме как събитията объркаха стратегическите изчисления на господин Дьо Буйе.

И така първият удар по тази увереност не закъсня.

Докато господата Дьо Буйе и Дьо Режкур докладваха своите сведения на генерала, видяха един конник да пристига с бесен галоп. Този конник носеше новините. Всички очи се обърнаха към него и разпознаха господин Дьо Рориж. Щом го разпозна, генералът препусна на среща му. Той беше в онова състояние на духа, когато човек изобщо не се

притеснява от това, че стоварва върху невинен цялата тежест на гнева си.

– Какво ще рече това, господине – извика генералът, – защо сте напуснали поста си?

– Извинете, господин генерал – отвърна господин Дьо Рориж, – но идвам по заповед на господин Дьо Дамас.

– Е, какво, да не би господин Дьо Дамас да е във Варен с драгуните си?

– Господин Дьо Дамас е във Варен без драгуните си, с един офицер, един вахмистър и двама-трима души, господин генерал.

– А останалите?

– Останалите не пожелали да тръгнат.

– А господин Дандоан и драгуните му? – попита господин Дьо Буйе.

– Казаха, че са задържани при общината в Сен-Менеулд.

– Но поне господин Дьо Шоазьол е във Варен с неговите и вашите хусари? – извика генералът.

– Хусарите на господин Дьо Шоазьол преминаха на страната на народа и крещат: „Да живее нацията!“ а моите са пазени от Националната гвардия в казармата им.

– И вие не застанахте начело на тях, не изпозастреляхте всичките онези негодници и не се присъединихте към краля?

– Господин генерал, забравяте, че няха такива заповеди, че господин Дьо Буйе и господин Дьо Режкур ми бяха началници и че изобщо не ми беше известно, че Негово величество трябва да премине през Варен.

– Това е вярно – казаха едновременно господата Дьо Буйе и Дьо Режкур, отдавайки дължимото на истината.

– При първия шум, който чух – продължи младши-лейтенантът, – слязох на улицата и разпитах. Научих, че една кола, в която, както казаха, били кралят и кралското семейство, била задържана преди почти четвърт час и че хората от тази кола били отведени в дома на прокурора на общината. Упътих се към дома на общинския прокурор. Имаше голяма тъпла от въоръжени хора. Биеше барабан, а камбаните звъняха обща тревога. Сред цялата тази навалица усетих как някой ме докосва по рамото, обърнах се и познах господин Дьо Дамас с наметало върху униформата: „Вие ли сте младши-лейтенантът, командващ варенските хусари?“ – каза ми той. – Да, господин полковник. – Познавате ли ме? – Вие сте граф Шарл дьо Дамас. – Е, добре, качвайте се на коня, без да губите нито секунда, и заминавайте за Дюн, за Стене... Препускайте, докато

намерите господин маркиз Дьо Буйе. Кажете му, че Дандоан и неговите драгуни са пленени в Сен-Менеулд, че моите драгуни отказаха да ми се подчиняват, че има опасност хусарите на Шоазьол да преминат на страната на народа и че кралят и кралското семейство, които са арестувани в онази къща там, нямат друга надежда, освен него. При подобна заповед, господин генерал, помислих, че не бива да правя никакви възражения, а, напротив, трябва сяпко да се подчиня. Качих се на коня си, потеглих в кариер и ето ме тук.

– И господин Дьо Дамас не ви ли каза нищо друго?

– О, да, каза ми още, че ще използват всички начини да печелят време, за да можете да стигнете до Варен, господин генерал.

– Хайде – каза с въздишка господин Дьо Буйе, – виждам, че всеки е направил каквото е можал. Сега ние трябва да направим най-доброто, което можем.

После се обърна към граф Луи и каза:

– Луи, аз оставам тук. Тези господа ще разнесат заповедите, които ще издам. Най-напред отрядите от Муза и Дюн ще тръгнат веднага към Варен, преминавайки Мьоза и ще започнат атаката. Господин Дьо Рориж, занесете им тази заповед от мое име и им кажете, че ще получат подкрепления.

Младецът, на когото бе дадена тази заповед, козирува и тръгна за Дюн, за да я изпълни.

Господин Дьо Буйе продължи:

– Господин Дьо Режкур, отидете при швейцарския полк на Кастела, който е на път да се прибере в Стене. Където и да го настигнете, обяснете извънредността на положението и им предайте заповедта ми да удвоят бързината на придвижване. Вървете.

После, като видя, че младият офицер потегля в посока, противоположна на онази, в която бе тръгнал с цялата възможна за вече изтощени му кон бързина господин Дьо Рориж, той се обърна към втория си син.

– Жюл – каза той, – смени коня си в Стене и заминавай за Монмеди. Нека господин Дьо Кленжлен нареди пехотният полк от Насау, който е в Монмеди, да тръгне към Дюн, а той лично да отиде в Стене. Върви!

Младецът козирува и потегли на свой ред. Най-накрая, обръщайки се към големия си син, господин Дьо Буйе каза:

– Луи, полкът на Кралските германски войници дали е в Стене?

– Да, татко.

– Той получи ли заповед да бъде готов по изгрев слънце?
– Лично предадох заповедта от ваше име на полковника му.
– Доведи ми го, ще чакам тук, на пътя. Може би ще ми донесат още новини. Кралските германски войници сигурни ли са?

– Да, татко.
– Е, добре, техният полк ще ни е достатъчен. Ще тръгнем с него към Варен. Върви!

И граф Луи потегли на свой ред. Десет минути по-късно се върна.
– Кралските германски войници ме следват – каза той на генерала.
– Значи си ги намерил готови за поход?
– За мое най-голямо учудване, не. Командирът им трябва да не ме е разбрал добре вчера, когато му предавах вашата заповед, защото го намерих в леглото. Но той стана и ми обеща да отиде в казармите и да ускори тръгването. Понеже се страхувах да не загубите търпение, дойдох да ви съобщя причината за закъснението.

– Добре – каза генералът, – тогава значи те ще дойдат?
– Командирът им каза, че ме следва.
Почакаха десет минути, четвърт час, двайсет минути, но никой не се появяваше. Генералът нетърпеливо погледна сина си.

– Ще се върна, татко – каза синът му.
И като подкара коня си в галоп, влезе обратно в града. Времето, изглеждащо толкова много за нетърпението на господин Дьо Буйе, беше лошо използвано от командира. Едва няколко души бяха готови. Младият офицер се оплака горчиво, повтори заповедта на генерала и след като получи отново обещание от командира на полка, че след пет минути войниците му ще бъдат извън града, се върна при баща си.

На връщане той забеляза, че портата, през която беше минал вече четири пъти, се охранява от Националната гвардия. Отново изчакаха пет минути, десет минути, четвърт час. Никой не се появяваше. А при това господин Дьо Буйе разбираше, че всяка загубена минута може да струва една година от живота на пленниците.

Видяха по пътя да се задава един кабриолет, който се движеше по посока на Дюн.

Кабриолетът беше на Леонар, който, все по-уплашен, продължаваше пътя си.

Господин Дьо Буйе го спря. Но колкото повече бедният момък се отдалечаваше от Париж, толкова повече споменът за това как бе откъснал наметалото и шапката на брат си и за госпожа Дьо л'Ааж, която заради него не беше фризирана добре и която го очакваше, за да бъде

фризирана, все по-често минаваха през ума му и предизвикваха в него такъв хаос, че господин Дьо Буйе не успя да измъкне нищо смислено.

Наистина Леонар беше потеглил от Варен преди арестуването на краля и не можеше да съобщи нищо ново на господин Дьо Буйе.

Този малък инцидент успя да накара генерала да потърпи още няколко минути. Но най-накрая, след като измина почти час, след като беше предадена заповедта на командира на Кралските германски войници, господин Дьо Буйе прикани сина си да влезе за трети път в Стене и да не се връща обратно без полка.

Граф Луи тръгна побеснял. Когато пристигна, гневът му още повече нарасна – едва петдесетина души бяха по конете!

Той пое тези петдесет човека за начало и с тях отиде да завземе портата, което му осигуряваше свободно влизане и излизане. После се върна при генерала, който все така чакаше, уверявайки го, че този път е следван от командира на полка и неговите войници.

Но си мислеше така. Едва десет минути по-късно, когато щеше да се върне в града за четвърти път, се видя челото на колоната на Кралските германски войници.

При всички други обстоятелства господин Дьо Буйе щеше да накара собствените му хора да арестуват командира им. Но в подобен момент той се боеше да не би да предизвика недоволството на войниците и командирите им. Той се задоволи да му отправи няколко упрека за забавянето. После се обърна с реч към войниците, в която им каза каква почетна мисия е определена за тях; как не само свободата, но и животът на краля и кралското семейство зависят от тях. Той обеща на офицерите почести, а на войниците възнаграждения и за начало разпредели четиристотин луи.

Речта му, получила такъв завършек, предизвика въздействието, което очакваше. Мощен вик: „Да живее кралят!“; отекна и целият полк тръгна в бърз галоп към Варен.

В Дюн се натъкнаха на отряда от трийсет души, който господин Дезлон, напускайки Дюн заедно с Шарни, беше оставил там да охранява моста на Мьоза. Взеха със себе си тези трийсет човека и продължиха пътя си. Понеже трябваше да изминат осем дълги левги през местност с много изкачвания и спускания, не вървяха с хода, който биха желали. Трябваше да стигнат, но да стигнат с войници, които са в състояние да удържат при евентуален сблъсък или да стрелят, ако се наложи. При все това усещаша, че напредват през неприятелски места – камбаните по селата вляво и вдясно от пътя биеха тревога. На няколко пъти пред себе си

чуха нещо като пушечна стрелба. Но непрестанно напредваха...

При Гранж-о-Боа един конник без шапка, навел се на коня си, който сякаш поглъщаше пътя, изглеждаше като че ли още отдалеч ги вика. Ускориха хода и полкът и ездачът се приближиха. Този конник беше господин Дьо Шарни.

– При краля, господа! При краля! – викна той от най-далечното разстояние, от което можеха да го чуят, като вдигна ръка.

– При краля! Да живее кралят! – викнаха едновременно войници и офицери.

Шарни зае място в редиците им. Той изложи с няколко думи положението: кралят все още беше във Варен. Значи не всичко е загубено. Конете бяха доста изморени. Но това нямаше значение, щяха да издържат на препускането – конете се бяха натъпкали със зоб, хората се бяха нажежили до бяло от речта и луидорите на господин Дьо Буйе. Полкът препускаше като ураган с викове: „Да живее кралят!“

В Крепи срещнаха един свещеник. Този свещеник беше конституционен. Като видя цялата тази войска, препускаща към Варен, каза:

– Вървете! Вървете! За щастие ще пристигнете твърде късно.

Граф Дьо Буйе го чу и препусна към него с вдигната сабя.

– Нещастнико! – извика след него баща му. – Какво правиш?

Наистина младият граф разбра, че ще убие беззащитен човек и че този човек е духовник – което правеше престъплението двойно. Затова измъкна крака си от стремето и ритна свещеника в гърдите.

– Ще пристигнете твърде късно! – повтори свещеникът, търкулвайки се в праха.

Продължиха пътя си, проклинайки пророка на нещастieto.

В това време малко по малко шумът от пушечните изстрели започваше да се чува все по-ясно. Това бяха господин Дезлон и неговите седемдесет хусари, счепкали се с горе-долу също толкова мъже от Националната гвардия. Дадоха залп по националните гвардейци, разпръснаха ги и преминаха.

Но там научиха от господин Дезлон, че към осем часа сутринта кралят е заминал от Варен.

Господин Дьо Буйе извади часовника си – беше девет часът без пет минути.

Добре! Не всяка надежда е загубена. Не можеше и да се помисли да се премине през града поради барикадите. Щяха да заобиколят Варен.

Щяха да заобиколят отляво. Отдясно беше невъзможно поради особеностите на терена.

Наляво трябваше да преминат през една река. Но господин Дьо Шарни увери, че може да се прегази.

Щяха да оставят Варен от дясната си страна и да препуснат през полето. Щяха да атакуват ескорта по пътя за Клермон, колкото и да се окажеше многоброен. Щяха да освободят краля или да умрат.

На две-трети левги по-нагоре от града се натъкнаха на реката. Шарни пръв подкара коня си, последваха го господата Дьо Буйе, офицерите се устремиха след тях, войниците следваха офицерите. Течението на реката изчезна под конете и униформите. За десет минути бродът беше преминат.

Преминаването през водата освежи и конете, и конниците. Отново препуснаха в галоп, спускайки се като ято птици към пътя за Клермон. Изведнъж Шарни, който предшестваше на двайсет крачки отряда, спря и нададе вик – беше на брега на един канал с непристъпни брегове. Той беше забравил за тази трудност, открита от него по време на топографските проучвания на местността. Каналът се простираше на няколко левги и навсякъде беше толкова труден за преминаване, колкото и там, където бяха стигнали до него. Ако не го преминеха веднага, нямаше да го преминат никога.

Шарни даде пример, като се хвърли пръв във водата. Каналът нямаше брод, но конят на графа мощно преплува до другия бряг. Само че брегът на канала представляваше стръмен и хлъзгав склон, по който железните шипове на конските подкови не можеха да се закачат.

Три или четири пъти Шарни се опита да се изкачи. Но въпреки цялото умение на ловък ездач конят му винаги, след като полагаше отчаяни, интелигентни, почти човешки усилия, за да изкачи брега, се плъзгаше назад по липса на солидна опора и дишайки мъчително, падаше обратно във водата, почти затискайки ездача си.

Шарни разбра, че онова, което не можеше да направи неговият кон, – чистокръвно и подбрано животно, водено от опитен ездач, четиристотинте коня на полка нямаше също да могат. Така че това беше още един провалил се опит. Съдбата беше по-силна. Кралят и кралицата бяха загубени и след като не беше могъл да ги спаси, му оставаше само да се погуби заедно с тях.

Шарни опита едно последно усилие, безполезно като останалите, за да се изкачи до брега. Но по средата на изкачването заби сабята си в глината чак до средата на острието.

Тази сабя остана като опорна точка безполезна за коня, но в помощ на конника.

Наистина Шарни изостави стремената и поводите. Той остави коня си да се измъкне от тези съдбовни води както може без конник. Доплува до сабята, хвана я с ръка, сви се и след няколко напразни усилия, успявайки да стъпи върху нея, се изхвърли на брега.

Тогавя се обърна и видя от другата страна на канала господин Дьо Буйе и сина му да плачат от гняв и войниците, които стояха мрачни и неподвижни, разбиращи след борбата, която Шарни бе водил пред очите им, колко безполезно би било да опитват да преминат този непреодолим канал.

Най-силно кършеше ръце от отчаяние господин Дьо Буйе, чиито начинания до този момент винаги бяха успявали, чиито действия винаги се бяха увенчавали с успех, заради когото в армията се беше родила поговорката: „Щастлив като Буйе“.

– О, господа! – провикна се той с измъчен глас. – Пак кажете, че съм щастливец!

– Не, генерале – отвърна Шарни от другия бряг. – Но бъдете спокоен, ще кажа, че сте направили всичко онова, което един човек може да направи, и тъй като ще го кажа аз, ще ми повярват. Сбогом, генерале.

И пеша, през нивите, целият оплискан в кал, със струяща от него вода, лишен от сабята си, останала в канала и от pistolетите си, чийто барут се беше намокрил, Шарни пое по пътя си и изчезна сред дърветата, които сякаш като предни постове на гората, стояха пред пътя.

Този път бе онзи, в края на краищата, по който отвеждаха краля и кралското семейство. Трябваше само да го следва, за да ги настигне.

Но преди да тръгне по него, той се обърна за последен път и видя на брега на проклетия канал господин Дьо Буйе и войската му, които въпреки очевидната невъзможност да продължат напред не можеха да се решат да потеглят назад. Той им отправи последен поздрав, после тръгна по пътя, навлезе в един завои и изчезна от погледите им.

Оставаше му да се води по голямата гълчавя, която го предшестваеше, състояща се от виковете, възгласите, заплахите, смеховете и проклятията на десет хиляди души.

98.

Заминаването

Знаем как беше тръгнал кралят. При все това ни остава да кажем няколко думи за това заминаване и това пътуване, през което ще видим да се разиграват различните съдби на верните служители и последните приятели, които случайността или предаността бяха събрали около умиращата монархия.

Нека се върнем в къщата на господин Сос.

Едва Шарни бе докоснал земята, както казахме, когато вратата се отвори и Бийо се появи отново на прага. Лицето му беше мрачно. Погледът му, изпод свъсените от мислите му вежди, беше дълбок и изпитателен – той огледа последователно всички действащи лица в драмата. Но в кръга, който обиколи, погледът му забеляза само две неща.

Бягството на Шарни – то беше очевидно. Графът не беше вече в стаята, а господин Дьо Дамас затваряше прозореца след него. Провесвайки се, Бийо би могъл да види как графът прескача градинската стена.

Второто нещо бе подобие то на съюз, което току-що се сключи между кралицата и господин Дьо Ромьоф, съюз, в който господин Дьо Ромьоф бе обещал всичко на всичко да остане неутрален.

Зад Бийо първата стая се бе изпълнила със същите хора, въоръжени с пушки, коси или саби, които един жест на арендатора бе отпратил. Впрочем тези хора изглежда бяха увлечени от някакво магнетично влияние да се подчиняват на този вожд, плебей като тях, у когото виждаха патриотизъм, равен на техния, или да го кажем по-точно, омраза, равна на тяхната омраза.

Бийо хвърли един поглед зад себе си, който се кръстоса с погледите на въоръжените хора и му даде да разбере, че може да разчита на тях в случай, че трябва да се прибере до насилие.

– Е, какво – попита той господин Дьо Ромьоф, – решиха ли се да тръгнат?

Кралицата хвърли на Бийо един от онези нейни погледи, които биха превърнали в прах непредпазливите хора, към които ги насочваше, ако тя би могла да вложи в тях могъществото на светкавицата. После, без да отговори, тя седна, хващайки се за облегалката на фотьойла, сякаш искаше да се вкопчи в него.

– Кралят иска още няколко минути – отвърна господин Дьо

Ромьоф. – Никой не е спал през нощта и Техни величества са смазани от умора.

– Господин Дьо Ромьоф – рече Бийо, – вие много добре знаете, че Техни величества искат още няколко минути съвсем не защото са уморени, а защото се надяват, че през тези няколко минути господин Дьо Буйе ще пристигне. Само че – добави Бийо надут – нека Техни величества внимават, защото ако откажат да тръгнат доброволно, ще ги завлекат за краката до колата.

– Негодник! – кресна господин Дьо Дамас и се хвърли към Бийо със сабя в ръка.

Но Бийо се обърна и скръсти ръце. Наистина, той нямаше нужда лично да се защитава. Осем или десет човека се хвърлиха на свой ред от първата във втората стая и господин Дьо Дамас се оказа под заплахата на десетина различни оръжия.

Кралят видя, че са достатъчни само една дума или един жест, за да бъдат изклани двамата телохранители – господин Дьо Шоазьол и господин Дьо Дамас, както и двамата или трима офицери и подофицери, които бяха около него.

– Добре – каза той, – накарайте да впрегнат конете. Ние тръгваме.

Госпожа Брюние, едната от двете дами на кралицата, нададе вик и припадна. Този вик събуди двете деца. Малкият дофин започна да плаче.

– Ах, господине! – каза кралицата, обръщайки се към Бийо. – Вие изглежда нямате деца, щом сте така жесток по този въпрос към една майка!

Бийо потрепери, но веднага отвърна с горчива усмивка:

– Не, госпожо, вече нямам.

После се обърна към краля.

– Няма проблем с конете. Те вече са впрегнати.

– Е, добре, тогава накарайте да докарат колата.

– Тя е пред вратата.

Кралят се приближи до прозореца и видя, че наистина колата е впрегната. Сред силната глъчка, която се вдигаше на улицата, не я бяха чули да идва. Народът забеляза краля през стъклото на прозореца. Тогава от множеството се надигна страхотен вик или по-скоро страхотна заплаха. Кралят побледня.

Господин Дьо Шоазьол се приближи до кралицата.

– Какво заповядва Нейно Величество? – каза той. – Аз и моите другари ще предпочетем да умрем, отколкото да гледаме това, което става.

– Мислите ли, че господин Дьо Шарни се е измъкнал? – попита бързо и съвсем тихо кралицата.

– О, да! – отвърна господин Дьо Шоазьол. – Сигурен съм в това.

– Е, добре, да тръгваме. Но в името на небето, повече заради вас, отколкото заради нас, не ни напускайте, вие и вашите приятели.

Кралят разбра страха, обхванал кралицата.

– Действително – каза той, – господата Дьо Шоазьол и Дьо Дамас ни придружават, а не виждам техните коне.

– Вярно е – каза господин Дьо Ромьоф, обръщайки се към Бийо, – не можем да пречим на тези господа да следват краля и кралицата.

– Тези господа – каза Бийо – ще следват краля и кралицата, ако могат. Нашите заповеди са да отведем краля и кралицата и в тях не се споменава нищо за тези господа.

– Но аз – каза кралят с повече твърдост, отколкото би могла да се очаква, – заявявам, че изобщо няма да тръгна, докато тези господа не получат конете си.

– Какво ще кажете за това? – попита Бийо, обръщайки се към хората, струпали се в стаята. – Кралят нямало да тръгне, докато тези господа не си получат конете!

Мъжете избухнаха в смях.

– Ще заповядам да ги доведат – каза господин Дьо Ромьоф.

Но господин Дьо Шоазьол направи крачка напред и прегради пътя на господин Дьо Ромьоф.

– Не напускайте Техни величества – каза му той. – Вашата мисия ви дава известна власт над народа и честта ви зависи от това косьм да не падне от главите им.

Господин Дьо Ромьоф се спря. Бийо сви рамене.

– Ами добре – каза той, – ще отида аз.

И тръгна пръв. Но на прага на вратата се обърна.

– Следват ме, нали? – добави той, смръщвайки вежди.

– О, бъдете спокоен! – казаха мъжете с изблик на смях, който показваше, че в случай на съпротива, от тях не биваше да се очаква никаква милост.

Наистина, стигнали до такава степен на възбуда, тези мъже биха могли със сигурност да упражнят насилие срещу кралското семейство или да открият огън по всекиго, опитал се да побегне. Така че за Бийо нямаше да е трудно да ги качи отново в колата. Един от хората му беше до прозореца и наблюдаваше какво става на улицата.

– Ето ги конете – каза той. – На път!

– На път! – повториха другарите му с тон, който не оставяше място за спор.

Кралят тръгна пръв. След него потеглиха господин Дьо Шоазьол, под ръка с кралицата, следвани от господин Дьо Дамас, под ръка с госпожа Елизабет, госпожа Дьо Турзел с двете деца и около тях, образувайки групичка, остатъкът от малкия верен отряд.

Господин Дьо Ромьоф като пратеник на Националното събрание и, следователно, ползващ се с неприкосновеност, имаше за задача да проявява особена бдителност по отношение на кралското шествие. Но трябва да кажем, че господин Дьо Ромьоф самият имаше нужда някой да бди над него – беше се разнесъл слухът, че той не само изпълнява мекушаво заповедите на Събранието, но и че е подпомогнал, ако не с действие, то поне с бездействие, бягството на един от най-преданите служители на краля, който, както казваха, бил напуснал Техни величества само за да отиде и да предаде на господин Дьо Буйе заповедта да им се притече на помощ.

От това последва, че когато стигна до прага на вратата, докато народът прославяше поведението на Бийо, господин Дьо Ромьоф чу да отекват около него, придружени със заплахи, думите „аристократ“ и „предател“.

Качиха се по колите в същия ред, който бяха следвали, слизайки по стълбите. Двамата телохранители заеха местата си на капрата. Докато слизаха по стълбите, господин Дьо Валори се бе приближил до краля.

– Сир – беше казал той, – другарят ми и аз искаме милост от Ваше Величество.

– Каква, господа? – отвърна кралят, учуден, че още може да разполага с милост за раздаване.

– Сир, милостта е, че след като нямаме повече щастието да ви служим като военни, бихме искали да заемем близо до вас местата на ваши прислужници.

– На мои прислужници ли, господа? – извика кралят. – Невъзможно!

Но господин Дьо Валори се поклони.

– Сир – каза той, – в положението, в което се намира Ваше Величество, ние смятаме, че да са прислуга би било чест и за принцове по кръв. Това е още по-силен довод за бедни благородници като нас.

– Е, добре, така да бъде, господа – каза кралят със сълзи на очи. – Останете и повече никога не ни напускайте.

Така двамата младежи, превърнали в истина своите ливреи и

мнимите си задължения на куриери, заеха своите места на капрата. Господин Дьо Шоазьол затвори вратичката на колата.

– Господа – каза кралят, – заповядвам да ме отведете в Монмеди. Пощальони, към Монмеди!

Но един-единствен огромен по силата си, сякаш не беше гласът на цялото население, а на обединеното население на десетина градчета, извика:

– Към Париж! Към Париж!

После, в един момент на затишие, Бийо показа с върха на сабята си пътя, по който трябваше да тръгнат:

– Пощальони, на път за Клермон!

Колата се разклати, за да изпълни заповедта.

– Всички сте свидетели, че над мен се извършва насилие – каза Луи XVI.

После нещастният крал, изчерпан от това усилие на волята, което надминаваше всичко друго, което би могъл да направи, се тръшна на седалката в дъното на колата между кралицата и госпожа Елизабет.

Колата продължи своя път.

След пет минути и преди още да е изминала и двеста метра, долетя силен вик.

Поради разположението на хората, а може би и поради характера си кралицата първа подаде глава през прозореца на вратичката. Но почти в същия миг се хвърли обратно назад в колата, закривайки очите си с ръце.

– О! Нещастие за нас! – каза тя. – Убиват господин Дьо Шоазьол!

Кралят се опита да направи някакво движение. Но кралицата и госпожа Елизабет го дръпнаха назад и го накараха да се стовари обратно на седалката между тях. Впрочем колата завиваше на ъгъла на улицата и беше невъзможно да се види какво става на двайсет крачки след нея.

Ето какво се случваше:

При портата на господин Сос господин Дьо Шоазьол и господин Дьо Дамас се бяха качили на коне. Но конят на господин Дьо Ромьоф, който Впрочем беше пощенски, беше изчезнал.

Така че господин Дьо Ромьоф, господин Дьо Флориак и подофицерът Фук вървяха след колата пеш, надявайки се да намерят коне – било от останали верни на краля хусари или драгуни; било ако срещнат коне, изоставени от господарите си, които, поне в по-голямата си част, се побратимяваха с народа и пиеха за здравето на нацията.

Но не бяха направили и петнайсетина крачки, когато, яздейки

покрай вратичката на колата, която придружаваха, господин Дьо Шоазьол се усети, че господата Дьо Ромьоф, Дьо Флориак и Фук са заплашени от опасността да бъдат обкръжени, разпръснати и задушени от тълпата.

Тогава той спря за момент, остави колата да отmine и като прецени, че господин Дьо Ромьоф в името на мисията, с която бе натоварен, може измежду тези четирима души, заплашени от еднаква опасност, да бъде онзи, който би оказал най-големи услуги на кралското семейство, извика на прислужника си Джеймс Брисак, намиращ се в тълпата:

– Дайте втория ми кон на господин Дьо Ромьоф!

Едва беше произнесъл тези думи и народът се разгневи, заръмжа и го наобиколи, викайки:

– Това е граф Дьо Шоазьол, това е един от онези, които искаха да отвлекат краля! Смърт на аристократа! Смърт на предателя!

Известно е с каква бързина при народните бунтове действието следва заплахата.

Изтръгнат от седлото си, господин Дьо Шоазьол беше отхвърлен назад и изчезна, погълнат от тази ужасна бездна, която наричат тълпа и от която, в онази епоха на смъртоносни страсти, никой не можеше да се измъкне, освен на парцали.

Но в същото време, когато падаше, петима души се хвърлиха към него на помощ.

Това бяха господин Дьо Дамас, господин Дьо Флориак, господин Дьо Ромьоф, подофицерът Фук и онзи същият прислужник, Джеймс Брисак, от ръцете на когото току-що бяха изтръгнали коня, който държеше, и той можеше след като ръцете му бяха свободни, да ги употреби в служба на господаря си.

Настъпи момент на ужасяваща схватка, подобна на онези битки, които народите от древността и арабите в наши дни водят около окървавените тела на техните мъртви или ранени.

Противно на всяка вероятност, за щастие господин Дьо Шоазьол не беше нито мъртъв, нито ранен, или поне за ужасните оръжия, които му бяха нанесли раните, те бяха твърде леки.

Един жандарм парира с цевта на мускетона си удар с коса, предназначен за него. Джеймс Брисак парира друг с един бастун, изтръгнат от нападател. Бастунът беше разсечен като тръстика, но ударът се отклони и не нарани никого, освен коня на господин Дьо Шоазьол.

Тогава на подофицера Фук му хрумна да извика:

– Драгуни, при мен!

Няколко войници притичаха при този вик и срамувайки се да оставят човека, който ги беше командвал, да бъде заклан, си проправиха път до него. Господин Дьо Ромьоф също се хвърли напред.

– В името на Националното събрание, чийто пълномощник съм аз, и на генерал Дьо Лафайет, от когото съм изпратен – провикна се той, – отведете тези господа в общината.

Тези две имена – на Събранието и на генерал Лафайет, се радваха тогава на най-голяма популярност. Те предизвикаха необходимото въздействие.

– Към общината! Към общината! – викнаха голямо множество гласове.

Добронамерени хора помогнаха и господин Дьо Шоазьол и неговите другари се оказаха помъкнати към кметството. Беше им необходим повече от час и половина, за да пристигнат. Всяка минута от тези час и половина означаваше заплаха или опит за убийство. Всеки отвор, оставен от техните защитници, даваше път на някое острие на сабя, на тризбеца на някоя вила или на върха на някоя коса.

Най-накрая стигнаха до кметството. Един-единствен общински служител остана, твърде уплашен от отговорността, тежаша върху него. За да се освободи от тази отговорност, той се разпреди господата Дьо Шоазьол, Дьо Дамас и Дьо Флориак да бъдат затворени в килия и да бъдат охранявани от Националната гвардия.

Но тогава господин Дьо Ромьоф заяви, че не желае да изоставя господин Дьо Шоазьол, който бе пострадал заради него от всичко това. Тогава общинарят се разпреди господин Дьо Ромьоф да бъде заведен в килията, заедно с другите. По знак, който господин Дьо Шоазьол направи на прислужника си, който беше твърде дребна риба, за да се занимават с него, той неусетно изчезна.

Първата му грижа – да не забравяме, че Джеймс Брисак беше коняр, – беше да се заеме с конете. Той научи, че конете, почти напълно здрави и читави, са в една странноприемница, пазени от няколко часоци.

Успокоен по този въпрос, той влезе в едно кафене, поиска чай, перо и мастило и написа на госпожа Дьо Шоазьол и госпожа Дьо Грамон, за да ги успокои относно съдбата на сина и племенника им, който по всяка вероятност беше в безопасност, докато е затворник.

Бедният Джеймс Брисак се изхвърляше твърде много като съобщаваше тези добри новини. Да, господин Дьо Шоазьол беше затворник. Да, господин Дьо Шоазьол беше в килия. Да, господин Дьо Шоазьол беше под охраната на градското опълчение. Но бяха забравили да поставят

часови при отдушниците на килията и през тези отдушници по затворниците бяха дадени множество пушечни изстрели. Те бяха принудени да се крият по ъглите. Твърде несигурното положение продължи двадесет и четири часа, през които господин Дьо Ромьоф с възхитителна преданост отказваше да напусне своите другари.

Най-накрая, на 23 юни пристигна Националната гвардия от Вердюн, господин Дьо Ромьоф издейства затворниците да му бъдат предадени и не ги напусна, докато не получи честната дума на офицерите, че ще ги пазят, докато стигнат до затворите на висшия съд.

Колкото до бедния Изидор дьо Шарни, тялото му беше отнесено в къщата на един тъкач, където го погребяха благочестиви, но чужди ръце – в това той бе по-малко щастлив от Жорж, който поне бе получил последните грижи от братските ръце на графа и приятелските ръце на Жилбер и Бийо.

Защото тогава Бийо беше предан и почителен приятел. Ние видяхме как приятелството, предаността и уважението бяха заменени от омраза; омраза толкова непоклатима, колкото бяха дълбоки това приятелство, тази преданост и това уважение.

99.

Пътят на скръбта

В това време кралското семейство продължаваше пътя си към Париж, вървейки по онова, което можем да наречем път на скръбта.

Уви! Луи XVI и Мария-Антоанета също имаха своята Голгота! Дали щяха да изкупят с ужасното си мъченичество греховете на монархията, както Исус Христос изкупи греховете на хората? Това е проблем, който миналото още не е разрешило, но може би отговорът му е в бъдещето.

Напредваха бавно, тъй като конете можеха да вървят само със скоростта на шествието, а това шествие – състоящо се в по-голямата си част от хора, въоръжени, както вече казахме, с вили, пушки, коси, саби, пики и бухалки, – се допълваше от безбройно количество жени и деца. Жените вдигаха над главите си децата, за да видят краля, когото отвеждаха насила в столицата му и когото вероятно не биха могли да видят, ако не беше това обстоятелство.

И сред цялото това множество, което вървеше по пътя, преливайки в равнината от двете му страни, голямата кола на краля, следвана от кабриолета на госпожа Брюние и госпожа Дьо Нъовил, приличаше на следван от лодката си загиващ кораб сред вълни, готови да го погълнат.

От време на време някое неочаквано събитие караше – нека ни бъде позволено да продължим сравнението, – тази буря да се развилнее с нова сила. Виковете, оскърбленията и заплахите се удвояваха: човешките вълни се надигаха, спадаха, надигаха се като прилив и понякога скриваха напълно в дълбините си кораба, който ги цепеше с голяма мъка с носа си, корабокрушенците, които носеше, и крехката лодка, която теглеше на буксир.

Пристигнаха в Клермон, без да видят през тези почти четири левги ужасяващият ескорт да намалява. Онези от съставящите го хора, чиито задължения ги караха да се завърнат по домовете си, бяха замествани от онези, които притичваха от околностите и които искаха на свой ред да се порадват на зрелището, на което останалите се бяха наситили.

Измежду всички затворници, които носеше подвижният затвор, двама бяха особено изложени на гнева на тълпата и бяха прицел на заплахите ѝ. Това бяха двамата нещастни телохранители, седнали на широката капра на колата. Всеки миг – това беше един от начините да уязвят

кралското семейство, което заповедта на Събранието правеше неприкосновено, – байонетите бяха насочени към гърдите им. Някоя коса, която наистина би могла да се окаже онази на смъртта, се издигаше над главите им или някое копие, което се плъзгаше като коварна змия в промеждутъците, искаше да захапне живата плът с остроото си жило.

Изведнъж видяха с учудване един мъж без шапка и без оръжия, с дрехи, изцапани с кал, да разцепва тълпата и след почтителен поздрав към краля и кралицата да се хвърля към предната част на колата, където зае място на капрата между двамата телохранители.

Кралицата нададе вик, който изразяваше едновременно уплаха, радост и мъка. Тя беше разпознала Шарни.

Извика от страх, защото извършеното от него пред очите на всички беше толкова дръзко, та беше цяло чудо, че достигна до мястото си, без да е получил някаква рана. Извика от радост, защото видя, че се е изплъзнал от неизвестните опасности, които сигурно са го заплашвали по време на бягството му, опасности, толкова по-големи от истинските, защото въображението ѝ ги рисуваше всички накуп, без да отделя особено някоя. Извика от мъка, защото разбираше, че щом вижда отново Шарни сам и в това състояние, трябва да се откаже от всякаква надежда за помощ от страна на господин Дьо Буйе.

Впрочем тълпата, учудена от дързостта на този човек, го гледаше с уважение поради същата тази негова дързост. При глъчката, която се вдигна около колата, Бийо, който вървеше на кон начело на шествието, се обърна и позна Шарни.

– А! Радвам се, че нищо не му се е случило – прошепна той. – Но горко на този, който сега опита да направи нещо подобно, защото ще плати и за двамата.

Пристигнаха в Сен-Менеулд към два часа следобед. Лишаването от сън през нощта преди заминаването, умората и вълнението от изминалата нощ се отразиха на всички и най-много на дофина. Пристигайки в Сен-Менеулд, бедното дете бе обхванато от ужасна треска.

Кралят заповяда да направят почивка.

За нещастие от всички градове, разположени по пътя, Сен-Менеулд беше може би най-силно настроен срещу това нещастно семейство, което водеха като пленено. Така че не обърнаха никакво внимание на заповедта на краля и Бийо разпореди тъкмо обратното – да впрегнат коне в колата. Подчиниха му се. Дофинът плачеше и питаше през сълзи:

– Защо не ме съблекат и не ме сложат да си легна в хубавото ми легло, след като съм болен?

Кралицата не можа да издържи на тези жалби и гордостта ѝ се сломи. Тя вдигна малкия принц на ръце и, показвайки го целия треперещ на народа, каза:

– Ах, господа! Имайте милост към това дете, спрете!

Но конете вече бяха впрегнати в колата.

– Тръгвай! – извика Бийо.

– Тръгвай! – повтори народът.

И понеже арендаторът минаваше пред вратичката на колата, за да заеме мястото си в челото на шествието, кралицата му извика:

– Ах, господине! Повтарям ви, вие сигурно нямате дете!

– А аз на свой ред ви повтарям, госпожо – отвърна Бийо с мрачен глас и също такъв поглед, – че имах, но вече нямам!

– Постъпете както искате – каза кралицата, – вие сте по-силните. Но внимавайте, няма глас, който да призовава по-силно проклятието от слабия детски глас.

Шествието потегли отново.

Преминаването през града беше жестоко. Ентузиазмът, който събуждаше видът на Друе, на когото се дължеше залавянето на пленниците, би представлявал ужасна поука за кралете, ако за тях съществува поука. Но във виковете Луи XVI и Мария-Антоанета виждаха само сляпа ярост. У тези хора патриоти, убедени, че спасяват Франция, кралят и кралицата виждаха само бунтовници.

Кралят беше смазан. По челото на кралицата течеше пот от срам и гняв. Госпожа Елизабет, този ангел небесен на земята, се молеше тихичко, не за себе си, а за брат си, за снаха си, за племенниците си и за целия този народ. Святата жена изобщо не можеше да отдели онези, които смяташе за жертви, от тези, които смяташе за палачи, и в една и съща молитва полагаше и едните, и другите в нозете на Господа.

При влизането в Сен-Менеулд вълната, подобна на наводнение, не можеше да се влее в тясната улица. Тя се разби от двете страни на града и премина по покрайнините му. Но тъй като не спряха в Сен-Менеулд, освен за времето, необходимо за смяна на конете, на другия край на града още по-разпалено започнаха да замерят колата.

Кралят бе вярвал – и може би тъкмо тази вяра го бе подтикнала по този лош път, – че само духът на Париж е заблуден. Той разчиташе на добрата провинция. И ето че добрата провинция не само му се изплъзваше, но и се обръщаше безмилостно срещу него. Същата тази провинция бе изплашила господин Дьо Шоазьол в Пон-дьо-Сомвил, беше пленила господин Дандоан в Сен-Менеулд, беше стреляла по господин Дьо

Дамас в Клермон, току-що беше убила Изидор пред очите на краля. Всичко се надигаше срещу това бягство, дори и свещеникът, когото кавалерът Дьо Буйе, бе съборил с тока на ботуша си в крайпътната канавка.

И би било много по-лошо, ако кралят можеше да види какво става по места, по села и градове, където достигаше новината, че е арестуван. В същия миг цялото население се надигаше, жените вземаха на ръце пеленачетата, майките дърпаха за ръцете онези, които можеха да вървят, мъжете се въоръжаваха – препасваха кой каквото имаше или го носеха на рамене. Пристигаха решени не да ескортират краля, а да го убият. Този крал, когото в момента на прибирането на реколтата – тъжна реколта на бедния Шампан от околностите на Шалон, толкова беден, че народът със своя изразителен език го бе нарекъл „оскубаният Шампан“, – този крал, когото в момента на прибирането на реколтата бяха тръгнали да търсят, за да стъпчат с копитата на конете си пандура опустошител и хусаря крадец. Но три ангела пазеха кралската кола – бедният малък дофин, съвсем болен и трясещ се върху коленете на майка си; принцесата, която, красива с онази блестяща красота на червенкосите, стоеше права до прозореца на вратичката и наблюдаваше всичко с учуден но твърд поглед; и най-накрая госпожа Елизабет, вече на двайсет и седем години, но която поради непорочността на тялото и сърцето си имаше над челото си ореола на най-чиста младост.

Хората от цяла Франция виждаха кралицата, превила се над детето си, и сразения крал. И гневът им си отиваше, търсейки нещо друго, върху което да се стовари. Те крещяха срещу телохранителите, обиждаха ги, наричаха ги – тези благородни и предани сърца – предателски и страхливи сърца! Освен това върху всички тези разгорещени глави, повечето без шапки, повечето разгрени от лошото вино на кръчмите, падаше горещата светлина на юнското слънце, образуваща дъга от пламък в белия прах, който цялото това огромно шествие вдигаше по дължината на пътя.

Какво би могъл да каже кралят, какви илюзии би могъл да има още, ако беше видял един човек, тръгнал от Мезиер с пушката си на рамо и изминал за три дни шейсет левги, за да убие краля, след като го настигнал в Париж и го видя така жалък, така нещастен, така смирен, да поклаща глава и да се отказва от намерението си?

Какво би могъл да каже, ако бе видял един млад столар, който не се и съмняваше, че след бягството му кралят няма да бъде съден и осъден незабавно, да тръгва от Бургундия и да бърза по пътищата, за да

присъства на съда и произнасянето на присъдата? По пътя един майстор столар го накара да разбере, че това ще продължи по-дълго, отколкото си мисли той, и го задържа, за да се побратими с него. Младият дърводелец наистина спря при стария майстор и се ожени за дъщеря му.

Това, което виждаше Луи XVI, може би бе по-изразително, но по-малко ужасяващо, защото вече казахме как тройният щит на невинността отблъскваше гнева от него и го насочваше към служителите му.

На излизане от Сен-Менеулд, може би на половин левга оттам, видяха да пристига през полето един стар дворянин, кавалер на ордена „Свети Луи“. Той носеше кръста на бутониерата си. За миг хората несъмнено помислиха, че този човек идва, воден от обикновено любопитство, и му направиха място. Старият дворянин се приближи до вратичката на колата с шапка в ръка и поздравявайки краля и кралицата, ги нарече „величества“. Народът, започнал да оценява къде бяха истинската сила и величие, се обиди, че дават на пленниците му звание, което дължава на него. Той започна да ръмжи и да заплашва.

Кралят вече се беше научил да разпознава това ръмжене. Беше го чул около къщата във Варен и отгатваше значението му.

– Господине – каза той на стария кавалер на ордена „Свети Луи“, – кралицата и аз сме трогнати от този знак на преданост, който ни давате по такъв забележителен начин. Но в името на Бога, отдалечете се, защото животът ви не е в безопасност!

– Животът ми принадлежи на краля – каза старият кавалер – и последният ден от този живот ще бъде най-хубавият, ако умра за моя крал!

Неколцина чуха думите му и заръмжаха още по-силно.

– Оттеглете се, господине, оттеглете се! – извика кралят.

После се наведе навън.

– Приятели – каза той, – моля ви, направете място за господин Дьо Дампиер.

Най-близо стоящите, които чуха молбата на краля, я изпълниха и направиха място. За нещастие малко по-нататък конят и конникът се оказаха притиснати: конникът разигра коня си с юзда и шпори, но тълпата беше толкова плътна, че не владееше собственото си движение. Няколко настъпени жени закрепяха, едно изплашено дете се разплака, мъжете му показаха юмруци, а вироглавият старец им показа камшика си. Тогава заплахите се смениха с резове. Този народен и лъвски гняв избухна. Господин Дьо Дампиер вече беше в покрайнините на тази човешка гора: той пришпори здравата коня си, конят прескочи крайпътния ров и потегли в галоп през полето. В този момент старият благородник се

обърна и с шапка в ръка извика: „Да живее кралят!“ Последна почит към неговия господар, но и върховна обида към този народ.

Отекна пушечен изстрел. Той измъкна един пистолет от кобурите на седлото и отвърна с изстрел на изстрела. Тогава всички, чиито пушки бяха заредени, стреляха по този безумец.

Конят, станал на решето от куршумите, падна.

Дали човекът бе ранен или убит от този страхотен залп? Не можа да се разбере. Тълпата се спусна като лавина към мястото, където бяха паднали конят и човекът, почти на петдесетина крачки от колата на краля. После настана една от онези блъсканици, които се образуват около трупове, безредно движение, безформен хаос, бездна от викове и възгласи. Изведнъж видяха как на върха на една пика се издига глава с бели коси. Тя беше на нещастния кавалер Дьо Дампиер. Кралицата нададе вик и се хвърли към вътрешността на колата.

– Чудовища! Канибали! Убийци! – ревна Шарни.

– Млъкнете, млъкнете, господин графе – каза Бийо. – Ако не беше заради това, което се случи току-що, не отговарях повече за вас.

– Така да бъде! – каза Шарни. – Уморен съм от живота! Какво лошо би могло да ме стигне от онова, което стана с бедния ми брат?

– Брат ви – каза Бийо – беше виновен, а вие не сте.

Шарни направи едно движение, за да скочи от капрата, но двамата телохранители го удържаха. Двайсетина байонета се обърнаха към него.

– Приятели – каза със силния си и величествен глас Бийо, – каквото и да каже или да направи този – и той посочи Шарни, – забранявам и ко-сьм да падне от главата му... отговарям пред жена му за него.

– Пред жена му! – прошепна кралицата потрепервайки, сякаш някой от байонетите, заплашващи Шарни, бяха насочени към сърцето ѝ. – Пред жена му! Защо?...

Защо? Дори самият Бийо не можеше да каже. Той бе призовал името и образа на жената на Шарни, знаейки колко могъщо влияние имат над тълпите, които се състоят общо взето от бащи и съпрузи!

100.

Пътят на скръбта II

Пристигнаха късно в Шалон. Колата влезе в двора на интендантството. Бяха изпратили предварително куриери, за да подготвят квартири. Дворът беше претъпкан с национални гвардейци и любопитни. Принудиха се да бъдат отстранени зяпачите, за да може кралят да слезе от колата.

Той слезе пръв, след него кралицата, носейки дофина на ръце, после слязоха госпожа Елизабет и принцесата и накрая госпожа Дьо Турзел. В момента, когато Луи XVI стъпваше на стълбата, гръмна пушечен изстрел и един куршум изсвири край ушите на краля. Исакаха да убият краля ли? Беше ли това просто произшествие?

– Хубаво! – каза кралят твърде спокоен. – Ето един некадърник, който изгърва пушката си.

После добави на по-висок глас:

– Трябва да се внимава, господа, нещастията стават лесно!

Шарни и двамата телохранители безпрепятствено следваха кралското семейство. Но с изключение на злополучния пушечен изстрел на кралицата ѝ се струваше, че навлизат в по-спокойна атмосфера. При портата, където се беше спряло многобройното шествие от пътя, виковете също бяха спрели. Чу се дори някакъв състрадателен шепот в момента, когато кралското семейство слезе от колата. Стигайки на първия етаж, намериха една маса, сервирана възможно най-великолепно и с такава елегантност, която накара пленниците да се спогледат учудено.

Прислужниците бяха там и ги очакваха. Но Шарни поиска за себе си и двамата телохранители привилегията да прислужват. Под тази скромност, която днес може на някого да се стори странна, графът прикриваше желанието си да не напуска краля дори за миг, да остане на ръка разстояние от него и да бъде нащрек за всякакви събития.

Кралицата разбра, но дори не се обърна към него, не му благодари нито със знак на ръката, нито с поглед, нито с дума. Думите на Бийо: „Отговарям за него пред жена му!“, бучаха като буря в дъното на сърцето на Мария-Антоанета.

Шарни, когото тя мислеше да отвлече от Франция; Шарни, когото мислеше да отведе в чужбина заедно със себе си; Шарни се връщаше заедно с нея в Париж! Шарни щеше да види Андре!

От своя страна, той не знаеше какво става в сърцето на кралицата. Не можеше да отгатне, че тя би могла да чуе онези думи. Впрочем душата му започваше да храни някакви надежди.

Както вече казахме, Шарни беше изпратен предварително да проучи пътя и той беше изпълнил съвестно даденото му поръчение. Той знаеше какъв беше духът на най-малкото село. Обаче в Шалон, стар град без търговия и населен с буржоа, рентиери и благородници, мненията бяха роаялистки.

От това следваше, че едва августейшите сътрапезници седнаха на масата, техният домакин, интендантът на департамента излезе напред и се поклони на кралицата, която, като не очакваше нищо добро, го гледаше учудено.

– Госпожо – каза той, – това са девойки от Шалон, които молят за благоволението да предложат цветя на Ваше Величество.

Съвсем учудена, кралицата се обърна към госпожа Елизабет, а после към краля.

– Цветя ли? – каза тя.

– Госпожо – продължи интендантът, – ако моментът е зле избран или искането твърде дръзко, ще заповядам на девойките да не се качват изобщо.

– О, не! Не, господине, напротив! – провикна се кралицата. – Девойки! Цветя! О! Оставете ги да дойдат!

Интендантът се оттегли и миг по-късно дванайсет млади момичета от четиринайсет до седемнайсет години, най-хубавите, които можеха да се намерят в града, се появиха в преддверието и спряха на прага на вратата.

– О! Влезте, влезте, деца мои! – извика кралицата, протягайки им ръце.

Едната от девойките, натоварена не само от своите другарки, не само от техните родители, но и от целия град, беше заучила една красива реч, която се готвеше да повтори. Но при този вик на кралицата, при тези разтворени ръце, при това вълнение на кралското семейство бедното дете не можа да намери друго освен сълзи и тези думи, които, излезли от дълбините на сърцето ѝ, изразяваха накратко общото мнение.

– О, Ваше Величество! Какво нещастие!

Кралицата взе букета и прегърна момичето. През това време Шарни се беше навел над ухото на краля.

– Сир – каза той съвсем тихо, – може би ще можем да извлечем някаква полза от този град. Може би още не всичко е загубено. Ако Ваше

Величество ми разреши да се оттегля за един час, ще сляза долу и после ще докладвам за всичко, което бих чул, видял и може би дори направил!

– Вървете, господине – каза кралят, – но бъдете предпазлив. Ако стане някое нещастие, никога няма да мога да се утеша! Уви! Две смърти са твърде много за едно семейство!

– Сир – отвърна Шарни, – животът ми принадлежи на краля, както и този на двамата ми братя!

И излезе. Но на излизане избърса една сълза. Беше необходимо присъствието на цялото кралско семейство, за да накара този човек с твърдо, но нежно сърце, да се преструва на стоик. Останал насаме със себе си, той бе сломен от мъката си.

– Бедният Изидор! – прошепна той.

И притисна ръка до гърдите си, за да види дали продължават да са в джоба на дрехата му онези документи, които господин Дьо Шоазьол му бе донесъл, намерени при трупа на брат му, и които той си беше обещал да прочете в първия миг на спокойствие със същото почтително чувство, каквото би вложил и в прочитането на едно завещание.

След девојките, които принцесата прегърна като сестри, се представиха техните родители. Почти всичките бяха, както казахме, достойни буржоа или стари благородници. Те пристъпиха боязливо и помолиха за благоволенieto да поздравят своите нещастни владетели. Кралят стана, когато те влизаха, а кралицата им каза с най-сладкия си глас:

– Влезте!

В Шалон ли бяха? Или във Версай? Бяха ли преживели предишните няколко часа, когато пленниците видяха да колят пред очите им нещастния господин Дьо Дампиер?

След половин час Шарни влезе отново. Кралицата го беше видяла на излизане, видя го и на влизане. Но би било невъзможно и за най-наблюдателното око да прочете нещо от последниците, които имаше върху душата му това влизане и излизане.

– Е, какво? – попита кралят, навеждайки се към Шарни.

– Ами какво, сир – отвърна графът, – всичко върви от добре по-добре, Националната гвардия предлага утре да отведе Ваше Величество обратно в Монмеди.

– Тогава вие сте решили нещо? – каза кралят.

– Да, сир, заедно с главните началници. Утре, преди да потегли, кралят ще поиска да чуе литургията. Не могат да откажат на това искане на Ваше Величество – това е празникът Тяло Господне, Колата ще чака краля при вратите на църквата. Като излезе, кралят се качва в колата,

гръмват викове: „Да живее!“, и сред тези викове кралят дава заповед да се обърне колата и да се тръгне за Монмеди.

– Това е добре – каза Луи XVI, – благодаря, господин Дьо Шарни. Ако до утре нищо не се промени, ще направим, както казвате вие... Само че идете да си починете, вие и вашите другари още повече от нас би трябвало да изпитвате нужда от това.

Както можеше да се отгатне, приемът на девойки, добри буржоа и храбри благородници не продължи до много късно през нощта. Кралят и семейството му се оттеглиха към девет часа. Когато се прибираха в апартамента си, един часовой, когото видяха да стои на поста си, припомни на краля и кралицата, че все още са пленници. При все това този часовой отдаде почест.

По движението, с което се отдаде почест на кралското величие, макар и пленено, кралят разпозна, че това е стар войник.

– Къде сте служили, приятелю? – попита той постовия.

– Във френската гвардия, сир – отвърна запитаният.

– Тогава – рече сухо кралят – не съм учуден да ви видя тук.

Луи XVI не можеше да забрави, че от 13 юли 1789 година френските гвардейци преминаха на страната на народа.

Кралят и кралицата се прибраха в апартамента. Часови имаше дори пред вратата на спалнята. Час по-късно, когато го смениха от поста, часовоят поиска да говори с началника на ескорта. Този началник беше Бийо.

Той вечеряше на улицата заедно с хората, надошли от околните села, и се опитваше да ги накара да останат и на другия ден. Но по-голямата част от тях бяха видели, каквото искаха да видят, сиреч краля, и повече от половината държаха да празнуват празника на Тяло Господне по селата си. Тези добри селяни му отговаряха:

– Ако не се приберем у дома, кой ще чества утре празника на добрия Бог и ще окачи знамената пред къщите ни?

Часовоят го намери посред това му занимание. Двамата поговориха тихо и твърде оживено. После Бийо изпрати да търсят Друе.

Същият полугласен, оживен и изпълнен с жестове разговор се поднови. Като последица от този разговор Бийо и Друе отидоха при станционния надзирател на пощата, който беше приятел на последния.

Станционният надзирател нареди да оседлаят два коня и десет минути по-късно Бийо препускаше по пътя за Реймс, а Друе по пътя за Витри-льо-Франсоа.

Денят настъпи. Бяха останали едва шестстотин души от ескорта от

предишната вечер, най-настървените или най-уморените. Те бяха изкарали нощта на улицата върху бали от слама, които им бяха донесли. Надигайки се при първите лъчи на утрото, те видяха дузина униформени мъже, които влизаха в интендантството и които след миг излязоха тичешком.

В Шалон беше четвърт от ротата гвардейци на Вилроа. Дузина от тези господа все още се намираха в града. Те идваха да получат заповеди от Шарни.

Шарни им беше казал да се преоблекат в униформите си и да бъдат на коне пред вратите на църквата в момента, когато кралят излиза. Те отиваха да се приготвят за тази маневра.

Както бяхме казали, някои от селяните, които предишната вечер бяха съпровождали краля, не си бяха отишли вечерта, тъй като бяха уморени. Но на сутринта вече пресмятаха левгите до дома – тези бяха на десет левги, онези бяха на петнайсет левги от дома. Стотина или двеста си тръгнаха въпреки настояванията на техните другари. По този начин верните хора намаляха на четиристотин-четиристотин и петдесет най-много.

Можеше обаче да се разчита поне на равен брой национални гвардейци, предани на краля, без да се броят кралските гвардейци и офицерите, които щяха да бъдат набрани в нещо като свещен батальон, готов да даде пример и да се изложи на всякаква опасност.

Освен това, както ни е известно, градът беше известен с аристокрацията си.

Още от шест часа сутринта най-преданите на кралската кауза жители на града бяха на крак и чакаха в двора на интендантството. Шарни и гвардейците бяха сред тях и също чакаха.

Кралят стана в седем часа и нареди да предадат намерението му да присъства на литургията.

Потърсиха Бийо и Друе, за да им изложат желанието на краля, но не намериха нито единия, нито другия. Значи нямаше пречки това желание да бъде изпълнено.

Шарни се качи при краля и му съобщи за отсъствието на двамата началници на ескорта.

Кралят се зарадва, но Шарни поклати глава. Ако не познаваше Друе, то познаваше много добре Бийо.

Все пак поличбите изглеждаха благоприятни. Улиците бяха претъпкани, но беше лесно да се забележи, че населението е приятелски настроено. Докато капациите на прозорците на спалнята на краля и на тази на

кralицата бяха затворени, тълпата се движеше с тихи стъпки и лек шум, вдигайки ръце и очи към небето, за да не наруши съня на пленниците, и беше толкова многобройна, че изгубени в редиците ѝ, с мъка се различаваха четиристотинте или петстотин селяни от околностите, които бяха устояли на изкушението да се върнат по селата си.

Но щом капациите на прозорците на августейшите съпрузи се отвориха, викове: „Да живее кралят!“ и „Да живее кралицата“, отекнаха толкова енергично, че без да са разменили дори мисли, всеки един от двамата поотделно – и кралят, и кралицата – се появиха, всеки на своя балкон. Тогава викът стана единодушен и двамата осъдени от съдбата можаха да си направят илюзия за последния им път.

– Хайде – каза от единия към другия балкон Луи XVI на Мария-Антоанета, – всичко върви добре!

Мария-Антоанета вдигна очи към небето, но не отговори. В този момент първите удари на камбаната оповестиха отварянето на църквата.

В същото време Шарни лекичко почука на вратата.

– Добре – каза кралят, – аз съм готов, господине.

Шарни хвърли бърз поглед към краля. Той беше спокоен. Беше изстрадал толкова, че би могло да се каже, че, принуден от страданието, е изгубил своята нерешителност.

Колата чакаше при вратата.

Кралят, кралицата и кралското семейство се качиха, заобиколени от една тълпа, поне също така многобройна, както и предишната вечер. Но вместо да оскърява пленниците, тази тълпа искаше една тяхна дума, един поглед и беше щастлива да може да се докосне до полите на дрехата на краля, беше горда да целуне крайчеца на роклята на кралицата.

Тримата офицери заеха местата си на капрата.

Кочияшът получи заповед да откара колата до църквата и се подчини без възражения.

Впрочем откъде ли би могла да дойде друга заповед? Двамата началници продължаваха да отсъстват.

Шарни хвърляше погледи на всички страни, напразно търсейки Би-йо и Друе.

Стигнаха до църквата.

Ескортът от селяни беше заел мястото си около колата. Но всеки миг числото на националните гвардейци нарастваше. На ъгъла на всяка улица излизаха по цели роти.

Стигайки при църквата, Шарни пресметна, че може да разполага с шестстотин души.

Бяха запазили места за кралското семейство под нещо като балдахин и макар да беше едва осем часа сутринта, свещениците започваха голяма литургия.

Шарни забеляза това. Той не се страхуваше толкова от нищо друго, колкото от закъснение. А едно закъснение можеше да се окаже смъртоносно за неговите надежди, които отново се бяха пробудили. Той нареди да предупредят главния свещеник, че литургията не бива да продължава повече от четвърт час.

– Разбирам – беше отговорът на свещеника, – и ще се моля на Бога да даде щастливо пътуване на Техни величества!

Литургията продължи точно указаното време и все пак Шарни извади най-малко двайсет пъти часовника си. Дори самият крал не можеше да скрие нетърпението си. Кралицата, на колене между двете си деца, облягаше глава на възглавницата на молитвената скамейка. Госпожа Елизабет, ведра и спокойна, стоеше като някоя дева от алабастр, било защото не знаеше за плана, било защото вече бе отдала живота си и този на брат си в ръцете на Господа, без да показва никакви признаци на нетърпение.

Най-накрая свещеникът, като се обърна, произнесе свещените слова: *Ite, missa est* (Вървете, службата свърши!).

И слизайки по стъпалата на олтара с потира в ръце, той благослови краля и кралското семейство. От своя страна, те се поклониха и на пожеланието, което свещеникът изрече на ум, отговориха съвсем тихичко: Амин. После се запътиха към вратите.

Всички онези, които бяха изслушали литургията заедно с тях, коленичиха при тяхното преминаване. Устните помръдваха, без от тях да излезе нито звук, но беше лесно да се отгатне онова, което искаха тези безмълвни устни.

При вратите на църквата се натъкнаха на десет-дванайсет гвардейци на коне. Роялисткият ескорт започваше да придобива колосални размери. И все пак беше очевидно, че селяните с тяхното непреклонно желание и с техните оръжия – може би по-малко смъртоносни от тези на гражданите, но по ужасни на вид, – една трета от тях бяха въоръжени с пушки, останалите с коси и пики, – беше очевидно, че селяните могат в решителния момент да натежат фатално на везните. Така че не без известен страх Шарни се наведе към краля, от когото искаше заповеди и му каза, за да го окуражи:

– Хайде, сир!

Кралят се бе решил. Той подаде глава през прозореца на вратичката

и като се обърна към онези, които бяха наобиколили колата, каза:

– Господа, вчера във Варен над мене бе упражнено насилие. Бях дал заповед да се пътува за Монмеди, а със сила ме поведоха към една разбунтувана столица. Но вчера бях сред бунтовници. Днес съм сред добри поданици и повтарям: към Монмеди, господа!

– Към Монмеди! – извика Шарни.

– Към Монмеди! – повториха гвардейците от ротата на Вилроа.

– Към Монмеди! – повтори след тях цялата Национална гвардия от Шалон.

После във всеобщ хор нададоха вика: „Да живее кралят!“

Колата зави на ъгъла на улицата и потегли, за да достигне пътя, който бе следвала предишната вечер.

Шарни държеше под око населението от селата. Изглежда, в отсъствието на Друе и Бийо, то беше командвано от онзи френски гвардеец, който беше стоял на пост при вратата на краля. Той следваше и караше да последват общото движение и своите хора, чийто мрачен поглед ясно показваше, че никак не се радват на ставащото.

Само че оставиха да отmine цялата национална гвардия, събирайки се отзад в ариергард.

В първите редици вървяха хора, въоръжени с пики, вили и коси. След тях следваха близо сто и петдесет човека, въоръжени с пушки.

Тази маневра, изпълнена така добре, както би била изпълнена от обучени войски, обезпокои Шарни. Но той не разполагаше с никакъв начин да му се противопостави и от мястото, на което беше, не можеше дори да поиска обяснение за него. Обяснението дойде много скоро.

Колкото повече напредваха към вратите на града, изглеждаше, че въпреки шума на колата, въпреки глъчката и виковете на онези, които я придружаваха, се чуваше нещо като глухо биене на барабан, което се усилваше. Изведнъж Шарни побледня и сложи ръка на коляното на единия от телохранителите, който беше до него.

– Всичко е загубено! – каза той.

– Защо мислите така? – попита телохранителят.

– Не разпознавате ли този шум?

– Би могло да бъде звук от барабан. Е, какво?

– Е, ще видите! – каза Шарни.

В този момент завиха на ъгъла на един площад. Две улици излизаха на този площад: улица „Реймска“ и улица „Витри-льо-Франсоа“. От всяка една от тези улици, с барабаните начело, с развети знамена напредваха многобройни отряди на Националната гвардия.

Единият се състоеше от близо хиляда и осемстотин човека, а другият наброяваше две хиляди и петстотин или три хиляди души.

Всеки от тези два отряда изглеждаше командван от по един мъж на кон. Единият от тези мъже беше Друе, а другият беше Бийо. Шарни нямаше нужда от повече от един поглед за посоката, която следваше всеки от отрядите, за да разбере всичко.

Отсъствието на Друе и Бийо, необяснимо до този момент, сега бе съвсем ясно. Несъмнено те бяха предупредени за удара, който се подготвяше в Шалон. Бяха тръгнали, единият, за да ускори пристигането на Националната гвардия от Реймс, а другият, за да намери Националната гвардия във Витри-льо-Франсоа. Те бяха съгласували предприетите мерки – и двамата пристигаха навреме.

Спряха хората си на площада и го преградиха изцяло.

После, без повече демонстрации, беше дадена заповед да се заредят пушките.

Шествието спря. Кралят подаде глава през прозореца на вратичката. Той видя Шарни изправен, със стиснати зъби.

– Какво има? – попита кралят.

– Това, сир, че нашите врагове са отишли за подкрепления и, както виждате, зареджат пушките си, докато зад Националната гвардия на Шалон стоят селяните със заредени оръжия.

– Какво мислите за това, господин Дьо Шарни?

– Мисля, сир, че сме между два огъня! Което не пречи, ако поискате да преминете, ще преминете, сир. Само че не зная къде Ваше Величество ще отиде.

– Добре – каза кралят, – да се връщаме.

– Решили ли сте го, Ваше Величество?

– Господин Дьо Шарни, вече твърде много кръв се проля заради мен, кръв, която оплаквам с твърде горчиви сълзи. Не искам да се пролива нито капка повече... Да се връщаме.

При тези думи двамата младежи от капрата се хвърлиха към вратичката. Притичаха и гвардейците от ротата на Вилпроа. Тези храбри и буйни войници не искаха нищо друго, освен да влязат в схватка с буржоата, но кралят повтори заповедта си по-категорично от всякога.

– Господа! – каза Шарни с висок заповеден глас. – Да се връщаме, кралят иска така!

И хващайки сам поводите на коня, маневрира тежката кола да направи обратен завой.

При Парижката порта Националната гвардия от Шалон, станала

безполезна, отстъпи мястото си на селяните, на Националната гвардия от Витри и Националната гвардия от Реймс.

– Смятате ли, че постъпих добре, госпожо? – каза Луи XVI на Мария-Антоанета.

– Да, господине – отвърна му тя. – Само че намирам, че господин Дьо Шарни ви се подчини твърде лесно...

И тя изпадна в мрачни размисли, които не бяха посветени изцяло на положението, в което се намираха, колкото и ужасно да беше то.

101.

Появата на един депутат

Кралската кола вървеше тъжно по пътя към Париж, наблюдавана от двамата мрачни мъже, които току-що бяха променили пътя ѝ, когато между Еперне и Дорманс Шарни, благодарение на високия си ръст и на височината на капрата, върху която седеше, забеляза една друга кола, идваща в галоп от Париж, запрегната с четири пощенски коня.

Шарни веднага се досети, че колата носеше някаква важна новина или возеше някоя важна личност. Действително, когато стигна до авангарда на ескорта, забелязаха как след две-три разменени думи редиците на този авангард и хората, които ги съставляваха, взеха почтително за почит с оръжията си. Каляската на краля спря и можеха да се чуят силните викове. Всички гласове повтаряха едновременно: „Да живее Националното събрание!“

Колата, идваща от Париж, продължи пътя си, докато стигна до кралската каляска. Тогава от тази кола слязоха трима души, двама от които бяха съвсем непознати на августейшите пленници. Едва третият беше показал главата си през вратичката на колата, когато кралицата прошепна на ухото на Луи XVI:

– Господин Дьо ла Тур Мобурж, злият дух на Лафайет!

После, като поклати глава, добави:

– Това не ни предвещава нищо хубаво.

Най-възрастният от тези трима души излезе напред и като отвори грубо вратата на кралската кола, каза:

– Аз съм Петион, а това са господата Барнав и Ла Тур Мобурж, изпратени с мен и като мен от Националното събрание, за да ви служат за придружители и да бдят да не би народният гняв сам да ви въздаде правосъдие. Сместете се малко и ни направете място.

Кралицата хвърли на депутата от Шартр и неговите двама другари един от онези надменни погледи, каквито от време на време падаха от висините на надменността на дъщерята на Мария-Терезия. Господин Дьо ла Тур Мобурж, придворен благородник от школата на Лафайет, не можа да понесе този поглед.

– На Техни Величества и така вече им е достатъчно тясно в тази кола – каза той. – Аз ще се кача в следващата.

– Качвайте се, където искате – каза Петион. – Що се отнася до мен,

мястото ми е при краля и кралицата и аз се качвам.

И през това време се качи в колата. В дъното бяха седнали кралят, кралицата и госпожа Елизабет. Петион ги изгледа един след друг. После се обърна към госпожа Елизабет.

– Простете, госпожо – каза той, – но като представител на Събранието на мен ми се полага почетното място. Така че бъдете любезна да станете и да отидете да седнете на предната седалка.

– О! Как ли пък не! – прошепна кралицата.

– Господине – рече кралят.

– Точно така... Хайде, ставайте, госпожо и ми освободете мястото си.

Госпожа Елизабет стана и му отстъпи мястото си, правейки на брат си и снаха си знак, да се примирят.

През това време господин Дьо ла Тур Мобурж се беше измъкнал и отиде да поиска място от двете дами в кабриолета и, разбира се, много по-любезно, отколкото го направи Петион по отношение на краля и кралицата. Барнав беше останал отвън, колебаейки се дали да влиза в тази каляска, където вече се бяха наблъскали седем души.

– Е, какво, Барнав – каза Петион, – няма ли да дойдете?

– Но къде да вляза? – попита Барнав малко объркано.

– Искате ли моето място, господине? – попита кисело кралицата.

– Благодаря ви, госпожо – отвърна Барнав засегнат, – едно място на предната седалка ще ми бъде достатъчно.

С едно и също движение госпожа Елизабет притегли към себе си принцесата, докато кралицата вземаше на коленете си дофина. По този начин се освободи едно място на предната седалка на колата и Барнав се оказа срещу кралицата, коляно до коляно с нея.

– Хайде – каза Петион, без да иска разрешение от краля, – на път!

И колата потегли под виковете: „Да живее Националното събрание!“

Народът на свой ред се качи по кралските коли заедно с Барнав и Петион.

Що се отнася до смелостта, той вече я беше доказал на 14 юли и на 5 и 6 октомври.

Нека ни бъде позволено да кажем няколко думи за лицата, които въведохме на сцената.

Жером Петион, наричан Дьо Вилньов, беше мъж на почти трийсет и две години, с решителни черти, чиято единствена заслуга се състоеше в пламенността, чистотата и добросъвестността на политическите му

принципи. Той беше роден в Шартър, бе получил адвокатско звание и беше изпратен в Париж като член на Националното събрание през 1789 година. Трябваше да стане кмет на Париж, да се радва на популярност, предназначена да заличи тази на Байи и Лафайет, и да умре в ландите²⁸⁰ край Бордо, изяден от вълци. Неговите приятели го наричаха добродетелния Петсион. Той и Камий Демулен бяха републиканци тогава, когато още никой друг във Франция не беше.

Пиер-Жозеф-Мари Барнав беше роден в Гренобъл. Беше едва трийсетгодишен. Изпратен в Националното събрание, той си беше завоювал голяма слава и популярност, борейки се с Мирабо в момента, когато залязваха славата и популярността на депутата от Екс. Всички онези, които бяха врагове на великия оратор – а Мирабо се радваше на тази привилегия на гениалните хора, да има за врагове всички, които са посредствени, – та всичките врагове на Мирабо станаха приятели на Барнав и го поддържаха, издигаха и възвеличаваха в тези бурни борби, с които бе съпроводен краят на живота на големия трибун. Той беше – говорим за Барнав – млад мъж, едва на трийсет години, както вече казахме, но изглеждаше най-много двайсет и пет годишен, с хубави сини очи, голяма уста, чип нос и кисел глас. Впрочем ходеше облечен елегантно. Заядлив и дуелист, той приличаше на млад офицер от буржоазията. Обликът му беше сух, студен и зъл. Не си струва да говорим за външния му облик. Той принадлежеше към партията на конституционните монархисти.

В момента, когато заемаше мястото на предната седалка и седаше срещу кралицата, Луи XVI каза:

– Господа, ще започна, заявявайки, че никога не съм имал намерението да напускам Франция.

Барнав, приседнал наполовина, се спря и изгледа краля.

– Вярно ли казвате, сир? – попита той. – В такъв случай ето една дума, която ще спаси Франция.

И седна.

Тогава стана нещо странно между този човек, произлязъл от буржоазията на един малък провинциален град, и тази жена, слязла от един от най-великите тронове на света. И двамата се опитваха да четат в сърцата си, не като двама врагове, които търсеха държавните тайни, а като мъж и жена, които търсеха тайните на любовта.

Откъде идваше в сърцето на Барнав това чувство, което изненада след няколко минути проучване пронизващия поглед на Мария-

280. Ланди – неплодни степи в Северна Франция – бел. прев.

Антоанета?

Ще разкажем за това и ще извадим на бял свят една от онези бележки на сърцето, които създават тайните легенди на историята и които в дните на големи решения на съдбата натежават повече върху везните, отколкото дебелината на официалните събития.

Барнав имаше претенцията да е наследник и приемник на Мирабо във всяко отношение. По негово мнение вече беше наследил и приел великия оратор на трибуната. Но оставаше още един въпрос.

В очите на всички – ние знаем как беше точно – Мирабо минаваше за удостоен с доверието на краля и благоволенieto на кралицата. Онзи един-единствен разговор, който майсторът на преговорите бе успял да си издейства в двореца Сен Клу, беше превърнат в множество тайни аудиенции, в които високомерието на Мирабо било стигнало до дързост, а снизходителността на кралицата – до слабост. По онова време беше модно не само да се клевети Мария-Антоанета, но и да се вярва на тези клевети.

Обаче онова, което амбицираше Барнав, беше да наследи изцяло Мирабо. Оттам идваше и неговото усърдие да бъде назначен за един от тримата комисари, които бяха изпратени при краля. Той беше назначен с увереността на човек, който знае, че ако не притежава талант да накара да бъде обичан, то поне ще има властта да накара да бъде мразен. Ето това почувства или почти отгатна с бързия си женски поглед кралицата. Освен това тя отгатна и настоящото занимание на Барнав.

В продължение на четвърт час, в който Барнав седеше срещу нея, младият депутат се обръщаше, за да изучава с най-голямо внимание тримата мъже, които седяха на капрата на колата и от капрата на колата погледът му слизаше всеки път все по-твърд и враждебен към кралицата.

Наистина Барнав знаеше, че един от тези трима души, но кой – това той не знаеше – е граф Дьо Шарни. А слуховете в обществото сочеха граф Дьо Шарни за любовник на кралицата.

Барнав беше ревнив. Нека обяснява, който може, това чувство в сърцето на младия мъж, но това беше така. Ето какво разгада кралицата.

И в момента, в който го разгада, тя стана по-силната, защото вече знаеше слабото място в бронята на противника. Вече само трябваше да удари и тя удари точно.

– Господине – каза тя, обръщайки се към краля, – чухте ли какво казва човекът, който води колата? – визирайки Бийо.

– За кое, госпожо? – попита кралят.

– За господин граф Дьо Шарни.

Барнав потръпна. Това потреперване не можа да убегне на кралицата, която докосваше коляното му със своето.

– Не заяви ли – каза кралят, – че поема отговорността за живота на графа?

– Точно така, господине. И добави, че е отговорен за живота му пред графинята.

Барнав притвори очи, но заслуша така, че да не изпусне нито сричка от това, което щеше да каже кралицата.

– Е, и какво? – попита кралят.

– Е, добре, господине, графиня Дьо Шарни е моята стара приятелка госпожица Андре дьо Таверне. Не ви ли се струва, че при завръщането ни в Париж ще бъде добре да дам отпуск на господин Дьо Шарни, за да може да успокои жена си? Той беше изложен на големи рискове. Брат му падна убит за нас. Мисля, че би било жестоко спрямо двамата съпрузи да искаме от него да продължи службата си при вас.

Барнав си пое дъх и отвори широко очи.

– Имате право, госпожо – отвърна кралят, – въпреки че се съмнявам, че господин Дьо Шарни ще се съгласи.

– Е, какво пък, в такъв случай всеки от нас ще е направил това, което трябва – каза кралицата. – Ние, като предложим отпуск на господин Дьо Шарни, а той – като го откаже.

Кралицата усети по някакъв начин, чрез някаква магнетична връзка, че възбудата на Барнав изчезва. В същото време той, великодушен по сърце, разбирайки несправедливостта си по отношение на тази жена, се засрами.

Досега Барнав виреше високо и безочливо глава като съдия пред виновница, която има правото да съди и осъжда, а ето че изведнъж тази виновница, отговаряйки на едно обвинение, което не би могла да отгатне, казваше думи на невинност или на покаяние.

А защо не само на невинност?

– Щяхме да сме много по-силни – продължи кралицата, – ако не бяхме отвели с нас господин Дьо Шарни и аз мислех, че той спокойно си стои в Париж, когато го видях да се появява изведнъж до вратичката на колата.

– Вярно е – каза кралят, – но това ви доказва, че графът няма нужда от насърчение, когато мисли, че изпълнява дълга си.

Тя беше невинна, вече нямаше никакво съмнение.

О! Как ли щеше Барнав да накара кралицата да му прости лошите

мисли, които бе таил срещу жената? Да заговори на кралицата? Барнав не се осмеляваше. Да изчака кралицата да го заговори първа? Но кралицата, удовлетворена от въздействието, което бяха предизвикали малкото казани от нея думи, повече не проговори.

Барнав бе омекнал, бе се смирил. Барнав умоляваше с поглед кралицата. Но кралицата не даваше вид да обръща някакво внимание на Барнав.

Младият човек се намираше в онова състояние на нервна възбуда, когато, за да бъде забелязан от една невнимателна жена, човек предприема дванайсетте подвига на Херкулес с риск да загине още при първия.

Той молеше Върховното същество – през 1791 година вече не се молеха на Бога, – да му изпрати някакъв случай, да привлече върху себе си очите на безразличната кралица, когато изведнъж, сякаш Върховното същество беше чуло отправената към него молитва, един беден свещеник, който очакваше край пътя преминаването на краля, приближавайки се, за да види по-отблизо августейшия пленник, вдигна към небето пълните си със сълзи очи и умоляващи ръце и каза:

– Сир! Бог пази Ваше Величество!

Беше изминало доста време, откакто народът не бе имал повод или случай да изпадне в гняв. Нямаше удобен случай, откакто направиха на парчета стария кавалер на ордена „Свети Луи“, чиято глава продължаваха да носят забучена на една пика. Най-накрая се представи случай и те веднага се заловиха за него.

На жеста на стареца, на молитвата, която произнесе, народът отговори с рев. За миг се нахвърлиха върху стареца и преди Барнав да излезе от мечтателния си унес, свещеникът бе съборен на земята и щеше да бъде съсечен, когато изплашената кралица извика, обръщайки се към Барнав:

– О, господине! Не виждате ли какво става?

Барнав вдигна глава, хвърли един бърз поглед към океана, в който бедният старец щеше да изчезне и който бушуваше на бурни и ревящи вълни около колата, и видя за какво се отнася.

– О, негодници! – провикна се той и се хвърли напред с такова ожесточение, че вратичката се отвори и той щеше да падне, ако поради един от първите пориви на сърцето, така бързи у госпожа Елизабет, тя не го беше удържала за полата на дрехата.

– О, тигри! Нима не сте французи или френският народ, народ на храбреци, е станал народ на убийци?

Тази ядовита забележка може да ни се стори малко помпозна, но

беше според вкуса на онова време. Впрочем Барнав представляваше Националното събрание. С неговия глас говореше върховната власт – народът отстъпи и старецът бе спасен. Той се надигна и каза:

– Добре направихте, че ме спасихте, млади човече. Един старец ще се моли за вас.

И като направи кръстен знак, се оттегли. Народът го пропусна да мине, покорен от жеста и погледа на Барнав, който приличаше на статуя на властта.

После, когато старецът се отдалечи достатъчно, младият депутат седна отново простичко и естествено, без да има вид на човек, на който му пука, че току-що е спасил човешки живот.

– Благодаря ви, господине – каза кралицата.

И при тези единствени думи Барнав потръпна с цялото си тяло. Безспорно през това дълго време, което прекарахме с нещастната Мария-Антоанета, може и да е била по-красива, но никога не е била толкова трогателна.

Действително, вместо да властва като кралица, тя властваше като майка. От лявата ѝ страна беше дофинът, очарователно дете с руси коси, който с безгрижността и наивността, свойствени на възрастта му, беше преминал от коленете на майка си между краката на добродетелния Петион, който дотам се беше очовечил, че си играеше с кърлиците на косата му. От дясната ѝ страна седеше принцесата, която приличаше на портрет на своята майка в разцвета на младостта и красотата. Най-накрая самата тя имаше на мястото на златната корона на кралството, корона от тръните на нещастieto, а над черните ѝ очи, над бледото ѝ чело падаше великолепната ѝ руса коса, сред която проблясваха няколко сребърни нишки, дошли преждевременно, които говореха по-красноречиво на сърцето на младия депутат, отколкото би могла да го направи най-сърцераздирателната жалба.

Той съзерцаваше тази кралска грация и се чувстваше готов да падне на колене пред това умиращо величие, когато малкият дофин нададе вик на болка. Детето беше направило не зная каква детска лудория на добродетелния Петион, която той бе сметнал за необходимо да накаже, издърпвайки силно ухото му.

Кралят почервеня от гняв. Кралицата пребледня от срам. Тя протегна ръце и измъкна детето измежду краката на Петион и понеже Барнав направи същото движение като нея, дофинът, пренесен от четирите им ръце и измъкнат от нейните от Барнав, се оказа на коленете на последния. Мария-Антоанета поиска да го придърпа на своите.

– Не – каза дофинът, – тук ми е добре.

И понеже Барнав, който бе видял движението на кралицата, отдръпна ръцете си, за да ѝ остави свобода да наложи волята си, кралицата – дали от майчинско кокетство или от женска прелъстителност, – остави младия принц там, където си беше.

В този момент в сърцето на Барнав стана нещо, което не е възможно да бъде предадено. Той беше едновременно горд и щастлив. Детето започна да си играе с жабото на Барнав, после с колана му, после с копчетата на депутатската му дреха. Тези копчета най-много занимаваха малкия принц. На тях имаше гравирани девиз. Дофинът четеше бавно една след друга буквите и, обединявайки ги, прочете тези четири думи: „Живей свободен или умри“.

– Какво ще рече това, господине? – попита той.

Барнав се поколеба дали да отговори.

– Това ще рече, доброто ми момченце – обясни Петион, – че французите дадоха обет да нямат вече господар. Разбираш ли това?

– Петион! – извика Барнав.

– Е, какво толкова – отвърна Петион по възможно най-естествен начин, – обясни девиза по друг начин, ако го разбираш другояче.

Барнав замълча. Този девиз, който той намираше за най-подходящ предишната вечер, в сегашното положение му изглеждаше почти жесток. Но взе ръчичката на дофина и почтително се докосна с устни до нея. Кралицата бързо обърса една сълза, качила се от сърцето ѝ до клепача.

А колата, сцена на тази малка странна драма, простичка до наивност, продължаваше да върви през виковете на ревящата тълпа, отвеждайки към смъртта шест от осемте души, които бяха в нея.

Пристигнаха в Дорманс.

102.

Един тъжен граф

В Дорманс нищо не беше подготвено, за да бъде прието кралското семейство, принудено да слезе в една странноприемница. Било по заповед на Петсион, когото мълчанието на краля и кралицата по време на пътя бе уязвило силно, било защото наистина странноприемницата беше пълна, но за августейшите пленници се намериха само три мансарди, в които се настаниха.

Слизайки от колата, Шарни по навик поиска да се доближи до краля и кралицата, за да получи заповеди от тях, но кралицата с един бърз поглед му направи знак да стои настрана от тях. Без да знае причините за подобно разпореждане, графът побърза да му се подчини.

Петсион беше този, който влезе в странноприемницата, нагърбвайки се със задълженията на подофицер. Той дори не си направи труд да слезе обратно и трябваше да дойде едно момче, за да съобщи, че стаите за кралското семейство са готови.

Барнав беше твърде затруднен. Той умираше от желание да предложи ръката си на кралицата, но се страхуваше, че онази, която така здравата бе осмяла етикета в лицето на госпожа Дьо Ноай, може да каже, че на него, Барнав, той му е непознат.

Така че зачака.

Кралят слезе пръв, опирайки се на ръцете на двамата телохранители, господата Дьо Малден и Дьо Валори. Както вече знаем, Шарни по знак на Мария-Антоанета се бе отдръпнал малко встрани. Кралицата слезе след него и протегна ръце, за да ѝ подадат дофина. Но сякаш бедното дете беше усетило нуждата, която майка му имаше от това ласкателство, каза:

– Не, искам да остана с моя приятел Барнав.

Мария-Антоанета направи един утвърдителен знак, придружен с нежна усмивка. Барнав пропусна госпожа Елизабет и принцесата, а после слезе и той, носейки дофина на ръце.

Следваше госпожа Дьо Турзел, желасца единствено да отнеме своя кралски възпитаник от недостойните ръце, които го държаха. Но един нов знак на кралицата укроти аристократичното усърдие на гувернантката на кралските деца.

На първия етаж Мария-Антоанета се спря, като мислеше, че е

направила достатъчно усилие, изкачвайки двайсет стъпала. Но гласът на момчето извика:

– По-нагоре, по-нагоре!

И след тази покана кралицата продължи да се изкачва. От срам по челото на Барнав изби пот.

– Как така по-нагоре? – попита той.

– Да – каза момчето, – тук са трапезарията и апартаментите на господата от Националното събрание.

На Барнав му притъмня пред очите. Петион беше заел апартаментите на първия етаж за себе си и своите колеги и беше настанил кралското семейство на втория етаж.

Все пак младият депутат не каза нищо. Но като се страхуваше от първия порив на кралицата, когато видеше стаите на втория етаж, определени от Петион за нея и за семейството ѝ, стигайки до този втори етаж, Барнав остави кралското дете на площадката.

– Госпожо! Госпожо! – каза малкият принц, обръщайки се към майка си. – Ето че приятелят ми Барнав си отива.

– Добре прави – каза смеейки се кралицата, която току-що беше хвърлила един поглед на апартамента.

Както вече казахме, този апартамент се състоеше от три мънички преходни стаи.

Кралицата се настани в първата с принцесата. Втората – госпожа Елизабет взе за себе си. Най-накрая кралят взе последната, която представляваше малък кабинет, чиято врата извеждаше на стълбите.

Кралят беше уморен. Той поиска, докато чакаше вечерята, да се хвърли за няколко минути на леглото си. Но това легло бе толкова късо, че само след минута се принуди да стане, да отвори вратата и да поиска един стол.

Господата Дьо Малден и Дьо Валори вече бяха застанали на пост на стъпалата на стълбата. Господин Дьо Малден, който беше по-наблизо, слезе, взе един стол от трапезарията и го занесе на краля. Луи XVI, който вече имаше един дървен стол в кабинета си, постави този втори стол, донесен му от господин Дьо Малден, така, че да направи легло според ръста си.

– О, сир! – каза господин Дьо Малден, кършейки ръце и поклащайки тъжно глава. – Мислите ли, че ще можете да изкарате нощта така?

– Разбира се, господине – каза кралят.

После добави:

– Впрочем, ако е вярно онова, което ми крещят в ушите за

мизерията на моя народ, колко ли от моите поданици биха били щастливи да преспят в малкия кабинет, разполагащ с това легло и тези два стола!

И той се изтегна на импровизираното ложе, което беше своеобразна прелюдия към дългите му мъки в Тампъл.

Миг по-късно дойдоха да съобщят на Техни величества, че вечерята им е сервирана.

Кралят слезе и видя на масата шест прибора.

– Защо са тези шест прибора? – попита той.

– Ами – отвърна момчето – един за краля, един за кралицата, един за госпожа Елизабет, един за принцесата, един за монсеньор дофина и един за господин Петион.

– А защо няма прибори за господин Барнав и за господин Дьо ла Тур Мобурж?

– Имаше, сир – отвърна момчето. Но господин Барнав накара да ги махнат.

– И остави този на господин Петион?

– Господин Петион нареди да го оставят.

В този момент важното, дори повече от важно, сериозното лице на депутатата от Шартър се появи в отвора на вратата. Сякаш го нямаше там, кралят отговори на момчето:

– Сядам на масата си само със семейството си. Ние вечеряме сами или с хора, които сме поканили. В противен случай няма да ядем.

– Добре ми беше известно – каза Петион, – че Ваше Величество е забравил член първи на Декларацията за правата на човека, но мислех, че поне ще дадете вид, че си го спомняте.

Кралят се направи, че не чува Петион, както се беше направил, че не го вижда, и с поглед и помръдване на веждата даде знак на прислужника да вдигне прибора. Прислужникът се подчини. Петион излезе разярен.

– Господин Дьо Малден – каза кралят, – дръпнете вратата, за да може, доколкото е възможно, да се почувстваме у дома си.

На свой ред господин Дьо Малден се подчини и Петион чу как вратата се затваря зад гърба му. Така кралят седна да вечеря със семейството си. Двамата телохранители прислужваха както обикновено.

Колкото до Шарни, той не се появи изобщо. Ако и вече да не беше прислужник, той продължаваше да бъде роб на кралицата. Но имаше моменти, когато пасивното подчинение на кралицата нанаряваше жената. Така че през време на цялата вечеря Мария-Антоанета нетърпеливо

търсеше с поглед Шарни. Тя би искала, след като ѝ се е подчинил, за миг да престане да се подчинява.

В момента, когато кралят, привършил вечерята си, избута стола назад, за да стане от масата, вратата на салона се отвори и влезе прислужникът, който помоли от името на господин Барнав Техни величества да благоволят да заемат апартамента на първия етаж, вместо техния.

Луи XVI и Мария-Антоанета се спогледаха. Трябваше ли да се показва достопетие и да се отблъсква любезността на единия, за да бъде наказана простацината на другия? Може би това би било мнението на краля. Но дофинът изтича в салона, викайки:

– Къде е моят приятел Барнав?

Кралицата последва дофина, а кралят последва кралицата. Барнав изобщо го нямаше в салона. От салона кралицата премина в стаите. Бяха три, както на горния етаж.

Не бяха успели да им придадат елегантност, но бяха чисти. Свещите, наистина, горяха в медни свещници, но бяха в изобилие.

На два или три пъти по време на пътя кралицата беше възкликнала при вида на хубави градини, изпълнени с цветя. Стаята на кралицата беше украсена с най-красивите цветя на лятото, докато в същото време отворените прозорци позволяваха на твърде острите аромати да изветреят. Муселинени завеси, закриващи отворите на прозорците, не позволяваха на нескромни погледи да надничат при августейшата пленница.

Барнав се беше погрижил за всичко това.

Бедната кралица въздъхна. Преди шест години Шарни би се нагърбил с всички тези грижи.

Освен това Барнав бе проявил деликатност, като не бе дошъл да търси благодарност.

Също така би постъпил и Шарни.

Как един дребен провинциален адвокат притежаваше същата деликатност и умееше да проявява същото внимание като най-елегантния и забележителен човек в двора? В това се съдържаше нещо, което би накарало всяка жена да се замисли, та била тя и кралица.

Така че кралицата размишляваше върху тази странна тайна през една част от нощта.

Какво ставаше през това време с граф Дьо Шарни?

Както видяхме, по знак, направен от кралицата, Шарни се бе оттеглил и от този момент нататък не бе се появил. Шарни, чийто дълг го беше приковал към стъпките на Луи XVI и Мария-Антоанета, беше щастлив от заповедта на кралицата, за която дори не потърси причината, тъй

като му даваше миг за самота и размисъл.

Той беше живял толкова напрегнато през последните три дни. Дори бе надминал себе си, ако може да се каже така. Беше живял толкова заради другите, че изобщо не се сърдеше, че оставя за няколко мига настрана болките им, за да се върне към своята собствена.

Шарни беше благородник от миналото, преди всичко човек, отдаден на семейството. Той обожаваше братята си и беше по-скоро техен баща, отколкото по-голям брат.

При смъртта на Жорж мъката му беше голяма. Но поне бе коленичил пред трупа в онзи малък мрачен двор във Версай, да излее мъката си чрез сълзите. И тогава все още му оставаше вторият му брат, Изидор, върху когото се беше пренесла цялата му обич, Изидор, който му беше станал още по-скъп, отколкото беше възможно през трите или четири месеца, предшествващи заминаването му и когато младежът му бе послужил като посредник с Андре.

Ние се опитахме, ако не да ви накараме да разберете, то поне да ви разкажем странната тайна на някои сърца, които раздялата стопля, вместо да ги охлади, и които черпят от отсъствието нова храна за спомените, които ги занимават.

Е, добре, колкото по-малко Шарни виждаше Андре, толкова повече мислеше за нея. А да мисли все повече и повече за Андре, означаваше за Шарни, че я обича.

Наистина, когато виждаше Андре, когато беше близо до нея, чисто и просто му се струваше, че е до една ледена статуя, която и най-малкият лъч на любов ще накара да се стопи и която, оттеглила се на сянка, се страхуваше от любовта толкова, колкото истинската ледена статуя се страхува от слънцето. Той почти виждаше бавните й студени жестове, чуваше премислените й съдржани думи, усещаше немия и замъглен поглед – и зад тези жестове, зад тези думи, зад този поглед той не виждаше, нека го кажем по-добре, не срещаше нищо.

Цялата Андре беше чиста, бледа, млечна като алабастръ, студена и безцветна като него.

Такава извън редките промеждутъци на оживление, причинени от тежки ситуации, му изглеждаше Андре по време на последните им срещи и най-вече по време на онази, която бе имал с нещастната млада жена на улица „Кок-Ерон“ вечерта, когато тя намери и отново загуби сина си.

Но откакто се отдалечи от нея, разстоянието оказа своето обичайно въздействие, потъмнявайки твърде ярките цветове и смекчавайки твърде

резките черти. Тогава студените и бавни жестове на Андре се оживяваха. Тогава премерената и съдържана реч на Андре ставаше жива и звучна. Тогава немият и замъглен поглед на Андре повдигаше ресниците ѝ и хвърляше влажен поглъщащ пламък. Тогава му се струваше, че един вътрешен огън лумва в сърцето на статуята и че през алабастровата плът вижда как бие сърцето и кръвта тече по вените.

Ах! В тези моменти на отсъствие и самота Андре беше истинската съперница на кралицата. В трескавата тъмнина на тези нощи на Шарни му се струваше, че изведнъж стената се разтваря или се повдига гобленът на вратата, а към леглото му се приближава с протегнати ръце, с шепнещи устни, с поглед, изпълнен с любов, тази прозрачна статуя, която огънят на душата ѝ осветяваше отвътре. Тогава Шарни също ѝ протягаше ръце. Тогава Шарни призоваваше сладкия сън. Тогава Шарни се опитваше да притисне привидението до сърцето си. Но, уви! Привидението му се изплъзваше. Той прегръщаше само празнотата и се връщаше от задъхания си сън в тъжната и студена действителност.

Изидор му беше станал по-скъп, отколкото някога е бил Жорж, а ние видяхме, че на графа не се удаде мрачната радост да плаче над трупа на най-малкия си брат, както бе плакал над трупа на Жорж. И двамата, един след друг, бяха паднали заради една фатална жена, заради една кауза, пълна с бездни. За същата жена и в подобна бездна шеше сигурно на свой ред да падне и Шарни.

Е, какво пък, от два дни, след смъртта на брат му, след тази последна прегръдка, която бе изцапала дрехите му с кръвта му, а устните му още хладнееха от последната въздишка на жертвата, от онзи час, когато господин Дьо Шоазьол му предаде документите, намерени у Изидор, той едва ли бе имал миг, за да се отдаде на тази мъка. Знакът на кралицата, който му бе показал, че трябва да стои настрана, той бе получил като милост и го беше приел с радост.

Оттогава си беше намерил едно ъгълче, едно убежище, където, оставайки в близост, за да може при първия зов, при първия вик да се притече на помощ на кралското семейство, той можа при все това да остане съвсем сам с болката си, съвсем скрит със сълзите си.

Шарни бе открил една мансарда, разположена в горния край на същата стълба, която охраняваха господата Дьо Малден и Дьо Валори.

Веднъж останал сам, заключил се и седнал пред масата, осветена от една от онези медни лампи с три фитила, които още можем да намерим в някои стари селски къщи, той извади от джоба си окървавените документи, единствените реликви, които му оставаха от брат му.

После, облегнал челото върху дланите си, с очи, вперени в тези писма, където продължаваха да живеят мислите на този, който вече го нямаше, той остави дълго време да се стичат от бузите му на масата бързи и мълчаливи сълзи. Най-накрая въздъхна, вдигна и разтърси главата, взе и разгъна едно писмо. То беше от бедната Катрин.

От няколко месеца Шарни подозираше за връзката на Изидор с дъщерята на арендатора, докато във Варен Бийо не му я разказа във всичките й подробности и едва след разказа на арендатора той й отдаде цялата значимост, която заслужаваше.

Тази значимост нарасна още повече с четенето на писмото. Тогава той видя званието на любовница, станало по-свещено от званието на майка и в така простичките думи, с които Катрин излагаше любовта си, видя целия живот на жената, отдаден на изкуплението на девичия грях.

Той отвори второ, след това трето. Това бяха все същите планове за бъдещето, същите надежди за щастие, същите майчински радости, същите страхове на любовницата, същите съжаления, същите болки, същите разкаяния.

Изведнъж между писмата видя едно, чийто почерк го поразил.

Почеркът беше на Андре.

Тя го беше адресирала до него. Един сгънат на четири лист беше прикрепен към писмото с въсвещен печат, носещ герба на Изидор.

Това писмо с почерка на Андре, адресирано до него, до Шарни, и намерено сред книгата на Изидор, му се стори толкова странно, че той започна с отварянето на бележката, прикрепена към писмото, преди да отвори самото писмо. Бележката беше написана с молив от Изидор, очевидно на масата в някоя странноприемница, докато оседлават коня му и съдържаше тези няколко реда:

Това писмо изобщо не е адресирано до мен, а до брат ми, граф Оливие Дьо Шарни: то е написано от жена му, графиня Дьо Шарни. Ако ме постигне нещастие, моля този, който намери това писмо, да го предаде на граф Оливие Дьо Шарни или да го изпрати обратно на графинята.

Получих го от нея със следното нареждане:

Ако в започващото начинание графът успее, писмото да се върне на графинята.

Ако бъде ранен тежко, но без опасност от смърт, да бъде помолен да окаже на жена си благоволение да отиде при него.

Най-накрая, ако е смъртно ранен, да му се даде това писмо и ако не може да го прочете сам, да му се прочете, за да може да узнае преди смъртта си тайната, която то съдържа.

Ако писмото бъде изпратено на брат ми, граф Дьо Шарни, понеже несъмнено тази бележка ще му бъде предадена едновременно с него, нека той постъпи по отношение на тези разпореждания така, както го посъветва неговата деликатност.

Завещавам на грижите му бедната Катрин Бийо, която живее в село Вил-д'Авре заедно с детето ми.

Изидор дьо Шарни

Отначало графът изглеждаше изцяло погълнат от четенето на тази бележка, написана от брат му. Сълзите му, спрели за миг, отново потекоха със същото изобилие. Най-накрая все още замъгленият му от плач поглед се пренесе върху писмото на госпожа Дьо Шарни. Той дълго време го гледа, взе го, поднесе го до устните си, опря го до сърцето си, като че ли би могъл със сърцето си да узнае тайната, която съдържаеше, препрочете още веднъж, после още два, три пъти разпореждането на брат си. После, поклащайки глава, каза полугласно:

– Нямам право да отворя това писмо. Но ще помоля самата нея да ми позволи да го прочета...

И сякаш за да се окуражи в това си решение, невъзможно за сърце, по-малко лоялно от неговото, той повтори още веднъж:

– Не, няма да го чета!

И действително той въобще не го прочете. Но денят го изненада, седнал на същата маса, поглъщащ с поглед адреса на това писмо, овлажняло от дъха му, толкова пъти го беше притискал до устните си. Изведнъж сред шума, който се вдигаше в странноприемницата от подготовката за отпътуване, той чу гласа на господин Дьо Малден, който викаше граф Дьо Шарни.

– Ето ме – отвърна графът.

И стискайки в джоба си книгата на бедния Изидор, той целуна за последен път недокоснатото писмо, което скри до сърцето си, докато слизаше бързешком.

Той срещна по стълбите Барнав, който питаше за новини за кралицата и нареждаше на господин Дьо Валори да получи заповеди от нея относно часа на тръгване. Не беше трудно да се види, че Барнав също така не си е лягал и не е спал, както и граф Оливие Дьо Шарни.

Двамата мъже се поздравиха и Шарни сигурно би забелязал

светкавицата на ревността, която премина през очите на Барнав, когато го чу на свой ред да пита за здравето на кралицата, ако можеше да мисли за нещо друго, освен за онова писмо, което притискаше с ръка до сърцето си.

103.

Какво се случи на края на пътя на скръбта

Качвайки се отново на колата, кралят и кралицата с учудване видяха, че никой, освен населението на града, не ги наблюдава и са придружавани само от кавалеристи.

Това беше още една проява на внимание от страна на Барнав. Той знаеше, че предишния ден кралицата, принудена да се движи ходом, беше страдала от горещината, от праха, от насекомите, от навалищата, от заплахите, отправяни към телохранителите и верните служители, които идваха, за да ѝ отправят последен поздрав. Той се престори, че е получил новини за нашествие. Господин Дьо Буйе навлизал във Франция с петдесет хиляди австрийци. Срещу него трябвало да се отправи всеки мъж, носещ пушка, коса или пика или в края на краищата каквото и да е оръжие, и целият народ като чу този призив се върна обратно по пътя.

Тогава във Франция възникна истинска омраза срещу чужденците, омраза толкова силна, че надделя над тази, която беше изпитвана спрямо краля и кралицата. Към кралицата, чието най-голямо престъпление беше, че е чужденка.

Мария-Антоанета се досети откъде идва това благодеяние. Казваме „благодеяние“ и думата изобщо не е преувеличение. Тя благодари с един бърз поглед на Барнав.

В момента, когато щеше да заеме мястото си в колата, погледът ѝ потърси този на Шарни. Графът вече бе на мястото си на капрата. Само че вместо да седне в средата, както предишния ден, той настоятелно бе поискал да отстъпи това място на господин Дьо Малден като по-малко опасно от онова, което беше заемано досега от верния телохранител. Шарни си беше пожелал едно раняване да му позволи да отвори това писмо на графинята, което изгаряше сърцето му. Така че той изобщо не виждаше погледа на кралицата, който търсеше неговия. Кралицата въздъхна дълбоко. Барнав я чу. Неспokoен да узнае каква е причината за тази въздишка, младият мъж се спря на стъпалото на колата.

– Госпожо – каза той, – забелязах вчера, че сте доста притеснена в тази каляска. Един човек по-малко ще бъде известно облекчение... Ако желаете, ще се кача в следващата кола с господин Дьо ла Тур Мобурж или ще ви придружа на кон.

Правейки подобно предложение, Барнав би дал половината от

дните, които му оставаха да преживее – а не му оставаха толкова много, – за да му бъде отказано. Така и стана.

– Не – каза бързо кралицата, – останете заедно с нас.

В същото време малкият дофин казваше, протягайки ръчички, за да притегли към себе си младия депутат:

– Приятелю Барнав! Приятелю Барнав! Не искам да си отиваш.

Барнав, светнал, зае мястото си от предишния ден. Едва беше седнал, когато дофинът на свой ред премина от коленете на кралицата върху неговите. Оставяйки дофина да се измъкне от ръцете ѝ, кралицата го целуна по двете бузи. Влажната следа от устните ѝ остана отпечатана върху кадифената кожа на детето. Барнав изгледа тази следа от майчинската целувка така, както сигурно Тантал²⁸¹ би трябвало да гледа плодовете, увиснали над главата му.

– Госпожо – каза той на кралицата, – Ваше Величество благоволява да ми окаже милостта да целуне августейшия принц, който, воден от непогрешимия инстинкт на възрастта си, благоволява да ме нарича свой приятел?

Кралицата кимна усмихната. Тогава устните на Барнав се долепиха до тази следа от устните на кралицата с такъв плам, че детето, изплашено, нададе вик.

Кралицата не губеше нищо от тази игра, в която Барнав залагаше главата си. Може би тя беше спала не повече от Барнав и Шарни. Може би това своего рода оживление, което придаваше живот на очите ѝ, беше причинено от вътрешната треска, която я изгаряше. Но устните ѝ, покрити със слой червило, бузите ѝ, леко оцветени с почти незабележим руж, правеха от нея онази опасна сирена, която беше сигурна, че само с един свой косъм може да отведе своите обожатели в бездната.

Благодарение на мерките, взети от Барнав, колата сега изминаваше по две левги на час.

Спряха за обяд в Шато-Тиери.

Къщата, в която спряха, се намиреше близо до реката, беше с очарователно разположение и принадлежеше на един богат търговец на дървен материал, който изобщо не се беше надявал да избера тъкмо неговия дом, но който предишния ден, научавайки, че кралското

281. Тантал – в древногръцката митология цар на град Сипил във Фригия; любимец на боговете. Обречен от тях на вечни мъки в Тартара, загдето се възгордял и ги оскърбил. Измъчван от жажда и глад близо до вода и плодове, които се отдалечавали, когато се опитвал да ги достигне. Преносно значение „танталови мъки“ – непрестанни мъки от близка, но недостижима цел – бел.ред.

семейство ще мине през Шато-Тиери, беше изпратил на кон един от своите служители, за да предложи на господата депутатите от Националното събрание, както и на краля и кралицата гостоприемството на дома си.

Предложението беше прието.

Веднага щом колата спря, забързаното притичване на прислужниците показа на августейшите пленници един съвсем различен прием от онзи, който бяха получили предишната вечер в странноприемницата в Дорманс. Кралицата, кралят, госпожа Елизабет, госпожа Дьо Турзел и двете деца бяха отведени в отделни стаи, където бяха направени всички приготовления, за да може всеки да положи най-неотложните грижи за тоалета си.

От заминаването си от Париж кралицата не беше срещала подобна предвидливост. Най-деликатните навици на жената бяха уважени от аристократичното внимание – Мария-Антоанета, която започваше да цени подобни грижи, попита къде е нейната добра домакиня, за да ѝ благодари.

Миг по-късно се представи една жена на четирийсет години, още свежа и облечена твърде просто. До този момент тя скромно беше стояла далеч от погледите на онези, които приемаше в дома си.

– Вие ли сте господарката на къщата, госпожо? – попита я кралицата.

– О, госпожо! – извика жената, обливайки се в сълзи. – Навсякъде, където Ваше Величество благоволи да спре и чиято и да е къщата, почетена с присъствието ѝ, там, където е кралицата, кралицата е единствената господарка.

Мария-Антоанета хвърли един поглед из стаята, за да види дали са съвсем сами. После, като се убеди, че никой не може нито да ги види, нито да ги чуе, продължи:

– Ако се интересувате от нашето спокойствие – каза тя, като взе ръката ѝ и я притегли, прегръщайки я, както би направила с някоя приятелка, – и ако имате някакви грижи за собственото ви благополучие, успокойте се и не показвайте признаците на мъка. Защото ако забележат подбудите за тях, те биха могли да се окажат пагубни за вас. И трябва да разберете, че ако ви се случи някоя неприятност, това само ще увеличи мъките ни! Може би ще се видим отново. Задоволете се с това и ми запазете една приятелка, с каквато срещата ми днес е много рядка и скъпа.

След обяда потеглиха отново на път. Горещината беше смазваща. Кралят, който беше забелязал много пъти, че госпожа Елизабет, твърде

уморена, клюма въпреки волята си глава на гърдите си, накара принцесата да заеме до Мо, където щяха да преспят, мястото му в дъното на колата. По изрична заповед на краля госпожа Елизабет се съгласи.

Петион присъстваше на цялото това пререкание, без да предложи мястото си.

Барнав, пурпурен от срам, криеше лице в ръцете си. Но през отворите между пръстите си той можеше да усети меланхоличната усмивка на кралицата.

След още един час пътуване умората на госпожа Елизабет стана толкова голяма, че тя съвсем заспа и съзнанието за това какво прави бе дотолкова угаснало у нея, че красивата ѝ главица на ангел, поклащайки се няколко пъти наляво и надясно на раменете ѝ, най-накрая се отпусна върху рамото на Петион.

Това накара депутатата от Шаргър в неиздаденото описание на пътуването му да каже, че госпожа Елизабет, това свято създание, което познават, се влюбила в него и поставяйки за момент глава на рамото му, „отстъпила пред природата“²⁸².

Към четири часа следобед пристигнаха в Мо и спряха пред епископския дворец, който е бил обитаван от Босюе²⁸³ и в който преди осемдесет и седем години беше починал авторът на „Трактат върху всеобщата история“.

Дворецът беше обитаван от един епископ, положил клетва пред конституцията. Това ще се види по-късно по начина, по който той прие кралското семейство.

Но в момента кралицата беше поразена само от мрачния вид на постройката, в която щеше да влезе. Никой дворец, било на принц или на духовник, не се издигаше по-достойно в меланхолията си, за да посрещне височайшата злочестница, която идваше да поиска убежище за една нощ. Не беше като във Версай, където величието е във великолепието. Тук величието беше просто – широк наклон, застлан с тухли, водеше към апартаментите, а апартаментите гледаха към една градина, на която градските стени служеха за подпора. Над тази градина се

282. Преписваме от описанието на един от телохранителите, които са подготвяли бягството във Варен и са придружавали краля в това бягство, собствените думи на Мария-Антоанета – бел.авт.; Става въпрос за Дьо Валори „Историческо уточнение на пътуването, предприето от Н.В. Луи XVI на 27 юни 1791 г., за ареста на кралското семейство във Варен и неговото завръщане“ – бел.фр.изд.

283. Римокатолически проповедник епископ Жак Босюе, по случай смъртта на Хенриета Английска той изрича прочутите провиквания „Madame se meurt, Madame est morte!“ – бел.ред.

издигаше камбанарията на църквата, цялата обрасла в бръшлян. Една алея, лъкатушеща между самодивските чимшири, водеше до кабинета, откъдето красноречивият епископ на Мо от време на време надаваше викове, които предвещаваха падането на монархиите.

Кралицата разходи погледа си по тази печална постройка и, решавайки, че отговаря на настроението ѝ, се огледа наоколо, търсейки ръка, на която да се облегне, за да посети двореца. Единствено Барнав беше там. Кралицата се усмихна.

– Дайте ми ръката си, господине – каза тя, – и имайте добрината да бъдете мой водач в този стар дворец. Не бих се осмелила да вляза сама, бих се страхувала да чуя как отеква този могъщ глас, който някога разтърси християнския свят с вика: „Госпожата умира! Госпожата е мъртва!“

Барнав бързо се приближи и предложи ръката си на кралицата с готовност, примесена с почителност. Но кралицата се огледа наоколо. Продължителното отсъствие на Шарни я безпокоеше. Барнав, който забелязваше всичко, видя този поглед.

– Желаете ли нещо кралицата? – попита той.

– Да. Бих искала да знам къде е кралят – отвърна Мария-Антоанета.

– Оказа чест на господин Петион да го приеме и сега разговаря с него – каза Барнав.

Кралицата изглеждаше удовлетворена. После, сякаш имаше нужда да избяга от самата себе си, от собствените си мисли, каза:

– Елате.

И увлече със себе си Барнав през апартаментите на епископския дворец.

Би могло да се каже, че бяга, следвайки полюшващата се сянка, нарисувана от собствения ѝ разум, без да поглежда нито напред, нито назад. Най-накрая, останала почти без дъх, тя спря в спалнята на големия проповедник. Случайността пожела да се намери срещу един портрет на жена. Тя машинално вдигна очи и като прочете на табелката думите: „Госпожа Хенриета“, потрепери. Барнав усети това потреперване, без да го разбира.

– Зле ли ви е, Ваше Величество? – попита той.

– Не – каза кралицата. – Но този портрет... Госпожа Хенриета!...

Барнав отгатна какво ставаше в сърцето на бедната жена.

– Да – каза той, – госпожа Хенриета, но госпожа Хенриета Английска. Не вдовицата на нещастния Чарлз I, а съпругата на безгрижния Филип Д'Орлеан. Не онази, която мислеше, че ще умре от студ в

Лувъра, а онази, която умря, затворена в Сен Клу, и която, умирайки, изпрати халката си на Босюе...

После, след миг на колебание, каза:

– Бих предпочел да беше портретът на другата.

– Защо така? – попита Мария-Антоанета.

– Ами защото има усти, които единствени се осмеляват да дават известни съвети. И тези усти са най-вече онези, които смъртта е затворила.

– И не бихте ли могли да ми кажете, господине, какво би ме посъветвала устата на вдовицата на крал Чарлз? – попита кралицата.

– Ако Нейно Величество ми нареди, ще се опитам – отвърна Барнав.

– Опитайте тогава.

– „О, сестро! – ще ви каже тази уста. – Не виждате ли приликата между нашите две съдби? Дойдох от Франция, както вие дойдохте от Австрия. За англичаните бях чужденка, както сте вие за французите. Бих могла да дам добри съвети на съпруга си, но запазих мълчание, когато му давах лоши. Вместо да го приближа до народа му и да приближа народа до него, аз го подтиквах към война. Дадох му съвет да тръгне на поход към Лондон с ирландските протестанти. Не само водех кореспонденция с неприятелите на Англия, но и два пъти преминах във Франция, за да доведе в Англия чужди войници. Най-накрая...“

Барнав се спря.

– Продължете – каза кралицата, смръщила вежди и стиснала устни.

– Защо да продължавам, госпожо? – отвърна младият оратор, тъжно поклащайки глава. – Вие знаете също толкова добре, колкото и аз, края на тази кървава история...

– Да, така че ще продължа и ще ви кажа на вас онова, което портретът на госпожа Хенриета ще каже на мен, за да ми отговорите дали се лъжа: „Най-накрая шотландците предадоха и продадоха краля. Кралят беше арестуван в момента, когато мислеше да премине във Франция. Арестува го един шивач. Един касапин го откара в затвора. Един колар разчисти камарата, където трябваше да го съдят. Един търговец на бира председателстваше съда и за да не липсва нищо отворително при съденето му и при преразглеждането на този несправедлив процес от върховния съдия, който накрая отсъжда по всички процеси, един касапин отсече главата на жертвата!“ Ето това ще ми каже портретът на госпожа Хенриета, нали? Ех, Боже мой! Зная всичко това по-добре от когото и да било друг, още повече, че нищо не липсва, за да бъде пълна приликата.

Имаме си търговеца на бира от предградията. Само че вместо да се нарича Кромуел, той се нарича Сантер. Имаме си и касапин – само че вместо да се казва Харисън, неговото име е... Как беше?... Мисля, че Лежандр. Имаме си и колар – само че вместо да се нарича Прайдж, той се нарича... О! За този нищо не знам! Човекът е толкова незначителен, че не зная дори името му, нито пък вие го знаете, сигурна съм. Но питайте него и той ще ви го каже – това е човекът, който води ескорта ни, един селянин, простак, селяндур, знам ли какъв? Е, добре, ето какво ще ми каже госпожа Хенриета.

– А вие какво ще й отговорите?

– Ще й отвърна: „Бедна скъпа принцесо! Вие не ми давате съвети, а ми четете курс по история. Минахме курса по история. Сега очаквам съветите ви.“

– О, госпожо! – каза Барнав. – Тези съвети, ако не откажете да ги следвате, ще ви ги дадат не само мъртвите, но и живите.

– Мъртви или живи, да говорят тези, които трябва да говорят. Кой казва, че ако съветите са добри, те няма да бъдат последвани?

– Ех, Боже мой! Госпожо! И живи, и мъртви могат да ви дадат само един съвет.

– Какъв?

– Да накарате народа да ви заобича.

– Не е лесно да накараш един народ да те обича.

– Ех, госпожо! Този народ е повече ваш, отколкото мой, и доказателството за това е, че при вашето пристигане във Франция този народ ви обожаваше.

– О, господине! Какво говорите за нещо така крехко като популярността!

– Госпожо! Госпожо! – каза Барнав. – Ако аз, неизвестният, излязъл от моята тъмна сфера, завоювах тази популярност, колко по-удобно би било за вас да я запазите или би ви било по-лесно да я завоювате отново! Но не – продължи Барнав, оживявайки се, – не. На кого поверявате вашата кауза, каузата на монархията, най-святата, най-красивата кауза? Какви гласове и какви ръце я защитаваха? Никога не е виждано подобно непознаване на времето, подобна забравя на духа на Франция. О! Вижте мен, който си издействах това поръчение да дойда при вас с тази единствена цел, мен, който ви виждам, мен, който ви говоря най-накрая, колко пъти, Боже мой! Нима не е моментът да ви се предложи... да се отдам, да...

– Тихо! – каза кралицата. – Някой идва. Ще поговорим отново за

това, господин Барнав, готова съм да ви видя отново, да ви изслушам, да последвам съветите ви!

– О, госпожо! Госпожо! – провикна се увлечен Барнав.

– Тихо! – повтори кралицата.

– На Ваше Величество е сервирано – каза, появявайки се на прага, прислужникът, чиито стъпки бяха чули.

Влязоха в трапезарията. Кралят влезаше през другата врата. Той току-що бе разговарял с Петион през цялото време, докато кралицата бе разговаряла с Барнав, и изглеждаше силно въодушевен. Двамата телохранители чакаха прави, предявявайки както винаги правото си върху привилегиите да прислужват на Техни величества. Шарни, най-отдалечен от всички, стоеше прав в нишата на един прозорец.

Кралят се огледа наоколо и възползвайки се от един миг, в който беше насаме със семейството си, двамата телохранители и графа, каза на последните:

– Господа, трябва да поговоря с вас след вечеря. Така че, ако обичате, ще ме последвате в апартамента ми.

Тримата офицери се поклониха.

Вечерята започна както беше обичайно. Но макар и този път сложена у един от първите епископи в кралството, тази вечер в Мо масата беше толкова лошо сервирана, колкото беше добре сервирана сутринта в Шато-Тиери.

Кралят, както винаги, имаше голям апетит и яде много въпреки лошата храна. Кралицата взе само две рохки яйца. От предната вечер дофинът, който беше болен, искаше ягоди. Но бедното дете вече не живееше в онова време, когато бяха предвиждани и най-малките му желания. От предната вечер всички, към които се беше обърнал, му бяха отговаряли или „Няма!“ или „Не могат да се намерят!“. И все пак по пътя беше видял едно дебело дете на селяни да яде от букетчета с ягоди, които бяха набрали в гората.

Тогава бедният малчуган силно беше завидял на дебелото дете с руси коси и розови бузи, което нямаше нужда да иска ягоди и което, когато поискаше, отиваше да си ги набере, знаейки поляните, където растат ягодите, както малките птички знаят полята, където цъфтят рапицата и конопът.

Желанието, което не беше успяла да удовлетвори, силно натъжи кралицата, така че, когато детето отказваше всичко, което му предлагаша, искайки отново ягоди, очите на безсилната майка се изпълниха със сълзи. Тя потърси около себе си към кого би могла да се обърне и

забеляза Шарни, мълчалив, прав и неподвижен. Тя му направи един-два пъти знак. Но погълнат от мислите си, Шарни изобщо не видя знаците й. Най-накрая с пресипнал от вълнение глас, тя каза:

– Господин граф Дьо Шарни!

Шарни трепна, сякаш събуден от сън и се устреми към кралицата.

Но в този момент вратата се отвори и се появи Барнав с едно блюдо с ягоди в ръка.

– Кралицата ще ме извини, че влизам така – каза той, – а се надявам, че и кралят ще бъде така добър да ми прости, но много пъти през деня чух господин дофина да иска ягоди. Намерих това блюдо на масата на епископа, взех го и го донесох.

В това време Шарни беше заобиколил и се беше приближил до кралицата. Но тя не му даде дори време да стигне до нея.

– Благодаря, господин графе – каза тя. – Господин Барнав е отгатнал желанието ми и повече нямам нужда от нищо.

Шарни се поклони и без да отвърне нито дума, се върна на мястото си.

– Благодаря ти, приятелю Барнав – изписка малкият дофин.

– Господин Барнав – каза кралят, – вечерята ни не е хубава, но ако желаете да седнете при нас, ще ни направите удоволствие, на мен и на кралицата.

– Сир, поканата на краля е заповед. Къде би желал Ваше Величество да ме настани?

– Между кралицата и дофина – отвърна кралят.

Барнав седна, луд едновременно от любов и гордост. Шарни изгледа цялата тази сцена, без ни най-малка тръпка на ревност да пробегне от сърцето му към вените. Само че, виждайки тази бедна пеперуда, която също идваше да се изгори на кралския светилник, каза:

– Още един, който се погубва! Жалко – този струва повече от останалите.

После се върна към мисълта, която не го напускате:

– Това писмо! Това писмо! – прошепна той. – Какво ли може да има в това писмо?

104. Голготата

Според получената заповед след вечерята тримата офицери се качиха в стаята на краля.

Принцесата, дофинът и госпожа Дьо Турзел бяха в своята стая. Кралят, кралицата и госпожа Елизабет чакаха. Когато младежите влязоха, кралят каза:

– Господин Дьо Шарни, направете ми удоволствието да затворите вратата, за да не ни безпокои никой. Имам да ви съобщя нещо много важно. Вчера в Дорманс, господа, господин Петион ми предложи да ви накарам да избягате преоблечени. Но аз и кралицата се противопоставихме от страх това предложение да не е клопка и да не би да имат намерението да ви отдалечат от нас, за да ви убият или да ви предадат в някоя далечна провинция на военен съд, който ще ви осъди на разстрел, без право на обжалване. Така че решихме, аз и кралицата, да откажем това предложение, но днес господин Петион се върна отново на въпроса, заклевайки се в честта си на депутат, и смятам за свой дълг да споделя с вас това, от което той се страхува и което предлага.

– Сир – прекъсна го Шарни, – преди Ваше Величество да продължи – и тук говоря не само от свое име, но мисля, че предавам чувствата и на тези господа, – би ли ни обещал кралят милост?

– Господа – каза Луи XVI, – вашата преданост към кралицата и към мен излага от три дни живота ви на опасност. От три дни всеки миг вие сте заплашени от най-жестока смърт. Всеки момент споделяте срама, който ни причиняват, оскъбленията, с които ни засипват. Господа, вие имате право не да молите за милост, а да изложите желанието си и ако това желание не бъде незабавно изпълнено, то ще е само защото би било извън властта на кралицата и моята.

– Е, добре, сир – каза Шарни, – ние смирено, но настоятелно искаме от Ваше Величество каквито и предложения да правят по отношение на нас господа депутатите, да ни оставите възможността ние да ги приемаме или отхвърляме.

– Господа – каза кралят, – давам ви думата си, че няма да упражнявам никакъв натиск върху волята ви. Каквото желаете, това ще бъде направено.

– Тогава, сир – каза Шарни, – ние вярваме и сме признателни.

Кралицата учудено гледаше Шарни. Тя не разбираше това нарастващо безразличие, което забелязваше у него, заедно с твърдата воля да не спира да изпълнява дори за миг онова, което несъмнено смяташе за свой дълг. Така че тя не отговори, а остави кралят да продължи разговора.

– Сега можете свободно да прецените сами – каза кралят. – Ето собствените думи на господин Петион: „Сир, след вашето завръщане в Париж няма да има никаква сигурност за тримата офицери, които ви придружават. Нито аз, нито господин Барнав, нито господин Дьо ла Тур Мобурж можем да гарантираме, че ще ги спасим дори с цената на живота си, защото кръвта им е предварително поискана от народа.“

Шарни изгледа другарите си. Усмивка на презрение премина по устните им.

– Е, добре, сир – попита Шарни, – после?

– После – отвърна кралят, – ето какво предлага господин Петион: той предлага да ви осигури три униформи на национални гвардейци, да организира тази нощ да ви отворят вратите на епископията и да остави на всеки от вас възможността да избяга.

Шарни отново попита с поглед двамата си другари, но отговорът беше същата усмивка.

– Сир – каза той, отново обръщайки се към краля, – нашите дни са посветени на Ваши Величества. Вие благоволихте да приемете почитта ни и за нас ще бъде по-лесно да умрем, отколкото да се разделим с вас. Благоволете да ни окажете милостта утре да се отнасяте към нас така, както се отнасяхте вчера, ни повече, ни по-малко. От целия двор, от цялата ви армия, от всичките ви телохранители на вас ви останаха само три верни сърца. Не им отнемайте единствената слава, която ги вдъхновява – тази да бъдем заедно докрай.

– Добре, господа – каза кралицата, – приемаме. Само че, вие разбирате, че от този момент нататък всичко трябва да бъде общо. Вие повече не сте служители на нас, вие сте приятели, братя. Няма да ви казвам да ми дадете имената си, зная ги, но (тя извади бележника от джоба си) дайте ми тези на вашите бащи, вашите майки, вашите сестри. Би могло да се случи така, че да имаме нещастieto да ви загубим, преди да паднем ние. Тогава ще се падне на мен да уведомя тези скъпи същества за тяхното нещастие и в същото време да бъда на тяхно разположение, за да ги утеша дотолкова, доколкото е в наша власт... Хайде, господин Дьо Малден, хайде, господин Дьо Валори, говорете смело, в случай на смърт – а ние всички сме толкова близо до истината, че не бива да отстъпваме

пред смъртта, – кои са роднините и приятелите ви, които ще ни препоръчат?

Господин Дьо Малден даде името на майка си – немощна стара дама, живееща в малко имение в околностите на Блоа. Господин Дьо Валори даде името на сестра си – младо сираче, което беше дал за отглеждане в един манастир в Соасон. Разбира се, двамата мъже бяха със силни и изпълнени със смелост сърца и при все това, докато кралицата записваше имената и адресите на госпожа Дьо Малден и госпожица Дьо Валори, и двамата правеха безполезни усилия да съдържат сълзите си. Кралицата също бе принудена да спре да пише, за да извади кърпичката си и да избърше очите си. После, след като приключи със записването на адресите, се обърна към Шарни и каза:

– Уви, господин графе! Зная, че вие няма кого да ми препоръчат. Майка ви и баща ви са покойници, а вашите двама братя...

Гласът изневери на кралицата.

– Двамата ми братя имаха щастието да бъдат убити за Ваше Величество, да, госпожо – добави Шарни. – Но последният мъртвец остави едно бедно дете, грижите, за което ми възлага чрез нещо като завещание, което намерих у него. Той е отвлякъл това младо момиче от семейството му, от което тя не може да очаква прошка. Докато съм жив, нито на нея, нито на детето ѝ ще липсва нещо. Но Ваше Величество току-що каза с възхитителната си смелост, че сме изправени пред лицето на смъртта и ако смъртта ме порази, бедната девойка и детето ѝ ще останат без средства. Госпожо, благоволете да запишете в бележника името на една нещастна селянка и ако имам щастието да умра, както моите двама братя за августейшия си господар и благородната си господарка, нека вашата щедрост достигне до Катрин Бийо и нейното дете. Ще намерите и двамата в малкото село Вил-д'Авре.

Несъмнено картината на издъхващия на свой ред, както бяха издъхнали преди него двамата му братя, Шарни, представляваше твърде ужасно зрелище за въображението на Мария-Антоанета, защото, хвърляйки се с лек вик назад, тя изпусна бележника си и олюляваща се се отпусна в един фотьойл.

Двамата телохранители се устремиха към нея, докато Шарни вдигна кралския бележник и вписа в него името и адреса на Катрин Бийо и го остави на полицата на камината.

Кралицата направи усилие и дойде на себе си.

Тогаво младежите, разбирайки, че след подобно вълнение, тя има нужда да бъде сама, отстъпиха една крачка назад, за да поискат

разрешение да се оттеглят. Но тя протегна ръка към тях и каза:

– Господа, надявам се, че няма да ме напуснете, без да ми целунете ръка.

Двамата телохранители се приближиха в същия ред, по който бяха дали имената и адресите на близките си, най-напред господин Дьо Малден, после господин Дьо Валори.

Шарни се приближи последен. Ръката на кралицата трепереше, очаквайки тази целувка, заради която, разбира се, беше предложила и другите две. Но устните на графа едва докоснаха хубавата ръка, дотолкова му се струваше, че с писмото на Андре до сърцето си би означавало да допусне кощунство, докосвайки с устните си ръката на кралицата.

Мария-Антоанета въздъхна, почти изстена. Никога не бе могла по-добре да оцени, освен чрез тази целувка, бездната, която всеки ден, всеки час, бихме казали всяка минута, издълбаваха между нея и нейния любовник.

На другия ден, в момента на тръгването, господата Дьо ла Тур Мобурж и Барнав, несъмнено не знаейки какво беше станало предишната вечер между краля и тримата офицери, подновиха настояванията си да ги облекат като национални гвардейци. Но те отказаха, заявявайки, че мястото им е на капрата на кралската кола и че няма нужда да обличат друга униформа, освен тази, която кралят им е разпоредил да носят.

Тогава Барнав поиска да бъдат прикрепени отляво и отдясно на капрата по една дъска, за да може двама гренадири да се държат за тези дъски и да пазят, доколкото им е възможно, вироглавите служители на краля.

В десет часа сутринта напуснаха Мо. Щяха да навлязат в Париж, откъдето бяха отсъствали пет дни. Пет дни! Каква бездънна бездна бяха издълбали тези пет дни!

Едва се бяха отдалечили на една левга от Мо, когато кортежът придоби по-ужасен вид, отколкото бе имал някога.

Цялото население на околностите на Париж прииждаше. Барнав бе принудил пощальоните да карат в тръс. Но Националната гвардия от Клейе прегради пътя, показвайки върховете на байонетите си. Той би имал непредпазливостта да се опита да разруши тази преграда. Самата кралица разбра опасността и умоляваше депутатите да не правят нищо, за да не увеличават гнева народен, страхотната буря, която чуваха да реве, която усещаша да идва.

Скоро тълпата стана толкова гъста, че конете едва успяваха с мъка да се движат ходом.

Никога не беше ставало толкова топло. Вече не се дишаше въздух, а огън.

Нахалното любопитство на този народ преследваше краля и кралицата чак до двата ъгъла на колата, където те се бяха скрили. Хората се качваха по стъпалата и пъхаха глави в каляската, други се катереха отпред и отзад, трети се вкопчваха в конете.

Беше цяло чудо как Шарни и двамата му другари не бяха убити по-не двайсетина пъти.

Двамата гренадири не можеха да успеят да парират всички удари. Те молеха, умоляваха, дори се разпореждаха от името на Националното събрание. Но гласовете им се губеха в навалицата сред възгласите и ревовете. Един авангард от повече от две хиляди души предшестваше колата. Един над четирихиляден ариергард я следваше. Отстрани на пътя се влачеше тълпа, която неспирно нарастваше. С приближаването към Париж изглеждаше, че, погълнат от големия град, въздухът не достига.

Колата се движеше в трийсет и три градусовия слънчев пек през облак от прах, всяка частица от който приличаше на парченце разпрасено стъкло. На два-три пъти кралицата се хвърляше назад, викайки, че се задушава. В Бурже кралят побледня толкова, че помислиха, че му е зле. Той поиска чаша вино – сърцето му изнемогваше. Малко оставаше да му подадат като на Христос една гъба напоена с жлъч и оцет. Предложението беше направено, но за щастие беше отхвърлено.

Достигнаха Ла Вилет.

От един час тълпата беше започнала да оредява чувствително, за да нахлуе между двата реда къщи, чиито бели камъни отразяваха слънчевата светлина и удвояваха горещината.

Мъже, жени и деца имаше навсякъде. Никога погледът не би могъл да измери подобна тълпа – паветата бяха така покрити с хора, че никой не можеше да помръдне. Вратите, прозорците и покривите на къщите бяха изпълнени със зрители. Дърветата се огъваха под тежестта на тези живи плодове. Всички бяха с шапки на главата. От предишната вечер следният афиш беше разлепен по всички стени на Париж:

Този, който поздрави краля, ще бъде бит с тояга. Този, който го обиди, ще бъде обесен.

Всичко беше така страшно, че комисарите не се осмеляваха да навлязат в улицата „Фобур-Сен Мартен“, претъпкана и следователно пълна със заплахи. Гробовна улица, кръвава улица, знаменита в анализите на

убийствата след ужасната история на Бертие.

Така че решиха да влязат през „Шан-з-Елизе“ и кортежът, заобикаляйки Париж, мина по външните булеварди.

Това бяха три часа изтезание в повече, което беше толкова непоносимо, че кралицата искаше да влязат по най-краткия път, пък бил той и най-опасен. На два пъти тя се опита да спусне транспарантите на прозорците на колата и двата пъти под рева на тълпата трябваше да ги вдигне.

Най-накрая при бариерата един силен отряд от гренадири обкръжи колата. Повечето от тях вървяха до вратичките на колата и големите им калпаци почти закриваха прозорците на каляската.

Най-накрая към шест часа авангардът се появи при зидовете на градините на парка Монсо. Той караше със себе си три оръдия, които громоляха тежко, подскачайки по неравния паваж. Този авангард се състоеше от кавалерия и пехота, примесени с вълни от народ, сред които беше почти невъзможно да запазят строя си. Онези, които ги забелязваха, се оттегляха към височините на „Шанз-Елизе“.

Вече за трети път Луи XVI влизаше през тази съдбоносна бариера.

Първия път беше влязъл след превземането на Бастилията.

Вторият път беше след пети и шести октомври.

Третият – този – след бягството му във Варен.

Цял Париж, научавайки, че кортежът ще навлезе по пътя от Ньойи, се беше пренесъл на „Шан-з-Елизе“. Така че, пристигайки при бариерата, кралят и кралицата видяха да се вълнува, докдето поглед стига, едно широко море от мълчаливи, мрачни, заплашителни хора с шапки на главите.

Но онова, което може би беше, ако не най-страшното, поне най-печалното от всичко това, беше двойната редица от национални гвардейци, носещи пушките си обърнати, в знак на траур, простираща се от бариерата до Тюйлери. Това наистина беше ден на траур, огромен траур, траур по една седемвековна монархия! И колата, която се движеше бавно сред целия този народ, беше катафалката, отвеждаща монархията към смъртта.

Като забелязаха дългата редица от национални гвардейци, войниците, които придружаваха колата, размахаха оръжията си с викове: „Да живее нацията!“

Викът: „Да живее нацията!“ , отекна в същия миг по цялата линия от бариерата до Тюйлери.

После огромната тълпа, скрита под дърветата, простираща се от

едната страна чак до улиците на предградието Рул, а от другата – чак до реката, се разлюля, викайки: „Да живее нацията!“

Това беше викът на братството, нададен от цяла Франция. Само едно семейство, онова, което беше поискало да избяга от Франция, беше изключено от това братство.

Беше им необходим един час, за да стигнат от бариерата до площад „Луи XV“. Конете се огъваха от тежестта, всеки от тях носеше по един гренадир.

Зад каляската, в която бяха кралят, кралицата, кралското семейство, Барнав и Петсион, следваше кабриолетът с двете дами на кралицата и господин Дьо ла Тур Мобурж. Най-накрая, зад този кабриолет креташе откритата двуколка, която обаче беше засенчена с клони и в която бяха качени Друе, Гийом и Можен, сиреч онзи, който беше арестувал краля, и онези, които бяха оказали въоръжена подкрепа, за да бъде арестуван. Умората ги беше принудила да прибегнат до този начин на придвижване. Единствено Бийо, неуморен, сякаш пламъкът на отмъщението го беше направил от камък, беше останал на коня си и изглеждаше, че води целия кортеж. Излизайки на площад „Луи XV“, кралят забеляза, че са завързали очите на статуята на предшественика му.

– Какво искат да покажат с това? – попита кралят Барнав.

– Не ми е известно, сир – отвърна този, към когото беше отправен въпросът.

– Аз обаче знам – каза Петсион. – Искали са да покажат заслепение то на монархията.

По време на пътя, въпреки ескорта, въпреки комисарите, въпреки афишите, забраняващи да бъде обиждан краля под страх от обесване, народът два или три пъти разкъсваше веригата на гренадирите, слаба и безпомощна преграда срещу този елемент, на който Господ е забравил да каже, както на морето: „Ти няма да отидеш по-нататък!“.

Когато станеше сблъсък, кралицата виждаше изведнъж да се появяват по вратичките на колата от онези хора с отвратителни лица, които излизат на повърхността на обществото само в някои дни, както някои чудовища само в дни на буря се изкачват на повърхността на океана. Веднъж тя така се изплаши от появата на едно такова лице, че спусна един от транспарантите на колата.

– Защо закриваш прозорците? – изкрещяха десет гласа едновременно.

– Вижте, господа, вижте в какво състояние са бедните ми деца!

И докато бършеше потта, която се стичаше по бузките им, добави:

– Ние се задушаваме.

– Хайде бе! – отвърна един глас. – Това е нищо. Ние ще те задушим по доста различен начин, бъди спокойна!

И един удар с юмрук пръсна стъклото на парчета.

Все пак сред цялото това ужасно зрелище няколко епизода биха утешили краля и кралицата, ако проявите на доброто биха могли да достигнат така лесно до тях, както успяваха да направят проявите на злото.

Въпреки обявите, забраняващи да се поздравява кралят, господин Гилерми, член на Събранието, свали шапката си, когато кралят минаваше, и понеже искаха да го накарат да сложи шапката обратно на главата си, той я запрати надалеч, казвайки:

– Нека някой се осмели да ми я донесе!

На входа на подвижния мост се натъкнаха на двайсетина депутати, които Събранието беше натоварило да пазят краля и кралското семейство. Освен тях там беше и Лафайет с генералния си щаб. Генералът се приближи до колата.

– О, господин Дьо Лафайет! – Провикна се кралицата веднага, щом го забеляза. – Спасете телохранителите.

Този вик не беше безполезен, тъй като се приближаваше опасност, и то голяма.

В това време пред вратите на двореца се разиграваше една сцена, която не беше лишена от известна поетичност. Пет или шест дами на кралицата, които след бягството на тяхната господарка бяха напуснали Тюйлери, мислейки, че господарката им ги е напуснала завинаги, искаха да влязат, за да я посрещнат.

– Настрана! – крещяха часовете, насочвайки срещу тях върховете на байонетите си.

– Робини на Австрийката! – ревяха продавачките на риба, размахвайки юмруци.

Тогава през щиковеите на войниците и без да се плаши от заплахите на продавачките от халите, сестрата на госпожа Кампан направи няколко крачки напред.

– Чуйте ме! – каза тя. – Бях прикрепена към кралицата от петнайсетгодишна възраст. Тя ме омъжи и ми даде зестра. Служих ѝ, когато беше могъща, а днес, когато е нещастна, трябва ли да я изоставя?

– Тя има право – извика народът. – Войници! Пуснете я да мине!

И при тази заповед, дадена от господаря, на когото не се противоречи, редиците се разтвориха и жените преминаха. Миг по-късно кралицата ги видя да размахват кърпичките си от прозорците на първия етаж.

И все пак колата продължаваше да се движи, вдигайки пред себе си вълна от народ и облаци от прах, както някой кораб, повлечен от течението, вдига пред себе си вълните на океана и облаци пяна. И сравнението е толкова по-точно, защото никога корабокрушенци не са били заплашвани от по-ревящо и по-развълнувано море от това, което се готвеше да погълне нещастното семейство в момента, когато то се опитваше да достигне своя Тюйлери, който представляваше за него брегът. Най-накрая колата спря. Бяха стигнали до стъпалата към голямата тераса.

– О, господи! – каза още веднъж кралицата, като този път се обръщаше към Петион и Барнав. – Телохранителите! Телохранителите!

– Няма ли да ми наредите да обърна по-особено внимание за някого от тях, госпожо? – попита Барнав.

Кралицата го изгледа втренчено с ясните си очи.

– За никого – отвърна тя.

И изиска кралят и децата ѝ да излязат първи от колата. Десетте минути, които изминаха тогава, бяха – без да изключваме онези, в които я отвеждаха към ешафода, – сигурно най-тежките в живота ѝ. Тя беше убедена не че ще я убият – да умре не представляваше такъв ужас за кралицата, но че или ще бъде предадена на народа, като играчка, или ще бъде затворена в някой затвор, откъдето ще излезе през вратата на някой гнусен съдебен процес.

Така че, когато постави крак на стъпалката на колата, защитавана от железния свод, който образуваха над главата ѝ по заповед на Барнав пушките и байонетите на националните гвардейци, тя се замая, което я накара да помисли, че ще падне по гръб.

Но когато очите ѝ бяха готови да се затворят, с този последен тревожен поглед, с който се вижда всичко, ѝ се стори, че вижда онзи ужасен човек, който в замъка Таверне беше повдигнал по един тайнствен начин завесата на бъдещето за нея. Онзи човек, който бе видяла отново само веднъж, на идване от Версай на шести октомври. Онзи човек, който се появяваше само за да предрече големи катастрофи или в часа, когато тези катастрофи се сбъдваха.

О! Тогава, след като очите ѝ, които още се колебаеха, след като се беше уверила, че не се лъже, се затвориха. Тя нададе вик и се отпусна, силна срещу действителността, но неподвижна и безсилна срещу това зловещо видение.

Стори ѝ се, че земята се изплъзва изпод краката ѝ. Че тази тълпа, тези дървета, това нажежено небе, този неподвижен дворец, всичко се завърта около нея. Нечии силни ръце я уловиха и тя усети, че я понасят

сред викове, резове и възгласи. В този момент помисли, че чува гласовете на телохранителите, които крещяха, призовавайки върху себе си гнева на народа, който се надяваха да отклонят от истинската му жертва. Тя отвори за миг очи и видя как нещастниците бяха смъкнати от капрата, а Шарни, блед и красив както винаги, се бореше сам срещу десет души, със светлината на мъченик в очите си и с презрителна усмивка на уста. От Шарни погледът ѝ се прехвърли върху мъжа, който я измъкваше сред този огромен водовъртеж. Тя разпозна с ужас тайнствената личност от Таверне и Севър.

– Вие! Вие! – провикна се тя, опитвайки се да го отблъсне с вцепенените си ръце.

– Да, аз – прошепна той в ухото ѝ. – Още имам нужда от теб, за да блъсна монархията в последната ѝ бездна, и те спасявам!...

Това беше повече, отколкото можеше да понесе, и кралицата надавайки вик, припадна наистина.

През това време тълпата се опитваше да разкъса на парчета господата Дьо Шарни, Дьо Малден и Дьо Валори и носеше триумфално Друе и Бийо.

105. Горчивата чаша

Когато кралицата дойде на себе си, се намери в своята спалня в Тюйлери.

Госпожа Дьо Мизери и госпожа Дьо Кампан, двете ѝ предпочитани дами, стояха от двете ѝ страни.

Първият ѝ въпрос беше какво прави дофинът. Той беше в стаята си, легнал, пазен от госпожа Дьо Турзел, гувернантката му, и от госпожа Брюние, камериерката. Това уверение изобщо не беше достатъчно за кралицата, тя веднага стана и макар косите и дрехите ѝ да бяха в безпорядък, изтича към апартамента на сина си.

Детето беше преживяло голям страх. Беше плакало много, но тревогата му бе преминала и то спеше. Само леки тръпки го разтърсваха в съня му.

Кралицата остана дълго време с очи, вперени в него, облегната на колоната на леглото, като го гледаше през сълзи. Ужасните думи, които онзи мъж ѝ беше казал съвсем тихичко, кънтяха непрестанно в ушите ѝ: „Още имам нужда от теб, за да блъсна монархията в последната ѝ бездна, и те спасявам!...“

Така ли беше? Тя ли тласкаше монархията към бездната?

Трябва да беше така, щом неприятелите ѝ бдяха над нея, осланяйки се на това, че тя ще довърши делото на разрушението, че ще го изпълни по-добре от самите тях.

Тази бездна, към която тя тласкаше монархията, щеше ли да се затвори, след като погълнеше краля, нея самата и трона? Нямахме ли бездната да поиска и двете ѝ деца? Не беше ли в древните религии невинността единственото нещо, което обезоръжаваше боговете? Наистина Господ не бе приел жертвата на Авраам, но бе оставил Иефтай да принесе своята²⁸⁴. Това бяха мрачни мисли за една кралица. Още по-мрачни бяха те за една майка. Най-накрая тя поклати глава и се върна с бавни

284. Битие, 22 (жертвоприношението на Авраам); Съдии Израилеви, 11:29–40 (обетът на Иефтай) 29. Според Светото писание Иефтай обещава пред Бог, че ако му помогне да победи амонитците, ще му даде в жертва първото нещо, което го посрещне след победата. Завръщайки се победоносно в града, първа го посреща обичаната му дъщеря. Иефтай изпълнява обещанието си и така възниква обичаят всяка година дъщерите Израилеви да отиват и оплакват дъщерята на Иефтай – бел. ред.

крачки в покоите си.

Кралицата обърна внимание, че дрехите ѝ са смачкани и разкъсани на много места. Обувките ѝ са пробити от острите камъчета и ръбестите павета, по които беше вървяла и най-накрая тя цялата беше покрита с прах. Тя поиска други обувки, както и да ѝ приготвят банята.

Барнав беше идвал два пъти да се осведоми за състоянието ѝ. Като ѝ съобщаваше за това посещение, госпожа Кампан гледаше учудено кралицата.

– Ще му благодарите най-сърдечно, госпожо – каза Мария-Антоанета.

Госпожа Кампан я изгледа още по-учудено.

– Ние сме задължени на този млад човек, госпожо – подхвана кралицата, позволявайки си, въпреки че не влизаше в навичите ѝ, да даде обяснение за действията си.

– Но, струва ми се, госпожо – осмели се камериерката, – че господин Барнав е демократ, за когото всички начини да стане това, което е, са били оправдани.

– Да, всички начини, които предлага талантът, госпожо, това е вярно – каза кралицата. – Но запомнете добре това, което ще ви кажа – мога да направя изключение за Барнав. Едно чувство на гордост, което не бих могла да порицая, го е накарало да приветства всичко, което отваря пътя към почестите и славата за класата, в която е бил роден. Но няма никакво извинение за благородниците, които се хвърлиха да помагат на революцията. На ако си възвърнем властта, на Барнав му е дадено предварително опрощение... Хайде, идете да се осведомите за господата Дьо Малден и Дьо Валори.

Сърцето на кралицата щеше да добави към тези имена и името на графа, но устните ѝ се отказаха да го произнесат. Дойдоха да ѝ съобщят, че банята е готова.

През времето, изтекло от посещението на кралицата при дофина, бяха наслагали часовои навсякъде, дори пред вратата на тоалетната ѝ стая и пред банята. Кралицата успя с мъка да издейства втората врата да остане затворена, докато се къпе.

Което накара Прюдом да напише в своя вестник „Революциите на Париж“:

Няколко добри патриоти, сред които чувства към монархията беше и това на състрадание, изглеждаха обезпокоени от

духовното и физическото състояние на Луи XVI и семейството му след едно толкова злополучно пътуване като това от Сен-Менеулд.

Нека се успокоят! Нашият бивш, прибирайки се в събота вечер в апартамента си, не се чувстваше по-зле, отколкото след един уморителен и неуспешен лов. Той погълна кокошката си както обикновено. На другия ден, след като се нахрани, поигра със сина си.

Колкото до майката, тя, пристигайки, си взе една баня; първите ѝ заповеди бяха да поиска обувки, грижливо показвайки, че тези, с които бе пътувала, са пробити; тя се държа твърде лековато с офицерите, назначени за нейна лична охрана; намери, че е смешно и непристойно да бъде принуждавана да оставя вратите на банята и на спалнята си отворени.

Виждате ли това чудовище, което има безсрамието да изяде при пристигането си една кокошка, а на другия ден да играе със сина си!

Виждате ли тази сибаритка²⁸⁵, която влиза в банята след пет дни пътуване с кола и три нощи по странноприемници! Виждате ли тази прахосница, която иска обувки, защото тези, с които била пътувала, били пробити! Виждате ли най-накрая тази Месалина²⁸⁶, която намира за смешно и непристойно да се вижда принудена да оставя отворени вратите на банята и спалнята си, как иска разрешение от часовете да затваря тези врати!

Ах, господин журналисте! Нещо много не ми приличате на човек, който яде кокошка само четири пъти по празници в годината, нямате деца, изобщо не се къпете и отивате в ложата си в Националното събрание с пробити обувки!

Рискувайки скандал за това, че трябва да направи тези неща, кралицата получи своята баня и си издейства вратата да бъде затворена. Все пак часовете не пропусна да нарече госпожа Кампан „аристократка“ в мига, когато тя, връщайки се с исканите новини, влизахе в банята.

Новините не бяха толкова катастрофални, колкото се смяташе.

С пристигането при барриерата Шарни и двамата му другари имаха готов план, имащ за цел да отклони и да стовари върху тях част от

285. Сибарит – изнежен, развратен човек (по името на гръцкия град Сибарис, чиито жители обичали лукса и развлеченията) – бел. прев.

286. По името на Валерия Месалина, съпруга на император Тиберий Клавдий, известна с развратното си поведение; наричателно за развратница – бел. прев.

опасностите, заплашващи краля и кралицата. Така че беше уговорено, щом колата спре, единият да се хвърли надясно, другият наляво, а този, който стои в средата, напред. По такъв начин ще разделят групата на убийците, карайки ги да следват три различни посоки, да направят три различни потери и може би по този начин щяха да оставят път, по който кралят и кралицата свободно да достигнат двореца.

Казахме, че колата спря при първия басейн близо до голямата тераса на двореца. Бързината на убийците беше толкова голяма, че хвърляйки се срещу колата, двамина се нараниха тежко. За момент все пак двамата гренадири, които бяха на капрата, успяха да опазят тримата офицери, но скоро след като бяха дръпнати на земята, те ги оставиха беззащитни.

Кралските защитници избраха точно този момент. И тримата се хвърлиха, все пак не толкова бързо, че да не съборят, скачайки, петимата или шестима души, които се катереха по стъпненките и колелата, за да ги смъкнат от капрата. Тогава, както и бяха предвидили, гневът на народа се разпръсна в три посоки.

Едва стъпил на земята, господин Дьо Малден попадна под бравите на двама сапъори. Двете бравди бяха вдигнати и търсеха начин да засегнат само него. Той направи рязко и бързо движение, благодарение на което отстрани от себе си хората, които го държаха за яката, така че за секунда се оказа сам. Тогава скръсти ръце и каза:

– Удряйте.

Едната от двете бравди остана вдигната. Смелостта на жертвата парализира убиеца. Другата, жадна за кръв, падна, но падайки срещна един мускетон, чиято цев я накара да се отклони и върхът ѝ засегна господин Дьо Малден по врата, причинявайки му само лека рана.

Тогава той тръгна с наведена глава към множеството, което се разтвори пред него. Но след няколко крачки беше обграден от група офицери, които, искайки да го спасят, го изтикаха по посока на веригата от национални гвардейци, които оформяха безопасен път за краля и кралското семейство от колата до двореца. В този момент го забеляза генерал Дьо Лафайет и подкарвайки коня си към него, го хвана за яката и го придърпа към стремето си, за да го скрие по някакъв начин зад своята популярност. Но щом го позна, господин Дьо Малден се провикна:

– Оставете ме, господине. Занимавайте се само с кралското семейство и ме оставете на негодниците.

Господин Дьо Лафайет наистина го пусна и като забеляза, че един човек отнася кралицата, се втурна след този човек. Тогава господин Дьо

Малден беше отново съборен, отново изправен на крака, нападан от едни, защитаван от други, и така се изтъркаля, покрит със синини, наранявания и кръв, чак до вратите на двореца. Там един дежурен офицер, като видя, че е на път да падне окончателно, го хвана за яката и като го придърпа към себе си, се провикна:

– Ще бъде жалко подобен негодник да умре от такава лека смърт. Ще трябва да измислим някакво мъчение за подобен разбойник. Аз ще се заема с него!

И продължавайки да обижда господин Дьо Малден, като му казваше: „Ела, роконосецо! Ела ми тук. Сега с мен ще си имаш работа!“, той го замъкна до едно по-тъмно място, където му каза:

– Спасявайте се, господине, и ме извинете за грубостта, с която трябваше да си послужа, за да ви измъкна от ръцете на тези негодници.

Тогава господин Дьо Малден изтича по стълбите на двореца и изчезна.

Нещо почти подобно се случи и на господин Дьо Валори. Той получи две тежки наранявания по главата. Но в мига, когато двацет байонета, двацет саби и двацет кинжала се надигнаха над него, за да го довършат, Петион се беше хвърлил напред, отблъсквайки убийците с цялата сила, с която беше надарен:

– В името на Националното събрание – бе се провикнал той, – заявявам ви, че сте недостойни за името французи, ако не се отдръпнете на мига и не ми предадете този човек! Аз съм Петион.

И Петион, който под грубата си кожа прикриваше почтеност и смело, предано сърце, засия така в очите на убийците, че те се отдръпнаха и му предадоха господин Дьо Валори.

Тогава той го беше отвел, подкрепяйки го – защото съвсем замаян от ударите, които беше получил, господин Дьо Валори едва стоеше прав, – чак до веригата от национални гвардейци и го беше предал в ръцете на адютанта Матийо Дюма, който, рискувайки главата си, наистина го опази чак до двореца.

В този момент Петион беше чул гласа на Барнав. Барнав го викаше на помощ, защото беше безсилен да защити Шарни.

Графът, помъкнат от двацетина ръце, съборен, влачен в праха, се беше надигнал, беше изтръгнал байонета от една пушка и нанасяше удари в тълпата около себе си. Но нямаше да издържи дълго и щеше да загине в тази неравна борба, ако най-напред Барнав, а след това и Петион не му се бяха притекли на помощ.

Кралицата изслуша този разказ в банята си. Госпожа Кампан, която

й го разправи, не можеше да й каже повече от това, че господата Дьо Малден и Дьо Валори са били видени в двореца, измъчени, окървавени, но общо взето без сериозни наранявания.

Колкото до Шарни, за него не се знаеше нищо сигурно. Наистина казваха, че бил спасен от господата Барнав и Петион, но не го бяха видели да влиза в двореца.

При тези последни думи на госпожа Кампан смъртна бледност премина по лицето на кралицата, която камериерката, мислейки, че е от страх да не би с графа да е станало нещастие, се провикна:

– Ама, Ваше Величество, не бива да губите надежда за спасението на господин Дьо Шарни, защото не се е прибрал в двореца. Кралицата знае, че госпожа Дьо Шарни живее в Париж и може би графът се е укривил при нея.

Точно тази мисъл беше минала през ума на Мария-Антоанета и я бе накарала да пребледнее силно. Тя изскочи от банята, провиквайки се:

– Облечете ме, Кампан! Облечете ме бързо! Непременно трябва да узная какво се е случило с графа!

– Кой граф? – попита, влизайки госпожа Дьо Мизери.

– Граф Дьо Шарни! – извика кралицата.

– Граф Дьо Шарни е в преддверието на Нейно Величество – каза госпожа Дьо Мизери – и моли за честта да поговори за миг с нея.

– Ах! – прошепна кралицата. – Значи е удържал думата си!

Двете жени се спогледаха, не знаейки какво иска да каже кралицата, която задъхана, без да може да произнесе нито дума повече, им направи знак да побързат.

Никога тоалетът ѝ не е бил по-бързо завършван. Наистина Мария-Антоанета се задоволи само да навие косите си, които беше накарала да измият с парфюмирана вода, за да отстрани праха от тях и да облече надризата си пенюар от бял муселин.

Когато влезе в стаята си и нареди да поканят граф Дьо Шарни, тя беше побеляла като пенюара си.

106.

Ударът с копието

Няколко секунди по-късно прислужникът съобщи за господин граф Дьо Шарни и той се появи в отвора на вратата, осветен от златния отблясък на един лъч на залязващото слънце. Той също като кралицата беше използвал времето, изминало от влизането му в двореца, за да се погрижи за следите от дългия път и от страхотната схватка при пристигането. Графът беше облякъл старата си униформа, сиреч мундира на фрегатен капитан, с червени ревери и дантелено жабо.

Това беше онзи същият костюм, който носеше в деня, когато срещна кралицата и Андре дьо Таверне на площада пред Пале Роаял и откъдето, след като ги качи на един фиакър, ги отведе чак до Версай.

Никога преди не е бил така елегантен, така спокоен и така хубав и кралицата с мъка можа да повярва, когато го видя, че това е същият човек, който преди час едва не бе накълцан на парчета от народа.

– О, господине! – извика кралицата. – Би трябвало да ви кажат колко се безпокоях за вас и как бях пратила навсякъде да разпитват за вас.

– Да, госпожо – каза Шарни, покланяйки се, – но повярвайте ми, че не се прибрах, преди да съм се уверил, разпитвайки вашите дами, че сте жива и здрава.

– Твърдят, че дължите живота си на господин Петюн и господин Барнав. Истина ли е?

– Истина е, госпожо, и дори дължа двойна признателност на господин Барнав, защото не желаейки да ме напусне, преди да стигна до стаята си, той имаше добрината да ми каже, че сте били заета с мен през целия път.

– Заета с вас, графе! И по какъв начин?

– Ами, излагайки пред краля безпокойствата, които сте помислили, че изпитва вашата бивша приятелка от моето отсъствие... Не вярвам да са много големи тези безпокойства, госпожо, но все пак...

Той се спря, защото му се стори, че и без това бледа, кралица пребледня още повече.

– Все пак?... – повтори кралицата.

– Все пак – продължи Шарни, – без да приемам в цялата му продължителност отпуска, който Ваше Величество имаше намерение да ми предложи, мисля, че действително, сега, когато съм спокоен за живота

на краля и за вашия, госпожо, а също така и за живота на августейшите деца, е редно да осведомя лично относно себе си госпожа графиня Дьо Шарни.

Кралицата притисна лявата ръка до сърцето си, сякаш за да се убеди, че то още бие след удара, получен току-що, и с глас, съвсем сподавен от сухотата в гърлото, каза:

– Съвсем справедливо е, наистина, господине. Само че се питам защо изчакахте толкова дълго време, за да изпълните това си задължение!

– Кралицата забравя, че ѝ дадох думата си да не се виждам с графинята без нейно разрешение.

– И вие идвате да искате от мен това разрешение? Без което, в съудието си да видите отново госпожа Дьо Шарни, бихте минали и без него, нали?

– Да, госпожо – каза Шарни, – но умолявам Ваше Величество да ми разреши. Мисля, че кралицата е несправедлива по отношение на мен. В момента, когато напусках Париж, мислех, че го напускам за дълго време, ако не и завинаги. По време на цялото пътуване правих всичко по силите си, за да бъде то успешно. Не е моя грешката, както Ваше Величество си спомня, ако не загинах като брат си във Варен или не бях разкъсан на парчета като господин Дьо Дампиер по пътя или в градините на Тюйлери... Ако бях имал удоволствието да отведа Ваше Величество до границата или да умра заради нея, щях да живея в изгнание или да умра, без да видя отново графинята... Но, повтарям ви, Ваше Величество, не мога да се отнеса към жената, която носи името ми – а вие знаете как тя го носи, госпожо – с подобно безразличие, да не я осведомя за себе си, особено след като го няма брат ми Изидор, за да ме замести... Впрочем или господин Барнав се е излъгал, или такова беше все още онзи ден мнението на Ваше Величество.

Кралицата остави ръката ѝ да се плъзне по облегалката на шезлонга и като следваше с цялата горна част на тялото си това движение, което я приближаваше до Шарни, каза:

– Значи обичате много тази жена, господине, щом ми причинявате хладнокръвно подобна болка?

– Госпожо – каза Шарни, – скоро ще станат шест години, откакто вие – в момент, в който и не помислях, защото за мен не съществуваше друга жена на земята освен една, която Бог бе поставил толкова над мен, че не можех да я достигна, – ще станат шест години, откакто вие *ме дадохте* за съпруг на госпожица Андре дьо Таверне и която вие ми наложихте за жена. През тези шест години ръката ми не е докоснала и два

пъти нейната. Не съм се обърнал към нея с дума и десет пъти, без да е необходимо, а няма и десетина пъти погледите ни да са се срещали. Моят живот беше зает, изпълнен с друга любов, зает с онези хиляди грижи, с онези хиляди работи, с онези хиляди битки, които вълнуват човешкото съществуване. Живях в двора, измервайки големите пътища и заплитайки, що се отнася до мен, и с нишките, които кралят ми повери, гигантската интрига, която съдбата сама разплете. Обаче не броях дните, не броях месеците. Времето минаваше толкова по-бързо, колкото по-зает бях с всички тези приятелства, всички тези грижи, всички тези интриги, които току-що споменах. Но за графиня Дьо Шарни не беше така, госпожо. Откакто изпита мъката да ви напусне, след като е имала нещастieto да ви стане неприятна, тя живее сама, изолирана, изгубена в онзи павилион на улица „Кок-Ерон“. Тази самота, изолацията, изоставянето тя приема, без да се оплаква, защото със сърце, свободно от любов, тя няма нужда от същите приятелства както другите жени. Но онова, което може би няма да приеме безропотно, е забравянето от моя страна по отношение на нея на най-обикновените задължения, на най-простото благоприличие.

– Ех, Боже мой! Господине, ето че твърде много се занимавате с това какво ще помисли или няма да помисли госпожа Дьо Шарни според това дали ще ви види или не! Преди да се погрижите за всичко това, би било добре да разберете дали тя е мислила за вас в момента на вашето заминаване или дали мисли за часа на вашето завръщане.

– Не зная дали графинята мисли за мен в часа на моето завръщане, госпожо. Но в момента на заминаването ми е мислила, сигурен съм в това!

– Значи сте я видели, когато заминавахте?

– Имах честта да кажа на Ваше Величество, че не съм виждал госпожа Дьо Шарни, откакто дадох на кралицата думата си, че няма да я виждам.

– Тогава тя ви е писала?

Шарни запази мълчание.

– Хайде – провикна се Мария-Антоанета, – тя ви е писала, признайте!

– Тя е предала на брат ми Изидор едно писмо за мен.

– И вие сте чели това писмо?... Какво ви казва тя? Какво е могла да ви напише?... Ах! При това тя ми се закле... Хайде, отговаряйте бързо... Е, какво ви пише тя в това писмо?... Говорете де! Виждате, че кипя.

– Не мога да повтора на Ваше Величество онова, което графинята ми пише в това писмо – не съм го чел.

– Вие сте го скъсали? – извика радостно кралицата. – Вие сте го хвърлили в огъня, без да го четете? Шарни! Шарни! Ако сте направили това, вие сте най-лоялният сред мъжете и аз съм сгрешила, оплаквайки се, и не съм изгубила нищо!

И кралицата протегна двете си ръце към Шарни, сякаш за да го повика при себе си. Но Шарни остана на мястото си.

– Изобщо не съм го късал или хвърлял в огъня – каза той.

– Но, тогава – каза кралицата, стоварвайки се обратно на стола си, – как така не сте го прочели?

– Писмото не е трябвало да ми бъде предавано от брат ми, освен в случай, че съм смъртно ранен. Уви! Не аз, а той трябваше да умре... Когато умря, ми донесоха книгата му. Сред тях беше и писмото на графинята... И ето тази бележка... Виджте, госпожо.

И Шарни подаде на кралицата бележката, написана от ръката на Изидор, която беше прибавена към писмото. Мария-Антоанета взе тази бележка с трепереща ръка и позвъни. По време на сцената, която токущо разказахме, бе настъпила нощта.

– Светлина! – каза тя. – Веднага!

Камериерът излезе. Настъпи едноминутна тишина, в която не се чуваше друг шум, освен задъханото дишане на кралицата и стремителните удари на сърцето ѝ.

Камериерът се върна с два свещника, които постави на полицата на камината.

Кралицата не му даде дори време да се оттегли и докато той се отдалечаваше и затваряше вратата след себе си, тя се доближи до камината с бележката в ръка.

Но на два пъти хвърли поглед към хартията, без да вижда нищо.

– О! – прошепна тя. – Това не е хартия, това е пламък.

И прокарвайки ръка по очите си, сякаш за да им възвърне загубената способност да виждат, тя каза, тропайки с крак от нетърпение:

– Боже мой! Боже мой!

Най-накрая с помощта на силата на волята ѝ, ръката ѝ престана да трепери, а очите ѝ започнаха да виждат. Тя прочете с пресипнал, нямаш нищо общо с обикновения ѝ глас:

Това писмо изобщо не е адресирано до мен, а до брат ми, граф Оливие Дьо Шарни...

Кралицата спря за няколко секунди, после продължи:

Ако ме постигне нещастие, моля този, който намери това писмо, да го предаде на граф Оливие Дьо Шарни или да го изпрати обратно на графинята.

Кралицата спря за втори път, поклати глава и продължи:

Получих го от нея със следното нареждане.

– Аха! Да видим – прошепна кралицата.
И отново прекара ръка по очите си.

Ако в започващото начинание графът успее безпрепятствено, писмото да се върне на графинята.

Гласът на кралицата ставаше все по-задъхан, колкото повече четеше. Тя продължи:

Ако бъде ранен тежко, но без опасност от смърт, да бъде помолен да окаже на жена си благоволение да отиде при него.

– О! Това е ясно! – избърбори кралицата.
После, с почти ясен глас добави:

Най-накрая, ако е смъртно ранен, да му се даде това писмо и ако не може да го прочете сам, да му се прочете, за да може да узнае преди смъртта си тайната, която то съдържа.

– Е, добре, сега ще го отречете ли? – извика Мария-Антоанета, оглеждайки графа с пламнал поглед.

– Кое?

– Ех, Боже мой!... Това, че тя ви обича!...

– Кого! Мен! Графинята да ме обича?... Какво говорите, госпожо?
– извика на свой ред Шарни.

– О! Колко съм нещастна, че казвам истината!

– Графинята ме обича! Мен? Невъзможно!

– И защо не? Аз също ви обичам!

– Но ако графинята ме обича от шест години, тя би ми казала, би ме оставила да забележа.

За бедната Мария-Антоанета беше дошъл моментът, в който тя страдеше толкова, че усещаше нужда да забие като кинжал страданието

в най-дълбокото място на сърцето си.

– Не – извика тя, – тя не ви е оставила да забележите нищо. Не, тя не ви е казала нищо. Но ако не ви е казала нищо, ако не ви е оставила да забележите нищо, то е защото добре знае, че не може да бъде ваша жена.

– Графиня Дьо Шарни не може да бъде моя жена? – повтори Оливие.

– Това е така – продължи кралицата, опиянявайки се от собствената си болка, – това е така, защото тя знае добре, че между вас има една тайна, която ще убие любовта ви.

– Една тайна, която ще убие любовта ни?

– Тя много добре знае, че в момента, когато заговори, вие ще я презрете!

– Аз! Да презра графинята?

– Поне както се презира девойка-жена без годеник, майка без съпруг!!!

Беше ред на Шарни да пребледнее като мъртвец и да потърси опора в най-близкия до ръката му фотьойл.

– О, госпожо, госпожо! – извика той. – Вие казвате или твърде много, или твърде малко, и аз имам право да искам обяснение.

– Обяснение, господине! Обяснение от мен, от кралицата?

В този момент вратата се отвори.

– Какво искате? – викна нетърпеливо кралицата.

– Ваше Величество беше казала някога, че винаги е на разположение за доктор Жилбер – отвърна камериерът.

– Е, какво?

– Доктор Жилбер настоява за честта да поднесе скромните си почитания на Ваше Величество.

– Доктор Жилбер! – каза кралицата. – Вие сигурен ли сте, че това е доктор Жилбер?

– Да, госпожо.

– О! Да влиза, да влиза тогава! – каза кралицата.

После, като се обърна към Шарни, каза, повишавайки глас:

– Вие искахте обяснение по отношение на госпожа Дьо Шарни. Вижте, поискайте това обяснение от господин доктор Жилбер. Никой не може да ви обясни по-добре от него.

В това време Жилбер беше влязъл. Той бе чул думите, току-що произнесени от Мария-Антоанета и беше останал прав и неподвижен на прага на вратата. Що се отнася до кралицата, тя му хвърли обратно

бележката и направи няколко крачки, за да влезе в тоалетната стая. Но, по-бърз от нея, графът ѝ прегради пътя и като я хвана за китката, каза:

– Простете, госпожо, но това обяснение трябва да стане пред вас.

– Господине – каза Мария-Антоанета с трескав поглед и стиснати зъби, – забравяте, струва ми се, че аз съм кралицата!

– Вие сте една неблагодарна жена, която клевети приятелката си, вие сте една ревнива жена, която оскърбява друга жена, жената на един човек, който от три дни насам рискува двайсет пъти живота си за нея – жената на граф Дьо Шарни! Това ще стане пред вас, която я оклеветихте, която я оскърбихте, ще ѝ бъде въздадена справедливост... Така че седнете и почакайте.

– Е, добре, така да бъде – каза кралицата. – Господин Жилбер – продължи тя, опитвайки неуспешно да се изсмее, – виждате какво желае господинът.

– Господин Жилбер – каза Шарни с глас, изпълнен с учтивост и достойнство, – вие чухте какво нареди кралицата.

Жилбер влезе в стаята и тъжно погледна кралицата.

– О, госпожо! Госпожо!... – прошепна той.

После се обърна към Шарни:

– Господин графе, това, което трябва да ви кажа, е срам за един мъж и слава за една жена. Един нещастник, един селянин, един земен червей обичаше госпожица дьо Таверне. Един ден той я намери припаднала и без уважение към младостта ѝ, към красотата и невинността ѝ, негодникът я изнасили и така младото момиче стана жена без годеник и майка без съпруг... Госпожица дьо Таверне е ангел! Госпожа Дьо Шарни е мъченица!

Шарни избърса потта, която течеше по челото му.

– Благодаря, господин Жилбер – каза той.

После, обръщайки се към кралицата, каза:

– Госпожо, не знаех, че госпожица дьо Таверне е била толкова нещастна. Не знаех, че госпожа Дьо Шарни е толкова достойна за уважение. Моля да ми вярвате, че поради това съм прекарал шест години, без да падна в краката ѝ и без да я обожавам, както заслужава да бъде обожавана!

И покланяйки се пред вцепенената кралица, той излезе, без нещастната жена да се осмели да направи някакво движение, за да го задържи. Само чу вика на болка, който тя нададе, когато видя вратата да се затваря между него и нея. Тя разбираше, че над тази врата, както над вратата на ада, ръката на демона на ревността току-що бе написала тази ужасна

мисъл: *Lasciate ogni speranza*²⁸⁷!

287. Данте. „Божествена комедия“, „Ад“, песен III, стих 9: „Надежда всяка тука оставете!“, изписан на вратите над ада – бел.фр.изд.

107. DATE LILIA

Нека за малко разкажем какво ставаше с графиня Дьо Шарни, докато се разиграваше сцената между графа и кралицата, която току-що предахме и която прекъсваше една толкова дълга мъчителна връзка.

Най-напред за нас, които познаваме състоянието на сърцето ѝ, е лесно да си представим онова, което изстрада след заминаването на Изидор. Тя се беше досетила, че този голям проект вероятно касаеше бягството на краля и трепереше както при мисълта, че може да успее, така и при мисълта за провал.

Наистина, ако успееше, тя познаваше достатъчно предаността на графа към господарите му, за да бъде сигурна, че докато те са в изгнание, той няма да ги напусне. Ако пък се провалеше, тя познаваше достатъчно смелостта на Оливие, за да бъде сигурна, че ще се бори до последния момент срещу каквито и да било пречки, докато има някаква надежда и дори когато вече няма такава.

От момента, когато Изидор се сбогува с нея, очите на графинята бяха отворени, за да доловят всеки проблясък, а слухът ѝ постоянно дебнеше да долови всеки шум.

На другия ден тя научи, заедно с останалото парижко население, че кралят и кралското семейство са напуснали Париж през нощта. Никакво произшествие не отбеляза това отпътуване. Щом, както тя се беше досетила, имаше заминаване, Шарни беше с тях. Шарни се отдалечаваше от нея!

Тя въздъхна дълбоко, падна на колене и се помоли за щастливо пътуване.

После, в продължение на два дни Париж остана ням и без повече новини.

Най-накрая, на третия ден сутринта, в града се вдигна голям шум – кралят беше задържан във Варен.

Не се чуваха никакви подробности. Освен тази гръмотевица, никакъв шум. Освен тази светкавица, пълен мрак.

Кралят беше задържан във Варен и това беше всичко.

Андре не знаеше какво е Варен. Това малко градче, придобило оттогава съдбоносна известност, този град, който стана по-късно заплаха за всяка монархия, споделяше по онова време мрака, тегнещ все още

над десет хиляди общини във Франция, също толкова незначителни и неизвестни като него.

Андре отвори един географски речник и прочете: „Варен-ан-Аргон, главен град на кантон, население 1607 души“. После тя го потърси на картата и откри, че Варен е нещо като център на един триъгълник, образуван от Стене, Вердюн и Шалон, в покрайнините на гората си, на брега на малката си река – това бе онази неизвестна точка на Франция, в която се концентрира от този миг нататък вниманието ѝ. Там тя живееше в мислите си, надеждите си и страховете си.

После, малко по малко, след голямата новина пристигнаха и второстепенните новини, както при изгрева на слънцето след голямото общо, което изплува от хаоса на мрака, идват дребните подробности. Тези малки подробности имаха огромно значение за нея.

Разправяха, че господин Дьо Буйе последвал краля, атакувал ескорта му и след ожесточена схватка се оттеглил, оставяйки кралското семейство в ръцете на патриотите победители. Несъмнено Шарни беше взел участие в тази битка. Несъмнено Шарни се беше оттеглил последен, ако не беше останал на бойното поле.

Скоро след това съобщиха, че единият от тримата телохранители на краля е бил убит. После стана известно името му. Само че не знаеха дали е виконтът или графът, дали е Изидор или Оливие Дьо Шарни. Беше един от Шарни и не знаеха нищо повече.

През двата дни, докато този въпрос оставаше нерешен, сърцето на Андре тръпнеше в неизразима тревога! Най-накрая съобщиха за завръщането на краля и кралското семейство в събота на двацет и шести.

Августейшите пленници бяха спали в Мо.

Пресмятайки времето и пространството, кралят трябваше да бъде в Париж преди обед. Предполагайки, че ще достигне до Тюйлери по най-прекия път, кралят трябваше да се прибере в Париж през предградиято Сен Марген.

В единайсет часа госпожа Дьо Шарни в най-обикновен костюм, с лице, закрито от воал, беше при бариерата. Тя чака до три часа.

В три часа първите вълни на тълпата, помитайки всичко пред себе си, съобщиха, че кралят ще заобиколи Париж и ще влезе през бариерата на „Шан-з-Елизе“.

Трябваше да се пресече целият Париж, и то пеша. Никой не би се осмелил да се движи с кола сред плътната тълпа, изпълваща улиците.

Никога от превземането на Бастилията насам по булевардите не бе имало такава блъсканица. Андре не се поколеба изобщо, тръгна по пътя

към „Шан-з-Елизе“ и пристигна една от първите. Там тя чака още три часа. Три смъртоносни часа!

Най-накрая кортежът се появи. Ние вече казахме в какъв ред и в какво състояние се придвижваше. Андре видя колата да преминава. Тя нададе силен вик от радост. Беше познала Шарни на капрата.

Един вик, който сякаш би бил ехо на нейния, ако не би бил вик на мъка, й отвърна.

Андре се обърна по посоката, откъдето идваше този вик. Една девойка се мятеше в ръцете на трима-четирима състрадателни хора, които я заобикаляха, за да й дадат първа помощ. Тя изглеждаше обхваната от най-жестоко отчаяние.

Може би Андре би обърнала по-голямо внимание на тази девойка, ако не бе чула да шушукат около нея най-различни упреци срещу тримата души, седящи на капрата на кралската кола.

Върху тях щеше да се стовари гневът на народа. Те щяха да бъдат мръсниците, изкупителна жертва за предателството на краля. Несъмнено щяха да бъдат разкъсани на парчета в мига, когато колата спреше. И Шарни беше един от тези трима души!

Андре реши да направи всичко възможно, за да проникне в градините на Тюйлери.

Но за тази цел трябваше да заобиколи тълпата, да мине по брега на реката, сиреч по Кея на конференцията, и да влезе в градината, ако това беше възможно, по кея на Тюйлери. Андре тръгна по улицата за Шайо и стигна до кея.

С цената на много опити, с риск да бъде премазана двайсетина пъти тя успя да премине през решетките. Но на мястото, където трябваше да спре колата, се беше струпала такава тълпа, че не можеше и да се помисли да се стигне до първите й редици.

Андре реши, че от насипа на брега на реката ще се издигне над цялата тълпа. Наистина разстоянието щеше да бъде твърде голямо, за да може да различава подробности или да чуе нещо със сигурност. Нямахше значение, че няма да вижда и чува добре. Това беше по-добре, отколкото да не чува и да не вижда изобщо.

Така че тя се изкачи на насипа на брега на реката.

Оттам наистина се виждаше капрата на колата, Шарни и двамата телохранители – Шарни, който не се и досещаше, че на стотина крачки от него едно сърце бие така силно за него; Шарни, който в този момент вероятно не си и спомняше за Андре; Шарни, който мислеше само за кралицата, който забравяше собствената си сигурност, за да бди над

сигурността на кралицата.

О! Ако тя имаше как да узнае, че в този момент Шарни притискаше писмото ѝ до сърцето си и че ѝ обричаше последния си дъх, който смяташе, че твърде скоро ще изпусне!

Най-накрая колата спря сред викове, резове и възгласи. Почти незабавно наоколо се надигна голяма глъчка, настана голямо движение и страшна блъсканица.

Байонети, пики и саби се вдигнаха. Би могло да се каже, че една желязна нива се люлее под напора на буря.

Тримата мъже, хвърлени от капрата, изчезнаха, сякаш паднаха в някаква бездна. После имаше едно такова раздвижване в цялото това множество, че последните му редици, отдръпвайки се назад, се разбиха в зидовете, поддържащи насипа.

Андре беше обвита в тревожна мъгла. Тя вече не виждаше и не чуваше нищо. Задъхана, с протегнати ръце, тя издаваше нечленоразделни звуци сред този ужасен концерт, който се състоеше от проклетия, богохулства и викове за смърт!

По-нататък тя не можа да си даде сметка за ставащото: земята се завъртя, небето почервения, един шум, подобен на морски прилив, загърмя в ушите ѝ. Това беше кръвта, която се качваше от сърцето към главата и заливаше мозъка ѝ.

Тя падна, разбирайки, че живее, защото страдаше. Едно усещане за свежест достигна до нея. Една жена притискаше до челото ѝ кърпичка, намокрена с вода от Сена, докато друга ѝ поднасяше да вдиша от един флакон със соли. Тя си спомни тази жена, която беше видяла да примира като нея при бариерата, без да знае каква инстинктивна аналогия свързва с неизвестна връзка мъката на тази жена с нейната.

Щом дойде на себе си, първите ѝ думи бяха:

– Мъртви ли са?

Състраданието е досетливо. Тези, които заобикаляха Андре, разбиха, че се отнася за онези трима мъже, чийто живот бе така жестоко заплашен.

– Не – отвърнаха ѝ, – спасени са.

– И тримата ли? – попита тя.

– Да, и тримата.

– О! Благословен да е Господ!... Къде са?

– Вероятно в двореца.

– В двореца? Благодаря!

И като се надигна, разтърсвайки глава, ориентирайки се с помътен

поглед, младата жена излезе през желязната врата на брега на реката, за да влезе през малката врата на Лувъра. Тя с основание мислеше, че от тази страна тълпата няма да е толкова плътна. Наистина улица „Орти“ беше почти празна. Андре пресече ъгъла на площад „Карусел“, влезе в Двора на принцовете и се втурна към портиера.

Този човек познаваше графинята. Беше я виждал да влиза и излиза от двореца през първите два-три дни от завръщането от Версай. После я беше видял да излиза, за да не се върне повече, в деня, когато следвана от Себастиен Андре беше отвлякла детето с колата си. Портиерът се съгласи да отиде и да разпита. По вътрешните коридори той стигна скоро до сърцето на двореца.

Тримата офицери били спасени. Господин Дьо Шарни, жив и здрав, се бил оттеглил в стаята си. Четвърт час по-късно бил излязъл, облечен в униформа на морски офицер и бил отишъл при кралицата, където би трябвало да бъде в този момент.

Андре си отдъхна, подаде кесията си на този, който ѝ беше съобщил такива хубави новини, и съвсем замаяна и задъхана, поиска чаша вода.

Ах! Шарни е бил спасен! Тя благодари на добрия човек и пое по пътя към дома си на улица „Кок-Ерон“.

Стигнала там, тя се строполи не на някой стол, не на фотьойл, а пред молитвеното си столче. Тя не му благодареше с молитва. Има моменти, когато признателността към Господ е толкова голяма, че думите не стигат. Тогава ръцете, очите, цялото тяло, цялото сърце и цялата душа се устремяват към Бога. Тя се беше потопила в този блажен екстаз, когато чу, че вратата се отваря. Тя бавно се обърна, не разбирайки нищо от земния шум, който я намираще в най-дълбокия ѝ блян.

Камериерката ѝ стоеше права, търсейки я с очи в тъмнината, в която се беше изгубила.

– Господин граф Дьо Шарни – каза камериерката.

Андре поиска да стане, но силите ѝ изневериха. Тя падна на колене на възглавницата и обръщайки се наполовина, облегна ръка на наклонената плоскост на молитвеното столче.

– Графът! – прошепна тя. – Графът!

И макар да беше пред очите ѝ, тя не можеше да повярва, че той е тук.

Андре направи знак с глава, тя не можеше да говори. Камериерката се отдръпна, за да пропусне Шарни и затвори вратата след себе си.

Шарни и графинята останаха сами.

– Казаха ми, че току-що сте се прибрали, госпожо – каза Шарни. – Не съм ли твърде недискретен, идвайки така скоро след вас?

– Не – каза тя с треперещ глас, – вие сте добре дошли, господине. Бях толкова обезпокоена, че излязох, за да узная какво става.

– Вие сте излезли... Отдавна ли?...

– От сутринта, господине. Бях най-напред при бариерата Сен Мартен, после при тази на „Шан-з-Елизе“. Там аз... Аз видях... – тя се поколеба. – Видях краля и кралското семейство... Видях и вас и бях спокойна поне за момента... Страхувах се за вас при слизането от колата. Тогава отидох в градината на Тюйлери. Ах! Там си помислих, че умирам!

– Да, разбирам – каза Шарни, – тълпата беше голяма, вие сте били притисната, почти задушена...

– Не, не – каза Андре, поклащайки глава. – О, не! Не беше от това. Най-накрая разпитах и разбрах, че сте били спасен. Върнах се тук и вижте... Бях на колене... Молех се, благодарях на Бога.

– Понеже сте на колене, госпожо, понеже говорите на Господ, не ставайте, преди да му кажете няколко думи за моя беден брат!

– Господин Изидор? Ах! Значи той е бил!... – извика Андре. – Нещастният младеж!

И тя отпусна глава върху ръцете си. Шарни направи няколко крачки напред и погледна с дълбок израз на нежност това крехко създание, което се молеше.

Освен това погледът му изразяваше огромно чувство на състрадание, благодушие и милост. И освен това нещо като съдържано желание. Кралицата не му ли беше казала, или по-скоро не се ли беше изпуснала с онова странно разкритие, че Андре го обича? Когато свърши с молитвата, графинята се обърна.

– Мъртъв ли е? – каза тя.

– Мъртъв, госпожо, както е мъртъв бедният Жорж. Умря за същата кауза и изпълнявайки същия дълг.

– И сред голямата мъка, която би трябвало да изпитвате от смъртта на брат си, вие имахте време да помислите за мен, господине? – каза Андре с толкова слаб глас, че думите й бяха едва разбираеми.

За щастие Шарни слушаше едновременно и с ушите, и със сърцето си.

– Госпожо – попита той, – не бяхте ли натоварили брат ми с някакво поръчение за мен?

– Господине!... – заекна Андре, повдигайки се на едно коляно и гледайки с безпокойство графа.

– Не му ли бяхте предали едно писмо, адресирано до мен?

– Господине! – повтори Андре с потръпващ глас.

– След смъртта на бедния Изидор неговите книжа ми бяха предадени, госпожо, и писмото беше сред тези книжа.

– Вие сте го прочели? – извика Андре, скривайки лице в дланите си. – Ах!...

– Госпожо, не би трябвало да ми е известно съдържанието на това писмо, освен ако не съм смъртно ранен, а както виждате, аз съм жив и здрав.

– Тогава писмото?...

– Ето го недокоснато, госпожо, такава, каквото сте го предали на Изидор.

– О! – прошепна Андре, вземайки писмото. – Това, което правите, е твърде хубаво... или твърде жестоко!

Шарни протегна ръка и взе ръката на Андре, която постави между двете си длани.

Андре направи движение да отдръпне ръката си. После, тъй като Шарни настояваше, шепнейки: „Имайте милост, госпожо!“, тя въздъхна изплашена. Но безсилна срещу себе си, остави тръпнещата си влажна ръка в двете ръце на Шарни.

Тогава, объркана, незнаеща къде да спре очи, не знаейки как да избегне погледа на Шарни, който чувстваше вперен върху себе си, без да може да отстъпи, с гръб, опрян на молитвеното столче, тя каза:

– Да, разбирам, господине, вие сте дошли да ми върнете това писмо, нали?

– За това и за друго нещо, госпожо... Имам да ви искам прошка за много неща, графиньо.

Андре изтръпна до дъното на сърцето си. За пръв път Шарни употребяваше тази титла, без да постави пред нея думата „госпожа“. После гласът ѝ произнесе една фраза, цялата пропита с безкрайна нежност.

– Прощка! От мен, господин графе? И по какъв повод, моля?

– За начина, по който се държах с вас през тези шест години...

Андре го изгледа с дълбоко учудване.

– Но аз оплаквала ли съм се, господине? – попита тя.

– Не, госпожо, защото сте ангел!

Въпреки волята ѝ, очите на Андре се замъглиха и тя усети, че по ресниците ѝ се търкалят сълзи.

– Вие плачете, Андре? – каза Шарни.

– О! – извика Андре, обливайки се в сълзи. – Извинете ме,

господине, но нямам навика да ми говорите така... Ах, Боже мой! Боже мой!

И тя се строполи на един шезлонг, оставяйки главата си между ръцете си. После, след миг, поклащайки глава, изплака:

– Но аз наистина съм луда!

Изведнъж тя се спря. Докато беше закривала очите си с ръце, Шарни бе коленичил до нея.

– О! Вие на колене, вие в краката ми! – каза тя.

– Не ви ли казах, че идвам да искам прошка, Андре?

– На колене, в краката ми! – повтори тя като жена, която не може да повярва на това, което вижда.

– Андре, вие отдръпнахте ръката си – каза Шарни.

Но тя прошепна, отстъпвайки назад с чувство, което приличаше на ужас:

– Какво искате да кажете с това?

– Андре! – отвърна Шарни с най-нежния си глас. – Искам да кажа, че ви обичам!

Андре притисна ръка до сърцето си и нададе вик. После, изправяйки се напълно, сякаш в краката ѝ имаше пружина, тя стисна слепоочията си с ръце.

– Той ме обича! Той ме обича! – повтори тя. – Но това е невъзможно!

– Кажете, че е невъзможно вие да ме обичате, Андре, но не казвайте, че е невъзможно аз да ви обичам.

Тя сведе очи към Шарни, сякаш за да се увери, че казва истината. Големите черни очи на графа казваха много повече от онова, което бяха казали думите му.

Андре можеше да се усъмни в думите му, но не можеше да се съмнява в погледа му.

– О! – прошепна тя. – Боже мой! Боже мой! Има ли на света създание, по-несъщастно от мен?

– Андре – продължи Шарни, – кажете ми, че ме обичате, или ако не ми кажете, че ме обичате, кажете ми поне, че не ме мразите!

– Аз! Да ви мразя! – извика Андре.

И на свой ред очите ѝ, така спокойни, така прозрачни, така ведри, оставиха да бликне от тях една двойна светкавица.

– О, господине! Ще бъдете много несправедлив, ако вземате чувствата, които предизвиквате у мен, за омраза.

– Но, в края на краищата, ако не е омраза, ако не е любов, какво е

тогава, Андре?

– Не е любов, защото не ми е позволено да ви обичам. Не ме ли чухте как току-що извиках пред Бога, че съм най-нешащното създание на света?

– И защо не ви е позволено да ме обичате, щом аз ви обичам, Андре, с всичката сила на сърцето си?

– О! Ето кое не искам, ето кое не мога, ето кое не смея да ви кажа – отвърна Андре, кършейки ръце.

– Но – подхвана Шарни, смекчавайки още повече тембъра на гласа си, – ако това, което не искате, това, което не можете, това, което не се осмелявате да ми кажете, ми го е казал някой друг?

Андре опря двете си ръце на раменете на Шарни.

– А! – каза тя ужасена.

– Ако го зная? – продължи Шарни.

– Боже мой!

– И ако е станало така, че поради същото това нещастие ви смятам за по-достойна и уважавана, ако научавайки за него, съм се решил да дойда да ви кажа, че ви обичам!

– Ако сте направили това, господине, вие ще сте най-благородният и най-великодушният измежду хората.

– Обичам ви, Андре! – повтори Шарни. – Обичам ви! Обичам ви!

– Ах! – каза Андре, вдигайки двете си ръце към небето. – Боже мой! Не зная би ли могло да има подобна радост на света.

– Но кажете, че и вие ме обичате, Андре! – извика Шарни.

– О, не! Никога няма да се осмеля – каза Андре. – Но прочетете това писмо, което трябваше да ви бъде предадено на смъртния одър!

И тя протегна на графа писмото, което ѝ беше донесъл. Докато Андре криеше лицето си в дланите си, Шарни бързо счупи печата на писмото и прочитайки първите редове, нададе вик. После свали ръцете на Андре от очите ѝ и със същото движение ги притегли към сърцето си.

– От деня, когато си ме видяла, от шест години! О, свято създание! – каза той. – Как да те обичам така, че да забравиш завинаги това, което си изстрадала?

– Боже мой! – прошепна Андре, огъвайки се като тръстика под тежестта на толкова много щастие. – Ако това е сън, направете така, че никога да не се събудя или, събуждайки се, да умра!...

А сега да оставим тези, които са щастливи, за да се върнем при онези, които страдат, които се борят, които мразят и може би злата съдба ще ги забрави като нас.

108.

Малко сянка след слънцето

На 16 юли 1791, сиреч няколко дни след събитията, току-що разказани от нас, две нови лица, с които до този момент се бавехме да запознаем нашите читатели, за да ги представим в истинската им светлина, пишеха и двамата на една и съща маса в един малък салон, намиращ се на третия етаж на хотел „Британик“ на улица „Генего“.

Една от вратите на този малък салон водеше към скромна трапезария, където впрочем във всичко личеше обзавеждането на мебелираните стаи по хотелите, а през друга врата се достигаше до спалнята, където бяха поставени едно до друго две еднакви легла. Двамата пишеци бяха от различен пол и всеки от тях заслужава отделно описание.

Мъжът изглеждаше на около шейсет години или малко по-малко. Той беше висок и кльощав. Имаше едновременно сериозно и страстно изражение. Правилните черти на лицето му издаваха един спокоен и сериозен мислител, у когото строгите и праволинейни качества на разума надделяваха над фантазиите на въображението.

На жената изобщо не можеха да ѝ се дадат повече от трийсет-трийсет и две години, въпреки че в действителност тя беше на повече от трийсет и шест. По някои черти и по здравия телесен цвят беше лесно да се разбере, че произхожда от простолудието. Тя имаше очарователни очи с онзи неопределен цвят, който приема различни оттенъци на сивото, зеленото и синьото, очи едновременно нежни и твърди. Устата ѝ беше голяма, но украсена със свежи устни и бели зъби. Брадичката и носът ѝ бяха вирнати. Ръцете ѝ бяха хубави, макар и малко силни. Тялото ѝ беше богато на пищни извивки, имаше прекрасна шия и ханш като на Венера от Сиракуза.

Мъжът беше Жан-Мари Ролан дьо ла Платиер, роден през 1732 година във Вилфранш, близо до Лион.

Жената беше Манон-Жана Флипон, родена в Париж през 1754 година.

Те се бяха оженили единайсет години преди това, сиреч през 1780 година.

Казахме, че жената произхождаше от простолудието. Имената ѝ го доказваха: Манон-Жана Флипон, кръщелните и фамиленото име издаваха произхода. Дъщеря на гравьор, самата тя се занимаваше с

гравьорство, докато на двайсет и пет години се омъжи за Ролан, който беше двайсет и две години по-възрастен от нея. Тогава от гравьор тя стана копист, преводач и компилатор. Книги като „Изкуството на копача на торф“, „Изкуството на производителя на чиста и суха вълна“ и „Речник на занаятите“ бяха погълнали в тежка и неблагодарна работа най-хубавите години на тази жена с богата натура, останала непорочна за всеки грях, ако не и за всяка страст, не поради безплодие на сърцето, а поради душевна чистота. В чувствата, които отдаваше на мъжа си, надделяваше уважението на момичето, пред любовта на жената. Тази любов беше нещо като крехка вяра извън физическите отношения. Мъжът стигаше дотам, че я караше да изоставя работата си през деня и да я наваксва през нощните часове, за да приготвя лично храната на стареца, чийто отслабнал стомах не можеше да понася друго, освен определени видове храна.

През 1789 година госпожа Ролан водеше този неизвестен и изпълнен с труд живот в провинцията. Мъжът ѝ тогава живееше в имението Ла Платиер, чието име прие. Това имение беше разположено във Вилфранш, близо до Лион. Точно там ги накара да потреперят и двамата гърмът на оръдието на Бастилията.

С оръдейния гръм всичко, което беше велико, патриотично, свещено, френско, се пробуди в сърцето на благородното създание. Франция вече не беше кралство, беше нация! Вече не живееха просто в една страна – тя беше родината им! Дойде и федерацията от 1790 година. Както си спомняте тази от Лион предшестваше тази в Париж. Жана Флипон, която в бащината си къща на кея Орлож виждаше всеки ден, поглеждайки през прозореца, как слънцето се издига в дълбоката синева на небето, което тя можеше да проследи чак до покрайнините на „Шан-з-Елизе“, където то изглеждаше, че слиза чак до зелените, обрали с листа върхове на дърветата, беше видяла от три часа сутринта да се надига от височината на Фурвиер онова друго, съвсем различно слънце, което светеше по-иначе, което наричаха свобода. Оттам погледът ѝ обхвана целия този грамаден градски празник. Оттам сърцето ѝ се потопи в този океан от братство и излезе като Ахил, навсякъде неуязвимо, с изключение на едно място. В това място я поразиха любовта. Но тази рана ни най-малко не я повали.

Вечерта на този велик ден, много ентузиазизирана от всичко, което беше видяла, чувствайки се поет, чувствайки се историк, тя написа описание на този празник. Това описание тя изпрати на своя приятел Шампаньо, главен редактор на „Журнал дьо Лион“. Учуден, заслепен,

очарован, младият човек го отпечата във вестника си. И на другия ден вестникът, който обикновено се печаташе в тираж хиляда и двеста-хиляда и петстотин екземпляра, беше отпечатан в шейсет хиляди екземпляра.

Нека обясним как това поетично въображение и това женско сърце се захванаха толкова усърдно с политиката: това стана, защото бащата на Жана Флипон се отнасяше към нея като към работник гравьор; защото мъжът на госпожа Ролан се отнасяше към нея като към секретар и в бащината си къща или в съпружеския дом тя се докосваше само до сериозните неща в живота; защото в ръцете на госпожа Ролан никога не беше попадала фриволна книга; госпожа Ролан гледаше, да си го кажем, като на голямо развлечение, като на великолепно прекарване на времето на „Актът на избирателите от 89-а година“ или на „Разказ за превземането на Бастилията“.

Колкото до Ролан, той представляваше пример как Провидението, случайността или съдбата могат чрез един незначителен факт да доведат до промени както в живота на един човек, така и на цяла империя.

Той беше последният от петима братя. Искане да направят от него свещеник, той искаше да остане мъж. На деветнайсет години напусна бащината си къща и сам, пеш, без пари прекоси Франция, стигна до Нант, настани се при един корабоприетжател и си издейства да бъде изпратен в Индиите. В момента на тръгването, в същия час, в който корабът отплаваше, неочаквано захрачи така изобилно кръв, че лекарят му забрани да пътува по море.

Ако Кромвел беше отплавал за Америка, вместо да остане в Англия, задържан от заповедта на Чарлс I, може би ешафодът пред Уайтхол нямаше да бъде издигнат! Ако Ролан беше заминал за Индиите, може би нямаше да има десети август!

Ролан не оправда очакванията на корабоприетжателя, у когото беше отседнал в Нант, и се върна в Руан. Там един от неговите роднини, към които той се обърна, оцени способностите на младежа и му уреди да получи мястото на инспектор на манифактурите.

Оттогава животът на Ролан се превърна в живот на учение и работа. Икономиката беше неговата муза, а търговията – богът вдъхновител. Той пътуваше, събираше материал, пишеше. Написа записки върху обучението на паството, теории върху изкуството на механиката, „Писма от Сицилия“, „Писма от Италия“, „Писма от Малта“, „Френският финансист“ и другите съчинения, които ние вече посочихме и които караше жена си, за която се ожени, както вече казахме, през 1780 година, да

преписва. Четири години по-късно той предприе заедно с нея едно пътуване до Англия и при завръщането си я изпрати в Париж, за да ходатайства за препоръчителни писма от благородници и да поиска да бъде инспектор в Лион вместо в Руан. Тя успя за инспекторското място, но се провали с препоръките от благородниците. Така че, пристигайки в Лион, Ролан се оказа въпреки волята си в народната партия, към която впрочем го тласкаха и неговите инстинкти и убеждения. Той изпълняваше функциите на инспектор по търговията и манифактурите при Лионската община, когато избухна революцията, и при тази нова възродителна зора той и жена му усетиха как в сърцата им покълва онова прекрасно растение със златни листа и с цветове от диаманти, което наричат ентузиазъм. Ние видяхме как госпожа Ролан описва празника на 30 май. Как вестникът, който го публикува, достигна тираж от шейсет хиляди екземпляра и как всеки национален гвардеец, който се завръщаше в селото си, в паланката или града си, отнасяше една част от душата на госпожа Ролан.

И понеже вестникът изобщо не бе подписан, както и съчинението, всеки можеше да си помисли, че самата *свобода* е слязла на земята, за да продиктува на някой непознат пророк описанието на празника, също както един ангел е продиктувал евангелието на свети Йоан.

Двамата съпрузи бяха там, изпълнени с вяра, изпълнени с надежди, живеещи сред един малък приятелски кръг – Шампаньо, Боск, Лантена и може би още двама-трима, когато кръжецът се увеличи с още един нов приятел.

Лантена, който живееше като свой човек у Роланови и прекарваше там дни, седмици и месеци, доведе един от своите избиратели, на чиито отзиви госпожа Ролан толкова се беше радвала. Наричаха новопредставения Банкал де Исар.

Това беше един трийсет и девет годишен, хубав, простодушен, едър и религиозен мъж. Той не блестеше с нищо особено, но имаше добро сърце и състрадателна душа. Преди това бил нотариус, но беше напуснал занаята си, за да се хвърли напълно в политиката и философията.

След едноседмично общуване Лантена, Ролан и той се разбираха така добре. Тази групичка оформи една толкова хармонична троица в предаността си към родината, в любовта си към свободата и в почитта си към всичко свято, че тримата мъже решиха повече да не се разделят и да живеят заедно и на общи разноски.

Събранието усети нуждата от него най-вече когато Банкал ги изостави за кратко.

„Елате, приятелю мой – пишеше му Ролан, – защо се бавите? Вие видяхте нашия откровен и решителен начин на действие. На моята възраст не се променя онова, което не се е променяло в младостта. Ние проповядваме патриотизъм и издигаме душата. Лантена упражнява своя занаят на лекар. Жена ми е болногледачката на кантона. Вие и аз ще управляваме обществените дела.“

Сборът от тези три позлатени посредствености действително представляваше едно малко богатство. Лантена притежаваше двайсет хиляди ливри, Ролан – шейсет хиляди, а Банкал – сто хиляди.

Докато чакаше, Ролан изпълняваше своята апостолска мисия. Той поучаваше при инспекционните си обиколки селяните от околността. Превъзходен пешеходец, с тояга в ръка, този пилигрим на хуманизма вървеше от север на юг, от изток на запад, сеейки по пътя си, наляво и надясно, пред себе си и зад себе си, новото слово, плодоносното зърно на свободата. Банкал, простодушен, красноречив, страстен под студената си външна обвивка, беше за Ролан помощник, послушник, негово второ аз. На бъдещия колега на Клавие и Дюмурие и на ум не му идваше, че Банкал може да обича жена му и жена му да го обича. Нима от пет или шест години съвсем младият Лантена не беше около неговата целомъдрена, трудолюбива, скромна и чиста жена като брат до сестра? Госпожа Ролан, неговата Жана не беше ли самата статуя на Силата и Добродетелта?

Така че Ролан беше много щастлив, когато на писмото, което цитирахме, Банкал отговори със сърдечно писмо, изпълнено с нежна привързаност. Ролан прочете писмото в Лион и веднага го препрати в Ла Платиер, където беше жена му.

О! Не четете мен, четете Мишле, ако искате чрез един обикновен анализ да опознаете добре възхитителното създание, което се нарича госпожа Ролан.

Тя получи писмото през един от онези горещи дни, когато електричеството протича във въздуха, когато и най-студените сърца оживяват, когато дори самият мрамор мечтае и потръпва. Беше вече есен и все пак една силна лятна буря гърмеше по небето.

От деня, когато беше видяла Банкал, нещо непознато се беше пробудило в сърцето на непорочната жена. Това сърце се беше разтворило и като чашката на цвете изпускате благоухание. Сладка песен, като тази на птица в дълбините на гората, чуруликаше в ухото ѝ. Би могло да се каже, че във въображението ѝ цъфтеше пролетта и че в непознатото поле, което съзираще през мъглата, която все още я обграждаше, ръката

на могъщия театрален техник, когото наричат Бог, приготвяше нов декор, изпълнен с дъхави храсти, прохладни водопади, сенчести морави и слънчеви пространства.

Жана не познаваше любовта, но като всички жени я усещаше. Тя разбра опасността и със сълзи на очи, но усмихната, без да се колебае, без заобикалки написа на Банкал, показвайки му като бедната ранена Клоринда²⁸⁸ уязвимото място в доспехите си, правейки признание и със същия удар убивайки надеждите, които това признание би могло да породят. Банкал разбра всичко, спря да говори за обединение, отиде в Англия и остана там две години.

Тези две сърца бяха сякаш родени в древността! Така че, помислих си аз, на моите читатели ще им бъде сладко след всичката врява и всички страсти, през които преминаха, да си починат за миг в хладната и чиста сянка на красотата, силата и добродетелта.

Нека не казват, че представяме госпожа Ролан друга, каквато не е, непорочна в ателието на баща си, непорочна до леглото на стария си съпруг, непорочна до люлката на своето дете. В онзи час, когато никой не лъже, тя ще напише пред лицето на гилотината: „Винаги съм командвала чувствата си и никой по-малко от мен не познава сладострастието.“

И нека не отдават на студенината на жената заслугата за нейната почтеност. Не, времето, в което се развива действието, е време на омраза, зная това, но също и време на любов. Франция даваше пример: нещастна пленница, стояла дълго време затворена, беше освободена от оковите и беше върната свободата ѝ. Като Мария Стюарт, излизаша от своя затвор, тя беше поискала да докосне с устни съзиданието, да обедини цялата природа в ръцете си, да я оплоди с дъха си, за да роди свободата на страната и независимостта на света.

Не, всички тези жени обичаха свято, всички тези мъже обичаха пламенно. Люсил и Камий Демулен, Дантон и неговата Луиз, госпожица Дьо Кералио и Робел, Софи и Кондорсе, Вернио и госпожица Кандей. Нямахме човек, дори и студеният и рязък Робеспьер, студен и рязък като ножа на гилотината, който да не усеща как сърцето му се разтапя от великата клата на любовта. Той се влюби в дъщерята на своя хазаин, на

288. Според легендата Танкред, християнски рицар, един от героите на Първия кръстоносен поход, се влюбва в Клоринда, която се сражава на страната на сарацините. Танкред не успява да я разпознае в доспехите и я ранява смъртоносно. Последното желание на умиращата Клоринда било да се покръсти в християнската вяра. Танкред налива малко вода в шлема си и става неин кръстник. Темата на покръстването е основна в живописата от XVII век – бел.ред.

столаря Дюпре, с когото ще го видим да се запознава.

Любовта е най-голямата добродетел на сърцата – любовта на госпожа Талиен, любовта на госпожа Дьо Боарне, любовта на госпожа Дьо Жанли, всички онези любви, чийто утешителен полъх караше бледите лица на умиращите да разцъфват дори на ешафода?

Да, всички обичаха по онова блажено време. И вземете тук думата любов във всеки неин смисъл: едни обичаха мисълта, други обичаха материята; тези – родината, онези – човешкия род. От времето на Русо нататък нуждата да се обича беше нарастваща. Би могло да се каже, че трябваше да се бърза, за да бъде хваната всяка преминаваща любов. Би могло да се каже, че с приближаването до гроба, до бездната, до нищото, всяко сърце потрепваше от един непознат, страстен, поглъщаш полъх. Би могло да се каже, най-накрая, че всяка гръд черпеше дъха си от всеобщия огън и че този огън бяха всички любви, претопени в една-единствена любов!

Ето ни далеч от този старец и тази млада жена, пишещи на третия етаж на хотел „Британик“. Да се върнем при тях.

109.

Първите републиканци

На 20 февруари 1791 година Ролан бе изпратен от Лион в Париж като извънреден депутат: поръчението му беше да пледира за каузата на двайсет хиляди работници без хляб. Той беше от шест месеца в Париж, когато се случи онова ужасно събитие във Варен, имащо такова влияние върху съдбите на нашите герои и върху съдбата на Франция, че помислихме, че сме длъжни да му посветим почти цял том.

Обаче от завръщането на краля на 25 юни до деня, до който сме стигнали, 16 юли, бяха станали много неща.

Всички бяха викали: „Кралят бяга!“, всички бяха търчали след краля, всички го бяха връщали в Париж, а когато най-накрая кралят се завърна в Париж, в Тюйлери, никой не знаеше какво да прави с него!

Всеки притежаваше свое мнение, мненията се носеха от всички посоки, сякаш ветрове по време на буря. Нещастие за кораба, намиращ се в морето при подобна буря!

На 21 юни, денят на бягството на краля, корделиерите разпространяваха техен афиш, подписан от Лежандр, онзи френски касапин, когото кралицата сочеше като съответстващ на английския касапин Харисън. Афишът носеше епиграф от следните стихове:

Ако сред французите има предател,
който жали кралете и иска владетел,
нека вероломникът пукне сред мъки!
И вятърът нека развее праха му.

Стиховете бяха от Волтер. Те бяха зле римувани и лоши, но имаха заслугата да изразяват точно мислите на патриотите, чийто афиш украсяваха.

Този афиш заявяваше, че корделиерите са готови да убиват тираниите, които биха се осмелили да нападнат територията на страната, да засрашат свободата и конституцията.

Колкото до Марат, който винаги вървеше сам и който привеждаше като довод за усамотението си поговорката, че орелът живее сам, а пуйките живеят в стадо, Марат предложи диктатор.

„Вземете – каза той – във вестника си един добър французин, един

добър патриот. Вземете гражданина, който от започването на революцията се е оказал най-просветен, най-усърден, най-верен и най-безкористен. Вземете го, без повече да се бавите, или каузата на революцията е загубена!“

Коего искаше да каже: „Вземете Марат.“

А пък Прюдом не предлагаше нито нов човек, нито ново правителство. Само се отвращаваше от старото в лицето на краля и потомците му. Да го чуем:

„На по-следващия ден, в понеделник, изведоха на въздух дофина по дължината на терасата на Тюйлери, гледаща към реката. Когато забеляза една доста многобройна група граждани, един наемен гренадир взе детето на ръце и го постави да седне на перваза на терасата. Кралското детенце, вярно на сутрешния си урок, изпращаше въздушни целувки на народа. Това беше начинът му да благодари за своите мама и татко. Няколко зрители имаха подлостта да извикат: «Да живее дофинът!» Граждани, внимавайте по отношение на подмазването на един раболепстващ двор, когато той не е по-силният.“

След тези редове, веднага идваха следните:

„На 27 януари 1649 година парламентът на Англия осъди Чарлз I на отсичане на главата, защото се опитвал да разшири кралските пълномощия и да поддържа тези, които си присвои баща му, Джейкъб I. На трийсети същия месец той изкупи своите злодеяния, по обичай станали почти законни и утвърдени от голямото им множество. Но народът накара да се чуе гласът му, парламентът обяви кралят за «беглец, предател» и «обществен враг» и Чарлз Стюарт беше обезглавен пред залата за шишества на двореца Уайтхол.“

Браво, гражданино Прюдом! Поне не закъсняхте и на 21 януари 1793 година, когато на свой ред Луи XVI ще бъде обезглавен, вие ще имате правото да претендирате за инициативата да предложите примера на 27 юни 1791 година.

Вярно е, че господин Прюдом – да не се смесва с нашия духовен приятел Моние, който е глупак, но е почтен човек, – вярно е, че господин Прюдом ще стане по-късно роялист и реакционер и ще публикува „История на престъпленията, допуснати по време на Революцията“.

Хубаво нещо е съвестта!

„Желязната уста“ е по-откровен – без никакво лицемерие, без никакви двусмислени приказки, без никакъв лукав смисъл. Това беше Бонвил, Лоялният, дръзкият, младият Бонвил, един възхитителен безумец, който се луташе в дребните неща, но никога не се лъжеше за големите,

той я редактираше. Тя беше отворена, „Желязната уста“, на улица „Ансиен-Комеди“, близо до Одеон, на две крачки от клуба на корделиерите.

„Заличиха обета – каза той, – опозорената от краля дума... Колкото повече крале, толкова повече човекоядци! Често сменят името, дори и тук, и винаги запазват същността. Никакъв регент, никакъв диктатор, никакъв протектор, никакъв Д'Орлеан, никакъв Лафайет. Не обичам този син на Филип Д'Орлеан, който избира точно този ден, за да застъпи на стража в Тюйлери, нито пък баща му, когото никога не виждаме в Събранието и когото постоянно виждаме на терасата при портата Фьойан. Нима една нация има нужда винаги да бъде под настойничество? Нека департаментите ни се обединят и заявят, че не желаят нито тирани, нито монарси, нито протектор, нито регент, нито една от тези сенки на краля, сенки, толкова пагубни за обществените дела, колкото сянката на онова проклето дърво, анчарът, която е смъртоносна.

Но не е достатъчно да се каже: «Република!» Венеция също беше република. Необходима е една национална общност, едно национално правителство. Съберете народа пред лицето на слънцето. Провъзгласете, че законът е единствен суверен и се закълнете, че ще царува единствено той... Няма приятел на свободата по земята, който да не повтори тази клетва.“

Камий Демулен пък се бе покачил на един стол наред Пале Роаял, обичайния театър за неговите ораторски подвизи, и беше казал:

„Господа, ще бъде нещастие този вероломен мъж да ни бъде доведен обратно. Какво ще го правим? Той ще дойде като Терсит²⁸⁹ да пролива мазни сълзи, за които говори Омир. Ако ни го доведат обратно, правя предложение да бъде изложен три дни на обществена подигравка, с червена кърпичка на главата, и след това да бъде отведен по етапен ред до границата.“

Да си признаем, от всичките предложения това на „ужасното дете“, както наричаха Камий Демулен, не беше най-налудничавото.

Ето още една реч, която ще обрисова добре общите чувства. Произнесе я Дюмон, женевец, получаващ пенсия от Англия, който по тази причина не може да бъде заподозрян в пристрастие към Франция.

„Народът изглежда вдъхновен от някаква върховна мъдрост. Ето че една голяма пречка си замина“, казваше той весело. Или още, „ако

289. Терсит – ахейски воин, отличаващ се с външния си вид, хумористичния си характер, за което е бил осмиван – бел.ред.

кралят ни е напуснал, нацията остава. Би могло да има нация без крал, но не и крал без нация.“

Както се вижда, след всичко това думата „република“ не беше произнесена от никого друго, освен от Бонвил – нито Брисо, нито Дантон, нито Робеспьер, нито дори Петион се осмеляваха да произнесат тази дума. Тя стряскаше корделиерите и възмущаваше якобинците.

На 13 юли Робеспьер се провикна от трибуната: „Не съм нито републиканец, нито монархист.“

Ако бяха опрели Робеспьер до стената, той би бил, както се вижда, твърде затруднен да каже какво е. Е, добре, всички бяха стигнали почти дотам, с изключение на Бонвил и онази жена, която, седейки срещу мъжа си, преписваше един протест на онзи трети етаж на улица „Генего“.

На 22 юни, следващия ден след заминаването на краля, тя пишеше:

Чувството за република, възмущението срещу Луи XVI, омразата срещу кралете тук се излива отвсякъде.

Чувството, както виждате, *чувството* за република беше в сърцата, но името на републиката беше едва в устата на неколцина. Най-вече Събранието бе враждебно настроено към него. Голямото нещастие на събранието е, че от момента, в който бъдат избрани, те престават изобщо да държат сметка за събитията, да вървят в крак с духа на страната, да следват народа там, където той отива, и да претендират, че продължават да представляват народа. Събранието казваше:

Нравите във Франция не са републикански!

Събранието спореше с господин Дьо ла Палис и по наше мнение вземаше връх над знаменития говорител на истини. Кой би създал републикански нрави във Франция? Нима монархията? Не, монархията не беше толкова глупава. Монархията има нужда от подчинение, сервилност и корупция и тя създава нрави на корупция, сервилност и подчинение. Републиката е тази, която създава републикански нрави. Създайте най-напред република, републиканските нрави ще дойдат после.

При все това имаше един момент, когато провъзгласяването на република би било лесна работа – това беше моментът, когато всички научиха, че кралят е заминал, отвеждайки дофина. Вместо да търчат след тях и да ги довеждат обратно, би трябвало да им дадат най-добрите коне от пощенските конюшни, яки пощальони с камшици в ръцете и шпори на ботушите. Би трябвало да подкарат след тях дворяните, свещениците

след дворяните и да затворят вратата след всички тях.

На Лафайет, който понякога имаше просветления, по-рядко идеи, му хрумна едно такова просветление.

В шест часа сутринта дойдоха да му кажат, че кралят, кралицата и кралското семейство са заминали. Беше голяма мъка, докато го събудят, той спеше с онзи исторически сън, за който вече го бяха упреждали във Версай.

– Заминали ли? – каза той. – Невъзможно! Оставих Гувинон да спи, облегнат на вратата на спалнята им.

Все пак той стана, облече се и слезе. На вратата срещна Байи, кмета на Париж, и Боарне, председателя на Събранието – Байи с по-дълъг от всякога нос и жълто като никога лице, а Боарне поразен от новината.

Любопитно, нали? Мъжът на Жозефин, който, умирайки на ешафода, остави жена си по пътя към трона, беше поразен от бягството на Луи XVI.

– Какво нещастие – провикваше се Байи, – Събранието още не е свикано!

– О, да! – казваше Боарне. – Това е голямо нещастие.

– Виж ти – каза Лафайет, – значи е заминал?

– Уви, да! – отвърнаха хорово двамата държавни мъже.

– Защо уви? – попита Лафайет.

– Как! Нима не разбирате? – извика Байи. – Защото ще се върне с прусаците, с австрийците и с емигрантите. Защото ще ни докара както гражданска война, така и война с чужденците.

– Тогава – каза Лафайет, не напълно убеден, – вие мислите, че общественото спасение изисква връщането на краля?

– Да – отвърнаха с един-единствен вик Байи и Боарне.

– В такъв случай – каза Лафайет – да тичаме след него.

И той написа тази бележка:

Враговете на родината са отвлекли краля. Нареща се на националните гвардейци да ги арестуват.

Действително, отбележете това, цялата политика на 1791 година, цялата работа на Народното събрание се свеждаше до това. Защото кралят беше необходим на Франция, защото трябваше да го доведат обратно, той трябваше да *е отвлечен*, а не да се е измъкнал.

Всичко това не беше убедило Лафайет. Така че, изпращайки Ромоф, той му бе наредил да не се притеснява много. Младият адютант

беше поел по обратния път на този, по който бягаше Луи XVI, за да бъде сигурен, че няма да го настигне.

За нещастие Бийо беше на верния път.

Когато Събранието узна новината, обхвана го ужас. Наистина, заминавайки, кралят беше оставил едно много заплашително писмо. Той съвършено ясно им даваше да разберат, че отива при неприятеля, за да се върне и да научи французите на ум и разум. Роялистите, от своя страна, надигнаха глава и повишиха тон. Един от тях, струва ми се Сюло, пишеше:

Всички онези, които биха могли да бъдат включени в амнистията, която предлагаме на враговете си от името на принц Дьо Конде, могат да се регистрират в нашите бюра от днес до месец август. Разполагаме с хиляда и петстотин списъка за удобство на обществеността.

Един от онези, които се уплашиха най-много, беше Робеспьер. Заседанието беше отложено от три и половина за пет часа и той изтича при Петион. Слабият търсеше силния. Според него Лафайет беше съучастник на двора. Не ставало въпрос за нищо по-малко от това, да се направи една Вартоломеева нощ²⁹⁰ на депутатите.

– Ще бъда един от първите убити! – викаше плачливо той. – Не ми остават повече от двайсет и четири часа!

Петион пък със спокойния си характер и сангвиничния си темперамент, напротив, виждаше нещата по друг начин.

– Хубаво! – каза той. – Сега познават краля и ще действат както трябва.

Пристигна Брисо. Това беше един от най-напредничавите хора на времето. Той пишеше в „Патриот“.

– Основават нов вестник, на който аз ще бъда един от редакторите – каза той.

– Кой? – попита Петион.

– „Републиканец“.

Робеспьер изкриви лице в подобие на усмивка.

– „Републиканец“? – каза той. – Много би ми се искало да ми обясните какво е това република.

290. Масово клане на хугеноти от католици в Париж през нощта на 24 август 1572 (празника на свети Вартоломей), организирано от Катерина Медичи и херцозите Гиз – най-кървавият епизод от Хугенотските войни – бел.ред.

Те бяха там, когато у Петсион, техният приятел, пристигнаха двамата Ролан, съпругът сериозен и решителен, както винаги, съпругата спокойна, по-скоро усмихната, отколкото стресната, със своите красиви ясни и говорещи очи. Те идваха от дома си на улица „Генего“ и бяха видели афиша на корделиерите. Също като тях и те мислеха, че най-малко от всичко на света на една нация ѝ е необходим крал.

Смелостта на съпрузите повдигна духа на Робеспьер. Той се върна на заседанието като наблюдател, готов да се възползва изцяло от ъгъла, в който се беше разположил, както лисицата дебне на входа на дупката си. Към девет часа вечерта той видя, че Събранието проявява повече сантименталност, че проповядват братство и за да превърнат теорията в практика, ще отидат всички при якобинците, с които се държаха много лошо и които бяха нарекли банда убийци. Тогава Робеспьер се плъзна от пейката си, пропъля към вратата, ловко се измъкна, без да бъде забелязан, и изтича при якобинците. Там се качи на трибуната и разобличи краля, разобличи министрите, разобличи Байи, разобличи Лафайет, разобличи цялото Събрание, повтори баснята си от сутринта, обрисувайки една въображаема Вартоломеева нощ и свърши, като принесе съществуването си на олтара на родината.

Когато Робеспьер говореше за себе си, той постигаше известно красноречие. При мисълта, че него, добродетелния, сериозния Робеспьер, го заплашва толкова голяма опасност, се разридаха. „Ако ти умреш, ние всички ще умрем заедно с теб!“, извика един глас. „Да, да, всички, всички!“, заповтаряха хорово присъстващите и едни протягаха ръка, за да се закълнат, други вадеха шпагите си, трети падаха на колене с вдигнати към небето ръце. По онова време често се вдигаха ръце към небето, това беше жестът на епохата. Вижте по-скоро картината „Клетвата в залата за игра на топка“ на Давид.

Госпожа Ролан беше там и не разбираше много добре каква опасност би могла да заплашва Робеспьер. Но в края на краищата тя беше жена, следователно беше податлива на чувства. Вълнението беше голямо, тя беше смутена и сама го признаваше.

В този момент влезе Дантон. На него и на зараждащата му се популярност се падаха да атакува разклатената популярност на Лафайет. За какво беше тази омраза на всички срещу Лафайет? Може би защото той беше почтен човек и винаги партиите го правеха да изглежда глупак, призовавайки към великодушието му.

Така че в момента, когато съобщаваха на Събранието за тях, Ламет и Лафайет, тези двама смъртни врагове, които бяха решили да дадат

пример на братство, влизайки там под ръка, от всички страни се понесе вик:

– Дантон на трибуната! На трибуната, Дантон!

Робеспьер не искаше нищо друго, освен да отстъпи мястото. Робеспьер, както вече казахме, беше лисица, а не дог. Той преследваше отсъстващия неприятел, скачаше отгоре му изотзад, покатерваше се на раменете му, прогризваше черепа му чак до мозъка, но рядко атакуваше в лице. Така че трибуната беше празна и очакваше Дантон. Само че на Дантон му беше трудно да се качи.

Ако той беше единственият човек, който *трябваше* да нападне Лафайет, Лафайет може би беше единственият човек, когото Дантон не можеше да нападне. Защо ли?

А! Ще ви кажем. У Дантон имаше много нещо от Мирабо, както у Мирабо имаше много от Дантон. Същият темперамент, същата нужда от удоволствия, същата необходимост от пари и, следователно, същата лекота да бъде корумпиран.

Уверяваха, че като Мирабо, и Дантон получавал пари от двора. Къде? По какъв път? Колко? Никой не знаеше. Но бяха сигурни, че ги получава. Поне така казваха.

Ето кое от всичко това беше истина:

Дантон току-що беше продал длъжността си на адвокат на кралския съвет и казваха, че е получил от министерството четворна цена за длъжността си.

Това беше вярно. Само че тайната беше между трима души – продавача – Дантон, купувача – господин Дьо Монморен, и посредника – господин Дьо Лафайет.

Ако Дантон обвинеше Лафайет, генералът можеше да хвърли в лицето му и пред всички тази история с длъжността, продадена за четири пъти по-висока цена.

Друг би отстъпил.

Напротив, Дантон тръгна напред – той познаваше Лафайет и великодушието на сърцето му, което понякога се израждаше в глупост. Да си спомним 1830 година.

Дантон си каза, че господин Дьо Монморен, приятел на Лафайет, който подписа паспортите на краля, беше твърде компрометиран в момента, за да му окачи Лафайет и този камък на шията. Той се качи на трибуната. Речта му не беше дълга.

– Господин председателю – каза той, – аз обвинявам Лафайет. Предателят ще дойде. Нека издигнат два ешафода, аз съм съгласен да се

кача на единия, ако той не е заслужил да се качи на другия.

Предателят не само щеше да дойде, той идваше, той можа да чуе ужасното обвинение, което излезе от устата на Дантон. Но както последният беше предвидил, прояви великодушното да не отговори.

С това се зае Ламет. Той поръси върху главата на Дантон хладката водица на един от обичайните си пасторали, той проповядваше братство.

После дойде Сийес, който също проповядваше братство.

После Барнав, който отново запроповядва братство.

Популярността на тези тримата надделя над тази на Дантон.

Всички бяха благодарни на Дантон, че нападна Лафайет. Но бяха благодарни и на Ламет, Сийес и Барнав за това, че го защитиха, и когато Лафайет и Дантон излязоха от клуба на якобинците, Лафайет беше този, когото придружиха с факли, когото отведоха до дома му с възгласи. Партията на двора спечели голяма победа с тази овация на Лафайет. Двете големи сили на деня бяха бити в лицето на водачите им.

Якобинците в лицето на Робеспьер.

Корделиерите в лицето на Дантон.

Виждам, че ще трябва да оставя за друга глава да разкажа какъв беше протестът, който преписваше госпожа Ролан, седнала срещу мъжа си в малкия салон на третия етаж на хотел „Британик“.

110.

Мецианинът на Тюйлери

Ще научим какво съдържаеше протестът, който преписваше госпожа Ролан. Но за да бъде читателят ни напълно в течение на ставащото и да може ясно да прозре една от най-големите потайности на революцията, ще трябва най-напред да мине заедно с нас през Тюйлери вечерта на 15 юли.

Зад вратата на един апартамент, водеща към един тъмен и пуст коридор, разположен в мецианина на двореца, стоеше права една жена с ръка на бравата, потрепвайки при всяка стъпка, която пробуждаше ехо наоколо.

Ако не знаем коя е тази жена, ще ни бъде трудно да я разпознаем. Защото освен тъмнината, която царуваше дори посред бял ден в този коридор, навън беше нощ и било случайно, било предумишлено, фитилът на единствената лампа, която гореше, беше намален почти до угасване.

Нещо повече, единствено втората стая на апартамента беше осветена, а тази жена чакаше, тръпнеше и се заслушваше пред вратата на първата.

Коя беше тази жена, която чакаше? Мария-Антоанета. Кого чакаше? Барнав.

О, високомерна дъщеря на Мария-Терезия, кой би могъл да ви каже в деня, когато ви помазваха за кралица на Франция, че ще дойде момент, когато, скрита зад вратата на апартамента на вашата камериерка, вие ще чакате, потрепервайки от страхове и надежди, един дребен адвокат от Гренобъл, вие, която накарахте Мирабо толкова да чака и която благоволихте да го приемете само веднъж!

Но нека не се лъжем, кралицата чакаше Барнав изцяло от политически интерес. В това затаено дишане, в тези нервни движения, в тази ръка, която потреперваше, стискайки ключа, нямаше сърдечен трепет, а само заинтригувана гордост.

Казваме гордост, защото въпреки хилядите преследвания, на които кралят и кралицата се бяха превърнали в цел след завръщането, беше очевидно, че животът им е спасен и целият въпрос се свежда до тези няколко думи: „Ще загубят ли бегълците от Варен остатъка от властта си, или ще възвърнат изгубеното си могъщество?“

След онази фатална вечер, когато Шарни напусна Тюйлери, за да

не се върне повече, сърцето на кралицата спря да тупти. Няколко дни тя остана безразлична към всичко, дори и към оскърбленията. Но малко по малко тя забеляза, че има две чувства в могъщата ѝ натура, чрез които още живее – гордостта и омразата, и тя дойде на себе си, за да мрази и да си отмъщава.

Не за да си отмъщава на Шарни, не за да мрази Андре, не, когато мислеше за тях, тя мразеше самата себе си и искаше да отмъсти на самата себе си. Защото тя беше твърде честна, за да не види, че от своя страна е допуснала всички грешки, а те, от своя страна, са ѝ отвръщали с преданост.

О! Ако би могла да ги мрази, тя щеше да бъде твърде щастлива!

Но онова, което мразеше от дъното на душата си, беше народът, сложил ръка на нея като на обикновена бегълка, който я преизпълваше с отвращение, продължаваше да я оскърбява, да я кара да се срамува. Да, тя много мразеше този народ, който я беше нарекъл „Госпожа Дефицит“ и „Госпожа Вето“, който я беше нарекъл „Австрийката“ и който щеше да я нарече „вдовицата Капе“.

И ако можеше да си отмъсти, ох, как би си отмъстила!

Обаче това, което щеше да ѝ донесе Барнав на 15 юли 1791 година в девет часа вечерта, докато госпожа Ролан преписваше, седнала срещу мъжа си в онзи малък салон на третия етаж на хотел „Британик“, този протест, чието съдържание ние все още не знаем, бяха може би безсилието и отчаянието, но може би също така и онзи Божи дар, който наричат отмъщение.

Действително положението беше напечено. Несъмнено благодарение на Лафайет и на Националното събрание първият удар беше париран след намесата на конституционния щит. Кралят бил отвлечен, кралят не бил бягал.

Но вие си спомняте афиша на корделиерите, спомняте си предложението на Марат, спомняте си памфлета на гражданина Прюдом, спомняте си остроумната забележка на Бонвил, предложението на Камий Демулен и очевидната истина на женевеца Дюмон, както си спомняте и че щеше да бъде основан нов вестник, в който щеше да работи Брисо, и че този вестник щеше да се нарича „Републиканец“.

Искате ли да се запознаете с проспекта на този вестник? Той е кратък, но ясен. Негов редактор беше американецът Томас Пейн²⁹¹. После беше преведен от един млад офицер, който бе участвал във Войната за независимост и се беше подписал като Дюшатле.

Какво странно нещо е съдбата, която от четирите краища на света

призовава нови неприятели на трона, който рухва! Томас Пейн! Какво щеше да прави тук Томас Пейн? Този човек, който беше живял във всички страни, англичанин, американец, французин, който беше упражнявал какви ли не занаяти, който е бил фабрикант, учител, митничар, моряк, журналист! Това, което щеше да направи, бе да присъедини дъха си към бурния вятър, който духаше безмилостно над угасващия светилник.

Ето проспекта на „Републиканец“ от 1791 г. – на този вестник, който вече излизаше или щеше да излезе, когато Робеспьер питаше що е това република:

„Ние ще докажем, че отсъствието на краля е по-добро от неговото присъствие. Той дезертира, следователно абдикира. Нацията никога няма да възвърне доверието си към клетвопрестъпника и беглеца. Дали бягството му е негово дело или на други? Няма значение! Мошеник или идиот, той все едно е недостоен. Ние сме свободни от него и той е един от нас. Това е една най-обикновена личност, господин Луи дьо Бурбон. Безопасността му е осигурена, Франция няма да се обезчести. Какво значи това, една длъжност да бъде оставена на случайността на раждането, която може да бъде изпълнявана от някой идиот? Не е ли едно нищо или нещо, сведено до нула?“

Разбирате какво въздействие имаше един подобен афиш, разлепен по стените на Париж. Конституционалистът Малуе се ужаси от него. Подплашен, той влезе тичешком в Националното събрание и като разобличи проспекта, поиска авторите му да бъдат арестувани.

– Става – каза Петион. – Но нека прочетем проспекта.

Петион, един от редките по онова време републиканци във Франция, разбира се, познаваше проспекта. Малуе, който го беше разобличил, отстъпи пред мисълта да бъде прочетен. Ами ако трибуните започнеха да го аплодират! И той беше сигурен, че ще го аплодират. Двама членове на Събранието, Шабру и Шапелие, поправиха недоглеждането на колегата си.

– Има свобода на печата – казваха те – и всеки, мъдрец или безумец, има правото да изложи своето мнение. Нека отменим с презрение съчинението на един безумец и да преминем към дневния ред.

291. Томас Пейн – американски политически деец, писател, просветител демократ, англичанин по произход. По време на Войната за независимост на Северна Америка 1775 – 83 г. публикува серия памфлети под общо заглавие „Кризата“. Трактати – „Правата на човека“, „Векът на разума“ и др. Участва и във Великата френска революция – бел.ред.

И Събранието премина към дневния ред.

Така да бъде – няма да говорим повече за това.

Но това беше хидрата, заплашваща монархията. Отсечи ѝ едната глава – докато тя пониква, друга някоя хапе.

Не бяха забравили Господина, нито заговора на Фаврас – кралят да бъде отстранен и Господина да бъде назначен за регент. Днес вече не ставаше въпрос за Господина. Той побягна по едно и също време с краля, но с повече щастие от краля успя да достигне границата.

Но господин херцог Д'Орлеан беше останал.

Той беше останал заедно със своя зъл гений, с човека, който го тласкаше напред – Лакло, автора на „Опасни връзки“. Съществуваше един декрет за регентството, един декрет, който плесеняваше по папките. Защо ли пък да не се възползват от този декрет?

На 28 юни един вестник предложи регентството на херцог Д'Орлеан. Луи XVI, както виждате, вече не съществува – каквото и да приказва Народното събрание, – и понеже вече няма крал, предлагат регентството на херцог Д'Орлеан. Разбира се, херцог Д'Орлеан се направи на учуден и отказа.

Но на 1 юли Лакло на своя глава обяви падането на краля и поиска регентство. На трети Реал доказа, че херцог Д'Орлеан е единственият надзорник на младия принц. На четвърти той поиска от трибуната в клуба на якобинците да бъде отпечатан отново и обявен декретът за регентството. За нещастие якобинците, които все още не знаеха какво точно са, поне знаеха какво не са. Те не бяха орлеанисти, въпреки че херцог Д'Орлеан и херцог Дьо Шартър участваха в тяхното общество. Регентството на херцог Д'Орлеан беше отхвърлено от якобинците. Но нощта стигна на Лакло, за да си поеме дъх. Ако не беше господар на якобинците, поне беше господар на вестника си и там той прокламира регентството на херцог Д'Орлеан и понеже думата „протектор“ беше осквернена от Кромуел, регентът, който щеше да има цялата власт, беше наречен „модератор“.

Всичко това, както се вижда, беше една кампания срещу монархията – кампания, в която монархията, сама безсилна, нямаше друг съюзник, освен Националното събрание, – обаче ги имаше и якобинците, които представляваха едно много по-влиятелно обединение и най-вече много по-опасно от Националното събрание.

На 8 юли – виждате ли как се приближаваме! – Петион внесе за обсъждане въпроса за кралската неприкосновеност. Само че той отдели политическата неприкосновеност от личната. Направи му забележка,

че ще се скарат с кралете, ако свалят Луи XVI.

– Ако кралете искат да се сразят с нас – отвърна Петион, – сваляйки Луи XVI, ние ще им отмъкнем най-могъщия съюзник. Докато оставим ли го на трона, ние ще им дадем цялата сила, която бихме му възвърнали.

На свой ред на трибуната се качи Брисо и отиде още по-далеч. Той разгледа въпроса може ли да бъде съден кралят?

– По-късно – каза той – ще обсъдим въпроса в случай на уволнение какво управление ще замени монархията.

Брисо беше чудесен. Госпожа Ролан беше на това заседание. Чуйте какво казва тя:

„Това не бяха аплодисменти, това бяха викове, това бяха възторзи. Увлечено, Събранието на три пъти става цялото на крака, с протегнати ръце, с шапки, полетели във въздуха с неизразим ентузиазъм. Нека завинаги бъде погубен онзи, който е споделил тези велики пориви и би могъл отново да приеме оковите!“

И така, ето че не само кралят можеше да бъде съден, но отгоре на това и аплодираха с ентузиазъм онзи, който реши въпроса. Съдете сами какъв ужасен отзвук би трябвало да имат тези аплодисменти в Тюйлери! Така че беше необходимо Националното събрание на свой ред да разгледа този важен въпрос. Конституционалистите, вместо да отстъпят пред дебата, го предизвикаха – те бяха сигурни в мнозинството. Но мнозинството в Събранието беше далеч от това да представлява мнозинството на нацията. Нямах значение, събранията по принцип изобщо малко се безпокоят от подобни аномалии. Те създават, а народът трябва да разваля. А когато народът разваля онова, което е направило едно събрание, това се нарича чисто и просто революция.

На 13 юли трибуните бяха изпълнени с хора, въведени предварително със специални пропуски. Това беше направено също така, както днес си набираме клакьорите.

Освен това роялистите пазеха коридорите. За случая бяха издирили рицарите на кинжала.

Най-накрая по предложение на един от членовете затвориха Тюйлери.

О! Несъмнено вечерта на този ден кралицата очакваше Барнав също толкова нетърпеливо, както го очакваше вечерта на петнайсети.

И все пак през този ден нищо не трябваше да се решава. Трябваше само да се прочете докладът, внесен от името на пет комитета. Този доклад казваше:

Случаят с бягството на краля не е предвиден от конституцията. Но кралската неприкосновеност е записана в нея.

Комитетите, разглеждайки краля като неприкосновена фигура, предаваха на правосъдието само господин Дьо Буйе, господин Дьо Шарни, госпожа Дьо Турзел, куриерите, прислужниците и лакеите. Никога остроумната басня за малките и големите²⁹² не бе прилагана по-буквално.

В крайна сметка този въпрос се обсъждаше много повече при якобинците, отколкото в Събранието.

Докато не беше обсъждан този въпрос, Робеспьер беше като в мъгла. Тъй като не беше нито републиканец, нито монархист, би могъл да бъде свободен под властта на един крал също така, както и под управлението на един сенат.

Човек като господин Дьо Робеспьер се излага рядко и ние видяхме в края на предходната глава какъв ужас го обхващаше дори когато не е компрометиран.

Но там имаше и хора, които изобщо не притежаваха тази скъпоценна предпазливост. Тези хора бяха бившият адвокат Дантон и касапинът Лежандр, един булдог и една мечка.

– Събранието може и да оправдае краля – каза Дантон. – Правосъдието ще бъде реформирано от Франция, защото Франция го осъжда!

– Комитетите са полудели – каза Лежандр. – Ако са наясно с духа на масите, ще им дойде умът в главата. Впрочем – прибави той, – ако говоря така, то е само за тяхно добро.

Подобни изказвания оскърбяваха конституционалистите. За тяхно нещастие те изобщо не бяха мнозинство при якобинците, както бяха в Събранието.

Затова се задоволиха да си излязат. Но сбъркаха. Хората, които напускат мястото си, винаги грешат и има една стара френска пословица, изпълнена със смисъл. „Който напуска мястото си, го губи“, казва тя.

Не само че конституционалистите загубиха местата си, но техните места бяха заети от народни депутации, които носеха обръщения срещу комитетите.

Ето кои отиваха при якобинците. Депутатите също биваха приемани с акламации.

В същото време едно обръщение, което трябваше да окаже известно влияние на събитията, които ще последват, се правеше на другия край на Париж, в дъното на Мариз в един клуб, или по-скоро в едно

292. Лафонтен. „Животните, които боледували от чума“, басня – бел.ред.

братско общество на мъже и жени, което наричаха общество на мини-мите, по мястото, където се събираха.

Това общество беше клон на корделиерите. То също беше оживено от духа на Дантон. Един млад, едва двајсет и три до двајсет и четири годишен човек, когото Дантон беше вдъхновил и оживил с дъха си, държеше перото и съставяше обръщението.

Този млад човек беше Жан-Ламбер Талиен.

Вместо подпис обръщението носеше едно страшно име – то беше подписано НАРОДЪТ.

На четиринајсети дискусиата в Събранието се откри. Този път беше невъзможно да бъде забранен достъпът на публика до трибуните. Невъзможно беше също така да бъдат натъпкани с роялисти и рицари на кинжала коридорите и алеите. Най-накрая беше невъзможно да бъде затворена градината на Тюйлери.

Прологът беше игран пред клакьорите, но комедията щеше да се разиграва пред истинска публика. А трябва да кажем, че публиката беше зле настроена.

Толкова зле настроена, че Дюпор, обичан от масите, беше изслушан в мрачно мълчание, когато предложи престъплението на краля да падне върху обкръжението му. Все пак той отиде докрай, учуден от това, че говори, без да възбуди нито дума и нито знак на одобрение.

Това беше една от звездите на онази тройка, чиято светлина малко по малко изчезваше от политическия небосклон: Дюпор, Ламет и Барнав.

След него на трибуната се качи Робеспьер. Какво ли щеше да каже Робеспьер, предпазливият човек, който така добре умееше да изчезва, когато се наложи? За кое щеше да се произнесе ораторът, който преди седмица беше заявил, че не е нито монархист, нито републиканец?

Той не се произнесе изобщо.

С киселата си благост той се опита да се обяви за адвокат на човечеството. Каза, че е едновременно несправедливо и жестоко да се удрят само слабите. Че той няма да напада краля, защото изглежда, че Събранието гледа на него като на неприкосновен, но че ще защити Буйе, Шарни, госпожа Дьо Турзел, куриерите, лакеите и прислужниците и в крайна сметка всички онези, чието подчинено положение ги е принудило да се подчиняват.

Събранието мърмореше по време на речта му. По трибуните слушаха с голямо внимание, без да разбират дали трябва да ръкопляскаат или да изразяват неодобрение. Най-накрая видяха в думите на оратора

истинска атака към монархията и мнима защита на дворянството. Тогава трибуните аплодираха Робеспьер. Председателят се опита да наложи тишина по трибуните.

Приюр (от Марна) поиска да пренесе разискването върху почва, напълно чиста от заобикалки и парадокси.

– Ами какво ще направите, граждани – провикна се той, – ако, поставяйки краля извън този случай, ви поискат да му бъде възстановена цялата власт?

Въпросът беше още по-объркващ, защото беше директен. Но има моменти на непредпазливост, в които нищо не обърква реакционните партии.

Демьоние подхвана забележката и сякаш поддържаше във вреда на краля каузата на Събранието.

– Събранието – каза ораторът – е всемогъщо и в своето всемогъщество има правото да прекрати кралската власт и да продължи това прекратяване до момента, в който бъде завършена конституцията.

И така кралят, който изобщо не бил бягал, ами е бил отвлечен, само временно ще бъде с прекратени правомощия и то защото конституцията не беше въобще завършена. Веднъж завършена, той с пълно право ще започне да упражнява своите функции на крал.

– Най-накрая – провикна се ораторът, – понеже ми искат – никой не искаше нищо от него – да превърна обяснението си в проект за декрет, ето моето предложение:

Първо – прекратяването на пълномощията ще продължи, докато кралят приеме конституцията.

Второ – ако не я приеме, Събранието ще го обяви за свален.

– О, бъдете спокоен! – провикна се от мястото си Грегоар. – Не само ще я приеме, но и отгоре на това ще се закълне във всичко, което пожелаете!

И имаше право, макар че би трябвало да каже: „Ще се закълне и ще приеме всичко, което пожелаете.“ Кралете се кълнат още по-лесно в онова, което не приемат.

Събранието може би щеше да се хване в движение за проектодекрета на Демьоние. Но Робеспьер подхвърли от мястото си:

– Внимавайте! Приемете ли се предварително такъв декрет, кралят няма да бъде съден!

Хванати на местопрестъплението, не се осмелиха да гласуват. Шумът, който се чу при вратите, извади Събранието от затрудненото положение. Това беше една депутация от братското общество на минимите,

носеща възванието, вдъхновено от Дантон, съставено от Талиен и подписано НАРОДЪТ.

Събранието си го изкара на вносителите на петицията. Тя отказа да изслуша обръщението им. Тогава стана Барнав.

– Нека не бъде прочетено днес – каза той, – но го изслушайте утре и не се оставяйте да бъдете повлияни от престорени убеждения... Законът само трябва да даде своя знак и ще видите как с вашите убеждения се подиграват всички добри граждани!

Читателю, запомни добре тези няколко слова, препрочети тези седем думи, размисли над тази фраза: „Законът само трябва да даде своя знак!“ Фразата беше произнесена на четиринайсети. Клането от седемнайсети е в тази фраза.

Така че не само не се задоволиха да свият от *народа* всемогъществото, на което той мислеше, че е станал господар чрез бягството на краля или, да го кажем по-точно, чрез бягството на неговия пълномощник. Връщаха публично това всемогъщество на Луи XVI и ако *народът* протестираше, ако *народът* пишеше петиции, това бяха само престорени убеждения, срещу които Събранието, този друг пълномощник на народа, би имало повод да постави своя знак!

Какво значеха думите: Поставяне на знака на закона?

Да се обяви военно положение и да бъде издигнато червеното знаме.

Действително на другия ден, на петнайсети, който беше решаващ, Събранието представляваше страшно зрелище. Никой не го заплашваше, но то по своя воля имаше вид на заплашвано. И повика на помощ Лафайет. И Лафайет, който винаги минаваше покрай истинския народ, без да го вижда, изпрати на Събранието пет хиляди души национални гвардейци, към които, за да подбуди народа, има грижата да смеси хиляда пикети от предградията Сен Антоан.

Пушките бяха аристокрацията на националната гвардия. Пикетите бяха пролетариата ѝ. Убедено като Барнав, че трябва само да развее знака на закона, за да присъедини към себе си не народа, а Лафайет, командващия Националната гвардия, и Байи, кмета на Париж, Събранието беше решено да го завърши.

Обаче, родено едва преди две години, Събранието вече беше безскрупулно като някое събрание от 1829 или 1846 година. То знаеше, че не става въпрос за друго, а да бъдат изтощени членове и слушатели във второстепенни дискусии, а главният въпрос да бъде оставен за края на заседанието, за да бъде решен с лекота. То изгуби половината от

времето, за да изслуша четенето на един военен доклад за работата на министерството. После остави благосклонно да държат речи трима или четирима членове, които имаха навика да говорят сред частните разговори на останалите. Най-накрая, достигнало до края на дискусиата, млъкна, за да изслуша две речи – едната на Сал, другата на Барнав.

Две речи на адвокати, които убеждаваха Събранието, че щом е поискало от Лафайет да го затвори, може да гласува съвсем спокойно. Наистина, през този ден Събранието нямаше от какво да се страхува, то беше набутало трибуните – нека ни бъде простен този жаргонен израз, използваме го като по-изразителен. Градините на Тюйлери бяха затворени. Полицията беше на заповедите на председателя. Лафайет седеше сред камарата, за да поиска приключване. Байи чакаше на площада начело на общинския съвет, готов да отпрати своите призови. Въръжена-та власт навсякъде предлагаше на народа схватка.

Обаче народът, който не беше готов за борба, се измъкна покрай байонетите и пиките и отиде на своя Авентински хълм²⁹³, сиреч на Марсово поле.

И отбележете добре това, той не отиде на Марсово поле, за да се бунтува, за да започне да стачкува, като римския народ. Не, той отиде на Марсово поле, защото беше сигурен, че ще намери олтара на родината, който след четиринайсети не бяха имали още време да разрушат, така пъргаво, както обикновено правителствата разрушават олтарите на родината.

Тълпата искаше там да състави един протест и да накара да бъде предаден този протест на Събранието. Докато тълпата съставяше протеста си, Събранието гласуваше:

Първо – превантивна мярка:

„Ако кралят се отрече от обета си, ако нападне народа си или пък не го защити, той абдикира, става обикновен гражданин и е обвиняем за престъпления, последвали абдикацията му.“

Второ – репресивна мярка:

„Ще бъдат преследвани: Буйе, като главен виновник, и като второстепенни виновници всички лица, които са взели участие в отвличането на краля.“

В момента, когато Събранието гласуваше, тълпата беше съставила и подписала своя протест. Тя се върна, за да го представи на Събранието и го намери охранявано по-добре от всякога. Всички представители на

293. Един от седемте хълма на Рим – бел.прев.

властта през този ден бяха военни: председател на Събранието беше Шарл Ламет, един млад полковник; командващ Националната гвардия беше Лафайет, един млад генерал; та дори и нашият достоен астроном Байи беше пристегнал върху дрехата си на учен трицветен пояс и беше нахлупил на дълбокомислената си глава тривърхата шапка на общинар и имаше сред тези байонети и пики донякъде войнствен вид, дотолкова, че ако го види госпожа Байи, би могла да го вземе за Лафайет, понеже, както разправяха, тя вземала понякога Лафайет за него.

Тълпата започна преговори. Тя не беше враждебно настроена и нямаше начин да не започнат преговори. Резултатът от тези преговори беше, че щяха да разрешат на депутати да говорят с господата Петион и Робеспьер. Виждате ли нарастването на популярността на новите имена едновременно със спадането на тази на Дюпор, Ламет, Барнав, Лафайет и Байи? Депутатите, шест на брой, тръгнаха към Събранието добре охранявани. Предупредени, Робеспьер и Петион изтичаха да ги приемат в пасажа „Фьойан“. Беше твърде късно, гласуването бе свършило!

Двамата членове на Събранието, които не бяха съгласни с това гласуване, вероятно не дадоха отчет на народните депутати по начин, който да ги накара да го преглътнат тихичко. Така че депутатите се върнаха бесни при онези, които ги бяха изпратили.

Народът беше загубил родината заедно с най-хубавото, което някога играта на съдбата бе поставяла в ръцете на един народ.

Поради същото това народът се разгневи – пръсна се из града и започна да затваря театрите. Театрите затворени ли са, както казваше един от нашите приятели през 1830 година, това означава черно знаме над Париж. Операта имаше гарнизон и той оказа съпротива.

Лафайет, с четирите си хиляди пушки и хилядата си пики, не чакаше нищо по-добро от това да смаже този зараждащ се бунт. Общинските власти отказаха да дадат заповед.

До този момент кралицата беше държана в течение на събитията. Но докладите спряха дотам и следващите се изгубиха в нощта, по-малко тъмна и неясна от тях.

Барнав, когото тя очакваше с такова нетърпение, трябваше да ѝ каже какво се е случило през деня на петнайсети.

Всички, впрочем, очакваха да се случат съдбоносни неща.

Кралят, който също очакваше Барнав във втората стая на госпожа Кампан, беше предупреден за идването на доктор Жилбер и за да отдаде повече внимание на разказа за събитията, се качи в покоите си, запазвайки Жилбер за себе си и оставяйки Барнав на кралицата.

Най-накрая към девет и половина по стълбите отекнаха стъпки, чу се глас, разменящ няколко думи с часовия, който стоеше на площадката. После един млад мъж се появи в края на коридора, облечен в униформата на лейтенант от Националната гвардия. Това беше Барнав.

С тръпнещо сърце, сякаш този мъж беше най-обожаваният любим, кралицата дръпна вратата и Барнав, след като погледна пред и зад себе си, се плъзна през откренатата врата.

111. Денят на 15 юли

И на двамата сърцата биеха еднакво силно, но поради твърде различни чувства. Сърцето на кралицата биеше в надежда за отмъщение. Сърцето на Барнав биеше от желанието да бъде обичан.

Кралицата бързо влезе във втората стая, търсейки, нека го кажем така, светлината. Тя, разбира се, не се страхуваше нито от Барнав, нито от неговата любов. Тя знаеше колко предана и почитителна е тази любов. Но с инстинкта на жена бягаше от тъмнината.

Стигнала във втората стая, тя се отпусна на един стол. Барнав спря на прага на вратата и с един поглед обгърна цялата обстановка в малката стая, осветена само от две свещи. Барнав се надяваше да види краля, който беше присъствал на двете му предишни срещи с Мария-Антоанета.

Стаята беше пуста. За пръв път след разходката му в галерията на епископството на Мо той щеше да бъде насаме с кралицата. Ръката му от само себе си се вдигна към сърцето му, за да успокои ударите му.

– О, господин Барнав! – каза кралицата след миг на мълчание. – Чакам ви от два часа.

Първият порив на Барнав при този упрек, направен с такъв сладък глас, че преставаше да бъде обвинителен и се превръщаше в жален, беше да се хвърли в краката на кралицата, ако почитителността не го удържаше.

– Уви, госпожо, вярно е! – каза той. – Но се надявам, че Ваше Величество е убедена, че това закъснение няма нищо общо с желанията ми.

– О, да! – каза кралицата и лекичко кимна в знак на потвърждение. – Зная колко сте предан на монархията.

– Предан съм най-вече на кралицата – каза Барнав. – Ето в какво желая да бъде най-убедена Ваше Величество.

– Не се и съмнявам, господин Барнав... И така, вие не можахте ли да дойдете по-рано?

– Опитах се да дойда към седем часа, госпожо, но все още беше твърде светло и срещнах – как само подобен човек се осмелява да се приближава до двореца ви! – та, срещнах господин Марат на терасата.

– Господин Марат ли? – каза кралицата, сякаш се ровеше в паметта си. – Не беше ли един вестникар, който пише срещу нас?

– Който пише срещу всички, да... Погледът му на пепелянка ме проследи, докато изчезнах през железните врати на „Фьойан“... Минах, без дори да се осмеля да хвърля един поглед към прозорците ви. За щастие при Пон-Роаял срещнах Сен-При.

– Сен-При! Това пък какво е? – каза кралицата с презрение, почти равно на онова, което току-що бе показала спрямо Марат. – Някой комедиант ли?

– Да, госпожо, един комедиант – подхвана Барнав. – Но какво искате! Това са характерните лица за нашето време: комедианти и вестникари, хора, за чието съществуване едно време кралете не се сещаха, освен за да накарат да им дадат заповеди, които те бяха твърде щастливи да изпълняват, сега комедиантите и вестникарите са граждани, имащи своето влияние в обществото, движещи се според волята си и действащи според вдъхновението си, можещи – бидейки важни колела в голямата машина, в която монархията днес е само главно колело, – можещи да правят добро, можещи да правят и зло... Сен-При оправи онова, което оплеска Марат.

– Как така?

– Сен-При беше в униформа. Познавам го много добре, госпожо. Приближих се до него и го попитах къде застъпва на стража. За щастие беше в двореца! Знаех, че мога да се осланям на неговата дискретност – казах му, че имам аудиенция при вас...

– О! Господин Барнав!

– По-добре ли беше да се откажа...?

Барнав щеше да каже „от щастieto“, но се усети:

– По-добре ли беше да се откажа от честта да ви видя и да ви оставя в неизвестност относно важните новини, които имам да ви съобщавам?

– Не – каза кралицата, – добре сте направили... И вие мислите, че можете да се осланяте на господин Сен-При?

– Госпожо – каза важно Барнав, – общественото недоволство ескалира, повярвайте ми. Хората, които остават с вас в този час, са наистина предани приятели. Защото, ако утре – и това ще се реши утре – якобинците надделеят над конституционалистите, вашите приятели ще бъдат ваши съучастници... А вие го видяхте, законът отклони наказанието от вас само за да поразии приятелите ви, които нарече ваши съучастници.

– Това е вярно – каза кралицата. – Тогава вие казвате, че господин Сен-При...

– Господин Сен-При, госпожо, ми каза, че е на стража в Тюйлери от девет до единайсет часа, че ще се опита да поеме поста на мецанина и

че тогава, през тези два часа, Ваше Величество ще има пълната свобода да ми нареди каквото желае... Само че той ме посъветва и аз самият да облека униформата на офицер от Националната гвардия. И както Ваше Величество вижда, последвах съвета му.

– И вие намерихте господин Сен-При на поста му?

– Да, госпожо... За да получи от сержанта си този пост, му е струвало два билета за спектакъла... Виждате – добави усмихнат Барнав, – че корупцията е лесна работа.

– Господин Марат... Господин Сен-При... Два билета за театър... – повтори кралицата, хвърляйки уплашен поглед в бездната, откъдето излизаха малките събития, които в дни на революция изтъкват съдбата на кралете.

– О, Боже мой, да! – каза Барнав. – Странно е, нали, госпожо? Древните наричат това съдба. Философите го наричат случайност. Вярващите го наричат Провидение.

Кралицата изтегли по дължината на хубавата си шия една къдрица и я погледна тъжно.

– В края на краищата е това, което кара косите ми да побеляват! – каза тя.

После, връщайки се към Барнав и към политическата страна на положението, което бяха изоставили за миг заради живописното и неясното, тя подхвана:

– Но мисля, че ви чух да казвате, че сме спечелили победа в Събранието.

– Да, госпожо, победихме в Събранието, но току-що претърпяхме поражение при якобинците.

– Ама, Боже мой! Вече нищо не разбирам... – каза кралицата. – Аз си мислех, че якобинците са ваши, на господин Ламет и господин Дюпор, че ги държите в ръцете си, че правите с тях каквото си поискате?

Барнав тъжно поклати глава.

– Така беше някога – каза той, – но в Събранието се създаде нов дух.

– На орлеанизъм, нали? – каза кралицата.

– Да, в момента оттам идва опасността.

– Опасността! Но повторете ми още веднъж, не я ли избегнахме с гласуването днес?

– Разберете добре това, госпожо, защото, за да можете да се изправите срещу една ситуация, трябва да я познавате, – ето какво беше гласувано днес: „Ако един крал престъпи клетвата си, ако нападне или не

защити народа си, той абдикира, става обикновен гражданин и носи отговорност за престъпленията, последвали абдикацията му.“

– Е, добре – каза кралицата, – кралят няма да престъпи клетвата си. Кралят няма да нападне народа си, кралят ще го защити.

– Да. Но чрез този вот, госпожо – каза Барнав, – остава една отворена вратичка за революционерите и орлеанистите. Събранието не поставя нови за краля – то гласува мерки срещу повторно дезертиране, но остава настрана първото, и знаете ли какво предложи тази вечер при якобинците Лакло, човекът на херцог Д'Орлеан?

– О! Сигурно нещо ужасно! Какво добро би могъл да предложи авторът на „Опасни връзки“?

– Той поиска да бъде направена в Париж и в цяла Франция петиция за сваляне от престола. Обеща десет милиона подписа.

– Десет милиона подписа! – провикна се кралицата. – Боже мой! Нима сме толкова мразени, че десет милиона французи ни отхвърлят?

– О, госпожо! Лесно се създава мнозинство.

– И прие ли се предложението на господин Лакло?

– То повдигна дискусия... Дантон го подкрепи.

– Дантон! Мислех, че Дантон е на наша страна? Господин Дьо Монморен ми беше говорил за някаква адвокатска длъжност при кралския съвет, продадена или купена, не съм наясно, която ни осигурява този човек.

– Господин Дьо Монморен се е излъгал, госпожо. Ако Дантон подкрепи някого, то това ще бъде херцог Д'Орлеан.

– А господин Дьо Робеспьер говори ли? Казват, че започвал да придобива голямо влияние.

– Да, Робеспьер говори. Той изобщо не беше за петицията. Беше просто за едно обръщение към якобинските общества в провинцията.

– Но все пак би трябвало на наша страна да е господин Дьо Робеспьер, ако той има подобна власт.

– Но господин Дьо Робеспьер не ни обича, госпожо. Той принадлежи на себе си, на една идея, на една утопия, на едно привидение, на една амбиция, може би.

– Но, в края на краищата, каквато и да е амбицията му, ние можем да я удовлетвори... Предполагате ли, че иска да е богат?

– Той не иска да бъде богат.

– Да стане министър тогава?

– Може би иска да бъде нещо повече от министър!

Кралицата погледна Барнав с някакъв ужас.

– Все пак, струва ми се – каза тя, – че да бъде министър е най-високата цел, която би могъл да постигне някой от поданиците ни?

– Ако господин Дьо Робеспьер гледа на краля като на свален от престола, той не се смята за поданик на краля.

– Но към какво се стреми, тогава? – попита уплашено кралицата.

– В известни моменти, госпожо, хората мечтаят за нови политически титли на мястото на старите изчезнали титли.

– Да, разбирам, че херцог Д'Орлеан мечтае за регентство, това да. Неговото рождение го прави призван за тази функция. Но господин Дьо Робеспьер, един дребен адвокат от провинцията...!

Кралицата забравяше, че Барнав също е дребен адвокат от провинцията. Барнав остана безстрастен, било защото ударът бе минал покрай него, без да го засегне, било защото бе имал куража да го понесе, без да покаже болката си.

– Марий²⁹⁴ и Кромюел са произлезли от народа – каза той.

– Марий! Кромюел!... Уви! Когато в детството си чувах да произнасят тези имена, не съм и помисляла, че ще звучат един ден така фатално в ушите ми!... Но все пак да видим – защото ние непрестанно оставяме фактите настрана, за да правим преценки, – вие ми казахте, че господин Дьо Робеспьер се противопоставил на тази петиция, предложена от господин Лакло и подкрепена от господин Дантон.

– Да. Но в този момент нахлу вълна от народ, обичайните кресльовци от Пале Роаял, една тумба леки момичета... Всичко това беше заведено, за да подкрепи Лакло. И не само предложението му се прие, но и на всичко отгоре решиха, че утре в единайсет часа сутринта събраните якобинци ще изслушат четенето на петицията, че ще бъде отнесена на Марсово поле, подписана на олтара на родината и оттам ще бъде изпратена на обществата в провинцията, които на свой ред да я подпишат.

– И кой съставя тази петиция?

– Дантон, Лакло и Брисо.

– Трима врагове?

– Да, госпожо.

– Но, Боже мой! Какво правят нашите приятели, конституционалистите?

– А! Ето на!... Е, добре, госпожо, те са решили утре да заложат

294. Марий – римски пълководец, консул (107, 104 – 100 и 86 пр. Хр.). Побеждава Югурта, разбива кимврите и тевтоните. Противник на Сула. Превзема Рим (87 пр. Хр.) и жестоко се разправя с враговете си. Плутарх написал биографията на Марий. Произхожда от небогато латинско семейство – бел.прев.

всичко на карта.

– Но те не могат да останат повече при якобинците, нали?

– Възхитителното ви разбиране на хората и нещата, госпожо, ви кара да видите положението такова, каквото е... Да, водени от Дюпор и Ламет, вашите приятели ще се отделят от вашите неприятели. Те ще противопоставят фьойаните на якобинците.

– Какви са пък тези фьойани? Извинете ме, не зная нищо. В нашия политически живот навлязоха толкова много нови имена и думи, че едва ли не всяка моя дума е въпрос.

– Госпожо, Фьойан е една голяма постройка, намираща се до Манежа, следователно близо до Събранието, която е дала името си на терасата на Тюйлери.

– И кой още ще бъде в този клуб?

– Лафайет, сиреч Националната гвардия, и Байи, с други думи – общината.

– Лафайет, Лафайет... Вие мислите, че може да се разчита на Лафайет?

– Мисля, че е предан на краля.

– Предан е на краля като дървар, който сече дъба от корен! Байи както и да е – изобщо не мога да се оплача от него, – ще кажа дори нещо повече, той ми съобщи за доноса на онази жена, която се беше досетила за нашето заминаване. Но Лафайет...

– Ваше Величество ще съди в случая.

– Да, вярно – каза кралицата, хвърляйки измъчен поглед към Барнав, – да... Версай... Е, добре, да се върнем към този клуб, какво ще прави той? Какво ще предложи? Каква сила ще има?

– Огромно могъщество, тъй като ще разполага едновременно, както казах на Ваше Величество, с Националната гвардия, общината и мнозинството в Събранието, което гласува с нас. Какво ще остане на якобинците? Пет-шест депутати, може би: Робеспьер, Петион, Лакло, херцог Д'Орлеан – всички разнородни елементи, които биха могли да размърдат от сганта на новите членове, натрапници, една банда от кресловци, които ще вдигат шум, но няма да имат никакво влияние.

– Така иска Бог, господине! И какво смята да прави Събранието, докато чака?

– Събранието смята още утре да смъмри набързо господин кмета на Париж заради колебанието и мекушавостта му днес.

В този момент удари единайсет без четвърт и чуха как часовоят кашля.

– Да, да – прошепна Барнав, – зная, време е да се оттегля. А при все това ми се струва, че имам да кажа още хиляди неща на Ваше Величество.

– А аз, господин Барнав – каза кралицата, – имам да ви кажа само едно в отговор и то е, че съм ви признателна, на вас и на вашите приятели, за опасностите, на които се излагате заради мен.

– Госпожо – каза Барнав, – опасността е игра, в която съм спечелил, било победител или победен, ако победен или победител, кралицата ми се отплати с една усмивка.

– Уви, господине! – отвърна кралицата. – Вече изобщо не зная какво е да се усмихваш! Но вие правите толкова много за нас, че ще се опитам да си спомня времената, когато бях щастлива, и ви обещавам, че първата ми усмивка ще бъде за вас.

С ръка на сърцето Барнав се поклони и се оттегли заднешком.

– Между другото – каза кралицата, – кога ще ви видя отново?

Барнав изглежда пресмяташе.

– Утре са петицията и второто гласуване в Събранието... Вдругиден ще бъдат избухването и временните репресии... В неделя вечерта ще се опитам да дойда, госпожо, и да ви разкажа онова, което ще стане на Марсово поле.

И той излезе.

Кралицата се качи обратно при съпруга си дълбоко замислена и го намери също толкова замислен. Доктор Жилбер току-що си беше отишъл и му беше казал почти същите неща, които Барнав бе съобщил на кралицата. И двамата имаха нужда само да разменят един поглед, за да видят, че и от двете страни новините са неприятни.

Кралят току-що бе написал едно писмо. Без да каже нито дума, той подаде това писмо на кралицата.

Това бяха пълномощия, дадени на Господина, да ходатайства от името на краля на Франция за намесата на австрийския император и на пруския крал.

– Господина ми е причинил много зло – каза кралицата. – Господина ме мрази и ще ми причини и по-нататък всичкото зло, което може да ми причини. Но щом има доверието на краля, има и моето.

И като взе перото, героично постави подписа си до този на краля.

112.

В която най-накрая ще разберем протеста, който преписваше госпожа Ролан

Разговорът на кралицата с Барнав е дал, надяваме се, точна представа на нашите читатели за положението, в което се намираха всички партии на 15 юли 1791 година:

новите якобинци заемаха мястото на старите;

старите якобинци създадоха клуба на фьойаните;

корделиерите в лицето на Дантон, Камий Демулен и Лежандр се присъединиха към новите якобинци;

Събранието, станало конституционно-роялистко, реши да поддържа краля на всяка цена;

народът реши да издейства сваляне от престола по всички възможни начини, но в същото време реши най-напред да използва протести и петиции.

А сега, какво стана през нощта и деня, изменили от тази среща на Барнав и кралицата, пазени от актьора Сен-При, до момента, когато ще влезем при госпожа Ролан?

Ще го разкажем с няколко думи. Докато траеше този разговор и дори в момента, когато той завършваше, трима души бяха седнали около една маса с хартия, пера и мастило пред тях; натоварени от якобинците да съставят петиция.

Тези трима души бяха Дантон, Лакло и Брисо.

Дантон изобщо не беше човек за такъв род сбирки. Впрочем цялото удоволствие в живота му идваше от движението, той очакваше с нетърпение завършването на заседанията на всеки комитет, в който участваше. Така че след миг той стана и остави Брисо и Лакло да съставят петицията, както те си знаят.

Лакло го видя да излиза и го проследи с поглед, докато изчезна, и с уши, докато чу вратата да се затваря след него. Това двойно действие на сетивата му изглеждаше като че за миг го измъква от мнимата сънливост, под която той прикриваше неуморимата си активност. После се отпусна на фотьойла и като остави перото да изпадне от ръката му, каза:

– Ах, Бога ми! Драги господин Брисо, съставете това, както го разбирате. Колкото до мен, аз съм некомпетентен... Ах! Ако това беше

някоя лоша книга, както казват в двора, някое продължение на „Опасни връзки“, щях да си свърша работата. Но една петиция, една петиция... – добави той, прозявайки се така, че челюстта му щеше да се откачи, – това ме отегчава ужасно!

Брисо пък, напротив, беше човек точно за такъв вид работа. Убеден, че ще състави петицията по-добре от всекиго другото, той прие пълномощията, които му се даваха от отсъствието на Дантон и отказа на Лакло, който затвори очи и се настани възможно най-добре във фотьойла си, като се приготви да претегли всяка фраза, всяка буква, за да може да вмъкне при случай някоя уговорка за регентството на своя принц.

Щом напишеше някое изречение, Брисо го прочиташе и Лакло го одобряваше с леко движение на глава и тихичко изръмжаване. Осветлявайки положението, Брисо изтъкваше:

Първо – лицемерното или боязливо мълчание на Събранието, което изобщо не поиска или не се осмели да приеме постановление против краля;

Второ – фактическата абдикация на Луи XVI, защото той беше избягал и Събранието го беше отстранило, беше накарало да го преследват и арестуват.

Трето – необходимостта да бъдат взети мерки за неговата *замяна*.

– Добре! Добре! – каза Лакло при тази последна дума.

После, тъй като Брисо щеше да продължи:

– Почакайте... почакайте! – каза секретарят на херцог Д'Орлеан. – Струва ми се, че след думите „за неговата *замяна*“ трябва нещо да се добави... нещо, което ще присъедини към нас боязливите умове. Никой още не е хвърлял като нас шапката си под моста.

– Възможно е – каза Брисо. – Какво бихте добавили?

– О! Това трябва да направите по-скоро вие, отколкото аз, драги господин Брисо... Бих добавил... Да видим...

Лакло се престори, че търси в ума си отдавна подготвената фраза, която само чакаше удобния момент, за да изскочи.

– Е, добре – каза той накрая, – например след думите: „Необходимостта да бъдат взети мерки за неговата *замяна*“, бих добавил: *по всички начини, определени от конституцията*.

Учете се и се възхищавайте, о, политически мъже, минали, настоящи и бъдещи съставители на петиции, протести и законопроекта! Наистина бяха нещо твърде малко, нали, тези безобидни думи?

Е, добре, ще видите – сиреч ще видят онези от моите читатели, които имат щастието да не са политици, докъде ни водят шестте думи: „По

всички начини, определени от конституцията“.

Всички начини, определени от конституцията за вземане на мерки за замяната на краля, обаче се свеждаха само до един. Този единствен начин беше *регентството*.

Обаче в отсъствието на граф Дьо Прованс и на граф Д'Артоа, братя на Луи XVI и чичовци на дофина – впрочем загубили своята популярност, защото бяха емигрирали, – на кого се падаше регентството?

На херцог Д'Орлеан.

Това малко невинно изречение, вмъкнато в една петиция, съчинена от името на народа, правеше все така в името на този народ господин херцог Д'Орлеан регент!

Хубаво нещо е политиката, нали? Само че на народа ще му трябва още доста време, за да започне да вижда ясно, когато си има работа със способни хора като господин Дьо Лакло!

Било защото Брисо не се досети за мината, заложена в тези шест думи, готова да избухне, когато това потрябва, било защото не видя змията, промъкнала се под тази добавка, която ще надигне съскащата си глава, когато дойде моментът, било че в края на краищата, знаейки какво рискува като съставител на тази петиция, той изобщо не се разсърди, че си оставя вратичка за измъкване, но той не възрази нищо и добави изречението, като каза:

– Действително, това ще присъедини някои конституционалисти към нас... Идеята е добра, господин Дьо Лакло!

Остатъкът от петицията беше съобразен с чувството, което бе довело до решението за съставянето ѝ. На другия ден Петион, Брисо, Дантон, Камий Демулен и Лакло се явиха в клуба на якобинците. Те донесоха петицията.

Залата беше почти празна. Всички бяха при фьойаните. Барнав изобщо не се беше излъгал – бягството беше пълно. Петион веднага изтича до Фьойан.

Какво откри там? Барнав, Дюпор и Ламет съчиняваха обръщение до якобинските общества в провинцията, обръщение, в което съобщаваха, че якобинският клуб повече не съществува и е преместен във Фьойан под името „Общество на приятелите на конституцията“.

И така това обединение, създадено с толкова труд, което, подобно на мрежа се простираше из цяла Франция, щеше да престане да действа, парализирано от колебанието. На кого щеше да повярва то, на кого щеше да се подчини, на старите или на новите якобинци?

През това време щеше да бъде извършен контрареволуционен

държавен преврат и народът, който нямаше да има на кого да се опре, заспал, вярвайки в онези, които трябваше да бдят вместо него, щеше да се събуди победен и задушен.

Ставаше въпрос да се изправят срещу бурята.

Всеки състави свой протест, който щеше да изпрати в провинцията там, където мислеше, че се ползва с някакво доверие.

Ролан беше специален депутат от Лион. Той имаше голямо влияние върху населението на тази втора столица на кралството. Дантон, преди да отиде на Марсово поле, където трябваше поради липсата на якобинците, които не можеха да бъдат открити, да накара народа да подпише петицията, мина през Ролан, обясни му положението и го задължи да изпрати без бавене един протест на лионците, отнасяйки се до него за редакцията на този важен текст.

Народът на Лион щеше да подаде ръка на народа от Париж и щеше да протестира по едно и също време с него. Госпожа Ролан преписваше този протест, съставен от мъжа ѝ. Колкото до Дантон, той отиде да настигне приятелите си на Марсово поле.

В момента, когато пристигаше, приключваше голяма дискусия. Сред голямата арена стоеше олтарът на родината, издигнат за празника на 14 юли, който беше останал там като скелет от миналото.

Поводът за издигането на този олтар беше, както вече разказахме, федерацията от 1790 година и представляваше една платформа, до която се достигаше по четири стълби, съответстващи на четирите посоки на света.

За олтара на родината има една картина, представяща триумфа на Волтер, състоял се на дванайсети. На картината е и афишът на корделиерите, носещ клетвата на Брут.

Дискусията беше за шестте думи, вкарани в петицията от Лакло. Те щяха да минат незабелязани, когато един човек, който изглеждаше принадлежаш към класата на народа по облеклото и маниерите си, рязко спря четящия, при това с прямота, граничеща с бруталност.

– Спрете това! – каза той. – Мамят народа!

– Как така? – попита четецът.

– С тези думи: „По всички начини, определени от конституцията“, вие заменят едно нещо със същото... възстановяват една монархия, а ние не искаме повече крал.

– Не, стига монархия! Стига крал! – викна мнозинството от присъстващите.

Странно нещо! Тогава якобинците бяха тези, които взеха страната

на монархията!

– Господа, господа – провикнаха се те, – внимавайте! Идването на република означава никаква монархия и никакъв крал, а ние не сме узрели за република.

– Не сме узрели ли? – каза човекът от народа. – И така да е... Но едно или две слънца като онова от Варен ще ни накарат да узреем.

– Да се гласува! Петицията да се гласува!

Наложил се да се премине към гласуване.

– Нека онези, които не признават Луи XVI и никакъв друг крал, вдигнат ръка – каза непознатият.

Едно толкова голямо мнозинство вдигна ръцете си, че нямаше нужда да се прибягва до по-нататъшно гласуване.

– Това е добре – каза провокаторът. – Утре в неделя, на 17 юли, цял Париж ще бъде тук, за да подпише петицията. Аз, Бийо, се наемам да го предупредя.

При името Бийо всеки разпозна страховития арендатор, който, придружен от адютанта на Лафайет, бе арестувал краля във Варен и го беше довел в Париж.

Така с първия удар бяха надминати и най-дръзките от корделиерите и якобинците. И от кого? От един човек от народа, ще рече от инстинкта на масите. Така че Камий Демулен, Дантон, Брисо и Петион заявиха, че по тяхно мнение подобен акт не би могъл да се размине, без да повдигне буря, и е важно най-напред да бъде издействано от градската управа разрешение за утрешното събиране.

– Така да бъде – каза човекът от народа. – Издействайте го и ако не го издействате, ще го изискам аз!

Камий Демулен и Брисо бяха натоварени да го направят. Байи отсъстваше. Намериха само първия синдик²⁹⁵. Той не пожела да поеме отговорност – не отказа съвсем, но и не разреши. Задоволи се устно да одобри петицията. Брисо и Камий Демулен напуснаха Кметството, смятайки, че са получили разрешението.

Щом си отидоха, първият синдик изпрати да предупредят Събранието за току-що направените пред него постъпки.

Събранието беше хванато в грешка. То не беше постановило нищо относно положението на Луи XVI като беглец и временно лишен от званието си на крал, настигнат във Варен, доведен обратно в Тюйлери и пазен след 26 юни като пленник.

295. Синдик – член на общинската управа в миналото – бел.прев.

Нямаше време за губене. Демьоние, с всички външни белези на враг на кралското семейство, представи един проектодекрет, съставен от тези думи:

Отстраняването от изпълнителна власт ще продължи дотогава, докато конституционният акт бъде представен на краля и приет от него.

Предложен в седем часа вечерта, в осем декретът беше приет с огромно мнозинство. И така петицията на народа се оказваше безполезна – кралят, отстранен само до деня, когато приеме конституцията, чрез това просто приемане ставаше крал, както преди.

Всеки, който поискаше свалянето от престола на краля, конституционно подкрепен от Събранието, щом кралят се покажеше разположен да изпълни това условие, щеше да се окаже бунтовник.

Обаче, тъй като положението беше тежко, бунтовниците щяха да бъдат преследвани с всички средства, които законът даваше на своите изпълнители.

Състоя се също и събрание на кмета и градския съвет вечерта в Кметството.

Заседанието започна в девет и половина часа.

В десет бяха решили, че на другия ден, 17 юли, от осем часа сутринта, декретът на Събранието не само ще бъде отпечатан и разлепен по стените на Париж, но и нещо повече – ще бъде обявен при звуците на тръби от глашатаяте и приставите на града, които трябва да бъдат придружени от войска.

Един час, след като беше взето това решение, то стана известно на якобинците.

Якобинците се чувстваха твърде слаби. Дезертирането на повечето от тях при фьойаните ги оставяше изолирани и без сили. Те се огънаха.

Сантер, човекът от предградието Сен Антоан, известният пивовар от Бастилията, този, който трябваше да наследи Лафайет, се натовари от името на обществото да отиде на Марсово поле и да оттегли петицията. Корделиерите се показаха още по-предпазливи.

Дантон заяви, че ще прекара утрешния ден във Фонтене-су-Боа. Тъстът му, производителят на лимонада, имаше там малка полска къща. Лежандр почти му обеща да се присъедини към него, заедно с Демулен и Фрерон.

Семейство Ролан получи малка бележка, в която ги

предупреждаваха, че е безполезно да изпращат протеста си в Лион. Всичко беше изоставено или отложено.

Беше почти полунощ и госпожа Ролан току-що бе приключила с преписването на протеста, когато пристигна онази малка бележка от Дантон, от която нищо не можеше да се разбере.

Точно в този момент в една задна стая на кръчмата на Гро-Кайу двама мъже, довършвайки третата бутилка вино от двайсет су, приключваха с един странен проект. Това бяха един перукер и един инвалид.

– Ах, какви смешни мисли ви идват, господин Лажарие! – казваше инвалидът, смеейки се безсрамно и глупаво.

– Така е, бай Реми – подхвана перукерът. – Разбирате, нали? Преди изгрев слънце отиваме на Марсово поле. Повдигаме една дъска от олтара на родината. Пъхаме се под него и наместваме обратно дъската. После с един свредел, ама дебел свредел, правим дупки в пода... Утре ще дойдат тъпла млади и хубави гражданки на олтара на родината, за да подпишат петицията и, Бога ми, ние...

Безсрамният и глупав смях на инвалида се усили още повече. Беше очевидно, че във въображението си той вече гледа през дупките на олтара на родината.

Смехът на перукера не беше толкова добродушен. Почтеното и аристократично сдружение, към което принадлежеше, беше сринато от нещастията на времето. Емиграцията беше откъснала от артистите във фризьорството – според това, което видяхме като фризури при кралицата, фризьорството по онова време беше изкуство – та, както казахме, емиграцията беше откъснала от артистите във фризьорския занаят най-добрите им клиенти. Освен това Талма току-що беше изиграл ролята на Тит в „Береника“²⁹⁶ и прическата, която си беше направил, породила една нова мода, съгласно която косите се носеха къси и без пудра.

Така че, общо взето, перукерите бяха роялисти. Четете Прюдом и ще видите, че в деня на екзекуцията на краля един перукер си прерязва гърлото от отчаяние.

Обаче щеше да бъде погоден хубав номер на всички патриотки, както ги наричаха малкото важни дами, които бяха останали във Франция, да се надникне под полите им и майстор Лажарие да поддържа цял месец утринните си разговори с тези еротични спомени. Мисълта за

296. „Береника“ – трагедия от Расин; френски драматург, член на Френската академия (1673). Най-бележитият майстор на френската класицистична трагедия след П. Корней. Засилва психологическата страна на трагическия образ. Други трагедии в стихове – „Андромаха“, „Британик“, „Федра“. – бел. прев.

тази шега му бе хрумнала, докато си пийваше с един стар добряк от своите приятели и той я съобщи на този, който усети как потръпват нервите на крака му, който бе оставил при Фонтъноа и който държавата великодушно беше заменила с дървен.

Като следствие от това двамата пиячи поискаха четвърта бутилка, която стопанинът побърза да им донесе.

Тъкмо я бяха започнали, когато на инвалида на свой ред му хрумна една идея.

Тя се състоеше в това, да вземат едно малко буренце, да пресипят бутилката в него вместо в чашите си, да присъединят към нея още две бутилки и оставайки за кратко жадни, да отнесат буренцето със себе си. Инвалидът обосноваваше предложението си с аксиомата, че е твърде горещо да се гледа нагоре.

Перукерът благоволи да се усмихне. И понеже кръчмарят направи забележка на двамата си гости, че няма полза да стоят в кръчмата, ако няма да пият, нашите двама стари вълци направиха сделка с него за един свредел и едно буренце, пяхнаха свредела в джоба, преляха трите си бутилки вино в буренцето и когато удари полунощ, се отправиха в тъмнината към Марсово поле. Повдигнаха дъската и с буренцето между тях двамата си легнаха на меко на пясъка и заспаха.

113. Петицията

Има моменти, когато народът вследствие на последователно подстрекателство се надига като прилив и има нужда от някакъв голям катаклизъм, за да се прибере, като океана, в леглото, което му е издълбала природата.

Така беше и с парижкия народ през първата половина на юли, когато толкова много събития го докараха до кипеж. В неделя, на десети, отидоха да посрещнат конвоя с останките на Волтер, но лошото време попречи празникът да се състои и конвоят спря при бариерата на Шарантон, където народът бе стоял през целия ден.

В понеделник, на единайсети, времето се беше изяснило. Шествието беше потеглило и беше пресякло Париж сред огромно множество стекъл се народ, спирайки пред къщата, където бе умрял авторът на „Философски речник“ и „Орлеанската дева“, за да даде време на госпожа Вилет, неговата осиновена дъщеря, и на семейството на Калас да положат венец на саркофага, поздравен от хора на артистите от операта.

В сряда, на тринайсети, имаше спектакъл в „Нотр Дам“. Играха „Превземането на Бастилията“²⁹⁷ с голям оркестър.

В четвъртък, на четиринайсети, празника на федерацията, имаше поклонение пред олтара на родината. Три четвърти Париж беше на Марсово поле и хората се възбуждаха все повече и повече от виковете: „Да живее нацията!“, и при гледката на всеобщата илюминация, сред която дворецът Тюйлери оставаше ням и тъмен, приличен на гробница.

В петък, петнайсети, се състоя вотът в Събранието, охраняван от четирите хиляди байонета и хилядата пики на Лафайет. Петицията на тълпата, затварянето на театрите, доведоха до глъчка и слухове през цялата вечер и през една част от нощта.

Най-накрая в събота, на шестнайсети, беше дезертирането на якобинците при фьойаните. Имаше жестоки сцени на Пон-Ньоф, където хора от полицията биха Фрерон и арестуваха един англичанин, учител по италиански, наречен Ротондо. На Марсово поле цареше възбуда, защото Бийо беше открил в петицията фразата на Лакло. Народът гласува за свалянето от престола на Луи XVI. Взето беше решение да се срещнат

297. „Превземането на Бастилията“ – героична драма от Дезожие – бел.фр.изд.

на следващия ден, за да подпишат петицията.

Нощта беше мрачна, неспокойна, изпълнена с глъч и докато големите шефове на якобинците и корделиерите се криеха, защото познаваха играта на противниците си, убедените и наивни хора от партиите обещаваха един на друг да се съберат и да продължат, каквото и да се случи, започнатото начинание.

Освен това и други не спяха, движени от недотам почитени и най-вече съвсем не човеколюбиви чувства. Това бяха онези хора на омразата, които се срещат при всяко голямо обществено сътресение, които обичат безредиците, сблъсъците, вида на кръвта, както лешоядите и тигрите обичат армиите, които се бият, и им осигуряват трупове.

Марат беше в сутерена си, където го държеше заточен фикс идеята му. Марат вярваше, че непрекъснато е преследван и заплашван или се преструваше, че вярва. Той живееше в сянка като хищниците и нощните птици. От тази сянка, като от преддверието на Трофоний²⁹⁸ или на Делфи²⁹⁹, излизаха всяка сутрин зловещи пророчества по листата на вестника, който наричаха „Приятелят на народа“. От няколко дни от вестника на Марат капеше кръв. От завръщането на краля той предлагаше като единствен начин за запазването на правата и интересите на народа единствен диктатор и всеобщо клане. По думите на Марат преди всичко трябваше да бъде изклано Събранието и да бъдат избесени властите. После, в нещо като вариант, тъй като клането и бесенето не му бяха достатъчни, той предлагаше да бъдат рязани с трион ръце, да се режат палци, да бъдат погребвани живи, да се набиват на кол! Беше време лекарят на Марат да дойде при него според обичая си и да му каже: „Вие пишете в червено, Марат. Трябва да ви пусна кръв!“

Верьер, този отвратителен гърбушко, това страховито джудже с дълги ръце и крака, което бяхме видели да се появява в началото на тази книга, за да създаде събитията от пети и шести октомври и който след пети и шести октомври се върна обратно в мрака, вечерта на шестнайсети се появи отново, видяха отново „привидението от Апокалипсиса“, както казва Мишле, яхнал белия кон на смъртта, покрай чиито хълбоци се люлееха дългите му крака с дебели прасци и грамадни стъпала. Той

298. Трофоний – беотийски герой, отъждествяван със Зевс, който имал светилище до Лебадея, където се правели пророчества – бел.фр.изд.

299. Делфи – древногръцки полис в областта Фокида. Религиозен център, прочут със светилището (VI в. пр. Хр.) и оракула (най-известна пророчица Пития) на Аполон; съкровищници, театър, стадион. От VI в. пр. Хр. в Делфи се провеждали Питийските игри – музикални и спортни състезания – бел.ред.

се спираше на ъгъла на всяка улица, на всяко кръстовище и като глашатай на нещастieto свикваше за другия ден народа на Марсово поле.

Фурние щеше да се покаже за пръв път и щяха да го нарекат Фурние Американеца, съвсем не защото беше роден в Америка – Фурние беше овернец – а защото е бил надзирател на негри в Сен Доминик; Фурние беше съсипан и вкиснат поради един загубен процес, обезнадежден от мълчанието, с което Националното събрание бе приело двайсетте петиции, които му бе изпратил. А всичко беше много просто – шефовете на Събранието бяха плантатори като Ламет или приятели на плантаторите като Дюпор и Барнав. Така че той си беше обещал да си отмъсти при пръв удобен случай. И щеше да удържи на думата си, този човек, с недодялана мисъл и лице като на смееща се хиена. Така че вие виждате какво беше цялостното положение през нощта на шестнайсети срещу седемнайсети.

Кралят и кралицата чакаха тревожно в Тюйлери. Барнав им бе обещал триумфална победа над народа. Той не им беше казал каква ще бъде тази триумфална победа, нито по какъв начин ще бъде постигната. Малко ги интересуваше! Начините нямаха значение – ставаше въпрос за оцеляването им. Само че кралят искаше триумфална победа, защото тя щеше да укрепи положението на монархията; кралицата – защото това щеше да е началото на едно отмъщение и този народ, който я беше накарал толкова да изстрада, според нея си заслужаваше да му бъде отмъстено.

Събранието, опряно на едно от онези мними мнозинства, които успокояват събранията, чакаше с известно спокойствие. То беше взело своите мерки. Каквото и да станеше, законът беше на негова страна и в случай на провал, в случай на нужда то щеше да прибегне до тези върховни думи: *обществено спасение!*

Лафайет също чакаше без страх. Той си притежаваше своята Национална гвардия, която все още му беше напълно предана, един корпус от девет хиляди души, съставен от бивши военни, френски гвардейци и доброволци. Този корпус принадлежеше повече на армията, отколкото на града. Впрочем той беше платен – така че го наричаха „платена гвардия“. Ако на другия ден трябваше да се извърши нещо ужасно, този корпус щеше да го извърши.

От своя страна, Байи и общината също чакаха. След като бе отдал целия си живот на науката и го беше прекарал в кабинета си, Байи беше набутан набързо в политиката и по площадите и кръстовищата. Смъртен предната вечер от Събранието за слабостта, която беше показал на

петнайсети вечерта, той беше заспал, полагайки глава на военновременния закон, който щеше да приложи с цялата му строгост, ако се наложеше.

Якобинците чакаха, но в състояние на пълно разпадане. Робеспьер се беше скрил. Лакло, който видя, че задраскват изречението му, се цупеше. Петион, Бюзо и Брисо се държаха в готовност, предполагайки, че утрешният ден ще бъде тежък. Сантер, който в единайсет часа сутринта трябваше да отиде на Марсово поле, за да оттегли петицията, щеше да им донесе новини.

Корделиерите се бяха оттеглили. Дантон, както казахме, беше във Фонтене при тъста си. Лежандр, Фрерон и Камий Демулен щяха да отидат при него. Останалото не представляваше нищо – липсваше главата.

Народът, който не знаеше всичко това, щеше да отиде на Марсово поле. Той щеше да подпише петицията, да вика: „Да живее нацията!“ Щеше да танцува в кръг около олтара на родината, пеейки знаменитата „Ще върви“ от 1790 година.

Между 1790 и 1791 година реакцията беше издълбала бездна. Щяха да бъдат необходими мъртвите от 17 юли, за да я запълнят!

Но денят изгрываше великолепен. От четири часа сутринта всички онези дребни панаирджийски производители, които живеят от тълпите, тези бохеми на големия град, които продават кокосово мляко, меден хляб, сладкиши, се запътиха към олтара на родината, който се издигаше самотен наред Марсово поле, подобен на голяма катафалка. Един художник, настанил се на двайсетина крачки от страната, обърната към реката, старателно рисуваше.

Към четири и половина вече можеха да се наброят сто и петдесет души на Марсово поле.

Онези, които стават толкова рано сутринта, са, общо взето, онези, които са спали лошо, и повечето от онези, които са спали лошо – говоря за мъжете и жените от народа – са онези, които са вечеряли зле или пък изобщо не са вечеряли.

Така че измежду тези сто и петдесет човека, които заобикаляха олтара на родината, немало имаха лошо настроение и най-вече лош вид.

Изведнъж една жена, търговка на лимонада, която се беше качила на стъпалата на олтара, нададе вик. Острието на един свредел беше пробил обувката ѝ.

Притекоха се на вика ѝ. Дъската беше надупчена с дупки, за които никой не знаеше нито повода, нито причината. Само че свределът, токущо пробил обувката на продавачката на лимонада, показваше

присъствието на един или повече хора под платформата на олтара на родината. Какво можеха да правят там?

Питаха ги, призоваваха ги да отговорят, да кажат какви са намеренията им, да излязат, да се появят. Никакъв отговор.

Художникът напусна табуретката си, остави платното и изтича до Гро-Кайу, за да извика стражата. Стражата, която не видя в убождането на крака на някаква жена със свредел достатъчен повод, за да се размърда, отказа да изпълни задълженията си и върна рисувача.

След завръщането му безнадеждността бе достигнала своя връх. Близо триста души се бяха събрали около олтара на родината. Повдигнаха една дъска и се промъкнаха в кухнята. Откриха съвсем смутени перукера и инвалида. Перукерът, който бе видял в свредела доказателство за вина, го беше хвърлил далеч от себе си. Но той и не помисли да разкара буренцето.

Хванаха ги за яките, принудиха ги да се качат на платформата, разпитаха ги за намеренията им и понеже те пелтечеха неразбрано, ги заведоха при комисаря.

Там, след като ги разпитаха, те си признаха с каква цел се бяха скрили. Комисарят не видя в това друго, освен една шега без последствия и ги пусна на свобода. Но на вратата те откриха перачките на бельо от Гро-Кайу с бухалки в ръка. Перачките от Гро-Кайу, както изглежда, бяха твърде чувствителни по отношение на женската чест. Като разяре-ни Диани³⁰⁰, те стовариха със силни удари бухалките си върху модерни-те Актеоновци.

В този момент дотича един човек. Били намерили под олтара на родината едно буренце с барут. Двамата виновници били там изобщо не както разправяли, за да пробиват дупки и да гледат нагоре, а за да вдигнат патриотите във въздуха.

Трябваше само да издърпат запушалката на буренцето, за да се уверят, че съдържа не барут, а вино. Трябваше да съобразят, че подпалвайки фитила на буренцето, двамата заговорници – ако се предположеше, че в буренцето има барут, – щяха да хвърлят сами себе си във въздуха по-сигурно, отколкото щяха да направят това с патриотите, и че двамата, така наречени виновни, всъщност бяха невинни. Но има моменти,

300. Диана – Римска богиня на горите и лова, на Луната и нощните тайнства. Дъщеря на Юпитер и Латона, сестра на Аполон. Съответства на гръцката богиня Артемида. Почитана и в Тракия, особено през римската епоха (I – IV век). Тя обичала да почива в хладни пещери, обвити в зеленина, далеч от погледа на смъртните, но тежко и горко на онзи, който нарушавал покоя ѝ. Така загинал и младия Актеон – бел.ред.

когато не се мисли за нищо, или не се проверява нищо.

Още в същия миг вихрушката премина в буря. Пристигна една група мъже. Откъде бяха излезли? Не се знаеше. Откъде излизат онези хора, които убиха Фулон, Бертие, Флесел; които създадоха пети и шести октомври? От мрака, където се връщат, когато свършат смъртоносното си дело. Тези хора сграбчиха нещастния инвалид и бедния перукер – и двамата бяха съборени на земята. Единият от тях, инвалидът, надупчен от удари с нож, не се повдигна повече. Другият, перукерът, беше завлечен до един уличен фенер – метнаха на врата му едно въже и го обесиха... На височина почти десет стъпки тежестта на тялото му скъса въжето. Той падна обратно жив, поблъска се за миг и видя главата на другаря си на върха на една пика. Как ли пък точно там се беше намерила пика? При тази гледка той нададе вик и припадна. Тогава му отсякоха или поскоро отрязаха като с трион главата и тя се намери на върха на една втора пика, приготвена да поеме кървавия трофей!

На мига простолюдието бе обхванато от нуждата да поразходи из Париж тези две отрязани глави и носителите на главите, следвани от стотина подобни на тях бандити, поеха, пеейки, по улица „Грьонел“.

В девет часа общинските служители, с глашатаите, с пристави и тръби, обявяваха на площада пред Пале Роаял декрета на Събранието и репресивните мерки, до които водеше всяко нарушение на този декрет, когато от улица „Сен-Тома-дю-Лувър“ излязоха убийците.

Това представляваше чудесна възможност за общината – колкото и да бяха строги мерките ѝ, те никога нямаше да достигнат до висините на току-що извършеното престъпление. Събранието започваше да се събира. От Пале Роаял до манежа не беше далече. На новината ѝ трябваше само един скок, за да избухне в залата.

Само че това вече не бяха един перукер и един инвалид, наказани свръх мярката за една почти колежанска щуротия. Това бяха двама добри граждани, които били заклани, защото препоръчвали на революционерите да уважават закона. Тогава Реньо дьо Сен-Жан д'Анжели се хвърли на трибуната.

– Граждани – каза той, – искам военно положение. Искам Събранието да обяви онези, които чрез индивидуални или колективни писания подтикват народа към съпротива, за престъпници, оскърбители на нацията!

Почти цялото Събрание стана на крака и по предложението на Сен-Жан д'Анжели обяви за виновни в оскърбление на нацията онези, които чрез „индивидуални или колективни“ писания подтикват народа към

съпротива. И така, ето че вносителите на петицията станаха оскърбителни на нацията. Това и се искаше.

Робеспьер беше скрит в един ъгъл на Събранието. Той чу обявяването на вота и изтича при якобинците, за да даде мнение какви мерки трябва да бъдат предприети.

Залата в клуба на якобинците беше пуста. Едва двацет и пет-трицет членове обикаляха из стария якобински манастир. Сантер беше там и очакваше заповеди от шефовете.

Изпратиха Сантер на Марсово поле, за да предупреди вносителите на петицията за заплашващата ги опасност. Той откри, че към двестатриста души подписват петицията на якобинците върху олтара на родината.

Човекът от предишната вечер, Бийо, беше в центъра на това широко движение. Той не знаеше как да се подпише сам. Но като каза името си, заповяда да водят ръката му и се подписа като един от първите.

Качил се на олтара на родината, Сантер събщи, че Събранието току-що е обявило за бунтовник всеки, който би посмьл да иска свалянето на краля от престола, и заяви, че е изпратен от якобинците, за да оттегли петицията, съставена от Брисо.

Бийо слезе три стъпала и застана срещу знаменития пивовар. Дватамата мъже от народа се изучаваха един друг. Те бяха символи на двете материални сили, които действаха в този момент: провинцията и Париж. Двамата признаха, че са побратими – бяха се били заедно при Бастилията.

– Това е добре! – каза Бийо. – Ще върнем на якобинците тяхната петиция. Но ще направим друга.

– И трябва само да донесете тази петиция при мен в предградието Сен Антоан – каза Сантер. – Ще я подпиша и ще накарам работниците ми да я подпишат.

И му протегна широката си длан, в която Бийо постави своята.

При вида на това могъщо братство, обединяващо провинцията и града, започнаха ръкопляскания. Бийо върна на Сантер неговата петиция и той се отдалечи, правейки на народа един от онези жестове на обещание и одобрение, в които народът не се лъже. Впрочем той започваше да опознава Сантер.

– Сега – каза Бийо – якобинците ги е страх, така да е. Щом ги е страх, имат пълното право да оттеглят петицията си, нека и това да е така. Но ние, ние, които не се страхуваме, имаме правото да направим друга.

– Да! Да! – извикаха множество гласове. – Друга петиция! Тук, утре!

– А защо не днес? – попита Бийо. – Утре! Кой знае какво ще стане от днес до утре?

– Да, да – извика множеството, – днес! Веднага!

Една група от по-забележителни хора се беше оформила около Бийо – силата има това добро качество, че е обичана, тя привлича.

Тази група се състоеше от депутати от корделиерите или от привърженици на якобинците, които, по-зле осведомени от своите шефове, бяха дошли на Марсово поле въпреки заповедта, отменяща идването им.

По-голямата част от тези хора носеха съвсем непознати тогава имена. Но те нямаше да се забавят да придадат на имената си различна известност.

Това бяха: Робер, госпожица Дьо Кералио, Ролан, Брюн – работник печатар, той щеше да стане маршал на Франция; Ебер – писател общественик, бъдещ редактор на ужасния „Пер Дюшен“; Шомет, журналист, учещ за лекар; Сержан, гравьор на мед, който щеше да стане шурей на Марсо и щеше да прави постановките на патриотичните празници; Фабр д'Еглантен, авторът на „Писмовна интрига“³⁰¹; Анрио, жандармът на гилотината; Майар, страховитият ключар на Шатле, когото бяхме изгубили от очи след 6 октомври и когото ще открием отново на 2 септември; Изабей-баща и Изабей-син, може би единственият от актьорите, участващи в тази сцена, който би могъл да я разкаже, все още млад и жизнен на своите четирийсет и осем години.

– Веднага! – викаше народът. – Веднага!

Мощни аплодисменти се разнесоха над Марсово поле.

– Но кой ще държи перото? – попита нечий глас.

– Аз, вие, ние, всички – извика Бийо. – Това наистина ще бъде петиция от народа.

Един патриот се отдалечи тичешком – той отиваше да намери хартия, мастило и пера. Докато го чакаха, се хванаха за ръце и затанцуваха фарандола, пеейки знаменитата „Ще върви“.

След десет минути патриотът се върна с хартия, пера и мастило. От страх да не би да не стигне, той беше купил цяла бутилка мастило, един пакет пера и пет или шест тетрадки хартия.

Товага Робер взе перото и под диктовката на госпожица Дьо

301. Писмовна интрига – комедия в 5 действия, в стихове (Театр-Франсе, 15 юни 1791 г.) – бел.фр.изд.

Кералио, господин и госпожа Ролан, които се редуваха, написа следната петиция:

ПЕТИЦИЯ ДО НАЦИОНАЛНОТО СЪБРАНИЕ, СЪСТАВЕНА НА ОЛТАРА НА РОДИНАТА НА 17 ЮЛИ 1791 ГОДИНА

Представители на нацията,

Вие достигнахте края на вашата работа. Скоро наследниците ви, избрани от народа, ще тръгнат по стъпките ви, без да срещнат препятствията, които ви създаваха депутатите на две-три привилегировани съсловия, неизбежни врагове на всички принципи на свещеното равенство.

Извършено е голямо престъпление: Луи XVI избяга! Той недостойно изостави поста си. Империята бе на косъм от анархия. Гражданите го арестуваха във Варен и той беше доведен обратно в Париж. Народът на тази столица настоятелно иска от вас да не се произнасяте за съдбата на виновния, без да сте се вслушали в желанията на двайсет и четирите останали департамента.

Имаме друго мнение. Множество обръщения пристигнаха в Събранието – всички части на империята искат Луи XVI да бъде съден. Вие, господа, предрешихте, че той е невинен и неприкосновен, обявявайки чрез вашия декрет от шестнайсети, че конституционната харта ще му бъде представена тогава, когато конституцията бъде завършена. Законодатели! Не това е желанието на народа и ние мислим, че вашата най-голяма слава, а също така и дълг се състоят в това, да бъдете органи на обществената воля.

Несъмнено, господа, вие сте били повлечени към това решение от тълпата на онези депутати опозиционери, които предварително са подготвили своя протест срещу конституцията. Но, господа, представители на един великодушен и доверчив народ, спомнете си, че тези двеста осемдесет и девет протестиращи нямат думата в Националното събрание. Че декретът е нищожен по форма и съдържание – нищожен по съдържание, защото противоречи на волята на суверена; нищожен по форма, защото е внесен от двеста осемдесет и девет индивида без правоспособност.

Тези съображения, всички тези възгледи за общото благо, това настоятелно желание да се избегне анархията, на която ни

излага липсата на хармония между представители и представяни, ни дава законното право да искаме от вас в името на цяла Франция да се върнете към този декрет и предвид, че престъплението на Луи XVI е доказано, този крал да абдикира. Да приемете абдикацията му и да свикате ново учредително тяло, за да се процедира по един наистина национален начин при съденето на виновния и най-вече при замяната и организацията на новата изпълнителна власт.

Когато петицията беше съставена, настъпи тишина. Мигновено бе прекратен всякакъв шум, челата се вдигнаха и Робер прочете на висок глас редовете, които нашите читатели вече знаят. Те отговаряха на желанието на всички, така че не беше направена никаква забележка. Напротив, при последното изречение избухнаха единодушни аплодисменти.

Настана време петицията да бъде подписана. Вече не бяха двестотриста души – бяха може би десет хиляди и понеже през всички изходи към Марсово поле тълпите продължаваха да прииждат, беше очевидно, че преди да измине и час, петнайсет хиляди души ще наобиколят олтара на родината.

Членовете на комисията, която беше съставила петицията, се подписаха първи, после предадоха перото на съседите си. После, тъй като за секунди долната част на страницата беше покрита с подписи, раздадоха бели листове хартия със същия формат като този на петицията. Номерирани, тези листа щяха да бъдат добавени впоследствие.

След като раздадоха листовите, най-напред се подписваха върху декоративните съдове, поставени по четирите ъгъла на олтара на родината, после по стъпалата, върху коленете, върху формите на шапките, върху всичко, което предлагаше някаква опора.

Все пак, според заповедите на Събранието, предадени на Лафайет, които имаха отношение не към петицията, която се подписваше в този час, а към убийството от сутринта, първите отряди пристигнаха на Марсово поле, но заетостта около петицията беше такава, че почти не обърнаха внимание на войската.

Това, което щеше да се случи обаче, имаше известно значение.

114.

Червеното знаме

Тези войски бяха водени от един адютант на Лафайет. Кой ли? Не го назовават – Лафайет винаги е разполагал с толкова много адютанти, че на историята ѝ се губят! Който и да беше, един изстрел гръмна откъм насипа и порази адютанта. Но раната не беше опасна, изстрелът бе изолиран и не благоволиха да му отвърнат.

Подобна сцена се разиграваше и при Гро-Кайу. Лафайет дойде откъм Гро-Кайу с три хиляди души и оръдие.

Но Фурни беше там, начело на една банда нехранимайковци, вероятно същите, които бяха убили перукера и инвалида. Те правеха барикада. Лафайет тръгна срещу барикадата и я разруши. През колелата на една каручка и от близко разстояние, Фурни стреля по Лафайет. За щастие пушката засече. Барикадата беше пометена и Фурни бе пленен. Звезда го при Лафайет.

– Кой е този човек? – попита той.

– Този, който стреля по вас и пушката му засече.

– Махайте го и да върви да се обеси някъде!

Фурни изобщо не тръгна да се беси. Той моментално изчезна и се появи отново по време на кланетата през септември.

Лафайет пристигна на Марсово поле – там подписаха петицията. Цареше съвършено спокойствие. Това спокойствие беше затвърдено, след като госпожа Дьо Кондорсе разхождаше едногодишното си дете.

Лафайет се придвижи напред чак до олтара на родината. Той се интересува какво правят – показа му петицията. Хората обещаха да се приберат по домовете си, когато петицията бъде подписана. Той не видя нищо толкова осъдително в това и се оттегли с войската си.

Но ако изстрелът, който рани адютанта на Лафайет, ако пушката, която засече, не бяха чути на Марсово поле, те имаха ужасен отзвук в Събранието! Да не забравяме, че Събранието искаше кралски преврат и всичко ѝ служеше за тази цел.

„Лафайет е ранен! Адютантът му е убит!... На Марсово поле се колят!...“

Такава беше новината, която обикаляше Париж и която Събранието официално предаде в Кметството.

Но Кметството вече беше обезпокоено от това, което ставаше на

Марсово поле. То изпрати от своя страна трима общинари, господата Жак льо Рулкс, Реньо и Арда.

От височината на олтара на родината подписващите петицията видяха, че към тях напредва ново шествие. То идваше от брега на реката. Изпратиха депутация да посрещне шествието.

Тримата общински служители – те бяха хората, току-що навлезли в Марсово поле, – вървяха право към олтара на родината. Но вместо тълпата от негодници, която очакваха да намерят изплашена, гълчаща и изпълнена със заплаха, те виждаха граждани, едни от които се разхождаха, други подписваха петицията. Най-накрая трети танцуваха фарандола, пеейки „Ще върви!“

Множеството беше спокойно. Но може би петицията беше лъжлива. Общинарите поискаха да им бъде прочетена.

Петицията им беше прочетена от първия до последния ред и, както вече беше станало веднъж, това четене бе последвано от всеобщо „браво“ и единодушен възторг.

– Господа – казаха тогава общинските служители, – ние сме очаровани, виждайки вашите настроения. Казаха ни, че тук имало безредици – излъгали са ни. Няма да пропуснем да докладваме какво сме видели, да кажем какво спокойствие цари на Марсово поле. И далеч от мисълта да пречим на изготвянето на вашата петиция, ние ще ви помогнем със силите на обществения ред в случай, че се опитат да ви смущават. Ако не бяхме на служба, ние самите щяхме да се подпишем и ако се съмнявате в намеренията ни, ще останем като заложенници при вас, докато бъдат положени всички подписи.

И така духът на петицията обединяваше духа на всички, щом дори самите членове на общинския съвет биха подписали като граждани, ако не им пречеше званието на общинари.

Присъединяването на тримата души, които бяха видели да се приближават към тях с недоверие, предполагайки неприятелските им намерения, окуражи съставителите на петицията. В лекия сблъсък, който се беше състоял между народа и Националната гвардия, двама души бяха арестувани. Както почти винаги става при подобни обстоятелства, двамата пленници бяха абсолютно невинни. Най-бележитите измежду привържениците на петицията поискаха да бъдат пуснати на свобода.

– Не можем да поемем отговорност за това – отвърнаха делегатите на общината. – Но изберете комисари. Тези комисари ще ни придружат до Кметството и там ще им бъде дадено правосъдие.

Тогава избраха дванайсет комисари. Бийо, посочен единодушно,

беше част от комисията, която пое заедно с тримата делегати пътя към общината.

Стигайки до площад „Грев“, комисарите бяха напълно учудени, че намират площада натъпкан с войска. Трудно си пробиха път през гората от байонети.

Бийо ги водеше. Спомнете си, че той познаваше Кметството – виждали сме го неведнъж да влиза там заедно с Питу. При вратата на залата на съвета тримата общински служители поканиха комисарите да почакат за миг, наредиха да им отворят вратата, влязоха и не се появиха отново. Комисарите чакаха един час.

Никакви новини! Бийо стана нетърпелив, смръщи вежди и удари с крак.

Изведнъж вратата се отвори. Появи се общинският съвет начело с Байи.

Байи беше много блед. Преди всичко той беше математик и имаше много точно чувство за справедливост и несправедливост. Беше наясно, че го подтикват да извърши нещо лошо. Но заповедта на Събранието си беше заповед и Байи щеше да я изпълни докрай.

Бийо тръгна право срещу него.

– Господин кмете – каза той с онзи свой твърд тон, който читатели-те познават, – чакаме ви повече от един час.

– Кои сте вие и какво имате да ми казвате? – попита Байи.

– Кой съм аз ли? – отвърна Бийо. – Учудва ме, че ме питате кой съм, господин Байи. Вярно е, че тези, които вървят наляво, не могат да разпознаят онези, които вървят по десния път... Аз съм Бийо.

Байи потръпна. Името му припомни човека, който беше един от първите при Бастилията. Човекът, който охраняваше Кметството в ужасните дни, когато бяха заклани Фулон и Бертие. Човекът, който беше вървял до вратичката на колата на краля, завръщаш се от Версай, който бе прикрепил трицветната кокарда на шапката на Луи XVI, който бе събудил Лафайет в нощта на пети срещу шести октомври и който, най-накрая, беше довел Луи XVI от Варен.

– Колкото до това, което имам да ви казвам – продължи Бийо, – трябва да ви кажа, че ние сме пратеници на народа, събрал се на Марсо-во поле.

– И какво иска народът?

– Той иска да бъде спазено обещанието, дадено от вашите трима пратеници, сиреч да бъдат освободени двама граждани, несправедливо обвинени, за чиято невинност гарантираме ние.

– Хубаво! – каза Байи, опитвайки се да мине. – Нима ние отговаряме за подобни обещания?

– И защо да не отговаряте?

– Защото не можем да ги предадем на бунтовници!

Комисарите се спогледаха учудени. Бийо смръщи вежди.

– На бунтовници ли? – каза той. – А! Значи сега сме бунтовници?

– Да – каза Байи, – бунтовници и аз ще отида на Марсово поле, за да въдворя ред.

Бийо сви рамене и започна да се смее с онзи дебелашки смях, който на нечии устни приема заплашителен израз.

– Да въдворите ред на Марсово поле? – каза той. – Но вашият приятел Лафайет се върна от Марсово поле. Но вашите трима делегати се върнаха и ще ви кажат, че Марсово поле е по-спокойно от площада пред Кметството!

Точно в този миг капитанът на една рота от батальона Бон-Нувел дотича съвсем изплашен.

– Къде е господин кметът? – попита той.

Бийо се отдръпна, за да открие Байи.

– Ето ме – каза последният.

– На оръжие, господин кмете! На оръжие! – извика капитанът. – Бият се на Марсово поле, където са се събрали петдесет хиляди главорези и се готвят да тръгнат към Събранието!

Едва капитанът бе произнесъл тези думи, когато тежката ръка на Бийо легна на рамото му.

– И кой казва това? – попита арендаторът.

– Кой го казва ли? Събранието.

– Събранието е излъгало! – започна Бийо.

– Господине! – каза капитанът, дърпайки сабята си.

– Събранието е излъгало! – повтори Бийо, улавяйки сабята за дръжката и за острието и я изтръгна от ръцете на капитана.

– Достатъчно, достатъчно, господа! – каза Байи. – Ние самите ще отидем да видим това... Господин Бийо, върнете сабята, моля ви. И ако имате някакво влияние върху онези, които ви изпращат, върнете се при тях и ги поканете да се разпръснат.

Бийо хвърли сабята в краката на капитана.

– Да се разпръснат ли? – каза той. – Хайде де! Правото на петиции ни е признато с декрет и докато някой декрет не ни го отнеме, няма да бъде разрешено на никого, нито на кмет, нито на командващ Националната гвардия, да пречи на гражданите да изявяват волята си... Вие

отивате на Марсово поле? Ние ще ви предшестваме, господин кмете!

Онези, които заобикаляха участващите в тази сцена, чакаха само заповед, само една дума, само един жест на Байи, за да арестуват Бийо. Но Байи чувстваше, че този глас, който току-що му бе говорил така високо и твърдо, е гласът на народа.

Той направи знак да пропуснат да минат Бийо и комисарите.

Слязоха на площада. От един от прозорците на Кметството широко червено знаме извиваше своите кървави гънки под напора на първите повеи на надигащата се в небето буря. За нещастие тази буря продължи само няколко мига. Прогърмя, без да вали, увеличи се горещината на деня, малко повече електричество насити въздуха и това беше всичко.

Когато Бийо и единайсетте други комисари се върнаха на Марсово поле, тълпата се беше увеличила почти с една трета. Доколкото можеше да се пресметне числото на онези, които запълваха огромния басейн, трябваше да е някъде около шейсет хиляди души. Тези шейсет хиляди, граждани и гражданки, се бяха разпределили както върху наклона, окръжаващ олтара на родината, така и по платформата и стъпалата на самия олтар.

Бийо и неговите единайсет колеги пристигнаха. Настана голямо раздвижване. От всички страни се стичаха тълпи, блъскаха се. Бяха ли освободени двамата граждани? Какво каза господин кметът?

– Двамата граждани не са освободени и кметът не заповяда нищо, но самият той заяви, че създателите и поддръжниците на петицията са бунтовници.

Бунтовниците се разсмяха заради даденото им звание и всеки продължи разходката си, зае мястото си или продължи заниманието си. През цялото това време продължаваха да подписват петицията.

Вече можеха да се наброят четири или пет хиляди подписа. Преди настъпването на вечерта щяха да се съберат петдесет хиляди. Събрание-то щеше да се принуди да се огъне пред това единодушие.

Изведнъж дотича един задъхан гражданин. Той не само като комисарите беше видял червеното знаме на прозорците на Кметството, но на всичко отгоре при съобщението, че потеглят към Марсово поле, националните гвардейци надали радостни викове. После заредили пушките си. Най-накрая, след като заредили пушките, един общински служител минал от редица на редица, говорейки съвсем тихо на ухото на началниците. Тогава всички войници от Националната гвардия, начело с Байи и общинарите, тръгнаха по пътя за Марсово поле. Човекът, който донесе подробностите, взел преднина, за да съобщи на патриотите злоещите

новини.

Но върху тази огромна повърхност, осветена от федерацията пре-дишната година, царуваше такова спокойствие, такава задружност и та-кова братство, че гражданите, упражняващи едно право, признато им от конституцията, не можеха да повярват, че ги заплашва нещо.

Те предпочетоха да мислят, че вестоносецът се заблуждава. Про-дължиха да подписват. Песните и танците се удвоиха. При все това за-почна да се чува биенето на барабан. Звукът се приближаваше.

Тогава се спогледаха и се обезпокоиха. Най-напред по насипа се вдигна голяма глъчка – показаха се байонетите, които проблясваха, по-добни на нива от желязо.

Членовете на различните общества се събраха на групи и предло-жиха да се оттеглят. Но от платформата на олтара на родината Бийо се провикна:

– Братя! Какво правим? И защо е този страх? Или военното поло-жение е насочено срещу нас, или не е. Ако не е насочено срещу нас, за-що да бягаме? Ако пък е, ние ще бъдем предупредени чрез подкана и тогава ще дойде време да се оттеглим.

– Да, да – завикаха от всички страни, – ние действаме в рамките на закона... Да почакаме да ни подканят... Трябва да ни подканят три пъ-ти... Да останем! Да останем!

И останаха. В същия момент барабаният бой се приближи и Наци-оналната гвардия се появи на три от входовете за Марсово поле.

Една трета от тази въоръжена маса се показа през прохода, съседен на Военното училище. Другата третина през прохода, който се намира малко по-надолу. И най-накрая третата – през онзи, който е срещу висо-чините на Шайо. От тази страна войската премина по дървения мост и тръгна напред с червеното знаме начело и Байи в редиците си.

Само че червеното знаме беше един почти невидим опознавателен знак, който не привличаше погледите на тълпата повече върху този кор-пус, отколкото върху останалите два.

Ето какво виждаха създателите на петицията на Марсово поле. А сега, какво виждаха пристигащите?

Широката равнина беше изпълнена с безобидно разхождащи се хо-ра и сред равнината олтара на родината, една гигантска конструкция, към която се изкачваха, както вече казахме, четири гигантски стълбища, по които можеха да се изкачат четири батальона едновременно.

Върху тази платформа се издигаха пирамидално още стъпала, кои-то водеха до насип, увенчан с олтара на родината, засенчен от една

елегантна палма.

Всяко стъпало, от най-ниското до най-високото, служеше за седалка според капацитета си за повече или по-малко зрители.

Човешката пирамида се издигаше шумяща и оживена.

Националната гвардия от Маре и от предградиято Сен Антоан, почти четири хиляди души, с артилерията си, пристигаше през прохода, граничещ с южния ъгъл на Военното училище. Тя се разгърна пред сградата.

Лафайет не се доверяваше много на хората от Маре и предградията, които представляваха демократичната част от армията. Така че той присъедини към тях един батальон от платената гвардия.

Платената гвардия бяха модерните преторианци³⁰². Тя беше съставена, както казахме, от бивши военни, от уволнени френски гвардейци, от побеснели лафайетисти, които, узнали, че са стреляли по техния бог, идваха да отмъстят за това престъпление, което в очите им беше престъпление, съвсем различно от оскърблението на нацията, допуснато от краля.

Тази гвардия идваше откъм Гро-Кайу и навлизаше, шумна, страховита, заплашителна към средата на Марсово поле и след навлизането си се оказа срещу олтара на родината.

Най-накрая третият корпус, който преминаваше по дървения мост, предшестван от онова червено знаме, за което казахме, се състоеше от резерва на Националната гвардия, към който бяха примесени стотина драгуни и една банда с перуки, носещи шпаги, понеже това беше тяхна привилегия, а инак въоръжени до зъби.

През същите проходи, през които минаваше пеша Националната гвардия, в същото време навлязоха и няколко ескадрона кавалеристи, вдигащи прахта, която още не се беше слегнала след онази мигновена буря, която можеше да бъде разглеждана като предсказание. Те отклоняваха погледа на зрителите от драмата, която щеше да се разиграе, оставяйки им възможността да гледат през завеса от прах или през широки разкъсвания в нея.

Ще се опитаме да опишем онова, което можеше да се види през тази завеса и през процепите ѝ.

Най-напред тълпата се открояваше, въртяща се пред тези кавалеристи, чиито коне препускаха с отпуснати поводи. Тълпата, която беше

302. Преторианци – в Древния Рим воини от личната охрана на пълководците, по-късно императорска гвардия. Ползват се с привилегии; участват в дворцовите преврати – бел.ред.

напълно затворена в един кръг от желязо, отстъпи към подножието на олтара на родината, сякаш до прага на някакво неприкосновено убежище.

После откъм брега на реката се разнесе единичен изстрел от пушка и мощен залп, чийто дим се издигна към небето.

Байи бе посрещнат от дюдюканията на хлапетата, които покриваха насипа откъм Грьонел. Сред тези дюдюкания се разнесе един пушечен изстрел и един куршум рани леко стоящия зад кмета на Париж драгун. Тогава Байи разпреди да открият огън, но във въздуха и само за сплашване.

Но един друг залп отвърна като ехо на първия. На свой ред беше стреляла платената гвардия. По кого? По какво?

По една безобидна тълпа, заобиколила олтара на родината!

Залпът бе последван от вик на ужас и после се видя онова, което тогава бе виждано твърде малко пъти и се видя оттогава толкова много пъти. Тълпата бягаше и оставяше след себе си неподвижни трупове и ранени, влачещи се в кръвта си.

А сред дима и праха освирепялата кавалерия преследваше бегълците.

Марсово поле представляваше плачевна картина. Бяха пострадали най-вече жените и децата. Тогава се случи онова, което става при подобни обстоятелства – лудостта на кръвта и насладата от сечта ескалираха.

Артилерията се подреди по батарейно и се приготви да открие огън. Лафайет имаше време само да пришпори коня си и да застане заедно с него пред дулата на оръдията.

След като се повъртя няколко мига, обърканата тълпа отиде и се хвърли по инстинкт срещу редиците на Националната гвардия от Маре и от предградието Сен Антоан. Националната гвардия разтвори редиците си и приюти бегълците. Вятърът отвя дима по посока на армията, така че тя не видя нищо и мислеше, че цялото това множество е подгонено само от страха. Когато димът се разпръсна, армията с ужас видя земята, оцапана с петна от кръв и осяяна с мъртви!

В този момент един адютант пристигна в галоп и даде заповед на Националната гвардия от предградието Сен Антоан и от Маре да тръгне напред и да помете мястото, за да извърши присъединяване към двата други отряда.

Но тя, напротив, взе на прицел адютанта и кавалеристите, които преследваха тълпата. Те отстъпиха пред байонетите на патриотите.

Всички, които бяха избягали в тази посока, откриха непоколебима

защита.

За миг Марсово поле беше опразнено. Останаха само телата на мъжете, жените и децата, убити или ранени от ужасната стрелба на платената гвардия, и онези от нещастните бегълци, които бяха съсечени от драгуните или стъпкани от конете.

И все пак сред това клане, без да се стряскат от падането на мъртвите, от виковете на ранените, под залповете на пушките и пред дулата на оръдията, патриотите събираха тетрадките на петицията.

Кой беше дал заповед да се стреля? Никой не узна. Това беше една от онези исторически загадки, които ще останат необяснени въпреки най-добросъвестните проучвания. Нито рицарят по душа Лафайет, нито почтения Байи обичаха кръвта, и тази кръв, впрочем, ги преследваше чак до смъртта им.

Тяхната популярност приключи още същия ден.

Колко жертви останаха на полето на клането? Не се знае, защото някои нарочно съкращават това число, за да намалят отговорността на кмета и командващия генерал. Други го увеличаваха, за да изкарат по-голям народния гняв.

Когато нощта дойде, хвърлиха трупове в Сена. Сена, тази сляпа съучастница, ги повлече към океана. Океанът ги погълна.

Но напразно Байи и Лафайет бяха не само опростени, но и поздравени от Събранието. Напразно конституционалистките вестници наричаха тази акция „триумф на закона“. Този триумф беше заклеймен, както заслужават да бъдат заклеймени всички онези злополучни дни, в които властта убива, без да има битка. Народът, който дава истинските имена на тези неща, нарече този мним триумф „клането на Марсово поле“.

115. След клането

Нека се върнем в Париж, за да видим какво става там.

Париж беше чул шума от залповете и бе потръпнал. Париж не разбираше още много добре кой е крив и кой е прав, но усещаше, че е получил рана, от която течеше кръв.

Робеспьер висеше непрекъснато в клуба на якобинците като някой губернатор в своята крепост. Там той беше наистина могъщ. Но за момента крепостта на народа беше изтърбушена и всеки можеше да влезе през пробива в стената, който бяха направили, оттегляйки се, Барнав, Дюпор и Ламет. Якобинците изпратиха един от своите хора за сведения. Техните съседни, фьойаните, нямаха нужда да изпращат никого. Те бяха осведомявани час по час и минута по минута. Играеше се по тяхната свирка и те щяха да спечелят играта...

Пратеникът на якобинците се върна обратно след десет минути. Той беше срещнал бегълци, които му бяха подхвърлили ужасяващата новина: „Лафайет и Байи колят народа!“

Не всички бяха можали да чуят отчаяните викове на Байи, не всички бяха успели да видят как Лафайет се хвърля пред дулата на оръдията.

Така че пратеникът се върна и на свой ред нададе ужасен вик сред събранието, което впрочем не беше многобройно – едва трийсет-четирийсет якобинци се бяха събрали в стария манастир.

Осъзнаваха чудесно, че фьойаните ще стоварят върху тях отговорността за провокацията. Нима първата петиция не беше излязла от клуба на якобинците? Наистина те я бяха оттеглили, но очевидно втората беше дъщеря на първата петиция. Беше ги страх.

Бледото лице, привидението на добродетелта, тази сянка на философията на Русо, както наричаха Робеспьер, от бледо стана оловносиво. Предпазливият депутат от Арас се опита ловко да се измъкне и не успя – насила го накараха да остане и да вземе решение. Това решение бе вдъхновено от ужаса.

Обществото заявяваше, че отрича лъжливите или фалшифицирани печатни материали, които му бяха приписвани, и че отново ще се закълне във вяроност към конституцията и в подчинение на декретите на Събранието.

Едва бяха изготвили тази декларация, когато през старите коридори

на якобинския манастир се чу силен шум, идващ от улицата. Този шум се състоеше от смехове, дюдюкания, възгласи, заплахи и песни. Наострили уши, якобинците се надяваха, че ще отмине нататък и ще продължи по пътя в посока на Пале Роаял.

Нищо подобно! Шумът се спря, остана, продължи пред ниската и мрачна врата, която излизаше на улица „Сент Оноре“, и за да илюстрират ужаса, който вече цареше, неколцина от присъстващите се провикнаха:

– Това са платените гвардейци, които се връщат от Марсово поле!... Искат да разрушат сградата с оръдейни изстрели!...

За щастие войниците бяха поставени като предпазна мярка на пост пред вратите. Затвориха всички изходи, за да попречат на тази войска, разярена и опиянена от кръвта, която се беше проляла, да извърши ново кръвопролитие. После малко по малко зрителите и якобинците излязоха. Евакуацията не продължи дълго, защото също като залата, съдържаща едва трийсетина-четирийсет членове, по трибуните нямаше повече от стотина слушатели.

Госпожа Ролан, която през този ден беше навсякъде, беше от тези последните. Тя разказваше, че един якобинец при новината, че войските обкръжават залата, дотам изгубил ума си, че скочил в трибуната за жените. Тя, госпожа Ролан, така се засрамила, че си тръгнала оттам, откъдето била дошла.

Все пак, както казахме, участници и зрители се измъкваха едни след други през полуотворената врата. На свой ред излезе и Робеспьер.

За миг той се поколеба. Наляво ли да завие или надясно? Трябваше да завие наляво, за да се прибере у дома си – той живееше, както се знае навътре в Маре, – но тогава трябваше да пресече редовете на тази платена гвардия.

Той предпочете да стигне до предградието „Сен Оноре“, за да поиска убежище от Петион, който живееше там. Зави надясно.

Робеспьер имаше голямо желание да остане незабелязан. Но по кой начин можеше да стане това – с тази дреха с маслинов цвят, толкова чисто гражданска – раираните дрехи излязоха на мода по-късно, – с тези очила, които свидетелстваха, че очите на доблестния патриот са похабени в безсънните нощи, с това двусмислено държане на нещо средно между невестулка и лисица?

Робеспьер едва бе изминал двайсетина крачки по улицата, когато двама-трима души вече си казваха едни на други:

– Робеспьер!... Виждаш ли Робеспьер?... Това е Робеспьер!

Жените се спираха и кърсеха ръце – те много обичаха Робеспьер, който във всичките си речи много грижливо поставяше на видно място чувствителността на сърцето си.

– Как, това е скъпият Робеспьер?

– Да.

– Къде е?

– Там, там... Виждаш ли онзи дребен слаб и добре напудрен мъж, който се плъзга покрай стената и който се крие, но от скромност.

Робеспьер изобщо не се криеше от скромност, той се криеше от страх. Но кой би се осмелил да каже, че добродетелният, че неподкупният Робеспьер, че народният трибун се крие от страх? Един човек отиде да го огледа едва ли не под носа му, за да се убеди, че е той. Робеспьер прихлупи шапката си, защото не знаеше с каква цел го гледат. Човекът го позна и се провикна:

– Да живее Робеспьер!

Робеспьер би предпочел да си има работа с неприятел, отколкото с подобен приятел.

– Робеспьер! – изкрещя друг, още по-фанатизирано. – Робеспьер! Ако непременно ни трябва крал, защо да не е той?

О, велики Шекспир! „Цезар е мъртъв – нека неговият убиец стане Цезар“³⁰³!

Разбира се, ако някой проклинаше в момента своята популярност, това бе Робеспьер. Около него се образуваше огромен кръг – гласяха се да го понесат триумфално на рамене! Той хвърли наляво и надясно уплашен поглед над очилата си, търсейки някоя отворена врата, някоя тъмна алея, в която да се скрие, да избяга.

Точно тогава той усети, че е хванат за ръката и дръпнат бързо настрана, докато някой с приятелски тон му казваше съвсем тихо:

– Елате!

Робеспьер отстъпи пред подтика, остави се да бъде воден, видя една врата да се затваря зад него и се намери в дюкяна на един столар.

Този столар беше мъж на около четирийсет и две до четирийсет и пет години. Жена му беше до него. В стаята в дъното две хубави млади момичета, едното на петнайсет, а другото на осемнайсет години, поднасяха вечерята на семейството.

Робеспьер беше много блед и изглеждаше като че всеки миг ще припадне.

303. Шекспир. „Юлий Цезар“, действие III, сцена II – бел. фр. изд.

– Леонор – каза столарят, – чаша вода!

Леонор, по-голямата дъщеря на столаря, се приближи цялата тръпнеща, с чаша вода в ръка. Може би устните на строгия трибун докоснаха пръстите на госпожица Дюпле. Защото Робеспьер беше у столаря Дюпле.

Докато госпожа Ролан, която знаеше за заплашващата го опасност, която се преувеличаваше, и изтича напразно до Маре, за да му предложи убежище в дома си, да оставим Робеспьер, който беше в безопасност сред прекрасното семейство Дюпле – което той щеше да направи свое, – за да се присъединим след доктор Жилбер в Тюйлери.

Този път кралицата пак чакаше. Но понеже не чакаше Барнав, тя беше не в мецанина при госпожа Кампан, а в покоите си, и не права, с ръка на дръжката на вратата, а седнала в един фотьойл, с глава, облегната на ръката. Тя чакаше Вебер, когото беше изпратила на Марсово поле и който беше видял всичко от височините на Шайо.

За да бъдем справедливи спрямо кралицата – и за да разберем омразата, която, както казваха, хранеше към французите и за която толкова я упрекваша, – та, за да сме справедливи, нека след като разказахме какво изстрада при завръщането си от Варен, да разкажем какво изстрада след завръщането си.

Историкът би могъл да бъде пристрастен, но на нас, романистите, и пристрастието изобщо не ни е разрешено.

След като кралят и кралицата бяха арестувани, у народа имаше само една мисъл – че след като са избягали веднъж, те могат да избягат втори път и тогава да достигнат до границата.

Най-вече кралицата беше смятана за способна магьосница, която като Медея³⁰⁴ може да излети през прозореца с колесница, теглена от два дракона.

Тези мисли не се разпространяваха само между народа. На тях вярваха дори и офицерите, натоварени да охраняват Мария-Антоанета.

Господин Дьо Гувион, който я беше оставил да му се изплъзне от ръцете, когато бягаше към Варен и чиято любовница беше издала заминаването им на Байи, та, той самият беше заявил, че отхвърля всякаква отговорност, ако някоя друга жена, освен госпожа Дьо Рошрьол – спомняте си, че това беше името на тази дама, гардеробьерка, – има право да влиза при кралицата.

304. Медея – в древногръцката митология магьосница, дъщеря на Ает, цар на Колхида. Влюбена в Язон, тя му помага да завладее златното руно и напуска Колхида с него. По-късно заради изневярата му погубва съперницата си и своите две деца – бел.ред.

Вследствие на това бяха поставили в долната част на стълбището, водещо към кралските апартаменти, портрета на госпожа Дьо Рошрьол, така че часовоят да не позволява, установявайки самоличността на всяко явяващо се лице, на никоя друга жена да влезе там.

Кралицата беше уведомена за това нареждане. Тя веднага отиде при краля и му се оплака. Кралят не можеше да повярва – той изпрати долу да видят дали е така. Фактът беше налице. Кралят нареди да извикат господин Дьо Лафайет и поиска от него да бъде свален този портрет. Портретът беше свален и обичайните жени поеха службата си при кралицата.

Но на мястото на това унижително разпореждане беше решено нещо не по-малко смущаващо – батальонните командири, които обикновено стояха в салона пред спалнята на кралицата, който наричаха големия кабинет, получиха заповед да държат вратата непрестанно отворена, за да бъде кралското семейство винаги пред очите им.

Един ден кралят се осмели да затвори тази врата. Веднага един офицер я отвори отново. Миг по-късно кралят отново я затвори. Но, отваряйки я отново, офицерът каза:

– Сир, безполезно е да затваряте тази врата. Колкото и пъти да я затворите, аз пак ще я отворя. Такова е нареждането.

Вратата остана отворена.

Всичко, което можах да издействам от офицерите, беше тази врата, без да бъде напълно затворена, да бъде побутвана към рамката, когато кралицата се облича или съблича. Щом кралицата се облече или си легнеше, вратата се затваряше.

Това беше една нетърпима тирания. На кралицата ѝ хрумна идеята да придърпа към своето легло това на камериерката си, така че то да застане между нейното легло и вратата. Това подвижно и украсено със завеси легло се превърна в нещо като параван, зад който тя можеше да се облича и да се съблича.

Една нощ офицерът, като видя, че камериерката спи, а кралицата е будна, се възползва от съня на камериерката, за да влезе при кралицата и да се доближи до леглото ѝ.

Кралицата го изгледа как идва с онзи израз на лицето, който дъщерята на Мария-Терезия се беше научила да приема, когато проявяваха неуважение. Но добрият човек, който не мислеше, че проявява неуважение към кралицата, изобщо не се обезпокои от израза на лицето ѝ и след като на свой ред я изгледа с израз на състрадание, който не може да бъде объркан, каза:

– Ах! Бога ми! Госпожо, трябва да ви дам няколко съвета, щом ви заварвам сама.

И веднага, без да го е грижа дали кралицата иска да го чуе или не, той ѝ обясни какво би направил, ако би бил на нейно място. Кралицата, която бе наблюдавала приближаването му с гняв, успокоена от добродушния му тон, го остави да говори, а към края го слушаше с дълбока меланхолия.

Отгоре на това се събуди и камериерката и като видя мъж до леглото на кралицата, нададе вик и поиска да извика за помощ. Но кралицата я спря.

– Не, Кампан – каза ѝ тя, – оставете ме да чуя това, което казва господинът... Господинът е един добър французин, излъган както мнозина други по отношение на намеренията ни, и думите му издават истинска привързаност към монархията.

И офицерът каза докрай всичко, което имаше да казва на кралицата.

Преди да тръгне за Варен, Мария-Антоанета не бе имала и един сив косъм. През нощта, която последва сцената между нея и Шарни, която разказахме, косите ѝ побеляха почти напълно. Когато откри тази тъжна метаморфоза, тя се усмихна горчиво, отрязва една къдрица и я изпрати на госпожа Дьо Ламбал в Лондон, придружена с тези думи:

Побелели от нещастие!

Ние я видяхме очакваща Барнав, присъствахме на надеждите му. Но му беше много трудно да накара кралицата да сподели тези негови надежди.

Мария-Антоанета се страхуваше от сцени на насилие. Дотогава тези сцени винаги са били насочени срещу нея. Свидетелство за това са 14 юли, 5 и 6 октомври, арестът във Варен.

Тя беше чула от Тюйлери звука на фаталния залп на Марсово поле. Това дълбоко обезпокои сърцето ѝ. Общо взето пътуването до Варен беше голяма поука за нея. До този момент революцията изобщо не бе надминала височината на някой от методите на господин Пит или някоя интрига на херцог Д'Орлеан. Тя мислеше, че Париж е воден от няколко водачи. Заедно с краля тя казваше: „Нашата добра провинция!“

Тя видя провинцията – провинцията беше по-революционно настроена от Париж!

Събранието беше твърде старо, твърде празнословно, твърде

грохнало, за да може храбро да удържи на ангажиментите, които Барнав бе поел от нейно име. Впрочем нима тя не беше готова да умре? Прегръдката на една умираща не е много здравословно нещо!

Така че, както казахме, кралицата очакваше Вебер с голямо безпокойство.

Вратата се отвори и тя бързо обърна очи в тази посока, но вместо добродушното едро австрийско лице на млечния си брат видя да се появява строгото и студено лице на доктор Жилбер.

Кралицата не обичаше този монархист с така ясно определени конституционни теории, че тя гледаше на него като на републиканец, и все пак изпитваше известно уважение. Тя не би изпратила да го търсят нито при физическа, нито при духовна криза. Но след като вече веднъж бе дошъл, тя се оказа изложена на влиянието му. Когато го забеляза, тя потръпна. Не беше го виждала от вечерта на завръщането от Варен.

– Вие ли сте, докторе? – прошепна тя.

Жилбер се поклони.

– Да, госпожо – каза той, – аз съм... Зная, че очаквате Вебер. Но новините, които той ви носи, ви ги нося и аз, при това още поточни. Той беше от страната на Сена, където не колежа, а аз, напротив, бях от другата страна...

– Където колежа! Ама какво е станало, господине? – попита кралицата.

– Голямо нещастие, госпожо – партията на двора триумфира!

– Партията на двора триумфира! И вие наричате това нещастие, господин Жилбер?

– Да, защото триумфира по един от онези ужасни начини, които изнервят триумфатора и понякога го повалят вместо победения!

– Но какво е станало?

– Лафайет и Байи стреляха по народа. Така че отсега нататък Лафайет и Байи не са в състояние повече да му служат.

– Защо така?

– Защото загубиха популярността си.

– И какво правеше народът, по който стреляха?

– Подписваше една петиция, искаща сваляне от престола.

– Чие сваляне от престола?

– На краля.

– И вие намирате, че са сбъркали, като са стреляли по тях? – попита кралицата, чийто поглед заискри.

– Смятам, че щяха да направят по-добре, ако ги бяха убедили,

вместо да ги разстрелват.

– Но в какво да ги убеждават?

– В искреността на краля.

– Но кралят е искрен!

– Простете, госпожо... Преди три дни си тръгнах от краля. Цялата вечер премина в това, да се опитвам да го накарам да разбере, че неговите истински врагове са братята му, господин Дьо Конде, емигрантите. На колене молих краля да прекрати всякакви връзки с тях и да приеме откровено конституцията, като ревизира само онези членове, които са неприложими на практика. Убеден в това – поне така си мисля, тъй като кралят има добрината да ми обещае, че между него и емиграцията е свършено. И след като съм си отишъл, госпожо, кралят е подписал и е накарал и вие да подпишете едно писмо до брат му, до Господина, писмо, в което му дава пълномощия пред императора на Австрия и краля на Прусия...

Кралицата се изчерви като дете хванато в лъжа. Но едно хванато в лъжа дете навежда глава. Тя, напротив, се разбунтува.

– Нима нашите врагове имат шпиони и в кабинета на краля?

– Да, госпожо – отвърна спокойно Жилбер, – и това прави толкова опасна всяка погрешна стъпка от страна на краля.

– Но, господине, писмото беше написано изцяло с ръката на краля. То беше – веднага след като го подписах, – сгънато и запечатано от краля и после беше предадено на куриера, който трябваше да го отнесе.

– Това е вярно, госпожо.

– Значи куриерът е бил арестуван?

– Писмото е било прочетено.

– Да не би да сме заобиколени само от предатели?

– Всички хора не са от рода Дьо Шарни!

– Какво искате да кажете?

– Уви! Искам да кажа, госпожо, че една от съдбоносните поличби, които предсказват гибелта на кралете, е когато те започнат да отдалечават от себе си хората, които би трябвало да прикачат към съдбата си с желязо.

– Изобщо не съм отдалечавала от себе си господин Дьо Шарни – каза кралицата с горчивина. – Господин Дьо Шарни е този, който се отдалечи. Когато кралете са нещастни, няма достатъчно здрави връзки, за да задържат приятелите им при тях.

Жилбер погледна кралицата и поклати лекичко глава.

– Не клеветете господин Дьо Шарни, госпожо, или кръвта на

двамата му братя ще изкрещи от гроба, че кралицата на Франция е интригантка!

– Господине! – каза Мария-Антоанета.

– О! Добре знаете, че казвам истината, госпожо – продължи Жилбер. – Вие добре знаете, че в деня, когато ви заплаши някоя истинска опасност, господин Дьо Шарни ще бъде на поста си и постът му ще бъде най-опасният.

Кралицата наведе глава.

– В края на краищата – каза тя нетърпеливо, – предполагам, че не сте дошли да ми говорите за господин Дьо Шарни?

– Не, госпожо. Но мислите са понякога като събитията, те се свързват с невидими нишки и излизат на бял свят изведнъж тъкмо тези, които е трябвало да останат скрити в мрака на сърцето... Не, дойдох да говоря с кралицата. Простете, ако без да искам съм говорил с жената, но ето че съм готов да поправа грешката си.

– И какво бихте искали да кажете на кралицата, господине?

– Исках да представя пред очите ѝ положението, това във Франция и това в Европа. Исках да ѝ кажа: Госпожо, вие разигравате щастието и нещастieto на света в една вече започната игра. Вие загубихте първия манш на шести октомври. В очите на придворните си сте на път да спечелите втория. От утре ще започнете онзи, който наричат допълнителен. Ако загубите, това ще ви струва трона, свободата, а може би и живота!

– И какво си мислите, господине – каза кралицата, ставайки бързо, – че ще отстъпим пред подобен страх?

– Известно ми е, че кралят е храбър – той е правнук на Анри IV, знам, че и кралицата е героична – тя е дъщеря на Мария-Терезия. Не бих се осмелил на друг разговор с тях, освен за да ги убеждавам. За нещастие се съмнявам, че ще успея някога да прокарам в сърцата на краля и кралицата убеждението, което е в моето сърце.

– Защо тогава си давате такъв труд, господине, щом смятате, че е безполезен?

– За да изпълня един дълг, госпожо... Повярвайте ми, сладко е, когато живееш в бурни времена като нашите, да си кажеш при всяко усилие, пък било то и безплодно: „Изпълнявам едно задължение!“

Кралицата погледна Жилбер право в лицето.

– Преди всичко, господине – каза тя, – мислите ли, че би било възможно все още кралят да бъде спасен?

– Да, мисля.

– А монархията?

– Надявам се.

– Е, добре, господине – каза кралицата с въздишка, изпълнена с дълбока тъга, – вие сте по-щастлив от мен. Аз мисля, че и двете са загубени и, от своя страна, се боря само за успокоение на съвестта.

– Да, госпожо, разбирам това, защото вие искате деспотична монархия и абсолютен монарх. Като някой скъперник, който не умее, дори при вида на един бряг, готов да му даде повече, отколкото би загубил при корабокрушението, да пожертва част от богатството си и иска да запази всичките си съкровища, вие ще потънете заедно с вашите, повлечена от тежестта им!... Отдайте дължимото на бурята, хвърлете в бездната цялото минало, ако потрябва, и плувайте към бъдещето!

– Да хвърлим миналото в бездната, означава да скъсаме с всички крале в Европа.

– Да, но това означава да се свържете с френския народ.

– Френският народ е наш враг! – каза Мария-Антоанета.

– Защото сте го научили да се съмнява във вас.

– Френският народ не може да се бори срещу една европейска коалиция.

– Предположете, че начело на него стои един крал, който чистосърдечно приема конституцията, и френският народ ще завоюва Европа.

– За това е необходима армия от един милион души.

– Европа няма да бъде завоювана с един милион души, госпожо. Европа ще бъде завоювана с една идея... Забийте на Рейн и на Алпите трицветното знаме с тези думи: „Война на тираните! Свобода на народите!“, и Европа ще бъде завоювана.

– Наистина, господине, има моменти, когато се изкушавам да вярвам, че и най-мъдрите са луди!

– Ах, госпожо, госпожо! Вие не знаете какво е в този момент Франция в очите на нациите. Франция с няколкото си отделни престъпления, с няколкото местни изстъпления, които въобще не цапат бялата й дреха, не мърсят чистите й ръце, тази Франция е девата на свободата. Целият свят е влюбен в нея. От Нидерландия, от Рейн, от Италия я призовават милиони гласове! Тя трябва само да стъпи извън границите си и народите ще я очакват на колене. Франция, пристигаща с ръце, пълни със свобода, това вече не е само една нация. Това е неизменна справедливост! Това е вечен разум!... О, госпожо, госпожо! Възползвайте се от това, че тя все още изобщо не е стигнала до насилие. Защото, ако чакате твърде дълго, тези ръце, които протяга към света, тя ще обърне срещу самата себе си... Ами Белгия, ами Германия, ами Италия, те всички следят

всяко нейно движение с погледи на любов и радост. Белгия ѝ казва: „Ела!“; Германия ѝ казва: „Чакам те!“; Италия ѝ казва: „Спаси ме!“; Там на север една непозната ръка не написа ли на бюрото на Густав: „Никаква война с Франция!“³⁰⁵

Впрочем никой от онези крале, които призовават да ви помогнат, не е готов да воюва с нас, госпожо. Две империи ни мразят дълбоко. Когато казвам две империи, искам да кажа една императрица и един министър, Екатерина II и господин Пит³⁰⁶. Но те са безсилни срещу нас, поне в този час. Екатерина II държи в ноктите си Турция и Полша. За две-три години тя спокойно би могла да подчини едната и да погълне другата. Тя подбужда германците срещу нас. Тя им предлага Франция. Тя хули брат ви Леополд за неговото бездействие. Тя му показва краля на Прусия, нахлуващ в Холандия само защото са причинили неприятности на сестра му. Тя му казва: „Вървете!“; но самата тя не отива. Господин Пит поглъща Индия. Той е като змията боа – това трудно храносмилане го вцепенява. Ако почакаме да свърши, той ще ни нападне на свой ред, но съвсем не чрез външна, а чрез гражданска война... Зная, че изпитвате смъртен страх от този Пит. Зная, че вие, признайте си, госпожо, не говорите за него, без да ви се свие сърцето. Трябва ли ви начин да го поразите в сърцето? Да! Той е да направите от Франция република с крал! Вместо това вие какво правите, госпожо? Вместо това какво прави вашата приятелка, принцеса Дьо Ламбал? Тя разправя в Англия, че цялата амбиция на Франция е в постигането на великата Харта. Че френската революция, обуздана и обяздена от краля, ще върви заднешком! И какво отговаря Пит на тези предложения? Че би страдал, ако Франция стане република, че ще спаси монархията? Но всички ласки, всички настоявания, всички молби на госпожа Дьо Ламбал не можаха да го накарат да обещае, че ще спаси монарха. Защото той мрази монарха! Не беше ли Луи XVI, конституционният крал, кралят философ, този, който му оспори Индия и му изтръгна Америка? Луи XVI! Ами че Пит иска едно-единствено нещо от историята и то е тя да направи от него подобие на Чарлз I!

– Господине! Господине! – извика уплашена кралицата. – Кой ви каза всички тези неща?

305. Густав II Адолф (1594 – 1632) – крал на Швеция от 1611. Талантлив пълководец – води войни срещу Дания, Русия и Полша. По време на управлението му Швеция доминира в Балтика. Участва в Тридесетгодишната война, където са съюзници с Франция – бел.ред.

306. Русия и Англия – бел.ред.

– Същите хора, които ми казват какво има в писмата, които Ваше Величество пише.

– Но, значи, ние вече не притежаваме нито една мисъл, която да е наша?

– Вече ви казах, госпожо, че кралете в Европа са обвити в една невидима мрежа, в която онези, които биха искали да се съпротивляват, ще се борят напразно. Не се противете, госпожо – приемоте в ума си идеите, които се опитвате да отхвърлите, и мрежата ще стане броня за вас, а онези, които ви мразят, ще станат ваши защитници и невидимите кинжали, които ви заплашват, ще станат шпаги, готови да поразят противниците ви!

– Но, господине, вие непрекъснато забравяте, че онези, които вие наричате наши врагове, са нашите братя, кралете.

– Ех, госпожо! Наречете веднъж французите ваши деца и тогава ще видите колко малко са ваши тези братя на политиката и дипломацията! Впрочем всички тези крале, всички тези принцове не ви ли изглеждат белязани с един съдбоносен печат, печата на лудостта? Да започнем от брат ви Леополд, грохнал на четирийсет и пет години, с неговия тоскански харем, пренесен във Виена, съживяващ умиращите си способности със смъртоносни възбудители, които си произвежда сам... Вижте Фредерик³⁰⁷. Вижте Густав. Единият умря, а другият ще умре без потомство – защото пред очите на всички е признато, че кралският наследник на Швеция е син на Монк, а не на Густав... Вижте краля на Португалия с неговите триста монахини... Вижте краля на Саксония с неговите триста петдесет и четири незаконни деца... Вижте Екатерина, тази Пасифая на Севера³⁰⁸, на която не би стигнал един бик и която има три армии от любовници!... О, госпожо, не забелязвате ли, че всички тези крале и

307. Фредерик III (1609 – 70 г.) – датски и норвежки крал от 1648 г.; укрепва ролята на аристокрацията в управлението. След поражението във войната с Швеция през 1657 г. аристокрацията се дискредитира. Фредерик III се опира на буржоазията и на избухналата революция (октомври 1660 г.). Установява режим на абсолютна монархия – бел.ред.

308. Пасифая – в гръцката митология жена на цар Минос. В борбата си за трона Минос потърсил помощта на Посейдон. Морският бог пратил в стадата му един чудно красив бял като знак за богоизбраност. Но Минос не изпълнил обещанието си да принесе животното в жертва на Посейдон и богът жестоко му отмъстил. По негова молба Афродита вселила в сърцето на Пасифая страст към бика. Този неестествен брак се осъществил благодарение на помощта на Дедал – митичния родоначалник на занаятчийското изкуство. Той построил от дъски статуя на крава, облякъл я в кожи, поставил я на колела, Пасифая влязла в нея и съблзнила бика. Така бил заченат Минотавър – човек с глава и опашка на бик – бел.ред.

всички тези кралици вървят към пропаст, към бездна, към самоубийство и че ако вие бихте поискали, вие... вие! Вместо да вървите към самоубийство, към пропаст, към бездна, ще вървите към световната империя, към всеобщата монархия?

– Защо не сте казали нищо от това на краля, господин Жилбер? – попита кралицата разколебана.

– Ех, Боже мой! Казах му го! Но както вие си имате своите, така и той си има неговите зли гении, които разрушават онова, което съм изградил аз.

После добави с дълбока меланхолия:

– Вие използвахте Мирабо, вие използвате Барнав. Ще ме използвате след тях и като тях и това ще бъде всичко!

– Господин Жилбер – каза кралицата, – почакайте ме тук... Ще вляза за миг при краля и се връщам.

Жилбер се поклони. Кралицата мина пред него и излезе през вратата, която водеше към покоите на краля.

Докторът почака десет минути, четвърт час. Най-накрая се отвори една врата, но противоположна на тази, през която беше излязла кралицата.

Влезе един разсилен, който, след като се огледа с безпокойство наоколо, се приближи до Жилбер, сигнализира му с масонски знак, връчи му едно писмо и се оттегли. Жилбер отвори писмото и прочете:

Губиш си времето, Жилбер – в този момент кралят и кралицата изслушват господин Дьо Бретъой, който пристига от Виена и който им носи следния политически план:

Да се направи с Барнав същото, както с Мирабо;

да се печели време;

да се положи клетва пред конституцията;

да се изпълнява буквално, за да се покаже, че е неизпълнима.

Франция ще охладнее и ще се отегчи. Французите са лекомислени; ще се появи някаква нова мода и модата на свободата ще отмине.

Ако модата на свободата не е отминала, ще е спечелена една година, а след една година ние ще бъдем готови за война.

Така че остави там тези двама осъдени, които на подбив все още наричат крал и кралица и се върни, без да губиш нито миг, в болницата на Гро-Кайу. Там ще намериш един умираш, който е по-малко болен от тях. Защото този болен ти би могъл да спасиш,

докато те, без да можеш да ги спасиш, ще те увлекат в падането си!

Писмото не носеше никакъв подпис, но Жилбер позна почерка на Калиостро.

В този момент влезе госпожа Кампан – този път през вратата, от която беше излязла кралицата.

Тя връчи на Жилбер една бележка, съдържаща следните думи:

Кралят моли господин Жилбер да изложи в писмен вид целия политически план, който току-що е изложил пред кралицата.

Кралицата, задържана от важна работа, съжалява, че не може да се върне при господин Жилбер. Така че ще е безполезно той да я чака по-дълго време.

Жилбер го прочете, замисли се за миг и поклащайки глава, прошепна:

– Безумци!

– Няма ли да ме накарате да предам нещо на Техни величества? – попита госпожа Кампан.

Жилбер даде на камериерката писмото без подпис, което току-що беше получил.

– Ето отговора ми – каза той.

И излезе.

116.

Без господар! Без господарка!

Преди да последваме Жилбер в онази болница в Гро-Кайу, където го викаха грижите около онзи страдащ непознат, препоръчан му от Калиостро, да хвърлим един последен поглед към Събранието, което щеше да се разпусне след приемането на тази конституция, чрез която беше отсрочено свалянето на краля от престола, и да видим каква полза ще извлече дворът от фаталната победа от 17 юли, която две години по-късно ще струва главата на Байи. После ще се върнем при героите на тази история, които изпуснахме за малко от поглед, понесени от политическата вихрушка, която ни принуждава да поднасяме пред очите на читателя тези големи улични безредици, в които индивидите изчезват, за да направят място на масите.

Видяхме опасността, която заплашваше Робеспьер, и знаем как благодарение на намесата на столаря Дюпле той се отърва от може би смъртоносния триумф, който щеше да му бъде устроен поради неговата популярност.

Докато той вечеря семейно в една малка трапезария, гледаща към задния двор, заедно със съпруга, съпругата и двете дъщери, неговите приятели, научили за гибелната опасност, на която е бил изложен, се безпокояха за него.

Тревожеше се най-вече госпожа Ролан. Преданото създание беше забравило, че е видяно и разпознато на олтара на родината и че рискува също толкова, колкото и другите. Тя започна с това, че прие у дома си Робер и госпожица Кералио. После, когато ѝ казаха, че Събранието през същата тази нощ ще изготви обвинителен акт срещу Робеспьер, тя отиде в Маре, за да го предупреди, и като не го намери, се върна обратно на Кея на театинците при Бюзо.

Бюзо беше един от поклонниците на госпожа Ролан. На нея ѝ беше известно цялото влияние, което имаше върху Бюзо. Затова и се обърна към него.

Бюзо незабавно предаде няколко думи на Грегоар. Ако нападнеше Робеспьер при фьойаните, Грегоар щеше да го защити там. Ако нападнеше Робеспьер в Събранието, той, Бюзо, щеше да го защити в Събранието. Това беше още по-похвално от негова страна, тъй като Грегоар не обичаше Робеспьер.

Грегоар отиде при фьойаните, а Бюзо в Събранието – не ставаше въпрос да бъде обвиняван нито Робеспьер, нито някой друг. Депутати и фьойани бяха изплашени от собствената си победа, изумени от кървавата стъпка, която бяха предприели в полза на роялистите. По липса на обвинение срещу хората, внесоха едно срещу клубовете.

Един член на Събранието поиска тяхното незабавно затваряне. За миг помислиха, че ще има единодушие по този въпрос. Но Дюпор и Лафайет протестираха – да се закрийт клубовете, означаваше да се закрие и клубът на фьойаните. Лафайет и Дюпор ни най-малко не бяха изгубили илюзиите си относно силата, която това оръжие поставяше в ръцете им. Те мислеха, че фьойаните ще заменят якобинците и чрез тази огромна машина те ще направляват духа на Франция.

На другия ден Събранието получи двойния доклад от кмета на Париж и командващия Националната гвардия. Всички имаха интерес да бъдат измамени – беше лесно да се изиграе комедията.

Комендантът и кметът говореха за голямата безредица, която трябвало да потушат. За обесването сутринта и за изстрелите вечерта – две неща, които нямаха никаква връзка, – за опасността, заплашваща краля, Събранието и цялото общество, опасност, за която те по-добре от всекиго знаеха, че не съществува.

Събранието им благодари за енергичността, която не им бе идвало и на ум да разгръщат, поздрави ги с победата, която всеки от тях оплакваше в дъното на сърцето си, и благодари на небето, че е позволило с един-единствен удар да бъдат унищожени и въстанието и въстаниците. Ако слушаш поздравените и поздравяващите, революцията беше приключена. Но революцията започваше!

В това време старите якобинци, съдейки за утрешния ден от навечерието, се мислеха за нападнати, преследвани, гонени и се приготвиха да се простят с истинското си значение чрез мнимо смирение. Робеспьер, все още цял треперещ от това, че е бил предложен за крал на мястото на Луи XVI, съчиняваше едно обръщение от името на присъстващи и отсъстващи.

В това обръщение той благодареше на Събранието за неговите „великодушни усилия“, за „мъдростта“, за „твърдостта“, за „бдителността“ и за неговата „безпристрастна справедливост и неподкупност“.

Как фьойаните да не наберат смелост и да не се почувстват всемогъщи, виждайки това смирение на техните неприятели? За миг те се помислиха за господари не само на Париж, но и господари на Франция.

Уви! Фьойаните изобщо не бяха разбрали положението. И като се

отделиха от якобинците, те просто си направиха второ Събрание, дублиращо първото. Приликата беше толкова голяма, че и при фьойаните, както и в камарата се влизаше с плащане на такса, както и с условието да си активен гражданин, избирател на избиратели.

Народът имаше две буржоазни камари вместо една. А това изобщо не беше онова, което той искаше. Той искаше една народна камара, която да бъде не съюзник, а неприятел на Националното събрание. Която да не я подпомага във възстановяването на монархията, а да я принуждава, да я събори.

Така че фьойаните изобщо не отговаряха на обществените настроения. Затова обществото ги изостави по краткия път, който изминаха. Тяхната популярност изчезваше с пресичането на улицата.

През юли в провинцията се наброяваха четиристотин общества. От тези четиристотин общества триста кореспондираха поравно с фьойаните и якобинците. Сто имаха отношения само с якобинците. От юли до септември се създадоха други шестстотин общества, от които нито едно не поддържаше кореспонденция с фьойаните.

И колкото повече фьойаните отслабваха, толкова повече якобинците се обединяваха под водачеството на Робеспьер. Робеспьер се превръщаше в най-популярния човек във Франция. Предсказанието на Калиостро, направено на Жилбер, се изпълни по отношение на дребния адвокат от Арас. Може би ще го видим да се сбъдва и по отношение на малкия корсиканец от Аячо³⁰⁹.

Докато това се очакваше, часът, когато трябва да настъпи краят на Националното събрание, идваше. Наистина, той се задаваше бавно, както за старците, при които животът угасва и се източва капка по капка.

След като бе гласувало три хиляди закона, Събранието щеше да довърши редакцията на конституцията. А основният закон беше една желязна клетка, в която, почти въпреки волята си, почти без да го знае, то беше затворило краля.

Събранието бе позлатило решетките на клетката, но в крайна сметка, макар и позлатени, решетките не можеха да прикрият затвора.

Наистина кралската воля бе станала безсилна. Това беше едно колело, което биваше задвижвано, вместо да задвижва. Цялата съпротива на Луи XVI беше в неговото вето, което в продължение на три години

309. Обещание, което не се изпълнява в „Жозеф Балзамо“; все пак Дюма разказва за 18 брюмер (втори месец от републиканския календар на френската революция от 1879 г. – от 22.X. до 22.XI – бел.ред.) в „Другарите на Йеху“ – бел.фр.изд.

отлагаше изпълнението на приетите декрети, ако тези декрети не се харесваха на краля. Тогава колелото спираше да се върти и със своята неподвижност спираше цялата машина. С изключение на силата на инерцията, по време на царуването на Луи XVI и на Анри IV всяка инициатива беше една величествена безполезност.

При все това денят, когато кралят трябваше да се закълне в конституцията, приближаваше. Англия и емигрантите пишеха на краля:

Погинете, ако е необходимо, но не се унижавайте, заклевайки се!

Леополд и Барнав казаха:

Закълнете се все пак. Пък който ще да изпълнява после.

Заявявам, че изобщо не виждам в конституцията достатъчно начини за действие и за единство. Но понеже мненията по въпроса са различни, съгласен съм, че само опитът може да покаже кое е вярно.

Оставаше да се узнае на кое място конституцията ще бъде представена за приемане от краля – в Тюйлери или в Събранието? Кралят разреши затруднението, съобщавайки, че ще се закълне в конституцията там, където е била приета.

Денят, определен от краля, беше 13 септември.

Събранието прие това съобщение с единодушни аплодисменти. Кралят идваше при него!

В порив на ентузиазъм Лафайет стана и поиска обща амнистия за онези, които бяха обвинени, че са подпомогнали бягството на краля. Събранието гласува амнистията с овации. Така че облакът, който беше затъмнил за миг небето над Шарни и Андре, се разпръсна още с образуването си.

Една шейсетчленна депутация беше избрана, за да благодари на краля за писмото му. Пазителят на държавните печати стана и изтича, за да съобщи на краля за тази депутация.

Същата сутрин един декрет беше ликвидирал ордена „Свети Дух“, разрешавайки единствено на краля да носи синия му кордон като емблема на висшата аристокрация.

Депутацията завари краля закичен единствено с кръста на „Свети Луи“ и щом Луи XVI забеляза въздействието, което оказа на депутатите

отсъствието на синия кордон, каза:

– Господа, тази сутрин вие сте ликвидирали ордена „Свети Дух“, запазвайки го единствено за мен. Но една заповед, каквато и да била тя, има в моите очи сила като за всеки друг, на когото бъде съобщена, и от днес смятам този орден за ликвидирани за мен също така, както и за останалите.

Кралицата, дофинът и принцесата стояха изправени до вратата. Кралицата беше бледа, със стиснати зъби и всяка фибра на тялото ѝ трепереше. Принцесата, вече пламенна, буйна, високомерна, беше впечатлена от миналите, настоящи и бъдещи унижения. Дофинът беше безгрижен като дете – единствено той с усмивката си и движенията си приличаше на живо същество сред мраморна група от статуи.

Колкото до краля, няколко дни преди това той беше казал на господин Дьо Монморен:

– Зная добре, че съм изгубен... Всичко, което отсега нататък се прави в полза на монархията, нека бъде заради сина ми.

Луи XVI отговори с видима искреност на речта на депутацията. После, когато свърши, той се обърна към кралицата и кралското семейство.

– Ето жена ми и децата ми – каза той, – които споделят моите чувства.

Да, жена му и децата му ги споделяха, понеже когато депутацията се оттегли, кралят я проследи с неспокоен поглед, кралицата ги изгледа с омраза, двамата съпрузи се приближиха един към друг и като положи бялата си и студена като мрамор ръка на ръката на краля, Мария-Антоанета каза, поклащайки глава:

– Тези хора не искат повече господари. Те камък по камък разрушават монархията и от тези камъни ни градят гробница!

Бедната жена, тя се лъжеше! Закопана в гробищата за бедни, тя дори не биваше да има гроб. Но онова, в което не се лъжеше, бяха всекидневните посегателства върху кралските пълномощия.

Господин Дьо Малуе беше председател на Събранието, а той беше чистокръвен роялист. Все пак се сметна задължен да постави на обсъждане дали Събранието трябва да стои право, или да бъде седнало, докато кралят произнесе клетвата си.

– Седнало! Седнало! – завикаха от всички страни.

– А кралят? – попита господин Дьо Малуе.

– Прав и с непокрита глава! – извика един глас.

Цялото Събрание потръпна. Този глас бе самотен, но чист, силен и

вибриращ. Той приличаше на гласа на народа, който караше да го слушат единствено него, за да се чува по-добре. Председателят побледня.

Кой беше произнесъл тези думи? От залата ли бяха долетели или от трибуните?

Нямаше значение! Те притежаваха такова могъщество, че председателят беше принуден да им отговори.

– Господа – каза той, – няма обстоятелства, при които нацията, събрана в присъствие на краля, да не го признава за свой вожд. Ако кралят полага клетвата си прав, искам Събранието да го изслуша в същото положение.

Тогава се разнесе същият глас:

– Предлагам – каза той – една поправка, която ще удовлетвори всички. Да постановим, че е разрешено на господин Дьо Малуе и на всички, които предпочете тази поза, да изслушат краля на колене. Но да подкрепим предложението.

Предложението беше отклонено.

На другия ден след тази дискусия кралят трябваше да положи клетва. Залата беше препълнена. Трибуните преливаха от зрители. На обяд съобщиха за идването на краля.

Кралят говори прав. Събранието го изслуша право. После, след като речта беше произнесена, подписаха конституционния акт и всички седнаха.

Тогава председателят – това беше Труе – стана, за да произнесе своята реч. Но след две-три изречения, като видя, че кралят изобщо не става, самият той седна.

Това действие предизвика аплодисменти от трибуните.

При тези аплодисменти, повторени многократно, кралят не можа да се сдържи да не побледнее. Той извади от джоба си кърпичка и попи потта, която струеше от челото му.

Кралицата присъстваше на заседанието в отделна ложа. Тя не можа да понесе повече. Стана и излезе, затръшвайки свирепо вратата, като заповяда да я отведат в Тюйлери. Тя се прибра, без да каже нито дума дори на най-близките си. Откакто Шарни не беше до нея, сърцето ѝ поглъщаше жлъчта, но не я отделяше. Кралят се прибра половин час след нея.

– Кралицата? – попита той веднага.

Показаха му къде е. Един прислужник поиска да върви пред него. Той го отстрани с един знак, отвори вратите сам и изведнъж се появи на прага на стаята, в която се намираще кралицата. Той беше толкова блед, толкова посърнал, потта течеше на такива широки вадички по челото

му, че когато кралицата го видя, стана права и нададе вик.

– О, сир! – каза тя. – Какво се е случило?

Без да отговори, кралят се хвърли в един фотьойл и избухна в ридания.

– О, госпожо, госпожо! – провикна се той. – Защо присъствахте на това заседание? Беше ли необходимо да станете свидетел на моето унижение? Нима за това, под предлог да бъдете кралица, ви накарах да дойдете във Франция?

Подобно избухване от страна на Луи XVI беше толкова по-сърце-раздирателно, защото беше рядкост. Кралицата не можа да издържи и като притича до краля, падна на колене пред него.

В този момент шумът от отварянето на една врата я накара да се обърне. Влизаше госпожа Кампан. Кралицата протегна ръка към нея.

– О, оставете ни, Кампан! – каза тя. – Оставете ни!

Госпожа Кампан не се излъга изобщо относно чувството, което караше кралицата да я отдалечи. Тя почтително се оттегли. Но застанала права зад вратата, тя дълго време чуваше двамата съпрузи да си разменят фрази, прекъсвани от ридания.

Най-накрая събеседниците млъкнаха, риданията утихнаха, след половин час вратата се отвори отново и кралицата сама повика госпожа Кампан.

– Кампан – каза тя, – погрижете се да предадете това писмо на господин Дьо Малден. То е адресирано до брат ми Леополд. Нека господин Дьо Малден замине на мига за Виена. Необходимо е това писмо да пристигне преди новината за онова, което се случи днес... Ако има нужда от двеста-триста луи, дайте му. Аз ще ви ги върна.

Госпожа Кампан взе писмото и излезе. Два часа по-късно господин Дьо Малден заминаваше за Виена. Това, което беше най-лошо в цялата работа, бе, че трябваше да се усмихват, да бъдат ласкави и да имат радостен вид.

През целия остатък от деня Тюйлери беше изпълнен от огромни тълпи. Вечерта целият град заискри в илюминации. Поканиха краля и кралицата да се поразходят по „Шан-з-Елизе“ с кола, ескортирани от адютантите и командирите на парижката армия.

Едва се появиха и се разнесоха викове „Да живее кралят!“ и „Да живее кралицата!“ Но в един интервал, когато виковете стихнаха и колата беше спряла, един човек от народа със свиреп израз, който стоеше до стъпненката със скръстени ръце, каза:

– Не им вярвайте. Да живее нацията!

Колата отново потегли ходом. Но човекът от народа с ръка, опряна на вратичката ѝ, вървеше със същата скорост и всеки път, когато народът извикаше: „Да живее кралят! Да живее кралицата!“, повтаряше със същия пронизителен глас:

– Не им вярвайте... Да живее нацията!

Кралицата се прибра със сърце, разбито на прах от тези непрекъснати удари на чука, който блъскаше с упорство и омраза. В различни театри се организираха представления – най напред в операта, после в „Комеди-Франсез“, после в „Италиен“.

В операта и в „Комеди-Франсез“ подготвиха залата и кралят и кралицата бяха посрещнати с единодушни овации. Но когато поискаха да вземат същите предпазни мерки и в „Италиен“, вече нямаше време – партерът беше продаден накуп.

Разбраха, че в „Италиен“ няма да е като в операта и в „Комеди-Франсез“ и че вероятно вечерта ще настане шумотевица. Страхът се превърна в увереност, когато видяха състава на публиката, изпълнила партера.

Дантон, Камий Демулен, Лежандр и Сантер заемаха местата на първия ред. В момента, когато кралицата влизаше в ложата си, галерии-те се опитаха да я аплодират. Партерът им изшътка.

Кралицата с ужас хвърли поглед към този своеобразен кратер, зинал пред нея – тя видя, сякаш през атмосфера от пламък, очи, изпълнени с гняв и заплаха. Тя не познаваше никого от тези хора нито по външен вид, нито по име.

– Ама какво съм им направила, Боже мой? – питаше се тя, мъчейки се да прикрие смущението си с усмивка. – И защо ме мразят така?

Изведнъж погледът ѝ се спря с ужас на един човек, стоящ прав до една от колоните, поддържащи галерията. Този човек я гледаше с ужасяваща втораченост.

Това беше човекът от замъка Таверне, човекът от завръщането от Севър, човекът от градината в Тюйлери, това беше човекът със заплашителните думи и тайнствените ужасни действия!

Веднъж спрели се върху този човек, очите на кралицата не можеха да се отместят. Той упражняваше върху нея обаянието на змията върху птичката.

Спектакълът започна. Кралицата направи усилие, разруши магията и успя да извърне глава, за да гледа към сцената. Играеха „Непредвидени събития“ от Гретри.

Но каквито и усилия да правеше Мария-Антоанета, за да отвлече

мислите си от тайнствения мъж, въпреки волята ѝ и сякаш под въздействието на някаква магнетична сила, по-силна от волята ѝ, тя се обръщаше и хвърляше уплашен поглед в тази посока.

А мъжът беше непрестанно на същото място, неподвижен, сардоничен, насмешлив. Това беше една съдбоносна, интимна мъчителна натрапчива мисъл, нещо подобно на навечерие преди нощен кошмар.

Впрочем нещо като електричество се плискаше из залата. Тези две страни със съдържан гняв нямаше да пропуснат да се сблъскат, както в бурните августовски дни два облака, идващи от двата края на хоризонта, и като тези два облака щяха да хвърлят светкавици, гръмотевици.

Най-накрая се представи случай. Госпожа Дюгазон, тази очарователна жена, която даде името си на едно актьорско ампло, пееше дует с тенора и в този дует тя казваше тези стихове:

О! Как обичам моята господарка!

Храброто създание се устреми към предния край на сцената, вдигна очи и ръце към кралицата и хвърли фаталната провокация. Кралицата разбра, че бурята е на път да се разрази. Тя се обърна изплашена и очите ѝ неволно се прехвърлиха на човека до колоната. Тя помисли, че го вижда как прави заповеден знак, на който се подчинява целият партер. И наистина в един-единствен, в един страшен глас партерът извика:

– Без господар! Без господарка! Свобода!...

Но при този вик ложите и галериите отвърнаха:

– Да живее кралят! Да живее кралицата! Да живеят завинаги нашият господар и нашата господарка!

– Без господар! Без господарка! Свобода! Свобода! – ревна за втори път партерът.

После, след като войната беше обявена двустранно, започна борбата.

Кралицата нададе вик на ужас и затвори очи. Тя чувстваше, че няма повече сили да гледа този демон, който изглеждаше като крал на безредието, като дух на разрушението.

В същия миг офицерите от Националната гвардия я обкръжиха, правейки с телата си укритие за нея, и я измъкнаха навън от залата. Но по коридорите продължи да я преследва викът:

– Без господар! Без господарка! Без крал! Без кралица!

Отнесоха я припаднала до колата ѝ. Това беше последният път, когато кралицата отиде на представление.

На 30 септември Учредителното събрание чрез бюлетина на председателя си Туре обяви, че е изпълнило задачата си и приключва заседанията си.

Ето в няколко реда резултата от неговата работа, която продължи две години и четири месеца:

пълна дезорганизация на монархията;

организиране на народна власт;

премахване на всички привилегии на благородничеството и духовенството;

постановени един милиард и двеста милиона съкровищни бона;

ипотека срещу националните богатства;

призната свобода на вероизповеданията;

освобождаване от монашески обет;

отменени заповедите за заточение;

установено равенство при заемане на обществени длъжности;

премахване на вътрешните митници;

създаване на Националната гвардия;

и най-накрая гласуване на конституцията и подлагането ѝ на приемане от страна на краля.

Би трябвало да имат твърде тъжни предвиждания, за да помислят – кралят или кралицата на Франция, – че трябва повече да се боят от Събранието, което ще се събере, отколкото от това, което току-що се беше разотишло.

117.

Сбогуванията на Барнав

На 2 октомври, сиреч на следващия ден след разтурянето на Учредителното събрание, в часа, когато обикновено отиваше да види кралицата, Барнав беше въведен, но вече не в мецинина на госпожа Кампан, а в помещението, което наричаха големия кабинет.

Вечерта на същия ден, през който кралят се закле в конституцията, часовете и адютантите на Лафайет изчезнаха от вътрешността на двореца и ако кралят не беше станал отново могъщ, то поне беше станал свободен.

Това беше малка компенсация за онова унижение, от което видяхме как кралицата горчиво се оплакваше.

Без да бъде приет публично и с блясъка на една тържествена аудиенция, този път Барнав не бе подложен на предпазните мерки, които дотогава изискваше присъствието му в Тюйлери. Той беше много блед и изглеждаше много тъжен. Тази тъга и бледност поразиха кралицата.

Тя го прие права, въпреки че ѝ беше известно уважението, което хранеше към нея младият адвокат и че беше съвсем сигурна, че ако седне, той изобщо няма да постъпи така, както бе постъпил председателят Труе, виждайки, че кралят не става.

– Е, какво, господин Барнав – каза тя, – ето че сте доволен, кралят послуша мнението ви и се закле в конституцията.

– Кралицата е много добра – отвърна Барнав, покланяйки се, – щом казва, че кралят се е вслушал в мнението ми. Ако това мнение в същото време не беше и мнение на император Леополд и принц Дьо Кониц, може би Негово величество би бил изложен на по-голямо колебание, преди да предприеме тази стъпка, която при все това единствено би могла да спаси краля, ако кралят можеше...

Барнав се спря.

– Можеше да бъде спасен... Нали така, господине? Това искахте да кажете? – подхвана кралицата, пристъпвайки към въпроса с онази смелост и бихме могли да добавим, дързост, които ѝ бяха присъщи.

– Опазил ме Бог, госпожо, да ставам пророк на подобно нещастие! И все пак, преди да напусна Париж, преди да се отдалеча завинаги от кралицата, не бих искал нито твърде много да отчайвам Ваше Величество, нито пък да ѝ оставям твърде много надежди.

– Вие напускате Париж, господин Барнав? Вие се отдалечавате от мен?

– Работата на Събранието, чийто член бях, приключи, госпожо, и понеже Събранието реши, че нито един член на Учредителното събрание не бива да участва в Законодателното, вече нямам никаква причина да остана в Париж.

– Дори и тази, да ни бъдете полезен, господин Барнав?

– Дори и тази, да ви бъда полезен, госпожо. Защото в действителност от днес или по-скоро от вчера, аз вече не мога да ви бъда полезен с нищо.

– О, господине! – каза кралицата. – Вие нямате твърде високо мнение за себе си.

– Уви, не, госпожо! Преценявам се и се намирам твърде слаб... Измервам се и се намирам за твърде незначителен... Онова, което представляваше силата ми, сила, която коленопреклонно умолявах монархията да използва като лост, беше моето влияние в Събранието, ръководното ми положение при якобинците. Беше в края на краищата моята така трудно придобита популярност. Но Събранието се разтури, якобинците станаха фьойани и много се страхувам, да не би фьойаните да са изиграли твърде лош номер, отделяйки се от якобинците... Най-накрая, госпожо, моята популярност...

Барнав се усмихна още по-тъжно, отколкото първия път.

– Най-накрая моята популярност е загубена!

Кралицата изгледа Барнав и един странен проблясък, който приличаше на триумфална светкавица, премина през очите ѝ.

– Е, какво пък, господине – каза тя, – виждате, че популярността се губи.

Барнав въздъхна. Кралицата разбра, че току-що е допуснала една от онези привични за нея малки жестокости.

Действително, ако Барнав бе загубил популярността си, ако за това беше достатъчен един месец, ако беше принуден да сведе глава пред думите на Робеспьер, чия беше грешката? Не беше ли на тази фатална монархия, която повличаше всичко, до което се докоснеше, със себе си в бездната, където пропадеше самата тя? Не беше ли на ужасната съдба на Мария-Антоанета, която, както Мария Стюарт приличаше на нещо като ангел на смъртта, обричащ на гроб всички онези, пред които се явяваше?

Така че тя се върна назад към собствените си постъпки и признателна на Барнав, че ѝ е отвърнал с една проста въздишка, когато би

могъл да ѝ отговори с изпепеляващите думи: „За какво загубих популярността си, госпожо, ако не заради вас?“, подхвана:

– Но вие все пак няма да заминете, нали, господин Барнав?

– Разбира се – каза Барнав, – ако кралицата ми нареди да остана, ще остана, както остава под знамето войникът, когото са пуснали в отпуск и когото задържат заради битката. Но ако остана, знаете ли какво ще стане, госпожо? Вместо да бъде слаб, ще бъде предател!

– Как така, господине? – учуди се леко уязвена кралицата. – Обяснете ми – не ви разбирам.

– Ще ми позволи ли кралицата да я поставя не само лице в лице с положението, в което се намира, но и с това, в което ще се окаже?

– Направете го, господине. Свикнала съм да надничам в бездните и ако толкова лесно ми се замайваше главата, отдавна да съм паднала там.

– Кралицата гледа може би на Събранието, което се оттегля, като на неприятел?

– Нека разделим нещата, господин Барнав. В това Събрание имах и приятели. Но вие няма да отречете, че мнозинството беше настроено враждебно към монархията.

– Госпожо – каза Барнав, – Събранието извърши само една враждебна постъпка спрямо краля и вас. Тя беше в деня, когато постанови, че никой от членовете му не може да участва в Законодателното събрание³¹⁰.

– Не ви разбирам добре, господине. Обяснете ми го – каза кралицата с усмивка, изразяваща съмнение.

– Много е просто, тя изтръгна щита от ръцете на приятелите ви.

– И, струва ми се, шпагата от ръката на моите неприятели.

– Уви, госпожо, лъжете се! Ударът идва от Робеспьер и е ужасен, както всичко, идващо от този човек! Най-напред при срещата ви с новото Събрание той ви хвърля срещу непознатото. При Учредителното събрание вие знаехте с кого и с какво се борите, при Законодателното събрание ще трябва наново да се учите. После, отбележете добре това, госпожо, предлагайки нито един от нас да не може да бъде преизбран, Робеспьер поиска да постави Франция пред този избор – да избира хора с по-високо потекло от нашето или с по-ниско. Над нас не съществува нищо – емиграцията дезорганизира всичко. А и дори да предположим, че благородничеството би останало във Франция, народът изобщо няма да

310. През октомври започва да действа еднокамарно Законодателно събрание на мястото на Учредителното събрание; създава се клуб на фьойаните, якобинците се разделят на жирондисти и монтаняри – бел. ред.

тръгне да търси своите представители измежду благородниците. Под нас, може! Народът намери своите депутати под нас – тогава цялото Събрание ще бъде демократично. Ще има само нюанси в тази демокрация и това е всичко.

По лицето на кралицата се виждаше, че тя следи със задълбочено внимание думите на Барнав и започвайки да разбира, се плашеше.

– Вижте – продължи Барнав, – аз съм ги виждал тези депутати, защото от три-четири дни те приивдат в Париж. Видях в частност онези, които идват от Бордо. Почти всички са хора без име, но бързащи да си го създадат и бързат още повече, защото са млади. Освен Кондорсе, Брисо и неколцина други, най-възрастните от тях са едва на трийсет години. Възшествието на младостта прогонва зрялата възраст и детронира традицията. Без бели коси! Нова Франция ще заседава с черни коси.

– И вие мислите, господине, че повече трябва да се страхуваме от тези, които идват, отколкото от тези, които си отиват?

– Да, госпожо. Защото тези, които идват, идват въоръжени с поръчение – да обявят война на благородниците и свещениците! Колкото до краля, засега за него не казват нищо, ще видят... Ако иска да се задоволи с това да бъде изпълнителна власт, може би ще му простят миналото.

– Какво! – провикна се кралицата. – Какво! Да му простят миналото?... Но аз предполагам, че кралят ще бъде този, който ще прощава!

– Е, добре, точно така. Вие виждате, ето къде никога няма да се постигне разбирателство. Онези, които идват, госпожо – и за нещастие вие ще получите доказателство за това, – няма да запазят дори лицемерната предпазливост на онези, които си отиват... За тях – чух това от един депутат от Жиронд, от един от моите колеги, наречен Вернио, – за тях кралят е враг!

– Враг ли? – каза с учудване кралицата.

– Да, госпожо, враг! – повтори Барнав. – Ще рече волен или неволен център за всички вътрешни и външни врагове. Уви, да! Трябва да си признаем, че не грешат съвсем тези новопристигнали, които мислят, че са открили една истина и които нямат друга заслуга, освен че казват на висок глас онова, което и най-усърдните ви противници не се осмеляват да кажат съвсем тихичко...

– Враг? – повтори кралицата. – Кралят – враг на народа си? О, господин Барнав, ето това е нещо например, в което вие никога няма да ме убедите да повярвам, но и отгоре на това няма и да ме убедите да разбера!

– И все пак е истина, госпожо. Враг по природа, враг по

темперамент! Изминаха три дни, откакто той прие конституцията, нали?

– Да. Е, какво от това?

– Е, добре, прибирайки се тук, на краля му е станало почти лошо от гняв и вечерта е писал на императора.

– Но, все пак, как искате да понасяме подобни унижения?

– Ах, сама го потвърждавате, госпожо! Враг, съдбоносен враг. Враг по волята си, защото, възпитан от господин Дьо Вогийон, генерала на йезуитския орден³¹¹, кралят е отдал сърцето си в ръцете на свещениците, които са врагове на нацията! Неволен враг, тъй като по задължение е водач на контрареволуцията. И предположете дори, че изобщо да не напусне Париж, той е с емиграцията в Кобленц, във Вандея със свещениците, във Виена и в Прусия със своите съюзници Леополд и Фридрих. Кралят не прави нищо... Допускам, че той не прави нищо, госпожо – каза тъжно Барнав, – е, добре, по липса на личността му, използват името му – в колибата, от амвона, в замъка той е бедният крал, добрият крал, светият крал! Така че на царството на революцията противопоставят един ужасен бунт, госпожо – бунтът на милосърдието!

– Наистина, господин Барнав, добре ли е да ми казвате всички тези неща и не сте ли вие първият, който ни оплаква?

– О, да, госпожо! Да, оплаквам ви! Да, все още ви оплаквам и то твърде искрено! Но между мен и онези, за които говоря, я има тази разлика, че те ви оплакват, за да ви погубят, а аз ви оплаквам, за да ви спася!

– Но, в края на краищата, господине, измежду тези, които идват, и които, ако трябва да ви вярвам, идват, за да водят срещу нас война до пълно унищожение, има ли някаква предварителна уговорка, някакъв обмислен план?

– Не, госпожо, и все още не съм изненадан от друго, освен от неясни преценки – премахването на титлата Величество за първото заседание, вместо трон ще бъде поставен един обикновен фотьойл вляво от председателя.

– Виждате ли в това нещо повече от онзи случай, когато господин Туре си седна, защото кралят бил седнал?

– Това е поне нова крачка напред, вместо крачка назад... После, има още нещо плашещо, госпожо, и то е, че господата Дьо Лафайет и

311. Католически монашески орден, основан през 1534 г. в Париж от Игнаций Лойола. Членовете на Йезуитския орден не напускат светското общество, но следват строго чинопочитание и смятат, че всички средства са позволени за постигане на целите на църквата – бел. ред.

Байи ще бъдат сменени!

– О! Колкото до това – каза бързо кралицата, – не съжалявам за тях!

– И бъркате, госпожо. Господин Байи и господин Дьо Лафайет са ваши приятели...

Кралицата се усмихна горчиво.

– Ваши приятели, госпожо! Може би вашите последни приятели! Така че пазете ги. Ако са запазили някаква популярност, използвайте ги, но побързайте – тяхната популярност ще си замине, както стана с моята.

– В крайна сметка, господине, вие ми показвате бездната, водите ме чак до кратера ѝ, карате ме да измеря дълбочината ѝ, но не ми казвате по какъв начин да я избегна.

За миг Барнав остана безмълвен. После въздъхна, прошепвайки:

– Ах, госпожо! Защо ли ви арестуваха по пътя за Монмеди!

– Хубава работа! – каза кралицата. – Ето, че господин Барнав одобрява бягството във Варен!

– Не го одобрявам, госпожо, защото положението, в което се намирате днес, е следствие от това бягство. Но тъкмо защото това бягство, имаше такива последици, съжалявам, че не беше по-успешно.

– Излиза, че днес господин Барнав, член на Националното събрание, изпратен от това Събрание заедно с господата Петион и Ла Тур Мобурж, за да доведе краля и кралицата в Париж, съжалява, че кралят и кралицата не са в чужбина?

– О, да се разберем, госпожо! Този, който съжалява за това, изобщо не е членът на Събранието, изобщо не е колегата на господата Ла Тур Мобурж и Петион. Това е бедният Барнав, който вече не е нищо друго, освен ваш скромнен слуга, готов да даде за вас живота си, сиреч всичко, което притежава.

– Благодаря, господине – каза кралицата. – Тонът, с който ми правите това предложение, ми доказва, че сте човек, който ще удържи на думата си. Но се надявам, че няма да се наложи да доказвате предаността си.

– Толкова по-зле за мен, госпожо! – отвърна протичко Барнав.

– Как така, толкова по-зле?

– Да... След като тъй и тъй ще се пада, бих искал поне да падна, болейки се, защото ето какво ще стане, госпожо. Докато от дълбините на моята Дофине³¹², където ще ви бъде безполезен, аз ще изпращам своите благопожелания най-вече на красивата и млада жена, на нежната и

312. Дофине – провинция във Франция – бел.ред.

предана майка, а не толкова на кралицата, грешките, които създадоха миналото, ще подготвят бъдещето. Вие ще разчитате на чуждестранна помощ, която или няма да пристигне, или ще пристигне твърде късно. Якобинците ще се докопат до властта в Събранието и извън Събранието. Вашите приятели ще напуснат Франция, за да избегнат преследванията. Онези, които останат, ще бъдат арестувани и хвърлени в затвора. Аз ще бъда от тях, тъй като не желая да бягам! Тогава ще бъда съден и осъден. Може би моята мрачна смърт ще ви бъде безполезна, дори ще остане неизвестна за вас или пък, ако слухът за тази смърт стигне до вас, ще съм ви бил толкова малко в помощ, че вие ще сте забравили няколкото часа, през които съм могъл да се надявам, че съм ви бил полезен...

– Господин Барнав – отвърна с голямо достойнство кралицата, – изобщо не зная какъв жребий е отредило бъдещето на краля и на мен. Но това, което зная, е, че имената на хората, които са ни оказвали услуги, са най-внимателно записани в паметта ни и че каквото и щастие или нещастие да ги постигне, то няма да ни бъде чуждо... Докато чакаме, господин Барнав, можем ли да направим нещо за вас?

– Много... Лично вие, госпожо... Вие можете да ми докажете, че не съм бил някое същество без стойност в очите ви.

– И какво трябва да направя за тази цел?

Барнав коленичи на едно коляно.

– Да ми дадете ръката си за целувка, госпожо.

Една сълза стигна чак до сухите клепки на Мария-Антоанета. Тя протегна към младия човек онази бяла и студена ръка, която в течение на една година трябваше да докоснат най-красноречивите устни на Събранието – тези на Мирабо и на Барнав.

Барнав само лекичко я докосна. Виждаше се, че бедният безумец се страхуваше, че ако допре устни до тази хубава, сякаш мраморна ръка, не би имал сили да ги отлепи от нея. После, ставайки, каза:

– Госпожо, нямам високомерието да ви кажа: „Монархията е спасена!“; но ви казвам: „Ако монархията е загубена, онзи, който няма никога да забрави милостта, току-що оказана му от една кралица, е загубен заедно с нея!“

И след като се поклонил на кралицата, той излезе. Мария-Антоанета го изгледа как се отдалечава, въздишайки, и когато вратата се затвори след него, каза:

– Бедният изстискан лимон! Не им е било необходимо много време, за да оставят само кората от теб!...

118. Бойното поле

Опитахме се да разкажем за ужасните събития, които се случиха на Марсово поле през следобед на 17 юли 1791 година. Сега ще се опитаме да дадем представа за зрелището, което представляваше театърът, след като представихме на читателите ни картината на драмата, която току-що се беше разиграла и в която главни участници бяха Байи и Лафайет.

Това зрелище порази един младеж, облечен като офицер от Националната гвардия, който, излизайки от улица „Сен Оноре“, беше пресякъл моста на Луи XV и приближаваше Марсово поле по улица „Грьонел“. Това зрелище, осветявано от луната, която беше в трета четвърт на нарастване и се търкаляше между дебели черни облаци, в които от време на време се губеше, представляваше зловеща гледка!

Марсово поле приличаше на бойно поле, покрито с трупове и ранени, между които скитаха като сенки хората, натоварени да изхвърлят мъртвите в Сена и да отнесат ранените във военната болница в Гро-Кайу.

Младият офицер, когото следваме от улица „Сен Оноре“, се спря за миг при входа на Марсово поле и сплитайки в наивен ужас ръце, прошепна:

– О, Боже! Значи е по-зле, отколкото ми казаха?...

После, след като наблюдава няколко минути странните действия, които се извършваха, се приближи до двама души, мъкнещи един труп по посока на Сена.

– Граждани – попита ги той, – ще благоволите ли да ми кажете какво ще правите с този човек?

– Последвай ни – отвърнаха двамата мъже – и ще видиш.

Младият офицер ги последва. Стигнали на дървения мост, двамата мъже разлюляха трупа, брейки: „Едно, две, три!“, и на третото залюляване хвърлиха тялото в Сена. Младият офицер нададе вик на ужас.

– Ама какво правите, граждани? – попита той.

– Както виждате, господин офицер – отвърнаха двамата мъже, – разчистваме мястото.

– И имате ли заповед за това?

– Така изглежда.

- От кого?
- От общината.
- О! – изрече смаяно младият човек.

После, след миг мълчание, като се върнаха на Марсово поле, попита отново:

– Много ли трупове вече сте изхвърлили в Сена? Извинете, граждани – продължи младият човек, – но се интересувам от отговора на въпроса, който ще ви задам – между тези пет или шест трупа, имаше ли един мъж на около четирийсет и шест или четирийсет и осем години, висок близо пет стъпки и пет палеца, набит, як, полуселянин, полубуржоа?

– Бога ми – каза единият от мъжете, – гледаме да видим само едно – дали легналите хора са живи или мъртви. Ако са мъртви, ги хвърляме в реката. Ако не са мъртви, ги откарваме в болницата в Гро-Кайу.

– Аха! – каза младежът. – Един от моите добри приятели не се е прибрал тази вечер и понеже ми казаха, че е бил тук и че са го видели през деня, много се страхувам, че може да е между ранените или мъртвите.

– По дяволите! – каза единият от двамата носачи, докато другият го осветяваше с фенер. – Ако е бил тук, е вероятно все още да е тук. Ако не се е прибрал у дома си, вероятно няма да се прибере.

После, разтърсвайки още по-силно тялото, проснато в краката му, човекът на общината извика:

– Ей! Мъртъв ли си, или си жив? Ако не си умрял, опитай се да отговориш!

– О, колкото до това, съвсем е мъртъв! – каза вторият. – Получил е куршум точно в средата на гърдите.

– Тогава в реката! – каза първият.

И двамата мъже повдигнаха трупа и тръгнаха към дървения мост.

– Граждани – каза офицерът, – нямате нужда от фенера, за да хвърлите този човек във водата – имайте добрината да ми го предоставите за момент. Докато отидете и се върнете, аз ще потърся приятеля си.

Носачите се съгласиха с искането и фенерът премина в ръцете на младия офицер, който започна грижливо търсенето и с израз на лицето, показващ, че званието, което беше дал на ранения или мъртвия, когото издирваше, е не само на устата, но и в сърцето му.

Десетина-дванайсет души, снабдени като него с фенери, се отдаваха на мрачно дирене.

От време на време сред тишината – тъй като ужасната

тържественост на смъртта изглежда заглушаваше гласовете на живите, – някое име, произнесено на висок глас, прекосяваше пространството. Понякога някоя жалба, някое стенание, някой вик отговаряха на този глас. Но най-често отговорът беше зловещо мълчание!

Младият офицер, след като се поколеба, сякаш гласът му бе скован от ужас, последва примера, който му беше даден, и извика три пъти:

– Господин Бийо!... Господин Бийо!... Господин Бийо!...

Но никакъв глас не му отговори.

– О, сигурно е мъртъв! – прошепна той, избърсвайки с ръкав сълзи-те, които се стичаха по лицето му. – Бедният господин Бийо!

В този момент край него минаха двама мъже, които отнасяха един труп към Сена.

– Ей! – каза онзи, който го държеше откъм торса и който, следователно, беше по-близо до главата. – Струва ми се, че нашият труп току-що въздъхна!

– Хубаво! – каза другият, смеейки се. – Ако слушаш всички тези веселяци, няма да има нито един мъртъв.

– Граждани – каза младият офицер, – за Бога, оставете ме да видя човека, когото носите.

– О, на драго сърце, господин офицер! – казаха двамата мъже.

И те поставиха трупа в седнало положение, за да улеснят осветяването на лицето му.

Младежът приближи фенера и нададе вик. Въпреки ужасната рана, която го обезобразяваше, той мислеше, че е познал човека, когото търсеше. Само че жив ли беше или мъртъв?

Онзи, който вече беше изминал половината път до своя влажен гроб, беше с разцепена от удар на сабя глава. Както казахме, раната беше ужасна! Тя беше отсякла цялата окосмена кожа от лявата страна на темето, която висеше над бузата, оставяйки открита костта на черепа. Артерията на слепоочието беше прерязана, така че цялото тяло на ранения или мъртвия беше обляно в кръв. От страната на раната раненият беше неузнаваем. Младежът поднесе с трепереща ръка фенера към другата му страна.

– О, граждани! – провикна се. – Това е той!... Това е този, когото търся – това е господин Бийо!

– А! По дяволите! – каза единият от мъжете. – Е, какво пък, малко е ранен вашият господин Бийо!

– Не казахте ли, че е въздъхнал?

– Поне ми се стори, че го чух.

– Тогава направете ми едно удоволствие...

Офицерът извади едно еску от джоба си.

– Какво? – попита носачът, изпълнен с добра воля при вида на монетата.

– Изтичайте до реката и ми донесете вода в шапката си.

– На драго сърце.

Човекът хукна по посока на Сена. Младият офицер бе заел мястото му и крепеше ранения.

След пет минути пратеникът се върна.

– Плиснете вода на лицето му – каза младежът.

Носачът се подчини. Той потопа ръка в шапката си и размахвайки я, както се прави с ръсило, напръска лицето на ранения.

– Той потрепна! – извика младежът, който придържаше умиращия в ръцете си. – Той не е мъртъв!... О, скъпи господин Бийо! Какво щастие е, че дойдох!

– Ах, Бога ми, да, това си е щастие! – казаха двамата мъже. – Още двама крачки и вашият приятел щеше да дойде на себе си в мрежите на свети Клу.

– Напръскайте го пак с вода!

Носачът повтори действието. Раненият потрепери и изпусна една въздишка.

– Хайде, хайде – каза вторият носач, – със сигурност не е мъртъв.

– Е, добре, какво ще правим? – попита първият.

– Помогнете ми да го отнесем до улица „Сен Оноре“, при господин доктор Жилбер и ще ви заплатя добре! – каза младежът.

– Не можем.

– Защо?

– Имаме заповед да хвърляме мъртвите в Сена и да отнасяме ранените в болницата в Гро-Кайу... Понеже той твърди, че не е мъртъв, от това следва, че не можем да го хвърлим в Сена и трябва да го отнесем в болницата.

– Е, добре, да го отнесем в болницата – каза младежът, – и то възможно най-бързо!

Той се огледа наоколо.

– Къде е болницата?

– На триста крачки оттук, близо до Военното училище.

– Тогава значи е натам?

– Да.

– Значи трябва да пресечем цялото Марсово поле?

– По дължина.

– Боже мой! Ама нямате ли носилка?

– По дяволите! Може да се намери – отвърна вторият носач. – Както и водата, с някое дребно екю...

– Това е справедливо – каза младият човек, – вие нищо не получихте... Вземете, ето още едно дребно екю – намерете ми носилка.

Десет минути по-късно носилката беше намерена. Раненият беше проснат на един дюшек. Двамата носачи хванаха дръжките и печалното шествие се запъти към болницата в Гро-Кайу, съпровождано от младежа с фенера в ръка, вървящ до главата на ранения.

Ужасно преживяване си беше нощното преминаване по залялото с кръв място, сред неподвижни и вцепенени трупове, с които се сблъскваха на всяка крачка или пък с ранени, които се повдигаха, за да извикат за помощ, и падаха обратно. След четвърт час преминаха прага на болницата в Гро-Кайу.

119.

Болницата в Гро-Кайу

В онези времена болниците и най-вече военните болници далеч не бяха организирани така, както са днес. Така че нека не се учудваме на безредието, което цареше в болницата в Гро-Кайу, и на огромния безпорядък, който се противопоставяше на изпълнението на желанията на хирурзите.

Първото нещо, което не достигаше, бяха леглата. Тогава подложиха на реквизиция дюшеците на обитателите на околните улици, които бяха поставени на земята и ги имаше даже и в двора. Върху всеки един от тях лежеше по някой ранен, очакващ помощ. Но и хирурзите бяха недостатъчни, както и дюшеците, и беше по-трудно да бъдат намерени.

Офицерът, в когото нашите читатели сигурно са разпознали нашия стар приятел Питу, издейства с помощта на две други дребни ежута да му оставят дюшека от носилката. Така че Бийо беше оставен съвсем лекичко в двора на болницата.

Питу, искайки да измъкне от положението малкото, което беше добро, на кара да поставят ранения възможно най-близо до вратата, за да хване на минаване първия хирург, който влезе или излезе. Питу имаше голямо желание да изтича в залите и да доведе някой хирург, каквото и да му струва. Но не се осмеляваше да напусне ранения. Той се страхуваше да не би под предлог, че е мъртъв – някой можеше да се излъже и без зъл умисъл, – някой да не измъкне дюшека, захвърляйки мнимия труп върху паветата на двора.

Питу стоя там цял час, надавайки силни викове към двама-трима хирурзи, които бе видял да минават, без някой от тях да отвърне на виковете му, когато забеляза един човек, облечен в черно, на когото двама болногледачи светеха, докато той обикаляше едно след друго тези ложета на агонията.

Колкото повече човекът, облечен в черно, се приближаваше по посока на Питу, толкова повече на него му се струваше, че го познава. Скоро съмненията му изчезнаха и Питу рискува да се отдалечи на няколко крачки от ранения, за да се приближи до хирурга, и извика с всичката сила на дробовете си:

– Хей! Насам, господин Жилбер, насам!

Хирургът, който наистина бе Жилбер, дотича при звука на гласа

му.

– А! Питу, това ти ли си?

– Боже мой! Да, господин Жилбер.

– Виждал ли си Бийо?

– Ех, господине, ето го! – отвърна Питу, сочейки ранения, който беше все така неподвижен.

– Мъртъв ли е? – попита докторът.

– Надявам се, че не, драги господин Жилбер. Но няма да крия, че не отива на добре.

Жилбер се приближи до дюшека и двамата болногледачи, които го следваха, осветиха лицето на ранения.

– В главата е, господин Жилбер – говореше Питу, – в главата е ранен!... Бедният скъп господин Бийо! Главата му е разцепена чак до челюстта.

Жилбер внимателно разгледа раната.

– Наистина е тежко ранен – прошепна той.

После се обърна към двамата болногледачи.

– Необходима ми е отделна стая за този човек, който е един от моите приятели – добави той.

Двамата болногледачи се посъветваха.

– Няма отделна стая, но има помещение за бельото.

– Чудесно! – каза Жилбер. – Да го отнесем там.

Повдигнаха възможно най-внимателно ранения, но колкото и да бяха предпазливи, той издаде тежко стенание.

– Ах! – каза Жилбер. – Никога възклицание на радост не ми е доставило удоволствие, равно на това от тази болезнена въздишка! Той е жив, това е всичко, което има значение сега.

Бийо беше отнесен в помещението за бельо и беше положен на леглото на един от служителите. После Жилбер веднага пристъпи към лечението.

Слепоочната артерия беше прерязана и оттам беше дошла голямата загуба на кръв. Но тази загуба на кръв беше довела до припадък, а припадъкът беше забавил сърдечната дейност и беше спрял кръвоизлива. Природата се беше възползвала незабавно, за да образува съсирек, който беше затворил артерията.

С възхитителна ловкост и с помощта на копринен конец Жилбер най-напред заши артерията. После изми плътта и я намести върху черепа. Хладината на водата и може би също така няколко по-остри болки, причинени от лечението, предизвикаха очите на Бийо да се отворят и

той произнесе няколко думи, неразбираеми и без продължение.

– Получил е сътресение на мозъка – прошепна Жилбер.

– Но в края на краищата – каза Питу, – щом не е умрял досега, вие ще го спасите, нали, господин Жилбер?

Жилбер се усмихна тъжно.

– Ще опитам – каза той. – Но ти току-що видя още веднъж, драги Питу, че природата е доста по-ловък хирург, отколкото всеки от нас.

Тогава Жилбер довърши лечението. Като отрязва косите, докдето беше възможно, той приближи двата ръбеца на раната, съедини ги с панделчици от котешки черва и нареди да поставят болния в почти седнало положение с гръб, но не с глава, подпряна на възглавниците.

Чак тогава, след като привърши с всичко, той попита Питу как е дошъл в Париж и как така се е оказал на точното място, за да окаже помощ на Бийо.

Нещата бяха прости – след изчезването на Катрин и заминаването на мъжа ѝ стрина Бийо, която никога не сме показвали пред читателите ни като много силна духом, беше изпаднала в нещо като идиотизъм, който непрекъснато нарастваше. Тя живееше, но по един съвсем механичен начин и всеки ден някаква пружина от бедната човешка машина или се отпускате, или се чупеше. Тя говореше с все по-малко думи. Докато най-накрая престана изобщо да говори и легна болна. И доктор Рейнал беше заявил, че има само едно нещо на света, което би могло да извади стрина Бийо от това смъртно вцепенение – да види дъщеря си. Питу веднага беше предложил да замине за Париж, или по-скоро беше заминал, без да предложи услугите си.

Благодарение на дългите крака на капитана от Националната гвардия от Арамон, осемнайсетте левги, които отделяха родното място на Дьомустие от столицата, се превърнаха само в една разходка.

Наистина Питу бе тръгнал в четири часа сутринта и между седем и половина и осем часа вечерта беше пристигнал в Париж.

Питу сякаш беше предопределен да пристига в Париж за големите събития.

Първия път беше дошъл, за да присъства на превземането на Бастилията и да вземе участие. Втория път – за да присъства на федерацията през 1790 година, а третия път пристигаше в деня на клането на Марсово поле.

Така че попадна на разбунтувания Париж. Впрочем той беше свикнал да вижда Париж в това състояние. Още от първите групи, които срещна, той научи какво е станало на Марсово поле.

Байи и Лафайет бяха накарали да стрелят по народа. Народът ги проклинаше с всичка сила. Питу ги смяташе за свети! Намираше ги смъкнати от олтарите им и прокълнати. Той не разбираше абсолютно нищо.

Единственото, което разбра, беше, че на Марсово поле е имало борба, клане, убийства по повод на някаква патриотична петиция и че Жилбер и Бийо трябвало да са там.

Макар че Питу, казано на прост език, беше глътнал осемнайсет леги, той удвои бързината на крачките си и пристигна на улица „Сен Оноре“ в апартамента на Жилбер.

Докторът се беше прибирал, но не бяха виждали Бийо.

На Марсово поле, впрочем, казваше прислужникът, който даде сведения на Питу, било осеяно с мъртви и ранени. Може би Бийо беше между едните или другите.

Марсово поле, покрито с мъртви и ранени! Тази новина учуди Питу не по-малко, отколкото беше учуден, че Байи и Лафайет, тези два идола на народа, са стреляли по него.

Марсово поле покрито с мъртви и ранени! Питу не можеше да си представи това. Онова Марсово поле, което той самият беше помагал да подравняват през деветдесета година, което в спомените му беше изпълнено със светлини, радостни песни и весели фарандоли, покрито с мъртви и ранени! Защото поискали да празнуват като предишната година юбилея от превземането на Бастилията и на федерацията! Това беше невъзможно!

Как в течение на една година онова, което беше причина за радост и триумф, се беше превърнало в повод за бунт и клане?

Какво главозамайване беше обзело през изминалата година главите на парижаните?

Ние казахме, че през тази година дворът, благодарение на влиянието на Мирабо, благодарение на създаването на клуба на фьойаните, благодарение на подкрепата на Байи и Лафайет, благодарение най-накрая на реакцията от бягството във Варен, беше възвърнал изгубената си власт. И тази власт се изразяваше в траур и клане.

Седемнайсети юли беше отмъщение за пети и шести октомври.

Така че, както беше казал доктор Жилбер, монархията и народът бяха спечелили по един манш – оставаше да се разбере кой ще спечели решаващия.

Ние видяхме как, обзет от всички тези мисли, никоя от които, впрочем, не можа да окаже влияние и да забави хода му, нашият приятел

Анж Питу, все така облечен в униформата си на капитан от Националната гвардия на Арамон, пристигна на Марсово поле по моста на Луи XV и улица „Грьонел“ точно навреме, за да попречи Бийо да бъде изхвърлен като мъртвец в реката.

Спомняме си, от друга страна, че когато Жилбер беше при краля, той получи едно писмо без подпис, но разпозна почерка на Калиостро, в което имаше следния пасаж:

Така че остави там тези двама осъдени, които на подбив все още наричат крал и кралица, и се върни, без да губиш нито миг, в болницата на Гро-Кайу. Там ще намериш един умиращ, който е по-малко болен от тях. Защото този болен ти вероятно можеш да спасиш, докато те, без да можеш да ги спасиш, ще те увлекат в падането си!

Веднага, както казахме, след като научи от госпожа Кампан, че кралицата, която току-що го беше напуснала, приканвайки го да изчака завръщането ѝ, е заета и му разрешава да се оттегли, Жилбер бе излязъл от Тюйлери и следвайки почти същия път като Питу, бе пресякъл Марсово поле, беше влязъл в болницата в Гро-Кайу и вече придружаван от двама болногледачи, които му светеха, преминаваше от легло на легло и от дюшек на дюшек из залите, коридорите, преддверията и дори двора, когато гласът на Питу го беше повикал до ложето на един умиращ. Както знаем, единият глас бе на Питу, умиращият бе Бийо.

Казахме в какво състояние Жилбер завари достойния арендатор и какви шансове даваше положението му. Шансове и добри, и лоши, но сигурно лошите щяха да бъдат повече, ако раненият си имаше работа с по-малко ловък лекар от доктор Жилбер.

120. Катрин

От двете лица, които доктор Рейнал беше помислил, че е длъжен да предупреди за отчайващото състояние на госпожа Бийо, едното, както се видя, беше на легло в състояние, близко до смърт – това беше съпругът. Другото лице, което единствено можеше да дойде и да присъства на последните мигове на агонизиращата, беше нейната дъщеря. Ставаше дума да се извести Катрин за положението, в което се намираха майка ѝ и баща ѝ – само че къде беше Катрин?

Има само един възможен начин да узнаем – като се обърнем към граф Дьо Шарни.

Питу бе така нежно, така благожелателно приет от графинята в деня, когато от името на Жилбер беше отвел при нея сина ѝ, че изобщо не се поколеба да предложи да отиде лично до къщата на улица „Кок-Ерон“ и въпреки късния час да поиска адреса на Катрин.

Наистина, часовникът на Военното училище удари единайсет и половина, когато, след като лечението бе приключено, Жилбер и Питу напуснаха леглото на Бийо.

Жилбер препоръча ранения на болногледачите. Той нямаше какво повече да направи, трябваше да се остави природата да действа.

Питу и Жилбер се качиха на колата на доктора, която чакаше при вратите на болницата. Докторът нареди на кочияша да тръгва за улица „Кок-Ерон“. Всички къщи в квартала бяха затворени и тъмни. След като звъня около четвърт час, Питу, който се прехвърли от звънеца на чукчето, най-накрая чу шум от жилището на портиера и един глас, пропит от лошо настроение, попита нетърпеливо:

– Кой е там?

– Аз съм – каза Питу.

– Кой сте вие?

– А! Наистина... Анж Питу, капитан от Националната гвардия.

– Анж Питу?... Не ми е познато това име!

– Капитан от Националната гвардия!

– Капитан... – повтори портиерът. – Капитан...

– Капитан! – повтори Питу, наблягайки на званието, чието влияние познаваше.

Действително портиерът можеше да си помисли, преценявайки

поне бившата йерархия в армията, че си има работа с някой от адютантите на Лафайет.

Вследствие на това той смекчи тона, но без да отваря портата, до която се задоволи да се приближи:

– Е, добре, господин капитан – каза той, – какво искате?

– Искам да говоря с господин граф Дьо Шарни.

– Няма го.

– Тогава с госпожа графинята.

– И нея я няма.

– Къде са?

– Заминаха тази сутрин.

– За къде?

– За имението си в Бурсон.

– Ах, по дяволите! – каза Питу, сякаш говореше на себе си. – Разминал съм се с тях в Дамартен. Несъмнено те са били в онази пощенска кола... Ако знаех тогава това!

Но Питу нямаше как да знае, така че беше пропуснал графа и графинята.

– Приятелю – чу се гласът на доктора, който се намеси на това място в разговора, – можете ли да ни дадете едно сведение в отсъствие на господарите си?

– Ах, простете, господине! – каза портиерът, който вследствие на аристократичните си навици беше разпознал глас на господар в този, който току-що му беше заговорил така учтиво и благо.

И като отвори портата, добрият човек излезе по дълги гащи и с памучна нощна шапка в ръка, както се казва в стила на прислужниците, да получи заповедите при вратичката на колата на доктора.

– Какво сведение желае господинът? – попита портиерът.

– Познавате ли, приятелю, едно младо момиче, към което господин графът и госпожа графинята би трябвало да проявяват известен интерес?

– Госпожица Катрин ли? – попита портиерът.

– Точно така! – каза Жилбер.

– Да, господине... Господин графът и госпожа графинята на два пъти ходиха да я видят и често ме изпращат, за да я питам дали няма нужда от нещо. Но бедната госпожица! Въпреки че не я смятам за богата, нито нея, нито скъпото ѝ дете от Бога, тя винаги отговаря, че няма нужда от нищо.

При тези думи: „дете от Бога“, Питу не можа да се сдържи и

въздъхна силно.

– Е, добре, приятелю – каза Жилбер, – бащата на бедната Катрин днес е бил ранен на Марсово поле, а майка ѝ, госпожа Бийо, умира във Виле-Котре – трябва да ѝ съобщим тези тъжни новини. Бихте ли искали да ни дадете адреса ѝ?

– О, бедното девойче, Бог да му помага! Тя и без това вече е достатъчно нещастна! Тя живее във Вил-д'Авре, господине, на голямата улица... Не съм сигурен дали знам номера, но е срещу една чешма.

– Това е достатъчно – каза Питу. – Ще я намеря.

– Благодаря, приятелю – отвърна Жилбер, пускайки в ръката на портиера едно екю от шест ливри.

– Това не беше необходимо, господине, християните трябва да си помагат, за слава на Бога!

И като се поклонил на доктора, влезе обратно.

– Е, какво? – попита докторът.

– Как какво – отвърна Питу, – тръгвам за Вил-д'Авре.

Питу винаги беше готов за заминаване.

– Знаеш ли пътя? – продължи да пита докторът.

– Не, но вие ще ми го покажете.

– Ти си със златно сърце и стоманени крака! – каза, смеейки се, Жилбер. – Но ела да си починеш. Ще тръгнеш утре сутринта.

– И при все това, щом не може да се чака?...

– Нито за едното, нито за другото има нужда от бързане – каза докторът. – Състоянието на Бийо е тежко, но, ако се изключат непредвидените неща, няма опасност от смърт. Колкото до стрина Бийо, тя може да живее още десетина-дванайсет дни.

– О, господин докторе! Когато завчера я сложиха да легне, тя нито говореше, нито шаваше. Само очите ѝ все още изглеждаха живи.

– Няма значение, зная какво говоря, Питу, и гарантирам, че точно както ти го казвам, ще преживее още десетина-дванайсет дни.

– По дяволите! Вие по-добре от мен знаете това, господин Жилбер.

– Толкова по-добре е да оставим още една нощ Катрин да си почива. Една нощ сън в повече при нещастие е важно нещо, Питу!

При този последен довод Питу се предаде.

– Е, добре, тогава къде отиваме, господин Жилбер? – попита той.

– У нас, дявол да го вземе! Ще те откарам в предишната ти стая.

– Виж ти! – каза Питу. – Ще ми бъде приятно.

– А утре – продължи Жилбер, – в шест часа сутринта конете ще бъдат впрегнати в колата.

– Защо ще впрягат конете? – попита Питу, който смяташе коня за предмет на лукса.

– Ами за да те отведат във Вил-д'Авре.

– Хубаво! Значи има петдесетина левги отгук до Вил-д'Авре? – предположи Питу.

– Не, две-три са – каза Жилбер, пред чиито очи като светкавица премина младостта му и разходките, които беше правил със своя учител Русо в горите на Лувесиен, на Мьода и Вил-д'Авре.

– Е, защо тогава – каза Питу, – това е път за един час, тези три левги, господин Жилбер... Ще ги глътна като яйце!

– А Катрин – попита Жилбер, – мислиш ли, че тя също ще глътне като яйце трите левги от Вил-д'Авре до Париж и осемнайсетте левги от Париж до Виле-Котре?

– А! Вярно! – каза Питу. – Извинете ме, господин Жилбер. Аз съм глупак... Впрочем как е Себастиен?

– Чудесно! Ще го видиш утре.

– Както винаги, при абат Берардие?

– Както винаги.

– Е, толкова по-добре, ще се радвам много да го видя!

– И той също, Питу, защото и той като мен те обича от все сърце.

При това уверение докторът и Питу пристигнаха пред портата на улица „Сен Оноре“.

Питу спеше както ходеше, както ядеше, както се биеше, сиреч с цялото си сърце. Само благодарение на навика си, придобит от полето, да става в ранна утрин, той беше на крак в пет часа.

В шест колата беше готова. В седем той чукаше на вратата на Катрин.

Бяха се уговорили с доктор Жилбер в осем часа да се срещнат при леглото на Бийо.

Катрин дойде да отвори и като видя Питу, нададе вик.

– Ах! Майка ми е мъртва!

И като побледня се опря на зида.

– Не – каза Питу. – Само че, ако искате да я видите, преди да умре, ще трябва да побързате, госпожице Катрин.

Тази размяна на думи, в която с малкото слова казват толкова много, премахваше всякакви условности и с един скок постави Катрин лице в лице с нещастieto й.

– И после – продължи Питу, – има и още нещо, още едно нещастие.

– Какво? – попита Катрин с онзи отсечен тон на създание,

изчерпало мярата на човешката мъка, което не се плаши вече, че тя може да се увеличи.

– Вчера господин Бийо е бил опасно ранен на Марсово поле.

– Ах! – изохка Катрин.

Очевидно девойката проявяваше много по-малко чувствителност към втората новина, отколкото към първата.

– Тогава – продължи Питу, – ето какво си казах, а и доктор Жилбер е на същото мнение: „Госпожица Катрин ще посети на минаване господин Бийо, който беше отнесен в болницата в Гро-Кайу, и оттам ще вземе дилижанса за Виле-Котре.“

– А вие, господин Питу? – попита Катрин.

– Аз – каза Питу – си помислих, че след като ще отидете там, за да помогнете на госпожа Бийо да умре, ще трябва аз да остана тук, за да помогна на господин Бийо да оживее... Оставам при него, защото си няма никого, разбирате ли, госпожице Катрин?

Питу произнесе тези думи със своята ангелска наивност, без да помисли, че с тези няколко думи той разказва цялата история на своята преданост. Катрин му протегна ръка.

– Вие имате добро сърце, Питу! – каза му тя. – Елате да целунете моя беден мъничък Изидор.

И тя тръгна напред, тъй като кратката сцена, която току-що разказахме, се беше разиграла на алеята пред къщата, при уличната порта. Бедната Катрин – тя беше по-хубава от всякога, както бе облечена в траурни дрехи! Това накара Питу да въздъхне за втори път.

Катрин мина пред младия мъж в една малка стая с изглед към градината. Тази стая, заедно с една кухня и тоалетна, представляваха цялото жилище на Катрин. В нея имаше едно легло и една люлка. Леглото за майката, люлката за детето. Детето спеше.

Катрин дръпна една тюлена завеса, за да може Питу да погледне в люлката.

– О, хубавото малко ангелче! – каза Питу, сплитайки ръце.

И сякаш наистина беше пред ангел, той коленичи и целуна ръчичката на детето. Питу бързо бе възнаграден за това, което направи – той усети по челото му да падат косите на Катрин и две устни се долепиха до челото му. Майката връщаше целувката, дадена на сина й.

– Благодаря, добри ми Питу! – каза тя. – От последната целувка, която получи от баща си, никой освен мен не е целувал бедния малчуган.

– О, госпожице Катрин! – прошепна Питу, заслепен и разтърсен от целувката на девойката, сякаш това беше електрическа искра.

И все пак тази целувка изразяваше само всичко свято и признателно в майчината любов.

121.

Дъщерята и бащата

Десет минути по-късно Катрин, Питу и малкият Изидор пътуваха с колата на доктор Жилбер по пътя за Париж. Колата спря пред болницата в Гро-Кайу.

Катрин слезе, взе сина си на ръце и последва Питу. Като стигна до вратата на помещението за бельо, тя се спря.

– Вие ми казахте, че ще открием доктор Жилбер при леглото на баща ми?

– Да...

Питу откряна вратата.

– И той действително е там – каза той.

– Вижте дали мога да вляза, без да се страхувам, че ще му причиня голямо вълнение.

Питу влезе в стаята, разпита доктора и почти веднага се върна при Катрин.

– Сътресението, което му е причинил ударът, е такова, че, както казва доктор Жилбер, той все още не разпознава никого.

Катрин щеше да влезе с малкия Изидор на ръце.

– Дайте ми детето си, госпожице Катрин – каза Питу.

Катрин се поколеба за миг.

– О! Да го дадете на мен – каза Питу, – е все едно, че не сте се отделили от него.

– Имате право, Питу – каза Катрин.

И както би постъпила с един брат, а може би и с повече доверие, тя подаде детето на Анж Питу и с твърда крачка влезе в стаята, отивайки право към леглото на баща си.

Както казахме, доктор Жилбер стоеше до главата на ранения.

Малка промяна бе настъпила в състоянието на болния. Той седеше, както предишния ден, с гръб, опрян на възглавниците, и докторът навлажняваше с помощта на гъба, напоена с вода и изстисквана от ръката му, бинтовете, които придържаха приспособлението, поставено на раната. Въпреки началото на ясно изразената възпалителна треска лицето му, като се вземе предвид количеството кръв, което Бийо беше загубил, бе мъртвешки бледо. Отокът беше обхванал окото и част от лявата буза.

При първото усещане за прохладата той беше изфъфлил няколко

несвързани думи без продължение и беше поотворил очи. Но онази непреодолима склонност към сън, която лекарите наричат кома, отново му беше отнела дар слово и бе склопила очите му.

Стигнала до леглото му, Катрин се отпусна на колене и като вдигна ръце към небето, каза:

– Боже мой! Вие сте свидетел, че от все сърце желая живот за бащата!

Това беше всичко, което тази дъщеря можеше да направи за бащата, който бе поискал да убие любимия ѝ.

Все пак, чувайки гласа ѝ, тръпка раздвижи тялото на болния. Дишането му стана по-ускорено. Той отвори очи и погледът му, след като обиколи за миг наоколо, за да разбере откъде идва гласът, се спря на Катрин.

Ръката му извърши движение сякаш за да отблъсне това привидение, което раненият несъмнено взе за плод на треската си. Погледът на девойката срещна този на баща ѝ и Жилбер с ужас видя как се сблъскват един с друг два пламъка, които по-скоро приличаха на две светкавици, отколкото на два лъча на любовта.

След това девойката стана и със същата крачка, с която беше влязла, отиде да намери Питу.

Той беше застанал на четири крака и играеше с детето.

Катрин грабна сина си с една свирепост, присъща по-скоро на любовта на лъвицата, отколкото на тази на майката, притисна го към гърдите си и извика:

– Детето ми! О, детето ми!

В този вик се съдържаша цялата мъка на майката, всички жалби на вдовицата и всички болки на жената. Питу искаше да придружи Катрин до спирката на дилижанса, който потегляше в десет часа сутринта. Но тя отказа.

– Не – каза тя, – както го казахте, вашето място е до онзи, който е сам. Останете, Питу.

И с ръка побутна Питу към стаята.

Питу знаеше само да се подчинява, щом Катрин му нарежда. Докато Питу се приближаваше към леглото на Бийо, докато при шума от малко тежките стъпки на капитана от Националната гвардия той отваряше очи, а на лицето му едно по-благосклонно изражение замени изражението на омраза, което бе преминало като буреносен облак по него при вида на дъщеря му, Катрин слезе по стълбите и стигна по улица „Сен Дьони“ до странноприемницата „Пла д’Етен“, откъдето тръгваше

дилижансът за Виле-Котре.

Конете бяха впрегнати и пощальонът беше на седлото. Вътре в колата имаше едно място. Катрин го зае.

Осем часа по-късно колата спираше на улица „Соасон“.

Беше шест часа следобед, ще рече, че беше още съвсем светло.

Идвайки като девойка и ако Изидор беше жив, за да види майка си в добро здраве, тя би накарала да спрат колата на края на улица „Ларни“, би заобиколила града и би пристигнала в Писльо, без да бъде забелязана, понеже се срамуваше.

Вдовица и майка, тя не помисли за провинциалните насмешки. Тя слезе от колата без самоувереност, но и без боязън. Траурът и детето ѝ – единият като един мрачен ангел, а другият като един усмихнат ангел – трябваше да отклонят от нея обидите и презрението.

Най-напред не познаха Катрин – тя беше толкова бледа и толкова променена, че не приличаше вече на същата жена. После онова, което заблуждаваше погледите, беше онзи вид на изисканост, който бе придобила от срещата си с един изискан човек. Така че само една личност я разпозна още от далече. Това беше леля Анжелик.

Леля Анжелик се намираще при вратите на кметството и говореше с две-три други клюкарки за клетвата, изисквана от свещениците, заявявайки, че е чула абат Фортие да казва, че никога няма да положи клетва пред яacobинците и революцията и че ще понесе по-скоро мъченичество, отколкото да склони глава под революционния ярем.

– О! – провикна се тя изведнъж, прекъсвайки речта си по средата. – Боже Исусе! Бийовица и детето ѝ слизат от колата.

– Катрин, Катрин ли? – заповтаряха множество гласове.

– Ами да! Вижте я как се измъква по уличката.

Леля Анжелик се лъжеше – Катрин не се измъкваше. Катрин бързаше да стигне при майка си и вървеше бързо. Тя беше тръгнала по уличката, защото това бе най-краткият път.

Множество деца при вика на леля Анжелик: „Бийовица!“, и при възкликанието на съседките ѝ: „Катрин!“, се затичаха след девойката и като я настигнаха, казаха:

– Я виж ти! Да, наистина, това е госпожицата...

– Да, деца, аз съм – каза благо Катрин.

После, понеже децата много я обичаха, тъй като винаги им даваше по нещо или ги галеше, ако нямаше друго да им даде, те казаха:

– Добър ден, госпожице Катрин!

– Добър ден, приятели! – отвърна Катрин. – Майка ми не е умряла,

нали?

– О, не, госпожице! Не още.

После едно друго дете добави:

– Господин Рейнал казва, че й остават още седмица или около десетина дни.

– Благодаря, дечица! – каза Катрин.

И продължи по пътя си, след като им раздаде няколко монети. Децата се върнаха обратно.

– Е, какво? – попитаха клюкарките.

– Е, какво – казаха децата, – тя е. И доказателството за това е, че ни попита какво ново около майка й и ето какво ни даде.

И децата показаха няколкото монети, които им беше дала Катрин.

– Изглежда, че онова, което тя продава, се продава скъпо в Париж – каза леля Анжелик, – щом може да раздава сребърни монети на децата, които търчат след нея.

Леля Анжелик не обичаше Катрин Бийо. Впрочем Катрин Бийо беше млада и хубава, а леля Анжелик беше стара и грозна. Катрин Бийо беше едра и добре сложена, леля Анжелик беше дребна и куца. Освен това Анж Питу беше намерил убежище у Бийо, след като бе изгонен от леля Анжелик. И най-накрая Бийо беше този, който в деня на Декларацията за правата на човека беше дошъл да забере абат Фортие, за да го принуди да отслужи литургията на олтара на родината.

Всички тези доводи, добавени към естествено киселия й нрав, бяха достатъчни за леля Анжелик да мрази семейство Бийо въобще и Катрин в частност. А когато леля Анжелик мразеше, тя го правеше добре, тъй като мразеше със страст.

Тя изтича при госпожица Аделаид, племенницата на абат Фортие, и й съобщи новината.

Абат Фортие хапваше на вечеря един шаран, уловен в блатата на Валю, от двете страни на който стояха едно блюдо с бъркани яйца и друго със спанак. Беше постен ден.

Абат Фортие беше приел строгото и студено изражение на човек, който очаква всеки миг своето мъченичество.

– Какво има пак? – попита той, като чу бърборенето на жените в коридора. – Да не би да ме търсят да изповядам някого в името на Бога?

– Не, още не, скъпи чичо! – каза госпожица Аделаид. – Не, това е само леля Анжелик (всички според Питу наричаха така старата мома), която идва да ми съобщи за един нов скандал.

– Живеем във времена, в които скандалът се носи по улиците –

отвърна абат Фортие. – Какъв е новият скандал, за който ще ми съобщите, лельо Анжелик?

Госпожица Аделаид въведе жената, даваща под наем столове, пред абата.

– Ваш слуга, господин абат! – каза тя.

– Би трябвало да кажете слугиня, лельо Анжелик – отвърна абатът, който не можеше да се раздели с педагогическите си навици.

– Винаги съм чувала да казват слуга – каза тя – и повтарям това, което съм чувала да казват. Извинете ме, ако съм ви обидила, господин абат.

– Не обидихте мен, а синтаксиса, лельо Анжелик.

– Ще му се извиня още първия път, в който го срещна – отвърна смирено леля Анжелик.

– О... Добре, лельо Анжелик! Добре! Искате ли да пийнете чаша вино?

– Благодаря, господин абат! – отвърна леля Анжелик. – Никога не пия вино.

– Грешите. Виното не е забранено според каноните на църквата.

– О, изобщо не е затова, защото е забранено или не! Не го пия, защото струва девет су бутилката.

– Значи сте си все такава скъперница, лельо Анжелик? – попита абат Фортие, отпускаяки се назад във фотьойла си.

– Уви, Боже мой! Господин абат, аз скъперница! Налага се, когато тънеш в бедност.

– Хайде де, бедна! А фирмата за столове, която ви дадох за нищо пара, лельо Анжелик, когато можех да я дам под наем за сто екю на първия дошъл.

– Ах, господин абат! И какво щеше да я прави този човек? За нищо пара, господин абат! Нямам друго за пиене освен вода!

– Затова ви предлагам вино, лельо Анжелик.

– Ама приемете де – каза госпожица Аделаид, – ако не приемете, чичо ми ще се ядоса.

– Вие мислите, че това ще ядоса чичо ви? – каза леля Анжелик, която умираше от желание да приеме.

– Разбира се.

– Тогава, господин абат, два пръста вино, за да не ви обиждам.

– Хайде де! – каза абат Фортие, наливаяки пълна чаша с хубаво бургундско вино, бистро като рубин. – Я глътнете това, лельо Анжелик, и когато броите екютата си, ще ви се виждат двойно повече.

Леля Анжелик тъкмо поднасяше чашата към устните си.

– Моите екюта? – каза тя. – Ах, господин абат! Не говорете такива неща, вие сте Божи човек и ще ви повярват.

– Пийте, лельо Анжелик. Пийте!

Леля Анжелик потопа, сякаш за да направи удоволствие на абат Фортие, устни в чашата и изведнъж, затваряйки очи, погълна близо една трета от съдържанието ѝ.

– Ох, колко е силно! – каза тя. – Не зная как може да се пие чисто вино!

– А аз – каза абатът – не зная как може да се сипва вода във виното. Но няма значение, това не пречи да се хвана на бас, лельо Анжелик, че притежавате едно хубаво имане!

– Ох! Господин абат, господин абат, не казвайте това! Не мога дори да си платя данъците, които са три ливри и десет су годишно.

И леля Анжелик погълна втората третина от виното в чашата.

– Да, знам, че така разправяте. Но съм сигурен, че в деня, когато предадете душата си на Бога, ако вашият племенник Анж Питу потърси хубавичко, ще намери в някой вълнен чорап с какво да си купи цялата улица „Пльо“.

– Господин абат, господин абат! – извика леля Анжелик. – Ако разправяте такива неща, ще станете причина да бъде убита от онези разбойници, които изгарят фермите и задигат жътвата, защото по думите на свят човек като вас ще си помислят, че съм богата... Ах, Боже мой! Боже мой! Какво нещастие!

И с очи, овлажнели може би от някоя сълза на благоденствие, тя погълна остатъка от виното.

– Е, какво – продължи все така насмешливо абатът, – виждате, че свиквате с това винце, лельо Анжелик.

– Все едно – каза старицата, – твърде е силно!

Абатът почти бе привършил вечерята си.

– Е, добре – каза той, – сега да видим! Какъв е този нов скандал, разтърсващ Израел?

– Господин абат, Бийовица пристигна с детето си с дилижанса!

– Аха! – каза абатът. – А аз си мислех, че го е оставила в приют.

– И би направила добре – рече леля Анжелик. – Поне не би се червило от майка си, бедното мъниче!

– По въпроса, лельо Анжелик – каза абатът, – ето че институцията гледа на това от нова гледна точка. И какво ще прави тук?

– Изглежда, че е дошла да види майка си, защото питаше децата

дали е още жива.

– Вие знаете ли, лельо Анжелик – каза абатът със зла усмивка, – че стрина Бийо забрави да се изповяда?

– О, господин абат! – подхвана леля Анжелик. – Вината не е нейна – както изглежда от три-четири дни бедната жена си е изгубила ума. Но по времето, когато момичето не ѝ беше причинило толкова мъка, тя си беше една благочестива и богобоязлива жена, която, щом дойдеше в църквата, винаги вземаше по два стола, един, за да седне, и друг, за да сложи краката си.

– А мъжът ѝ? – попита абатът с искрящи от гняв очи. – Гражданинът Бийо, победителят от Бастилията, той по колко стола вземаше?

– Ах! Дявол да го вземе! Не зная – отвърна наивно леля Анжелик. – Той никога не идваше в църквата, но колкото до стрина Бийо...

– Добре, добре – каза абатът. – Това е сметка, която ще уреждаме в деня на погребението.

После, като се прекръсти, каза:

– Кажете молитвата си заедно с мен, сестри мои.

Старите моми повториха кръстния знак, който абатът бе направил, и набожно занареждаха молитвите заедно с него.

122.

Дъщерята и майката

През това време Катрин продължи да върви по пътя си. Като излезе от уличката, тя сви наляво, премина по улица „Лорме“ и от края ѝ по един черен път, прокаран през полето, стигна на пътя за Писльо.

Целият път бе изпълнен с болезнени спомени за Катрин. Най-напред стигна малкия мост, където Изидор ѝ беше казал „сбогом“ и където бе останала припаднала до момента, когато Питу я беше открил студена и вцепенена.

После, приближавайки до фермата, мина покрай кухнята върба, в която Изидор криеше писмата си.

Приближавайки още, стигна до малкия прозорец, през който Изидор влизаше при нея и където Бийо се беше прицелил в него през онази нощ, когато за щастие пушката му засече.

После, срещу голямата порта на фермата се простираше онзи път за Бурсон, който Катрин толкова често беше изминавала и който познаваше толкова добре, пътят, по който идваше Изидор...

Колко пъти нощем, облегната на този прозорец, с очи вперени в пътя, тя беше чакала задъхана и забелязвайки в тъмнината любимия си, винаги точен, винаги верен, чувстваше как гърдата ѝ се отпуска и после разтваряше ръце насреща му! Днес той беше мъртъв. Но поне ръцете ѝ, събрани пред гърдата ѝ, притискаха неговото дете.

Какво разправяха всички тези хора за нейното безчестие, за нейния срам?

Едно толкова хубаво дете можеше ли да бъде срам и безчестие за една майка?

Така че тя бързо и без боязън влезе във фермата.

Едно едро куче залая при минаването ѝ. После, изведнъж познало младата си господарка, то се приближи до нея, доколкото му позволяваше дължината на синджира, изправи се с лапи във въздуха надавайки радостни изквичавания. При лая на кучето на вратата се появи един човек, дошъл да види причината за този лай.

– Госпожице Катрин! – провикна се той.

– Дядо Клуис! – каза Катрин на свой ред.

– Ах, бъдете добре дошла, скъпа госпожице! – каза старият горски.

– Домът се нуждае от присъствието ви, хайде!

– А бедната ми майка? – попита Катрин.

– Уви! Ни добре, ни зле или по-скоро зле, отколкото добре. Тя угасва, бедната скъпа жена!

– И къде е?

– В стаята си.

– Съвсем сама ли е?

– Не, не, не... Ах! Не бих позволил това. По дяволите! Ще трябва да ме извините, госпожице Катрин, в отсъствието на всички вас, бях малко нещо господар тук. Времето, което прекарахте в бедната ми колиба, ме направи като член на семейството ви – толкова ви обичах вас и бедния господин Изидор!

– Научихте ли?... – каза Катрин, избърсвайки две сълзи.

– Да, да, убит за кралицата, както господин Жорж... Какво искате в края на краищата, госпожице! Нали ви остави това хубаво дете? Трябва да плачете за бащата, но да се усмихвате на сина.

– Благодаря, дядо Клуис – каза Катрин, протягайки ръка на стария горски пазач. – Ами майка ми?

– Тя е, както ви казах, в стаята си, заедно с госпожа Клеман, същата болногледачка, която се грижеше за вас.

– И... – Катрин се колебаеше – в съзнание ли е бедната ми майка?

– Има случаи, когато може да се помисли, че е – каза дядо Клуис. – Тогавя тя произнася името ви... А! Това беше основният начин и действаше чак до завчера. От завчера не дава вече признаци, че разбира, дори когато ѝ се говори за вас.

– Да влезем, да влезем, дядо Клуис! – каза Катрин.

– Влезте, госпожице – каза старият горски пазач, отваряйки вратата на стаята на госпожа Бийо.

Катрин хвърли поглед в стаята. Майка ѝ, легнала в леглото си със завеси от зелен серж³¹³, осветена от една от онези лампи с три фитила, каквито виждаме и днес по фермите, беше наглеждана, както бе казал дядо Клуис, от госпожа Клеман.

Тя, седнала в един голям фотьойл, дремеше в онова сънливо състояние, присъщо на болногледачките, което е нещо средно между съня и бдението. Бедната струна Бийо не изглеждаше променена. Само цветът на лицето ѝ беше станал блед като слонова кост.

Би могло да се каже, че спи.

– Майко! Майко! – извика Катрин, устремявайки се към леглото.

313. Серж – вид лек вълнен плат – бел.ред.

Болната отвори очи и направи движение с глава към Катрин. Светкавица на разум проблесна в погледа ѝ. Устните ѝ изпелтечиха неразбираеми звуци, не достигайки дори до откъслечни думи. Ръката ѝ се повдигна, търсейки да допълни чрез осезанието почти угасналите сетива на слуха и зрението. Но това усилие пропадна, движението притихна, очите се затвориха отново, ръката натежа като бездушно тяло върху главата на Катрин, застанала на колене пред леглото, и болната се върна към своята неподвижност, от която бе излязла за кратко при галваничното разтърсване, причинено ѝ от гласа на нейната дъщеря.

Двете летаргии – на бащата и на майката, приличаха на две светкавици, тръгнаха от две противоположни посоки на хоризонта, избухнали от две съвсем противоположни чувства.

Бащата Бийо бе излязъл от припадък си, за да отблъсне Катрин далеч от себе си.

Майката Бийо бе излязла от вцепенението си, за да притегли дъщеря си към себе си.

Пристигането на Катрин бе като революция във фермата.

Бяха очаквали Бийо, а не дъщеря му. Катрин разказа за случилото се с Бийо и каза как в Париж съпругът е толкова близо до смъртта, колкото и жена му в Писльо.

Само че беше очевидно, че всеки един от двамата умиращи следва различен път. Бийо отиваше от смъртта към живота, жена му – от живота към смъртта.

От този момент, впрочем, Катрин пое в дома, който беше в безпорядък, цялата власт, отстъпена от баща ѝ преди в ущърб на майка ѝ.

След като беше възнаграден и му бе благодарено, дядо Клуис пое по пътя към своето леговище, както наричаше колибата си в Клуисовия камък.

На другия ден доктор Рейнал дойде във фермата. Той идваше и през двата дни, повече от добросъвестност, отколкото с надежда. Той знаеше много добре, че няма какво да направи и че този живот, който угасва, както това прави една лампа, която използва остатъците от маслото, не може да бъде спасен с никакво човешко усилие. Той много се зарадва, като видя, че девойката е пристигнала, и засегна големия въпрос, който не би се осмелил да обсъжда с Бийо – въпроса за последното причастие.

Както се знае Бийо беше яростен волтерианец.

Доктор Рейнал не беше от онези примерни набожници. Не, напротив – към духа на времето той прибавяше духа на науката. Защото ако

времето беше това на съмнението, науката вече бе стигнала до отричане. И все пак при обстоятелства, аналогични на тези, в които се намираше, доктор Рейнал гледаше като на свое задължение да предупреди роднините.

Благочестивите роднини се възползваха от предупреждението и изпращаха да търсят свещеника. Неблагочестивите роднини нареждаха, ако свещеникът се яви, да затръшнат вратата под носа му.

Катрин беше от благочестивите. Тя не знаеше за разногласията между Бийо и абат Фортие или по-скоро не им отдаваше голямо значение. Затова натовари госпожа Клеман да отиде при абат Фортие и да го помоли да дойде и да донесе последно причастие на майка ѝ. Писльо – твърде малка махала, за да има своя църква и отделно кюре, принадлежеше към Виле-Котре. Дори в гробището на Виле-Котре погребваха мъртвите от Писльо.

Един час по-късно звънчето на носещия последното причастие свещеник звънеше пред портата на фермата.

Светото причастие бе прието от Катрин на колене. Но едва абат Фортие бе влязъл в стаята на болната, едва бе забелязал, че тази, за която са го повикали, вече нито говори, нито вижда, когато заяви, че дава опрощение само на хора, които могат да се изповядат, и колкото и да настояваха, той си тръгна заедно с причастието. Абат Фортие беше свещеник от мрачна и ужасна школа – той би бил свети Доминик³¹⁴ в Испания и Валверде³¹⁵ в Мексико.

Нямаше друг освен него, към когото да се обърнат. Писльо, както казахме, принадлежеше към неговата енория и никой свещеник от околностите не би се осмелил да посегне над правата му.

Сърцето на Катрин беше изпълнено с нежност и благочестие, но в същото време и със здрав разум. Тя възприе отказа на абат Фортие като още една грижа, с която да се нагърби, надявайки се, че Бог ще бъде понизходителен в милостта си към бедната умираща, отколкото неговият слуга.

Цяла седмица тя не се отдели от леглото на майка си, освен за да отиде до люлката на детето си.

През нощта на осмия срещу деветия ден, докато девойката бдеше при възглавието на леглото на умиращата, която подобно на потъващ

314. Доминик де Гусман (1170 – 1221), основател на Ордена на „бедните“ доминиканци. Проповядвал физическо изтребване на еретиците – бел.прев.

315. Винсенте дел Валверде – католически монах, участвал в завоюването на Мексико – бел.прев.

кораб, потапящ се все по-дълбоко в морето, малко по малко се оставяше да бъде погълната от вечността, вратата на стаята на госпожа Бийо се отвори и на прага се появи Питу.

Той пристигаше от Париж, откъдето беше тръгнал сутринта, както му беше навик.

Като го видя, Катрин потрепери. За миг тя помисли да не би баща ѝ да е умрял. Но лицето на Питу, без да е точно весело, не приличаше на лицето на човек, който носи новини за смърт.

Наистина Бийо се подобряваше, от четири или пет дни докторът гарантираше за него и в утрото на заминаването на Питу трябваше да бъде пренесен от болницата в Гро-Кайу при доктора.

От момента, в който Бийо престана да е в опасност, Питу бе обявил изричното си решение да се върне в Писльо. Той вече не се страхуваше за Бийо, а за Катрин.

Питу беше предвидил момента, когато ще съобщят на Бийо онова, което все още не бяха поискали да му съобщават, сиреч състоянието, в което се намираще жена му.

Той беше убеден, че в този момент, колкото и да е слаб, Бийо ще тръгне за Виле-Котре. И какво ще се случи, ако завари Катрин във фермата?...

Доктор Жилбер изобщо не беше скрил какво въздействие беше оказало на ранения влизането на Катрин и оставането ѝ за миг до леглото на болния. Беше очевидно, че видението е останало в ума и паметта му, когато се беше събудил, като спомен от лош сън.

Постепенно, с възвръщането на разума, раненият беше започнал да хвърля около себе си погледи, които бяха преминали фазата от безпокойство към омраза.

Несъмнено очакваше всеки момент фаталното видение да се появи отново.

Впрочем той не бе казал нито дума. Нито веднъж не беше произнесъл името на Катрин. Но доктор Жилбер беше твърде задълбочен наблюдател, за да не се досети, да не разчете всичко.

Така че щом Бийо започна да оздравява, той тутакси изпрати Питу във фермата.

Питу разполагаше с два-три дни, за да отдалечи Катрин от фермата. Докторът не искаше да рискува още два-три дни да съобщи на оздравяващия лошата новина, донесена от Питу.

Той сподели своите страхове с Катрин с цялата тревога, която характерът на Бийо му вдъхваше на него самия. Но Катрин заяви, че дори

ако баща ѝ я убие при възглавницата на леглото на умиращата, тя няма да се махне, преди да е затворила очите на майка си.

Питу изстена дълбоко при това решение. Но не каза нито думица против него.

Така че остана там, готов, в случай на нужда, да застане между бащата и дъщерята.

Изминаха още два дни и две нощи. През тези два дни и две нощи животът на стрина Бийо сякаш отлиташе дъх след дъх.

Вече от десет дни болната не се хранеше. Поддържаха я само с варването от време на време на по някоя лъжица сироп в устата. Не можеха да повярват, че едно тяло може да живее с толкова малко. Вярно е, че това бедно тяло живееше толкова малко!

През нощта на десетия или единайсетия ден, в момента, когато всяко дишане изглеждаше, че е спряло, болната сякаш се съживи, ръцете ѝ направиха няколко движения, устните и се размърдаха, очите се отвориха големи и втренчени.

– Майко! Майко! – извика Катрин.

И се хвърли към вратата, за да отиде да потърси детето си. Би могло да се каже, че Катрин теглеше със себе си душата на майка си – когато се върна, държейки малкия Изидор на ръце, умиращата направи едно движение, за да се обърне към вратата. Очите ѝ бяха останали широко отворени и втренчени. При връщането на девойката очите хвърлиха една светкавица, устата нададе вик. Ръцете се протегнаха. Тогава стана едно странно събитие – стрина Бийо се повдигна от възглавницата си и протегна бавно двете си ръце над главата на Катрин и над сина ѝ. После, след усилие, подобно на онова на младия син на Крез, каза:

– Деца мои, благославям ви!

И падна обратно на възглавницата, ръцете ѝ се отпуснаха, гласът ѝ затихна. Тя беше мъртва. Само очите ѝ останаха отворени, сякаш бедната жена, не могла да ѝ се нагледа приживе, беше поискала да гледа все още дъщеря си и от другата страна на гроба.

123.

**В която абат Фортие изпълнява по отношение на
стрина Бийо заплахата, която бе отправил пред
леля Анжелик**

Катрин благочестиво притвори очите на майка си, най-напред с ръка, а след това с устни.

Госпожа Клеман отдавна беше предвидила този час и предварително бе купила две вошеници.

Докато Катрин, цялата обляна в сълзи, отнасяше детето, което плачеше, и го приспиваше, давайки му гърдата си, госпожа Клеман запали двете вошеници от двете страни на възглавието на леглото, скръсти двете ръце на мъртвата на гърдите ѝ, поставяйки едно разпятие между дланите ѝ, и донесе на едно дървено столче купа със светена вода заедно с клонче чимшир от последната неделя на Цветница.

Когато Катрин влезе отново, на нея не ѝ оставаше друго, освен да застане на колене до леглото на майка си с молитвеника си в ръка.

В това време Питу се зае с другите подробности около погребението, сиреч, не смеейки да отиде при абат Фортие, с когото, както си спомняте, беше в особени отношения, той отиде при клисаря, за да поръча заупокойна литургия, при носачите, за да ги предупреди за часа, в който трябваше да отнесат ковчега, и при гробокопача, за да му каже да изкопае гроб.

После оттам отиде в Арамон, за да предупреди своя лейтенант, своя младши лейтенант и своите трийсет и един души от Националната гвардия, че погребението на госпожа Бийо ще се състои на другия ден в единнайсет часа сутринта.

Понеже приживе стрина Бийо не беше заемала нито обществена длъжност, нито имаше чин в Националната гвардия или в армията, съобщението, което Питу направи на хората си, разбира се, беше не официално, а неофициално. То бе по-скоро покана да се присъства на погребението, а не заповед.

Но всички много добре знаеха какво беше направил Бийо за тази революция, завъртяла главите и разпалила сърцата на всички. Много добре знаеха и каква опасност заплашва в момента Бийо, лежащ на легло от болка, ранен, докато защитаваше свящото дело, за да не гледат на

поканата като на заповед. Цялата национална гвардия на Арамон обеща на началника си да се яви непременно и доброволно с оръжието си на другия ден, точно в единайсет часа при дома на покойната.

Вечерта Питу се върна във фермата. При портата срещна дърводелеца, който беше донесъл ковчега на рамо. Питу инстинктивно проявяваше цялата сърдечна деликатност, която твърде рядко се среща у селяните и дори сред светските хора. Той скри дърводецеца и неговия ковчег в конюшната и за да спести на Катрин гледката на тази погребална принадлежност и ужасния звук на чука, влезе сам.

Катрин се молеше в краката на леглото на майка си. Двете жени се бяха погрижили трупът да бъде измит и увит в савана си. Питу даде отчет как е оползотворил деня си и я покани да се поразходи и да вземе малко въздух. Но Катрин искаше да изпълни задълженията си докрай. Тя отказа.

– Ще бъде лошо за вашия малък Изидор да не излезе – каза Питу.

– Отнесете го и го разходете малко на въздух, господин Питу.

Катрин трябваше да има голямо доверие на Питу, за да му повери детето си, та било и за пет минути. Питу излезе, сякаш за да се подчини. Но след пет минути се върна обратно.

– Не иска да излезе с мен – каза той. – Плаче!

Наистина през отворените врати Катрин чуваше виковете на детето си. Тя целуна челото на трупа, чиито форми и дори чертите се различаваха през платното, и с раздвоени чувства на дъщеря и майка остави майка си, за да отиде при детето си.

Малкият Изидор наистина плачеше. Катрин го взе на ръце и следвайки Питу, излезе от фермата. След нея влязоха дърводелецът и неговият ковчег.

Питу искаше да накара Катрин да се отдалечи за поне половин час. Сякаш случайно той я заведе на пътя за Бурсон.

Този път бе така изпълнен със спомени за бедното момиче, че тя извървя половин левга, без да каже нито дума на Питу, слушайки различните гласове в сърцето си и отвръщайки им тихичко, както говореха те. Когато Питу реши, че погребалните приготовления са завършили, той каза:

– Госпожице Катрин, ще се връщаме ли във фермата?...

Катрин се пробуди от мислите си, сякаш от сън.

– О, да! – каза тя. – Вие сте много добър, скъпи мой Питу!

И тя пое по пътя към Писльо.

При завръщането им госпожа Клеман направи знак с глава на Питу,

че приготовленията за погребението са приключени. Катрин се прибра в стаята си, за да сложи малкия Изидор да си легне. След като привърши с тази майчинска грижа, тя поиска да отиде и да заеме отново мястото си при възглавието на мъртвата. Но на прага на нейната стая тя намери Питу.

– Няма нужда, госпожице Катрин, всичко е свършено – каза той.

– Как така всичко е свършено?

– Да... В наше отсъствие, госпожице...

Питу се поколеба.

– В наше отсъствие дърводелецът...

– А! Ето защо настоявахте да изляза... Разбирам, добри ми Питу!

И Питу получи за награда от Катрин един признателен поглед.

– Една последна молитва – добави девойката – и се връщам.

Катрин тръгна право към стаята на майка си и влезе вътре. Питу я последва на пръсти, но се спря на прага. Ковчегът беше поставен върху два стола в средата на стаята. При тази гледка Катрин се спря, потрепервайки, и нови сълзи рухнаха от очите ѝ.

После тя коленичи пред ковчега, опирайки до дъбовото дърво побледнялото си от умора и мъка чело.

По скръбния път, който отвежда мъртвеца от ложето на неговата агония до гроба, неговото вечно жилище, живите, които го следват всеки миг, се сблъскват с някоя нова подробност, която сякаш е предназначена да изстиска и последната сълза от измъчените им сърца.

Молитвата беше дълга. Катрин не можеше да се отдръпне от ковчега. Бедната девойка разбираше, че след смъртта на Изидор има само двама приятели на земята – майка си и Питу.

Майка ѝ току-що я беше благословила и ѝ бе казала сбогом. Днес в ковчега, а утре майка ѝ щеше да бъде в гроба. Оставаше ѝ само Питу! Никой не изоставя без мъка предпоследния си приятел, когато този предпоследен приятел е майката!

Питу почувства, че трябва да се притече на помощ на Катрин. Той влезе и като чу безполезните ѝ думи, се опита да привидгне девойката под мишниците.

– Още една молитва, господин Питу! Само една!

– Вие ще се поболеете, госпожице Катрин – каза Питу.

– Е, и какво от това? – попита Катрин.

– Тогава ще вървя да търся дойка за господин Изидор.

– Имаш право, имаш право, Питу – каза девойката. – Боже мой!

Колко си добър, Питу! Колко те обичам!

Питу се олюля и щеше да падне назад. Той отстъпи заднешком и се подпря на стената до вратата и тихи, почти радостни сълзи потекоха по бузите му.

Катрин не му ли беше казала току-що, че го обича?

Питу изобщо не се лъжеше за начина, по който го обичаше Катрин. Но по какъвто и начин да го обичаше Катрин, това означаваше много за него.

Като привърши с молитвата си, Катрин, както беше обещала на Питу, се изправи и дойде с бавни стъпки при него, за да се облегне на рамото на младия мъж. Питу обви с ръка талията ѝ, за да я отведе.

Тя му позволи. Но преди да премине прага, извърна глава над рамото на Питу и хвърляйки последен поглед към ковчега, тъжно осветяван от двете вощеници, каза:

– Сбогом, майко! За последен път, сбогом!

И излезе. На вратата на стаята на Катрин в момента, когато тя щеше да влезе, Питу се спря.

Катрин вече беше започнала така добре да познава Питу, че разбра, че той има да ѝ казва нещо.

– Е, какво има? – попита тя.

– Ами – заекна Питу, малко притеснен, – не ви ли се струва, госпожице Катрин, че е дошъл моментът да напуснете фермата?

– Няма да напусна фермата, докато и майка ми не я напусне – отвърна девойката.

Катрин произнесе тези думи с такава твърдост, че Питу видя, че решението ѝ е неотменимо.

– А когато напуснете фермата – каза Питу, – знайте, че има две места, където ще бъдете добре приета – колибата на дядо Клуис и малката къщичка на Питу.

Питу наричаше своята спалня и кабинет къща.

– Благодаря, Питу! – отвърна Катрин, правейки в същото време знак с глава, че ще приеме едното или другото от тези убежища.

Катрин се прибра в стаята си, без да се безпокои за Питу, който със сигурност винаги успяваше да си намери леговище. На другата сутрин след десет часа приятелите, поканени за погребалната церемония, започнаха да прииждат във фермата.

Всички арендатори от околностите, от Бурсон, Нуе, Ивор, Коайол, Лерни, Арамон и Вивьер, бяха тук. Кметът на Виле-Котре, добрият господин Дьо Лонпре беше един от първите.

В десет и половина Националната гвардия от Арамон с биещ

барабан и развято знаме пристигна, без да липсва нито един от мъжете.

Катрин, цялата облечена в черно, държаща на ръце детето си, облечено изцяло в черно като нея, посрещаше всеки пристигащ и трябва да кажем, че никой не изпитваше друго чувство, освен уважение към тази майка и детето ѝ, облечени и двамата в траур.

В единайсет часа във фермата се бяха събрали повече от триста души.

Липсваха само свещеникът, хората от църквата и носачите.

Почакаха четвърт час. Никой не дойде.

Питу се покатери на най-високия хамбар на фермата.

От прозореца му се виждаше на разстояние два километра в равнината, която се простира от Виле-Котре до малкото селце Писльо.

Дори такива силни очи като тези на Питу не видяха нищо. Той слезе и сподели с господин Дьо Лонпре не само наблюденията си, но и размишленията си.

Неговите наблюдения бяха, че със сигурност никой не идва. Неговите размишления бяха, че по всяка вероятност никой няма да дойде.

Той му разказа за посещението на абат Фортие и за отказа му да даде последно причастие на стрина Бийо. Питу познаваше абата и се досети за всичко. Абат Фортие не искаше да отслужи служба на погребението на госпожа Бийо и предложът, а не причината, беше липсата на изповед.

Тези размисли, съобщени от Питу на господин Дьо Лонпре и от господин Дьо Лонпре на присъстващите, създадоха тягостно впечатление. Спогледаха се мълчаливо. После един глас каза:

– Е, добре, какво пък! Щом абат Фортие не иска да отслужи литургия, ще минем и без нея.

Този глас принадлежеше на Дезире Манике.

Дезире Манике беше известен с антирелигиозните си убеждения. Настъпи миг тишина.

Очевидно беше, че на събралите се им се струва твърде дръзко да минат без литургия.

И все пак те бяха преминали през цялата школа на Волтер и Русо.

– Господа – каза кметът, – да вървим във Виле-Котре. Във Виле-Котре ще се разбере всичко.

– Към Виле-Котре! – викнаха всички гласове.

Питу даде знак на четирима от своите хора. Прокараха цевите на две пушки под ковчега и вдигнаха мъртвата.

При портата ковчегът мина пред коленичилата Катрин и пред

малкия Изидор, когото тя бе накарала да седне. После, след като ковчегът отмина, Катрин целуна прага, на който смяташе, че кракът ѝ няма да стъпи повече, и като стана, каза на Питу:

– Ще бъда в колибата на дядо Клуис.

И тя се отдалечи бързо през двора на фермата и градините, които достигаха до дъното на една улица.

124.

В която абат Фортие вижда, че не винаги е толкова лесно да се удържи дадената дума

Шествието напредваше мълчаливо, образувайки дълга колона по пътя, когато изведнъж онези, които бяха в края на колоната, чуха зад себе си призивни викове. Те се обърнаха.

Един конник препускаше в силен галоп, идвайки откъм Ивор, сиреч по пътя от Париж.

Част от лицето му беше пресечена от две черни панделчици. Той държеше шапката си в ръка и сигнализираше да го изчакат. Както и останалите, Питу се обърна.

– Виж ти! – каза той. – Господин Бийо... Хубаво! Не бих искал да бъда в кожата на абат Фортие.

При името на Бийо всички се спряха. Конникът напредваше бързо и с напредването му и останалите, както Питу, бяха разпознали арендатора.

Сигнал до челото на шествието, Бийо скочи от коня си, хвърли юздите на врата му и след като каза много натъртено, така че всички да го чуят: „Добър ден и благодаря, граждани!“, той зае зад ковчега мястото на Питу, който в негово отсъствие водеше траурното шествие.

Един прислужник от конюшната се зае с коня и го отведе обратно във фермата.

Всеки хвърляше любопитни погледи към Бийо.

Той беше малко отслабнал и блед. Част от челото му и очертанията на лявото му око бяха запазили възморав цвят от кръвоизлива. Стиснатите зъби и смръшените вежди говореха за мрачен гняв, който само чака момента, за да се излее навън.

– Знаете ли какво стана? – попита Питу.

– Знам всичко – отвърна Бийо.

Веднага щом Жилбер бе признал на арендатора в какво състояние се намира жена му, той беше наел един кабриолет, който да го откара чак до Нантъой.

После, тъй като конят не можеше да го отведе по-нататък, Бийо, както беше отслабнал, беше взел един пощенски кон. Бе го сменил в Левинян и пристигнал във фермата, когато шествието било излязло.

Тогава набързо госпожа Клеман му беше разказала всичко. Бийо се беше качил отново на коня. При извивката на зида бе забелязал шествието, разтеглило се по пътя, и го беше спрял с виковете си.

Сега, както казахме, той беше този, който със смръщени вежди, със заплашително свита уста и скръстени на гърдите ръце водеше траурното шествие. Вече мълчаливо и мрачно, шествието стана още по-мълчаливо и по-мрачно.

На влизане във Виле-Котре срещнаха една група хора, която зае своето място в шествието.

С напредването на шествието по улиците мъже, жени и деца излизаха от къщите, поздравяваха Бийо, който им отговаряше с кимване на глава и се вливаха в редиците, заемайки места отзад.

Когато шествието стигна площада, то вече наброяваше повече от петстотин души.

От площада се виждаше църквата.

Това, което бе предвидил Питу, се случи – църквата беше затворена.

Стигнаха до вратите ѝ и спряха.

Бийо бе станал мъртвешки блед. Изражението на лицето му ставаше все по-заплашително.

Църквата и кметството бяха съседни. Органистът, който беше в същото време и портиер на кметството и който, следователно, зависеше едновременно и от кметството, и от абат Фортие, беше повикан и разпитан от господин Дьо Лонпре.

Абат Фортие бе забранил на всички служители на църквата да оказват съдействие при погребението. Кметът попита къде са ключовете от църквата. Те бяха у клисаря.

– Върви да потърсиш ключовете – каза Бийо на Питу.

Питу разтвори пергела на дългите си крака и като се върна след пет минути, каза:

– Абат Фортие накарал да занесат ключовете у дома му, за да бъде сигурен, че църквата изобщо няма да бъде отворена.

– Трябва да отидем и да потърсим ключовете от абата – каза Дезире Манике, роден подбудител към крайни мерки.

– Да, да идем да потърсим ключовете от абата! – викнаха двеста гласа.

– Изглежда нещата ще се проточат – каза Бийо, – а когато смъртта чука на някоя врата, тя няма навика да чака.

Тогава той се огледа наоколо. Срещу църквата строяха една къща.

Работниците дърводелци оформяха греда. Бийо тръгна право към тях и с ръка им направи знак, че има нужда от гредата, която оформят. Работниците се отдръпнаха, а гредата беше повдигната на талпи.

Бийо вкара ръката си между гредата и земята почти по средата ѝ. После, с едно-единствено усилие, я повдигна. Но под тази огромна тежест колосът се олюля и за миг помислиха, че ще падне. Всичко се разви светкавично. Бийо си възвърна равновесието, усмихвайки се страховито. После тръгна с гредата под мишница с бавна, но твърда крачка.

Би могло да се каже, че това е някой древен таран, от онези, с които войните на Александър, на Анибал и на Цезар са събаряли крепостните стени.

Бийо застана с разкрасени крака пред вратата и страховитото приспособление се задейства.

Вратите бяха от дъб. Резетата, ключалките и пантите бяха железни. При третия удар резетата, ключалките и пантите изхвъркнаха. Дъбовите врати зинаха полуотворени.

Бийо пусна гредата да падне. Четирима души я вдигнаха и едва я отнесоха до мястото, откъдето я беше взел Бийо.

– А сега, господин кмете – каза Бийо, – накарайте да поставят ковчега на бедната ми жена, която никога не е сторила никому зло, на средата на мястото за хора. Ти, Питу, докарай клисаря, швейцареца³¹⁶, псалтовете и децата от хора. Аз се заемам с абата.

Кметът, предвождайки ковчега, влезе в църквата. Питу се зае с търсенето на псалтовете, децата от хора, клисаря и швейцареца, придружен от лейтенанта си Дезире Манике и четирима мъже, в случай че налети на вироглавци. Бийо се отправи към дома на абат Фортие. Множество хора искаха да тръгнат с Бийо.

– Оставете ме сам – каза той. – Може би това, което ще извърша, ще бъде осъдително. Всеки сам носи отговорност за делата си. И той се отдалечи, слизайки по улица „Черковна“, за да поеме по улица „Соасон“. В продължение на една година за втори път арендаторът революционер се оказваше лице в лице със свещеника роялист.

Спомнете си какво беше станало първия път. Вероятно ще станем свидетели на подобна сцена.

Така че, виждайки го да върви с бърза крачка към жилището на абата, всеки остана неподвижен при портата си, следвайки го с очи и

316. Така във Франция наричат пазачите на църквата, които носят униформата на средновековни швейцарски наемници – бел.прев.

поклащайки глава, но без да направи нито крачка.

– Той забрани да го следваме – си казваха един на друг зрителите.

Голямата порта на абата беше заключена като тази на църквата. Бийо се огледа дали в околностите няма някой строеж, от който би могъл да вземе назаем някоя греда, но имаше само огромен камък в средата на пясъчник, около който земята беше разровена от децата и който се клатеше в гнездото си като зъб в алвеолата на венеца. Арендаторът отиде до камъка, разклати го силно, разшири дупката му и изтръгна камъка от квадрата от павета, в който беше вкопан.

После, вдигайки го над главата си като някой Аякс или нов Диомед, отстъпи три крачки и метна гранитния блок със същата сила, с която би го сторила някой катапулт. Разбитата врата се разхвърча на парчета. В същото време, когато Бийо си пробиваше път по този страховит начин, прозорецът на първия етаж се отвори и се появи абат Фортие, викащ с всичка сила енориашите си на помощ. Но стадото не обърна внимание на гласа на пастира, решено да остави вълка и овчаря да се оправят сами.

На Бийо му беше необходимо известно време, за да разбие двете или трите врати, които все още го отделяха от абат Фортие, както беше разбил първата.

Това нещо му отне почти десет минути.

Така че след десет минути по все по-силните викове и все по-изразителните жестове на абата можеше да се разбере, че нарастващото му възмущение иде оттам, че опасността се приближава.

Наистина изведнъж се видя как зад свещеника се появява бледото лице на Бийо и после една тежка ръка се протегна и се стовари тежко на рамото му.

Свещеникът се вкопчи в дървения перваз, който служеше за опора на прозореца. Той също притежаваше пословична сила и не би било лесно дори на Херкулес да го накара да изпусне хванатото.

Бийо обви ръката си като пояс около талията на свещеника. Огъна се назад на двата си крака и с едно разлюляване, достатъчно да изкорени дъб, изтръгна абат Фортие от перваза, който се разтроиш в ръцете му. Арендаторът и свещеникът изчезнаха в дъното на стаята и вече се чуваха само виковете на абата, които се отдалечаваха като мученето на някой бик, влачен от атласки лъв към леговището му.

В това време Питу бе довел треперещи псалтовете, децата от хора, клисаря и швейцареца. Всички те, по примера на органиста портierer, бяха побързали най-напред да се преоблекат във фелони³¹⁷ и в стихари³¹⁸, а

после да запалят свещите и да подготвят всичко за заупокойна литургия.

Бяха там, когато видяха да се появява през малкия изход, водещ към площада пред замъка, Бийо, когото очакваха при голямата порта на улица „Соасон“. Той влачеше след себе си свещеника, въпреки съпротивата му и то с такава бърза крачка, сякаш вървеше сам.

Това вече не беше просто човек – беше една природна сила, нещо като торнадо или лавина. Нищо човешко не изглеждаше способно да му противостои. Беше необходима друга стихия, за да се пребори с него!

На стотина крачки от църквата бедният абат спря да се противи.

Той беше напълно усмирен.

Всички се отдръпнаха, за да направят път на двамата герои.

Абатът хвърли един уплашен поглед към вратата, строшена като стъкло на прозорец, и като видя по местата им с инструмента, алебардата и книгата в ръка всички онези хора, на които беше забранил да стъпват в църквата, поклати глава, сякаш признаваше, че нещо могъщо и неустойимо тегне не над религията, а над нейните служители. Той влезе в сакристията и след миг излезе в богослужебно облекло и със светите дарове в ръце.

Но в момента, когато се беше качил по стъпалата на олтара, бе поставил светия потир върху светата маса и се обръщаше, за да изрече началните думи на богослужението, Бийо протегна ръка.

– Достатъчно, лоши служителю на Бога! – каза той. – Исках да прекърша високомерието ти, това е всичко. Но искам да се знае, че една свята жена като моята може да мине и без молитвите на фанатичен и изпълнен с омраза свещеник като теб.

После, понеже под църковните сводове се разнесе силен глъч, той каза като продължение на тези думи:

– Ако има светотатство, нека то да падне върху мен.

И като се обърна към огромното шествие, изпълнило не само църквата, но и площада пред кметството и този пред замъка, каза:

– Към гробището, граждани!

Всички гласове повториха: „Към гробището!“

317. Фелон – богослужебна дреха без ръкави, носена от презвитера. Символизира „дрехата на правдата“, с която трябва да бъде облечен всеки истински Христов служител, и „дрехата на поруганието“, с която е бил облечен Исус Христос пред Пилат Понтийски. В древността е носен от презвитерите и епископите – бел.ред.

318. Стихар – богослужебна дреха; облича се под фелона. Носена от архиереите, свещениците и дяконите. За архиереите и свещениците е бяла, за дяконите – разноцветна. Задължителна при отслужване на литургия – бел.ред.

Тогава четиримата носачи отново подложиха под ковчег цевите на пушките си, вдигнаха тялото и както бяха дошли – без свещеник, без църковни песнопения, без никаква погребална помпозност, с която религията има обичая да съпровожда мъката на хората, – те тръгнаха на-там. Бийо водеше траурното шествие. Шестстотин души следваха ковчега към гробището, разположено, както си спомняте в края на уличката „Пльо“, на двайсет и пет крачки от къщата на леля Анжелик.

Вратата на гробището беше заключена както вратата на абат Фортие и тази на църквата.

Странно нещо! Пред тази незначителна преграда Бийо се спря.

Мъртвата уважаваше мъртвите. По знак на арендатора Питу изтича да потърси гробаря.

Гробарят имаше ключ от гробището. Това беше твърде справедливо.

Пет минути по-късно Питу донесе не само ключовете, но и две пра-ви лопати.

Абат Фортие бе прогонил бедната мъртва и от църквата, и от осветената земя – гробарят бе получил заповед изобщо да не копае гроб.

При този последен израз на омраза от страна на свещеника към арендатора нещо подобно на заплашителна тръпка премина между присъстващите. Ако в сърцето на Бийо имаше дори една четвърт от жлъчта, която влиза в душите на набожниците, което изглежда е учудило Боало³¹⁹, Бийо трябваше да каже само една думица и абат Фортие щеше да бъде удовлетворен с мъченичеството, което сам беше поискал със силни викове в деня, когато беше отказал да отслужи литургия на олтара на родината.

Но на Бийо бе присъщ гневът на народа и на лъва. Той разкъсва, стрива на прах, разбива, минавайки, но никога не се връща назад. Бийо направи един знак на благодарност на Питу, разбрал намерението му, взе ключа от ръцете му, отвори вратите, пусна най-напред да мине ковчегът, последва го и на свой ред бе последван от погребалното шествие, което се състоеше от всички, които можеха да ходят.

Само кралските симпатизанти и набожниците бяха останали по домовете си. Няма защо да казваме, че леля Анжелик, която беше от последните, бе затворила с ужас вратата си, викайки от отвращение пред кощунството и призовавайки небесните мънии върху главата на

319. „Аналоят“, песен I, стих 12: „Толкоз жлъч да влиза в душите на набожните“ – бел.фр.изд.; Никола Боало – Депрео (1.XI.1636 – 13.III.1711), френски критик, поет сатирик и теоретик на класицизма – бел.прев.

племенника си.

Но всички, които имаха добро сърце, здрав разум и любов към семейството; всички онези, които се опълчваха на това, омразата да замества състраданието, а отмъстителността – благодушието, в края на краищата, три четвърти от населението на града, бяха там, протестирайки не срещу Бога, не срещу религията, а срещу свещениците и техния фанатизъм.

Стигнаха до мястото, където трябваше да бъде гробът и където гробарите, без да знаят, че ще получат заповед да не копят, бяха вече отбелязали мястото му. Бийо протегна ръка към Питу, който му подаде една от правите лопати.

Тогава Бийо и Питу със свалени шапки, сред кръг от граждани без шапки като тях, се заеха да копят под слънцето, изгарящо последните юлски дни, гроб на нещастното създание, което най-благочестиво и примирено от всички, би било твърде учудено, ако му кажеха приживе за какъв скандал ще стане причина след смъртта си.

Работата продължи един час и нито на единия от двамата работници не му дойде наум да се изправи, преди да са свършили.

През това време бяха потърсили въжета и когато работата приключи, те бяха готови.

Пак Бийо и Питу бяха тези, които спуснаха ковчега в гроба. Тези двама души изпълняваха така просто и естествено това задължение към онази, която го очакваше, че на никого от присъстващите не му дойде на ум да им предложи помощта си. Те биха погледнали като на светотатство, ако не ги бяха оставили да свършат всичко докрай.

Само при първите бучки от пръст, които задумкаха по дъбовия капак, Бийо прокара ръка по очите си, а Питу ги попи с ръкава си. Когато и това беше свършено, Бийо запрати далеч от себе си лопатата и протегна двете си ръце на Питу, който се хвърли на гърдите на арендатора.

– Бог ми е свидетел – каза Бийо, – че в твое лице прегръщам всички простички и големи добродетели, които има по земята – милосърдието, себеотрицанието и братството, и че обричам живота си на триумфа на тези добродетели!

После, протягайки ръка над гроба, каза още:

– Бог ми е свидетел, заклевам се във вечна война с краля, който на кара да ме убият, с благородниците, които обезчестиха дъщеря ми, и със свещениците, които отказаха погребение на жена ми!

И обръщайки се към зрителите, изпълнени със симпатия, след тази тройна клетва, продължи:

– Братя! Ще бъде свикано ново събрание на мястото на предателите, които в този час заседават при фьойаните – изберете ме за представител в това събрание и ще видите как ще спазя клетвите си.

Всеобщ вик на одобрение отвърна на предложението на Бийо и от този час над гроба на жена му, ужасен олтар, достоен за ужасния обет, който беше приел, беше поставена кандидатурата на Бийо за Законодателното събрание. След това Бийо благодари на земляците си за симпатията, която му бяха показали в неговото приятелство и неговата омраза, и всички – граждани или селяни, се разотидоха по домовете си, отнасяйки в сърцата си този дух на революционната пропаганда, на която най-смъртоносните оръжия се осигуряваха от същите тези крале, благородници и свещеници, които трябваше да бъдат погълнати от революцията!

125. Бийо депутат

Събитията, които току-що разказахме, оказаха голямо влияние не само върху жителите на Виле-Котре, но и върху стопаните от околните села. Обаче стопаните на ферми са голяма сила по време на избори. Всеки от тях държи по десет, двацет, трийсет надничари и макар по онова време гласуването да беше двустепенно, изборите зависеха напълно от онези, които наричаха полски стопани. Всеки мъж, разделяйки се с Бийо, идваше да стисне ръката му и му казваше протичко двете думи:

– Бъди спокоен!

И Бийо се прибра във фермата наистина спокоен. Защото за пръв път съзираще един могъщ начин да си върне на благородничеството и на монархията злото, което му бяха причинили.

Бийо чувстваше, той не разсъждаваше, и неговото желание за отмъщение беше сяпко, както и ударите, които бе получил. Той се прибра във фермата, без да промълви нито дума за Катрин. Никой не можеше да каже дали е разбрал за краткото ѝ пребиваване там. От една година насам той при никакви обстоятелства не беше произнасял името ѝ. За него дъщеря му сякаш повече не съществуваше.

Не беше обаче така с Питу, това златно сърце! Той бе съжалил от дъното на душата си, че Катрин изобщо не бе могла да го обича. Но като видеше Изидор и се сравнеше с елегантния младеж, той прекрасно разбираше, че Катрин обича него.

Толкова беше завиждал на Изидор, но и не бе пожелавал нищо лошо на Катрин. Тъкмо обратното – той винаги я беше обичал с една дълбока, абсолютна преданост.

Да се каже, че тази преданост бе напълно лишена от безпокойства, би означавало да излъжем. Но същите тези безпокойства, които свиваха сърцето на Питу при всяко ново доказателство за любов, което Катрин даваше на любимия си, показваха неизчерпаемата доброта на сърцето му.

След като Изидор бе убит във Варен, Питу изпитваше към Катрин само дълбоко състрадание. Тогава, бидейки напълно справедлив към младежа, съвсем обратно на Бийо, той си беше спомнил за всичко добро и хубаво у онези, който, без да се досети, беше негов съперник.

Последва онова, което видяхме – че Питу не само бе обикнал може

би още повече Катрин, тъжна и облечена в траур, отколкото беше обичал Катрин, радостна и кокетна, но и освен това нещо, което можеше да се помисли за невъзможно, че беше стигнал до там, да обикне почти колкото нея бедното сираче.

Така че няма защо да се учудваме, че след като се сбогува с Бийо като всички, Питу вместо да тръгне по посока на фермата, се запъти към Арамон.

Впрочем така бяха свикнали с неочакваните изчезвания и появявания на Питу, че въпреки високото положение, което като капитан заемаше в селото, никой не се безпокоеше от неговите отсъствия. Заминаше ли Питу, тихичко си повтаряха:

– Генерал Лафайет е накарал да извикат Питу!

И всичко бе казано.

Върнеше ли се Питу, го разпитваха за новини от столицата и понеже Питу съобщаваше благодарение на Жилбер най-пресните новини, когато видеха, че след няколко дни предсказанията на Питу се сбъдват, продължаваха да имат най-сляпо доверие в него и в качеството му на капитан, и в качеството му на пророк.

От своя страна, Жилбер познаваше всичко добро и предано у Питу. Той чувстваше, че в даден момент това е човек, на когото би могъл да повери живота си, живота на Себастиен, съкровище, поръчение, всичко, което в края на краищата би могло да бъде поверено на лоялността и силата. Всеки път, когато Питу отидеше в Париж, Жилбер, без това ни най-малко да кара Питу да се изчервява, го питаше има ли нужда от нещо. Почти винаги Питу отговаряше: „Не, господин Жилбер!“, което не пречеше на Жилбер да дава на Питу по няколко луи, които младежът слагаше в джоба си.

За Питу няколко луи, заедно с обикновените му припаси и десетъкът, който събираше в натура от горите на херцог Д'Орлеан, си бяха цяло богатство. Така че Питу никога не беше оставал без тези няколко луи и когато видеше отново господин Жилбер, щедрата ръка на доктора подновяваше в джобовете му извора на Пактол³²⁰.

Така че изобщо не бива да се учудваме, че Питу се раздели набързо с Бийо, за да научи какво е станало с майката и детето.

За да отиде в Арамон, пътят му водеше през Клуисовия камънак. На стотина крачки от колибата той срещна дядо Клуис, който се

320. Пактол – в гръцката митология река, по чието дъно се намирало много злато. На нея дължал богатството си лидийският цар Крез – бел.прев.

връщаше с един питомен заек в ловната си чанта. Беше ден за питомен заек.

С две думи дядо Клуис съобщи на Питу, че Катрин е дошла да поиска от него бившото си убежище, което той побързал да ѝ предостави. Тя много плакала, бедното дете, когато влязла в тази стая, където бе станала майка, и където Изидор ѝ бе дал толкова силни доказателства за любовта си.

Но всички тези тъги съвсем не са лишени от известно очарование. Който е изпитал някаква голяма мъка, знае, че най-жестоките часове са онези, когато пресъхналите сълзи отказват да текат, а щастливите и сладки часове са онези, когато сълзите бликват отново.

Така че когато Питу се появи на прага на колибата, той намери Катрин седнала на леглото си с мокри бузи и детето на ръце.

Като видя Питу, Катрин постави детето на коленете си и подаде двете си ръце и челото си на младия мъж. Питу с радост пое двете ръце, целуна я по челото и детето се оказа за миг заслонено от арката, която образуваха над него тези стиснати ръце и устните на Питу, опрени в челото на неговата майка. После, като падна на колене пред Катрин и целуна мъничките ръчички на детето, Питу каза:

– Ах! Бъдете спокойна, госпожице Катрин, аз съм богат – на господин Изидор нищо няма да му липсва!

Питу имаше петнайсет луи – той наричаше това да бъдеш богат. Самата Катрин, добра по ум и сърце, ценеше всичко добро.

– Благодаря, господин Питу – каза тя, – вярвам ви и съм щастлива да ви вярвам, понеже сте единственият ми приятел и ако вие ни изоставите, ще бъдем сами на земята. Но вие никога няма да ни изоставите, нали?

– О, госпожице! – каза Питу, ридаейки. – Не ми говорете такива неща! Ще ме накарате да изплача всичките си сълзи!

– Сбърках – отвърна Катрин, – извинете ме.

– Не, напротив, имате право – аз съм глупак, че плача така.

– Господин Питу – каза Катрин, – имам нужда от въздух. Дайте ми ръката си и нека се поразходим малко под големите дървета... Мисля, че това ще ми подейства добре.

– И на мен също, госпожице, защото чувствам, че се задушавам.

Детето нямаше нужда от въздух. То добре си беше поело храната от майчината гръд и имаше нужда да поспи. Катрин го приспа на леглото си и подаде ръката си на Питу.

Пет минути по-късно те се разхождаха под големите дървета на

гората, великолепен храм, издигнат от ръката на Господа на природата, неговата божествена, неговата вечна дъщеря.

Неволно тази разходка, по време на която Катрин се облягаше на ръката му, припомняше на Питу онази, която бе направил преди две години и половина в деня на Петдесетница, отвеждайки Катрин до балната зала, където, за негово голямо огорчение Изидор беше танцувал с нея.

Колко събития се бяха насъбрали през тези две години и половина и как, без да бъде философ на висотата на господин Волтер и господин Русо, Питу разбираше, че той и Катрин са само два атома, понесени от общия водовъртеж!

Но тези два атома, в своята незначителност, имаха както големите господари, както принцовете, както кралят, както кралицата, своите радости и скърби. Онзи воденичен камък, който се завърташе от ръката на Съдбата, стриваше корони и превръщаше на прах тронове, беше стрил и превърнал в прах щастието на Катрин – ни повече, ни по малко отколкото ако тя седеше на някой трон и носеше корона на главата си.

Накратко, ето след две години и половина разликата, която революцията, за която Питу бе допринесъл толкова много, без впрочем да знае какво прави, беше внесла в положението му.

Преди две години и половина Питу беше един беден селянин, прогонен от леля Анжелик, приютен от Бийо, покровителстван от Катрин, жертван заради Изидор.

Днес Питу беше сила – той имаше сабя на хълбока и еполети на раменете. Наричаха го капитан. Изидор бе убит и той, Питу, покровителстваше Катрин и детето ѝ.

Този отговор на Дантон на човека, който го попитал: „С каква цел правите революция? – За да поставя отгоре това, което е отдолу и да поставя отдолу онова, което е отгоре!“, беше по отношение на Питу съвършено точен.

Но ние видяхме как въпреки всички тези мисли, които препускаха в главата му, добрият и скромнен Питу не търсеше изгода от положението, а на колене умоляваше Катрин да му позволи да ги покровителства, нея и детето ѝ.

От своя страна, Катрин, като всички страдащи сърца, в мъката си имаше много по-точна преценка, отколкото в радостта. Питу, който във времената на нейното щастие беше за нея само един добър момък и нищо повече, се превръщаше в святото създание, каквото беше наистина, сиреч в олицетворение на добротата, на чистосърдечието и предаността.

От това следваше, че бидейки нещастна и имайки нужда от приятел, тя разбираше, че Питу е точно този приятел, който ѝ беше необходим. Винаги приеман от Катрин с протегнатата към него ръка и с чаровна усмивка на устните, Питу започваше да води един живот, за който не бе и подозирал, дори в мечтите си.

В това време Бийо, все така безмълвен по отношение на дъщеря си, продължаваше да следва, вършейки домашната си работа, своята идея да бъде избран за депутат в Законодателното събрание. Само един човек можеше да го победи, ако имаше същите амбиции. Но изцяло отдаден на своята любов и щастие, граф Дьо Шарни, затворил се с Андре в замъка си в Бурсон, вкушваше радостите на един неочакван живот. Забравил за света, граф Дьо Шарни мислеше, че и светът е забравил за него. Той дори не мислеше за това.

Така че никой не се противопоставяше на избирането на Бийо в кантона на Виле-Котре. Бийо беше избран за депутат с огромно мнозинство.

След като бе избран, Бийо се зае да събере колкото му е възможно повече пари. Годината беше добра. Той даде дължимото на собствениците, запази своето, отдели колкото беше необходимо семе за посев, слама и сено за храна на конете и колкото бяха необходими пари за изхранването на хората му и една сутрин нареди Питу да дойде. Както бяхме казали, Питу от време на време правеше посещения на Бийо.

Бийо винаги приемаше с отворени обятия Питу, предлагайки му обяд, ако беше време за обяд, и вечеря, ако беше време за вечеря, чаша вино или сидър, ако беше час, по който се пие чаша сидър или вино.

Но никога Бийо не беше изпращал да търсят Питу. Така че Питу отиде във фермата не съвсем спокоен.

Бийо беше винаги сериозен. Никой не можеше да каже, че е видял усмивка да преминава по устните на арендатора от момента, когато дъщеря му напусна фермата. Е, добре, Бийо беше още по-сериозен от обичайното.

Все пак, както си му беше редът, той подаде ръка на Питу, стисна дори по-силно от обикновено ръката, която му подаде Питу, и я задържа в своите. Питу гледаше учудено арендатора.

– Питу! – каза той. – Ти си почтен човек!

– По дяволите! – отвърна Питу. – И аз така мисля, господин Бийо!

– А пък аз съм сигурен в това!

– Вие сте твърде добър, господин Бийо – каза Питу.

– Реших, след като замина, ти, Питу, да останеш да ръководиш

фермата.

– Аз ли, господине? – каза учуден Питу. – Невъзможно!

– Защо да е невъзможно?

– Ами, господин Бийо, защото има куп подробности, за които е необходимо женско око.

– Знам това – отвърна Бийо. – Ти сам ще избереш жената, която ще сподели с теб надзора. Не те питам за името ѝ. Няма нужда да го зная и когато ще се връщам във фермата, ще предупреждавам седмица по-рано, за да може, ако аз не трябва да я виждам или тя не трябва да ме вижда, да има време да се отдалечи.

– Добре, господин Бийо – каза Питу.

– Сега – продължи Бийо, – на хармана е зърното, необходимо за посев. В плевните са сеното, сламата и овесът, необходими за изхранването на конете, а в това чекмедже са парите за надници и за изхранване на хората.

Бийо отвори едно чекмедже, пълно с пари.

– Момент, господин Бийо! – каза Питу. – Колко пари има в това чекмедже?

– Изобщо не знам – каза Бийо, бутайки го обратно.

После го заключи, подаде ключа на Питу и каза:

– Когато вече свършиш парите, ще поискаш от мен.

Питу разбра какво доверие се съдържаше в този разговор. Той разтвори ръце, за да прегърне Бийо. Но изведнъж се усети, че ще бъде твърде дръзко от негова страна това, което щеше да направи.

– О, простете, господин Бийо! – каза той. – Хиляди извинения!

– За какво да ти прощavam, приятелю мой? – попита Бийо, разнежен от тази скромност. – Да ти прощavam за това, че един честен човек е протегнал напред ръце, за да прегърне друг честен човек? Хайде, ела Питу! Ела и ме прегърни!

Питу се хвърли в обятията на Бийо.

– А ако случайно имате нужда от мен там?... – каза му той.

– Бъди спокоен, Питу, няма да те забравя.

После добави:

– Сега е два часът следобед. В пет часа аз тръгвам за Париж. В шест часа ти можеш да бъдеш тук, заедно с жената, която си избрал да ти помага.

– Добре! Тогава нямам време за губене! – каза Питу. – Довиждане, скъпи господин Бийо!

– Довиждане, Питу!

Питу хукна навън от фермата. Бийо го проследи с очи, докато можеше да го вижда. После, когато изчезна, рече:

– О! Защо дъщеря ми Катрин не си падна по някой добър момък като този, отколкото по онази благородна гадина, която я остави вдовица, без да е омъжена, и майка, без да е била съпруга?

Безполезно е да разказваме, че в пет часа Бийо се качи на дилижанса от Виле-Котре за Париж и че в шест часа Питу, Катрин и малкият Изидор влязоха във фермата.

126.

Обликът на новото събрание

На 1 октомври 1791 година бе предвидено тържественото откриване на Законодателното събрание. Бийо пристигна в края на септември, както и другите депутати.

Новото събрание се състоеше от седемстотин четирийсет и пет членове. От тях адвокатите и легистите³²¹ наброяваха четиристотин души. Седемдесет и двама бяха литераторите, журналистите и поетите. Седемдесет – конституционните свещеници, сиреч такива, които се бяха заклели в конституцията. Двеста и трима други бяха собственици или арендатори на селскостопански имения както Бийо, който беше и собственик, и арендатор едновременно, или хора, упражняващи свободни професии и занаяти.

Впрочем характерната особеност на новите депутати беше младостта – по голямата част от тях не бяха на повече от двайсет и шест години. Би могло да се каже, че Франция е делегирала едно ново и непознато поколение, за да скъса насила с миналото. Шумно, бурно, революционно, то щеше да детронира традицията. Почти всички образовани умове – едни, както казахме, поети, други адвокати, трети – химици. Изпълнени с енергия и красота, с извънредна жар и безгранична преданост към идеите, силно невежи в държавните дела, неопитни, бърбиви, лекомислени, свадливи, те представляваха без съмнение онова велико, но ужасно нещо, наричано неизвестност.

Обаче неизвестното в политиката винаги означава безпокойство.

С изключение на Кондорсе³²² и Брисо би могло всеки един от тези хора да бъде попитан: „Кой сте вие?“

Наистина къде бяха светилата и дори светилниците на Учредителното събрание? Къде бяха Мирабо, Сийес, Дюпор, Байи, Робеспьер,

321. Легисти – юристи, разработващи и внедряващи римското право в Средновековието и по-късно. По времето на разказа на Дюма легисти наричат вече въобще законоведите – бел. прев.

322. Антоан Никола, маркиз Дьо Кондорсе (1743 – 1794), френски философ просветител, математик, политически деец, член на Парижката академия на науките (1769) и на Френската академия (1782). Сътрудничи на енциклопедистите Д. Дидро, Ж. Д'Аламбер и др. Във философията клони към деизма и сенсуализма. Дели историята на човечеството на 10 епохи съобразно с усъвършенстването на разума и умножаването на знанията – бел. ред.

Барнав, Казале? Нямахте ги.

Тук-там сред тази пламенна младеж се виждаха няколко побелели глави.

Останалите представляваха младата и вече възмъжала Франция, Франция на черните коси.

На всичко отгоре се чувстваше, че започва гражданска война в страната и война извън граница. Всички тези млади хора съвсем не бяха просто депутати. Те бяха бойци – Жирондата³²³, която в случай на война се бе самопредложила. И всички от двайсет до петдесетгодишните щяха да тръгнат към границата.

Жирондата изпращаше един авангард. Този авангард бяха Вернио, Гюаде, Женсон, Фонфред и Дюко. Това беше онова ядро, което в крайна сметка трябваше да се нарече жирондата и да даде името си на една знаменитата партия, която въпреки грешките си остана симпатична с нещастията си.

Родени от дъха на войната, те влизаха с един скок и като атлети подемаха битката на кървавата арена на политическия живот. Никой, който ги гледаше да заемат шумно местата си в камарата, не би отгатнал у тях бурните повеи, които щяха да създадат бурите на двайсети юни, на десети август и на двайсет и първи октомври³²⁴.

Нямахте десница – десницата беше ликвидирана, – следователно, нямаше и аристократи.

Цялото Събрание беше на оръжие срещу двама врагове – благородничеството и духовенството. Поръчението, което беше получило, бе, ако се съпротивляват, съпротивата им да бъде ликвидирана.

Колкото до краля, оставяха на съвестта на депутатите преценката за поведението, което трябваше да имат спрямо него. Жалеха го. Надяваха се, че ще се изплъзне от тройната власт на кралицата, аристокрацията и духовенството. Ако пък ги поддържаше, щяха да го смажат заедно с тях.

323. Жиронда – политическа групировка на френската републиканска буржоазия по време на Великата френска революция; създадена 1791 г. от депутати (повечето от областта Жиронда), привърженици на Ж. Брисо (1754 – 1793). Дошли на власт след премахването на монархията (1792), те се обявяват против по-нататъшното задълбочаване на революцията. Комуната в Париж (31 май – 2 юни 1793) ги лишава от властта – бел.ред.

324. След като през март 1792 г. жирондистите създават правителство, те поемат властта. Следват патриотичната демонстрация от 20 юни на народните маси пред двореца Тюйлери, приемането на декрета „Отечеството е в опасност“ на 11 юли и декретът от 23 октомври, постановяващ емигрантите в изгнаничество и осъждащ на смърт тези, които се завърнат – бел.ред.

Бедният крал – вече не го наричаха краля, нито Луи XVI, нито величество. Наричаха го изпълнителната власт. Първият порив на депутатите, когато влизаха в тази напълно непозната им зала, беше да се огледат наоколо. От всяка страна имаше по една запазена трибуна.

– За кого са тези трибуни? – попитаха множество гласове.

– Това са трибуните за депутатите с изтекъл мандат – отвърна архитектът.

– Охо! – измърмори Вернио. – Какво ще рече това? Цензорски комитет! Законодателното събрание е камара на представителите на нацията, а не клас от ученици.

– Да почакаме – каза Ерол дьо Сешел. – Ще видим как ще се държат учителите ни.

– Разсилен – извика Тюрियो, – казвате на нововлизащите, че в Събранието има един човек, който трябваше да хвърли управителя на Басилията от стените му долу и че този човек се нарича Тюрियो.

Година и половина по-късно този човек се нарече Тюе-Роа³²⁵.

Първото действие на новото събрание беше да изпрати депутация в Тюйлери. Кралят беше непредпазлив и нареди да го замести един министър.

– Господа – каза им той, – кралят не може да ви приеме в момента. Елате отново след три часа.

Депутатите се оттеглиха.

– Е, какво? – попитаха ги останалите, като ги видяха да се връщат така бързо.

– Граждани – каза единият от изпратените, – кралят не беше готов, трябва да убием три часа още.

– Хубаво! – извика от мястото си безкракият Кутон³²⁶. – Да използваме тези три часа. Предлагам да премахнем титлата величество.

Отвърна му всеобщо ура. Титлата величество беше премахната с акламации.

– Как ще се нарича изпълнителната власт? – попита тогава един глас.

– Ще се нарича крал на французите – отвърна друг глас. – Това е

325. Анаграма от името на Тюрियो, означаваща буквално „убий краля“ – бел.прев.

326. Жорж Огюст Кутон (1755 – 1794) – деец на Великата френска революция, от крайно лявото крило на якобинците. Член на Конвента от 1792 г., на Комитета за обществено спасение от 1793 г. Заедно с М. дьо Робеспьер и Л. А. Сен-Жюст възглавява правилството на якобинската диктатура, установило революционен терор. След термидорианския преврат (27–28 юли 1794) е гилотиниран – бел.ред.

една твърде хубава титла и господин Капе ще трябва да се задоволи с нея.

Всички очи се обърнаха към човека, който току-що беше нарекъл краля на Франция „господин Капе“. Това беше Бийо.

– Съгласни сме да е крал на французите! – разнесе се почти единодушен вик.

– Почакайте – каза Кутон, – остават ни още два часа. Искам да направя ново предложение.

– Направете го! – извикаха всички.

– Предлагам да станем при влизането на краля, но седне ли той веднъж, всички да насядат и да си сложат шапките.

За миг се надигна страхотен шум – виковете на одобрение бяха толкова силни, че можеха да се вземат за викове на противопоставяне. Най-накрая, когато шумът утихна, се разбра, че всички са съгласни. Предложението беше прието.

Кутон хвърли поглед към стенния часовник.

– Имаме още един час – каза той. – Искам да направя трето предложение.

– Кажете! Кажете! – викнаха всички.

– Предлагам – подхвана Кутон с онзи свой приятен глас, който според случая можеше да потреперва страховито, – за краля вече да няма трон, а само обикновен фотьойл.

Ораторът беше прекъснат от аплодисменти.

– Почакайте, почакайте – вдигна ръка той. – Това не е всичко.

На мига настъпи тишина.

– Предлагам, фотьойлът на краля да бъде от лявата страна на председателя.

– Внимавайте! – каза един глас. – Това означава не само да се премахне тронът, но и да се подчини кралят.

– Предлагам – каза Кутон – не само да премахнем трона, но и да подчиним краля.

Избухнаха силни овации. Последствията от двайсети юни и десети август още отсега отекваха в тези ужасни ръкопляскания.

– Това е добре, граждани – каза Кутон. – Трите часа изминаха. Благодаря на краля на французите за това, че ни накара да чакаме. Не си губихме времето, докато чакахме.

Депутацията се върна в Тюйлери. Този път кралят я прие. Но го направи с предубеждение.

– Господа – каза той, – няма да мога до три дни да дойда в

Събранието.

Депутатите се спогледаха.

– Тогава, сир – казаха те, – ще бъде на четвърти?

– Да, господа, ще бъде на четвърти – отвърна кралят.

И им обърна гръб.

На четвърти октомври кралят накара да предадат, че е болен и няма да се яви на заседание по-рано от седми. Това изобщо не попречи на четвърти, в отсъствието на краля, конституцията от 1791 година, сиреч най-значителното дело на предишното събрание, да бъде тържествено внесена в новото събрание. Законът беше заобиколен и пазен от дванайсетте най-възрастни депутати от Учредителното събрание.

– Хубаво! – каза един глас. – Ето ги дванайсетте старци от Апокалипсиса!

Архиварят Камю я носеше. Той се качи на трибуната и я показа на народа.

– Народе! – каза той като някой Мойсей. – Ето скрижалите на закона!

Тогава започна церемонията по клетвата.

Цялото Събрание премина тъжно и студено пред конституцията. Мнозина знаеха предварително, че тази безсилна конституция няма да просъществува и една година. Заклеха се заради клетвата, защото тази церемония им беше наложена.

Три четвърти от онези, които се заклеха, нямаха намерение да спазят клетвата си.

В това време слухът за приетите декрети се пръсна из Париж.

Никакво величество! Никакъв трон! Обикновен фотьойл от лявата страна на председателя. Това беше почти равностранно на думите: „Франция няма вече крал.“

Както винаги парите се уплашиха първи – ценните книжа паднаха. Банкерите започнаха да се страхуват.

На девети октомври се случи голяма промяна. Според новия закон вече нямаше командващ Националната гвардия.

На девети октомври Лафайет трябваше да подаде оставка и всеки един от командирите на легиони да командва поред. Определеният ден за заседание в присъствието на краля дойде. Както си спомняте, той беше седми. Кралят влезе.

Точно обратното на онова, което би могло да се очаква, тъй като влиянието на привилегиите все още беше голямо, при влизането на краля не само че станаха, не само че свалиха шапки, но и освен това

избухнаха единодушни аплодисменти. Събранието извика: „Да живее кралят!“

Но в същия миг като че ли роялистите бяха поискали да отправят предизвикателство към новите депутати, трибуните извикаха:

– Да живее Негово величество!

Продължителен шепот се понесе по банките на представителите на нацията. Очите им се вдигнаха към трибуните, запазени за бившите представители на Учредителното събрание, откъдето се бяха разнесли виковете.

– Добре, господа – си рече Кутон. – Утре ще се заемем с вас.

Кралят направи знак, че иска да говори. Изслушаха го. Речта, която произнесе, беше майсторски написана от Дюпор

дю Тертър и предизвика голям ефект. Тя се въртеше около необходимостта да се поддържат редът и обединението чрез любовта към родината.

Пасторе председателстваше събранието. А той беше роялист. В своята реч кралят спомена също, че има нужда да бъде обичан.

– И ние също, сир – каза председателят, – имаме нужда да бъдем обичани от вас!

При тези думи цялата зала избухна в аплодисменти. В речта си кралят предполагаше, че революцията е свършила. За миг цялото събрание си помисли същото. Затова изобщо не ви беше необходимо, сир, да бъдете доброволно крал на свещениците и неволно крал на емигрантите!

Впечатлението, направено на Събранието, веднага се разнесе из Париж. Вечерта кралят отиде със семейството си на театър. Той беше посрещнат с гръм от аплодисменти. Мнозина плачеха и дори той, макар и малко податлив на подобна чувствителност, проля сълзи.

През нощта кралят написа на всички политически сили, за да им съобщи, че приема конституцията от 1791 година.

Впрочем вие знаете, че един ден, в момент на ентузиазъм, той се закле в тази конституция, дори преди да е завършена. На другия ден Кутон си спомни какво беше обещал на учредителите. Той съобщи, че иска да направи предложение, вече познаваха предложенията на Кутон. Настана тишина.

– Граждани – каза Кутон, – искам от това Събрание да премахне всяка следа от привилегии и следователно трибуните да бъдат отворени за публика.

Предложението се прие единодушно.

На другия ден народът заля трибуните на бившите депутати и пред

това нахлуване сянката на Учредителното събрание изчезна.

127.

Франция и светът

Както вече казахме, новото Събрание бе специално избрано да работи срещу благородниците и свещениците. А това беше един истински кръстоносен поход. Само че на знамената му вместо „Бог го иска“ беше изписано „Народът го иска“.

На девети октомври, в деня, когато Лафайет подаде оставка, Галоа и Жансоне прочетоха доклада си за религиозните метежи във Вандея. Той беше мъдър, съдържан и дори с това направи дълбоко впечатление. Кой го беше вдъхновил, ако не и написал?

Един твърде ловък политик, когото скоро ще видим да излиза на сцената и да участва в нашата книга.

Събранието беше толерантно. Един от членовете й, Фоше, поиска държавата да спре да плаща на свещениците, които заявяват, че не искат да се подчинят на държавата и при все това да се дадат пенсии на онези от съпротивляващите се, които са стари и немощни.

Дюко отиде по-далеч – призова към толерантност. Той поиска на свещениците да бъде предоставена пълна свобода да полагат или да не полагат клетва.

А конституционният епископ Торн дори заяви, че самият отказ на свещениците се дължи на твърде големите им добродетели.

Веднага ще видим как набожниците от Авињон отвърнаха на тази толерантност.

След дискусията за конституционните свещеници, която не беше приключена, преминаха към емигрантите, което означаваше да се премине от вътрешната към външната война, сиреч да се бръкне в двете рани на Франция.

Фоше обясни въпроса за духовенството, докато Брисо – този за емиграцията³²⁷.

Той го разгледа откъм възвишената му и човешка страна. Подхвана го оттам, откъдето Мирабо бе го изгървал от умиращите си ръце една година по-рано. Той поиска да се направи разлика между емиграцията от страх и емиграцията от омраза. Поисква да бъдат снизходителни към едната и строги към другата. По негово мнение не би могло гражданите

327. Заседанието се провежда на 20 октомври 1792 г. – бел.фр.изд.

да бъдат затворени в кралството. Напротив, необходимо би било да им се оставят всички врати отворени. Той дори не искаше да се конфискува имуществото на емигриралите от омраза. Поиска само да се спре да се плаща на онези, които бяха вдигнали оръжие срещу Франция.

Чудесно, наистина! Франция продължаваше да плаща в чужбина пенсиите на Конде, на Ламбеск и на Шарл дьо Лорен!

Веднага ще видим как емигрантите отвърнаха на тази благодат.

Щом Фоше привърши речта си, пристигнаха новини от Авиньон.

Щом Брисо приключи със своята, получиша новини от Европа. После като голям отблясък от запад, като голям пожар дойдоха новини от Америка.

Но да започнем от Авиньон.

Нека разкажем с няколко думи историята на този втори Рим.

През 1304 година Бенедикт XI беше умрял по един скандален начин. Веднага казаха, че бил отровен със смокини. Филип Хубави³²⁸, който беше зашлевил Бонифаций VIII³²⁹ с ръката на Колона³³⁰, беше вперил очи в Перуджа, където заседаваше конклавът. От дълго време той имаше идея да измъкне папството от Рим и да го отведе във Франция, за да може – след като веднъж го е вкарал в тъмницата си, – да го накара да работи в негова полза и както казва великият учител Мишле³³¹: „Да му диктува изгодни за него були³³², да експлоатира неговата непогрешимост и да назначи Светия Дух за писар и бирник на френския кралски дом.“

Един ден при Филип пристигна, покрит с прах и умиращ от умора,

328. Филип IV Хубави „Железният крал“ (1268 – 1314) – френски крал от 1285; от династията Капетинги. Син на Филип III. Укрепва позициите на централната кралска власт. Свиква (1302) за пръв път Генералните щати. Води борба с папа Бонифаций VIII, когото пленява, и налага избирането на папа Климент V. Ликвидира (1312) Ордена на тамплиерите – бел.ред.

329. Бонифаций VIII (светско име – Бенедето Каетани) (около 1235 – 1303) – папа от 1294. Стрemi се да подчини светските владетели на папската власт, но претърпява неуспех в борбата с френския крал Филип IV Хубави, което е предпоставка за Авиньонското пленничество на папите – бел.ред.

330. Колона – известен римски род. През XIV-XVI в. играе важна политическа роля. От рода са папа Мартин V (1368 – 1431), много кардинали, поетесата Витория Колона (1492 – 1547) и др. – бел.ред.

331. Жул Мишле (1798 – 1874), когото Дюма цитира в романа, е френски историк, професор. Ръководи историческата секция в Националните архиви (1831). Чрез науката пропагандира антиклерикалните и либералните си идеи. Трудове: „История на Франция“, „История на Френската революция“ и др. – бел.ред.

332. Була – средновековен печат върху папски, императорски и кралски актове – бел.ред.

пратеник, който едва можеше да говори. Той му носеше следната новина:

Френската и антифренската партия бяха така добре уравнивесени в конклава, че при нито едно от гласуванията не можеха да изберат папа и се говореше да свикат нов конклав в друг град.

Това решение изобщо не устройваше гражданите на Перуджа, които държаха папата да бъде избран в техния град. Тогава те използваша един остроумен начин.

Поставиха кордон от стражи около конклава, за да попречат да се носи ядене и пиене на кардиналите. Кардиналите се развикаха.

– Изберете папа – викаха им перуджанците – и ще ви дадем да ядете и да пиете.

Кардиналите удържаха двайсет и четири часа. След като времето изтече, те се решиха антифренската партия да избере трима кардинали, а от тези трима кардинали френската партия да избере папа.

Антифренската партия избра трима явни врагове на Филип Хубави. Но в числото на тези трима врагове на Филип Хубави беше и Бертран дьо Гот, архиепископ на Бордо, който беше известен с това, че е повече приятел на себе си, отколкото неприятел на Филип Хубави.

Потегли пратеник, носещ тази новина. Това беше пратеникът, който бе изминал пътя за четири дни и четири нощи и пристигаше умиращ от умора. Нямаше време за губене.

Филип изпрати нарочен пратеник при Бернар дьо Гот, който изобщо още не знаеше за високата мисия, с която бе натоварен, за да му определи среща в гората на Сен Жан д'Анжели.

Беше една толкова тъмна нощ, приличаща на нощ за призоваване на духове на едно кръстовище на три пътя. При подобни условия онези, които искаха да придобият свръхчовешкото благоволение на дявола и заклевайки се да му бъдат безусловни предани, целуваха раздвоеното копито на Сатаната.

Само че, несъмнено за да успокоят епископа, започнаха с това, че изслушаха литургията. После, в момента на вдигането на светите дарове, кралят и прелатът³³³ се заклеха да пазят тайна. После свещите угаснаха, енорийският свещеник се оттегли, следван от децата от хора, отнасяйки кръста и светите съдове, сякаш се страхуваше да не бъдат осквернени от сцената, на която би трябвало да станат неми свидетели.

333. Прелат – висш католически духовник, на когото титла е дадена от друг висш духовник. Най-често е почетна или понякога е свързана с известна юрисдикция (епископство, абатство) – бел.ред.

Архиепископът и кралят останаха сами.

Кой би могъл да осведоми Вилани³³⁴, от когото ние четем за тези събития?

Може би Сатаната, който със сигурност е бил третият присъстващ на тази среща.

– Архиепископе – каза кралят на Бертран дьо Гот, – имам властта да те направя папа, ако го поискам. Затова дойдох при теб.

– А доказателства? – попита Бертран дьо Гот.

– Ето ги доказателствата – каза кралят.

И му показа едно писмо от своите кардинали, които, вместо да му кажат, че изборът е направен, го питаха кого трябва да изберат.

– Какво трябва да направя, за да стана папа? – попита гасконецът, побъркал се от радост, като се хвърли в краката на краля.

– Да обещаеш, че ще ми окажеш шест милости, които ще ти поискам – отвърна кралят.

– Кажете, кралю мой! – каза Бертран дьо Гот. – Аз съм ваш поданик и съм длъжен да се подчинявам.

– Шестте специални милости, които ще ти поискам са следните...

Бертран дьо Гот слушаше с наострени уши, защото се страхуваше да не би кралят да поиска от него неща, които да застрашат благополучието му, или пък да са невъзможни.

– Първата – каза Филип – е, че ще ме помириш с църквата и ще я накараш да ми прости за вредата, която ѝ причиних, арестувайки папа Бонифаций VIII.

– Съгласен! – побърза да отговори Бертран дьо Гот.

– Втората е, че ще допуснеш до участие мен и всичките ми хора.

Филип Хубави беше отлъчен от църквата.

– Съгласен – каза Бертран дьо Гот, учуден, че му искат толкова малко, за да го направят толкова велик.

Наистина, оставаше да му поискат още четири неща.

– Третата е да ми даваш десятка на духовенството в моето кралство в продължение на пет години, за да мога да подпомогна покриването на разходите за войната във Фландрия.

– Съгласен!

– Четвъртата е да отмениш и анулираш булата на папа Бонифаций „Ausculta filii“³³⁵.

– Съгласен! Съгласен съм!

334. Джовани Вилани – средновековен летописец, „Хроника“ – бел.ред.

– Петата е да дадеш кардиналско достойнство на месирите Якопо и Пиеро ди Колона и заедно с тях да направиш кардинали и някои мои приятели.

– Съгласен! Съгласен! Съгласен!

После, тъй като Филип замлъкна, обезпокоюният архиепископ попита:

– А шестата, монсеньор?

– Шестата – отвърна Филип Хубави – си запазвам правото да поискам, когато му дойде времето, защото е нещо твърде важно и тайно.

– Важно и тайно? – повтори Бертран дьо Гот.

– Толкова важно и толкова тайно – каза кралят, – че предварително искам да ми се закълнеш над разпятието.

И като дръпна разпятието от гърдите си, той го поднесе на архиепископа.

Той не се поколеба нито за миг, тъй като беше последното препятствие за преодоляване – преодолееше ли го, ставаше папа. Той протегна ръка над образа на Спасителя и каза с твърд глас:

– Заклевам се!

– Така е добре – каза кралят. – А сега, в кой град на кралството ми искаш да бъдеш увенчан?

– В Лион.

– Ела с мен! Ти ще си папа под името Климент V.

Климент V последва Филип Хубави. Но беше силно обезпокоен от онова шесто искане, което неговият съюзерен³³⁶ си бе запазил правото да му отпрати.

В деня, когато му го отпавиха, той видя, че не е нещо голямо и изобщо няма да го затрудни – ставаше въпрос да се ликвидира Орденът на тамплиерите³³⁷.

Всичко това обаче вероятно не беше много по сърце на Бога. Затова Бог изрази недоволството си по един твърде очевиден начин.

В момента, когато излизайки от църквата, където Климент V бе

335. Писмо, адресирано на 5 декември 1301 от папа Бонифаций VIII към Филип Хубави, в което папата разобличава краля и сочи злините, които той причинява на Франция и църквата – бел.ред.

336. Съюзерен – в Западна Европа едър върховен владетел (крал, княз, херцог, граф), на когото са подчинени по-дребни феодала – бел.ред.

337. Тамплиерите са членове на католическия духовно-рицарски орден, основан в Ерусалим около 1119 г. за защита на Светите места. 1291 г. – преместен в Европа (от 1306 в Париж). Оформя се като банкерска организация с разклонения в много католически страни. 1312 г. – орденът е разтурен от папа Климент V – бел.ред.

коронясан за папа, шествието минаваше покрай един зид, отрупан със зрители, зидът се срути, рани краля, уби херцог Дьо Бретан и събори папата. Тиарата³³⁸ падна и символът на униженото папство се изтъркаля в едно поточе.

Седмица по-късно, на един банкет, даван от новия папа, хората на Негово светейшество и тези на кардиналите се скараха. Братът на папата искаше да ги раздели. Той бе убит.

Това бяха лошите поличби.

После към лошите поличби се прибави и лошият пример – папата обираше църквата, но една жена обираше папата. Тази жена беше хубавата Брюнисанд³³⁹, която, по думите на летописците от онези времена, струваше на християнството повече, отколкото светите земи.

И все пак папата едно по едно удържаше обещанията си. Този папа, който Филип си бе създал, неговият собствен папа, беше нещо като кокошка със златни яйца, която той караше да снася сутрин и вечер и която заплашваше да й разпори корема, ако не снесе.

Всеки ден, като венецианския търговец, той вземаше по една ливра плът от длъжника си от мястото, което му харесваше.

Най-накрая папа Бонифаций VIII беше обявен за еретик и лъжепапа, а отлъчването на краля беше отменено, десетъкът за духовенството му беше отстъпен за пет години, дванайсет кардинали бяха избрани заради предаността им към краля, булата на Бонифаций VIII, която отнемаше достъпа на Филип Хубави до кесиите на духовенството, беше отменена, Орденът на тамплиерите беше разтурен, а тамплиерите арестувани, когато на 1 май 1308 година австрийският император Алберт умря.

Тогава на Филип Хубави му хрумна да направи брат си Шарл дьо Валоа император.

Пак Климент V беше този, който трябваше да маневрира, за да се постигне това.

Слугуването на продажния човек продължаваше – бедната душа на Бертран дьо Гот, оседлана и захамутена, трябваше да бъде яздена от краля на Франция чак до ада. Най-накрая тя имаше слабото желание да събори своя страховит ездач.

338. Тиара – корона с конична форма, украсена с 3 диадеми една над друга. Носена е като митра от папите при церемонии (но не при литургии) и символизира тройната власт – духовна, съдебна и мирска; днес не се използва. Още в Древна Месопотамия тиарата е божествен атрибут – бел.ред.

339. Брюнисанд Талейран дьо Перигор – бел.фр.изд.

Климент V писа явно в полза на Шарл дьо Валоа и тайно против него.

От този момент нататък той се замисли за напускане на кралството. Животът на папата бе дотолкова по-малко сигурен в кралските земи, доколкото назначаването на дванайсетте кардинали слагаше бъдещия избор на папа в ръцете на краля на Франция.

Климент V си спомняше за смокините на Бенедикт XI.

Той беше в Поатие. Успя да се измъкне и достигна до Авињон. Трудно е да се обясни онова, което представляваше Авињон.

Това беше Франция и не беше Франция.

Това беше една граница, една земя-убежище, един остатък от империя, една стара муниципия³⁴⁰, една република като Сан Марино. Само че беше управлявана от двама крале: кралят на Неапол, като граф на Прованс; кралят на Франция, като граф на Тулуза.

Всеки от тях владееше половината Авињон.

Никой не можеше да арестува беглец в частта на другия.

Естествено, Климент V потърси убежище в онази част на Авињон, която принадлежеше на краля на Неапол. Но ако успя да избяга от властта на крал Филип Хубави, той не можа да убегне от проклятието на великия магистър на тамплиерите.

Качвайки се върху кладата си на остров Сите, Жак дьо Моле беше призовал двамата си палачи в срок от една година да се представят на съд пред Бога.

Климент V падна пръв под предсмъртното проклятие. Една нощ той сънува двореца си в пламъци. „Оттогава – казва биографът му, – той вече не беше весел и не изкара дълго.“

Седем месеца по-късно дойде редът и на Филип.

Как умря той? Има две версии за смъртта му. И едната, и другата приличат на отмъщение на Божията ръка. Хрониката, преведена от Соваж, твърди, че е умрял по време на лов.

Той видя еленът да идва към него, извади меч си, смуши коня с шпорите и мислейки, че ще порази елена, бе понесен от коня си към едно дърво, толкова твърдо, че добрият крал падна на земята тежко ранен в сърцето и беше отнесен в Корбей.

Там, по думите на хрониката, болестта дотолкова се усилила, че той умрял.

340. Муниципия – град с ограничена форма на самоуправление. – бел.прев.

Както се вижда, болестта не би могла да бъде по-тежка.

Гийом дьо Нанжи, напротив, описва така смъртта на победителя при Монс-ан-Пюел:

Филип, крал на Франция, бил повален от продължителна болест, чиято причина, неизвестна на лекарите, била голяма изненада и изумление. Още повече, че нито пулсът му, нито урината му показвали да е болен или че има опасност да умре. Най-накрая той накарал хората си да го пренесат във Фонтенбло, мястото на раждането му... Там, след като в присъствието и пред погледа на много хора приел светото причастие с възхитителна ревност и набожност, той предал щастливо душата си на Създателя, изповядайки истинската католическа вяра на трийсетата година от царуването си в петък, в навечерието на празника на свети апостол Андрей.

Няма човек, дори и Данте, който да не е намерил някоя смърт за човека, когото мрази.

Той го описал изтърбушен от глиган.

Той умря от удар на глиганска муцуна, крадецът, когото при Сена видяха, пари да фалшифицира!³⁴¹

Папите, които живееха в Авињон след Климент V, сиреч Йоан XXII, Бенедикт XII, Климент VI, само изчакваха случай да купят Авињон. Такъв случай се представи на последния.

Една млада, още непълнолетна жена, Джована ди Наполи, не бихме казали, че го продаде, а го даде срещу опрощението на едно убийство, извършено от нейните любовници.

Пораснала, тя оспори прехвърлянето. Но Климент VI се държеше, и то добре!

Така добре, че когато през 1377 година папа Григорий XI премести отново в Рим седалището на папството, Авињон, управляван от папски легат, остана подчинен на Светия престол. Това все още беше така през 1791 година, когато станаха събитията, които са причина за това дълго отклонение.

Както в деня, в който Авињон бе поделен между краля на Неапол, граф Дьо Прованс, и краля на Франция, граф Дьо Тулуз, в Авињон

341. „Божествена комедия“, „Рай“, песен XIX, стихове 118 – бел.фр.изд.

имаше два Авиньона – Авиньон на свещениците и Авиньон на търговците.

Авиньон на свещениците притежаваше сто църкви, двеста манастира и свой папски дворец.

Авиньон на търговците си имаше реката, своите работници копирари и транзитното кръстовище от Лион за Марсилия и от Ним за Тюрен.

Французите от Франция са си французи. Французите от Италия са почти италианци.

Французите от Франция, сиреч търговците, си даваха доста труд и мъка, за да преживеят, да изхранят жените и децата си и едва свързваха двата края.

Французите от Италия, ще рече свещениците, притежаваха цялата власт и цялото богатство. Това бяха абати, епископи, архиепископи, безделни кардинали, елегантни, дръзки, поклонници на красивите дами, господари сред жените от народа, които коленичеха при преминаването им, за да целунат белите им ръце.

Искате някой типичен пример?

Вземете хубавия абат Мори. Това е един франко-италианец от Графството³⁴². Син на обуцар, аристократ като Лозюн, горделив като някой Клермон-Тонер, нахален като лакей!

Навсякъде, преди да станат хора и следователно да имат страсти, децата се обичат. Но в Авиньон се мразеха от рождение.

На 14 септември 1791 година – по време на Учредителното събрание – един декрет на краля беше присъединил към Франция Авиньон и Графството. От една година Авиньон беше ту в ръцете на френската, ту в ръцете на антифренската партия. Бурята беше започнала още през 1790 година.

Една нощ папистите се бяха позабавлявали, като обесиха едно чучело, украсено с трибагреника. На сутринта при тази гледка Авиньон скочи.

Измъкнаха от домовете им четирима паписти, които нямаша вина: двама благородници, един буржоа и един занаятчия, и ги обесиха на мястото на чучелото.

Водачи на френската партия бяха двама млади хора, Дюпар и Менвиел, и един по-възрастен, наречен Лескойе.

Последният беше французин в пълния смисъл на думата – той беше

342. Графството – разговорно название на областта Прованс – бел.рев.

пикардец, с пламенен и в същото време разсъдлив характер, установил се в Авиньон като нотариус и секретар на общината.

Тези трима водачи бяха вдигнали две-три хиляди войници и бяха предприели с тях една експедиция срещу Карпантра, която не успя.

Дъждът, леденостуденият дъжд, примесен с градушка, един от онези дъждове, които слизат от връх Ванту, бе разпръснал армията на Менвиел, Дюпар и Лескуюе, както бурята бе разпръснала флота на Филип II³⁴³.

Кой бе докарал този чудотворен дъжд? Кой беше имал силата да разпръсне революционната армия? Дева Мария!

Но Дюпар, Менвиел и Лескуюе подозираха един каталанец, наречен кавалер Патрикс, когото бяха произвели генерал, че е подпомогнал така ефикасно Девата в чудото, че приписаха на него цялата чест за това.

В Авиньон бързо съдят за предателство – убиват предателя. И Патрикс беше убит.

Обаче от какви хора се състоеше армията, представляваща френската партия?

От селяни, хамали и дезертъори.

Потърсиха човек от народа, който да командва останалите от народа.

Помислиха, че са намерили такъв какъвто им трябва в лицето на едного, наречен Матийо Жуве, който сам се наричаше Журдан.

Той беше роден в Сен Жюст, близо до Пюи-ан-Веле – най-напред бил мулетар, после войник, после кръчмар в Париж. В Авиньон той продаваше аленочервена боя.

Това беше един убиец-самохвалко, един фанфарон сред престъпниците. Той развяваше голямата си сабя и разправяше, че с нея бил отразил главата на управителя на Бастилията и на двама телохранители на шести октомври. Къде с насмешка, къде с боязън към презимето Журдан, което си беше дал сам, народът беше прибавил и презимето Режи-главов³⁴⁴.

Дюпар, Менвиел, Лескуюе и техният генерал Журдан Режи-главов бяха достатъчно дълго време господари на града, за да започнат да се

343. „Непобедимата Армада“ – голям военен флот (128 кораба и други съдове), създаден през 1586 – 1588 г. от Испания за завладяване на Англия по време на англо-испанската война 1586 – 1604 г. Поражението на „Непобедимата армада“ при бреговете на Англия подравна морското могъщество на Испания – бел. прев.

344. От „Coure-Tete“ – буквално „Режи-глава“ – бел. прев.

бойт по-малко от тях.

Срещу тях се организира един тих и широк заговор, ловко и в сянка, каквито са заговорите на свещениците.

Ставаше въпрос да се събудят религиозните чувства.

Един ден жената на един патриот роди детенце без ръка. Разпространи се слухът, че патриотът, когато бил задигнал една нощ сребърен ангел от някаква църква, му бил счупил ръката. Недъгавото дете не било нищо друго, освен наказание от небето. Бащата беше принуден да се крие. Щяха да го направят на парчета, без дори да се осведомят от коя църква е задигнал ангела. Но Девата закриляше най-вече роаялистите, които бяха шуани в Бретан или паписти в Авиньон.

През 1789 година Девата заплака в една църква на улица „Бак“.

През 1790 година тя се беше появила в Бокаж във Вандея иззад един дъб.

През 1791 година Божията майка разпръсна армията на Дюпар и Манвиел, хвърляйки градушка в лицата им.

И най-накрая в църквата на корделиерите в Авиньон се изчерви от безразличието на народа.

Това последно чудо, установено най-вече от жените – мъжете много-много не вярваха, – беше вече възвисило донякъде умовете, когато един още по-вълнуващ слух се пръсна из Авиньон.

Един голям сандък със сребърни предмети бил изнесен вън от града. На другия ден не беше един сандък – бяха шест сандъка. На последващия ден бяха осемнайсет пълни куфара. И какво беше среброто, което съдържаха тези осемнайсет куфара? Вещите от заложените къщи, които френската партия, евакуирайки града, отнасяше със себе си, както казваха.

При тази новина из града премина буреносен вятър. Този вятър бе знаменитият шушу-мушу, който духа по време на смутове и се намира по средата между ръмженето на тигъра и съскането на змията.

Мизерията в Авиньон беше толкова голяма, че всеки беше заложил по нещо. Колкото и малко да беше заложил, и най-бедният се почувства съсипан. Богатият е съсипан от загубата на един милион, бедният – от загубата на един парцал. Всичко е относително.

Беше 16 октомври, една неделна сутрин. Всички селяни от околността бяха дошли да чуят литургията в града.

По онова време се пътуваше само въоръжен. Вследствие на това всички бяха въоръжени.

Моментът беше добре избран. Нещо повече – ударът беше нанесен

отлично.

Ето на, вече няма нито френска, нито антифренска партия, има крадци, извършили безчестно престъпление, които бяха окрали бедните!

Тълпата прииждаше към църквата на корделиерите. Селяни, граждани, занаятчийци, хамали, бели, червени, трицветни крещяха, че трябва на мига, без бавене, общината да им представи доклад чрез своя секретар Лескюйе.

Защо гневът на народа се насочи към Лескюйе? Не се знае. Когато животът на някой човек трябва да бъде изтръгнат насилствено, се стига до подобни фатални обстоятелства.

Изведнъж доведоха Лескюйе наред църквата.

Той беше тръгнал да потърси убежище в общината, когато беше разпознат, задържан – не, арестуван и набутан в църквата с юмручни удари, ритници и удари с тояга.

Веднъж попаднал в църквата, блед, но при все това хладнокръвен и спокоен, нещастникът се покачи на амвона и започна да се оправдава. Това беше лесно, трябваше само да каже: „Отворете и покажете зложните къщи на народа, за да види, че нещата му си стоят все още там.“ Лескюйе започна:

– Братя, мислех, че революцията е необходима. Помагах ѝ с всичките си сили...

Но не го оставиха да продължи нататък. Беше ги страх, че ще се оправдае.

Ужасният шушу-мушу, остър като мистрал³⁴⁵, го прекъсна.

Един хамалин се качи на амвона зад него и го хвърли в блъсканицата.

От този момент се започна.

Отмъкнаха го към олтара. Там трябваше да бъде заклан революционерът, за да бъде жертвата угодна на Девата, в чието име се вършеше всичко това.

В хора, все още жив, той се освободи от ръцете на убийците и потърси убежище в един от тронове.

Състрадателна ръка му подаде необходимото за писане.

Трябваше да напише онова, което нямаше време да каже.

Една ненадейна помощ му даде миг отсрочка.

Един бретонски благородник, който случайно минаваше на път за Марсилия, бе влязъл в църквата и беше обхванат от състрадание към

345. Мистрал – северен вятър в Югоизточна Франция – бел.прев.

бедната жертва. Със смелостта и с упорството на бретонец, той искаше да го спаси. На два-три пъти премахна тоягите или ножовете, готвещи се да го ударят, викайки: „Господа, в името на закона! Господа, в името на честта! Господа, в името на човечността!“

Тогаво ножовете и тоягите се обърнаха срещу него. Но странникът под заплахата на тези ножове и тояги продължаваше да закрива с тялото си бедния Лескойе, викайки: „Господа, в името на човечността!“

Най-накрая на народа му дотегна да го лишават от плячката му. Той хвана благородника и го помъкна, за да го обеси. Но трима души освободиха странника, викайки:

– Нека свършим най-напред с Лескойе. Винаги можем да намерим този отново.

Народът разбра разумността на довода и захвърли бретонца. Накараха го да побегне.

Той се казваше господин Дьо Розели.

Лескойе нямаше време да пише. Дори да бе имал време, писмото му нямаше да бъде прочетено – настана голяма врява. Но след цялата тази врява Лескойе съгледа една малка вратичка зад олтара – достигнеш ли я, може би щеше да бъде спасен! Той се хвърли натам в момента, когато смятаха, че няма сили.

Лескойе щеше да достигне вратичката. Убийците бяха изненадани от неочакваното действие. Но в подножието на олтара един тъкач на тафта му нанесе такъв страшен удар с тояга по главата, че тоягата се строши. Лескойе падна замаян като вол под удара на чук.

Той се изтърколи точно там, където искаха да бъде – в подножието на олтара!

Тогаво, докато жените, за да накажат тези устни, които бяха произнесли революционното богохулство: „Да живее свободата!“, режеха устните му на гирлянди, мъжете затанцуваха по корема му, смазвайки го, както свети Етиен е бил смазан с удари на камъни. С кървящите си устни Лескойе викаше:

– За Бога, братя! В името на човечността, сестри! Убийте ме!

Той искаше твърде много. Осъдиха го да изживее агонията си. Тя продължи до вечерта.

Нещастникът вкуси напълно смъртта!

Ето какви новини пристигнаха в Законодателното събрание в отговор на филантропската реч на Фоше. Наистина на по-следващия ден пристигна друга новина. Дюпар и Журдан бяха предупредени за ставащото. Къде да намерят пръснатите си хора?

Дюпар имаше идея – да ударят призивно знаменитата сребърна камбана, която биеше само в два случая: при помазването на папите и при тяхната смърт. Тя издаваше странен, тайнствен, рядко чуван звън. Този звън оказа две противоположни въздействия.

Вледени сърцата на папистите и вдъхна смелост на революционерите.

При звъна на тази камбана, която биеше непозната тревога, хората от селата излязоха от града и побягнаха към домовете си.

С призива на сребърната си камбана Журдан събра почти триста от войниците си. Той завзе вратите на града и остави сто и петдесет човека да ги охраняват. С другите сто и петдесет тръгна към църквата на Корделиерите.

Той имаше две оръдия. Насочи ги срещу тълпата и стреля, убивайки наслуки. После влезе в църквата, която беше празна. Лескойе хъркаше в агония в краката на Девата, която бе направила толкова чудеса, но не благоволи да протегне ръка, за да спаси този нещастник.

Би могло да се каже, че не можеше да умре. Този кървав парцал, който беше целият една рана, упорстваше да живее.

Така и го понесоха по улиците. Навсякъде при преминаването на шествието хората затваряха прозорците си и викаха:

– Не съм бил при корделиерите!

От този момент Журдан и неговите сто и петдесет души можеха да правят с Авињон и неговите трийсет хиляди жители каквото си поискат, толкова голям беше ужасът.

Те направиха в умален вид онова, което направиха Марат и Панис с Париж на 2 септември.

Ще видим по-късно защо казваме Марат и Панис, а не Дантон.

Изклаха седемдесет-осемдесет нещастници, които наблъскаха в папската тъмница на кулата Гласие. Кулата „Страхотия“, както я наричат там.

Ето новините, които пристигаха и караха да се забрави поради ужасните репресии, смъртта на Лескойе.

Колкото до емигрантите, защитавани от Брисо, на които той искаше да отвори вратите на Франция, ето какво правеха те в чужбина:

Те помиряваха Австрия с Прусия и превръщаха тези врагове по рождение в приятели.

Накараха Русия да забрани на нашия посланик да се показва по улиците на Петербург и да изпрати един министър при бежанците в Кобленц.

Накараха Берн да накаже един швейцарски град, който беше пъл революционната „Ще върви“.

Правеха така, че Женева, родното място на Русо, който бе направил толкова много за революцията, която Франция извършваше, да обърне срещу нас дулата на оръдията си.

Накараха архиепископа на Лиеж да откаже да приеме френски посланик.

Наистина, помежду си кралете правеха съвсем различни неща!

Русия и Швеция върнаха на Луи XVI неразпечатани спешните писма, в които той им съобщаваше, че е приел конституцията.

Испания отказваше да ги приеме и предаде на инквизицията един французин, който се отърва от сан бенито³⁴⁶ едва след като се самоуби.

Венеция хвърли на площад „Сан Марко“ трупа на един човек, удушен през нощта по заповед на съвета на десетимата с този прост надпис:

Удушен като франкмасон!

Най накрая императорът и кралят на Прусия отговориха, но отговориха с една заплаха.

„Ние желаем – казваха те – да се предвиди необходимостта от сериозни предпазни мерки срещу поврата на нещата, който дава почва за толкова тъжни предзнаменования.“

И така имаше гражданска война във Вандея, гражданска война в Южна Франция и отвсякъде заплаха от външна война.

После от другата страна на Атлантика се разнесоха виковете на цялото население на един остров, че го колят. Какво беше станало там, на запад? Какви бяха тези черни роби, на които им бе дотегнало да бъдат бити и убиваха? Това бяха негрите от Санто Доминго, които вземаха кървав реванш!

Как се беше стигнало дотам? С две думи, не така многословно, както за Авиньон – за Авиньон си позволихме да се увлечем, – ще го обясним.

Учредителното събрание бе обещало свобода на негрите. Оже, един млад мулат, едно от онези храбри, пламенни и предани сърца, каквито познавам твърде много, беше преминал морето, отнасяйки декретите за освобождението веднага, след като бяха приети.

346. Сан бенито – дрехата, която инквизицията заставяла да обличат жертвите ѝ в знак на покаяние за „греховете“ им с нарисувани огнени езици – бел. прев.

Въпреки че нищо от тези декрети не бе достигнало по официалните пътища, в своето бързане към свободата той призова губернатора да ги обяви.

Губернаторът даде заповед да го арестуват. Оже се укри в испанската част на острова.

Испанските власти – известно е отношението на Испания към революцията, – го предадоха.

Оже умря на колелото!

Изтезанието му бе последвано от бял терор. Изникнаха предположения, че има многобройни съучастници на острова. Плантаторите сами се провъзгласиха за съдии и умножиха екзекуциите.

Една нощ шейсет хиляди негри се вдигнаха. Белите бяха събудени от огромен метеж, който обхващаше плантациите им. Седмица по късно метежът беше удавен в кръв.

Какво ще прави Франция, бедната саламандра, затворена в огнен кръг?

Ще видим.

128. Войната

В своята хубава и енергична реч за емигрантите Брисо ясно очерта намеренията на кралете и каква смърт бяха определили за революцията.

Щяха да ѝ прережат гърлото? Не, щяха да я задушат.

Тогава, след като беше нарисувал картината на европейската лига, след като беше показал онзи кръг от владетели, едни с меч в ръка, развяващи откровено знамето на омразата, а други все още прикриващи лицето си с маската на лицемерието, докато станеше време да се покажат, той се беше провикнал:

– Е, добре, така да бъде! Не само да приемем предизвикателството на Европа, но и да го изпреварим. Няма да чакаме да ни нападнат – ще нападнем сами!

При този вик мощни аплодисменти поздравиха оратора. Защото Брисо, повече човек на инстинкта, отколкото гений, току-що бе отговорил на святата мисъл, на мисълта за дълга, която ръководеше изборите от 1791 година – войната!

Не онази егоистична война, която деспотът обявява, за да отмъсти за някое оскърбление, отправено към трона му, в свое име, в името на някой от съюзниците си или пък, за да добави някоя провинция, подчинена на кралството или на империята му, а война, която носи със себе си дъха на живота; война, чиито медни фанфари казват навред: „Надигнете се, вие, които искате да бъдете свободни! Ние ще ви донесем свободата!“

И наистина светът чуваше ропот, който се надигаше и усилваше, подобен на шум от прилив. Този ропот представляваше ръмженето на трийсет милиона гласа, които още не говореха, но вече ревяха. И този рев Брисо току-що бе превел с думите: „Няма да чакаме да ни нападнат – ще нападнем сами!“

Остават въпросите за подробностите. Читателите би трябвало да са забелязали, че това, което четат, е историческа книга, а не роман. Вероятно никога няма да се върнем към онази велика епоха, от която вече захме „Рицарят на Мезон-Руж“ и една книга, написана преди три години, която още не е излязла, но която ще излезе – така че трябва да изцедим всичко, което тя съдържа.

Ще преминем при все това набързо през подробностите, за да

стигнем възможно най-бързо до събитията, които ни остава да разкажем и в които в частност са замесени действащите лица на настоящата книга.

Разказът за събитията във Вандея, за кланетата в Авиньон, за оскърбленията на Европа отекна като гръмотевичен удар в Законодателното събрание. На 20 октомври Брисо, както видяхме, се задоволи да въведе облагането с данък на имуществото на емигрантите. На двайсет и пети Кондорсе предложи да се наложи запор на имуществото им и изиска да полагат гражданска клетва. Гражданска клетва от хора, които бягаха от Франция и вдигаха оръжие срещу нея!

Тогава избухнаха двама представители, които станаха единият Барнав, а другият Мирабо на това ново Събрание – Вернио и Инар.

Вернио, една от онези поетични, нежни и симпатични фигури, които увличат след себе си революциите, беше дете на плодородния Лимож, нежен, бавен, по-скоро сърдечен, отколкото страстен, роден щастливо, забелязан от Тюрго, интенданта на Лимузен, и изпратен от него да се учи в Бордо. Речта му беше по-малко рязка и не така властна като тази на Мирабо. Макар и вдъхновявана от елинските оратори и малко претоварена с митология, тя беше не толкова многословна и по-малко адвокатска от тази на Барнав. Живецът на неговото красноречие беше човешката нотка, която винаги трептеше. В Събранието, сред пламения и върховен гняв на трибуните, се чувстваше как избликва от сърцето му нотка на естественост и състрадание. Водач на една озлобена партия, свиреп, свадлив, той винаги се носеше спокоен и достоен над положението, дори когато то беше смъртно опасно. Неприятелите му казваха, че бил нерешителен, мекушав, отпуснат. Питаша къде е душата му, която изглежда липсваше. Те имаха право – душата му не обитаваше тялото му, освен когато направеше усилие да я прикове към него. Цялата му душа беше отдадена на една жена. Тя блуждаеше по устните, прозираше в очите и трептеше в арфата на хубавата, добрата, очарователната Кандей.

Инар – тъкмо обратно на Вернио, който донякъде представляваше спокойствието, – олицетворяваше гнева на Събранието. Роден в Грас, този край на благоуханията и мистрала, Инар се отличаваше със свирепи и внезапни пристъпи на гняв, като онзи гигант на въздуха, който само с дъха си изтръгва от корен скали и откъсва листенцата на розите. Непознатият му глас избухна изведнъж в Събранието като някоя от онези неочаквани гръмотевички на първите летни бури. При първия звук на този глас цялата Събрание изтръпна и най-разсеяните вдигнаха глави,

всеки, потрепервайки като Каин при гласа на Бога, беше готов да каже: „На мен ли говориш, Господи?“

Поискаха да го прекъснат.

– Искам – провикна се той – от Събранието, от Франция, от света, от вас, господине!

И той посочи прекъсналия го.

– Искам някой чистосърдечно и по съвест да потвърди, че емигрантите принцове не заговорничат срещу родината... Искам, на второ място, ако има някой в това Събрание, който да се осмели да потвърди, че всеки човек, който заговорничи, не трябва да бъде възможно най-рано обвинен, преследван и наказан... Ако има някой такъв, нека се изправи!

Казваха ви, че снизходителността е дълг на силния, че силата обезоръжава. А аз ви казвам, че трябва да се бди. Че за аристокрацията и деспотизма няма нито смърт, нито сън и че ако нациите заспят за миг, ще се събудят оковани. Най-непростимото престъпление е онова, което има за цел да доведе човека до робство. Ако небесният огън бъде във власт на хората, той би трябвало да се използва, за да бъдат поразени онези, които посягат на свободата на народите!

Това беше първият път, когато се чуваха подобни думи. Това диво красноречие повлече със себе си всички, както лавината, смъкваща се от Алпите, повлича дървета, стада, овчарници, къщи.

Още в същия миг постановиха:

Ако Луи-Станислас-Ксавие, френски принц, не се завърне до два месеца, той абдикира от правото на регентство.

После, на 8 ноември:

Ако емигрантите не се завърнат на 1 януари, ще бъдат обявени за виновни в заговор, преследвани и наказани със смърт.

След това, на 29 ноември, дойде ред на свещениците:

Гражданската клетва ще бъде изискана в срок от една седмица.

Онези, които откажат да я положат, ще бъдат заподозрени в бунт и предадени за наблюдение от властите.

Ако се намират в община, където стават религиозни размирици, директорът на департамента може да ги изсели от обичайното им местоживееене.

Ако не се подчинят, ще бъдат затворени най-много до една година. Ако подбуждат към неподчинение – за две години.

Ако общината или въоръжените сили бъдат принудени да се намесят, ще понесат разноските.

Църквите ще служат само на вероизповеданието, заплашано от държавата; онези, които няма да бъдат необходими, могат да бъдат закупени от други вероизповедания, но не от такива, които отхвърлят клетвата.

Общините да изпратят на департаментите, а те на Събрание-то списък на свещениците, които са положили клетва, и на онези, които са отказали да я положат, със забележки за техните отношения помежду им и с емигрантите, за да може Събранието да одобри начините за изкореняване на бунта.

Събранието ще гледа като на услуга на добрите съчинения, които могат да осветлят въпросите, обявени за религиозни. То ще накара да ги отпечатат и на авторите ще бъде заплатено възнаграждение.

Ние разказахме какво се случи с учредителите или, иначе казано, конституционалистите. Показахме с каква цел бе създаден клубът на фьойаните. Те действаха напълно в духа на Париж.

Това беше духът на Барнав, на Лафайет, на Ламет, Дюпор и Байи, който все още беше кмет, но скоро нямаше да бъде. Те видяха в декрета за свещениците „декрет – казваха те, – приет против обществената съвест“, видяха в декрета за емигрантите „декрет, приет срещу връзките в семейството“, начини да изпитат властта на краля.

Клубът на фьойаните изготви, а Париж подписа един протест срещу тези два декрета, в който умоляваха Луи XVI да наложи вето на декрета, отнасящ се до свещениците.

Както си спомняте, конституцията запазваше на Луи XVI правото на вето.

Кой подписа този протест? Човекът, който пръв нападна духовенството, онзи Мефистофел, който със своя крив крак бе строшил леда – Талейран³⁴⁷! Човекът, на когото от толкова много дипломация не му беше твърде ясна революцията. Слухът за ветото се разпространи предварително.

Корделиерите хвърлиха напред Камий Демулен, този копиеносец на революцията, който винаги успяваше да забие копието си в целта. Той също изготви своя петиция. Но тъй като речта му беше бърза и неясна до неразбираемост, той натовари Фоше да я прочете.

Фоше я прочете.

И тя беше аплодирана от началото до края.

Беше трудно да се изложи въпросът с повече ирония и в същото време по-задълбочено.

„Ние не се оплакваме – казваше другарят по колеж на Робеспьер и приятел на Дантон, – нито от конституцията, която дава правото на вето, нито от краля, който използва това право, спомняйки си максимата на големия политик Макиавели: «Ако принцът трябва да се откаже от върховенството си, нацията ще бъде твърде несправедлива, твърде жестока, ако намери, че е лошо това, че той постоянно се противопоставя на общата воля, защото е твърде трудно и противоестествено да паднеш доброволно от толкова високо.»³⁴⁸

Проникнати от тази истина и вземайки пример от самия Бог, чиито заповеди съвсем не са невъзможни за изпълнение, ние никога няма да изискаме от бившия суверен една невъзможна любов към върховенството на нацията и изобщо няма да решим, че прави лошо с това, че налага своето вето върху най-добрите декрети.“

Както казахме, Събранието го аплодира, прие петицията, постанови вписването ѝ в протокола и разпращането на този протокол по департаментите.

Вечерта фьойаните се развълнуваха.

Множество членове на клуба, представители в Законодателното събрание, въобще не бяха присъствали на заседанието. Отсъствалите предишния ден нахлуха на следващия в Събранието. Те бяха двеста и шейсет.

Анулираха декрета от предния ден под дюдюкането и освиркването на трибуните.

Това означаваше война между клуба и Събранието, която се опря още повече на якобинците, представяни от Робеспьер, и на

347. Шарл Морис дьо Талейран-Перигор (1754 – 1838), френски политик и дипломат. Епископ (1788 – 1792), представител на духовенството в Генералните щати (1789), министър на външните работи (1797 – 1807, 1814 – 1815), министър-председател (1814 – 1815), представител на Франция на Виенския конгрес 1814 – 1815, посланик в Лондон (1830 – 1834) – бел.ред.

348. Макиавели. „Князът“ (Владетелят) – бел.фр.изд.

корделиерите, представяни от Дантон.

Наистина, Дантон печелеше по отношение на популярността. Чудо-вищната му глава започваше да се издига над тълпата. Той израстваше като гиганта Адамастор³⁴⁹ пред монархията, като ѝ казваше: „Внимавай! Морето, по което плаваш, се нарича Море на бурите!“

Освен това кралицата изведнъж се притече на помощ на якобинците срещу фьойаните.

Омразата на Мария-Антоанета беше за революцията онова, което за Атлантика бяха лошото време и бурите.

Мария-Антоанета мразеше Лафайет; Лафайет, който я беше спасил на шести октомври и заради двора бе загубил популярността си на седемнайсети юли. Лафайет се домогваше да замени Байи като кмет на Париж.

Вместо да помогне на Лафайет, кралицата накара роялистите да гласуват за Петион. Странна слепота! В полза на Петион, нейния брутален спътник от завръщането от Варен!

На 19 декември кралят се яви в Събранието, за да наложи своето вето на декрета против свещениците.

Предишната вечер при якобинците се бе състояло едно важно събитие.

Един швейцарец от Ньошател, Виршо, същият, който на Марсово поле пишеше петицията за републиката, бе предложил на обществото една дамска сабя, предназначена за първия генерал, който победи враговете на свободата.

Инар беше там. Той взе сабята от младия републиканец, извади я от ножницата и се изкачи на трибуната, викайки:

– Ето го меча на ангела унищожител! Той ще бъде победоносен! Франция ще нададе силен вик и народите ще ѝ отвърнат. Тогава земята ще се покрие с борци и враговете на свободата ще изчезнат от числото на човечеството!

Езекиил не би могъл да го каже по-добре³⁵⁰.

Изваденият меч не биваше да се прибира в ножницата – беше обявена двойна война и вътре в страната, и навън. Сабята на републиканеца от Ньошател трябваше да поразии най-напред краля на Франция. После и чуждите крале.

349. Адамастор – дух, описан от Камоинш – португалски поет. Прекарва около 20 г. в португалски колонии в Индия, Китай, Африка. Автор на първата португалска национална епопея „Лузиади“ – описва пътуването на Вашку да Гама до Индия – бел.ред.

350. Пророци, Езекиил, 5: „А ти, сине човешки, вземи си остър нож...“ – бел.фр.изд.

Един министър, оформен от госпожа Дьо Стал

Жилбер не беше виждал кралицата от деня, когато тя, след като го бе помолила да изчака един момент в кабинета ѝ, го беше оставила, за да изслуша политическия план, който господин Дьо Бретьой носеше от Виена.

От това време бяха изминали шест месеца. Свободата изобщо не бе отминала и беше очевидно, че чуждестранните владетели се готвят да изпълнят обещанието си и се готвят за война.

Жилбер се учуди, когато видя една сутрин в дома си камериера на краля. Той най-напред помисли, че кралят е болен и са изпратили да го търсят. Но камериерът го успокои, като му каза, че в двореца искат да го видят.

Жилбер настоя да разбере кой го вика. Но камериерът, който несъмнено имаше заповеди, не се отклони от тази формула:

– Търсят ви от двореца.

Жилбер беше силно привързан към краля. Той жалеше Мария-Антоанета както като жена, така и като кралица. Тя не му внушаваше нито любов, нито преданост и той не изпитваше към нея друго освен състрадание.

Той побърза да се подчини.

Въведоха го в мецанина, където приемаха и Барнав.

Една жена, която го чакаше, седнала в един фотьойл, стана, когато видя Жилбер да влиза.

Жилбер позна госпожа Елизабет.

Към нея той изпитваше дълбоко уважение, знаейки колко много ангелска доброта има в сърцето ѝ. Поклони се пред нея и още в същия миг разбра положението.

Нито кралят, нито кралицата биха посмели да изпратят да го потърсят от тяхно име – бяха се скрили зад госпожа Елизабет. Още първите думи на госпожа Елизабет показаха на доктора, че не се лъже в предположенията си.

– Господин Жилбер – каза тя, – не зная дали другите са забравили за интереса, засвидетелстван от вас към моя брат, откакто се върнахме от Версай, и онзи, засвидетелстван на моята сестра, откакто се върнахме от Варен, но аз си спомням.

Жилбер се поклони.

– Госпожо – каза той, – в своята мъдрост Бог е решил, че вие трябва да имате всички добродетели, дори и тази на паметта. В наши дни това е рядка добродетел, най-вече сред кралете.

– Не казвате това за брат ми, нали, господин Жилбер? Брат ми често ми говори за вас и много цени опита ви.

– Като лекар ли? – попита с усмивка Жилбер.

– Да, като лекар, господине. Само че той мисли, че опитът ви може да се приложи в същото време както върху здравето на краля, така и върху това на кралството.

– Кралят е твърде добър, госпожо! – каза Жилбер. – За кое здраве е накарал да ме извикат в момента?

– Не кралят накара да ви извикат, господине, а аз – каза госпожа Елизабет, леко изчервявайки се, защото това непорочно сърце изобщо не можеше да лъже.

– Вие ли, госпожо? – попита Жилбер. – О! Поне не вашето здраве ви измъчва – вашата бледност е от умора и безпокойство, но не и от болест.

– Имате право, господине. Изобщо не треперя за себе си, а за брат си – за него се тревожа!

– Аз също, госпожо – отвърна Жилбер.

– О! Едва ли безпокойството ни има един и същ източник – каза госпожа Елизабет. – Искам да кажа, че той ме тревожи по отношение на здравето си.

– Болен ли е кралят?

– Не, не точно – отвърна госпожа Елизабет. – Но кралят е обезсърчен, обезкуражен... Вижте, днес стават десет дни – броих дните, разбирате ли, – откакто не е произнесъл нито дума, освен с мен, и то при обичайната си партия на табла, при която е принуден да произнася думите, абсолютно необходими при играта.

– Днес стават единайсет дни – каза Жилбер, – откакто се яви в Събранието, за да оповести своето вето... Защо не онемя онази сутрин, вместо да загуби дар слово на следващия ден!

– Значи вие сте на мнение – извика живо госпожа Елизабет, – че брат ми трябваше да одобри този нечестив декрет?

– Моето мнение, госпожо, е, че да се поставя кралят пред свещениците в течението, което идва, срещу прилива, който се надига, срещу бурята, която реве, все едно да се поиска кралят и свещениците да бъдат смазани с един удар!

– Но какво бихте направили на мястото на брат ми, господине?

– Госпожо, в този момент има една партия, която расте като онези гиганти от „Хиляда и една нощ“, които стоят затворени в делва и един час, след като делвата е разбита, са вече високи по сто лакти.

– За якобинците ли говорите, господине?

Жилбер поклати глава.

– Не, искам да говоря за Жирондата. Якобинците не искат война. Жирондата я иска, а войната е национална.

– Но война с кого, Боже мой? С нашия брат императора? С краля на Испания, близък племенник? Нашите врагове са във Франция, господин Жилбер, а не извън Франция. И доказателството за това е...

Госпожа Елизабет се поколеба.

– Кажете, госпожо – рече Жилбер.

– Не знам наистина дали мога да ви кажа това, докторе, въпреки че затова ви накарах да дойдете.

– Можете да ми кажете всичко, госпожо, като на човек, който е предан и е готов да даде живота си за краля.

– Господине – каза госпожа Елизабет, – вярвате ли, че съществува някаква противоотрова?

– Универсална ли? Не, госпожо. Само всяко отровно вещество има своята противоотрова, макар че, трябва да допълня, тези противоотрови са почти винаги безсилни.

– О! Боже мой!

– Би трябвало най-напред да се знае дали отровата е с минерален или с растителен произход. Обикновено минералните отрови въздействат на стомаха и вътрешностите. Растителните действат на нервната система, като едните я възбуждат до крайност, а други я парализират. За какъв род отрова говорите, госпожо?

– Слушайте, ще ви кажа една голяма тайна, господине.

– Слушам ви, госпожо.

– Е, добре, страхувам се да не би да отровят краля!

– Кой мислите, че би се провинил в подобно престъпление?

– Ето какво се случи: господин Лапорт... интендантът на цивилната листа, нали знаете?...

– Да, госпожо.

– Е, добре, господин Лапорт нареди да ни предупредят, че един човек от кухните на краля, който се устроил като сладкар в Пале Роаял, щял да вземе длъжността, която му се падала след смъртта на неговия предшественик... Е, добре, този човек, който е запален якобинец, бил

казал на висок глас, че ще направят голямо добро на Франция, ако отровят краля!

– Общо взето, госпожо, хората, които искат да извършат подобно престъпление, не се хвалят предварително.

– О, господине! Би било толкова лесно да отровят краля! За щастие онзи, когото подозираме, не донася в двореца нищо за слагане в устата, освен сладкиши.

– Тогава сте взели предпазни мерки, госпожо?

– Да, решихме кралят да не яде друго освен печено месо. Хлябът ще бъде донасян от господин Тиери от Вил-д'Авре, интенданта на малките апартаменти, който в същото време се зае и с доставката на виното. Колкото до сладкишите, понеже кралят ги обича, госпожа Кампан получи заповед да ги купува, все едно са за нея, ту от един сладкар, ту от друг. Препоръчаха ни да не се доверяваме най-вече на рафинираната захар.

– В която може да се примеси арсеник, без да бъде забелязан?

– Точно така... Кралицата има навика да си подслажда водата с такава захар – ние я премахнахме. Кралят, кралицата и аз се храним заедно. Минаваме без всякаква прислуга – ако някой от нас иска нещо, звъни. Госпожа Кампан е тази, която, когато кралят е на масата, внася през един отделен вход сладкишите, хляба и виното. Всичко това се крие под масата и си даваме вид, че пием вино от избата и ядем хляб и сладкиши от кухнята. Ето как живеем, господине! И все пак всяка секунда треперим, кралицата и аз, да не би да видим краля да побледнява и да го чуем да произнася трите ужасни думи: „Лошо ми е!“

– Позволете ми най-напред да ви уверя, госпожо – каза докторът, – че не вярвам в тези заплахи за отравяне. Но при все това аз съм изцяло на разположение на Техни величества. Какво желае кралят? Кралят би ли искал да остана в двореца? Ще остана и по този начин ще мога да бъда на разположение във всеки момент, когато страховете му...

– О, брат ми не се страхува от нищо! – бързо вметна госпожа Елизабет.

– Сгреших, госпожо... До момента, в който страховете ви отминат. Имам известна практика с отровите и противоотровите. Ще бъда готов да се преборя с тях от какъвто и произход да бъдат. Но позволете ми да добавя, госпожо, че ако кралят поиска, скоро не би имало защо да се страхувате за него.

– О! Какво трябва да се направи за това? – каза един глас, който не принадлежеше на госпожа Елизабет и с потрепващия си изострен

тембър накара Жилбер да се обърне.

Докторът не се лъжеше – този глас принадлежеше на кралицата. Жилбер се поклони.

– Госпожо – каза той, – има ли нужда да повтора пред кралицата уверенията си за своята преданост, които току-що изказах пред госпожа Елизабет?

– Не, господине, не. Чух всичко... Искан само да разбера какви са настроенията ви по отношение на краля.

– Кралицата се съмнява в постоянството на чувствата ми?

– О, господине! Толкова умове и сърца се обърнаха при този бурен вятър, че човек вече наистина не знае на кого да се довери!

– И затова ли кралицата иска да получи от ръцете на фьойаните един министър, оформен от госпожа Дьо Стал?

Кралицата потрепери.

– На вас ви е известно това? – каза тя.

– Зная, че Ваше Величество се е обвързала с господин Дьо Нарбон?

– И сигурно ме порищавате?

– Не, госпожо. Това е опит като всеки друг. Когато кралят опита всичко, може би ще свърши там, откъдето е трябвало да започне.

– Познавахте ли госпожа Дьо Стал, господине? – попита кралицата.

– Имах тази чест, госпожо. Излизайки от Бастилията, се представих при нея и там научих от господин Некер, че съм бил арестуван по разпореждане на кралицата.

Кралицата видимо се изчерви. После каза с усмивка:

– Бяхме си обещали да не се връщаме към тази грешка.

– Не се връщам към тази грешка, госпожо. Отговарям на въпроса, който Ваше Величество ми постави.

– Какво мислите за господин Некер?

– Това е един добър германец, съставен от разнородни елементи, който, минавайки през барока, се е издигнал чак до надменността.

– Но не бяхте ли вие от онези, които подтикваха краля да го приеме отново на служба?

– Погрешно или правилно, но господин Некер беше най-популярният човек в кралството. Аз казах на краля: „Сир, облекнете се на неговата популярност.“

– А госпожа Дьо Стал?

– Мисля, че Нейно Величество вече ми оказа честта да ме попита какво мисля да госпожа Дьо Стал?

– Да.

– Ами, като физика тя има дебел нос, груби черти и дебела талия...

Кралицата се усмихна – като жена на нея не ѝ беше неприятно да чуе как казват за друга жена, с която мнозина се занимават, че не е хубава.

– Продължавайте – каза тя.

– Кожата ѝ е средно привлекателна; жестовете ѝ са по-скоро енергични, отколкото грациозни. Гласът ѝ е груб, понякога можеш да се усъмниш, че е глас на жена. При все това тя е на двайсет и четири или двайсет и пет години, с божествена шия, великолепни черни коси, чувесни зъби и очи, изпълнени с плам – нейният поглед е цял един свят!

– Ами в духовно отношение? Като талант, като заслуги? – побърза да попита кралицата.

– Тя е добра и великодушна, госпожо. Нито един от неприятелите ѝ няма да остане такъв, след като я послуша да говори четвърт час.

– Говоря за гения ѝ, господине – политика не се прави единствено със сърцето.

– Госпожо, сърцето не обърква нищо, дори в политиката – колкото до думата гений, която Ваше Величество произнесе, нека бъдем скъперници по отношение на тази дума, госпожо. Госпожа Дьо Стал има велик, огромен талант, но той не се издига до гений. Нещо тежко, но силно, дебело, властно натежава на краката ѝ, когато тя поиска да се отдели от земята. Между нея и учителя ѝ Жан-Жак разликата е такава, каквато е между желязото и стоманата.

– Вие говорите за таланта ѝ като писател, господине. Кажете ми малко за жената политик.

– В това отношение, госпожо – отвърна Жилбер, – на госпожа Дьо Стал ѝ придават много по-голямо значение, отколкото заслужава. Откакто Муние и Лали емигрираха, нейният салон е трибуна на английската партия, полуаристократичен, с две камари. Тъй като тя е буржоа, и то твърде много буржоа, тя има слабостта да обожава великите господари. Тя се възхищава на англичаните, защото вярва, че английският народ е във висша степен аристократичен. Тя не познава историята на Англия. Не ѝ е известен механизмът на нейното управление. Така че взема за благородници от времето на кръстоносните походи благородниците, които до вчера са били в низините. Другите народи от старото правят понякога ново. Англия от новото постоянно прави старо.

– Вие мислите, че заради това чувство госпожа Дьо Стал ни предлага Нарбон?

– А! Този път, госпожо, двете любви – към аристокрацията и към

аристократа, са съчетани.

– Мислите, че госпожа Дьо Стал обича господин Дьо Нарбон поради неговата аристократичност?

– Не си и представям, че е заради заслугите му!

– Но никой не е по-малко аристократ от господин Дьо Нарбон – не е известен дори баща му.

– А! Това е, защото никой не се осмелява да погледне към слънцето...

– Хайде, господин Жилбер, аз съм жена, следователно обичам ключките – какво казват за господин Дьо Нарбон?

– Ами казват, че е много хитър, храбър, духовит.

– Говоря за историята му.

– Казват, че когато йезуитската партия накарала да изгонят Волтер, Машол и Д'Аржансон – онези, които в края на краищата наричат философи, – им се наложило да се борят срещу госпожа Дьо Помпадур. Оба че се намесили традициите на управлението – знае се какво може бащинската любов, удвоена с друга. Тогава избрали – а йезуитите са майстори в такъв вид избор, госпожо, – тогава избрали една от дъщерите на краля и я накарали да се обрече на едно героично кръвосмесително дело. От това е произлязъл този очарователен кавалер, на който не се знае бащата, както казва Ваше Величество, съвсем не защото рождението му се губи в мрак, а защото е окъпано от светлина.

– И така също не вярвате, както якобинците, както господин Дьо Робеспьер, например, че господин Дьо Нарбон получава нещо от посолството на Швеция?

– И още как, госпожо. Само че го получава в будоара на съпругата, а не в кабинета на съпруга. Да се предполага, че господин Дьо Стал става за нещо, би означавало да се предположи, че е съпруг на жена си... О, Боже мой! Това изобщо не е предателство от страна на посланика, госпожо. Това е една слабост на любовниците. Трябва нещо не по-малко от любов, тази велика, тази вечна чародейка, за да бъде подтикната една жена да положи в ръцете на този лекомислен хитрец гигантския меч на революцията.

– Говорите за онзи, който господин Инар е целунал в клуба на якобинците?

– Уви, госпожо! Говоря за онзи, който е окачен над главата ви.

– Значи, по ваше мнение ще съберкаме, ако приемем господин Дьо Нарбон да стане военен министър?

– Ще направите по-добре, госпожо, ако вземете веднага онзи, който

ще го наследи.

– И кой е той?

– Дюмурие.

– Дюмурие, един офицер по заслуги?

– Ах, госпожо! Ето пак големи думи!... А все пак по отношение на този, когото поразяват те, са несправедливи!

– Господин Дюмурие не е ли бил обикновен войник?

– Добре ми е известно, че господин Дюмурие, госпожо, не е от онези придворни благородници, за които се жертва всичко. Господин Дюмурие, благородник от провинцията, като не могъл нито да си издейства, нито да си купи офицерско звание, постъпил във войската като обикновен хусар. На двайсет години предпочел да бъде посечен с удари на сабя от пет или шест вражески кавалеристи, отколкото да се предаде, и въпреки това доказателство за смелост, въпреки интелигентността си, останал да се влачи в долните чинове.

– Да, развил е интелигентността си, като е служил като шпионин при Луи XV.

– Защо при него да наричаме шпионаж онова, което при други наричаме дипломация? Добре ми е известно, че без знанието на кралските министри той поддържа кореспонденция с краля. Кой благородник от двора не би направил това?

– Но, господине – провикна се кралицата, издавайки задълбочените си проучвания на политиката чрез подробностите, в които навлизаше, – човекът, когото ми препоръчвате, е дълбоко неморален! Той няма нито принципи, нито чувство за чест! Господин Дьо Шоазьол ми каза, че е представил два противоположни проекта относно корсиканците – единият, как да бъдат подчинени, а другият – как да бъдат освободени.

– Това е вярно, госпожо. Но господин Дьо Шоазьол е забравил да ви каже, че е бил предпочетен първият вариант и че Дюмурие се би храбро, за да може той да успее.

– Денят, в който приемем господин Дюмурие за военен министър, ще бъде денят, в който все едно сме обявили война на Европа.

– Ех, госпожо! – каза Жилбер. – Тя е обявена във всички сърца! Знаете ли колко души наброяват списъците на гражданите, записани като доброволци? Шестстотин хиляди! В Юра³⁵¹ жените са заявили, че всички мъже могат да тръгнат и че ако на тях им дадат пикети, те ще са достатъчни, за да бранят окръга си.

351. Юра – планина във Франция и Швейцария – бел.ред.

– Току-що произнесохте една дума, която ме кара да потръпвам, господине – каза кралицата.

– Извинете ме, госпожо – отвърна Жилбер, – и ми кажете коя е думата, за да не допускам повече подобно злощастие.

– Току-що произнесохте думата пики... О! Пиките от осемдесет и девета година, господине! Все още виждам главите на двамата ми бедни телохранители, набучени на две пики!

– И при все това, госпожо, една жена, една майка е предложила да се открие подписка за производството на пики.

– И пак жена и майка ли е накарала вашите якобинци да приемат калпака с червения цвят, цвета на кръвта?

– Ето още нещо, в което Ваше Величество греша – отвърна Жилбер. – Исака да посветят един символ на равенството. Не можеха да постановят всички французи да носят подобен костюм. За улеснение приеха само една част от този костюм – калпака на бедните селяни. Само че предпочетоха червения цвят не защото е мрачният цвят на кръвта, а, напротив, защото червеното е весел, блестящ цвят, приятен на тълпата.

– Това е добре, докторе – каза кралицата, – тъй като сте привърженик на нововъведенията, не губя надежда някой ден да ви видя да мерите пулса на краля с пика в ръка и червен калпак на главата.

И къде с насмешка, къде с горчивина, виждайки, че не може да заегне с нищо този мъж, кралицата се оттегли. Госпожа Елизабет се приготви да я последва. Но Жилбер каза с почти умоляващ глас:

– Госпожо, вие обичате брат си, нали?

– О! Към него не изпитвам любов, а обожание! – каза госпожа Елизабет.

– И вие сте склонна да му предадете един добър съвет, един съвет от приятел, нали?

– О, кажете! И ако съветът наистина е добър...

– От моя гледна точка е отличен.

– Тогава говорете! Говорете!

– Е, добре, когато неговият кабинет на фьойаните падне – а това ще стане скоро, – да направи кабинет изцяло от хората с онези червени калпаки, които толкова много плашат кралицата.

И като се поклонил дълбоко на госпожа Елизабет, той излезе.

130. Семейство Ролан

Предадохме разговора между кралицата и доктор Жилбер, за да прекъснем все пак малко монотонното течение на един исторически разказ и за да покажем не толкова сухо, както в една хронологична таблица, последователността на събитията и положението на партиите.

Министерството на Нарбон бе на власт три месеца. Една реч на Вернио го унищожи.

Също както Мирабо беше казал: „Виждам оттук прозореца...“ Вернио при новината, че руската императрица е сключила мир с Турция и че Австрия и Прусия са подписали на седми февруари в Берлин договор за отбранителен и нападателен съюз, се качи на трибуната и се провикна:

– И аз също мога да кажа, че от тази трибуна виждам двореца, където кроят контрареволуция, където подготвят маневри, за да ни предадат на Австрия... Дошъл е денят, когато можете да сложите край на това безочие и да засрамите заговорниците. Страхът и терорът често, в стари времена, са излезли от този дворец в името на деспотизма. Нека днес влязат там в името на закона!

И с могъщ жест великолепният оратор сякаш подгони пред себе си двете разчорлени създания Страх и Ужас. Но те наистина влязоха в Тюйлери, а Нарбон, издигнат от полъха на любовта, беше съборен от един повей на бурята. Това падане се случи в началото на март 1792 година.

И така само три месеца след срещата на кралицата с Жилбер един дребен на ръст, пъргав, буден, нервен човек, с одухотворено лице, на което искряха пълни с плам очи, на възраст петдесет и шест години, ако и да изглеждаше десетина години по-млад, с кафяв загар от биваците, беше въведен при Луи XVI.

Той беше облечен в униформа на бригаден генерал и остана само за миг сам в салона, където бе въведен. Скоро една врата се отвори и влезе кралят.

Това беше първият път, когато тези двама души се оказваха лице в лице един срещу друг.

Кралят хвърли към дребния човек тежък помъгнат поглед, който все пак не беше лишен от наблюдателност. Дребният човек вperi в

краля поглед, изпълнен с недоверие и огън.

Никой не бе останал, за да обяви пристигането на новодошлия, което доказваше, че то е било оповестено предварително.

– Вие ли сте господин Дюмурие? – каза кралят.

Дюмурие се поклони.

– Откога сте в Париж?

– От началото на февруари, сир.

– Господин Дьо Нарбон ли ви накара да дойдете?

– Да, за да ми съобщи, че съм назначен в армията в Елзас под командването на маршал Люкнер и че ще командвам Безансонската дивизия.

– И вие все пак не заминахте?

– Сир, аз приех назначението. Но сметнах за свой дълг да отбележа пред господин Дьо Нарбон, че войната е пред прага (Луи XVI видимо потрепери) и заплашвайки да стане всеобща – продължи Дюмурие, без видимо да забележи потреперването на краля, – мислех, че ще е добре да се заемем с Юга, където можем да бъдем нападнати внезапно. Следователно ми се струва спешно да бъде изготвен план за отбрана на Юга и там да бъде изпратен един главнокомандващ с цяла армия.

– Да, и вие сте дали този план на господин Дьо Нарбон, след като сте съобщили за него на господин Жансоне и на повечето членове на Жирондата, нали?

– Господин Жансоне е мой приятел, сир, и като мой приятел мисля, че е приятел и на Ваше Величество.

– Тогава – каза кралят с усмивка – аз си имам работа с жирондист?

– Сир, вие си имате работа с един патриот, верен поданик на своя крал.

Луи XVI прехапа дебелите си устни.

– И за да служите по-добре на краля и на родината си, вие отказахте временно място на министър на външните работи?

– Сир, аз най-напред отговорих, че предпочитам пред едно временно или не временно министерство командния пост, който ми беше обещан. Аз съм войник, а не дипломат.

– А мен, точно обратното ме увериха, че сте и едното, и другото, господине – каза кралят.

– Оказали са ми твърде голяма чест, сир.

– И въз основа на това уверение аз настоявах.

– Да, сир, а аз продължих да отказвам въпреки голямото си съжаление, че не се подчинявам.

– И защо отказвате?

– Защото положението е тежко, сир. То току-що събори господин Дьо Нарбон и компрометира господин Дьо Лесар – значи всеки човек, който се мисли за важен, има правото да не се оставя да бъде използван или да бъде използван според стойността си. Обаче, сир, аз или струвам нещо, или не струвам нищо. Ако не струвам, оставете ме в неизвестността ми. Кой знае каква съдба ще ми отредите, като ме накарате да изляза от нея? Ако ли пък струвам нещо, не правете от мен министър за един ден, не ми давайте власт само за ден, а ми дайте нещо, на което да се опра, за да можете на свой ред вие да се опрете на мен. Нашите работи – простете, сир, Ваше Величество вижда, че превръщам неговите работи в свои, – нашите работи в чужбина са твърде неблагоприятни, за да могат да бъдат оправени с един временен министър. Тази временна мярка – извинете откровеността на войника (а никой не бе по-малко откровен от Дюмурие, но при известни обстоятелства той се мъчеше да изглежда такъв) – тази временна мярка ще бъде едно несръчно действие, срещу което ще се надигне и Събранието и заради което ще изгубя популярността си пред него. Ще кажа нещо повече – това временно назначение ще компрометира краля, който ще дава вид, че държи на бившия си министър и ще изглежда, че само чака сгоден случай, за да го върне.

– Ако това е намерението ми, мислите ли, че не е възможно да направя такова нещо, господине?

– Мисля, сир, че е време Ваше Величество да скъса веднъж завинаги с миналото.

– Да, и да стана якобинец, нали? Казали сте това на Лапорт.

– Бога ми, ако Ваше Величество направи това, ще се присъедини към всички партии и може би към якобинците повече, отколкото към всекиго друго.

– Защо не ме посъветвате веднага да си сложа червения калпак?

– Ех, сир! Ако това е начинът... – каза Дюмурие.

Кралят изгледа за миг с известно недоверие човека, отговорил му по такъв начин. После продължи:

– И така вие искате министерски пост, който да не е временен, господине?

– Аз не искам нищо, сир. Аз съм готов да приема заповедите на краля. Само че бих предпочел кралските заповеди да ме изпратят на границата, вместо да ме задържат в Париж.

– И ако, напротив, ви дам заповед да останете в Париж и окончателно да приемете Министерството на външните работи, какво ще

кажете?

Дюмурие се усмихна.

– Ще кажа, сир, че Ваше Величество се е отказал от предубеждени-
ята, които са му внушили срещу мен.

– Е, да, напълно, господин Дюмурие... Вие сте мой министър.

– Сир, обричам се да ви служа. Но...

– Кажете. Слушам ви.

– Мястото на министъра вече не е онова, което беше някога. Без да
преставам да бъда верен служител на Ваше Величество, встъпвайки в
длъжността на министър, аз ставам човек на нацията. Така че от днес
нататък не искайте от мен онзи език, на който са ви привикнали моите
предшественици. Не бих могъл да говоря по друг начин освен на езика
на свободата и конституцията. Ограничен във функциите си, аз няма
изобщо да бъда придворен. Изобщо няма да имам време, за да спазвам
етикета, и ще го нарушавам, за да служа по-добре на моя крал. Ще рабо-
тя само с вас и предварително ви казвам това, сир, тази работа ще бъде
една борба.

– Борба, господине! И защо?

– О, много е просто, сир! Почти целият ви дипломатически корпус
е откровено контрареволуционен. Ще ви накарам да го смените, ще
противореча на вкусовете ви при избора, ще предложа на Ваше Вели-
чество хора, на които вие няма да знаете дори името и други, които ня-
ма да ви харесат.

– И в такъв случай, господине?... – прекъсна го бързо Луи XVI.

– В такъв случай, сир, когато отвращението на Ваше Величество
стане твърде силно, твърде мотивирано, понеже вие сте господар, ще се
подчиня. Но ако вашият избор е внушен от антуража ви и ми се стори
видимо направен, за да ви компрометира, ще помоля Ваше Величество
да ми намери наследник... Сир, помислете за ужасните опасности, кои-
то заобикалят трона. Той трябва да бъде подкрепен от общественото до-
верие – сир, то зависи от вас!

– Позволете ми да ви прекъсна, господине.

– Сир...

И Дюмурие се поклони.

– От много време мисля за тези опасности.

После, като посочи портрета на Чарлз I и попи челото си с къричка,
Луи XVI продължи:

– Дори и ако поискам да ги забравя, ето тази картина ме кара да си
ги спомням!

– Сир...

– Почакайте, не съм свършил, господине. Положението е същото, значи и опасностите са подобни. Може би ешафодът от Уайтхол ще се издигне на площад „Грев“.

– Но, сир!

– Това означава да гледаш напред, господине. В такъв случай ще се изкача на ешафода, както се е изкачил Чарлз I, може би не така храбро, както той, но поне по християнски... Последвайте ме, господине.

Дюмурие се спря, твърде учуден от тази твърдост, която не беше очаквал.

– Сир – каза той, – позволете да прехвърлим разговора на друга почва.

– Както желаете, господине – отвърна кралят. – Но държа да докажа, че не се страхувам от бъдещето, колкото и да ме карат да се плаша, или ако се страхувам, поне съм подготвен.

– Сир – каза Дюмурие, – въпреки онова, което имах честта да ви кажа, трябва ли да продължа да гледам на себе си като на ваш министър на външните работи?

– Да, господине.

– Тогава на първия съвет ще внесе четири бързи писма. Искам да предупредя краля, че те не приличат нито по принцип, нито по стил на писмата на моите предшественици. Те подхождат на обстоятелствата. Ако тази моя първа работа се понрави на Ваше Величество, ще продължа. Ако не, екипът ми е винаги готов да замине да служи на Франция и на моя крал на границата. И каквото и да са казали на Ваше Величество за моите таланти в областта на дипломатията – добави Дюмурие, – службата в името на родината е моята истинска стихия и обект на всички мои работи от трийсет и шест години насам.

След което се поклони и тръгна да излиза.

– Почакайте – каза кралят, – ето, че сме съгласни по един въпрос. Но остават още шест за решаване.

– Относно моите колеги?

– Да. Не искам утре да дойдете и да ми кажете, че сте били възпрепятствани от този или онзи – изберете вашия кабинет, господине.

– Сир, вие ми възлагате тежка отговорност!

– Мисля, че отговарям на желанието ви, като ви я възлагам.

– Сир – каза Дюмурие, – не познавам никого в Париж с изключение на един, наречен Лакост, когото препоръчвам на Ваше Величество за министър на морската.

– Лакост ли? – каза кралят. – Не беше ли той един обикновен комисар-разпоредител?

– Да, сир, който подаде оставка на господин Дьо Боайне, за да не участва в една несправедливост.

– Това е добра препоръка... А какво ще кажете за останалите?

– Ще се посъветвам, сир.

– Мога ли да знам с кого ще се съветвате?

– Брисо, Кондорсе, Петион, Рьодерер, Жансоне...

– В крайна сметка с цялата Жиронда.

– Да, сир.

– Хайде! Нека да е Жирондата. Ще видим дали ще се справи по-добре от конституционалистите и фьойаните.

– Има още нещо, сир.

– Какво?

– Да разберем дали четирите писма, които ще напиша, ще ви допаднат.

– Това ще узнаем тази вечер, господине.

– Тази вечер ли, сир?

– Да, работата не чака отлагане. Ще имаме извънреден съвет, който ще се състои от вас, от господин Дьо Грав и от Кайе дьо Жервил.

– А Дюпор дю Тертър?

– Той подаде оставка.

– Ще бъда тази вечер на заповедите на Негово Величество.

И Дюмурие се поклони, за да се сбогува.

– Не – каза кралят, – почакайте за миг.

Той не бе довършил, когато се появиха кралицата и госпожа Елизабет. Те държаха молитвениците си в ръце.

– Госпожо – каза кралят на Мария-Антоанета, – ето го господин Дюмурие, който обещава да ни служи добре и с когото ще съставим тази вечер новия кабинет.

Дюмурие се поклони, докато кралицата гледеше с любопитство дребния човек, който щеше да има такова голямо влияние върху работите на Франция.

– Господине – каза тя, – познавате ли доктор Жилбер?

– Не, госпожо – отвърна Дюмурие.

– Е, добре, запознайте се с него, господине.

– Мога ли да зная в качеството му на какъв ми го препоръчва кралицата?

– Като превъзходен пророк. Преди три месеца той ми предсказа, че

вие ще бъдете наследникът на господин Дьо Нарбон.

В този момент отвориха вратите на кабинета на краля, който отиваше на литургия.

Дюмурие излезе след него. Всички придворни се отдръпнаха от него като от чумав.

– Както ви казах – прошепна му кралят със смях, – ето, че ви компрометирах.

– Среща с аристокрацията, сир – отвърна Дюмурие. – Това е ново благоволение, което кралят ми оказва.

И Дюмурие се оттегли.

131. Зад завесата

Вечерта в уречения час Дюмурие влезе с четирите писма. Дьо Грав и Кайе дьо Жервил бяха вече там и чакаха краля.

Кралят като че беше очаквал само влизането на Дюмурие, за да се появи, и едва последният беше влязъл през едната врата, когато кралят влезе през другата.

Двамата министри станаха бързо. Дюмурие беше все още прав и трябваше само да се поклони. Кралят поздрави с кимане с глава.

После, като взе един фотьойл и се настани до масата, каза:

– Господа, седнете.

Тогава на Дюмурие му се стори, че вратата, през която беше влязъл кралят, е останала отворена и завесата помръдва.

Вятърът ли беше? Или докосването на някой слушащ зад тази завеса, която препятстваше погледа, но пропускаше звука?

Тримата министри седнаха.

– Носите ли писмата? – попита кралят Дюмурие.

– Да, сир.

И генералът извади четирите писма от джоба си.

– До кои сили са адресирани? – попита кралят.

– До Испания, Австрия, Прусия и Англия.

– Прочетете ги.

Дюмурие отново погледна към завесата и от движението ѝ се убеди, че някой слуша.

С твърд глас той започна да чете писмата.

Министърът говореше от името на краля, но в смисъла на конституцията – без заплаха, но също така и без проява на слабост. Той обсъждаше истинските интереси на всяка сила по отношение на френската революция. Тъй като всяка от силите, от своя страна, се оплакваше от якобинските памфлети, той прехвърляше оскърбителното презрение върху онази свобода на печата, чието слънце бе накарало да разцъфтят толкова нечисти паразити, но в същото време бе дала богата жътва. Най-накрая той предлагаше мир от името на една свободна нация, чийто крал беше наследствен представител.

Кралят слушаше и отдаваше все по-голямо внимание на всяко следващо писмо.

– А! – каза той, когато Дюмурие свърши. – Не бях чувал досега нещо подобно, генерале.

– Ето как трябва винаги да пишат и да говорят министрите от името на кралете – каза Кайе дьо Жервил.

– Е, добре – подхвана кралят, – дайте ми тези писма. Те ще бъдат изпратени утре.

– Сир, куриерите са готови и чакат в двора на Тюйлери – каза Дюмурие.

– Бих желал да запазя по едно копие от тях, за да ги покажа на кралицата – каза кралят с известно смущение.

– Предвидил съм желанието на Ваше Величество – каза Дюмурие – и ето четири еднакви заверени от мен копия.

– Изпратете тогава писмата си – каза кралят.

Дюмурие отиде до вратата, през която беше влязъл. Там чакаше един адютант, на когото той връчи писмата. Миг по късно се чу галопът на няколко коня, които излизаха от двора на Тюйлери.

– Така! – каза кралят, отвърщайки на мисълта си, когато този значителен шум утихна. – А сега да видим какъв е нашият кабинет.

– Сир – заяви Дюмурие, – бих желал най-напред Ваше Величество да помоли господин Кайе дьо Жервил да остане един от нас.

– Вече го помолих – каза кралят.

– И аз съжалявам, че трябва да упорствам в отказа си, сир. Здравето ми от ден на ден се руши и имам нужда от почивка – проплака Кайе дьо Жервил.

– Чувате ли, господине? – каза кралят, обръщайки се по посока на Дюмурие.

– Да, сир.

– Е, добре – настоя кралят, – кажете вашите министри, господине?

– А дали Дьо Грав ще иска да остане с нас?

Дьо Грав протегна ръка.

– Сир – каза той, – езикът на господин Дюмурие току-що ви учуди със своята откровеност. Моят ще ви учуди още повече със своята скромност.

– Говорете, господине – каза кралят.

– Вижте, сир – подхвана Дьо Грав, измъквайки от джоба си лист хартия, – ето една малко строга, но твърде точна оценка, която ми оказа една жена с много заслуги – имайте добрината да я прочетете.

Кралят взе листа и го прочете.

Дьо Грав е на война. Той е един малък човек във всяко отношение – природата го е направила мек и боязлив. Неговите предразсъдъци командват гордостта му, докато сърцето му го вдъхновява да бъде любезен. От това следва, че в желанието си да угоди на всички, той наистина би постигнал нещо. Струва ми се, че го виждам как върви като придворен след краля, вдигнал високо глава над хилавото си тяло, показващ бялото на сините си очи, които не може да държи отворени след хранене, освен с помощта на три или четири чаши кафе. Говори малко, сякаш е сдържан, но в действителност това е, защото му липсват мисли и така здраво се е оплел в работите на своя департамент, че в един или друг ден ще поиска да се оттегли.

– Наистина – каза Луи XVI, който се бе поколебал да го прочете чак до края и бе го направил само поради настояванията на господин Дьо Грав, – ето една типично женска преценка. Да не би да е госпожа Дьо Стал?

– Не, това е по-силно от нейните работи. Това е от госпожа Ролан, сир.

– И вие казвате, господин Дьо Грав, че такава е и вашето мнение за самия вас?

– В много отношения, сир. Ще остана в министерството, докато въведа наследника си в течение на нещата, след което ще помоля Негово Величество да приеме оставката ми.

– Имахте право, господине. Ето един език, още по-учудващ от този на господин Дюмурие. Бих предпочел, ако непременно държите да се оттеглите, да получа наследника именно от вашите ръце.

– Щях да помоля Ваше Величество да ми позволи да му представя господин Серван, човек почтен във всеки смисъл на думата, със солидна закалка, с чисти нрави, строг като някой философ и добросърдечен като жена. Освен това, сир, той е патриот, храбър воин и бдителен министър.

– Нека да е господин Серван! Ето ни значи с трима министри: господин Дюмурие на външните работи, господин Серван на войната и господин Лакост на морината. Кого ще сложим за финансов министър?

– Господин Клавиер, ако желаете. Това е човек с големи познания по финанси и с върховна ловкост в управлението на парите.

– Да – каза кралят, – казват, че има живец и е работлив, но сприхав, твърдоглав, дребнав и труден при спор.

– Това са недостатъците на всички кабинетни люде, сир.

– Значи подминаваме недостатъците на господин Клавиер и го правим министър на финансите. Да видим Министерството на правосъдието. На кого да го дадем?

– Сир, препоръчаха ми един адвокат от Бордо, господин Дюрантон.

– От Жирондата, разбира се?

– Да, сир. Това е един твърде просветен човек, много справедлив и добър гражданин, но бавен и слаб. Ние ще подпалим огън под задника му и можем да разчитаме на него.

– Остава вътрешното министерство.

– Единодушно е мнението, сир, че господин Ролан е най-подходящ за него.

– Искате да кажете госпожа Ролан?

– Господин и госпожа Ролан.

– Познавате ли ги?

– Не, сир, но както уверяват, той прилича на някои от мъжете, описвани от Плутарх³⁵², а тя на жените, описвани от Тит Ливий³⁵³.

– Знаете ли как ще наричат вашия кабинет, господин Дюмурие, или по-скоро как вече го наричат?

– Не, сир.

– Кабинетът на санкюлотите³⁵⁴.

– Приемам наименованието, сир. Толкова по-добре ще се види, че сме хора.

– А вашите колеги готови ли са?

– Половината от тях са едва предупредени.

– Ще приемат ли подобен състав?

– Сигурен съм в това.

– Е, добре, вървете, господине, а вдругиден ще се проведе първият съвет.

– До вдругиден, сир.

– Знаете – обърна се кралят към Кайе дьо Жервил и Дьо Грав, – че до вдругиден имате време да размислите, господа.

352. Плутарх от Херонея (около 46 – 120) – старогръцки писател и историк. Автор на философско-етически трактати, събрани по-късно под общото заглавие „Нравствени съчинения“, и на „Успоредни животописи“ – за живота на видни гръцки и римски дейци – бел.ред.

353. Тит Ливий (59 пр. Хр. – 17 сл. Хр.) – римски историк. Автор на съчинението „От основаването на града“ (142 книги, запазени са 35). Описва 7-вековната история на Рим, включително Пуническите войни – бел.ред.

354. Санкюлоти – прозвище на градския плебс от времето на Великата френска революция – бел.ред.

– Сир, ние размислихме и ще дойдем само за да въведем в работите нашите наследници.

Тримата министри се оттеглиха. Но преди още да са достигнали до голямото стълбище, един камериер ги настигна и се обърна към Дюмурие:

– Господин генерал – каза той, – кралят ви моли да ме последвате. Иска нещо да ви каже.

Дюмурие се поклони на колегите си и като изостана, попита:

– Кралят или кралицата?

– Кралицата, господине. Но тя прецени, че не е необходимо тези двама господа да знаят, че тя ви вика.

Дюмурие поклати глава.

– А! Ето от това се страхувах! – каза той.

– Отказвате ли? – попита камериерът, който беше не някой друг, а Вебер.

– Не, идвам.

Камериерът поведе Дюмурие по едва осветените коридори към стаята на кралицата.

После, без да съобщава името на генерала, камериерът каза:

– Ето лицето, което Ваше Величество желаше да види.

Дюмурие влезе. Никога при изпълнение на задача или изкачване на пробив в крепостна стена сърцето му не беше било така силно. Той разбираше, че никога не го беше заплашвала подобна опасност.

Пътят, който се отваряше пред него, беше осеян с трупове и той би могъл да се сблъска с телата на Калон, на Некер, на Мирабо, на Барнав и на Лафайет.

Кралицата се разхождаше с големи крачки. Тя беше много зачервена.

Дюмурие спря след прага на вратата, която се затвори зад него. Кралицата пристъпи с величествено и раздражено изражение.

– Господине – каза тя, пристъпвайки към въпроса с обичайната си бързина, – вие притежавате могъщество в този момент. Но това е само по милостта на народа, а народът бързо разрушава своите кумири. Казват, че имате множество дарби – имайте най-напред тази да разберете, че нито кралят, нито аз можем да понасяме всички тези нововъведения. Вашата конституция е една пневматична машина – монархията я задушава, липсва ѝ въздух. Изпратих да ви потърсят, за да ви кажа, преди да сте отишли по-далеч, да вземете страна и да изберете между нас и якобинците.

– Госпожо – отвърна Дюмурие, – отчаян съм от мъчителното призвание, което прави Ваше Величество. Но след като се досетих за приствието на кралицата зад завесата, очаквах това да се случи.

– И в такъв случай имате пригответен отговор? – каза кралицата.

– Ето го, госпожо. Аз се намирам между краля и нацията. Но преди всичко принадлежа на родината.

– На родината! На родината! – повтори кралицата. – Значи кралят вече не означава нищо и всички принадлежат на родината, а никой на него!

– Съвсем не, госпожо, кралят е винаги крал. Но той се закле в конституцията и от деня, в който тази клетва бе произнесена, кралят би трябвало да бъде един от първите роби на конституцията.

– Принудителна клетва, господине! Нищожна клетва!

Дюмурие остана за миг безмълвен и като ловък комедиант изглежда кралицата с дълбоко състрадание.

– Госпожо – подхвана той най-накрая, – позволете ми да ви кажа, че вашето благополучие, това на краля и на вашите августейши деца е свързано с конституцията, която вие презирате и която ще ви спаси, ако приемете да бъдете спасена от нея... Бих ви служил зле и бих служил зле на краля, ако говорех иначе.

Но кралицата го прекъсна с повелителен жест.

– О, господине! Господине – каза тя, – тръгнахте по грешен път, уверявам ви!

После добави с неопределена нотка на заплахата:

– Внимавайте за себе си!

– Госпожо – отвърна Дюмурие със съвършено спокоен тон, – аз съм над петдесетгодишен. Животът ми е преминал през много опасности и като поех министерския пост, си казах, че отговорността сега изобщо не е най-голямата опасност, която ме е заплашвала.

– О! – провикна се кралицата, удряйки ръцете си една в друга. – Не ви остава нищо друго, освен да ме клеветите, господине!

– Да ви клеветя, госпожо, вас?

– Да... Искате ли да ви обясня смисъла на думите, които току-що произнесохте?

– Направете го, госпожо.

– Е, добре, вие току-що казахте, че съм способна да накарам да ви убият... О! О, господине!...

И две големи сълзи се изтърколиха от очите на кралицата.

Дюмурие също беше стигнал възможно най-далеч. Той знаеше

онова, което искаше да узнае, сиреч дали е останала още някоя чувствителна фибра в дъното на това пресушено сърце.

– Да ме опази Бог – каза той – да оскърбя така моята кралица! Характерът на Ваше Величество е твърде широк, твърде благороден, за да внуши и на най-злия от враговете си подобно подозрение. Вие сте показали доказателства за героизъм, които ме възхищават и ме карат да се чувствам привързан към вас.

– Истината ли казвате, господине? – попита кралицата с глас, в който бе останало само вълнение.

– О! Кълна се в честта си, госпожо.

– Тогава ме извинете – каза тя – и ми подайте ръката си. Толкова съм слаба, че има моменти, в които едва не падам.

И наистина, побледнявайки, тя отметна глава назад. Беше ли наистина така? Не беше ли това една от онези ужасни игри, в които съблазнителната Медея беше толкова ловка?

Колкото и да беше ловък Дюмурие, се хвана или пък, бидейки още по-ловък от кралицата, се престори, че се хваща.

– Повярвайте ми, госпожо – каза той, – нямам никакъв интерес да ви лъжа. Аз се отвращавам колкото и вие от анархията и престъпленията. Повярвайте ми, имам опит. Аз съм в по-добро положение от Ваше Величество, за да преценя събитията. Онова, което става, изобщо не са интригите на господин Д'Орлеан, както са ви накарали да повярвате. Изобщо не е последица от омразата на господин Пит, както предполагате. Това не е дори краткотрайно народно движение. Това е почти единодушно въстание на една нация срещу вкоренените се злоупотреби! Знам добре, че във всичко това има голяма омраза, която подклажда пожара. Да оставим настрана престъпниците и лудите. Да не разглеждаме в революцията, която се извършва, друго освен краля и нацията. Всеки, който се опитва да ги раздели, се опитва да накара взаимно да се унищожат. А аз, госпожо, съм дошъл да работя с всичките си сили за това да ги обединя. Помогнете ми, вместо да ми се противопоставяте. Нямаме ми доверие? Аз съм пречка за контрареволуционните ви планове? Кажете ми го, госпожо – тутакси ще връча оставката си на краля и ще отида в някой ъгъл да стена за жребия на родината ми и за вашия жребий.

– Не! Не! – каза кралицата. – Останете и ме извинете.

– Аз да ви извиня, госпожо? О! Умолявам ви, не се унижавайте така!

– Защо пък да не се унижавам? Да не би все още да съм кралица? Да не би да съм все още дори жена?

И тя отиде до прозореца и го отвори въпреки вечерния хлад. Луната посребряваше обезлистения клонак на дърветата на Тюйлери.

– Всички имат право на въздух и на слънце, нали? Е, добре, само на мен слънцето и въздухът са ми отказани – не смее да се покаже на прозореца нито откъм страната на двора, нито откъм градината. Онзи ден застанах на прозореца, гледащ към двора. Един артилерист от гвардията ми подхвърли просташко оскърбление и добави: „Какво удоволствие би ми доставило да понося главата ти на байонета си!“ Вчера отворих прозорец към градината. От едната страна видях един човек, покачен на един стол, да чете някакви мърсотии срещу нас. От другата влачеха един свещеник към един от басейните, обсипвайки го с удари и оскърбления. И в това време, сякаш всички тези сцени са съвсем нормални, хората, без да се замислят, си играеха на топка или спокойно се разхождаха... Какво време, господине! Какъв живот! Какъв народ! И вие искате все още да се смятам за кралица, все още да се смятам за жена?

И кралицата се хвърли на едно канапе, скривайки лицето си с ръце. Дюмурие коленичи на едно коляно, взе почтително полата на роклята ѝ и я целуна.

– Госпожо – каза той, – от момента, в който подхвана борбата, вие отново ще станете щастлива жена, ще станете отново могъща кралица или аз ще загубя живота си!

И като стана, той се поклони на кралицата и излезе стремително. С отчаян поглед кралицата проследи отдалечаването му.

– Могъща кралица? – повтори тя. – Може би това все още е възможно благодарение на твоята шпага. Но щастлива жена – никога! Никога!

И тя остави главата си да падне между възглавниците на канапето, шепнейки едно име, което всеки ден ѝ ставаше все по-скъпо и по-мъчително – името на Шарни!

132.

Червеният калпак

Дюмурие се бе оттеглил така бързо, както го видяхме, тъй като това отчаяние на кралицата беше преди всичко мъчително за него. Дюмурие, който твърде малко се трогваше от идеи, се впечатляваше много от хорски съдби. Без никакво чувство за политическо съзнание бе твърде чувствителен към човешкото състрадание. Освен това Брисо го чакаше, за да го отведе в клуба на якобинците, а Дюмурие не искаше да закъснява да се подчини на страховития клуб.

Колкото до Събранието, той малко се безпокоеше за него от мига, когато бе избран от Петион, Жансоне, Брисо и Жирондата. Но той не беше човекът на Робеспьер, на Коло-д'Ербоа и на Кутон. А Коло-д'Ербоа, Кутон и Робеспьер бяха водачите на якобинците.

Присъствието му изобщо нищо не доказваше. Беше твърде дързък удар от страна на един кралски министър да дойде при якобинците. Така че едва името му бе произнесено, когато всички погледи се впиха в осанката му.

Какво щеше да направи Робеспьер при тази гледка?

Робеспьер се обърна, както и останалите, наостри уши за името, което прехвърчаше от уста на уста. После смръщи вежди и стана отново хладен и мълчалив.

На мига в залата настъпи ледено мълчание. Якобинците току-що бяха приели като символ на равенство червения калпак. Само трима или четирима от членовете им несъмнено бяха решили, че са толкова известни с патриотизма си, че не се нуждаят от доказателство за него. Робеспьер беше в това число.

Дюмурие не се колеба – той захвърли далеч от себе си шапката си, взе от главата на патриота, до когото беше седнал, червения калпак, който този носеше, нахлупи го до ушите си и се качи на трибуната, издигайки този знак на равенството.

Цялата зала избухна в аплодисменти.

Нещо подобно на змийско съскане пропълзя между аплодисментите и отведнъж ги потуши.

Това беше едно шът, излязло от тънките устни на Робеспьер.

Дюмурие неведнъж признаваше по-късно, че никога съскането на куршумите, минаващи на стъпка от главата му, не го е карало да

потръпва така, както съскането на това шът, изплъзнало се от устните на бившия депутат от Арас.

Но Дюмурие беше страшен противник, генерал и оратор едновременно, когото беше трудно да събориш на бойното поле или от трибуната.

Със спокойна усмивка той изчака да се установи напълно леденото мълчание и каза със звъняк глас:

– Братя и приятели, всеки миг от живота ми оттук нататък ще бъде посветен на изпълнението на волята на народа и на оправдаването на доверието на краля. Ще насоча в преговорите си с чужбина всичките сили на един свободен народ и не след дълго тези преговори ще доведат или до солиден мир, или до решителна война!

Тук въпреки шъткането на Робеспьер аплодисментите избухнаха отново.

– Ако избухне война – продължи ораторът, – ще ступя перото си на политик и ще заема мястото си в армията, за да триумфирам или да умра заедно с моите братя! Голям товар тежи на плещите ми! Братя, помогнете ми да го нося. Имам нужда от съвети – давайте ми ги чрез вашите вестници. Казвайте ми истината, най-чистата истина! Но отхвърлете клеветата и не отблъсквайте един гражданин, когото познавате като искрен и неustraшим, който се е обрекъл на каузата на революцията!

Дюмурие привърши речта си. Той слезе от трибуната сред аплодисменти. Тези аплодисменти разгневиха Коло-д'Ербоа, актьорът, който толкова често бе освиркван и толкова рядко аплодиран.

– Защо са тези аплодисменти? – извика той от мястото си. – Ако Дюмурие идва тук като министър, няма защо да му отговаряме. Ако идва като наш привърженик и като брат, той само изпълнява дълга си и се поставя на нивото на нашите убеждения. Значи трябва да му дадем само един отговор – да действа така, както говори!

Дюмурие направи с ръка знак, който искаше да каже: „Аз така и го разбирам!“

Тогава се надигна Робеспьер със строгата си усмивка. Разбра се, че иска да отиде на трибуната – онези, които искаха да говорят, замълчаха. Само че това мълчание, сравнено с мълчанието, което посрещна Дюмурие, беше нежно и меко като кадифе. Робеспьер се качи на трибуната и започна с обичайната си тържественост:

– Изобщо не съм от онези, които смятат, че е абсолютно невъзможно един министър да бъде патриот и дори приемам с удоволствие предказанията, които ни направи господин Дюмурие. Когато той изпълни

тези предсказания, когато разпръсне враговете, въоръжени от неговите предшественици и от съзаклятниците, които все още управляват днес въпреки изгонването на неколцина министри, тогава и само тогава ще бъде настроен да му възда хвала. Но тогава не бих помислил изобщо, че всеки добър гражданин на това общество не му е равен. Единствено народът е велик, единствено той е уважаван в моите очи! Дрънкулките на министерското могъщество бледнеят пред това. От уважение към народа и към самия министър искам да не се ознаменува влизането му тук с такива почести, които свидетелстват за отпадането на обществения дух. Той иска от нас съвети. Обещавам, от своя страна, да му давам такива, каквито ще бъдат полезни и на него, а и на обществените работи. Така дълго време чрез блестящи доказателства за патриотизъм и най-вече чрез истинска служба на родината, доказвайки, че е брат на добрите граждани и защитник на народа, той ще намери тук само подкрепа. Присъствието на никой министър не може да ме накара да се плаша за това общество, но заявявам, че в момента, в който министърът стане по-влиятелен от гражданина, ще поиска изгонването му. И винаги ще бъде така.

И сред аплодисменти киселият оратор слезе от трибуната. Но на последното стъпало го очакваше клопка. Дюмурие, преструващ се на преливащ от ентузиазъм, беше там с отворени обятия.

– Доблестни Робеспьер – провикна се той, – неподкупни гражданино, позволи ми да те прегърна!

И въпреки усилията на бившия член на Учредителното събрание, той го притисна до сърцето си.

Никой не забеляза отвращението, с което Робеспьер го посрещаше. Цялата зала отново избухна в аплодисменти.

– Ела – каза съвсем тихичко Дюмурие на Брисо, – комедията свърши! Сложих си червения калпак и прегърнах Робеспьер – аз съм светец!

И наистина, той достигна вратата сред виковете „ура“ от залата и трибуните.

При вратата един млад човек, облечен като пристав, замени с министъра бърз поглед и едно още по-бързо ръкостискане.

Този млад човек беше херцог Дьо Шартър.

Наближаваше единайсет часа вечерта. Брисо водеше Дюмурие. И двамата със забързана крачка отиваха у семейство Ролан.

Семейство Ролан все така живееха на улица „Генего“. Те бяха предупредени от предния ден от Брисо, че Дюмурие, подбуден от Жансоне и от самия него, ще представи Ролан на краля като министър на

вътрешните работи.

Тогава Брисо бе попитал Ролан дали се чувства достатъчно силен за подобен тежък товар, а Ролан, простиച്ък и този път както винаги, бе отговорил, че смята, че е така.

Дюмурие идваше да му съобщи, че въпросът е уреден.

Ролан и Дюмурие се познаваха само по име. Никога не се бяха срещали.

Разбирате с какво любопитство се гледаха бъдещите колеги.

След обичайните комплименти, в които Дюмурие засвидетелства на Ролан особеното си удовлетворение да види призован в управлението на страната един просветен и доблестен патриот, разговорът естествено се прехвърли на краля.

– Оттам ще дойде пречката – каза Ролан с усмивка.

– Е, добре, ще видите сега моята наивност, която със сигурност не ми прави чест – каза Дюмурие. – Аз смятам краля за почтен човек.

После, като видя, че госпожа Ролан нищо не отговаря, а само се задоволява да се усмихне, Дюмурие попита:

– Това не е ли мнението на госпожа Ролан?

– Срещнахте ли се с краля? – попита тя.

– Да.

– А видяхте ли кралицата?

На свой ред Дюмурие не отговори, а се задоволи да се усмихне.

Уговориха си среща на другия ден в единайсет часа сутринта, за да положат клетва.

Излизайки от Събранието, трябваше да отидат при краля.

Беше единайсет и половина часа. Дюмурие би останал още, но за хорица като семейство Ролан беше късно.

Защо Дюмурие би останал?

А! Ето отговора!

При бързия поглед, който Дюмурие хвърли на влизане на съпругата и съпруга, той най-напред отбеляза старостта на съпруга – Ролан беше десет години по-стар от Дюмурие, а Дюмурие изглеждаше двайсет години по-млад от Ролан – и след това пищните форми на жената. Госпожа Ролан, дъщеря на гравьор, както казахме преди, бе работила още от детски години в ателието на своя баща, а когато стана съпруга – в кабинета на своя съпруг.

Дюмурие беше от онази порода мъже, които не можеха да погледнат един стар съпруг без смях и една млада жена, без да я пожелаят. Той също не се хареса нито на съпругата, нито на съпруга. Ето защо и

двамата дадоха да се разбере и на Брисо, и на генерала, че е късно.

Брисо и Дюмурие си излязоха.

– Е, какво – попита Ролан жена си, когато вратата се затвори, – какво мислиш за нашия бъдещ колега?

Госпожа Ролан се усмихна.

– Има хора – каза тя, – които няма нужда да видиш два пъти, за да си съставиш мнение за тях. Той има проникателен ум, гъвкав характер и лъжлив поглед. Той изрази голямо удовлетворение от патриотичния избор, който беше натоварен да ти съобщи – е, добре, няма да се учудя, ако те отпрати след някой и друг ден!

– Точно това е и моето мнение – каза Ролан.

И двамата си легнаха с обичайното спокойствие, без нито един да се досети, че железната ръка на Съдбата току-що е вписала техните имена с кървави букви в анализите на революцията.

На другия ден новият министър положи клетва в Събранието, после се яви в Тюйлери.

Ролан беше обут в обувки с връзки, защото вероятно нямаше пари да си купи токи. Той носеше кръгла шапка и никога не би носил друга. Яви се в Тюйлери с обикновения си костюм и се оказа последен в свитата на колегите си.

Церемониалмайсторът, господин Дьо Брезе, пропусна петимата министри, но спря Ролан.

Ролан не знаеше защо му отказват да го пуснат да влезе.

– Но аз също – каза той – съм министър като другите. Дори съм министър на вътрешните работи!

Церемониалмайсторът изобщо не изглеждаше убеден. Дюмурие чу спора и се намеси.

– Защо отказвате да пуснете господин Ролан да влезе? – попита той.

– Ех, господине! – провикна се церемониалмайсторът, кършейки ръце. – Той носи кръгла шапка! И обувките му не са с токи!

– Ах, господине! – отвърна Дюмурие с най-голямо хладнокръвие. – Кръгла шапка и никакви токи – всичко е загубено!

И набута Ролан в кабинета на краля.

133.

Външната и вътрешната страна

Този министър, на когото му беше толкова трудно да влезе в кабинета на краля, можеше да се нарече министър на войната. На 1 март умря император Леополд, сред италианския си харем, убит от афродизиаците, които сам си правеше.

Кралицата, която бе прочела един ден в не знаем какъв якобински памфлет, че една коричка от пастет ще въздаде правосъдие на императора на Австрия, кралицата, която бе накарала Жилбер да дойде, за да го попита дали съществува универсална противоотрова, се развика доста високо, че брат ѝ е бил отровен.

Заедно с Леополд умря и австрийската политика на изчакване.

Онзи, който се възкачи на трона, Франц II, беше мелез с немска и италианска кръв. Австриец, роден във Флоренция, той беше слаб, жесток, лукав. Почтен човек, според свещениците. Корав и лицемерен духом, той криеше своята двойственост под невъзмутимата си физиономия, под розовата маска на една плашеща неподвижност. Движен сякаш от пружина като някой автомат, като статуята на Командора или привидението на датския крал, той даде дъщеря си на своя победител, за да не му даде държавата си, удряйки го изотзад при първата крачка, която го накара да направи леденият вятър от север. Франц II в края на краищата беше човекът на оловните килии във Венеция и тъмниците на Шпицберг, палачът на Андриан и Силвио Пелико!

Ето това беше покровителят на емигрантите, съюзникът на Прусия, врагът на Франция.

Нашият посланик във Виена, господин Дьо Ноай, беше, така да се каже, затворник в двореца си.

Посланикът ни в Берлин, господин Дьо Сегюр, беше преследван от слуха, че идва да отмъкне тайните на краля на Прусия, като стане любовник на неговите държанки.

Случайно този крал на Прусия имаше държанки! Господин Дьо Сегюр се представи на публична аудиенция по едно и също време с пратеника от Кобленц.

Кралят на Прусия обърна гръб на посланика на Франция и високо попита човека на принцовете как е със здравето граф Д'Артоа.

По онова време Прусия мислеше, както мисли и сега, че е начело на

германския прогрес. Тя живееше с онези странни философски традиции на крал Фридрих, които окуражаваха съпротивата на турците и полските революции, задушавайки свободите на Холандия. Правителство с крадливи ръце, което непрекъснато хващаше в мътната вода на революциите ту Нюшател, ту част от Померания, ту част от Полша.

Франц II и Фридрих Вилхелм³⁵⁵ бяха очевидните врагове. Все още невидимите ни врагове бяха Англия, Русия и Испания.

Вожд на цялата тази коалиция беше войнственият крал на Швеция, това джудже, въоръжено като гигант, което наричаха Густав III и което Екатерина II държеше в ръцете си.

Идването на Франц II на трона беше ознаменувано със следната дипломатическа нота:

Първо. Да бъдат удовлетворени германските принцове, имащи владения в кралството – иначе казано, да се признае имперското господство сред нашите департаменти – Австрия дори да се издържа от Франция.

Второ. Да бъде върнат Авиньон, за да може Прованс³⁵⁶ да бъде разпокъсан както някога.

Трето. Да се установи отново монархията на основите от 23 юни 1789 година.

Беше очевидно, че тази нота отговаря на тайните желания на краля и кралицата. Дюмурие само присви рамене.

Би могло да се каже, че Австрия е заспала на 23 юни и се е събудила след тригодишен сън, мислейки, че се събужда на 24 юни.

На 16 март 1792 година Густав беше убит посред един бал. На последващия ден след това убийство, все още неизвестно във Франция, австрийската нота пристигна при Дюмурие.

Той веднага я занесе на Луи XVI.

Колкото Мария-Антоанета, жена на крайните решения, желаше една война, гледайки на нея като на избавление, толкова кралят, човек

355. Дюма има предвид Фридрих Вилхелм II (1744 – 1797) – пруски крал от 1786 г., племенник на Фридрих II Велики. Участва в Коалиционните войни и във втората (1793) и в третата (1795) подялба на Полша – бел.ред.

356. Прованс – историческа област в Югоизточна Франция, която има интересна история. През VI в. пр. Хр. е гръцка колония, а през II в. пр. Хр. е завладяна от римляните. През 536 г. областта е завладяна от франките. От IX в. има статута на кралство. X – XI в. е графство. През 1481 г. е присъединена към Франция. До 1790 г. има статут на провинция – бел.ред.

на умереността, на бавенето, на извъртането и на обиколните пътища, се страхуваше от войната.

Наистина, веднъж обявена войната, представете си една победа – кралят щеше да бъде оставен на милостта на генерала победител. Представете си поражение – и народът щеше да го държи отговорен, викайки за предателство и връхлитайки Тюйлери.

И най-накрая, ако неприятелят стигнеше до Париж, кого щеше да доведе?

Господина, сиреч регента на кралството.

Луи XVI свален, Мария-Антоанета – изложена на обвинения като невярна съпруга, престолонаследниците – обявени може би за плодове на прелюбодейство – това щяха да са резултатите от завръщането на емигрантите в Париж.

Кралят се доверяваше на австрийците, на германците, на прусациите. Но той не вярваше на емиграцията.

Все пак от прочетената нота той разбра, че за Франция е ударил часът да извади меча и няма връщане назад.

На 20 април кралят и Дюмурие влязоха в Събранието – те внесоха декларацията за обявяване на война на Австрия.

Обявяването на войната бе прието с ентузиазъм.

В този тържествен час, който романът няма смелостта да обсеби и който оставя изцяло на историята, във Франция съществуваха четири ясно определени партии:

на абсолютните монархисти – кралицата беше от тях;

на конституционните монархисти – кралят твърдеше, че е такъв;

на републиканците;

на анархистите.

Абсолютните монархисти изобщо нямаха признати водачи във Франция, с изключение на кралицата. В чужбина те бяха представяни от Господина, от граф Д'Артоа, от принц Дьо Конде и от херцог Шарл дьо Лорен. Господин Дьо Бретьой във Виена и господин Мерси д'Аржанто в Брюксел бяха представителите на кралицата при тази партия.

Водачи на конституционалистката партия бяха Лафайет, Байи, Барнав, Ламет и накрая фьойаните. Кралят не искаше нищо повече от това, да изостави абсолютната монархия и да върви с тях. При все това той беше по-склонен да се дърпа назад, отколкото да върви напред.

Водачите на републиканската партия бяха Брисо, Вернио, Жюаде, Петيون, Ролан, Инар, Дюко, Кондорсе и Кутон.

Водачи на анархистите бяха Марат, Дантон, Сантер, Гоншон,

Камий Демулен, Ебер, Лежандр, Фабр д'Еглантен и Коло-д'Ербоа.

Дюмурие би бил навсякъде, където можеше да намери изгода и да бъде възхваляван.

Робеспьер се беше скрил в сянка – той чакаше.

А сега на кого щеше да бъде връчено знамето на революцията, което този неясен патриот Дюмурие бе развял от трибуната на Събранието?

На Лафайет, човека от Марсово поле!

На Люкнер! Франция го познаваше само чрез злото, което той ѝ бе причинил като партизанин по време на Седемгодишната война³⁵⁷.

На Рошамбо, който искаше само отбранителна война и който бе осъден от това да види Дюмурие да изпраща заповедите си направо на лейтенантите, без да ги подложи на цензурата на дългогодишния му опит. Това бяха тримата души, които командваха трите армейски корпуса, готови да започнат кампанията.

Лафайет беше в центъра. Той трябваше бързо да слезе към Мьоза, разпростирайки частите си от Живе до Намюр. Люкнер охраняваше Франш-Конте.

Рошамбо – Фландрия.

Лафайет, подкрепен с един корпус, който Рошамбо щеше да изпрати от Фландрия под командването на Бирон, щеше да завладее Намюр и да се отправи към Брюксел, където го очакваше с отворени обятия революцията в Брабант.

Ролята на Лафайет беше хубава – той беше в авангарда. За него Дюмурие беше запазил първата победа. Тази победа щеше да го направи главнокомандващ.

С Лафайет – победител и главнокомандващ, и Дюмурие като военен министър щяха да захвърлят червения калпак по дяволите. С едната ръка щяха да смачкат Жирондата, с другата – якобинците.

357. Седемгодишната война – водена е между Прусия (в съюз с Великобритания, ХанOVER и Португалия) и Австрия (в съюз с Франция, Русия, Испания, Саксония и Швеция) за областта Силезия. Предизвикана е от англо-френската борба за Северна Америка и от агресивната политика на Прусия. Пруските войски завладяват Саксония, Силезия и Померания. През 1761 г. Прусия е пред поражение, но руският император Петър III сключва (1762) съюз с Фридрих II Велики. Екатерина II Велика го разтрогва, но не възобновява войната. Прусия подписва прелиминарен мир с Франция и примирие с Австрия. Войната завършва със сключването на Парижкия мирен договор 1763 г. – Великобритания получава френските колонии Канада, Луизиана, Флорида, част от Индия и др. Хубертсбургският мир от 1763 г. признава владението на Силезия от Прусия – начало на хегемонията на Прусия в Германия. В резултат от Седемгодишната война Великобритания печели борбата с Франция за колониално и търговско господство – бел.ред.

Контрареволуцията беше готова! Ами Робеспьер?

Робеспьер, както казахме, се бе покрил и мнозина твърдяха, че има подземен ход от дюкяна на столаря Дюпле до кралското жилище на Луи XVI. Не идваше ли оттам пенсията, плащана по-късно от госпожа херцогиня Д'Ангулем на госпожица Дьо Робеспьер?

Но и този път, както винаги, Лафайет изневери на Лафайет.

Освен това трябваше да се борят с привържениците на мира. В частност доставчиците на провизии за войската бяха приятели на нашите неприятели. Те на драго сърце биха оставили без провизии и муниции френските войски и биха го направили, за да подсигурят хляб и барут за прусаците и австрийците.

Освен това, отбележете добре, че като човек на тайните интриги и сенчестата подривна дейност Дюмурие не занемаряваше връзките си с орлеанистите – връзки, които доведоха до гибелта му.

Бирон беше орлеанистки генерал. И така един орлеанист и един фьойан, Бирон и Лафайет, трябваше да нанесат първите удари с шпага, да накарат да засвирят фанфарите на първата победа.

На 28 април сутринта Бирон завладя Кеврен и тръгна към Монс.

На следващия ден, на двайсет и девети, Теобалд Дилон се насочи от Лил към Турне.

И двамата – Бирон и Дилон, бяха аристократи. Двама красиви и храбри млади хора, безскрупулни, остроумни, последователи на школата на Ришельо, единият откровен в патриотичните си убеждения, а другият – така и не намерил време да разбере какви убеждения има – той щеше да бъде убит.

Бяхме споменали някъде, че драгуните бяха аристократичният род оръжие в армията – два полка драгуни вървяха начело на трите хиляди души на Бирон.

Изведнъж драгуните, без дори да са видели неприятеля, започнаха да крещат: „Спасявай се кой как може! Предадени сме!“

После обърнаха конете и препуснаха, все така крещейки през пехотата, която премазаха. Пехотата помисли, че я преследват, и на свой ред побягна.

Паниката беше пълна.

Същото нещо се случи и на Дилон.

Дилон срещна един отряд от деветстотин австрийци. Драгуните от авангарда му бяха обхванати от страх и побягнаха, увличайки със себе си пехотата, изоставяйки коли, оръдия и каруци, и спряха чак в Лил.

Там бегълците прехвърлиха страхливостта си на сметката на своите

командири и заклаха Теобалд Дилон и подполковник Бертоа. След това предадоха телата на населението на Лил, което ги обеси и танцува около труповете.

От кого беше организирано това поражение, кой имаше за цел да разколебае сърцата на патриотите и да придаде увереност на врага?

Жирондата, която бе поискала войната и която, ранена в двата хълбока, кървеше, Жирондата, трябва да го кажем, че всички видими факти й даваха това право, обвини двора, сиреч кралицата.

Първата им мисъл беше да отвърнат с удар на удара на Мария-Антоанета. Но бяха оставили на монархията време да се преоблече в една броня, много по-здрава от онзи нагръдник, който кралицата беше накарала да приготвят за краля и бе подложила една нощ заедно с Андре на изпитания с куршум!

Кралицата малко по малко бе реорганизирала онази знаменитата конституционна гвардия, създадена от Учредителното събрание. Тя наброяваше не по-малко от шест хиляди мъже.

И какви мъже! Дуелисти и учители по фехтовка, които обиждаха представителите патриоти дори по банките на Събранието. Бретонски и вандейски дворяни, провансалци от Ним и Арл, яки свещеници, които под предлог, че отказват клетвата, бяха задрънчили расото по дяволите и бяха хванали вместо ръсилото шпагата, кинжала и пистолета. Освен тях един куп кавалери на ордена „Свети Луи“, които идваха не се знае откъде и биваха награждавани не се знае защо – самият Дюмурие се оплаква в „Мемоарите“ си. Каквото и правителство да наследеше съществуващото, не би могло да реабилитира този красив и нещастен кръст, на който не се скъпяха. Бяха раздадени шест хиляди бройки от него за две години!

За това министърът на външните работи отказа големия кордон на ордена „Свети Луи“ и накара да го дадат на господин Дьо Ватвил, майор от швейцарския полк на Ернест.

Трябваше да се започне с разсичането на бронята. После щяха да ударят краля и кралицата.

Изведнъж се пръсна слух, че в бившото Военно училище има бяло знаме. Че това знаме трябвало да бъде развято в най-скоро време и кралят го бил дал. Това напомняше за черната кокарда от пети и шести октомври³⁵⁸.

358. По време на събитията от 5 и 6 октомври кралицата Мария-Антоанета стъпква бялата кокарда на Франция и слага черната, тази на врага Австрия; вж. романа „Анж Питу“ – бел.ред.

Познавайки контрареволуционните убеждения на краля и кралица-та, всички бяха много учудени, че не виждат бялото знаме да се развява над Тюйлери, и очакваха да го видят да изниква в някоя хубава сутрин върху друго здание.

При новината за съществуването на знамето народът се понесе към казармата. Офицерите поискаха да окажат съпротива – войниците ги изоставиха. Намериха едно бяло знаменце, голямо колкото длан, което беше забито върху един сладкиш, подарен от дофина.

Но освен това парцалче откриха голям брой химни в чест на краля, голям брой оскърбителни песни за Събранието и хиляди контрареволуционни позиви.

Базир веднага направи доклад в Събранието – кралската гвардия избухна в радостни викове при вестта за поражението при Турне и Кеврен. Тя изрази надежда, че до три дни Валансиен ще бъде превзет, а след две седмици чуждите войски ще бъдат в Париж.

Имаше и нещо повече – един кавалерист от тази гвардия, добър французин, наречен Жоашен Мюра³⁵⁹, който беше мислил, че влиза в една истинска конституционна гвардия, както показваше названието ѝ, подаде оставка. Опитаха се да го спечелят с пари и да го изпратят в Кобленц.

Гвардията беше ужасно оръжие в ръцете на монархията. Не би ли могла по заповед на краля да тръгне срещу Събранието, да обкръжи Манежа и да превърне в пленници представителите на нацията, или пък да ги избие от първия до последния? Или пък не би ли могла да вземе краля, да излезе с него от Париж, да го отведе до границата и да осъществи второ варенско бягство, този път успешно?

Така че на 22 май, сиреч три седмици след двойното поражение при Турне и Кеврен, Петион, новият кмет на Париж, човекът, избран по внушение на кралицата, онзи, който я доведе от Варен и когото покровителстваше от омраза към онези, които беше оставил да избягат, та, Петион написа на командващия Националната гвардия, изразявайки на висок глас страховете си от възможното заминаване на краля, като го приканваше „да наблюдава, да следи и да умножи броя на патрулите в околностите“...

Какво да следи и да наблюдава? Петион не казваше.

Да умножи патрулите в околностите на кое? Същото мълчание.

359. Жоашен Мюра – маршал на Франция (1804), крал на Неапол (1808 – 1815). Участва във всички кампании на Наполеон I, съпруг на сестра му Каролин Бонапарт. След битката при Ватерло е заловен и екзекутиран – бел.ред.

Но защо ли трябваше да се назовават отговорите?

Какво се наблюдава? *Врагът.*

Около какво се увеличава броят на патрулите? *Около неприятелския лагер!*

Кой е неприятелският лагер? *Тюйлери.*

Кой е врагът? *Кралят.*

И така, ето че големият въпрос беше поставен.

И го постави Петион, дребният адвокат от Шартър, синът на един прокурор, на потомъка на св. Луи, на внука на Луи XIV, на краля на Франция!

И кралят на Франция се оплака, тъй като разбираше, че този глас говори по-високо от неговия. Оплака се в едно писмо, което директори-ята на департамента нареди да разлепят по стените на Париж.

Но Петион изобщо не се обезпокои. Той не отговори. Остави в сила заповедта си.

Значи Петион действаше като истинския крал. Ако се съмнявате, веднага ще получите доказателства.

В доклада на Базир се искаше ликвидирането на конституционната гвардия на краля и постановяване на арест за началника ѝ, господин Дьо Брисак.

Желязото беше горещо. Жирондистите го ковяха като могъщи ковачи, каквито бяха.

Декретът беше приет още на същия ден, конституционната гвардия бе изпратена в оставка, издаде се заповед за ареста на херцог Дьо Брисак и постове в Тюйлери бяха предадени на Националната гвардия.

О, Шарни! Шарни! Къде беше ти? Ти, който се осмели да опиташ да отвлечеш с триста конници кралицата във Варен, какво ли би направил с шест хиляди души в Тюйлери?

Шарни живееше щастливо, забравил всичко в обятията на Андре.

134.

Улица „Генего“ и Тюйлери

Спомняте си оставката, подадена от Дьо Грав. Кралят почти отказа да я приеме, а Дюмурие съвсем не бе съгласен.

Дюмурие държеше да задържи Дьо Грав, който беше негов човек. Той наистина го задържа. Но при новината за двойния неуспех, за който говорихме, той трябваше да пожертва своя военен министър.

Изостави го като медена питка, хвърлена на Цербер, на якобинците, за да успокои техния лай.

На негово място взе полковник Серван, бивш наставник на пажовете, който преди това му беше предложен от краля.

Несъмнено на него не му бе известно какъв човек щеше да се окаже новият колега и какъв удар щеше да нанесе на монархията. Докато кралицата бдеше в мансардите на Тюйлери, гледайки към хоризонта дали няма да види нейните така очаквани австрийци да идват, една друга жена бдеше в салона си на улица „Генего“.

Едната олицетворяваше контрареволуцията. Другата – революцията.

Разбирате, че става дума за госпожа Ролан. Тя беше направила Серван министър, както госпожа Дьо Стал беше направила министър Нарбон.

Намесата на жените се чувстваше навсякъде през ужасните години деветдесет и първа, деветдесет и втора и деветдесет и трета.

Серван не напускаше салона на госпожа Ролан. Както всички жирондисти, за които тя беше въздухът, светлината, тяхната тайна съветничка, той се вдъхновяваше от тази доблестна душа, която гореше неперестанно, без никога да се изчерпи.

Хората говореха, че тя е любовница на Серван – тя ги оставяше да говорят и тъй като съвестта ѝ беше спокойна, се усмихваше на клеветите.

Всеки ден госпожа Ролан виждаше как мъжът ѝ се прибира, смазан от борбата – той се чувстваше повлечен към бездната заедно с колегата си Клавиер.

Вечерта, когато Дюмурие бе дошъл да му предложи Министерството на вътрешните работи, той беше поставил своите условия.

– Нямам друго богатство освен честта си – бе каза Ролан. – Искам

честта ми да излезе недокосната от министерството. Един секретар ще присъства на всички обсъждания на съвета и ще записва мненията на всеки един от нас – така ще се види дали някога ще изневеря на патриотизма и свободата.

Дюмурие се съгласи. Той имаше нужда да покрие непопулярността на името си с жирондистко наметало. Дюмурие беше един от онези хора, които винаги обещаваха, а после гледаха да не удържат на думата си, освен ако обстоятелствата го налагаха.

Дюмурие не удържа на думата си и Ролан напразно искаше секретаря си.

Тогавя Ролан, като не можа да си издейства този секретен архив, се беше обърнал към публичността, основавайки вестник „Термометър“³⁶⁰, но самият той разбираше, че има такива заседания на съвета, чието разкриване би било предателство в полза на врага.

Назначаването на Серван му дойде на помощ. Но това изобщо не беше достатъчно – неутрализиран от Дюмурие, съветът не вършеше нищо.

Събранието нанесе удар – то изпрати в оставка конституционната гвардия и арестува Брисак. Връщайки се заедно със Серван на 29 май вечерта, Ролан донесе новината вкъщи.

– Какво ще правят с уволнените гвардейци? – попита госпожа Ролан.

– Нищо.

– Тогавя са свободни?

– Да. Само са задължени да свалят синята униформа.

– Утре ще облекат червена и ще се разхождат като швейцарци.

Наистина на следващия ден улиците на Париж бяха изпълнени с швейцарски униформи.

Уволнените гвардейци бяха сменили куртките и това бе всичко. Те бяха там, в Париж, протягайки ръка на чужденците, правейки им знак да дойдат, готови да им отворят бариерите.

Двамата мъже, Ролан и Серван, не намираха никакъв лек за това. Госпожа Ролан взе лист хартия, набута перото в ръката на Серван и каза:

– Пишете! „Предложение да бъде устроен в Париж, по повод празника на 14 юли, лагер за двайсет хиляди доброволци...“

360. „Термометър на общественото мнение или Вестник на секциите на Париж“, издаван от група хора на перото, март-юли 1791 г. бр. 1–8 – бел.фр.изд.

Серван изтърва перото, преди да е довършил изречението.

– Кралят няма никога да се съгласи! – каза той.

– Значи изобщо няма защо да му бъде предлагана тази мярка. Ще я предложите на Събранието. И трябва да я изискате не като министър, а като гражданин.

Серван и Ролан мигом сякаш прозряха при проблясък на светкавица един огромен хоризонт.

– О! – каза Серван. – Имате право! С това и с един декрет за свещениците ще хванем краля натясно.

– Разбирате го добре, нали? Свещениците... Това е контрареволуцията в семейството и в обществото. Свещениците са добавили към Веруюта тази фраза: „И нека бъдат проклетите онези, които платят данъка!“. Петдесет заклетни свещеници са били изклани, а домовете им – опустошени. Нивите им са изпотъпкани отпреди шест месеца. Нека Събранието изготви един спешен декрет срещу бунтуващите се свещеници. Довършете предложението си, Серван, а Ролан ще състави декрета.

Серван довърши изречението си. В това време Ролан пишеше: „Депортацията на бунтовния свещеник вън от кралството да става до един месец, ако тя е поискана от двайсет активни граждани, одобрена от окръга и произнесена от правителството. Депортираният ще получава по три ливри на ден за разноски по пътя до границата.“

Серван прочете своето предложение относно лагера за двайсет хиляди доброволци.

Ролан прочете проектодекрета си за депортирането на свещениците.

Наистина целият въпрос беше в това. Дали кралят се държеше открито? Предателстваше ли кралят? Ако кралят бе наистина конституционен монарх, той щеше да одобри двата декрета. Ако беше предател, щеше да им наложи вето.

– Ще подпиша предложението си за лагера като гражданин – каза Серван.

– А Вернио ще предложи декрета за свещениците – казаха едновременно съпругът и съпругата.

Още на другия ден Серван изложи искането си пред Събранието.

Вернио сложи декрета в джоба си и обеща да го извади, когато му дойде времето.

Вечерта след изпращането на проекторезолюцията в Събранието Серван влезе на съвет както обикновено.

Постъпката му беше известна – Ролан и Клавиер я подкрепяха

срещу Дюмурие, Лакост и Дюрантон.

– Охо! Елате, господине! – провикна се Дюмурие. – Елате и дайте сметка за поведението си.

– Пред кого, моля? – попита Серван.

– Ами, пред краля, пред нацията, пред мен!

Серван се усмихна.

– Господине – продължи Дюмурие, – днес вие сте направили една важна стъпка.

– Да – отвърна Серван, – зная, господине. От най-голяма важност!

– Получихте ли заповед и от краля, за да действате по този начин?

– Признавам, че не, господине.

– Взехте ли мнение от вашите колеги?

– Не повече, отколкото заповед от краля, признавам го.

– Тогава защо сте действали по този начин?

– Защото това е мое право като частно лице и като гражданин.

– Значи сте внесли като частно лице и като гражданин тази подпалваческа проекторезолюция?

– Да.

– Защо тогава сте добавили към подписа си и званието военен министър?

– Защото исках да докажа на Събранието, че съм готов като министър да подкрепя онова, което искам като гражданин.

– Господине – каза Дюмурие, – онова, което сте направили, е едновременно постъпка на лош гражданин и на лош министър!

– Господине – отвърна Серван, – оставете единствено аз да съдя за нещата, засягащи собствената ми съвест. Ако потръбва да взема някого за съдник в подобен деликатен въпрос, той изобщо няма да се казва Дюмурие.

Дюмурие побледня и направи крачка към Серван. Той пък сложи ръка на ефеса на шпагата си. Дюмурие направи същото.

В този миг влезе кралят, който все още не знаеше за проекторезолюцията на Серван.

Замълчаха.

На другия ден Събранието обсъди декрета, с който се искаше събирането на двайсет хиляди федерати в Париж. Кралят беше смаян от тази новина. Той накара да извикат Дюмурие.

– Вие сте верен служител, господине – каза му той, – и на мен ми е известно по какъв начин сте възприели интересите на монархията по отношение на онзи негодник Серван.

– Благодаря ви, Ваше Величество – каза Дюмурие.

После, след една пауза, попита:

– Кралят знае ли, че декретът е приет?

– Не – каза кралят, – но няма значение – решен съм при тези обстоятелства да упражня правото си на вето.

Дюмурие поклати глава.

– Вие не сте ли на това мнение, господине? – попита кралят.

– Сир – отвърна Дюмурие, – без никакви сили за съпротива и както са ви превърнали в цел на подозренията на по-голямата част от нацията, на беса на якобинците, на ловката политика на републиканската партия, подобно решение от ваша страна би било равносилно на обявяване на война.

– Е, добре, така да бъде – война! Вече я обявих на приятелите си, мога да я обявя и на враговете си.

– Сир, в едната шансовете ви са десет към едно да победите. В другата са десет към едно да се провалите.

– Но нима вие не знаете с каква цел искат тези двайсет хиляди души, уж доброволци?

– Нека Ваше Величество ме остави да говоря свободно пет минути и аз се надявам да ви докажа, че не само знам какво искат, но и че се досещам какво ще се случи.

– Говорете, господине, слушам ви – каза кралят.

И наистина, опрял лакът на страничната облегалка на фотьойла си, поставил глава на дланта си, Луи XVI се заслуша.

– Сир – каза Дюмурие, – онези, които са ходатайствали за този декрет, са врагове на родината също толкова, колкото на краля.

– Вие самият го признавате! – прекъсна го Луи XVI.

– Ще кажа нещо повече – неговото изпълнение няма да доведе до друго освен до големи нещастия.

– Е, добре, тогава?

– Позволете, сир...

– Да. Кажете! Давайте!

– Военният министър е виновен, защото е поискал настойчиво събирането на двайсет хиляди души близо до Париж, докато армиите ни са слаби, границите ни са оставени без войски, а касите ни са опразнени.

– О! Виновен е, така мисля! – вметна кралят.

– Не само е виновен, сир, но и непредпазлив, което е още по-лошо! Непредпазливо е предложил да бъде събрана близо до Събранието една недисциплинирана войска, свикана под едно име, което ще увеличи още

повече патриотизма ѝ, и която може да бъде овладяна от първия амбициозен човек.

– О! Това е Жирондата, която говори с гласа на Серван!

– Да – отвърна Дюмурие, – но Жирондата изобщо не е тази, която ще се възползва, сир.

– Може би фьойаните ще се възползват, нали?

– Няма да бъдат нито едните, нито другите. Ще се възползват якобинците! Якобинците, чиито дружества са се разпрострели из цялото кралство и които от двайсет хиляди федерати ще намерят може би деветнайсет хиляди свои привърженици. Така че, повярвайте, сир, вносителите на декрета ще бъдат съборени от него самия.

– Ах! Ако повярвам в това, ще бъда почти утешен! – провикна се кралят.

– Така че, сир, аз смятам, че декретът е опасен за нацията, за краля, за Националното събрание и най-вече за своите автори, на които той ще бъде наказанието. И все пак моето мнение е, че не можете да направите друго, освен да го одобрите – той беше предизвикан от такава голяма злоба, че бих казал, сир, че зад това се крие жена!

– Госпожа Ролан, нали? Защо жените не шият и не плетат, вместо да се занимават с политика?

– Какво искате, сир! Госпожа Дьо Ментенон, госпожа Дьо Помпадур и госпожа Дю Бари ги накараха да загърбят старите навици... Декретът, както казвах, е бил предизвикан от дълбока злоба, обсъждан с ожесточение и приет с ентузиазъм. Всички са слепи по отношение на този нещастен декрет. Дори да му наложите своето вето, той пак ще бъде изпълнен. Вместо двайсет хиляди души, събрани по законов ред, които следователно могат да бъдат подчинени на заповеди, от провинциите ще дойдат по времето на празника на федерацията, който наближава, четирийсет хиляди души, които могат с един удар да съборят конституцията, Събранието и трона!... Ако бяхме победители, вместо да бъдем победени – добави Дюмурие, снишавайки глас, – ако бях имал предлог да направя Лафайет главнокомандващ и да поставя сто хиляди души под командването му, сир, щях да ви кажа: „Не приемайте!“ Но ние сме бити и отвън, и отвътре и аз ви казвам, сир: „Приемете!“

В този момент на вратата на краля се почука.

– Влезте! – заповяда Луи XVI.

Беше камериерът Тиери.

– Сир – каза той, – господин Дюрантон, министърът на правосъдието, иска да говори с Ваше Величество.

– Какво иска? Вижте, господин Дюмурие.

Дюмурие излезе. В същия миг завесата, която падаше пред вратата, водеща към покоите на кралицата, се повдигна и се появи Мария-Антоанета.

– Сир! Сир! – каза тя. – Бъдете по-твърд! И този Дюмурие е якобинец като другите! Не си ли беше сложил червения калпак? Колкото до Лафайет, вие знаете – бих предпочела да загина без него, отколкото да бъда спасена от него!

И понеже чу стъпките на Дюмурие, който се приближаваше до вратата, завесата падна отново и видението изчезна.

135. Ветото

Едва завесата беше паднала, когато вратата се отвори.

– Сир – каза Дюмурие, – той иска да говори с вас за предложението на господин Вернио, ще гласуват декрета срещу свещениците.

– Охо! – каза кралят, ставайки. – Това е заговор. И какво съдържа този декрет?

– Ето го, сир. Господин Дюрантон ви го донесе. Помислих, че Ваше Величество ще ми окаже честта да сподели своето мнение с мен насаме, преди да го каже в съвета.

– Имате право. Дайте ми документа.

И с треперещ от вълнение глас кралят прочете декрета, с чийто текст читателят вече е запознат. След като го прочете, смачка листа и го запрати надалеч от себе си.

– Никога няма да одобря подобен декрет! – каза той.

– Извинете ме, сир – каза Дюмурие, – че още веднъж съм на мнение, противоположно на вашето.

– Господине – каза кралят, – аз може и да се колебаю по въпросите на политиката, но по въпросите на религията – никога! По политически въпроси мисля с ума си, а умът може да сгреша. По религиозни въпроси съдя със съвестта си, а съвестта е непогрешима.

– Сир – подхвана Дюмурие, – преди година вие одобрихте декрета за клетвата на свещениците.

– Ех, господине! – извика кралят. – Бях принуден!

– Сир, върху него е трябвало да наложите своето вето. Вторият декрет е само следствие на първия. Първият декрет докара всички злини на Франция. Този е лекарството за тези злини. Той е твърд, но не жесток. Първият беше един религиозен закон. Той атакуваше свободата на мисълта по въпросите на вярата. Сега ви предлагат един политически закон, който засяга само сигурността и спокойствието на кралството. Това е сигурност за незаклетите свещеници срещу преследванията. Далеч от това да ги спасите чрез вашето вето, вие ще им отнемете помощта на един закон, ще ги изложите на опасност да бъдат изклани и ще подтикнете французите да станат техни палачи. И така, моето мнение, сир, е – извинете войнишката ми откровеност, – че след като сте направили, по мое мнение, грешката да одобрите декрета за клетвата на свещениците,

вашето вето, приложено спрямо този втори декрет, който може да спре готовите да се проляят порои от кръв, вашето вето, сир, ще натовари съвестта на Ваше Величество с всички престъпления, на които ще се отдаде народът.

– Но на какви престъпления, по-големи онези, които вече е извършил, искате да се отдаде народът? – каза един глас, който идваше от дъното на апартамента.

Дюмурие потрепера при този вибриращ глас – той разпозна металния тембър и акцента на кралицата.

– Ах, госпожо! – каза той. – Бих предпочел да свърша работата с краля.

– Господине – каза кралицата с горчива усмивка към Дюмурие и презрителен поглед към краля, – имам само един въпрос към вас.

– Какъв, госпожо?

– Мислите ли, че кралят трябва да понася повече заплахите на Ролан, оскърбленията на Клавиер и вероломствата на Серван?

– Не, госпожо – каза Дюмурие. – И аз съм възмутен като вас. Възхищавам се от търпението на краля и ако засегнем този въпрос, ще се осмеля да помоля краля да смени кабинета си.

– Целия ли? – подхвърли кралят.

– Да. Нека Ваше Величество ни отпрати и шестимата и да си избере, ако може да намери, хора, които не са от никоя партия.

– Не, не – каза кралят. – Искам вие да останете, вие и добрият Лакост, а също и Дюрантон. Но ми направете услугата да ме отървете от онези трима нахални бунтовници. Кълна се, господине, търпението ми се изчерпва.

– Стъпвате в опасна територия, сир.

– И вие ще отстъпите пред опасността? – каза кралицата.

– Не, госпожо – подхвана Дюмурие. – Само ще поставя условията си.

– Условията ви ли? – подхвърли високомерно кралицата.

Дюмурие се поклони.

– Кажете, господине – отвърна кралят.

– Сир – продължи Дюмурие, – аз съм прицел на ударите на трите съзаклятнически партии, които разделят Париж. Жирондисти, фьойани и якобинци гърмят по мен кой от кой по-силно. Аз напълно съм загубил популярността си и понеже някои нишки на властта могат да се задържат само чрез общественото мнение, не бих могъл да ви бъда наистина полезен, освен при едно условие.

– Какво е то?

– То е да се каже високо, сир, че аз и двамата ми колеги сме останали само за да бъдат одобрени двата декрета, които току-що са били приети.

– Това не може да стане! – провикна се кралят.

– Невъзможно! Невъзможно! – повтори кралицата.

– Отказвате ли?

– И най-жестокият ми враг няма да ми постави толкова тежки условия като тези, които вие ми поставяте – каза кралят.

– Сир – каза Дюмурие, – заклевам се в името си на благородник, в честта си на войник, че го смятам за необходимо за вашата безопасност.

После, като се обърна към кралицата, каза:

– Госпожо, ако не е заради вас, ако неустрашимата дъщеря на Мария-Терезия не само презира опасността, но и по примера на своята майка е готова да тръгне, за да я посрещне, помислете, госпожо, че не сте сама. Помислете за краля, помислете за децата си. Вместо да ги тласкате към бездната, присъединете се към мен, за да удържим Негово величество на ръба на пропастта, към която се е наклонил тронът! Ако смятах одобрението на двата декрета за необходимо преди Негово величество да е изразил пред мен своето желание да се отърве от тримата негодници, които му пречат – добави той, обръщайки се към краля, – преценете доколко, когато става въпрос да бъдат отпратени, го смятам за абсолютно необходимо. Ако уволните министрите, без да одобрите декретите, народът ще има два мотива, за да ви ненавижда – ще гледа на вас като на враг на конституцията, а уволнените министри ще минат в очите му за мъченици, а и не отговарям за това, дали в няколко дни от днес нататък най-тежки събития няма да поставят в гибелна опасност и короната, и живота ви. Колкото до мен, предупреждавам Ваше Величество, че не мога, дори за да му служа, да вървя, не бих казал против принципите си, но против убежденията си. Дюрантон и Лакост мислят като мен. Все пак аз нямам поръчение да говоря от тяхно име. Така че онова, което ме засяга, сир, ви го казах и ви повтарям, че няма да остана на съвета, освен ако Ваше Величество не одобри двата декрета.

Кралят направи жест на нетърпение. Дюмурие се поклони и се запъти към вратата. Кралят размени бърз поглед с кралицата.

– Господине! – каза тя. – Помислете колко е тежко за краля да одобри един декрет, който ще доведе в Париж двайсет хиляди негодници, които могат да ни изколят!

– Госпожо – рече Дюмурие, – опасността е голяма, зная това. Ето

защо трябва да я погледнем в лицето, но не да я преувеличаваме. Декретът казва, че изпълнителната власт ще посочи сборния пункт на тези двайсет хиляди души, които не са всичките негодници. Той казва също, че военният министър се задължава да им назначи офицери и начин на организация.

– Но, господине, Серван е военен министър!

– Не, сир, военен министър от момента, в който Серван се оттегли, съм аз.

– А, да! Вие ли? – каза кралят.

– Ще поемете значи военното министерство? – попита кралицата.

– Да, госпожо, и се надявам да обърна срещу неприятелите ви меч, висящ над главите ви.

Кралят и кралицата отново се спогледаха, сякаш за да се посъветват.

– Предположете – продължи Дюмурие, – че посоча Соасон като място за лагера, че назнача там като комендант на лагера един генерал-лейтенант, твърд и мъдър, с двама добри бригадни генерали. Те ще формират от тези хора батальони. Когато бъдат събрани, оборудвани и въоръжени четири или пет батальона, министерството ще се възползва от исканията на генералите, за да ги изпрати на границата, и тогава, както добре виждате, сир, този декрет, създаден с лоши намерения, далеч преди да стане вреден, ще бъде полезен.

– Но сигурен ли сте, че ще получите разрешение да направите сборен пункт в Соасон? – каза кралят.

– Отговарям за това.

– В такъв случай – заповяда кралят, – вземайте военното министерство.

– Сир – каза Дюмурие, – в министерството на външните работи отговорността ми беше лека и непряка. Това е съвсем различно от военното министерство – вашите генерали са мои врагове. Вие видяхте токущо тяхната слабост. Аз ще отговарям за техните грешки. Но тъй като става въпрос за живота на Ваше Величество, за безопасността на кралицата и тази на нейните августейши деца, за запазването на конституцията, приемам! Значи постигнахме съгласие, сир, по въпроса за одобрението на декрета за двайсетте хиляди души?

– Ако вие сте военен министър, доверявам се изцяло на вас.

– Тогава стигаме до декрета за свещениците.

– Него, както ви казах, господине, няма да го одобря.

– Сир, самият сте в положение да одобрите втория, като сте

одобрили първия.

– Първия път направих грешка и се упреквам за нея. Това изобщо не е причина да я направя втори път.

– Сир, ако не одобрите този декрет, втората грешка ще бъде много по-голяма от първата!

– Сир! – каза кралицата.

Кралят се обърна към Мария-Антоанета.

– И вие също ли смятате така, госпожо?

– Сир – каза кралицата, – трябва да призная, че по този въпрос, след обясненията, които ни бяха дадени, аз съм на мнението на господин Дюмурие.

– Е, добре, тогава... – каза кралят.

– Тогава, сир?... – повтори Дюмурие.

– Съгласен съм, но при условие, че възможно най-бързо ще ме отървете от тримата бунтовници.

– Повявайте, сир, че ще се хвана за първия случай – каза Дюмурие.

И като се поклони на краля и кралицата, Дюмурие се оттегли. Двамата проследиха с очи новия военен министър, докато вратата се затвори.

– Вие ми направихте знак да приема – каза кралят. – Сега какво имате да ми казвате?

– Приемете най-напред декрета за двайсетте хиляди души – каза кралицата. – Оставете го да разположи лагера си в Соасон. Оставете го да разпръсне хората си, а след това... Е, след това ще измислите какво ще правите с декрета за свещениците.

– Но той ще ми припомни дадената дума, госпожо!

– Хубаво! Той ще бъде компрометиран и вие ще го държите в ръцете си.

– Напротив, той ще ме държи в ръцете си, госпожо – той има думата ми.

– Хайде де! – каза кралицата. – Има лек и за това, щом си ученик на господин Дьо ла Вогийон!

И като хвана краля за ръка, тя го увлече в съседната стая.

136.

Удобният случай

Както вече казахме, истинската война се разви между улица „Гене-го“ и Тюйлери, между кралицата и госпожа Ролан.

Странно нещо! Двете жени имаха такова влияние върху съпрузите си, което отведе и четиримата до смъртта. Само че всички отидоха до-там по противоположни пътища.

Събитията, които току-що разказахме, се бяха случили на 10 юни. На единайсети вечерта Серван влезе много радостен при госпожа Ролан.

– Поздравете ме, скъпа приятелко! – каза той. – Имах честта да бъ-да изхвърлен от съвета.

– Как така? – попита госпожа Ролан.

– Ето буквално как стои работата. Тази сутрин се явих при краля, за да го въведа в някои от делата на моя департамент и след като свърших-ме с тях, разгорещено го атакувах по въпроса за лагера за двайсетте хи-ляди души. Но...

– Но?...

– При първата дума, която казах, кралят ми обърна гръб в много ло-шо настроение. И тази вечер, в името на Негово величество, господин Дюмурие дойде да вземе обратно от мен портфейла на военното министерство.

– Дюмурие?

– Да.

– Той играе в това една мръсна роля, която не ми харесва. Попитай-те Ролан какво му казах за този човек в деня, когато го видях за пръв път... Впрочем предупредиха ни, че той непрекъснато се съвещава с кралицата.

– Той е един предател!

– Не, той е амбициозен човек. Идете да потърсите Ролан и Клавиер.

– Къде е Ролан?

– Дава аудиенции в Министерството на вътрешните работи.

– А вие какво ще правите през това време?

– Ще напиша едно писмо, с което ще ви запозная, като се върнете...

Вървете.

– Вие наистина сте знаменитата богиня Разум, която философите призовават от толкова дълго време.

– И която съзнателните хора са намерили... Не се връщайте без Клавьер.

– Тази препоръка вероятно ще стане причина за известно закъснение.

– Имам нужда от един час.

– Работете! И нека духът на Франция ви вдъхновява!

Серван излезе. Едва вратата се беше затворила, когато госпожа Ролан вече седеше до бюрото си и пишеше следното писмо:

Сир,

Днешното състояние на Франция не може да продължи дълго време – това е едно кризисно състояние, в което насилието е достигнало най-висока степен. Всичко ще завърши с един скандал, който трябва да заинтересува Ваше Величество, доколкото засяга цялата империя.

Имайки честта да се радвам на доверието ви и да бъде поставен на един пост, на който ви дължа истината, ще се осмеля да ви го кажа. Това е едно задължение, наложено ми от самия вас.

Французите си съставиха една конституция, която създаде недоволства и бунтове. Мнозинството от нацията иска да я запази. То се е заклело да я защитава с цената на кръвта си и с радост вижда, че войната (гражданската!) му предлага един велик начин да я утвърди. При все това малцинството, хранещо надежди, обедини всичките си усилия, за да получи предимство. Оттам идва и тази междуособна борба между законите, тази анархия, от която стенат добрите граждани и която зложелателите имат грижата да използват като повод, за да клеветят новия режим. Оттам е и предизвиканото навсякъде разделение, защото никъде няма безразлични. Нужни са или триумфът, или отмяната на конституцията. Действа се, за да бъде подкрепена или свалена. Ще се въздържа да разглеждам каква е самата конституция, за да разсъждавам само върху онова, което обстоятелствата изискват, и поглеждайки въпроса, доколкото е възможно отстрани, ще потърся онова, което би могло да се очаква и което е подходящо да бъде поощрено.

Ваше Величество се радва на големи пълномощия, които смята, че принадлежат на монархията. Израснал с мисълта, че трябва да ги запази, той не може да гледа с удоволствие как му ги отнемат. Желанието да накара да му ги върнат е също толкова естествено, както и съжалението, когато вижда тяхното

унищожаване. Неговите чувства, които принадлежат на природата на човешкото сърце, е трябвало да влязат в сметките на враговете на революцията. Тези настроения не могат да убягнат на нацията и подхранват недоверието у нея. Ваше Величество има постоянно пред себе си алтернативата да се поддаде на първоначалните си навици, на личните си вълнения или да направи жертвите, продиктувани му от философията и изисквани от необходимостта, от което следва, че или трябва да насърчава бунтовниците, безпокоейки нацията, или да я умиротвори, присъединявайки се към нея. Всичко има своя край и този на нерешителността е дошъл.

Може би Ваше Величество би могъл да се присъедини откровено към онези, които твърдят, че реформират конституцията? Или пък великодушно да се обрече без всякакви резерви на нейния триумф? Това е истинският въпрос, на който настоящото състояние на нещата прави решението неизбежно.

Колкото до онзи метафизичен въпрос дали французите са узрели за свободата, неговото обсъждане сега не води до нищо. Защото не става въпрос да се преценява какво ще стане с нас след един век (от днес нататък), а да се види на какво е способно сегашното поколение.

Декларацията за правата на човека стана едно политическо евангелие, а Френската конституция – религия, за която народът е готов и на смърт. И така увлечението е стигнало дотам, че понякога заменя закона. И когато той не е достатъчно рестриктивен, за да удържи смутителите на реда, гражданите си позволяват да ги накажат сами. Това е причината, поради която имотите на емигрантите или на лицата, за които се знае, че принадлежат към тяхната партия, са подложени на опустошение, вдъхновявано от отмъстителността. Затова толкова департаменти бяха принудени да вилнеят срещу свещениците, които общественото мнение беше обявило за виновни, и те бяха превърнати в негови жертви.

В този сблъсък на интереси всички чувства придобиха оттепна на страст. Родина не е само една дума, която въображението разкроява. Това е едно същество, на което се принасят жертви, към което човек се привързва все повече всеки ден поради грижите, които създава всеки ден, и което е обичано заради онова, което е, а не заради онова, което се надяваме да бъде. Всички посегателства над нея са начин да бъде разпален ентузиазмът към нея.

До каква точка ще се покачи този ентузиазъм в мига, когато вражеските сили, събрани отвън, се обединят с вътрешните интриганти, за да нанесат най-пагубни удари?

Брожението във всички части на империята е крайно. То ще избухне по един ужасен начин, освен ако разумното доверие в намеренията на Ваше Величество не успее да го успокои. Но това доверие няма да се изгради с протести. То може да има за основа само факти.

За френската нация е очевидно, че нейната конституция може да работи; че нейното правителство ще има цялата мощ, която му е необходима, от момента, в който Ваше Величество, искайки непременно триумфа на тази конституция, подкрепи законодателното тяло с цялата мощ на изпълнителната власт, когато отнеме всеки предлог за безпокойство от страна на народа и всяка надежда на недоволните.

Например бяха приети два важни декрета. И двата засягат основно общественото спокойствие и благополучието на държавата. Закъснението на тяхното одобряване вдъхва недоверие – ако то продължи, ще предизвика недоволства и, трябва да го кажа, при настоящия кипеж на духовете, недоволствата могат да доведат до всичко!

Няма вече време да се отстъпва, няма начин да се отлага. Революцията е извършена в умовете. Тя ще бъде довършена с цената на кръвта и ще бъде циментирана от нея, ако мъдростта не предвиди нещастията, които все още е възможно да се избегнат.

Зная, че някои могат да си въобразят, че са в състояние да удържат всичко с крайни мерки – но когато бъде пусната в действие силата, за да бъде принудено Събранието, когато в Париж и околностите му зацари страх, разделение и вцепенение, цяла Франция ще се надигне с възмущение и, разкъсвайки се в ужасите на една гражданска война, ще разгърне онази мрачна енергия, майка на добродетелите и престъпленията, която винаги е пагубна за онези, които са я предизвикали.

Спасението на държавата и щастието на Ваше Величество са неразривно свързани. Нито една сила не е способна да ги раздели. Жестоки мъчителни страхове и сигурни нещастия ще обкръжават трона ви, ако той не е опрян на основите на конституцията и укрепен от мира, който неговата подкрепа трябва в края на краищата да ни осигури.

И така настроенята на умовете, ходът на нещата, политическите съображения и интересът на Ваше Величество правят абсолютно необходимо и задължително присъединяването ви към законодателното тяло и отговора на пожеланията на нацията. Те превръщат в необходимост онова, което принципите представят като задължение. Но естествената чувствителност на този предан народ е готова да намери там мотив за признателност. Жестоко са ви измамили, сир, когато са ви внушили, че е добре да сте далеч и да не вярвате на този така лесно затрогващ се народ. Нека народът види, че вие сте решен да накарате да заработи тази конституция, с която той свързва щастието си, и много скоро вие ще сте обектът на неговите благодарности.

Поведението на свещениците на множество места, предлозите, които подклаждат фанатизма на недоволните, накараха да бъде приет един мъдър закон срещу размирниците. Нека Ваше Величество го одобри! Изисква го общественото спокойствие, а благополучието на свещениците настойчиво моли за това. Ако този закон не влезе в сила, департаментите ще бъдат принудени да го заменят, както правят навсякъде, с жестоки мерки. А разгневеният народ ще го замени с изстъпления.

Опитите на враговете ни, бунтовете, станали в столицата, извънредното безпокойство, създадено от поведението на вашата гвардия, и съдържащите се свидетелства за удовлетворение, които Ваше Величество дава в една наистина неполитична при дадените обстоятелства прокламация, местоположението на Париж и близостта му до границите карат да се чувства нуждата от един военен лагер в съседство с него. Тази мярка, чиято мъдрост и спешност поразиха и най-добрите умове, чака само одобрението на Ваше Величество. Защо трябва тези закъснения да изглеждат като съжаление от ваша страна, когато бързината би спечелила всички сърца за вас! Опитите, които вече направи Генералният щаб на Националната гвардия срещу тази мярка, карат да се заподозре, че се действа по внушение отгоре. Декламациите на някои възмутени демагози вече будят подозрения за техните отношения със заинтересуваните от отмяната на конституцията. Общественият мнение вече компрометира всичките намерения на Ваше Величество. Още малко отсрочка и огорченият народ ще види у своя крал неприятел и съучастник на заговорниците!

Справедливо небе! Винаги ли ще поразявате слепешком могъщите на земята! И те винаги ли ще получават само съвети, които ги влекат към гибелта им!

Зная, че строгият език на истината рядко е приеман близо до трона. Зная също така, че защото никога не бива чут, революциите стават необходими. Зная също така, че съм длъжен пред Ваше Величество не само като гражданин, подчинен на законите, но (също така) и като министър, удостоен с доверието ви и облечен във функциите, които то предполага. И не познавам нищо, което да ми попречи да изпълня един дълг, който осъзнавам.

В същия дух ще повторя отново на Ваше Величество и представата си за задълженията и ползата от изпълнението на закона, който предписва да има секретар в съвета. Самото съществуване на закона говори така могъщо, че изпълнението му изглежда дълг, който трябва да бъде следван незабавно. Но е важно да се използват всички начини, за да се запазят при обсъжданията така необходимите сериозност, мъдрост и зрелост – а за отговорните министри трябва да има начин да се констатират техните мнения. Ако това беше направено, нямаше сега да се обръщам писмено към Ваше Величество.

Животът е нищо за човек, който поставя задълженията си над всичко – но след щастието да ги е изпълнил, (единственото) благо, към което е чувствителен, е това, да докаже, че ги е изпълнил с вярност. И това дори е задължение на общественика.

10 юни 1792 година, IV година на Свободата

Писмото току-що беше привършено. То беше написано на един дъх, когато Серван, Клавиев и Ролан влязоха.

С две думи госпожа Ролан изложи плана на тримата приятели.

Писмото, което щяха да прочетат между тримата, щеше да бъде прочетено отново на другия ден на отсъстващите трима министри: Дюмурие, Лакост и Дюрантон.

Те или щяха да го одобрят и да добавят своите подписи към този на Ролан, или да го отхвърлят, а Серван, Клавиев и Ролан щяха да подадат колективно оставка, мотивирана с отказа на техните колеги да подпишат едно писмо, което на тях им се струва, че изразява истинското мнение на Франция.

Тогава щяха да депозират писмото в Националното събрание и

повече нямаше да има съмнение във Франция относно причината за напускането на тримата министри патриоти.

Но не стана точно така. На другия ден, след прочитането на писмото от Ролан пред Дюмурие, Дюрантон и Лакост, и тримата одобриха идеята, но имаха различия по начина на изразяване. Накрая те отказаха, казвайки, че е по-добре да се явят лично при краля.

Това беше начин да се заобиколи въпросът.

Същата вечер Ролан изпрати на краля писмото, подписано единствено от него.

Почти веднага Лакост връчи на Ролан и Клавиер известията за уволнението им.

Както беше казал Дюмурие, удобният случай не се забави.

Беше вярно също така, че кралят не го бе пропуснал.

На другия ден, както беше уговорено, писмото на Ролан беше прочетено от трибуната по същото време, когато съобщиха за уволнението му и това на неговите колеги Клавиер и Серван.

Събранието обяви с едно огромно мнозинство, че тримата уволнени министри са „много заслужили пред родината“.

Така войната беше обявена и вътре в страната, както и отвън.

Събранието не чакаше нищо друго, за да нанесе първите удари, освен да научи какво ще направи кралят по отношение на двата декрета.

137.

Ученикът на господин херцог Дьо Вогийон

В момента, когато Събранието гласуваше с овации благодарностите за тримата излизачи от кабинета министри и постановяваше отпечатването и разпращането по департаментите на писмото на Ролан, Дюмурие се появи при вратите на Събранието.

Знаеха, че е храбър. Не знаеха, че е дързък.

Той беше научил какво става и идваше да хване бика за рогата.

Предлогът за присъствието му в Събранието беше една забележителна паметна записка върху състоянието на въоръжените сили на Франция. Военен министър от предната вечер, той беше свършил или беше наредил да свършат тази работа през нощта. Това беше едно обвинение срещу Серван, което в действителност падаше върху Дьо Грав и най-вече върху неговия предшественик Нарбон.

Серван бе министър само десетина-дванайсет дни. Дюмурие идваше твърде подготвен – бе напуснал краля, когото току-що беше увещавал да бъде верен на двойното си обещание относно одобряването на двата декрета и в отговор кралят не само беше подновил обещанието си, но и бе подчертал, че богословите, с които се бил посъветвал, са до един на мнението на Дюмурие.

Така че военният министър се запъти право към трибуната. Той се изкачи сред нечленоразделни викове и свиреп рев. Стигнал горе, той хладнокръвно поиска думата. Тя му беше дадена сред ужасяваща глъчка. Най-накрая любопитството да чуят какво има да им каже Дюмурие ги накара да се успокоят.

– Господа – каза той, – току-що е бил убит генерал Гувион. Бог е възнаградил храбростта му – той е умрял в битка с враговете на Франция. Той е щастливец! Не става свидетел на нашите отвратителни препирни! Завиждам на жребия му.

Тези няколко думи, казани с голяма превзетост и дълбока меланхолия, направиха впечатление на Събранието. Освен това новината за смъртта разсея първоначалните чувства. Започнаха да разискват по онава, което Събранието би трябвало да направи, за да засвидетелства съболезнованията си на семейството на генерала, и решиха, че председателят трябва да напише едно писмо.

Тогава Дюмурие поиска за втори път думата и тя му беше дадена.

Той извади паметната си записка от джоба. Но едва прочете заглавието: „Паметна записка по въпросите на военното министерство“, когато жирондистите и якобинците започнаха да викат, за да не му позволят да чете.

Тогава сред шума министърът прочете встъплението с такъв приповдигнат тон и толкова ясен глас, че се разбра, че това встъпление е насочено срещу съзаклятническите партии и се върти върху думите на почит, дължими на един министър.

Подобна самоувереност щеше да раздразни до крайност слушателите на Дюмурие, дори да бяха в по-малко гневно настроение.

– Чувате ли го? – провикна се Гаде. – Той вече се чувства толкова могъщ, че се осмелява да ни дава съвети!

– Защо пък не? – отвърна спокойно Дюмурие, обръщайки се към този, който го бе прекъснал.

Както и преди съм споменавал, най-предпазливото нещо във Франция е смелостта. Смелостта на Дюмурие надделя над противниците му. Млъкнаха или поне поискаха да го чуят и се заслушаха.

Паметната записка беше умна, блестяща, ловка. Макар и предубедени срещу министъра, аплодираха го и от двете страни.

Ласюе, който беше член на военната комисия, се качи на трибуната, за да отговори на Дюмурие. Тогава той нави записката си и спокойно я постави обратно в джоба си.

Жирондистите видяха движенията му. Един от тях се провикна:

– Виждате ли го предателя? Той си прибира записката в джоба. Иска да избяга със записката си... Да му попречим! Това нещо ще ни послужи да го засраим.

Но при тези викове Дюмурие, който не беше направил и една крачка към вратата, извади записката от джоба си и я връчи на разсилния. Веднага един от секретарите протегна ръка и щом я получи, потърси подписа.

– Господа – каза секретарят, – записката не е подписана!

– Да я подпише! Да я подпише! – развикаха се от всички страни.

– Такова беше и моето намерение – каза Дюмурие – и тя е твърде грижливо съставена, за да не се поколебая да поставя името си под нея. Дайте ми перо и мастило.

Дадоха му перо, натопено в мастило. Той постави крак на стъпалото на трибуната и подписа паметната записка на коляното си. Тогава разсилният поиска да я вземе отново. Но Дюмурие отстрани ръката му и отиде да постави паметната записка на бюрото. После със ситни крачки

пресече залата и излезе през вратата, разположена под левите банки.

Точно обратното на влизането му, което беше посрещнато с викове и дюдюкания, излизането му беше съпроводено от най-голяма тишина. Зрителите от трибуните се устремиха по коридорите, за да видят човека, изправил се срещу цяло едно събрание. При вратата на клуба на фьойаните той беше заобиколен от триста-четирисотин души, които се притискаха около него повече с любопитство, отколкото с омраза, като че в крайна сметка биха могли да предвидят, че три месеца по-късно той ще спаси Франция при Валми³⁶¹.

Няколко депутати роялисти излязоха един след друг от камарата и притичаха към Дюмурие. За тях вече нямаше съмнение, че генералът е от техните. Точно това бе предвидил Дюмурие и ето защо бе накарал краля да даде одобрението си за двата декрета.

– Ей, генерале! – каза му един от тях. – Вътре се кланят на дявола!

– Дължат му това – отвърна Дюмурие, – тъй като не знам кой освен дявола би могъл да ги създаде.

– Не знаете ли? – каза му друг. – В Събранието говорят да ви изпратят в Орлеан и да ви организират процес.

– Хубаво! – каза Дюмурие. – Имам нужда от ваканция. Ще правя бани, ще пия суроватка и ще си почина.

– Генерале – извика му трети, – току-що постановиха отпечатването на вашата паметна записка.

– Толкова по-добре! Това е непохватност, която ще доведе при мен всички безпристрастни.

Сред това шествие и с тази размяна на мнения стигнаха до двореца.

Кралят го прие прекрасно. Новият съвет беше съставен.

Уволнявайки Серван, Ролан и Клавиер, Дюмурие трябваше да се погрижи за техни заместници.

Като министър на вътрешните работи той предложи Мурге от Монпелие, протестант, член на множество академии, бивш фьойан, който се беше оттеглил от клуба. Кралят го прие.

За министър на външните работи той беше предложил Дьо Молд, Семонвил или Найак.

Кралят беше избрал Найак.

За министър на финансите бе предложил Вержан, племенник на бившия министър.

Вержан бе напълно подходящ според краля, който тутакси изпрати

361. На 20 септември 1792 г. – бел.ред.

да го потърсят. Но той, въпреки показаната дълбока привързаност към краля, беше отказал.

Беше взето решение, че министърът на вътрешните работи временно ще ръководи и Министерството на финансите и че Дюмурие също така временно, докато чака отсъстващия от Париж Найак, ще поеме външните работи.

Само че тайно от краля четиримата министри, които изобщо не се заблуждаваха относно тежестта на положението, бяха се договорили, че ако кралят, след като издейства уволнението на Серван, Клавиев и Ролан, не съдържа обещанието, цената за което беше това уволнение, те ще си подадат оставката.

Така че, както казахме, новият съвет беше събран.

Кралят вече знаеше какво се е случило в Събранието. Той поздрави Дюмурие за поведението му, одобри незабавно декрета за двайсетте хиляди души, но отложи за другия ден одобряването на декрета за свещениците. Той възрази, че имал колебание, което, както каза, трябвало да бъде премахнато от изповедника му.

Министрите се спогледаха. Първите съмнения се прокраднаха в сърцата им. Но в крайна сметка може би боязливата съвест на краля имаше нужда от тази отсрочка, за да си осигури твърдост.

На другия ден министрите се върнаха към въпроса от вечерта. Но нощта бе извършила своето – ако не съвестта, то волята на краля се беше втвърдила. Той заяви, че ще наложи вето на декрета.

Един след друг четиримата министри – Дюмурие пръв, тъй като кралят му бе дал думата си, – говориха с краля почтително, но твърдо. Кралят ги слушаше с притворени очи и с държанието на човек, чието решение е вече взето. И наистина, когато свършиха, кралят каза:

– Господа, написах едно писмо до председателя на Събранието, за да му съобщя решението си. Един от вас ще го приподпише и всичките четирима ще го отнесете заедно в Събранието.

Това беше една заповед напълно в духа на стария режим, но звучаща неприлично в ушите на конституционните, следователно отговорни, министри.

– Сир – каза Дюмурие, след като се посъветва с поглед с колегите си, – нищо друго ли няма да ни наредите?

– Не – отвърна кралят.

И се оттегли.

Министрите останаха и коментирайки съвета си, решиха да поискат аудиенция на другия ден. Те се договориха да не дават никакви

обяснения, а единодушно да си подадат оставката.

Дюмурие се прибра у дома си. Кралят почти бе успял да го изиграе, него, ловкия политик, изпечения дипломат, генерала, чиято смелост се подсилваше от интригантството му!

Той откри три писма от различни лица, които му съобщаваха за сбирка в предградието Сен Антоан и за тайни събрания у Сантер. Веднага написа на краля, за да го предупреди за това. Един час по-късно получи това писмо, неподписано от краля, но написано от ръката му:

Не мислете, че ще успеете да ме стреснете със заплахи, господине. Решението ми е взето.

Дюмурие хвана едно перо и написа на свой ред:

Сир, не мислите правилно за мен, ако наистина смятате, че съм способен да използвам подобен начин. Моите колеги и аз имаме честта да напишем на Ваше Величество да ни окаже благоволение и да ни приеме утре сутринта в десет часа. Умолявам Ваше Величество, докато чака, да ми избере приемник, който да може да ме замени до двайсет и четири часа, предвид спешността на работите във военното министерство и да приеме оставката ми.

Той накара секретаря си да занесе това писмо, за да бъде сигурен, че ще получи отговор.

Секретарят чака до полунощ и в дванайсет и половина се върна с това писмо:

Ще се видя утре с моите министри в десет часа и ще поговорим за онова, което сте ми написали.

Беше очевидно, че контрареволуцията се крои в двореца. Наистина имаха сили, на които можеха да разчитат:

конституционната гвардия от шест хиляди войници, уволнена, но готова да се събере при първия зов;

седем-осем хиляди рицари на ордена „Свети Луи“, чиито червени панделки бяха знак за съгласие;

три швейцарски батальона, всеки от по хиляда и шестстотин души, елитен отряд, непоклатим като старите скали на Хелвеция³⁶².

362. Хелвеция – римското име на Швейцария – бел.прев.

И после, нещо по-добро от всичко това, едно писмо на Лафайет, в което се четеше това изречение:

Бъдете непоколебим, сир! Силен с властта, дадена ви от Националното събрание, вие ще съберете всички добри французи, строени около трона ви!

Ето какво се предлагаше да се направи:

с едно изсвирване да се съберат конституционната гвардия, рицарите на ордена „Свети Луи“ и швейцарците;

в същия ден да се отнемат оръдията от секциите;

да се затворят якобинците в Събранието;

да се съберат роялистите от Националната гвардия, образуващи контингент от около петнайсет хиляди души, и да се чака Лафайет, който с три дни усилен ход можеше да пристигне от Ардените³⁶³.

За нещастие кралицата не искаше и да чуе да се говори за Лафайет.

Лафайет символизираше умерената революция и по мнението на кралицата тази революция би могла да се закрепил, да се изтрае, да се удържи. Напротив, революцията на якобинците скоро щеше да подтикне народа към крайност и на нея не можеше да се устои по никакъв начин.

О! Ако Шарни беше тук! Но дори не се знаеше къде е Шарни, а дори и да се знаеше, би било твърде голямо падение, ако не за кралицата, то най-малкото за жената, да прибегне до услугите му.

В двореца нощта премина в смут и обсъждания. Имаха хора за отбрана, дори и за атака, но нямаше достатъчно силна ръка, която да ги събере и направлява.

В десет часа сутринта министрите бяха при краля. Беше вече 16 юни. Кралят ги прие в спалнята си. Дюрантон започна пръв.

От името на всички, със сърдечна и дълбока почителност, той представи оставките на колегите си и своята.

– Да, разбирам – каза кралят, – става дума за отговорността!

– Да, сир, за кралската отговорност – провикна се Лакост. – Колкото до нас, повярвайте, готови сме да умрем за Ваше Величество. Но умирайки заради свещениците, само ще ускорим падането на монархията!

Луи XVI се обърна към Дюмурие.

363. Ардени – планини във Франция, Белгия и Люксембург, западното продължение на Рейнските шистови планини. Дължина около 160 км – бел.ред.

– Господине – каза му той, – все така ли изпитвате чувствата, които изразяваше вчерашното ви писмо?

– Да, сир – отвърна Дюмурие, – ако Ваше Величество не се остави да бъде победен от верността и привързаността ни.

– Е, добре – каза кралят с мрачен вид, – щом решението ви е взето, приемам оставката ви. Ще се погрижа.

Четиримата се поклониха. Мурге я имаше написана. Той я даде на краля. Другите трима я дадоха устно.

Придворните чакаха в преддверието. Те видяха четиримата министри да излизат и по вида им разбраха, че всичко е свършено.

Едни се зарадваха. Други се изплашиха.

Атмосферата натежаваше като в горещ летен ден. Усещаше се приближаването на буря. При вратите на Тюйлери Дюмурие срещна командващия Националната гвардия господин Дьо Роменвил. Той беше страшно забързан.

– Господин министре – каза той, – тичам да получа заповедите ви.

– Вече не съм министър, господине – отвърна Дюмурие.

– Ама има сборища в предградията.

– Вървете да получите заповеди от краля.

– Това не търпи отлагане!

– Тогава побързайте! Кралят току-що прие оставката ми.

Господин Дьо Роменвил се затича по стъпалата.

На другия ден, седемнайсети, сутринта Дюмурие видя да влизат при него господата Шамбона и Лажар. И двамата се представиха от името на краля: Шамбона, за да получи портфейла на външното министерство, а Лажар – на военното.

Кралят очакваше Дюмурие на осемнайсети сутринта, за да довърши с него последните работи по счетоводството и тайните разходи. Като го видяха да се появява отново в двореца, помислиха, че идва да заеме отново мястото си, и се заблъскаха около него, за да го поздравят.

– Господа – каза Дюмурие, – внимавайте! Имате работа с човек, който не се прибира, а излиза – идвам да предам отчетите си.

Всички бързо се разпръснаха. В този момент един прислужник съобщи, че кралят очаква господин Дюмурие в стаята си. Кралят си бе възвърнал цялото спокойствие. Това душевна сила ли беше? Или измамна увереност? Дюмурие предаде отчетите си.

Като приключиха работа, Дюмурие стана.

– И така, значи – каза му кралят, отпускатки се назад във фотьойла си, – вие ще се присъедините към армията на Люкнер?

– Да, сир. Напускам с удоволствие и без никакво съжаление този отвратителен град. Но вие оставате в опасност.

– Наистина осъзнавам опасността, която ме заплашва – каза кралят с видимо безразличие.

– Сир – добави Дюмурие, – вие трябва да разберете, че сега вече не ви говоря от личен интерес – веднъж освободен от съвета, аз завинаги съм разделен с вас. Правя го от вяност, от най-чиста привързаност, от любов към родината, за вашето благополучие, за това на короната, на кралицата и на вашите деца. В името на всичко онова, което е скъпо и свято на сърцето на човека, умолявам Ваше Величество да не настоява за налагането на своето вето – това упорство няма да ви послужи за нищо и вие ще се погубите, сир!

– Не ми говорете повече – каза кралят нетърпеливо, – решението ми е взето!

– Сир! Сир! Вие ми казахте същото нещо тук, в тази същата стая, пред кралицата, когато ми обещахте да одобрите декретите.

– Сбърках, като ви го обещах, господине, и се разкайвам.

– Сир, повтарям ви го – това е последният път, когато имам честта да ви видя, простете ми откровеността: имам зад гърба си петдесет и шест години и опит – вие не сбъркахте, когато ми обещахте да одобрите декретите, а днес, когато отказвате да удържите обещанието си... Злоупотребяват с вашата съвест и ви водят към гражданска война. Вие нямате сили, няма да устоите и историята, оплаквайки ви, ще ви упрекне, че сте причинили нещастия на Франция!

– И вие твърдите, че ще упрекнат мен за нещастията на Франция? – каза Луи XVI.

– Да, сир.

– Все пак Бог ми е свидетел, че искам само щастието й!

– Не се съмнявам, сир. Но вие дължите отчет пред Бога не само за чистотата, но и за ясно съществуващите ви намерения. Вие вярвате, че спасявате религията – всъщност я разрушавате. Вашите свещеници ще бъдат изклани. Разбитата ви корона ще се търкулне във вашата кръв, в тази на кралицата и може би в тази на децата ви, о, кралю мой! Кралю мой!

И силно развълнуван, Дюмурие долепи устни до ръката, която Луи XVI му протягаше.

Тогава кралят със съвършено спокойствие и величие, на което не биха могли да го сметнат за способен, каза:

– Имате право, господине, очаквам смъртта и я прощavam

предварително на убийците си. Колкото до вас, вие ми служихте вярно. Цена ви и съм ви признателен за вашата чувствителност... Сбогом, господине!

И като стана бързо, кралят се оттегли в нишата на един прозорец. Дюмурие събра бавно документите, за да има време да се съвземе и да даде време на краля да го повика отново. После, с бавна крачка, той се отправи към вратата, готов да се върне при първата дума, която му каже Луи XVI. Но тази първа дума бе в същото време и последната.

– Сбогом, господине! Бъдете щастлив! – каза кралят.

След тези думи нямаше начин да остане нито миг повече. Дюмурие излезе.

Монархията току-що бе скъсала с последния си крепител. Кралят току-що бе свалил маската си. Той се намираще с открито лице пред народа.

Нека видим какво ще направи, от своя страна, този народ!

138.

Едно тайно събрание в Шарантон

Един човек се беше разхождал през целия ден в предградието Сен Антоан в униформата на генерал, яхнал голям фламандски кон, като раздаваше ръкостискания с лява и дясна ръка, прегръщаше хубавите момичета и плащаше пиенето на момците.

Това беше един от шестимата наследници на господин Дьо Лафайет, важна клечка от командването на Националната гвардия. Той беше командирът на батальон Сантер.

До него яздеше, както адютант до генерала си, на силен кон един човек, който по облеклото можеше да бъде взет за патриот от село.

Един белег бе оставил следа по челото му и колкото командирът на батальона имаше свободна усмивка и открито лице, толкова неговият поглед беше мрачен, а физиономията му заплашителна.

– Бъдете в готовност, мои добри приятели! Бдете над нацията! Предателите заговорничат против нея, но ние сме тук – казваше Сантер.

– Какво трябва да правим, господин Сантер? – питаха хората от предградието. – Вие знаете, че сме с вас! Къде са предателите? Поведете ни срещу тях.

– Почакайте да настъпи моментът! – казваше Сантер.

– А кога?

Сантер нищо не знаеше, но за всеки случай отговаряше:

– О, бъдете спокойни, ще ви предупредят.

А човекът, който следваше Сантер, се навеждаше над шията на коня, говорейки на ухо на някои хора, които разпознаваше по известни знаци, и им казваше:

– На двайсети юни! На двайсети юни!

И хората си тръгнаха, научавайки тази дата. На десет, двайсет или трийсет крачки около тях се образуваше групичка и тази дата обикаляше събраните: „На двайсети юни!“

Какво щеше да става на двайсети юни? Още нищо не се знаеше. Но онова, което се знаеше, беше, че на двайсети юни ще се случи нещо.

В числото на хората, на които беше съобщена тази дата, можеше да се разпознаят някои, които изобщо не бяха чужди на събитията, които вече разказахме.

Сен-Юрж, когото видяхме на пети октомври сутринта в градината

на Пале Роаял да повежда първия отред към Версай. Сен-Юрюж, този мамен съпруг преди 1789 година, затворен в Бастилията и освободен на четиринайсети юли, който си отмъщаваше на благородничеството и на монархията за своите съпружески нещастия и незаконното си затваряне.

Верьер – вие го познавате, нали? Този гърбушко от Апокалипсиса, с чатал чак до брадичката, ни се е явявал два пъти: веднъж в кръчмата в Севър, заедно с Марат и херцог Д'Егийон, преоблечен като жена, и втория път на Марсово поле, миг преди да открият огън.

Фурние Американеца, който беше стрелял по Лафайет през колелата на една кола и чиято пушка засече. Той си обеща този път да се прицели по-нависоко, отколкото командващия Националната гвардия, и за да не би пушката му да засече отново, щеше да удари с шпага.

Господин Дьо Бозир, който не се беше възползвал от времето, през което го оставихме в сянка, за да се поправи. Господин Дьо Бозир, който бе поел отново Олива от ръцете на умиращия Мирабо, както рицарят Де Грийо бе поел Манон Леско от ръцете, които след като за миг я бяха вдигнали от калта, я оставяха да падне отново в тинята.

Муше, един дребен свит човечец, куц и кривокрак, препасан смешно с един огромен трицветен ешарф, покриващ половината от тялото му, общински служител, мирови съдия, знам ли още какъв?

Гоншон, Мирабо на народа, когото Питу намираше за още по-грозен от Мирабо на благородниците, та, Гоншон, който изчезваше заедно с безредиците така, както в някоя феерия изчезва, за да се появи отново по-късно и винаги по-пламенен, по-ужасен, по-ожесточен демонът, от когото авторът има краткотрайна нужда.

Сред цялата тази тълпа, събрана около развалините на Бастилията, сякаш на някой друг Авентински хълм, се движеше напред-назад един млад, блед и слаб човек със сплескани коси, с очи пълни с мълнии, самотен като орела, когото щеше да вземе по-късно за емблема, непознаващ никого и непознат за всички.

Това беше артилерийският лейтенант Бонапарт, случайно в отпуск в Париж, за когото, както си спомняте, в деня, когато се появи при якобинците, Калиостро бе направил на Жилбер едно толкова странно предсказание.

От кого беше дразнена, раздвижвана, възбуждана цялата тази тълпа? От един човек с могъщо телосложение, с лъвска грива и гръмлив глас, когото Сантер трябваше да намери, прибирайки се у дома в своята стаичка зад дюкяна, където той го чакаше – от Дантон!

Това беше часът, когато страховитият революционер, който ни е

едва познат само с шума, който предизвика в партера на Театр-Франсез по време на представленията на „Шарл IX“ на Шение³⁶⁴ и със страховитото си красноречие от трибуната в клуба на корделиерите, се появяваше наистина на политическата сцена, където щеше да протегне своите ръце на гигант.

Откъде идваше силата на този човек, която щеше да бъде така съдбоносна за монархията? От самата кралица!

Омразната австрийка не беше поискала Лафайет да стане кмет на Париж. Тя беше предпочела пред него Петион, човека от завръщането от Варен, който едва влязъл в кметството, започна борба с краля, разпоглеждайки да бъде наблюдаван Тюйлери.

Петион имаше двама приятели, които водеше от лявата и дясната си страна в деня, когато встъпи в длъжност в кметството – Дантон и Манюел. Той беше направил Манюел прокурор на общината, а Дантон негов заместник.

Вернио беше казал от трибуната, сочейки към Тюйлери:

– Терорът често е излизал от този злокобен дворец в името на деспотизма. Нека сега влезе в името на закона!

Е, добре, беше настъпил часът, когато трябваше да се претвори в материални действия красивата и ужасна картина, нарисувана от оратора от Жирондата. Трябваше да се отиде и да се потърси терорът в предградията Сен Антоан и да бъде вкаран, напълно ужасен, с разногласните му викове, с преплетените му ръце, в двореца на Катерина де Медичи.

Кой можеше да го призове по-добре от онзи страховит революционен маг, когото наричаха Дантон?

Дантон имаше широки рамене, могъща ръка, атлетична гръд, в която биеше силно сърце. Дантон беше там-тамът на революцията. Ударът, който получаваше, той го предаваше на минутата с една мощна вибрация, която се разпръскваше върху тълпата и я опиваше. Дантон се докосваше от едната страна до народа чрез Ебер, от другата – до трона чрез херцог Д'Орлеан. Между билетопродавача от тъгъла на улицата и кралския принц от тъгъла до трона Дантон имаше на разположение една клавиатура посредник, в която всеки клавиш отговаряше на някоя обществена фибра.

Хвърлете поглед на тази гама: тя обхващаше две октави и беше в хармония с могъщия му глас: Ебер, Лержандр, Гоншон, Росиньол,

364. Андре Мари Шение (1762 – 1794) – френски поет и публицист. Първоначално е привърженик на идеите на Великата френска революция. По-късно се обявява в защита на Луи XVI и на Ш. Корде. По-късно е срещу Робеспьер; гилотиниран – бел.ред.

Моморо, Брюн, Юженин, Ротондо, Сантер, Фабр д'Еглантен, Камий Демулен, Дюгазон, Лазуски, Силери-Жанли, херцог Д'Орлеан.

Освен това отбележете, че тук слагаме само познатите имена във Франция. А сега кой ще ни каже докъде се издига това могъщество зад границите, след които се губи от погледа ни?

Е, добре, това могъщество разбунтува предградието Сен Антоан.

Още от шестнайсети един човек на Дантон, полякът Лазуски, член на съвета на Комуната, задвижи нещата. Той съобщи на съвета, че на двацети юни двете предградия – предградието Сен Антоан и предградието Сент Марсо, ще представят в Събранието и на краля петиции по повод на ветото върху декрета относно свещениците и заедно с това ще посадят на насипа „Фьойан“ едно дърво на свободата в памет на заседанието в залата за игра на топка и на 20 юни 1789 година.

Съветът отказа да даде разрешение.

– Ще минем и без него – просъска съвсем тихо Дантон в ухото на Лазуски.

И Лазуски повтори високо:

– Ще минем и без него!

Така че тази дата, 20 юни, имаше както видимо, така и скрито значение.

Едното беше предлогът – да се връчи една петиция на краля и да се посади дърво на свободата.

Другото беше цел, известна само на няколко посветени – да бъде спасена Франция от Лафайет и фьойаните, както и да бъде предупреден непоправимият крал, кралят от стария режим, че има такива политически бури, които могат да накарат един монарх да потъне заедно с трона, короната и семейството си, както бездната на океана поглъща кораб заедно с целия му товар.

Както казахме, Дантон чакаше Сантер в задната стая на дюкяна му. Предишната вечер бе наредил да му кажат чрез Лежандр, че на другия ден е необходимо да започне вдигането на бунт в предградието Сен Антоан.

После, на сутринта, при пивоваря патриот беше дошъл Бийо, който, направил знака за разпознаване, му бе съобщил, че комитетът го е назначил към него за целия ден.

Ето как Бийо, давайки си вид, че е адютант на Сантер, знаеше повече от самия Сантер.

Дантон идваше да уговори със Сантер една среща за през нощта на следващия ден в една малка къщичка в Шарантон, разположена на

десния бряг на Марна при края на моста.

Там трябваше да се срещнат всички онези хора, непознати, водещи странно съществуване, които винаги могат да бъдат открити да направляват течението на метежите. Всеки от тях беше точен на срещата.

Страстите на всички тези хора бяха различни. Откъде извираха те? Да се опише, би означавало да се напише цяла една мрачна история. Някои действаша от любов към свободата. Мнозина, като Бийо, отмъщаваха за причинени оскърбления. А едно още по-голямо число действаше, водено от омраза, от мизерия, от долни инстинкти.

На първия етаж имаше една затворена стая, в която имаха право да влизат само водачите. Те слизаха оттам с точни и ясни последни инструкции. Би могло да се каже, че някакъв кивот или някакво непознато божество им предава решенията си.

Гигантски план на Париж беше разгънат върху една маса.

Пръстът на Дантон чертаеше изворите, притоците, течението, коритата и точките на съединение на тези потоци, рекички и реки от хора, които на по-следващия ден трябваше да наводнят Париж.

Площадът пред Бастилията, на който се излизаше по улиците на предградието Сен Антоан, на квартала при арсенала и на предградието Сент Марсо, беше указан като сборен пункт. Събранието беше указано като предлог, Тюйлери като цел.

Булевардът беше широкият път, по който трябваше да се оттече цялата тази ръмжаща вълна. На всеки един беше посочен пост и след като всеки обеща да се яви, се разделиха.

Общото нареждане беше: „Да се приключи с двореца!“

По какъв начин щеше да се приключи? Това оставаше неясно.

През целия ден на деветнайсети групите чакаха на мястото на Бастилията, в околностите на Арсенала и в предградието Сен Антоан.

Изведнъж сред последната група се появи една смела и страховита амазонка, облечена в червено, с колан, в който бяха затъкнати пистолети, а на хълбока онази сабя, която трябваше, след като е направила осемнайсет други рани, да потърси и да намери сърцето на Сюло.

Това беше Тироан дьо Мерикур, хубавата лиежанка.

Ние я видяхме по пътя за Версай на пети октомври. Какво ѝ се беше случило оттогава?

Лиеж беше въстанал и Тироан бе поискала да отиде на помощ на родния си град. По пътя тя беше арестувана от агентите на Леополд и беше задържана осемнайсет месеца в австрийските затвори.

Избягала ли беше? Бяха ли я пуснали да излезе? Решетките ли беше

изпилила? Тъмничаря си ли беше съблазнила? Всичко това е тайнствено като началото на живота ѝ и ужасно като края му.

Както и да е, тя се завърна! Ето я! От куртизанка на богатството, тя бе станала проститутка на народа. Благородничеството ѝ беше дало златото, с което тя щеше да си купи сабята с фина закалка и дамаските пистолети, с които щеше да поразява враговете си. И така народът я разпозна и я прие със силни викове. Колко навреме пристигаше за утрешния кървав празник така облечената в червено и хубава Тироан!

Вечерта на същия ден кралицата я видя да препуска по дължината на насапа „Фьойан“. Тя се местеше от площада на Бастилията на „Шанз-Елизе“, от народното сборище на патриотичен банкет.

От мансардите на Тюйлери, където се беше качила кралицата, се чуваха виковете, тя виждаше поставените маси. Бутилките с вино обикаляха, отекваха патриотични песни и при всеки тост за Събранието, за Жирондата и за свободата сътрапезниците показваха юмрук на Тюйлери.

Актьорът Дюгазон пееше куплети срещу краля и кралицата и кралските величия можеха да чуят аплодисментите, които следваха всеки припев. Но кои бяха сътрапезниците?

Федератите от Марсилия, водени от Барбару – те бяха пристигнали предната вечер.

Иначе казано, на 18 юни 10 август бе влязъл в Париж!

139.

Двадесети юни

Денят изгрява рано през месец юни. В пет часа сутринта батальоните бяха събрани.

Този път метежът беше уреден. Приличаше на нашествие.

Тълпите познаваха вождовете си, подчиняваха се на известна дисциплина, имаха свое обозначено място и свое знаме.

Сантер беше на кон с щаба си от хора от предградието. Бийо не се отделяше от него. Би могло да се каже, че е натоварен от някоя окултна сила да бди над него.

Сборището беше разделено на три армейски корпуса:

Сантер командваше първия;

Сен-Юрюж втория;

Тероан дьо Мерикур – третия.

Към единайсет часа сутринта по заповед, донесена от един непознат мъж, огромната маса от хора потегли.

При тръгването си от Бастилията тя се състоеше от близо двайсет хиляди души.

Тази войска представляваше една дива, странна и страховита гледка!

Батальонът, командван от Сантер, беше най-добре подготвен. Имаше голям брой униформи, а като оръжие известно число пушки и байонети.

Но двата останали бяха армия на народа – облечена в парцали, бледа, мършава. Четири години лишения и скъпотия на хляба и от тези четири години, три години революция!

Ето бездната, от която излизаше тази армия.

Затова там нямаше униформи, нямаше пушки. Дрехите бяха парцали, блузите бяха разкъсани, странни оръжия бяха грабнати в първия момент на гняв или при първия порив за защита: пики, ръжени, затъпели копия, саби без ефеси, ножове, привързани на дълги тояги, дърводелски брадви, ковашки чукове, обущарски ножове.

Вместо знамена те носеха една бесилка с кукла, люлееща се на въжето и представляваща кралицата, една биволска глава с рогата, с които се преплиташе следният неприличен герб – говеждо сърце, забодено на края на един шиш, с тези думи:

Сърце на аристократ!

След това идваха знамената със следните надписи:

Одобрение или смърт!

Връщане на министрите патриоти!

Трепери, тиранино! Часът ти удари!

Навалицата се беше разделила на ъгъла на улица „Сен Антоан“.

Сантер и неговата Национална гвардия бяха минали по булеварда. Сантер, в униформата си на командир на батальон от Националната гвардия, Сен-Юрюж, облечен като носач от халите, яхнал един кон, напълно покрит с чул, който му беше доведен от един непознат коняр, и Тероан дьо Мерикур, излегната върху едно оръдие, мъкнато от мъже с навити ръкави, вървяха по улица „Сен Антоан“.

През площад „Вандом“ трябваше да достигнат до Фьойан.

Цели три часа тази армия преминаваше, увличайки в своя марш населението на кварталите, които пресичаше. Тя приличаше на онези водовъртежи, които, нараствайки, се надигат и се разпенват. На всяко кръстовище нарастваше, на всеки ъгъл се пенеше.

Цялата тази народна маса мълчеше. Само от време на време по един неочакван начин тя излизаше от своето мълчание и надаваше огромни възгласи или пък пееше знаменитата „Ще върви“ от 1790 година, която малко по малко се променяше и от песен за окуражаване, се превръщаше в песен на заплаха. Най-накрая тълпата скандираше: „Да живее нацията! Долу господин и госпожа Вето!“

Дълго време преди да се види челото на тази колона, се чуваше шумът от стъпките на множеството, както се чува шумът на надигания се прилив. После от миг на миг отекваха изблиците на техните песни, на тяхната глъчка, на виковете им, както отеква воят на бурята във въздуха.

Стигнал до площад „Вандом“, армейският корпус на Сантер, който носеше тополата, която трябваше да бъде засадена на насипа Фьойан, се натъкна на един пост от национални гвардейци, който му препречваше пътя. Нямахше нищо по-лесно за тази маса от това, да смаже този пост

между хилядите си извивки. Но не, народът си беше обещал един празник и искаше да се смее, да се забавлява, да уплаши господин и госпожа Вето – той не искаше да убива. Онези, които носеха дървото, зарязаха проекта да бъде посадено на насипа и отидоха да го посадят в съседния двор на манастира на капуцините³⁶⁵.

Почти от цял час Събранието чуваше този шум, когато пратеници на множеството дойдоха да изискат от името на упълномощилите ги благоволенieto да преминат пред нея.

Вернио поиска да приемат това. Но в същото време предложи да се изпратят шейсет депутати, които да пазят двореца.

Жирондистите също искаха кралят и кралицата да бъдат изплашени, но не искаха да им бъде причинено зло.

Един фьойан оспори предложението на Вернио, казвайки, че подобна предпазна мярка ще бъде оскърбителна за народа на Париж.

Не се ли криеше надежда за престъпление зад това престорено доверие?

Одобрението беше дадено и народът от предградията щеше да премине въоръжен през залата.

Веднага се отвориха вратите, за да направят път на трийсетте хиляди петиционери. Преминаването под строй започна по обед и свърши чак в три часа.

Тълпата беше получила първата част от онова, което желаше – тя премина под строй пред Събранието и прочете своята петиция. Оставаше ѝ да отиде и да поиска одобрението от краля.

Щом Събранието беше приело депутацията, имаше ли начин кралят да не я приеме? Кралят сигурно не беше по-голям от председателя, щом когато кралят идваше да го види, за него имаше фотьойл, подобен на председателския!

Така че кралят беше отговорил, че ще приеме петицията да му бъде поднесена от двайсет души. Народът никога не беше мислил да влиза в Тюйлери – той разчиташе, че депутатите му ще влязат, докато той преминава под прозорците. Всичките тези знамена със заплашителни девизи щяха да накарат краля и кралицата да ги видят през стъклата на прозорците.

Всички врати, водещи към двореца, бяха затворени. В двора, както и в градините на Тюйлери, имаше три полка, два ескадрона

365. Капуцини – монашески орден, чиито членове трябвало да ходят с покрити с качулки глави в знак на смирение – бел.прев.

жандармерия, няколко батальона от Националната гвардия и четири оръдия.

Кралското семейство виждаше от прозорците тази видима защита и изглеждаше твърде спокойно. В това време тълпата, все така без лоши намерения, искаше да ѝ бъде отворена желязната врата, която водеше към насипа Фьойан. Офицерите, които я охраняваха, отказаха да отворят без заповед от краля.

Тогава трима общински служители поискаха да преминат, за да отидат да поискат такава заповед. Пропуснаха ги.

Монжо, авторът на „Историята на Мария-Антоанета“, е запазил техните имена.

Това бяха Буше-Ръоне, Буше Сен-Совьор и Муше; Муше, онзи дребен мирови съдия от Маре, изкривен, куц, с криви крака и ръст колкото джудже, с огромния трицветен ешарф.

Те бяха приети в двореца и отведени при краля. И Муше беше този, който заговори.

– Сир – започна той, – събран народ върви съобразно със закона и под защитата на закона. Не бива да се безпокоите. Мирни граждани са се събрали, за да отправят една петиция към Националното събрание и искат да устроят гражданско празненство по случай клетвата, произнесена в павилиона за игра на топка през 1789 година. Тези граждани искат да минат по насипа Фьойан, където не само са затворени желязните врати, но и едно заредено оръдие им препречва достъпа. Идваме да поискаме, сир, тази желязна врата да бъде отворена и да ни бъде предоставена възможността да преминем свободно.

– Господине – отвърна кралят, – по ешарфа ви виждам, че сте общински служител. Значи вие трябва да следите законът да се изпълнява. Ако го смятате за необходимо, за да извадите Събранието от положение, накарайте да отворят вратите на насипа Фьойан. Нека гражданите преминат по този насип и излязат през вратите при конюшните. Разберете се по този въпрос с главнокомандващия на гвардията и най-вече го направете така, че да не бъде смутено общественото спокойствие.

Тримата общинари се поклониха и излязоха, придружени от един офицер, натоварен да удостовери, че заповедта да бъдат отворени вратите е дадена лично от краля. Отвориха вратите.

След като бяха отворени, всеки искаше да влезе. Започнаха да се задушават. Знае се какво е тълпа, която се задушават – това е пара, която избухва и разрушава.

Вратите към насипа Фьойан изпращяха, сякаш решетките бяха от

тръстика. Тълпата си отдъхна и се пръсна радостна из градината. Бяха забравили да отворят вратите откъм конюшните. Като откри тези врати затворени, тълпата премина пред националните гвардейци, строени срещу фасадата на двореца. После излезе през вратите към кея и тъй като трябваше общо взето да се прибере в предградието си, поиска да премине през малките врати при Карусел. Те също бяха затворени и охранявани.

Но тълпата смазана, блъскана, мамена, започна да се ядосва.

Пред ръмженето ѝ малките врати се отвориха и тълпата се разля по огромния площад.

Там тя си спомни, че главната ѝ работа за деня беше петицията до краля за вдигането на ветото му. От това последва, че вместо да продължи пътя си, тълпата зачака на Карусел.

Измина час и тя започна да става нетърпелива и би се разотишла, но съвсем не такава беше целта на водачите ѝ. Там имаше хора, които вървяха от група на група и казваха:

– Останете! Ама останете де! Кралят ще даде одобрението си. Да не се връщаме у дома без одобрението му, защото ще трябва да започваме отначало.

Тълпата намираще, че тези хора са напълно прави. Но в същото време размишляваше, че това знаменито одобрение ги кара доста да чакат. Бяха гладни. Навсякъде викаха за това.

Хлябът вече не беше скъп. Но нямаше работа, нямаше пари и колкото и да беше евтин хлябът, все още не го раздаваха безплатно.

Всички тези хора бяха станали в пет часа сутринта, мнозина от тях бяха напуснали одъра, на който си бяха легнали, без да ядат предишната вечер. Всички тези хора, работниците с техните жени, майки с техните деца, всички те бяха тръгнали с неясната надежда, че кралят ще одобри декрета.

Кралят обаче ни най-малко не изглеждаше разположен да го одобри.

Беше горещо и бяха жадни. Гладът, жаждата и горещината карат кучетата да побесняват.

Е, добре, този беден народ чакаше и търпеше.

При все това започнаха да разтърсват решетките на портите на двореца.

Един общинар се появи в двора на Тюйлери и надутото се обърна към народа.

– Граждани – каза той, – това е жилището на краля и да влезем

въоръжени би било насилие. Кралят има доброто желание да получи петицията ви, но представена само от двайсет депутати.

И така депутатите, които тълпата очакваше и за които мислеха, че са от един час при краля, още не бяха въведени! Изведнъж откъм кейовете се чуха силни викове.

Това бяха Сантер и Сен-Юрюж на конете си и Тероан на нейното оръдие.

– Е, добре, какво правите пред тази решетка? – викаше Сен-Юрюж. – Защо не влезете?

– Наистина – казаха мъжете от тълпата, – защо ли пък да не влезем?

– Ами виждате, че вратите са затворени – отбелязаха множество гласове.

Тероан скочи от своето оръдие.

– То е заредено – каза тя, – накарайте вратите да хвъркнат във въздуха с едно голе.

И насочиха оръдието срещу вратата.

– Почакайте! Почакайте! – викаха двама общинари. – Без насилие – ще ви отворим.

И наистина те налегнаха лоста, който затваряше двете крила – лостът се размърда и вратите се отвориха.

Всички се хвърлиха напред. Искате ли да знаете какво е тълпа и какъв ужасен порой представлява тя?

Е, добре, тълпата влезе. Оръдието, повлечено, търкаляно от нейните вълни, пресече с нея двора, изкачи стъпалата и се оказа на горната площадка на стълбите! На горната площадка бяха общинските служители с ешарфове.

– Какво смятате да правите с това оръдие? – попитаха те. – Оръдие в апартаментите на краля! Мислите ли, че ще постигнете нещо с подобно насилие?

– Вярно е – отвърнаха хората, самите те, учудени как оръдието се е оказало там.

И те го обърнаха и поискаха да го свалят. Оста се закачи за една врата и ето че дулото на оръдието беше обърнато към множеството.

– Хубаво! Има артилерия дори в апартаментите на краля! – викаха онези, които пристигаха сега и не знаеха как това оръдие се е оказало там, не разпознавайки оръдието на Тероан и мислейки, че е поставено там срещу тях.

В това време по заповед на Муше двама мъже режеха, дялаха и разбиваха рамката на вратата и освобождаваха оръдието, което се беше

свлякло във вестибюла. Тази операция, имаща за цел да освободи оръдието, ги накара да мислят, че разбиват вратите с удари на брадва.

Почти двеста благородници бяха притичали в двореца не с надеждата да го защитят, но мислеха, че е дошъл краят на дните на краля и идваха да умрат с него.

Освен това там беше и старият маршал Дьо Муши, господин Д'Ервили, командир на уволнената конституционна гвардия, Аклок, командир на батальон от Националната гвардия, трима гренадири от батальона на предградието Сен Мартен, останали сами на поста си, господата Лекрозние, Бридо и Госе, един човек, облечен в черно, който веднъж вече беше дотичал, за да предложи гръдта си на куршумите на убийците, чиито съвети непрестанно биваха отхвърляни, и който в дни на опасност, които се бе опитвал да предотврати, идваше да застане като последна преграда между тази опасност и краля – Жилбер.

Обезпокоени от ужасяващия шум на множеството, кралят и кралицата малко по малко привикнаха към него. Беше три и половина часа следобед. Те се надяваха денят да завърши така, както бе започнал. Кралското семейство се беше събрало в стаята на краля.

Изведнъж звукът от ударите на брадвите отекна чак до стаята, надделя над шума от възгласите, който приличаше на далечен рев на буря. В този момент един човек се устреми в спалнята на краля, викайки:

– Сир, не се отделяйте от мен. Отговарям за всичко!

140.

В която кралят вижда, че има известни обстоятелства, при които без да си якобинец, може да сложиш червения калпак на главата си

Този човек беше доктор Жилбер. Той се появяваше в почти периодични промеждутъци и във всички големи перипетии на драмата, която се разгръщаше.

– А! Докторе, това сте вие! Какво става? – попитаха едновременно кралят и кралицата.

– Това, че дворецът е завладян, сир – каза Жилбер, – и народът вдига този шум, който чувате, искайки да ви види.

– О! – извикаха едновременно кралицата и госпожа Елизабет. – Ние няма да се отделяме от вас, сир!

– Би ли могъл кралят да ми даде за един час властта, която има капитанът на един кораб над съда си по време на буря? – каза Жилбер.

– Давам ви я – каза кралят.

В този момент командващият Националната гвардия Аклок се появи на свой ред на вратата блед, но решен да защитава краля докрай.

– Господине – провикна се Жилбер, – ето ви краля. Той е готов да ви следва. Заемете се с него.

После към краля:

– Вървете, сир, вървете!

– Но аз – извика кралицата, – аз искам да последвам съпруга си!

– А аз брат си! – извика госпожа Елизабет.

– Последвайте брат си, госпожо – каза Жилбер на госпожа Елизабет. – Но вие, госпожо, останете! – добави той, обръщайки се към кралицата.

– Господине!... – каза Мария-Антоанета.

– Сир! Сир! – извика Жилбер. – За Бога, помолете кралицата да ми се довери или не отговарям за нищо.

– Госпожо – каза кралят, – слушайте господин Жилбер и ако потрябва, подчинете се на заповедите му.

После добави към Жилбер:

– Господине, поемате ли отговорността за кралицата и дофина?

– Сир, отговарям за тях или ще умра заедно с тях! Това е всичко,

което един лоцман може да каже по време на буря.

Кралицата поиска да направи едно последно усилие, но Жилбер разпери ръце, за да ѝ прегради пътя.

– Госпожо – каза ѝ той, – вас, а не краля, ви заплашва истинска опасност. Погрешно или не, но ви обвиняват за съпротивата на краля. Така че вашето присъствие само ще го изложи на опасност, без да го защити. Изиграйте ролята на гръмоотвод – отклонете мълнията, ако можете!

– Тогава, господине, нека мълнията падне само върху мен и пощади децата ми!

– Вече гарантирах пред краля за вас и за децата ви, госпожо. Следвайте ме!

После, като се обърна към госпожа Дьо Ламбал, която беше присигнала преди месец от Англия и преди три дни от Вернон, и към останалите дами на кралицата, Жилбер добави:

– Следвайте ни!

Другите придворни дами на кралицата бяха принцеса Дьо Тарант, принцеса Дьо Тремуй, госпожите Дьо Турзел и Мако, както и Дьо ла Рош-Еймон.

Жилбер познаваше вътрешността на замъка. Той се ориентира.

Онова, което търсеше, беше някоя голяма зала, където всички можеха да виждат и да чуват. Това беше първото укрепление за преодоляване. Той щеше да постави кралицата, децата ѝ и придворните дами зад това укрепление, а сам щеше да остане пред него.

Той помисли за залата на съвета. За щастие тя все още беше свободна.

Той натика кралицата, децата и принцеса Дьо Ламбал в нишата на един прозорец. Минутите бяха толкова скъпоценни, че вече нямаше време да говори – вече блъскаха по вратите.

Той довлече тежката маса на съвета пред прозореца. Укреплението беше поставено.

Принцесата стоеше права на масата, до седналия си брат. Кралицата се намираще зад тях – невинността защитаваше непопулярността. Мария-Антоанета тъкмо обратното, искаше да застане пред децата си.

– Така е добре – извика Жилбер с тона на генерал, който командва решаваща маневра. – Не мърдайте!

И понеже тресяха вратата и се виждаше една вълна от жени сред този ревящ прилив, той изтегли резетата и каза:

– Влезте, граждани! Кралицата и нейните деца ви очакват!

След като вратата се отвори човешката вълна нахлу като през разкъсана дига.

– Къде е Австрийката? Къде е госпожа Вето? – викаха петстотин гласа.

Това беше ужасният момент.

Жилбер разбра, че в този върховен момент цялата власт се изплъзва от ръцете на хората и преминава в ръцете на Бога.

– Спокойствие, госпожо! – каза той на кралицата. – Няма нужда да ви напомням да бъдете добра.

Една жена предшестваше останалите, с разпилени коси, вдигнала една сабя над главата си, красива от гнева, а може би от глада.

– Къде е Австрийката? – викаше тя. – Тя ще умре от моята ръка.

Жилбер я хвана за ръката и като я отведе пред кралицата, каза:

– Ето я!

Тогава кралицата попита с най-благия си глас:

– Направила ли съм нещо лошо лично на вас, дете мое?

– Нищо, госпожо – отвърна жителката на предградията, учудена едновременно от благостта и величието на Мария-Антоанета.

– Е, добре, тогава защо толкова искате да ме убие?

– Казаха ми, че вие сте тази, която ще погуби нацията – запелтечи девойката, свеждайки върха на сабята си към паркета.

– Тогава са ви излъгали. Омъжих се за краля на Франция. Аз съм майка на дофина, на ето това дете, вижте го... Аз съм французойка, няма да видя никога отново моята страна – не бих могла да бъда щастлива или нещастна другаде, освен във Франция... Уви! Бях щастлива, когато ме обичахте!

И кралицата въздъхна. Девойката пусна сабята си да падне и се разплака.

– Ах, госпожо! – каза тя. – Не ви познавах – простете ми! Сега виждам, че сте добра!

– Продължавайте така, госпожо – каза съвсем тихичко Жилбер, – и не само ще бъдете спасена, но след четвърт час целият този народ ще е в краката ви.

После, поверявайки кралицата на двама или трима национални гвардейци, които бяха дотичали, и на военния министър Лажар, който беше влязъл заедно с народа, той изтича при краля.

Кралят се беше сблъскал с почти подобна сцена. Луи XVI се беше затичал по посока на шума. В момента, в който влезе в Залата на биволското око, вратите бяха разбити и през отворите преминаваха върховете

на байонетите, остриетата на копията и брадвите.

– Отворете! – извика кралят. – Отворете!

– Граждани – каза високо господин Д'Ервилли, – безполезно е да разбивате вратата – кралят иска тя да бъде отворена.

В същото време той вдигна резетата и завъртя ключа. Вратата, наполовина разбита, изскърца на пантите си.

Господин Аклок и херцог Дьо Муши бяха набутали краля в нишата на един прозорец, докато няколко намиращи се там гренадири побързаха да обърнат и струпат пейките пред него.

Като видя, че тълпата изпълва залата с викове, проклетия и рекове, кралят не можа да се съдържи и извика:

– При мен, господа!

Четирима гренадири веднага извадиха сабите си от ножниците и се наредиха около него.

– Сабите в ножниците, господа! – викна кралят. – Стойте до мен, това е всичко, което искам от вас.

Действително, за малко да стане късно. Светкавицата, която бе избликнала от остриетата на сабите, бе заприличала на предизвикателство. Един човек в дрипи, с оголени ръце и пяна на устата, се нахвърли върху краля.

– Ах! Ето те, Вето! – каза му той.

И се опита да нанесе удар с острието на един нож, натъкнато на края на една тояга.

Един от гренадирите, който въпреки заповедта на краля не беше прибрал сабята си в ножницата, наведе тоягата с нея. Но тогава самият крал, напълно дошъл на себе си, отстрани с ръка гренадира, като каза:

– Оставете ме, господине! От какво мога да се страхувам сред моя народ?

И като направи крачка напред, Луи XVI с величие, на което не биха могли и да повярват, че е способен, със смелост, която би се сторила странна, подложи гърдта си на оръжията от всякакъв вид, насочени срещу него.

– Тишина! – каза сред тази ужасяваща глъчка един мощен глас. – Искам да говоря.

Звукът от оръдеен изстрел напразно би се опитал да прозвучи сред тези възгласи и кръсъци и при все това, при звука на този глас, воплите и кръсъците спряха.

Това беше гласът на месаря Лежандр. Той се приближи до краля така, че почти го докосваше.

Около него се образува кръг. В този момент във външния край на кръга се появи един човек и зад страховития заместник на Дантон кралят разпозна бледото, но спокойно лице на доктор Жилбер.

С един въпросителен поглед го попита: „Какво направихте с кралицата, господине?“

Една усмивка на доктора му отговори: „Тя е на сигурно място, сир!“

Кралят поблагодари със знак на Жилбер.

– Господине! – каза Лежандр, обръщайки се към краля.

При тази дума „господине“, която сякаш означаваше сваляне от престола, кралят се обърна, сякаш го беше ухапала змия.

– Да, господине... Господин Вето, на вас говоря – каза Лежандр. – Така че слушайте ни, защото сте създаден, за да слушате. Вие сте един лъжец. Вие винаги сте ни лъгали и все още ни лъжете. Но внимавайте! Мярата се препълни и народът се умори да бъде ваша играчка и ваша жертва!

– Е, добре, слушам ви, господине – каза кралят.

– Толкова по-добре! Знаете ли какво сме дошли да направим тук? Дошли сме да поискаме от вас да одобрите декретите и да върнете министрите... Ето нашата петиция.

И като извади от джоба си един лист хартия, който разгъна, Лежандр прочете заплашителната петиция, която вече веднъж беше четена в Събранието.

Кралят я изслуша, с очи вперени в четеца. После, когато свърши, без ни най-малко, поне видимо вълнение, каза:

– Ще направя онова, господине, което ми разпореждат законите и конституцията.

– А, да! – каза един глас. – Конституцията ти е станала любима тема! Конституцията от деветдесет и първа година, която ти позволява да спираш цялата машина, да привързваш Франция на стълба и да чакаш австрийците да дойдат да я заколят!

Кралят се обърна по посока на този нов глас, тъй като разбираше, че оттам идва по-тежка атака. Жилбер също направи едно движение и отиде да сложи ръка на рамото на човека, който бе проговорил.

– Вече съм ви виждал, приятелю – каза кралят. – Кой сте вие?

И го изгледа повече с любопитство, отколкото със страх, въпреки че лицето на този човек имаше чертите на ужасяваща решителност.

– Да, вече сте ме виждали, сир. Вече три пъти сте ме виждали. Веднъж при завръщането ви от Версай на шестнайсети юли. Веднъж във

Варен и друг път тук... Сир, спомняте ли си името ми. Аз имам име на злокобна поличба – наричам се Бийо³⁶⁶!

В този момент виковете се удвоиха. Един човек, въоръжен с пика, се опита да нанесе удар по краля. Но Бийо хвана копието, изтръгна го от ръцете на убиеца и като го строши на коляното си, заповяда:

– Без убийства! Има само едно желязо, което има правото да се докосне до този човек – това на закона! Казват, че в Англия имало един крал, чиято глава била отрязана по присъда на народа, когото той бил предал. Ти би трябвало да знаеш името му, Луи. Не го забравяй!

– Бийо! – прошепна Жилбер.

– О! Добре сторихте – каза Бийо, поклащайки глава, – този човек ще бъде съден и осъден като предател!

– Да, предател! – викнаха стотина гласове. – Предател! Предател! Предател!

Жилбер се хвърли между краля и народа.

– Не се бойте от нищо, сир, и се опитайте с някаква демонстрация да дадете удовлетворение на тези разярени хора.

Кралят взе ръката на Жилбер и я постави на сърцето си.

– Както виждате, не се страхувам от нищо, господине – каза той. – Получих причастие тази сутрин – да правят с мен каквото искат. Колкото до материалния знак, който искате да им дам, вижте, удовлетворен ли сте?

И като взе червения калпак от главата на един санкюлот, кралят го постави на собствената си глава. Множеството незабавно избухна в аплодисменти. Един човек разцепи тълпата и се приближи до краля – той държеше бутилка в ръка.

– Ако, както разправяш, обичаш народа, дебели Вето, докажи го, като пийнеш за здравето на народа!

И той му подаде бутилката.

– Не пийте, сир! – каза един глас. – Това вино може би е отровно.

– Пийте, сир, аз отговарям за всичко – каза Жилбер.

Кралят взе бутилката.

– За здравето на народа! – каза той.

И пи. Отекнаха нови викове: „Да живее кралят!“

– Сир – каза Жилбер, – няма вече от какво да се страхувате, позволете да се върна при кралицата.

– Вървете – каза кралят и му стисна ръката.

366. От фр. – дръвник – бел. прев.

В момента, когато Жилбер излизаше, влизаха Инар и Вернио. Те бяха напуснали Събранието и идваха да предложат себе си и своята популярност за защита на краля, а при нужда и да жертват телата си.

– Кралят? – попитаха те.

Жилбер го посочи и двамата депутати се хвърлиха към него. За да стигне до кралицата, Жилбер трябваше да премине през множество стаи и между тях и през спалнята на краля.

Народът беше завладял всичко.

– Ах, дебелият му Вето! – казаха хората, сядайки на кралското легло. – Той си има легло, Бога ми, далеч по-добро от нашето.

Всичко това обаче не беше много обезпокоително. Първоначалният момент на кипеж беше отминал.

Жилбер се връщаше по-спокоен при кралицата. Влизайки в залата, където я бе оставил, той хвърли един поглед към нея и си отдъхна. Тя си беше все така на същото място. Малкият дофин, също като баща си, беше нахлупил един червен калпак.

В съседната стая се вдигаше голяма глъчка, която привлече погледа на Жилбер. Този шум беше предизвикан от приближаващия се Сантер. Колосът влезе в стаята.

– Охо! – каза той. – Значи тук била Австрийката?

Жилбер тръгна право към него, пресичайки диагонално залата.

– Господин Сантер – каза той.

– Я! – извика той зарадван. – Доктор Жилбер!

– Който не е забравил – каза назованият, – че вие сте един от онези, които му отвориха вратите на Бастилията... Нека да ви представя на кралицата, господин Сантер.

– Да ме представите на кралицата? – прогърмя пивоварят.

– Да, на кралицата. Отказвате ли?

– Не, Бога ми! – каза Сантер. – Щях и сам да се представя, но щом сте тук...

– Познавам господин Сантер – каза кралицата. – Зная, че в моменти на лишения той съвсем сам е изхранвал половината от предградиято Сен Антоан.

Сантер се спря учуден. После впери малко объркан поглед в дофина и като видя, че потта тече на едри капки по бузите на бедното дете, каза, обръщайки се към хората от народа:

– О! Ама свалете калпака на това дете – виждате, че се задушава!

Кралицата му благодари с поглед. Тогава, като се наведе към нея и се облегна на масата, храбрият фламандец каза полугласно:

– Имате твърде некадърни приятели, госпожо! Познавам хора, които ще ви служат по-добре!

Един час по-късно цялата тълпа се беше изтеглила и кралят, придружен от сестра си, влезе в стаята, където го чакаха жена му и децата му. Кралицата изтича към него и се хвърли в краката му. Двете деца го уловиха за ръцете. Прегърнаха се като след коработрушение.

Чак тогава кралят забеляза, че все още носи червения калпак на главата си.

– А! – извика той. – Бях го забравил!

И като го сграбчи с цяла ръка, го захвърли с отвращение надалеч от себе си.

Един млад, едва двацет и две годишен артилерийски офицер бе присъствал на цялата тази сцена, облегнат на едно дърво на насипа на брега на реката. Той бе видял през прозореца всички опасности, които бяха заплашвали краля, и всички унижения, които бе изпитал. Но при епизода с бонето не можа да издържи повече.

– О! Ако имах само хиляда и двеста души и две оръдия – прошепна той, – бързо щях да освободя краля от всичките тези негодници!

Но понеже нямаше хиляда и двеста човека и две оръдия и не можеше да понася повече този отвратителен спектакъл, той се оттегли.

Този млад офицер беше Наполеон Бонапарт.

141. Реакция

Опразването на Тюйлери беше толкова тъжно и мълчаливо, колкото шумно и страховито беше завладяването. Тълпата си приказваше, учудена от постигнатото през деня: „Нищо не постигнахме. Ще трябва пак да се върнем.“

В действителност постигнатото бе твърде много за една заплаха и твърде малко за един атентат.

Онези, които виждаха отвъд това, което се беше случило, преценяваха Луи XVI по репутацията му. Те си спомняха как кралят беше бягал към Варен, преоблечен като лакей, и си казваха:

– При първия шум, който Луи XVI чуе, ще се крие в някой шкаф, под някоя маса или зад някоя завеса – ще го промушат случайно с удар на шпага и ще се свърши с това, че ще кажат като Хамлет, мислещ, че е убил тирана на Дания: „Ха, плъх^{367!}“

Беше станало другоаче – кралят никога не се бе държал по-спокойно. Нещо повече – никога не е бил толкова велик.

Оскърблението беше голямо, но то не достигна до висините на кралското примирение. Плахата му твърдост, ако може да се каже така, трябваше да бъде възбудена и във възбудата си бе станала корава като стомана. Променен от крайните обстоятелства, сред които се намираще, Луи бе гледал в продължение на пет часа как блестят брадви над главата му, копия, саби и байонети как отстъпват пред гръдта му. Никой генерал не е бил заплашван и в десет битки, колкото и смъртоносни да са били, от опасност, подобна на тази, с която току-що той се беше срещнал в този ленив парад на метежа! Разните там Тероан, Сен-Юрюж, Лазуски, Фурние, Верьер – всички тези близки до убийци хора – бяха тръгнали положително с намерението да го убият и това неочаквано величие, което се беше надигнало сред бурята, бе накарало кинжалът да падне от ръцете им. Луи XVI бе преминал през своето мъченичество. Кралският *Ессе Ното*³⁶⁸ се бе показал с червения калпак на челото, както Исус с короната от тръни. И също както Исус, сред обиди и лошо отношение, беше казал: „Аз съм вашият Христос^{369!}“, така и Луи XVI,

367. „Хамлет“, действие III, сцена IV – бел. прев.

368. Ессе Ното (лат.) – Ето човека. Думите, с които Христос бил предаден на разпятие – бел. прев.

сред проклетия и оскърбления, за миг не беше престанал да казва: „Аз съм вашият крал!“

Ето какво беше станало. Революционната мисъл беше сметнала, че насилвайки вратите на Тюйлери, ще открие само една инертна и трепереща сянка на монархията, и за свое най-голямо учудване беше срещнала жива и действаща вярата от Средновековието! За миг се бяха изправили лице в лице два принципа – единият залязващ, а другият изгряващ. Нещо ужасно, като да видиш наведнъж в небето едно слънце, което изгрява, преди другото да е залязло! Само че и в двата принципа имаше толкова величие и блясък, толкова вяра в искането на народа, колкото и в отказа на монархията.

Роялистите бяха очаровани. В крайна сметка победата беше тяхна.

Жестоко принуждаван да се подчини на Събранието, кралят, вместо да одобри, както беше готов да го стори, единия от двата декрета, знаейки, че не го заплашва никаква опасност, ако отхвърли двата, вместо единият, им наложи своето вето.

Действително нещата завършиха така.

На двайсет и първи Събранието обяви, че никакви събрания на граждани няма вече да бъдат допускани. Това означаваше непризнаване, нещо повече, осъждане на деянията от предния ден.

Вечерта на двайсети Петион пристигна в Тюйлери, когато всичко беше свършило.

– Сир – каза той на краля, – дойдох в този час само за да се осведомя за положението на Ваше Величество.

– Учуден съм – отвърна кралят. – Това все пак продължава твърде дълго!

На другия ден конституционалистите, роялистите и фьойаните поискаха в Събранието обявяване на военно положение. Знае се, че обявяването на този закон за пръв път доведе до прецедента на 17 юли на Марсово поле.

Петион изтича в Събранието.

Обосноваваха това искане с новите сборища, които съществуваха, както казваха те.

Петион подчерта, че никакви нови сборища не съществуват. Той гарантира за спокойствието в Париж. Обявяването на военно положение беше отхвърлено.

Като излезе от заседанието към осем часа вечерта, Петион отиде в

Тюйлери, за да успокои краля за положението в столицата. Той беше придружен от Сержан – гравьор на мед и шурей на Марсо, той бе член на общинския съвет и един от началниците на полицията. Двама-трима членове на общинския съвет се присъединиха.

Докато пресичаха двора откъм Карусел, те бяха оскърбявани от рицарите на ордена „Свети Луи“, от конституционните гвардейци и националните гвардейци. Беше атакуван лично Петион. Сержан, въпреки ешарфа, който носеше, беше ударен по лицето и в гърдите и дори бе съборен от удар с юмрук!

Едва Петион беше въведен и разбра, че е дошъл да търси битка. Мария-Антоанета му хвърли един от онези погледи, които само очите на Мария-Терезия знаеха да изстрелват, – два лъча на омраза и презрение, две мълнии, страховити и светкавични.

Кралят вече знаеше какво е станало в Събранието.

– Е, какво, господине – каза той на Петион, – значи вие твърдите, че спокойствието в столицата е възстановено?

– Да, сир – отвърна Петион, – народът ви се представи, той е спокоен и удовлетворен.

– Признайте, господине – подхвана кралят, влизайки в битката, – признайте, че вчерашният ден е един голям скандал и че общината не направи нито онова, което беше длъжна, нито онова, което можеше да направи.

– Сир – прекъсна го Петион, – общината изпълни дълга си. Общественото мнение ще отсъди.

– По-добре кажете цялата нация, господине.

– Общината не се страхува от съда на нацията.

– И какво е в този момент положението в Париж?

– Спокойно, сир!

– Това не е вярно!

– Сир...

– Замълчете!

– Един магистрат на народа няма защо да мълчи, сир, когато изпълнява дълга си и говори истината.

– Добре, тогава се оттеглете.

Петион се поклонил и излезе.

Кралят беше толкова освирепял, лицето му носеше израза на такъв дълбок гняв, че кралицата, тази сприхава жена, тази храбра амазонка, беше уплашена.

– Боже мой – каза тя на Рюдерер, когато Петион изчезна, – не

намирате ли, че кралят беше твърде остър и не се ли страхувате, че тази острота ще му навреди пред парижаните?

– Госпожо – отвърна Рьодерер, – на никого няма да се стори учудващо, че кралят е накарал един от неговите поданици, на когото липсва почителност, да замълчи.

На другия ден кралят писа на Събранието, за да се оплаче от това оскверняване на двореца, на монархията и на краля.

После изготви една прокламация до своя народ.

Така че той имаше два народа – народът, който направи двайсети юни, и народът, на когото се оплакваше.

На двайсет и четвърти кралят и кралицата направиха преглед на Националната гвардия и бяха посрещнати с ентузиазъм.

На същия ден управата на Париж отстрани от длъжност кмета. Кой ѝ придаде подобна дързост? Три дни по-късно нещата се изясниха.

Лафайет беше тръгнал от лагера си с един-единствен офицер, пристигна в Париж на двайсет и седми и отседна у приятеля си господин Дьо ла Рошфуко.

През нощта предупредиха конституционалистите, фьойаните и роялистите и се заеха да подготвят трибуните за следващия ден, когато генералът се яви в Събранието.

Три залпа от аплодисменти го посрещнаха. Но всеки един от тях беше потушен от мърморенето на жирондистите. Разбраха, че заседанието щеше да е от онези ужасни събирания.

Генерал Лафайет беше един от откровено най-храбрите хора, които съществуваха. Но храбростта не е дързост – много рядко един човек е наистина храбър и в същото време дързък.

Лафайет разбираше опасността, която го заплашва. Сам срещу всички, той щеше да заложи остатъка от своята популярност – ако я загубеше, се погубваше заедно с нея. Ако спечелеше, можеше да спаси краля.

Това беше толкова по-красиво от негова страна, защото знаеше за отвращението на краля и за омразата на кралицата към него: „Предпочитам да бъда погубена от Петион, отколкото да бъда спасена от Лафайет!“, казваше тя.

Може би той идваше не толкова за да прояви самохвалство като някой младши лейтенант, колкото да отвърне на едно предизвикателство. Тринайсет дни преди това той беше писал едновременно и на краля, и на Събранието: на краля, за да го окуражи в съпротивата му, а на Събранието – за да го заплаши, ако продължи да го напада.

– Той е твърде безочлив сред армията си – беше казал един глас. – Ще видим дали ще държи същия език, когато е сам сред нас.

Тези думи бяха предадени на Лафайет в лагера му в Молбьож. Може би тези думи бяха истинската причина за пътуването му до Париж.

Той се качи на трибуната сред аплодисментите на едни, но също така и сред ръмженето и заплахите на други.

– Господа – каза той, – упрекнаха ме, че съм написал писмото си от шестнайсети юни от лагера си. Беше мой дълг да протестирам срещу това обвинение в страхливост, да изляза от тази почетна крепост, която предаността на войските издига около мен и да се явя сам пред вас. Освен това една още по-силна причина ме призова. Насилията от двайсети юни събудиха отвращението на всички добри граждани и най-вече на армията. Офицерите, подофицерите и войниците правят само едно. Получих от всички корпуси обръщения, изпълнени с преданост към конституцията и омраза срещу бунтовниците. Спрях тези прояви. Заех се да изразя лично чувствата на всички. Говоря ви като гражданин. Време е да гарантираме конституцията, да осигурим свободата на Националното събрание и тази на краля, както и тяхното достойнство. Умолявам Събранието да разпoredи изстъпленията от двайсети юни да бъдат смятани като измяна на нацията. Да бъдат взети ефикасни мерки, за да се осигури уважението към всички конституционни власти и в частност вашата и на краля и да се даде на армията уверение, че към конституцията няма да има никакви посегателства отвътре, докато храбрите французи проливат кръвта си за защита на границите!

Гаде беше станал бавно при заключителната част от речта на Лафайет. Сред аплодисментите, които я посрещнаха, хапливият оратор от Жирондата вдигна ръка в знак, че иска да отговори. Когато Жирондата искаше да използва стрелите на иронията, Гаде беше този, на когото връчваше лъка, а Гаде трябваше само да извади случайно някоя от стрелите в колчана си.

Едва затихна шумът от последните аплодисменти, когато беше заменен от неговия тръпнещ глас.

– От момента, в който видях господин Лафайет – провикна се той, – през ума ми мина една много утешителна мисъл: „И така, казах си, ние вече нямаме външни врагове. И така, казах си, австрийците са победени. Ето го господин Лафайет, който идва да ни съобщи новината за победата си и за тяхното разбиване!“ Илюзията не продължи дълго – нашите врагове са си все същите – външните опасности, които ни заплашват, не са се променили. А господин Лафайет все пак е в Париж! Създавал се

орган от почтени хора в армията? Кои са тези почтени хора? Как е могла тази армия да го реши? Но нека най-напред господин Лафайет ни покаже разрешението си за отпуск!

При тези думи Жирондата разбра, че вятърът ще се обърне към нея. И наистина, едва те бяха произнесени и бяха приети с гръм от аплодисменти. Тогава се надигна един депутат и каза от място:

– Господа, вие забравяте за кого говорите и какъв е въпросът. И вие най-вече забравяте кой е Лафайет! Лафайет е най-големият син на френската свобода. Лафайет жертва за революцията богатството си, благородството си, живота си!

– А така! – извика един глас. – Това, което казвате, прилича на погробална реч!

– Господа – каза Дюко, – свободата на обсъжданията е потисната, тъй като в залата присъства един генерал, който е външен човек за Събранието.

– И това не е всичко! – провикна се Вернио. – Този генерал е напуснал поста си пред лицето на неприятеля. На него, а не на един обикновен бригаден генерал, когото той е оставил на свое място, беше поверен корпусът, който той командва. Нека разберем дали е напуснал армията без разрешение и ако е напуснал без разрешение, да бъде арестуван и съден като дезертър.

– Това беше целта на въпроса ми – каза Гаде – и подкрепям предложението на Вернио.

– Подкрепяме! Подкрепяме! – викнаха всички от Жирондата.

– Да направим поименно гласуване! – каза Жансоне.

Поименното гласуване даде мнозинство от десет гласа на приятелите на Лафайет.

Както народът на двайсети юни, и Лафайет се осмели да направи твърде много или твърде малко. Това беше една от онези победи, от рода на победите, от които се е оплаквал Пир, загубвайки половината си армия: „Още една такава победа и съм загубен³⁷⁰!“, казал той.

Също като Петион, и Лафайет, излизайки от Събранието, отиде при краля, който го прие с по-благо лице, но не по-малко огорчено сърце.

Лафайет бе пожелвал за краля и кралицата нещо повече от живота си – той бе пожелвал за тях популярността си.

Този беше третият път, в който им поднасяше този дар, по-скъпоценен от всеки друг: първият път беше във Версай на 6 октомври; вторият

370. Плутарх. „Животът на Пир“ – бел. фр. изд.

беше на Марсово поле на 17 юли; третият път беше същия ден.

Лафайет имаше една последна надежда, която, разбира се, сподели с владетелите си – на другия ден да направи преглед на Националната гвардия заедно с краля. Изобщо не можеше да има съмнение за ентузиазма, който щеше да вдъхне присъствието на краля и на бившия командващ генерал. Възползвайки се от това влияние, Лафайет щеше да тръгне срещу Събранието и да сложи ръка на Жирондата – по време на шумотевицата кралят щеше да замине и да стигне до лагера в Мобьож.

Това беше рискован удар, но при това настроение на умовете успехът бе почти сигурен.

За нещастие в три часа сутринта Дантон влезе при Петион, за да го предупреди за заговора.

По изгрев слънце Петион отмени прегледа.

Кой беше предал краля и Лафайет? Кралицата!

Не беше ли казала тя, че предпочита да бъде погубена от някого друго, отколкото да бъде спасена от Лафайет? Тя беше познала – щеше да бъде погубена от Дантон!

В часа, когато трябваше да се състои прегледът, Лафайет напусна Париж и се завърна при армията си. И все пак той още не беше загубил всяка надежда да спаси краля.

142.

Вернио ще говори

Победата на Лафайет – съмнителна победа, последвана от отстъпление, – имаше странен резултат. Тя срива роялистите, докато предполагаемото поражение на жирондистите ги беше накарало да се съвземат.

Ако смеем да предположим, че в сърцето на Мария-Антоанета би могло да има по-малко омраза, то и може би в този час Жирондата щеше да бъде разбита.

Не биваше да се оставя на двора време да поправи грешката, която току-що бе допуснал.

Беше необходимо да се насочат силата и посоката на грешката по революционното течение, което за миг беше обърнало посоката си, и да бъде накарана да се върне към извора си.

Госпожа Ролан, душата на партията, искаше да постигне целите чрез едно голямо сътресение в Събранието. Кой можеше да предизвика това сътресение? Кой можеше да нанесе този удар? Вернио.

Но какво правеше този Ахил под шатрата си или по-скоро този Рено, изгубен в градините на Армида? Той обичаше.

Толкова е трудно да мразиш, когато обичаш! Той обичаше хубавата госпожа Симон Кандей, актриса, поетеса и музикантка. Неговите приятели го търсеха понякога по два-три дни без успех. Най-накрая го откриваха, легнал в краката на очарователната жена, седяща с едната ръка на коленете си, а с другата, подръпваща разсеяно струните на арфата си. После, всяка вечер, отиваше в оркестъра на театъра, за да аплодира онази, която обожаваше през целия ден.

Една вечер двама депутати излизаха обезсърчени от Събранието – това бездействие на Вернио ги караше да се плашат за Франция. Това бяха Гранжньов и Шабо.

Гранжньов беше адвокат от Бордо, приятел, съперник на Вернио и като него депутат от Жирондата. Шабо представляваше разпопен капуцин, автор или един от авторите на „Катехизис на санкюлотите“, в който изливаше жлъчта, насъбрана в манастира, върху монархията и религията.

Гранжньов, замислен и мрачен, вървеше до Шабо. Той го гледаше и му се струваше, че вижда по челото на колегата си как преминават сенките на мислите му.

– За какво мислиш? – попита го Шабо.

– Мисля, че всичките забавяния изнервят родината и убиват революцията – отвърна запитаният.

– А, за това мислиш! – подхвана Шабо с обичайния си горчив смях.

– Мисля – продължи Гранжньов, – че ако народът даде време на монархията, народът е загубен!

Отново се разнесе пронизителният смях на Шабо.

– Мисля – завърши Гранжньов, – че има само един час за революциите, че онези, които го пропуснат, няма да го уцелят отново и трябва да разчитат по-късно на Бог и на потомството.

– И ти мислиш, че Бог и потомството ще ни поискат сметка за нашия мързел и нашето бездействие?

– Страхувам се!

После, след миг мълчание, Гранжньов подхвана отново:

– Виж, Шабо, убеден съм в едно – че народът е уморен от последния си провал, че няма да се вдигне повече без някакъв могъщ лост, без някаква кървава причина. Необходим му е някакъв пристъп на ярост или на ужас, от който да почерпи повече енергия.

– Как да му вдъхнем пристъп на ярост или на ужас? – попита Шабо.

– За това и мисля – каза Гранжньов, – но и вярвам, че съм открил тайната.

Шабо се приближи до него. По интонацията на гласа на своя другар той беше разбрал, че ще му предложи нещо ужасно.

– Но – продължи Гранжньов – дали ще намеря също така и човека, способен на решителността, необходима за подобно действие?

– Говори – каза Шабо с твърд тон, който не трябваше да остави съмнение у колегата му. – Аз съм способен на всичко, за да съборя онава, което мразя, а аз мразя кралете и свещениците!

– Е, добре – каза Гранжньов, – като хвърлих поглед към миналото, видях, че при люлката на всяка революция е имало чиста кръв, от онази на Лукреций до тази на Сидни. За държавниците революциите са една теория. За народите – революциите са отмъщение. Обаче, ако искаш да подтикнеш множеството към отмъщение, трябва да му покажеш жертва – и тази жертва дворът отказва да ни даде. Е, добре, да я дадем сами за каузата ни!

– Не разбирам – каза Шабо.

– Е, добре, трябва някой от нас, някой от онези, които са най-много известни, някой от най-ожесточените, някой от най-чистите, да падне под ударите на аристократите.

– Продължавай.

– Трябва този, който ще падне, да е член на Националното събрание, за да вземе Събранието отмъщението в свои ръце. В края на краищата трябва тази жертва да бъде аз!

– Но аристократите няма да те ударят, Гранжньов – те добре се пазят!

– Знам това. Ето защо казвам, че трябва да се намери решителен човек...

– За да направи какво?

– За да ме прободете.

Шабо отстъпи крачка назад. Но Гранжньов го хвана за ръката.

– Речта ми нищо не струва, животът ми е безполезен за свободата, докато, обратното, смъртта ми ще ѝ бъде от полза. Трупът ми ще бъде знамето на въстанието и аз ти го казвам...

Гранжньов с буен жест протегна ръка към Тюйлери.

– Трябва този дворец и онези, които са в него, да изчезнат в една буря!

Шабо гледаше Гранжньов и тръпнеше от възхищение.

– Е, какво? – настоя Гранжньов.

– Е, добре, възвишени Диогене – каза Шабо, – гаси фенера: Човекът е намерен!

– Тогава да решим всичко – каза Гранжньов – и нека всичко се свърши още тази вечер. Тази нощ ще се разхождам сам тук (бяха срещу малките врати на Лувъра) на най-пустото и най-мрачното място... Ако се страхуваш, че ръката ще те подведе, предупреди двама други патриоти – аз ще им направя знак, за да ме разпознаят.

Гранжньов вдигна и двете си ръце във въздуха.

– Те ще ме промушат и аз ти обещавам, че ще падна, без да издам никакъв вик.

– Това е добре – каза Шабо. – До тази нощ!

И двамата странни съзаклятници си стиснаха ръцете и се разделиха.

Гранжньов се прибра у дома си и направи завещанието си, на което сложи дата отпреди една година и вписа като място на съставяне Бордо.

Шабо отиде да вечеря в Пале Роаял. След вечерята влезе в дюкяна на един ножар и купи нож. На излизане от ножаря погледът му падна върху афишите на театрите.

Госпожица Кандей играеше – монахът знаеше къде да намери Вернио. Той отиде в „Комеди-Франсез“, качи се в ложата на хубавата актриса и откри там нейния обичаен двор: Вернио, Талма, Шение,

Дюгазон.

Кандей играеше в две пиеси. И Шабо остана чак до края на спектакъла.

После, когато спектакълът свърши, хубавата актриса се преоблече и Вернио се приготви да я придружи до улица „Ришельо“, където тя живееше, Шабо се качи след колегата си в колата.

– Имате да ми казвате нещо, Шабо? – попита Вернио, който разбърше, че капуцинът иска нещо да говорят.

– Да... Но бъдете спокоен, няма да ви бавя.

– Казвайте веднага тогава.

Шабо извади часовника си.

– Не му е времето – каза той.

– А кога ще настане време?

– В полунощ.

Хубавата Кандей потръпваше от този тайнствен диалог.

– Успокойте се – каза Шабо, – Вернио няма от какво да се страхува, само родината се нуждае от него.

Колата стигна до жилището на актрисата. Жената и двамата мъже останаха мълчаливи. При вратата на госпожица Кандей Вернио попита:

– Ще се качите ли?

– Не, вие ще дойдете с мен.

– Но къде го отвеждате, Боже мой? – попита актрисата.

– На двеста крачки оттук и след четвърт час ще бъде свободен, обещавам ви.

Вернио стисна ръката на хубавата си любовница, направи й знак, за да я успокои, и се отдалечи с Шабо по улица „Траверсиер“.

Двамата пресякоха улица „Сен Оноре“ и поеха по улица „Дьо л'Ешел“. На ъгъла на тази улица монахът сложи ръка на рамото на Вернио, а с другата му показа един човек, който се разхождаше покрай пустите стени на Лувъра.

– Виждаш ли това? – попита той Вернио.

– Кое?

– Онзи човек?

– Да – отвърна жирондистът.

– Е, добре, това е нашият колега Гранжньов.

– Какво прави той там?

– Чака.

– Какво чака?

– Да го убият.

– Да го убият ли?

– Да.

– И кой трябва да го убие?

– Аз!

Вернио изгледа Шабо, както се гледа луд.

– Спомни си Спарта, спомни си Рим – каза Шабо – и слушай.

Тогава той му разказа всичко. Докато монахът говореше, Вернио сведе глава.

Той разбираше колко е далеч от него, изнежения трибун, влюбения лъв, този страховит републиканец, който като Деций искаше само една пропаст, за да се хвърли, та смъртта му да спаси родината.

– Това е добре – каза той, – искам три дни, за да подготвя речта си.

– И след три дни?...

– Бъди спокоен – каза Вернио, – след три дни или ще се разбия в кумира, или ще го съборя!

– Имам ли думата ти, Вернио?

– Да.

– Дума на мъж?

– Дума на републиканец!

– Тогава нямам повече нужда от тебе. Върви да успокоиш любовницата си.

Вернио тръгна към улица „Ришельо“. Шабо тръгна напред към Гранжньов. Той, като видя, че към него идва човек, се оттегли към най-тъмното място. Шабо го последва.

Гранжньов спря в подножието на зида, не можейки да продължи. Шабо се приближи до него. Гранжньов направи уговорения знак като вдигна ръце.

После, тъй като Шабо стоеше неподвижен, той каза:

– Е, какво те спира? Удряй де!

– Няма нужда – каза Шабо. – Вернио ще говори.

– Така да бъде! – каза Гранжньов с въздишка. – Но мисля, че чрез моето убийство ще постигнем повече!

Какво искате да направи монархията срещу подобни хора?

143. Вернио говори

Беше време Вернио да се реши.

Опасността нарастваше. Извън страната съветът на посланиците в Ратисбон беше отказал единодушно да приеме министъра на Франция.

Англия, която се наричаше приятелка на кралството, стягаше огромно въоръжение.

Принцовете на Империята, които се хвалеха високо с неутралитета си, нощем въвеждаха неприятеля във владенията си.

Херцогът на Бад беше разположил австрийски гарнизон в Кел, на една левга от Страсбург.

Във Фландрия положението беше още по-лошо – Люкнер, един тъп ветеран, спъваше всичките планове на Дюмурие, единствения човек, който, ако не беше гениален, то поне имаше ум в главата, изправен срещу врага.

Лафайет беше на страната на двора и последното му действие доказва, че Събранието, сиреч Франция, не бива да разчита на него.

И най-накрая Бирон, храбър и честен, обезкуражен от първите несполуки, разбираше войната само като отбранителна.

Това беше ситуацията, засягаща положението навън.

Вътре, в Елзас, надаваха силни викове за оръжие. Но военният министър, изцяло привърженик на двора, се въздържа да им изпрати.

На Юг един генерал-лейтенант, управител на Долен Лангедок и на Севените, нареждаше на благородниците да удостоверят пълномощията му.

На запад един прост селянин, Алан Ределе, обяви в края на литургията, че има среща на въоръжените приятели на краля близо до един съседен параклис.

Петстотин селяни се събраха още на първата среща. Шуанството³⁷¹ беше посято във Вандея и Бретан – оставаше му само да поникне.

Най-накрая от почти всички директории на департаменти пристигаха контрареволуционни обръщения. Опасността беше голяма, заплашителна, страховита. Толкова голяма, че вече не заплашваше хората – заплашваше родината им. Така че, без да са обявени на висок глас, тези

371. Шуан – привърженик на кралската партия във Вандея през Първата френска революция – бел.ред.

думи обикаляха съвсем тихичко: „Родината е в опасност!“

И така, Събранието изчакваше.

Шабо и Гранжньов бяха казали: „До три дни Вернио ще говори.“ И се брояха минаващите часове.

Нито на първия, нито на втория ден Вернио се появи в Събранието. На третия ден депутатите пристигнаха потръпвайки. Нито един депутат не липсваше по банките. Трибуните бяха препълнени.

Вернио влезе последен от всички.

Шепот на удовлетворение премина през Събранието. Трибуните зааплодираха, както прави партерът при влизането на обичан актьор.

Вернио вдигна глава, за да види кого аплодират – усилването на аплодисментите му показа, че са за него.

Тогава Вернио беше едва трийсет и три годишен. Характерът му беше съзерцателен и мързелив. Геният му намираще удоволствие в безгрижието. Усърден само в удоволствията, за него можеше да се каже, че бърза да къса с пълни шепи цветовете на една младост, която трябваше да има толкова къса пролет! Той си лягаше късно и ставаше едва преди обед. Когато трябваше да говори, подготвяше речта си три-четири дни предварително, изглаждаше я, изчистваше я, заостряше я така, както един войник в навечерието на битката остри, чисти и лъска оръжията си. Като оратор той беше онова, което в залите за фехтовка наричат добър боец. Ударът не му се струваше добър, ако не беше брилянтно нанесен и силно аплодиран. Беше необходимо да запази думите си за моменти на опасност, за върховни мигове.

„Той не беше човек за всеки час“, бе казал един поет. „Той беше човекът на големите дни.“³⁷²

Колкото до физиката му, Вернио беше по-скоро дребен, отколкото едър. Само че телосложението му беше мощно, в него имаше нещо атлетично. Косите му бяха дълги и се вееха. В ораторските си пориви той ги разтърсваше, както прави лъвът с гривата си. Под широкото му чело, засенчени от дебели вежди, светеха две черни очи, изпълнени с нежност или с пламъци. Носът му беше къс, малко широк, гордо издигнат при хрущяла. Устните му бяха дебели и както от отвора на някой извор избликва изобилно вода, думите падаха от устата му в могъщи водопади, пенейки се и вдигайки шум.

Навсякъде белязана от едрата шарка, кожата му приличаше на блестящ като елмаз мрамор, все още неизгладен от длетото на скулптора, а

372. Думите са на Ламартин – бел.ред.

само грубо одялан от чука на ученика. Бледият му тен ту се оцветяваше в пурпур, ту ставаше мъртвешки блед – според това дали кръвта нахлуваше към лицето му или се отдръпваше към сърцето. По време на почивка или сред тълпата той беше обикновен човек, върху когото погледът на историка, колкото и проницателен да е, не би имал никаква причина да се спре. Но когато пламъкът на страстта накараше кръвта му да кипне, когато мускулите на лицето му започнеха да тръпнат, когато протегнатата му ръка изискваше тишина и владееше тълпата, човекът ставаше бог, ораторът се преобразяваше и трибуната ставаше неговият Табор³⁷³!

Такъв беше човекът, който пристигаше. Ръката му беше все още затворена, но беше заредена със светкавици.

След аплодисментите, които избухнаха при вида му, той отгатна какво се очаква от него.

Изобщо не поиска думата. Отиде право на трибуната. Изкачи се на нея и сред потръпващата тишина започна речта си.

Първите му думи бяха изречени с тъжен тон, задълбочен, концентриран, като на смазан човек. Той изглеждаше уморен още в началото така, както е обичайно за края. Но от цели три дни Вернио се бореше с гения на красноречието. Защото знаеше като Самсон, че във върховното усилие, което щеше да предприеме, той безпогрешно щеше да разруши храма и че качвайки се на трибуната сред все още изправените колони и стоящия свод, той щеше да слезе, прекрачвайки над руините на монархията.

Понеже духът на Вернио изцяло е пропил тази реч, ние ще я цитираме цялата. Вярваме, че ще изпитате, четейки я, същото любопитство, което се изпитва, посещавайки някой арсенал, пред една от онези исторически бойни машини, които са съборили стените на Сагунт, на Рим или на Картаген.

– Граждани – каза Вернио, отначало с едва чуващ се глас, който обаче скоро стана тежък, звучен и гръмлив. – Граждани, идвам при вас и ви питам: Какво е това странно положение, в което се намира Националното събрание? Каква съдба ни преследва и бележи всеки ден със събития, които, внасяйки безпорядък в работите ни, непрестанно ни хвърлят в шумните вълнения на безпокойствата, надеждите и страстите? Каква съдба готви на Франция този страховит кипеж, в чието лоно ще се

373. Табор – планина в Палестина, където според преданието е станало „Преображението“ на Христос – бел.фр.изд.

усъмним дали революцията върви назад, или напредва към завършека си?

В момента, в който изглежда, че нашите армии напредват в Белгия, ние изведнъж ги виждаме да се огъват пред неприятеля. Войната се пренася на наша територия. На нещастните белгийци ще им остане от нас само споменът за пожарищата, които ще осветят отстъплението ни. От страната на Рейн прусите непрестанно се събират по оголената ни граница. Как става така, че точно в момента на една решаваща за съществуването на нацията криза се отлага придвижването на нашите армии и че поради неочаквана дезорганизация на министерството се късат връзките на доверието и се оставя на случайността и на неопитни ръце благополучието на империята? Ще се окаже ли вярно, че се страхуват от нашия триумф? На кръвта на армията на Кобленц ли се скъпят или на нашата? Ако фанатизмът на свещениците заплашва да ни разкъса едновременно между гражданска война и нашествие, какво ли е намерението на онези, които карат да бъде отхвърляно с непреодолима упоритост одобряването на нашите декрети? Над напуснати градове и опустошени поля ли искат да царуват? Какво е точното количество сълзи, мизерия и смърт, което ще стигне за тяхното отмъщение? Къде сме ние, в края на краищата? А вас, господа, за които враговете на конституцията се ласкаят, че са разклатили смелостта ви, вас, чиито умове и честност се опитват да разтревожат всеки ден, като определят любовта ви към свободата като бунтарски дух – като че ли вие сте забравили, че един деспотичен двор и страхливите герои на аристокрацията дадоха името бунтовници на представителите, които отидоха да положат клетва в павилиона за игра на топка, на победителите от Бастилията, на всички онези, които извършиха и подкрепиха революцията! Вас, които сте оклеветени само защото сте чужди на кастата, която конституцията събори в прахта, и че деградиралите люде, които съжаляват за позорната чест да пълзят пред нея, не се надяват да намерят във ваше лице съучастници. Вас, които искат да отделят от народа, защото знаят, че народът е вашата опора и че ако виновно изоставите каузата му, вие ще заслужите да бъдете изоставени от него и ще бъде лесно да ви разпръснат. Вас, които поискаха да разделят помежду ви, но които ще отложите за след войната вашите деления и кавги и които не смятате, че е толкова сладко да се мразите, та да предпочетете това адско наслаждение пред спасението на родината. Вас, които се опитаха да сплашат с обръщения на армейските корпуси, сякаш вие не знаехте още от започването на революцията, че светилището на свободата ще бъде обсадено от сателитите на деспотизма, а

Париж – обсаден от армията на двора, и че тези дни на опасност ще бъдат дни на слава за нашето първо Събрание. Накрая искам да привлека вниманието ви върху състоянието на кризата, в която се намираме.

Тези вътрешни безредици имат две причини – маневрите на аристократите и маневрите на духовенството. Всички те имат една цел – контрареволюция.

Кралят отказа да даде одобрението си за декрета за религиозните безредици. Не зная дали мрачният гений на Медичите и на кардинал Дьо Лорен все още блуждае под сводовете на двореца в Тюйлери и дали сърцето на краля не е смутено от фантастичните мисли, които му внушават... Но не е позволено да се мисли, без да бъде оскърбен и без да му бъде отправено обвинение, че иска да окуражи поради безнаказаност престъпните домогвания на амбициите на духовенството и да върне на високомерните съучастници на папската тиара могъществото, с което те в еднаква степен потискат и народи, и крале. Не е позволено да вярваме, без да го оскърбим и да го обявим за най-жестокия враг на империята, че той намира удоволствие в това, да увековечава размириците, да прави вечни безредиците, които го тласкат чрез гражданската война към собственото му съсипване. Аз направих заключение, че ако той се съпротивлява на вашите декрети, то е защото се смята за твърде могъщ без начините, които вие му предлагате за запазване на обществения мир. Така че, ако се случи общественият мир да не бъде запазен, факелът на фанатизма все още да заплашва да опожари кралството, религиозните жестокости все така да опустошават департаментите, то е защото самите служители на кралската власт са причината за всичките ни злини. Е, добре, нека отговорят с главите си за всичките безредици, на които религията ще послужи за предлог! Покажете с тази страхотна отговорност краля на вашето търпение и на безпокойствата на нацията!

Вашата загриженост за външната сигурност на империята ви накара да постановите създаването на лагер до Париж. Всички федерати на Франция трябваше да дойдат на 14 юли и да повторят клетвата – да живеят свободни или да умрат. Отровният дъх на клеветата накара този проект да увехне. Кралят не одобри. Уважавам твърде много упражняването на едно конституционно право, за да ви предложа да предадете министрите, отговорни за този отказ. Но ако се случи така, че преди събирането на батальоните земята на свободата да бъде осквернена, вие трябва да се отнасяте към тях като към предатели, трябва да ги хвърлите тях самите в бездната, която нехайството или тяхното зложелателство са изкопали под стъпките на свободата! Нека разкъсаме най-накрая

превръзката, която интригата и ласкателството са сложили на очите на краля, и нека да му покажем края, към който неговите вероломни приятели се мъчат да го поведат.

В името на краля френските принцове нареждат да се вдигнат срещу нас европейските дворове. За да бъде отмъстено кралското достойнство, беше сключен договърът от Пилниц³⁷⁴. За да бъде защитен кралят, се стичат под знамето на бунта в Германия бившите роти на телохранителите. За да дойдат на помощ на краля, емигрантите постъпват на служба в австрийските армии и се готвят да разкъсат гръдта на родината. За да се присъединят към тези прекрасни рицари на кралските прерогативи, други изоставят поста си в присъствието на врага, изменят на клетвата си, обират касите, корумпират войниците и превръщат по този начин честта им в подлост, вероломство, неподчинение, кражби и убийства. В края на краищата името на краля е замесено във всички злостастия!

Обаче в конституцията чета:

„Ако кралят застане начело на някоя армия и насочи силите си срещу нацията или пък не се противопостави с формален акт на такова начинание, предприето в негово име, се смята, че е абдикирал от кралската власт.“³⁷⁵

Напразно кралят ще отговаря: „Вярно е, че враговете на нацията твърдят, че действат само за да възстановят могъществото ми. Но аз съм доказал, че не съм техен съучастник – аз се подчиних на конституцията, вкарах войските в действие. Вярно е, че тези армии бяха твърде слаби. Но конституцията не указва степента на силата, която трябва да им се придаде. Вярно е, че ги събрах твърде късно. Но конституцията не указва времето, за което трябва да се съберат. Вярно е, че лагерите за резерви можеха да ги подкрепят. Но конституцията не ме задължава да създавам лагери за резерви. Вярно е, че когато генералите напредваха без съпротива на неприятелска територия, аз им наредих да отстъпят. Но конституцията не ми нарежда да удържа победа. Вярно е, че моите министри лъжеха Националното събрание относно числеността, разположението и снабдяването с припаси на войските. Но конституцията ми дава правото аз да избирам министрите си и по никакъв начин не ми разпорежда да гласувам доверие на патриотите и да прогонвам контра-революционерите. Вярно е, че Националното събрание прие декрети,

374. Жирондистите обявяват война на Австрия и Прусия след конвенцията между тях от Пилниц (1791) – бел.ред.

375. Глава II, раздел първи, член 6 – бел.фр.изд.

необходими за защитата на родината и че аз отказах да ги одобря. Но конституцията ми гарантира това право. Вярно е, най-накрая, че се извършва контрареволуция, че деспотизмът отново ще постави в ръцете ми своя железен скиптр, че ще ви смажа така, че ще пълзите, че ще ви накажа, защото сте имали безочieto да поискате да бъдете свободни. Но всичко това се извършва конституционно. От мен не произлиза нито един акт, който конституцията да осъжда. Така че не е разрешено да се съмнявате в моята вяроност към нея и в моето усърдие в нейна защита.“

Ако беше възможно, господа, при бедствията на една злокобна война, в безпорядъка на един контрареволуционен преврат кралят на французите да държи този подигравателен език; ако беше възможно той да говори за своята любов към конституцията с една толкова оскърбителна ирония, не бихме ли били в правото си да му отговорим: „О, кралю! Вие, който без съмнение сте помислили заедно с тирана Лизандър³⁷⁶, че истината не струва повече от лъжата, и който трябваше да развлича хората с клетви, както забавляват децата с ашици. Вие, който се преструвате, че обичате законите, само за да си запазите властта, която ще ви послужи само за да ги предизвиквате, и конституцията, за да не ви смъкне от трона, на който имате нужда да останете, за да я унищожите, и внушавате доверие на нацията само за да подигурите успеха на вашите вероломства, мислите ли да злоупотребите с нас и днес с лицемерните си протести? Мислите ли, че ще се промени причината за нашите нещастия с ловкостта на извиненията ви и дързостта на софизмите ви? Така ли ни защитавате, като противопоставяте на чуждите войници сили, чиято малобройност не оставя и най-малко съмнение в поражението им? Така ли ни защитавате, отхвърляйки проекти, имащи за цел укрепяването на вътрешността на кралството, или да се правят приготовления за съпротива по времето, когато вече ще сме станали плячка на тираните? Така ли ни защитавате, като не обуздавате един генерал, който потъпква конституцията, и сковавате смелостта на онези, които ѝ служат? Така ли ни защитавате, парализирайки непрестанно правителството с продължителна дезорганизация на министерствата? За наше щастие или за да ни съсипвате конституцията ви предоставя избора на министрите? За нашата слава ли ви прави тя вожд на нашата армия или за наш срам? За това ли ви дава в края на краищата правото на одобрение, цивилна листа и такива големи прерогативи, за да погубите конституционно и

376. Лизандър – спартански пълководец в последния период на Пелопонеските войни. През 405 г. пр. Хр. унищожават атинския флот при река Егоспотами; през 404 г. пр. Хр. превзема Атина и ѝ налага олигархично управление – бел.ред.

конституцията и империята? Не, не, като човек, когото любовта на французите не е успяла да развълнува, като човек, когото единствено любовта към деспотизма би могла да направи чувствителен, вие не сте изпълнили заветите на конституцията! Тя може да бъде премахната, но вие няма да съберете плодовете на клетвопрестъплението си! Вие изобщо не се противопоставихте с формален акт на победите, които се печелеха във ваше име над свободата. Но вие няма да съберете плодовете на тези недостойни триумфи! Вие вече сте нищо за тази конституция, която така недостойно потъпкахте, за този народ, който така подло предадохте!“

Понеже фактите, които току-що припомних, не са лишени от поразяваща връзка с множество действия на краля; понеже е сигурно, че мнимите приятели, които го заобикалят, са се продали на съзаклятниците от Кобленц и горят от желание да погубят краля, за да прехвърлят короната на главата на някой от вождовете на техните заговори; понеже се отнася както за личната му сигурност, така и за сигурността на империята неговото поведение да не бъде окръжено от подозрения, ще предложи едно обръщение, което да му припомни истините, които току-що накарах да отекнат, и в което ще му бъде доказано, че неутралитетът между Кобленц и родината, който той пази, би бил предателство спрямо Франция.

Искам нещо повече, вие да заявите, че родината е в опасност.

Ще видите как гражданите ще се обединят при този вик на тревога, как земята ще се покрие с войници и как се подновяват чудесата, които са покрили със слава народите от древността. Възродените французи от осемдесет и девета година не са ли достойни за този патриотизъм? Не е ли дошъл денят да се обединят тези, които са в Рим, и онези, които са на хълма Авентин? Очаквате ли, че, уморени от революцията и покварени от навика да парадират около един дворец, слабите хора ще свикнат да говорят за свободата без ентузиазъм и за робството без ужас? Какво ни готвят? Военно управление ли искат да установят? Подозират двора в коварни планове. Той кара да се говори за военно раздвижване, за военно положение. Представата за това се покрива с кръвта на народа. Дворецът на краля на французите изведнъж заприлича на укрепен замък.

Къде са все пак неговите врагове? В кого се прицелват тези оръдия и байонети? Приятелите на конституцията бяха изхвърлени от министерствата. Юздите на империята са оставени на случайността до мига, когато, за да бъдат удържани, ще е необходима колкото сила, толкова и патриотизъм. Навсякъде подбуждат към раздори. Фанатизмът

триумфира. Съчастието на правителството увеличава дързостта на чуждестранните сили, които бълват срещу нас армии и окови и охлажда симпатиите на народите, които тайно пожелават триумф на свободата. Неприятелските кохорти потеглят. Интригите и коварството тъкат заговори. Законодателното тяло им се противопоставя със строги, но необходими декрети. Ръката на краля ги разкъсва. Повикайте, време е, повикайте всички французи, за да спасим родината! Покажете им бездната в цялата ѝ безкрайност! Само с едно извънредно усилие те биха могли да я преминат. Вие трябва да ги подготвите чрез един токов удар, който ще разтърси цялата империя. Подражайте самите вие на спартанците при Термопилите³⁷⁷ или на онези дълбоко уважавани старци от римския сенат, които застанали на праговете на домовете си, за да дочакат смъртта, донесена от свирепите победители на родината им. Не, вие няма нужда да отправяте пожелания, за да се родят отмъстителни от пепелта ви. В деня, в който кръвта ви ще зачерви земята, тиранията, нейното високомерие, нейните дворци, нейните покровители ще изчезнат завинаги пред националното всемогъщество и пред гнева на народа.

В тази страховита реч имаше възходяща сила, нарастваща градация, едно кресчендо на бурите, което удряше въздуха като огромно крило, подобно на някой ураган.

Така че въздействието беше като от торнадо – цялото Събрание, фьойани, роялисти, конституционалисти, републиканци, депутати, зрители, банки, трибуни, всичко беше обхванато, увлечено и повлечено от могъщата вихрушка. Всички надаваха ентузиазирани викове.

Същата вечер Барбару пишеше на своя приятел Ребески, останал в Марсилия:

Изпрати ми петстотин души, които знаят как да мрат.

377. Планински проход, свързващ в древността областта Тесалия със Средна Гърция. През 480 г. пр. Хр. 300 спартанци начело с Леонид загиват, бранейки Термопилите от персите по време на Гръко-персийските войни – бел.ред.

144.

Третата годишнина от превземането на Бастилията

На единайсети юли Събранието обяви, че отечеството е в опасност. Но за да бъде оповестена тази декларация, беше необходимо разрешението на краля. И той го даде чак на двайсет и първи вечерта.

И действително, да се обяви, че отечеството е в опасност, означаваше властта да признае своето безсилие. Това беше призив към нацията да се спасява сама, защото кралят не можеше или не искаше повече нищо да направи.

В промеждутъка от 11 до 21 юли ужасът разтърсваше двореца.

Двоят очакваше за 14 юли заговор срещу живота на краля.

Едно обръщение на якобинците затвърди тази увереност. То беше съставено от Робеспьер – беше лесно да се разпознае по острия език, и беше адресирано до федератите, които идваха в Париж за 14 юли, така жестоко окървавен предишната година:

Поздрав на французите от осемдесет и трите департамента! – казваше Неподкупният. – Поздрав на марсилците! Поздрав на мъгъщото непобедимо отечество, което събира около себе си своите деца в дните на опасност и в дните на празници! Да отворим домовете си за нашите братя!

Граждани, не сте ли се стекли за една безполезна церемония на побратимяване и една излишна клетва? Не, вие идвате при вика на нацията, която ви зове, заплашена отвън, предадена отвътре! Нашите вероломни вождове вкарват армиите ни в клопка. Нашите генерали уважават територията на австрийския тиран и опожаряват градовете на нашите белгийски братя. Едно друго чудо-вище, Лафайет, дойде да оскърби в лицето Националното събрание. Унижавана, заплашвана, оскърбявана – дали тя все още съществува? Толкова атентати разбудиха нацията и вие дойдохте. Онези, които приспиват народа, ще се опитат да ви съблзнят. Избягвайте техните ласки, избягвайте масите им, където се пие умереност и забрава на дълга. Пазете вашите подозрения в сърцата си. Съдбоносният час ще удари! Ето го олтара на родината. Ще страдате ли, ако подлите идоли застанат между вас и свободата,

за да узурпират преклонението, което ѝ е дължимо? Нека да даваме клетва само на родината в безсмъртните ръце на царя на природата. На това Марсово поле всичко ни припомня за престъпването на клетвата от нашите врагове. Ние не можем да стъпим и на някое място, което да не е опръскано с невинната кръв, която проляха! Пречистете тази земя, отмъстете за тази кръв и не напускайте очертаванията на това място, преди да сте решили със сърцето си спасението на родината!

Беше трудно да се обясни по-категорично. Никога съвет за убийство не е бил даван с по-ясни думи. Никога не са били проповядвани кървави репресии с по-ясен и настойчив глас.

И, забележете, това беше Робеспьер, предпазливият трибун, мъглиявият оратор, който със сладникавия си глас казваше на пратениците на осемдесет и трите департамента: „Приятели мои, ако ми вярвате, кралят трябва да бъде убит!“

В Тюйлери се страхуваха, а най-вече се страхуваше кралят. Бяха убедени, че двайсети юни не е имал друга цел, освен убийството на краля в някое стълкновение и че ако престъплението не е извършено, това се дължи чисто и просто на смелостта на краля, който се бе наложил над убийците си.

Във всичко това имаше нещо върно.

Обаче онова, което казваха всички придворни, които бяха останали, на двамата осъдени, както наричаха краля и кралицата, беше, че убийството, което не сполучи на 20 юни, е отложено за 14 юли.

Дотолкова бяха убедени, че умоляваха краля да си сложи един нагръдник, за да може първият удар с нож или попадението на първия куршум да бъдат омекотени и неговите приятели да имат време да му дойдат на помощ.

Уви! Андре вече я нямаше при кралицата, за да ѝ помогне, както първия път в нощната работа, и за да отиде в полунощ да изпита с трепереща ръка в един отдалечен ъгъл на Тюйлери, така, както бе направил във Версай, здравината на копринената броня.

За щастие бяха запазили нагръдника, който кралят при своето първо пътуване до Париж беше опитал, за да направи удоволствие на кралицата и после бе отказал да си го слага.

Само че кралят бе следен така отблизо, че не можеха да разчитат и на един миг, в който да го накарат да я облече отново и да поправят недостатъците, които биха могли да намерят. Госпожа Кампан го носи три

дни под роклята си.

Най-накрая една сутрин, когато беше в спалнята на кралицата, а кралицата още лежеше, кралят влезе, свали бързо дрехите си, докато госпожа Кампан заключваше вратите, и изпробва нагръдника. След като го изпробва, кралят притегли госпожа Кампан към себе си и ѝ каза съвсем тихо:

– Направих онова, което направих, само за да е доволна кралицата. Няма да ме убият, Кампан, бъдете спокойна. Плановете им са променени и трябва да очаквам друг род смърт. Във всеки случай елате при мен, като излезете от кралицата. Имам нещо да ви доверя.

Кралят излезе.

Кралицата бе видяла разговора, без да го чуе. Тя проследи краля с неспокоен поглед и когато вратата се затвори след него, попита:

– Кампан, какво ви казваше кралят?

Потънала в сълзи, госпожа Кампан се хвърли на колене пред леглото на кралицата, която ѝ протегна двете си ръце и повтори високо онова, което кралят ѝ бе казал съвсем тихо.

Кралицата тъжно поклати глава.

– Да – каза тя, – това е мнението на краля и аз започвам да мисля така. Кралят твърди, че това, което става във Франция, е повторение на онова, което е станало в Англия през последния век. Той непрестанно чете историята на нещастния Чарлз, за да се държи по-добре, отколкото е сторил това кралят на Англия... Да, да, страхувам се от един процес срещу краля, скъпа Кампан! Колкото до мен, аз съм чужденка и мен ще ме убият... Уви! Какво ще стане с бедните ми деца?

Кралицата не можа да продължи – силите я напуснаха. Тя избухна в ридания.

Тогава госпожа Кампан стана и побърза да приготви една чаша подсладена вода с етер. Но кралицата ѝ направи знак с ръка.

– Нервните болести, бедна ми Кампан – каза тя, – са болести на щастливите жени. Но всички лекарства на света не могат да направят нищо срещу болестите на душата! Откакто започнаха нещастията ни, не чувствам тялото си. Чувствам само съдбата си... Не казвайте нищо за това на краля и идете да го намерите.

Госпожа Кампан се колебаеше дали да се подчини.

– Е, добре, какво има? – попита кралицата.

– О, госпожо! – провикна се госпожа Кампан. – Искам да ви кажа, че направих за Ваше Величество един корсет, подобен на нагръдника на краля, и на колене умолявам Ваше Величество да го сложи.

– Благодаря, скъпа Кампан – каза Мария-Антоанета.

– А! Значи Ваше Величество го приема? – извика радостно камериерката.

– Приемам го в израз на благодарност за преданите ви намерения. Но няма да го сложа.

После хвана ръката ѝ и добави с тих глас:

– Ще бъда твърде щастлива, ако ме убият! Боже мой! Те биха направили повече, отколкото вие, давайки ми живота – те биха ме освободили... Хайде, Кампан! Хайде!

Госпожа Кампан излезе. Беше ѝ време – тя се задушаваше.

В коридора срещна краля. Като я видя, той се спря и ѝ протегна ръка. Госпожа Кампан улови кралската ръка и поиска да я целуне. Но кралят, като я привлече към себе си, я разцелува по двете бузи. После, преди тя да се е свързала от учудването, каза:

– Елате!

Кралят тръгна пред нея и като спря във вътрешния коридор, който водеше от спалнята му до тази на дофина, потърси с ръка една пружина и отвори един съвършено скрит в стената шкаф, така че отворът се губеше сред кафявите жлебове, които образуваха затъмнената част на тези боядисани камъни. Това беше железният шкаф, който бе вдълбал в стената и бе направил ключалката му с помощта на Гамен.

В този шкаф имаше една голяма чанта, пълна с документи, и един от рафтовете издържаше тежестта на няколко хиляди луи.

– Дръжте, Кампан – каза кралят, – вземете тази чанта и я отнесете у вас.

Госпожа Кампан се опита да повдигне чантата, но тя беше твърде тежка.

– Сир – каза тя, – не мога.

– Почакайте, почакайте – каза кралят.

И като заключи шкафа, който, веднъж заключен, ставаше отново съвършено невидим, той взе чантата и я отнесе чак до стаята на госпожа Кампан.

– Така! – каза той, избърсвайки челото си.

– Сир – попита госпожа Кампан, – какво трябва да правя с тази чанта?

– Кралицата ще ви каже и в същото време ще ви съобщи какво съдържа.

И кралят излезе. За да не се вижда чантата, госпожа Кампан я плъзна с усилие между двата дюшека на леглото си и като влезе при

кralицата, каза:

– Госпожо, при мен има една чанта, която кралят току-що донесе. Той ми каза, че Ваше Величество ще ме осведоми какво съдържа и какво трябва да правя с нея.

Тогава кралицата постави ръката си върху тази на госпожа Кампан, която чакаше отговора, застанала права до леглото ѝ.

– Кампан – каза тя, – това са неща, които биха били смъртоносни за краля, ако, дано на Бог не е угодно, се стигне до процес срещу него. Но в същото време и той несъмнено иска да ви кажа това, в тази чанта има отчет за едно заседание на съвета, на което кралят е дал своето мнение против войната. Той накара всички министри да го подпишат и в случай на процес той разчита, че колкото другите неща могат да му навредят, толкова това може да му бъде полезно.

– Но, госпожо – попита почти уплашено камериерката, – какво трябва да се направи?

– Каквото искате, Кампан, само да са на сигурно място. Единствено вие ще бъдете отговорна. Единствено вие няма да се отдалечите от мен, дори когато вече няма да сте на служба – обстоятелствата са такива, че в един или друг момент може да имам нужда от вас. В такъв случай, Кампан, понеже вие сте една от онези приятелки, на които може да се разчита, искам да сте ми под ръка...

Дойде празникът 14 юли.

Заради революцията ставаше въпрос не да бъде убит Луи XVI – вероятно на никого дори не му беше хрумвала тази мисъл, – а да бъде обявен триумфът на Петион над краля.

Както бяхме казали, на следващия ден след 20 юни Петион беше временно отстранен от управата на Париж. Това би било нищо без одобрението на краля. Но отстраняването бе потвърдено от една кралска прокламация, изпратена на Събранието.

На тринайсети, сиреч в навечерието на празника по случай годишнината от превземането на Бастилията, от свое име Събранието отмени това отстраняване.

На четиринайсети в одинайсет часа сутринта кралят слезе по голямото стълбище с кралицата и децата си. Три-четири хиляди души от различни родове войски придружаваха кралското семейство. Кралицата напразно търсеше по лицата на войниците и националните гвардейци някакъв белег на симпатия – и най-преданите извързваха глава и избягваха погледа ѝ.

Колкото до народа, той не се заблуждаваше в чувствата си.

Виковете: „Да живее Петсион!“ , отекваха от всички страни. После, сякаш за да придадат на тези овации нещо по-продължително от моментния ентузиазъм, по шапките на всички кралят и кралицата можеха да прочетат тези две думи, които доказваха едновременно тяхното поражение и триумфа на врага им: „Да живее Петсион!“

Кралицата беше бледа и трепереща. Убедена, въпреки онова, което беше казала на госпожа Кампан, че съществува заговор срещу живота на краля, тя потреперваше всеки миг, вярвайки, че ще види да се протяга ръка с нож или да се насочва ръка с пистолет.

Когато пристигнаха на Марсово поле, кралят слезе от колата, зае мястото отляво на председателя на Събранието и заедно с него тръгна напред към олтара на родината.

Там кралицата трябваше да се отдели от краля, за да се качи на запазената за нея трибуна.

Тя се спря, отказвайки да се качи, преди той да е стигнал, проследявайки го с поглед.

В подножието на олтара на родината имаше една вълна от хора, каквито правят множествата.

Кралят изчезна, сякаш потъна в морето от хора.

Кралицата нададе вик и понечи да се спусне към него.

Но той се появи отново, изкачвайки стъпалата на олтара на родината.

Между обичайните символи, които присъстваха на тържествените празници – на справедливостта, на силата и на свободата – имаше един, който виждаха да блести, тайнствен и застрашителен, забулен с воал, който беше носен от човек, облечен в черно и увенчан с кипарисови клонки. Този страховит символ особено привличаше очите на кралицата.

Тя беше като прикована на мястото си и почти успокоена за краля, който бе достигнал до върха на олтара на родината, но не можеше да отдели очи от мрачното привидение.

Най-накрая, като направи усилие, за да разкъса веригите, сковали езика ѝ, тя попита, без да се обръща към никого:

– Кой е този човек, облечен в черно и увенчан с кипарисови клонки?

Един глас, който я накара да потрепери, отвърна:

– Палачът!

– И какво държи в ръката си под този воал? – продължи кралицата.

– Брадвата на Чарлз I.

Кралицата се обърна, побледнявайки. Струваше й се, че вече е чувала звука на този глас.

Тя не се лъжеше – този, който току-що бе отговорил, беше човекът от замъка Таверне, от Севърския мост, от завръщането от Варен. В края на краищата това беше Калиостро.

Тя нададе вик и припадна в ръцете на госпожа Елизабет.

145.

Отечеството е в опасност!

На двацет и втори юли в шест часа сутринта, осем дни след празненството на Марсово поле, цял Париж изтръпна от гърма на едно едрокалибрено оръдие, изтеглено на Пон Ньоф.

Едно оръдие от Арсенала му отговори като ехо. От час на час и през целия ден това страховито бучене се подновяваше.

Шестте легиона на Националната гвардия, водени от командирите си, бяха събрани по изгрев слънце при Кметството.

Организираха се две шествия, за да разнесат по улиците на Париж и в предградията прокламацията, обявяваща отечеството в опасност.

Идеята за този ужасен празник беше на Дантон, който беше възложил съставянето на програмата на Сержан.

Сержан беше посредствен като гравьор, но велик режисьор. Сержан, чиято омраза се беше удвоила от оскърбленията, понесени край Тюйлери, беше разгърнал в цялата програма на този ден онзи грандиозен апарат, на който даде последната дума след 10 август.

Всяко от двете шествия, едното от които трябваше да мине в долната част на Париж, а другото в горната, тръгнаха от Кметството в шест часа сутринта.

Най-напред вървеше един кавалерийски отряд с музика начело. Мелодията, композирана за случая, беше мрачна и приличаше на погребален марш. Зад кавалерийския отряд следваха шест оръдия, движещи се в редица там, където кейовете или улиците бяха достатъчно широки, и две по две в тесните улици.

Следваха четирима пристави на коне, носещи четири плаката, върху всеки от които беше написана по една от тези четири думи:

Свобода – Равенство – Конституция – Родина
--

После идеха дванайсет общински служители, всеки с ешарф и сабя на хълбока. После, сам, изолиран като Франция, един национален гвардеец на кон държеше грамадно трицветно знаме, върху което бяха изписани думите:

Граждани, отечеството е в опасност!

В същия ред като първите следваха шест оръдия с могъщ тропот и тежки подскоци; после един отряд от Националната гвардия; втори кавалерийски отряд, завършващ колоната.

На всеки площад, на всеки мост, на всяко кръстовище шествието спираше.

Заповядваше се тишина с продължително биене на барабаните.

После развяваха знамената и когато вече не се чуваше никакъв шум, когато задъханото дишане на десет хиляди зрители беше задържано в гърдите им, се издигаше важният глас на общинския служител, който прочиташе акта на законодателното тяло и добавяше:

– Отецеството е в опасност!

Този последен вик беше страшен и отекваше във всички сърца. Това беше викът на нацията, на родината, на Франция! Това беше една майка в агония, която викаше: „При мен, деца мои!“

И после час по час отекваха изстрелите на оръдието от Пон Ньоф и тяхното ехо от Арсенала.

По всички големи площади на Париж – площадът пред вратите на „Нотр Дам“ беше центърът – бяха издигнати амфитеатри за набиране на доброволци.

Посред тези амфитеатри имаше по една широка дъска, поставена на два барабана и служеща като маса за записване, а при всяко раздвижване в амфитеатъра барабаните простенваха като повей на далечна буря.

Сенници, над които имаше издигнати трицветни флагове, бяха издигнати около амфитеатъра. Тези тенти бяха окичени с трицветни ленти и корони от дъбови листа.

Общинари в ешарфове седяха около масата и едновременно със записването издаваха удостоверения на записалите се.

От всяка страна на амфитеатъра имаше по две оръдия. В подножието на двойната стълба, по която се качваха непрестанно, свиреше оркестър. Пред сенниците, следвайки извивките на техните линии, имаше кръг от въоръжени граждани.

Това беше едновременно величаво и страшно! Имаше опиянение от патриотизъм.

Всеки се блъскаше да се запише. Часовите не можеха да отблъснат онези, които се явяваха – всеки миг техните редици бяха разкъсвани. Двете стълби на амфитеатъра – имаше една за качване и една за слизане

– не бяха достатъчни.

Всеки се изкачваше както можеше, подпомаган от онези, които вече се бяха качили. После, след като името му бъдеше вписано и получеше удостоверение си, той скачаше на земята с вик на гордост, разтърсвайки удостоверението си, пеййки „Ще върви“ и отиваше да целуне оръдията по отворите на дулата.

Това беше годежът на френския народ с онази двайсет и две годишна война³⁷⁸, каквато, ако и да не беше имало в миналото, щеше да има като последица свободата на целия свят в бъдеще!

Между тези доброволци имаше твърде стари, които с върховно самомнение скриваха възрастта си. Имаше и твърде млади, които като благочестиви лъжци се изправяха на пръсти и отговаряха: „Шестнайсет години!“, когато все още нямаша четиринайсет.

Така потеглиха, от Бретан старият Ла Тур д'Оверн, от Юг младият Виала.

Онези, които бяха задържани от неразривни връзки, плачеха, че не могат да заминат. Те криеха от срам лице в ръцете си, а избраниците им викаха:

– Ей, вие, другите, ама пейте, де! Ама викайте: „Да живее нацията!“

И ненадейни и страховити викове: „Да живее нацията!“, се издигаха във висините, докато час по час гърмеше оръдието от Пон Ньоф и неговото ехо от Арсенала.

Кипежът бе толкова голям, духовете бяха така разтърсени, че дори Събранието се стресна от делото си. То избра четирима членове, които да преминат през Париж по всички посоки. Те имаха поръчението да кажат:

„Братя! В името на родината, без никакви безредици. Дворът иска такива, за да може да издейства отдалечаването на краля. Никакви предлози за двора. Кралят трябва да остане между нас!“

После тези страховити сеячи на думи добавяха съвсем тихо: „Той трябва да бъде наказан!“

И навсякъде, където минеха тези хора, им ръкопляскаха. И се чуваше как се разнася в множеството, както се чува да пробягва полъхът на

378. Дюма има предвид т. нар. Коалиционни войни или Френски революционни войни (1792 – 1815) – военни действия на европейските консервативни сили срещу Франция. Войната започва със създаването на коалиция на Прусия и Австрия срещу Франция, жирондистите обявяват война на Австрия и Прусия след конвенцията между тях от Пилниц (1791). Завършва с поражението на френските войски при Ватерло и с Парижкия мирен договор (1815) – бел.ред.

буря в клоните на гората: „Той трябва да бъде наказан!“ Не казваха кой, но всички знаеха кой искат да бъде наказан.

Това продължи до полунощ.

Чак до полунощ гърмя оръдието. Чак до полунощ тълпите стояха около амфитеатрите.

Много от записалите се доброволци останаха там, разполагайки първия си бивак в подножието на олтара на родината.

Всеки изстрел на оръдието отекваше чак до сърцето на Тюйлери. А сърцето на Тюйлери беше спалнята на краля, където се бяха събрали Луи XVI, Мария-Антоанета, кралските деца и принцеса Дьо Ламбал.

Те не се разделяха още от деня. Чувстваха, че съдбата им се решава в този тържествен ден.

Кралското семейство не се раздели преди полунощ, сиреч когато разбраха, че оръдието е престанало да стреля.

След нахълтването на хората от предградията, кралицата вече не спеше в мецанина.

Нейните приятелки я бяха помолили да се качи в една стая на първия етаж, разположена между апартамента на краля и този на дофина.

Будна още от изгрев слънце, тя искаше да не затварят нито щорите, нито външните капаци на прозорците, за да бъде безсъницата ѝ по-малко мъчителна. Госпожа Кампан спеше в същата стая с кралицата.

Нека кажем по какъв случай кралицата се съгласи с това, някоя от жените ѝ да спи при нея.

Една нощ кралицата току-що си беше легнала – беше около един часа сутринта и госпожа Кампан стоеше права до леглото на Мария-Антоанета и си говореше с нея, когато чуха изведнъж, че някой върви по коридора, а после шум, подобен на шума от борба на двама души.

Госпожа Кампан искаше да отиде да види какво става. Но кралицата се вкопчи в своята камериерка или по-скоро в своята приятелка:

– Не ме оставяйте, Кампан! – каза тя.

В това време един глас извика в коридора.

– Не бойте се, госпожо. Това е един негодник, който искаше да ви убие, но аз го държа!

Беше гласът на прислужника.

– Боже мой! – извика кралицата, вдигайки ръце към небето. – Какво съществуване! През деня оскърбления, вечерта убийства!

После викна на прислужника:

– Пуснете този човек и му отворете вратата.

– Но, госпожо... – започна госпожа Кампан.

– Ех, драга моя! Ако го арестуват, утре якобинците ще го понесат триумфално!

Пуснаха човека, който беше един момък, помагач при тоалета на краля. От този ден нататък кралят бе издействал някой да спи в стаята на кралицата. Мария-Антоанета беше избрала госпожа Кампан.

През нощта, последвала обявяването на прокламацията, че родината е в опасност, госпожа Кампан се събуди към два часа сутринта – един лунен лъч, като нощен светилник, като приятелско пламъче преминаваше през стъклата и се разливаше по леглото на кралицата, придавайки на чаршафите синкав оттенък. Госпожа Кампан чу една въздишка – тя разбра, че кралицата изобщо не спи.

– Страда ли Ваше Величество? – попита тя полугласно.

– Аз страдам постоянно, Кампан – отвърна Мария-Антоанета. – Все пак се надявам това страдание да свърши скоро.

– Боже милостиви, госпожо! – извика камериерката. – Защо са тези зловещи мисли?

– О, Кампан...

Протягайки бледата си ръка, станала още по-бледа от отблясъка на лунния лъч, кралицата каза с дълбока меланхолия:

– До един месец този лунен лъч ще ни види свободни и освободени от веригите ни.

– Ах! – извика госпожа Кампан, зарадвана. – Да не би да сте приели помощта на господин Дьо Лафайет и да се готвите да бягате?

– Помощта на господин Дьо Лафайет? О! Слава Богу, не! – каза кралицата с оттенък на отвращение в гласа, който не можеше да се сбърка. – Не, но до един месец моят племенник Франц ще бъде в Париж.

– Сигурна ли сте в това, Ваше Величество? – провикна се уплашена госпожа Кампан.

– Да – каза кралицата, – всичко е решено: има съюз между Австрия и Прусия. Двете сили обединени ще потеглят към Париж. Имаме маршрута на принцовете и на съюзните армии и със сигурност можем да кажем: „В този и този ден нашите спасители ще бъдат във Валансиен... В този и този ден във Вердюн... В този и този ден в Париж!“

– И вие не се страхувате, че?...

– Че мога да бъда убита? – каза кралицата, довършвайки изречението. – Има го и това, зная. Но какво искате, Кампан! Който не рискува, той не печели!

– И в кой ден съюзените владетели се надяват да бъдат в Париж? – попита госпожа Кампан.

– Между петнайсети и двайсети август – отвърна кралицата.

– Чул ви Господ! – каза госпожа Кампан.

Господ за щастие не чу. Или по-скоро чу и изпрати на Франция една помощ, на която тя не разчиташе – Марсилезата³⁷⁹!

379. Френска патриотична песен, национален химн на Франция (от 1879). Създадена от военния инженер Руже дьо Лил през 1792 г., по време на Великата френска революция. Първоначално се нарича Бойна песен на Рейнската армия. През 1795 г. е обявена за национален химн на Франция; по време на Реставрацията и на Втората империя е забранена – бел.ред.

146. Марсилезата

Точно онова, което успокояваше кралицата, трябваше да я плаши – манифестът на херцог Брауншвайг.

Този манифест, който трябваше да се върне в Париж чак на 26 юли, беше съставен в Тюйлери и беше изпратен в първите дни на месеца. Но почти по същото време, когато дворът съчиняваше в Париж това безумно дело, чието въздействие ще видим незабавно, да разкажем какво ставаше в Страсбург.

Страсбург, един от най-френските градове, точно защото беше престанал да бъде австрийски, Страсбург, една от най-силните ни твърдини, както сме го казвали, имаше враг пред портите си. И така, в Страсбург се събираха отпреди шест месеца, сиреч преди да е ставало въпрос за война, тези млади батальони от доброволци с пламенен и патриотичен дух.

Страсбург, прицелил се в Рейн³⁸⁰, който единствено ни отделяше от неприятеля, беше едновременно кипящо огнище на войната, на младостта, на радостта, на удоволствията, на баловете, на прегледите, където шумът на инструментите на войната се смесваше с шума на инструментите на празничната музика.

В Страсбург, където през едната порта пристигаха доброволци за обучение, от другата излизаха войници, които биваха смятани за годни да се бият. Там се срещаха приятели, прегръщаха се, сбогуваха се. Сестрите плачеха, майките се молеха, бащите казваха: „Вървете и умрете за Франция!“ И всичко това под звъна на камбаните, под оръдейния тътен, тези два бронзови гласа, които говорят с Бога, единият, за да призове милостта му, а другият справедливостта му.

При едно от тези заминавания, по-тържествено от другите, защото беше по-значително, кметът на Страсбург, Дитрих, достоен и чудесен патриот, покани тези млади хора да дойдат в дома му и да се побратимят с офицерите от гарнизона по време на един банкет.

Двете млади дъщери на кмета и десет-петнайсет от техните приятелки, руси и благородни дъщери на Елзас, които можеха да бъдат взети заради златните си коси за нимфи от Сера, трябваше не толкова да се

380. Рейн – река в Европа – в Швейцария, Лихтенщайн, Австрия, Франция, Германия, Нидерландия – бел.ред.

грижат за банкета, колкото да го разкрасяват и насищат с уханията на парфюмите си.

В числото на сътрапезниците, които обикновено бяха в дома на Дитрих като приятели на семейството, беше и един млад благородник от Франш-Конте, наречен Руже дьо Лил. Имах честта да се запозная с него, когато вече беше стар, и той сам, описвайки всичко със собствена-та си ръка, ни разказа за раждането на това благородно цвете на войната, на чието разцъфване ще присъства читателят. Руже дьо Лил тогава беше на двайсет години и като офицер от инженерните войски беше на гарнизон в Страсбург.

Поет и музикант, пианото му беше един от инструментите, които се чуваха в огромния концерт. Гласът му беше един от онези, които отекваха най-силно и най-патриотично.

Никога по-френски, по-национален банкет не е бил осветяван от по-пламенно юнско слънце. Никой не говореше за себе си – всички говореха за Франция.

Смъртта беше там, вярно, както на банкетите в древността. Но красива и усмихваща се смърт, развяваща не отвратителната си коса и пясъчния часовник, а в едната си ръка шпага и палмова клонка в другата.

Мислеха какво могат да изпеят. Старата „Ще върви“ беше песен на гнева и на гражданската война. Трябваше им един патриотичен вик, братски и при все това заплашителен за чужденеца.

Кой щеше да бъде модерният Тиртей, който ще хвърли сред дима на оръдията и свистенето на гюлетата и куршумите химна на Франция към врага? При този въпрос Руже дьо Лил, ентузиаст, влюбен и патриот, отвърна:

– Аз!

И изтича навън от залата. За половин час, тъкмо докато започнат да се безпокоят от отсъствието му, всичко беше завършено – и думите, и музиката. Всичко се изля отведнъж, вля се в калъпа като статуята на някое божество.

Руже дьо Лил се върна с отметнати назад коси, с чело, покрито с пот от борбата, която беше водил с двете възвишени сестри – музиката и поезията.

– Слушайте! – каза той. – Слушайте всички!

Благородният младеж беше уверен в музата си. При гласа му всички се обърнаха, едни държейки чашите си в ръка, други нечия потръпваща ръка в своята.

Руже дьо Лил започна:

Напред деца на родината,
денят на славата дойде!
Против нас тиранията
с кървав флаг на бой зове!
Чувате ли там из полята
как реват тез свирепи бойци?
Те се напъхват в ръцете ни
да избият нашите синове и жени!

На оръжие, граждани!
Стройте се по батальони!
Напред, напред,
нека нечистата кръв напои нашите бразди!

При този първи куплет сякаш тръпка от електрически ток премина из цялото събрание. Избухнаха два или три вика на ентузиазъм. Но главовете на жадните да чуят останалото, веднага се провикнаха:

– Тишина! Тишина! Слушайте!

Руже продължи с жест на дълбоко негодувание:

Що иска таз орда от роби,
предатели и съзаклятници крале?
За кого готви тези окови,
железа, правени векове?
Французи, за нас! Ах, каква обида!
Какво бълнуване ги тресе!
Смят да си помислят
в антично робство да ни върнат те!

Този път Руже дьо Лил нямаше нужда да призовава да запеят в хор – един-единствен вик се изтръгна от всички гърди:

На оръжие, граждани!
Стройте се по батальони!
Напред, напред,
нека нечистата кръв напои нашите бразди!

Той продължи сред нарастващия ентузиазъм:

Какво! Кохорти чуждестранни
закон ще ни налагат нам?

Какво! Фалангите наемни,
ще смажат войните ни там?
Велики Боже! Оковани
чела под иго ще сведем ний!
Деспоти низки пак ще станат
владетели на нашите съдбини!

Сто гърди, задъхано очакващи припева, се провикнаха след последния стих:

– Не! Не! Не!

После, с вихрено увлечение хорът отекна високо:

На оръжие, граждани!
Стройте се по батальони!
Напред, напред;
нека нечистата кръв напои нашите бразди!

Този път всички слушатели изпитаха такъв трепет, че за да може Руже дьо Лил да изпее четвъртия си куплет, трябваше да поиска тишина. Трескаво го заслушаха.

Негодуваният глас стана заплашителен:

Тръпнете тирани! И вий подлещи
на всички партии срам!
Тръпнете! За планове отцеубийски
накрай ще се плати и вам.
Войник е всеки да се бие с вас,
героите ни млади, ако паднат,
земята ни ще ги роди отново,
готови да се бият с вас.

– Да! Да! – извикаха всички гласове.

И бащите бутаха напред синовете си, които можеха да ходят, а майките вдигаха високо в ръцете си онези, които още носеха.

Тогава Руже дьо Лил забеляза, че му липсва един куплет – песента на децата. Възвишеният хор на бъдещата нива, на зърното, което поклъва. И докато сътрапезниците повтаряха френетично страховития рефрен, той отпусна глава върху ръката си. После сред шума, сред глъчката, сред виковете „браво“, той импровизира следващия куплет:

Ний по пътя им ще тръгнем,
когато братята ни няма да ги има;
праха им ще намерим
и следите им на доблестта.
Без жал, че сме ги надживели,
че гроба с тях ний не делим,
ще имаме възвишената гордост,
да ги последваме или да отмъстим!

И през приглушените ридания на майките и ентузиазираните подвиквания на бащите се чува чистите гласове на децата да пеят в хор:

На оръжие, граждани!
Стройте се по батальони!
Напред, напред;
нека нечистата кръв напои нашите бразди!

– О! Но няма ли да има изобщо прошка за онези, които са само заблудени? – прошепна един от сътрапезниците.

– Почакайте, почакайте – извика Руже дьо Лил, – ще видите, че сърцето ми не заслужава този упрек.

И с глас, пълен с чувство, той изпя следната свещена строфа, в която бе душата на цяла Франция: човечна, велика, великодушна, и в гнева си издигаща се на крилете на милосърдието над същия този гняв:

Французи! Воини великодушни,
нанесете или задръжте удара ваш:
пощадете онези тъжни жертви
със съжаление опълчили се срещу вас...

Аплодисментите прекъснаха певеца.

– О, да! Да! – викнаха от всички страни. – Милост, прошка за нашите заблудени братя, за нашите братя роби, за нашите братя, които тикат срещу нас с камшик и байонет!

– Да – подхвана Руже дьо Лил, – прошка и милост за тях!

Но тези деспоти кръвожадни,
но съучастниците на Буйе,
срещу тези тигри, що милост не знаят,
разкъсвайки на своята майка гърдата!

На оръжие, граждани!
Стройте се по батальони!

– Да! – викнаха всички гласове.

Напред, напред;
нека нечистата кръв напои нашите бразди!

– А сега – викна Руже дьо Лил, – всички на колене, така както сте!
Подчиниха се.

Само Руже дьо Лил остана прав, постави единия си крак на стола на един от сътрапезниците, сякаш върху първото стъпало на храма на Свободата и като вдигна двете си ръце към небето, той изпя последния куплет, призоваващ духа на Франция:

Любов свещена към родината
води отмъщаващите ни ръце.
Свободо, свободо мила,
бий се заедно с бранителите си!
Нека под знамената ни победата
дотича при твоя юнашки зов
враговете ни издъхващи да видят
нашата слава и твоя триумф!

– О – каза един глас, – Франция е спасена!

И всички в един възвишен вик, *De profundis*³⁸¹ на деспотизма, *Magnificat*³⁸² на свободата, се провикнаха:

На оръжие, граждани!
Стройте се по батальони!
Напред, напред;
нека нечистата кръв напои нашите бразди!³⁸³

После настана радост – луда, опияняваща, безумна. Всеки се хвърли в обятията на съседа си. Девойките с пълни шепи награбиха своите цветя и посяха букетите и венците си около краката на поета.

381. *De profundis* (лат.) – от дълбините. Католическа заупокойна молитва – бел.прев.

382. *Magnificat* – католически хвалебен химн – бел.прев.

383. Текстът на Марсилезата е преведен от преводача на изданието Огнян Атанасов – бел.ред.

Трийсет и осем години по-късно, разказвайки ми за този велик ден, на мен, младежа, който беше чул да се пее за пръв път през 1830 година от могъщия глас на народа този свещен химн – та, трийсет и осем години по-късно около челото на поета все още сияеше великолепният ореол от 1792 година.

И това беше справедливо!

Откъде идва това, че самият аз, пишейки тези последни строфи, съм така развълнуван? Откъде идва това, че докато дясната ми ръка описва трепереща хора на децата, лявата ми ръка избърсва една сълза, готова да падне на хартията?

Това е, защото светата Марсилеза не е само боен вик, но и порив на братството. Защото царствената и могъща ръка на Франция е протегната към всички народи. Защото тя ще бъде винаги последният дъх на свободата, която умира, и първият вик на възраждащата се свобода!

А сега как химнът, роден в Страсбург под името „Песен от Рейн“, избухна изведнъж в сърцето на Франция под името Марсилеза?

Това ще разкажем на нашите читатели.

147.

Петстотинте човека на Барбару

На 28 юли, сякаш за да даде основание на прокламацията, обявяваща отечеството в опасност, в Париж пристигна манифестът от Кобленц.

Както вече казахме, това беше едно безумно съчинение, една заплаха и следователно обида за Франция.

Херцогът на Брауншвайг, разумен човек, намираше манифеста за абсурден. Но над херцога стояха кралете от коалицията. Те получиха документа, съставен от ръката на френския крал, и го наложиха на своя генерал.

Според този манифест всеки французин беше виновен. Всеки град и всяко село трябваше да бъдат разрушени или опожарени. Колкото до Париж, този съвременен Ерусалим, беше осъден да обрасне с драки и трънаци и от него да не остане камък върху камък. Ето това се казваше в манифеста, който дойде от Кобленц на двайсет и осми с дата от двайсет и шести.

Значи някакъв орел го бе донесъл в ноктите си, за да може да измени двеста левги за трийсет и шест часа!

Можеше да се разбере експлозията, която предизвика подобно нещо – тя беше подобна на онази, която предизвиква искра, попаднала в барутница.

Всички сърца потрепериха, всички се разтревожиха, всички се приготвиха за битка.

Нека изберем между всички тези хора един човек. Измежду всички типове един тип.

Вече назовахме човека – Барбару.

Ще се опитаме да го обрисуваме.

Барбару, както бяхме казали, написа в началото на юли на Ребески: „Изпрати ми петстотин души, които знаят да мрат.“

Какъв беше човекът, който можеше да напише подобно изречение и какво влияние имаше върху земяците си?

Той влияеше чрез младостта, красотата и патриотизма си.

Такъв човек беше Шарл Барбару, нежно и очарователно лице, което смущаваше госпожа Ролан дори в съпругеската ѝ спалня и караше Шарлот Корде³⁸⁴ да мечтае в подножието на ешафода.

Госпожа Ролан започна с това, че го заподозря. Защо го заподозря?

Той беше твърде красив!

Упрекът беше отправян на двама от хората на революцията, чиито глави, колкото и красиви да бяха, паднаха само за четиринайсет месеца – едната от ръката на палача в Бордо, а другата от ръката на палача в Париж. Първият беше Барбару. Вторият – Ерол дьо Сешел.

Чуйте какво казва за него госпожа Ролан:

Барбару е лекомислен. Обожанието, което му отдават безнравствените жени, вреди сериозно на чувствата му. Когато виждам такива млади хора, твърде опиянени от впечатлението, което правят, като Барбару и Ерол дьо Сешел, не мога да се въздържа да не помисля, че обожават твърде много себе си, за да обожават достатъчно родината си.

Строгата Палада се лъжеше.

Родината беше не единствената, но първата любовница на Барбару. Поне нея обичаше най-много, понеже умря заради нея.

Барбару бе едва двайсет и пет годишен, родом от Марсилия, в едно от онези семейства на дръзки мореплаватели, които превръщаха търговията в поезия. Поради формите си, грацията, красотата на чертите и най-вече поради гръцкия си профил той сякаш произхождаше по права линия от някой от онези фокийци, пренесли от своите брегове по бреговете на Рона боговете си.

От млад той се бе упражнявал във великото изкуство на словото – това изкуство, което хората от Юга умеят да използват едновременно като оръжие и като накит, – после в изкуството на поезията, това цвете от Парнас, което основателите на Марсилия са пренесли със себе си от Коринския залив до пристанището на Лион. Освен това се бе заел с физиката и беше влязъл в кореспонденция със Сосюр и Марат.

Видяха го да разцъфва изведнъж по време на вълненията в родния му град, последвали избора на Мирабо. Тогава той беше секретар на общината на Марсилия.

По-късно настанаха безредици в Арл. Сред тези безредици се появи красивата фигура на Барбару, подобен на въоръжен Антиной³⁸⁵.

Париж го поиска. Голямата пещ имаше нужда от тази благоуханна лозова пръчка.

384. Мари-Ан Шарлот Корде д'Армон (1768 – 1793) – френска аристократка, жирондистка. Убива Жан-Пол Марат, заради което е гилотинирана.

385. Антиной – красив младеж, любимец на римския император Марк Аврелий – бел. прев.

Барбару бе изпратен, за да докладва за безредиците в Авиньон. Би могло да се каже, че той е безпартиен, че в сърцето му, като в сърцето на справедливостта, няма нито приятелство, нито омраза. Той казваше истината, проста и ужасна, каквато беше, и казвайки я, изглеждаше велик като нея.

Жирондистите току-що бяха дошли на политическата сцена. Онова, което отличаваше жирондистите от останалите партии, онова, което може би ги погуби, беше, че бяха истински артисти – обичаха онова, което е хубаво. Те протегнаха хладната си и чиста ръка на Барбару. После, горди от това красиво попълнение, отведоха марсилеца при госпожа Ролан.

Знаем какво помисли госпожа Ролан за Барбару от пръв поглед.

Онова, което най-вече учуди госпожа Ролан, беше, че от дълго време мъжът ѝ си кореспондираше с Барбару и че писмата на младия човек пристигаха редовно, точни и изпълнени с мъдрост. Тя не беше питала нито за възрастта, нито за външния вид на този важен кореспондент – за нея той беше човек на четирийсетина години с оплешивяла от мисли глава и набраздено от безсънни нощи чело. Но тя застана срещу тази своя мечта и откри един красив млад двайсет и пет годишен човек, весел, смеещ се, лекомислен, обичащ жените – цялото това богато и пламенно поколение, което разцъфтяваше през деветдесет и втора година, за да бъде покосено през деветдесет и трета, ги обичаше.

В тази глава, която изглеждаше така фриволна и която госпожа Ролан намираще за твърде красива, се зароди може би за пръв път мисълта за 10 август.

Бурята беше във въздуха. Безумни облаци бягаха от север на юг и от запад на изток. Барбару обаче им даде насока и ги струпа над плочестия покрив на Тюйлери.

Когато никой нямаше готов план, той написа на Ребески: „Изпрати ми петстотин души, които знаят да мрат.“

Уви! Истинският крал на Франция беше онзи крал на революцията, който пишеше да му изпратят петстотин души, които знаят да мрат, и на когото така просто, както ги бе поискал, му бяха изпратени.

Ребески сам ги избра от доброволците на френската партия в Авиньон. Те се биеха от две години. Мразеха от десет поколения. Бяха се били в Тулуза, в Нем, в Арл. Бяха свикнали с кръвта. За умората дори не говореха.

В уречения ден те тръгнаха като по пореден етап по този път от двеста и двайсет левги. Защо не? Това бяха групи от груби моряци,

корави селяни с лица, опърлени от сирокото³⁸⁶ на Африка или мистрала от връх Ванту, с ръце почернели от катрана или задебелили от работа. Навсякъде, откъдето минеха, ги наричаха „разбойниците“.

По време на една почивка, която направиха над Оржон, те получи-ха музиката и думите на химна на Руже дьо Лил под името „Песен от Рейн“.

Тя им беше пратена за из път от Барбару, за да им се стори пътят по-кратък.

Един от тях разчете нотите и изпя думите. После всички като един повториха страховитата песен, много по-страховито, отколкото някога би мечтал Руже дьо Лил!

Минавайки през устата на марсилците, песента промени характера си така, както думите променят акцента си. Това вече не беше песен на братството – беше песен за изстребление и смърт. Това беше *Марсилезата*, сиреч тъгнещият химн, който ни е карал да изтръпваме от страх на гърдите на майките си.

Тази малка банда марсилци, преминавайки през села и градове, плашеше Франция с усърдието си да пее тази нова, още непозната песен.

Когато научи, че са стигнали Монтро, Барбару изтича, за да съобщи на Сантер.

Сантер му обеща да отиде да посрещне марсилците в Шарантон с четирийсет хиляди души.

Ето какво смяташе да направи Барбару с четирийсетте хиляди човека на Сантер и своите петстотин марсилци:

да постави марсилците начело;

да превземе с един пристъп Кметството и Събранието;

да разруши Тюйлери, както на 14 юли 1789 година разрушиха Бастилията;

да обяви републиката върху развалините на флорентинския дворец.

Барбару и Ребески отидоха да чакат в Шарантон Сантер и неговите четирийсет хиляди души от предградията.

Сантер пристигна с двеста души! Може би не искаше да създаде с подобна помощ слава на марсилците, сиреч на чужденци.

Малката банда с пламтящи очи, с почернели от слънцето лица, с остра реч пресече цял Париж, от Кралската градина до „Шан-з-Елизе“,

386. Сироко – силен топъл южен или югоизточен вятър в Средиземноморието. Носи прах и пясък от пустините на Северна Африка и Арабския полуостров предимно през пролетта. – бел.ред.

пеейки Марсилезата. Защо да я наричаме по друг начин, както не я нарича никой?

Марсилците трябваше да лагеруват на „Шан-з-Елизе“, където на следващия ден трябваше да се състои банкетът.

И действително се състоя банкет. Но между „Шан-з-Елизе“ и моста Турнан, на две крачки от пиршеството, бяха наредени гренадирските батальони на секцията Фий-Сен-Тома. Това беше роялистка гвардия, която дворецът постави там като преграда между новодошлите и себе си.

Марсилците и гренадирите от Фий-Сен-Тома се опипваха като неприятели. Започнаха с размяната на ругатни, после на удари. При първата кръв, която потече, марсилците викнаха: „На оръжие!“, скочиха към пушките си, подредени на пирамиди, и заредиха и поставиха байонетите.

Парижките гренадири отлетяха назад при този първи удар. За щастие зад тях бяха Тюйлери и решетките на оградата му. Мостът Турнан подпомогна бягството им и се вдигна пред техните врагове.

Бегълците намериха убежище в апартаментите на краля. Предание-то твърди, че кралицата се погрижила със собствените си ръце за един ранен.

Федератите, марсилци, бретонци, дофиноазци и други, наброяваха пет хиляди и представляваха сила не с числото си, а с вярата си.

В тях беше духът на революцията.

На 17 юли те изпратиха едно обръщение до Събранието.

Вие обявихте родината в опасност – казваха те. – Но не я ли поставяте самите вие в опасност, продължавайки да оставяте ненаказани предателите?... Преследвайте Лафайет, прекратете пълномощията на изпълнителната власт, уволнете директориите на департаментите, обновете съдебната власт.

На 3 август Петион повтори същото искане; Петион, който със своя леден глас поиска в името на конституцията да бъде призован народът на оръжие.

Вярно е, че зад себе си имаше два дога, които го хапеха по прасци-те: Дантон и Сержан.

– Парижката община – каза Петион – разобличава пред вас изпълнителната власт. За да бъдат излекувани болезните на Франция, трябва да се атакува коренът им и да не се губи нито миг... Ние бихме желали да можем да поискаме за кратко отстраняване на Луи XVI –

конституцията се противопоставя на това. Той непрестанно призовава конституцията. Ние на свой ред ще я призовем и ще поискаме свалянето му от престола.

Чувате ли кралят на Париж да разобличава краля на Франция, кралят на Кметството да обявява война на краля на Тюйлери!

Събранието се отдръпна пред страховитата мярка, която му предлагаша.

Въпросът за свалянето от престола беше отложен за девети август.

На осми Събранието заяви, че няма основания за обвинение срещу Лафайет.

Събранието отстъпваше.

Какво ли щеше да реши на другия ден по предложението за сваляне от престола? Щеше ли и Събранието също да застане срещу народа?

Нека внимава! Не знае ли то, непредпазливото, онова, което става?

На трети август – същия ден, в който Петион дойде да иска свалянето на краля от престола, предградието Сент Марсо се умори да умира от глад в тази борба, която не беше нито мир, нито война. Събранието изпрати депутати в секцията Кенз-Вен и накара да попитат братята им от предградието Сен Антоан:

– Ако тръгнем към Тюйлери, тръгвате ли с нас?

– Ще тръгнем! – отговориха те.

На четвърти август Събранието осъди въстаническата прокламация на секцията Моконсей.

На пети Комуната отказа да публикува декрета.

Изобщо не се оказа достатъчно кралят на Париж да обяви война на краля на Франция. Ето че и Комуната се противопостави на Събранието.

Всички слухове за това противопоставяне стигаха до марсилците. Марсилците имаха пушки, но нямаха патрони. С голям шум те поискаха патрони – не им дадоха.

На четвърти вечерта, един час след като се пръсна слухът, че Събранието е осъдило бунтовните действия на секцията Моконсей, двама млади марсилци се явиха в кметството.

Там бяха само двама общински служители: Сержан, човекът на Дантон, и Панис, човекът на Робеспьер.

– Какво искате? – попитаха двамата магистрати.

– Патрони! – отвърнаха двамата младежи.

– Има изрична забрана да се раздават – каза Панис.

– Забрана да се раздават патрони? – подхвана един от марсилците. –

Но ето, че часът на битката приближава, а ние нямаме с какво да влезем в

нея!

– Значи ни накарахте да дойдем в Париж, за да ни изколят? – извика другият.

Първият извади пистолет от джоба си. Сержан се усмихна.

– Заплашвате ли, млади човече? – каза той. – Със заплахи изобщо няма да стреснете двама служители на Комуната!

– Кой говори за заплахи и стряскане? – каза младежът. – Този пистолет не е за вас – той е за мен!

И като опря пистолета в челото си, каза:

– Барут! Патрони! Или, честна дума на един марсилец, ще си пръсна мозъка!

Сержан имаше артистично въображение и сърце на французин – той почувства, че викът, току-що нададен от младежа, е вик на цяла Франция.

– Панис, да внимаваме! – каза той. – Ако този младеж се самоубие, кръвта му ще падне върху нас!

– Но ако им отпуснем патрони въпреки заповедта, залагаме главите си!

– Няма значение! Мисля, че е дошъл часът да заложим главите си – каза Сержан. – Във всеки случай аз залагам моята, а ти напусни, за да не следваш примера ми.

И като взе лист хартия, той написа заповед да се отпуснат патрони на марсилците и се подписа.

– Дай! – каза Панис, когато Сержан свърши. И подписа след него.

Отсега нататък можеха да бъдат спокойни – от мига, когато марсилците получеха патроните, те нямаше да се оставят да ги изколят, без да се защитават.

И така марсилците бяха снабдени с боеприпаси, когато Събранието прие на шести поразителната петиция, адресирана до него. И не само я прие, но и удостои петиционерите с честта да бъдат почетни гости на заседанието.

Събранието много се страхуваше. Толкова се страхуваше, че обсъди дали да не се оттегли в провинцията.

Единствен Вернио го удържа. И защо, Боже мой? Кой ще каже, че не за да бъде близо до красивата Кандей, Вернио искаше да остане в Париж? Впрочем няма значение.

– В Париж – каза Вернио – трябва да се осигури триумфът на победата или да загинем заедно с нея! Ако напуснем Париж, то трябва да направим това като Темистокъл³⁸⁷, заедно с всички граждани, оставяйки

само пепелища и не бягайки пред врага за друго, освен за да му изкопаем гроба!

И така всички се съмняваха, всички се колебаеха, всеки чувстваше как земята се тресе под него и се боеше да не се разтвори под стъпките му.

На четвърти август, деня, когато Събранието осъди бунтовната прокламация на секцията Моконсей, деня, когато двамата марсилци на караха чрез Панис и Сержан да раздадат патрони на техните петстотин земляци, същия ден имаше събрание в „Кадран-Бльо“ на булевард „Тампъл“. Камий Демулен беше там от свое име и от името на Дантон, Кара държеше перото и чертаеше плана на въстанието.

След като начертаха плана, отидоха при бившия депутат от Учредителното събрание Антоан, който живееше на улица „Сен Оноре“, срещу църквата „Успение“ у столаря Дюпле, в същата къща, в която живееше и Робеспьер.

Робеспьер и понятие си нямаше за всичко това. Така че, когато госпожа Дюпле видя да се настаняват при Антоан цялата тази тумба размирници, тя се качи бързо в стаята, където се бяха събрали, и в ужаса си се развика:

– Ама, господин Антоан, какво искате, да накарате да заколят господин Дьо Робеспьер ли?

– Това няма нищо общо с Робеспьер! – отвърна бившият учредител. – Слава Богу, никой не мисли за него. Ако го е страх, да се скрие!

В полунощ планът, написан от Кара, беше изпратен на Сантер и Александър, двамата командири на предградието.

Александър се съгласи, но Сантер отговори, че предградието не е готово.

Сантер държеше на думата си, дадена на кралицата на двайсети юни. На десети август той тръгна само защото не можеше другояче.

Въстанието пак беше отложено.

Антоан беше казал, че Робеспьер няма нищо общо. Но той се лъжеше. Умовете бяха така разтърсени, че имаше идея с едно движение да бъде превърнат в движеща сила именно той, центърът на неподвижността!

387. Темистокъл – атински полководец (524 – около 459 г. пр. Хр.) – вожд на демократична групировка, архонт (493 – 492 г. пр. Хр.). Превръща Атина в морска държава и постига създаването на Делоския морски съюз. Чрез гласуване в Народното събрание чрез глинена плочка (остракон) е изгонен от Атина (471 пр. Хр.), избягва при Артаксеркс I. Умира в изгнание – бел.ред.

И на кого беше хрумнала тази идея? На Барбару!

Сърцатият Барбару беше почти отчаян. Той беше близо до мисълта да напусне Париж и да се върне в Марсилия. Вижте какво пише госпожа Ролан:

Ние малко разчихме на отбраната на Севера. Заедно със Серван и Барбару изучавахме шансовете да спасим свободата в Юга и да основем там република. Вземахме географските карти и прекарвахме демаркационни линии. Ако нашите марсилци не успят – казваше Барбару, – ще получим ресурси оттам.

Е, добре, Барбару вярваше, че е открил друго средство – гения на Робеспьер.

Или може би Робеспьер беше този, който искаше да знае къде е Барбару.

Марсилците бяха напуснали казармата, която беше твърде отдалечена, за да се преместят в манастира на корделиерите, сиреч на един хвърлей от Пон Ньоф.

В манастира на корделиерите марсилците бяха при Дантон.

Така че в случай на въстанническо движение тези страховити марсилци щяха да тръгнат от жилището на Дантон! И ако въстанието успееше, Дантон щеше да получи всички почести.

Барбару бе поискал да се види с Робеспьер.

Робеспьер даде вид, че се отнася снизходително към желанието му. Той накара да кажат на Барбару и на Ребески, че ги чака в дома си.

Както бяхме казали, Робеспьер живееше у столаря Дюпле.

Спомняте си, че случайността го беше отвела там във вечерта на смелото, но зле скроено злополучно начинание на Марсово поле.

Робеспьер погледна на тази случайност като на небесна благословия не само защото за момента това гостоприемство го спасяваше от неизбежна опасност, но и освен това, защото представляваше съвсем естествен мизансцен на неговото бъдеще.

За един човек, който иска да заслужи званието неподкупен, това беше точно жилището, което му трябваше. Той не се нанесе веднага – бе направил едно пътуване до Арас. Беше довел сестра си, госпожица Шарлот дьо Робеспьер, и живееше на улица „Сент Флорантен“ с тази кльощава и суха личност, на която трийсет и осем години по-късно имахме честта да бъдем представени.

Той легна болен.

Госпожа Дюпле, фанатична почитателка на Робеспьер, научи за болестта и упрекна госпожица Шарлот, че не е предотвратила болестта на брат си и изиска болният да бъде пренесен в дома ѝ.

Робеспьер се остави да го пренесат: пожеланието му на излизане от Дюпле беше да се върне един ден като наемател.

Госпожа Дюпле участваше с пълна сила в комбинациите му. Тя също бе бленувала за честта да приюти Неподкупния и беше приготвила една тясна, но чиста мансарда, където бе накарала да пренесат най-здравите и красиви мебели на дома, за да правят компания на едно очарователно легло в бяло и синьо, подходящо за човека, който на седемнайсет години бе накарал да го нарисуват с роза в ръка.

В тази мансарда госпожа Дюпле беше накарала чирака на мъжа си да постави съвсем нови чамови етажерки, за да могат да се слагат книги и документи.

Книгите не бяха многобройни – съчиненията на Расин и Жан-Жак Русо представляваха цялата библиотека на строгия якобинец. Извън тези двама автори Робеспьер не четеше нищо друго, освен Робеспьер. Така че всички останали рафтове бяха запълнени със записките му като адвокат и речите му като трибун.

Колкото до стените, те бяха покрити само с портрети на великия човек, които фанатичната госпожа Дюпле беше могла да намери. Така че Робеспьер трябваше само да протегне ръка, за да прочете Робеспьер и накъдето и да се обърнеше, Робеспьер виждаше само Робеспьер.

И в това светилище, в тази дарохранителница, в тази светая светих бяха въведени Барбару и Ребески.

С изключение на участниците в сцената никой не можеше да каже с каква заплетена ловкост Робеспьер тъчеше като паяжина разговора. Той най-напред говори на марсилците за техния патриотизъм, за боязънта, която изпитва, като види да се преувеличават и най-добрите чувства. После говори за себе си, за услугите, които бе оказал на революцията, за мъдрата бавност, с която бе направлявал течението ѝ.

Но не беше ли време тази революция да спре? Не беше ли дошъл часът всички партии да се обединят и да изберат най-популярния човек измежду тях, да му връчат в ръцете революцията и да го натоварят да управлява движението ѝ?

Ребески не го остави да отиде по-далече.

– Ах, виждам те да идваш, Робеспьер! – каза той.

Робеспьер стовари задник на стола си, все едно, че пред него се бе изправила някоя змия. Тогава Ребески се изправи и каза:

– Без повече диктатори и крале! Ела, Барбару!

И двамата веднага излязоха от мансардата на Неподкупния. Панис, който ги беше довел, ги последва чак на улицата.

– Ах! Вие зле разбрахте нещата, зле разбрахте мисълта на Робеспьер – каза той, – става въпрос просто за кратковременна власт и ако се следва тази идея, сигурно никой повече от Робеспьер...

Но Барбару го прекъсна и повтори думите на другаря си:

– Без повече диктатори и крале!

После се отдалечи заедно с Ребески.

148.

Какво караше кралицата да не иска да бяга

Едно нещо успокояваше Тюйлери – то беше точно онова, което плашеше революционерите.

Тюйлери, поставен в състояние на отбрана, беше станал крепост със страховит гарнизон. През този знаменит ден на четвърти август, когато бяха извършени толкова неща, монархията, от своя страна, изобщо не остана бездейна.

През нощта на четвърти срещу пети наредиха да дойдат без много шум от Курбвоа в Тюйлери батальоните на швейцарците. Бяха отделени само няколко роти и изпратени в Гайон, където може би щеше да се укрие кралят.

Трима сигурни мъже, трима изпитани командири, бяха около кралицата: Майардоз със своите швейцарци, Д'Ервили с кавалерите на „Свети Луи“ и своята конституционна гвардия, и Манда, генералът, командващ Националната гвардия, който обещаваще двайсет хиляди решителни и предани бойци.

На осми вечерта един човек проникна без затруднения във вътрешността на двореца. Всички познаваха този човек – той стигна без проблеми до апартамента на кралицата. Съобщи за доктор Жилбер.

– Пуснете го да влезе – каза кралицата с трескав глас.

Жилбер влезе.

– А! Елате, елате, докторе! Радвам се да ви видя.

Жилбер вдигна очи към нея – в цялата фигура на Мария-Антоанета имаше нещо радостно и удовлетворено, което го накара да потръпне. Би било по-нормално кралицата да е бледа и смазана, отколкото трескава и оживена, каквато беше.

– Госпожо – каза ѝ той, – боя се, че идвам твърде късно и в лош момент.

– Напротив, докторе – отвърна кралицата с усмивка, изражение, от което устата ѝ се беше почти отучила, – идвате навреме и сте добре дошъл! Ще видите нещо, което бих искала да ви покажа от дълго време насам – един крал, който наистина е крал!

– Страхувам се да не би да се мамите, госпожо – подхвана Жилбер, – и че ще ми покажете по-скоро един командир на плаца, отколкото един крал!

– Господин Жилбер, възможно е да не се разбираме относно символния характер на монархията, както и по много други неща... За мен един крал не е само човек, който казва: „Не искам!“ Той е най-вече човек, който казва: „Аз искам!“

Кралицата намекваше за знаменитото вето, което беше довело положението до тази крайност, в която се намираше.

– Да, госпожо – отвърна Жилбер, – и за Ваше Величество кралят е най-вече човек, който си отмъщава.

– Който се защитава, господин Жилбер! Защото вие знаете, че ни заплашиха публично. Ще ни нападнат с оръжие. Както ни уверяват, има петстотин марсилци, водени от някой си Барбару, които са се заклели върху развалините на Бастилията да не се завръщат в Марсилия, преди да са лагерували върху развалините на Тюйлери.

– Действително, чух да се говори за това – каза Жилбер.

– И това не ви ли кара да се смеете, господине?

– Кара ме да се плаша за краля и за вас, госпожо.

– Така че идвате да ни предложите да абдикираме и да се оставим на произвола на съдбата в ръцете на господин Барбару и неговите марсилци?

– Ах, госпожо! Ако кралят можеше да абдикира и да осигури, жертвайки короната си, своя живот, вашия и този на вашите деца!

– Вие ще го посъветвате за това, нали, господин Жилбер?

– Да, госпожо, и ще се хвърля в краката му, за да последва този съвет!

– Господин Жилбер, позволете ми да ви кажа, че сте непостоянен в мненията си.

– Ех, госпожо! Моето мнение си е все същото... – каза Жилбер. – Предан на краля и на родината си, аз исках да има съгласие между краля и конституцията. От това желание и моите разочарования идват и различните съвети, които съм имал честта да давам на Ваше Величество.

– И какъв съвет ще ни дадете в този момент, господин Жилбер?

– Никога не сте били по-свободна да го последвате, отколкото в този момент, госпожо.

– Хайде, да го чуем тогава.

– Съветвам ви да бягате.

– Да бягаме?

– Ах! Добре знаете, че това е възможно, госпожо, и че никога не е било по-лесно да направите това.

– Да видим това.

– Вие имате почти три хиляди души в двореца.

– Почти пет хиляди, господине – каза кралицата с усмивка на удовлетворение, – и двойно повече, при първия знак, който подадем.

– Няма нужда да подавате знаци, които могат да бъдат прихванати, госпожо. Вашите пет хиляди души ще ви стигнат.

– Е, добре, господин Жилбер, какво, по ваше мнение, трябва да правим с нашите пет хиляди души?

– Да застанете сред тях, госпожо, с краля и вашите августейши деца. Да излезете от Тюйлери в момента, когато най-малко очакват това. На две левги оттук да се качите на коне и да достигнете Гайон и Нормандия, където ви очакват.

– Сиреч да се предам в ръцете на господин Дьо Лафайет.

– Той поне е доказал, че ви е предан, госпожо.

– Не, господине, не! С моите пет хиляди души и с петте хиляди, които ще се притекат при първия знак, който подадем, предпочитам да опитам нещо друго.

– Какво ще опитате?

– Да смажа бунта веднъж завинаги.

– Ах, госпожо! Колко беше прав той, като ми казваше, че сте осъдена!

– Кой господине?

– Един човек, чието име не се осмелявам да ви повторя, госпожо. Един човек, който вече три пъти е говорил с вас.

– Мълчете! – каза кралицата, побледнявайки.

– Госпожо, страхувам се, че си затваряте очите!

– Значи сте на мнение, че ще се осмелят да ни нападнат?

– Общественият настроення клонят към това.

– И си мислят, че ще влязат тук, както на двайсети юни?

– Тюйлери не е много укрепено място.

– Не. И все пак, ако желаете да дойдете с мен, господин Жилбер, ще ви покажа, че може да издържи известно време.

– Мой дълг е да ви следвам, госпожо – каза Жилбер, покланяйки се.

И като отведе Жилбер при средния прозорец, който гледаше към площада на Карусел и откъдето се виждаше не огромния двор, който се простира днес пред цялата фасада на двореца, а три малки двора, заобиколени от стени, които тогава съществуваха и които се наричаха, този пред Павилиона на Флора, двор на принцовете, този в средата – двор на Тюйлери, и този, който граничи днес с улица „Риволи“, двор на швейцарците, каза:

– Виджте!

Действително Жилбер забеляза, че в стените са пробити тесни бойници и можеха да предложат на гарнизона едно първоначално укрепление, от което убийците да разстрелват народа.

После, ако това първо укрепление бъдеше преодоляно, гарнизонът щеше да се оттегли вътре в Тюйлери, където всяка врата водеше към някой двор, но и в страничните постройки. Така че патриотите, които се осмеляха да навлязат в дворовете, щяха да се окажат под тристранен огън.

– Какво ще кажете за това, господине? – попита кралицата. – Все така ли бихте посъветвали господин Барбару и неговите петстотин марсилци да се захванат с това начинание?

– Ако съветът ми можеше да бъде чул от толкова фанатизирани хора, каквито са, госпожо, щях да отида при тях така, както дойдох при вас. Идвам да поискам от вас да не чакате нападението. От тях щях да поискам да не нападат.

– И вероятно нямаше да ви обърнат внимание?

– Както и вие не ми обърщате внимание, госпожо. Уви! В това е нещастieto на човечеството – непрекъснато иска съвети, за да не ги следва.

– Господин Жилбер – каза кралицата, усмихвайки се, – вие забравяте, че съветът, който бяхте така добър да ни дадете, не е по ничие ходатайство...

– Вярно е, госпожо – каза Жилбер, отстъпвайки крачка назад.

– Което ни кара да ви бъдем още по-признателни – добави кралицата, протягайки ръка на доктора.

Бледа усмивка на съмнение цъфна на устните на Жилбер. В този момент коли, натоварени с тежки дъбови талпи, влизаха съвсем явно в дворовете на Тюйлери, където ги очакваха хора, под чиито дрехи на буржоа се разпознаваха военните. Тези хора караха да бъдат разрязани с трион талпите по дължина и с дебелина три палеца.

– Знаете ли какви са тези хора? – попита кралицата.

– Ами, както ми изглежда, инженери – отвърна Жилбер.

– Да, господине, и както виждате, се приготвят да блиндираат прозорците, оставяйки само бойници за стрелба.

Жилбер изгледа тъжно кралицата.

– Какво има, господине? – попита Мария-Антоанета.

– Ах! Искрено ви моля, госпожо, да накарате ума си да съдържа устата да не произнася тези думи.

– Какво искате, господине! – отвърна кралицата. – Има обстоятелства, при които на жените се налага да се правят на мъже, това е тогава, когато мъжете...

Кралицата се спря.

– Ами, в края на краищата – каза тя, довършвайки не толкова изречението, колкото мисълта си, – този път кралят е решил.

– Госпожо – каза Жилбер, – от мига, в който сте се решили на ужасни крайности, в които виждам, че намирате вашата вратичка за спасение, се надявам, че сте защитили подстъпите към двореца от всички страни. Така например галерията към Лувъра...

– Наистина, подсетихте ме... Елате с мен, господине. Искам да се уверя, че дадената от мен заповед се изпълнява.

И кралицата отведе Жилбер през апартаментите до тази врата на Павилиона на Флора, която водеше към картинната галерия. Вратата се отвори и Жилбер видя работниците, заети да прекъснат галерията на една ширина от двайсет стъпки.

– Ето вижте – каза кралицата.

После, като се обърна към офицера, надзираващ тази работа, му каза:

– Е, какво става, господин Д'Ервили?

– Всичко е наред, госпожо, ако бунтовниците ни оставят двайсет и четири часа, ние ще бъдем готови.

– Мислите ли, че те ще ни оставят двайсет и четири часа, господин Жилбер? – попита кралицата доктора.

– Ако има нещо да става, госпожо, то ще бъде на десети август.

– На десети? В петък? Лош ден за размирици, господине! Мисля, че бунтовниците биха имали разум да изберат някоя неделя.

И тя тръгна пред Жилбер, който я последва. На излизане от галерията срещнаха един офицер с генералска униформа.

– Е, какво, господин Манда – попита кралицата, – дадохте ли нарежданията си?

– Да, госпожо – отвърна главнокомандващият, разглеждайки с безпокойство Жилбер.

– О! Можете да говорите пред господина – каза кралицата, – господинът е приятел.

И като се обърна към Жилбер, попита:

– Нали, докторе?

– Да, госпожо, и то един от най преданите ви! – отвърна Жилбер.

– Това е друго нещо... – каза Манда. – Един корпус от

Националната гвардия, разположен в Кметството, и друг при Пон Ньоф ще пропуснат бунтовниците да минат и докато господин Д'Ервили и неговите благородници и господин Майардоз с неговите швейцарци ги посрещнат фронтално, те ще им отрежат пътя за отстъпление и ще ги смажат изотзад.

– Както виждате, господине – каза кралицата, – вашият десети август няма да бъде двайсети юни!

– Уви, госпожо! – каза Жилбер. – Наистина от това се страхувам.

– За нас ли?... За нас? – настоя кралицата.

– Госпожо – подхвана Жилбер, – знаете какво казах на Ваше Величество. Колкото съжалявах за Варен...

– Да, толкова ме съветвате за Гайон!... Имате ли време да слезете с мен до долните зали, господин Жилбер?

– Разбира се, госпожо.

– Е, добре, елате!

Кралицата пое по една малка извита стълба, която водеше в мецанина на двореца.

Мецанинът на двореца представляваше истински военен лагер, укрепен и защитаван от швейцарците. Всички прозорци бяха блиндиращи, както беше казала кралицата.

Кралицата тръгна напред към един полковник.

– Е, добре, господин Майардоз, какво ще ни кажете за вашите хора? – попита тя.

– Че са готови като мен да умрат за Ваше Величество, госпожо.

– Значи ще ни защитават до последна крайност?

– Веднъж започне ли стрелбата, госпожо, няма да прекъсне, освен по писмена заповед на краля.

– Чувате ли, господине? Може всички да са враждебно настроени към нас извън стените на този дворец. Но вътре всички са ни верни.

– Това е утешение, госпожо. Но не е сигурност.

– Вие сте мрачен, знаете ли го, докторе?

– Ваше Величество ме заведе, където пожела. Ще ми позволи ли да я отведа обратно в покоите й?

– На драго сърце, докторе. Но съм уморена, дайте ми ръката си.

Жилбер се поклонил при това високо благоволение, толкова рядко оказвано от кралицата дори на най-близките й и откак бяха започнали нещастията й.

Той я отведе до спалнята й.

Като стигнаха там Мария-Антоанета се строполи в един фотьойл.

Жилбер коленичи на едно коляно пред нея.

– Госпожо – каза той, – в името на августейшия ви съпруг, в името на скъпите ви деца, в името на вашата собствена сигурност за последен път ви заклинам да си послужите със силите, които имате около себе си не за да се биете, а за да бягате!

– Господине – каза кралицата, – след четиринайсети юли аз се домогвам до това, кралят да вземе реванш. Моментът е дошъл, поне ние вярваме, че е така. Ние ще спасим монархията или ще се погребем сами под развалините на Тюйлери!

– Нищо ли не може да ви отклони от това фатално решение, госпожо?

– Нищо.

И в същото време кралицата протегна ръка на Жилбер както за да му направи знак да стане, така и за да му я подаде за целувка.

Жилбер почтително целуна ръката на кралицата и като се надигна, каза:

– Госпожо, ще ми разреши ли Ваше Величество да напиша няколко реда, които смятам за толкова спешни, че не искам да ги бавя и минута?

– Направете го, господине – каза кралицата, показвайки му една маса.

Жилбер седна и написа тези редове:

Елате, господине! Кралицата е в смъртна опасност, ако някой приятел не я накара да се реши да бяга и аз вярвам, че вие сте единственият приятел, който има това влияние над нея.

После се подписа и написа адреса.

– Без да съм твърде любопитна, господине – попита кралицата, – на кого пишете?

– На господин Дьо Шарни, госпожо – отвърна Жилбер.

– На господин Дьо Шарни! – извика побледнявайки и потръпвайки едновременно кралицата. – И какво ви кара да му пишете?

– За да издейства от Ваше Величество онова, което аз не успях да издействам.

– Господин Дьо Шарни е твърде щастлив, за да мисли за нещастните си приятели. Той няма да дойде.

Вратата се отвори – появи се един прислужник.

– Господин граф Дьо Шарни, който пристигна преди миг, пита дали може да поднесе почитанията си на Ваше Величество – каза той.

Както беше бледа, кралицата пребледня още повече и изпелтечи няколко неразбираеми думи.

– Нека влезе! Нека влезе! – каза Жилбер. – Небето го изпраща!

Шарни се появи на вратата в униформата си на морски офицер.

– О! Елате, господине! – каза му Жилбер. – Тъкмо ви пишех.

И той му предаде кралицата.

– Научих за опасността, която заплашва Нейно Величество и дойдох – каза Шарни, покланяйки се.

– Госпожо, госпожо – каза Жилбер, – в името на небето, изслушайте онова, което ще ви каже господин Дьо Шарни – гласът му ще е гласът на Франция.

И като се поклони почтително на кралицата и на графа, Жилбер излезе, отнасяйки една последна надежда.

149.

Нощта на 9 срещу 10 август

Нека нашите читатели разрешат да ги пренесем в една къща на улица „Ансиен-Комеди“, близо до улица „Дофен“, където на първия етаж живееше Фрерон. Да минем през вратата, безполезно е да звъним – той е на втория етаж при своя приятел Камий Демулен.

Докато изкачваме седемнайсетте стъпала, отделящи единия етаж от другия, да кажем набързо кой е Фрерон.

Фрерон (Луи-Станислас) бе синът на знаменития Ели-Катрин Фрерон³⁸⁸, така несправедливо и жестоко нападан от Волтер. Когато днес препрочитаме съчиненията на критика, насочван от журналиста срещу автора на „Орлеанската дева“, на „Философски речник“ и на „Мохамед“, се учудваме, че журналистът е предвидил през 1754 година точно онова, което става през 1854, сиреч сто години по-късно.

Фрерон-синът, който тогава беше на трийсет и пет години, раздражен от несправедливостите, с които бе видял да отрупват баща му – умрял от мъка през 1776 година след спирането на неговия вестник „Литературна година“, – Фрерон усърдно бе прегърнал революционните принципи и издаваше или щеше да издава по онова време „Ораторът на народа“.

Вечерта на 9 август той беше, както казахме, при Камий Демулен, където вечеряше с Брюн, бъдещия маршал на Франция, докато чакаше майстора в една печатница.

Барбару и Ребески бяха другите двама сътрапезници.

Само една жена присъстваше на тази вечеря, която приличаше на онези, които са си устройвали мъчениците, преди да отидат в цирка, и които се наричаха свободни вечери.

Тази жена беше Люсил.

Нежно име, очарователна жена, оставила болезнен спомен в анализите на революцията!

Ние не можем да те придружим в тази книга поне до ешафода, където поиска да се качиш, ти, любещо и поетично създание, защото това беше най-краткият път да настигнеш съпруга си. Но ще нахвърлим,

388. Ели-Катрин Фрерон – бележит френски литературен критик (1719 – 1776), известен с нападите си срещу Волтер и енциклопедистите; името му става синоним на вулгарната клевета – бел.ред.

минавайки, твоя портрет с два щриха на перото.

Само един портрет е останал от теб, бедно дете! Ти си умряла толкова млада, че художникът е бил принуден, така да се каже, да те улови в движение. Това е една миниатюра, която видяхме в онази възхитителна колекция на полковник Морен, която оставиха да се пръсне със смъртта на този превъзходен човек, който с такова задоволство предоставяше съкровищата си на наше разположение.

На този портрет Люсил изглежда дребна, хубава и най-вече дръзка. Има нещо дълбоко плебейско в очарователното ѝ лице. В действителност тя бе дъщеря на бивш служител от Министерството на финансите и на едно много красиво създание, за което твърдяха, че е било любовница на министъра на финансите Тере. Люсил, както го доказва името ѝ – Люсил Дюплеси-Ларидон, беше от престоноароден произход, досущ като госпожа Ролан.

Един брак по любов съедини през 1791 година тази относително богата девойка с онова ужасно дете, с онзи хлапак-гений, когото наричаха Камий Демулен.

Камий, беден, твърде грозен, говорещ трудно поради заекването си, което му попречи да стане оратор и може би направи от него големия писател, когото познавате, та, Камий я съблазни едновременно с финеса на ума си и с добротата на сърцето си.

Камий, каквото и да беше мнението на Мирабо, който беше казал: „Никога няма да направите нищо от революцията, ако не я дехристиянизирате“, се венча в църквата „Сен Сюлпис“ според католическия ритуал. Но през 1792 година, когато му се роди син, той отнесе този син в Кметството и поиска републиканско кръщение за него.

Там, в един апартамент на втория етаж на тази къща на улица „Ансиен-Комеди“ се разгръщаше за голяма уплаха и в същото време за голяма гордост на Люсил целият план за въстание, който Барбару признаваше, че е изпратил три дни по-рано в своите панталони на перачката.

Така че Барбару, който нямаше голяма вяра в успеха на преврата, подготвен от самия него, и който се плашеше да не попадне във властта на победоносния кралски двор, показваше с антична простота отровата, приготвена му както тази на Кондорсе, от Кабанис.

В началото на вечерята Камий, който не хранеше по-големи надежди от Барбару, беше казал, вдигайки чашата си, така че да не бъде разбран от Люсил:

– *Edamus et bibamus, cras enim moriemur!*³⁸⁹

Но Люсил беше разбрала.

– Хубаво! – беше казала тя. – Защо трябва да се говори на език, който не разбирам? Досещам се какво каза, хайде, Камий! Бъди спокоен, не аз съм тази, която ще ти попречи да изпълниш мисията си.

И след това уверение бяха заговорили свободно и на висок глас.

Фрерон бе най-решителен от всички – знаеха, че е влюбен безнадеждно в една жена, обаче не знаеха коя е жената. Отчаянието му при смъртта на Люсил разбуди тази съдбоносна тайна.

– А ти, Фрерон – попита го Камий, – имаш ли отрова?

– О! Ако утре не успеем, ще се самоубия! – каза той. – Толкова съм уморен от живота, че само търся предлог да се отърва от него.

Ребески беше този, който се надяваше на най-добър резултат от борбата.

– Познавам моите марсилци – казваше той. – Избрал съм ги със собствените си ръце. Сигурен съм в тях от първия до последния. Нито един няма да отстъпи!

След вечерята предложиха да отидат у Дантон.

Барбару и Ребески отказаха, като казаха, че ги чакат в казармата на марсилците.

Фрерон имаше среща в Комуната със Сержан и Манюел.

Брюн щеше да прекара нощта при Сантер.

Всеки беше свързан посредством някаква нишка със събитието.

Разделиха се. Камий и Люсил отидоха сами у Дантон.

Двете семейства бяха тясно свързани, не само мъжете, но и жените.

Дантон вече ни е познат. Самият аз след майсторите, които са го обрисували с едри щрихи, неведнъж съм се опитвал да го опиша.

Жена му е по-малко известна. Да кажем няколко думи за нея.

Все така при полковник Морен можеше да се прочете един спомен за тази забележителна жена, която беше обект на дълбоко обожание от страна на съпруга си. Само че от нея съвсем не беше останала миниатюра, както от Люсил, а гипсова отливка от лицето ѝ.

Мишле смята, че тази отливка е направена след смъртта ѝ.

Характерът ѝ беше изтъкан от доброта, спокойствие и сила. Без да е все още болна от болестта, която я уби през 1793 година, тя вече беше тъжна и неспокойна, сякаш, бидейки близо до смъртта, тя предусещаше бъдещето. Преданието добавя, че тя била благочестива и свенлива.

Въпреки това обаче един ден тя се беше изказала високо и ясно,

389. Edamus et bibamus, cras enim moriemur! (лат.) – Да ядем и да пием, защото утре ще умрем! – бел.фр.изд.

макар и мнението ѝ да беше противоположно на това на родителите ѝ – това беше денят, когато тя заяви, че иска да се омъжи за Дантон.

Както Люсил у Камий Демулен, и тя беше открила зад тази мрачна и потресаваща външност на непознатия мъж, без име и състояние, божеството, което, както Юпитер бе сторил със Семела, трябваше да я погълне.

Чувстваше се, че бедното създание се е свързало с едно щастие, изпълнено с бури. Но може би в решението му имаше толкова набожност, колкото и любов към този ангел на сенките и светлината, който трябваше да има зловещата чест да обобщи великата 1792 година, както Мирабо беше обобщил 1791 и както Робеспьер щеше да обобщи 1793.

Когато Камий и Люсил пристигнаха у Дантон – двете семейства живееха врата до врата – Люсил и Камий, както казахме, на улица „Ансиен-Комеди“, а Дантон на улица „Паон-Сен-Андре“, – госпожа Дантон плачеше, а Дантон с решително изражение на лицето се опитваше да я утеши.

Съпругата отиде при другата съпруга, съпругът – при другия съпруг. Жените се прегърнаха, мъжете си стиснаха ръцете.

– Мислиш ли, че ще стане нещо? – попита Камий.

– Надявам се – отвърна Дантон. – При все това Сантер е несигурен. За щастие, по мое мнение, утрешното дело не е дело за личен интерес, за индивидуален водач. Гневът от една продължителна бедност, общественото възмущение, чувството за приближаващата заплаха, убеждението, че Франция е предадена – ето на какво трябва да се разчита. Четирийсет и седем секции от четирийсет и осем са гласували за свалянето на краля от престола. Всяка от тях е избрала по трима комисари, които да се съберат в Комуната и да спасят родината.

– Да спасят родината – каза Камий и поклати глава, – това е твърде утопично.

– Да. Но в същото време идеята набира популярност.

– А Марат? А Робеспьер?

– Естествено, не са видели нито единия, нито другия. Единият се е скрил на тавана си, а другият – в мазето си. Като премине опасността, ще ги видим да се появяват отново, единият като някоя невестулка, а другият като някой бухал.

– А Петион?

– О! Трудно е да се каже с кого е! На четвърти обяви война на двореца. На осми предупреди департамента, че вече не отговаря за безопасността на краля. Тази сутрин предложи да бъдат разположени

национални гвардейци на Карусел. Тази вечер поиска от департамента двацет хиляди франка, за да отпрати марсилците.

– Той приспива двора – каза Камий Демулен.

– И аз така мисля – каза Дантон.

В този момент влезе една нова двойка. Това бяха господин и госпожа Робер.

Спомняте си, че госпожа Робер (госпожица Дьо Кералио) диктуваше на 17 юли 1791 година на олтара на родината знаменитата петиция, която се приписваше на мъжа ѝ.

Точно обратното на другите две двойки, в които мъжът превъзходеше жената, тук жената превъзходеше мъжа.

Робер беше дебел мъж на около трийсет и пет-четирийсет години, член на клуба на корделиерите, притежаващ повече патриотизъм, отколкото талант, нямащ никакви писателски способности, голям неприятел на Лафайет и много амбициозен, ако се вярва на „Записките“ на госпожа Ролан.

Госпожа Робер беше тогава на трийсет и четири години. Тя беше дребна, пъргава, духовита и горда. Отгледана от баща си, Гиньоман дьо Кералио, кавалер на ордена „Свети Луи“, член на Академията, между чиито ученици имаше един млад корсиканец, чийто голям успех той далеч не можа да предвиди; та, както казахме, отгледана от баща си, госпожица Дьо Кералио неусетно се превърна в учена жена писател. На седемнайсет години тя пишеше, превеждаше, съставяше. На осемнайсет създаде един роман – „Аделаид“. Тъй като пенсията на баща ѝ не му стигаше, за да преживява, той пишеше в „Меркюр“ и във „Вестник на учените“ и неведнъж бе подписвал работи на дъщеря си, които далеч не бяха по-лоши от собствените му. Така тя достигна до този жив и пъргав ум, който направи от нея една от най-неуморимите журналистки на времето.

Съпрузите Робер идваха от квартала Сен Антоан. Гледката му била странна, казваха те.

Нощта била хубава, нежно осветена от луната, привидно спокойна. По улиците нямало никого или почти никого. Само всички прозорци били осветени и сякаш всички тези светлинки блестели, за да озарят нощта.

Това било зловещ ефект, съвсем различен от празнична илюминация. Не било и онази светлина, която бди над покойниците. Чувствало се, че предградието живее сред трескав сън.

В момента, когато госпожа Робер довършваше разказа си, звънът на

една камбана накара всички да потреперят. Това беше първият звън за тревога, който отекваше от манастира на корделиерите.

– Хубаво! – каза Дантон. – Това са нашите марсилци. Досегах се, че именно те ще дадат сигнала.

Жените се спогледаха с ужас. Най-вече госпожа Дантон, чието лице издаваше всички признаци на уплаха.

– Сигналът ли? – каза госпожа Робер. – Нима ще атакуват двореца през нощта?

Никой не й отговори. Но Камий Демулен, който при първия звън на камбаната беше минал в съседната стая, се върна с една пушка в ръка.

Люсил нададе вик. После, чувствайки, че няма право да ограничава човека, когото обича, тя се хвърли в спалнята на госпожа Дантон, падна на колене и започна да плаче. Камий дойде при нея.

– Бъди спокойна – каза й той, – няма да се отделям от Дантон.

Мъжете излязоха. Госпожа Дантон беше сякаш пред умирање. Госпожа Робер, увиснала на врата на мъжа си, искаше да го придружи на всяка цена.

Трите жени останаха сами. Госпожа Дантон беше седнала и почти отчаяна. Люсил стоеше на колене и плачеше. Госпожа Робер обикаляше стаята с големи крачки и казваше, без да забелязва, че всяка от думите й удря право в сърцето на госпожа Дантон:

– Всичко това, всичко това е грешка на Дантон! Ако мъжът ми бъде убит, аз ще умра с него. Но преди да умра, ще промуша Дантон с кинжал.

Така измина почти час.

Чуха вратата на площадката да се отваря.

Госпожа Робер се устреми напред. Люсил вдигна глава. Госпожа Дантон остана неподвижна.

Това беше Дантон, който се прибираще.

– Сам! – провикна се госпожа Робер.

– Успокойте се – каза Дантон, – няма да стане нищо преди утрешния ден.

– Ами Камий? – попита Люсил.

– Ами Робер? – попита госпожица Дьо Кералио.

– Те са в манастира на корделиерите, където съчиняват призив за въоръжаване. Дойдох да ви съобща новините, да ви кажа, че тази нощ няма да има нищо, и доказателството за това е, че ще лягам да спя.

И той действително се хвърли напълно облечен на леглото, сякаш в този момент не се решаваше въпрос за живот и смърт между народа и

монархията. В един часа сутринта Камий на свой ред се прибра.

– Нося ви новини от Робер – каза той. – Той отиде в Комуната, за да отнесе нашите възвания... Не се безпокойте, за утре е и все пак, и все пак!

Камий поклати глава като човек, който се съмнява. После опря същата тази глава на рамото на Люсил и заспа на свой ред. Той спеше вече почти половин час, когато на вратата се позвъни.

Госпожа Робер отиде да отвори.

Беше Робер. Той идваше да повика Дантон от името на Комуната.

Събуди Дантон.

– Я да вървят... и да ме оставят да спя! – извика той. – И утре е ден.

Робер и жена му излязоха. Те се прибраха у дома.

Скоро се позвъни отново.

Този път госпожа Дантон отиде да отвори. Тя въведе един едър рус момък на около двајсетина години, облечен като капитан от Националната гвардия. Той държеше пушка в ръката си.

– Господин Дантон? – попита той.

– Приятелю! – каза госпожа Дантон, разбуждайки мъжа си.

– Е, добре, какво? – изръмжа той. – Пак!

– Господин Дантон – каза едрият рус момък, – там долу ви чакат.

– Къде е това там долу?

– В Комуната.

– Кой ме чака?

– Комисарите от секциите и в частност господин Бийо.

– Побеснявам! – каза Дантон. – Добре! Кажете на Бийо, че идвам.

После, гледайки този младеж, чието лице му беше непознато и който, макар и почти дете, носеше знаците на почти висш чин, каза:

– Простете, господин офицер. Но кой сте вие?

– Аз съм Анж Питу, господине, капитан на Националната гвардия от Арамон...

– Аха!

– Победител от Бастилията.

– Хубаво!

– Получих вчера едно писмо от господин Бийо, който ми пишеше, че вероятно тук ще има жесток тупаник и че ще има нужда от всички добри патриоти.

– Е, и?

– Тогава тръгнах с онези от хората ми, които благоволиха да ме последват. Но понеже не са толкова добри пешеходци като мен, те

останаха в Дамарген. Утре рано сутринта ще бъдат тук.

– В Дамарген? – попита Дантон. – Но това е на осем левги отук.

– Да, господин Дантон.

– А на колко левги от Париж е Арамон?

– На деветнайсет левги... Ние тръгнахме тази сутрин в пет часа.

– Аха! И вие сте изминали деветнайсет левги през деня?

– Да, господин Дантон.

– И сте пристигнали?...

– В десет часа вечерта... Попитах за господин Бийо. Казаха ми, че сигурно е в предградието Сен Антоан, при господин Сантер. Но там ми казаха, че не са го виждали и че вероятно ще го намеря в клуба на якобинците на улица „Сен Оноре“. При якобинците не го бяха виждали и ми казаха да ида и да погледна в Кметството...

– И го намерихте в Кметството?

– Да, господин Дантон. Тогава той ми даде адреса ви и ми каза: „Не си уморен, нали, Питу? – Не, господин Бийо. – Е, добре, иди да кажеш на Дантон, че е мързеливец и че ние го чакаме.“

– По дяволите! – каза Дантон скачайки от леглото. – Ето един момък, който ме засрами. Да вървим, приятелю, да вървим!

И той отиде да прегърне жена си, после излезе с Питу.

Жена му леко въздъхна и отпусна глава на облегалката на фотьойла си.

Люсил помисли, че тя плаче и уважи мъката ѝ.

При все това след миг, като видя, че тя не помръдва, събуди Камий. После отиде при госпожа Дантон – бедната жена беше припаднала.

Първите лъчи на деня се плъзгаха през прозорците. Денят обещаваще да е хубав. Но сякаш като злокобна поличба небето беше с цвят на кръв.

150.

Кралят в нощта на 9 срещу 10 август

Разказахме за онова, което ставаше в дома на народните защитници. Да разкажем сега какво ставаше на петстотин крачки оттам, в жилището на кралете.

Там жените също така плачеха и се молеха. Може би плачеха повече – Шатобриан е казал, че очите на кралските особи са направени, за да събират по-голямо количество сълзи.

При все това нека обърнем внимание на всекиго – госпожа Елизабет и госпожа Дьо Ламбал плачеха и се молеха. Кралицата се молеше, но не плачеше.

Бяха вечеряли в обичайния час – нищо не нарушаваше апетита на краля.

Когато ставаха от масата и докато госпожа Елизабет и госпожа Дьо Ламбал се връщаха в стаята, известна под името кабинет на съвета, където беше уговорено кралското семейство да прекара нощта, за да може да получава докладите, кралицата дръпна краля настрана и поиска да го отведе със себе си.

– Къде ме водите, госпожо? – попита кралят.

– В моята спалня... Не бихте ли искали да сложите нагръдника, който носихте на последния четиринайсети юли, сир?

– Госпожо – каза кралят, – той е подходящ, за да ме предпази от куршум или от кинжал на някой убиец в ден на церемония и на заговор. Но в ден на битка, в ден, когато моите приятели ще се изложат на опасност заради мен, би било подлост да не се изложат на същата опасност като тях.

И с тези думи кралят остави кралицата, за да се върне в своя апартамент и да се затвори с изповедника си. Кралицата отиде да настигне в кабинета на съвета госпожа Елизабет и госпожа Дьо Ламбал.

– Какво прави кралят? – попита госпожа Дьо Ламбал.

– Изповядва се – отвърна кралицата с тон, който е невъзможно да бъде описан.

В този момент вратата се отвори и се появи господин Дьо Шарни. Той беше блед, но съвършено спокоен.

– Мога ли да говоря с краля, госпожо? – каза той на кралицата, поклоняйки се.

– За момента, господине – каза кралицата, – кралят съм аз.

Шарни го знаеше по-добре от всекиго. Но при все това настоя.

– Можете да се качите при краля, господине – каза кралицата, – но кълна ви се, че ще го обезпокоите.

– Разбирам: кралят е с господин Петион, който току-що пристигна?

– Кралят е със своя изповедник, господине.

– Значи на вас ще докладвам, госпожо – отвърна Шарни, – като на най-старши генерал в двореца.

– Да, господине, ако желаете – каза кралицата.

– Ще имам честта да изложа на Ваше Величество наличния състав на силите ни. Конната жандармерия, командвана от господата Рюлиер и Дьо Вердиер, с численост шестстотин души, е строена за бой на големия площад на Лувъра. Пешеходната жандармерия на Париж, *intra muros*³⁹⁰, е струпана в конюшните. Един пост от петстотин души е пратен в двореца на Тлуза, стража, която ще опази в случай на нужда, касата за извънредни разходи, сконтовата каса и съкровищницата. Жандармерия на Париж *extra muros*³⁹¹, съставена само от трийсет човека, е разположена на пост при малката стълба на краля в двора на принцовете. Двеста офицери и войници от бившата гвардия на кон или пеша, стотина млади роялисти, още толкова благородници, триста и петдесет или почти четиристотин бойци, са събрани в Залата на биволското око и в околните зали. Двеста или триста национални гвардейци са пръснати из дворовете и в градината. Най-накрая, хиляда и петстотин швейцарци, които са истинската сила на двореца идват да заемат своите различни постове и са поставени под големия вестибюл и в подножието на стълбите, които са натоварени да защитават.

– Е, какво, господине – отвърна кралицата, – всички тези мерки не трябва ли да ни успокояват?

– Нищо не ме успокоява, госпожо – каза Шарни, – когато става въпрос за спасението на Ваше Величество.

– И така, господине, вие продължавате да сте на мнение да бягаме?

– Моето мнение, госпожо, е вие да се оставите – кралят, вие и августейшите деца на Ваше Величество, сред всички нас.

Кралицата направи едно движение.

– Ваше Величество се отвращава от Лафайет – така да бъде! Но вие имате доверие в херцог Дьо Лианкур. Той е в Руан, госпожо. Той е наел

390. *Intra muros* (лат.) – в стените на града – бел.прев.

391. *Extra muros* (лат.) – която е вън от стените на града – бел.прев.

къщата на един английски дворянин, наречен Канинг. Командващият на провинцията е накарал войските да се закълнат във вярност на краля. Швейцарският полк на Салис-Самад, на който може да се разчита, е разположен по пътя. Всичко е още спокойно – да излезем по моста Турнан и да достигнем до бариерата при Етоал. Триста души кавалерия от конституционната гвардия ни чакат. Във Версай лесно ще съберем хиляда и петстотин благородници. С четири хиляди човека ви гарантирам, че ще ви заведе където поискате.

– Благодаря ви, господин Дьо Шарни – каза кралицата, – оценявам предаността, която ви е накарала да напуснете лицата, които са ви скъпи, за да дойдете и да предложите вашите услуги на една чужденка...

– Кралицата е несправедлива към мен – прекъсна я Шарни. – Съществуването на моята господарка ще бъде винаги най-скъпоценното от всички и като дълг ще ми бъде по-скъпо от всички добродетели.

– Дългът, да, господине – прошепна кралицата. – Но аз също, понеже всеки трябва да изпълнява дълга си, мисля, че добре разбирам своя. Моят дълг е да запазя величието на монархията и да бдя за това, като я поразят, да я поразят изправена и да падне достойно, както са правили онези антични гладиатори, които са били обучавани да умират с грация.

– Това последната дума на Ваше Величество ли е?

– Това е най-вече моето последно желание.

Шарни се поклони и пресрещайки при вратата госпожа Кампан, която се присъединяваше към принцесите, ѝ каза:

– Поканете Техни височества, госпожо, да сложат в джобовете си онова, което им е най-скъпоценно. Възможно е в един или друг момент да бъдем принудени да напуснем двореца.

После, докато госпожа Кампан отиваше да предаде поканата на госпожа принцеса Дьо Ламбал и на госпожа Елизабет, Шарни се приближи до кралицата и каза:

– Госпожо, не е възможно да нямате изобщо никаква надежда за външна подкрепа на силите ни. Ако е така, доверете ми го – помислете, че утре може да се наложи да докладвам пред хората или пред Бога за онова, което ще стане.

– Е, добре, господине – каза кралицата, – трябваше да бъдат дадени двеста хиляди франка на Петион и петдесет хиляди на Дантон. Средством тези двеста и петдесет хиляди франка издействахме от Дантон да си остане у дома, а Петион да дойде в двореца.

– Но, госпожо, вие сигурна ли сте във вашите посредници?

– Нали вие ми казахте, че Петион е пристигнал преди малко?

– Да, госпожо.

– Това, както виждате, вече е нещо.

– Това изобщо не е достатъчно... Казаха ми, че три пъти са ходили да го търсят, преди да дойде.

– Ако е от нашите – каза кралицата, – той трябва, докато говори с краля, да постави показалеца си върху клепача на дясното си око.

– Но ако не е от нашите, госпожо?

– Ако не е от нашите, то е наш пленник и съм дала най-строги заповеди да не го оставят да излезе от двореца.

В този момент се чу да отеква звъна на една камбана.

– Какво е това? – попита кралицата.

– Обща тревога – отвърна Шарни.

Принцесите се надигнаха уплашени.

– Е, добре, какво има толкова? – каза кралицата. – Камбанният звън е бойната тръба на бунтовниците.

– Госпожо – каза Шарни, който изглеждаше по-развълнуван от кралицата от този зловещ звук, – ще отида да разбера дали този камбанен звън съобщава нещо важно.

– И ще ви видим ли отново? – попита бързо кралицата.

– Дошъл съм, за да се оставя на заповедите на Негово Величество и няма да го напусна, преди да се е разсеяла и последната сянка от опасност.

Шарни се поклонил и излезе. Кралицата остана замислена за миг.

– Хайде да видим дали кралят се е изповядал – прошепна тя.

И на свой ред излезе.

В това време госпожа Елизабет свалеше някои от дрехите си, за да си легне по-удобно на едно канапе. Тя свали от шалчето си една игла от червеникав полупрозрачен ахат и я показа на госпожа Кампан. Това беше гравирани камък.

Гравюрата представляваше туфа от лилии с един девиз.

– Четете – каза госпожа Елизабет.

Госпожа Кампан се приближи до един свещник и прочете:

– *Забрави обидите, прости хулите.*

– Много се страхувам – каза принцесата, – че тази максима няма ни най-малко влияние върху нашите врагове. Но от това не бива да ни става по-малко скъпа.

Както довършваше думите си, един изстрел отекна в двора. Жените нададоха вик.

– Ето го и първия изстрел – каза госпожа Елизабет. – Уви! Няма да

бъде последният!

Бяха съобщили на кралицата за пристигането на Петион в Тюйлери. Ето при какви обстоятелства влезе кметът на Париж. Той беше пристигнал към десет и половина часа.

Този път не го караха да чака в преддверието. Напротив, казаха му, че кралят го очаква. Само че за да стигне до краля, той трябваше да премине най-напред през редиците на швейцарците, след това през тези на Националната гвардия, а после през редиците на дворяните, които се наричаха рицари на кинжала.

Обаче, както ви е известно, кралят беше този, който изпрати да търсят Петион, който пък, общо взето, можеше да си остане в Кметството – своя собствен дворец – и да не идва да се хвърля в тази яма с лъвове, която наричаха Тюйлери, затова той се отърва само с наименованията предател и Юда, които бяха изплюти в лицето му, докато се качваше по стълбите.

Луи XVI чакаше Петион в същата тази стая, в която се беше държал така грубо с него на 21 юни.

Петион позна вратата и се усмихна. Съдбата му подготвяше страховит реванш.

На вратата Манда, командващият Националната гвардия, спря кмета.

– А! Това сте вие, господин кмете! – каза той.

– Да, господине, аз съм – отвърна Петион с обичайната си флегматичност.

– Какво правите тук?

– Бих могъл да отбягна отговора на този въпрос, господин Манда, понеже не смятам, че имате правото да ме разпитвате. Но понеже бързам, не искам да споря с низшестоящи...

– С низшестоящи?

– Вие ме прекъсвате, а аз ви казвам, че бързам, господин Манда. Идвам тук, защото кралят три пъти нарежда да ме викат... Не бих дошъл просто така.

– Е, добре, понеже имам честта да ви видя, господин Петион, ще ви попитам защо началниците на градската полиция са раздавали в изобилие патрони на марсилците и защо аз, Манда, получих само по три патрона за всеки един от моите хора!

– Най-напред – отвърна Петион, без ни най-малко да загуби спокойствие, – не са поискали повече от Тюйлери – по три патрона за всеки национален гвардеец и по четирийсет за всеки швейцарец. Раздадено е

това, което кралят е поискал.

– Защо е тази разлика в бройката?

– Това може да ви каже кралят, но не и аз, господине. Вероятно не се доверява на Националната гвардия.

– Но аз, господине, накарах да поискат барут от кметството – каза Манда.

– Вярно е. За нещастие не ви беше ред да получавате.

– О! Хубав отговор! – провикна се Манда.

Спорът се изместваше върху почва, на която на Петион щеше да му е трудно да се защитава. За щастие вратата се отвори и Рьодерер, синдикът на общината, се притече на помощ на кмета на Париж, като каза:

– Господин Петион, кралят ви чака.

Петион влезе.

Кралят наистина очакваше Петион с нетърпение.

– А! Ето ви, господин Петион! – каза той. – Какво става с Париж?

Петион му даде почти пълен отчет за положението в града.

– Нямате ли какво повече да ми кажете, господине? – попита кралят.

– Не, сир – отвърна Петион.

Кралят гледаше втренчено Петион.

– Нищо повече?... Съвсем нищо?...

Петион отвори широко очи, не разбирайки тази настойчивост на краля.

От своя страна кралят очакваше Петион да вдигне ръка към окото си. Това беше, както си спомняте, знакът, с който кметът на Париж трябваше да покаже, че посредством получените от него двеста хиляди франка кралят може да разчита на него.

Петион се почеса по ухото, но изобщо не поднесе пръст към окото си.

Значи кралят беше измамен – един мошеник беше сложил в джоба си двестата хиляди франка.

Кралицата влезе и попадна точно в този момент, когато кралят не знаеше вече какъв въпрос да зададе на Петион, а Петион очакваше нов въпрос.

– Е, какво – попита съвсем тихо кралицата, – наш приятел ли е?

– Не – каза кралят, – не направи никакъв знак.

– Нека бъде наш пленник тогава!

– Мога ли да се оттегля, сир? – попита Петион краля.

– За Бога, не го оставяйте да си излезе! – каза Мария-Антоанета.

– Не, господине, след миг ще бъдете свободен. Но имам още какво да ви говоря – добави кралят, повишавайки глас. – Така че влезте в този кабинет.

Това означаваше за всички, които бяха в кабинета: „Поверявам ви господин Петсион. Пазете го и не го оставяйте да си тръгне.“ Онези, които бяха в кабинета, разбраха прекрасно. Те обкръжиха Петсион, който също разбра, че е пленник.

За щастие Манда не беше там – Манда се мъчеше да не изпълни една заповед, дошла за него, да се яви в Кметството.

Огънят започваше да се кръстосва – викаха Манда в Кметството, както бяха повикали Петсион в Тюйлери.

На Манда не му отгърваше да се отзове на поканата и не се решаваха от пръв път.

Колкото до Петсион, той беше трийсетият в този кабинет, където трябваше да се свие на четири.

– Господа – каза той, – не е възможно да се стои по-дълго време тук. Ще се издушим!

Подобно беше и мнението на всички останали. Така че никой не се противопостави на излизането на Петсион. Само че всички го последваха. Освен това никой не се осмели да го задържи открито.

Петсион тръгна по първата попаднала му стълба – тази стълба го отведе до една стая на мецанина, гледаща към градината. За миг той се уплаши да не би вратата към градината да е затворена, но тя беше отворена. Петсион попадна в един по-голям и по-проветрив затвор, това беше всичко, защото иначе бе така добре затворен, както в първия.

Все пак попадна на по-добро място.

Един човек го беше последвал и когато стигнаха в градината, му подаде ръката си – това беше Рьодерер, прокурорът синдик на департамента.

Двамата започнаха да се разхождат по терасата, която се простираше по дължината на двореца. Тази тераса беше осветена от една редица лампиони – националните гвардейци дойдоха и угасиха тези, които бяха в съседство с кмета и синдика. Какви ли бяха намеренията им? Петсион помисли, че не са добри.

– Господине – каза той на един швейцарски офицер, който го следваше и който се казваше господин Дьо Салис-Лизер, – да не би някой да има лоши намерения срещу мен?

– Бъдете спокоен, господин Петсион – отвърна офицерът с явен и силен немски акцент. – Кралят ме натовари да бдя над вас и ви

гарантирам, че онзи, който ви убие, ще умре миг по-късно от ръката ми!

При подобни обстоятелства Трибуле беше отвърнал на Франсоа I: „Ще ви бъде ли все едно какво ще стане в мига преди това, сир?“

Петион не отговори нищо и тръгна по насипа Фьойан, чудесно осветен от луната. Той не беше, както е днес, ограден с решетки – беше закрит от зид, висок осем стъпки, и затворен с три порти, две малки и една голяма.

Тези порти бяха не само затворени, но и барикадирани. Освен това бяха охранявани от гренадири от Бют-де-Мулен и Фий-Сен-Тома, известни със своята кралска привързаност.

Значи нямаше какво да се надява на тях. Петион се навеждаше от време на време, вземаше по някой камък и го хвърляше от другата страна на зида.

Докато Петион се разхождаше и хвърляше камъни, дойдоха два пъти да му кажат, че кралят иска да говори с него.

– Е, какво – попита Рьодерер, – няма ли да отидете?

– Не – отвърна Петион, – горе е твърде горещо! Спомням си кабинета и нямам ни най-малко желание да влизам. Впрочем определил съм среща на някого на насипа Фьойан.

И той продължи да се навежда, да взема камъни и да ги хвърля от другата страна на стената.

– На кого сте определили среща? – попита Рьодерер.

В този момент вратата на Събранието, която водеше към насипа Фьойан, се отвори.

– Мисля – каза Петион, – че точно това очаквах.

– Заповед да бъде пропуснат господин Петион! – каза един глас. – Събранието го призовава да даде отчет за състоянието на Париж.

– Точно така! – каза Петион съвсем тихо.

После високо добави:

– Ето ме тук, готов да отговарям на запитванията на враговете ми.

Националните гвардейци, които си представяха, че ей сега ще се разправят с Петион, го пропуснаха да мине.

Беше почти три часът сутринта. Денят започваше да просветлява. Само че, странно нещо – небето беше с цвят на кръв!

151.

В разгара на нощта

Повикан от краля, Петсион беше предвидил, че въобще няма да му е толкова лесно да излезе от двореца, колкото да влезе. Той се беше приближил до един човек със сурово лице, изглеждащо още по-кораво от белега, който покриваше челото му.

– Господин Бийо – каза му той, – какво ще ми докладвате сега за Събранието?

– Че ще заседава непрестанно през цялата нощ.

– Много добре!... Какво казахте, че сте видели на Пон Ньоф?

– Оръдие и национални гвардейци, поставени там по заповед на господин Манда.

– А не казахте ли също така, че сте видели под аркадата Сен Жан и на изхода на улица „Сен Антоан“ да са събрани значителни сили?

– Да, господине, все така по заповед на господин Манда.

– Е, добре, чуйте това, господин Бийо.

– Слушам ви.

– Ето една заповед за господата Манюел и Дантон да бъдат наказани да се приберат по домовете си националните гвардейци от аркадата Сен Жан и да бъде освободен Пон Ньоф. Каквото и да струва, тази заповед трябва да бъде изпълнена, чувате ли?

– Ще я предам лично на господин Дантон.

– Това е добре... Сега, вие нали живеете на улица „Сен Оноре“?

– Да, господине.

– Като предадете заповедта на Дантон, приберете се у вас и си починете малко. После, към два часа, станете и се разходете от другата страна на зида при насипа Фьойан. Ако видите или ако чуете да падат камъни, хвърляни от градината на Тюйлери, значи над мен е било упражнено насилие и аз съм пленник.

– Разбирам.

– Тогава се явете в Събранието и кажете на колегите си да изискат да се явя... Разбирате ли, господин Бийо? Предавам живота си в ръцете ви!

– А аз отговарям за него, господине – отвърна Бийо. – Тръгвайте спокойно.

Петсион наистина беше тръгнал, осланяйки се на широко известния

патриотизъм на Бийо.

Той беше отговорил толкова смело, защото Питу току-що бе пристигнал и Бийо веднага го изпрати при Дантон, нареждайки му да не се връща без него.

Въпреки мързела на Дантон, Питу го доведе.

Дантон беше видял оръдията при Пон Ньоф. Той видя националните гвардейци под аркадата Сен Жан. Разбра колко е необходимо подобни сили да не се оставят зад гърба на народната армия.

Със заповедта на Петион в ръка Мануел и той накараха националните гвардейци от аркадата Сен Жан да се разотидат и отпратиха оръдията от Пон Ньоф.

От този момент главният път на въстанието се оказа разчистен.

В това време Бийо и Питу се върнаха на улица „Сен Оноре“. Там все така беше старото жилище на Бийо – Питу го поздрави с кимане на глава, както се поздравява приятел.

Бийо седна и направи знак на Питу да стори същото.

– Благодаря, господин Бийо, не съм уморен – каза Питу.

Но Бийо настоя и Питу седна.

– Питу – каза му Бийо, – накарах да ти предадат да дойдеш при мен.

– И както виждате, господин Бийо, не ви накарах да ме чакате – каза Питу със свойствената си открита усмивка, показваща трийсет и два зъба.

– Не... ти се досещаш, че ще става нещо важно, нали?

– Досещам се – отвърна Питу, – но все пак ми кажете, господин Бийо...

– Какво, Питу?

– Не виждам никъде нито господин Байи, нито господин Лафайет.

– Байи е предателят, който накара да ни изколят на Марсово поле.

– Да, зная, защото аз бях този, който ви вдигна, окъпан в собствената ви кръв.

– Лафайет е предател, който искаше да отвлече краля.

– А! Това не го знаех... Господин Лафайет – предател! Кой би си помислил това? А кралят?

– Кралят е най-големият предател от всички, Питу.

– Колкото до това – каза Питу, – то не ме учудва.

– Кралят заговорничи с чужденците и иска да предаде Франция на врага. Тюйлери е огнище на заговор и е решено да бъде превзет... Разбираш ли, Питу?

– Дявол да го вземе! Дали разбирам!... Кажете, господин Бийо, както превзехме Бастилията, нали?

– Да.

– Само че това няма да е толкова трудно.

– В това се лъжеш, Питу.

– Какво! Ще бъде по-трудно?

– Да.

– Все пак ми се струва, че стените не са толкова високи.

– Да, но са по-добре пазени. Целият гарнизон на Бастилията беше стотина инвалиди, докато в двореца има три-четири хиляди души.

– Ах! По дяволите! Три-четири хиляди души!

– Без да се брои това, че Бастилията беше изненадана, докато от първо число на месеца в Тюйлери се досещат, че ще бъдат нападнати и се подготвят да се отбраняват.

– Така че ще се защитават? – каза Питу.

– Да – отвърна Бийо, – още повече че, както казват, защитата е поверена на господин Дьо Шарни.

– Наистина – каза Питу, – той тръгна вчера от пощата в Бурсон заедно с жена си... Но значи господин Дьо Шарни също е предател?

– Не, той е аристократ и това е всичко. Той винаги е бил човек на двора, следователно не е предавал народа, защото не го е приканвал да му вярва.

– И така, ще се бием срещу господин Дьо Шарни?

– Това е много вероятно, Питу.

– Не е ли странно? Съседи!

– Да, това се нарича гражданска война, Питу. Но ти не си задължен да се биеш, ако не го смяташ за уместно.

– Извинете ме, господин Бийо – каза Питу. – От момента, в който е уместно за вас, то е уместно и за мен.

– Бих предпочел изобщо да не се биеш, Питу.

– Защо ме накарахте да дойда тогава, господин Бийо?

Лицето на Бийо се помрачи.

– Накарах те да дойдеш Питу – каза му арендаторът, – за да ти връча този документ.

– Този документ, господин Бийо?

– Да.

– Какъв е този документ?

– Това е препис от завещанието ми.

– Какво! Препис от завещанието ви? Ех, господин Бийо! –

продължи със смях Питу. – Вие нямате вид на човек, който иска да умре.

– Не – каза Бийо, показвайки пушката и паласката си, окачени на стената. – Но имам вид на човек, който може да бъде убит.

– Ах, проклетие! Факт е, че всички сме смъртни – каза с наставнически тон Питу.

– Е, добре, Питу – отвърна Бийо, – накарах те да дойдеш, за да ти връча препис от завещанието си.

– На мен ли, господин Бийо?

– На теб, Питу, като се има предвид, че те правя мой пълен наследник...

– Аз? Ваш пълен наследник? – каза Питу. – Не, благодаря, господин Бийо! Но вие ми казвате това на шега!

– Казвам ти го така, както е написано, приятелю мой.

– Това не може да стане, господин Бийо.

– Какво! Не може да стане ли?

– Ами не!... Когато един човек има наследници, той не може да даде имането си на чужди хора.

– Лъжеш се, Питу, *може*.

– Тогава *не трябва*, господин Бийо.

Мрачен облак премина по челото на Бийо.

– Аз нямам наследници – каза той.

– Хубаво! – подхвана Питу. – Нямали сте наследници? А как ще наречете тогава госпожица Катрин?

– Не познавам лице с такова име, Питу.

– Хайде де, господин Бийо, не приказвайте такива неща, това ме кара да се възмуцавам!

– Питу – каза Бийо, – в момента, в който нещо ми принадлежи, аз мога да го дам на когото искам. Така че, ако умра, когато това нещо ти принадлежи, ти можеш да го дадеш на когото поискаш.

– Аха! Хубаво! – каза Питу, който започваше да разбира. – Тогава, ако ви сполети нещастие... Ама и аз съм един глупак! Няма да ви сполети никакво нещастие!

– Както каза преди малко, Питу, всички сме смъртни.

– Да... Е, добре, наистина, имате право – ще взема завещанието, господин Бийо. Но, разбира се, ако се предположи, че ще имам нещастieto да стана ваш наследник, ще имам ли правото да правя каквото поискам с това, което имате?

– Несъмнено, защото ще бъде твое... А на теб, един добър патриот,

разбираш ли, Питу, няма да могат да ти намерят цаката, както биха могли да направят с хора, които биха се съюзили с аристократите.

Питу разбираше все по-добре и по-добре.

– Е, добре, така да бъде, господин Бийо – каза той. – Приемам!

– Тогава, понеже това беше всичко, което имах да ти казвам, сложи в джоба си този документ и си почини.

– Защо да го правя, господин Бийо?

– Защото по всяка вероятност утре ще имаме работа или по-скоро днес, тъй като е два часът.

– Излизате ли, господин Бийо?

– Да, имам работа покрай насипа Фьойан.

– И няма да имате нужда от мен?

– Тъкмо обратното, ще ми пречиш.

– В такъв случай, господин Бийо, ще хапна един залък...

– Вярно! – провикна се Бийо. – А аз забравих да те попитам дали не си гладен!

– О! Това е защото знаете, че аз винаги съм гладен – каза Питу, смеейки се.

– Няма нужда да ти казвам къде е шкафът с храната...

– Не, не, господин Бийо, не се безпокойте за мен... Само че ще се върнете тук, нали?

– Ще се върна.

– Иначе ще трябва да ми кажете къде бих могъл да ви намеря.

– Няма нужда! До един час ще бъда тук.

– Е, добре, вървете!

И Питу се зае да търси храната с онзи апетит, който при него, както и при краля, никога не намаляваше, независимо от събитията, докато Бийо се запъти към насипа Фьойан.

Ние знаем какво щеше да прави.

Едва беше стигнал там, когато в краката му падна един камък, последван от втори, после от трети, съобщавайки му, че онова, от което се бе страхувал Петион, се беше случило и че кметът е пленник в Тюйлери.

Веднага, според получените инструкции, той се яви в Събранието, което, както видяхме, изиска явяването на Петион.

Освободен, на Петион не му оставаше нищо друго, освен да прекося Събранието и да се върне в Кметството, оставяйки колата си да го представлява в двора на Тюйлери.

От своя страна, Бийо се прибра у дома и намери Питу да довършва

вечерята си.

– Е, добре, какво ново, господин Бийо? – попита Питу.

– Нищо – отвърна Бийо, – освен че денят изгрява и небето е червено като кръв.

152.

От три до шест часа сутринта

Видяхме как изгря денят.

Първите му лъчи осветиха двама конници, които язدهа своите коне по пустия кей на Тюйлери.

Тези двама конници бяха главнокомандващият Националната гвардия Манда и неговият адютант.

Манда, повикан към един часа в Кметството, най-напред беше отказал да се яви.

В два часа заповедта беше повторена по-категорично. Манда искаше още да се съпротивлява. Но синдикът Рьодерер се беше приближил до него и му беше казал:

– Господине, обърнете внимание, че според думата на закона командващият Националната гвардия се намира под заповедите на общината.

Тогава Манда се бе решил.

Впрочем главнокомандващият не знаеше две неща: Най-напред, че четирийсет и седем от четирийсет и осемте секции бяха изпратили в общината по трима комисари със задачата да се съберат в общината и *да спасят родината*. Манда си мислеше, че ще завари стария състав на общинския съвет, който беше дотогава, и ни най-малко не очакваше да срещне сто четирийсет и едно нови лица.

След това Манда не знаеше за заповедта, дадена от същата тази община, да бъде освободен от оръдията Пон Ньоф и да бъде опразнена аркадата Сен Жан, заповед, за изпълнението на която, имайки предвид нейната важност, се бяха погрижили лично Манюел и Дантон.

Така че когато стигна до Пон Ньоф, Манда беше изумен да го види съвсем пуст. Той се спря и изпрати адютанта си на разузнаване.

След десет минути адютантът се върна. Той не беше забелязал нито оръдие, нито национална гвардия – площад „Дофен“, улица „Дофен“ и Кеят на августинците бяха пусати като Пон Ньоф.

Манда продължи пътя си. Може би трябваше да се върне в двореца. Но хората отиват натам, накъдето ги тласка съдбата.

Колкото повече напредваше към Кметството, толкова повече му се струваше, че се приближава към смъртта. Така, както при известни органични катаклизми кръвта се оттегля към сърцето и напуска

крайниците, които остават бледи и вледенени, така движението, топлината, в крайна сметка революцията, бяха на кея Пелетие, на площад „Грев“, в Кметството – действащия орган на народния живот, сърце на това голямо тяло, което наричат Париж.

Манда се спря на ъгъла на кея Пелетие и изпрати своя адютант към аркадата Сен Жан.

През аркадата Сен Жан свободно сновяха народни тълпи – Националната гвардия беше изчезнала.

Манда поиска да се върне по стъпките си. Вълната от народ се беше събрала зад него и го тласкаше като някой отломък към стъпалата на Кметството.

– Останете тук! – каза той на адютанта. – Ако ме сполети някое нещастие, идете и съобщете в двореца.

Манда се остави вълната от хора да го повлече. Адютантът, чиято униформа показваше второстепенното му значение, остана на ъгъла на кея Пелетие, където никой не го обезпокои.

Всички погледи бяха вперени в главнокомандващия.

Стигайки до голямата зала на Кметството, Манда се намери срещу непознати и строги лица.

Това бяха членовете на цялото въстание, които търсеха сметка за поведението на човека, който бе поискал не само да го срази при разгръщането му, но и да го задуши при зараждането му.

В Тюйлери разпитваше той. Спомнете си сцената с Петион. Тук той щеше да бъде разпитваният.

Един от членовете на новата комуна – на тази страховита комуна, която щеше да задуши Законодателното събрание и да се бори с Конвента, – излезе напред и попита от името на всички:

– По чия заповед удвои охраната на двореца?

– По заповед на кмета на Париж – отвърна Манда.

– Къде е тази заповед?

– В Тюйлери, където я оставих, за да може да бъде изпълнена в мое отсъствие.

– Защо накара оръдията да излязат?

– Защото накарах батальона да тръгне, а когато тръгне батальонът, с него тръгват и оръдията.

– Къде е Петион?

– Беше в двореца, когато го напуснах.

– Като пленник?

– Не, свободен е и се разхожда в градината.

В този момент разпитът беше прекъснат.

Един от членовете на новата комуна донесе едно разпечатано писмо и поиска да накарат да бъде прочетено на висок глас.

На Манда му трябваше да хвърли само един поглед върху това писмо, за да разбере, че е загубен. Той разпозна почерка си.

Това бе заповедта, изпратена в един часа сутринта на командира на батальона, разположен при аркадата Сен Жан, с която му се заповядваше да атакува в тил тълпата, тръгнала към двореца, докато батальонът от Пон Ньоф я атакува във фланг.

Заповедта беше попаднала в ръцете на Комуната след изтеглянето на батальона.

Разпитът свърши. Какво ли признание, което би било по-ужасно от това писмо, биха могли да получат от обвиняемия?

Съветът реши, че Манда ще бъде отведен в Абатството.

После присъдата беше прочетена на Манда.

Докато четеше присъдата на Манда, председателят, както уверяват, направи с ръка един от онези жестове, които народът за нещастие знае твърде добре да тълкува: един хоризонтален жест.

„Председателят – пише господин Пелтие, автор на «Революцията от 10 август 1792 година», – направи един много изразителен *хоризонтален жест*, докато казваше: *Да го извлекат оттук!*“

Жестът действително би бил твърде изразителен една година по-късно. Но един хоризонтален жест, който би значил много през 1793 година, не значеше толкова през 1792 година по времето, когато гилотината все още не функционираше. Чак на 21 август на площад „Карусел“ падна главата на първия кралски привърженик. Как би могъл единайсет дни преди това – поне ако не е бил предварително уговорен знак – един хоризонтален жест да каже: „Убийте господина“?

За нещастие фактите изглежда потвърждават обвинението.

Едва Манда бе слязъл по три от стъпалата на парадното стълбище на Кметството, когато, в момента, в който синът му се хвърли насреща му, един пистолетен изстрел пръсна главата на затворника.

Същото нещо се беше случило преди три години на Флесел. Манда беше само ранен. Той се надигна и още в същия миг падна отново, поразен от двайсетина удара на пики.

Детето протягаше ръце и викаше: „Татко! Татко!“ . Изобщо не обърна внимание на виковете на детето.

Скоро след това от този кръг, в който не се виждаше нищо друго, освен спускащи се надолу ръце и блясъци на саби и пики, се издигна

една окървавена, отделена от тялото глава.

Това беше главата на Манда.

Детето припадна. Адютантът препусна в галоп, за да съобщи в Тюйлери какво бе видял. Убийците се разделиха на две: едните отидоха да хвърлят тялото в реката, а другите да поразходят, набучена на една пика, главата на Манда из улиците на Париж.

Беше почти четири часа сутринта.

Нека изпреварим в Тюйлери адютанта, който щеше да отнесе фаталната новина и да видим какво ставаше там.

След като се беше изповядал – а от момента, в който съвестта му беше спокойна, той беше спокоен за всичко останало, – кралят, който не можеше да се противи на никоя от естествените нужди, си беше легнал. Наистина, беше си легнал напълно облечен.

При усилването на камбанния звън и при сигнала за тревога, при който започнаха да бият барабаните, кралят се събуди.

Този, който събуди краля – господин Дьо Шесне, на когото Манда, излизайки, беше предал командването, го събуди, за да се покаже на националните гвардейци и с присъствието си и с няколко думи да посъжи-ви ентузиазма им.

Кралят се надигна натежал, олюляващ се, още неразсънил се. Той беше с напудрена прическа и цялата страна на прическата му, на която беше спал, беше сплескана.

Потърсиха фризьора. Нямаше го. Кралят излезе от спалнята си, без да е вчесан.

Кралицата, предупредена в залата на съвета, където се намираще, че кралят ще се качи при своите защитници, изтича насреща му.

Тъкмо обратното на бедния монарх – който с унилия си поглед не гледаше никого, с опънати мускули на устата, които неволно потрепваха, с виолетова дреха, придаваща му вид, че носи траур за монархията, – кралицата беше бледа, но гореше от треска. Клепачите ѝ бяха зачервени, но сухи.

Тя се прикачи към това привидение на монархията, което вместо да се появи в полунощ, се показваше на сутринта с подути и премигващи очи.

Тя се надяваше да му даде онова, което имаше в излишък у нея – смелост, сила и живот. Впрочем всичко вървеше добре, докато кралското представяне се извършваше във вътрешността на апартаментите, въпреки че националните гвардейци, смесили се с благородниците, като виждаха отблизо краля – този беден човек, мекушав и тромав, който

веднъж се беше справил така неуспешно в подобно положение на балкона на господин Сос във Варен, – се питаха дали това е героят от 20 юни, онзи крал, когото свещениците и жените започваха да бродират върху погребалните воали, поетичната легенда.

И, трябва да го кажем, това изобщо не беше кралят, когото очакваше да види Националната гвардия.

Точно в този момент старият херцог Дьо Майи с едно от онези добри намерения, предназначени да осигурят още едно паве по пътя към ада, – извади шпагата си и дойде да се хвърли в краката на краля, заклевайки се с треперещ глас да умре – той и благородничеството на Франция, което той представлява – за внука на Анри IV.

Вместо една, непохватните постъпки станаха две. Националната гвардия изобщо не изпитваше големи симпатии към онова благородничество на Франция, което представляваше господин Дьо Майи. Тя нямаше да защитава ни най-малко внука на Анри IV, а конституционния крал.

Така че в отговор на няколкото вика: „Да живее кралят!“, едно мощно „Да живее нацията!“ избухна от всички страни.

Беше необходимо да се вземе реванш. Избухтаха краля да слезе в Кралския двор. Уви! Този беден крал, чието хранене беше разстроено, който беше спал един час, вместо седем, тази съвсем материална натура вече нямаше собствена воля – той беше един автомат, който получаваше импулс да се движи от чужда воля.

Кой му даваше този импулс?

Кралицата, нервната натура, която нито беше яла, нито беше спала.

Съществуват злощастно устроени същества, които не успяват в нищо, което предприемат, щом обстоятелствата надхвърлят силите им. Вместо да привлече към себе си инакомислещите, Луи XVI, приближавайки се към тях, сякаш идваше изрично, за да им покаже колко малко обаяние можеше да остави падащата монархия по челото на един човек, когато този човек не притежава нито гения, нито силата за това.

Там, както и в апартаментите, роялистите въпреки всичко нададоха няколко вика: „Да живее кралят!“, но им отвърна един мощен вик: „Да живее нацията!“

После, понеже роялистите проявиха непохватност да настояват, патриотите се развиха:

– Не, не, не, няма друг крал, освен нацията!

И кралят, почти умолително им отвърщаше:

– Да, деца мои, нацията и вашият крал са и ще бъдат едно!

– Донесете дофина – каза съвсем тихо Мария-Антоанета на госпожа Елизабет. – Може би гледката на детето ще ги трогне.

Отидоха да търсят дофина.

В това време кралят продължаваше този тъжен преглед. Тогава му дойде лошата идея да се приближи до артилеристите. Това беше грешка – почти всички артилеристи бяха републиканци.

Ако кралят знаеше какво да каже, ако би могъл да накара да го изслушат хората, чиито убеждения ги отдалечаваха от него, това отиване при оръдията щеше да бъде смела постъпка, която би могла и да успее. Но нямаше нищо увличащо нито в речта, нито в жестовете на Луи XVI. Той запелтечи. Роялистите искаха да скрият колебанието му и се опитаха отново да нададат този злополучен вик: „Да живее кралят!“, който вече на два пъти не беше успял. Този вик заплашваше да доведе до стълкновения.

Артилеристите напуснаха постовете си и като се хвърлиха към краля, когото заплашиха с юмруци, се развикаха:

– Ама ти да не си мислиш, че за да защитим един предател като теб, ще открием огън по братята си?

Кралицата дръпна краля назад.

– Дофинът! Дофинът! – развикаха се множество гласове. – Да живее дофинът!

Никой не повтори този вик. Бедното дете изобщо не идваше навреме. То пропусна влизането си, както казват в театъра.

Кралят тръгна обратно към двореца и това беше истинско отстъпление, почти бягство.

Стигнал в покоите си, Луи XVI се стовари съвсем останал без дъх в един фотьойл.

Останала при вратата, кралицата оглеждаше всичко наоколо, търсеше с очи, искайки от някого опора. Тя видя Шарни да стои прав, опрян на рамката на вратата на нейния апартамент. Тя отиде към него.

– Ах, господине! – каза му тя. – Всичко е загубено!

– Страхувам се, че е така, госпожо – отвърна Шарни.

– Можем ли все още да избягаме?

– Твърде късно е, госпожо!

– Какво тогава ни остава да направим?

– Да умрем! – отвърна Шарни, покланяйки се.

Кралицата въздъхна и се прибра в покоите си.

153.

От шест до девет часа сутринта

Току-що бяха убили Манда, когато Комуната назначи Сантер за главнокомандващ на негово място и Сантер веднага накара да бъдат обща тревога по улиците и да удрят двойно по-силно камбаните във всички църкви. После организира патриотични патрули със заповед да проникнат чак до Тюйлери и да разузнаят най-вече какво става в Събранието.

Впрочем патриотите цяла нощ бяха обикаляли около Събранието.

Към десет часа вечерта на „Шан-з-Елизе“ бяха арестували едно събрание от единайсет въоръжени лица, десет с кинжали и пистолети, единайсетият с шишане³⁹².

Тези единайсет души се бяха предали без съпротива и бяха отведени в караулното на Фьойан.

През останалата част от нощта бяха арестувани още единайсет души.

Бяха ги сложили в две отделни стаи.

С изгрева на деня първите единайсет намериха начин да избягат, скачайки през прозореца в една градина и разбивайки портата на тази градина.

Така че останаха вторите единайсет пленници, които бяха по-здраво затворени.

В седем часа сутринта доведоха в двора на Фьойан един млад двадесет и девет-трийсет годишен мъж с униформа и калпак на Националната гвардия. Новичката му униформа, блясъкът на оръжията и елегантността на телосложението му бяха накарали да го заподозрат, че е от аристокрацията, което беше довело до ареста му. На всичко отгоре беше твърде спокоен.

Един човек, наречен Бонжур, бивш чиновник от флота, председателстваше през този ден секцията на Фьойан. Той разпита националния гвардеец.

- Къде ви арестуваха? – попита го той.
- На насипа Фьойан – отвърна пленникът.
- Какво правехте там?

392. Шишане – къса тежка пушка с разширено дуло от XVI век – бел. ред.

– Отивах да се явя в двореца.

– С каква цел?

– За да изпълня заповед на общината.

– Какво ви се нареждаше с тази заповед?

– Да проверя състоянието на нещата и да докладвам на главния прокурор-синдик на департамента.

– У вас ли е тази заповед?

– Ето я.

И младият мъж извади една хартия от джоба си. Председателят я разгъна и прочете:

Приносителят, национален гвардеец, на представената заповед, ще се яви в двореца, за да провери положението и ще докладва на господин главния прокурор-синдик на департамента.

Борие, Льо Рулкс, общински служители

Заповедта потвърждаваше казаното. Все пак се боях да не би подписите да се окажат фалшиви и изпратиха в Кметството един човек, за да накара подписалите се да ги разгледат.

Този последен арест беше събрал много народ в двора на Фьойан и няколко гласа сред цялото това множество – винаги има такива гласове при струпвания на народ – започнаха да искат смъртта на пленниците.

Един комисар от общината, който беше там, разбра, че не бива да се оставят тези гласове да придобият значимост. Той се покачи на едно скеле, за да се обърне с реч към народа и да го накара да се оттегли.

В момента, в който може би тълпата щеше да отстъпи пред влиянието на милосърдната реч, човекът, изпратен в Кметството, за да свери подписите на двамата общинари, се върна и каза, че заповедта си е съвсем истинска и че трябва да бъде освободен човекът, наречен Сюло, който я носи.

Той беше същият онзи, когото видяхме по време на онази вечеринка у госпожа Дьо Ламбал, на същата вечеринка, когато Жилбер нарисува за Луи XVI скица на гилотината и когато Мария-Антоанета разпозна в този странен инструмент непознатата машина, която Калиостро й бе показал в една гарафа в замъка Таверне.

При името на Сюло една жена, изгубена в тълпата, вдигна глава и нададе вик на ярост.

– Сюло! – извика тя. – Сюло! Главният редактор на „Денията на апостолите“? Сюло, един от убийците на лиежката независимост?...

Дайте ми Сюло! Искам смъртта на Сюло!

Тълпата се разтвори, за да направи място на тази дребна, мършава жена, облечена в амазонка³⁹³ с цветовете на Националната гвардия, въоръжена с една сабя, която носеше на презраменен ремък. Тя отиде при комисаря от общината, накара го да слезе от скелето и се качи на неговото място. Едва главата ѝ се издигна над тълпата, когато се нададе един-единствен вик:

– Тeroан!

Действително Тeroан беше твърде популярна. Нейното участие в събитията на 5 и 6 октомври, арестуването ѝ в Брюксел и пребиваването в австрийските затвори, нейната агресивност от 20 юни ѝ бяха създали толкова голяма популярност, че Сюло в своя присмехулен вестник ѝ беше дал за любовник гражданина „Попюлюс“³⁹⁴, сиреч целия народ.

В това имаше двоен намек за популярността на Тeroан и за лекота на нравите ѝ, за която я обвиняваха, че била изключителна.

Освен това Сюло беше публикувал в Брюксел „Камбанна тревога за кралете“ и по този начин бе спомогнал за смазването на лиежката революция и за поставянето под австрийската тояга и митрата на един свещеник благородния народ, който искаше да бъде свободен и френски.

Точно по онова време Тeroан беше на път да напише разказ за арестуването си и вече беше прочела няколко глави в клуба на якобинците. Тя поиска не само смъртта на Сюло, но и на единайсетте пленници, които бяха заедно с него.

Сюло чу да отеква този глас, който сред аплодисментите искаше неговата смърт и тази на другарите му. Той повика през вратата началника на охраната, която ги пазеше.

Тази охрана се състоеше от двеста души от Националната гвардия.

– Оставете ме да изляза – каза той. – Ще се назова, ще ме убият и всичко ще свърши. Смъртта ми ще спаси единайсет други живота.

Отказаха да му отворят вратата. Той се опита да скочи през прозореца. Другарите му го дръпнаха назад и го задържаха. Те не можеха да повярват, че ще ги предадат хладнокръвно на убийците. Лъжеха се.

Председателят Бонжур, смутен от виковете на множеството, се съгласи с искането на Тeroан и забрани на Националната гвардия да се противи на волята на народа.

Националната гвардия се подчини и освободи вратата.

393. Амазонка – вид женска дреха за езда – бел. прев.

394. Попюлюс – френска транскрипция на латинската дума *populus* (народ) – бел. прев.

Народът се хвърли в килията и наслуки се докопа до първия попаднал му.

Този първи беше един абат на име Буйон, драматичен автор, еднакво известен с епиграмите на „Братовчеда Жак“ и с провала на трите или четирите си пиеси в театъра на Монтансие. Това беше мъж с огромни размери. Изтръгнат от ръцете на общинския комисар, който се опитваше да го спаси, той беше откъснат в двора и там започна отчаяна борба срещу убийците си. Макар и да нямаше друго оръжие освен ръцете си, той извади от строя двама или трима от тези негодници.

Един удар с байонет го прикова за стената. Той издъхна, без някой от последните му удари да достигне до враговете му.

По време на тази борба двама от затворниците успяха да се измъкнат.

Този, който последва абат Буйон, беше бивш кралски гвардеец, наречен Солминиак. Той се защитаваше не по-малко яростно от предшественика си. Смъртта му не беше по-малко жестока. После заклаха трети, чието име остана неизвестно. Сюло беше четвърти.

– Виж – каза една жена на Тероан, – ето го твоя Сюло!

Тероан не го познаваше по лице. Тя мислеше, че той е свещеник и го наричаше абат Сюло. Тя се хвърли като тигрица и го хвана за гърлото.

Сюло беше млад, храбър и силен. С един удар на юмука си той отхвърли Тероан на десетина крачки от себе си, със свирепо разтърсване се отърва от трима-четирима души, нахвърлили се отгоре му, изтръгна сабя от ръцете на убийците и с първите два удара просна на земята двама от тях.

Тогава започна страховита борба. Непрекъснато печелейки място, непрекъснато напредвайки към портата, Сюло се освобождаваше на три пъти. Той достигна тази зловещна порта. Но, принуден да се обърне, за да я отвори, се изложи за миг без защита на убийците си – този миг беше достатъчен на двайсетина саби да пронизат тялото му. Той падна в краката на Тероан, която получи тази жестока радост да му нанесе последната рана.

Бедният Сюло се беше оженил преди два месеца за една очарователна жена, дъщеря на известен художник, за Адел Ал.

Докато Сюло се бореше с убийците, трети пленник намери начин да се измъкне.

Петият, който се появи, извлечен от караулното от убийците, накара тълпата да нададе вик на възхита. Това беше един бивш

телохранител, наречен Дю Вижие, когото наричаха „хубавия Вижие“. Понеже беше също толкова храбър, колкото и красив, и също толкова ловък, колкото и храбър, той се бори почти четвърт час, падна три пъти и три пъти се надигна отново и оцвети всяко паве в двора с кръвта си, но и с тази на убийците си. Най-накрая падна като Сюло, сразен от числеността им.

Смъртта на другите четирима си беше обикновено клане. Не се знаят имената им.

Деветте трупа бяха завлечени до площад „Вандом“, където ги обезглавиха. После главите им, набучени на пики, бяха разнесени из цял Париж.

Вечерта един прислужник на Сюло откупи с цената на злато глава-та на господаря си и успя с издирване да открие трупа. Благочестивата съпруга на Сюло, бременна от два месеца, със силни викове изискваше тези скъпоценни останки, за да им отдаде последните дължими почести.

Така, преди да е започнала борбата, вече се проля кръв на две места – върху стъпалата на Кметството и в двора на Фьойан.

Ей сега ще я видим да се пролива и в Тюйлери. След капката, поток, след потока – река!

Точно в момента, когато се извършваха убийствата, сиреч между осем и девет часа сутринта, десет или единайсет хиляди национални гвардейци, събрани от тревожния камбанен звън на Барбару и от общата тревога на Сантер, слизаха по улица „Сен Антоан“, преминаваха под знаменитата аркада Сен Жан, така добре пазена предишната нощ, и излизаха на площад „Грев“.

Тези десет хиляди души идваха по заповед да тръгнат срещу Тюйлери.

Накараха ги да изчакат един час.

В тълпата обикаляха две версии:

Първата беше, че се надяват на отстъпки от двореца.

Втората – че предградието Сен Марсо не било готово и че не трябва да се тръгва без него.

Хиляда души, въоръжени с пики, станаха нетърпеливи. Както винаги, най-зле въоръжените бяха най-пламенни. Те пробиха редиците на Националната гвардия, казвайки, че ще минат и без нея и ще превземат двореца сами.

Няколко марсилски федерати и десетина-дванайсет френски гвардейци – от същите онези френски гвардейци, които преди три години бяха превзели Бастилията, – застанаха начело на тях и с овации бяха

поздравени като вождове.

Това бе авагардът на въстанието.

Все пак адютантът, който бе станал свидетел на убийството на Манда, се беше върнал в Тюйлери с най-бързия ход на коня си. Но това стана едва в момента, когато след злополучната разходка из дворовете кралят се беше прибрал в покоите си, а кралицата в своите, за да може да се стигне до тях и да им съобщи мрачната новина.

Кралицата изпитваше онова, което се изпитва всеки път при съобщаването за смъртта на човек, който се е разделил с вас преди миг. Тя не можеше да повярва. Накара да ѝ разкажат сцената веднъж, после втори път с всички подробности.

В това време шумът от една кавга достигна чак до първия етаж и навлезе през отворените прозорци.

Жандармите, националните гвардейци и артилеристите-патриоти – онези, които бяха викали: „Да живее нацията!“, в края на краищата започнаха да предизвикват роялистите, наричайки ги „господа кралските гренадири“ и да говорят, че всички от гренадирите от Фий-Сен-Тома и онези от Бют-де-Мулен са хора, които са се продали на двора и понеже долу още не знаеха за смъртта на главнокомандващия, която вече се беше разчула на първия етаж, един гренадир се провикна с пълен глас:

– Решително този негодник Манда е изпратил само аристократи в двореца!

По-големият син на Манда беше в редиците на Националната гвардия. Ние видяхме къде беше по-малкият – той се опитваше безуспешно да защити баща си на стъпалата на Кметството.

При това оскъряние, отправено към отсъстващия му баща, по-големият брат се хвърли във от редиците с вдигната високо сабя.

Трима-четирима артилериисти се спуснаха срещу него.

Вебер, камериерът на кралицата, беше там като национален гвардеец между гренадирите от Сен-Рош. Той полетя на помощ на младежа.

Чу се тракане на саби. Кавгата оформи двете си партии. Привлечена от шума към прозореца, кралицата разпозна Вебер.

Тя повика Тиери, камериера на краля, и му нареди да отиде да погърси млечния ѝ брат.

Вебер се качи и разказа всичко на кралицата. В отговор кралицата му разказа за смъртта на Манда.

Под прозорците шумът продължаваше.

– Виж какво става, Вебер – каза кралицата.

– Какво става ли, госпожо?... Ето че артилеристите изоставят

оръдията си, в които има натикани гюлета и тъй като оръдията не са заредени с барут, ето че сега са извън строя!

– Какво мислиш за всичко това, бедни мой Вебер?

– Мисля – каза добрият австриец, – че Ваше Величество трябва да се посъветва с господин Рьодерер, който ми изглежда все още измежду най-преданите, които са останали в двореца.

– Да, но къде да поговоря с него, без да бъда подслушвана, шпионирана и прекъсвана?

– В моя апартамент, ако кралицата пожелае – каза камериерът Тиери.

– Става – каза кралицата.

После се обърна към млечния си брат и му каза:

– Иди да намериш господин Рьодерер и го доведи при Тиери.

И докато Вебер излизаше сам през едната врата, кралицата излизаше през другата, следвайки Тиери.

Часовникът на двореца удари девет часа.

154.

От девет часа до обед

Когато се стигне до някой въпрос от историята, също толкова важен като този, до който сме достигнали ние, не бива да се пропуска нито една подробност, като се има предвид, че всяка от тях се свързва с друга и че точното съединяване на всички тези подробности оформя дължината и ширината на научната картина, която се разгъва пред очите на бъдещето между ръцете на миналото.

В момента, когато Вебер отиваше при синдика на комуната, за да му съобщи, че кралицата желае да говори с него, швейцарският капитан Дюрлер се качваше при краля, за да поиска от него или от старшия генерал последни заповеди.

Шарни забеляза добрия капитан, търсещ някой прислужник или камериер, който би могъл да го въведе при краля.

– Какво желаете, капитане? – попита той.

– Вие ли сте командващият генерал? – каза господин Дюрлер.

– Да, капитане.

– Идвам да получа последни нареждания, господине, защото челото на въстаническата колона започва да се появява на Карусел.

– Беше ви наредено да се оставите тълпата да премине през вас, господине, кралят е решен да умре сред вас.

– Бъдете спокоен, господин генерал – отвърна простичко капитан Дюрлер.

И отиде да занесе на другарите си тази заповед, която беше тяхната смъртна присъда.

Действително, както беше казал капитан Дюрлер, авангардът на въстаниците беше започнал да се вижда.

Това бяха онези хиляда души, въоръжени с пики, начело на които вървяха двајсетина марсилци и десет-дванайсет френски гвардейци. В редовете на последните блестяха златните еполети на един млад капитан.

Този млад капитан беше Питу, който, препоръчан от Бийо, беше на товарен с едно поръчение, което ще изложим незабавно.

Зад този авангард следваше, на разстояние почти четвърт левга, един многоброен корпус от национални гвардейци и федерати, предшестван от една батарея от дванайсет оръдия.

Когато съобщиха на швейцарците заповедта на командващия, те мълчаливо и решително застанаха по постовете си, запазвайки студено-то и мрачно мълчание на решителността.

Националните гвардейци, чиято дисциплина не беше толкова строга, се разположиха с по-голям шум и безредие, но с не по-малка решителност.

Зле организираните благородници, които имаха само оръжия за близък бой – шпаги или пистолети – знаейки, че този път става въпрос за битка на смърт, гледаха с някакво трескаво опиянение приближаването на момента, когато щяха да се окажат в контакт с народа – този стар противник, този вечен атлет, този борец, който винаги бе побеждаван и все пак непрекъснато бе расъл от осем века насам!

Докато обсадените или тези, които щяха да бъдат такива, заемаха позициите си, на вратите на Кралския двор се потропа и множество гласове извикаха: „Парламентьор!“, докато размахваха над стената една бяла кърпичка, забодена на върха на една пика.

Отидоха да потърсят Рьодерер. На средата на пътя го срещнаха.

– Чукат на Кралската порта, господине – казаха му.

– Чух ударите и отивам.

– Какво трябва да се направи?

– Отворете.

Заповедта беше предадена на портиера, който отвори вратата и побягна с всички сили.

Рьодерер застана срещу авангарда на хората с пиките.

– Приятели – каза Рьодерер, – поискахте да се отворят вратите за един парламентьор, а не за една армия. Къде е парламентьорът?

– Ето ме, господине – каза Питу с благия си глас и добродушната си усмивка.

– Кой сте вие?

– Аз съм капитан Анж Питу, командир на федератите от Арамон.

Рьодерер не знаеше какви са тези федерати от Арамон. Но времето беше скъпоценно и той не намери за нужно да пита.

– Какво искате? – попита той.

– Искам свободно преминаване за мен и моите приятели.

Приятелите на Питу, в дрипи, вдигнали високо пиките си, опулили очи, изглеждаха твърде опасни врагове.

– Свободно преминаване! И за какво?

– За да отидем и да блокираме Събранието... Ние имаме дванайсет оръдия. Нито едно няма да гръмне, ако направите това, което искаме.

– И какво искате?

– Свалянето на краля от престола.

– Господине – каза Рьодерер, – това е изключително важно нещо!

– Твърде важно, да, господине – отвърна Питу с обичайната си учтивост.

– Така че заслужава да бъде обсъдено.

– Това е много справедливо! – отвърна Питу.

И като погледна часовника на двореца, каза:

– Сега часът е десет без четвърт. Ние ви даваме време до десет часа. Ако, когато удари десет часа, нямаме отговор, ще атакуваме.

– Докато чакате, ще разрешите да затворим вратите, нали?

– Разбира се.

После се обърна към сподвижниците си.

– Приятели – каза той, – позволете им да затворят вратите.

И направи знак на хората с пики, които бяха отишли най-напред, да отстъпят. Те се подчиниха и вратите бяха затворени без затруднения.

Но благодарение на тези отворени врати обсадителите можаха да преценят какви страхотни приготовления са направени, за да ги посрещнат.

След като вратата беше затворена, хората на Питу бяха обхванати от желанието да продължат преговорите.

Някои се покатериха по раменете на другарите си, изкачиха се на зида и като го възседнаха, започнаха да разговарят с Националната гвардия.

Националната гвардия прие подадената ръка и заговори.

Така измина този четвърт час.

Тогава от двореца дойде един човек и даде заповед вратите да се отворят. Този път портиерът се беше свил на топка в къщичката си и националните гвардейци бяха тези, които вдигнаха резетата.

Обсадителите помислиха, че искането им е прието. Щом вратите се отвориха, те влязоха като хора, които са чакали дълго и които могъщи ръце подтикват отзад, сиреч като тълпа, призовавайки със силни викове швейцарците и вдигайки шапките си на върховете на пиките и сабите, като крещяха: „Да живее нацията! Да живее Националната гвардия! Да живеят швейцарците!“

Националните гвардейци отговориха на виковете с: „Да живее нацията!“

Швейцарците запазиха мрачно и дълбоко мълчание.

Чак пред дулата на оръдията шурмуващите се спряха и се огледаха

пред себе си и около себе си.

Големият вестибюл беше пълен с швейцарци, наредени в три редици по височина. Освен това на всяко стъпало на стълбата имаше по една редица, което позволяваше на шестте редици да открият огън едновременно.

Някои от въстаниците започнаха да се замислят и в тяхното число беше и Питю. Само че вече беше малко късно за размишления.

Впрочем така се случва при подобни обстоятелства с този храбър народ, чиято главна черта на характера е, че е като децата – сиреч ту добър, ту жесток.

Като видя опасността, на него дори за миг не му мина през ум мисълта да бяга. Но той се опита да я заобиколи, шегувайки се с националните гвардейци и швейцарците.

Националните гвардейци не бяха далеч от мисълта и те да се пошегуват. Но швейцарците запазиха сериозността си, защото ето какво се беше случило пет минути преди появяването на въстанническия авангард.

Както разказахме в предходната глава, националните гвардейци патриоти след кавгата, станала по повод на Манда, се бяха отделили от националните гвардейци роялисти и разделяйки се със своите съграждани, те в същото време се бяха сбогували с швейцарците, които ценяха и съжаляваха за смелостта им. Те бяха добавили, че ще приемат в домовете си като братя онези от швейцарците, които поискат да ги последват.

Тогава двама водоазци³⁹⁵, отвърщайки на този призив, отправен на техния език, бяха напуснали редицата си и се хвърлиха в обятията на французите, сиреч на техните истински земляци.

Но в същия миг два пушечни изстрела прозвучаха от прозорците на двореца и двата куршума бяха достигнали дезертърите в обятията на техните нови приятели.

Швейцарските офицери, превъзходни стрелци, ловци на диви кози, бяха решили да прекратят незабавно дезертърството.

Колкото до хората, които току-що бяха въведени в двора, въоръжени със стари пистолети, стари пушки и нови пики, сиреч по-зле въоръжени, отколкото ако нямаха оръжия, те бяха от онези странни предвестници на революцията, които ние вече видяхме начело на големи безредици, които дотичваха, смеейки се, за да разтворят бездната, която щеше да погълне един трон – понякога повече от един трон: една

395. Водоазци – жители на кантона Во в Швейцария – бел.прев.

монархия!

Артилеристите бяха отишли при тях, Националната гвардия изглеждаше съвсем готова също да премине към тях. Те се опитваха да накарат швейцарците да се решат на същото.

Те не забелязваха, че времето, което техният вожд, Питу, беше дал на господин Рьодерер до десет часа е изтекло и че е вече десет и четвърт.

Те се забавляваха – защо им беше да броят минутите? Един от тях носеше не пика, не пушка, не сабя, а прът за навеждане на клоните на дърветата, сиреч прът с кука. Той каза на съседа си:

– Дали да не си хвана един швейцарец?

– Хвани си! – каза му съседът.

И нашият човек закачи ремъците на един швейцарец и затегли швейцареца към себе си.

Швейцарецът не се противеше повече, отколкото беше необходимо, за да си даде вид, че се съпротивлява.

– Кълве! – каза рибарят.

– Тогава тегли внимателно! – каза другият.

Човекът с пръта затегли внимателно и швейцарецът премина от вестибюла в двора, както рибата преминава от реката на стръмния бряг. Това предизвика овации и силни изблици на смях.

– Друг! Друг! – завикаха от всички страни.

Рибарят си набеляза друг швейцарец, когото закачи като първия. След втория дойде трети, после четвърти, после пети.

Би преминал целия полк, ако не бяха отекнали думите: *За стрелба!*

Като видя пушките да се навеждат с равномерния шум и механичната точност, които придружаваха това движение, един от нападателите – при подобни обстоятелства винаги има един безумец, който дава сигнала за клането, – стреля с пистолет по един от прозорците на двореца.

В краткия интервал, който при командите отделя думите: *За стрелба!*, от думата: *Огън!*, Питу разбра всичко, което щеше да се случи.

– Залегни! – извика той на хората си. – Залягайте на земята или всички сте мъртви!

И добавяйки примера към предписанието, той се хвърли на земята.

Но преди да бе имало време да бъде последвано нареждането му, *Огън!* отекна във вестибюла, който се изпълни с гръм и пушек, изплювайки като някое шишане градушка от куршуми.

Плътната маса – може би половината от колоната беше влязла в двора – се олюля като нива, брулена от вятъра, после като класове,

пожнати от сърпа, и започна да се свлича.

Едва една трета останаха живи!

Тази една трета се разбяга, минавайки под огъня на двете редици и под този от бараките. И редиците и бараките стреляха от близко разстояние.

Стрелците щяха да се избият едни други, ако между тях нямаше такава гъста завеса от хора.

Завесата се разкъса на широки парцали. Четиристотин души лежах на паважа, от които триста убити на място!

Стоте други, ранени повече или по-малко смъртоносно, се оплакваха, опитвайки се да се надигнат и падаха отново, придавайки на това поле с трупове подвижност, подобна на падаща вълна, подвижност, страшна за гледане!

После, малко по малко, всичко се слегна и освен неколцина вироглавци, които упорстваха да живеят, полето от трупове стана неподвижно.

Бегълците се пръснаха по Карусел, нахълтвайки от едната страна по кейовете, а от другата по улица „Сен Оноре“, викайки: „Убийство! Убиват ни!“

Почти при Пон Нюф те срещнаха ядрото на армията.

Това ядро на армията беше командвано от двама души на коне, следвани от един пешеходец, който, както изглежда, макар и да ходеше пеша, участваше в командването.

– Ах! – викаха бегълците, разпознавайки в единия от двамата конници пивоваря от предградието Сен Антоан, забележителен с колосалния си ръст, на когото за пиедалст служеше един огромен фламандски кон.

– Ах, господин Сантер! Помогнете ни! Колят братята ни!

– Кой това? – попита Сантер.

– Швейцарците! Те стреляха по нас, докато устата ни беше до тяхната буза.

Сантер се обърна към втория конник.

– Какво мислите за това, господине? – попита го той.

– Бога ми! – каза с явен немски акцент вторият конник, който беше един дребен рус човек, носещ косата си подстригана като четка. – Мисля, че има една военна поговорка, която казва: „Войникът трябва да отиде там, където се чува пушечна или оръдейна стрелба.“ Да отидем там, откъдето идва шумът!

– Но с вас имаше един млад офицер – попита пешеходецът един от

бегълците. – Не го виждам вече.

– Той падна пръв, гражданино представител. И това е нещастие, защото той беше един храбър младеж!

– Да, беше храбър младеж! – отвърна леко побледнявайки онзи, на когото бяха дали званието представител. – Да, той беше един храбър младеж! Така че храбро трябва да отмъстим за него! Напред, господин Сантер!

– Мисля, драги Бийо – каза Сантер, – че в едно такова важно дело трябва да призовем на помощ не само смелостта, но и опита.

– Така да бъде.

– Следователно предлагам да предадем общото командване на гражданина Вестерман, който е истински генерал и приятел на гражданина Дантон, предлагайки се пръв да му се подчинявам като обикновен войник.

– Правете каквото искате – каза Бийо, – само да тръгнем, без да губим и миг.

– Приемате ли командването, гражданино Вестерман? – попита Сантер.

– Приемам – лаконично отговори прусакът.

– В такъв случай дайте вашите заповеди.

– Напред! – извика Вестерман.

И огромната колона, спряла за миг, потегли отново.

В момента, когато авангардът ѝ навлизаше в Карусел, едновременно през малките врати на улица „Дьо л'Ешел“ и през онези откъм кейовете, часовникът на Тюйлери удари единайсет.

155.

От девет часа до обед II

Връщайки се в двореца, Рьодерер срещна камериера, който го търсеше от името на кралицата. Той самият търсеше кралицата, знаейки, че тя възплава истинската сила на двореца. Така че беше щастлив да научи, че тя го очаква в едно уединено място, където можеше да разговаря с нея насаме и без да бъде прекъсван.

Следователно той се качи след Вебер.

Кралицата беше седнала до камината, обърнала гръб на прозореца. При шума, предизвикан от вратата, тя бързо се обърна.

– Е, какво, господине?... – попита тя, без да определя някаква ясна цел на въпроса си.

– Кралицата ми е оказала честта да ме повика? – отвърна Рьодерер.

– Да, господине, вие сте един от първите магистрати на града. Вашето присъствие в двореца е един щит за монархията. Така че искам да ви попитам на какво можем да се надяваме или от какво да се страхуваме.

– Можем да се надяваме на малко неща, госпожо. А да се страхуваме от всичко!

– Значи народът решително е тръгнал срещу двореца?

– Авангардът му е на Карусел и преговаря с швейцарците.

– Преговарят ли, господине? Но аз бях накарала да дадат заповед на швейцарците да отблъснат силата със сила. Не са ли настроени да се подчинят?

– Не, госпожо. Швейцарците ще умрат на поста си.

– А ние на нашия, господине. Така, както швейцарците са войници в служба на краля, така кралете са войници в служба на монархията.

Рьодерер замълча.

– Да не би да имам нещастieto да съм на мнение, което не съвпада с вашето? – попита кралицата.

– Госпожо – каза Рьодерер, – не бих изказал мнение, освен ако Ваше Величество не ми окаже милостта да го поиска.

– Господине, говорете.

– Е, добре, госпожо, ще ви го кажа с откровеността на убеден човек. Моето мнение е, че кралят е загубен, ако остане в Тюйлери.

– Но ако не останем в Тюйлери, къде ще отидем? – провикна се

кралицата и се надигна изплашена.

– В този час – каза Рьодерер – има само едно убежище, което може да защити кралското семейство.

– Кое е то, господине?

– Националното събрание.

– Какво означава това, господине? – попита кралицата, премигвайки бързо с очи и питайки като жена, убедена, че не е разбрала добре.

– Националното събрание – повтори Рьодерер.

– И вие си мислите, господине, че ще поискам нещо от онези хора там?

Рьодерер замълча.

– За врагове, господине, предпочитам тези, които ще ни нападнат отпред и посред бял ден, отколкото онези, които ще ни съсият изотзад и в тъмнината!

– Е, добре, госпожо, тогава вие решавайте: вървете срещу народа или отстъпвайте към Събранието.

– Да отстъпваме? Но няма сме толкова лишени от защитници, че ще бъдем принудени да отстъпваме още дори преди да сме открили огън?

– Бихте ли желали, госпожо, преди да вземете някакво решение, да чуете доклада на човек, който е компетентен и познава силите, с които можете да разполагате?

– Вебер, иди ми потърси някой от офицерите от двореца, било господин Майардоз, било господин Дьо ла Шесне, било...

Тя щеше да каже: „Било господин Дьо Шарни“. Но се спря.

Вебер излезе.

– Ако Ваше Величество се приближи до прозореца, ще може сама да прецени.

С видимо отвращение кралицата направи няколко крачки към прозореца, дръпна завесите и видя Карусел и дори Кралския двор, изпълнени с хора с пики.

– Боже мой! – извика тя. – Ама какво правят там тези хора?

– Казах на Ваше Величество, че преговарят.

– Но те са влезли чак в двора на двореца!

– Помислих, че е мой дълг да спечеля време, за да дам на Ваше Величество един миг, за да вземе решение.

В този момент вратата се отвори.

– Елате! Елате! – извика кралицата, без да знае към кого се обръща.

Шарни влезе.

– Ето ме, госпожо – каза той.

– А! Това сте вие! Тогава няма какво да ви питам, защото преди малко вие ми казахте какво ни остава да направим.

– И според господина ви остава?... – попита Рьодерер.

– Да умрем! – каза кралицата.

– Както виждате, онова, което аз ви предлагам, е за предпочитане, госпожо.

– О, кълна се в душата си, че не знам! – каза кралицата.

– Какво предлага господинът? – попита Шарни.

– Да отведе краля в Събранието.

– Това съвсем не е смърт – каза Шарни, – но е срам!

– Чувате ли, господине! – каза кралицата.

– Да видим – каза Рьодерер, – няма ли средно решение на въпроса?

Вебер излезе напред.

– Зная, че е твърде дръзко от моя страна да вземам думата в подобна компания. Но може би моята преданост ме вдъхновява... Ако се задоволите да поискате от Събранието да изпрати една депутация, която да бди за безопасността на краля?

– Е, добре, така да бъде – каза кралицата, – съгласна съм с това...

Господин Дьо Шарни, ако одобрите това предложение, моля ви, отидете да го изложите на краля.

Шарни се поклони и излезе.

– Следвай графа, Вебер, и ми съобщи отговора на краля.

Вебер излезе след графа.

Присъствието на Шарни, студен, важен, предан, беше, ако не за кралицата, поне за жената един толкова жесток упрек, че тя не можеше да го види отново, без да потръпне.

Освен това може би тя имаше и някакво ужасно предчувствие за онова, което щеше да се случи.

Вебер се върна.

– Кралят приема, госпожо – каза той, – и господата Шампион и Дежоли отиват веднага в Събранието, за да отнесат искането на Негово величество.

– Ама погледнете! – каза кралицата.

– Какво, госпожо? – попита Рьодерер.

– Какво правят те там?

Обсадителите бяха заети да ловят швейцарци.

Рьодерер погледна. Но преди да беше имал време да си създаде представа за онова, което ставаше, гръмна един пистолетен изстрел,

който бе последван от страхотен залп.

Дворецът потръпна, сякаш разтърсен из основи.

Кралицата нададе вик, отстъпи една крачка, после, увлечена от любовитството, се върна при прозореца.

– О! Вижте! Вижте! – провикна се тя с пламнали очи. – Те бягат! Отстъпват безредно! Какви ги разправяхте вие, господин Рьодерер, че не сме имали друго спасение освен Събранието?

– Ще ми окаже ли Ваше Величество милостта да ме последва? – отвърна Рьодерер.

– Вижте! Вижте! – продължи кралицата. – Ето че швейцарците ги преследват... О! Карусел е свободен! Победа! Победа!

– Смирете се, госпожо – каза Рьодерер, – последвайте ме.

Кралицата дойде на себе си и последва синдика.

– Къде е кралят? – попита Рьодерер първия срещнат камериер.

– Кралят е в галерията на Лувъра – отвърна запитаният.

– Точно там исках да отведа Ваше Величество – каза Рьодерер.

Кралицата го последва, без да има и най-малка представа за намеренията на своя водач.

Галерията беше барикадирана на половината от дължината си и беше прекъсната на една трета така, че двестате или триста души, които я отбраняваха, можеха да отстъпят към Тюйлери посредством нещо като подвижен мост, който, блъснат от крака на последния бягащ, падаше от първия етаж на мецанина.

Кралят беше при един прозорец заедно с господата Дьо ла Шесне, Майардоз и петима или шестима благородници. Той държеше в ръката си далекоглед.

Кралицата изтича на балкона и нямаше нужда от далекоглед, за да види какво става.

Армията на въстаниците приближаваше, дълга и плътна, покриваша цялата ширина на кея, и се простираше, докдето поглед стига.

По Пон Ньоф предградието Сен Марсо се присъединяваше към предградието Сен Антоан.

Всички камбани на Париж биеха бясно тревога, голямата камбана на „Нотр Дам“ покриваше с дебелия си глас всички тези потрепвания на бронза.

Горещото слънце бликаше в хиляди светкавици, отразено от оръдията, пушките и върховете на копията. После, като далечен шум от буря, се чу глухото трополене на оръдията.

– Е, госпожо? – попита Рьодерер.

Петдесетина души се бяха събрали зад краля.

Кралицата хвърли продължителен поглед върху цялата тази тълпа, която ги заобикаляше. Този поглед сякаш проникваше до дъното на сърцата, за да потърси онова, което би могло да остане от предаността.

После, онемяла, бедната жена, незнаеща към кого да се обърне, нищо каква молитва да отправи, взе детето си на ръце, показвайки го на швейцарските офицери, на офицерите от Националната гвардия и на благородниците.

Това вече не беше кралицата, искаща трона за своя наследник. Това беше една кралица в отчаяно положение сред един пожар, която викаше: „Детето ми! Кой ще спаси детето ми?“

През това време кралят разговаряше съвсем тихо със синдика на Комуната или по-скоро Рьодерер му повтаряше онова, което вече бе казал на кралицата.

Две ясно отличаващи се групи се бяха оформили около августейшите лица – групата на краля – хладна, важна, съставена от съветници, които изглежда одобряваха мнението, изказано от Рьодерер, – и групата на кралицата – пламенна, ентузиазизирана, многобройна, състояща се от млади военни, размахващи шапките си, изваждащи шпагите си, вдигащи ръце към дофина и целуващи на колене полите на роклята на кралицата, заклевайки се да умрат за едната и за другия.

Кралицата намери малко надежда в този ентузиазъм.

В този момент групата на краля се присъедини към тази на кралицата и кралят със своята обичайна безстрастност се оказа в центъра на двете смесили се групи.

Кралицата измъкна два пистолета от колана на господин Майардоз, командира на швейцарците.

– Хайде, сир! – каза тя. – Ето го мига да се покажете храбър или да загинете сред приятелите си!

Това движение на кралицата издигна ентузиазма до неговия връх. Всеки чакаше отговора на краля със затаен дъх и зинала уста.

Един млад, красив и храбър крал, който с пламенен поглед и потръпващи устни би се хвърлил с тези два пистолета сред битката, би могъл да обърне късмета към себе си, може би!

Чакаха, надяваха се.

Кралят взе пистолетите от ръцете на кралицата и ги върна на господин Майардоз.

После се обърна към синдика на Комуната и попита:

– Значи вие казвате, че трябва да се предам на Събранието?

– Сир – отвърна Рьодерер с поклон, – това е моето мнение.

– Хайде, господа – каза кралят, – нямаме какво да правим повече тук.

Кралицата въздъхна, взе дофина на ръце и обръщайки се към госпожа Дьо Ламбал и госпожа Дьо Турзел, добави:

– Елате, госпожи, щом кралят желае това!

С това на всички останали беше казано: „Аз ви изоставям.“

Госпожа Кампан чакаше кралицата в коридора, по който тя трябваше да мине.

Кралицата я видя.

– Изчакайте ме в апартамента ми – каза тя. – Ще дойда да ви взема или ще изпратя някой да ви потърси, за да отидем... Бог знае къде!

После прошепна съвсем тихо, навеждайки се към госпожа Кампан:

– О! Една разходка по брега на морето!

Изоставените благородници се погледнаха едни други и сякаш си казаха: „Заради краля ли дойдохме тук да търсим смъртта си?“ Господин Дьо ла Шесне разбра този неизказан въпрос.

– Не, господа – каза той, – заради монархията! Човекът е смъртен – принципът е вечен!

Колкото до нещастните жени – а те бяха много: някои от тях, отсъствали от двореца, бяха извършили нечувани усилия, за да влязат обратно – та, колкото до жените, те бяха ужасени. Досуц като мраморните статуи, изправени по ъглите на коридорите и по дължината на стълбищата.

Най-накрая кралят благоволи да помисли за онези, които изоставяше.

Той се спря в долната част на стълбището.

– Но какво ще стане с всички онези хора, които оставих горе?

– Сир – отвърна Рьодерер, – за тях няма нищо по-лесно от това да ви последват. Те са облечени като за излизане в града и ще минат през градината.

– Вярно – каза кралят. – Да вървим!

– Ах, господин Дьо Шарни! – каза кралицата, забелязвайки графа, който я чакаше при вратата за градината с гола шпага. – Как не ви послушах онзи ден, когато ме посъветвахте да бягам!

Графът изобщо не й отговори, а приближавайки се до краля му каза:

– Сир, бихте ли желали да вземете моята шапка и да ми дадете вашата, по която биха могли да ви разпознаят?

– А! Имате право – каза кралят, – заради бялото перо... Благодаря, господине.

И като взе шапката на Шарни, му даде своята.

– Господине – каза кралицата, – кралят заплашен ли е от някаква опасност по време на това преминаване?

– Виждате, госпожо, че ако съществува опасност, аз правя всичко възможно да я отклоня от този, когото заплашва.

– Сир – каза швейцарският капитан, който беше натоварен да охранява преминаването на краля през градината, – готов ли е Ваше Величество?

– Да – отвърна кралят, нахлупвайки на главата си шапката на Шарни.

– Тогава излизаме! – каза капитанът.

Кралят тръгна напред сред две редици от швейцарци, които вървяха със същата крачка като него.

Изведнъж отдясно се чуха силни викове.

Портата, която водеше към Тюйлери, близо до кафенето Флора, беше разбита. Една тъпа хора, знаейки, че кралят ще се предава на Събранието, се устреми в градината.

Един мъж, който изглеждаше, че предвожда цялата тази банда, носеше вместо знаме една глава набучена на пика. Капитанът нареди да спрат и да приготвят оръжията.

– Господин Дьо Шарни – каза кралицата, – ако видите, че има опасност да попадна в ръцете на тези негодници, ще ме убиете, нали?

– Не мога да ви обещаю това, госпожо – отвърна Шарни.

– И защо така? – извика кралицата.

– Защото преди една-единствена ръка да ви е докоснала, аз ще бъда мъртъв!

– Виж ти – каза кралят, – това е главата на бедния господин Манда: познах я.

Тази банда убийци не посмя да се приближи, но обсипа с ругатни краля и кралицата. Гръмнаха пет-шест пушечни изстрела. Един швейцарец падна мъртъв, друг беше ранен.

Капитанът заповяда да се вземат пушките за стрелба.

– Не стреляйте, господине! – каза Шарни. – Или нито един от нас няма да стигне жив до Събранието.

– Така е, господине – каза капитанът. – Пушки, на ръце! Войниците взеха пушките на ръце и продължиха напред, пресичайки диагонално градината.

Първите жеги на годината бяха пожълтели кестеновите дървета. Въпреки че беше още едва началото на август, вече сухи листа се бяха посипали по земята. Малкият дофин ги търкаляше с краката си и се забавляваше да ги набутва под краката на сестра си.

– Листата падат рано тази година – каза кралят.

– Не беше ли написал някой: „Монархията няма да дочака падането на листата?“ – каза кралицата.

– Да, госпожо – отвърна Шарни.

– И как се нарича този изкусен пророк?

– Манюел.

В това време ново препятствие изникна пред кралското семейство – това беше една многобройна група от мъже и жени, които чакаха, отправяйки заплашителни жестове и размахвайки оръжия по стълбите и на терасата, които трябваше да изкачат и да преминат, за да достигнат от градината на Тюйлери до Манежа. Опасността беше толкова по-реална, защото нямаше начин швейцарците да запазят строя си.

Капитанът опита все пак да ги накара да пробият през тълпата. Но тя така яростно се възпротиви, че Рьодерер се провикна:

– Господине, внимавайте! Ще ги предизвикате да убият краля!

Спряха и изпратиха пратеник да уведоми Събранието, че кралят идва да иска убежище от него.

Събранието изпрати депутация. Но видът на тази депутация удвои яростта на тълпата.

Чуха се викове, нададени с бесен гняв:

– Долу Вето! Долу Австрийката! Сваляне от престола или смърт!

Двете деца разбираха, че най-вече заплашена е майка им и се притискаха до нея. Малкият дофин питаше:

– Господин Дьо Шарни, ама защо всички тези хора искат да убият мама?

Един човек с огромен ръст, въоръжен с пика и викащ по-високо от другите: „Долу Вето! Долу Австрийката!“, се опитваше, мушкайки с тази пика, да достигне ту кралицата, ту краля.

Малко по малко швейцарският ескорт беше отстранен. Кралското семейство имаше около себе си само шестимата благородници, които бяха излезли с него от Тюйлери, господин Дьо Шарни и депутацията от Събранието, дошла да ги търси.

Трябваше да се изминат повече от трийсет крачки през плътната тълпа. Беше очевидно, че се иска гибелта на краля и най-вече тази на кралицата. В подножието на стълбите борбата започна.

– Господине – каза Рьодерер на Шарни, – приберете шпагата си в ножницата иначе за нищо не отговарям!

Шарни се подчини, без да изрече нито дума.

Кралската група беше понесена от тълпата, както в някоя буря вълните понасят лодката, и беше отвлечена настрани от Събранието. Кралят се видя принуден да отблъсне един човек, който размахваше юмрук пред лицето му. Малкият дофин, почти задушен, викаше и протягаше ръчичики, сякаш за да призове на помощ.

Един човек се хвърли, сграбчи го и го изтръгна от ръцете на майка му.

– Господин Дьо Шарни, синът ми! – извика тя. – В името на небето, спасете сина ми!

Шарни направи няколко крачки към човека, който отнасяше детето, но едва разкрили кралицата, две-три ръце се протегнаха към нея и една ръка я хвана за шалчето, прикриващо гърдите ѝ.

Кралицата нададе вик.

Шарни забрави препоръката на Рьодерер и шпагата му изчезна почти изцяло в тялото на човека, който се беше осмелил да вдигне ръка на кралицата. Тълпата изрева от бяс като видя да пада един от нейните хора и се нахвърли още по-жестоко върху групата.

Жените викаха:

– Ама убийте тази Австрийка, де! Дайте ни я да я заколим! Смърт! Смърт!

И двайсетина голи ръце се протегнаха да я хванат. Но тя, луда от мъка, не се безпокоеше за опасността, която я грозеше, и не спираше да вика:

– Синът ми! Синът ми!

Почти докосваха прага на Събранието. Тълпата направи последно усилие – тя чувстваше, че пляката ѝ се изплъзва.

Шарни беше така притиснат, че не можеше вече да удря, освен с топката на дръжката на шпагата си. Той видя измежду всичките стиснати и заплашващи юмуци една ръка, въоръжена с пистолет, която търсеше да се прицели в кралицата.

Той хвърли шпагата си, хвана с две ръце пистолета, изтръгна го от този, който го държеше, и го изпразни в средата на гърдите на най-близкия нападател.

Човекът падна като поразен от мълния.

Шарни се наведе, за да вдигне шпагата си. Тя вече беше в ръцете на един човек от народа, който се опитваше да удари с нея кралицата.

Шарни се нахвърли върху убиеца. В този момент кралицата влиза-ше след краля във вестибюла на Събранието – тя беше спасена!

Вярно е, че след нея вратата се затвори и че Шарни падна върху стъпалото на тази врата, ударен едновременно с железен лост по главата и с пика в гърдите.

– Като братята ми! – прошепна той, падайки. – Бедната Андре!...

Съдбата на Шарни се изпълни като тази на Изидор, като тази на Жорж. Съдбата на кралицата тепърва щеше да се изпълни.

Впрочем в същия миг един ужасяващ артилерийски залп съобщи, че въстаниците и дворецът бяха влезли в схватка.

156.

От обед до три часа

За миг – досущ както кралицата, виждайки бягството на авангарда, – швейцарците можеха да повярват, че са имали работа със самата армия и че тази армия е разпръсната.

Бяха убили почти четиристотин души в Кралския двор и стотина и петдесет или двеста на Карусел. Най-накрая бяха пленили и седем оръдия. Толкова надалеч, докъдето погледът можеше да стигне, не се виждаше нито един човек, който би могъл да се отбранява.

Само една малка изолирана батарея, настанена на терасата на една къща, разположена срещу караулното помещение на швейцарците, продължаваше огъня, без да успеят да я накарат за замлъкне.

При все това, понеже смятаха, че са се справили с въстаниците, щяха да вземат мерки, за да приключат, каквото и да им струва, с останалата батарея, когато чуха да отеква откъм кейовете продължително биене на барабани и мрачното трополене на артилерията. Това беше онази армия, която кралят с помощта на далекогледа гледаше как идва от галерията на Лувъра.

В същото време започна да се разнася слухът, че кралят е напуснал двореца и е тръгнал да иска убежище от Събранието. Трудно е да се опише какво въздействие оказва тази новина дори върху най-преданите роялисти.

Кралят, който бе обещал да умре на кралския си пост, дезертираше и търсеше помощ от неприятеля или най-малкото се предаваше в плен, без да се бие!

От този момент националните гвардейци се почувстваха освободени от клетвата си и се оттеглиха. Последваха ги няколко благородници, които прецениха, че е безполезно да се оставят да бъдат убити заради една кауза, която сама се признаваше за изгубена.

Единствено швейцарците останаха мрачни и мълчаливи, роби на дисциплината.

От височината на терасата на Павилиона на Флора и през прозорците на галерията на Лувъра се виждаше как се приближават героичните предградия, на които никоя армия никога не бе устояла и които за един ден бяха сринали Бастилията – тази крепост, чиито основи се бяха вкоренили в земята от четири века насам.

Нападателите си имаха план. Те мислеха, че кралят е в двореца и искаха да го обкръжат от всички страни, за да го пленят.

Следователно колоната, която вървеше по кея, получи заповед да премине през решетките, заграждащи брега на реката. Онази, която идваше по улица „Сен Оноре“, трябваше да разбие вратата на манастира Фьойан, докато колоната от десния бряг, командвана от Вестерман, под чиито заповеди бяха Сантер и Бийо, щеше да атакува фронтално.

Тази последна колона излезе изведнъж от всички врати на Карусел, пеейки „Ще върви“.

Марсилците водеха челото на колоната, влачейки между редиците си две малки четирицевни оръдия, заредени с картеч.

Близо двеста швейцарци стояха в боен ред на Карусел.

Въстаниците тръгнаха право към тях и в момента, когато швейцарците взеха пушките си за стрелба, те откриха своите две оръдия и самите започнаха да стрелят.

Войниците изпразниха пушките си, но незабавно отстъпиха към двореца, оставяйки на свой ред една трета от хората си мъртви и ранени по паважа на Карусел.

Веднага въстаниците, все така начело с марсилските и бретонските федерати, се втурнаха към Тюйлери и овладяха два от дворовете – Кралския, който се намираше в центъра и в който имаше толкова мъртви, и Двора на принцовете, съседен на Павилиона на Флора и на кея.

Бийо поиска да се бие там, където е бил убит Питу. Трябва да се каже, че освен това му оставаше една надежда – че бедният момък е само ранен и той ще му окаже същата помощ, която Питу бе извършил на Марсово поле.

Така че Бийо влезе като един от първите, нахлули в Централния двор. Миризмата на кръв беше толкова силна, че си помислиха, че се намират в кланица – тя се излъчваше от онази грамада трупове, дори бе почти видима като тайнствен дим.

Тази гледка и миризмата озлобиха шурмуващите, които се устремиха към двореца.

Впрочем дори да биха искали да отстъпят, щеше да им бъде невъзможно: масите, които навлизаха непрестанно през вратите на Карусел, – много по-тесни по онова време, отколкото са днес, – ги тласкаха напред.

Но, бързаме да кажем, че въпреки че фасадата на двореца приличаше на бенгалски огън, на никой дори не му идваше наум да направи и крачка назад.

И все пак, веднъж влезли в Централния двор, въстаниците, както

онези, в чиято кръв газеха до глезени, бяха заклещени между два огъня – откъм вестибюла под часовника и от двойния ред бараки.

Необходимо беше най-напред да се спре огънят от бараките.

Марсилците се нахвърлиха върху тях. Но не можеха да ги победят с голи ръце. Те поискаха лостове, търнокопи, кирки.

Бийо поиска от барутните кесии за оръдията. Вестерман разбра плана на лейтенанта си.

Донесоха кесии с барут с фитили. Рисувайки да видят как барутът избухва в ръцете им, марсилците запалиха фитилите и метнаха оръдейните заряди към бараките.

Бараките избухнаха в пламъци. Онези, които ги отбраняваха, бяха принудени да ги опразнят и да се оттеглят във вестибюла.

Там се сблъскаха желязо срещу желязо, огън срещу огън.

Изведнъж Бийо почувства как някой го дърпа отзад. Той се обърна, мислейки, че има работа с някой враг. Но при вида на този, който го дърпаше, той нададе радостен вик.

Това беше Питу! Питу, неузнаваем, покрит с кръв от глава до пети, но Питу жив и здрав, Питу без нито една рана.

В момента, когато бе видял пушките на швейцарците да се навеждат, той, както казахме, беше извикал: „Залегни!“ и беше дал пример. Но неговите другари не бяха имали време да последват съвета.

Пушечният залп бе преминал, подобно на огромна коса на височината на човешки ръст, която бе покосила три четвърти от тези човешки тръстики, на които са били необходими двацет и пет години, за да пораснат, и само една секунда, за да бъдат огънати и прекършени.

Питу буквално се бе почувствал погребан под труповете, а после окъпан от една хладка течност, струяща от всички страни.

Въпреки дълбоко неприятното впечатление, което Питу бе изпитал, задушен от тежестта на мъртвите и окъпан от кръвта им, той бе решил да мълчи и да чака по-благоприятен момент, за да даде признак на живот. Той бе чакал повече от час този благоприятен миг.

Наистина всяка минута от този час му се беше сторила сама по себе си час. Най-накрая прецени, че моментът е благоприятен, когато чу победните викове на другарите си, а сред тези викове гласът на Бийо, който го викаше.

Тогава като Енцелад, погребан под планината Етна, той бе разтърсил тази купчина от трулове, която го покриваше, бе успял да се изправи, беше разпознал Бийо в първата редица и бе притичал да го притисне до сърцето си, без да се безпокои от коя страна го прегръща.

Един залп на швейцарците, който повали на земята десетина души, напомни на Бийо и Питу за тежкото положение.

Деветстотин тоаза³⁹⁶ от постройката горяха от двете страни на Централния двор.

Времето беше тежко и не подухваше дори най-слаб ветрец – димът от пожара и от стрелбата тежеше върху биещите се като оловен купол. Димът изпълваше вестибюла на двореца. Цялата фасада, всеки от чиито прозорци пламтеше, беше обвита в завеса от дим. Не можеше да се види нито накъде потегля смъртта, нито откъде идва.

Питу, Бийо, марсилците, цялото чело на колоната тръгнаха напред и сред дима проникнаха във вестибюла. Намериха се пред стена от байонети – тези на швейцарците.

Чак тогава швейцарците започнаха своето отстъпление – героично отстъпление, в което стъпка по стъпка, стъпало по стъпало, оставяйки по една редица от своите войници на всяко стъпало, батальонът бавно отстъпи. Вечерта преброиха осемдесет трупа по стълбите.

Изведнъж по стаите и коридорите на двореца се чу да отеква викът: – Кралят нареди на швейцарците да прекратят огъня!

Беше два часа следобед.

Ето какво беше станало в Събранието, тъй като то бе довело до заповедта, която обявиха в Тюйлери, за да прекратят битката – заповед, която имаше двойното предимство да намали озлоблението на победителите и да запази честта на победените.

В момента, в който вратата на манастира Фьойан се беше затворила зад кралицата и когато през тази все още откряната врата бяха видели железните лостове, пиките и байонетите да заплашват Шарни, Мария-Антоанета беше надала вик и беше протегнала ръце обратно към вратата. Но повлечена по посока на залата от онези, които я придружаваха и преди всичко от онзи майчин инстинкт, който ѝ подсказваше преди всичко да следва детето си, тя беше влязла след краля в Събранието.

Там изпита голяма радост, като забеляза сина си, седнал на бюрото на председателя на Събранието. Човекът, който го беше донесъл, разтърсваше триумфално червения си калпак над главата на малкия принц и крещеше радостно:

– Спасих сина на моите господари! Да живее монсеньор дофинът!

Но след като синът ѝ беше в безопасност, сърцето на кралицата бързо ѝ напомни за Шарни.

396. Тоаз – стара френска мярка за дължина, равна на 6 стъпки или 1,949 м – бел.прев.

– Господа – каза тя, – един от най-храбрите ми офицери, един от най-преданите ми служители остана при вратата в смъртна опасност. Искам да му помогнете.

Пет или шест депутати се устремиха натам при гласа ѝ.

Кралят, кралицата, кралското семейство и придружаващите ги лица се отправиха към местата, предназначени за министрите, и седнаха.

Събранието ги беше посрещнало на крака, съвсем не поради етикета, дължим на коронованите глави, а поради уважението, дължимо на нещастиято.

Преди да седнат обаче, кралят направи знак, че иска да говори.

Настана тишина.

– Дойдох тук – каза той, – за да избегна едно голямо престъпление. Помислих, че никъде другаде няма да съм на сигурно място, освен сред вас.

– Сир – отвърна Вернио, който председателстваше, – вие можете да разчитате на твърдостта на Националното събрание. Неговите членове са се заклели да умрат, защитавайки правата на народа и конституционните власти.

Кралят седна.

В този момент почти пред вратите на Манежа отекна страхотна стрелба – Националната гвардия, смесила се с въстаниците, стреляше от насипа Фьойан по капитана и войниците швейцарци, които бяха послужили като ескорт на кралското семейство.

Един офицер от Националната гвардия, несъмнено изгубил ума си, влезе съвсем уплашен и спря чак при преградата, викайки:

– Швейцарците! Швейцарците! Отблъснати сме!

Събранието помисли за миг, че швейцарците са победили и след като са отблъснали въстаниците, са тръгнали към манежа, за да си приберат отново краля, защото трябва да кажем, че в този час Луи XVI много повече беше крал на швейцарците, отколкото на французите.

Цялата зала стана с едно единодушно, спонтанно движение. И народните представители, и зрителите от трибуните, и националните гвардейци, и секретарите, всеки протегна ръка и извика:

– Каквото и да се случи, заклеваме се да живеем и да умрем свободни!

Кралят и кралското семейство нямаше какво да сторят при тази клетва. Така че единствени останаха седнали. Този вик, нададен от три хиляди усти, премина като ураган над главите им.

Заблудата не продължи дълго, но тази минута на ентузиазъм си

струваше. Четвърт час по-късно отекна друг вик:

– Дворецът е завладян! Въстаниците са тръгнали към Събранието, за да заколят краля!

Тогава същите тези хора, които от омраза към монархията току-що се бяха заклели да умрат свободни, се надигнаха със същия порив и същата спонтанност, заклевайки се да бранят краля до смърт.

В същия този миг призоваха в името на Събранието швейцарския капитан Дюрлер да свали оръжията.

– Служа на краля, а не на Събранието – каза той. – Къде е заповедта от краля?

Пълномощниците на Събранието нямаха писмена заповед.

– Държа командването си под кралска заповед – продължи Дюрлер. – Ще го предам само на краля.

Почти насила го отведоха в Събранието. Той беше съвсем черен от барутния дим, съвсем почервенял от кръвта.

– Сир – каза той, – искат да свалим оръжието. Това заповед на краля ли е?

– Да – отвърна Луи XVI. – Предайте оръжието си на Националната гвардия. Не искам храбри хора като вас да загинат.

Дюрлер се почеса по главата, въздъхна и излезе. Но на вратата на кара да предадат, че ще се подчини само на писмена заповед. Тогава кралят взе един лист и написа:

Кралят нарежда на швейцарците да свалят оръжие и да се оттеглят в казармите си.

Тази заповед се носеше из стаите, коридорите и стълбите на Тюйлери. И тъй като внесе успокоение в Събранието, председателят размаха звънеца си.

– Да започнем обсъждането – каза той.

Но един представител стана и отбеляза, че един член от Конституцията забранява да се провежда обсъждане в присъствието на краля.

– Вярно е – каза Луи XVI. – Но къде ще ни сложите тогава?

– Сир – каза председателят, – можем да ви предложим трибуната на вестник „Логограф“, която е празна, защото вестникът престана да излиза.

– Добре – каза кралят, – готови сме да отидем там.

– Разсилни – извика Вернио, – отведете краля в ложата на „Логограф“.

Разсилните побързаха да се подчинят.

Кралят, кралицата и кралското семейство поеха, за да излязат от залата, по същия път, по който бяха минали на влизане, и попаднаха в коридора.

– Какво има на земята? – попита кралицата. – Прилича на кръв!

Разсилните не отговориха. Ако тези петна бяха от кръв, може би не знаеха откъде са дошли.

Странно нещо! Петната бяха толкова по-широки и толкова по-често се срещаха, колкото повече приближаваха ложата. За да спести това зрелище на кралицата, кралят ускори крачка и отвори сам вратата на ложата.

– Влезте, госпожо – каза той на кралицата.

Кралицата се хвърли напред. Но като стъпи на прага на вратата, тя нададе вик на ужас и с ръце върху очите отскочи назад.

Присъствието на кървавите петна беше обяснено – в ложата имаше оставен труп.

Този труп, който кралицата в бързината почти беше блъснала с крак, бе предизвикал вика ѝ.

– Виж ти! – каза кралят със същия тон, с който беше казал: „Това е главата на онзи беден господин Манда“. – Виж ти! Това е трупът на бедния граф Дьо Шарни.

Действително това беше трупът на графа, който депутатите бяха издърпали от ръцете на убийците и бяха дали заповед да бъде сложен в ложата на „Логограф“, не можейки да предположат, че десет минути по-късно там ще бъде настанено кралското семейство.

Отнесоха трупа и кралското семейство влезе в ложата.

Поискаха да измият кръвта или да я подсушат, тъй като целият дъсчен под беше покрит, но кралицата направи знак, че се противопоставя и първа зае място.

Само че никой не видя, че тя скъса връзките на обувките си и сложи потръпващите си крака върху тази все още хладка кръв.

– О, Шарни! Шарни! – прошепна тя. – Защо ли моята кръв не изтече до последна капка тук, за да се смеси с твоята за вечни времена!...

Удари три часа следобед.

157.

От три до шест часа следобед

Ние оставихме двореца в момента, когато вестибюлт беше превзет наполовина и швейцарците стъпало по стъпало бяха отблъснати до кралските апартаменти, а в стаите и коридорите беше отекнал един глас: „Нарежда се швейцарците да сложат оръжие!“

Вероятно тази книга ще бъде последната, която пишем за това време, така че колкото повече напредва нашият разказ, толкова повече напускаме изминатия път, за да не се върнем никога вече. Това ни задължава да изложим във всички подробности пред очите на читателите този върховен ден. При това имаме право да го направим без никакви предразсъдъци, никаква омраза и никакви пристрастия.

Читателят вече влезе след марсилците в Кралския двор, последва Бийо сред пламъците и дима и го видя да се изкачва заедно с Питу – това окървавено привидение, излязло от купа мъртъвци – по всяко стъпало на стълбата, в горната част на която ги оставихме.

От този момент нататък Тюйлери беше превзет.

Кой беше мрачният гений, който стоеше начело на победата? Народният гняв, ще отвърнете.

Да, разбира се. Но кой направляваше този гняв?

Човекът, когото само назовахме, онзи пруски офицер, който яздеше дребен черен кон отстрани на гиганта Сантер и огромния му фламандски кон – елзасецът Вестерман.

Кой беше този човек, който, подобно на светкавицата, ставаше видим само по време на бурята?

Един от онези хора, които Бог държи скрити, но които изважда от мрака само когато има нужда от тях, само в часа, когато иска да поразии!

Той се наричаше ВЕСТЕРМАН, *човекът на залеза.*

И наистина той се появяваше, когато монархията падаше, за да не се надигне повече.

Кой го беше въвел на сцената? Кой се беше досетил? Кой бе посредникът между него и Бога? Кой беше разбрал, че към пивоваря, издядан от един блок плът, е необходимо да бъде добавена една душа за борбата, в която титаните трябваше да свалят Бога от трона му? Кой бе допълнил Герион с Прометей? Кой бе допълнил Сантер с Вестерман?

Това беше Дантон.

Къде беше потърсил страховитият трибун този победител? В един вертеп, в една помийна яма, в един затвор – в Сен Лазар. Вестерман беше обвинен – както разбрахме, без да сме убедени в това, – че е правил фалшиви банкноти и беше в предварителен арест.

За делото на 10 август Дантон имаше нужда от човек, който не можеше да отстъпи, защото, отстъпвайки, се изкачваше на позорния стълб.

Дантон криеше от погледите тайнствения затворник. В деня и в часа, когато имаше нужда от него, той разби с могъщата си ръка вериги и резета и каза на затворника: „Ела!“

Революцията, както вече казах, се състоеше не само в това да издигне отгоре онова, което беше отдолу, но освен това да се даде свобода на затворниците и да пратят в затвора свободните хора. Не само свободните хора, но и силните на тази земя, големците, принцовете, кралете!

Несъмнено поради увереността си в онова, което ще се случи, Дантон изглеждаше така вцепенен през трескавата нош, която предшестваше кървавата зора на 10 август.

От предишната вечер той беше посял вятър. Нямахме защо повече да се безпокои, сигурен, че ще пожъне буря.

Вятърът беше Вестерман. Бурята беше Сантер – това гигантско олицетворение на народа.

Сантер едва се показва през този ден. Вестерман правеше всичко, беше навсякъде.

Вестерман беше този, който направляваше съединяването на хората от предградието Сен Марсо с тези от предградието Сен Антоан. Вестерман беше този, който, яхнал дребния си черен кон, се появи начело на армията през малката порта на Карусел. Вестерман беше този, който сякаш ставаше дума да се отворят вратите на някоя казарма пред един полк в края на похода му, заблъска с ефеса на шпагата си по портите на Тюйлери.

Ние видяхме как се отвори тази врата, как швейцарците героично изпълниха дълга си, как отстъпиха, без да бягат, как бяха разбити, без да бъдат победени. Ние ги следвахме стъпало по стъпало по стълбището, което те покриха със своите мъртви – нека ги последваме стъпка по стъпка в Тюйлери, който ще осеят с трупове.

В момента, в който научиха, че кралят току-що е напуснал двореца, двестата или тристата благородници, които бяха дошли, за да умрат заедно с краля, се събраха в залата на гвардейците на кралицата, за да се консултират дали след като кралят вече не е там, за да умре с тях, както тържествено се беше зарекъл, те трябваше да умрат без него.

Тогава решиха, че понеже кралят е отишъл в Националното събрание, те самите ще се присъединят към него. Събраха всички швейцарци, които успяха да срещнат, двайсетина национални гвардейци и с обща численост петстотин души слязоха към градината.

Пътят беше преграден от една желязна решетеста врата, която наричаха Решетката на кралицата. Искаха да разбият ключалката, но тя устоя. Най-силните се заеха да разклатят една от пръчките и успяха да я изкъртят. Отворът даде път на отряда, но те преминаха само човек по човек.

Бяха на трийсет крачки от батальоните, разположени при решетката на Кралския мост.

Двама швейцарски войници бяха тези, които излязоха най-напред през тесния отвор. И двамата бяха убити, преди да са направили и четири крачки.

Всички останали минаха връз техните трупове.

Отрядът беше обсипан с пушечни изстрели. Но тъй като швейцарците с блестящите си униформи представляваха по-лесна мишена, куршумите за предпочитане се отправяха към тях. При двама убити благородници и един ранен, паднаха шейсет или седемдесет швейцарци.

Двамата убити благородници бяха господата Дьо Кастежа и Дьо Клермон д'Амбоаз. Раненият благородник беше господин Дьо Виоменил.

Вървейки към Националното събрание, минаха покрай едно караулно помещение, опиращо до насипа на брега на реката и намиращо се под дърветата.

Караулът излезе и откри огън по швейцарците, от които паднаха още осем или десет.

Остатъкът от колоната, който за близо осемдесет крачки бе загубил осемдесет души, се отправи към стълбището на Фьойан.

Господин Дьо Шоазьол ги видя отдалеч и с шпага в ръка, тичаш към тях под огъня на оръдията от Кралския мост и моста Турнан, се опита да ги насочи.

– Към Националното събрание! – извика той.

И като мислеше, че е следван от четиристотинте души, които оставаха, той се втурна по коридорите и по стълбата, която водеше към залата за заседания. На последното стъпало той срещна Мерлен.

– Какво правите тук с шпага в ръка, нещастнико? – каза му депутатът.

Господин Дьо Шоазьол се огледа наоколо – той беше сам.

– Приберете шпагата си в ножницата и вървете да намерите краля – каза му Мерлен. – Само аз ви видях, значи не ви е видял никой.

Какво стана с отряда, за който господин Дьо Шоазьол мислеше, че го следва?

Оръдейните изстрели и пушечната стрелба го принудиха да се завърти около себе си като вихрушка от сухи листа и го бяха последвали на терасата на оранжерията.

От терасата на оранжерията бегълците се втурнаха на площад „Луи XV“ и се насочиха към Гард-Мьобл, за да достигнат до булевардите или до „Шан-з-Елизе“.

Господин Дьо Виоменил, десетина благородници и пет швейцарци се укрива в двореца на посолството на Венеция, разположено на улица „Сен Флорантен“, където откриха отворена врата. Те се спасиха!

Остатъкът от колоната се опитваше да достигне до „Шан-з-Елизе“.

Два оръдейни изстрела с картеч бяха изстреляни от подножието на статуята на Луи XV и разделиха колоната на три разклонения. Едното побягна по булеварда и срещна жандармерията, която идваше заедно с батальона на Капуцините.

Бегълците помислиха, че са спасени. Господин Дьо Вилер, самият той бивш помощник-началник на жандармерията, изтича при един от кавалеристите с разтворени обятия, викайки: „Насам, приятели!“ Конникът извади пистолет от кобурите на седлото и му пръсна мозъка.

При тази гледка трийсет швейцарци и един благородник, бивш паж на краля, се хвърлиха към сградата на Марината. Там те се запитаха какво трябва да предприемат.

Трийсетте швейцарци бяха на мнение да се предадат и като видяха да се появяват осмина санкюлоти, оставиха на земята пушките си, викайки: „Да живее нацията!“

– Ах, предатели! – казаха санкюлотите. – Предавате се, защото сте заловени? Викате „Да живее нацията!“; защото си мислите, че този вик ще ви спаси? Не, няма пощада!

И в същото време двама швейцарци паднаха, единият поразен от удар с пика, а другият от пушечен изстрел. Главите им веднага бяха отрязани и набити на върховете на две пики.

Швейцарците, побеснели от смъртта на другарите си, хванаха отново пушките си и всички едновременно откриха огън. Седем от осемте санкюлоти паднаха.

Тогава швейцарците се втурнаха под свода на голямата порта, за да се спасят, и се оказаха срещу дулото на едно оръдие.

Те отстъпиха. Оръдието тръгна напред. Всички се събраха в един ъгъл на двора. Оръдието се завъртя около оста си, обърна дулото си към тях и стреля!

От двадесет и осем, двадесет и трима бяха убити.

За щастие почти в същото време и в мига, когато димът заслепяваше онези, които бяха стреляли, една врата се отвори зад петте останали швейцарци и бившия кралски паж.

Шестимата се устремиха през тази врата, която се затвори отново. Патриотите не видяха това подобие на английска врата, която ги лиши от възможността да пострелят по оцелелите. Те помислиха, че са убили всички, и се отдалечиха, мъкнейки оръдието си с триумфални викове.

Второто разклонение се състоеше от трийсетина войници и благородници. То беше командвано от господин Форестие дьо Сен-Вьонан. Обкръжен от всички страни на влизане на „Шан-з-Елизе“, водачът – начело на своите трийсет човека, с шпага в ръка, а те със затъкнати байонети на пушките – три пъти атакува един батальон, струпан в подножието на статуята. В тези три атаки той загуби петнайсет човека.

С другите петнайсет той се опита да мине през една поляна и да достигне „Шан-з-Елизе“. Един мускетен залп уби още осем от хората му. Седемте останали се пръснаха, преследвани от жандармеристите с размахани саби.

Господин Дьо Сен-Вьонан щеше да намери убежище в кафене „Амбасадьор“, когато един жандарм подкара коня си в галоп, прескочи рова, който отделяше алеята от големия път, и с pistolетен изстрел улучи в слабините нещастния командир.

Третото разклонение, съставено от шейсет човека, беше достигнало „Шан-з-Елизе“ и се придвижваше към Курбвоа, водено от инстинкта, който води гълъба при гълъбицата и овцата към пашата – в Курбвоа бяха казармите им.

Обкръжени от конна жандармерия и от народа, те бяха отведени в Кметството, където се надяваха да ги оставят на сигурно място. Две или три хиляди души, озверели, натъпкани на площад „Грев“, ги изтръгнаха от ескорта им и ги изклаха.

Един млад благородник, кавалерът Шарл д'Отишан, бягаше от дво-реца по улица „Дьо л'Ешел“ с по един pistolет във всяка ръка. Двама души се опитаха да го спрат – той ги уби и двамата. Полицията го залови и го помъкна към площад „Грев“, за да бъде тържествено екзекутиран.

Но за щастие забравиха да го претърсят – на мястото на двата

безползени пистолета, които бе захвърлил, му оставаше един нож. Той го отвори в джоба си, изчаквайки мига, за да си послужи с него. В момента, когато стигнаха на площада на Кметството, там колеха шейсетте швейцарци, които току-що бяха довели. Това зрелище разсея пазачите. Той уби най-близките двама до него с два удара, после като змия се плъзна в тълпата и изчезна.

Стоте души, които отведоха краля до Националното събрание и се бяха укрили във Фьойан, бяха обезоръжени. Току-що разказахме историята на другите петстотин. Няколко отделни бегълци като господин Шарл д'Отишан, когото току-що видяхме да се изплъзва от смъртта с такъв голям късмет, бяха единствените, които напуснаха двореца.

Останалите бяха убити във вестибюла, по стълбата и на етажа, където бяха изклани било в апартаментите, било в параклиса.

Деветстотин трупа на швейцарци и на благородници бяха осяяли вътрешността на Тюйлери!

158.

От шест до девет часа вечерта

Народът беше влязъл в двореца както се влиза в бърлогата на свиреп звяр и изразяваше чувствата си с тези викове: „Смърт на вълка! Смърт на вълчицата! Смърт на вълчето!“

Ако имаха шанса да срещнат краля, кралицата и дофина, те сигурно, без да се колебаят, мислейки, че раздават правосъдие, биха отрязали главите и на тримата с един-единствен удар.

Ще признаем, че това би било голямо щастие за тях!

В отсъствието на величията, които преследваха с виковете си и които търсеха дори в шкафовете, зад стенните килими и под леглата, победителите продължаваха да си отмъщават върху всичко – както върху вещите, така и върху хората. Те убиваха и разбиваха със същата безстрастна свирепост стените, зад които бяха заповядани Вартоломеевата нощ и клането на Марсово поле, призовавайки за ужасно отмъщение.

Както се вижда, ние не разкрояваме народа. Напротив, показваме го окалян и окървавен, какъвто беше. Все пак бързаем да кажем, че победителите излязоха от двореца с окървавени, но празни ръце³⁹⁷.

Пелтие, който не може да бъде обвинен в пристрастия в полза на патриотите, разказва, че един търговец на вино, наречен Мале, донесъл в Събранието сто седемдесет и трите златни луи, намерени у един убит свещеник. Че двайсет и пет санкюлоти донесли една пътна чанта, пълна с посуда на краля. Че един от бойците хвърлил на бюрото на председателя кръст на ордена „Свети Луи“, друг – свитък банкноти, трети – сак с екюта, четвърти – бижута, пети – диаманти. А най-накрая един донесъл касетка от апартамента на кралицата, съдържаща хиляда и петстотин луи.

„И – добавя иронично историкът, без да се досеща, че отправя великолепна възхвала към всичките тези хора, – Събранието изрази съжалението си, че не е узнало имената на скромните граждани, предано дошли да върнат в лоното им всички съкровища, задигнати от краля.“

Ние не сме ласкатели на народа. Ние знаем, че той е най-неблагодарният, най-капризният и най-непостоянният от всички господари. Ние разказваме както за престъпленията му, така и за

397. Ще видим по-късно в „История на революцията от 10 август“, че двеста души са били разстреляни от народа като крадци – бел.авт.

добродетелите му.

През този ден народът беше жесток и окървави ръцете си с наслада. През този ден благородниците бяха хвърляни живи през прозорците. Швейцарците, живи или мъртви, бяха изтърбушвани по стълбите. Сърцата им бяха изтръгвани от гърдите и изстисквани с две ръце като сунгери. Отрязани глави бяха разнасяни набучени на пики. През този ден народът, който би се сметнал за обезчестен, ако открадне един часовник или един кръст на ордена „Свети Луи“, си достави всички мрачни радости на отмъщението и жестокостта.

И все пак сред това клане на живите и това оскверняване на мъртвите, понякога, като сит лъв, той проявяваше милост.

Госпожите Дьо Тарант, Дьо ла Рош-Еймон, Дьо Жинесту и госпожица Полин дьо Турзел бяха останали в Тюйлери, изоставени от кралицата. Те дори бяха в стаята на Мария-Антоанета. След като дворецът беше превзет, те чуваха виковете на умиращите, заканите на победителите, стъпките, които се приближаваха към тях, забързани, страховити, безмилостни.

Госпожица Дьо Турзел отиде да отвори вратата.

– Влезте – каза тя, – тук са само жени.

Победителите влязоха с димящите си пушки и окървавените си саби в ръка.

Жените паднаха на колене.

Убийците вече бяха вдигнали ножовете си над тях, наричайки ги съветнички на госпожа Вето и доверенички на Австрийката, когато един мъж с дълга брада, пратеник на Петион, извика от прага на вратата:

– Имайте милост към жените! Не позорете нацията!

И те бяха помилвани.

Госпожа Кампан, на която кралицата беше казала: „Чакайте ме! Ще се върна или ще изпратя някой да ви потърси, за да ви доведе при мен... Бог знае къде!“, чакаше в стаята си господарката ѝ да се върне или да изпрати някого за нея.

Тя самата разказва, че съвсем си била загубила ума сред ужасната врява и че като не видяла сестра си, скрита зад някоя завеса или коленичила зад някоя мебел, тя помислила, че ще я открие в една стая на мецанина и слязла бързо към тази стая. Но там тя видяла само двете камериерки, на които била стаята, и един гигант, който бил хайдук³⁹⁸ на

398. Хайдук – прислужник във Франция с униформа на унгарски пехотинец – бел.прев.

кralицата.

При вида на този мъж госпожа Кампан, колкото и да била объркана, разбрала, че опасността заплашва него, а не нея.

– Ама бягайте! – извикала тя. – Бягайте, нещастнико! Прислужниците са вече далече... Бягайте, докато все още има време!

Но той се опитвал да се надигне и падал, викайки с плачлив глас:

– Уви! Не мога, умирам от страх.

Докато изрече това, на прага се появила една група пияни, разярани и окървавени мъже, нахвърлила се върху хайдука и го направила на парчета. Госпожа Кампан и двете жени побягнали по малка служебна стълба. Част от убийците, като видели трите жени да бягат, се втурнали да ги преследват и скоро ги настигнали. Двете камериерки, паднали на колене, умолявайки убийците си, хващали с две ръце остриетата на сабите.

Госпожа Кампан, спряна в своя бяг в горната част на стълбата, усетила една яростна ръка да я сграбчва за дрехите откъм гърба. Тя видяла как проблясва като смъртоносна светкавица над главата ѝ острието на една сабя. Тя най-накрая измерила този кратък миг, който отделя живота от вечността и който, колкото и да е кратък, съдържа при все това цял един свят от спомени, когато от долната част на стълбата достигнал един глас с командирска нотка.

– Какво правите там горе? – попитал този глас.

– Я? – отвърнал убиецът. – Какво има?

– Жени не се убиват, чувате ли? – продължил гласът отдолу.

Госпожа Кампан била на колене. Сабята вече била вдигната над главата ѝ и тя вече предчувствала болката, която щяла да изпита.

– Стани, проклетнице! – казал ѝ нейният палач. – Нацията ти прощава!

Какво правеше през това време кралят в ложата на „Логограф“?

Кралят беше гладен и искаше да вечеря. Донесоха му хляб, вино, една кокошка, студени меса и плодове.

Както всички принцове от дома на Бурбоните, както Анри IV, както Луи XIV, и кралят беше лаком. Зад вълненията на душата му, рядко издавани от меките и отпуснати черти на лицето му, непрестанно бдяха тези две големи изисквания на тялото – сънят и гладът. Ние видяхме как беше принуден да спи в двореца, виждаме го, как е принуден да яде в Събранието.

Кралят разчупи хляба си и разряза кокошката, сякаш беше на ловен излет, без ни най-малко да се безпокои от очите, които го следяха.

Измежду тези очи имаше две, които пламтяха поради невъзможността да плачат – тези на кралицата. Тя се беше отказала от всичко – отчаянието я хранеше.

Струваше й се, че с потопените в скъпоценната кръв на Шарни крака тя можеше да остане там вечно и да живее като цвете над гроб, без друга храна, освен онази, която получава от смъртта.

Тя беше изстрадала много след завръщането от Варен. Беше изстрадала много по време на пленничеството си в Тюйлери. Тя беше изстрадала много и през нощта и деня, които бяха изминали. Но може би беше страдала по-малко, отколкото сега, гледайки как яде кралят!

А при все това положението беше достатъчно тежко, за да отнеме апетита на всекиго друго, освен на Луи XVI.

Събранието, при което кралят бе дошъл да потърси защита, само се нуждаеше от защита и ни най-малко не се заблуждаваше за своята слабост.

Сутринта се беше опитало да попречи на убийството на Сюло и не бе могло. В два часа се беше опитало да попречи на клането на швейцарците и не бе успяло.

Сега то беше заплашено от една озлобена до крайност тълпа, която викаше: „Сваляне от престола! Сваляне от престола!“

По време на продължаващото заседание се събра една комисия.

Вернио участваше в нея. Той предаде председателството на Гаде, за да не излиза властта от ръцете на Жирондата. Разискванията между членовете на комисията бяха кратки. Те разискваха под отекващото ехо на пушечната и оръдейна стрелба. Вернио беше този, който взе перото и състави акта за временното прекратяване на монархията.

Той влезе обратно в Събранието, унил и обезсърчен, без да се опитва да скрие нито тъгата, нито униинето си, защото това беше един последен знак, който той даваше на краля за своята почит към монархията, а на госта – за своето уважение към гостоприемството.

– Господа – каза той – идвам от името на извънредната комисия да ви представя една твърде строга мярка. Но се обръщам към мъката, от която сте пропити, за да прецените колко важно е за благополучието на родината да я приемете начаса.

Националното събрание, преценявайки, че опасностите за родината са стигнали до връхната си точка, че злините, от които стене империята, идват основно от провалите, които са вдъхновени от поведението на ръководителя на изпълнителната власт в една война, предприета в негово име срещу конституцията и срещу националната независимост, че тези

провали предизвикаха пожеланията от всички краища на империята за отнемане на властта, поверена на Луи XVI.

Преценявайки обаче, че законодателното тяло не иска посредством каквато и да било узурпация да увеличи властта си и че не може да изпълни по никакъв начин клетвата си към конституцията и твърдата си воля да спаси свободата, освен като призове суверенитета на народа.

Постановява следното:

Френският народ се приканва да сформира Национален конвент.

Ръководителят на изпълнителната власт временно е отстранен от изпълнение на функциите си; ще бъде предложен декрет в деня на назначаването на възпитател на принца наследник.

Плащането на цивилната листа ще бъде прекратено.

Кралят и кралското семейство ще останат в сградата на законодателното тяло, докато спокойствието в Париж бъде възстановено.

Департаментът ще подготви Люксембург за тяхна резиденция под охраната на гражданите.

Кралят изслуша този декрет с обичайната си безпристрастност. После се наведе от ложата на „Логограф“ и като се обърна към Вернио, когато той дойде да заеме председателското си място, му каза:

– Знаете ли, че онова, което току-що направихте, не е твърде съобразено с конституцията?

– Вярно е, сир – отвърна Вернио, – само че това е единственият начин да спасим живота ви. Ако не се съгласим със свалянето ви от престола, те ще ви вземат главата!

Кралят направи едно движение с устни и рамене, което означаваше: „Възможно е!“ и зае отново мястото си. В този момент стенният часовник, окачен над главата му, удари.

Той отброи всеки звън. После, когато утихна и последният, каза:

– Девет часът.

Декретът на Събранието съобщаваше, че кралят и кралското семейство ще останат в сградата на законодателното тяло, докато спокойствието в Париж бъде възстановено.

В девет часа квесторите забраха краля и кралицата, за да ги отведат в приготвеното за тях временно жилище.

Кралят направи знак, че иска да го изчакат за миг. Действително,

занимаваха се с нещо, което не беше безинтересно за него – назначаваха министерски съвет.

Военният министър, министърът на вътрешните работи и министърът на финансите бяха назовани – това бяха министрите, изгонени от краля: Ролан, Клавиер и Серван.

Оставаха правосъдието, Марината и външните работи.

Дантон беше назначен за министър на правосъдието, Монже на Марината, Лебрюн на външните работи. След като бе назован последният министър, кралят каза:

– Да вървим.

И като стана, излезе пръв.

Кралицата го последва. От излизането си от Тюйлери тя не беше изпила дори чаша вода.

Госпожа Елизабет, дофинът, принцесата, госпожа Дьо Ламбал и госпожа Дьо Турзел оформяха шествието.

Апартаментът, приготвен за краля, беше разположен на горния етаж в стария манастир на фьойаните – той бе обитаван от архиваря Камю и се състоеше от четири стаи.

В първата, която беше не нещо друго, а едно преддверие, служителите на краля, останали му верни в нещастieto, се спряха.

Това бяха принц Дьо Поакс, барон Д'Обие, господин Дьо Сен-Парду, господин Дьо Гогела, господин Дьо Шамий и господин Юе.

Кралят взе за себе си втората стая.

Третата беше предложена на кралицата. Тя беше единствената, чиито стени бяха облепени с хартиени тапети. Влизайки, Мария-Антоанета се хвърли на леглото, хапейки възглавницата в плен на една болка, пред която онази, която се изпитва на колелото, не би била нещо особено.

Двете ѝ деца останаха при нея.

Четвъртата стая, която беше съвсем тясна, остана за госпожа Елизабет, госпожа Дьо Ламбал и госпожа Дьо Турзел, които се настаниха както можаха.

На кралицата ѝ липсваше всичко – пари, тъй като ѝ бяха взели кесията и часовника в блъсканицата, която бе настанала при вратите на Събранието, бельо, тъй като разбирате, че тя не беше понесла нищо от Тюйлери.

Тя зае двайсет и пет луи от сестрата на госпожа Кампан и изпрати да ѝ потърсят бельо от английското посолство.

Вечерта Събранието накара да обявят при светлината на факли по

Графиня Дьо Шарни

улиците на Париж декретите, приети през деня.

159.

От девет часа до полунощ

В момента, в който факленото шествие минаваше пред Карусел, по улица „Сен Оноре“ и по кейовете, се осветяваше едно тъжно зрелище!

Борбата беше завършила, но битката в сърцата още продължаваше, защото омразата и отчаянието бяха надживели борбата.

Разказите на съвременниците, както и роялистката легенда продължително и разнежено се спират, както сме готови да направим и самите ние, върху августейшите глави, от чиито чела този ужасен ден изтръгна короната. Те отбелязват смелостта, дисциплината и предаността на швейцарците и на благородниците. Те преброяват капките кръв, пролетти от защитниците на трона, но не броят труповете на хората от народа, сълзите на майките, сестрите и вдовиците.

Нека кажем кратка дума за това.

За Бог, който в своята висша мъдрост не само позволява, но освен това и направлява събитията тук долу, кръвта си е кръв и сълзите са си сълзи.

Числото на мъртвите от народа беше много по-голямо от онова на швейцарците и благородниците. Вижте по-скоро какво казва авторът на „История на революцията от 10 август“, същият този Пелтие, който е роялист:

Денят на 10 август струваше на човечеството около седемстотин войници и двацет и двама офицери, двацет национални гвардейци-роялисти, петстотин федерати, трима командири на отряди от Националната гвардия, четирийсет жандарми, повече от сто души домашна прислуга на краля, двеста души убити за кражби³⁹⁹, девет граждани, заклани в манастира „Фьойан“, господин Дьо Клермон-д'Амбоаз и около три хиляди души от народа, бити на Карусел, в градината на Тюйлери или на площад „Луи XV“ – общо, около четири хиляди и шестстотин човека!

И това е разбираемо – видяхме какви предпазни мерки се взимат за укрепяването на Тюйлери. Общо взето швейцарците бяха стреляли

399. Видяхме това народно правосъдие да се подновява по отношение на крадците през 1830 и 1848 година – бел.авт.

добре прикрити зад зидовете. Напротив, нападателите нямаха с какво друго да посрещнат изстрелите, освен с гърдите си.

Така че, без да се смятат двестата разстреляни крадци, бяха загинали три хиляди и петстотин въстанници! Кое то предполага още почти толкова ранени – историкът на революцията от 10 август говори само за убитите.

Мнозина измежду тези три хиляди и петстотин души – да кажем половината от тях – бяха хора женени, бедни бащи на семейства, които нетърпимата мизерия бе подтикнала към борба с първото оръжие, което им беше паднало под ръка или дори без оръжие, и които, за да отидат да търсят смъртта си, бяха оставили в своите бордеи изгладнелите си деца и изпадналите в отчаяние съпруги.

Тази смърт те бяха намерили било на Карусел, където бе започнала битката, било в апартаментите на двореца, където тя беше продължила, било в градината на Тюйлери, където беше стихнала.

От три часа следобед до девет вечерта бяха вдигнали набързо и нахвърляли в гробището на Мадлената всички войници, които носеха униформи.

Колкото до труповете на хората от народа, това беше нещо друго – гробарите ги събираха и ги откарваха обратно в съответните квартали. Почти всички бяха или от предградието Сен Антоан или от предградие то Сен Марсо.

Там, в частност на площада пред Бастилията и на този пред Арсенала, на площад „Мобер“ и на този пред Пантеона, излагаха труповете, наредени един до друг.

Всеки път, когато някоя от онези мрачни коли, вървяща тежко и оставяйки кървава следа след себе си, влизаше в едно или друго предградие, тълпа от майки, съпруги, сестри и деца я заобикаляше в смъртна агония. После се разбираше кой е жив и кой е мъртъв и избухваха виковете, заплахи, ридания. Това бяха нечувани проклетия, които се издигаха подобно на ято нощни птици и като лоша поличба, пляскайки с криле в тъмнината, отлитаха с плачевен писък към злокобния Тюйлери. Всичко това се носеше като ятата гарвани над бойните полета над краля, над кралицата, над двора, над австрийската камарила, която ги заобикаляше, над благородниците, които я съветваха. Едни си обещаваха бъдещо отмъщение – и си го устройоха на 2 септември и на 21 януари, – други грабваха някоя пика, някоя сабя или някоя пушка и пияни от кръвта, която бяха изпили с очи, се връщаха в Париж да убиват... Да убиват кого? Всички, които бяха останали от тези швейцарци, от тези благородници,

от този двор! За да убият краля, да убият кралицата, ако ги намерят!

Добре, можеше да им се каже: „Но като убиете краля и кралицата, ще направите децата им сираци! Като убиете благородниците, ще направите жените им вдовици, а сестрите им ще сложат траур!“ Жени, сестри и деца щяха да отговорят: „Но ние също сме сираци! Ние също сме сестри в траур! Ние също сме вдовици!“ И със сърца, изпълнени с ридания, те отиваха към Събранието, отиваха към Абатството, блъскаха с глави вратите и крещяха: „Отмъщение! Отмъщение!“

Това беше ужасно зрелище, като онова на окървавения Тюйлери, димящ, опустял от всичко, освен от трупове и от трите или четирите поста, които бдяха да не би под предлог да разпознаят своите мъртви, нощните посетители да не разграбят това нещастно кралско жилище с разбити врати и изпотрошени прозорци.

Имаше постове във всеки вестибюл, в подножието на всяка стълба.

Постът при Часовниковия павилион, сиреч при голямата стълба, беше командван от един млад капитан от Националната гвардия, на когото гледката на цялото това бедствие вдъхваше без съмнение голямо състрадание, ако се преценява по изражението на лицето му при всяка погребална кола с трупове, която оставяха до известна степен под неговите грижи.

Но под напора на материалните нужди, върху които ужасните събития, които току-що бяха отминали, изглежда нямаха никакво влияние – както и при краля, – защото към единайсет часа вечерта въпросният капитан беше зает да задоволи чудовищния си апетит с един хляб от четири ливри, който държеше под лявата си мишница, докато дясната му ръка, въоръжена с нож, режеше непрестанно широки филии, които той вкарваше в една уста, измерваща се с размерите на залька, който беше предназначена да поеме.

Облегнат на една от колоните във вестибюла, той гледаше как минава мълчаливата процесия от майки, от съпруги и дъщери, които идваха, осветени от факлите, поставени тук-там, да потърсят отново в угасналия кратер на вулкана труповете на своите бащи, на своите съпрузи или на своите синове.

Изведнъж при вида на нещо като полузабулена сянка младият капитан потрепери.

– Госпожа графиня Дьо Шарни! – прошепна той.

Сянката премина, без да го чуе и без да се спира. Младият капитан направи знак на лейтенанта си. Лейтенантът дойде при него.

– Дезире – каза той, – ето една бедна дама, позната на господин

Жилбер, която несъмнено идва, за да потърси мъжа си сред мъртвите. Трябва да я последвам, в случай че има нужда от сведения или помощ. Оставям ти командването на поста. Пази вместо мен!

– По дяволите! – отвърна лейтенантът, когото капитанът назова с името Дезире, към което ние ще прибавим фамилията Манике. – Тая дама има вид на горда аристократка!

– Това е, защото е аристократка! – каза капитанът. – Тя е графиня.

– Щом е така, върви. Ще пазя и за двамата.

Графиня Дьо Шарни беше завила вече зад първия ъгъл на стълбите, когато капитанът, отлепяйки се от колоната си, я последва на почтителното разстояние от петнайсетина крачки.

Той не се беше излъгал. Бедната Андре търсеше съпруга си. Само че го търсеше не с неспокойната тръпка на съмнението, а с унилата убеденост на отчаянието.

Когато, сякаш пробуден сред радостта и щастието си от ехото на събитията от Париж, Шарни бе дошъл, блед, но решителен и бе заявил на жена си:

– Скъпа Андре, животът на краля на Франция е заплашен и той има нужда от всички свои защитници. Какво трябва да направя?

Андре беше отговорила:

– Да отидеш, където те зове дългът, мой Оливие, и да умреш за краля, ако се наложи.

– Ами ти? – беше попитал Шарни.

– О! Не се безпокой за мен! – беше отвърнала Андре. – Понеже живея само чрез теб, Бог несъмнено ще позволи да умра заедно с теб.

И от този момент всичко беше казано между тези две големи сърца. Те не бяха разменили нито дума повече. Бяха поръчали пощенски коне и бяха тръгнали, като пет часа по-късно слязоха пред малката къща на улица „Кок-Ерон“.

Същата вечер, както видяхме, в момента, когато Жилбер, разчитайки на влиянието му, щеше да му пише да се върне в Париж, облечен в униформата си на морски офицер, Шарни се беше явил при кралицата. Както знаем от този час нататък той не я напусна.

Андре беше останала сама с прислужничките си, затворила се и молеца се. За миг ѝ бе минала мисълта да последва примера на преданост на съпруга си и да отиде да поиска отново мястото си при кралицата, както мъжът ѝ отиваше да заеме своето място до краля. Но нямаше смелост за това.

Денят на девети премина за нея в мъчително безпокойство, но без

да доведе до нищо положително.

На десети, към девет часа, тя чу да отекват първите оръдейни изстрели.

Безполезно е да казваме, че всяко ехо от гърма на войната караше сърцето ѝ да потрепва до последната фибра.

Към два часа стрелбата стихна от само себе си.

Народът победител ли беше или победен?

Тя се осведоми – народът беше победител!

Какво беше станало с Шарни в тази ужасна битка? Тя го познаваше – трябваше да е излязъл с гърдите напред.

Тя отново се осведоми – казаха ѝ, че почти всички швейцарци са били убити, но че почти всички благородници се били спасили.

Тя зачака.

Шарни можеше да се върне някак преоблечен, на Шарни можеше да му се наложи да бяга незабавно – конете бяха впрегнати и така се хранеха.

Конете и колата чакаха господаря. Но Андре знаеше, че каквато и опасност да го заплашва, господарят няма да тръгне без нея.

Тя накара да отворят вратите, за да не бави с нищо бягството на Шарни, ако Шарни искаше да бяга, и продължи да чака. Часовете минаваха.

– Ако се е скрил някъде – казваше си Андре, – той не може да излезе, преди да е паднала нощта... Да почакаме нощта!

Нощта дойде. Шарни не се появи отникъде.

През месец август нощта настъпва късно.

Чак към десет часа Андре загуби всяка надежда. Тя наметна един воал на главата си и излезе.

По целия път тя срещаше групи от жени, които кърсеха ръце, и от мъже, които викаха: „Отмъщение!“

Тя мина между едните и другите. Мъката на едните и гневът на другите я закриляше. Впрочем тази вечер се бяха настървили на мъже, а не на жени.

Както от едната, така и от другата страна, жените плачеха.

Андре стигна до Карусел. Тя чу обявяването на декретите на Националното събрание.

Кралят и кралицата бяха под закрилата на Националното събрание, това беше всичко, което разбра.

Тя видя да се отдалечават две или три коли, натоварени с мъртъвци, и попита кого отнасят тези погребални коли. Отвърнаха ѝ, че това са

трупове, събрани на площада на Карусел и в Кралския двор. Все още само оттам вдигаха трупове.

Андре си каза, че Шарни не би трябвало да е ранен нито на Карусел, нито в Кралския двор, а пред вратата на краля или пред вратата на кралицата.

Тя премина Кралския двор, пресече големия вестибюл и се изкачи по стълбите.

В този момент Питу, който в качеството си на капитан командваше поста в големия вестибюл, я видя, разпозна я и я последва.

160. Вдовицата

Невъзможно е да се опише опустошението, на което беше подложен Тюйлери. Кръвта се лееше из стаите и се стичаше като водопад по стълбите. Няколко трупа бяха пръснати из апартаментите.

Андре направи онова, което правеха и другите търсеци – взе един факел и тръгна да оглежда труп след труп. И оглеждайки, се запъти към апартаментите на кралицата и краля.

Питу все така я следваше.

Там, както и в другите стаи тя търси напразно. Тогава застана нерешително за миг, не знаейки вече къде да отиде. Питу видя затруднението ѝ и като се приближи до нея, каза:

– Уви! Досещам се какво търси госпожа графинята!

Андре се обърна.

– Дали госпожа графинята няма да има нужда от мен?

– Господин Питу!

– На вашите услуги, госпожо.

– О, да, да! – каза Андре. – Ще имам голяма нужда от вас.

После, като отиде при него и хвана двете му ръце, каза:

– Знаете ли какво е станало с граф Дьо Шарни?

– Не, госпожо – отвърна Питу, – но мога да ви помогна да го потърсите.

– Има един човек – подхвана Андре, – който може със сигурност да ни каже дали е жив или мъртъв и който, жив или мъртъв, го знае къде се намира.

– Кой е това, госпожо графиньо? – попита Питу.

– Кралицата – прошепна Андре.

– Знаете ли къде е кралицата? – каза Питу.

– Мисля, че е в Събранието и имам още една надежда – че господин Дьо Шарни е там с нея.

– О, да, да! – каза Питу, улавяйки се за тази надежда, не толкова заради себе си, колкото заради вдовицата. – Искате ли да дойдете в Събранието?

– Но ако на вратата ми откажат...

– Аз се заемам да ги накарам да ви отворят.

– Елате тогава!

Андре захвърли далеч от себе си факела с риск да подпали паркета и следователно Тюйлери. Но какво я интересуваше Тюйлери при такова дълбоко отчаяние? Толкова дълбоко, че тя нямаше сълзи!

Андре познаваше вътрешността на двореца, защото беше живяла в него. Тя пое по една малка служебна стълба, която водеше до мецанина и от мецанина до големия вестибюл, така че без да минава отново през всички тези окървавени апартаменти, Питу се оказа отново при поста под часовника.

Манике пазеше добре.

– Е, какво – попита той, – какво стана с графинята ти?

– Тя се надява да намери съпруга си в Събранието. Отиваме там.

После добави тихо:

– Понеже може и да намерим графа, но мъртъв, изпрати ми при портата на манастира „Фьойан“ четири добри момчета, на които мога да разчитам, че ще защитят трупа на един аристократ така, сякаш е труп на патриот.

– Добре. Върви с графинята! Ще пратя хората.

Андре чакаше права при вратата на градината, където бяха поставили един часовой. Понеже Питу беше този, който беше поставил часовой, то той съвсем естествено го пропусна.

Градината на Тюйлери беше осветена от лампионите, които тук-там бяха запалени и в частност по пиедалите на статуите.

Понеже беше почти толкова топло, колкото и през деня, а нощният ветрец едва раздвижваше листата на дърветата, светлината на лампионите се разливаше почти неподвижна, подобна на огнени копия, и осветяваше надалече не само откритите части на градината, оформени като цветни лехи, но освен това и под дърветата посетите тук и там трупове.

Но сега Андре беше толкова убедена, че само в Събранието ще научи новини за съпруга си, че вървеше, без да се обръща нито наляво, нито надясно. Така стигнаха до сградата на манастира „Фьойан“.

Кралското семейство от един час беше напуснало Събранието и се беше, както видяхме, прибрало у дома, сиреч във временния апартамент, който му беше приготвен.

Трябваше да се преодолеят две препятствия, за да се достигне до кралското семейство – най-напред часовите, които пазеха отвън, после благородниците, които пазеха отвътре.

Като капитан от Националната гвардия и командир на поста в Тюйлери, Питу знаеше паролата и следователно имаше възможността да отведе Андре чак до преддверието на благородниците.

Чак след това Андре трябваше да се наложи, за да я въведат при кралицата.

Известно ви е какво беше разположението на апартамента, заемам от кралското семейство. Ние говорихме за отчаянието на кралицата. Разказахме как влизайки в тази малка стая, тапицирана със зелена хартия, тя се беше хвърлила на леглото, хапейки възглавницата с ридания и сълзи.

Сигурно онази, която губеше един трон, свободата си, а може би и живота си, губеше твърде много, за да се търси сметка за отчаянието ѝ, и нека изобщо не търсим нищо повече, освен това голямо падение, каква по-голяма мъка би могла да предизвика сълзи на очите ѝ и ридания в гърдите ѝ!

От чувство на уважение, което тази върховна мъка внушава, бяха оставили кралицата в първите мигове сама.

Кралицата чу, че вратата на стаята ѝ, която водеше към стаята на краля, се отваря и се затваря, но изобщо не се обърна. Тя чу доближаващи се до леглото ѝ стъпки и остана с глава, заровена във възглавницата.

Но изведнъж подскочи, сякаш змия я бе ухапала в сърцето. Един твърде познат глас бе произнесъл една-единствена дума: „Госпожо!“

– Андре! – извика Мария-Антоанета, надигайки се на лакът. – Какво искате от мен?

– Искам от вас, госпожо, онова, което Бог е поискал от Каин, когато го попитал: „Каине, какво си сторил с брата си?“

– С тази разлика – каза кралицата, – че Каин е убил брат си, докато аз... О! аз бих дала не само живота си, но дори да бих имала и още десет живота, за да спася *неговия!*

Андре се олюля. Студена пот изби по челото ѝ. Зъбите ѝ затракаха.

– Значи е убит? – попита тя, правейки върховно усилие.

Кралицата погледна Андре.

– Да не би да мислите, че оплаквам короната си? – каза тя.

После продължи, показвайки окървавените си крака:

– Да не мислите, че ако тази кръв беше моя, аз нямаше да си измия краката?

Андре побледня до мъртвешки цвят.

– Значи знаете къде е тялото му? – попита тя.

– Нека ми позволят да изляза и аз ще ви отведа – отвърна кралицата.

– Ще ви чакам на стълбите, госпожо – каза Андре.

И излезе. Питу я чакаше на вратата.

– Господин Питу – каза Андре, – една от моите приятелки ще ме отведе там, където е тялото на господин Дьо Шарни. Това е една от дамите на кралицата – ще може ли да ме придружи?

– Вие знаете, че ако излезе – отвърна Питу, – то ще е при условие да я върна обратно там, откъдето е излязла, нали?

– Ще я доведете – каза Андре.

– Така е добре.

После, като се обърна към часовая, Питу каза:

– Другарю, една от придворните на кралицата ще излезе, за да дойде с нас да потърсим тялото на един храбър офицер, чиято вдовица е госпожата. Отговарям с тялото и главата си за тази жена.

– Това е достатъчно, капитане – отвърна часоваят.

В същото време вратата на преддверието се отвори и се появи закритото с воал лице на кралицата.

На слизане по стълбите, кралицата вървеше първа. Андре и Питу я следваха.

След едно двайсет и седем часово заседание Събранието най-накрая беше опразнило залата. Тази огромна зала, в която за двайсет и седем часа се бяха струпали толкова шум и събития, беше няма, празна и тъмна като гробница.

– Светлина! – каза кралицата.

Питу взе угаснал факел, запали го от един фенер и го подаде на кралицата, която тръгна отново. Минавайки покрай входната врата, Мария-Антоанета я посочи с факела си.

– Ето вратата, при която беше убит – каза тя.

Андре не отговори. Тя можеше да бъде взета за някое привидение, следващо тази, която го е призовала. Като стигнаха до коридора, кралицата наведе факела към паркета.

– Ето кръвта му – каза тя.

Андре остана безмълвна. Кралицата тръгна право към нещо като кабинет, разположен срещу ложата на „Логограф“, отвори вратата на този кабинет и като освети вътрешността му с факела, каза:

– Ето тялото му!

Все така безмълвна, Андре влезе в кабинета, седна на земята и с усилие постави главата на Оливие в скута си.

– Благодаря, госпожо – каза тя, – това беше всичко, което исках от вас.

– Но аз – каза кралицата – искам да ви помоля за друго нещо.

– Кажете.

– Ще ми простите ли?

Настъпи миг мълчание, сякаш Андре се колебаеше.

– Да – отвърна тя най-накрая, – защото утре ще бъда при него!

Кралицата извади от пазвата си една златна ножица, която беше скрила така, както се крие кинжал, за да я използва като оръжие срещу себе си в случай на крайна опасност.

– Тогава... – каза тя почти умолително, подавайки ножицата на Андре.

Андре взе ножицата, отрязва една къдрица от главата на мъртвия, после върна ножицата, заедно с косата на кралицата.

Кралицата улови ръката на Андре и я целуна.

Андре нададе вик и издърпа ръката си, сякаш устните на Мария-Антоанета бяха от нажежено желязо.

– Ах! – прошепна кралицата, хвърляйки последен поглед към трупа. – Кой би могъл да каже коя от нас двете го обичаше повече?...

– О, мой многообичани Оливие! – прошепна Андре. – Надявам се, че поне сега знаеш, че аз съм тази, която те обича повече!

Кралицата вече беше поела по пътя към стаята си, оставяйки Андре с трупа на съпруга ѝ, над който като приятелски поглед се спускаше през зарешетения прозорец един лунен лъч.

Без да знае коя е тя, Питу отведе обратно Мария-Антоанета и я видя да се прибира в стаята си. После, освободен от отговорността си пред часовая, той излезе на терасата, за да види дали четиримата души, които бе поискал от Дезире Манике, са там.

Четиримата мъже чакаха.

– Елате! – каза им Питу.

Те влязоха.

Светейки си с факела, който бе поел от ръцете на кралицата, Питу ги отведе до кабинета, където Андре, все така седнала, гледаше на светлината на онзи приятелски лъч бледото, но все така красиво лице на съпруга си.

Светлината на факела накара графинята да вдигне очи.

– Какво искате? – попита тя Питу и хората му, сякаш се страхуваше, че тези непознати са дошли да ѝ отнемат многообичния мъртвец.

– Госпожо – отвърна Питу, – идваме да вземем тялото на господин Дьо Шарни, за да го отнесем на улица „Кок-Ерон“.

– Заклевате ли се, че е така? – попита Андре.

Питу протегна ръка над трупа с достойнство, на което никой не би сметнал, че е способен.

– Заклевам се, госпожо! – каза той.

– Тогава – подхвана Андре – ви поднасям благодарностите си и ще моля Бога до последния си миг да ви спести, на вас и на близките ви, мъките, с които ме обсипа...

Четиримата мъже хванаха трупа, положиха го на пушките си, а Питу с гола шпага застана начело на мрачното шествие.

Андре вървеше отстрани, държейки в ръката си студената и вече вцепенена ръка на графа.

Като стигнаха на улица „Кок-Ерон“, оставиха тялото на леглото на Андре.

Тогава, като се обърна към четиримата мъже, графиня Дьо Шарни им каза:

– Приемете благословията на една жена, която утре ще моли Бога там горе за вас.

После се обърна към Питу:

– Господин Питу – каза тя, – дължа ви повече, отколкото бих могла да ви върна. Бих ли могла да разчитам на още една последна услуга?

– Заповядайте, госпожо – каза Питу.

– Направете така, че утре в осем часа сутринта господин доктор Жилбер да бъде тук.

Питу се поклони и излезе.

На излизане той обърна глава и видя как Андре коленичи пред леглото като пред олтар.

В момента, когато излизаше през уличната врата, часовникът на църквата „Сен Йосташ“ удари три часа.

161.

Онова, което Андре искаше от Жилбер

На другия ден, точно в осем часа Жилбер потропа на вратата на малката къща на улица „Кок-Ерон“.

След искането, което Питу му отправи от името на Андре, Жилбер, учуден, го беше накарал да му разкаже за събитията от вечерта с всички подробности. После дълго бе размишлявал.

После, когато излизаше сутринта, бе повикал Питу, беше го помогнал да отиде да потърси Себастиен при абат Берардие и да го доведе на улица „Кок-Ерон“.

Стигнал там, Питу чакаше на вратата излизането на Жилбер.

Разбира се, старият портиер бе предупреден за идването на доктора, защото щом го позна, го въведе в салона пред спалнята. Андре го чакаше, цялата облечена в черно.

Виждаше се, че не е нито спала, нито плакала от предишната вечер. Лицето ѝ беше бледо, а очите – сухи. Никога чертите на лицето ѝ, черти, които изразяваха силна воля и инат, не са били така твърдо очертани.

Би било трудно да се отгатне какво решение е взело това сърце от диамант. Но беше лесно да предположи, че е взело твърдо решение.

Жилбер, умелият наблюдател, лекарят-философ, разбра това от пръв поглед.

Той се поклонил и зачака.

– Господин Жилбер – каза Андре, – помолих ви да дойдете.

– И както виждате, госпожо – каза Жилбер, – вях се точно навреме според вашата покана.

– Поисках да дойдете вие, а не някой друг, защото искам този, към когото ще отправя искането си, да няма правото да ми откаже.

– Имате право, госпожо, може би съвсем не за онова, което ще ми поискате, а в това, което казвате. Вие имате правото да изисквате от мен всичко, дори живота ми.

Андре се усмихна горчиво.

– Вашият живот, господине, е едно от онези съществувания, които са толкова скъпоценни за човечеството, че аз ще бъда първата, която ще поиска от Бога да го направи дълъг и щастлив и съм твърде далеч от мисълта да го скъсявам... Но съгласете се, че колкото вашият живот се намира под щастливо влияние, толкова много други сякаш са подчинени

на някаква съдбовна звезда.

Жилбер мълчеше.

– Моят, например – подхвана Андре след миг на мълчание, – какво ще кажете за моя, господине?

После, понеже Жилбер наведе очи, без да отговори, продължи:

– Оставете ме да ви го припомня с две думи... Бъдете спокоен, няма да има упреци към никого!

Жилбер направи жест, с който искаше да каже: „Говорете.“

– Родена съм бедна. Баща ми беше разорен преди моето раждане. Младостта ми бе тъжна, уединена и самотна. Вие познавахте баща ми и виждахте по-добре от всекиго неговата нежност към мен...

Двама мъже, от които единият трябваше да ми остане неизвестен, а другият... чужд, имаха тайнствено и съдбоносно влияние над живота ми, пред което волята ми не служеше за нищо: единият разполагаше с душата ми, другият взе тялото ми.

Оказах се майка, без да се досетя, че съм престанала да бъда девойка... Трябваше да загубя в това мрачно събитие нежността на единственото същество, което някога ме е обичало, на брат ми.

Потърсих убежище в мисълта, че ще ставам майка и че ще бъда обичана от детето си – детето ми беше отвлечено един час след раждането му. Оказах се съпруга без съпруг, майка без дете!

Приятелството на една кралица ме утешаваше.

Един ден случайността качи в същата кола, в която бяхме и ние, един човек – красив, млад и храбър. Съдбата пожела аз, която никога и никого не бях обичала, да го обикна. Той обичаше кралицата!

Станах довереница на тази любов. Мисля, че и вие сте обичали, без да бъдете обичан, господин Жилбер. Значи можете да разберете какво изстрадах.

Но това изобщо не беше всичко. Един ден кралицата ми каза: „Андре, спаси живота ми! Спаси нещо повече от живота, спаси честта ми!“ Трябваше, оставайки чужда за него, да стана съпруга на човека, когото обичах от три години. Станах негова жена.

Пет години живях до този човек – пламък отвътре, лед отвън, статуя, чието сърце гореше! Лекарю, говорете! Разбирате ли какво трябваше да изстрада сърцето ми?...

Най-накрая в един ден, ден на неизразима радост, моята преданост, моето мълчание, моето себеотрицание трогнаха този човек. От седем години го обичах, без да го оставя да заподозре нещо дори от някой поглед, когато той, целият тръпнеш, дойде да се хвърли в краката ми и ми

каза: „Аз зная всичко и ви обичам!“

Бог, който искаше да ме възнагради, позволи по едно и също време да намеря отново и съпруга си, и детето си! Една година измина като един ден, като един час, като една минута. Тази година беше целият ми живот.

Преди четири дни в краката ми удари мълния.

Честта му казваше да се върне в Париж и да умре. Не му възразих, не пролях нито една сълза. Тръгнах с него. Едва пристигнахме и той ме напусна.

Тази нощ го открих мъртъв!... Той е там, в тази стая... Смятате ли, че може да бъде твърде амбициозно от моя страна след подобен живот да пожелае да заспя в един и същ гроб с него? Мислите ли, че това би било едно искане, на което можете да откажете, ако ви го отправя?

Господин Жилбер, вие сте сръчен лекар, учен химик. Господин Жилбер, вие имате голям грях спрямо мен, имате много да изкупувате... Е, добре, дайте ми някаква бързо действаща и сигурна отрова и аз не само ще ви простя, но и ще умра със сърце, изпълнено с признателност!

– Госпожо – прекъсна я Жилбер, – вашият живот е бил, както казахте, едно мъчително изпитание и това изпитание, чест и слава вам, сте го понесли свято и благородно като мъченица!

Андре кимна лекичко с глава, което означаваше: „Чакам.“

– Сега казвате на палача си: „Ти направи живота ми нечовешки, дай ми лека смърт.“ Вие имате правото да му кажете това, имате правото и да добавите: „Ти ще направиш каквото ти казвам, защото нямаш правото да ми откажеш онова, което ти искам...“

– И така, господине?...

– Все така ли настоявате за отрова, госпожо?

– Умолявам ви, да ми я дадете, приятелю.

– Животът толкова ли ви тежи, че е невъзможно да продължите напред?

– Смъртта е най-сладката милост, която могат да ми окажат хората, най-голямото благоволение, с което може да ме дари Господ!

– До десет минути, госпожо – подхвана Жилбер, – ще имате онова, което искате от мен.

Той се поклонил и направи крачка назад. Андре му протегна ръка.

– Ах! – каза тя. – В един миг ми правите повече добро, отколкото сте ми причинили зло през целия си живот!... Бъдете благословен, Жилбер!

Жилбер излезе. При вратата той срещна Себастиен и Питю, които го

чакаха в един фиакър.

– Себастиен – каза той, измъквайки от пазвата си едно малко флаконче, което носеше окачено на златна верижка и което съдържаше течност с цвят на опал, – ще предадеш от мое име този флакон на графиня Дьо Шарни.

– Колко време мога да остана при нея, татко?

– Колкото поискаш.

– И къде ще ви намеря?

– Ще те чакам тук.

Младежът взе флакончето и влезе. Четвърт час по-късно той излезе.

Жилбер хвърли към него бърз поглед – той връщаше флакончето недокоснато.

– Какво ти каза тя? – попита Жилбер.

– Тя каза: „О! Не от твоята ръка, дете мое!“

– И какво направи?

– Заплака.

– Тогава е спасена! – каза Жилбер. – Ела, дете мое.

И той прегърна Себастиен може би по-нежно, отколкото го бе правил всеки друг път.

Жилбер си правеше сметките без Марат.

Седмица по-късно той научи, че графиня Дьо Шарни е арестувана и отведена в затвора в Абатството.

162. Тампъл

Но преди да последваме Андре в затвора, където трябваше да я изпратят като заподозряна, да последваме кралицата в крепостта, в която щяха да я отведат като виновна.

Писахме за ненавистта между Събранието и Комуната.

Събранието, така както става с телата, съставени от няколко части, не вървеше със същата крачка както народът. То бе хвърлило Франция по пътя на 10 август и беше останало назад.

Секциите бяха импровизирали знаменития съвет на Комуната и този съвет на Комуната бе същият, който направи 10 август, проповядван от Събранието. И доказателството за това е, че кралят потърси при Събранието убежище от Комуната.

Събранието беше дало убежище на краля, когото Комуната съвсем не би имала против да залови в Тюйлери, да го задуши между два дюшека, да го удуши между две врати заедно с кралицата и дофина, заедно с вълчицата и вълчето, както казваха.

Събранието нареди провала на този проект, чийто успех, колкото и позорен да би бил, може би щеше да бъде голямо щастие.

Така че Събранието, покровителстващо краля, беше роялистко. Събранието, постановяващо, че кралят ще живее в Люксембург, сиреч в един дворец, бе роялистко.

Вярно е, че както във всяко нещо и в роялизма имаше степени. Онова, което беше роялизъм в очите на Комуната и дори в очите на Събранието, в очите на други беше революция. Лафайет, нарочен във Франция за роялист, нямаше ли да бъде затворен като революционер от императора на Австрия?

Така че Комуната започваше да обвинява Събранието в роялизъм. После, от време на време, Робеспьер подаваше от дупката, в която се криеше, малката си плоска глава, заострена и отровна, и изсъскваше по някоя клевета.

Робеспьер беше тъкмо на път да каже в този момент, че една могъща партия, Жирондата, предлага трона на херцог Брауншвайг. Жирондата, разбирате ли? Сиреч на първия глас, който бе извикал: „На оръжие!“, на първата ръка, която се предложи, за да защити Франция.

Обаче революционната Комуна, за да стигне до диктатура,

трябваше да спъва всичко онова, което правеше роялистското Събрание.

Събранието беше определило като жилище на краля двореца Люксембург.

Комуната заяви, че не отговаря за краля, ако той живее в Люксембург, чиито подземия, уверяваше Комуната, били свързани с катакомбите. Събранието не искаше да къса отношенията си с Комуната за толкова незначително нещо – тя ѝ предостави грижата да избере кралската резиденция.

Комуната избра Тампъл.

Вижте дали мястото беше добре избрано!

Тампъл не беше като Люксембург – дворец, достигащ с подземията си до катакомбите, а със стените си до равнината, образувайки остър ъгъл с Тюйлери и Кметството. Не, това беше един затвор, намиращ се пред погледа и в обсега на Комуната. Тя трябваше само да протегне ръка, за да отвори или да затвори вратите му. Това беше един стар усамотен донжон, чийто ров беше поправен, беше една стара ниска кула, мощна, мрачна, злокобна. Филип Хубави, сиреч монархията, смазваше чрез нея през Средновековието онези, които се бунтуваха – щеше ли монархията да влезе там, смазана от новото време? Как беше останала там тази стара кула, сред този гъсто населен квартал, черна и тъжна като кукмявка посред бял ден?

Комуната реши, че там трябва да живеят кралят и неговото семейство.

Криеше ли се някакъв умисъл в посочването на това място като жилище на краля, за убежище, където някогашните фалирвали търговци идваха да си сложат зелен калпак на главата и да „ударят със задник по камъка“, както казва законът от Средновековието, след което не дължаха повече нищо? Не, имаше случайност, съдба, ние бихме казали Провидение, ако думата не беше твърде жестока.

На тринайсети вечерта кралят, кралицата, госпожа Елизабет, госпожа Дьо Ламбал, госпожа Дьо Турзел, господин Шамийи, камериер на краля, и господин Юе, камериер на дофина, бяха прехвърлени в Тампъл.

Комуната толкова бързаше да отведат краля в новата му резиденция, че кулата изобщо не беше подготвена. Вследствие на това кралското семейство беше въведено в онази част на постройката, която се обитаваше някога от господин граф Д'Артоа, когато идваше в Париж, и която наричаха дворец.

Цял Париж изглеждаше радостен. Наистина три хиляди и петстотин граждани бяха мъртви. Но кралят, приятелят на чужденците,

големият враг на революцията, съюзникът на благородниците и свещениците, беше пленник!

Всички къщи, издигащи се над Тампъл, бяха осветени. Имаше лампиони дори по зъберите на кулата.

Когато Луи XVI слезе от колата, той откри Сантер на кон на десет крачки от вратичката ѝ. Двама общинари чакаха краля с шапки на главите.

– Влезте, господине! – казаха му те.

Кралят влезе и лъжейки се относно бъдещата си резиденция, поиска да посети апартаментите на двореца. Общинарите си размениха по една усмивка и без да му кажат, че разходката, която щеше да направи, е безполезна, защото той трябваше да обитава кулата, го накараха да посети Тампъл стая по стая. Кралят правеше разпределение на апартаментата си, а общинарите се наслаждаваха на тази негова заблуда, която щеше да се превърне в огорчение.

В десет часа беше сервирана вечерята. По време на яденето Манюел стоя прав до краля – той вече не беше служителят, готов да се подчини, той беше тъмничар, надзирател, господар!

Предположете, че се издадат две противоречащи си заповеди – едната от краля, а другата от Манюел. Щяха да изпълнят заповедта на Манюел.

Оттогава наистина започна пленничеството.

От 13 август вечерта кралят, победен на върха на монархията, напусна заветния връх и заслиза с бързи крачки по противоположния склон на планината, където в низината го очакваше ешафодът.

Бяха му необходими осемнайсет години, за да се изкачи на високия връх и да се задържи там. Трябваша му пет месеца и осем дни, за да се срине оттам!

Виждате с каква бързина го тласкаха!

В десет бяха в трапезарията на двореца, а в единайсет – в салона му. Кралят беше още или поне си мислеше, *че е крал*. Той не знаеше какво става.

В единайсет часа единият от комисарите дойде да се разпореде на двамата камериери, Юе и Шамийи, да вземат малкото бельо, което имаха, и да го последват.

– Къде да ви последваме? – попитаха камериерите.

– В нощната резиденция на вашите господари – отвърна комисарят.

– Дворецът е само дневна резиденция.

Кралят, кралицата и дофинът вече не бяха господари на никого,

освен на камериерите си.

При вратата на двореца срещнаха един общинар, който тръгна напред с фенер. Последваха го.

При слабата светлина на този фенер и благодарение на илюминацията, която започваше да угасва, господин Юе търсеше да разпознае бъдещото жилище на краля. Той виждаше пред себе си само мрачната кула, която се издигаше в небето като един гигант от гранит, около чието чело блестеше една корона от огън.

– Боже мой! – каза камериерът. – Да не би да ме водите в тази кула?

– Точно така – отвърна общинарят. – Ах! Отмина времето на дворците! Сега ще видиш къде настаняват убийците на народа.

И привършвайки тези думи, човекът с фенера тръгна по стъпалата на една спираловидна стълба. Камериерите щяха да се спрат на първия етаж. Но човекът с фенера продължи пътя си. На втория етаж той спря, пое по един коридор, разположен отдясно на стълбата, и отвори една стая, отдясно на коридора.

Един-единствен прозорец осветяваше тази стая. Три или четири стола, една маса и едно неприветливо легло представляваха цялата мебелировка.

– Кой от вас двамата е прислужникът на краля? – попита общинарят.

– Аз съм неговият камериер – каза господин Шамийи.

– Камериер и прислужник са едно и също нещо.

Тогавя, като му показа леглото, добави:

– Виж, тук ще си легне господарят ти.

И човекът с фенера хвърли на един стол завивка и два чаршафа, запали от фенера си две свещи на камината и остави сами двамата камериери. Отиваше да приготви апартамента на кралицата, разположен на първия етаж.

Господата Юе и Шамийи се спогледаха изумени. Пред очите им, изпълнени със сълзи, още беше великолепие на кралските жилища. Кралят не го хвърляха дори в затвор – настаняваха го в бордей!

Те проучиха стаята.

Леглото беше в една ниша без завеси. Една стара раkitова решетка, поставена срещу стената, показваше предпазните мерки срещу дървениците – недостатъчна предпазна мярка, както беше лесно да се види. При все това те изобщо не се отвратиха, а се заеха да почистят колкото могат по-добре стаята и леглото.

Докато единият метеше, а другият обираше праха, кралят влезе.

– О, сир – казаха двамата в един глас, – какъв позор!

Кралят – душевна сила ли беше или безгрижие – остана безстрастен. Той хвърли един поглед наоколо, но не каза нито дума. Понеже стената беше облепена с гравюри и някои от тези гравюри бяха неприлични, той ги скъса.

– Не искам да оставям подобни неща пред очите на дъщеря ми! – каза той.

После, след като леглото му беше приготвено, кралят си легна и заспа така спокойно, сякаш все още беше в Тюйлери – и може би още по-спокойно!

Вероятно, ако в този час бяха дали на краля трийсет хиляди ливри рента, къща на село с една ковачница, библиотека с пътеписи, един параклис, за да има къде да чуе литургията, и един капелан, за да му я отслужи, както и един парк от десет арпана⁴⁰⁰, той би могъл да живее настрани от всякакви интриги, заобиколен от кралицата, дофина и принцесата, сиреч – най-сладките думи – от жена си и децата си, кралят би бил най-щастливият човек в своето кралство.

Съвсем не беше така обаче с кралицата.

Ако тази горда лъвица не изръмжа при вида на своята клетка, то беше, защото една твърде силна болка я мъчеше непрестанно в дълбините на душата ѝ и я правеше сляпа и нечувствителна към всичко, което я обкръжаваше.

Апартаментът ѝ се състоеше от четири стаи. Едно преддверие, където се спря госпожа принцеса Дьо Ламбал, спалня, където се настани кралицата, кабинет, който отстъпиха на госпожа Дьо Турзел, и още една спалня, която устройха като жилище на госпожа Елизабет и двете деца.

Всичко беше малко по-чисто, отколкото при краля.

Впрочем, понеже Манюел като че ли се засрами от онази своего рода хитрина, която бяха разиграли на краля, той съобщи, че архитектът на общината, гражданинът Палоа – същият, който беше натоварен с разрушаването на Бастилията, – ще дойде да се разбере с краля, за да придаде на бъдещото кралско жилище възможно най-големи удобства.

Сега, докато Андре полага в гроба тялото на многообичания си съпруг, докато Манюел вдворява в Тампъл краля и кралското семейство, докато дърводелецът издига гилотината на площада на Карусел – поле на победата, което ще се превърне в площад „Грев“, – да хвърлим един

400. Арпан – стара френска мярка за повърхнина от 42 до 51 ара в различните провинции – бел.прев.

поглед във вътрешността на Кметството, където вече сме влизали два или три пъти, и да преценим каква е онази власт, която наследи властта на Байи и Лафайет и която се стремеше, заменяйки Законодателното събрание, да се докопа до диктатура.

Нека видим хората, те ще ни обяснят действията.

На десети вечерта, когато всичко беше свършило, разбира се, когато гърмът на оръдията беше замлъкнал, когато пушечната стрелба беше стихнала, когато вече само убиваха, една тумба пияни и дрипави хора беше домъкнала на ръце посред съвета на Комуната човека от мрака, бухала с премигващи клепки, пророка на простолюдието, божествения Марат.

Той ги беше оставил да го направят. Той вече нямаше от какво да се страхува. Беше ясно чия е победата и че полето е отворено за вълци, лешояди и гарвани.

Наричаха го „победителят от 10 август“, него, когото бяха хванали в момента, когато подаваше глава през отдушника на своето мазе.

Бяха го увенчали с лаврови клонки. И той като Цезар простодушно беше запазил венеца на челото си. Както казахме, гражданите санкюлоты дойдоха и хвърлиха бога Марат сред общината.

Така е бил хвърлен хромият Вулкан сред съвета на боговете. При гледката на Вулкан боговете се засмели. При вида на Марат мнозина се засмяха, други бяха обхванати от отвращение, трети потръпнаха. А последните имаха право.

И все пак Марат не участваше в Комуната. Той не беше избран за неин член. Той беше доведен. И остана.

Направиха му – за него, изрично за него, – журналистическа ложа. Само че, вместо журналистът да е под ръка на Комуната, както „Логограф“ беше под ръка на Събранието, Комуната попадна под ноктите, под лапата на Марат.

Така както в хубавата драма на нашия съп и голям приятел Виктор Юго Анжело властва над Падуа, но чувства Венеция над себе си, по същия начин Комуната властваше над Събранието, но чувстваше Марат над себе си.

Вижте как се подчини на Марат тази горделива Комуна, пред която коленичеше Събранието! Ето едно от първите решения, които взе:

Занапред печатниците на кралските отровители ще бъдат конфискувани и ще бъдат предавани на печатари патриоти.

Сутринта в деня, когато декретът трябваше да бъде приет, Марат го изпълни: той отиде в кралската печатница, накара да привлекат една от пресите при него и да отнесат с торби всички подходящи букви. Не беше ли той пръв измежду патриотите печатари?

Събранието, изплашено от кланетата на 10 август, се бе оказало безсилно да им попречи – бяха кляли в двора му, в коридорите му, пред вратите му.

Дантон беше казал:

– Там, където започва действието на правосъдието, там трябва да спре народното отмъщение. Поемам задължението към Събранието да защита хората, които са в неговите граници. Ще тръгна начело на тях. Отговарям за тях.

Дантон беше казал това, преди Марат да отиде в Комуната. От момента, в който Марат влезе в Комуната, той вече не отговаряше за нищо.

Изправен срещу змия, лъвът я заобиколи – той се опита да се направи на лисица.

Лакроа, бившият офицер, този атлетичен депутат, една от стоте ръце на Дантон, се качи на трибуната и поиска да бъде назначен от командващия Националната гвардия, от Сантер – човек, за когото самите роялисти бяха съгласни, че под грубата му униформа се крие състрадателно сърце, – Лакроа поиска да го назначи военен съд, който да съди без прекъсване швейцарците, офицери и войници.

Ето каква беше идеята на Лакроа или по-скоро на Дантон: Този военен съд ще бъде сформиран от хора, които са се били. Хората, които са участвали в битките, са смели хора – обаче смелите хора ценят и почитат смелостта.

Впрочем дори за това, че са победители, те биха били отвратени да осъдят победените.

Не бяха ли ги видели тези победители, пияни от кръв, с вдигаща се от тях пара от сечта, да шадят жените, да ги защитават, да ги извеждат?

Един военен съд, избран измежду бретонските или марсилските федерати, измежду победителите, в края на краищата би бил едно спасение за пленниците. И доказателството, че това беше една мярка на снихождение, бе, че Комуната отхвърли предложението.

Марат предпочиташе клането – така щеше да се свърши по-бързо. Той искаше глави, още глави и пак глави!

Числото им, вместо да намалява, щеше все така да нараства – най-напред бяха петдесет хиляди, после станаха сто хиляди, после двеста

хиляди. Накрая той поиска „двеста седемдесет и три хиляди“. Защо беше тази чудновата сметка, защо му беше това странно число?

Той самият бе твърде затруднен да каже. Той искаше клане и това бе всичко. И клането се организира.

Така че Дантон повече не стъпи в Комуната. Както казваше, работата му на министър го поглъщала.

Какво правеше Комуната? Тя изпращаше депутации в Събранието.

На шестнайсети там се явиха три депутации една след друга. На седемнайсети се яви нова депутация.

„Народът – заяви тя – се умори от това да не бъде отмъщавано за него. Бойте се, да не раздаде сам правосъдие! Тази вечер, в полунощ, камбаните ще ударят тревога. Трябва да има един углавен съд в Тюйлери, с по един съдия от всяка секция. Луи XVI и Антоанета искаха кръв. Нека видят как тече тази на техните сподвижници!“

Дързостта и принудата накараха двама мъже да скочат – якобинецът Шодийо и дантонистът Тюрио.

– Тези, които идват тук, за да искат клане – каза Шодийо, – въобще не са приятели на народа. Те са негови ласкатели. Искането се създаването на една инквизиция. Ще се боря против това до смърт.

– Вие искате да опозорите революцията! – провикна се Тюрио. – Революцията не принадлежи само на Франция, тя принадлежи на човечеството!

След петициите дойдоха заплахите. На свой ред започнаха да приждат представителите на секциите, които казваха:

– Ако след два-три часа още не е назначен началник на съда и не се е задействала съдебната процедура, в Париж ще се случат големи нещастия.

При тази последна заплаха Събранието беше принудено да се подчини и гласува за създаването на един извънреден трибунал.

Това искане беше отправено на седемнайсети.

На деветнайсети трибуналят беше създаден.

На двайсети трибуналят започна работа и осъди на смърт един роялист.

На двайсет и първи вечерта, осъденият от предишния ден беше екзекутиран при светлината на факли на площада на Карусел.

Впрочем въздействието на тази екзекуция беше ужасно. Толкова ужасно, че дори самият палач не можа да устои.

В момента, когато показваше на народа главата на този първи осъден, който трябваше да отвори широк път за погребалните коли, той

нададе вик, остави главата да се търкулне по паважа и падна възник.
Помощниците му го вдигнаха – той беше мъртъв.

163.

Кървавата революция

Революцията от 1789 година, сиреч тази на Некер, Сийес и Байи, беше свършила през 1790 година. Тази на Барнав, на Мирабо и на Лафайет свърши през 1792 година. Великата революция, кървавата революция на Дантон, Марат и Робеспьер, беше току-що започнала.

Преплитайки имената на последните три личности, ние не искаме да ги смесваме в една и съща преценка. Напротив, те представляват в очите ни със своята ясно различима индивидуалност трите лица на трите години, които ще изминат.

Дантон – олицетворението на 1792; Марат – на 1793; Робеспьер – на 1794 година.

Впрочем събитията се ускоряваха. Нека ги видим, а после ще разгледаме начините, чрез които се мъчеха да ги изпреварят или настигнат Националното събрание и Комуната.

Впрочем ето че почти започнахме да пишем история – всички герои на нашата книга, само с няколко изключения, вече потънаха в революционната буря.

Какво стана с тримата братя Шарни – Жорж, Изидор и Оливие? Те са мъртви. Какво стана с кралицата и Андре? Те са затворнички. Какво стана с Лафайет? Той избяга.

На 17 август с едно обръщение Лафайет призова армията да тръгне към Париж, да възстанови конституцията, изоставена на 10 август, и да възстанови краля на трона.

Лоялният човек Лафайет беше изгубил ума си като всички останали. Това, което искаше да направи, беше да отведе прусаците и австрийците право в Париж. По инстинкт армията го отхвърли, както осем месеца по-късно отхвърли Дюмурие.

Историята би преплела едно с друго имената на тези двама мъже – искахме да кажем би ги приковала, – ако Лафайет, ненавиждан от кралицата, не бе имал щастието да бъде арестуван от австрийците и изпратен в Олмуц: пленничеството заличи спомена за дезертърството.

На осемнайсети Лафайет премина границата.

На двайсет и първи онези врагове на Франция, онези съюзници на монархията, срещу които беше насочен 10 август и срещу които щеше да бъде насочен 2 септември, онези австрийци, които Мария-Антоанета

призоваваше да ѝ дойдат на помощ през онази светла нощ, когато луна-та, минавайки през стъклата на спалнята на кралицата, хвърляше светлина върху леглото ѝ, та, същите тези австрийци обсадиха Лонгви.

След двайсет и четири часова бомбардировка Лонгви се предаде.

В навечерието на това предаване на другия край на Франция се надигна Вандея – полагагането на духовническата клетва беше причината за това надигане.

За да отговори на тези събития, Събранието назначи Дюмурие за командващ Източната армия и постанови ареста на Лафайет. Тя реши също така, че щом градът Лонгви бъде върнат незабавно под властта на френската нация, всички къщи, с изключение на националните, ще бъдат разрушени и изравнени със земята. Прие закон, с който изпращаше на заточение всички незаклети свещеници, разреши домашните обиски, конфискува и обяви за продан всички имуществва на емигрантите.

Какво правеше през това време Комуната? Ние казахме кой беше оракулът ѝ – Марат.

Комуната гилотинираше на площада на Карусел. Даваха ѝ по една глава дневно. Това беше твърде малко. Но в една брошура, която се появи в края на август, членовете на трибунала обясниха каква огромна работа са свършили, за да получат този резултат, колкото и малко удовлетворителен да е той. Вярно е, че брошурата беше подписана: Фукие-Тенвил!

И така, вижте за какво мечтаеше Комуната. Ние ей сега ще присътваме на реализацията на тази мечта.

На двайсет и трети вечерта тя даде кратък отчет за делата си. Следвана от една сган, насъбрала се от предградията и халите, депутация на Комуната се яви към полунощ в Националното събрание.

Какво искаше тя? Затворниците от Орлеан да бъдат доведени в Париж, за да понесат наказанието си. Обаче затворниците от Орлеан не бяха съдени.

Бъдете спокойни, това е една формалност, Комуната ще мине без нея.

Впрочем тя си имаше празника на 10 август, който щеше да ѝ дойде на помощ.

Сержан, нейният артист, беше разпоредителят. Той направи постановката на шествието относно идеята, че отечеството е в опасност, и вие знаете, че тя беше успешна.

Този път Сержан надмина себе си.

Ставаше въпрос да се запълнят траурът, отмъщението,

убийствената мъка на всички онези, които бяха загубили на 10 август някое скъпо за тях същество.

Срещу гилотината, която работеше на площада на Карусел, издигнаха сред големия басейн на Тюйлери една гигантска пирамида, изцяло покрита с черен серж. Припомнях се кланетата, в които упрекваха роялистите: клането в Нанси, Немското клане, клането в Монтобан, клането на Марсово поле.

Гилотината казваше: „Аз убивам!“, а пирамидата казваше: „Убивай!“

Това стана на 27 август, неделя вечерта – пет дни след началото на въстанието във Вандея, вдигнато от свещениците, четири дни след падането на Лонгви, който генерал Клерфе бе завзел от името на крал Луи XVI, – когато процесията за изкупление започна, за да се възползва от величието, което мрачините придават на всички неща.

Най-напред сред облаци от благовония, горящи по целия път, който трябваше да се измине, вървяха вдовиците и сираците от 10 август, загърнати в бели роби и препасани с черни пояси, носейки в един кивот, направен по модела на кивота от древността, онази петиция, продиктувана от госпожа Ролан и написана на олтара на родината от госпожица Кералио, чиито окървавени листа бяха намерени на Марсово поле и които от 17 юли 1791 година искаха република.

Шествието продължаваше с гигантски черни саркофази, намекващи за онези коли, които се товареха вечерта на 10 август в двора на Тюйлери и които се отправяха към предградията, скърцайки под тежестта на труповете. После идеха флаговете на траура и отмъщението, искащи смърт за смъртта. След тях следваше колосалната статуя на Закона с меч на кръста. Тя беше следвана от съдиите в трибуналите, начело на които вървеше революционният трибунал от 10 август, онзи, който се извиняваше за това, че пада само по една глава дневно.

После идваше Комуната, кървавата майка на кървавия трибунал, носеща в редиците си статуята на Свободата, със същия ръст като тази на Закона, и най-накрая Събранието, носещо онези граждански венци, които може би утешаваха мъртвите, но бяха така безполезни за живите.

Всичко това напредваше величествено сред мрачните песнопения на Шение и строгата музика на Госек, вървейки като нея с уверени стъпки.

Една част от нощта на 27 срещу 28 август измина в изпълнението на тази изкупителна церемония, погребален празник на тълпата, показваща юмурици на опразнения Тюйлери и заплашваща онези затвори –

крепости на сигурността, – които бяха дадени на краля и роялистите в замяна на техните дворци и замъци.

После, когато последните лампиони угаснаха, когато последните факли се превърнаха в дим, народът се оттегли.

Двете статуи – на Закона и Свободата, останаха сами да пазят огромния саркофаг. Но понеже никой не охраняваше самите тях, било поради непредпазливост, било за да бъдат осквернени, през нощта бяха свалени горните дрехи на статуите. На другия ден двете богини бяха само обикновени жени.

При тази гледка народът нададе викове на ярост. Той обвини роялистите, изтърча в Събранието, поиска отмъщение, завладя статуите, облече ги отново и, възстановени, ги отнесе на площад „Луи XV“. По-късно ешафодът ги последва и им даде на 21 януари ужасно удовлетворение за оскърблението, което им беше нанесено на 28 август!

Същия ден, на 28 август, Събранието прие закона за обиските.

Сред народа започна да се разпространява слухът за съединяването на австрийската и пруската армия и за завземането на Лонгви от генерал Клерфе.

И така неприятелят, повикан от краля, благородниците и свещениците, вървеше към Париж и ако се предположеше, че нищо не го спре, можеше да го достигне на шест прехода.

Какво щеше да се случи тогава с този Париж, кипящ като кратер и чиито сътресения от три години разтърсваха света? Онова, което се казваше в писмото на Буйе – дръзка шега, над която толкова се бяха смели и която щеше да се превърне в реалност, – нямаше да остане камък върху камък!

Имаше и нещо повече. Говореше се като за нещо сигурно, за общ съд, ужасен, неумолим, който, след като бъде разрушен Париж, ще унищожи парижаните. По какъв начин и от кого щеше да се осъществи този съд? Писанията от онова време го показват. Кървавата ръка на Комуна-та изцяло стоеше зад тази легенда, която вместо да разказва за миналото, разказваше за бъдещето.

Защо, впрочем, да не вярват на тази легенда? Ето какво се чете в едно писмо, намерено в Тюйлери на 10 август, което сме чели в архивите, където все още се намира:

След армиите ще дойдат трибуналите. Парламентьорите на емигрантите ще проведат следствието, подготвяйки пътя в лагера

на пруския крал за процеса на якобинците, и ще им приготвят бесилките.

Така че когато пруската и австрийската армия стигнат до Париж, подготовката ще бъде направена, осъждането също и само ще трябва да се приведат в изпълнение присъдите.

После, за да се потвърди онова, което пишеше в писмото, ето какво отпечатаха в „Официален бюлетин за войната“:

Австрийската кавалерия е отвлякла в околностите на Сарлуи кметовете патриоти и известните републиканци.

След като заловили общинските служители, уланите им отрязали ушите и ги приковали на челата им.

Щом се допускаха подобни действия в невинната провинция, то какво ли щяха да правят в революционния Париж?... Това, което щяха да направят, вече не беше тайна.

Ето новината, която се разпространяваше, разказваше се по всички кръстовища, разпръскваше се от всеки център, за да стигне до покрайнините.

Ще бъде издигнат един голям трон за кралете съюзници с изглед към грамадата от развалини, която ще представлява Париж. Плененото население ще бъде изблъскано, довлечено и подгонено към подножието на този трон. Там, като в деня на Страшния съд, ще бъде направено разделение на добри и лоши. Добрите, сиреч роялистите, благородниците и свещениците, ще минат отдясно и Франция ще им бъде върната, за да правят с нея каквото поискат. Лошите, сиреч революционерите, ще минат отляво и ще попаднат под гилотината, този инструмент, изобретен от революцията, чрез който самата тя ще загине.

Революцията, това ще рече Франция. И не само Франция, защото това не би било нищо – народите ще бъдат накарани да отслужат жертвоприношението на идеите – не само на Франция, но и на мисълта за Франция!

Защо все пак Франция беше тази, която първа произнесе думата „свобода“? Тя повярва, че провъзгласява нещо свято, светлина за очите и живот за душите. Тя каза: „Свобода за Франция! Свобода за Европа! Свобода за света!“ Тя мислеше, че прави нещо велико, освобождавайки от гнет земята, а ето че се беше излъгала, както изглежда! Ето че Бог я смяташе за виновна! Ето че Провидението беше срещу нея! Ето че вярвайки, че е невинна и възвишена, тя беше виновна и опозорена! Ето че

когато мислеше, че извършва едно велико действие, тя беше извършила престъпление! Ето че я съдят, осъждат я, обезглавяват я и я завличат в бездните на вселената, а вселената, за чието спасение тя умира, аплодира смъртта ѝ!

Така по същия начин Исус Христос умря, разпънат за спасението на света сред насмешките и обидите на света!

Но в края на краищата този беден народ може би имаше някаква вътрешна опора, за да се изправи срещу чужденците? Онези, които обожаваше, онези, които обогатяваше, онези, на които плащаше, може би съяха да го защитят? Не.

Кралят заговорничеше с неприятеля и от Тампъл, където беше затворен, продължаваше преписката си с прусите и австрийците. Благородничеството беше тръгнало срещу народа, организирано от своите принцове. Свещеници бунтуваха селяните.

От дъното на затворите арестуваните роялисти ръкопляскаха на пораженията на Франция. Прусците при Лонгви бяха изтръгнали викове на радост в Тампъл и в Абатството.

Така че Дантон, човек на извънредните решения, беше влязъл с рев в Събранието.

Министърът на правосъдието смяташе, че законът е безсилен, и идваше да поиска власт. Тогава правосъдието щеше да тръгне, облегнато на властта.

Той се качи на трибуната, разтърси лъвската си грива и вдигна могъщата си ръка, която на 10 август беше разбила вратите на Тюйлери.

– Необходима е още една конвулсия на нацията, за да бъдат принудени деспотите да отстъпят – каза той. – Дотук всичко беше само привидно война и не за тази мръсна игра трябва да става въпрос. Необходимо е народът да се спусне, да се нахвърли масово върху враговете, за да ги изтреби с един удар. В същото време трябва да се оковат всички заговорници, трябва да им се попречи да вредят!

И Дантон поиска масови арести, обиски по всяко време на денонощието под страх от смърт срещу онзи, който би попречил на действията на временното правителство.

Дантон получи всичко, което поиска. Той би могъл да поиска повече и би получил и повече.

„Никога – казва Мишле – народът не е навлизал толкова в смъртта. Когато Холандия, виждайки Луи XIV пред вратите си, не е имала друг начин да се спаси, освен да се наводни, да се удави сама, тя е била в по-малка опасност – тя е имала Европа на своя страна. Когато Атина

видяла трона на Ксеркс върху скалите на Саламин⁴⁰¹, когато губейки земите си, се хвърлила да плува и е имала само водата за родина, тя не е била в такава голяма опасност. Атина се качила цялата на своя флот, мъгъщ и организиран, подчинен на великия Темистокъл и (по-щастлива от Франция), не е имала предатели сред своите.“

Франция беше дезорганизирана, разложена, предадена, продадена и дадена! Франция беше като Ифигения под ножа на Калхас⁴⁰². Кралете около нея чакаха само смъртта ѝ, за да опънат платната си под вятъра на деспотизма. Тя протягаше ръце към боговете, а боговете бяха глухи!

Но най-накрая, когато усети студената ръка на смъртта да я докосва, Франция се сви в един ужасен гърч. После като вулкан на живота тя накара да изригне от собствените ѝ вътрешности онзи пламък, който половин век щеше да осветява света.

Вярно е, че за да задържи това слънце, имаше едно кърваво петно.

Кървавото петно от 2 септември! Ще видим кой проля тази кръв и дали тя трябва да бъде приписвана на Франция. Но преди това, за да приключим тази глава, нека заемем още две страници от Мишле.

Ние се чувстваме безсилни пред гиганта Мишле и, подобно на Дантон, викаме силата на помощ. Вижте!

Париж приличаше на крепост. Човек можеше да помисли, че се намира в Лил или в Страсбург. Навсякъде пароли, часови, военни предпазливости, честно казано, прибързани – врагът беше още на петдесет или шейсет левги. Онова, което наистина беше по-сериозно и трогателно, беше чувството на дълбока, възхитителна солидарност, което се надигаше навсякъде. Всеки говореше, молеше се за родината. Всеки се превръщаше във вербовчик, вървеше от къща на къща и предлагаше на онези, които можеха да заминат, оръжия, униформи и каквото имаше. Всички бяха оратори, проповядваха, обсъждаха, пееха патриотични песни. Кой ли не беше автор в такъв особен момент? Кой ли не печаташе? Кой ли не разлепваше афиши? Кой не беше актьор в този огромен спектакъл? Най-наивни сцени, в които участваха всички, се разиграваха навсякъде по площадите, при театрите за набиране

401. Мишле има предвид Гръко-персийските войни; Ксеркс е персийски цар (486 – 465 г. пр. Хр.) от династията Ахемениди. Син на Дарий I, баща на Артаксеркс I. По време на Гръко-персийските войни предвожда третия поход срещу Гърция (480 – 479 г. пр. Хр.), завършил с поражение на персите. Убит от заговорници – бел.ред.

402. Ифигения – дъщеря на Агамемнон, който я принася в жертва, за да задуша попътен вятър към Троя – бел.ред.

на доброволци, на трибуните, където се записваха. Всичко наоколо беше огласено от песни и викове, всички облени в сълзи, обзети от ентузиазъм или сбогуващи се. И над всички тези гласове един велик глас звучеше в сърцата, глас беззвучен и толкова по-дълбок поради това... Това бе самият глас на Франция, красноречив с всички свои символи и патетичен в най-трагичния от тях – свято и страховито знаме с девиза „Опасност за отечеството“, окачено на прозорците на Кметството. Огромното знаме се развяваше от вятъра и сякаш даваше знак на народните легиони да вървят бързо от Пиренеите към Еско и от Сена към Рейн.

За да се разбере какви жертви се принасяха в този момент, трябваше да се надникне във всяка колиба, във всяко жилище, да се види изтръгването от жените, разкъсващите се от това повторно раждане – сто пъти по-жестоко от първото, когато детето излиза за пръв път от кървящото им лоно. Трябваше да се види старата жена със сухи очи и с разбито сърце, която събира набързо няколкото дрипи, които детето ѝ ще отнесе, бедняшките спестявания, сутата, заделени чрез гладуване, които е краля от самата себе си заради сина си, за този ден на последна мъка.

Да дадат децата си на тази война, която се задаваше с толкова малък успех, да ги принесат в жертва на това извънредно и крайно положение, бе повече, отколкото по-голямата част от народа можеше да направи. Те отстъпваха пред мъката си или пък, поради естествена реакция, изпадаха в пристъп на ярост. Те не се пазеха, не се страхуваха. Никакъв ужас няма власт над подобно състояние на духа. Какъв ужас има за този, който иска смъртта?

Разказваха ни, че един ден (несъмнено през август или през септември) една банда разярени жени срещнала Дантон на улицата, наругала го, както биха наругали и самата война, упрекнала го за революцията и за всичката кръв, която ще бъде пролята, и за смъртта на децата си, проклинайки го и молейки Бога всичко да се стовари на главата му. Той не се бе учудил. И въпреки че бе усетил наоколо си ноктите им, той се бе обърнал рязко и изгледал тези жени, обхванат от състрадание. Дантон бил много сърцат. Той се качил на един камък и за да ги утеши, започнал да ги ругае с техния език. Първите му думи били жестоки, смешни и неприлични. Жените били смаяни. Неговата ярост, истинска или мнима, объркала тяхната. Този необикновен оратор имал силен и чувствителен към народните маси темперамент, създаден изцяло за

физическа любов, в която доминират плътта и кръвта. Дантон най-напред и преди всичко бил мъжкар. У него е имало нещо от лъва, от песа, а също така и от бика. Маската му е била ужасяваща. Възвишената грозота на едно потресавашо лице придавала на рязката му, с пристъпи на пронизителност реч, нещо като дива злоба. Масите, които обичат силата, чувстват пред себе си онзи, който ги кара да изпитват боязън и симпатия, все пак като могъщ генератор. И не на последно място, зад тази жестока и яростна маска те усещаха едно сърце. Завършваха със съмнение за едно: че този ужасен човек, който говори само със заплахи, крие в дълното си една добра душа... Занемелите около него жени неясно усетили това. И се оставили да им говори, да застане над тях, да ги овладее. Той ги повел накъдето искал. Грубо им обяснил за какво служи жената, за какво служи любовта, за какво служи поколението, което раждат не за себе си, а за родината... И като стигнал дотам, той изведнъж се възнесъл, не говорил повече за никого, а изглежда за самия себе си... Цялото му сърце, казал той, излизало от гърдите му с една жестока нежност към Франция... И върху това странно, надупчено от едрата шарка лице, което прилича на шпаката по Везувий и Етна, затекли едри капки и това били сълзи... Жените не могли да издържат. Те заплакали за Франция, вместо да плачат за децата си, и разплакани избягали, криейки лица в престилките си.

О, велики историко, когото наричат Мишле, къде си? В Нерви⁴⁰³ ли?

О, велики поете, когото наричат Юго, къде си? На Джерсей⁴⁰⁴!

403. Уволнен от „Колеж дьо Франс“ на 12 април 1852 година, Мишле заминава за Италия на 29 октомври 1853 г. и се настанява в Нерви, близо до Генуа (Каза Берета), на 18 ноември 1853 г. Той преживява там до 7 април 1854 г. – бел.фр.изд.

404. Юго напуска Джерсей (Марин Терас) на 31 ноември 1855 г., за да се настани на Гернсей (Отвил Хауз) – бел.фр.изд.

164.

Навечерието на 2 септември

– Когато отечеството е в опасност – беше казал Дантон на 28 август в Националното събрание, – всичко принадлежи на него.

На двайсет и девети в четири часа вечерта биха обща тревога. Знаеше се за какво става въпрос – щеше да има обиски.

Като по замах с магическа пръчка при първите звуци на барабана Париж промени вида си. Всяка улица беше обкръжена и заета от по един взвод от шейсет човека.

Барьерите и реката също бяха охранявани.

В един часа сутринта обиските започнаха по всички къщи.

Комисарите от секциите чукаха на уличната врата в името на закона и тя им се отваряше.

Те чукаха на всеки апартамент, все така в името на закона, и им отваряха във всеки апартамент. Със сила преодоляваха вратите на жилищата, които не бяха заети.

Изловиха две хиляди пушки. Арестуваха три хиляди души. Имаха нужда от терор – постигнаха го.

После към тази мярка добавиха нещо, за което или не бяха помислил, или бяха мислили може би твърде дълго.

Тези обиски бяха отворили жилищата на богатите за бедните. Въоръжените секционери, които следваха магистратите, бяха хвърлили учудени погледи в копринените и позлатени дълбини на великолепните палати, които все още се обитаваха от собствениците им или чиито собственици отсъстваха. Оттам дойде не желание за опустошение, а засилване на омразата.

Опустошиха толкова малко, че Бомарше, който тогава беше в затвора, разказва, че във великолепните му градини на булевард „Сен Антоан“ някаква жена си откъснала роза и че поискали да хвърлят тази жена в реката.

И отбележете, че това ставаше в момента, когато Комуната току-що беше постановила, че „продавачите на звонкови монети ще бъдат наказвани със смъртно наказание“.

И ето как Комуната изместваше Събранието. Тя постановяваше смъртно наказание. Тя току-що беше дала на Шомет⁴⁰⁵ правото да отваря затворите и да освобождава затворниците. Тя си присвояваше

правото на помилване. Най-накрая тя щеше да нареди да се залепи на вратата на всеки затвор списък на затворниците, които са затворени в него. Това беше призив към омраза и отмъщение. Всеки гледаше към вратата на затвора, където беше затворен врагът му. Събранието видя до каква бездна го водеха. Щяха, въпреки волята му, да го потопят в кръв.

И кой щеше да стори това? Комуната, неговият враг!

Беше необходим само сгоден случай, за да започне страховитата борба между двете власти.

Едно ново заграбване от страна на Комуната накара този сгоден случай да се появи.

На 29 август, в деня на обиските, Комуната призова пред съда си за една вестникарска публикация Жире-Дюпре, един от жирондистите, които бяха най-дръзки, защото беше един от най-младите.

Жире-Дюпре се укри във военното министерство, нямайки време да стигне до Събранието.

Югнен, председателят на Комуната, накара да обсадят военното министерство, за да измъкне със сила оттам жирондисткия журналист.

Обаче Жирондата все така имаше мнозинство в Събранието. Оскърбена в лицето на един от своите членове, Жирондата се надигна – на свой ред тя призова да отговаря пред нея председателят Югнен.

Председателят Югнен изобщо не отговори на призовката на Събранието.

На трийсети то прие един декрет, който се отнасяше до общинските власти в Париж.

Един факт, който доказва ужаса, който все още изпитваха по онова време към кражбата, силно допринесе за току-що приетия от Събранието декрет.

Един член на Комуната или по-скоро една личност, която се представяше за член на Комуната, беше накарал да й отворят склада за мебели и беше взел едно малко оръдие от сребро, дар, поднесен на Луи XIV като дете от името на града.

Камбон, когото бяха назначили за пазител на обществените богатства, като научи за тази кражба, поиска да призове в съда обвинения. Човекът изобщо не отричаше, не се извиняваше и се задоволи да каже, че заплашена да бъде открадната, тази ценна вещ е по-добре да бъде у него, отколкото където и да било другаде.

405. Шомет – един от ръководителите на ебертистите по време на Великата френска революция. Прокурор на Парижката комуна (от дек. 1792). Екзекутиран заедно с Ж. Ебер – бел.ред.

Тази тирания на Комуната изглеждаше тежка на много хора. Луве, човек със смели инициативи, беше председател на секцията на улица „Ломбар“. Той заяви чрез своята секция, че общият съвет на Комуната е виновен за заграбването.

Чувствайки се подкрепено, Събранието постанови тогава, че председателят на Комуната, онзи Югнен, който не желаше да се яви доброволно на съд, следва да бъде доведен със сила, а в срок от двайсет и четири часа секциите да изберат нова Комуна.

Декретът беше приет на 30 август в пет часа вечерта.

Нека преброим часовете, защото от този момент ние вървим към клането на 2 септември и всяка минута ще се отброяват крачките към кървавата богиня с превити ръце, разпилени коси и уплашен поглед, която наричат Терор!

Впрочем Събранието, с някакъв остатък от боязън към страховитата си противница, заяви по отношение на Комуната, че то е заслужило пред родината, което логически не беше съвсем издържано.

„Ognandum, tollendum!“⁴⁰⁶, казва Цицерон по повод на Октавиан.

Комуната направи като Октавиан. Тя се остави да бъде коронясана, но не се остави да бъде прогонена.

Два часа след като беше приет декретът, Талиен, дребният писар, се хвалеше навред, че е човек на Дантон. Талиен, също така секретар на Комуната, предложи на секцията от Терн да тръгне срещу секцията от улица „Ломбар“.

А! Това си беше истинска гражданска война – но вече не народът срещу краля, буржоата срещу аристократите, колибите срещу замъците, къщите срещу дворците, а секция срещу секция, пики срещу пики, граждани срещу граждани.

В същото време Марат и Робеспьер, последният като член на Комуната, а първият като външен човек, издигнаха глас.

Марат поиска да бъде изклано Националното събрание. Но това не значеше нищо. Бяха свикнали да го виждат да прави подобни предложения.

Но Робеспьер, предпазливият, хитроумният Робеспьер – неясният и объркан разобличител, поиска да грабнат оръжията и не само да се защитават, но и да нападнат.

Необходимо беше Робеспьер да чувства Комуната твърде силна, за

406. Игра на думи, основана на tollere (възхвалявам или карам да изчезне) – вж. Светоний, „Животът на дванайсетте Цезари“, II, XII: „Трябва да го покрим с цветя и да го извисим чак до небето“ – бел.фр.изд.

да се осмели да се изкаже така! В действителност тя беше твърде силна, защото същата нощ нейният секретар Талиен се яви в Събранието с три хиляди души, въоръжени с пики.

– Комуната и само Комуната – каза той – въздигна членовете на Събранието в ранг на представители на един свободен народ. Комуната накара да бъде приет декретът против размирните свещеници и арестува хората, върху които никой не се осмеляваше да вдигне ръка. Комуната – завърши той – би разчистила за няколко дни почвата за свободата от тяхното присъствие!

И така в нощта на 30 срещу 31 август, пред същото това Събрание, което я беше уволнило, Комуната подхвърли първата дума за клане.

Кой спомена тази първа дума? Кой нахвърли, така да се каже, в основни линии кървавата програма?

Видяхме го, това беше Талиен, човекът, който ще осъществи 9 термидор⁴⁰⁷.

Трябва да отдадем справедливост на Събранието – то се надигна.

Манюел, прокурорът на Комуната, разбра, че се отива твърде далеч – той накара да арестуват Талиен и изиска Югнен да отиде и да признае правотата на Събранието.

И все пак Манюел, който арестува Талиен и накара Югнен да поднесе своите извинения, знаеше много добре какво ще се случи, защото ето какво направи този беден педант, този човек с дребнав ум, но с честно сърце.

Той имаше в Абатството един личен враг – Бомарше⁴⁰⁸.

Шегаджията Бомарше се беше подигравал често с Манюел. Обаче на Манюел му мина през ума, че ако Бомарше бъде заклан заедно с другите, могат да припишат това убийство на едно долно отмъщение, породено от честолюбието му. Той изтича в Абатството и накара да извикат Бомарше. Като го видя, онзи поиска да се извини и да даде обяснение на своята литературна жертва.

– Тук изобщо не става въпрос за литература, за журналистика, нито пък за критика. Ето ви отворената врата. Бягайте днес, ако не искате утре да бъдете заклан!

Авторът на „Фигаро“ не чака да му повтарят два пъти – той се

407. Единнайсетият месец от френския революционен календар (19 юли – 18 август) – бел. прев.

408. Пиер Огюстен дьо Бомарше (1732 – 1799), френски драматург. Известен с комедиите си „Севилският бръснар“ и „Сватбата на Фигаро“, в които отразява конфликтите във френското общество в навечерието на Великата френска революция – бел. ред.

плъзна през откритата врата и изчезна. Предположете, че беше осиркал комедианта Коло д'Ербоа вместо писателя Манюел, и Бомарше щеше да бъде мъртъв!

Доиде 31 август, този велик ден, в който трябваше да се решат нещата между Събранието и Комуната, сиреч между умереността и терора. Комуната бе решена да остане на сцената на всяка цена. Събранието бе дало оставката си в полза на едно ново събрание. Естествено, трябваше да надделее Комуната, толкова повече, че поривът беше благоприятен за нея.

Народът, без да знае накъде иска да върви, бе поел нанякъде. Хвърлен напред на 20 юни, хвърлен още по-далеч на 10 август, той имаше неясната нужда от кръв и разрушение.

Трябва да се каже, че Марат, от една страна, и Ебер, от друга, стрателно замайваха главите на народа! Нямахме човек, та чак до Робеспьер, който, искайки да завоюва отново своята силно разкладена популярност – когато цяла Франция искаше война, Робеспьер бе посъветвал да се запази мирът, – та, както казахме, нямаше човек чак до Робеспьер, който да не се направи на новинар и да не надмине с абсурдността на новините си и най-абсурдните такива.

Робеспьер бе заявил, че една могъща партия предлага трона на херцог Брауншвайг.

Кои бяха в този момент трите могъщи партии, които се бореха? Събранието, Комуната и якобинската партия. А освен това най-сетне Комуната и якобинците бяха едно.

Но не бяха нито Комуната, нито якобинците – Робеспьер беше член на клуба и на общината. Той нямаше да уличи сам себе си!

Значи тази могъща партия беше Жирондата.

Ние бяхме казали, че изказванията на Робеспьер надминават абсурдността и на най-абсурдните новини. Действително, какво по-абсурдно от това, да обвиниш Жирондата, която пък бе обявила война на Прусия и Австрия, че предлага трона на един вражески генерал?

И кои бяха хората, които бяха обвинени в това? Вернио, Ролан, Клавиер, Серван, Жансоне, Гаде, Барбару, сиреч най-пламенните патриоти и в същото време най-почтените хора във Франция!

Но има моменти, когато един човек като Робеспьер казва всичко, а най-лошото е, че има моменти, в които народът вярва на всичко!

Та, беше 31 август.

Лекарят, който би поставил пръсти на пулса на Франция в този ден, би усетил, че ударите се ускоряват всяка минута.

На трийсети в пет часа вечерта, както казахме, Събранието уволни Комуната. Декретът постановяваше в двайсет и четири часов срок секциите да изберат нов съвет.

Така че на 31-и вечерта в пет часа декретът трябваше да е изпълнен.

Но кресливите вопли на Марат, заплахите на Ебер и клеветите на Робеспьер накараха Комуната така да натежи над Париж, че секциите не се осмелиха да гласуват. Като предлог за въздържанието си те се аргументираха, че декретът не им е съобщен официално.

На 31 август към обяд Събранието беше на мнение, че декретът от предишната вечер не се изпълнява и изобщо няма да бъде изпълнен. Би трябвало да се прибегне до сила, а кой знае дали тази сила ще бъде на страната на Събранието?

Комуната разчиташе на Сантер чрез зет му Панис. Панис, както вероятно си спомняте, беше онзи фанатичен почитател на Робеспьер, който беше предложил на Ребески и Барбару да бъде избран диктатор и им беше дал да разберат, че този диктатор трябва да бъде Неподкупният. Сантер притежаваше предградията. Предградията бяха неустойимата мощ на океана.

Предградията бяха разбили вратите на Тюйлери – те щяха като нищо да разбият и вратите на Събранието. Освен това Събранието се страхуваше, че ако се въоръжи срещу Комуната, ще бъде изоставено не само от крайните патриоти, от онези, които искаха революция на всяка цена, но освен това – което би било много по-лошо, – би било подкрепено от умерените роялисти. Тогава то беше напълно загубено!

Към шест часа по банките се пръсна слухът, че около Абатството става голяма навалица.

Току-що бяха оправдали някой си господин Дьо Монморен – народът помисли, че става въпрос за министъра, който беше подписал паспортите, с които Луи XVI се бе опитал да избяга. Той се понесе на тълпи към затвора, искайки със силни викове смърт за предателя. С много мъки успяха да го накарат да разбере грешката си – през цялата нощ по улиците на Париж ужасяващият кипеж не спря.

Чувстваше се, че на следващия ден и най-малкото събитие, което ще дойде на помощ на този кипеж, ще приеме огромни размери.

Това събитие, което ще се опитаме да разкажем с известни подробности, защото има общо с един от героите на историята, когото задълго бяхме изгубили от поглед, тлееше в затвора на Шатле.

165.

В която ще се срещнем още веднъж с господин
Дьо Бозир

След деня на 10 август беше учреден специален трибунал, който да разгледа кражбите, извършени в Тюйлери. Народът беше разстрелял на място двеста или триста крадци, хванати на местопрестъплението. Но освен тях имаше още толкова, както се разбра, които поне временно бяха успели да скрият краденото.

В числото на тези почтени занаятчии бе и нашият стар познайник господин Дьо Бозир, бивш полицейски пристав на Негово величество.

Нашите читатели, които си спомнят миналото на любовника на госпожица Олива, бащата на малкия Тусен, изобщо няма да се учудят, като го открият измежду тези, които трябваше да дадат сметка не пред нацията, а пред трибуналите, от чието име ги бяха изловили в Тюйлери.

Действително господин Дьо Бозир бе влязъл в двореца след всички други. Той беше твърде разумен човек, за да влезе пръв или един от първите там, където беше опасно да се проникне преди останалите.

Съвсем не политически убеждения бяха отдели господин Дьо Бозир в двореца на кралете, било за да оплаче падането на монархията, било да аплодира триумфа на народа. Не, господин Дьо Бозир идваше като любител, носейки се над онези човешки слабости, които наричат убеждения, и без друга цел, освен да види дали тези, които са дошли да погубят трона, няма да погубят в същото време някое по-лесно преносимо бижу, което е по-лесно да се сложи на сигурно място.

Но за да запази поне привидно външност, господин Дьо Бозир беше нахлупил червения калпак, беше се въоръжил с една огромна сабя, после лекичко бе нацапал ризата си и потопил ръцете си в кръвта на първия мъртвец, когото срещна. Така че този вълк, следващ армията завоевателка, този лешояд, летящ след битката над бойното поле, можеше с един повърхностен поглед да бъде взет за някой победител.

Действително по-голямата част от онези, които го чуха да крещи: „Смърт на аристократите!“, и които го видяха да тършува под леглата, да отваря шкафовете, та чак и чекмеджетата на скриновете, за да се увери дали там не се е скрил някой аристократ, можеха да го вземат за победител.

Само че по едно и също време заедно с него, за нещастие на господин Дьо Бозир, там се намираше и един човек, който не викаше, не гледаше под леглата и не отваряше шкафовете и който, влязъл сред огъня, въпреки че беше без оръжие, заедно с победителите, въпреки че не беше победил нищо, се разхождаше с ръце зад кръста, както би направил в някоя обществена градина по време на празнична вечер, студен и спокоен под черното си износено и чисто облекло, човек, който се задоволяваше от време на време да повиши глас, за да каже:

– Не забравяйте, граждани, че не бива да се убиват жени и да се докосват бижутата!

Колкото до онези, които виждаше да убиват мъже и да изхвърлят мебели през прозорците, нашият човек не смяташе, че има правото да им каже нещо.

От пръв поглед той бе забелязал, че господин Дьо Бозир съвсем не е от последните.

Така че към девет и половина часа Питу, който, както знаем вече, беше получил в качеството на почетен пост охраната на Часовниковия вестибюл, видя да се задава към него от вътрешността на двореца нещо като огромен гигант, който учтиво, но също така твърдо, сякаш бе получил заповед да въведе ред в безпорядъка и правосъдие в отмъщението, му каза:

– Капитане, ще видите да слиза един човек, който има червен калпак на главата си, държи сабя в ръка и жестикулира силно. Ще го арестувате и ще наредите на вашите хора да го обискират – той открадна една кутийка с диаманти.

– Да, господин Майар – отвърна Питу, вдигайки ръка към шапката си.

– Аха! – каза бившият пристав. – Вие ме познавате, приятелю?

– Вярвам, че ви познавам! – каза Питу. – Не си ли спомняте, господин Майар? Заедно превзехме Бастилията!

– Възможно е! – каза Майар.

– После, на пети и шести октомври пак бяхме заедно във Версай⁴⁰⁹.

– Действително, бях там.

– Дявол да го вземе! Доказателството е, че вие водехте жените и се дуелирахте при вратите на Тюйлери с един от пазачите, който не искаше да ви пусне да минете.

409. Дюма изглежда е забравил, че на 5 и 6 октомври Анж Питу прави маневри с войската си в Арамон; единствено Бийо участва в похода към Версай – бел.ред.

– Тогава – каза Майар – ще направите това, което ви казах, нали?

– И това, и друго, господин Майар. Всичко, което ми наредите! Ах, вие сте патриот!

– Хваля се, че съм такъв – каза Майар. – И то е, защото не бива да позволяваме да опетняват името, на което имаме право. Внимание! Ето го нашия човек.

Наистина в този момент господин Дьо Бозир слизаше по стълбите към вестибюла, размахвайки голямата си сабя и викайки: „Да живее нацията!“

Питу направи знак на Телие и Манике, които без преструвки заставаха при вратата, а той отиде да изчака господин Дьо Бозир на последното стъпало на стълбата. Той бе забелязал взетите мерки и несъмнено тези мерки го бяха обезпокоили, защото се спря, сякаш беше забравил нещо и направи движение да се върне обратно нагоре.

– Извинете, гражданино – каза Питу, – оттук се минава.

– А! Значи оттук?

– И тъй като има заповед Тюйлери да бъде опразнен, минете, ако обичате.

Бозир вдигна отново глава и продължи да слиза по стълбата. Стигнал на последното стъпало, той вдигна ръка към червения си калпак и подражавайки на тона на военните, каза:

– Хайде, другарю, минава ли се, или не се минава?

– Минава се. Но преди това ще трябва да се подложите на една малка формалност – каза Питу.

– Хм! И каква е тя, мой прекрасни капитане?

– Трябва да се оставите да ви обискират, гражданино.

– Да ме обискират?

– Да.

– Да обискират един патриот, един победител, един човек, който досега е изтребвал аристократи?

– Това е заповядано. И така, другарю, заради другарството – каза Питу – приберете голямата си сабя в ножницата – сега, когато аристократите са избити, тя е ненужна, – и ни оставете да го извършим доброволно, защото иначе ще бъда принуден да приложа сила.

– Сила ли? – каза Бозир. – Ах, ти говориш така, мой прекрасни капитане, защото имаш под заповедите си двайсет души. Но ако бяхме само двамата!...

– Ако бяхме само двамата, гражданино – каза Питу, – щях да ти хвана китката, ей така, с дясната си ръка, щях да ти изтръгна сабята с

лявата и да я строша с крака си като недостойна да бъде докосвана повече от ръката на един почтен човек, след като е била докосната от тази на един крадец!

И Питу, прилагайки на практика теорията, която излагаше, изви китката на мнимия патриот с дясната си ръка, изтръгна му сабята с лявата, строшавайки острието под крака си и захвърли дръжката далеч от себе си.

– Крадец! – провикна се човекът с червения калпак. – Крадец аз, господин Дьо Бозир?

– Приятели – каза Питу, блъскайки бившия полицейски пристав сред хората си, – претърсете господин Дьо Бозир!

– Е, добре, търсете! – каза човекът, протягайки ръце, сякаш беше жертва. – Търсете!

Нямаха нужда от разрешението на господин Дьо Бозир, за да извършат претърсването. Но за голямо учудване на Питу и най-вече на Майар, след като го претърсиха хубаво, обърнаха му джобовете, опипаха го дори по най-тайните места, не намериха у бившия полицейски пристав нищо, освен една колода карти, с едва видими фигури, толкова беше стара, и освен нея сумата от единайсет су.

Питу погледна Майар. Той сви рамене в жест, означаващ: „Какво искате?“

– Започнете отначало! – каза Питу, на когото, както си спомняте, едно от главните качества беше търпението.

Започнаха отначало. Но и повторното претърсване беше толкова безплодно, колкото и първото – намериха същата колода карти и същите единайсет су. Господин Дьо Бозир ликуваше.

– Е, добре – каза той, – една сабя все така ли ще бъде обезчестена от докосването на ръката ми?

– Не, господине – каза Питу, – и доказателството за това е, че ако не сте удовлетворен от извиненията, които ви поднасям, един от хората ми ще ви предостави своята и ще ви дам всякакво друго удовлетворение, каквото желаете.

– Благодаря, млади човече – каза господин Дьо Бозир, изправяйки се. – Вие действяхте според дадените ви заповеди, а един бивш военен като мен знае, че заповедта е нещо свещено. А сега ви предупреждавам, че госпожа Дьо Бозир трябва да е обезпокоена от дългото ми отсъствие и ако ми бъде позволено да се оттегля...

– Вървете, господине – каза Питу. – Вие сте свободен!

Бозир поздрави с облекчен вид и излезе. Питу потърси с очи Майар

– Майар вече не беше там.

– Видяхте ли господин Майар? – попита той.

– Стори ми се, че го видях да се качва обратно по стълбите – отвърна един от арамонците.

– Правилно ви се е сторило – каза Питу, – защото ето го, слиза.

Действително Майар слизаше по стълбите и благодарение на дългите си крака, прескачащи при всяка крачка по едно стъпало, той скоро беше във вестибюла.

– Е, какво, намерихте ли нещо? – попита той.

– Не – отвърна Питу.

– Тогава аз съм имал повече щастие от вас – намерих кутийката за скъпоценности.

– И тъй, значи сме сбъркали?

– Не, имали сме право.

И като отвори кутийката, Майар извади златния обков, който беше овдволял от всичките скъпоценни камъни, които е съдържал.

– Виж ти, какво ще рече това? – попита Питу.

– Ще рече, че мошеникът се е досетил за удара, че е измъкнал диамантите и като е преценил, че обковът ще му пречи, го е захвърлил заедно с кутийката в кабинета, където го намерих.

– Хубаво! – каза Питу. – Ами диамантите?

– Е, добре, намерил е начин да ги измъкне под носа ни.

– Ах, разбойникът му!

– Много време ли мина, откакто си тръгна? – попита Майар.

– Когато слизахте, той преминаваше през вратата на двора в средата.

– И в каква посока отиваше?

– Зави към кея.

– Сбогом, капитане.

– Тръгвате ли си, господин Майар?

– Искам да ми е чиста съвестта – каза бившият пристав.

И разтваряйки дългите си като пергел крака, той се впусна да преследва господин Дьо Бозир.

Питу остана замислен над случилото се и беше още налегнат от тежестта на тези мисли, когато помисли, че е познал графиня Дьо Шарни и когато последваха събитията, които ние разказахме в предишните глави, не смятайки, че трябва да ги усложняваме с един инцидент, който по наше мнение трябваше да намери място по-нататък.

166. Очистителното

Колкото и бързо да вървеше, Майар не можа да настигне господин Дьо Бозир, който имаше на своя страна три благоприятни обстоятелства – най-напред десет минути преднина, след това тъмнината и най-накрая многобройните минувачи, които пресичаха Карусел и сред които господин Дьо Бозир изчезна.

Но веднъж достигнал кея на Тюйлери, бившият пристав на Шатле не продължи по-нататък – както вече сме казвали, той живееше в предградиято Сен Антоан и беше по пътя му или почти да продължи по кея до площад „Грев“.

Голяма навалица от народ се блъскаше по Пон-Ньоф и Пон-о-Шанж. Бяха изложили трупове на площада пред Съдебната палата и всеки беше тръгнал натам с надеждата или по-скоро със страха, че ще намери брат, роднина или приятел.

Майар последва тълпата. На ъгъла на улица „Барийери“ и площада на Съдебната палата той имаше един приятел фармацевт – по онова време все още ги наричаха аптекари.

Майар влезе при приятеля си, седна и заприказва за нещата, случили се през деня, докато хирурзите идваха, искайки от аптекаря бинтове, мехлеми, корпия⁴¹⁰, в края на краищата всичко необходимо за превързването на ранени, защото от време на време разпознаваха сред мъртвите по някой вик, по някое стенание или по задъханото дишане някой нещастник, който беше още жив, и този нещастник на мига биваше измъкнат от купа мъртви, превързваха го и го отнасяха в Кметството.

Така че в лабораторията на достойния аптекар имаше голяма блъсаница. Но Майар не пречеше. Освен това в такива дни приемаха с удоволствие патриотите със закалката на Майар, които бяха утеха за центъра и предградията на града.

Той беше там вече от четвърт час, свил дългите си крака и правейки се на възможно най-малък, когато влезе една жена на около трийсет и седем-трийсет и осем години, която под облеклото, издаващо най-явна мизерия, беше запазила известен облик на някогашно голямо богатство, а осанката ѝ издаваше аристократизъм – ако не вроден, то най-малкото

410. Корпия – конци, ползвани вместо марля в миналото – бел.прев.

заучен.

Но това, което най-вече поразя Майар, беше странната прилика на тази жена с кралицата – той би надал учуден вик, ако не притежаваше самообладанието, което вече познаваме.

Тя държеше за ръка едно малко момченце на осем или девет години. Приблужи се до тезгяха с нещо като боязън, криейки, колкото е възможно бедността на облеклото си, което правеше още по-видими грижите, които в своята разруха тази жена полагаше за лицето и ръцете си.

За известно време не беше възможно да бъде чута, тъй като тълпата беше голяма. Най-накрая, като се обърна към аптекаря, тя каза:

– Господине, ще имам нужда от очистително за мъжа ми, който е болен.

– Какво очистително желаете, гражданко? – попита аптекарят.

– Каквото искате, господине, само да не струва повече от единайсет су.

Тази цифра от единайсет су поразя Майар. Единайсет су беше точната сума, която се намери, както си спомняте, в джоба на господин Дьо Бозир.

– Защо не бива да струва повече от единайсет су? – запита аптекарят.

– Защото това бяха всички пари, които мъжът ми можа да ми даде.

– Направете смес от тамаринд и теснолиста касия и го дайте на гражданката – каза аптекарят на помощника си.

Помощникът се зае с приготвянето, докато аптекарят отговаряше на други искания.

Но Майар, който не се разсейваше от нищо, съсредоточи цялото си внимание върху жената с очистителното и единайсетте су.

– Вземете, гражданко – каза първият помощник, – ето лекарството ви.

– Хайде, Тусен – каза жената с привлечен изговор, който изглежда й беше привичен, – дай единайсетте су, дете мое.

– Ето ги – каза малчуганът.

И като постави шепата медни монети на тезгяха, каза:

– Ела, мамо Олива. Ела бързо, татко чака.

И той се опита да помъкне майка си, повтаряйки:

– Ама ела де, мамо Олива! Ела де!

– Извинете, гражданко – каза помощникът, – тук са само девет су.

– Как така само девет су? – каза жената.

– По дяволите! – каза момъкът. – Пребройте ги сама.

Жената ги преброи – наистина бяха само девет су.

– Какво си направил с двете су, лошо дете? – попита тя.

– Нищо не зная – отвърна детето. – Ела, мамо Олива!

– Трябва да знаеш, защото поиска да носиш парите и аз ти ги дадох.

– Трябва да съм ги загубил. Хайде, тръгвай!

– Имате очарователно дете, гражданко! – каза Майар. – Изглежда много интелигентно, само трябва да се внимава да не стане крадец.

– Крадец! – каза жената, която малчуганът беше обозначил с титлата мама Олива. – И защо така, моля, господине?

– Защото изобщо не е загубил двете су, а ги е скрил в обувката си.

– Аз ли? – каза детето. – Това не е вярно!

– В лявата обувка, гражданко. В лявата обувка – каза Майар.

Въпреки крясъците на младия Гусен, мама Олива събу левия му крак и намери двете су в обувката. Тя подаде двете су на помощник-аптекаря и помъкна детето, заплашвайки го с наказание, което би могло да изглежда ужасно за присъстващите, ако не биха взели предвид смекчаването му, до което щеше да доведе без никакво съмнение майчината нежност.

Събитието, твърде маловажно само по себе си, сигурно би минало незабелязано сред важните обстоятелства, ако приликата на тази жена с кралицата не беше погълнала така странно мислите на Майар. От тази натрапчива мисъл последва това, че той се приближи до своя приятел аптекаря и като го хвана в един миг на отдых, който му беше даден, каза:

– Забелязахте ли?

– Какво?

– Приликата на гражданката, която излезе оттук...

– С кралицата ли? – каза аптекарят, смеейки се.

– Да... И вие като мен сте я забелязали.

– Отдавна!

– Как така отдавна?

– Разбира се – това е историческа прилика.

– Не разбирам.

– Изобщо ли не си спомняте знаменитата история с колието?

– О! Един пристав от Шатле не може да забрави подобна история.

– Тогава трябва да си спомняте някоя си Никол Льоге, наречена още госпожица Олива.

– А! О, Боже, вярно! Която беше играла при кардинал Дьо Роан ролята на кралицата, нали?

– И която живее с един смешник, затънал в мръсни афери, един бивш полицейски пристав, един мошеник, един доносник, наречен Бозир.

– Ами? – подскочи Майар, все едно, че го беше ухапала змия.

– Наречен Бозир – повтори аптекарят.

– Бозир ли се нарича мъжът й? – попита Майар.

– Да.

– И тя дойде да търси лекарство за него?

– Смешникът трябва да е хапнал нещо трудно смिलाемо.

– Очистително лекарство...? – продължи Майар като човек, тръгнал по следата на важна тайна, който не иска да бъде отклоняван от мисълта си.

– Да, очистително.

– Аха! – провикна се Майар и се плесна по челото. – Пипнах го!

– Кой?

– Човекът с единайсетте су.

– Какъв е този човек с единайсетте су?

– Господин Дьо Бозир, дяволите да го вземат!

– Пипнали сте го?

– Да... Ако зная къде живее, все пак.

– Ако вие не знаете, аз знам.

– Хубаво! Къде живее той?

– На улица „Жюивери“ номер шест.

– Тук наблизо ли е?

– На две крачки.

– Е, какво, това вече не ме учудва.

– Кое?

– Че малкият Тусен е откраднал две су от майка си.

– Какво! Това вече не ви учудва?

– Не. Той е синът на господин Дьо Бозир, нали?

– Той е негов жив портрет.

– Чувства се породата на доброто ловно куче! Хайде, скъпи приятелю – продължи Майар, – кажете ми с ръка на сърцето след колко време ще подейства лекарството ви?

– Сериозно ли?

– Съвсем сериозно.

– Не преди да са изминали два часа.

– Това е всичко, което ми трябва да знам.

– Значи проявявате интерес към господин Дьо Бозир?

– Толкова голям интерес, че понеже се страхувам, че няма да се грижат добре за него, ще ида да му потърся...

– Какво?

– Двама болногледачи. Сбогом, скъпи приятелю.

И като излезе от дюкяна на аптекаря с безмълвен смях, единственият, който някога бе разведрявал печалното му лице, Майар пое по пътя към Тюйлери.

Питу отсъстваше – спомнете си, че той беше последвал през градината по стъпките на Андре следите на граф Дьо Шарни. Но в негово отсъствие откри Манике и Телие, които отговаряха за поста.

И двамата го познаха.

– А! Това вие ли сте, господин Майар? – попита Манике. – Е, какво, настигнахте ли нашия човек?

– Не – каза Майар, – но съм по следите му.

– Бога ми, това е цяло щастие – каза Телие, – защото въпреки че нищо не намерихме у него, се обзалагам, че е носил диамантите!

– Обзаложете се, гражданино – каза Майар, – обзаложете се и ще спечелите.

– Хубаво! – каза Манике. – И могат ли да му бъдат отнети?

– Поне така се надявам, ако ми помогнете.

– Как, гражданино Майар? На вашите заповеди сме.

Майар направи знак на лейтенанта и на младши-лейтенанта да се приближат към него.

– Изберете ми двама сигурни хора от вашия отряд.

– По храброст ли?

– И като почтеност.

– О! Тогава вземайте наслуки.

После, като се обърна към хората от поста, Дезире каза:

– Двама доброволци.

Една дузина мъже се надигнаха.

– Хайде, Буланже – каза Манике, – ела тук!

Единият от мъжете се приближи.

– И ти, Моликар.

Втори дойде да застане до първия.

– Искате ли още хора, господин Майар? – попита Телие.

– Не, тези са достатъчни. Елате, храбреци мои!

Двамата арамонци последваха Майар.

Майар ги отведе на улица „Жюивери“ и се спря пред вратата на шести номер.

– Тук е – каза той, – да се качим.

Двамата мъже навлязоха заедно с него в прохода, после по стълбата и най-накрая стигнаха до четвъртия етаж. Там те бяха напътствани от виковете на господин Тусен, все още не напълно утешен от наказанието, но не майчиното, – господин Дьо Бозир беше осъзнал важността на факта и беше сметнал за свой дълг да се намеси и да добави няколко плесника с грубата си суха ръка към по-меките пошляпвания, които въпреки волята си беше принудена да раздаде на скъпия си син госпожица Олива.

Майар се опита да отвори вратата. Отвътре имаше спуснато резе. Той почука.

– Кой е? – попита провлеченият глас на госпожица Олива.

– В името на закона, отворете! – отвърна Майар.

Вътре се проведе кратък разговор на тих глас, чийто резултат беше, че младият Тусен млъкна, мислейки, че законът се е обезпокоил заради двете су, които той се беше опитал да открадне от майка си, докато Бозир, който отдаваше на обиските чукането по вратата, колкото и да не беше уверен, се опитваше да успокои Олива.

Най-накрая госпожа Дьо Бозир се реши и в момента, когато Майар се готвеше да почука за втори път, вратата се отвори.

Тримата мъже влязоха за голям ужас на госпожица Олива и на малкия Тусен, който изтича да се скрие зад един стар сламен стол.

Господин Дьо Бозир беше легнал и върху нощната масичка, осветена от една мижава свещ, димяща в железен свещник, Майар с удовлетворение забеляза празната бутилка. Лекарството беше погълнато. Оставаше само да се изчака въздействието му.

На идване Майар беше разказал на Буланже и Моликар какво беше станало при аптекаря. Така че когато влязоха в стаята на господин Дьо Бозир, те бяха напълно наясно с положението.

След като ги настани от всяка страна на леглото на болния, той се задоволи да им каже:

– Граждани, господин Дьо Бозир е точно като онази принцеса от „Хиляда и една нощ“, която не говорела, освен ако не бъде принудена, но която всеки път, когато отворела устата си, оставяла да падне от нея по един диамант! Така че не оставяйте от устата на господин Дьо Бозир да изпадне и една дума, без да проверите какво съдържа... Ще ви чакам в общината. Когато господинът вече няма да има какво да ви каже, ще го отведете в Шатле, където ще го препоръчате от името на гражданина Майар и ще ме настигнете в Кметството с онова, което ще ви е казал.

Двамата национални гвардейци се поклониха в знак на безмълвно послушание и се настаниха на неголямо разстояние от двете страни на леглото на господин Дьо Бозир.

Аптекарят не се беше излъгал – след два часа лекарството подейства. Ефектът му продължи почти час и беше до немай къде удовлетворителен!

Към три часа сутринта Майар видя двамата мъже да идват. Те носеха диаманти от най-високо качество за стотина хиляди франка, увити в извлечението от акта за приемането в затвора на господин Дьо Бозир.

Майар постави от свое име и от името на двамата арамонци диамантите на бюрото на прокурора на Комуната, който им издаде удостоверение, констатиращо, че гражданите Майар, Моликар и Буланже са много заслужили пред родината.

167.

Първи септември

Обаче ето какво стана след трагикомичното събитие, което току-що разказахме. Господин Дьо Бозир, записан в затворническата книга на затвора „Шатле“, беше привлечен под отговорност от съда, разглеждащ специално кражбите, извършени на 10 август и през следващите дни.

Той нямаше как да отрича – фактът беше напълно изяснен. Така че обвиняемият се ограничи с това да изповяда греха си и да призове трибунала към милосърдие.

Трибуналет беше наредил да се проучи миналото на господин Дьо Бозир и малко осведомен от сведенията, осигурени му от разследването, осъди бившия полицейски пристав на пет години каторга и на излагане на позорния стълб.

Господин Дьо Бозир напразно твърдеше, че е забъркан в тази кражба от най-почтени чувства, сиреч от надеждата да осигури спокойно бъдеще на съпругата и сина си. Нищо не можеше да осуети произнасянето на присъдата и тъй като този трибунал нямаше инстанция, пред която да се обжалва, на по-следващия ден след произнасянето на присъдата, тя беше приведена в изпълнение.

Уви! Защо ли не беше изпълнена още в същия миг!

Съдбата пожела в навечерието на деня, в който господин Дьо Бозир трябваше да бъде изложен на позорния стълб, да вкарат в затвора един от някогашните му другари. Те се познаха един друг. Последваха доверителни разкази.

Новият беше затворен, както казваше, по повод на един чудесно организиран атентат, който трябвало да стане на площад „Грев“ или на Дворцовия площад.

Съзаклятниците щели да се съберат там под предлог да видят първото излагане на позорния стълб, което ще се състои – по онова време излагаха осъдените без разлика на площад „Грев“ и срещу Съдебната палата, – и с викове: „Да живее кралят! Да живеят прусаците! Смърт на нацията!“, щели да завладеят Кметството, да повикат на помощ Националната гвардия, две трета от която били роялисти или поне най-малкото конституционалиста, да подкрепят ликвидирането на Комуната, уволнена на 30 август от Събранието, и да извършат най-накрая роялистка контрареволуция.

За нещастие новият арестуван, този приятел на господин Дьо Бозир, бил човекът, който трябвало да даде сигнала. Обаче останалите съзаклятници, незнаещи за ареста му, щели да се съберат на площада в деня на излагането на позорния стълб на първия осъден и тъй като никой няма да бъде там, за да извика: „Да живее кралят! Да живеят прусаците! Смърт на нацията!“⁴, въстанието нямало да се състои. Толкова повече било за съжаление, добавяше приятелят, защото никога не е имало подготвено движение и не е обещавало по-сигурен резултат.

Освен това арестът на приятеля на господин Дьо Бозир имаше и още нещо за оплакване – това, че сигурно в блъсканицата не биха пропуснали да освободят осъдения и по този начин да избегне двойното наказание да бъде клеймосан и изпратен на каторга.

Господин Дьо Бозир, въпреки че нямаше твърди убеждения, все пак винаги дълбоко в себе си клонеше към монархията. Така че той започна да съжалява горчиво за краля и освен това за себе си, че въстанието няма да може да избухне. Изведнъж се плесна по челото. Току-що го беше озарила една бърза мисъл.

– Ами че първото излагане на позорния стълб трябва да бъде мое-то! – каза той на другаря си.

– Разбира се. Което, повтарям ти, би било голямо щастие за теб!

– И ти казваш, че за ареста ти не се знае?

– Никому не е известен.

– Тогава дали съзаклятниците няма да се съберат така, сякаш ти не си арестуван?

– Точно така.

– Така че ако някой даде уговорения сигнал, въстанието ще избухне?

– Да... Но кой искаш да го даде, когато аз съм арестуван и не мога да се свържа с никого отвън?

– Аз! – каза Бозир с тона на Медея от трагедията на Корней.

– Ти ли?

– Разбира се, че аз! Нали аз ще бъда този, когото ще изложат на позорния стълб? Е, добре, аз ще извикам: „Да живее кралят! Да живеят прусаците! Смърт на нацията!“⁴ Както ми се струва, не е толкова трудно.

Другарят на Бозир го гледаше в захлас.

– Винаги съм казвал – провикна се той, – че ти си гениален човек!

Бозир се поклони.

– И ако ти направиш това – продължи затворникът роялист, – та не само ще бъдеш освободен, не само ще бъдеш помилван, но понеже аз

ще обявя, че на тебе се дължи успехът на заговора, ти можеш предварително да се хвалиш, че ще получиш хубаво възнаграждение!

– Изобщо не действам поради подобни подбуди – отвърна Бозир с вид на изобщо незаинтересуван човек.

– По дяволите! – каза приятелят му. – Ама няма значение, когато дойде наградата, съветвам те да не отказваш.

– Ако ти ме съветваш... – каза Бозир.

– Ще направя нещо повече, ще те приканя и в случай на нужда ще ти наредя – настоя величествено приятелят.

– Така да бъде! – каза Бозир.

– Е, добре – подхвана приятелят му, – утре ще закусим заедно. Директорът на затвора няма да откаже тази последна милост на двама другари. И ще изпием бутилка вино за успеха на съзаклятието!

Бозир хранеше известни съмнения относно услужливостта на директора на затвора по отношение на утрешната закуска. Но все едно дали щеше да закусва или не със своя приятел, той беше решен да удържи на обещанието, което му беше дал.

За негово голямо удовлетворение директорът даде разрешението си.

Двамата приятели закусиха заедно. И изпиха не една, ами две, три, четири бутилки!

При четвъртата господин Дьо Бозир беше вече яростен роялист. За щастие дойдоха да го потърсят, за да го отведат на площад „Грев“, преди да бъде преполовена петата бутилка.

Той се качи в колата за осъдените като в триумфална колесница, гледайки презрително тази тълпа, на която подготвяше толкова ужасна изненада.

На края на моста Нотр Дам една жена и едно малко момче очакваха преминаването му.

Господин Дьо Бозир разпозна бедната Олива, потънала в сълзи, и младия Тусен, който, като видя баща си в ръцете на жандармите, се провикна:

– Така му се пада. Защото ме биеше...

Бозир им отправи една покровителствена усмивка и би добавил към нея и един жест, който сигурно би бил изпълнен с величие, ако ръцете му не бяха вързани на гърба.

Площадът пред Кметството беше претъпкан от народ.

Знаеха, че осъденият изкупува една кражба, извършена в Тюйлери. Познаваха от публикувания отчет за процеса обстоятелствата,

съпровождани и последвали кражбата, и нямаха никаква милост към осъдения.

Така че когато колата спря в подножието на позорния стълб, стражата с голяма мъка успя да удържи народа.

Бозир гледаше цялото това вълнение, цялата тази блъсканица с изражение, което искаше да каже: „Ще видите вие! Ей сега ще стане съвсем друго нещо!“

Когато се появи на позорния стълб, се надигна всеобщ вик ура, но при все това, когато наближи моментът на екзекуцията, когато палачът разпочна ръкава на осъдения и разголи рамото му и се наведе да вземе нажеженото желязо от мангала, стана онова, което става винаги – пред върховното величие на правосъдието всички замълчаха.

Бозир се възползва от момента и събирайки всичките си сили се провикна с пълен, звучен и отекващ глас:

– Да живее кралят! Да живеят прусаците! Смърт на нацията!

Каквато и безредица да беше очаквал господин Дьо Бозир, събитие то надмина много надеждите му – не се надигнаха викове, а се надигнаха рекове. Цялата тази тълпа изрева и се нахвърли към позорния стълб.

Този път стражата беше безсилна да опази господин Дьо Бозир. Редиците ѝ бяха разкъсани, ешафодът завладян, палачът хвърлен долу от естрада, а осъденият беше незнайно как откъснат от стълба и хвърлен в този всепоглъщащ мравуняк, който се нарича множество.

Той щеше да бъде убит, пронизан, направен на парчета, когато за щастие един човек, препасан с ешарф, се спусна от горната част на стълбището пред Кметството, откъдето наблюдаваше екзекуцията.

Този човек беше прокурорът на Комуната Манюел. Той притежаваше голямо чувство за човешчина, което понякога биваше заставян да затвори в дъното на душата си, но което при подобни обстоятелства се изтръгваше на свобода. Той достигна с големи мъки до господин Дьо Бозир, протегна ръка над него и каза със силен глас:

– В името на закона, искам този човек!

Народът се колебаеше дали да се подчини. Манюел развърза ешарфа си, размаха го над тълпата и извика:

– Насам, всички добри граждани⁴¹¹!

Двайсетина души притичаха и се наблъскаха около него. Издърпаха Бозир от ръцете на тълпата – той беше полумъртъв. Манюел накара да го пренесат в Кметството. Но скоро Кметството беше сериозно заплашено, толкова голямо беше озлоблението на хората.

Манюел се появи на балкона.

– Този човек е виновен – каза той, – но за престъпление, за което не е съден. Изберете помежду си един съд. Този съд ще се събере в една от залите на Кметството и ще постанови какъв да бъде жребият на виновния. Присъдата, каквато и да бъде тя, ще бъде изпълнена, но нека има присъда!

Не е ли странно, че в навечерието на клането в затворите един от хората, които бяха обвинени за това клане, с риск за живота си държеше подобен език? Има такива аномалии в политиката – който може, нека ги обясни.

Това обещание укроти тълпата. Четвърт час по-късно съобщиха на Манюел за народния съд. Този съд се състоеше от двайсет и един членове, които се появиха на балкона.

– Тези хора ли са вашите делегати? – попита Манюел тълпата.

Вместо отговор тълпата заръкопляска.

– Това е добре – каза Манюел, – защото щом това са съдиите, правосъдието ще бъде извършено.

И както беше обещал, настани съда в една от залите на Кметството.

Повече мъртъв, отколкото жив, господин Дьо Бозир се яви пред този импровизиран трибунал. Той опита да се защити, но второто престъпление беше също така доказано, както и първото – само че в очите на народа то беше много по-тежко.

Да викаш: „Да живее кралят!“ , когато кралят, признат за предател, беше затворник в Тампъл, да викаш: „Да живеят прусаците!“ , когато прусаците току-що бяха превзели Лонгви и бяха на не повече от шейсет левги от Париж, да викаш: „Смърт на нацията!“ , когато нацията хъркаше на смъртното си легло, това беше едно ужасяващо престъпление, заслужаващо най-висшо наказание!

Така че съдът реши, че виновният не само ще бъде наказан със смърт, но и за да придаде на смъртта му срама, който законът се бе

411. Ние нямаме ни най-малкото намерение да прославяме Манюел, един от най-нападните хора на революцията – ние само имаме намерение да кажем истината. Ето как Мишле разказва този факт: „На 1 септември на площад «Грев» се състоя една ужасяваща сцена. Един крадец, когото бяха изложили на позорния стълб и който, без съмнение, беше пиян, се сети да викне: «Да живее кралят! Да живеят прусаците! Смърт на нацията!» Още същия миг той беше изтръгнат от позорния стълб и щеше да бъде направен на парчета. Прокурорът на Комуната, Манюел, се хвърли, изтръгна го от ръцете на народа и го спаси в Кметството. Но самият той се намираше в крайна опасност. Грябваше да обещае, че един народен съд ще съди виновния. Този съд постанови смъртно наказание. Властта прие тази присъда като правилна и валидна. Тя беше изпълнена. Човекът умря на следващия ден“ – бел.авт.

опитал да ѝ отнеме, замествайки бесилката с гилотината, той, в нарушение на закона, ще бъде обесен, и то обесен на същото място, където е извършил престъплението.

Вследствие на това палачът получи заповед да издигне бесилка на същия ешафод, на който беше издигнат позорният стълб.

Гледката на тази работа и увереността, че затворникът, пазен зорко, не може да избяга, довършиха успокояването на тълпата. Така че ето събитието, което, както казахме в края на една от предходните глави, занемаваше Събранието.

Следващият ден беше неделя, утежняващо обстоятелство. Събранието разбра, че се отива към клане. Комуната искаше да се задържи на всяка цена – клането, сиреч терорът беше един от най-сигурните начини за това.

Събранието отстъпи от решението си, взето предишната вечер – то оттегли декрета си.

Тогава един от неговите членове се надигна.

– Не е достатъчно да оттеглите декрета си – каза той. – Преди два дни, приемайки го, вие заявихте, че Комуната била „много заслужила пред родината“. Възхвалата е твърде неясна, тъй като един ден вие можете да кажете, че Комуната много е заслужила пред родината, но все пак тези и тези членове на Комуната не се подразбират в тази възхвала. Тогава ще преследват тези и тези членове. Трябва да се каже значи не Комуната, а представителите на Комуната.

Събранието гласува, че „представителите на Комуната“ са много заслужили пред родината.

Докато в Събранието се извършваше това гласуване, в Комуната Робеспьер произнасяше дълга реч, в която казваше, че Събранието е постигнало чрез безчестни маневри загубата на общественото доверие към общия съвет и поради това общият съвет трябва да се оттегли и да използва единствения начин, който остава, да бъде спасен народът, сиреч „да върне властта на народа“.

Както винаги Робеспьер оставаше двусмислен и неясен, но страховит.

Да върне властта на народа. Какво значеше това изречение?

Означаваше ли съгласие с декрета на Събранието и приемането на преизбирането? Това не беше вероятно.

Означаваше ли това да се сваля законната власт и сваляйки я, да се заяви чрез това същото, че Комуната, след като осъществи 10 август, гледа на себе си като на безсилна да продължи голямото революционно

дело и натоварва народа да го довърши?

Обаче народът без спирачка, със сърце, изпълнено с жажда за отмъщение, натоварен да продължи делото на 10 август, очакваше клане на хората, които се бяха сражавали против него на 10 август и които оттогава бяха затворени в различните затвори на Париж.

Ето докъде бяха стигнали нещата на първи септември вечерта – до там, докъдето стигат, когато във въздуха тегне буря и когато се чувства, че светкавиците и мълниите са надвиснали над всяка глава.

168.

През нощта на 1 срещу 2 септември

Така стояха нещата, когато на 1 септември в девет часа вечерта *служителят* на Жилбер – званието *прислужник* беше отменено като анти-республиканско, – служителят на Жилбер влезе в стаята на доктора и каза:

– Гражданино Жилбер, фиакърът чака пред вратата.

Жилбер нахлупи шапката си над очите, закопча редингота си чак до врата и се приготви да излиза. Но на прага на апартамента му стоеше един човек, загърнат в наметало и с чело засенчено от широкопола шапка.

Жилбер отстъпи крачка назад – в тъмнината и в такъв момент всеки е враг.

– Това съм аз, Жилбер – каза един благосклонен глас.

– Калиостро! – провикна се докторът.

– Хубаво! Ето че забравяте, че вече не се наричам Калиостро и че се наричам барон Заноне! Вярно е, че за вас, скъпи Жилбер, не променям нито името, нито сърцето си и винаги съм, поне така се надявам, Жозеф Балзамо?

– О, да! – каза Жилбер. – И доказателството за това е, че отивах при вас.

– Досетих се – каза Калиостро – и затова идвам тук. Защото би трябвало да се досещате, че в подобни дни аз изобщо няма да постъпя така, както току-що постъпи господин Дьо Робеспьер – съвсем няма да замина на село.

– Така се боях, че няма да се срещна с вас и съм много щастлив да ви видя... Ама влезте, моля ви, влезте!

– Е, добре, ето ме. Кажете – какво желаете? – попита Калиостро, следвайки Жилбер чак до най-вътрешната стая на апартамента на доктора.

– Седнете, учителю.

Калиостро седна.

– Вие знаете какво става – подхвана Жилбер.

– Искате да кажете какво ще стане – отвърна Калиостро. – Защото в момента нищо не става.

– Не, прав сте. Но се подготвя нещо ужасно, нали?

– Да, наистина ужасно... Така понякога ужасното става необходимо.

– Учителю – каза Жилбер, – когато произнасяте такива думи с вашето неумолимо хладнокръвие, ме карате да потръпвам!

– Какво искате? Аз съм само едно ехо – ехото на съдбата!

Жилбер сведе глава.

– Спомняте ли си, Жилбер, онова, което ви казах в деня, когато ви видях в Белвю, на 16 октомври, когато ви предсказах смъртта на маркиз Дьо Фаврас?

Жилбер потрепери. Той, който беше толкова силен срещу хората и дори срещу събитията, се чувстваше слаб като дете пред тази тайнсвена личност.

– Казах ви – продължи Калиостро, – че ако кралят има в бедното си мозъче и капка от онзи инстинкт за самосъхранение, който аз се надявах, че няма, той ще избяга.

– Е, добре – отвърна Жилбер, – той избяга.

– Да. Но аз разбирам да го направи все още навреме. А когато той избяга... По дяволите! Вие го знаете, вече не му беше времето! Добавих, не сте го забравили, че ако кралят се съпротивлява, ако кралицата се съпротивлява, ако благородничеството се съпротивлява, ние ще направим революция.

– Да, и този път отново имавте право – революцията е направена – каза Жилбер с въздишка.

– Не напълно – подхвана Калиостро, – но както виждате, революцията е на прага, драги Жилбер. Спомняте ли си още, че ви говорих за един инструмент, който е изобретен от един от моите приятели, от доктор Гийотен?... Минавали ли сте през площада на Карусел, там, срещу Тюйлери? Е, добре, този инструмент, същият, който накарах кралицата да види в замъка Таверне в една гарафа с вода... Вие си спомняте – бяхте там, малко момче, ей толкова високо и вече любовник на госпожица Никол... чуйте, чийто мъж, този скъп господин Дьо Бозир, току-що осъден на обесване и така и му се пада!... Е, какво, този инструмент работи.

– Да – каза Жилбер, – и както изглежда дори твърде бавно, щом искат да прибавят сабите пиките и кинжалите.

– Чуйте – каза Калиостро, – трябва да се съгласим с едно – че имаме работа с жестоки вироглавци! Дават се предупреждения на аристократите, на двора, на краля, на кралицата и всичко това не води до нищо. Превземат Бастилията – това не води до нищо. Стават събитията на 5 и

6 октомври – това не води до нищо. Става 20 юни – това не води до нищо. Става 10 август – това не води до нищо. Напъхват краля в Тампъл, аристократите в Абатството, във Форс и в Бисетр – и това не води до нищо! В Тампъл кралят се радва, че Лонгви е превзет от прусаците. Аристократите в Абатството крещат: „Да живее кралят! Да живеят прусаците!“ Те пият шампанско под носа на народа, който пие вода. Ядат пастети с трюфели, пред очите на народа, който няма хляб! Нима не пиша на краля на Прусия Вилхелм: „Внимавайте! Ако преминете по-натък от Лонгви, ако направите още една крачка към сърцето на Франция, това ще бъде смъртна присъда за краля!“, а той не отговори: „Колкото и страшно да е положението на кралското семейство, армиите не бива да отстъпват. С цялата си душа желая да пристигнем навреме, за да бъде спасен кралят на Франция. Но над всичко стои задължението ми да спасявам Европа!“ И той потегли към Вердюн... Трябва да се свърши.

– Но с какво да се свърши? – извика Жилбер.

– С краля, кралицата и аристократите.

– Ще убиете краля? Ще убиете кралицата?

– Не точно тях! Това би било много несръчно! Те трябва да бъдат съдени, осъдени, да бъдат екзекутирани публично, както направиха с Чарлз I. Но от всичко останало трябва да се отървем, докторе, и колкото по-рано, толкова по-добре.

– И кой е решил това? Я да видим! – извика Жилбер. – Нима е разумът? Нима е почтеността? Нима е съвестта на този народ, за който говорите? Когато смятахте Мирабо за гений, Лафайет за самата лоялност, а Вернио за самата справедливост, ако бяхте дошли да ми кажете от името на тези трима души: „Трябва да се убива!“, бих потръпнал, както потръпвам сега, но бих се усъмнил. Хайде да видим днес от чие име ще ми кажете това? От името на един Ебер, който е билетопродавач, на един Коло д'Ербоа, освиркван комедиант, на един Марат с болен ум, на когото лекарят му е принуден да прави кръвопускане всеки път, когато поиска петдесет хиляди, сто хиляди или двеста хиляди глави! Не мога да призная, скъпи учителю, за компетентни тези посредствени хора, на които им трябва бързи и патетични кризи, за да променят възгледите си, тези лоши драматурзи, тези безсилни витии, които намират удоволствие в бързите разрушения и които се смятат за ловки магьосници, когато са обикновени смъртни, разрушаващи Божието творение; които намират за възвишено и красиво да обърнат обратно течението на онази река на живота, която подхранва света, и изстребвайки с една дума, с един знак, с едно мигване на окото, карайки да изчезне с едно подухване живота

препятствие, за което природата е вложила двайсет, трийсет, четирийсет, петдесет години, да им създаде! Тези хора, скъпи учителю, са негодници! А вие, вие не сте от тези хора.

– Скъпи Жилбер – каза Калиостро, – пак се лъжете, като наричате тези хора *хора*. Правите им твърде голяма чест – те са само инструменти.

– Инструменти на разрушението!

– Да, но за благо на една идея. Тази идея, Жилбер, е освобождението на народите. Тя е свободата. Тя е републиката, не само френската, опазил ме Бог от такава егоистична мисъл! А за всеобща република, за братството на света! Не, тези хора не са гениални, не, те не са лоялни, не те нямат съвест. Но те имат онова, което е много по-силно, много по-непреклонно, по-неудържимо от всичко това, те имат инстинкт.

– Инстинктът на Атила!

– Точно така, вие го казахте – на Атила, който се назовавал Божият бич и който с варварската кръв на хуните и аланите закали отново римската цивилизация, покварена от четиристотин години царуване на Нероновци, Веспасиановци и Хелиогабаловци⁴¹².

– Но в края на краищата, да го кажем накратко, вместо да обобщаваме – извика Жилбер. – До какво ще ви доведе клането?

– О, до нещо много просто! До компрометирането на Събранието, на Комуната, на народа, на цял Париж. Париж трябва да бъде изцапан с кръв, добре разбирате, за да може Париж, този мозък на Франция, тази мисъл на Европа, да почувства, че за него не е възможна прошка, да се вдигне като един-единствен човек, да тласне пред себе си Франция и да отхвърли неприятеля от свещената земя на родината.

– Но вие не сте французин! – извика Жилбер. – Какво значение има за вас?

Калиостро се усмихна.

– Възможно ли е вие, Жилбер, човекът с голяма интелигентност, с могъщия ум, вие да казвате на един човек: „Не се бъркай в работите на Франция, защото не си французин?“ Нима работите на Франция, Жилбер, не са работи на света? Нима Франция работи само за себе си, бедната егоистка? Нима Исус е умрял единствено за евреите? С какво право би казал на някого от апостолите: „Ти не си от Назарет!“ Чуй, чуй, Жилбер, аз обсъдих всички тези неща с един дух, много по-силен от моя или

412. Нерон, Веспасиан, Хелиогабал – римски императори от началото на новата ера – бел.прев.

твоя, с един човек или демон, когото наричат Алтотас, един ден, когато ми направи сметка за кръвта, която трябва да се пролее, преди да изгрее слънцето над свободата на света. Е, добре, разсъжденията на този човек изобщо не разклатиха моята убеденост. Вървах, вървя и ще вървя, събаряйки всичко, което ще намеря пред себе си, казвайки със спокоен глас и ведър поглед: „Нешастие за препятствието! Аз съм бъдещето!“ А сега ти искаш да ме помолиш за милост за някого, не е ли така? Тази милост ти я обещавам предварително. Каж ми името на този или на тази, когото искаш да спасиш.

– Искам да спася една жена, която нито вие, нито аз, учителю, не можем да оставим да умре.

– Искаш да спасиш графиня Дьо Шарни?

– Искам да спася майката на Себастиен.

– Ти знаеш, че Дантон е човекът, който като министър на правосъдието държи ключа на затворите.

– Да. Но също така знам, че вие сте човекът, който може да каже на Дантон: „Отвори или затвори тази врата.“

Калиостро стана, отиде до секретера, начерта върху едно хартиено квадратче нещо като кабалистичен знак, подаде го на Жилбер и каза:

– Вземи, сине мой, върви да намериш Дантон.

Жилбер стана.

– Но какво смяташ да правиш след това? – попита го Калиостро.

– След кое?

– След дните, които ще изминат. Когато дойде редът на краля.

– Смятам – каза Жилбер – да накарам, ако мога, да ме изберат за член на Конвента и да се противопоставя с всичките си сили на смъртта на краля.

– Да, това го разбирам – подхвана Калиостро. – Така че действай по съвест, Жилбер. Но ми обещавай едно нещо.

– Какво?

– Имаше едно време, когато щеше да ми обещаеш без условия, Жилбер.

– По онова време нямаше да дойдете да ми обяснявате, че един народ ще се оздрави чрез убийство, една нация чрез клане.

– Така е... Е, добре, обещавай ми, Жилбер, че когато кралят бъде осъден, когато кралят бъде екзекутиран, ти ще последваш съвета, който ще ти дам.

Жилбер му протегна ръка.

– Всеки съвет, който идва от вас, учителю, ще бъде ценен за мен.

– И ще бъде ли последван? – попита Калиостро.

– Заклевам се в това, ако не наранява съвестта ми.

– Жилбер, ти си несправедлив – каза Калиостро, – предлагал съм ти много неща. Искал ли съм някога нещо в замяна?

– Не, учителю – каза Жилбер, – и сега пак, току-що ми дадохте един живот, който ми е по-скъп и от моя.

– Върви тогава – каза Калиостро – и нека духът на Франция, на която ти си един от най-благородните синове, да те води!

Калиостро излезе. Жилбер го последва.

Фиакърът все така чакаше. Докторът се качи и нареди на кочияша да кара към Министерството на правосъдието. Там беше Дантон.

Като министър на правосъдието Дантон имаше благовиден предлог да не се появява в Комуната.

Впрочем каква нужда имаше да се появява? Нима Марат и Робеспьер не бяха там? Робеспьер не се оставяше да бъде надминат от Марат – впрегнати в кръвопролитие, те вървяха с една и съща крачка. Нещо повече, Талиен ги надзирваше.

Две неща очакваха Дантон: ако се предположеше, че вземе страната на Комуната – един триумвират заедно с Марат и Робеспьер; ако се предположеше, че Събранието вземеше неговата страна – една диктатура като министър на правосъдието. Той не изпитваше приятелски чувства към Робеспьер и Марат. Но Събранието не беше благосклонно към него.

Когато му съобщиха за Жилбер, той беше с жена си или по-скоро жена му беше в краката му – клането беше известно предварително до толкова, че тя го умоляваше изобщо да не го допуска. Тя щеше да умре от мъка, ако настанеше клане.

Дантон не можеше да я накара да разбере нещо, което все пак беше твърде ясно – това, че той не може да направи нищо срещу решенията на Комуната без диктаторска власт, дадена му от Събранието. Със Събранието имаше шансове за победа. Без Събранието поражението беше сигурно.

– Умри! Умри! Умри, ако трябва! – викаше бедната жена. – Но не бива да има клане!

– Човек като мен не умира без полза – отвръщаше Дантон. – Бих искал да умра, стига смъртта ми да бъде полезна на родината!

Съобщиха за доктор Жилбер.

– Няма да изляза – каза госпожа Дантон, – докато не ми обещаеш, че ще направиш всичко на света, за да попречиш на това гнусно

престъпление.

– Тогава остани – каза Дантон.

Госпожа Дантон направи три крачки назад и остави съпруга си да отиде при доктора, когото познаваше по лице и по репутацията му.

– Ах, докторе, добре че идвате! – каза той. – Ако знаех адреса ви наистина бих изпратил да ви потърсят!

Жилбер поздрави Дантон и като видя зад него една жена, потънала в сълзи, се поклони.

– Вижте, това е жена ми, съпругата на гражданина Дантон, министър на правосъдието, която мисли, че аз сам съм достатъчно силен, за да попреча на господин Марат и господин Робеспьер, подтиквани от цялата Комуна, да правят каквото си искат, сиреч да им попреча да изтребват, да колят.

Жилбер погледна госпожа Дантон. Тя плачеше със сплетени умолително ръце.

– Госпожо – каза Жилбер. – ще благоволите ли да ми позволите да целуна тези милосърдни ръце?

– Хубаво! – каза Дантон. – Ето че получавах подкрепление!

– О! Ама кажете му, господине – извика бедната жена, – че ако позволи това, той си лепва кърваво петно за цял живот!

– Ако е само това – каза Жилбер, – ако това петно трябва да остане на челото на един човек и той смята, че тази мръсотия, която ще се свърже с името му, е полезна на неговата родина, необходима на Франция, и този човек се обрича да хвърли в бездната името си, както Деций хвърлил тялото си, това не е нищо! Какво значение имат в обстоятелства като тези, в които се намираме, животът, репутацията и честта на един гражданин! Но това ще бъде петно на челото на Франция!

– Гражданино – каза Дантон, – когато изригва Везувий, покажете ми един достатъчно могъщ човек, за да спре лавата му. Когато приливът се надига, покажете ми една достатъчно силна ръка, която да отблъсне океана.

– Когато някой се нарича Дантон, той не пита къде е този човек. Той казва: „Ето го!“ Не пита къде е тази ръка, а действа!

– Вижте – каза Дантон, – всички сте обезумели! Трябва ли да ви кажа онова, което сам не си позволявам да си кажа? Е, добре, да, имам волята. Е, добре, да, имам гения. Е, добре, да, ако Събранието поиска, ще имам силата! Но знаете ли вие какво ще се случи с мен? Онова, което се случи с Мирабо – геният му не можа да надвие лошата му репутация. Аз не съм френетичният Марат, за да вдъхвам ужас на Събранието. Не съм

неподкупният Робеспьер, за да ѝ вдъхвам доверие. Събранието ще ми откаже средствата за спасение на държавата и аз ще понеса наказанието за моята лоша репутация. Тя ще отсрочва, ще протака. Ще кажат съвсем тихичко, че съм човек без морал, един човек, на когото не може да се даде дори за три дни абсолютна, цялостна, неограничена власт. Ще изберат някаква комисия от почтени люде и през това време клането ще се състои, както казвате, кръвта на хиляда виновни, престъплението на триста-четиристотин пияни ще спусне върху сцените на революцията една червена завеса, която ще скрие възвишените висини! Е, добре, не – добави той с един великолепен жест, – не, няма да обвинят Франция – ще обвинят мен. Ще отклони от нея проклятията на света и ще ги накарам да се стоварят върху главата ми!

– А аз? А децата ти? – извика нещастната жена.

– Ти – каза Дантон, – както го каза, ще умреш. И няма да те обвинят, че си била моя съучастница, защото ще те е убило моето престъпление. Колкото до децата ми, те са синове – един ден ще станат мъже и, бъди спокойна, ще имат смелостта на баща си и ще носят името на Дантон с вдигната глава или пък ще бъдат слаби и ще ме отрекат. Толкова по-добре! Слабите не са от моята порода и в такъв случай аз предварително се отказвам от тях.

– Но поне поискайте тази власт от Събранието – провикна се Жилбер.

– Мислите ли, че съм чакал вашия съвет? Изпратих да търсят Тюрио, изпратих да търсят Талиен. Жено, виж дали са тук. Ако са дошли, нека Тюрио да влезе.

Госпожа Дантон бързо излезе.

– Ще опитам щастието си пред вас, господин Жилбер – каза Дантон, – вие ще ми бъдете свидетел пред потомството за направените усилия.

Вратата отново се отвори.

– Ето го гражданина Тюрио, мой приятел – съобщи госпожа Дантон.

– Ела тук! – каза Дантон, протягайки широката си ръка на онзи, който играеше ролята, която адютантът играе при един генерал. – Ти каза един ден нещо възвишено от трибуната: „Френската революция не е само наша. Тя принадлежи на света и ние дължим отчет на цялото човечество!“ Е, добре, ще опитаме едно последно усилие да опазим тази революция чиста.

– Говори – каза Тюрио.

– Утре, при откриването на заседанието, преди да е започнала каквато и да било дискусия, ще поискаш ето това – да се увеличи на триста души броят на общия съвет на Комуната, така че по този начин, запазвайки старите членове, направили 10 август, да ги унищожат чрез новите. Ще учредим на твърда основа представителството на Париж. Ще разширим Комуната, но ще я неутрализираме – ще увеличим числеността ѝ, но ще променим духа ѝ. Ако това предложение не мине, ако не успееш да ги накараш да разберат мисълта ми, тогава се разбери с Лакроа. Кажу му да отсече откровено по въпроса – нека предложи да бъдат наказани със смърт онези, които направо или по заобиколен начин откажат да изпълняват или пречат да се изпълнят мерките, взети от изпълнителната власт. Ако предложението мине, това е диктатура, защото изпълнителната власт, това съм аз. Влизам, изисквам и ако се колебаят да ми го дадат, вземам си го!

– Тогава какво ще направите? – попита Жилбер.

– Тогава – каза Дантон – ще се хвана за едно знаме. Вместо кървавия и отвратителен демон на клането, който ще отпратя обратно в мрака, ще призова благородния и ведър дух на битките, който поразява без страх и гняв и гледа спокойно смъртта. Ще попитам всички тези банди дали са се събрали, за да колят обезоръжени хора. Ще обявя за позорно всяко заплашване на затворите! Може би мнозина одобряват клането. Но колячите не са толкова многобройни. Ще се възползвам от войнственния порив, който цари в Париж. Ще обгърна малкото на брой убийци във водовъртежа на истинските доброволци-войници, които чакат само заповед, за да заминат, и ще хвърля към границата, сиреч срещу неприятеля, нечистия елемент, доминиран от благородния елемент!

– Направете това! Направете това и вие ще сте направили нещо велико, великолепно, възвишено! – извика Жилбер.

– Ех, Боже мой! – каза Дантон, свивайки рамене в една странна смес от сила, безгрижие и съмнение. – Това е най-лесното нещо! Нека само да ми помогнат и ще видите!

Госпожа Дантон целуваше ръцете на мъжа си.

– Ще ти помогнат, Дантон – казваше тя. – Кой не би бил на твоето мнение, като те чуе да говориш така?

– Да – отвърна Дантон. – Но за нещастие не мога да говоря така. Защото, ако се проваля, говорейки така, клането ще започне от мен.

– Е, какво пък – попита госпожа Дантон, – не би ли било по-добре да се свърши така?

– Жена, която говори като жена! А като умра аз, какво ще стане с

тази революция, оставена между този кръвожаден луд, наречен Марат, и мнимия утопист, наречен Робеспьер? Не, не трябва и не искам още да умирам. Това, което трябва, е да попреча на клането, ако мога. Ако въпреки усилията ми се случи да има клане, да освободя Франция от този товар и да го поема върху себе си. Ще вървя все така към целта си. Само че ще вървя по по-ужасяващ начин. Повикай Талиен.

Талиен влезе.

– Талиен – каза му Дантон, – възможно е утре Комуната да ми пише, за да ме прикани да се явя в общината. Вие сте секретар на Комуната – направете така, че писмото да не стигне до мен и аз да мога да докажа, че не е стигнало изобщо.

– По дяволите! – каза Талиен. – И как да направя това?

– Това си е ваша работа. Казах ви какво желая, какво искам, какво трябва да бъде. Вие трябва да намерите начина. Елате, господин Жилбер, вие ще искате нещо от мен, нали?

И като отвори вратата на един малък кабинет, той пропусна Жилбер пред себе си и го последва.

– Да видим – каза Дантон – с какво мога да ви бъда полезен?

Жилбер извади от джоба си хартията, която му беше дал Калиостро и я връчи на Дантон.

– А! – каза той. – Вие идвате от негова страна... Е, добре, какво желаете?

– Свободата на една жена, затворена в Абатството.

– Името ѝ?

– Графиня Дьо Шарни.

Дантон взе един лист хартия и написа заповед за освобождаване.

– Вземете – каза той, – имате ли и други за спасяване? Говорете! Бих искал с най-голямо желание да мога да спася всичките нещастници! Жилбер се поклони.

– Получих това, което желяех – каза той.

– Вървете, господин Жилбер. И ако някога имате нужда от мен, елате и ме намерете направо, като мъж при мъж, без посредници – ще бъда много щастлив да направя нещо за вас.

После, докато го изпращаше, прошепна:

– Ах! Да имах само за двайсет и четири часа вашата репутация на почтен човек, господин Жилбер!

И като затвори вратата след доктора, той въздъхна и обърса потта, която се стичаше по челото му.

Като приносител на скъпоценния документ, който му връщаше

живота на Андре, Жилбер се яви в Абатството. Въпреки че беше почти полунощ, заплашителни групи се навъртаха в околностите на затвора.

Жилбер мина сред тях и почука на вратата. Мрачната врата с нисък свод се отвори.

Жилбер мина, потръпвайки, – този нисък свод беше сякаш не свод на затвор, а на гробница.

Той представи заповедта на директора.

Заповедта разпореждаше да бъде освободено на мига лицето, което ще посочи доктор Жилбер. Жилбер посочи графиня Дьо Шарни и директорът нареди на един ключар да отведе гражданина Жилбер в стаята на затворничката.

Жилбер последва ключаря, изкачи след него три етажа по една малка вита стълба и влезе в килията, осветена от една лампа.

Една жена, изцяло облечена в черно, бледа като мрамор под траурното облекло, беше седнала до масата, върху която беше сложена лампата, и четеше една малка книга, подвързана с шагренова кожа и украсена със сребърен кръст.

Остатъци от огън догаряха в камината отстрани.

Въпреки шума, причинен от отварянето на вратата, тя изобщо не вдигна очи. При шума от приближаването на Жилбер тя пак не вдигна очи. Изглеждаше погълната от четенето или по-скоро от мислите си, тъй като Жилбер остана две или три минути пред нея, без да я види да преобръща страницата.

Ключарят беше затворил вратата зад Жилбер и стоеше отвън.

– Госпожо графиньо... – каза най-накрая Жилбер.

Андре вдигна очи и за миг погледна, не вярвайки на очите си. Завесата на мислите ѝ беше все още между погледа ѝ и човека, който стоеше пред нея. После малко по малко погледът ѝ се проясни.

– А! Това вие ли сте, господин Жилбер? – попита Андре. – Какво искате от мен?

– Госпожо – отвърна Жилбер, – носят се зловещи слухове за това, което утре ще стане в затворите.

– Да – каза Андре, – изглежда, че ще трябва да ни изколят. Но вие знаете, господин Жилбер, че съм готова да умра.

Жилбер се поклони.

– Дойдох да ви потърся, госпожо – каза той.

– Дошли сте да ме потърсите? – изненадана попита Андре. – И къде ще ме водите?

– Където искате, госпожо – вие сте свободна.

И той ѝ показа заповедта за освобождаване, подписана от Дантон. Тя прочете тази заповед. Но вместо да я върне на доктора, я задържа в ръката си.

– Би трябвало да се усъмня, докторе – каза тя, опитвайки се да се усмихне: нещо от което лицето ѝ сякаш се беше отучило. – В това, че сте дошли, за да ми попречите да умра.

– Госпожо, има едно съществуване на света, което ми е по-скъпо, отколкото би ми било някога онова на майка ми и баща ми, ако Бог ме беше дарил с майка и баща – то е вашето!

– Да, и ето защо вече веднъж не удържахте на думата си.

– Удържах на думата си, госпожо – изпратих ви отровата.

– По сина ми!

– Не съм ви казвал по кого ще я изпратя.

– Значи вие сте мислили за мен, господин Жилбер? Значи заради мен сте влезли в бърлогата на лъва? Значи сте излезли оттам с талисмана, който отваря вратите?

– Казах ви, госпожо, че докато съм жив, вие не можете да умрете.

– О! Този път, все пак мисля, че съм се хванала добре за смъртта, господин Жилбер! – каза Андре с усмивка, която беше по-ясно изразена от първата.

– Госпожо, заявявам ви, че дори да ми се наложи да използвам сила, за да ви изтръгна оттук, вие няма да умрете.

Без да отговори, Андре разкъса на четири заповедта за освобождаване и хвърли парчетата в огъня.

– Опитайте! – каза тя.

Жилбер нададе вик.

– Господин Жилбер – подхвана Андре, – отказах се от идеята за самоубийство. Но изобщо не съм се отказала от тази за смъртта.

– О, госпожо! – каза Жилбер.

– Господин Жилбер, искам да умра!

От Жилбер се изтръгна стенание.

– Всичко, което искам от вас, е да се опитате да намерите тялото ми, да го спасите, мъртво, от оскърбленията, които приживе не избегна... Господин Дьо Шарни почива в подземната гробница в замъка си в Бурсон – там прекарах единствените щастливи дни в живота си. Желя да почивам до него.

– О, госпожо! В името на Бога, заклевам ви...

– А аз, господине, в името на моето нещастие, ви моля!

– Добре, госпожо. Вие го казахте, аз трябва да се подчиня във всяко

отношение. Оттеглям се, но не съм победен.

– Не забравяйте последното ми желание, господине – каза Андре.

– Ако не ви спася въпреки волята ви, госпожо – каза Жилбер, – то ще бъде изпълнено.

И като се поклонил още веднъж на Андре, Жилбер се оттегли. Вратата се затвори след него с онзи злокобен звук, характерен за вратите на затворите.

169.

Втори септември

Случи се онова, което предвиди Дантон: при откриването на заседанието Тюрио направи в Събранието предложението, което бе формулирано от министъра на правосъдието предишната вечер. Събранието не го разбра. Вместо да го гласува в девет часа сутринта, то заспори, проточи във времето и го гласува в един часа следобед.

Беше твърде късно!

Тези четири часа забавиха с един век свободата на Европа.

Талиен беше по-ловък.

Натоварен от Комуната да даде заповед на министъра на правосъдието да се яви в общината, той написа:

Господин министър,

при получаването на настоящото, явете се в Кметството.

Само че сбърка адреса! Вместо да постави: „За министъра на правосъдието“, той написа: „За министъра на войната.“

Очакваха Дантон, но стана така, че се яви Серван, съвсем объркан, питайки какво се иска от него. От него не се искаше абсолютно нищо.

Недоразумението се изясни. Но номерът мина.

Ние казахме, че Събранието, гласувайки в един часа, бе гласувало твърде късно. Действително Комуната, която не проточваше нещата, се беше възползвала от това време.

Какво искаше Комуната? Тя искаше клане и диктатура.

Ето как действаше тя.

Така, както бе казал Дантон, убийците не бяха толкова многобройни, колкото се смяташе.

През нощта на 1 срещу 2 септември, докато Жилбер напразно се опитваше да измъкне Андре от Абатството, Марат бе хвърлил своите кучета по клубовете и по секциите. Но колкото и да бяха побеснели, те оказаха малко въздействие в клубовете и четирийсет и осемте секции. Само две секции, секцията в Поасоние и тази в Люксембург, бяха гласували за клането.

Колкото до диктатурата, Комуната чувстваше, че не може да я заграби по друг начин, освен с помощта на тези три имена: Марат,

Робеспьер и Дантон. Ето защо тя беше накарала да бъде дадена заповед на Дантон да дойде в общината.

Видяхме, че Дантон беше предвидил удара. Дантон изобщо не получи писмото и вследствие на това не се яви.

Ако го беше получил, ако „грешката“ на Талиен не беше изпратила писмото във военното министерство, когато трябваше да бъде отнесено в Министерството на правосъдието, може би Дантон нямаше да се осмели да не се подчини.

Комуната беше принудена да вземе решение в негово отсъствие. Тя реши да избере един надзорен комитет. Само че в комитета можеха да бъдат избрани само членове на Комуната.

Все пак ставаше въпрос да бъде вкаран Марат в този *комитет по клането* – това беше истинското име, което му се полагаше! Но как да се направи? Марат въобще не беше член на Комуната.

Панис беше този, който се зае с въпроса. Чрез своя бог Робеспьер и чрез шурей си Сантер той имаше такава тежест в общината – добре разбирате, че Панис, бивш прокурор, извратен и твърд ум, беден нищожен автор на няколко смешни стиха, сам по себе си не би могъл да има какво влияние, – но както казахме, чрез Робеспьер и Сантер той имаше такава тежест в общината, че беше натоварен да избере трима членове, които да оглавят комитета по надзора.

Панис не се осмели да упражни сам тази странна власт. Той присъедини към себе си трима от своите колеги: Сержан, Дюплен и Журдъой. Тези пък, от своя страна, добавиха още пет души: Дефорж, Ланфан, Жермер, Льоклер и Дюрфор.

Оригиналният акт носи четирите подписа на Панис, Сержан, Дюплен и Журдъой, но в полето отстрани се намира още едно име, парафирано само с един от четирите подписа по един неясен начин, но все пак може да се разпознае подписът на Панис.

Това име беше името на Марат. На Марат, който нямаше правото да бъде в този комитет, след като не беше член на Комуната. С това име убиецът се оказа натрапен във властта!

Ще го видим да се разгръща в ужасяващото развитие на своето всемогъщество.

Казахме, че Комуната не проточи нещата във времето, както стори Събранието.

В десет часа комитетът по надзора беше създаден и даде своята първа заповед. Тази заповед имаше за цел да бъдат прекарани от Кметството, където заседаваше комитетът – Кметството беше тогава там,

където днес е префектурата на полицията, – да бъдат прекарани от Кметството в Абатството двайсет и четири затворници. От тези двайсет и четири затворници осем или девет бяха свещеници, сиреч осем или девет носеха най-ненавистната дреха, най-мразената от всички, облеклото на хората, които бяха организирали гражданската война във Вандея и на юг, а именно духовническото расо.

Накараха да ги вземат от затвора федератите от Марсилия и Авињон, докараха четири фиакъра, накараха да се качат по шестима от задържаните във всеки фиакър и потеглиха.

Сигналът за тръгване беше даден с третия изстрел на оръдието за тревога.

Намерението на Комуната беше лесно за разбиране – тази бавна и злокобна процесия щеше да възбуди гнева на народа. Беше вероятно – било по пътя, било при вратите на Абатството – фиакрите да бъдат спрени и затворниците да бъдат изклани. Тогава трябваше само да се остави клането да следва пътя си. Започнало по пътя или при вратите на затвора, то лесно щеше да премине през прага му.

В момента, когато фиакрите излизаха от Кметството, Дантон реши да влезе в Събранието.

Предложението, направено от Тюрио, беше станало безполезно. Както казахме, беше станало твърде късно да се приложи върху Комуната току-що взетото решение.

Оставаше диктатурата.

Дантон се качи на трибуната. За нещастие той беше сам, Ролан се беше оказал твърде почтен, за да придружи колегата си! Потърсиха с очи Ролан, Ролан изобщо го нямаше.

Виждаха силата, но напразно търсеха нравствеността.

Манюел току-що беше съобщил на Комуната за опасността за Вердюн. Той беше предложил същата вечер записалите се като доброволци граждани да лагеруват на Марсово поле, така че да могат на другия ден по изгрев слънце да тръгнат в поход срещу неприятеля. Предложението на Манюел беше прието.

Един друг член предложи, „предвид неотложната опасност“, да се стреля със сигналното оръдие, камбаните да бият тревога и барабаните да ударят обща тревога.

Подложено на гласуване, това второ предложение беше прието, както и първото. Това беше една пагубна мярка, мярка ужасяваща и убийствена за обстоятелствата, в които се намираха – барабанът, камбаната и оръдието отекваха мрачно, имаха злокобен отзвук в най-

спокойните сърца. Толкова по-силно щяха да отекуват във всички тези вече така жестоко развълнувани сърца. В крайна сметка всичко беше пресметнато.

При първия изстрел на оръдието трябваше да обесят господин Дьо Бозир.

Веднага съобщаваме с прискърбието, полагащо се за загубата на такъв интересен персонаж, че при първия изстрел на оръдието господин Дьо Бозир действително беше обесен.

При третия изстрел колите, за които бяхме казали, трябваше да тръгнат от префектурата на полицията. Обаче оръдието стреляше на всеки десет минути – онези, които току-що бяха видели обесването на господин Дьо Бозир, можеха да пристигнат навреме, за да видят преминаването на затворниците и да вземат участие в изколването им.

Дантон беше осведомяван от Талиен за всичко, което ставаше в Комуната. Така че той знаеше за опасността за Вердюн. Знаеше за решението за лагеруване на Марсово поле. Знаеше, че сигналното оръдие ще стреля, че камбаните ще бият тревожно и барабаните ще бият обща тревога. За да даде възможност за реплика на Лакроа – който, както си спомняте, трябваше да поиска диктатура, – той използва предлога за родината в опасност и предложи да се гласува, че „който откаже да служи лично или предаде оръжието си, ще бъде наказан със смърт.“ После, за да не би някой да се обърка за намеренията му, да не би да смесят неговите планове с тези на Комуната, той каза:

– Камбаните, които бият, изобщо не са сигнал за тревога – това е изстрел по враговете на родината! За да ги победим, господа, ни трябва дързост, още дързост, винаги дързост и Франция е спасена!

Гръм от аплодисменти посрещна тези думи. Тогава стана Лакроа и поиска на свой ред „да бъде наказван със смърт всеки, който непосредствено или по заобиколен път отказва да изпълни или възпрепятства по какъвто и да е начин изпълнението на дадените заповеди или на мерките, предприети от изпълнителната власт“.

Този път Събранието чудесно разбра какво се иска от него да гласува и че това е диктатура. То видимо одобри, но назначи една комисия от жирондисти, за да съставят декрета. За нещастие жирондистите бяха, както и Ролан, твърде почтени, за да имат доверие на Дантон.

Дискусията продължи чак до шест часа вечерта.

Дантон стана нетърпелив – той искаше да направи добро, а го принуждаваха да прави зло!

Той каза съвсем тихо една дума на Тюрио и излезе.

Какво беше казал съвсем тихо? Мястото, където можеше да бъде намерен, в случай че Събранието му повери властта.

Къде можеше да бъде намерен? На Марсово поле сред доброволците.

Какви бяха намеренията му, в случай че му бъдеше дадена властта? Да бъде признат за диктатор от онази маса хора, въоръжили се не за клане, а за война. Да влезе обратно с тях в Париж и да отнесе, като в грамадна мрежа, убийците към границата.

Той чака до пет часа вечерта. Никой не дойде.

Какво стана в това време със затворниците, които отвеждаха в Абатството?

Нека ги последваме – те вървят бавно и лесно ще ги настигнем.

Отначало фиакрите, в които бяха затворени, ги пазеха. Инстинктът за заплашващата го опасност караше всеки да се хвърли на дъното на колата и да се показва възможно най-малко през прозорците. Но онези, които бяха натоварени да ги карат, сами ги издадоха. Гневът на народа не се надигаше достатъчно бързо – те го разпалваха с думите си.

– Вижте – казваха те на минувачите, които се спираха, – ето ги предателите! Ето ги съучастниците на прусците! Ето ги тези, които ще предадат градовете ни, ще изколят жените и децата, ако ги оставите зад гърба си, когато тръгнете към границата!

И при все това всичко това беше безсилно, защото, както беше казал Дантон, убийците бяха рядкост. Постигнаха разгневяване, викове, заплахи, но всичко спираше дотам.

Шествието премина по кейовете, по Пон Ньоф, по улица „Дофен“.

Не бяха успели да изчерпят търпението на затворниците. Не бяха успели да подтикнат ръката на народа към убийство. Приближаваха към Абатството, бяха на кръстовището Бюси – беше време да помислят.

Ако оставеха задържаните да влязат в затвора, ако ги убиеха, след като вече са влезли, щеше да бъде очевидно, че това е обмислена заповед на Комуната да бъдат убити, а не спонтанното възмущение на народа.

Късметът дойде на помощ на лошите намерения, на кървавите планове.

На кръстовището Бюси се издигаше един от онези театри, където записваха доброволци.

Имаше струпване на хора и фиакрите бяха принудени да спрат.

Случаят беше удобен. Ако го изпуснеха, друг повече нямаше да се яви.

Един човек, отстранен от ескорта, се беше оставил да го отстранят. Той се качи на стъпненката на първата кола със сабя в ръка и мушна с нея няколко пъти наслуки в колата, изваждайки я почервеняла от кръв.

Единият от арестуваните имаше тръстиков бастун. С този бастун той се опита да парира ударите. Той закачи един от хората от ескорта по лицето.

– Ах, разбойници! – провикна се този. – Ние ви пазим, а вие ни удряте! При мен, другари!

Двайсетина души, които чакаха само този зов, се хвърлиха от тълпата, въоръжени с пики и с ножове, привързани за дълги пръти. Те започнаха да мушкат с пиките и ножовете през прозорците на колите и се чува викове на болка, а кръвта на жертвите потече през пода на колите, оставяйки следи по улицата.

Кръвта зовеше за кръв – клането беше започнало. То щеше да продължи четири дни.

Затворниците, наблъскани в Абатството още от сутринта, бяха преценили по мрачните лица на пазачите си и по някоя и друга дума, изпуснатата от тях, че се подготвя нещо мрачно. Имаше заповед на Комуната във всички затвори през този ден часът за храна да се измести по-напред. Какво ли искаше да каже тази промяна в навиците на тъмницата? Само нещо злокобно, разбира се. Така че затворниците чакаха с безпокойство.

Към четири часа далечният ропот на тълпата започна да се блъска като първите вълни на надигания се прилив в подножието на зидовете на затвора. Някои успяха през зарешетените прозорци на куличката, която гледаше към улица „Сен Маргьорит“, да забележат фиакрите. Тогава ревовете на ярост и болка нахлуха в затвора през всички отвори и викът: „Ето убийците!“ се разнесе по коридорите, проникна по стаите и дори до най-дълбоките килии.

После се чу друг вик:

– Швейцарците! Швейцарците!

В Абатството имаше петстотин швейцарци. С голяма мъка бяха успели да ги отърват от народния гняв на 10 август. Комуната познаваше омразата на народа към червените униформи. Да се накара народът да започне клането от швейцарците беше един прекрасен начин да бъде въввлечен в делото.

Бяха необходими почти два часа, за да бъдат избити петстотинте нещастници. После, след като и последният беше убит, – а той беше майор Рийдинг, чието име вече сме споменавали, – поискаха свещениците.

Свещениците отвърнаха, че нямат нищо против да умрат, но желаят да се изповядат.

Желанието им беше удовлетворено – дадоха им два часа отсрочка.

За какво бяха използвани тези два часа? За формирането на един трибунал.

Кой формира този трибунал? Кой го председателстваше? Майар.

170. Майар

Човекът от 14 юли, човекът от 5 и 6 октомври, човекът от 20 юни, човекът от 10 август трябваше също така да стане човекът от 2 септември.

Само че бившият пристав от Шатле трябваше да придаде някаква форма, един тържествен ход, една привидност на законност на клането – той искаше аристократите да бъдат избити, но да бъдат избити законно, убити по присъда, произнесена от народа, на който той гледаше като на единствения непогрешим съдия, който така също единствен имаше правото да оправдава.

Преди Майар да създаде своя трибунал, вече близо двеста души бяха изклани.

Само един беше спасен – абатът Сикар.

Двамина други, минали през един прозорец благодарение на блъсканицата, се бяха намерили сред комитета на секцията, която заседаваше в Абатството. Това бяха журналистът Паризо и интендантът на кралския дом Ла Шапел. Членовете на комитета накараха бегълците да седнат при тях и по този начин те бяха спасени. Но не трябва да се благодари на убийците, че тези двамата им се изплъзнаха – грешката не беше тяхна.

Ние бяхме казали, че едно от любопитните неща, на които се натъкнахме при посещението си в архивите на полицията, беше назначаването на Марат в комитета по надзора. Едно друго, не по-малко любопитно нещо е регистърът на Абатството, все още и днес изцапан с петна от кръвта, която пръскаше чак до членовете на трибунала.

Накарайте да ви покажат този регистър на вас, които търсите вълнуващи спомени, и ще видите всеки миг по полетата отдолу на една от тези две забележки, написани с едър, красив, премерен, съвършено четлив почерк, както казахме под едната или другата от тези забележки: „Убит по присъда от народа“ или „Оправдан от народа“, това име: Майар.

Последната бележка е повторена четирийсет и три пъти.

Значи Майар е спасил в Абатството живота на четирийсет и трима души.

Впрочем, докато той влиза в длъжност към девет или десет часа

вечерта, да последваме двама души, които излизаха от якобинския клуб и се упътваха към улица „Сент Ан“.

Това бяха великият жрец и адептът, учителят и ученикът – Сен-Жюст и Робеспьер.

Сен-Жюст, който ни се мерна вечерта, когато приемаха тримата нови масони в ложата на улица „Платриер“, Сен-Жюст с бледия си неясен цвят на лицето, твърде бял за лицето на мъж, твърде блед за жена, с колосаната си корава вратовръзка, ученик на един студен, сух и твърд учител, който беше по-твърд, по-сух и по-студен от своя учител!

За учителя имаше някакво чувство в онези битки на политиката, където човек се сблъсква с човека, а страстта – със страстта.

За ученика онова, което ставаше, беше само една партия шах в голям мащаб, в която залогът беше животът. Внимавайте да не спечели той, вие, които играете срещу него. Защото той ще бъде неумолим и няма да прояви милост към губещите!

Несъмнено Робеспьер си имаше своите причини, за да не се приближава тази вечер у Дюпле.

Сутринта беше казал, че вероятно ще отиде на село.

Малката стая в хотела, осигурена му от Сен-Жюст, млад човек, бихме могли да кажем дори все още дете неизвестно, му се струваше може би по-сигурна, отколкото собствената му.

И двамата влязоха там към единайсет часа.

Безполезно е да питаме за какво говореха тези двама души: те говореха за клането. Само че единият говореше с престорената и прекалена чувствителност на философ от школата на Русо, а другият със студенината на математик от школата на Кондияк.

Робеспьер, като крокодила от баснята, понякога оплакваше онези, които осъждаше.

Влизайки в стаята си, Сен-Жюст постави шапката си на един стол, развърза вратовръзката си и свали дрехата си.

– Какво правиш? – попита го Робеспьер.

Сен-Жюст го погледна така учудено, че Робеспьер повтори:

– Попитах те какво правиш?

– Лягам си, по дяволите! – отвърна младият човек.

– И защо си лягаш?

– Ами за да правя онова, което се прави в леглото, да спя.

– Как! – провикна се Робеспьер. – Ти мислиш да спиш в подобна нощ?

– Защо пък не?

– Когато падат или ще паднат хиляди жертви, когато тази нощ ще бъде последна за толкова много хора, които все още дишат тази вечер и които ще свършат живота си утре, ти мислиш да спиш!

Сен-Жюст се замисли за миг.

– Да, вярно е – каза той, – знам това, но също така знам, че това е едно необходимо зло, щом ти си го позволил. Предположи една жълта треска, предположи една чума, предположи едно земетресение, от което ще умрат повече хора, отколкото сега, и няма да последва нищо добро за обществото. Докато от смъртта на враговете ни ще последва безопасност за нас. Съветвам те да се прибереш у дома, да си легнеш, както си лягам аз, и да се опиташ да заспиш, както ще спя аз.

И като каза тези думи, безстрастният и хладен политик си легна в леглото.

– Сбогом – каза той, – до утре!

И заспа.

Сънят му беше така дълъг, така спокоен и така мирен, сякаш в Париж не се случваше нищо извънредно. Беше заспал към единайсет и половина часа вечерта, а се събуди към шест часа сутринта.

Сен-Жюст видя нещо като сянка между себе си и светлината. Той се обърна към прозореца и разпозна Робеспьер. Той помисли, че след като си е тръгнал предишната вечер, Робеспьер вече се е върнал.

– Кой те домъкна отново така рано? – попита той.

– Никой – каза Робеспьер, – не съм излизал.

– Какво! Не си излизал ли?

– Не.

– Не си лягал?

– Не.

– Не си спал?

– Не.

– И къде прекара нощта?

– Тук, прав, с чело, залепено на стъклото, слушайки шума от улицата.

Робеспьер не лъжеше – било от съмнения, било от страх, било от угризения, той не беше мигнал дори за миг! Колкото до Сен-Жюст, сънят му през тази нощ не беше по-различен, отколкото през други нощи.

Впрочем от другата страна на Сена, в самия двор на Абатството имаше един човек, който не беше спал повече от Робеспьер. Този човек се беше облегал на ъгъла на последното караулно помещение, водещо към двора и почти скрито в полумрака.

Ето зрелището, което представляваше това караулно помещение, превърнато в трибунал.

Около една широка маса, отрупана със саби, шпаги и пистолети, осветявана от две медни лампи, чиято светлина беше необходима дори посред бял ден, бяха насядали дванайсет души.

По мрачните им лица и могъщите форми, по червените калпаци и късите куртки, които покриваха раменете им, се познаваше, че са хора от народа.

Един тринайсети сред тях, с черна износена дреха, бяла жилетка и къси панталони, с тържествено и зловещо лице, ги председателстваше.

Той, може би единственият, който знаеше да чете и пише, имаше пред себе си един затворнически регистър, хартия, пера и мастило.

Тези мъже бяха съдиите в Абатството, страховити съдии, издаващи присъди без право на обжалване, които на мига биваха привеждани в изпълнение от петдесетина палачи, въоръжени със саби, ножове и пики, които чакаха в двора и от тях струеше кръв.

Председателят беше приставът Майар.

Сам ли беше дошъл? Или беше изпратен от Дантон, който би искал да направи в другите затвори, сиреч в Карм, в Шатле и във Форс, онова, което се правеше в Абатството – да спаси няколко души?

Никой не знае.

На 4 септември Майар изчезна. Вече не го виждаха, не се чуваше да се говори за него. Той беше като удавен, като потънал в кръвта.

Дотогава от предишната вечер от десет часа той председателстваше трибунала.

Той беше дошъл, той беше поставил тази маса, той беше накарал да му донесат затворническия регистър, той беше посочил измежду дошлиите първи наслуки дванайсет съдии. После беше седнал по средата на масата. Шестима от заседателите бяха седнали от дясната му страна и шестима от лявата, а клането беше продължило, но този път с нещо като ред.

Четяха името, внесено в регистъра. Надзирателите отиваха да търсят затворника. Майар разказваше за причините за затварянето му. Затворникът се явяваше. Председателят се консултираше с поглед с колегите си. Ако затворникът биваше осъден, Майар се задоволяваше да каже:

– Във Форс!

Тогава външната врата се отваряше и осъденият падаше под ударите на колячите.

Ако пък, напротив, затворникът биваше оправдан, черното

привидение се надигаше, поставяше ръка върху главата му и казваше:

– Да бъде освободен!

И затворникът биваше спасен.

В момента, когато Майар се беше явил при вратите на затвора, един човек се беше отделил от стената и беше застанал пред него. При първите думи, разменени между двамата, Майар беше познал този човек и в знак може би не на подчинение, но най-малкото на снизходителност бе свел високата си снага пред него.

После го беше вкарал в затвора и когато масата беше донесена и трибуналът учреден, му беше казал:

– Стойте там и когато дойде лицето, което ви интересува, направете ми знак.

Мъжът се беше облакътвил в ъгъла и от вечерта стоеше там безмълвен, неподвижен, чакащ. Този човек беше Жилбер.

Той се беше заклек да не остави Андре да умре и се опитваше да съдржи клетвата си.

От четири до шест часа сутринта колячите и съдиите си поеха за малко дъх – в шест часа похапнаха.

През трите часа, докато траеше сънят и почивката, катафалки, изпратени от Комуната, дойдоха и вдигнаха труповете.

После, понеже в двора имаше три пръста съсирена кръв и краката се пързалиха по нея, понеже щеше да отнеме много време да я мият, донесоха стотина снопа слама, които разпръснаха по паважа и покриха дрехите на жертвите и особено тези на швейцарците.

Дрехите и сламата попиваха кръвта.

Но докато съдиите и колячите спяха, затворниците бяха будни, разтърсени от ужас.

Все пак, когато виковете спряха, когато повикването се прекрати, те си възвърнаха донякъде надеждата – може би само известно число осъдени бяха посочени на убийците. Може би клането щеше да се ограничи с швейцарците и гвардейците на краля. Тази надежда продължи кратко.

Към шест и половина кръсците и повикването започнаха отново. Тогава един от тъмничарите слезе и каза на Майар, че затворниците са готови да умрат, но искат да изслушат литургия.

Майар сви рамене, но все пак се съгласи с искането. Впрочем той беше зает да изслушва поздравленията, които му предаваше от името на Комуната един неин пратеник, един дребен човек с благо лице, с кафяви дрехи и малка перука. Този човек беше Бийо-Варен.

– Храбри граждани! – каза той на колячите. – Вие прочиствате обществото от големи виновници! Общината не знае как да ви се отблагодари. Разбира се, пляката от мъртвите би трябвало да ви принадлежи. Но това ще прилича на кражба. Като обезщетение за тази загуба, аз съм натоварен да предложа на всеки един от вас двайсет и четири ливри, които ще ви бъдат изплатени незабавно.

И действително Бийо-Варен накара на мига да раздадат на колячите надницата за тяхната кървава работа.

Ето какво се беше случило, което обясняваше това парично възнаграждение от Комуната.

Вечерта на 2 септември някои от онези, които убиваха, – те бяха малцина на брой, мнозинството принадлежеше към дребните търговци от околността, – някои от онези, които убиваха, бяха без обувки и чорапи. Така че поглеждаха със завист към обувките на аристократите. От това последва, че те отправиха искане към секцията да им бъде разрешено да сложат на краката си обувките на мъртвите. Секцията се съгласи.

Оттогава Майяр забеляза, че те не смятат за нужно да питат и следователно вземаха вече не само обувките, но и всичко, което беше годно за вземане.

На Майяр му се стори, че покваряват клането му и докладва на Комуната. Оттам беше и посланичеството на Бийо-Варен и религиозното мълчание, с което го изслушаха.

В това време затворниците слушаха литургия. Проповедта произнесе абат Ланфан, който беше проповедник на краля, а я отслужваше абат Дьо Растиняк, религиозен писател.

Това бяха двама старци с бели коси и достолепни лица, чиято реч, проповядваща от нещо като трибуна смирение и вяра, имаше възвишено и благотворно влияние върху тези нещастници.

В момента, когато всички бяха на колене и получаваха благословието на абат Ланфан, повикването започна отново.

Първото произнесено име бе това на утешителя. Той направи един знак, довърши молитвата си и последва онези, които бяха дошли да го вземат.

Вторият свещеник остана и продължи зловещото увещаване. После на свой ред беше повикан и на свой ред последва онези, които бяха дошли да го вземат.

Затворниците останаха сами.

Тогава разговорът стана мрачен, ужасен, странен. Те спореха за начина на приемане на смъртта и върху шансовете за едно по-

продължително или по-кратко изтезание.

Едни искаха да подадат главата си, за да падне тя от един удар, други да вдигнат ръце, за да може смъртта да проникне от всички страни в гърдите им, трети, най-накрая – да държат ръцете си зад гърба, за да не окажат никаква съпротива.

Един млад човек се отличи, казвайки:

– Ще узная кое е по-добре.

Той се изкачи до една малка куличка, чийто зарешетен прозорец гледаше към двора, където ставаше клането и оттам започна да изучава смъртта. После се върна обратно и каза:

– Онези, които умират по-бързо, са тези, които имат щастието да бъдат ударени в гърдите.

В този момент се чуха думите: „Боже мой, идвам при вас!“, последвани от една въздишка.

Един човек току-що беше паднал на земята и се мяташе по плочите.

Това беше господин Дьо Шантрейн, полковник от конституционната гвардия на краля.

Той се бе пронизал три пъти с нож в гърдите.

Затворниците наследиха ножа му. Но те се удряха колебливо и само един успя да се убие.

Там имаше три жени: две млади момичета, притискащи се отстрани на двама старци, и една жена в траур, спокойна, коленичила, молеща се и усмихната в своята молитва.

Двете млади момичета бяха госпожиците Дьо Казот и Дьо Сомбръой.

Двамата старци бяха техните бащи.

Младата жена в траур беше Андре.

Извикаха господин Дьо Монморен.

Както си спомняте, господин Дьо Монморен беше бившият министър, който беше издал паспортите, с чиято помощ кралят се беше опитал да бяга. Тази личност беше толкова непопулярна, че предишния ден един младеж, който носеше името му, едва се беше измъкнал да не бъде убит.

Господин Дьо Монморен изобщо не беше дошъл да слуша увещанията на двамата свещеници. Той беше останал в стаята си, яростен, отчаян, призоваващ враговете си, искаше оръжие, разтърсваше железните решетки на затвора си и разби една дъбова маса, чийто дъски бяха два палеца дебели.

Трябваше да го откъснат насила пред трибунала. Той влезе в

караулното блед, с пламтящ поглед и вдигнати юмруци.

– Във Форс! – каза Майар.

Бившият министър прие думите такива, каквито изглеждаха, и помисли, че просто го превеждат другаде.

– Председателю – каза той на Майар, – защото ти харесва да те наричат така, надявам се, че ще накараш да ме отведат с кола, за да си спестя оскърбленията на твоите убийци.

– Накарайте да докарат една кола за господин Дьо Монморен – каза Майар с изящна учтивост.

После каза на господин Дьо Монморен:

– Направете си труда да седнете, докато чакате колата си, господин графе.

Графът седна, ръмжейки.

Пет минути по-късно съобщиха, че колата чака. Някакъв статист бе разбрал ролята, която имаше да играе в тази драма, и подаваше репликата си.

Отвориха фаталната врата, онази, която водеше към смъртта и господин Дьо Монморен излезе.

Не бе направил и три крачки, когато падна, поразен от двайсетина удара с пика.

После дойдоха други затворници, чиито имена останаха погребани в забравата.

Сред всички тези неизвестни имена едно произнесено име блесна като пламък – това на Жак Казот. На озарения Казот, който десет години преди революцията бе предрекъл на всекиго съдбата, която го очакваше. На Казот, авторът на „Влюбеният дявол“, „Оливие“, „Хиляда и една дивотии“, човека с лудешко въображение, с душа, често изпадаща в екстаз и пламенно сърце, който с ярост бе прегърнал каузата на контрареволуцията и който в писмата си, адресирани до неговия приятел Путо, чиновник в интендантството на цивилната листа, беше изразил мнения, които по времето, до което сме стигнали, се наказваха със смърт.

Дъщеря му беше служила за секретарка при писането на тези писма и когато бяха арестували баща ѝ, Елизабет Казот бе дошла да поиска своя дял от затвора.

Ако роялистките убеждения бяха позволени на някого, то това бе, разбира се, шейсет и пет годишният старец, чиито нозе бяха враснали в монархията на Луи XIV и който за приспиване на Бургундския херцог беше съчинил двете песни, станали популярни „В самата среда на

Ардените“ и „Кръстнице, трябва да ми стоплиш леглото“! Но това бяха доводи за философите, а не за колячите от Абатството. Така че Казот беше осъден предварително.

Като видя красивия старец с бели коси, пламтящ поглед и вдъхновено лице, Жилбер се отдели от стената и направи движение да тръгне насреща му. Майар видя това движение. Казот вървеше напред, облягайки се на дъщеря си. Но влизайки в караулното, тя разбра, че е пред съдиите. Тогава остави баща си и с молитвено долепени ръце замоли този кървав трибунал с такива нежни думи, че съдебните заседатели на Майар започнаха да се колебаят. Бедното дете видя, че под грубите обвивки има сърца, но че за да ги намери, трябва да слезе чак в бездните. Та се хвърли натам със сведена глава и със състраданието за водач. Тези хора, които не знаеха какво са сълзите, тези мъже плачеха! Майар обърса с опакото на дланта си онези сухи и твърди очи, които от двайсет часа, без нито веднъж да се сведат надолу, съзерцаваха клането.

Той протегна ръка и каза:

– Да бъде освободен!

Девојката не знаеше какво да мисли.

– Не се страхувайте – каза Жилбер. – Баща ви е спасен, госпожице!

Двама от съдиите станаха и придружиха Казот чак до улицата от страх да не би някоя фатална грешка да не върне смъртта при жертвата, която ѝ бяха отмъкнали.

Поне този път Казот беше спасен⁴¹³.

Часовете минаваха, клането продължаваше.

Бяха донесли в двора пейки за зрителите. Жените и децата на убийците имаха право да присъстват на спектакъла – впрочем, актьори по призвание, за тези мъже съвсем не беше достатъчно да им бъде платено, те искаха още и да бъдат аплодирани.

Към пет часа вечерта извикаха господин Дьо Сомбръй.

Той беше, както и Казот, известен роялист и беше съвсем невъзможно да бъде спасен, защото ако си спомняте, като управител на Инвалидите на 14 юли беше накарал да стрелят по народа. Синовете му бяха в чужбина, в неприятелската армия – единият от тях се беше проявил така добре при обсадата на Лонгви, че беше награден с орден от краля на Прусия.

Господин Дьо Сомбръй се появи също така благороден и смирен, вдигнал високо глава с бели коси, които падаха на букли върху

413. Той е гилотиниран на 25 септември – бел.фр.изд.

униформата му. Той също се облягаше на своята дъщеря.

Този път Майар не се осмели да разпореда да бъде освободен затворникът – само, като направи усилие над себе си, каза:

– Невинен или виновен, мисля, че ще бъде недостойно за народа да изцапа ръцете си с кръвта на този старец.

Госпожица Дьо Сомбръой чу тези думи, които имаха своята тежест върху божествените возни: тя хвана баща си и го повлече към вратата на живота, викайки:

– Спасен! Спасен!

Не беше произнесена никаква присъда, нито за осъждане, нито за оправдание.

Двама-трима от убийците подадоха главите си през вратата на карулното, за да попитат какво трябва да направят.

Трибуналът остана безмълвен.

– Правете каквото искате – каза един-единствен от членовете.

– Е, добре – извикаха убийците, – нека младото момиче да пие за здравето на нацията!

Тогав един почервенял от кръв мъж с навити ръкави и свирепо лице поднесе на госпожица Дьо Сомбръой една чаша, едни казват с кръв, а други – просто с вино.

Госпожица Дьо Сомбръой извика: „Да живее нацията!“, потопа устни в течността, каквато и да беше тя, и господин Дьо Сомбръой беше спасен.

Изминаха още два часа.

После гласът на Майар също така безстрастен, призоваващ живите, както този на Минос, призоваващ мъртвите, произнесе тези думи:

– Гражданката Андре дьо Таверне, графиня Дьо Шарни.

При това име Жилбер усети, че краката му се подгъват, а сърцето му спира.

Един живот, по-значителен в очите му от неговия собствен, щеше да бъде обсъждан и съден, осъден или спасен.

– Граждани – каза Майар на членовете на страховития трибунал, – тази, която ще се яви пред вас, е една бедна жена, която е била предана на Австрийката, но на която Австрийката, неблагодарна, както е всяка кралица, е заплатила за предаността с неблагодарност. Заради това приятелство тя е загубила всичко – и богатството си, и съпруга си. Ще я видите да влиза облечена в траур и на кого дължи този траур? На затворничката в Тампъл! Граждани, искам от вас живота на тази жена.

Членовете на трибунала дадоха знак за съгласие. Само един каза:

– Трябва да видим.

– Тогава – рече Майар, – гледайте.

Наистина вратата се отвори и те видяха в дълбочината на коридора една жена, облечена изцяло в черно, с чело, закрито от черен воал, която се приближаваше сама, без подкрепа и с твърда крачка.

Би могло да се каже, че е някое привидение от онзи злокобен свят, откъдето, както казва Хамлет, никой пътник още не се е върнал. При тази гледка съдиите бяха тези, които потръпнаха. Тя стигна до масата и вдигна воала си.

Никога по-неоспорима, но и по-бледа красота не се беше явявала пред погледите на мъжете – това беше едно божество от мрамор. Всички погледи се впериха в нея. Жилбер остана задъхан.

Андре се обърна към Майар и с един глас, едновременно нежен и твърд, каза:

– Гражданино, вие ли сте председателят?

– Да, гражданинко – отвърна Майар, учуден, че той, който разпитва, е разпитван на свой ред.

– Аз съм графиня Дьо Шарни, съпруга на граф Дьо Шарни, убит през позорния ден на 10 август, една аристократка и приятелка на кралицата. Заслужавам смърт и съм дошла да я потърся.

Съдиите нададоха вик от изненада.

Жилбер побледня и се вмъкна възможно най-навътре в ъгъла, опитвайки се да убегне от погледа на Андре.

– Граждани – каза Майар, който видя уплахата на Жилбер, – тази жена е луда: смъртта на мъжа ѝ е погубила разсъдъка ѝ. Нека я съжалим и да бдим над живота ѝ. Народното правосъдие не наказва безумците.

И той стана и поиска да положи ръка на главата ѝ, както постъпваше с онези, които обявяваше за невинни. Но Андре отстрани ръката на Майар.

– Аз съм с целия си разсъдък – каза тя. – И ако искате да помилвате някого, помилвайте някой, който го иска и който го заслужава, но не и мен, която не заслужавам и която отказвам да бъда помилвана.

Майар се обърна по посока на Жилбер и го видя, че е долепил умолително длани.

– Тази жена е луда – повтори той. – Нека бъде освободена!

И направи знак на един от членовете на трибунала, да я изблъска навън през вратата на живота.

– Невинна е! – извика мъжът. – Пуснете я да мине!

Отстраниха се пред Андре. Сабите, пиките и пистолетите се

сведоха пред тази статуя на траура.

Но след като беше направила десет крачки и докато Жилбер, навел се през решетката я гледаше как се отдалечава, тя се спря.

– Да живее кралят! – извика тя. – Да живее кралицата! Позор за десети август!

Жилбер нададе вик и се втурна в двора. Той видя да проблясва острието на една сабя. Но бързо като светкавица, острието изчезна в гърдите на Андре!

Той пристигна навреме, за да падне бедната жена в ръцете му. Андре обърна към него угасващия си поглед и го позна.

– Казах ви, че ще умра въпреки усилията ви – прошепна тя.

После каза с едва разбираем глас:

– Обичайте Себастиен и за двама ни!

После, още по-слабо:

– До него, нали? До моя Оливие, до моя съпруг... за вечността.

И тя издъхна. Жилбер я взе на ръце и я повдигна от земята.

Петдесетина оголени и червени от кръв ръце го заплашиха едновременно.

Но Майар се появи зад него, протегна ръка над главата му и каза:

– Оставете да мине гражданинът Жилбер, който отнася трупа на една бедна луда, убита по грешка.

Всички се отстраниха и Жилбер, отнасяйки трупа на Андре, мина сред убийците, без някой от тях да помисли да му прегради пътя, дотолкова думата на Майар господстваше над множеството.

171.

Това, което ставаше в Тампъл по време на клането

Организирайки клането, на което се опитахме да дадем описание, Комуната, все така искайки да подчини Събранието и да го притисне чрез терора, много се страхуваше да не се случи нещастие със затворниците в Тампъл.

Наистина положението, в което се намираха – Лонгви превзет, Вердюн обсаден, неприятелят на петдесет левги от Париж, кралят и кралското семейство бяха скъпоценни заложници, които гарантираха живота на най-компрометираните.

Така че в Тампъл бяха изпратени комисари.

Петстотин въоръжени мъже биха били недостатъчни, за да опазят този затвор, който може би сами биха отворили на народа, но един комисар изнамери начин, по-сигурен от всички пики и байонети на Париж – той беше да се опаше Тампъл с една трицветна лента със следния надпис:

Граждани, вие, които към отмъщението можете да прибавите и любовта към реда, уважавайте тази преграда! Тя е необходима за нашата бдителност и за нашата отговорност!

Странна епоха, в която разбиваха врати от дъб и изкъртваха железни решетки, а коленичеха пред една трицветна лента. Народът коленичеше пред трицветната лента около Тампъл и я целуваше. Никой не я премина.

На 2 септември кралят и кралицата не знаеха какво става в Париж. Около Тампъл имаше по-голям кипеж от обичайното, но започваха да свикват с тези усилвания на треската.

Кралят обядваше обикновено в два часа – в два часа той обядва, както му беше обичай, после, след обяда, пак както беше обичайно, слезе в градината заедно с кралицата, госпожа Елизабет, принцесата и малкия дофин.

По време на разходката възгласите отвън се усилиха.

Един от общинарите, които следваха краля, се наведе към ухото на колегата си и му каза, но не толкова тихо, че Клери да не може да чуе:

– Лошо направихме, че се съгласихме да ги разходим този следобед.

Беше към три часа и беше точно моментът, в който започнаха да колят затворниците, превеждани от Комуната в Абатството.

Кралят не беше така близо до тях, както камериерите Клери и Юе.

Бедният Тиери, когото видяхме на 10 август да предоставя стаята си на кралицата, за да разговаря с господин Рьодерер, беше в Абатството и трябваше да бъде убит на 3 септември. Изглежда, че и вторият общинар беше на мнение, че са сгрешили, като са оставили кралското семейство да излезе, защото и двамата дадоха заповед за прибиране в същия миг.

Подчиниха им се.

Но едва се бяха събрали в стаята на кралицата, когато влязоха двама други общински служители, които изобщо не бяха по служба в кулата, и единият от които, бившият капуцин Матийо, се приближи до краля и му каза:

– Не знаете ли какво става, господине? Родината е в най-голяма опасност.

– Как искате да знам нещо тук, господине? – каза кралят. – Аз съм в затвора и не зная нищо.

– Е, добре, тогава аз ще ви кажа онова, което не знаете, а то е, че неприятелят е навлязъл в Шампан и че пруският крал напредва към Шалон.

Кралицата не можа да потисне едно радостно движение. Общинарят долови това движение, колкото и бързо да беше то.

– О, да! – каза той, обръщайки се към кралицата. – Да, ние знаем, че ние ще загинем, както и нашите жени, и нашите деца. Но вие ще отговорите за всичко – вие ще умрете преди нас и народът ще бъде отмъстен!

– Става онова, което е угодно Богу – отвърна кралят. – Всичко, което правех, го правех за народа и нямам за какво да се упреквам.

Тогава същият общинар се обърна към господин Юе, който стоеше до вратата.

– Колкото до теб – каза той, – Комуната ме натовари да те поставя под арест.

– Кого да поставите под арест? – попита кралят.

– Вашият камериер.

– Моят камериер? Кой от тях?

– Този.

И общинарят посочи господин Юе.

– Господин Юе! – каза кралят. – В какво го обвиняват?

– Това не ме интересува. Но той ще бъде отведен тази вечер и документите ще бъдат подпечатани от съда.

После, излизайки, бившият капуцин се обърна към Клери:

– Внимавайте за начина, по който се държите, защото ще ви сполети същото, ако не вървите по правия път!

На следващия ден, 3 септември, в единайсет часа сутринта кралят се беше събрал със семейството си в стаята на кралицата. Един общинар даде заповед на Клери да се качи в стаята на краля.

Манюел и няколко други членове на Комуната бяха там. Всички лица изразяваха видимо голямо безпокойство. Манюел, вече сме го казвали, изобщо не беше привърженик на проливането на кръв и беше дори от умерените в Комуната.

– Какво мисли кралят за случилото се с камериера му? – попита Манюел.

– Негово величество е силно обезпокоен – отвърна Клери.

– Няма да му се случи нищо – отвърна Манюел. – И все пак, натоварен съм да кажа на краля, че той няма да се върне повече и че съветът ще го замени с друг. Можете да предупредите краля за тази мярка.

– Изобщо нямам поръчение да го правя, господине – отвърна Клери. – Бъдете така добър да ме освободите от това, да съобщя на господаря си една новина, която ще бъде мъчителна за него.

Манюел помисли за миг, после каза:

– Така да бъде. Слизам при кралицата.

И наистина слезе и намери краля.

Кралят прие със спокоен вид новината, която му съобщи прокурорът на Комуната. После с все така безстрастно лице, каквото имаше на 20 юни и на 10 август и каквото щеше да има дори пред ешафода, каза:

– Добре, господине, благодаря ви. Ще ме обслужва камериерът на сина ми, а ако съветът се противопостави, ще се обслужвам сам.

И с леко движение на главата добави:

– Решил съм го!

– Имате ли да отправите някакво искане? – попита Манюел.

– Липсва ни бельо – каза кралят – и това е голямо лишение за нас. Мислите ли, че бихте могли да издействате от Комуната да ни бъде осигурено според нуждите ни?

– Ще докладвам на съвета – отвърна Манюел.

После, като видя, че кралят не пита за никакви новини отвън, Манюел се оттегли.

В един часа кралят изрази желание да се поразходи.

По време на разходките винаги го изненадваше някой знак на симпатия, направен от някой прозорец, от някоя мансарда, иззад някоя щора, и това беше утешение.

Общинарите отказаха да разрешат да слезе и кралското семейство.

В два часа седнаха на масата.

По средата на обяда се чу звук на барабани и усилване на виковете. Тези викове се приближаваха към Тампъл.

Кралското семейство стана от масата и се събра в стаята на кралицата.

Шумът все така се приближаваше.

Какво причиняваше този шум?

Колеха във Форс, както и в Абатството. Само че там беше не под председателството на Майар, а под това на Ебер, така че клането беше по-ужасно.

И все пак там беше по-лесно да бъдат спасявани затворници, имаше по-малко арестувани по политически причини във Форс, отколкото в Абатството. Присъстващите не бяха толкова многобройни, зрителите не бяха толкова ожесточени. Но вместо както в Абатството, където Майар господстваше над клането, тук клането господстваше над Ебер.

В Абатството спасиха четирийсет и двама души. Във Форс едва спасиха шест.

Между затворниците във Форс беше и бедната малка принцеса Дьо Ламбал. Ние я видяхме да преминава в трите последни книги, които написахме, в „Колието на кралицата“, в „Анж Питу“ и в „Графиня Дьо Шарни“, като една сянка, предана на кралицата.

Мразеха я страшно, наричаха я „светничката на Австрийката“. Тя беше нейна довереница, нейна интимна приятелка, а може би и нещо повече – поне така казваха, – но в никакъв случай нейна съветничка. Дребничката дъщеря на савойския дом с фината си, но стисната уста, с неподвижната си усмивка, беше способна да обича и го доказва. Но да съветва една мъжествена жена, вироглава и силна, такава, каквато беше кралицата – никога!

Кралицата я беше обичала, както беше обичала госпожа Дьо Гемене, госпожа Дьо Марсан, госпожа Дьо Полиняк. Но лекомислена, непостоянна и неустойчива в чувствата си, тя може би я беше накарала да страда като приятелка толкова, колкото беше накарала Шарни да страда като любовник. Само че, както видяхме, любовникът я изостави. Приятелката ѝ, напротив, ѝ остана вярна.

И двамата загинаха за тази, която бяха обичали.

Спомнете си онази вечеринка в Павилиона на Флора, където отведохме читателя. Госпожа Дьо Ламбал приемаше в апартаментите си и кралицата се срещаше там с онези, които сама не можеше да приеме: Сюло и Барнав в Тюйлери, Мирабо в Сен Клу.

Известно време след това госпожа Дьо Ламбал се беше оттеглила в Англия. Тя можеше да си остане там и да живее дълго. Доброто и нежно създание, знаейки, че Тюйлери е заплашен, се върна да заеме мястото си.

На 10 август тя беше разделена от приятелката си. Най-напред отведена в Тампъл заедно с кралицата, тя беше почти незабавно преведена във Форс, където се беше почувствала смазана от товара на своята преданост. Тя беше искала да умре до кралицата, заедно с кралицата. Пред очите ѝ смъртта може би щеше да ѝ се стори сладка. Далеч от кралицата, тя нямаше смелостта да умре. Тя изобщо не беше жена със закалката на Андре. Беше се поболяла от ужас.

Госпожа Ламбал подозираше за надигналата се срещу нея омраза. Затворена в една от горните стаи на затвора заедно с госпожа Дьо Навар, тя беше видяла на втори срещу трети тръгването на госпожа Дьо Турзел. Това беше все едно че са ѝ казали: „Вие оставате, за да умрете.“

Така че, легнала в леглото си и загръщаща се със завивките при всяко надигане на виковете, достигащи до нея, както прави някое дете, когато се страхува, тя припадеше всяка минута и когато идваше на себе си, казваше:

– О, Боже мой! Надявах се, че съм мъртва!

И добавяше:

– Ако можеше да се умре така, както се припада! Това не е нито много болезнено, нито много трудно.

Впрочем убийствата бяха навсякъде – в двора, при вратите, във вътрешните стаи. Миризмата на кръв достигаше до нея като мрачно изпарение.

В осем часа сутринта вратата на стаята се отвори. Този път ужасът ѝ беше толкова голям, че тя не припадна и не се скри под завивките си.

Тя обърна глава и видя двама национални гвардейци.

– Хайде, ставайте, госпожо! – каза грубо единият от тях на принцесата. – Трябва да вървим в Абатството.

– О, господи! – каза тя. – Не ми е възможно да напусна леглото. Толкова съм слаба, че не бих могла да вървя.

После добави с едва доловим глас:

– Ако е, за да ме убиете, ще ме убиете тук толкова добре, колкото и другаде.

Единият от мъжете се наведе над ухото ѝ, докато другият дебнеше на вратата.

– Подчинете се, госпожо – каза ѝ той. – Ние искаме да ви спасим.

Двамата мъже излязоха и госпожа Дьо Навар ѝ помогна да се облече или по-скоро я облече.

След десет минути двамата мъже влязоха отново.

Принцесата беше готова. Само че, както беше казала, не можеше да върви – бедната жена се тресеше с цялото си тяло. Тя хвана ръката на националния гвардеец, който ѝ бе говорил, и облегната на нея, слезе по стълбите.

Стигайки до караулното, тя изведнъж се намери пред кървавия трибунал, председателстван от Ебер.

При вида на тези мъже с навити ръкави, които се бяха провъзгласили за съдии, при вида на тези мъже с окървавени ръце, които се бяха превърнали в палачи, тя припадна.

Три пъти попитана, тя три пъти припада, без да може да отговори.

– Ама това е защото искат да ви спасят! – повтаряше ѝ съвсем тихо на ухото мъжът, който вече ѝ беше говорил.

Това обещание възвърна малко силите на нещастната жена.

– Какво искате от мен, господи? – прошепна тя.

– Коя сте вие? – попита Ебер.

– Мари-Луиз дьо Савоа-Каринян, принцеса Дьо Ламбал.

– Вашата длъжност?

– Главен интендант на кралицата.

– Знаете ли нещо за заговорите на двора от десети август?

– Не зная дали е имало заговори на десети август, но и да е имало, аз съм им съвсем чужда.

– Закълнете се в свободата, в равенството, в омраза към краля, кралицата и монархията.

– Лесно ще се закълна в първите две. Но не мога да се закълна в другото, което не е в сърцето ми.

– Ама закълнете се – каза ѝ съвсем тихо националният гвардеец – или сте мъртва!

Принцесата протегна двете си ръце и олюлявайки се направи една инстинктивна крачка към вратата.

– Ама закълнете се, де! – каза ѝ нейният покровител.

Тогава, сякаш в ужаса си от смъртта би се уплашила да произнесе

един срамен обет, тя постави ръка на устата си, за да потисне думите, които биха могли да се изтръгнат въпреки волята ѝ. Няколко стенания преминаха през пръстите ѝ.

– Тя се закле! – извика националният гвардеец, който я придружаваше.

После добави съвсем тихо:

– Излезте бързо през вратата, която е пред вас, на излизане викайте: „Да живее нацията!“, и вие сте спасена.

Излизайки, тя се оказа в ръцете на един коляч, който я очакваше. Той бе големият Никола, същият, който беше отрязал главите на двамата телохранители във Версай. Този път той беше обещал да спаси принцесата.

Повлече я към нещо безформено, тръпнещо и окървавено, казвайки ѝ съвсем тихо:

– Викайте: „Да живее нацията!“, ама викайте, хайде де: „Да живее нацията!“...

Несъмнено тя щеше да извика. За нещастие отвори очи – намираше се срещу една планина от трупове, върху която един човек тъпчеше с подкованите си обувки, карайки да избликва кръв под краката му, както някой гроздоберач кара да избликва сокът от гроздето.

Тя видя това ужасно зрелище и не можа да нададе друг вик, освен този:

– Пфу! Ужас!...

Заглушиха вика ѝ. Казват, че свекърът ѝ, господин Дьо Пентивер бил дал сто хиляди франка, за да бъде спасена.

Избутах я в тесния проход, водещ от улица „Сен Антоан“ към затвора, който наричаха сокакът на свещениците, когато един негодник, един перукер, наречен Шарло, който идваше да се запише като барабанчик при доброволците, проби веригата, образувана около нея, и смъкна бонето ѝ с една пика.

Дали искаше само да свали бонето ѝ? Дали искаше да я удари в лицето?

Потече кръв! Кръвта вика за кръв – един мъж хвърли една цепеница по принцесата. Цепеницата я удари отзад по главата, тя залитна и падна на едно коляно.

Вече нямаше начин да бъде спасена – от всички страни я докопах мушкащи саби и протегнати пики.

Тя дори не нададе вик. В действителност тя беше мъртва след последните произнесени от нея думи.

Едва бе издъхнала – а може би и още да беше жива, – когато се нахвърлиха върху нея. За миг дрехите ѝ бяха разкъсани чак до долната риза. И потрепервайки с последните тръпки на агонията, тя остана гола.

Едно мръсно чувство бе ръководило убийците ѝ и ги караше да бързат с разсъбличането. Искаха да видят това красиво тяло, което жените от Лесбос биха въздигнали в култ.

Гола, както Бог я е създал, я изложиха пред очите на всички на един крайпътен камък. Четирима мъже се настаниха пред този камък, мийейки и подсушавайки кръвта, която течеше от седемте ѝ рани. Пети я показваше с една пръчица и разказваше с подробности за красотите, които, както казваше, са предизвиквали благосклонност към нея и които несъмнено бяха причинили смъртта ѝ. Тя остана изложена така от осем часа до обед. Най-накрая се отегчиха от курса по скандална история, развиван над един труп. Дойде един мъж и отсече главата ѝ.

Уви! Тази дълга и гъвкава като на лебед шия не оказа голяма съпротива!

Негодникът, който извърши това престъпление, може би още по-отвратително спрямо един труп, отколкото спрямо жив човек, се наричаше Гризон. Историята е по-неумолима от божествата – тя изтръгва едно перо от крилото си и го потапя в кръв. Тя написва едно име и това име е обречено на ненавистта на потомството! По-късно този човек беше гилотиниран като водач на банда крадци.

Втори човек на име Роди, разтвори гърдите на принцесата и изтръгна сърцето ѝ.

Трети, наречен Мамен, завладя друга част от тялото ѝ.

Тази бедна жена бе обезобразена така поради своята любов към кралицата. Явно кралицата беше твърде мразена!

Набиха на пики трите къса, отделени от тялото, и се запътиха към Тампъл.

Една огромна тълпа следваше тримата убийци. Но освен няколкото деца и няколкото пияни мъже, които бълваха през устата си заедно поглнатото вино и хулитe, цялото шествие пазеше ужасено мълчание.

Дюкянът на един перукер беше по пътя. Влязоха в него. Човекът, който носеше главата, я постави на една маса.

– Фризирайте ми тази глава – каза той, – тя отива да види господарката си в Тампъл.

Перукерът вчеса великолепните коси на принцесата. После поеха отново по пътя към Тампъл, този път със силни викове. Това бяха викове, които чу кралското семейство.

Убийците идваха, тъй като имаха гнусната идея да покажат на кралицата тази глава, това сърце и тази друга част от тялото на принцесата.

Те се явиха пред Тампъл.

Трицветната лента им преграждаше пътя. Тези мъже, тези убийци, тези колячи не се осмелиха да прекрачат през една лента!

Те искаха една депутация от шестима убийци – от които трима носеха късовете, за които говорихме, – да може да влезе в Тампъл и да обиколи донжона, за да покаже кървавите реликви на кралицата.

Молбата беше толкова благоразумна, че беше удовлетворена без спорове.

Кралят беше седнал и се правеше, че играе на табла с кралицата. Приближавайки се така, под предлог, че играят, затворниците поне можеха да разменят няколко думи скришом от общинарите.

Изведнъж кралят видя как един от тях затвори вратата и като се хвърли към прозореца, задържа бързо завесите. Той се казваше Дожон, бивш семинарист, нещо като гигант, който поради големия си ръст бе наречен Шестстъпковият абат.

– Ама какво става? – попита кралят.

Този човек, възползвайки се от това, че кралицата му обръщаше гръб, направи знак с ръка на краля да не пита. Виковете, ругатните и заплахите достигаха чак до стаята въпреки затворените врати и прозорци. Кралят разбра, че става нещо ужасно – той постави ръка на рамото на кралицата, за да я удържи на мястото ѝ.

В този момент почукаха на вратата и съвсем против волята си Дожон беше принуден да отвори. Това бяха офицерите от стражата и общинарите.

– Господа, в безопасност ли е семейството ми? – попита кралят.

– Да – отвърна един човек в униформа на Националната гвардия, носещ двоен еполет. – Но се носи слух, че в кулата вече няма никого и че вие всички сте избягали. Покажете се на прозореца, за да успокоите народа.

Като не знаеше какво става, кралят не виждаше никаква причина да не се подчини. Той направи едно движение, за да отиде до прозореца. Но Дожон го спря.

– Не правете това, господине! – каза той.

После, като се обърна към офицерите от Националната гвардия, добави:

– Народът трябва да показва повече доверие към своите магистрати.

– Е, добре – каза човекът с еполетите, – всичко това не е вярно. Искат да отидете до прозореца, за да ви покажат главата и сърцето на принцеса Дьо Ламбал, които са ви донесли, за да ви покажат как народът се отнася с тираните си. Така че ви съветвам да се покажете на прозореца, ако не искате да ви донесат всичко това тук.

Кралицата нададе вик и припадна в ръцете на госпожа Елизабет и на принцесата.

– Ах, господине! – каза кралят. – Можехте да спестите на кралицата съобщаването за това ужасно нещастие.

После, като показа с пръст групата на трите жени, добави:

– Вижте какво направихте!

Човекът сви рамене и излезе, пеейки Карманьолата.

В шест часа се яви секретарят на Петион, който идваше да наброи на краля две хиляди и петстотин франка. Като видя кралицата права и неподвижна, той помисли, че тя стои така от уважение към него и има добрината да я покани да седне.

„Майка ми стоеше така – казва принцесата в своите «Мемоари», – защото след онази ужасна сцена тя беше останала права и неподвижна, без да вижда нищо, което ставаше в стаята.“

Ужасът я беше превърнал в статуя.

172. Валми

А сега за миг нека отвърнем очи от тези ужасяващи сцени на клането и да последваме в дефилетата на Аргон един от персонажите в нашата история, върху когото се крепят в този момент върховните съдбини на Франция.

Разбирате, че става въпрос за Дюмурие.

Както видяхме, Дюмурие, след като напусна министерския си пост, стана отново действащ генерал и след бягството на Лафайет получи званието главнокомандващ на Източната армия. Това назначение на Дюмурие беше нещо като чудо на интуицията от страна на хората, заемащи властта.

Действително Дюмурие беше мразен от едни и презиран от други. Но с повече късмет, отколкото беше имал Дантон на 2 септември, той беше единодушно признат за единствения човек, който би могъл да спаси Франция.

Жирондистите, които го назначиха, мразеха Дюмурие. Те го бяха вкарали в кабинета, а той, както си спомняте, ги беше накарал да излязат, и при все това те отидоха да потърсят него, неизвестния, в Северната армия и го направиха командващ генерал.

Якобинците мразеха и презираха Дюмурие. Обаче разбираха, че главната амбиция на този човек е славата и че той или ще победи, или ще се самоубие. Робеспьер не се осмели да го подкрепи заради лошата му репутация, но накара Кутон да го подкрепи.

Дантон не мразеше, нито пък презираше Дюмурие. Той беше от хората с могъщ темперамент, които преценяваха нещата от високо и които малко се безпокояха за репутацията, винаги готови сами да се възползват от пороците, ако биха могли чрез пороците да получат очаквания резултат. Само че Дантон, знаейки каква полза може да извлече от Дюмурие, не вярваше в неговата устойчивост. Той му изпрати двама души: единият беше Фабр д'Еглантен, сиреч неговата мисъл, а другият – Вестерман, сиреч ръката му.

Поставиха всички сили на Франция в ръцете на онзи, когото наричаха интригант. Старият Люкнер, германският ветеран, който беше доказал своята неспособност в началото на войната, беше изпратен в Шалон да отглежда фиданки. Дийон, храбър войник, забележителен

генерал, по-издигнат от Дюмурие във военната йерархия, получи заповед да му се подчинява. Келерман също беше поставен под заповедите на този мъж, на когото обляната в сълзи Франция връчваше изведнъж шпагата си, казвайки: „Не познавам друг освен тебе, който може да ме защити. Защити ме!“

Келерман ръмжа, проклина, плака, но се подчини. Само че се подчиняваше лошо и беше необходим гърмът на оръдията, за да стане той това, което беше наистина, един предан на родината си син.

Сега, как съюзените владетели, чийто поход беше разделен на етапи до Париж след превземането на Лонгви и обсадата на Вердюн, се спряха изведнъж?

Имаше едно привидение между тях и Париж – привидението на Борепер.

Борепер, бивш офицер от карабинерите, бе сформирал и командваше батальона на Мен-е-Лоар. В момента, в който научиха, че неприятелят е стъпил на френска земя, той и неговите хора пресякоха Франция от запад на изток на бегом.

По пътя си те срещнаха един депутат-патриот, който се връщаше в родния край.

– Какво да предам на семействата ви? – попита депутатът.

– Че сме мъртви! – отвърна един глас.

Никои спартанец, отиващ към Термопилите, не би дал по-възвишен отговор.

Както казахме, неприятелят стигна до Вердюн. Беше 30 август 1792 година. На трийсет и първи градът беше подканен да се предаде.

Борепер и хората му, подкрепени от Марсо, искаха да се бият до смърт. Съветът по отбраната, съставен от членовете на общината и от по-видните граждани на града, които се бяха присъединили към тях, му нареди да се предаде. Борепер се усмихна презрително.

– Дадох обет по-скоро да умра, отколкото да се предам – каза той. – Ако искате, оцелявайте за ваш срам и безчестие. Аз оставам верен на клетвата си. Ето последната ми дума – аз умирам.

И той си пръсна черепа.

Това привидение беше също толкова огромно и по-ужасно от гиганта Адамастор!

После, съюзените владетели, които смятаха по думите на емигрантите, че Франция ще подскочи от радост пред тях, виждаха нещо твърде различно. Те виждаха тази земя на Франция, така плодородна и населена, променена като със замах на магическа пръчка – зърното беше

изчезнало, сякаш го беше отнесла вихрушка. Те тръгнаха на запад.

Въоръжените селяни единствено бяха останали при нивите си. Онези, които имаха пушки, бяха взели пушките си, онези, които имаха само по някоя коса, бяха взели косите си, онези, които имаха само вили, бяха взели вилите си.

Най-накрая дори времето беше на наша страна. Един жесток дъжд мокреше хората, размекваше земята, разкалваше пътищата. Разбира се, този дъжд валеше както за едните, така и за другите, както за прусаците, така и за французите. Само че всичко идваше на помощ на французите и всичко беше враждебно за прусаците. Селянинът, който имаше против враговете само своята пушка, вила или коса, и още по-лошо, само зелено грозде – селянинът имаше за своите съотечественици шише вино, скрито зад сноповете съчки, шише бира, заровено в някой неизвестен тъгъл на килера, и суха слама, разпръсната по земята, истинско войнишко легло.

При все това се допускаха грешка след грешка, а Дюмурие греше-ше пръв от всички. В своите спомени той разказва за едните и другите, и своите, и тези на лейтенантите си.

Той беше писал на Националното събрание:

Проходите на Аргон са Термопилите на Франция. Но бъдете спокойни, аз съм по-щастлив от Леонид и няма да умра!

И той беше накарал да охраняват лошо проходите на Аргон, един от тях беше превзет и той трябваше да отстъпи. Двама от неговите лейтенанти се бяха заблудили и изгубили. И той самият почти се беше заблудил и изгубил само с петнайсет хиляди души и то петнайсет хиляди души толкова деморализирани, че на два пъти побягваха пред хиляда и петстотин пруски хусари! Но самият той изобщо не се отчайваше, запази увереността си и дори своята веселост, пишейки на министрите: „Отговарям за всичко!“ И наистина, въпреки че бе преследван, отклонен, отрязан, той извърши съединението си с десетте хиляди души на Бьорнонвил и петнайсетте хиляди души на Келерман. Той събра своите изгубили се генерали и на 19 септември се намери при Сен-Менеулд, имайки наляво и надясно седемдесет и седем хиляди души, когато прусаците имаха само седемдесет хиляди.

Вярно е, че тази армия често мърмореше. Тя оставаше понякога по два-три дни без хляб. Тогава Дюмурие отиваше сред войниците си.

– Приятели – казваше им той, – знаменитият маршал Дьо Сакс е

написал една книга за войната, в която твърди, че поне веднъж седмично трябва да няма подвоз на провизии за войските, за да свикнат в случай на необходимост да не са толкова чувствителни към подобно лишение – ето ни и нас, и вие сте по-щастливи от онези прусаки, които виждате пред себе си, които понякога са по четири дни без хляб и които ядат умрелите си коне. Вие имате сланина, ориз и брашно. Правете си сухари – свободата ще ви ги подслади!

Но освен това имаше и нещо по-лошо – това беше онази кал от Париж, онази пяна от 2 септември, която бяха набутали по армиите след клането. Всички тези негодници бяха дошли, пеейки „Ще върви“, и викаха, че няма да страдат нито от еполети, нито от кръстове на „Свети Луи“, нито от бродирани униформи и които търсеха основанието за всяко нещо.

Те пристигнаха така в лагера и се учудиха от празнината, която се образува около тях – никой не благоволяваше да отговори нито на заплахите им, нито на предложенията им. Само генералът им съобщи, че на другия ден ще има преглед.

На другия ден новодошлите се намериха чрез една неочаквана маневра между враждебно настроена кавалерия, готова да ги посече, и една заплашваща ги артилерия, готова да ги поразии.

Тогава Дюмурие излезе пред хората си. Те образуваха седем батальона.

– Вие, другите – провикна се той, – тъй като не мога да ви нарека нито граждани, нито войници, нито деца мои – вие виждате пред вас тази артилерия и зад вас тази кавалерия. Това трябва да ви рече, че ви държа между огъня и стоманата! Вие сте се опозорили чрез престъпления. Няма да понасям тук нито убийци, нито палачи. Ще накарам да ви насекат на парчета и за най-малкото своеволие! Ако се поправите, ако се държите като тази храбра армия, в която имате честта да бъдете приети, ще намерите в мое лице един добър баща. Зная, че между вас има негодници, натоварени да ви подтикват към престъпления. Прогонете ги сами или ми ги предайте. Ще ви държа отговорни едни за други!

И тези хора не само склониха глава и станаха превъзходни войници, не само прогониха недостойните, но направиха на парчета онзи негодник Шарло, който беше ударил принцеса Дьо Ламбал с цепеницата и който беше носил главата ѝ, побита на една пика.

Това се случи в онова положение, когато чакаха Келерман, без когото не можеха да рискуват да опитат нищо.

На деветнайсети Дюмурие получи известие, че неговият лейтенант

е на две левги вдясно. Дюмурие веднага му изпрати инструкции. Той го приканваше да дойде и да заеме на следващия ден полето между Дампие-ер и Елиз, зад Ов.

Разположението беше посочено прекрасно.

В същото време, когато изпращаше тази инструкция на Келерман, Дюмурие виждаше да се разгъва пред него по Лунните планини армията на прусаците. По този начин прусаците се оказваха между Париж и него и следователно по-близо от него до Париж.

Имаше вероятност прусаците да потърсят битка.

Така че Дюмурие поръча на Келерман да заеме полето за бой по височините на Валми и Гизокур. Келерман обедини лагера си с бойното поле – той се спря на височините на Валми. Това беше или голяма грешка, или страхотна ловкост.

Така, както се беше разположил, Келерман не можеше да се обърне, освен карайки цялата си армия да премине по един тесен мост. Той не можеше да отстъпи вдясно от Дюмурие, без да се налага да пресече едно блато, от което щеше да бъде погълнат, не можеше да отстъпи наляво, освен през една дълбока долина, където би бил разбит.

Нямаше път за отстъпление.

Това ли беше поискал старият елзаски воин? Тогава той бе успял напълно. Една хубава местност да победиш или да умреш!

Брауншвайг гледаше войниците ни с учудване.

– Онези, които са се разположили там – каза той на краля на Прусия, – са решени да не отстъпват!

Но оставиха пруската армия да мисли, че Дюмурие е отрязан, и я убедиха, че тази армия от каменари, скитници и обуцари, както я наричаха емигрантите, ще се пръсне при първите изстрели на оръдията.

Пропуснаха да накарат генерал Шазо да заеме височините при Гизокур – той се беше разположил по дължината на главния път от Шалон – височини, от които биха могли да бият във фланг вражеските колони. Прусаците се възползваха от тази немарливост и заеха позицията.

Те бяха тези, които удариха във фланг корпуса на Келерман.

Денят изгря помрачен от гъста мъгла. Но това нямаше значение. Прусаците знаеха къде се намира френската армия – тя беше по височините на Валми и не можеше да бъде другаде.

Шейсет огнени гърла блъвнаха едновременно. Пруските артилеристи стреляха наслуки. Но те стреляха в човешки маси – малко значение имаше, че не се прицелваха точно.

Първите удари бяха ужасни за понасяне от тази армия, изпълнена с

ентузиазъм, която прекрасно знаеше да атакува, но не беше научена да чака.

Освен това случайността – това изобщо не беше сръчността, защото не се виждаше нищо – случайността отначало беше против французите. Снарядите на прусаците уцелиха две оръдейни ракли, които избухнаха. Водачите на впряговете скочиха от конете, за да се запазят от експлозията – взеха ги за бегълци.

Келерман пришпори коня си към онова място на бъркотия, където димът и мъглата се смесваха. Изведнъж видяха как конят му и той падат поразени.

Конят беше ударен от едно гуле. За щастие на ездача му нямаше нищо – той скочи на друг кон и събра няколкото батальона, които бягаха в паника.

В този момент беше единайсет часът сутринта. Мъглата започваше да се разпръсва.

Келерман видя прусаците, които се строяваха в три колони, за да атакуват платото на Валми. На свой ред и той строи войниците си в три колони и преминавайки по фронта, казваше:

– Войници! Нито един пушечен изстрел! Изчакайте да се сблъскате тяло в тяло с неприятеля и го посрещнете с байонетите.

После, като постави шапката си на върха на сабята, извика:

– Да живее нацията! И да вървим да победим за нея!

На мига цялата му армия последва примера му. Всеки войник сложи шапката си на върха на байонета си и извика: „Да живее нацията!“ Мъглата се вдигна, димът се разпръсна и Брауншвайг видя през далекогледа си едно странно, необичайно и нечувано зрелище – трийсет хиляди французи стояха гологлави и неподвижни, размахвайки оръжията и отвръщаха на огъня на враговете само с вика „Да живее нацията!“

Брауншвайг поклати глава. Ако би бил сам, пруската армия не би направила нито крачка повече. Но кралят беше тук, той искаше битка и трябваше да му се подчини.

Прусаците напредваха, твърди и мрачни, под погледа на краля си и на Брауншвайг. Те преодоляха пространството, което ги отделяше от неприятелите им със солидността на старата армия на Фридрих – всеки човек изглеждаше привързан с желязна халка към онзи, който вървеше отпред.

Изведнъж сякаш огромната змия се прекъсна по средата. Но парчетата веднага се съединиха.

Пет минути по-късно колоната отново беше прекъсната и отново се

съедини.

Двайсетте оръдия на Дюмурие биеха във фланг на колоната и я смазваха с железен дъжд. Челото не можеше да продължи напред, теглено от конвулсията на тялото, което картечът разкъсваше.

Брауншвайг видя, че денят е загубен, и нареди да свирят отбой. Кралят нареди да бият барабаните за атака, застана начело на войниците си и натика своята послушна и храбра пехота под двойния огън на Келерман и Дюмурие – той се разби срещу френските линии.

Нещо блестящо и великолепно се носеше над тази млада армия – това беше вярата!

– Не съм виждал подобни фанатици от времето на Религиозните войни! – каза Брауншвайг.

Тези бяха възвишени фанатици, фанатици на свободата.

Героите от 92-а година бяха започнали спечелването на войната, която трябваше да завърши със завоюването на умовете.

На 20 септември Дюмурие спаси Франция.

На следващият ден Националният конвент освободи Европа и обяви републиката!

173.
21 септември

На 21 септември по обед, преди да са научили в Париж за победата, спечелена предния ден от Дюмурие, която спасяваше Франция, вратите на залата на Манежа се отвориха и видяха да влизат бавно и тържествено, хвърляйки едни към други въпросителни погледи, седемстотин четирийсет и деветте членове, съставляващи новото Събрание.

От тези седемстотин четирийсет и девет членове двеста идваха от старото Събрание.

Националният конвент беше избран под ударите на септемврийските новини. На пръв поглед би могло да се повярва, че това ще е реакционно Събрание. Дори нещо повече – бяха избрани множество благородници. Една съвсем демократична мисъл беше призовала слугите да гласуват. Някои от тях бяха избрали господарите.

Впрочем тези нови депутати бяха буржоа, лекари, адвокати, професори, заклетни свещеници, книжовници, журналисти, търговци. Духът на тази маса беше неспокоен и развълнуван. Поне петстотин от представителите не бяха нито жирондисти, нито монтаняри⁴¹⁴. Събитията трябваше да определят мястото, което щяха да заемат в Събранието.

Но всички те бяха единодушни в една двойна омраза: омраза към септемврийските дни и омраза към депутацията на Париж, почти изцяло съставена от хора на Комуната, която бе организирала тези ужасни дни. Би могло да се каже, че пролятата кръв течеше през залата и изолираше стотината монтаняри от останалите в Събранието.

Самият център, сякаш за да се отстрани от червения поток, се опираше надясно.

Така че Планината – да си спомним хората и да се върнем към събитията, които току-що се бяха случили, – та, Планината представляваше страховита гледка.

Както казахме, на вътрешните редове беше цялата Комуна. Над Комуната беше онзи знаменит комитет по надзора, който беше организирал клането. Следваха, като една хидра с три глави, на най-високия връх на триъгълника, три ужасни лица, три силно характеризирани маски.

414. Монтаняри – прозвище на яacobинците, защото са заемали най-високите банки в Събранието и Конвента; от. фр. *montagne* – планина. Мястото, което монтанярите са заемали в Събранието, е известно с прозвището Планината – бел.ред.

Най-напред студеното и безстрастно лице на Робеспьер с пергаментова кожа, залепена за тясното му чело, с примигващи очи, скрити зад очилата му, с ръце, поставени на коленете и свити в юмуци, по примера на онези египетски фигури, издялани от най-твърдия от всички мрамори, от порфир – сфинкс, на когото единствено беше известна мисълта на революцията, но когото никоой не се осмеляваше да пита.

До него беше потресаващото лице на Дантон с изкривената му уста, с подвижната му маска, носеща отпечатъка на възвишена грозота, с баснословното му наполовина човешко, наполовина биче тяло, почти симпатичен въпреки всичко това, защото се чувстваше онова, което кара да потръпва тази плът, да избликва тази лава – биенето на това дълбоко патриотично сърце, широката ръка, която винаги се подчиняваше на първия си порив и се протягаше със същата лекота да поразии един изправен неприятел или да вдигне паднал на земята враг.

После, отстранени на тези две лица, толкова различни по изражение, зад тях и над тях се появяваше не човек – не е позволено на човешко създание да достигне до такава степен на грозота, – а едно чудовище, една химера, едно смешно и зловещо видение: Марат!

Марат с неговото бакърено лице, налято с жлъчка и кръв, с наглите си заслепени очи, с широко разцепената уста, разположена сякаш за да хвърли или по-скоро да избълва ругателства, с неговия крив, суетен нос, вдишващ през разтворените си ноздри онзи полъх на популярността, който за него изпълваше каналите и се изкачваше като поток. Марат, облечен като най-мръсния от неговите поклонници, с глава, пристегната с една кирлива кърпа, с неговите подковани с гвоздеи обувки без токи, а твърде често и без връзки, с панталона от дебело сукно, зацапан или по-скоро потопен в кал, ризата му, разтворена върху кльошавата гръд, с черната му вратовръзка, мръсна, омазнена и тясна, оставяща да се виждат отвратителните жили на врата му, които, зле свързани помежду си, го караха да навежда главата си наляво, неговите дебели и мръсни ръце, винаги заплашващи, винаги показващи юмрук и в промеждутъците между заплахите рошещи мазните му коси. Цялото това съчетание на торс на гигант върху краката на джудже беше отвратително за гледане. Така че първият порив на всеки, който го видеше, беше да се обърне. Но погледът съвсем не се обръщаше толкова бързо, че да не прочете върху всичко това: *2 септември!* И тогава оставаше прикован и уплашен, сякаш пред някоя нова глава на Медуза.

Ето тримата мъже, които жирондистите обвиняваха, че се домогват до диктатура.

Те, от своя страна, обвиняваха жирондистите в желаниа за федерализъм.

Двама други мъже, които бяха свързани с различни интереси и убеждения в разказа, който сме подхванали, бяха седнали в двата противоположни края на това Събрание – Бийо и Жилбер. Жилбер в десния край, между Ланжюине и Керсен, а Бийо в левия край – между Тюрио и Кутон.

Членовете на предишното Законодателно събрание придружаваха Конвента, те идваха, за да абдикират тържествено, да предадат пълномощията си в ръцете на своите наследници.

Франсоа дьо Ньофшато, последният председател на разпуснатото Събрание, се качи на трибуната и взе думата.

– Представители на нацията – каза той, – Законодателното събрание прекрати дейността си. То предоставя управлението в ръцете ви. Целта на вашите усилия ще бъде да дадете на французите свободата, законите и мира. Свобода, без която французите вече не могат да живеят. Законите са най-здравата основа на свободата. Мирът е главната и единствена цел на войната. *Свободата, законите, мирът*, тези три думи са били издълбани от гърците над вратите на храма в Делфи. Вие ще ги отпечатате върху цялата земя на Франция!

Законодателното събрание просъществува една година, като видя да стават огромни и ужасни събития – 20 юни, 10 август, 2 и 3 септември! То оставяше Франция във война с две велики сили на Север, с гражданска война във Вандея, дълг от два милиарда и двеста милиона в бонове и победата при Валми, спечелена предишния ден, но все още неизвестна на никого.

Петион беше избран за председател с овации.

Кондорсе, Брисо, Рабо-Сен-Етиен, Вернио, Камю и Ласурс бяха избрани за секретари – пет жирондисти от общо шестимата.

Целият Конвент, с изключение може би на трийсет-четирийсет от членовете му, искаше република. Само че жирондистите бяха решили на едно свое събрание у госпожа Ролан, че няма да подлагат на обсъждане промени в управлението, докато не им дойде времето, сиреч когато те се докопат до изпълнителните комисии и комисията по конституцията.

Но на 20 септември, в самия ден на победата при Валми, други борци започнаха една битка, която беше не по-малко решителна.

Сен-Жюст, Лекинио, Панис, Бийо-Варен, Коло д'Ербоа и няколко други членове на бъдещото Събрание вечеряха в Пале Роаял. Те решиха

да хвърлят от следващия ден думата „република“ на своите врагове.

– Ако се надигнат – каза Сен-Жюст, – те са загубени, защото ние ще сме я произнесли първи. Ако се отдръпнат, пак са загубени, защото, противопоставяйки се на това желание на народа, те ще бъдат удавени в непопулярността, която ще струпаме върху техните глави.

Коло д'Ербоа се зае с проекторезолюцията.

Така че едва Франсоа дьо Ньофшато предаде пълномощията на бившото Събрание на новото, когато Коло д'Ербоа поиска думата. Тя му беше дадена.

Той се качи на трибуната. Паролата беше дадена за нетърпеливите.

– Граждани представители – каза той, – предлагам това – първият декрет на току-що събралото се Събрание да бъде за ликвидирането на монархията.

При тези думи в залата и по трибуните се надигнаха страхотни овации.

Двамина добре известни републиканци се противопоставиха – Ба-зир и Кинет. Те искаха да бъде чуто желанието на народа.

– Желанието на народа ли? Защо? – попита едно бедно селско кюре. – За какво трябва да се обсъжда, когато всички са съгласни? В морална категория кралете са онова, което са чудовищата във физическата. Дворовете са работилница за всички престъпления. Историята на кралете е мартиролог⁴¹⁵ на нациите!

Попитаха кой е човекът, който току-що разказа така накратко, но енергично историята на монархията. Малцина знаеха името му – той се наричаше Грегоар.

Жирондистите почувстваха нанесения им удар – те бяха повлечени от монтанярите.

– Да съставим декрета, докато продължава заседанието! – извика от място Дюко, приятел и ученик на Вернио. – Декретът няма нужда от мотивировка. След като се пръсна светлината от десети август, мотивировката на вашия декрет за ликвидиране на монархията ще бъде историята на престъпленията на Луи XVI!

И така равновесието беше възстановено – монтанярите поискаха ликвидиране на монархията, но жирондистите поискаха установяването на република.

Републиката не беше постановена – тя беше гласувана с овации.

Хвърляха се не само в бъдещето, за да избягат от миналото, но и в

415. Мартиролог – сборник от жития на светци мъченици – бел.прев.

непознатото от омраза към познатото.

Провъзгласяването на републиката отговаряше на една голяма нужда на народа, тъй като освещаваше дългата борба, която народът бе водил от времето на общините. Това беше опрощаване на Жакерията⁴¹⁶, на майотените⁴¹⁷, на Лигата, на Фрондата⁴¹⁸, на революцията. Това беше увенчаването на тълпата в ущърб на монархията.

Дотолкова всеки гражданин задиша свободно, че би могло да се каже, че са свалили от гърдите на всекиго тежестта на трона.

Часовете на илюзията бяха кратки, но великолепни. Помислиха, че обявявайки република, ще осветят революцията.

Няма значение! Бяха направили нещо велико, което щеше да разтърси света за повече от век.

Истинските републиканци, поне най-чистите, онези, които искаха република, освободена от престъпления, онези, които на следващия ден щяха да се сблъскат фронтално с триумвирата Дантон, Робеспьер и Марат, жирондистите бяха на върха на радостта си. Републиката означаваше осъществяването на най-скъпото им пожелание. Благодарение на нея щяха да открият под развалините на двайсет века човешкото управление. Франция беше Атина при Франсоа I и Луи XIV. С тях щеше да стане Спарта!

Това беше една красива, една възвишена мечта.

Така че вечерта се събраха на банкет при министъра Ролан. Там се намираха Вернио, Гаде, Луве, Петион, Боайе-Фонфред, Барбару, Жансоне, Гранжньов, Кондорсе, онези сътрапезници, които трябваше преди една година да се съберат на друг банкет, още по-тържествен от този! Но в този момент всеки обръщаше гръб на утрешния ден, затваряше очи за бъдещето, пускаше доброволно завесата към непознатия океан, в който навлизаха и в който чуваха да реве онази бездна, която подобно на Маелстриъм от скандинавските саги⁴¹⁹, трябваше да погълне ако не кораба, то поне пилотите и моряците.

416. Жакерия – селско антифеодално въстание във Франция през 1358 г. – бел. прев.

417. Вържени с maillets – дървени чукове, били хората от народа на Париж, разбунтували се срещу управлението на чичовците на Шарл VI (1381 г.) – бел. фр. изд.

418. Фронда – обществено движение във Франция срещу управлението на Мазарини. Минава през 2 фази – Парламентарна фронда (1648 – 1649) и Фронда на принцовете (1650 – 1653). Главна сила във Фрондата са селяните. Аристокрацията се опитва да използва Фрондата в борбата за децентрализация на кралската власт; потушена с жестоки репресии – бел. ред.

419. „Едите“ – бел. фр. изд. Старата и новата „Еда“ са своеобразни сборници на скандинавското устно творчество – сагите – бел. прев.

Мисълта беше хрумнала на всички, тя беше приела форма, облик, тяло. Тя беше там, пред очите им – младата република излизаше въоръжена с шлем и пика като Минерва⁴²⁰. Какво повече можеха да искат?

По време на двата часа на тържествената обща вечеря имаше обмен на възвишени мисли, зад които се обединяваха от велика преданост същите тези хора, които говореха за живота си като за нещо, което повече не им принадлежи, а принадлежи на нацията. Те си запазваха честта, това беше всичко – в случай на нужда щяха да изоставят славата.

Имаше и такива, които в лудешкото опиянение на младежките си мечти виждаха да се отворят пред тях онези безкрайни лазурни хоризонти, които се намират само в сънищата. Това бяха младите, пламенните, онези, които бяха навлезли едва вчера в тази борба, най-изнервяща от всички, борбата от трибуната – това бяха Барбару, Ребески, Дюко, Боайе-Фонфред.

Имаше и други, които се спираха по средата на пътя и събираха силите, за да изминат останалата му част. Това бяха онези, които се бяха огънали в трудните дни на Законодателното събрание – Гаде, Жансоне, Гранжньов и Вернио.

Но да се върнем на вечерята. Почти в момента, когато Вернио прозвоняше тост и сътрапезниците му отвърщаха с вика: „Да живее републиката!“ от все сърце, срещу Тампъл изсвириха тръби и настана пълна тишина.

Тогава от стаите си, чиито прозорци бяха отворени, кралят и кралицата можаха да чуят един общинар, който с твърд, силен и звучен глас обяви ликвидирането на монархията и основаването на републиката.

420. Минерва – римската богиня на мъдростта, съответстваща на елинската Атина Палада – бел.прев.

174.

Легендата за краля мъченик

Можахте да видите с какво безпристрастие, възприемайки формата на романа, ние поднесохме пред очите на читателя онова, което беше ужасно, жестоко, добро, красиво, велико, кръвожадно и долно у хората и събитията, които се редуваха.

Днес хората, за които говорим, са мъртви. Единствено събитията, обезсмъртени от историята, събитията, които не умират, остават.

Е, добре, ние можем да призовем от гроба всички онези трупове, които лежат там и които са мъртви, изпълнили дните на живота си. Ние можем да кажем на Мирабо: „Трибуне, стани“, на Луи XVI: „Мъченико, станете!“; ние можем да кажем: „Станете всички вие, които се наричат Фаврас, Лафайет, Байи, Фурни Американеца, Журдан Куп-Тет, Майар, Тераан дьо Мерикур, Барнав, Буйе, Гамен, Петион, Манюел, Дантон, Робеспьер, Марат, Вернио, Дюмурие, Мария-Антоанета, госпожа Кампан, Барбару, Ролан, госпожа Ролан, крал, кралица, работник, трибуни, генерали, колячи, публицисти, станете! И кажете дали не съм ви представил на моето поколение, на народа, на величията, на жените най-вече – сиреч на майките на нашите синове, които искам да науча на история, – кой би могъл да се похвали, че знае всички ваши тайни – поне такива, каквито съм ви видял.“

За събитията, стоящи все още от двете страни на изминатия от нас път, можем да кажем: „Велик и светъл ден на 14 юли, мрачни и заплашителни нощи на 5 и 6 октомври, кървава буря на Марсово поле, където барутът се смеси с мълнията и гърмът на оръдието с тътена на гръмотевицата, пророческо нахлуване от 20 юни и ужасната победа от 10 август, отвратителни спомени от 2 и 3 септември... Добре ли ви разказах? Излъгах ли съзнателно? Търсих ли абсурда във вас или начин да ви оклеветя?“

И хората, и събитията ще отговорят: „Ти търсеше истината без омраза, без страст. Ти мислеше, че я казваш, когато не я казваше. Ти остана верен на цялата слава на миналото, нечувствителен към заслепението на настоящето, вярващ във всички обещания на бъдещето, така че бъди простен, ако не похвален.“

Е, добре, това, което направихме, ако не като избран съдия, то като безпристрастен разказвач, ще го правим до края. И всяка крачка ни

приближава бързо до този край. Ние се търкаляме по склона на събитията и има малко въпроси, на които да се спрем от 21 септември, денят на смъртта на монархията, до 21 януари, денят на смъртта на краля.

Чухме обявяването на републиката, извършено под прозорците на кралския затвор от силния глас на общинаря Любен, и това провъзгласяване ни доведе обратно в Тампъл.

Нека се върнем в мрачната постройка, затворила в себе си един крал, станал човек, една кралица, останала кралица, една девица, която ще бъде мъченица, и две деца, невинни поради възрастта си, ако не по рождение.

Кралят беше в Тампъл. Как се беше стигнало дотам? Бяха ли искали поначало да му устроят срамния затвор, в който беше? Не.

Най-напред Петион имаше идеята да го преведат в центъра на Франция, да му дадат Шамбор и да се отнасят към него като към крал безделник.

Да предположим, че всички владетели в Европа наложеха мълчание на своите министри, на своите генерали, на своите манифести и се задоволяваха да гледат какво става във Франция, без да искат да се намесват във вътрешната политика на французите, това сваляне от престола на 10 август, това затворено съществуване в един хубав дворец, на място с хубав климат, посред онова, което наричат градината на Франция, нямаше да бъде твърде жестоко наказание за човека, който изкупваше не само своите грехове, но и тези на Луи XV и Луи XIV.

Вандея току-що се беше надигнала – възразиха, че може да дойде помощ откъм Лоара. Доводът изглеждаше достатъчен – отказаха се от Шамбор.

Законодателното събрание посочи Люксембург. Люксембург, флорентинският дворец на Мария де Медичи, със своята усамотеност и своите градини, граничещи с тези на Тюйлери, беше не по-малко подходяща резиденция за един свален крал от Шамбор.

Възразиха, че мазетата на двореца са свързани с катакомбите. Може би това беше само претекст от страна на Комуната, която искаше да държи краля във властта си, но беше правдоподобен претекст.

Така че Комуната гласува за Тампъл. Под това тя разбираше не кулата на Тампъл, а двореца Тампъл, бившата командерия на водачите на ордена, един от увеселителните домове на граф Д'Артоа.

В момента на преместването, дори по-късно, когато Петион отведе кралското семейство в двореца, когато то беше настанено, когато Луи XVI даваше своите нареждания по настаняването, Комуната денонсира

решението си и Мануел беше изпратен, за да промени за последен път решението на общината и да замени двореца с кулата.

Мануел пристигна, проучи мястото, предназначено за жилище на Луи XVI и Мария-Антоанета, и слезе съвсем засрамен.

Кулата беше необитаема – единственият обитател бе само нещо като портиер, – предлагаща съвсем недостатъчно място с тесни стаи и нечисти и пълни с паразити легла.

Има в това нещо повече от онази съдба, тежаша над умиращите родове, отколкото от подлия предумисъл от страна на съдиите.

Националното събрание, от своя страна, изобщо не се пазари за разходите по прехраната на краля. Кралят ядеше много. Ние изобщо не го упрекваме в това – в темперамента на Бурбоните е да са лакоми. Но кралят всъщност се хранеше зле. Той яде с голям апетит, докато в Тюйлери се колежа. Не само по време на процеса съдиите го упрекваха за това ненавременно ядене, но освен това, което е по-тежко, историята, непримиримата история, го регистрира по същия начин в своите архиви. Така че Националното събрание отпусна петстотин хиляди ливри за разходи по прехраната на краля.

За четирите месеца, през които кралят остана в Тампъл, разходите бяха четирийсет хиляди ливри, десет хиляди франка на месец или триста и трийсет франка на ден.

Луи XVI имаше в Тампъл трима прислужници и тринайсет служители по прехраната. Вечерята му се състоеше всеки ден от четири предястия, две печени, всяко от три парчета, четири леки ястия, три компота, три чинии с плодове, малка бутилка бордо, малка бутилка малвазия и малка бутилка мадейра.

Само той и синът му пиеха вино. Кралицата и принцесите пиеха само вода.

Откъм материалната страна кралят не беше за оплакване.

Но нещата, които основно му липсваха, бяха въздухът, упражнението, слънцето и сянката.

Свикнал да ходи на лов в Компьен и Рамбује, в парковете на Версай и Големия трианон, Луи XVI се оказа ограничен изведнъж не в един двор, не в една градина, дори не в една алея, а в един сух и гол терен с четири парчета пожълтяла моравя и няколко хилави дръвчета, повехнали и обезлистени от есенния вятър.

Там всеки ден в два часа се разхождаха кралят и семейството му. Ние се мамим – там всеки ден разхождаха краля и семейството му.

Това беше нечувано, жестоко, зверско, но по-малко зверско и по-

малко жестоко, отколкото подземията на инквизицията в Мадрид, оловните килии на Съвета на десетимата във Венеция, от карцерите на Шпилберг.

Запомнете добре, че ние не извиняваме Комуната повече, отколкото извиняваме кралете. Ние само казваме, че Тампъл беше една ужасна, фатална, глупава репресалия⁴²¹, тъй като съдът се превръщаше в гонение, а виновният – в мъченик.

А сега, какъв беше обликът на различните персонажи, които сме се заели да проследим в основните фази от живота им?

Кралят, с късогледите си очи, с провисналите си бузи, с тежката си отмерена походка приличаше на някой добър арендатор, поразен от някое нещастие на съдбата. Меланхолията му беше меланхолия на земеделеца, на когото някоя буря бе изгорила плевните или градушка е повалила житата му.

Държането на кралицата беше както винаги строго, високомерно, в най-висша степен предизвикателно. Във времената на своето величие Мария-Антоанета бе внушавала любов. В дните на падението си тя вдъхновяваше предаността, но не и състраданието. Състраданието се поражда от симпатия, а кралицата изобщо не беше симпатична.

Госпожа Елизабет с бялата си рокля, символизираща чистотата на душата и тялото ѝ, с русите си коси, станали още по-хубави, откакто бяха принудени да се развяват без пудра, госпожа Елизабет със синята панделка на бонето и на талията си, приличаше на ангел-хранител на цялото семейство.

Принцесата, въпреки възрастта си, не беше интересна. Изцяло австрийка като майка си, изцяло приличаща на Мария-Терезия и Мария-Антоанета, в погледа ѝ вече личаха презрението и гордостта на кралските родове и на грабливите птици.

Малкият дофин със златните си коси, с белия си малко болезнен цвят на лицето предизвикваше интерес. При все това в сините му очи имаше нещо строго и твърдо и понякога изразът на лицето му беше над този, присъщ на възрастта му. Той разбираше всичко, следваше всички указания, които майка му даваше само с поглед, и проявяваше лукавството на детската политика, което понякога изтръгваше сълзи дори от очите на самите палачи. Бедното дете трогна дори Шомет! Шомет, тази

421. Репресалия – принудителни действия на една държава в отговор на неправомерни действия на друга. Могат да бъдат без употреба на въоръжена сила (ембарго, скъсване на дипломатически отношения и др.) и с употреба на въоръжена сила (окупация, бомбардировки и др.) – бел.ред.

белка със заострена муцуна, тази очилата белка.

– Ще накарам да му дадат образование – казваше бившият прокурорски писар на господин Юе, камериера на краля, – но ще трябва да го отделим от семейството му, за да загуби представа за сана си.

Комуната беше едновременно жестока и непредпазлива – жестока, обсипвайки кралското семейство с лошо отношение, с притеснения и дори обиди, и непредпазлива, оставяйки да ги видят слаби, смазани и затворени.

Всеки ден тя изпращаше нови пазачи в Тампъл от името на общинарите. Те влизаха като ожесточени врагове на краля и кралицата, излизаха като неприятели на Мария-Антоанета, но почти всички съжаляваха краля, съжаляваха децата и прославяха госпожа Елизабет.

Наистина, какво виждаха в Тампъл вместо вълк, вълчица и вълчетата? Едно добро семейство на буржоа, една горделива майка, нещо като Елмира, която дори не страдеше, че докосват полите на роклята ѝ. Но от тиран нито следа!

Как минаваше денят на цялото семейство?

Ще го разкажем според Клери.

Но по-напред да хвърлим едно око на затвора. После ще разкажем за затворниците.

Кралят беше затворен в малката кула, която беше долепена до голямата, без вътрешна връзка. Тя образуваше едно дълго каре, оградено от две кулички – в едната от тези купички имаше малка стълба, която тръгваше от първия етаж и по една галерия водеше до терасата. В другата бяха кабинетите, които бяха свързани с всеки етаж на кулата.

Тялото на постройката имаше четири етажа. Първият се състоеше от преддверие, трапезария и от един кабинет в куличката. Вторият етаж беше разделен почти по същия начин. Най-голямата стая служеше за спалня на кралицата и дофина. Втората, отделена от първата с едно малко и много тъмно преддверие, беше заета от принцесата и госпожа Елизабет. Трябваше да се премине през тази стая, за да се стигне до стаичката в кулата и тази стаичка не беше нищо друго, освен онова, което англичаните наричат *water closet*⁴²² и беше обща за кралското семейство, общинските служители и войниците.

Кралят живееше на третия етаж, където имаше същия брой стаи. Той спеше в голямата стая. Стаичката в малката куличка му служеше като кабинет за четене. Отстрани имаше една кухня, пред която тъмна

422. *Water closet* (англ.) – тоалетна – бел.прев.

стая, която в първите дни, преди да бъдат разделени от краля, обитаваха господата Шамийи и Юе и която беше запечатана след заминаването на господин Юе.

Четвъртият етаж беше затворен. Мецанинът беше предоставен за кухни, които не се използваша. А сега, как живееше кралското семейство в това тясно пространство, наполовина апартамент, наполовина затвор?

Ще ви кажем.

Кралят ставаше по навик в шест часа сутринта. Той се бръснеше сам. Клери го вчесваше и го обличаше. После, веднага след като бъдеше облечен и вчесан, той минаваше в кабинета си за четене, сиреч в библиотеката на архивите на Малтийския орден, която съдържаше хиляда и петстотин или хиляда и шестстотин тома.

Един ден, като си търсеше книги, кралят показа с пръст на господин Юе съчиненията на Волтер и Русо. После добави тихо:

– Вижте, това са онези двама души, които погубиха Франция!

Влизайки там, Луи XVI падаше на колене и се молеше в продължение на пет-шест минути, после четеше или работеше до девет часа. През това време Клери оправяше стаята на краля, приготвяше закуската и слизаше при кралицата.

Останал сам, кралят сядаше и се забавляваше да превежда или Вергилий, или „Одите“ на Хораций – за да продължи обучението на дофина, той самият се беше заел с латинския.

Тази стая беше много малка. Вратата оставаше винаги отворена – общинарят стоеше в спалнята и през отворената врата гледаше какво прави кралят.

Кралицата не отваряше вратата си освен при идването на Клери, за да не може поради затворената врата общинарят да влиза при нея.

Тогава Клери вчесваше косите на малкия принц, привеждаше в ред тоалета на кралицата и минаваше в стаята на принцесата и госпожа Елизабет, за да им окаже същата услуга. Моментът на тоалета беше едновременно кратък и скъпоценен, защото беше онзи, в който Клери можеше да съобщи на кралицата и принцесите това, което беше научил. Един знак, който им правеше, означаваше, че има нещо да им казва. Тогава кралицата или някоя от принцесите заговаряха общинаря и Клери се възползваше от невниманието му, за да подшушне бързо онова, което имаше да казва.

В девет часа кралицата, двете деца и госпожа Елизабет се качваха при краля, където се сервираше закуската. По време на десерта Клери оправяше стаите на кралицата и принцесите. Един човек на име Тизон и

неговата жена бяха придадени към Клери, под предлог да му помагат в прислужването, а в действителност, за да шпионират кралското семейство и дори общинарите. Съпругът, бивш служител при бариерите, беше корав и зъл старец, неспособен на никаква проява на човештина. Съпругата – жена, чрез любовта, която изпитваше към дъщеря си, – подтиквана от тази любов дотам, че разделена от дъщеря си, в надеждата си да види отново детето си, – доносничеше за кралицата⁴²³.

В десет часа сутринта кралят слизаше в стаята на кралицата и там прекарваше деня. Там той се занимаваше почти изключително с образованието на дофина, карайки го да повтаря някои пасажи от Корней и Расин, даваше му урок по география или го караше да чертае и копира карти. От три години Франция беше разделена на департаменти и в частност това беше географията, която кралят преподаваше на сина си.

От своя страна, кралицата се занимаваше с обучението на принцесата, което понякога прекъсваше, за да се отдаде на дълбок и мрачен размисъл. Когато това се случеше, принцесата я оставяше изцяло да потъне в неизвестната си мъка, която поне беше благословена със сълзи. Принцесата се отдалечаваше на пръсти, правейки знак на брат си да пази тишина. Кралицата оставаше повече или по-малко време погълната от своите размисли, после една сълза се появяваше на клепача ѝ, плъзваше се по дължината на бузата ѝ, падаше върху пожълтялата ѝ ръка, която беше придобила цвят на слонова кост и тогава почти винаги бедната затворничка, свободна за миг в огромните владения на мисълта, в безграничните полета на спомените, рязко се отърсваше от мислите си и като се огледаше около себе си, се връщаше с наведена глава и разбито сърце обратно в затвора си.

На обед трите принцеси влизаха при госпожа Елизабет, за да сменят утринните си тоалети. Този миг свенливостта на Комуната беше запазила за усамотението – нито един общинар не присъстваше.

В един часа, когато времето позволяваше, караха кралското семейство да слезе в градината. Четирима общински служители и един командир на легион от Националната гвардия го придружаваха или по-скоро го надзираваха. Понеже в Тампъл имаше известен брой работници, заети с разрушаването на къщите и с издигането на нови стени, затворниците можеха да използват само една част от алеята с кестеновите дървета.

423. Вж. романа „Рицарят на Мезон-Руж“, който представлява продължение на „Графиня Дьо Шарни“ – бел.авт.

Клери присъстваше на тези разходки. Той правеше физически упражнения с малкия принц, карайки го да играе било с топка, било с малък диск за хвърляне.

В два часа се качваха обратно в двора. Клери сервираше обяда. И всеки ден в този час Сантер идваше в Тампъл, придружен от двама адютанти. Той обискираше старателно двата апартамента на краля и кралицата.

Понякога кралят се обръщаше с по някоя дума към него. Кралицата – никога. Тя беше забравила 20 юни и онова, което дължеше на този човек.

След обяда слизаха обратно на първия етаж. Кралят изиграваше една игра на пикет или табла с кралицата или със сестра си. Клери на свой ред обядваше.

В четири часа кралят се настаняваше за следобедна почивка върху едно канапе или в един голям фотьойл. Тогава наставаше най-дълбоко мълчание – принцесите вземаха по някоя книга или ръкоделието си и всеки оставаше неподвижен, дори и малкият дофин.

Луи XVI преминаваше почти без преход от будно състояние към сън. Както казахме, физическите нужди имаха тиранична власт над него. При събуждането му отново подхващаха разговора. Повикваха Клери, който никога не беше много далече, и Клери преподаваше на малкия дофин урока му по писане. Когато урокът свършеше, той отвеждаше малкия принц в стаята на госпожа Елизабет и го караше да играе с топка или на волан⁴²⁴.

Когато дойдеше вечерта, цялото кралско семейство се събираше около една маса. Кралицата четеше на висок глас, за да забавлява или да поучи децата. Госпожа Елизабет сменяше кралицата, когато тя беше уморена. Четенето продължаваше до осем часа. В осем часа малкият принц вечеряше в стаята на госпожа Елизабет – кралското семейство присъстваше на тази вечеря, по време на която кралят вземаше подшитите екземпляри на „Меркюр дьо Франс“, които беше намерил в библиотеката и даваше на децата гатанки и шаради за отгатване.

След вечерята на дофина кралицата караше сина си да произнесе следната молитва:

Боже всемогъщи, който ме създадохте и изкупихте греховете ми, обожавам ви! Съхранете дните на краля, моят баща и тези на моето семейство! Закриляйте ни от нашите врагове! Дайте на

424. Волан – игра с ракети и перо, подобна на днешния бадминтон – бел.прев.

госпожа Дьо Турзел силите, от които има нужда, за да понесе онова, което изтърпява заради нас!

После Клери събличаше дофина и го слагаше да си легне, а при него оставаше едната от двете принцеси, докато заспи.

Всяка вечер в този час минаваше един разносвач на вестници и извикваше новините от деня. Клери заставаше на пусия и предаваше на краля думите на викация.

В девет часа кралят на свой ред вечеряше.

Клери донасяше на табла вечерята на принцесата, която бдеше при дофина.

След като приключеше с яденето, кралят се връщаше в стаята на кралицата, правейки както на нея, така и на сестра си знак с ръка за сбогом, прегръщаше децата, прибираще се в стаята си и се оттегляше в библиотеката, където четеше до полунощ.

От своя страна, принцесите се заключваха в стаите си. Един от общинарите оставаше в малката стаичка, която разделяше двете стаи. Другият следваше краля.

Тогавя Клери поставяше леглото си до това на краля. Но за да си легне, Луи XVI чакаше да се качи новият общинар, за да разбере кой е и дали вече го е виждал. Общинарите се сменяха в единайсет часа сутринта, в пет часа вечерта и в полунощ.

Този начин на живот продължи без промяна, докато кралят остана в малката кула, сиреч до 30 септември.

Както се вижда, положението беше тъжно и толкова по-достойно за състрадание, защото беше понасяно достойно. Дори и най-враждебно настроените се смекчаваха при тази гледка. Те идваха, за да бдят над един гнусен тиран, който бе съсипал Франция, клал французите и повикал чужденците, над една кралица, която бе обединила похотливостта на Месалина с разпасаността на Екатерина II. Но те попадаха на един добродушен човечец, облечен в сиво, когото бъркаха с камериера му, който хапваше добре, пиеше добре, спеше добре, играеше на табла и пикет, показваше по латински и география на сина си и разгадаваше шаради с децата си; една несъмнено горда и надменна жена, но достойна, тиха, смирена и все още хубава, учеща дъщеря си на бродерия, сина си на молитви, говореща кротко на прислужниците и наричаща един камериер „приятелю.“

Първите мигове бяха мигове на омраза – всеки един от хората, идващи с чувства на неприязън и отмъстителност, започваше с това, че

даваше израз на тези чувства. После, малко по малко, се омилостивяваше. Тръгнал сутринта от дома си, заплашващ и с вдигната глава, вечерта се прибираше натъжен, с наведена глава. Жена му го очакваше с любопитство.

– А, това си ти! – провикваше се тя.

– Да – отговаряше лаконично той.

– Е, какво, видя ли тирана?

– Видях го.

– Много свиреп вид ли има?

– Прилича на рентиер от Маре.

– Какво прави? Беснее? Проклина републиката? Той...

– Той прекарва времето си, като учи децата си, преподава им латински, играе пикет със сестра си и разгадава шаради, за да забавлява жена си.

– Значи този нещастник няма угризения?

– Видях го да се храни, ядеше като човек със спокойна съвест. Видях го да спи и гарантирам, че няма кошмари.

И жената на свой ред се замисляше.

– Но, тогава, значи – казваше тя, – той не е толкова жесток и толкова виновен, колкото разправят?

– Не знам дали е виновен, убеден съм, че не е жесток. Но съм съвсем сигурен, че е нещастен!

– Бедният човек! – казваше жената.

Ето това се случваше – колкото повече Комуната унижаваше своя затворник и показваше, че той общо взето не е нищо повече от човек като всеки друг, толкова повече другите хора изпитваха състрадание към онзи, когото признаваха за подобен на себе си.

Това състрадание се изразяваше понякога директно към самия крал, към дофина, към Клери.

Един ден един каменоделец беше зает да направи дупки в стената на преддверието, за да се поставят огромни резета. Докато работникът обядваше, дофинът се забавляваше да си играе със сечивата му. Тогава кралят взе от ръцете на детето чука и длетото, показвайки му – той, опитният ключар, по какъв начин трябва да си служи с тях.

От ъгъла, в който беше седнал и където похапваше своето парче хляб със сирене, зидарят с учудване гледаше какво става. Той не беше станал пред краля и пред принца – той стана пред мъжа и пред детето. После, като се приближи с все още пълна уста, но с шапка в ръка, каза на краля:

– Е, добре, когато излезете от тази кула, ще можете да се хвалите, че със собствените си ръце сте работили за вашия собствен затвор!

– А! Кога и как ще изляза? – отвърна кралят.

Дофинът започна да плаче. Работникът обърса една сълза. Кралят остави чука и длетото да паднат и се прибра в стаята си, където дълго време се разхождаше с големи крачки.

Друг ден един часовой се качваше, както обикновено, на стража пред вратата на кралицата. Той беше човек от предградията, облечен просташки, но все пак чисто.

Клери беше сам в стаята и четеше. Часовоят го наблюдаваше с най-голямо внимание.

След миг Клери, повикан другаде по служба, стана и поиска да излезе. Но часовоят, отдавайки почест, с тих, боязлив и почти треперещ глас, каза:

– Не може да минете.

– Защо така? – попита Клери.

– Защото имам нареждане да ви държа под око.

– Мен ли? – каза Клери. – Съвсем сигурно е, че се лъжете.

– Вие не сте ли кралят?

– Значи вие не познавате краля?

– Никога не съм го виждал, господине. И ако трябва да го кажа, за да го видя, бих предпочел това да стане другаде, а не тук.

– Говорете по-тихо! – каза Клери.

После му показа една врата и добави:

– Ще вляза в тази стая и вие ще видите краля – той е седнал до една маса и чете.

Клери влезе и каза на краля какво се беше случило току-що. Тогава кралят стана и се разходи от едната до другата стая, за да може добрият човек да го разгледа спокойно.

Така че без изобщо да се усъмни, че кралят само заради него е станал, човекът от предградията каза на Клери:

– Ах, господине! Колко е добър кралят! Колкото до мен, не мога да повярвам, че е причинил всички онези злини, за които разправят.

Друг часовой, поставен в края на онази алея, която служеше за разходка на кралското семейство, един ден даде на знаменитите затворници да разберат, че има да им съобщи някои сведения. При първата обиколка от разходката никой не даде вид, че обръща внимание на знаците му. Но при втората обиколка госпожа Елизабет се приближи до часовоя, за да види дали той ще я заговори. За нещастие било от страх, било от

уважение, този млад човек, който беше със забележителна фигура, остана безмълвен. Само две сълзи потекоха от очите му и с пръст той посочи един куп развалини, където вероятно имаше скрито писмо. Под предлог, че търси плоски камъчета за малкия принц между камъните Клери започна да тършува в развалините. Но общинарите несъмнено отгатнаха какво търси, наредиха му да се отдръпне и под страх, че ще го разделят с краля, му забраниха да разговаря въобще с часовите.

Все пак не всички от тези, които се приближаваха до затворниците в Тампъл, показваха същите чувства на почителност и състрадание. При мнозина омразата и отмъстителността бяха така дълбоко вкоренени, че това зрелище на кралското нещастие, понасяно с буржоазна добродетел, не можеше да ги впечатли, и понякога кралят и кралицата трябваше да понасят простачини, ругатни, дори оскърбления.

Общинарят, който бе дежурен при краля и бе учител по английски, наречен Джеймс, се беше залепил за краля като негова сянка и не се отделяше. Кралят влезе в кабинета си за четене – общинарят влезе и се настани до него.

– Господине – каза тогава кралят с обичайната си благодост, – вашите колеги имат навика да ме оставят сам в тази стая, като се има предвид, че вратата е винаги отворена и не мога да им убягна от погледа.

– Моите колеги – отвърна Джеймс – постъпват по своему, а аз – по моему.

– Забележете, ако обичате, господине – подхвана кралят, – че стаята е толкова малка, че е невъзможно да останем двамата.

– Тогава минете в някоя по-голяма – отвърна грубиянски общинарят.

Без да каже нищо, кралят стана и премина в спалнята си, където учителят по английски го последва и продължи да му досажда, докато го смениха.

Една сутрин кралят взе общинаря, който беше на стража, за онзи, когото беше видял вечерта, – както казахме, имаха обичай да сменят общинарите в полунощ.

Той отиде при него и му каза съчувствено:

– Ах, господине! Съжалявам, че са забравили да ви сменят!

– Какво искате да кажете? – грубо попита общинарят.

– Искам да кажа, че би трябвало да сте уморен.

– Господине – отвърна този човек, който се наричаше Мъоние, – идвам тук, за да надзиравам онова, което вършите, а не вие да се занимавате с онова, което аз върша.

После, като нахлупи шапката на главата си, добави:

– Никой няма право да ми се меси, а вие по-малко от всеки друг!

На свой ред и кралицата веднъж се осмели да заговори един от общинарите.

– В кой квартал живеете, господине? – попита тя един от онези хора, които присъстваха на обедата.

– В родината! – отвърна гордо този.

– Но, струва ми се – подхвана кралицата, – че родината е Франция?

– Освен частта, заета от неприятеля, когото вие повикахте.

Някои от комисарите не говореха никога с краля, кралицата, принцесите или малкия принц, без да добавят някой непристоен епитет или проташка псувня.

Един ден един общинар на име Тюрло каза на Клери достатъчно високо, за да не пропусне кралят нито дума от заплахата:

– Ако палачът не гилотинира това свето семейство, то аз самият ще го гилотинирам!

Излизайки на разходка, кралят и семейството му трябваше да преминат пред голям брой часови, повечето от които бяха разположени във вътрешността на малката кула. Когато минаваха командирите на легиони и общинарите, часовите им отдаваха почит. Но когато на свой ред кралят минеше пред тях, те поставяха пушките при нозе или обръщаха гърба си.

Така стояха нещата и с пазачите отвън, разположени в подножието на кулата – когато кралят минаваше, те предпочитаха да си сложат шапките и да седнат. Но едва щом затворниците отминеха, те ставаха и сваляха шапките си.

Оскърбителите отиваха и по-далеч – един ден часовоят, недоволен от това, че само трябва да отдаде почит пред общинарите и офицерите, а не пред краля, написа от вътрешната страна на вратата на затвора:

Гилотината е неизменна и очаква тирана Луи XVI!

Това беше ново изобретение, което имаше голям успех. Така че часовоят намери подражатели – скоро всички стени на Тампъл и в частност онази на стълбата, по която слизаше и се качваше кралското семейство, бяха покрити с надписи от рода на тези:

Госпожа Вето ще си плати!

Ще успеем да поставим дебелото прасе на диета.

Долу червената лента⁴²⁵!

Трябва да издушим малките вълчета!

Други надписи, като пояснението под една драсканица, обясняваха заплашителната рисунка.

Една от тези рисунки представляваше човек на бесилка. Под нея бяха изписани следните думи:

Луи си прави въздушна баня!

Но най-ожесточените мъчители бяха двама сътрапезници от Тампъл – единият беше обушарят Симон, а другият – сапьорът Роше.

Симон работеше по съвместителство – той беше не само обушар, но и общинар. Не само общинар, но и един от шестимата комисари, на-товарени да надзирават работите и разходите на Тампъл. В това си тройно качество той изобщо не напускаше кулата.

Този човек, станал известен с жестокостите си спрямо сина на краля, беше олицетворение на оскърблението. Всеки път, когато се появяше пред затворниците, им нанасяше нова обида.

Ако камериерът поискаше нещо от името на краля, той казваше:

– Хайде, нека Капе поиска наведнъж всичко, от което има нужда. Нямам желание да си правя труда да се качвам втори път заради него.

Роше му беше лика-прилика. При все това не беше лош човек – на 10 август при вратата на Националното събрание той беше този, който взе малкия дофин на ръце и го постави на бюрото на председателя. От седлар, какъвто беше, Роше стана офицер от армията на Сантер, а след това портиер на кулата на Тампъл. Обикновено ходеше облечен в униформата на сапьор с брада и дълги мустаци, с черен вълнен калпак на главата, широка сабя на хълбока и колан на кръста, на който висеше връзка ключове.

Той беше поставен там от Манюел, по-скоро за да бди над краля и над кралицата, по-скоро да пречи да им бъде сторено зло, отколкото сам той да им го причинява. Той приличаше на дете, на което са поверили да пази клетка с птици, нареждайки му да бди някой да не ги измъчва, и което се забавлява, като им скубе перата.

Когато кралят поискаше да излезе, Роше беше този, който се явяваше на вратата. Но не отваряше, без кралят да е почакал доста,

425. Лентата на ордена „Свети Луи“ – бел.ред.

раздрънквайки, докато кралят чакаше, една голяма връзка ключове. После издърпваше с трясък резетата. След като издърпаше резетата, слизаше стремително и се настаняваше близо до последната врата с лула в устата. След това при преминаването на всеки от членовете на кралското семейство и особено на жените им издухваше по един облак дим под носа.

Свидетели на тези достойни за презрение низости бяха националните гвардейци, които вместо да се противопоставят на тези притеснения, често си вземаха столове и сядаха като зрители на някой спектакъл.

Това окуражаваше Роше, който вървеше навсякъде, разправяйки:

– Мария-Антоанета се прави на горда. Но аз я принудих да се смири пред мен! Елизабет и малката ми правят реверанси въпреки волята си. Портичката е толкова ниска, че се налага да се навеждат пред мен!

После добавяше:

– Всеки ден издухвам под носа на едната или на другата по един облак дим от лулата ми. Сестрата попита всички наши комисари: „Защо Роше винаги пуши? – Изглежда, че това му харесва!“⁴²⁶, отвърнаха ѝ те.

Във всички големи изкупления освен изтезанието за изтърпяване се намира и човек, който кара осъдения да пие жлъч и оцет – за Луи XVI той се наричаше Роше или Симон. За Наполеон той се наричаше Хъдсън Лоу⁴²⁶. Но също така, когато осъденият е понесъл наказанието си и мъченикът е завършил живота си, това са хората, които опоетизират изтезанието му, които правят свята смъртта му! Света Елена щеше ли да бъде Света Елена без тъмничаря в червена дреха? Тампъл щеше ли да бъде Тампъл без своя сапъор и своя обушар? Ето ги истинските персонажи на легендата. Те също по право принадлежат към дългите и мрачни народни приказки.

Но колкото и нещастни да бяха затворниците, оставаше им една огромна утеха – те бяха събрани на едно място.

Обаче Комуната реши да раздели краля от семейството му.

На двацет и шести септември, пет дни след като беше обявена

426. Известно е, че още през първите години от заточението си на Света Елена, императорът (Наполеон) непрестанно се оплаква на британския губернатор Хъдсън Лоу от своето влошаващо се здраве. Наистина последното е нещо естествено, предвид ужасния климат на острова, където дизентерията и различните чревни и чернодробни възпаления са нещо обичайно по това време. През 1818 г., след неуспешен опит да го превърне в свой доносник, губернаторът Лоу изгонва от острова личния лекар на Наполеон – ирландецът О'Мира, на когото последният има пълно доверие. Научавайки за това, императорът тъжно отбелязва: „Смъртта ми приближава. Изглежда моите английски тъмничари смятат, че живея вече прекалено дълго“ – бел.ред.

републиката, Клери научи от един от общинарите, че апартаментът, който беше предназначен за краля в голямата кула, скоро ще бъде готов.

Изпълнен с мъка, Клери предаде тази тъжна новина на своя господар. Но той с обичайната си смелост каза:

– Опитайте да научите предварително деня на тази мъчителна раздяла и ми го съобщете.

За нещастие Клери не научи нищо повече и не можа да каже нищо на краля.

На двацет и девети, в десет часа сутринта, шестима общинари влязоха в стаята на кралицата в момента, когато цялото семейство се беше събрало. Те идваха, носейки решение на Комуна да се отнемат на затворниците хартията, мастилото, перата и моливите. Беше извършено претърсване не само на стаите, но и на самите затворници.

– Когато имате нужда от нещо – каза онзи, който носеше решение и който се наричаше Шарбоние, – вашият камериер ще слезе и ще запише исканията в регистър, който ще остане в стаята на съвета.

Кралят и кралицата не възрази. Те се претърсуваха и предадоха всичко, което имаха у себе си. Принцесите и прислугата последваха примера им.

Чак тогава Клери научи от няколкото неочаквани думи на един от общинарите, че кралят ще бъде преведен същата вечер в голямата кула. Той го каза на госпожа Елизабет, която го предаде на краля.

Нищо ново не се случи чак до вечерта. При всеки шум, при всяко отваряне на врата сърцата на затворниците подскачаха и протегнатите им ръце се съединяваха в тревожно ръкостискане.

Кралят остана до по-късно от обичайното в стаята на кралицата. Но все пак им се наложи да се разделят.

Най-накрая вратата се отвори – шестимата общинари, които бяха дошли сутринта, влязоха отново с ново решение на Комуна, което прочетоха на краля – това беше официална заповед за неговото превеждане в голямата кула.

Този път безстрастието на краля му изневери. Къде трябваше да го отведе тази нова крачка по страшния и мрачен път? Той пристъпваше към тайнственото и непознатото, така че пристъпваше с треперене и сълзи.

Сбогуването беше дълго и мъчително. Кралят най-накрая трябваше да последва насила общинарите. Никога вратата, затваряйки се зад него, не бе издавала по-злокобен звук.

Толкова се бяха разбързали да причинят тази нова мъка на

затворниците, че апартаментът, където отведоха краля, не беше довършен. Имаше само едно легло и два стола. Съвсем пресните бои и лепила придаваха на апартамента непоносима миризма.

Кралят си легна, без да се оплаква. Клери прекара нощта, седнал на един стол до леглото му.

Клери събуди и облече краля по обичайното време. После поиска да отиде в малката кула, за да облече дофина – противопоставиха му се и един от общинарите, наречен Верон, му каза:

– Вие повече няма да имате връзка с другите затворници. Кралят няма вече да види децата си.

Този път Клери нямаше смелостта да предаде съдбоносната новина на своя господар.

В девет часа кралят, който не знаеше за строгостта на решението, поиска да бъде отведен при семейството си.

– Ние нямаме никакви нареждания в това отношение – казаха комисарите.

Кралят настоя. Но те изобщо не му отговориха, а се оттеглиха.

Кралят остана сам с Клери – кралят седнал, а Клери облегнат на стената. И двамата бяха смазани.

Половин час по-късно влязоха двама общинари, следвани от един чирак от кафене, носещ на краля парче хляб и лимонада.

– Господа – попита кралят, – не бих ли могъл да обядвам със семейството си?

– Забранено по заповед на Комуната – отвърна единият от тях.

– Но ако аз не мога да сляза, моят камериер може да слезе, нали? Той се грижи за сина ми и нищо не пречи, надявам се, да продължи да го обслужва?

Кралят питаше за това така просто и с толкова малко неприязън, че тези хора бяха учудени и не знаеха какво да отговорят. Този тон, тези маниери, тази съдържана мъка бяха толкова далеч от онова, което очакваха, че като че ли бяха омаяни.

Те се задоволиха да отговорят, че това не зависи от тях и излязоха.

Клери беше останал неподвижен до вратата, гледайки господаря си с дълбока и мъчителна тревога. Той видя как кралят взема току-що донесения му хляб и го разчупва на две. После, като му предложи половината, той каза:

– Бедни ми Клери, изглежда, че са забравили за вашата закуска. Вземете половината от хляба ми. На мен ми е достатъчна другата половина.

Клери отказа. Но кралят настоя и той взе хляба. Само че като го взе, не можа да се сдържи и избухна в ридания. Кралят също се разплака.

В десет часа един общинар доведе работниците, които работеха по апартамента. Тогавя този общинар се приближи до краля и му каза с известно състрадание:

– Господине, току-що присъствах на закуската на вашето семейство и съм натоварен да ви кажа, че всички са в добро здраве.

Кралят усети сърцето му да се отпуска. От състраданието на този човек му стана добре.

– Благодаря ви – отвърна той – и ви моля в замяна да предадете на семейството ми новини за мен и да им кажете, че аз също съм добре. А сега, господине, не бих ли могъл да получа няколкото книги, които оставих в стаята на кралицата? В такъв случай ще ми направите удоволствие, ако ми ги изпратите.

На общинарят друго не му и трябваше. Но той беше много объркан, защото не знаеше да чете. Най-накрая той призна притеснението си пред Клери и го помоли да го придружи, за да открие сам книгите, които искаше кралят.

Клери беше много щастлив – за него това беше начин да отнесе на кралицата новини за съпруга й.

Луи XVI му направи знак с очи, който съдържаше един цял куп препоръки.

Клери намери кралицата в стаята й заедно с госпожа Елизабет и децата.

Жените плачеха. Малкият дофин също беше започнал да плаче. Но сълзите бързо пресъхват в детските очи.

Като видяха Клери да влиза, кралицата, госпожа Елизабет и принцесата се надигнаха и го запитаха не с думи, а с жестове.

Малкият дофин изтича при него и каза:

– Това е добрият ми Клери!

За нещастие Клери можеше да каже само няколко сдържани думи – двамата общинари, които го бяха придружили, бяха заедно с него в стаята. Но кралицата не можа да се сдържи и се обърна направо към тях.

– О, господа! – каза тя. – Имайте милост да ни оставите с краля, та дори и за няколко минути през деня и в часовете за хранене.

Другите жени не казаха нищо, но долепиха умолително длани.

– Господа – казваше дофинът, – моля ви, оставете баща ми да дойде при нас и аз ще се моля на Бога за вас!

Общинарите се спогледаха, без да отговорят. Това мълчание изтръгна ридания и викове на мъка от гърдите на жените.

– Ах, Бога ми, толкова по-зле! – каза този, който бе говорил с краля. – Те ще обядват още днес заедно!

– А утре? – каза кралицата.

– Госпожо – отвърна общинарят, – нашето държане е подчинено на решенията на Комуната. Утре ще направим онова, което ни нареди Комуната. Това ли е и вашето мнение, гражданино? – попита общинарят колегата си.

Онзи кимна в знак на съгласие.

Кралицата и принцесите, които с безпокойство очакваха този знак, нададоха радостен вик. Мария-Антоанета прегърна децата си и ги притисна до сърцето си. Госпожа Елизабет, вдигнала ръце към небето, благодареше на Бога. Тази толкова неочаквана радост, която изтръгваше от тях викове и сълзи, приличаше повече на мъка.

Единият от общинарите не можа да сдържи сълзите си и Симон, който беше там, се провикна:

– Мисля, че тези проклети жени ще накарат и аз да се разплача!

После се обърна към кралицата и каза:

– Вие не плачехте така, когато избихахте народа на десети август!

– Ах, господине! – каза кралицата. – Народът е много излъган за нашите чувства! Ако ни познаваше по-добре, той щеше да прави като господина, щеше да плаче за нас!

Клери взе поисканите от краля книги и се качи обратно. Той бързаше да съобщи на господаря си добрата новина. Но общинарите бързаха май повече от него – толкова е добре да си добър!

Сервираха обяда при краля. Цялото семейство беше отведено там. Би могло да се каже, че беше един празничен обяд. Мислеха, че са спечелили всичко, печелейки един ден!

Действително бяха спечелили всичко, защото повече не се чу да се говори за решението на Комуната и кралят продължи, както и преди, да вижда семейството си през деня и да се храни заедно с него.

175.

В която майстор Гамен се появява отново

Същата сутрин, когато ставаха тези неща в Тампъл, един човек, облечен в карманьола и с червен калпак, подпрян на една патерица, която му помагаше да ходи, се яви при министъра на вътрешните работи.

Ролан обръщаше внимание почти на всекиго. Но при все това, колкото и да беше достъпен, беше принуден да има – като че ли беше министър в някоя монархия, а не в република – разсилни в преддверието си.

Човекът с патерицата, карманьолата и червения калпак трябваше да се спре в преддверието пред разсилния, който му прегради пътя и го попита:

– Какво желаете, гражданино?

– Искам да говоря с гражданина министър – отвърна човекът с карманьолата.

Бяха минали вече петнайсетина дни, откакто званията гражданин и гражданка бяха заменили квалификациите господин и госпожа.

Разсилните са си винаги разсилни, сиреч много безочливи личности – говорим за разсилните в министерствата; ако говорехме за разсилните с жезъл вместо с верига, щяхме да кажем нещо съвсем различно! Разсилният отвърна покровителствено:

– Приятелю, научете едно нещо – не се говори просто така с гражданина министър.

– А как се говори с гражданина министър, гражданино разсилен? – попита гражданинът с червения калпак.

– С него се говори, когато имате писмо за аудиенция.

– Мисля, че е ставало така по време на царуването на тирана, но че при републиката, във време, когато всички хора са равни, всичко е по-малко аристократично.

Тази мисъл накара разсилния да се замисли.

– Така че – продължи човекът с червения калпак, карманьолата и патерицата – не е забавно, видите ли, да дойдеш от Версай, за да направиш услуга на един министър и да не бъдеш приет от него.

– Вие идвате, за да направите услуга на гражданина Ролан?

– Нещо такова!

– И каква услуга ще му направите?

- Идвам да разоблича една конспирация.
- Хубаво! Затрупани сме до уши с конспирации.
- А!
- Вие идвате от Версай за това ли?
- Да.
- Е, добре, можете да се върнете във Версай.
- Добре, ще се върна. Но вашият министър ще се кае, че не ме е приел.
- По дяволите! Такова е нареждането... Напишете му и се върнете отново с едно писмо за аудиенция. Тогава всичко ще тръгне като по вода.
- Това вашата последна дума ли е?
- Това е последната ми дума.
- Изглежда, че е по-трудно да се влезе при гражданина Ролан, отколкото беше да се влезе при Негово величество Луи XVI!
- Как така?
- Така, както го казах.
- Хайде, какво искате да кажете?
- Казах, че имаше едно време, когато влизах в Тюйлери, както си исках.
- Вие?
- Да, и трябваше само да кажа името си за тази цел.
- Ама как се казвате вие? Крал Фридрих-Вилхелм или император Франц?
- Не, аз не съм някой тиран, търговец на роби или аристократ. Аз съм просто Никола-Клод Гамен, майстор над майсторите, майстор над всички.
- Майстор в какво?
- Ами в ключарството! Не познавате ли Никола-Клод Гамен, бившия майстор ключар на господин Капе?
- Ключарят на бившия крал?
- Негов учител в ключарството, разбирате ли, гражданино?
- Аз това и исках да кажа.
- Това съм аз от плът и кръв.
- Разсилният попита с поглед своите другари. Те отвърнаха с утвърдителни знаци.
- Тогава, това е друго нещо – каза разсилният.
- Какво разбирате под това е друго нещо?
- Разбирам, че ще напишете името си на едно парче хартия, а аз ще

накарам да предадат името ви на гражданина министър.

– Да напиша? А, да, да напиша! Не бях много силен в това, преди да ме отровят тези разбойници, но сега съм още по-зле! Вижте как ме подреди арсеникът.

И Гамен показа изкривените си крака, извития си гръбнак и ръката си, сгърчена и свита като птича лапа.

– Как! Те ли ви подредиха така, бедни човече?

– Те самите! И идвам да разкрия това на гражданина министър, както и доста други неща... Както разправят, щели да му устройват процес на този разбойник Капе и това, което имам да кажа, може би няма да бъде загубено за нацията при обстоятелствата, в които тя се намира.

– Е, добре, седнете тук и почакайте, гражданино. Ще накарам да предадат името ви на гражданина министър.

И разсилният написа на парче хартия:

Клод-Никола Гамен, бивш майстор ключар на краля, иска незабавна аудиенция при гражданина министър за важно разкритие.

После връчи хартията на един от другарите си, който беше специално поставен да съобщава. Пет минути по-късно, другарят му се върна и каза:

– Следвайте ме, гражданино.

Гамен направи усилие, което изтръгна от него вик на болка, стана и последва разсилния.

Разсилният заведе Гамен не в официалния кабинет на официалния министър, гражданина Ролан, а в кабинета на действителния министър, гражданката Ролан.

Това беше една малка, съвсем просто обзаведена стая, тапицирана със зелена хартия, осветена от един-единствен прозорец, в чиято ниша, седнала до една малка маса, работеше госпожа Ролан.

Ролан стоеше прав пред камината.

Разсилният съобщи за гражданина Никола-Клод Гамен и гражданинът Никола-Клод Гамен се появи на вратата.

Майсторът ключар не беше имал дори във времената на най-добро здраве и благосъстояние добра физика. Но болестта, чиято плячка беше станал и която не беше друго, освен ставен ревматизъм, който беше изкривил крайниците му и обезобразил лицето му, не бе добавил, както добре разбирате, нищо привлекателно към физиономията му.

От това последва, че когато разсилният затвори вратата зад него никога почтен човек – а трябва да кажем, че никой не заслужаваше повече от Ролан името почтен човек, – както казахме, никога почтен човек със спокойно и ведро лице не беше заставал срещу нехранимайко с по-долно и гнусно лице.

Първото чувство, което министърът изпита, беше на дълбоко отвращение. Той изгледа гражданина Гамен от глава до пети и като видя, че той трепери, облегнат на патерицата си, едно чувство на състрадание към болката на един от себеподобните – ако все пак се предположи, че гражданинът Гамен бе подобен на министъра Ролан, – едно чувство на състрадание направи така, че първите думи, с които министърът се обърна към ключаря, бяха:

– Седнете, гражданино. Вие изглежда сте болен.

– Със сигурност мисля, че съм болен! – каза Гамен, сядайки. – Така съм, откакто Австрийката ме отрови.

При тези думи по лицето на министъра премина дълбок израз на отвращение и той замени един поглед с жена си, почти скрита в нишата на прозореца.

– И сте дошли да ми съобщите за това отравяне? – каза Ролан.

– За да ви разкрия това и друго нещо.

– Донесохте ли доказателство за вашите разобличения?

– А! Колкото за това, трябва само да дойдете с мен в Тюйлери, за да ви покажа шкафа!

– Какъв шкаф?

– Шкафът, в който този разбойник крие съкровището си... О! Трябваше веднага да се досетя, когато работата беше свършена и Австрийката ми каза с ласкавия си глас: „Вземете, Гамен, горещо ви е. Изпийте тази чаша вино. Ще ви стане по-добре!“ Трябваше да се сетя, че виното е отровно!

– Отровно?

– Да... Знаех за това, все пак – каза Гамен с израз на мрачна омраза, – че хората, които помагат на кралете да скрият съкровищата си, не живеят дълго.

Ролан се приближи до жена си и я попита с поглед.

– Има нещо в дъното на всичко това, приятелю – каза тя. – Сега си спомням името на този човек. Това е майсторът ключар на краля.

– И този шкаф?...

– Е, какво пък, попитайте го какъв е този шкаф.

– Какъв е този шкаф ли? – подхвана Гамен, който беше чул. – А, ще

ви кажа, дявол го взел! Това е един железен шкаф, с двустранна ключалка, в който гражданинът Капе крие златото и документите си.

– И как така вие знаете за съществуването на този шкаф?

– Защото той изпрати да ме потърсят, мен и чирака ми, във Версай, за да накарам да задейства една ключалка, която бе направил самият той и която не искаше да сработи.

– Но този шкаф би трябвало да е отворен, разбит и опустошен на десети август.

– О! – каза Гамен. – Няма такава опасност!

– Как така няма такава опасност?

– Не. Никак не вярвам, който и да било на света, освен него и мен да го намери, а още повече да го отвори.

– Сигурен ли сте?

– Сигурен съм, разбира се! Такъв, какъвто го е оставил, когато е напуснал Тюйлери, такъв е и сега.

– И по кое време вие помогнахте на крал Луи XVI да затвори този шкаф?

– А! Не мога да кажа точно, но беше три или четири месеца преди заминаването му за Варен.

– И как стана това? Да видим... Извинете ме, приятелю. Това е нещо твърде необичайно и затова, преди да се заема с търсенето заедно с вас, ви питам за някои подробности.

– О! Лесно ще ви дам тези подробности, гражданино министър, и те не липсват. Капе изпрати да ме потърсят във Версай. Жена ми не искаше да ме пусне да дойда – бедната жена! Тя имаше предчувствие и ми каза: „Кралят е в лошо положение. Ти ще се изложиш заради него! – Но – казах ѝ аз – понеже е изпратил да ме търсят за нещо, отнасящо се до занаята ми, и е мой ученик, трябва да отида. – Хубаво! – отвърна ми тя. – Има политика във всичко това – той има други неща да прави в този момент, а не да се занимава с ключалки!“

– Накратко, приятелю... Излиза, че въпреки мнението на съпругата ви, вие дойдохте?

– Да, и щях да направя по-добре да се бях вслушал в мнението ѝ – нямаше да съм в това състояние, в което съм... Но те ще ми платят, отровителите!

– Тогава?

– А! Та да се върнем на шкафа...

– Да, приятелю, и да опитаме да не се отдалечаваме от него, нали? Цялото ми време принадлежи на републиката, а аз имам твърде малко

време.

– Тогава той ми показва една двустранна ключалка, която не работеше. Той сам я беше направил, което ми доказва, че ако беше успял, нямаше да праща да ме търсят, предателят!

– Той ви накара да разгледате една двустранна ключалка, която не е работела? – подхвана настоятелно министърът, за да удържи Гамен на въпроса.

– И той ме попита: „Защо не работи, Гамен?“ Аз казах: „Сир, трябва да огледам ключалката.“ А той каза: „Точно така.“ Тогава аз огледах ключалката и му казах: „Знаете ли защо не ви работи ключалката? – Не – отвърна ми той, – след като те питам. – Е, добре, тя не работи, сир (по онова време още наричаха сир този разбойник!) – Много е просто, тя не работи...“ Следете внимателно разсъжденията ми, защото след като не разбирате толкова от ключарство като краля, вие може би не бихте ме разбрали. Ще рече, не, сега си спомням – не беше двустранна ключалка, а ключалка за каса.

– Това ми е абсолютно все едно, приятелю – отвърна Ролан. – Както се досетихте, аз не разбирам от ключарство така добре като краля и не разбирам разликата между двустранната ключалка и касовата.

– Разликата ще ви накарам да я пипнете с пръст...

– Безполезно е. Та както казвахте, обяснихте на краля...

– Защо ключалката не заключваше... Трябва ли да ви кажа защо не заключваше?

– Ако искате – отвърна Ролан, който започваше да си мисли, че е най-добре да остави Гамен на многословието му.

– Е, добре, тя не заключваше, разбирате ли? Защото езичето на ключа допира до голямата брадичка и голямата брадичка описва половината от кръга си, но, стигнала дотам, тъй като не е изрязана полегато, тя не се освобождава съвсем сама. Там е работата! Сега разбирате, нали? Ако пътят на брадичката е шест линии, полегатата част трябва да е една линия... Разбирате ли?

– Прекрасно! – каза Ролан, който не разбираше и една думица.

– „Бога ми, това е – каза кралят (още наричаха така подлия тиран!) – Е, добре, Гамен, направи онова, което не можах да направя, ти, който си ми майстор. – О! Не само ваш майстор, сир, но още и майстор над майсторите, майстор над всички!“

– Така че?...

– Така че аз се захванах за работа, докато господин Капе си говореше с чирака ми, когото непрестанно подозирах, че е преоблечен

аристократ. След десет минути свърших. Тогава слязох с железната врата, на която беше поставена ключалката, и казах: „Ето я, сир! – Е, добре, Гамен, каза той, ела с мен!“ Той вървеше напред, а аз го следвах. Той ме отведе най-напред в спалнята си, после в един тъмен коридор, който водеше от алкова му към стаята на дофина. Там беше толкова тъмно, че се принудихме да запалим свещ. Кралят ми каза: „Дръж тази свещ и ми свети, Гамен.“ (Този тиранин си позволяваше да ми говори на ти!) Тогава той вдигна едно пано от дървената ламперия, зад което имаше една кръгла дупка с диаметър две стъпки при отвора ѝ. После, сякаш забеляза учудването ми, каза: „Правя това скривалище, за да заключвам тук пари. Виждаш, Гамен, отворът трябва да се затваря с тази железна врата. – Не е дълга работа, отвърнах му, пантите са поставени, както и езичето.“ Закачих вратата и само трябваше да я бутна. Тя се затвори съвсем самичка, после поставихме паното обратно на мястото му и край! Няма шкаф, няма врата, няма ключалка!

– И вие мислите, приятелю – попита Ролан, – че този шкаф не е направен с друга цел, освен да служи за каса, и кралят си е направил целия този труд, за да крие пари?

– Ама чакайте! Това са само преструвки – този тиран се мислеше за много хитър! Но аз съм също толкова хитър, колкото е и той. Ето какво стана. „Хайде, Гамен – каза той – помогни ми да преброя парите, които искам да скрия в шкафа.“ И ние преброихме така два милиона в двойни луи, които разделихме в четири кожени чанти. Но докато броях златото му, видях с крайчеца на окото един камериер, който носеше документи, документи, документи... И си казах: „Хубаво! Шкафът е предназначен да заключват в него документи, парите са само за очи!“

– Какво ще кажеш за това, Мадлен? – попита Ролан жена си, навеждайки се към нея, така че този път Гамен да не чуе.

– Ще кажа, че това е разкритие от голяма важност и няма нито миг за губене.

Ролан позвъни. Яви се разсилният.

– Имате ли впрегната кола в двора? – попита той.

– Да, гражданино.

– Накарайте да дойде при входа.

Гамен стана.

– А! – каза той, много притеснен. – Изглежда притежавате доста повече от мен?

– Ама защо? – попита Ролан.

– Защото викате колата си... Значи министрите имат коли и при

републиката?

– Приятелю – отвърна Ролан, – министрите трябва да имат коли по всяко време – една кола не е лукс за един министър. Тя е икономия.

– Икономия на какво?

– На време, сиреч на най-скъпото и скъпоценно нещо, което има на света!

– Тогава ще трябва отново да идвам?

– Защо да трябва да го правите?

– По дяволите! За да ви заведа до шкафа, където е съкровището.

– Няма нужда.

– Как така няма нужда?

– Разбира се, защото току-що поисках кола, за да отидем.

– Къде да отидем?

– В Гюйлери.

– Значи отиваме?

– Още сега.

– На добър час!

– Но, впрочем... – каза Ролан.

– Какво? – попита Гамен.

– Ключът?

– Какъв ключ?

– Ключът от шкафа... Вероятно Луи XVI не го е оставил на вратата.

– О, разбира се! Дебелият Капе не е толкова глупав, колкото изглежда.

– Тогава ще си вземете инструментите.

– Защо да ги вземам?

– За да отворите шкафа.

Гамен извади от джоба си един съвсем нов ключ.

– А това какво е? – попита той.

– Ключ.

– Ключът от шкафа, който си направих за спомен. Проучих го добре, съмнявайки се, че един ден...

– Този човек е голям негодник! – каза госпожа Ролан на съпруга си.

– Така ли мислиш?... – каза той с колебание.

– Мисля, че нямаме правото в нашето положение да се отказваме от нито едно сведение, което съдбата ни изпраща, за да стигнем до истината.

– Ето го! Ето го! – казваше Гамен сияещ и показваше ключа.

– И вие вярвате – попита Ролан с отвращение, което му беше невъзможно да скрие, – че този ключ, макар и направен за спомен, ще отвори след осемнайсет месеца железен шкаф?

– И то от първия опит, надявам се! – каза Гамен. – Не току-тъй съм майстор над майсторите и майстор над всички.

– Колата на гражданина министър чака – каза разсилният.

– Ще дойда ли с вас? – попита госпожа Ролан.

– Разбира се! Ако има документи, ще ги поверя на теб. Нима не си най-честният човек, когото познавам?

После, като се обърна към Гамен, Ролан каза:

– Елате, приятелю.

И Гамен го последва, ръмжейки през зъби.

– А! Казвах ли, че ще ти го върна това, господин Капе?

Това? – Какво ли беше това?

Това беше доброто, което кралят му беше направил!

Отстъплението на прусаците

Докато колата на гражданина Ролан отива към Тюйлери; докато Гамен търси скритото пано на стената; докато според ужасното обещание, което беше дал, ключът, изкован за спомен, отваря с чудна лекота шкафа; докато железният шкаф предава съдбоносното си съдържание, което му беше поверено и което въпреки отсъствието на документите, поверени на госпожа Кампан лично от краля, ще има такова страшно влияние върху съдбата на затворниците от Тампъл; докато Ролан отнася документите в дома си, чете ги един по един, номерира ги, поставя им етикети, търсейки напразно между всички тези неща някоя следа от продажността, толкова разобличавана от Дантон, нека видим какво правеше бившият министър на правосъдието.

Казваме бившият министър на правосъдието, тъй като веднага след събирането на Конвента, Дантон подаде по възможно най-бързия начин оставката си.

Той се бе качил на трибуната и беше казал:

– Преди да изразя мнението си по първия декрет, който трябва да бъде приет от Конвента, нека ми бъде позволено да му върна функциите, които ми бяха възложени от Законодателното събрание. Приех ги под гърма на оръдията. Сега съединението на армиите е извършено, събирането на представителите също и аз съм вече само пълномощник на народа и ще ви говоря в това си качество.

Към тези думи: „Съединението на армиите е извършено“, Дантон можеше да добави: „И прусаците са бити“, защото тези думи той произнесе на двайсет и първи септември, а на двацети, сиреч предишния ден, се беше състояла битката при Валми. Но Дантон не знаеше това.

Той се задоволи да каже:

– Нека разпръснем празните привидения на диктатурата, с които искат да уплашат народа. Да заявим, че няма друга конституция, освен приетата от него. До днес го подбуждахме, а е необходимо да го пробудим против тирана. Сега, когато законите са така страшни против тези, които ги престъпват, както народът, който срази тиранията, че наказват всички виновни! Да се откажем от всякакви преувеличения. Да обясним, че цялата поземлена и индустриална собственост ще бъде вечно подкрепяна.

С обичайната си ловкост Дантон отговори с няколко думи на двата най-големи страха на Франция – Франция се страхуваше за своята свобода и за своята собственост. И странно нещо! Кой се страхуваше най-много за собствеността? Това бяха новите собственици, онези, които бяха купили нещо предния ден, които дължаха още три четвърти от цената! Това бяха онези, които бяха станали консерватори в много по-голяма степен от бившите благородници, отколкото бившите аристократи, отколкото бившите собственици, най-накрая. Тези последните предпочитаха живота си пред обширните си владения и доказателството за това беше, че бяха изоставили имуществото си, за да спасят живота си, докато селяните, купувачите на националните блага, собствениците от вчера предпочитаха своето малко ъгълче земя пред живота си, бдяха над него с пушка в ръка и за нищо на света не биха емигрирали!

Дантон бе разбрал това. Той беше разбрал, че е добре да успокои не само тези, които са собственици от вчера, но и онези, които ще станат собственици утре. Защото великата мисъл, идея на революцията, беше тази: „Необходимо е всички французи да станат собственици. Собствеността не прави винаги човека по-добър, но го прави по-достоеен, давайки му чувството за независимост.“

И така духът на революцията се вместише изцяло в тези няколко думи на Дантон:

Ликвидиране на всяка диктатура. Утвърждаване на всяка собственост. Ще рече, че отправната точка е човекът да се управлява сам, а целта – да запазва плодовете от своята свободна дейност!

И кой казваше това? Човекът от 20 юни, от 10 август, от 2 септември, този гигант на бурите, който се правеше на лоцман и хвърляше в морето двете спасителни котви на нациите – свободата и собствеността.

Жирондата не разбра – почтената Жиронда изпитваше непреодолимо отвращение към... как го казахме?... Към податливия Дантон. Видяхме как тя отказа да го направи диктатор, когато той искаше това, за да попречи на клането.

Един жирондист се надигна и вместо да аплодира гениалния човек, който беше формулирал двата големи страха на Франция и да ги успокои, формулирайки ги, извика на Дантон:

– Всеки, който се опитва да направи собствеността свещена, я компрометира. Да я докоснеш, дори за да я затвърдиш, означава да я

разтърсиш. Собствеността предхожда всички закони!

Конвентът прие тези два декрета:

Не може да има Конституция, освен когато е одобрена от народа.

Сигурността на личността и на собствеността е под надзора на нацията.

Това беше и не беше едно и също. Нищо не е по-страшно в политиката от това нещо да е хем едно и също, хем да не е!

Освен това оставката на Дантон беше приета.

Но човекът, който се беше помислил за достатъчно силен, за да поеме на гърба си 2 септември, сиреч уплахата на Париж, омразата на провинцията и ненавистта на света, този човек със сигурност беше много могъщ!

В действителност той дърпаше едновременно конците на дипломатията, на войната и на полицията. Дюмурие и следователно армията му бяха в ръцете.

Новината за победата при Валми беше пристигнала в Париж и причини голяма радост. Тя беше пристигнала на орлови криле и на нея бяха погледнали като на много по-решаваща, отколкото бе в действителност.

Като последица от това от върховна уплаха Франция беше преминала към върховна дързост. Клубовете дишаха само с войната и битката.

„Защо, след като пруският крал е победен, той не е пленник, не е вързан, удушен или най-малкото отхвърлен от другата страна на Рейн?“

Ето това се говореше високо.

А съвсем тихо:

„Много е просто – Дюмурие предателства! Той се е продал на прусаците!“

Дюмурие вече получаваше наградата си за оказаната голяма услуга – неблагодарността.

Кралят на Прусия ни най-малко не гледаше на себе си като на бит. Той беше атакувал височините на Валми и не беше успял да ги превземе – това бе всичко. Всяка армия бе запазила лагера си. Французите, които от началото на кампанията постоянно бяха вървели назад, преследвани от паника и поражения, този път се бяха държали ни повече, ни по-малко добре. Колкото до загубите на хора, те бяха почти равни и от двете страни.

Ето това не можеха да кажат на Париж, на Франция, на Европа,

когато толкова се нуждаехме от една голяма победа. Но ето това Дюмурие накара Вестерман да каже на Дантон.

Прусите бяха толкова малко бити, така малко в отстъпление, че дванайсет дни след Валми, те все още бяха неподвижни в лагерите си.

Дюмурие беше писал, за да научи в случай на предложение от страна на пруския крал дали трябва да преговаря. Това запитване получи два отговора – единият от министерството, горд, официален, продиктуван от ентузиазма от победата, а другият – мъдър и спокоен, но от самия Дантон.

Писмото от министерството говореше високопарно. То казваше:

Републиката въобще няма да преговаря, докато неприятелят не се е изтеглил от територията ѝ.

Това от Дантон казваше:

Преговаряйте на каквато и да е цена, само и само прусаците да напуснат територията на страната.

Не беше удобно да се преговаря при разположението на духа, в което се намираше кралят на Прусия – в същото време, докато новината за победата при Валми пристигаше в Париж, във Валми пристигна новината за отменянето на монархията и обявяването на република. Кралят на Прусия беше разярен.

Последиците от това нахлуване, предприето с цел да бъде спасен кралят на Франция и което до този момент нямаше друг резултат, освен 10 август, 2 септември и 21 септември, сиреч затварянето на краля, клането на благородниците и отмяната на монархията, бяха накарали Фридрих-Вилхелм да изпадне в пристъпи на мрачна ярост. Той искаше да се бие на всяка цена и беше дал за двайсет и девет септември заповед за жестока битка.

Както виждате, той беше далеч от мисълта да напусне територията на републиката.

На двайсет и девет вместо битка се състоя съвет.

Впрочем Дюмурие беше подготвен за всичко.

Брауншвайг, твърде дързък в думите си, беше много предпазлив, когато ставаше въпрос да се заменят фактите. Най-сетне Брауншвайг беше повече англичанин, отколкото германец – той беше женен за сестра на английската кралица. Така че получаваше повече внушения от Лондон, отколкото от Берлин. Ако Англия решише да се бие, той щеше да

се бие с две ръце – с едната заради Прусия, а с другата заради Англия. Но ако неговите господари англичаните не извадеха шпагата от ножницата, той беше готов да прибере своята.

Обаче на двацет и девети Брауншвайг представи на съвета писма от Англия и Холандия, които отказваха да се присъединят към коалицията. Освен това Кюстен беше тръгнал в поход към Рейн и заплашваше Кобленц. А ако превземеше Кобленц, вратата за влизане в Прусия щеше да бъде затворена за Фридрих-Вилхелм.

После имаше и нещо много по-важно, много по-сериозно от всичко това! Случайно този крал на Прусия имаше една любовница, графиня Лихтенау. Както всички, и тя бе последвала армията. Като Гьоте, който нахвърляше в един фургон на Негово величество краля на Прусия първите сцени на своя „Фауст“, и тя разчиташе на една знаменита военна разходка – тя искаше да види Париж.

Докато чакаше, тя се бе спряла в Спа. Там тя беше научила за деня при Валми и за опасностите, които бяха заплашвали нейния царствен любовник. Хубавата графиня се боеше главно от две неща – от гюлетата на французите и от усмивките на французойките. Тя пишеше писмо след писмо и послеписи към тези писма, сиреч накратко мисълта на онази, която ги пишеше, бяха само думите „Върни се!“

Кралят на Прусия беше задържан, честно казано, единствено от срама да изостави Луи XVI. Всички тези съображения му въздействаха. Само че двата най-силни довода бяха сълзите на любовницата му и опасността, заплашваща Кобленц.

Той не настоя ни най-малко да върнат свободата на Луи XVI. Дантон побърза да му изпрати чрез Вестерман всички решения на Комуната, които показваха, че затворникът е обкръжен с най-добри грижи. Това беше достатъчно за пруския крал – както се вижда, не беше много трудно! Приятелите му уверяват, че преди да се оттегли, той бил накарал Дантон и Дюмурие да дадат дума, че ще спасят живота на краля. Нищо не показва това твърдение.

На двацет и девети септември пруската армия премина в отстъпление и измина една левга. На трийсети измина още една.

Френската армия я съпровождаше, сякаш за да ѝ окаже прощални почести.

Всеки път, когато нашите войници искаха да атакуват, да им прережат пътя за отстъпление, да рискуват да накарат глигана да седне на задницата си и да накарат кучетата да го хванат за главата, хората на Дантон ги изтегляха назад.

Всичко, което искаше Дантон, бе прусаците да излязат от Франция.

На двайсет и втори октомври това патриотично желание беше изпълнено.

На шести ноември оръдието на Жемап съобщи Божията присъда над френската революция.

На седми Жирондата започна процеса срещу краля.

Нещо подобно се беше случило шест седмици преди това: на двайсет септември Дюмурие спечели битката при Валми, а на двайсет и първи беше обявена републиката.

Всяка победа по някакъв начин имаше своето увенчаване и караше Франция да прави още една крачка повече в революцията.

Този път крачката беше ужасна! Приближаваха се до цел, непозната преди това, към която три години бяха вървели слепешката. Както става в природата, започваха, все повече напредвайки, да различават очертанията на нещата, които преди са се виждали само като маса.

Обаче какво се виждаше на хоризонта? Един ешафод! И в подножието на този ешафод – кралят!

В онази изцяло материална епоха – в която низките инстинкти на омразата, на разрушението и отмъщението надделяваха над възвишените идеи на няколко издигнати умове, когато един човек като Дантон, сиреч който поемаше за своя сметка кървавите дни на септември, беше обвинен, че е водач на снизходителните, – беше трудно мисълта да наддее над фактите. И това, което не разбираха хората от Конвента, или това, което разбираха само някои измежду тях, едни ясно, а други инстинктивно, беше, че трябва да се устрои процес срещу монархията, а не срещу краля.

Монархията беше една мрачна абстракция, едно заплашително тайнство, което никой повече не искаше. Един идол, позлатен отвън, като онези белосани гробници, за които говори Христос⁴²⁷, пълни с червеи и гнилоч отвътре. Но кралят беше нещо друго – кралят беше човек. Един човек, малко интересен в дните на своя успех, но когото нещастieto беше пречистило, а пленничеството възвеличило – неговата чувствителност се беше развила в нещастieto. И дори над кралицата обаянието на злата участ беше такова, че било поради нова интуиция, било поради предишно разкаяние, затворницата от Тампъл беше стигнала, ако не да обича – това бедно разбито сърце би трябвало да е загубило всичката любов, която е съдържало, както счупената ваза изгубва течността,

427. Матей, 23, 27: „Горко вам, книжници и фарисеи, лицемери...“ – бел.фр.изд.

която съдържа капка по капка, – то поне да благоговее, да обожава в религиозния смисъл на думата този крал, този принц, този мъж, чиито материални апетити и просташки инстинкти твърде често бяха карали лицето ѝ да се изчервява.

Един ден кралят влезе при кралицата и я намери заета да мете стаята на болния дофин.

Той се спря на прага, отпусна глава, после каза с въздишка:

– О, госпожо! Какво занимание за една кралица на Франция, а ако във Виена видят с какво се занимавате тук!... Кой би казал, че съединявайки ви с жребия си, ще ви накарам да паднете толкова ниско?

– И вие смятате за нищо – отвърна Мария-Антоанета – славата да бъдеш съпруга на най-добрия и най-преследвания от мъжете?

Ето какво отговори кралицата и то без свидетели, не мислейки, че е чула от един беден камериер, който следваше краля, който събираше тези думи и който ги пазеше като черни перли, за да направи една диадема, вече не за главата на краля, а за главата на осъдения!

Друг ден Луи XVI видя госпожа Елизабет да къса със зъбите си от емайл, по липса на ножица, един конец, с който поправяше една рокля на кралицата.

– Бедна сестро! – каза той. – Какъв контраст с онази малка хубава къща в Монтръой, където нищо не ви липсваше!

– Ах, братко! – отвърна святата девойка. – Мога ли да съжалявам за нещо, щом споделям вашето нещастие?

И всичко това беше известно, всичко това се разнасяше, всичко това бродираше със златни арабески мрачната легенда за мъченичеството.

Монархията, поразена от смърт, но кралят – останал жив, това беше една велика и могъща мисъл. Толкова велика и така могъща, че влезе само в главите на неколцина мъже, които с мъка – толкова беше непопулярна – се осмелиха да я изложат.

„Един народ има нужда да го спасяват. Но той няма нужда да се отмъщава за него!“, каза Дантон в клуба на корделиерите.

„Разбира се, кралят трябва да бъде съден – каза Грегоар в Конвента, – но той е направил толкова неща, достойни за презрение, че повече няма място за омраза!“

Пейн написа:

Искам да се устрои процес не срещу Луи XVI, а срещу бандата крале. Имаме в своя власт един от тези индивиди. Той ще ни

насочи по пътя на общия заговор... Луи XVI е много полезен, за да се покаже на всички необходимостта от революциите.

Така че възвишените умове, като Томас Пейн, и големите сърца, като Дантон и Грегوار, бяха съгласни по този въпрос. Трябваше да бъде устроен процес не срещу краля, а срещу кралете и при нужда в този процес Луи XVI трябваше да бъде призован като свидетел. Франция като република, сиреч като по-голяма, трябваше да процедира от свое име и от името на потиснатите от монархията народи, сиреч на по-малките. Франция тогава щеше да съди не като земен съдия, а като божествен съдник. Тя щеше да се носи във висшите сфери и речта ѝ нямаше да се издига до трона като пръски от кръв и кал – тя щеше да се стовари върху кралете като гръм и мълния.

Представете си такъв публичен процес, подкрепен с доказателства, започващ с Екатерина II, убийца на мъжа си и палач на Полша. Представете си подробностите от този живот, изложени посред бял ден, като трупа на госпожа Дьо Ламбал, и то приживе. Вижте Пасифая от Севера, прикована на позорния стълб на общественото мнение, и кажете какъв ще бъде резултатът от разследването при подобен процес за народите.

Впрочем за добро е, че не беше направен, че предстои да се направи.

177.
Процесът

Документите от железния шкаф, предадени от Гамен – на когото Конвентът отпусна хиляда и двеста ливри пожизнена пенсия за това добро дело и който умря, превит от ревматизъм, съжалявайки хиляди пъти за гилотината, където бе помогнал да бъде изпратен неговият царствен ученик – документите от железния шкаф, изчистени чрез подбора на онези, които видяхме Луи XVI да предава на госпожа Кампан, та тези документи, както казахме, за голямо разочарование на господин и госпожа Ролан, не съдържаха нищо срещу Дюмурие и Дантон, – те компрометираха най-вече краля и свещениците. Те разобличаваха бедния дребен, кисел, тясно скроен и неблагодарен ум на Луи XVI, който мразеше само онези, които бяха поискали да го спасят – Некер, Лафайет, Мирабо! И нямаше нищо срещу Жирондата.

Обсъждането на процеса започна на 13 ноември.

Кой започна това обсъждане? Кой се превърна в меченосец на планината? Кой се носеше над мрачното събрание като ангел на унищожението?

Един младеж или по-скоро едно дете на двайсет и четири години, изпратено преди изискваната възраст в Конвента, което вече сме виждали да се появява много пъти в тази история.

Той беше родом от един от най-суровите краища на Франция, от Ниевър. В него имаше от онзи стипчив и горчив жизнен сок, който създава, ако не велики, то най-малкото опасни хора. Той беше син на един стар войник, когото трийсет години служба бяха издигнали до кръста на ордена „Свети Луи“ и следователно до рицарско звание. Той беше роден тъжен, труден, тежък. Семейството му имаше малко имот в департамента Езн, в Блеранкур, близо до Ноайон и обитаваше това скромно жилище, което беше далеч от позлатената посредственост. Изпратен в Реймс да учи право, той гледаше лошо учението си и съчини в лоши стихове една непристойна поема по маниера на „Бесният Ролан“ и на „Девата“. Публикувана без успех през 1789 година, тази поема беше публикувана отново с не по-голям успех през 1792 година.

Той беше побързал да излезе от провинцията си и да намери Камий Демулен, блестящия журналист, който държеше в затворените си ръце репутацията на непознатите поети. Той пък, възвишен хлапак, изпълнен

с ум, с жар, с непринуденост, видя един ден да влиза при него един високомерен ученик, изпълнен с претенции и патос, с бавни и отмерени слова, падащи като капките ледена вода, които пробиват скали и това от една уста като на жена. Колкото до останалата част от лицето му – имаше сини, втречени и твърди очи, здраво оградени от черни вежди, бял тен, по-скоро болнав, отколкото здрав – пребиваването му в Реймс беше донесло на студента по право скрофулозната болест, която кралете имаха претенцията да церят от деня на помазването си, – една брадичка, която се губеше сред огромната вратовръзка, стегната около врата му, когато всички я носеха хлабава и развяваща се, сякаш за да улеснят възможно най-много развързването ѝ от палача. Торсът му беше вцепенен, с автоматични движения, смешен като машина, ако не ставаше ужасен като привидение. Всичко това беше увенчано с едно толкова ниско чело, че косите слизаха чак до очите.

Така че Камий Демулен видя един ден да влиза при него тази странна фигура. Тя му стана във висша степен антипатична.

Младият човек му прочете свои стихове и му каза, между другите мисли, че светът е празен след римляните. Стиховете се сториха лоши на Демулен, а мисълта му се стори невярна. Той се подигра с философа, подигра се и с поета. И поетът философ се прибра обратно в самотата си в Блеранкур, „събаряйки (като Тарквиний) – казва Мишле, големият портретист на този вид хора – маковете с една пръчица и може би в лицето на някой от тях Демулен, а в лицето на друг Дантон?“

Все пак му се яви сгоден случай – сгодният случай никога не липсва на някои хора. Селото му, селището му, неговият малък град Блеранкур беше заплашен да изгуби един пазар, който му даваше живот. Без да познава Робеспьер, младият човек му писа, помоли го да подкрепи общинското искане, което му препращаше, предлагайки му освен това да даде, за да бъде продаден в полза на нацията, малкият му имот, сиреч всичко, което притежаваше.

Онова, което бе накарало Камий Демулен да се смее, накара Робеспьер да мечтае. Той повика при себе си младия фанатик, проучи го, разбра, че е със закалката на онези хора, с които се прави революция, и чрез кредита си на доверие при якобинците нареди да го избера за член на Конвента, въпреки че нямаше въобще изискваната възраст. Председателят на избирателното тяло Жан дьо Бри протестира и протестирайки, изпрати извлечение от кръщелното на новоизбрания. Действително той беше само на двайсет и четири години и три месеца. Но под влиянието на Робеспьер това напразно искане изчезна.

При този млад човек се прибра Робеспьер през нощта на втори септември. Този млад човек спеше, докато Робеспьер не спеше. Този млад човек беше Сен-Жюст.

– Сен-Жюст – каза му един ден Камий Демулен, – знаеш ли какво казва Дантон за тебе?

– Не.

– Той казва, че носиш главата си като светото причастие.

Бледа усмивка се изписа на женствената уста на младежа.

– Добре – каза той. – А аз ще го накарам да носи своята като свети Дьони!

И удържа на думата си.

Сен-Жюст слезе бавно от върха на планината, качи се бавно на трибуната и бавно поиска смъртна присъда... *Той поиска...* грешим, *той разпреди* смъртна присъда.

Речта, която произнесе този бледен млад човек с женствени устни, беше жестока. Да я предава, който иска, да я отпечатва, който иска, ние нямаме тази смелост.

„Не трябва дълго да съдим краля – каза той – *трябва да го убием.*

Трябва да го убием, тъй като няма вече закони, по които да го съдим. Той самият ги унищожи.

Трябва да го убием като враг. Съдят само гражданите. За да съдим тирана, трябва най-напред да го направим отново гражданин.

Трябва да го убием като виновен, заловен в явно престъпление, с ръце в кръв. Всъщност монархията е едно вечно престъпление. Един крал е извън природата. От народа към краля няма никакво естествено отношение.“

Той говори така един час, без да се оживи, без да се разгорещи, с глас на ритор, с жестове на педант и на края на всяка фраза се връщаше при онези думи, които падаха като странна тежест и предизвикваха у слушателите разтърсване, подобно на падането на ножа на гилотината: „Трябва да го убием!“

Тази реч направи ужасно впечатление. Нямаше никой между съдиите, който да не усети, слушайки го, да прониква до сърцето му студът на стоманата! Дори самият Робеспьер се уплаши, като видя последователя си, ученика си, да побива така здраво пред най-изнесените напред постове на републиканците кървавото знаме на революцията.

Оттогава не само процесът беше решен, но и Луи XVI бе осъден. Да се опиташ да спасиш краля, означаваше да се обречеш на смърт.

Дантон имаше такива мисли, но нямаше смелостта – той имаше

достатъчно патриотизъм да поиска да го нарекат убиец, но не и достатъчно стоицизъм, за да приеме да го нарекат предател.

На единайсети декември започна процесът.

Три дни преди това един общинар се беше явил в Тампъл начело на една депутация от Комуна и беше влязъл при краля, а после беше прочел на затворниците една заповед, разпореждаща да им бъдат отнети ножовете, бръсначите, ножиците, ножчетата. В крайна сметка затворниците бяха лишени от всякакви режещи инструменти.

В това време госпожа Клери беше дошла, придружена от една приятелка, за да види мъжа си. Както обикновено, накараха камериера да слезе в залата за съвети. Там той започна да разговаря с жена си, която се преструваше, че на висок глас му разказва подробности за домашните им работи, но докато тя говореше високо, приятелката ѝ казваше съвсем тихо:

– Идващия вторник ще отведат краля в Конвента... Процесът ще започне... Кралят би могъл да се посъветва с някого... Всичко това е сигурно.

Кралят беше забранил на Клери да крие нещо от него. Така че, колкото и да беше лоша новината, верният служител взе решение да я съобщи на своя господар. Вследствие на това вечерта, докато го събличаше, той му повтори думите, които ви съобщихме, добавяйки, че по време на целия процес Комуна има намерение да го раздели със семейството му.

Значи на Луи XVI му оставаха четири дни, за да се уговори с кралицата. Той благодари на Клери, че удържа думата си.

– Продължавайте да търсите да научите нещо за онова, което искат от мен – каза той. – Не се бойте, че ще ме огорчите. Уговорил съм се със семейството си изобщо да не дават вид, че знаят нещо, за да не ви изложат.

Но колкото повече приближаваше денят на започването на процеса, толкова повече общинарите ставаха недоверчиви. Клери не можа да съобщи на затворниците други новини, освен тези, съдържащи се в един вестник, който му дадоха: този вестник публикуваше декрета, разпореждащ на 11 декември Луи XVI да се яви пред съда в Конвента.

На единайсети декември от пет часа сутринта в цял Париж биеха обща тревога. Вратите на Тампъл се отвориха и в дворовете му влезе кавалерия и едно оръдие. Ако на кралското семейство не му беше известно какво трябва да стане, то би било твърде разтревожено от подобен шум. При все това то се преструваше, че не знае причината и поиска

обяснения от дежурните комисари. Те отказаха да ги дадат.

В девет часа кралят и дофинът се качиха, за да закусят в апартамента на принцесите. Това щеше да бъде един последен час, прекаран заедно, но под погледа на общинарите. След този час щеше да се наложи да се разделят и понеже се смяташе, че кралят нищо не знае, криеше всичко в сърцето си, разделяйки се.

А дофинът наистина не знаеше нищо. Бяха спестили тази мъка на младостта му. Той настоя за една партия на сиам⁴²⁸. Колкото и да беше потънал в мислите си, кралят поиска да достави това развлечение на сина си.

Дофинът на три пъти губеше партията и три пъти спираше на шестнайсети номер.

– Проклет шестнайсети номер! – извика той. – Мисля, че ми носи нещастие.

Кралят не отговори нищо, но думите го поразиха като злокобна поличба.

В единайсет часа, докато даваше на дофина урок по четене, влязоха двама общинари, съобщавайки, че идват да потърсят малкия Луи, за да го отведат при майка му. Кралят поиска да узнае причините за отвеждането му. Комисарите се задоволиха да отговорят, че изпълняват заповедите на съвета на Комуната.

Кралят прегърна сина си и възложи на Клери да го отведе при майка му.

Клери се подчини и се върна.

– Къде оставихте сина ми? – попита кралят.

– В ръцете на кралицата, сир – отвърна Клери.

Един от комисарите отново се появи.

– Господине – каза той на Луи XVI, – гражданинът Шамбон, кмет на Париж (това беше наследникът на Петион), е на съвет и ще се качи при вас.

– Какво иска от мен? – попита кралят.

– Не ми е известно – отвърна общинарят.

И излезе, оставяйки краля сам.

Кралят се разходи за минута с големи крачки из стаята си, после седна в един фотьойл при възглавието на леглото си.

Общинарят се беше оттеглил заедно с Клери в съседното помещение и казваше на камериера:

428. Сиам – вид игра на кегли – бел. прев.

– Не смея да вляза при затворника от страх, че ще започне да ми задава въпроси.

Все пак в стаята на краля беше толкова тихо, че комисарят се обезпокои. Той влезе тихичко и намери Луи XVI с глава, облеgnата на ръцете му, изглеждащ дълбоко замислен.

При шума, който издаде вратата, завъртайки се на пантите си, кралят повдигна глава и каза с висок глас:

– Какво искате от мен?

– Страхувах се – отвърна общинарят – да не сте обезпокоен.

– Задължен съм ви – каза кралят. – Не, не съм обезпокоен, само начинът, по който ми отнеха сина ми, е безкрайно неприятен.

Общинарят се оттегли.

Кметът се появи чак в един часа. Той беше придружен от новия прокурор на Комуна Шомет, от съдебния секретар Куломбо, от множество общински служители и от Сантер, самият той придружаван от адютантите си.

Кралят стана.

– Какво искате от мен, господине? – попита той, обръщайки се към кмета.

– Идвам да ви потърся, господине – отвърна той, – по силата на един декрет на Конвента, който ще ви бъде прочетен от съдебния секретар.

Действително съдебният секретар разви един документ и прочете:

– Декрет на Националния конвент, който разпорежда Луи Капе...

При тези думи кралят прекъсна четеща.

– Името ми изобщо не е Капе – каза той. – Това е името на един от моите предшественици.

После, тъй като секретарят искаше да продължи четенето, кралят каза:

– Безполезно е, господине, прочетох декрета в един от вестниците.

И като се обърна към комисарите, добави:

– Бих желал синът ми да ми беше оставен през двата часа, които прекарах да ви чакам – два най-мъчителни часа, които можеха да ми бъдат най-сладки. Впрочем това отношение е следствие на всичко, което изпитах в продължение на четири месеца... Ще ви последвам не за да се подчиня на Конвента, а защото силата е в ръцете на враговете ми.

– Тогава елате, господине – каза Шамбон.

– Искам само минутка да си сложа едно наметало над дрехата. Кле-ри, наметалото ми!

Клери подаде на краля исканото наметало, което беше с цвят на лешник.

Шамбон тръгна пръв, кралят го следваше.

В долната част на стълбището кралят огледа с безпокойство пушките, пиките и най-вече конниците с небесносини униформи, чието формиране не му беше известно. После той хвърли един последен поглед и тръгнаха.

Валеше.

Кралят беше качен в една кола и измина пътя със спокойно лице.

На минаване през портите Сен Мартен и Сен Дьони той попита коя от двете е предложено да бъде разрушена.

На прага на Манежа Сантер постави ръка на рамото му и го отведе до преградата, на същото място и до същия фотьойл, където се беше заклел в конституцията.

Всички депутати бяха останали седнали в момента на влизането на краля. Само един, когато той мина пред него, стана и го поздрави.

Учуден, кралят се обърна и позна Жилбер.

– Добър ден, господин Жилбер – каза той.

После каза на Сантер:

– Познавате господин Жилбер. Някога той ми беше лекар. Няма да го намразите много за това, че ме поздрави, нали?

Разпитът започна.

Там престижът на нещастieto започна да изчезва пред публичността – кралят не само отговори на въпросите, които му бяха отправени, но и на всичко отгоре отговори зле, колебаейки се, шикалкавейки, отричайки, изкривявайки живота си, както би могъл да направи един адвокат от провинцията, пледиращ по някой въпрос за стена между общи имоти.

Дневната светлина не помагаше на бедния крал.

Разпитът продължи чак до пет часа.

В пет часа Луи XVI беше отведен в залата за съвещания, където изчака колата си.

Кметът се приближи до него.

– Гладен ли сте, господине, и искате ли да ви взема нещо за ядене? – попита го той.

– Благодаря ви – каза кралят с жест на отказ.

Но почти веднага, като видя един гренадир да изважда един хляб от чантата си и да дава половината на прокурора на Комуната Шомет, той се приближи до него.

– Бихте ли искали да ми дадете парче от вашия хляб, господине? –

попита го той.

Но колкото и тихо да го беше казал, Шомет се отдръпна назад.

– Говорете високо, господине! – каза му той.

– О! Мога да го кажа и високо – подхвана кралят с тъжна усмивка.

– Искам едно парче хляб.

– На драго сърце – отвърна Шомет.

И като му протегна хляба си, каза:

– Дръжте, режете! Това е спартански обяд. Ако имах един корен, щях да ви дам половината.

Слязоха в двора.

При вида на краля тълпата подхвана припева на Марсилезата, наблягайки енергично върху този стих:

Нека нечистата кръв да напои нашите бразди!

Луи XVI леко пребледня и се качи в колата. Там той започна да яде, но само кората на своя хляб. Средината остана в ръката му и той не знаеше какво да прави с нея.

Заместникът на прокурора на Комуната я взе от ръцете му и я изхвърли през прозорчето на колата.

– Ах, това е лошо! – каза кралят. – Да се хвърля така хляб в момент, когато той е толкова рядко нещо!

– А вие откъде знаете, че е така? – каза Шомет. – На вас никога не ви е липсвал, все пак!

– Зная, защото онзи, който ми го дават, мирише малко на земя.

– Баба ми – подхвана Шомет – винаги ми казваше: „Малко момче, не бива никога да губите и трошица хляб, тъй като не можете да го изкарвате.“

– Господин Шомет – каза кралят, – вашата баба, както ми се струва, е била една много мъдра жена.

Настана мълчание. Шомет беше безмълвен, свил се в дъното на колата.

– Какво ви е, господине? – попита кралят. – Вие побледнявате!

– Действително – отвърна Шомет, – не се чувствам добре.

– Може би е от клатушкането на колата, която се движи бавно? – попита кралят.

– Наистина, може би е от това.

– Били ли сте по море?

– Воювах заедно с Мот-Пике.

– Ла Мот-Пике беше храбрец! – каза кралят.

И на свой ред замълча.

За какво бленуваше? За хубавия си флот, побеждаващ в Индиите; за своето пристанище в Шербур, завоювано от океана; за великолепната си адмиралска униформа в червено и златно, толкова различна от онова, което носеше в момента; за оръдията, ревящи радостно при преминаването му в дните на неговото благоденствие!

Той беше далеч оттам, бедният крал Луи XVI, друсан в този лош фиакър, вървящ ходом и разцепващ заедно с него вълните на народа, който се блъскаше, за да го види, вмирисано и развълнувано море, чийто прилив надигаше утайката на Париж. Мигайки с очи на дневната светлина, с дългата си брада с редки бледоруси косми и с отслабнали бузи, провиснали върху нагънатия му врат, облечен в сива дреха с наметало в лешников цвят и казващ с автоматичната памет на децата и на Бурбоните: „А! Ето тази улица, после тази улица, и после тази улица.“

Като стигнаха до улица „Орлеан“, той каза:

– А! Ето улица „Орлеан“.

– Кажете улица „Егалите“ – отвърна му.

– А, да! – рече той. – Заради господина...

Той не довърши, изпадна отново в мълчание и от улица „Егалите“ до Тампъл не произнесе повече нито дума.

178.

Легендата за краля мъченик II

Първата грижа на краля, когато пристигна, беше да поиска да го отведат при семейството му. Отговориха му, че нямат нареждания по този въпрос.

Луи разбра, че като всеки осъден, на когото правят процес за смъртна присъда, той щеше да бъде затворен сам.

– Поне предупредете семейството ми, че съм се върнал – каза той.

После, без да се занимава с четиримата общинари, които го заобикаляха, той се захвана с обичайното си четене.

Кралят имаше още една надежда – че в часа за вечеря семейството му ще се качи при него.

Той чака напразно – никой не се появи.

– Все пак, предполагам – каза той, – че синът ми ще прекара нощта при мен, след като нещата му са тук?

Уви! Затворникът нямаше дори онази увереност по отношение на сина си, която се преструваше, че има. На това искане отвърнаха не повече, отколкото на останалите.

– Хайде! – каза кралят. – Тогава да си лягам.

Клери го съблече, както обикновено.

– О, Клери! – прошепна той. – Съвсем не очаквах да ми зададат въпросите, които ми отправиха.

И, действително, почти всички въпроси, отправени към краля, идваха от онзи железен шкаф, а кралят, който не знаеше за предателството на Гамен, не подозираше, че железният шкаф е открит.

Все пак той си легна и едва легнал, заспа с онова спокойствие, за което вече беше дал толкова доказателства и което в известни обстоятелства можеше да бъде взето за летаргия.

Не беше така с останалите затворници. Тази абсолютна тайна беше страховито многозначителна за тях. Това беше тайната на осъдените.

Понеже леглото на дофина и нещата му бяха при краля, кралицата сложи детето да легне в собственото ѝ легло и прекара цялата нощ права до възглавницата му, гледайки го как спи.

Мъката ѝ беше толкова мрачна, тази поза приличаше толкова на статуята на майка при гроба на сина ѝ, че госпожа Елизабет и принцесата решиха да прекарат нощта на столовете до изправената кралица. Но

общинарите се намесиха и накараха двете жени да си легнат.

На следващия ден за пръв път кралицата се обърна с молба към своите пазачи.

Тя искаше две неща: да види краля и да получи вестници, за да бъде в течение на процеса.

Отнесоха тези две искания до съвета.

На това за вестниците отказаха напълно. С другото се съгласиха наполовина.

Нито кралицата можеше да вижда своя съпруг, нито сестрата брата си. Но децата можеха да виждат баща си, при условие че няма да видят повече нито майка си, нито леля си.

Съобщи на краля за този ултиматум. Той се замисли за миг. После каза с привичното си смирение:

– Добре. Каквото и щастие да изпитвам да видя децата си, отказвам се от това щастие... Голямото дело, с което съм зает, ще ми попречи, впрочем, да им посветя онова време, от което имат нужда... Децата ще останат при майка си.

След този отговор качиха леглото на дофина в стаята на майка му, която на свой ред не напусна децата си, докато не отиде да бъде осъдена от революционния трибунал, както кралят отиде да бъде осъден от Конвента.

Трябваше да помислят как да общуват въпреки тази изолация.

Пак Клери беше този, който се зае да организира кореспонденцията с помощта на един прислужник на принцесите, наречен Тюржи.

Тюржи и Клери се срещаха на отиване и връщане по нуждите на тяхната служба. Но надзорът на общинарите правеше труден всеки разговор между тях. Единствените думи, които можеха да разменят, се ограничаваха единствено с това: „Кралят е добре. Кралицата, принцесите и децата са добре.“

Все пак един ден Тюржи връчи едно мъничко писъмце на Клери.

– Госпожа Елизабет го пусна в ръката ми, подавайки ми салфетката си – каза той на колегата си.

Клери изтича да занесе писъмцето на краля.

То беше изписано с бодвания на карфица. От много време принцесите нямаха нито мастило, нито пера, нито хартия. То съдържаеше тези два реда:

Братко, ние сме добре. Пишете ни на свой ред.

Кралят отговори, тъй като от започването на процеса му бяха върнали перата, мастилото и хартията.

После, давайки писмото на Клери отворено, му каза:

– Четете, драги ми Клери, и ще видите, че това писмо не съдържа нищо, което би могло да ви компрометира.

Клери почтително отказа да го прочете и, изчервявайки се, отблъсна ръката на краля.

Десет минути по-късно Тюржи получи отговора.

Същият ден Тюржи, минавайки пред стаята на Клери, накара през откренатата врата да се търкулне чак под кревата едно кльбце конци – това кльбце съдържаше второ писмо от госпожа Елизабет.

Това беше един уговорен начин.

Клери намота конеца около едно писъмце на краля и скри кльбцето в шкафа с чиниите. Тюржи го намери и постави отговора на същото място.

Същото нещо се повтори в продължение на няколко дни. Само че всеки път, когато камериерът му даваше някое ново доказателство от този род за своята върност или ловкост, кралят поклащаше глава и казваше:

– Внимавайте да не се изложите на опасност, приятелю мой!

Действително начинът беше много несигурен. Клери потърси друг.

Комисарите даваха свещите на краля в пакети, вързани с връв. Клери грижливо пазеше връвчиците и когато имаше достатъчно количество, той съобщи на краля, че е намерил начин да направи кореспонденцията по-активна. Начинът бе да спусне своята връвчица на госпожа Елизабет. Госпожа Елизабет, която спеше под него и която имаше един прозорец, разположен вертикално в един малък коридор, съседен на стаята на Клери, можеше през нощта да окачва писмата си на тази връвчица и по същия начин да получава писмата на краля. Един преобърнат абажур скриваше всеки прозорец и пречеше писмата да могат да паднат в градината.

Освен това чрез същата връвчица можеше да се свалят пера и мастило, което щеше да освободи принцесите от необходимостта да пишат с дупчици от карфица.

Така затворниците имаха възможност да получават всеки ден новини – принцесите от краля, а кралят от принцесите и сина си.

Инак положението на Луи XVI се бе влошило извънредно много, откакто се беше явил пред Конвента.

Най-общо се мислеха две неща: или че следвайки примера на Чарлз

I, чиято история познаваше така добре, кралят ще откаже да отговаря пред Конвента, или че ако отговаря, то ще отговаря високомерно и горделиво, от името на монархията, не като обвиняем, който е подвергнат на съд, а като рицар, който приема предизвикателството и вдига хвърлената ръкавица.

За свое нещастие Луи XVI съвсем не беше толкова царствена натура, че да се спре на едното или на другото от тези две решения. Той отговаряше лошо, боязливо, непохватно, както казахме, и усещайки, че пред всички неща, попаднали без негово знание в ръцете на враговете му, ще се оплете, бедният Луи свърши с това, че поиска защитник.

След едно бурно обсъждане, което последва тръгването на краля, беше дадено съгласие за защитник.

На следващия ден четирима членове на Конвента, избрани за пратеници, с тази цел отидоха да попитат обвиняемия кой е защитникът, избран от него.

– Господин Тарже – отвърна той.

Пратениците се оттеглиха и господин Тарже беше предупреден за честта, оказана му от краля.

Нечувано нещо! Този мъж – човек с голямо мъжество, бивш член на Учредителното събрание, един от онези, които бяха взели най-активно участие в редактирането на конституцията, – този човек се уплаши!

Той страхливо отказа, бледнеейки от страх пред своя век, за да се черви пред потомството!

Но на по-следващия ден след явяването на краля, председателят на Конвента получи това писмо:

Гражданино председател,

Не зная дали Конвентът ще даде на Луи XVI защитник, който да го защитава, и дали ще му остави избор. В такъв случай аз желая Луи XVI да знае, че ако ме избере за тази длъжност, аз съм готов да й се обрека. Не искам от вас да споделяте моето предложение с Конвента, защото съм далеч от това да се смятам за достатъчно важна личност, за да се занимава той с мен. Но аз бях викан на два пъти в съвета на онзи, който беше мой господар във времена, когато тази длъжност беше желана от всички. Дължа му същата служба и тогава, когато това е длъжност, която много хора намират за опасна.

Ако ми беше известен възможен начин да му съобща за това, че съм на разположение, не бих си позволил волността да се

обърна към вас. Помислих, че от мястото, което заемате, вие повече от всекиго другото имате как да му предадете това предложение.

С уважение и пр. и пр.

Малзерб

Две други искания пристигнаха по същото време. Едното от един адвокат от Троа, господин Сурда. „Аз съм готов – пишеше той – да защитавам Луи XVI поради чувството, което имам за неговата невинност!“

Другото, от Олимп дьо Гуг, странната импровизаторка южнячка, която диктуваше своите комедии, защото, както казваха, не знаела да пише. Олимп дьо Гуг бе станала адвокатка на жените. Тя искаше да им бъдат дадени същите права като на мъжете, да могат да бъдат избирани за депутати, да обсъждат законите, да обявяват война и да договарят мир и беше подкрепила претенциите си с една възвишена мисъл: „Защо жените да не се качват на трибуната? – каза тя. – Те се качват добре на ешафода!“

И действително бедното създание се качи там. Но в момента, когато произнасяха присъдата ѝ, тя стана отново жена, сиреч слаба, и искайки да се възползва от привилегията в закона, се обяви за бременна. Трибуналетът изпрати осъдената на консултация с лекари и акушерки. Резултатът от консултацията беше, че ако и да има напълняване, то това напълняване е твърде скорошно, за да може да се установи бременност.

Пред ешафода тя отново се държа мъжки и умря така, както трябваше да умре жена като нея.

Колкото до господин Дьо Малзерб, това беше същият Ламоаньон дьо Малзерб, който беше министър заедно с Тюрго и падна заедно с него. Ние впрочем сме казвали, че това беше един дребен седемдесет-седемдесет и две годишен човек, по природа и по рождение непохватен и разсеян, закръглен, обикновен „със същинско лице на аптекар“, както казва Мишле, в което трудно можеше да се заподозре героизмът, присъщ на античните времена.

Пред Конвента той винаги наричаше краля *сир*.

– Кое те кара да говориш така дръзко пред нас? – попита го един от членовете на Конвента.

– Презрението към смъртта – отвърна простичко Малзерб.

И той наистина силно презираше тази смърт, към която потегли, разговаряйки с другарите си в талигата и която прие като че ли

трябваше да изпита само, по думите на господин Гийотен, „една лека хладина“ на врата. Портриерът на Монсо – в Монсо отнасяха телата на екзекутираните – установи едно странно доказателство за това презрение към смъртта. В малкото джобче на панталона на обезглавеното тяло той намери часовника на Малзерб, сочещ два часа. Според навика си, осъденият го беше навил на обед, сиреч в часа, когато е отивал към ешафода.

Поради отсъствието на Тарже кралят взе Малзерб и Тронше. Тъй като бяха притеснени от времето, те присъединиха и адвокатата Десез.

На четиринайсети декември съобщиха на Луи, че има разрешение да общува със защитниците си и че на същия ден господин Дьо Малзерб ще го посети.

Предаността на Малзерб го беше трогнала много, макар темпераментът му да го правеше малко податлив на този вид чувства.

Като видя как този седемдесетгодишен старец идва при него с възвишена простота, сърцето му се изпълни, а ръцете му, тези царствени ръце, които толкова рядко правеха това – се разтвориха, за да го приемат.

– Скъпи господин Дьо Малзерб – каза кралят, – елате да ме прегърнете!

После, след като го притисна развълнувано до гърдите си, кралят продължи:

– Зная с кого си имам работа. Очаквам смъртта и съм готов да я приема. Така, както ме виждате в този момент – а аз съм твърде спокоен, нали, – е, добре, така ще тръгна и към ешафода.

На шестнайсети в Тампъл дойде една депутация. Тя се състоеше от четирима членове на Конвента: това бяха Валазе, Кошон, Гранпре и Дюпра.

Бяха избрани двайсет и един депутати, за да гледат процеса на краля. И четиримата участваха в тази комисия. Те носеха на краля обвинителния акт срещу него и документите, отнасящи се до процеса.

Целият ден беше използван за сверяването на тези документи.

Всеки документ биваше прочитан от секретаря. След прочитането му Валазе казваше: „Запознат ли сте с...?“ Кралят отговаряше с „да“ или „не“, и всичко беше приключвано.

Няколко дни по-късно същите комисари се върнаха и прочетоха на краля още петдесет и един нови документа, които той подписа и парафира, както и предходните.

Общо му оставиха копия от сто петдесет и осем документа.

На всичкото отгоре кралят получи възпаление. Той си спомни за онзи поздрав на Жилбер в момента, когато влизаше в Конвента. Той поиска от Комуната да бъде разрешено на бившия му лекар Жилбер да го посети. Комуната отказа.

– Нека Капе не пие вече ледена вода и няма да го хващат възпаления – каза един от нейните членове.

На двайсет и шести кралят трябваше за втори път да се яви в Конвента.

Брадата му беше поникнала. Ние вече казахме, че тази брада беше грозна, русолява и рядка. Луи поиска приборите си за бръснене. Те му бяха върнати, но при условие, че няма да си служи с тях, освен пред четирима общинари!

На двайсет и пети в единайсет часа вечерта той се зае да напише завещанието си. Този документ е толкова известен, че колкото и трогателен и християнски да е той, няма да го привеждаме тук.

Две завещания често са привличали вниманието ни: завещанието на Луи XVI, който се е намирал изправен срещу републиката, а е виждал само монархията, и завещанието на херцог Д'Орлеан, който е бил изправен пред монархията, а е виждал само републиката.

Ще цитираме само едно изречение от завещанието на Луи XVI, защото то ще ни помогне да изясним въпроса за гледната точка.

Завършвам – пишеше Луи XVI, – заявявайки пред Бога и готов да се явя пред него, че не се упреквам за нито едно от престъпленията, в които ме обвиняват.

Сега, как Луи XVI, на когото потомството е създадо репутация на почтен човек, която може би той дължи на това изречение, как Луи XVI, престъпил всичките си клетви, бягайки за чужбина и оставяйки протест срещу дадените обети, как Луи XVI, който беше обсъждал, беше правил бележки и беше оценявал плановете на Лафайет и на Мирабо за повикване на неприятелите в сърцето на Франция, как Луи XVI, готов да се яви, в края на краищата, както самият той казва, пред Бог, който трябва да го съди, следователно вярващ в този Бог, в неговата справедливост, в неговото възмездие за добрите и лошите постъпки, как Луи XVI можа да каже: „Не се упреквам за никое от престъпленията, в които ме обвиняват“?

Е, добре, самото построение на изречението го обяснява.

Луи XVI съвсем не казва: *Престъпленията, в които ме обвиняват*

са лъжливи. Не, той казва: *Не се упреквам за никое от престъпленията, в които ме обвиняват.* Това не е съвсем същото нещо.

Готов да тръгне към ешафода, Луи XVI все така си остава ученикът на господин Дьо ла Вогийон!

Да се каже: *престъпленията, в които ме обвиняват, са лъжливи*, означава да се отречат тези престъпления, а Луи XVI не можеше да ги отрече. Да се каже: *Не се упреквам за никое от престъпленията, в които ме обвиняват*, беше строго погледнато да се каже: *Тези престъпления съществуват, но аз не се упреквам за тях.*

И защо Луи XVI не се упрекуваше?

Защото стоеше, както казахме преди малко, на гледната точка на монархията. Защото благодарение на средата, в която са израснали, благодарение на узаконяването си чрез помазване, на тази непогрешимост на божественото право, кралете не виждат престъпленията и най-вече политическите престъпления от същата гледна точка, от която ги виждат другите хора.

Така за Луи XI неговият бунт против баща му не е престъпление – той е *война за общественото благо.*

Така за Шарл IX Вартоломеевата нощ не е престъпление – тя е *една мярка за обществено спасение.*

Така в очите на Луи XVI отмяната на Нантския едикт не е престъпление – това е просто *държавен интерес.*

Същият този Малзерб, който сега защитаваше краля, някога, като министър, беше поискал да реабилитира протестантите. Той бе срещнал упорита съпротива от Луи XVI.

– Не – отвръщаше му кралят, – преследването на протестантите е *държавен закон*, закон на Луи XIV. Да не преместваме старите граници.

– Сир – възразяваше Малзерб, – в политиката никога няма давност за справедливостта!

– Но – провикваше се Луи XVI като човек, който не разбира, – какво засяга справедливостта отмяната на Нантския едикт? Отмяната на Нантския едикт не е ли *за доброто на държавата?*⁴²⁹

И така за Луи XVI това гонение на протестантите, подбудено от една стара набожница и един изпълнен с омраза йезуит⁴³⁰, тази жестока

429. Нантският едикт – указ, подписан от френския крал Анри IV на 13 април 1598 г. в Нант; слага край на Религиозните войни във Франция. В Нантския едикт се предоставят религиозни и политически права на хугенотите. Отменен от Луи XIV през 1685 г. – бел.ред.

430. Отец Ла Шез – бел.фр.изд.

мярка, която беше накарала да се пролива кръв на потоци в долините на Сена, което причини касапниците в Ним, в Алби и Безиер не беше престъпление, а напротив, *държавен интерес!*

Освен това има още нещо, което трябва да се разгледа от кралската гледна точка – това е, че един крал, роден почти винаги от *чуждестранна* принцеса, откъдето взема най-доброто в своята кръв, е почти *чужд* на своя народ. Той го управлява и това е всичко.

И освен това чрез кого го управлява? Чрез министрите си.

И така не само народът не е достоен да бъде негов роднина, не е достоен да бъде негов съюзник, но освен това не е и достоен да бъде управляван направо от него. Докато, тъкмо обратното, чуждестранните владетели са роднините и съюзниците на краля, който няма нито роднини, нито съюзници в своето кралство и който общува с тях направо, без посредничеството на министри.

Бурбоните от Испания, Бурбоните от Неапол, Бурбоните от Италия произлизаха от един и същ корен – Анри IV. Те бяха братовчеди.

Австрийският император му беше шурей, савойските принцове бяха съюзници на Луи XVI, който по майка беше саксонец.

Обаче след като народът е стигнал дотам да иска да наложи на своя крал условия, които той не смята за свой интерес да следва, кого щеше да призове Луи XVI срещу разбунтуваните си поданици? Братовчедите си, шуреите си, съюзниците си. За него испанците и австрийците не бяха врагове на Франция, защото те бяха негови роднини, негови, *на краля*, приятели, а от гледна точка на монархията – кралят, това е Франция.

Какво щяха да защитават тези крале? Святата, неоспоримата, почти божествената кауза на монархията.

Ето как Луи XVI *изобищо не се упрекваше* за престъпленията, в които го обвиняваха.

Впрочем кралският егоизъм породи егоизма на народа. И народът, който бе подтикван от омразата си към монархията чак дотам, че да премахне Бога, защото му бяха казвали, че монархията произхожда от Бога, беше също в името на някакъв *държавен интерес*, оценен от неговата гледна точка и извършил събитията от четиринайсети юли, пети и шестти октомври, двайсети юни и десети август.

Ние не споменаваме втори септември – повтаряме, съвсем не народът направи втори септември, а Комуната!

179. Процесът II

Дойде денят на двайсет и шести, като завари кралят подготвен за всичко, дори и за смърт.

Предишната вечер бе направил завещанието си. Боеше се, неизвестно защо, да не бъде убит на отиване на следващия ден в Конвента.

Кралицата беше предупредена, че кралят ще се явява за втори път пред Събранието. Движението на войските, звукът на барабаните биха могли да я уплашат извънредно много, ако Клери не беше намерил начин да ѝ съобщи причината.

В десет часа сутринта Луи XVI тръгна под надзора на Шамбон и Сантер. Като стигна в Конвента, му се наложи да чака един час. Народът си отмъщаваше, задето беше чакал петстотин години в преддверията на Лувъра, Тюйлери и Версай.

Състоя се обсъждане, на което кралят не можеше да присъства – един ключ, предаден от него на дванайсети на Клери, беше заловен в ръцете на камериера. Беше им дошло на ума да пробват този ключ на железния шкаф и той го беше отворил.

Този ключ беше показан на Луи XVI.

– Не го познавам – бе отвърнал той.

По всяка вероятност го бе направил той самият. В подобен вид подробности на краля му липсваше всякакво величие.

След като обсъждането завърши, председателят съобщи на Събранието, че обвиняемият и защитниците му са готови да се явят пред съда.

Кралят влезе, придружен от Малзерб, Тронше и Десез.

– Луи – каза председателят, – Конвентът реши да ви изслуша днес.

– Моят защитник ще ви прочете защитата ми.

Настана пълна тишина. Цялото Събрание разбираше, че може само да отпусне няколко часа на този крал, чието кралство беше разбито, на този човек, чийто живот прекъсваха.

Освен това може би това Събрание, няколко члена на което бяха придали мярката на един възвишен дух, очакваше да избухне голям спор; готовата да легне в своята кървава гробница, вече увита в своя саван монархия може би изведнъж ще се изправи, ще се появи с величието на умиращите и ще произнесе няколко думи от онези, които историята записва, а вековете повтарят.

Впросът обаче не стоеше така – речта на адвокатата Десез представяше истинска реч на адвокат.

При все това беше добра кауза да се защитава този наследник на толкова крале, когото съдбата доведе пред народа не само за да изкупи собствените си грехове, но и за изкуплението на престъпленията и греховете на цял един род.

Струва ни се, че в този случай, ако имахме честта да бъдем господин Десез, ние изобщо не бихме говорили от името на господин Десез.

Думата беше за Свети Луи и Анри IV – тези двама велики водачи на рода, трябваше да оправдаят Луи XVI за слабостите на Луи XIII, за пражосниществата на Луи XIV, за разврата на Луи XV!

Повтаряме, че изобщо не стана така.

Десез беше придиричлив, когато трябваше да бъде увлекателен. Ставаше въпрос не да бъде кратък, а да бъде поетичен. Трябваше да се обърне към сърцето, а не към разума.

Но, може би след като свършеше тази плоска реч, Луи XVI щеше да вземе думата и понеже се бе съгласил да се защитава, щеше да се защитава като крал, достойно, величествено, благородно.

– Господа – каза той – току-що ви изложиха моите средства за защита и няма да ви ги повтарям. Говорейки ви, може би за последен път, аз заявявам, че съвестта ми не ме упреква в нищо и че моите защитници ви казват само истината.

Никога не съм се страхувал от това, моето поведение да се разглежда публично. Но сърцето ми се къса, когато намирам в обвинителния акт да ми се приписва, че съм искал да проливам кръвта на народа и най-вече от това, че ми се приписват нещастията от 10 август.

Признавам, че многобройните доказателства, които съм давал за моята любов към народа, и начинът, по който съм се държал, като че трябва да докажат, че малко се страхувам да се изложя, за да пожая кръвта му и да отхвърлям винаги от себе си подобно вменияване.

Разбирате ли вие наследника на седемдесет крале, внука на Свети Луи, на Анри IV и Луи XIV, който отговаря само това на своите обвинители?

Но колкото е по-несправедливо обвинението от ваша гледна точка, сир, толкова повече унижението би трябвало да ви направи красноречив. Вие трябваше да оставите нещо на потомството, та дори и само едно възвишено проклятие към вашите палачи!

Конвентът също беше учуден и попита:

– Нямате ли да добавите друго във ваша защита?

- Не – отвърна кралят.
- Можете да се оттеглите.
- Луи се оттегли.

Той беше отведен в една от чакалните на Събранието. Там той прегърна господин Десез и го притисна до сърцето си. После, тъй като господин Десез беше вир вода, повече от емоции, отколкото от умора, Луи XVI го принуди да смени бельото си и самият той стопли ризата, която наядна адвокатът.

В пет часа вечерта той се прибра в Тампъл.

Един час по-късно неговите трима защитници влязоха при него в момента, когато ставаше от масата.

Той им предложи да се подкрепят. Единствено господин Десез прие.

Докато той ядеше, Луи XVI каза на господин Дьо Малзерб:

– Е, добре, вие виждате сега, че още от първия миг не съм се излгал и че присъдата ми е произнесена, преди да съм изслушан.

– Сир – отвърна господин Дьо Малзерб, – на излизане от Събранието бях заобиколен от тълпа добри граждани, които ме увериха, че вие няма да загинете или че поне няма да загинете преди тях и техните приятели.

– Познавате ли ги, господине? – попита бързо кралят.

– Лично не познавам никого от тях. Но сигурно ще ги разпозная по лице.

– Е, добре – продължи кралят, – опитайте да намерите някои от тях и им кажете, че никога няма да си простя, ако заради мен бъде пролята и една-единствена капчица кръв! Изобщо не съм пожелавал да бъде проливана, когато тази кръв би могла да запази трона и живота ми, и това е още по-силен довод в този час, когато жертвам и едното, и другото!

Действително господин Дьо Малзерб напусна набързо краля с цел да се подчини на дадената му заповед.

Стана 1 януари 1793 година.

Държан в най-строга изолация, Луи XVI разполагаше само с един прислужник.

Той мислеше с тъга за тази самота в подобен ден, когато Клери се приближи до леглото му.

– Сир – каза камериерът с тих глас, – моля за разрешение да ви поднеса най-топлите си благопожелания за края на нещастията ви.

– Приемам пожеланията ви, Клери – каза кралят, протягайки му ръка.

Клери пое протегнатата му ръка, целуна я и я обля със сълзи, после помогна на господаря си да се облече.

В този момент влязоха общинарите. Луи ги огледа един след друг и като видя един, чието лице издаваше малко състрадание, се приближи до него.

– О, господине – каза той, – направете ми една голяма услуга!

– Каква? – попита този човек.

– Отидете, моля ви, от мое име да научите новини за семейството ми и да им предадете пожеланията ми за годината, която започва.

– Ще отида – каза общинарят, видимо разнежен.

– Благодаря! – каза Луи XVI. – Надявам се Бог да ви се отплати за онова, което правите за мен.

– Но защо затворникът не поиска да се види със семейството си? – попита един от общинарите Клери. – Сега, когато разпитите са приключени, съм сигурен, че няма да има никакви затруднения.

– Към кого трябва да се обърне за това? – каза Клери.

– Към Конвента.

Миг по-късно общинарят, който беше отишъл до кралицата, влезе отново.

– Господине – каза той, – вашето семейство ви благодарят за благопожеланията и ви изпраща своите.

Кралят се усмихна тъжно.

– Какъв първи ден от новата година! – каза той.

Вечерта Клери сподели с краля онова, което му беше казал общинарят за възможността, която може би ще има да се види със семейството си.

Кралят се замисли за миг и изглеждаше, че се колебае.

– Не – каза той накрая, – до няколко дни няма да ми откажат тази утеха: трябва да се почака.

В католическата религия сърцето е подложено на жестоки изтезания, които самата тя налага на своите избраници!

Присъдата трябваше да бъде произнесена на шестнайсети.

Господин Дьо Малзерб остана твърде дълго с краля сутринта. Към обед той излезе, казвайки, че ще се върне, за да докладва за поименното гласуване веднага щом то приключи.

Трябваше да се гласува по три страшно прости въпроса:

1. Виновен ли е Луи?

2. Ще се обжалва ли присъдата на Конвента пред съда на народа?

3. Какво ще бъде наказанието?

Беше необходимо освен това, за да види бъдещето, че ако не се гласува без омраза, то поне се гласува без страх, гласуването да бъде явно.

Един жирондист на име Бирото поиска всеки един да се качи на трибуната и да каже високо своята присъда.

Един монтаняр, Леонар Бурдон, отиде по-далече. Той накара да постановят, че ще се гласува с подпис.

Най-накрая един от хората отядно, Рује, предложи в списъците да бъде вписано кои отсъстват поради уважителни причини, а отсъстващите без уважителни причини да бъдат порицани и имената им да бъдат разпратени по департаментите.

Тогава започна това голямо и ужасно заседание, което продължи седемдесет часа.

Залата представляваше странна гледка, малко хармонираща с онава, което щеше да се случи. А то бе тъжно, мрачно, зловещо – обликът на залата не създаваше никаква представа за драмата.

Дъното бе превърнато в ложи, в които най-красивите жени на Париж в своите зимни тоалети, покрити с велур и кожи, ядяха портокали и си вземаха сладолед.

Мъжете отиваха да ги поздравят, разговаряха с тях, връщаха се по местата си, разменяха си знаци. Би могло да се каже, че това е театрално представление в Италия.

Половината на Планината най-вече се забелязваше със своята елегантност. Сред монтанярите седяха милионерите – херцог Д'Орлеан, Лъопелетие дьо Сен-Фарго, Ерол дьо Сешел, Анархасис Клооц, маркиз Шатоньоф. Всички тези господа разполагаха и с трибуни, запазени за любовниците им. Те пристигаха украсени с трицветни ленти, с пропуски или препоръчителни писма до приставите, които играеха ролята на портиери на ложите.

Високите трибуни, отворени за народа, не се изпразниха и през трите дни. Пиеха като в пушалните, ядяха като в ресторант, разговаряха дълго и надутото като в клубовете.

По първия въпрос: „Виновен ли е Луи?“, шестстотин осемдесет и три гласа отговориха: „да“.

По втория въпрос: „Решението на Конвента да бъде ли подлагано на одобрението на народа?“ Двеста осемдесет и един души гласуваха за обжалване пред народа; четиристотин двайсет и трима гласуваха против.

После идваше третият въпрос, важният, върховният въпрос: „Какво ще бъде наказанието?“

Когато стигнаха дотам, беше осем часа вечерта на третия ден, един януарски, тъжен, дъждовен и студен ден. Бяха отегчени, нетърпеливи, уморени. Човешката сила при актьорите, както и при зрителите изнемогваше от четирийсет и пет часа постоянно присъствие.

Всеки депутат се качваше по реда си на трибуната и произнасяше една от тези четири присъди: затвор, заточение, условно осъждане на смърт с обжалване пред народа, смъртно наказание.

Всички знаци на одобрение или неодобрение бяха забранени и все пак, когато трибуните за народа чуеха нещо друго, освен тази дума: „смърт“, те мърмореха.

Веднъж все пак тази дума беше чута и последвана от мърморене, дюдюкане и освиркване – това стана, когато Филип Егалите се качи на трибуната и каза:

– Единствено мислейки за дълга си, убеден, че всички онези, които са посегнали или ще посегнат на суверенитета на народа, заслужават смърт, аз гласувам за смърт!

Посред това ужасно действие един болен депутат на име Дюшател накара да го доведат в Конвента с нощната шапка на главата му и по халат. Той идваше да гласува за изгнание, глас, който беше приет, защото беше насочен към снизхождение.

Вернио, председателят от 10 август, който на 19 януари все още беше председател, бе човекът, който след като обяви свалянето от престола, обяви и смъртното наказание.

– Граждани – каза той – вие току-що извършихте велик акт на правосъдие. Надявам се, че хуманността ще ви задължи да пазите най-дълбоко мълчание. Когато е говорило правосъдието, хуманността трябва да бъде чута на свой ред.

И той прочете резултата от гласуването.

От седемстотин дваисет и един гласували, триста трийсет и четири бяха гласували за заточение или затвор, а триста осемдесет и седем за смърт – едни безусловна, а други с отсрочка.

Значи за смърт имаше петдесет и три гласа повече, отколкото за заточение.

Само че, отделяйки от тези петдесет и три гласа четирийсет и шесте, които бяха гласували за смъртно наказание с отсрочка, за незабавна смърт имаше мнозинство от седем гласа.

– Граждани – каза Вернио с нотка на дълбока мъка, – заявявам в името на Конвента, че наказанието, което той налага на Луи Капе, е смърт.

На деветнайсети вечерта, в събота, беше гласувано за смъртно наказание, но едва в неделя, на двайсети, в три часа сутринта Вернио произнесе присъдата.

През това време Луи XVI, лишен от всякаква връзка с външния свят, знаеше, че се решава съдбата му и сам, далеч от жена си и децата си – които бе отказал да види, за да умъртви душата си, както грешният монах умъртвява плътта си, – поставяше със съвършено безразличие, поне на външен вид, живота и смъртта си в ръцете на Бога.

В неделя, на 20 януари, в шест часа сутринта господин Дьо Малзерб влезе при краля. Луи XVI вече беше станал. Той стоеше гърбом към една лампа, сложена на полицата на камината, с лакти, облежани на една маса, и покрил лице с дланите си.

Шумът, който причини с влизането си защитникът, го извади от неговата замисленост.

– Е, какво? – попита той, като го видя.

Господин Дьо Малзерб не посмя да отговори. Но затворникът можа да види по смазаното му лице, че всичко е свършено.

– Смърт! – каза Луи. – Сигурен бях.

Тогава разтвори обятия и притисна обления в сълзи господин Дьо Малзерб до гърдите си.

После каза:

– Господин Дьо Малзерб, от два дни съм зает да мисля дали по време на моето царуване съм могъл да заслужа и най-малкия упрек от моите поданици. Е, добре, заклевам се пред вас с цялата искреност на сърцето си, като човек, който ще застане пред Бога, че винаги съм търсел доброто на моя народ и не съм му пожелавал нито веднъж обратното.

Всичко това ставаше пред Клери, който плачеше с горещи сълзи. Кралят изпита състрадание към тази мъка – той отведе господин Дьо Малзерб в кабинета си и се затвори с него там почти за час. После излезе, прегърна още веднъж защитника си и го помоли да дойде пак вечерта.

– Този добър старец много ме развълнува – каза той на Клери, влизайки в стаята си. – Но какво ви е?

Този въпрос беше предизвикан от треперенето, обхванало Клери, откак господин Дьо Малзерб, когото беше приел в преддверието, му беше казал, че кралят е осъден на смърт.

Тогава Клери, за да се измъкне, доколкото е възможно от състоянието, в което беше изпаднал, приготви всичко необходимо на краля за бръснене.

Луи XVI сам си направи сапунената пяна и Клери застана прав пред него с легена в ръце.

Изведнъж по лицето на краля премина силна бледност. Устните и ушите му побеляха. Клери, страхувайки се да не му е зле, остави легена и се приготви да го подхване. Но кралят, от своя страна, го хвана за ръцете и му каза:

– Хайде, хайде, смелост!

И се обръсна спокойно.

Към два часа изпълнителният съвет дойде, за да оповести присъдата на затворника.

Начело бяха Гарат, министърът на правосъдието, Лебрюн, министърът на външните работи, Грувел, секретар на съвета, председателят и генералният синдик на департамента, кметът и прокурорът на Комуна, председателят и общественият обвинител на углавния трибунал.

Сантер предшестваше всички.

– Съобщете за изпълнителния съвет – каза той на Клери.

Клери се приготви да се подчини, но кралят, който беше чул силния шум, му спести труда. Вратата се отвори и той се появи в коридора.

Тогава Гарат, с шапка на главата, взе думата и каза:

– Луи, Националният конвент натовари временния изпълнителен съвет да ви оповести декретите от 15, 16, 17, 18 и 20 януари. Секретарят на съвета ще ви ги прочете.

След което Грувел разгъна документа и прочете с треперещ глас:

ЧЛЕН ПЪРВИ. Националният конвент обявява Луи Капе, последен крал на французите, за виновен в заговор срещу свободата на нацията и в покушение срещу общата сигурност на държавата.

ЧЛЕН ВТОРИ. Националният конвент постанови, че Луи Капе се наказва със смъртно наказание.

ЧЛЕН ТРЕТИ. Националният конвент обявява за нищожен акта на Луи Капе, донесен пред съда от защитниците му и определен като жалба към нацията против присъдата, издадена срещу него от Националния конвент.

ЧЛЕН ЧЕТВЪРТИ. Временният изпълнителен съвет да оповести настоящия декрет още същия ден на Луи Капе и да вземе необходимите полицейски мерки за сигурност, за да осигури екзекуцията в двайсет и четири часа, смятано от часа на

оповестяване, и да докладва за всичко на Националния конвент незабавно, след като бъде изпълнено.

По време на това четене лицето на краля остана съвършено спокойно и изрази само две съвсем различни чувства: при думите, „виновен в заговор“, една презрителна усмивка премина по устните му, а при тези: „се наказва със смъртно наказание“, един поглед, който сякаш поставяше осъдения в общение с Бога, се отпрати към небето.

След като четенето завърши, кралят направи една крачка към Грувел, взе декрета от ръцете му, сгъна го, постави го в чантата си и извади един друг документ, който подаде на министър Гарат и му каза:

– Господин министър на правосъдието, моля ви да предадете незабавно това писмо на Националния конвент.

И понеже изглеждаше, че министърът се колебае, кралят каза:

– Ще ви го прочета.

И той прочете следното писмо с глас, който контрастираше с този на Грувел:

Искам отсрочка от три дни, за да се подготвя да се явя пред Бога. За това искам разрешение да се виждам свободно с лице, което ще посоча на комисарите на Комуната, и нека това лице бъде предпазено от всякакъв страх и безпокойство поради действието на милосърдие, което ще изпълни спрямо мен.

Искам да бъда освободен от постоянния надзор, който общият съвет установи от няколко дни насам.

Искам в този промеждутък да мога да виждам семейството си, когато поискам и без свидетели. Много бих желал Националният конвент да се заеме незабавно със съдбата на семейството ми и да му позволи да се оттегли свободно, където то прецени.

Препоръчвам на доброжелателството на нацията всички лица, които бяха прикрепени към мен – имаше мнозина, които вложиха цялото си богатство в задълженията си и които, не разполагайки със средства, сигурно са в нужда [...] между пенсионерите има множество старци, жени и деца, които имат само тези средства за препитание.

Написано в кулата на Тампъл, на 20 януари 1793 година.

Луи

Гарат взе писмото.

– Господине – каза той, – това писмо ще бъде предадено на мига на

Конвента.

Тогава кралят отвори отново чантата си и извади едно малко листче хартия.

– Ако Конвентът удовлетвори искането ми по отношение на лицето, което желая – каза той, – ето адреса му.

Наистина на хартията бе написан изцяло с почерка на госпожа Елизабет този адрес:

Господин Еджуърт дьо Фирмонт, улица „Дю Бак“ № 483

После, нямайки какво повече да каже, нито да чуе, кралят направи крачка назад, както във времената, когато даваше аудиенции, показвайки с това движение, че аудиенцията е приключила.

Министрите и придружаващите ги излязоха.

– Клери – каза кралят на своя камериер, който, усещайки, че краката му се подгъват, се беше облегал на стената, – поискайте вечерята ми.

Клери премина в трапезарията, за да изпълни заповедта на краля. Той намери там двама общинари, които му прочетоха заповед, според която беше забранено на краля да си служи с ножове и вилици. Само един нож трябваше да бъде поверен на Клери, за да реже с него месото и хляба на своя господар в присъствието на двамата комисари.

Тъй като Клери не поиска да каже на краля за така взетата мярка, заповедта му беше повторена.

Кралят разкъса хляба си с пръсти и разряза месото си с лъжицата. Противно на навиците си, той яде малко. Вечерята продължи само няколко минути.

В шест часа съобщиха за министъра на правосъдието.

Кралят стана, за да го посрещне.

– Господине – каза Гарат, – отнесох писмото ви в Конвента и той ме натовари да ви съобщя следния отговор:

Луи е свободен да се обърне към министъра на вероизповеданието, който да прецени искането му и да се вижда със семейството си свободно и без свидетели.

Нацията, винаги велика и справедлива, ще се заеме със съдебата на семейството му.

Кредиторите на дома му ще бъдат удовлетворени с точните суми.

Националният конвент е сложил в дневния си ред разискване за отлагането.

Кралят направи движение с глава и министърът се оттегли.

– Гражданино министър – попитаха Гарат двамата дежурни общинари, – как Луи ще може да се вижда със семейството си?

– Ами насаме – отвърна министърът.

– Невъзможно! По заповед на Комуната не трябва да го изпускате от поглед нито денем, нито нощем.

Положението наистина беше трудно. При все това се спогодиха за всичко, решавайки, че кралят ще приема семейството си в трапезарията, така че да може да бъде виждан през стъклото на преградата, но че ще затварят вратата, за да не ги чуват.

През това време кралят каза на Клери:

– Вижте дали министърът на правосъдието е още тук и го повикайте.

След миг министърът влезе.

– Господине – каза му кралят, – забравих да ви попитам дали са намерили у дома му господин Еджуърт дьо Фирмонт и кога ще мога да го видя.

– Доведох го със себе си, в моята кола – каза Гарат. – Той е в залата на съвета и ще се качи.

Действително в момента, когато министърът на правосъдието произнасяше тези думи, господин Еджуърт дьо Фирмонт се появи в отвора на вратата.

180.
21 януари

Господин Еджуърт дьо Фирмонт бе изповедникът на госпожа Елизабет – бяха изменили вече шест седмици откакто кралят, предвиждайки, че ще го сполети осъждане, беше поискал от сестра си съвет по избора на свещеника, който трябваше да го съпровожда в последния момент, а госпожа Елизабет, плачейки, беше посъветвала брат си да се спре на абат Дьо Фирмонт.

Този достоен духовник, по произход англичанин, беше избягнал септемврийските кланета и се беше оттеглил в Шоази-льо-Роа под името Есекс. Госпожа Елизабет знаеше тайния му адрес и бе накарала да го предупредят в Шоази, че се надява в момента на осъждането той да бъде в Париж.

Тя не се лъжеше.

Абат Еджуърт, както казахме, прие поръчението със съдържана радост.

Така на 21 декември 1792 година той писа на един от своите приятели в Англия:

Моят нещастен господар ми е хвърлил око аз да го подготвя за смъртта, ако несправедливостта на народа му стигне до отцеубийство. Самият аз се подготвям да умра, защото съм убеден, че народната ярост няма да ме остави да преживея и час след тази ужасна сцена. Но аз съм смирен – животът ми не струва нищо. Ако, губейки го, бих могъл да спася онзи, когото Бог е поставил за смъртта и възкресението на мнозина, на драго сърце ще принеса тази жертва и няма да съм умрял напразно.

Такъв беше човекът, който не трябваше повече да се отделя от Луи XVI, освен в момента, в който той щеше да напусне земята, за да отиде на небето.

Кралят го накара да влезе в кабинета му и се затвори там с него.

В осем часа вечерта той излезе от кабинета си и се обърна към комисарите:

– Господа, имайте добрината да ме заведете при семейството ми.

– Не можем да извършим това – отвърна единият от комисарите. –

Но можем да ги накараме да слязат те, ако желаете.

– Така да бъде – каза кралят, – щом ще мога да се видя с тях в стаята си, свободно и без свидетели.

– Не в стаята ви – възрази същият общинар, – а в трапезарията. Току-що го решихме заедно с министъра на правосъдието.

– Все пак – каза кралят, – вие чухте, че декретът на Конвента ми позволява да се видя със семейството си без свидетели.

– Това е вярно. Вие ще бъдете насаме – ще затворим вратата. Но през стъклата ще ви държим под око.

– Така е добре, направете го.

Общинарите излязоха, а кралят мина в трапезарията. Клери го последва, отмествайки масата настрани и избутвайки столовете в дъното, за да отвори пространство.

– Клери – каза кралят, – донесете малко вода и една чаша, в случай че кралицата е жадна.

На масата имаше една от онези гарафи с ледена вода, за които един от членовете на Комуната беше упрекнал краля, така че Клери донесе само чаша.

– Дайте обикновена вода, Клери – каза кралят, – ако кралицата пие ледена вода, с която не е свикнала, може да се разболеет... После, почакайте, Клери, поканете през това време господин Фирмонт да не излиза изобщо от кабинета ми – страхувам се видът му да не направи голямо впечатление на семейството ми.

В осем и половина вратата се отвори. Кралицата идваше първа, държейки сина си за ръка. Принцесата и госпожа Елизабет я следваха.

Кралят протегна ръце. Двете жени и двете деца се хвърлиха в обятията му, плачейки.

Клери излезе и затвори вратата.

За няколко минути настана мрачно мълчание, прекъсвано само от ридания. После кралицата поиска да отведе краля в стаята му.

– Не – каза Луи XVI, – мога да ви виждам само тук.

Кралицата и кралското семейство бяха научили от вестникопродавците за издадената присъда, но не знаеха никакви подробности около процеса – кралят им ги разказа, извинявайки хората, които го бяха осъдили, и отбелязвайки пред кралицата, че нито Петион, нито Манюел бяха гласували за смърт.

Кралицата слушаше и всеки път, щом поискаше да заговори, избухваше в ридания.

Бог обезщетяваше бедния затворник. Той го караше в последните

му часове да обожава всичко заобикалящо го, дори и кралицата.

Както можахме да видим в романизираната част на това съчинение, кралицата лесно се оставяше да бъде увлечена от живописната страна на живота. Тя имаше онова живо въображение, което много повече от темперамента кара жените да бъдат непредпазливи. Кралицата беше непредпазлива през целия си живот – непредпазлива в приятелствата си, непредпазлива в любовта си. Затворничеството я спаси от гледна точка на морала – тя се върна към светите и чисти вълнения на семейството, от които страстите на младостта ѝ я бяха отдалечили, и тъй като тя не можеше да върши нищо другояче, освен със страст, страстно обикна в нещастieto този крал, този съпруг, който в дните на благоденствие тя беше виждала само откъм неговата тромава и вулгарна страна.

Варен и 10 август ѝ бяха показали Луи XVI като човек без инициатива, без решителност, обременен, почти страхлив. В Тампъл тя започна да забелязва, че не само съпругата е преценила зле своя съпруг, но също така и кралицата зле е преценила краля.

В Тампъл тя го видя спокоен, търпелив към оскърбленията, благ и твърд като Христос. Всичката нейна светска студенина се разпадна, разтопи се и се обърна в полза на добрите чувства. Тя обикна много същия, когото беше презирала много. „Уви! – каза кралят на господин Дьо Фирмонт. – Трябваше ли да обичам толкова и да бъда така нежно обичан!“

И така при тази последна среща кралицата се остави да бъде увлечена от едно чувство, което приличаше на угризение. Тя беше поискала да отведе краля в стаята му, за да остане за миг насаме с него. Когато видя, че това е невъзможно, тя придърпа краля в нишата на един прозорец.

Там несъмнено щеше да падне в краката му и сред сълзи и ридания да му поиска прошка – кралят разбра всичко, спря я и като извади от джоба си завещанието си, каза:

– Прочетете това, многообичана ми съпруго!

И с пръст ѝ посочи следващия параграф, който кралицата прочете полугласно:

Моля съпругата ми да ми прости всичко лошо, което е изстрадала заради мен, и мъките, които съм могъл да ѝ причиня по време на нашия съюз. Така че тя може да бъде сигурна, че нямам нищо против нея, освен ако тя мисли, че има нещо, в което сама да се упрекне.

Мария-Антоанета взе ръцете на краля и ги целуна. Във фразата: „така че тя може да бъде сигурна, че нямам нищо против нея“ – имаше една твърде милостива прошка; а голяма деликатност в думите: „освен ако тя мисли, че има нещо, в което сама да се упрекне“.

Кой би се осмелил да упрекне в нещо онази, която щеше да се представи пред потомството двойно увенчана от мъченичеството и от прошката на своя съпруг?

Тя почувства това. Тя разбра, че от този миг нататък е силна пред историята. Но не разбра, че е по-слаба от онзи, когото обичаше така късно и който чувстваше, че съвсем не е обичан достатъчно. Вече не думи се изплъзваха от гърдите на нещастната жена, това бяха ридания и откъслечни викове. Тя казваше, че иска да умре със съпруга си и че ако ѝ откажат тази милост, тя ще се остави да умре от глад.

Злокобното сбогуване продължи почти два часа.

Най накрая, в десет часа и четвърт кралят стана пръв и тогава жена, сестра и деца се накачиха по него като плодове на дърво. Кралят и кралицата държаха дофина, всеки хванал по една ръка. Принцесата беше отляво на баща си, прегръщайки го през кръста. Госпожа Елизабет, от същата страна, от която стоеше и племенницата ѝ, беше уловила ръката на краля. Кралицата – тя беше тази, която имаше право на повече утешение, защото тя беше най-малко чистата, – та, кралицата беше обвила с ръка врата на съпруга си. Цялата тази натъжена група вървеше с едно и също движение, издавайки стенания, ридания и викове, сред които можеше да се чуят само тези думи:

– Ще се видим отново, нали?

– Да... да... Бъдете спокойни!

– Утре сутринта... Утре сутринта, в осем часа?

– Обещавам ви.

– Но защо не в седем часа? – попита кралицата.

– Е, добре, да, в седем часа – каза кралят. – Но... Сбогом! Сбогом!

И той произнесе това „сбогом“ с толкова изразителен глас, че се усети как се бои, да не видят, че смелостта му изневерява.

Принцесата не можа да понесе повече – тя въздъхна и се отпусна до стъклото на прозореца. Беше припаднала.

Госпожа Елизабет и Клери я вдигнаха.

Кралят усети, че трябва да бъде силен – той се изтръгна от ръцете на кралицата и на дофина и влезе обратно в стаята си, викайки:

– Сбогом! Сбогом!...

После затвори вратата зад себе си.

Съвсем обезумяла, кралицата се залепи до вратата, без да се осмелява да поиска от краля да отвори отново, но плачеща и ридаета, удряща по ламперията с протегнатата си ръка.

Кралят имаше смелостта да не излезе.

Тогава общинарите поканиха кралицата да се оттегли, повтаряйки вече дадените уверения, че на другия ден ще може да види съпруга си в седем часа сутринта.

Клери искаше да отнесе все още принадлежала принцеса при кралицата. Но на второто стъпало общинарите го спряха и го принудиха да се прибере обратно.

Кралят се беше присъединил към своя изповедник в кабинета в куличката и го караше да разкаже за начина, по който е бил доведен в Тампъл. Дали този разказ стигаше до ума му или неясните думи само бръмчаха в ушите му, заглушени от собствените му мисли? Никой не може да каже това.

Във всеки случай ето какво разказа абатът.

Предупреден от господин Дьо Малзерб, който му беше определил среща при госпожа Дьо Сензан, че кралят ще се нуждае от помощта му, ако бъде осъден на смърт, абат Еджуърт, въпреки заплашващия го риск, се беше върнал в Париж и научил за издадената в неделя сутринта присъда, чакаше на улица „Дю Бак“.

В четири часа вечерта един непознат се яви при него и му връчи писмо, което съдържаше следното:

Изпълнителният съвет, имайки да съобщи нещо от изключителна важност на гражданина Еджуърт дьо Фирмонт, го кани да се яви там, където той провежда заседанията си.

Непознатият имаше заповед да придружи свещеника – при портата чакаше кола.

Абатът слезе и тръгна с непознатия.

Колата спря в Тюйлери.

Абатът завари министрите по време на съвет. При влизането му те станаха.

– Вие ли сте абат Еджуърт дьо Фирмонт? – попита Гара.

– Да – отвърна абатът.

– Е, добре – продължи министърът на правосъдието, – Луи Капе ни засвидетелства желанието си да бъдете с него в последните му мигове и ние ви повикахме, за да научим дали ще се съгласите да му окажете

услугата, която той иска от вас.

– Щом кралят е посочил мен – каза свещеникът, – мой дълг е да се подчиня.

– В такъв случай вие ще дойдете с мен в Тампъл – продължи министърът, – пригответе съм се за това.

И той отведе абата в колата си.

Ние видяхме как след като изпълни обичайните формалности, той стигна до краля. Как след това Луи XVI беше повикан заради семейството си, а после се беше върнал при абат Еджуърт, от когото поиска подробностите, които току-що прочетохте.

Когато разказът свърши, кралят каза:

– Господине, да забравим сега за всичко, за да помислим за великото и единствено дело на моето спасение.

– Сир – отвърна абатът, – готов съм да направя най-доброто, което мога, и се надявам, че Бог ще допълни онова, което моите малки заслуги допринасят, но не смятате ли, че за вас ще бъде най-напред едно голямо утешение да изслушате литургия и да се причестите?

– Да, разбира се – каза кралят. – И повярвайте, че оценявам напълно подобна милост. Но на какво ще се изложите вие по този въпрос?

– Това се отнася до мен, сир, и аз държа да докажа на Ваше Величество, че съм достоен за честта, която ми е оказал, избирайки ме за своя подкрепа. Нека кралят ми даде свобода да действам и отговарям за всичко.

– Тогава вървете, господине – каза Луи XVI.

После поклати глава и повтори:

– Вървете, но няма да успеете.

Абат Еджуърт се поклонил и излезе, искайки да бъде отведен в залата на съвета.

– Този, който ще умре утре – каза абат Еджуърт на комисарите, – желае, преди да умре, да изслуша литургия и да се изповяда.

Общинарите се спогледаха учудени. Дори и не им беше хрумвало, че може да им бъде отправено подобно искане.

– И къде, по дяволите, да намерим по това време свещеник и църковни утвари по този час? – казаха те.

– Свещеникът е намерен – отвърна абат Еджуърт – защото аз съм тук. Колкото до утварите, най-близката църква ще ги осигури. Става въпрос само да се изпрати някой да ги потърси.

Общинарите се колебаеха.

– Ами ако това е клопка? – каза единият от тях.

– Каква клопка? – попита абатът.

– Ако под предлог да причестите краля, вие го отровите?

Абат Еджуърт изглежда втрещено онзи, който бе изразил това съмнение.

– Слушайте – продължи общинарят, – историята дава достатъчно примери в това отношение, за да ни кара да бъдем предпазливи.

– Господине – каза абатът, – на влизане бях претърсен толкова старателно, че би трябвало да сте абсолютно убедени, че не съм внесъл отрова. Ако утре я имам, то ще съм я получил от вас, защото нищо не може да стигне до мен, без да е минало през ръцете ви.

Свикаха отсъстващите членове и го обсъдиха.

Искането беше удовлетворено при две условия: първото, абатът да напише една молба, която да подпише от свое име; второто, церемонията да приключи на следващия ден най-късно до седем часа сутринта, защото затворникът трябваше точно в осем часа да бъде отведен на мястото на екзекуцията.

Абатът написа молбата си и я остави на бюрото. После беше отведен обратно при краля, на когото съобщи добрата новина, че искането му е удовлетворено.

Беше десет часът. Абат Еджуърт остана затворен с краля чак до полунощ.

В полунощ кралят каза:

– Уморен съм, господин абат, и искам да спя – имам нужда от сили за утре.

После извика два пъти:

– Клери! Клери!

Клери влезе, съблече краля и поиска да навие косите му, но той каза с усмивка:

– Не си струва труда.

След което си легна. И докато Клери дърпаше завесите на леглото, му каза:

– Ще ме събудите в пет часа.

Едва поставил глава на възглавницата, затворникът заспа, толкова бяха силни при този човек материалните нужди.

Господин Дьо Фирмонт се хвърли на леглото на Клери, който прекара нощта на един стол.

Клери спеше със сън, изпълнен с ужаси и внезапни пробуждания. Така чу да удря пет часът.

Той веднага стана и започна да разпалва огъня.

От шума, който вдигна, кралят се събуди.

– Ей, Клери! Удари ли пет часът? – попита той.

– Сир – отвърна камериерът, – повечето часовници биха пет часа, но стенният още не е ударил.

И той се приближи до леглото.

– Добре спях – каза кралят. – Имах нужда от това – вчерашният ден ужасно ме умори! Къде е господин Дьо Фирмонт?

– На моето легло, сир.

– На вашето легло! А вие къде прекарахте нощта?

– На този стол.

– Яд ме е... Сигурно ви е било зле.

– О, сир! – каза Клери. – Мога ли да мисля за себе си в подобен момент?

– Ах, бедни мой Клери! – каза кралят.

И протегна едната си ръка, която камериерът целуна, плачейки.

Тогава за последен път верният служител започна да облича краля. Той беше пригответил една кафява дреха, панталон от сиво сукно, чорапи от сива коприна и един жакет от пике във формата на жилетка.

След като кралят беше облечен, Клери го вчеса. През това време Луи XVI откачи от верижката на часовника си един печат, сложи го в джоба на жакета си и остави часовника на полицата на камината. После, като свали една халка от пръста си, я постави в същия джоб, където беше печатът.

В момента, когато Клери му подаваше дрехата, кралят извади портфейла си, лорнета и табакерата и ги постави на полицата на камината, както и кесията си. Всички тези приготовления се правеха пред общинарите, които бяха влезли в стаята на осъдения, щом бяха забелязали светлината в нея.

Удари пет и половина.

– Клери – каза кралят, – събудете господин Дьо Фирмонт.

Господин Дьо Фирмонт беше буден и станал. Той чу дадената на Клери заповед и влезе.

Кралят го поздрави с кимване и го помоли да го последва в кабинета му.

Тогава Клери побърза да постави олтара – това беше скринът от стаята, закрит с една покривка. Колкото до светите посъди, бяха ги намерили, както им беше казал абат Еджуърт в първата църква, където бяха попитали. Тази църква беше на Капуцините от Маре, близо до двореца Субиз.

След като разположи олтара, Клери отиде да предупреди краля.

– Ще можете ли да прислужвате при литургията? – попита го Луи.

– Надявам се – отвърна Клери. – Само не зная отговорите наизуст.

Тогава кралят му даде един требник, който отвори на „Въведение“.

Господин Дьо Фирмонт беше вече в стаята на Клери, където се преобличаше.

Срещу олтара камериерът беше поставил един фотьойл и беше сложил една голяма възглавница пред фотьойла. Но кралят го накара да я махне и отиде сам да потърси една по-малка, украсена с ресни, с която обикновено си служеше при молитвите си.

Щом свещеникът се върна в стаята, общинарите, които несъмнено се страхуваха да не бъдат опетнени от досега с един човек на църквата, се оттеглиха в преддверието.

Беше шест часът. Литургията започна. Кралят я изслуша от начало до край на колене и много съсредоточено. След литургията се причести и абат Еджуърт, оставяйки го да се моли, отиде в съседната стая да съблече богослужебните одежди.

Кралят се възползва от този момент, за да благодари на Клери и да се сбогува с него. После влезе отново в кабинета си. Господин Дьо Фирмонт отиде при него.

Клери седна на леглото си и започна да плаче.

В седем часа кралят го повика.

Клери дотича.

Луи XVI го отведе в нишата на един прозорец и му каза:

– Ще предадете този печат на сина ми, а тази халка на жена ми...

Кажете им, че ми е много мъчно, че ги напускам!... Този малък пакет съдържа коси от цялото ми семейство – и него ще предадете също на кралицата.

– Но няма няма да я видите пак, сир? – попита Клери.

Кралят се поколеба за миг, сякаш като че ли сърцето му го беше напуснало, за да отиде при нея, после каза:

– Не, решително, не... Зная, бях обещал да ги видя тази сутрин. Но искам да им спестя мъката от една така жестока раздяла... Клери, ако ги видите отново, ще им кажете колко ми е струвало да тръгна, без да ги прегърна за последен път...

При тези думи той изтри сълзите си.

После, с още по-болезнена нотка в гласа, продължи:

– Клери, вие ще им предадете моето последно сбогом, нали?

И се прибра в кабинета си.

Общинарите бяха видели, че кралят, както казахме, предава различни неща на Клери – един от тях поиска да се оповестят. Но друг предложи да оставят Клери да ги съхранява, докато съветът вземе решение. Това предложение надделя.

Четвърт час по-късно кралят излезе отново от кабинета си.

Клери стоеше отпред, очаквайки заповедите му.

– Клери – каза той, – попитайте дали бих могъл да получа ножици.

И се прибра обратно.

– Би ли могъл кралят да получи ножици? – попита Клери комисарите.

– Какво иска да прави с тях?

– Не зная нищо. Попитайте него.

Един от общинарите влезе в кабинета. Той намери краля на колене пред господин Дьо Фирмонт.

– Поискали сте ножици – каза той. – Какво искате да правите с тях?

– Те са, за да ми отреже Клери косата – отвърна кралят.

Общинарят слезе в стаята на съвета.

Обсъждаха половин час и след този половин час отказаха да му дадат ножици.

Общинарят се върна.

– Съветът отказа – каза той.

– Не бих докоснал изобщо ножиците – каза кралят. – И Клери би отрязал косата ми във ваше присъствие... Обсъдете пак, господине, моля ви.

Общинарят слезе отново при съвета и изложи отново искането на краля. Но съветът упорстваше в отказа си.

Тогава един общинар се приближи до Клери и му каза:

– Мисля, че е време да се приготвиш да придружиш краля на ешафода.

– Защо да го правя, Боже мой? – попита цял треперещ Клери.

– Палачът е достатъчно добър за това! – каза друг един.

Денят започваше да изгрява. Барабаните на общата тревога отекваха из всички секции на Париж. Движението и шумът се промъкваха чак в кулата и вледеняваха кръвта във вените на абат Дьо Фирмонт и на Клери.

Но кралят, по-спокоен от тях, наостри за миг уши и каза, без да се развълнува:

– Вероятно започва да се събира Националната гвардия.

Известно време след това в двора на Тампъл навлязоха

кавалерийски отряди. Чуваха се тропотът на конете и гласовете на офицерите. Кралят се заслуша наново и каза със същото спокойствие:

– Изглежда се приближават.

От седем до осем часа идваха много пъти и под различни предлози да чукат на вратата на кабинета на краля и всеки път господин Еджуърт трепереше, че ще е последният. Но всеки път Луи XVI ставаше без никакво вълнение, отиваше при вратата, отговаряше на лицата, които го прекъсваха, и се връщаше, за да седне до своя изповедник.

Господин Еджуърт не виждаше хората, които идваха така, но долавяше по някоя от думите им. Веднъж чу как един от онези, които ги прекъсваха, каза на затворника:

– Охо! Всичко това беше добре, когато бяхте крал, но сега вече не сте!

Кралят се върна с непроменено лице, само каза:

– Виждате как се отнасят с мен тези хора, отче... Но трябва да умеш да понасяш всичко!

Почукаха отново и отново кралят отиде до вратата. Този път, като се върна, каза:

– Тези хора виждат кинжали и отрова навсякъде – те малко ме познаят! Да се самоубия би било слабост. Ще помислят, че не зная как да умра.

Най-накрая, в девет часа, шумът нарасна, вратите се разтвориха с трясък. Влезе Сантер, придружен от седем или осем общинари и десет жандарми, които подреди в две редици.

При това раздвижване, без да чака да почукат на вратата на кабинета, кралят излезе.

– За мен ли идвате? – попита той.

– Да, господине.

– Искам една минута.

И той влезе и затвори отново вратата.

– Този път всичко е свършено, отче – каза той, хвърляйки се на колене пред абат Дьо Фирмонт. – Така че ми дайте последната си благословия и молете Бога да ме подкрепя до края!

Благословията му беше дадена, кралят стана отново и отваряйки вратата на кабинета тръгна към общинарите и жандармите, които стояха наред спалнята.

Всички бяха с шапки на главите.

– Шапката ми, Клери – каза кралят.

Клери, облян в сълзи, побърза да му я подаде.

– Има ли между вас – попита Луи XVI – някой член на Комуната?... Вие, мисля?

И той наистина се обърна към един от общинарите, наречен Жак Ру, заклет свещеник.

– Какво искате от мен? – попита той.

– Моля ви, да предадете този документ на кралицата... на съпругата ми.

– Не сме дошли тук, за да получаваме поръченията ти – отвърна Жак Ру, – а за да те отведем на ешафода.

Кралят прие оскърблението със същото смирение, с което би го направил и Христос, и със същата благодост на човека-Бог се обърна към един друг общинар, наречен Гобо:

– Вие също ли ще ми откажете, господине?

И понеже изглеждаше, че Гобо се колебае, кралят каза:

– О! Това е завещанието ми. Вие можете да го прочетете. Там има дори разпореждания, които желая да бъдат доведени до знанието на Комуната.

Общинарят взе документа.

Тогава, като видя Клери, който, страхувайки се като камериера на Чарлз I, да не би господарят му да трепери от студа, а пък да помислят, че е от страх, като видя, както казахме, Клери, който му подаваше не само шапката, която беше поискал, но и наметалото му, каза:

– Не, Клери. Дайте ми само шапката ми.

Клери му подаде шапката и Луи XVI се възползва от тази възможност да стисне за последен път ръката на верния си служител. После каза с онзи заповеден тон, който толкова рядко използваше в живота си:

– Да тръгваме, господа!

Това бяха последните думи, които произнесе в апартамента си.

По стълбите той срещна портиерката на кулата Матеи, която по-предния ден бе намерил да седи пред огъня му и която бе помолил с твърде рязък глас да му отстъпи мястото си.

– Матеи – каза той, – онзи ден бях малко рязък с вас. Не ми се сърдете!

Матеи му обърна гръб, без да отговори.

Кралят премина през първия двор пеша и пресичайки го на два или три пъти, се обърна, за да каже сбогом на своята единствена любов, на своята жена; на единственото си приятелство, на сестра си; и на единствената си радост, на децата си.

На входа на втория двор се намираще една открита кола, боядисана

в зелено. Двама жандарми държаха отворена вратичката – при приближаването на осъдения единият от тях се качи предварително и седна на предната седалка. След това се качи кралят и направи знак на господин Еджуърт да седне до него, в дъното. Другият жандарм зае мястото си последен и затвори вратичката.

Тогава се разнесоха два слуха – първият, че единият от двамата жандарми е предрешен свещеник, а вторият – че и двамата са получили заповед да убият краля и при най-малкия опит да бъде отвлечен. Нито едното, нито другото от тези твърдения не почиваха на солидна основа.

В девет и четвърт шествието потегли.

Само още една дума за кралицата, за госпожа Елизабет и за двете деца, които кралят, тръгвайки, беше поздравил за последен път с поглед.

Предишната вечер, след едновременно нежното и страшно свиждане, кралицата едва бе имала сили да съблече дофина и да го сложи да си легне. Тя се беше хвърлила напълно облечена на леглото си и през цялата нощ госпожа Елизабет и принцесата я бяха слушали как трака със зъби от студ и мъка.

В шест часа и четвърт вратата на стаята се беше отворила и бяха дошли да търсят литургичен требник.

От този момент цялото семейство се беше приготвило, мислейки, според обещанието на краля от предния ден, че той ще слезе. Но времето измина – кралицата и принцесата, непрестанно прави, чуваха различните шумове, които бяха оставили краля спокоен и бяха накарали да треперят камериера и изповедника. Те чува шума на вратите, които се отваряха и затваряха. Чува виковете на простолюдието, с които то посрещаше излизането на краля и най-накрая чува затихващия тропот на конете и оръдията.

Тогава кралицата падна на един стол, шепнейки:

– Той тръгна, без да ни каже сбогом!

Госпожа Елизабет и принцесата коленичиха пред нея.

И така всички надежди бяха отлетели една по една. Най-напред се бяха надявали на заточение или на затвор – и тази надежда беше изчезнала. След това на отсрочка – и тази надежда беше изчезнала. Най-накрая се надяваха само на това, някой да се опита да помогне по пътя към ешафода – но и тази надежда щеше да изчезне!

– Боже мой! Боже мой! Боже мой! – викаше кралицата.

И в този последен безнадежден зов към Божественото бедната жена изчерпа силите, които ѝ оставаха...

През това време колата вървеше и достигна булеварда.

Улиците бяха почти пусти, половината дюкяни бяха затворени. Нямаше никого по вратите и прозорците.

Една заповед на Комуната забраняваше на всички граждани, които не участваха във въоръжената милиция, да пресичат улиците, които излизаха на булеварда или да се показват по прозорците при преминаването на шествието.

Ниското и мъгливо небе позволяваше, впрочем, да се види само една гора от пики, сред която проблясваха няколко редки байонета. Пред колата вървяха конници, а пред конниците – множество барабанчици.

Кралят би искал да разговаря с изповедника си, но не можеше поради шума. Абат Фирмонт му предостави молитвеника си – той зачете.

При портата Сен Дьони той вдигна глава, мислейки, че чува по-различни викове.

Действително, десетина млади хора, устремявайки се от улица „Борюгард“, разцепиха тълпата със саби в ръка и викаха:

– При нас, онези, които искат да спасят краля!

Три хиляди съзаклятници трябваше да отвърнат на този зов, надарен от барон Дьо Бац, авантюрист заговорник. Той храбро подаде сигнала, но от три хиляди съзаклятници отговориха само неколцина. Барон Дьо Бац и онези осем или десет заблудени деца на монархията се възползваха от смута, настанал от опита им, и се загубиха из паяжината на съседните на портата Сен Дьони улици.

Това беше инцидентът, който отвлече краля от молитвите му, но той имаше толкова малко значение, че колата дори не спря. Когато след два часа и десет минути спря, тя беше достигнала до края на пътя си.

Когато кралят усети, че движението е престанало, той се наведе към ухото на свещеника и каза:

– Ако не се лъжа, ето че пристигнахме, господине.

Господин Дьо Фирмонт запази мълчание.

В същия момент един от тримата братя Самсон, парижките палачи, дойде и отвори вратичката.

Тогава кралят постави ръка на коляното на абат Дьо Фирмонт.

– Господа – каза той с тон на господар, – препоръчвам ви този господин... Имайте грижата след смъртта ми да не бъде оскърбяван по никакъв начин. Натоварвам вас да бдите за това.

През това време другите двама палачи се бяха приближили.

– Да, да – отвърна единият от тях, – ние ще имаме грижата. Оставете това на нас.

Луи слезе.

Помощниците на палача го заобиколиха и поискаха да свалят дрехата му. Но той презрително ги отблъсна и започна да се съблича сам.

За миг кралят остана сам в кръга, който си беше направил, хвърляйки шапката си, сваляйки дрехата си и развързвайки връзката си. Но тогава палачите се приближиха към него.

Един от тях държеше въже в ръцете си.

– Какво искате? – попита кралят.

– Да ви завържа – отвърна палачът, който държеше въжето.

– О! Никога няма да се съглася на това – извика кралят. – Откажете се... Правете онова, което ви е заповядано. Но няма да ме вържете! Не, не, никога!

Екзекуторите надигнаха глас. Една ръкопашна схватка щеше да отнеме в очите на хората заслугата на жертвата за шест месеца спокойствие, смелост и смирение, когато единият от тримата братя Самсон, развълнуван от състрадание, но все пак осъден да изпълни ужасната си задача, се приближи и каза с почтителен глас:

– Сир, с тази кърпичка...

Кралят погледна изповедника си.

– Сир – каза абат Дьо Фирмонт, – това ще бъде още една прилика между Ваше Величество и Бога, за която ще бъдете възнаграден!

Кралят вдигна очи към небето с върховен израз на мъка.

– Разбира се – каза той, – трябва ми нещо не по-малко от неговия пример, за да се подложа на подобно оскърбление!

И се обърна към палачите, протягайки им смирено ръце.

– Правете каквото искате – добави той. – Ще изпия горчивата чаша до дъно.

Стъпалата на ешафода бяха високи и хлъзгави. Той ги изкачи, подкрепян от свещеника. За миг той се уплаши, усещайки как натежава на ръката му, че ще прояви някаква слабост в този последен миг. Но стигнал до последното стъпало, кралят се измъкна, така да се каже, от ръцете на изповедника си, както душата щеше да се измъкне от тялото му, и изтича до другия край на платформата.

Той беше силно зачервен и никога не беше изглеждал толкова оживен и развълнуван.

Барабаните биеха. Той ги накара с поглед да млъкнат.

Тогава със силен глас произнесе следните думи:

– Умирам невинен за всички престъпления, които ми приписват. Прощавам на виновниците за смъртта ми и моля Бог кръвта, която ще

пролеете, да не падне никога върху Франция!...

– Бийте барабаните! – каза един глас, за който дълго време се мислеше, че е на Сантер, и който всъщност беше на господин Дьо Бофранше, граф Д'Ейа, незаконен син на Луи XV и куртизанката Морфиз. Той беше роден чичо на осъдения.

Барабаните забиха.

Кралят тропна с крак.

– Млъкнете! – извика той със страшен глас. – Имам още да говоря.

Но барабаните забиха продължително.

– Изпълнявайте дълга си – ревяха хората с пиките, които окръжаваха ешафода, обръщайки се към екзекуторите.

Те се нахвърлиха върху краля, който се върна с бавна стъпка към сатъра, хвърляйки един поглед към това желязо, изрязано полегато, на което самият той преди една година беше направил рисунката.

После погледът му се пренесе върху свещеника, който се молеше на колене на края на ешафода.

Настана едно объркано движение зад двата стълба на гилотината – подвижната дъска се наведе, главата на осъдения се появи в зловещия отвор, проблесна светкавица, отекна глух удар и повече не се видя нищо, освен голям изблик на кръв.

Тогава един от палачите, като вдигна главата, я показа на народа, опръсквайки краищата на ешафода с кралска кръв.

При тази гледка хората с пиките регнаха от радост и като се хвърлиха напред, топяха в тази кръв кой пиките си, кой сабите си, а трети, които имаха, кърпичките си, след което после надаваха вик: „Да живее републиката!“

Но за пръв път този велик вик, който накара народите да потръпнат от радост, затихна без отзвук. Републиката имаше на челото си едно от онези съдбоносни петна, които никога не се заличават! Тя беше извършила, както каза по-късно един велик дипломат, нещо много повече от престъпление, тя беше направила грешка.

Париж чувстваше едно огромно изумление. При някои то стигна дори до отчаяние – една жена се хвърли в Сена. Един перукер си преряза гърлото. Един книжар полудя. Един бивш офицер умря от треска.

Най-накрая, при откриването на заседанието на Конвента, председателят отвори едно писмо. Това писмо беше от човека, който искаше да му бъде предадено тялото на Луи XVI, за да го погребат до баща си.

Щяха ли да останат това тяло и тази глава разделени? Нека видим какво стана.

Не познаваме по-страшен текст от този на протокола за погребението. Ето го такъв, какъвто бе съставен същия ден.

ПРОТОКОЛ ЗА ПОГРЕБЕНИЕТО НА ЛУИ КАПЕ

На 21 януари 1793, година II на Френската република. Ние, долуподписаните администратори от Департамента на Париж, натоварени с пълномощия от общия съвет на департамента и в името на решенията на временния изпълнителен съвет на Френската република, бяхме откарани в девет часа сутринта в жилището на гражданина Пикаве, кюре на „Сен Мадлен“, когото намерихме в дома му. Ние го попитахме дали при екзекуцията е имал предвид разпоредените му от изпълнителния съвет и департамента от предния ден мерки по погребението на Луи Капе. Той ни отговори, че е изпълнил точка по точка онова, което му е било разпоредено от изпълнителния съвет и департамента, и че всичко веднага е било приготвено.

Оттам, придружени от гражданите Рьонар и Даморо, и двамата викарии на енорията Сен Мадлен, натоварени от гражданина кюре да отслужат погребението на Луи Капе, ние отидохме на гробището на казаната енория, разположено на улиците „Анжу“ и „Сен Оноре“, където констатирахме изпълнението на разпореденията, съобщени от нас вечерта на гражданина кюре по силата на поръчението, дадено ни от общия съвет на департамента.

Малко след това в гроба беше положен [в наше присъствие] от едно пехотно жандармерийско отделение, трупът на Луи Капе, когото видяхме с всичките му крайници и глава отделена от туловището. Отбелязахме, че косите отзад на главата бяха отрязани и че трупът беше без дреха, без вратовръзка и без обувки. Инак той беше облечен в риза, жакет с формата на жилетка от пике, панталон от сиво сукно и чорапи от сива коприна. Така облечен, той беше поставен в един ковчег, който беше спуснат в ямата, която беше заровена веднага. И всичко беше разпоредено и направено по начина, определен от заповедите, дадени от временния изпълнителен съвет на Френската република. А ние се подписахме заедно с гражданите Пикаве, Рьонар и Даморо, кюре и викарии на „Сен Мадлен“.

ЛЪОБЛАН, администратор от Департамента

ДЮБОА, администратор от Департамента
ДАМОРО, ПИКАВЕ, РЪОНАР

Така на 21 януари 1793 година умря и беше погребан крал Луи XVI.

Той беше на възраст трийсет и девет години, пет месеца и три дни. Беше царувал десет години. Беше престоял в затвора пет месеца и осем дни.

Неговото последно пожелание изобщо не се изпълни и кръвта му падна не само върху Франция, но и върху цяла Европа!

Един съвет на Калиостро

Вечерта на този ужасен ден, докато хората с пиките обикаляха по пустите осветени улици на Париж, станали още по-тъжни от осветлението, носещи по върховете на оръжията си парцали от кърпички и ризи, изцапани с червено, и викаха: „Тиранът е мъртъв! Ето кръвта на тирана!“ , двама души стояха на първия етаж на една къща на улица „Сен Оноре“, като мълчаха еднакво, но имаха доста различно поведение.

Единият, облечен в черно, беше седнал до една маса, с глава облегнатата на дланите си и беше потънал било в дълбок размисъл, било в дълбока мъка. Другият, облечен в селски дрехи, се разхождаше с мрачен поглед и набръчкано чело, със скръстени на гърдите ръце. Само че всеки път, когато, пресичайки диагонално стаята, минеше близо до масата, хвърляше крадешком въпросителен поглед към седналия.

От колко време тези двамата стояха така? Ние не можем да кажем. Но най-накрая мъжът със селския костюм, скръстените ръце, с мрачния поглед и набръченото чело изглежда се умори да мълчи и като спря срещу човека с черните дрехи и чело, облегнато на дланите, каза:

– А, така, гражданино Жилбер! Значи ще рече, че съм разбойник, защото съм гласувал за смъртта на краля?

Човекът с черните дрехи вдигна глава, поклати меланхолично глава и протягайки ръка на другаря си, каза:

– Не, Бийо, вие сте толкова разбойник, колкото аз съм аристократ – вие гласувахте според вашата съвест, а аз гласувах според моята. Само че аз гласувах за живот, а вие гласувахте за смърт. Обаче това е нещо ужасно – да отнемеш на човека онова, което никоя човешка власт не може да му върне!

– И така, по ваше мнение – провикна се Бийо, – деспотизмът е неприкосновен, свободата е бунт и тук на земята няма правосъдие за кралете, ще рече за тираните? Тогава какво им остава на народите? Правото да служат и да се подчиняват! И това го казвате вие, господин Жилбер, вие, ученикът на Жан-Жак, гражданинът на Съединените щати!

– Изобщо не казвам това, Бийо, защото това би означавало да прознеса нещо безчестно срещу народите.

– Хайде – подхвана Бийо, – ще ви говоря, господин Жилбер, с цялата бруталност на грубия си здрав смисъл и ви позволявам да ми

отговаряте с целия финес на вашия ум. Приемате ли, че една нация, която се смята за потисната, би имала правото да лиши своята църква от имотите ѝ, да смъкне или дори да премахне трона си, да се бие и да се освободи?

– Разбира се.

– Тогава тя има правото да затвърди резултатите от победата си?

– Да, Бийо, нацията има това право, то е неоспоримо, но никой не утвърждава нищо с насилие, с убийство. Спомняте ли си, че е писано: „Човече, ти нямаш право да убиваш себеподобния си!“

– Но кралят не ми е подобен! – извика Бийо. – Кралят е мой враг! Спомням си, когато бедната ми майка ми четеше Библията, спомням си какво казваше Самуил на израелтяните, които му поискали цар.

– Аз също си спомням, Бийо. И все пак Самуил пожертвал Саул, но не го е убил⁴³¹.

– О! Зная, че ако се хвърля с вас в науката, съм загубен. Така че ще ви кажа просто това – имахме ли правото да превземем Бастилията?

– Да.

– Имахме ли правото, когато кралят поиска да отнеме на народа свободата на обсъждане, да устроим ден в чест на клетвата в павилиона за игра на топка?

– Да.

– Имахме ли правото, когато кралят искаше да спласи Учредителното събрание с празника на телохранителите и събиране на войски във Версай, имахме ли правото да отидем да потърсим краля във Версай и да го доведем в Париж?

– Да.

– Имахме ли правото, когато кралят се опита да избяга и да премине към неприятеля, да го арестуваме във Варен?

– Да.

– Имахме ли право, когато видяхме, че след като се е заклел в Конституцията от 1791 година, кралят преговаря с емигрантите и заговорници с чужденците да устроим 20 юни?

– Да.

– Когато отказа да одобри законите, произлезли от волята на народа, имахме ли правото да устроим 10 август, сиреч да превземем Тюйлери и да обявим свалянето му от престола?

431. Самуил, Книга първа, 8:10–18; Саул е провъзгласен за цар след победата над амонитите, 11, 12–15 – бел.фр.изд.

– Да.

– Имахме ли правото, когато кралят, затворен в Тампъл, продължаваше да бъде жив заговор срещу свободата, имахме ли или нямахме правото да го призовем пред Националния конвент, избран, за да го съди?

– Вие го имахте.

– Щом сме имали правото да го съдим, то сме имали и правото да го осъдим.

– Да, на изгнание, на заточение, на доживотен затвор, на всичко, с изключение на смърт.

– И защо не на смърт?

– Защото виновен за последиците, той не беше виновен за намеренията. Вие го съдихте от гледната точка на народа, драги Бийо. Той е действал от гледната точка на монархията. Тиран ли е той, както вие го наричате? Не. Потисник на народа ли е? Не. Съучастник на аристокрацията? Не. Неприятел на свободата? Не!

– Тогава вие сте го съдили от гледната точка на монархията?

– Не, защото от гледната точка на монархията бих му простил.

– Не сте ли му простили, гласувайки да живее?

– Да, но в доживотен затвор, Бийо, повярвайте ми, осъдих го още по-пристрастно, отколкото бих искал. Като човек от народа или по-скоро син на народа, възните, които държах в ръката си, се наклониха на страната на народа. Вие сте го гледали отдалеч, Бийо, и не сте го виждали така, както съм го виждал аз – малко удовлетворен от определеното му място в монархията, дърпан от една страна от Събранието, на което все още се струваше твърде могъщ, а от друга – от една амбициозна кралица. От трета – от едно обезпокоено и унижено благородничество, от четвърта – от непоклатимото духовенство, и накрая от своите братя, тръгнали по света, за да търсят в негово име враговете на революцията... Вие го казахте, Бийо, кралят не беше подобен на вас – той беше ваш враг. Обаче вашият враг беше победен, а победеният враг не се убива. Едно хладнокръвно убийство не е присъда. То е жертвоприношение. Вие превърнахте монархията в нещо като мъченичество, а правосъдието в нещо като отмъщение. Внимавайте! Внимавайте! Правейки твърде много, не сте направили достатъчно. Чарлз I е бил екзекутиран, а Чарлз II е бил крал. Джейкъб II е бил изпратен в изгнание и синовете му са умрели в изгнание. Човешката природа е патетична, Бийо, и ние току-що отчуждихме от себе си за петдесет, за сто години може би, онази огромна част от населението, която преценява революциите със сърцето си. Ах, повярвайте ми, приятелю мой! Републиканците са онези, които

трябва най-много да оплакват кръвта на Луи XVI, защото тази кръв ще падне върху тях и ще им струва републиката.

– Има нещо вярно в това, което каза, Жилбер! – отвърна един глас, който идваше от вратата на антрето.

Двамата мъже потрепераха и се обърнаха с едно движение. После казаха в един глас:

– Калиостро!

– Ей Богу, да! – отвърна той. – Но също така има нещо вярно и в онова, което каза Бийо.

– Уви! – отвърна Жилбер. – Това е защото въпросът, който обсъждаме, има две страни и всеки, разглеждайки го от своята, може да каже: „Прав съм.“

– Да, но също така трябва и да се остави да каже, че е грешил – подхвана Калиостро.

– А какво е вашето мнение, учителю? – попита Жилбер.

– Да, какво е вашето мнение? – каза Бийо.

– Вие преди малко осъдихте обвиняемия – каза Калиостро. – А пък аз ще съдя присъдата. Ако бяхте осъдили краля, вие бихте имали право. Вие осъдихте човека и сгрешихте!

– Не разбирам – каза Бийо.

– Слушайте, защото аз се досещам – каза Жилбер.

– Трябваше да убиете краля – продължи Калиостро, – докато беше във Версай или в Тюйлери, непознат на народа, скрит зад мрежата си от дворяни и стената от швейцарци. Трябваше да го убиете на седми октомври или на единайсети август – на седми октомври и на единайсети август той беше един тиран! Но след като го оставихте пет месеца в Тампъл да общува с всички, да яде пред всички, да спи пред очите на всички, другар на пролетария, на работника, на търговеца, въздигнат от това мнимо падение до достойнството на човек, в края на краищата, трябваше да се отнасяте с него като с човек, сиреч да го заточите или да го затворите.

– Не ви разбрах вас – каза Бийо на Жилбер, – а ето че разбирам гражданина Калиостро.

– Е! Разбира се, през тези пет месеца на затворничество той ви е бил показан откъм най-трогателната, невинната, уважаваната страна. Показал се е като добър съпруг, добър баща, добър човек. Глупци! Мислех ги за по-силни от това, което са, Жилбер! Променя се, дори се поправя – както скулпторът изважда статуята от мраморния блок, удряйки отгоре му, удряйки по това прозаично, вулгарно, понякога лошо,

понякога добро създание, изпълнено с похотливи навици, строго набожно, по начина не на възвишения ум, а на енорийския настоятел, ето какво ни е извявало в тази тровава натура една статуя на смелостта, на търпението и на смирението. Ето че поставят тази статуя на piedestала на мъката. Ето че издигат този беден крал, възвеличават го, правят го свещен. Ето че стигаме дотам, че жена му го обича! Ах, драги мой Жилбер! – продължи Калиостро, избухвайки в смях. – Кой би ни казал на четиринайсети юли, на пети и шести октомври, на десети август, че кралицата ще обикне някога съпруга си?

– О! – прошепна Бийо. – Ако можех да се досетя за това!

– Е, добре, какво бихте направили, Бийо? – попита Жилбер.

– Какво бих направил ли? Бих го убил било на четиринайсети юли, било на пети и шести октомври, било на десети август. Това беше толкова лесно.

Тези думи бяха произнесени с такава мрачна нотка на патриотизъм, че Жилбер ги прости, а Калиостро им се възхити.

– Да – каза последният след миг на мълчание, – но вие не го направихте. Вие, Бийо, гласувахте за смърт. Вие, Жилбер, гласувахте за живот. Е, добре, сега искате ли да чуете един последен съвет? Вие, Жилбер, накарахте да ви изберат за член на Конвента само за да изпълните един дълг. Вие, Бийо – за да изпълните отмъщението си. И дългът, и отмъщението, всичко е изпълнено. Вие повече не е нужно да бъдете тук, заминавайте!

Двамата мъже погледнаха Калиостро.

– Да – продължи той. – Нито единият, нито другият от вас двамата, е човек на дадена партия – вие сте хора на инстинкта. Обаче, след като кралят е мъртъв, партиите ще застанат лице срещу лице, а веднъж застанали лице срещу лице, партиите ще се унищожат. Коя ще загине първа? Не зная. Но зная, че една след друга ще загинат – така че утре, Жилбер, те ще направят от снизходителността ви престъпление, а вдругиден или може би по-рано ще направят същото с вашата строгост, Бийо. Повярвайте ми, в смъртоносната борба, която се подготвя между омразата, страха, отмъщението и фанатизма, много малко ще останат чисти. Едни ще се изцапат с кал, други с кръв. Заминавайте, приятели мои! Заминавайте!

– Ами Франция? – каза Жилбер.

– Да, а Франция! – повтори Бийо.

– Франция е спасена физически – каза Калиостро. – Външният враг е бит, вътрешният е мъртъв. Колкото и да е опасен за бъдещето

ешафодът от двайсет и първи януари, понастоящем той е една сила – силата на безвъзвратните решения. Наказанието на Луи XVI обрича Франция на отмъщението на троните и дава на републиката конвулсивната и отчаяна сила на осъдените на смърт. Вижте Атина в древните времена, вижте Холандия в модерните. Спогодбите, преговорите, нерешителността свършиха тази сутрин. Революцията държи в едната си ръка брадва, а в другата трицветното знаме. Заминавайте спокойно – преди да остави брадвата, аристокрацията ще бъде обезглавена. Преди да остави трицветното знаме, Европа ще бъде победена! Заминавайте, приятели мои! Заминавайте!

– О! – каза Жилбер. – Бог ми е свидетел, че ако бъдещето, което ми предричат, е истина, няма да съжалявам за Франция. Но къде ще отидем?

– Неблагодарник! – каза Калиостро. – Забрави ли своята втора родина, Америка? Забрави ли онези огромни езера, онези девствени гори, прериите, широки като океани? Не се ли нуждаеш ти, който можеш да си почиваш, от почивка сред природата след ужасните вълнения на обществото?

– Ще ме последват ли, Бийо? – попита Жилбер, ставайки.

– Ще ми простите ли? – попита Бийо, правейки крачка към Жилбер. Двамата мъже се хвърлиха в прегръдките си.

– Това е добре – каза Жилбер, – заминаваме.

– Кога? – попита Калиостро.

– Ами... до една седмица.

Калиостро поклати глава.

– Ще заминете тази вечер – каза той.

– Защо тази вечер?

– Защото аз тръгвам утре.

– И къде отивате?

– Един ден ще узнаете, приятели!

– Но как да тръгнем?

– Франклин отплава след трийсет и шест часа за Америка.

– Ами паспорти?

– Ето ги.

– А синът ми?

Калиостро отиде да отвори вратата.

– Влезте, Себастиен – каза той, – вашият баща ви вика.

Младежът влезе и се хвърли в прегръдките на баща си.

Бийо въздъхна дълбоко.

– Липсва ни само пощенската кола – каза Жилбер.

– Моята чака впрегната при вратата – отвърна Калиостро.

Жилбер отиде до секретера, където стоеше общата кесия – хиляда луи, – и направи знак на Бийо да вземе своята част.

– Имаме ли достатъчно? – каза Бийо.

– Имаме повече, отколкото ни трябва, за да купим цяла провинция.

Бийо се огледа притеснено наоколо.

– Какво търсите, приятелю? – попита Жилбер.

– Търся нещо – отвърна Бийо, – което би ми било безполезно, ако го открия, защото не зная да пиша.

Жилбер се усмихна, взе едно перо, хартия и мастило.

– Диктувайте – каза той.

– Бих искал да се сбогувам с Питу – каза Бийо.

– Аз ще го направя и от ваше име.

И Жилбер започна да пише. Когато свърши, Бийо го попита:

– Какво написахте?

Жилбер прочете:

Драги мой Питу,

Ние напускаме Франция – Бийо, Себастиен и аз, и тримата ви прегръщаме нежно.

Ние мислим, че след като управлявате фермата на Бийо, вие нямате нужда от нищо.

Вероятно един ден ще ви пишем, за да се присъедините към нас.

Ваш приятел, ЖИЛБЕР

– Това ли е всичко? – попита Бийо.

– Има и един постскриптур – каза Жилбер.

– Какъв?

Жилбер изгледа арендатора в очите и каза:

Бийо ви препоръчва Катрин.

Бийо нададе вик на признателност и се хвърли в прегръдката на Жилбер.

Десет минути по-късно леката пощенска кола, която отнасяше далеч от Париж Жилбер, Себастиен и Бийо, вървеше по пътя за Хавър.

ЕПИЛОГ

ЧАСТ ПЪРВА

Какво правеха на 15 февруари 1794 година Анж Питу и Катрин Бийо

Малко повече от една година след екзекуцията на краля и заминаването на Жилбер, Себастиен и Бийо, през една хубава и студена сутрин на ужасната зима на 1794 година треста или четиристотин души, сиреч почти една шеста от населението на Виле-Котре, чакаха на площада пред замъка и в двора на кметството излизането на двама годеници, които нашият стар познат господин Дьо Лонпре беше на път да превърне в съпрузи.

Тези двама годеници бяха Анж Питу и Катрин Бийо.

Уви! Бе необходимо да се случат твърде тежки събития, за да доведат бившата любовница на виконт дьо Шарни, майката на малкия Изидор, до това, да стане госпожа Анж Питу.

Тези събития всеки ги разказваше и коментираше по свой начин. Но по какъвто и начин да ги коментираха и разказваха, нямаше нито един разказ от тези, които се разправяха по площада, който да не отдава най-голяма слава на предаността на Анж Питу и на благоразумието на Катрин.

Само че колкото по-интересни бяха двамата бъдещи съпрузи, толкова повече ги съжаляваха.

Може би те бяха по-щастливи от когото и да било от мъжките и женските индивиди, съставлящи тази тълпа. Но такава си е тълпата, тя винаги трябва или да съжалява, или да завижда.

Този ден тя беше настроена състрадателно и съжаляваше.

Действително, събитията, предвидени от Калиостро вечерта на 21 януари, бяха потеглили с бърза стъпка, оставяйки след себе си една дълга и незаличима кървава следа.

На 1 февруари 1793 година Националният конвент беше приел един декрет, разпореждащ създаването на сумата от осемстотин милиона бона, което правеше общо издадените бонове на сума три милиарда и сто милиона.

На 28 март 1793 година Конвентът, по доклад на Трейар, бе приел

декрет, с който емигрантите се прогонваха за вечни времена, обявяваха ги за граждански мъртви и конфискуваха имуществото им в полза на републиката.

На 7 ноември Конвентът прие декрет, с който натоварваше Комитета за народно просвещение да представи проект, целящ замяната на католическия култ с един разумен граждански култ.

Няма да говорим за преследването и смъртта на жирондистите. Няма да говорим и за екзекуцията на херцог Д'Орлеан, на кралицата, на Байи, на Дантон, на Камий Демулен и на мнозина други – тези събития бяха имали своя отзвук, стигнал до Виле-Котре, но не и влияние върху действащите лица, с които ни остана да се занимаем.

Следствие от конфискацията на имотите и след като Бийо и Жилбер бяха смятани за емигранти, техните имоти бяха конфискувани и обявени за продан.

Същото стана и с имотите на граф Дьо Шарни, убит на 10 август, и на графинята, заклана на 2 септември.

Като последица от този декрет Катрин беше изхвърлена от Писльо, смятан за национална собственост.

Питу беше поискал да протестира от името на Катрин. Но Питу беше станал от умерените, Питу беше станал малко подозрителен и мъдри хора му дадоха съвет да не се противопоставя нито с действие, нито с мисъл на заповедите на нацията.

Така че Катрин и Питу се бяха оттеглили в Арамон.

Отначало на Катрин ѝ бе хрумнало да отиде да живее както някога в колибата на дядо Клуис. Но когато се появи на вратата на бившия горски пазач на херцог Д'Орлеан, той беше поставил пръст на устните си в знак на мълчание и беше поклатил глава в знак на невъзможност.

Тази невъзможност идваше от това, че мястото вече беше заето.

Законът за изгнание на незаклетите свещеници беше влязъл в сила и както добре разбирате, абат Фортие, който не бе пожелал да положи клетва, беше изгонен или по-скоро се беше прогонил сам.

Но той не се реши да прекоси границата и неговото изгнание се ограничи само с това да напусне къщата си във Виле-Котре, където беше оставил госпожица Александрия да пази мебелите му, и да поиска убежище от дядо Клуис, което той беше побързал да му даде.

Колибата на дядо Клуис, както си спомняте, беше само една обикновена пещера, изкопана в земята, където дори за сам човек беше неудобно. Така че щеше да е трудно да бъдат добавени към абат Фортие Катрин Бийо и малкият Изидор.

После, спомнете си нетърпимостта в поведението, проявена от абат Фортие при смъртта на госпожа Бийо. Катрин не беше дотолкова добра християнка, за да прости на абата отказа да отслужи опело за майка ѝ, а дори и да би била толкова добра християнка, че да прости, абат Фортие беше твърде добър католик, за да ѝ прости на нея.

Така че трябваше да се откаже от колибата на дядо Клуис.

Оставаха къщата на леля Анжелик в Пльо и малката къщурка на Питу в Арамон.

Дори не трябваше да се мисли за къщата на леля Анжелик. Колкото повече революцията следваше своя път, толкова повече леля Анжелик ставаше по-свадлива, което изглеждаше невероятно, и все по-кльошава, което изглеждаше невъзможно.

Промяната в морала ѝ, както и в нейната физика се дължеше на това, че във Виле-Котре, както и другаде, църквите бяха затворени в очакване да бъде изнамерен разумен граждански култ от Комитета за народно просвещение.

Обаче, тъй като църквите бяха затворени, наемът от столовете, който беше основният доход на леля Анжелик, беше спаднал до нула. Това пресъхване на източниците на доход правеше леля Анжелик по-слаба и по-свадлива от всякога.

Ще добавим, че тя беше чувала много често да се разказва за превземането на Бастилията от Бийо и Анж Питу. Че беше виждала толкова често по време на големите парижки събития арендаторът и нейният племенник да заминават внезапно за столицата и че тя не се и съмняваше, че Френската революция не е водена от други, а от Анж Питу и Бийо, и че гражданите Дантон, Марат, Робеспьер и другите са само второстепенни помощници на тези главни водачи.

Госпожица Александрия, както добре разбирате, я увличаше в тези мисли, та било и малко погрешни, на които царевбийственото гласуване на Бийо бе придало омразната екзалтация на фанатизма.

Така че не биваше и да се мисли Катрин да бъде настанена при леля Анжелик.

Оставаше малката къщурка на Питу в Арамон.

Но как да бъде обитавана от двама, че дори и от трима, без да се даде повод за лоши приказки? Това беше още по-невъзможно, отколкото да се живее в колибата на дядо Клуис.

Така че Питу беше решил да иска гостоприемство от своя приятел Дезире Манике – гостоприемство, което му беше обещано от достойния арамонек и за което Питу щеше да се отплати с всякакъв вид работа.

Но всичко това не уреждаше положението на бедната Катрин.

Питу се отнасяше към нея с всичкото внимание на приятел и с всичката нежност на брат, но Катрин ясно чувстваше, че Питу я обича съвсем не като брат или като приятел.

Малкият Изидор чувстваше същото. Той, бедното дете, което никога не беше имало щастието да познава баща си, обичаше Питу така, както би обичало граф Дьо Шарни, а може би и повече. Защото, трябва да го кажем, Питу беше обожател на майката, но роб на детето.

Би могло да се каже, че ловкият стратег разбираше, че има само един начин да проникне в сърцето на Катрин – да влезе след Изидор.

Но бързаме да кажем, че никакви подобни сметки не помрачаваха чистотата на чувствата на честния Питу, който си беше останал такъв, какъвто го видяхме, сиреч наивният и предан момък от първите глави на нашата книга и ако с достигането на пълнолетието с него бе станала някаква промяна, то Питу беше станал може би още по-предан и по-невиновен от всякога.

Всички тези качества трогваха Катрин до сълзи. Тя чувстваше, че Питу я обича пламенно, че я обича до обожание, до фанатизъм и понякога си казваше, че би искала да се отблагодари за една толкова голяма любов, за една такава пълна преданост с едно чувство, по-нежно от приятелството.

Благодарение на онова, което си казваше, бедната Катрин малко по малко се чувстваше – с изключение на Питу, – съвсем самотна на този свят. Разбираше, че ако умре, нейното бедно дете – пак с изключение на Питу, – ще остане само. Малко по малко Катрин беше стигнала дотам, да даде на Питу единствената награда, която беше в нейна власт – да му даде цялото си приятелство и цялата себе си.

Уви! Нейната любов, този блестящ и ароматен цвят на младостта ѝ, сега беше в небесата!

Изминаха почти шест месеца, през които Катрин, все още несвикнала с тази мисъл, я пазеше в едно ъгълче на ума си много повече, отколкото в дъното на сърцето си.

През тези шест месеца на Питу, макар и приетан всеки ден с най-нежната усмивка, макар и изпращан всяка вечер с най-нежното ръкостискане, не можеше и да му мине мисълта, че в чувствата на Катрин може да настъпи подобен прелом в негова полза.

Но понеже не заради награда Питу беше предан, Питу беше влюбен, макар и да не знаеше чувствата на Катрин по отношение на него, той беше все по-предан на Катрин и все по-влюбен в Катрин.

И това би продължило така чак до смъртта на Катрин или на Питу. Питу би могъл да достигне възрастта на Филемон, а Катрин тази на Бавкида⁴³², без ни най-малко да се променят чувствата на капитана на Националната гвардия на Арамон.

Така че Катрин трябваше да заговори първа, както говорят жените.

Една вечер, вместо да му подаде ръката си, тя му предложи челото си.

Питу помисли, че Катрин е нещо разсеяна – той беше твърде почтен човек, за да се възползва от една разсеяност.

Той отстъпи една крачка.

Но Катрин не пусна ръката му. Тя го притегли към себе си, подавайки му вече не челото, а бузата си.

Питу още повече се заколеба.

Като видя това, малкият Изидор каза:

– Ама целуни мама Катрин, татко Питу.

– О, Боже мой! – прошепна Питу, пребледнявайки, сякаш ей сега щеше да умре.

И постави студените си треперещи устни на бузата на Катрин.

Тогава, като вдигна детето си, Катрин го постави в ръцете на Питу.

– Давам ви детето, Питу. Искате ли заедно с него да вземете и майка му? – каза тя.

От удара главата на Питу се замая, той затвори очи и все така притискайки детето до гърдите си, се стовари на един стол, извиквайки с онази сърдечна нежност, която само сърцето може да оцени:

– О, господин Изидор! Скъпи ми господин Изидор, колко ви обичам!

Изидор наричаше Питу „татко Питу“. Но Питу наричаше сина на виконт дьо Шарни „господин Изидор“.

И освен това, тъй като чувстваше, че Катрин иска да го обикне най-вече заради любовта му към сина ѝ, той не казваше на Катрин:

– О, колко ви обичам, госпожице Катрин!

А казваше на Изидор:

– О! Колко ви обичам, господин Изидор!

След като беше решен въпросът, че Питу обича още повече Изидор, отколкото Катрин, заговори за женитба.

Питу каза на Катрин:

– Не ви карам да бързате, госпожице Катрин. Отложете го с

432. Вж. Овидий. „Метаморфози“, книга осма, 611–724 – бел.фр.изд.

колкото време искате. Но ако искате да ме направите щастлив, не отлагайте твърде дълго.

Катрин поиска един месец.

Когато изминаха три седмици Питу в парадна униформа отиде почтително да направи посещение на леля Анжелик с цел да ѝ съобщи за скорошния си съюз с госпожица Катрин Бийо.

Леля Анжелик видя отдалеч племенника си и побърза да затвори вратата.

Но Питу не спря да върви към негостоприемната врата, на която почука тихичко.

– Кой е там? – попита леля Анжелик с най-надменния си глас.

– Аз, вашият племенник, лельо Анжелик.

– Върви си по пътя, септемврийски убиецо! – каза старата мома.

– Лельо – продължи Питу, – идвам да ви съобщя една новина, която сигурно ще ви е приятна, а за мен в нея е цялото ми щастие.

– И каква е тази новина, якобинецо?

– Отворете ми вратата си и ще ви я кажа.

– Казвай я през вратата. Не отварям вратата си на санкиолоти като теб.

– Това вашата последна дума ли е, лельо?

– Това е последната ми дума.

– Е, добре, мила ми лельо, аз се женя.

Вратата се отвори сякаш по магия.

– И за кого, нещастнико? – попита леля Анжелик.

– За госпожица Катрин Бийо – отвърна Питу.

– Ах, негодникът му! Ах, безчестникът му! Ах, мерзавецът му! – каза леля Анжелик. – Ще ми се жени за развалено момиче!... Върви си, нещастнико, проклинам те!

И с жест, изпълнен с благородство, леля Анжелик простря ръце срещу своя племенник.

– Лельо – каза Питу, – добре разбирате, че съм свикнал с проклятията ви и че това няма да ме трогне повече от останалите. А сега – от учтивост бях длъжен да ви съобщя за сватбата си. Съобщих ви го и учтивостта е спазена – сбогом, лельо Анжелик!

И вдигайки по военному ръка към тривърхата си шапка, той отдаде чест на леля Анжелик и продължи пътя си през Пльо.

ВТОРА ЧАСТ

За въздействието, което оказа върху леля
Анжелик съобщението за женитбата на
племенника ѝ с Катрин Бийо

Питу беше споделил за своята бъдеща женитба с господин Дьо Лонпре, който живееше на улица „Орме“. Господин Дьо Лонпре, по-малко предубеден от леля Анжелик срещу семейство Бийо, поздрави Питу с доброто дело, което вършеше.

Питу го изслуша съвсем очарован, той не разбираше как градейки собственото си щастие, избързва в същото време добро дело.

Иначе Питу, чист републиканец, беше повече от всякога признателен на републиката, че всички протакания бяха премахнати от факта, че църковните бракове бяха отменени.

Така че беше уговорено между господин Дьо Лонпре и Питу, че следващата събота Катрин Бийо и Анж Питу ще бъдат бракосъчетани в кметството.

На следващия ден, в неделя, трябваше да се състои продажбата на търг на фермата в Писльо и замъка в Бурсон.

Фермата беше оценена на сумата от четиристотин хиляди франка, а замъкът на шестстотин хиляди франка в бонове. Но никога вече нямаше златни луи.

Питу беше дошъл тичешком, за да съобщи хубавата новина на Катрин. Той си беше позволил да измести с два дни напред определения срок за сватбата и много се страхуваше това избързване да не притесни Катрин.

Катрин не изглеждаше притеснена и Питу бе на седмото небе.

Само че Катрин изиска Питу да направи повторно посещение на леля Анжелик, за да ѝ съобщи точния ден на сватбата и да я покани да присъства на церемонията.

Вследствие на това в четвъртък сутринта Питу се върна във Виле-Котре, за да направи повторно посещение на лелята.

Когато къщата вече се виждаше, удари девет часът.

Този път леля Анжелик изобщо я нямаше на вратата и дори, като че ли леля Анжелик би могла да очаква Питу, вратата беше затворена.

Питу помисли, че тя е вече излязла и беше възхитен от това обстоятелство. Посещението беше направено и едно твърде нежно и

почтително писмо щеше да замени речта, която той смяташе да държи.

Но тъй като Питу беше преди всичко съвестен момък, той потропа на вратата, макар че тя беше добре затворена и когато никои не отвърна на блъскането му, повика.

При този двоен шум, създаван от Питу, викайки и тропайки, се появява една съседка.

– А! Лельо Фаго – попита Питу, – знаете ли дали леля ми е излязла?

– Не отговаря ли? – попита стрина Фаго.

– Не, сама виждате. Несъмнено е излязла навън.

Леля Фаго поклати глава.

– Щях да я видя да излиза – каза тя. – Вратата ми се отваря към нейната и много рядко се случва, като се събуди, да не дойде до нас, за да си сложи малко топла пепел в сабото: бедната жена се топли с това по цял ден – не е ли така, съседе Фароле?

Това запитване беше отправено към едно ново действащо лице, което на свой ред, отваряйки вратата си при шума, идваше да се намеси в разговора.

– Какво казвате, госпожо Фаго?

– Казвам, че леля Анжелик не е излязла. Вие видяхте ли я?

– Не, и дори ще ви уверя, че все още си е у дома, защото, ако беше станала и излязла, капачите на прозорците щяха да бъдат отворени.

– Виж ти, вярно – каза Питу. – Ах, Боже мой! Да не би да се е случило някое нещастие на моята бедна леля?

– Много е възможно – каза стрина Фаго.

– Повече от възможно, вероятно е – наставнически каза господин Фароле.

– А! Бога ми, тя не беше много нежна с мен – каза Питу, – но няма значение, ще ми е мъчно... Как да се уверя в това?

– Хубаво! – каза трети съсед. – Това не е трудно. Трябва само да изпратим да потърсят господин Риголо, ключарят.

– Ако е за да се отвори вратата – каза Питу, – няма нужда. Имам навика да я отварям с ножа си.

– Е, добре, отвори я, моето момче – каза господин Фароле. – Ние ще бъдем тук, за да удостоверим, че не си я отворил с лоши намерения.

Питу измъкна ножа си. После, в присъствието на една дузина хора, привлечени от ставачото, той се приближи до вратата с похватност, която доказваше, че не един път е използвал този начин, за да влезе в жилището на своята младост, и накара езичето да се отдръпне.

Вратата се отвори.

Стаята беше съвсем тъмна.

Но веднъж отворена вратата, светлината малко по малко проникна – тъжният и злокобен светлик на една зимна сутрин, – и при светлината на този ден, колкото и мрачен да беше той, започнаха да различават леля Анжелик, легнала на леглото си.

Питу повика два пъти:

– Лельо Анжелик! Лельо Анжелик!

Старата мома остана неподвижна и не отговори.

Питу се приближи и опипа тялото.

– О! – каза той. – Тя е студена и вцепенена!

Отвориха прозореца. Леля Анжелик беше мъртва!

– Ето ти нещастие – каза Питу.

– Добре! Не е толкова голямо нещастие – каза Фароле. – Тя не те обичаше много, моето момче.

– Възможно е – каза Питу. – Но аз много я обичах.

Две едри сълзи се стичаха по бузите на достойния момък.

– Ах! Бедната ми леля Анжелик! – каза той.

И падна на колене пред леглото.

– Кажете, господин Питу – подхвана стрина Фаго, – ако имате нужда от нещо, ние сме на ваше разположение... По дяволите! Човек или има съседи, или ги няма.

– Благодаря, лельо Фаго. Вашето хлапе тук ли е?

– Да. Ей, Фаготен! – извика добрата жена.

Един хлапак на четиринайсет години се появи на прага на вратата.

– Ето ме, майко – каза той.

– Е, добре – продължи Питу, – помолете го да изтича до Арамон и да каже на Катрин да не се безпокои, но че съм открил леля Анжелик мъртва. Бедната леля!...

Питу избърса нови сълзи.

– И че това ще ме задържи във Виле-Котре – добави той.

– Чу ли, Фаготен? – каза леля Фаго.

– Да.

– Е, добре, тръгвай веднага!

– Мини по улица „Соасон“ – каза наставнически Фароле – и предупреди доктор Рейнал, че трябва да установи случай на внезапна смърт при леля Анжелик.

– Чуваш ли?

– Да, майко – каза хлапакът.

И като хукна с всички сили, той офейка по посока на улица

„Соасон“, която беше следващата след улица „Пльо“.

Народът се бе увеличил! Пред вратата имаше стотина души. Всеки даваше мнението си за смъртта на леля Анжелик, като едни бяха склонни да мислят, че е внезапен удар, други – внезапно спукване на сърдечните камери, а трети – от отслабване в последна степен.

Всички мърмореха съвсем тихо:

– Ако Питу не е непохватен, ще намери някое хубаво имане на най-горния рафт в някой гардероб, в гърнето за масло или в дъното на сламеника в някой вълнен чорап.

В това време пристигна господин Рейнал, предшестван от главния бирник.

Щяха да разберат от какво е умряла леля Анжелик.

Господин Рейнал се приближи до леглото, огледа болната, сложи ръка на надкоремие и корема и за голямо учудване на цялото общество заяви, че леля Анжелик просто е умряла от студ и вероятно от глад. При това изявление сълзите на Питу се удвоиха.

– Ах, бедна лельо! Бедна лельо! – провикна се той. – А аз я мислех за богата! Какъв нещастник съм, да я изоставя!... Ах, ако бях разбрал това!... Не е възможно, господин Рейнал! Не е възможно!

– Потърсете в раклата и ще видите дали има хляб. Потърсете на дървника и ще видите дали има дърва. Винаги съм й предричал, че ще умре така, старата скъперница!

Потърсиха – нямаше нито клонка в дървника, нито троха хляб в раклата.

– Ах, как не ми каза! – извика Питу. – Щях да й донеса дърва за огрев. Щях да браконьерствам, за да я изхраня. Това е също и ваша грешка – продължаваше бедният момък, обвинявайки всички, които се намираха там. – Защо не сте ми казали, че е била бедна?

– Не сме ви казвали, че беше бедна, господин Питу – каза Фароле, – поради безкрайно простата причина, че всички я мислеха за богата.

Господин Рейнал придърпа чаршафа над главата на леля Анжелик и се упъти към вратата.

Питу изтича до него.

– Отивате ли си, господин Рейнал? – каза му той.

– А какво искаш да правя тук, моето момче?

– Значи тя със сигурност е мъртва?

Докторът сви рамене.

– О, Боже мой! Боже мой! – каза Питу. – И е умряла от студ! Умряла от глад!

Господин Рейнал направи знак на младежа, който се приближи към него.

– Момче – каза му той, – все пак те съветвам да претърсиш от горе до долу, разбираш ли?

– Но, господин Рейнал, понеже казвате, че е умряла от студ и от глад...

– Виждали са скъперници – каза господин Рейнал – да умират от глад и студ, легнали върху своето съкровище.

После, поставяйки пръст на устните си, каза:

– Шт!

И си отиде.

ТРЕТА ЧАСТ

Фотьойлът на леля Анжелик

Питу може би щеше да размисли по-задълбочено върху онова, което току-що му беше казал господин Рейнал, ако не беше видял отда-леч Катрин, която тичаше с детето си на ръце.

Откакто се разбра, че по всяка вероятност леля Анжелик е умряла от глад и студ, усърдието на съседите да изпълнят спрямо нея послед-ния си дълг беше вече не така голямо.

Така че пристигането на Катрин беше добре дошло. Тя заяви, че гледайки на себе си като на съпруга на Питу, трябва да изпълни послед-ните задължения към леля Анжелик. Бедното създание извърши това със същото уважение, каквото бе проявило преди осемнайсет месеца към своята майка.

През това време Питу отиде да поръча всичко необходимо за погребението, определено принудително за по-следващия ден. Случаят с вне-запната смърт правеше така, че леля Анжелик не можеше да бъде погребана, преди да изминат четирийсет и осем часа.

Ставаше въпрос само да се разбере с кмета, с дърводелеца и гроба-ря, религиозните церемонии по погребенията бяха отменени, както и те-зи по сватбите.

– Приятелю – каза Катрин на Питу в момента, когато той вземаше шапката си, за да отиде при господин Дьо Лонпре, – след произшествие-то, което току-що стана, няма ли да бъде добре да отложим с ден или два сватбата?

– Както искате, госпожице Катрин – каза Питу.

– Няма ли да изглежда странно, че в същия ден, когато сте положили леля си в земята, вие извършвате такова важно действие като сватбата?

– Наистина твърде важно за мен – каза Питу, – защото се отнася до моето щастие!

– Е, добре, приятелю, посъветвайте се с господин Дьо Лонпре и направете така, както каже той.

– Така да бъде, госпожице Катрин.

– И освен това, ще ни донесе нещастие да се оженим толкова скоро след погребение...

– О! – каза Питу. – От момента, в който стана ваш съпруг, предизвиквам нещастията да се изправи срещу мен.

– Скъпи Питу – каза Катрин, протягайки му ръка, – да преместим сватбата в понеделник... Както виждате, опитвам се да съобразя, доколкото е възможно, вашето желание с благоприличието.

– Ах! Два дни са твърде дълго време, госпожице Катрин!

– Хубаво! – каза Катрин. – Когато някой е чакал пет години...

– Стават много неща за четирийсет и осем часа – каза Питу.

– Няма да стане така, че да ви обичам по-малко, скъпи ми Питу, и понеже, както вие твърдите, това е единственото нещо, от което се боите...

– Единственото! О, да, единственото, госпожице Катрин!

– Е, добре, в такъв случай, Изидор?...

– Мамо? – отвърна детето.

– Кажете на татко Питу: „Не бой се, татко Питу. Мама те обича много и мама ще те обича винаги!“

Детето повтори с нежното си гласче:

– Не бой се, татко Питу, мама те обича много и мама ще те обича винаги!

След това уверение за Питу вече нямаше никакви трудности да отиде при господин Дьо Лонпре. Той се върна след час – беше уредил всичко: и погребението, и сватбата, и ги беше платил предварително.

С остатък от парите си беше купил малко дърва и провизии за два дни.

Беше време дървата да пристигнат. Разбирате, че в тази бедна къща в Пльо, където вятърът влизаше отвсякъде, можеше да се умре от студ.

При завръщането си Питу намери Катрин полузамръзнала.

Сватбата, според желанието на Катрин, беше отложена за понеделник.

Двата дни и двете нощи изминаха, без Катрин и Питу да се разделят и за миг. Те прекараха двете нощи бдейки при възглавието на мъртвата.

Въпреки огромния огън, който Питу бе имал грижата да разпали в камината, вятърът проникваше, леден и остър, и Питу си казваше, че ако леля Анжелик не е умряла от глад, то е могла чудесно да умре от студ.

Дойде моментът да се вдигне тялото. Пренасянето не трябваше да продължи много – къщата на леля Анжелик беше почти до гробището.

Целият Пльо и част от града следваха покойницата към последното ѝ жилище. В провинцията жените ходят на погребения. Питу и Катрин водеха траурното шествие.

След като свърши церемонията, Питу благодари на присъстващите от името на мъртвата и от свое име. И след като пръсна по веднъж с ръсилото гроба на старата мома, всеки, както беше обичаят, премина пред Питу.

Останал сам с Катрин, Питу се обърна натам, където я беше оставил. Катрин не беше до него. Тя беше на колене заедно с малкия Изидор пред един гроб, в четирите ъгъла на който се издигаха четири кипариса. Това беше гробът на леля Бийо.

Питу беше намерил тези четири кипариса в гората и ги беше засадил.

Той не искаше да безпокои Катрин в благочестивото ѝ занимание. Но като помисли, че когато свърши молитвата си, Катрин ще е съвсем премръзнала, той изтича в къщата с намерение да разпали голям огън.

За нещастие едно нещо се противопоставяше на осъществяването на това добро намерение – от сутринта запасите от дърва се бяха изчерпали.

Питу се почеса по ухото. Остатъкът от парите му, както си спомняте, беше отишъл, за да осигури запаси от хляб и дърва.

Питу се огледа наоколо, търсейки коя мебел може да пожертва за моментната нужда.

Разполагаше с леглото, раклата за хляб и фотьойла на леля Анжелик.

Раклата за хляб и леглото, без да имат голяма стойност, все пак не бяха неизползваеми. Но на фотьойла от много време никой, с изключение на леля Анжелик, не се осмеляваше да седне, толкова беше разкривен.

Така че фотьойлът беше осъден.

Питу постъпи като революционен трибунал – едва осъден,

фотьойлт трябваше да бъде екзекутиран.

Питу опря коляно в марокена, почернял от старост, хвана с две ръце едната от облегалките и дръпна към себе си.

При третото разклащане облегалката поддаде.

Фотьойлт, сякаш изпитваше болка от това разчленяване, издаде странен жаловит звук. Ако Питу беше суеверен, той би помислил, че душата на леля Анжелик е затворена в този фотьойл.

Но Питу имаше само едно суеверие на този свят – своята любов към Катрин. Фотьойлт беше осъден да стопли Катрин и дори да беше пролял толкова кръв и надал толкова жалби, колкото омагьосаните дървета от гората на Тасо⁴³³, фотьойлт щеше да бъде направен на парчета.

Така че Питу улови все така силно втората облегалка, както беше уловил първата и с усилие, подобно на онова, което вече беше направил, го изтръгна от скелета, разглобен на три четвърти.

Фотьойлт издаде същия странен, чудноват металически звук.

Питу остана невъзмутим. Той хвана осакатената мебел за единия крак, вдигна я над главата си и за да довърши натрошаването ѝ я удари с всичка сила в паркета.

Този път фотьойлт се разцепи на две и за голямо учудване на Питу през отворената рана блъвна не вълна от кръв, а вълна от злато.

Спомняте си, че щом събереше двайсет и четири сребърни ливри, леля Анжелик веднага разменяше тези двайсет и четири ливри за един луидор и вкарваше този луидор във фотьойла.

Питу застина смаян, олюляващ се от изненада, полудял от учудване.

Първият му порив беше да изтича при Катрин и малкия Изидор, да ги доведе и двамата и да им покаже току-що намереното съкровище.

Но една ужасна мисъл го удържа.

Дали като узнаеше, че е богат, Катрин все така щеше да се омъжи за него?

Той поклати глава.

– Не – каза той, – ще се откаже.

Той остана за миг неподвижен, размишляващ, угрижен.

После по лицето му премина усмивка.

Несъмнено беше намерил начин да излезе от затруднението, в

433. Вж. „Освободеният Ерусалим“ от Торкуато Тасо – италиански поет. Представител на късния Ренесанс. Пасторална драма „Аминта“, национална героична епопея „Освободеният Ерусалим“, сонети, канцони, мадригали. Легендата за неговата обречена любов към Леонора д'Есте е обезсмъртена от Дж. Байрон, . В. Гьоте и др. – бел.фр.изд.

което го беше поставило това неочаквано богатство.

Той събра луидорите, които бяха по земята, довърши изкормването на фотьойла с ножа си, потърси и в най-малките потайни кътчета между космите и кълчищата.

Всичко беше натъпкано с луи.

Стигаха да се напълни тенджерата за задушено, в която леля Анжелик бе сложила да се вари петелът, довел до онази ужасна сцена, която в своето време и място ние разказахме.

Питу преброи луидорите.

Той намери хиляда петстотин и петдесет. Така че Питу беше богат с хиляда петстотин и петдесет луи, сиреч трийсет и седем хиляди и двеста ливри.

Обаче, тъй като по онова време един златен луи струваше деветстотин и двайсет ливри в бонове, Питу беше забогатял с един милион и триста осемдесет хиляди ливри.

И в какъв момент му дойде това колосално богатство? В момента, когато беше принуден, нямайки повече пари, за да купи дърва, да строши, за да стопли Катрин, фотьойла на леля Анжелик.

Какво щастие, че Питу беше толкова беден, че времето беше толкова студено и че фотьойлът беше толкова стар!

Кой знае какво би станало със скъпоценния фотьойл без сбора от тези видимо съдбоносни обстоятелства.

Питу започна с това, че натъпка луидори във всичките си джобове. После, след като разтърси настървено всяка част от фотьойла, той ги нареди в камината, удари огнивото, къде в пръстите си, къде в кремъка, успя с голяма мъка да разпали праханта и с трепереща ръка поднесе огъня към цепениците.

Беше време! Катрин и малкият Изидор се прибираха, тракайки със зъби от студ.

Питу притисна детето до сърцето си, целуна ледените ръце на Катрин и излезе, викайки:

– Ще свърша нещо абсолютно необходимо. Топлете се и ме чакайте.

– Ама къде отива татко Питу? – попита Изидор.

– Не зная нищо – отвърна Катрин. – Но е съвсем сигурно от мига, в който хукна така бързо, че е да се занимае не със себе си, а с теб или с мен.

Катрин би могла да каже:

– С теб и с мен.

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

Какво направи Питу с намерените във фотьойла на леля Анжелик луидори

Не сте забравили, че за следващия ден беше обявена продажбата на фермата на Бийо и на замъка на граф Дьо Шарни. Спомнете си също така, че фермата беше оценена на сумата от четиристотин хиляди франка, а замъкът на шестстотин хиляди франка в бонове.

Когато следващият ден дойде, господин Дьо Лонпре купи от името на неизвестен купувач двата имота за сумата хиляда триста и петдесет луидора, сиреч един милион двеста четирийсет и две хиляди франка в бонове.

Той плати в брой.

Това стана в неделя, в навечерието на деня, когато трябваше да се състои сватбата на Катрин и Питу.

Същата неделя рано сутринта Катрин бе заминала за Арамон било защото трябваше да направи някои приготовления за разкрасяване, каквито имат и най-обикновените жени в навечерието на сватбата, било защото не искаше да остане в града, докато продаваха на търг тази хубава ферма, където бе преминала младостта ѝ и където беше толкова щастлива и беше страдала толкова много!

Което значеше, че на следващия ден в единайсет часа цялата тази тълпа, събрана пред вратата на кметството, оплакваша и хвалеща така силно Питу, че се е оженил за една съвсем съсипана девойка – която на всичкото отгоре имаше и едно дете, което, след като би трябвало един ден да бъде по-богато от нея, беше още по-разорено от нея!

През това време господин Дьо Лонпре питаше според обичая Питу:

– Гражданино Пиер-Анж Питу, вземате ли за своя съпруга гражданката Ан-Катрин Бийо?

И после Катрин:

– Гражданко Ан-Катрин Бийо, вземате ли за свой съпруг гражданина Пиер-Анж Питу?

И двамата отговориха: „Да“

Тогава, когато и двамата отговориха: „Да“, Питу с глас, изпълнен с чувство, а Катрин с глас, изпълнен с ведрина, когато господин Дьо Лонпре обяви в името на закона, че двамата млади хора са съединени в брак, той направи знак на малкия Изидор да дойде, за да му говори.

Малкият Изидор, сложен на бюрото на кмета, отиде право при

него.

– Дете мое – каза му господин Дьо Лонпре, – ето документите, които ще връчите на вашата мама Катрин, когато вашият татко Питу я отведе у дома ѝ.

– Да, господине – каза детето.

И взе двата документа в мъничката си ръка.

Всичко беше свършено. Само че за голямо учудване на присъстващите, Питу извади пет луидора от джоба си и като ги връчи на кмета, каза:

– За бедните, господин кмете.

Катрин се усмихна.

– Да не би да сме богати? – попита тя.

– Човек е богат, когато е щастлив, Катрин – отвърна Питу. – А вие току-що направихте от мен най-богатия човек на земята.

И той ѝ предложи ръката си, на която младата жена нежно се облегна.

На излизане те откриха цялата тълпа, за която говорихме, пред вратите на кметството. Тя поздрави двамата съпрузи с единодушни овации.

Питу благодари на приятелите си и раздаде множество ръкостискания. Катрин поздрави приятелките си с множество кимвания с глава. В това време Питу зави надясно.

– Ама къде отивате, приятелю? – попита Катрин.

Действително, ако Питу се връщаше в Арамон, той трябваше да поеме наляво, през парка.

Ако се прибираше към къщата на леля Анжелик, той трябваше да върви направо през Площада на замъка. Ама къде отиваше той, слизайки към Площада на фонтана?

Това го питаше Катрин.

– Елате, многообичана ми Катрин – каза Питу. – Водя ви да посетите едно място, което ще ви бъде приятно да видите отново.

Катрин се остави да я водят.

– Ама къде отиват? – питаха онези, които ги виждаха да вървят.

Питу пресече Площада на фонтана, без да се спира, пое по улица „Орме“ и като стигна до края ѝ, зави по онази малка уличка, където преди шест години беше срещнал Катрин върху нейното магаре в деня, когато, изгонен от леля Анжелик, той не знаеше къде да потърси гостоприемство.

– Не отиваме в Писльо, надявам се? – попита Катрин, спирайки мъжа си.

– Елате все пак, Катрин – каза Питу.

Катрин въздъхна, пое по малката уличка и излезе в равнината.

След десет минути ход тя стигна до малкия мост, където Питу я бе намерил припаднала вечерта, когато Изидор заминаваше за Париж.

Там тя се спря.

– Питу – каза тя, – няма да отида по-нататък.

– О, госпожице Катрин! – каза Питу. – Само до кухнята върба.

Това беше върбата, където Питу идваше да търси писмата на Изидор.

Катрин въздъхна и продължи пътя си.

Като стигнаха до върбата, каза:

– Да се връщаме, умолявам ви!

Но Питу, като постави ръката си върху ръката на младата жена, каза:

– Още двайсет крачки, госпожице Катрин. Не искам нищо повече от това.

– Ах, Питу! – прошепна Катрин с тон на толкова болезнен упрек, че Питу се спря на свой ред.

– О, госпожице! – каза той. – А аз мислех, че ви правя толкова щастлива!

– Мислите, че ме правите щастлива, Питу, като ме карате да видя отново фермата, където съм израснала, която принадлежеше на родителите ми, която трябваше да ми принадлежи и която, продадена вчера, сега принадлежи на някакъв чужденец, на когото не знам дори името.

– Госпожице Катрин, още двайсет крачки. Не искам нищо повече от това!

Действително, тези двайсет крачки, заобикаляйки ъгъла на зида, от-криваха голямата порта на фермата.

При голямата порта на фермата се бяха събрали всички бивши надничари, колари, коняри и момичетата от фермата с дядо Клуис начело. Всеки държеше букет в ръката си.

– Ах, разбирам! – каза Катрин. – Преди да е пристигнал новият собственик, вие сте поискали да ме доведете за последен път тук, за да може всички стари служители да се сбогуват с мен. Благодаря, Питу!

И отделяйки се от ръката на съпруга си и от тази на малкия Изидор, тя тръгна към тези добри хора, които я заобиколиха и я увлякоха в голямата стая на фермата.

Питу взе малкия Изидор на ръце – детето все така държеше двата документа в ръка – и последва Катрин.

Младата жена беше седнала наред голямата стая и разтриваше лицето си с длани, както когато човек се събужда от сън.

– В името Божие, Питу – каза тя с объркан поглед и трескав глас, – какво ми разправят те?... Приятелю, не разбирам нищо от онова, което ми казват!

– Може би документите, които детето ни ще ви връчи, ще ви осведомят повече, скъпа Катрин – каза Питу.

И той побутна Изидор към майка му. Катрин взе документите от ръчичките на детето.

– Четете, Катрин – каза Питу.

Катрин отвори наслуки един от двата документа и прочете:

Признавам, че замъкът в Бурсон и прилежащите му земи, бяха закупени от мен вчера за сметка на Жак-Филип-Изидор, непълнолетен син на госпожица Катрин Бийо и че следователно гореказаният замък в Бурсон и гореказаните прилежащи му земи му принадлежат в пълна собственост.

Подпис: ДЪО ЛОНПРЕ
кмет на Виле-Котре

– Какво ще рече това, Питу? – попита Катрин. – Вие сигурно се сещате, че не разбирам нито дума от това, нали?

– Прочетете другия документ – каза Питу.

И Катрин, разгъвайки другия документ, прочете онова, което следва:

Признавам, че фермата в Писльо и всичко принадлежащо към нея, бяха закупени от мен вчера за сметка на гражданката Ан-Катрин Бийо и че следователно фермата в Писльо и всичко принадлежащо към нея ѝ принадлежи в пълна собственост.

Подпис: ДЪО ЛОНПРЕ
кмет на Виле-Котре

– В името на небето! – провикна се Катрин. – Кажете ми какво значи това или ще полудея!

– Това значи – каза Питу, – че благодарение на хиляда петстотин и петдесетте луидора, намерени онзи ден в стария фотьойл, който натроших, за да ви стопля при връщането ви от погребението, земите и замъкът в Бурсон няма да излязат от семейство Дьо Шарни, а фермата и земите на Писльо от семейство Бийо.

И тогава Питу разказа на Катрин онова, което ние вече разказахме на читателя.

– О! – каза Катрин. – И вие сте имали смелостта да изгорите онзи стар фотьойл, скъпи Питу, когато сте имали хиляда петстотин и петдесет луи, за да купите дърва!

– Катрин – каза Питу, – вие щяхте да се приберете. Щяхте да бъдете принудена да чакате, за да се сгреете, докато дървата бъдат купени и донесени, и щеше да ви е студено, докато чакате.

Катрин разтвори ръце: Питу побутна малкия Изидор.

– О, и ти също, и ти също, скъпи Питу! – каза Катрин.

И с една-единствена прегръдка Катрин притисна до сърцето си детето и съпруга си.

– О, Боже мой! – прошепна Питу, задушавайки се от радост и в същото време, отдавайки последна сълза на старата мома. – Като си помисля само, че е умряла от глад и студ! Бедната леля Анжелик!

– Бога ми – каза един дебел добродушен колар на една свежа и хубава девойка от фермата, показвайки й Питу и Катрин, – Бога ми, ето двама, които не ми изглеждат предопределени да умрат от такава смърт!

КРАЙ

© 2004 Огнян Атанасов, превод от френски
© 2004 Гергана Иванова, превод от френски

Alexandre Dumas
La Comtesse de Charny, 1852

Сканиране, разпознаване и редакция: dave, 2009

Издание:

Александър Дюма. Графиня Дьо Шарни (в две части)
Превод: Огнян Атанасов, Гергана Иванова, 2001, 2004 г.
ИК „Труд“, 2004
Художник: Виктор Паунов
ISBN 954-528-463-3 (I част)

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/11155>]